MINISTERUL CULTURII
MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

EPISCOPIA ORTODOXĂ A COVASNEI ȘI HARGHITEI
CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE
"Mitropolit Nicolae Colan"

ANGVSTIA

4

ARHEOLOGIE - ISTORIE - ETNOGRAFIE - SOCIOLOGIE

Editura "CARPAȚII RĂSĂRITENI"
Sfântu Gheorghe
1999

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Colegiul de redacție:

Redactori responsabili: Valeriu Cavruc
Ioan Lăcătușu

Secretari de redacție: Alina Iancu
Violeta Pătrunjel

Tehnoredactarea și prelucrarea imaginilor: Marius Dănilă

Orice corespondență se va adresa:

MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI
Piața Libertății nr. 4
4000 Sf. Gheorghe, Jud. Covasna
Telefon/Fax: 067/314139
E-mail: mcr@planet.ro

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE
"Mitropolit Nicolae Colan"
Str. Școlii nr. 2
4000 Sf. Gheorghe, Jud. Covasna
Telefon/Fax: 067/313534

Please send any mail to the following address:

MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI
Piața Libertății nr. 4
4000 Sf. Gheorghe, Jud. Covasna
Telephone/Fax: 067/314139
E-mail: mcr@planet.ro

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE
"Mitropolit Nicolae Colan"
Școlii Street, no. 2
4000 Sf. Gheorghe, Jud. Covasna
Telephone/Fax: 067/313534

ISSN 1454-8275

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999

MIHAIL ION GORGOI, *Câteva gânduri privind locul şi rolul Muzeului Carpaţilor Răsăriteni* .....I-II

ARHEOLOGIE

LUCREŢIA GHERGARI, GHEORGHE LAZAROVICI, CORINA IONESCU, TUDOR TĂMAŞ, *Studii geoarheologice asupra unor artefacte ceramice din neoliticul timpuriu din România: Staţiunea de la Lunca - Poiana Slatinii, Jud. Neamţ* 1-7

SZEKELY ZOLTÁN, *Aşezarea culturii Schneckenberg de la Ariuşd, jud. Covasna* 9-12

VALERIU CAVRUC, *Consideraţii privind situaţia etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu* 13-41

SZÉKELY ZSOLT, *Aşezarea culturii Wietenberg de la Baraolt, jud. Covasna* 43-46

VALERIU LAZĂR, *Descoperirile Epocii Bronzului de pe teritoriul judeţului Mureş* 47-54

CAROL KACSÓ, *Date noi cu privire la preistoria Maramureşului* 55-70

VALERIU SÎRBU, VIORICA CRIŞAN, *Cetatea dacică de la "Valea Zânelor"- Covasna* 71-81

DIANA BINDEA, *Studiu arheozoologic asupra aşezării dacice de la Mereşti (Jud. Harghita)* 83-103

FLOREA COSTEA, *O depunere rituală de vase la Racoşul de Jos, judeţul Braşov. Încercare de descifrare a posibilelor simboluri din ornamentica olăriei dacice (I)* 105-119

ISTVÁN JÁNOVITS, *Noi periegheze arheologice din depresiunea Ciucului* 121-150

ISTORIE

IONEL CÂNDEA, *Expediţia militară a Bizanţului din 1166 în geneza culoarului Dunăre - Curbura Carpaţilor* 153-155

GHEORGHE BICHICEAN, *Elemente definitorii ale Congregaţiilor Generale Voievodale de la Alba Iulia. din anii 1289 şi 1291* 157-158

OCTAVIAN TĂTAR, *Pacea de la Oradea (februarie 1538) dintre Ferdinand de Habsburg şi Ioan Zápolya şi implicaţiile ei în disputa pentru Coroana Ungariei* 159-163

IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Toader Zugravul (sec. al XVIII-lea)* 165-182

MARIA BĂILĂ, *Discursul Bisericii Ortodoxe cu privire la căsătorie şi divorţ 1750 - 1850* 183-189

NICOLAE VICTOR FOLA, *Fenomene istorice şi demografice în Valea Târnavei mici din Evul Mediu până astăzi, în conformitate cu date ale toponimiei* 191-195

ANA DOBREAN, *Date privind emigrarea în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a unor locuitori din Scaunele Giurgeu şi Ciuc* 197-199

EMIL BURLACU, *Despre refugiaţii transilvăneni primiţi de Ţara Românească în anii 1848-1849* 201-203

ANA GRAMA, *Inventare cu bunuri ale comunităţilor româneşti ortodoxe din spaţiul Arcului Intracarpatic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* 205-250

CARMINA MAIOR, *Urme Sigiliare pe inventare de bunuri ale bisericilor ortodoxe din Sud-Estul Transilvaniei* 251-255

DORIN IOAN RUS, *Participarea Batalionului I din Regimentului 2 Grănicerescc la Revoluţia de la 1848 -1849, oglindită în Monografia Regimentului scrisă de Michael Schneider, Bistriţa, 1906* 257-263

www.cimec.ro / www.mncr.ro

OANA DUMITRIU, *În jurul revistei „Viața Literară și Artistică" - Din corespondența lui Virgil Cioflec cu Ilarie Chendi (7 iulie 1906 - 9 septembrie 1907)* 265-275

VASILE LECHINȚAN, OCTAVIAN GR. ZEGREANU, *Corespondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei" din 1909* 277-287

DORIN GOTIA, *Prelegerile și Conferințele ca mijloace de propagandă promovate de ASTRA la începutul secolului XX* 289-292

EUGENIA CRIȘAN, *Un document inedit privind Despărțământul Brașov al ASTREI aparținând profesorului Nicolae Bogdan* 293-296

VASILE CRIȘAN, *Araci (Arpătac) - o mlădiță viguroasă a ASTREI în Secuime* 297-301

CRISTIAN CRIȘAN, *Mențiuni documentare cu privire la istoricul unor biserici ortodoxe din zona Baraolt* 303-306

CAMELIA DATUI, AUREL GANEA, *Evoluția ideii de unitate la români* 307-313

CONSTANTIN I. STAN, *Activitatea lui Pompiliu Nistor pentru desăvârșirea unității naționale românești* 315-320

TRAIAN BOSOANCĂ, *Marea Unire și preoțimea ortodoxă română din județul Mureș* 321-324

IOANA BURLACU, *Amintiri ale lui Dumitru Antal despre Marea Unire* 325-327

VIRGILIU Z. TEODORESCU, *Miron Cristea - contemporanul nostru* 329-334

IOANA BURLACU, *Miron Cristea și relațiile internaționale ale Bisericii Ortodoxe Române* 335-337

MARIA ROȘCA, *Iconografia lui Miron Cristea* 339-341

PETRE ȚURLEA, *Din corespondența românilor din Secuime cu Nicolae Iorga - anul 1919* 343-347

VIRGIL PANĂ, *Câteva considerații privind mișcarea politică maghiară din România (1919-1939)* 349-352

ALINA IANCU, *"Oituzul" - gazetă independentă de informație culturală, socială și politică* 353-357

VIOLETA PĂTRUNJEL, *Biserica Ortodoxă și viața românească din Covasna sub semnul tranziției și incertitudinii (1944-1945)* 359-363

ETNOGRAFIE

FELICIA DICULESCU, *Folclor muzical în Depresiunea Întorsura Buzăului(II) - Colindatul și colinda - aspecte evolutive* 367-376

DOREL MARC, *Evoluția structurii ocupaționale în zona etnografică Toplița. Considerații privind interferențele și interdependențele ocupaționale* 377-380

FLORINA MATEI, *Semnificații ale ceremonialului funerar la români. Obiceiul de înmormântare în zona Topliței* 381-384

SOCIOLOGIE

MARIA COBIANU-BĂCANU, IOAN LĂCĂTUȘU, *Județele Covasna și Harghita, sub semnul instabilității relațiilor interetnice* 387-393

www.cimec.ro / www.mncr.ro

LILY RAIN, *Căsătoria etnic-mixtă - între etnic şi religios* 395-397

NICOLEA I. BUCUR, *Satul – Comunitate de intercunoaştere* 399-402

IOAN LĂCĂTUŞU, *Habitat şi populaţie. Procese şi structuri demografice în judeţele Covasna şi Harghita* 403-421

DELIA FERCHIU, *Memorie şi identitate – constructe sociale* 423-432

RECENZII

MARIA BĂILĂ, *Românii din Scaunele Secuieşti (în antroponimele din conscripţii). Scaunul Ciuc, Giurgeu, Caşin vol. II, 1567-1850*, de Ioan Ranca 435-436

MARIA BĂILĂ, *Personalităţi din Covasna şi Harghita*, de Ioan Lăcătuşu 436-437

ALINA IANCU, *Moarte cu bocluc*, de Romulus Cioflec 437-437

ANA DOBREAN, *Subcetate-Mureş - File de monografie*, de Doina Dobrean, Vasile Dobreanu 438-438

CRONICA

IOAN LĂCĂTUŞU, GALINA CAVRUC, *Cronica activităţilor pe anul 1998* 441-446

NECROLOG, *VALERIU LAZĂR* 447-448

Lista abrevierilor 449-450

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999

MIHAIL ION GORGOI, *About the place and role of the Eastern Carpathians Museum* ..... I-II

ARCHAEOLOGY

LUCREȚIA GHERGARI, GHEORGHE LAZAROVICI, CORINA IONESCU, TUDOR TĂMAȘ, *Geoarchaeological studies on some ceramic artefacts from the early neolithichal site of Lunca - Poiana Slatinii, Romania* 1-7

SZÉKELY ZOLTÁN, *Le station de la culture Schneckenberg d'Ariuşd, dept. Covasna* 9-12

VALERIU CAVRUC, *Few ideas concerning the Ethno-Cultural situation in the South-Eastern Transylvania in the Middle Bronze Age* 13-41

SZÉKELY ZSOLT, *The Wietenberg Culture Settlement from Baraolt, Covasna county* 43-46

VALERIU LAZĂR, *The discoveries from the Bronze Age in the territory of the Mureş county* 47-54

CAROL KACSÓ, *Neue daten zur vorgeschichte in der Maramureş* 55-70

VALERIU SÎRBU, VIORICA CRIŞAN, *The dacian fortress from „The Fairies' Valley"* 71-81

DIANA BINDEA, *Étude zooarchéologique sur l'habitat dace de Mereşti (Dép. de Harghita)* 83-103

FLOREA COSTEA, *A ritual pottery deposit at Racoşul de Jos, Braşov county. A try to decripting the possible symbols on the Dacian pottery ornamentics (I)* 105-119

ISTVÁN JÁNOVITS, *Oberflächeforschung im becken von Ciuc* 121-150

HISTORY

IONEL CÂNDEA, *The military expedition of the Byzantine Empire from 1166 concerning the genesis of the passage Danube – Carpathians Mountains curvatur* 153-155

GHEORGHE BICHICEAN, *Defining elements of the general and related to the Voivodes Congregations from Alba Iulia,in 1289 and 1291* 157-158

OCTAVIAN TĂTAR, *La paix de Oradea (février 1538) entre Ferdinand de Habsbourg et Ioan Zápolya et ses implications dans la confrontation pour couronne de Hongrie* 159-163

IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Toader, the house painter (the XVIIIth century)* 165-182

MARIA BĂILĂ, *The speech of the Orthodox Church about mariage and divorce. 1750-1850* 183-189

NICOLAE VICTOR FOLA, *Historical and Demographic Phenomena in Târnava Mică Valley throughout the Middle Ages to the Present Day, according to the Data Given by Toponimy and Onomastics* 191-195

ANA DOBREAN, *Data concerning the immigration of inhabitants from the Giurgeu and Ciuc "Chairs" in Moldavia, in the first half of the XIXth century* 197-199

EMIL BURLACU, *Über die siebenbürgischen Flüchtlinge, aufgenommen in die Walachei zwischen 1848-1849* 201-203

ANA GRAMA, *The Orthodox Romanians Comunities goods inventory frrom Transylvania in the 2nd half of the XIXth century* 205-250

CARMINA MAIOR, *Seal marks on goods inventory of the Orthodox Churches from the South-Eastern Transylvania* 251-255

www.cimec.ro / www.mncr.ro

DORIN IOAN RUS, *Die Teilnahme des ersten Batallions vom 2. Rumänischen Grenzregiment am Revolutionskrieg vom 1848-1849, wiedergespielt in der vom Hauptmann Michael Schneider geschriebenen Monographie* 257-263

OANA DUMITRIU, *Concerning the magazine "Viața literară și artistică". From the corespondence of Virgil Cioflec to Ilarie Chendi (7th of July 1906 – 9th of Sept. 1907)*....265-275

VASILE LECHINȚAN, OCTAVIAN GR. ZEGREANU, *The correspondence of the Romanians from "Secuime" in the "Transylvania Newspaper" – 1909* 277-287

DORIN GOTIA, *The University Lectures and Conferences as propaganda means promoted by ASTRA, at the end of the XXth century* 289-292

EUGENIA CRIȘAN, *A new document concerning "Despărțământul Brașov al ASTREI", that belongs to prof. Nicolae Bogdan* 293-296

VASILE CRIȘAN, *Araci (Arpătac) - a strong branch of ASTRA in the Szeckler Region* 297-301

CRISTIAN CRIȘAN, *Mentions documentaires concernant l'histoire des quelques Eglises Orthodoxes de la zone Baraolt* 303-306

CAMELIA DATUI, AUREL GANEA, *L'évolution de l'idée d'unité nationale chez les Roumains* 307-313

CONSTANTIN I. STAN, *The activity of Pompiliu Nistor for the achievement of national unity* 315-320

TRAIAN BOSOANCĂ, *La Grande Unification et le clergé orthodoxe du département de Mures* 321-324

IOANA BURLACU, *Dumitru Antals Erinnerungen über die Große Vereinigung* 325-327

VIRGILIU Z. TEODORESCU, *Miron Cristea, our contemporary* 329-334

IOANA BURLACU, *Miron Cristea und die internationalen Beziehungen der Rumänischen Orthodoxen Kirche* 335-337

MARIA ROȘCA, *The Miron Cristea Iconography* 339-341

PETRE ȚURLEA, *The correspondence of the Romanians from the "Trei Scaune" County with Nicolae Iorga – 1919* 343-347

VIRGIL PANĂ, *Quelques consideration sur le mouvement politique Hongrois de la Roumanie (1919-1939)* 349-352

ALINA IANCU, *,,Oituzul" - independent newspaper of cultural, social and political information* 353-357

VIOLETA PĂTRUNJEL, *Die Orthodoxe Kirche und die Rumänische lebenweise in Covasna unter den zeichen des Überganges und Unsicherheit - 1944-1945* 359-363

ETHNOGRAPHY

FELICIA DICULESCU, *Musical Folklor from Întorsura Buzăului Depression. Carol-singing and its dynamic aspects* 367-376

DOREL MARC, *L'évolution de la structure des occupations dans la zone de Toplița. Considérations sur l'interférence et l'interdépendance des occupations* 377-380

FLORINA MATEI, *Insignificance of funeral ceremonial's for Romanians - The burial custom in the Toplița region* 381-384

SOCIOLOGIE

MARIA COBIANU-BĂCANU, IOAN LĂCĂTUȘU, *Covasna and Harghita counties, under the sign of interethnical relations instability* 387-393

www.cimec.ro / www.mncr.ro

LILY RAIN, *The ethnic-mixed marriage, between ethnic and religios* 395-397

NICOLEA I. BUCUR, *The village – inter-knowledge community* 399-402

IOAN LĂCĂTUŞU, *Lebensraum und bevölkerung. Entwicklungen und bevölkerungstruckturen in Covasna und Harghita* 403-421

DELIA FERCHIU, *Memory and identity - the social constructs* 423-432

RECENZII

MARIA BĂILĂ, *Românii din Scaunele Secuieşti (în antroponimele din conscripţii). Scaunul Ciuc, Giurgeu, Caşin vol. II, 1567-1850*, writen by Ioan Ranca 435-436

MARIA BĂILĂ, *Personalităţi din Covasna şi Harghita*, writen by Ioan Lăcătuşu 436-437

ALINA IANCU, *Moarte cu bocluc*, writen by Romulus Cioflec 437-437

ANA DOBREAN, *Subcetate-Mureş - File de monografie*, writen by Doina Dobrean, Vasile Dobreanu 438-438

CHRONICLE

IOAN LĂCĂTUŞU, GALINA CAVRUC, *1998 Activity Chronicle* 441-446

NECROLOG, *VALERIU LAZĂR* 447-448

Lists of abreviations 449-450

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Câteva gânduri privind locul şi rolul Muzeului Carpaţilor Răsăriteni

Înfiinţat în noiembrie 1996 prin Hotărâre de Guvern, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni face parte din marea familie muzeală naţională care însumează peste 600 de muzee mari şi mici, expoziţii şi case memoriale.

Dacă primii paşi în cultura românească îi face în 1997 sub tutela Muzeului Naţional de Istorie a Transilvaniei, abia în anul 1998, prin concursul Prefecturii Covasna, personal al domnului prefect dr. Gheorghe Tatu, muzeul devine de sine stătător.

Achiziţionând în anul 1998 casa în care s-a născut scriitorul şi publicistul, marele om de cultură Romulus Cioflec, instituţia reuşeşte să dea în circuitul de vizitare, în luna decembrie a aceluiaşi an, în preajma Zilei Naţionale, prima expoziţie de baza – Casa Memorială din satul Araci, localitate care a dat culturii şi spiritualităţii româneşti atâtea nume ilustre, printre care şi cel al I.P.S. mitropolitului – academician Nicolae Colan.

Începând din anul 1998, muzeul are în planul său de activitate o serie de expoziţii temporare organizate în sediul Prefecturii sau în sălile muzeelor locale din zona, la care se adaugă o intensă activitate de cercetare şi de publicaţii, legate fie de operele lui Remulus Cioflec, fie de rezultatele unor săpături arheologice şi cercetări etnografice în zonă.

Printre cele mai importante realizări ale Muzeului menţionăm cercetările arheologice de la *Zoltan*, *Leţ* şi *Covasna*, cercetările etnografice în zona *Întorsurii Buzăului* privind *oieritul*; organizarea unor expoziţii de înaltă ţinută: *Cultura şi Civilizaţia în Carpaţii Răsăriteni în lumina noilor cercetări arheologice*, *Viaţa şi opera scriitorului Romulus Cioflec*, expoziţia de artă plastică *Teodorescu Sion*; publicarea *Repertoriului arheologic al judeţului Covasna*, cele trei volume ale revistei *ANGVSTIA*, editarea în seria "Restituiri" a unei piese inedite a lui Romulus Cioflec *"Moartea cu bocluc"*, *Catalogul Expoziţiei "Cultura şi Civilizaţia în Carpaţii Răsăriteni în lumina noilor cercetări arheologice"*. Aceasta din urmă a fost introdusă pe internet. În acest an (1999) îşi trecuse în program realizarea expoziţiei de baza a *primei şcoli româneşti din Sf. Gheorghe*, clădire care la insistentele muzeului a fost trecută în Lista Monumentelor Istorice, cu ocazia împlinirii a 200 de la înfiinţare. Numai motivele economice şi nerezolvarea statutului jurudic al acestei clădiri, au făcut ca proiectul respectiv să fie amânat pentru anul viitor.

La acestea se adaugă o intensă campanie de cercetări în vederea depistării şi achiziţionării unor obiecte din zonele aferente Carpaţilor Răsăriteni, pentru patrimoniul propriu, domeniu în care a reuşit obţinerea unor rezultate spectaculoase.

Înfiinţat din dorinţa de a cerceta şi prezenţa publicului vizitator civilizaţia din zona Carpaţilor Răsăriteni, *de pe ambele versante*, ca muzeu naţional sub directa coordonare a Ministerului Culturii, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni este instituţie activă în continuă dezvoltare.

Interpretat şi perceput iniţial ca un muzeu cu intenţii etnocentriste, în realitate, prin activitatea pe care a desfăşurat-o şi o desfăşoară, sperăm că a reuşit să lămurească până şi părerile extreme. Muzeul este o instituţie ştiinţifică, ce are ca scop cercetarea şi prezentarea civilizaţiei şi spiritualităţii româneşti şi a celorlalte comunităţi conlocuitoare din zona Carpaţilor Răsăriteni. Una dintre priorităţile muzeului o reprezintă cercetarea şi punerea în valoare a interculturălităţii, fenomen care puternic a marcat arealul Carpaţilor Răsăriteni.

Aflat în faza obţinerii unui sediu în mun. Sf.Gheorghe – clădirea din strada Libertaţii nr. 7, cunoscută şi sub denumirea de "Casa cu arcade", muzeul îşi poate continua cu succes proiectele iniţiale, punând bazele unei expoziţii permanente în domeniile enumerate mai sus.

De menţionat că respectiva clădire are puternice rezonanţe istorice, este în proprietatea statului român, şi este aşezată în centrul municipiului Sf. Gheorghe, în apropierea altor instituţii culturale: Muzeul Naţional Secuiesc, cele două teatre, Galeria de Arte, Muzeul Spiritualităţii Româneşti şi Centrul Ecleziastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan".

Sperăm că această tânără dar ambiţioasă instituţie muzeală naţională, prin concursul direct al Ministerului Culturii în subordinea căruia se află, prin concursul instituţiilor de profil de pe ambele versante ale Carpaţilor Răsăriteni şi cu sprijinul tuturor celor care doresc să încurajeze orice activitate legată de proiectele sale, să se bucure de mai multă înţelegere şi ajutor şi să deţina locul pe care îl merită în domeniul prezentării valorilor culturale în regiune.

Ţinem să mulţumim celor care au sprijinit muzeul, Prefecturilor judeţelor Covasna şi Harghita (unde trebuie să obţină un spaţiu expoziţional şi de desfăşurare a activităţilor conform Hotărârii de Guvern prin care a fost înfiinţat), Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei în frunte cu P.S. Ioan Selejan, instituţiilor culturale româneşti din cele două judeţe, Ministerului Culturii, tuturor celor ce i-au sprijinit acţiunile şi desigur acestui tânăr şi inimos colectiv, restrâns ca număr, dar ambiţios şi performant în realizări, condus de un director, dr. Valeriu Cavruc, unanim recunoscut pentru activitatea sa ştiinţifică şi managerială.

Mihail Ion Gorgoi
Drd., consilier
la Direcţia Muzee şi Colecţii
în cadrul Ministerului Culturii
Telefon/Fax: 01/2244421

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ARHEOLOGIE

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Studii geoarheologice asupra unor artefacte ceramice din Neoliticul Timpuriu din România: Stațiunea de la Lunca - Poiana Slatinii, jud. Neamț

Date arheologice asupra stațiunii Lunca - Poiana Slatinii

Date generale despre stațiune. Stațiunea de la Lunca, Poiana Slatinii (Fig. 1), a fost descoperită în anul 1983 (Dumitroaia 1986, p. 319), când a fost sondată. Săpăturile încep în anii 1984 -1985, cu care prilej sunt deschise 3 secțiuni (SI, SII, SIV). Stațiunea are 2 zone de locuire marcate A și B, cu o stratigrafie care se completează. O caracteristică a stațiunii este marea cantitate de ceramică, cu o pondere de 10% a ceramicii pictate (Dumitroaia 1987, p. 254).

Stratul de cultură are adâncimea maximă de 2,70 m. Locuirea (tabelul 1) începe în neoliticul timpuriu, când apar sporadice urme ale ceramicii liniare cu note muzicale. Urmează materiale eneolitice timpurii aparținând fazelor A și B ale culturii Cucuteni, din perioada de tranziție spre epoca bronzului, din epoca fierului (Hallstatt) și epoca feudală timpurie (Dumitroaia 1986, p. 319; 1987, p. 254).

Localizarea. Stațiunea neolitică Lunca este situată pe Pârâul Ozana, afluent al Moldovei, sub culmea Pleșului (fig. 1), lângă satul Lunca, comuna Vânători (județul Neamț).

Stațiunea se află într-o poiană, pe o movilă naturală ce are un izvor de apă sărată, de unde și toponimul Poiana Slatinii. Autorii descoperirii pun în directă legătură importanța stațiunii cu existența și exploatarea acestui izvor (Dumitroaia 1986, p. 319).

Importanța stațiunii rezidă în materialele ceramice pictate - una din cele mai timpurii localizări care marchează un proces de migrație, o variantă a chalcoliticului balcano – anatolian (prescurtat CBA), reprezentat în regiunea balcanică de ceramica pictată bicrom și policrom (cu un termen mai general Policromie) și de cele mai timpurii manifestări ale culturii Vinča A (Lazarovici – Nica 1991; Lazarovici 1984; 1987 - 1988; 1992; 1993; 1995). Locuirea începe din faza Starčevo - Criș IIIB (Dumitroaia 1987, p. 254; Lazarovici - Traore, 1989 - 1993), când a fost produsă ceramica pictată (fig. 2) - din care s-au executat și analizele prezentate în acest studiu.

Gheorghe Lazarovici consideră că stațiunea reprezintă și un important centru de producție, marcat atât de cantitatea mare de ceramică pictată și fragmente ceramice pictate, cu urme de rebuturi de ardere, cât și de aglomerările de argilă galbenă rămasă de la vasele mari sparte. Prezența unor acumulări de cenușă și cărbune relevă procedee de ardere a ceramicii la suprafața solului (Lazarovici - Traore, 1989 - 1993), similare cu cele prezentate de unele studii etnoarheologice (Traore, 1989 - 1993).

Mostrele au fost primite de la Piatra Neamț pentru studii și analize.

Asocieri din bazele de date. Materialele de la Lunca au analogii în descoperirile de la Gura Baciului în diferite complexe. Fragmente cu caracteristici aproape identice apar în complexele de locuit din faza timpurie, neavând semnificații cronologice, ci culturale și reprezentând rezultatul unei migrații sudice, din Grecia, Tracia și Anatolia - zone unde se înregistrau tehnologii superioare de prelucrare și ardere a ceramicii.

Analogiile cu complexele din stațiunea de la Baciu (umplutura diferitelor bordeie) sunt prezentate în tabelul 2. Din seriile tabelului se observă că descoperirea din bordeiul 1 are analogii evidente cu complexele mai târzii P21 și P5a, rezultate ale aceloraşi migrații sudice sus-menționate. (Lazarovici – Maxim 1995, p. 5). Materialele din bordeiul 20a au corespondențe în locuința P5a, de la baza complexului. Analizând numai materialele de la baza complexelor de locuit (tabelul 3) se poate observa că bordeiul 20a nu mai apare, ceea ce înseamnă că fragmentul de ceramică corespunzător se află în poziție secundară. Numărul redus al materialelor identice este determinat de numărul mare de atribute comune (categorie, culoare interioară, culoare exterioară, amestec, netezire, ardere) folosite în clasificare.

Analogiile din stratul de cultură (tabelul 3) relevă prezența unui număr comparativ mare de fragmente de la adâncimea de 0 cm, nivel la care se situează descoperirile ce aparțin migrației CBA (migrația sudică definită ca CBA cu descoperiri la Cârcea - Viaduct, Leț, Trestioara și Lunca - Poiana Slatinii; vezi Lazarovici - Nica, 1991, p. 5 și urm.).

Problematica arheologică a analizelor. Comparareа materialelor de la Lunca-Poiana Slatinii cu descoperirile de la Gura Baciului sugerează că primele exemplare de ceramică aparțin proceselor de migrație (adică cele din bordeiul B1) cele mai timpurii; iar locuințele P5a și P6a ultimei migrații, contemporană cu Policromia (Lazarovici - Nica, 1991).

În concluzie, considerăm că analogiile materialelor de la Lunca – Poiana Slatinii cu cele din stațiunea de la Gura Baciului confirmă ipoteze mai vechi privind o nouă migrație. La Gura Baciului această nouă migrație este presupusă mai ales pe baza unor forme ceramice (vase bitronconice, ceramica decorată cu barbotină, prezența unor fragmente cu un gen de angobă specifică Policromiei) iar la Lunca - Poiana Slatinii prin formele bitronconice și ceramica pictată policrom. Este necesară o precizare: descoperirile de la Gura Baciului din faza a III-a (care marchează a treia migrație) nu sunt cele mai timpurii, aici lipsind multe din caracteristicile stațiunii arheologice de la Lunca - Poiana Slatinii (jud. Neamț).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

2. Studiul mineralogic-petrografic al ceramicii din stațiunea de la Lunca - Poiana Slatinii

Din punct de vedere arheologic, ceramica studiată face parte din categoriile uzuală, fină și semifină, cu ardere în general bună (tabelul 4). Probele analizate au fost descrise standard, după modelul folosit în baza de date a neoliticului timpuriu, de la Muzeul din Cluj (sub numele GB.db sau Baciu db: Lazarovici - Maxim, 1995). De remarcat faptul că microscopic nu se observă cioburi pisate (ceramoclaste).

Pentru studiul mineralogic s-au utilizat variate metode de analiză: microscopie polarizantă prin transmisie[1], microscopie electronică cu baleiaj[2] și difractometrie de raze X[3].

2.1. Caracteristici structural - texturale ale ceramicii

Ceramica cercetată relevă prezența unei structuri microcristalin - amorfe sinterizată, cu urme slabe de vitrificere. Granulometric, 60% din probe corespund categoriilor lutito - siltice (fracția arenitică găsindu-se în cantitate mică, sub 10%) iar 40% din probe se încadrează în categoriile lutito - silto - arenitice (tabel 5; fig. 3). Categoria granulometrică lutit (< 4 m) este majoritară și variază între 60 - 75%. Spectrul granulometric și compoziția mineralogo-petrografică a fracției arenitice confirmă degresarea cu siliciclaste (amestec argilă - nisip) și vegetale.

Imaginile electrono-microscopice relevă o microtextură în general poroasă, datorată temperaturii scăzute de ardere și prezenței resturilor vegetale (fig. 4 și 5). Rezistența mecanică este relativ bună. Urmărind dispunerea mineralelor lamelare (mice și minerale argiloase) în interiorul ciobului ceramic se remarcă orientarea lamelelor paralel cu peretele ceramic, ceea ce indică modelarea amestecului argilos prin presare - lovire. Orientarea resturilor vegetale și a lamelelor micacee pe unul din pereți indică acțiunea de împingere a materialului cu scopul de a micșora grosimea peretelui (proba 31).

2.2. Compoziția mineralogică a ceramicii

Ceramica este formată dintr-o matrice lutitică, constituită din minerale argiloase afectate termic, calcinate la o temperatură de peste 600C, ceea ce a dus la formarea unor lamele cu birefringență ridicată și a determinat debutul unui proces de blasteză (creștere de cristale) prin recristalizare. La limita dintre lamele se remarcă pelicule fine cu indice de refracție și birefringență scăzute care reprezintă sticlă devitrificată (fig. 4 și 5).

În proba 31 calciclastele și bioclastele calcitice sunt afectate termic, fiind înconjurate de borduri de sticlă sau fiind total transformate în sticlă. Descompunerea parțială a calcitului indică atingerea unei temperaturi de cca 900 - 910 C.

Asociația primară de minerale argiloase (mineralele argiloase constituente ale materiei prime utilizate și care au participat la transformările termice menționate) este reprezentată mineralogic de: illit, montmorillonit, caolinit și posibil interstratificări de tipul illit/montmorillonit.

În masa microlamelară a matricei argiloase afectată termic se disting litoclaste și cristaloclaste cu dimensiuni cuprinse între 0,01 - 2,5 mm diametru. Litoclastele sunt reprezentate prin roci metamorfice (gnais, micașist, șist sericitos) magmatice (granit sau granodiorit, dolerit, masă fundamentală andezitică și dacitică) și sedimentare (gresie, tuf, silicolit). Cristaloclastele sunt reprezentate de cuarț, feldspați (plagioclaz, ortoclaz, microclin), lamele de biotit (de obicei deferizat) și muscovit, iar dintre mineralele detritice rezistente la activitatea factorilor exogeni și cu densitate mare (minerale grele) apar în cantități reduse granat, epidot, zoisit, turmalină, amfiboli, piroxeni, titanit, zircon (incluziuni), apatit (incluziuni), hematit (tabel 6).

2.3. Materia primă

În ceea ce privește materia primă, compoziția mineralogică a majorității probelor de ceramică indică utilizarea unei argile polimictice, predominant illitică, slab siltică, lipsită de calcit, situată în apropierea unor intercalații de tuf (posibil o argilă badeniană) și provenită dintr-o singură ocurență (sursă).

Pentru proba 31 de ceramică, cu conținut de calcit și bioclaste (resturi de foraminifere), presupunem ca sursă de materie primă tot o argilă polimictică predominant illitică, slab siltică, carbonatică, situată în apropierea celei dintâi surse și care aparține probabil aceleiași formațiuni geologice de vârstă badeniană, dar la un nivel stratigrafic diferit.

Harta geologică a zonei Lunca (fig. 1) (Joja, 1952; Polonic & Polonic, 1967; Harta geologică a României, scara 1: 200.000, Foaia Piatra Neamț, 1968) relevă prezența, în imediata apropiere a stațiunii, pe valea Slatinei, a unor depozite argiloase - mamoase cu intercalații de tufuri, având vârstă badeniană (Miocen). Aceste roci sedimentare constituie cu siguranță materia primă din care s-a obținut ceramica de la Lunca.

2.4. Aprecieri asupra tehnologiei de obținere a ceramicii

În urma studiilor mineralogice se poate concluziona că pentru obiectele de ceramică din stațiunea neolitică Lunca s-a utilizat ca materie primă un amestec omogenizat prin frământare, format din argilă siltică cu degresant, resturi vegetale și apă. Din acest amestec s-au executat bulgări (cocoloașe) din care s-au obținut, prin presare - lovire, pături de grosimea dorită. Aceste pături au fost apoi modelate utilizând o formă suport. Suprafața vasului a fost netezită probabil cu ajutorul unui obiect. A urmat uscarea, ornamentarea și în final arderea.

2.5. Deducerea temperaturii de ardere

Proprietățile fizice ale ceramicilor (rezistență mecanică, porozitate, impermeabilitate la apă și gaze, duritate etc.) sunt determinate de calitatea materiei prime utilizate și de gradul de vitrificere realizat în procesul de ardere. Vitrificerea depinde și de temperatura la care sunt arse obiectele de argilă, dar și de cantitatea și tipul fondanților (carbonați proba 31). Deoarece pentru ceramica de la Lunca s-a utilizat argilă lipsită de carbonați de calciu sau magneziu (cu excepția probei 31), fondanții care au produs slabe vitrifieri sunt în primul rând oxizii alcalini K2O sau Na2O, care pot fi puși în libertate prin arderea produselor vegetale și oxizii de fier, magneziu și calciu eliberați în urma distrugerii structurilor mineralelor argiloase. Proba 31 se detașează de restul probelor analizate datorită prezenței calciclastelor și a bioclastelor calcitice, precum și a tempera-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

turii de ardere care a depăşit 900C, determinând descompunerea parţială a carbonaţilor şi formarea zonelor vitroase.

Aprecierea temperaturii de ardere s-a făcut şi pe baza transformărilor structurale ale mineralelor argiloase prin difractometrie de raze X (fig. 6), care confirmă observaţiile microscopice. Temperaturile de ardere variază de la 600° - 650°C pentru proba 30, la 700° - 800°C pentru probele 32, 33 şi 34 şi cca 900C pentru proba 31 (tabel 7).

2.6. Concluzii geoarheologice

Observaţiile mineralogice au permis stabilirea unor caracteristici privind atât materia primă, cât şi tehnologia de obţinere a ceramicii de la Lunca - Poiana Slatinii.

Pentru ceramica de la Lunca - Poiana Slatinii au fost folosite două surse de materie primă, situate în apropierea staţiunii, probabil în cadrul aceleaşi formaţiuni geologice badeniene, dar la nivele stratigrafice puţin diferite.

Coroborarea acestor date şi observaţii pledează pentru o tehnologie de obţinere a ceramicii constituită din succesiunea următoarelor faze:

a) Omogenizare prin frământare a unui amestec de argilă siltică degresant + vegetale + apă;
b) Fasonare prin presare - lovire a bulgărilor de amestec argilos;
c) Netezire a suprafeţei obiectului obţinut cu ajutorul unui corp solid;
d) Uscare;
e) Ornamentare (vopsire, încrustare);
f) Ardere.

Pe baza transformărilor structurale suferite de mineralele argiloase (transformări reflectate de analizele roentgen - difractometrice şi termice) se apreciază temperaturi de ardere de 700 - 800C (pentru majoritatea probelor), cu excepţia probei 30 care indică o temperatură mai scăzută, de cca 600 - 650C şi a probei 31 a cărei temperatură de ardere a fost de minimum 900C.

Materialele de la Lunca au analogii în descoperirile de la Gura Baciului în diferite complexe. Fragmente cu caracteristici aproape identice apar în complexele de locuit din faza timpurie. Reţinem numărul mare de fragmente de la adâncimea de 0 cm, nivel la care sunt descoperirile ce aparţin migraţiei CBA. Analogiile cu descoperirile de la Gura Baciului reprezintă materialele ce aparţin proceselor de migraţie (B1) celei mai timpurii, respectiv ultimei migraţii contemporană cu Policromia (P5a şi P6a), confirmând ipoteze mai vechi privind o nouă migraţie, la Gura Baciului.

Afirmaţia privind opţiunea pentru ocurenţe de materie primă situate în apropierea staţiunii, în cadrul aceleiaşi formaţiuni geologice, este un atribut caracteristic pentru ateliere de ceramică, acestea utilizând de obicei o singură sursă de argilă. Raritatea resturilor organice este un indiciu al existenţei unei argile cu calităţi plastice potrivite realizării ceramicii. Lipsa urmelor de folosire (ciobituri) pe vase, modul de fragmentare a vaselor, indică rebuturi de ardere. Absenţa locuinţelor poate fi legată de locuirea sezonieră, în perioada caldă, ceea ce nu exclude însă, şi exploatarea surselor de sare din zonă, ca o ocupaţie complementară.

Bibliografie

DUMITROAIA G. (1986) Săpăturile arheologice din Judeţul Neamţ (1984, 1985). Memoria Antiquitatis, XII - XIV, p. 319.

DUMITROAIA, G. (1987) La station archeologique de Lunca - Poiana Slatinii, Cong. Iaşi - Piatra Neamţ, Actes, BAI, p. 253 - 258.

JOJA,T. (1952) Câteva observaţiuni geologice în zona miocenă dintre capătul de SE al Culmii Pleşu şi Valea Cracăului (Neamţ). Dări de Seamă IG Bucureşti, XXXIV, p. 39 - 44. Bucureşti.

LAZAROVICI, GH. (1984) Neoliticul timpuriu în România. ActaPm, VIII, p. 48 - 104. Alba Iulia.

LAZAROVICI, GH. (1987-1988) Sincronismele Vina A - Starevo-Criş. Acta MN, XXIV - XXV, p. 17 - 28. Cluj - Napoca.

LAZAROVICI, GH. (1992) Aşezarea neolitică timpurie de la Zăuan şi câteva probleme privind neoliticul timpuriu din Balcani. ActaPm, XVI, p. 25 - 59. Alba Iulia.

LAZAROVICI, GH. (1993) Aşezarea neolitică timpurie de la Zăuan. Migraţie şi difuziune. Chalcoliticul balcano - anatolian. Propuneri pentru un model de analize procesuale. ActaPm, XVII, p. 11 - 47. Alba Iulia.

LAZAROVICI, GH. (1995) ber das Frhneolithikum im sd - oesten Europas, I. Rumnien, in Kulturaum Mittlere und Untere Donau: Traditionen und Perspektiven des Zusammenlebens = Spaţiul cultural al Dunării mijlocii şi inferioare: tradiţii şi perspective ale convţuirii. p. 35 - 55. Reşiţa.

LAZAROVICI, GH., MAXIM, ZOIA (1995) Gura Baciului. Monografie arheologică. 436 p., Cluj - Napoca.

LAZAROVICI, GH., NICA (1991) Chalcoliticul Balcano - Anatolian, in Cultura Vina în România, p. 5 - 12. Timişoara.

LAZAROVICI, GH., TRAORE, F. (1989-1993) Un procedeu tehnologic de arderea ceramicii întâlnit din preistorie şi până în zilele noastre - un studiu etnoarheologic. ActaMN, 26 - 30, I/2 (1989-1993), p. 553 - 556. Cluj - Napoca.

POLONIC, P., POLONIC, GABRIELA (1967) Miocenul subcarpatic dintre valea Sucevei şi valea Cracăului. Dări de Seamă Inst. Geol. Bucureşti, LII/3 (1964 -1965), p. 39 - 62. Bucureşti.

TRAORE, F. (1989 - 1993) Cercetări etnoarheologice asupra ceramicii şi olăritului tradiţional din satul Manta (Republica Mali). ActaMN, 26 - 30, I/2 (1989-1993), p. 535 - 551. Cluj - Napoca.

* * * (1968) Harta geologică a României. Scara 1: 200.000, Foaia Piatra Neamţ. IGG Bucureşti.

Note

1. Preparatele mineralogice sunt secţiuni subţiri realizate prin şlefuirea unei probe compacte până la obţinerea unei lamele de cca 0,02 - 0,03 mm grosime, care se fixează între o lamă şi o lamelă de sticlă cu ajutorul balsamului de Canada. Au fost studiate cu Microscop polarizant tip Jenapol U (Facultatea de Biologie şi Geologie a Universităţii Babeş - Bolyai Cluj - Napoca).

2. Microscop electronic cu baleiaj tip BF 450 - TESLA Brno; suprafaţa preparatului a fost metalizată cu aur sau cupru (Facultatea de Biologie şi Geologie a Universităţii Babeş - Bolyai Cluj - Napoca).

3. Difractometru de raze X de tipul DRON - 3 cu anticatod de Cu, radiaţia Ka cu ? = 1,54051 1. (Facultatea de Biologie şi Geologie a Universităţii Babeş - Bolyai Cluj - Napoca)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Geoarchaeological studies on some ceramic artefacts from the early neolithichal site of Lunca - Poiana Slatinii, Romania.

Concerning the mineralogical study of five ceramic samples excavated in the Early Neolithical archaeological site of Lunca - Poiana Slatinii (District of Neamț, Romania), all of which belong to the usual, fine and semifine categories of ceramics with a good burning, we have used various analytical methods: polarized microscopy (transmission), scanning electron microscopy, X - ray diffractometry and thermic analyses.

The lutitic - siltic - arenitic fabric of the ceramics is a microcrystalline - amorphous one, with traces of syntherization.The ceramics show a lutitic matrix (clay minerals as illite, montmorillonite, kaolinite and illite/montomorillonite interstratifies, changed by heating over 600C) including lithoclasts (metamorphic, magmatic and sedimentary rocks) and crystalloclasts (mainly quartz, feldspars, biotite, muscovite and subordinately garnet, epidote, zoisite, tourmaline, amphibol, pyroxen, titanite, zircon, apatite, hematite). Siliciclasts, calciclasts and bioclasts form temper. The presence of vegetables (grain chaff) accounts for the high porosity of the ceramics. The composition (clay minerals, glass, lithoclasts, crystalloclasts and bioclasts) suggests the use of two sources of raw materials for Lunca pottery, both placed inside a Badenian polymictic clay mainly illitic, but at different stratigraphic levels.

Based on the mineralogical composition and the heat transformations of the minerals, we may conclude that:

- two methods were used to mould the pottery: a) the pressing of thin layers on a form; b) coil building in rings or spirals;
- the smoothing of the surface by using an object or a slip;
- the burning at temperatures over 600C (600 - 650C - one sample; 700 - 800C - three samples; 900C - one sample).

Lucreția Ghergari, Corina Ionescu, Tudor Tămaş
Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj - Napoca, Catedra de Mineralogie, Str. M. Kogălniceanu nr. 1,
Cluj - Napoca, Tel. 064 - 405300; Fax. 064 19 19 06,
E-mail:ghergari@hera.ubbcluj.ro
corinai@ hera.ubbcluj.ro
tudort@hera.ubbcluj.ro

Gheorghe Lazarovici
Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Str. Ctin Daicoviciu nr. 2,
Cluj - Napoca, Tel. 064 195 677, Fax. 064 191 718,
E-mail: lazarovici_g@mnit.museum.utcluj.ro

Tabelul 1
Succesiunea fazelor de locuire în Staţiunea Lunca - Poiana Slatinii
(după Dumitroaia, 1986 şi 1987)

EPOCA	*CULTURA*	*DATE ABSOLUTE*
Neolitic timpuriu	*Cultura Starčevo – Criş (faza IIIB/IVA)*	*4500 - 4300 B.C.*
Neolitic mijlociu	*Cultura ceramicii liniare cu note muzicale*	*4200 - 4100 B.C.*
Eneolitic	*Cultura Cucuteni (fazele A şi B)*	*3600 - 300 B.C.*

Tabelul 2
Analogii ale materialelor din staţiunea Lunca cu materiale din staţiunea Baciu (I şi II)

	Staţiunea Baciu (I)					***Staţiunea Baciu (II)***			
Cod tehnologie	**B1**	**B20a**	**P6a**	**P21**	**P5a**	**B1**	**P21**	**P5a**	**P6a**
3II213	0	0	3	0	0	0	0	0	3
3IR213	0	2	0	0	1	0	0	1	0
3KK213	1	0	0	1	1	1	1	1	0

Tabelul 3
Analogii ale materialelor din staţiunea Lunca cu materiale din staţiunea Baciu (III)

Cod tehnologie	**-320 (-40)**	**-160 (-20)**	**-40**	**-30**	**-20**	**0**	**+10**
3KK113	3	0	0	0	0	0	0
3KK213	0	0	1	0	1	2	0
2KK213	0	0	0	0	0	2	0
3IR213	0	0	0	2	0	1	0
3II213	0	0	0	0	0	0	3
2II113	0	1	0	0	0	0	0

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabelul 4
Semnificaţia arheologică a probelor de ceramică de la Lunca

Nr pr.	Cod/Inv.	Categorie	Culoare	Cod culoare	Suprafaţa (± culoare)	Amestec	Ardere
30	1KIG13/MNIT P.98828	Uzuală	Roşie	K	Foarte bună Exterior urme de angobă,Lustru	Pleavă Cioburi pisate	Bună
31	3II213/MNIT P98830	Fină	Roşcată	I	Netezită Lustru	Nisip fin	Bună + ardere secundară ?
32	3KR113	Fină	Roşie	K	Monocromă Lustru	Nisip	Bună; interior ars secundar
33	3KK113	Fină	Roşie	K	Lustru	Nisip Cioburi pisate Pleavă	Bună
34	2KK613	Semifină	Roşie	K	Suprafaţa denivelată, lustruită puternic la buză şi bine în rest	Nisip Cioburi pisate	Bună

Tabelul 5
Caractere structural - texturale ale ceramicii de la Lunca

Nr. proba	Categorii granulometrice					Degresant			
	arenit	silt	lutit	Φ max	Structură	Silicoclaste	Calcoclaste	Bioclaste[1]	Vegetale[2]
30.	5	20	75	< 0,3	Lutito-siltică	DA	-	-	DA
31.	10	30	60	< 0,5	Lutito-siltică	DA	DA	DA	DA
32.	9	25	66	< 0,5	Lutito-siltică	DA	-	-	DA
33.	12	20	68	< 2,5	lutito-silto-arenitică	Da	-	-	DA
34.	11	20	69	< 1,5	lutito-silto-arenitică	DA	-	-	DA

[1] *Resturi fosile provenite din roci*

[2] *Resturi vegetale contemporane ceramicii, introduse de om în timpul preparării materialului argilos*

Tabelul 6
Conţinutul în minerale grele al ceramicii de la Lunca

Nr. pr.	Minerale grele								Alte minerale	
	Granat	Epidot/ Zoisit	Turmalină	Titanit	Amfibol	Piroxen	Zircon	Apatit	Calcedonie	Calcit
30	*	-	*	-	-	-	-	-	*	-
31	*	*	-	*	*	-	*	*	-	*
32	*	*	*	*	*	-	-	-	*	-
33	*	-	*	-	-	*	-	-	-	-
34	*	**	-	*	*	-	-	-	-	-

*Obs.: * = o granulă/cm², ** = două - trei granule/cm²*

Tabelul 7
Comparaţie între gradul de ardere dedus pe baza culorii ceramicii şi temperatura de ardere stabilită pe baze mineralogice

Nr. pr.	Culoare	Grad de ardere dedus pe baza culorii	Temperatura de ardere stabilită prin studii mineralogice
30.	Roşie	*Bună*	600 - 650°C
31.	Roşcată	*Bună + ardere secundară ?*	900°C
32.	Roşie	*Bună; interior ars secundar*	700 - 800°C
33.	Roşie	*Bună*	700 - 800°C
34.	Roşie	*Bună*	700 - 800°C

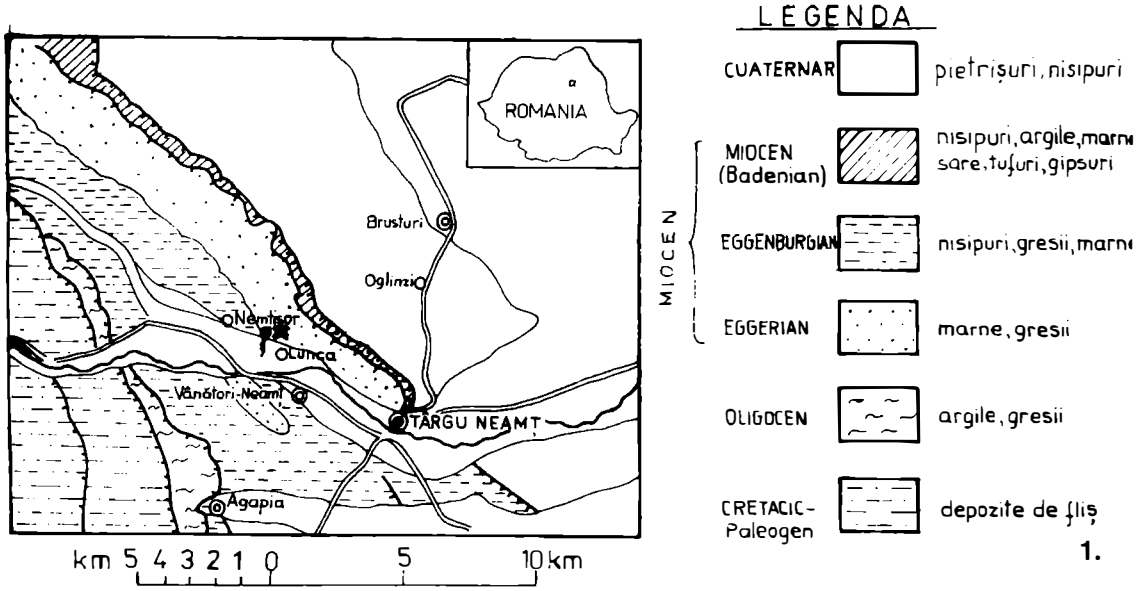

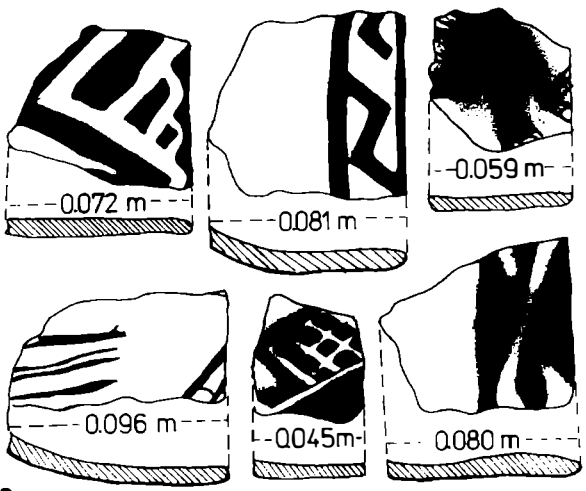

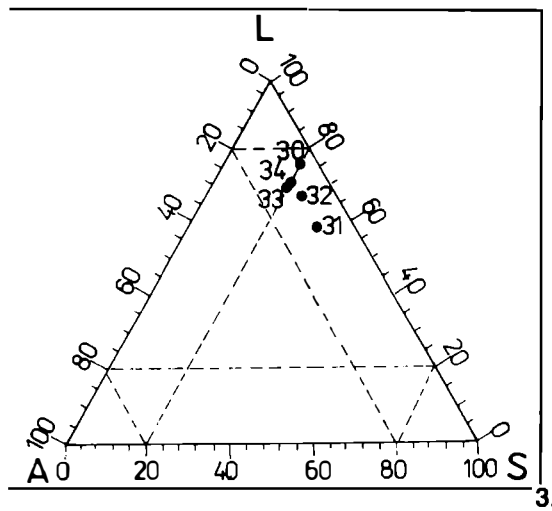

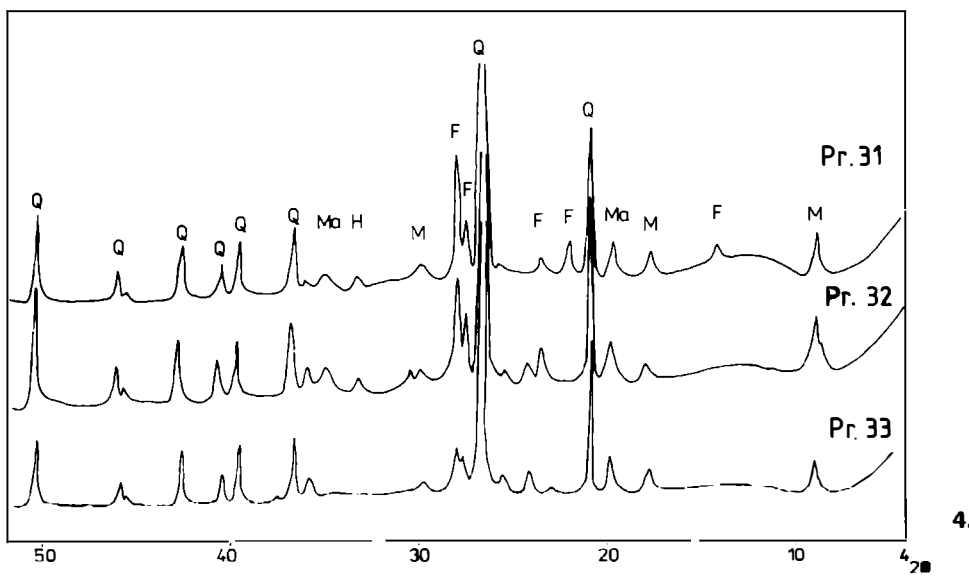

Planșa 1.

1. Localizarea stațiunii arheologice Lunca - Poiana Slatinii (Județul Neamț) (X) pe Harta geologică a zonei Lunca - Tg. Neamț (după Harta geologică a României, sc. 1: 200.000, IGG București, 1968, Foaia Piatra Neamț).
2. Tipuri de ceramică pictată Starčevo - Criș de la Lunca - Poiana Slatinii (Dumitroaia, 1986 și 1987)
3. Granulometria probelor de ceramică; proiecția în triunghiul lutit (L) -silt (S) - arenit (A).
4. Spectrele de difracție a razelor X pentru probe de ceramică de la Lunca - Poiana Slatinii (Q - cuarț; Ma - minerale argiloase; H - hematit; F - feldspat; M - muscovit).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

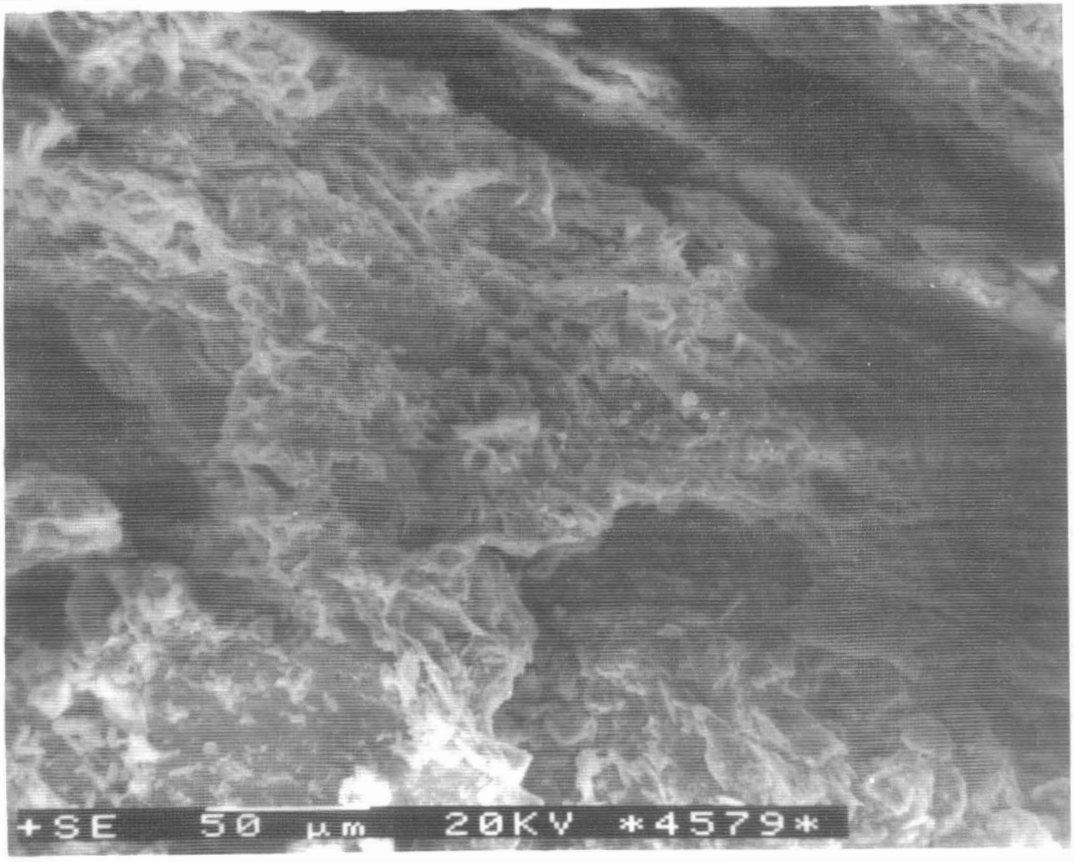

1.

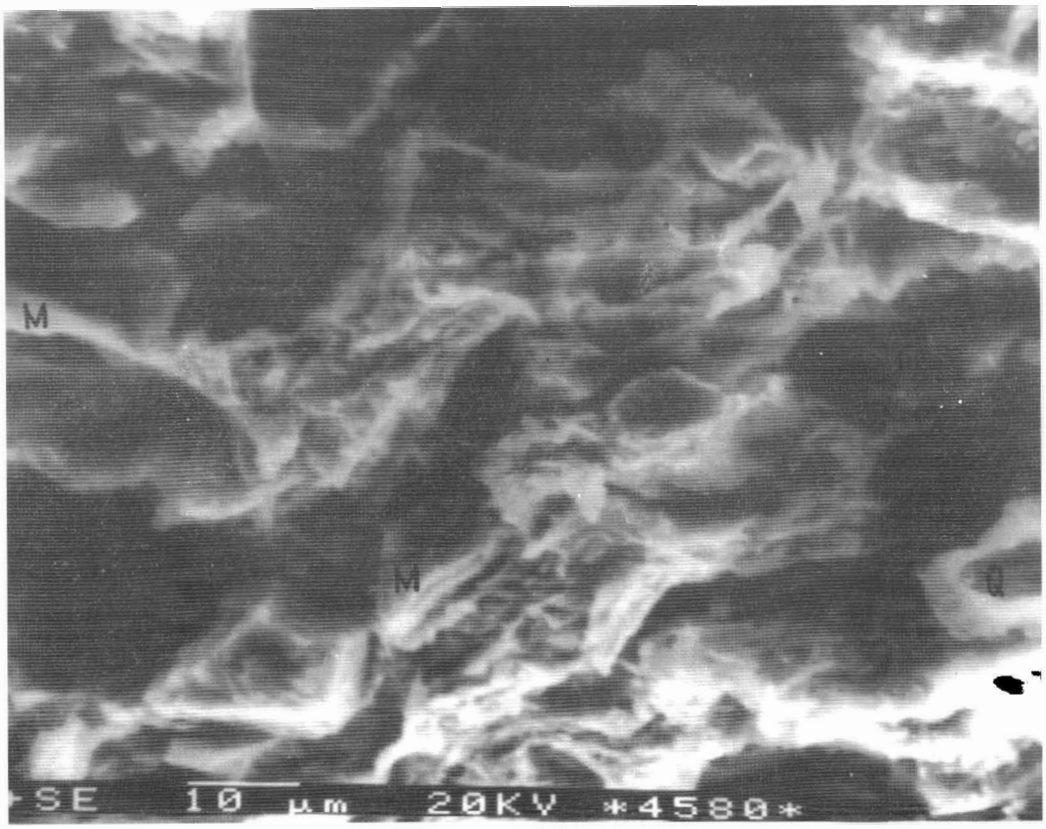

2.

Planșa 2.

1. Imagine electrono-microscopică de balciaj (SEM) a ceramicii de la Lunca - Poiana Slatinii. Masă ceramică cu goluri rămase după arderea parțială a vegetalelor (v).
2. Imagine electrono-microscopică de balciaj (SEM) a ceramicii de la Lunca - Poiana Slatinii. Cristaloclaste de cuarț (Q), lamele de mice (M), într-o masă microlamelară slab sinterizată (S).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Aşezarea culturii Schneckenberg de la Ariuşd, jud. Covasna

Pe dealul „Tyiszk" în comuna Ariuşd (jud. Covasna), unde se află cunoscuta aşezare , eponimă , au fost descoperite în afară de resturile culturii Ariuşd şi vestigiile din epoca bronzului. Ferenc László, care a făcut această descoperire în cursul săpăturilor, despre acest fapt a scris următoarele: *„În timp ce în humusul de culoare neagră (IV a) în poziţie originală am găsit vase pictate, obiectele găsite în humusul galben (IV f) arată o altă cultură (Fig.1-1). Fragmentele de vase cu decor incizat prezentate pe fotografia 7 provin din humusul superior de culoare galbenă (Fig.1-2)".* În anul 1913 constată următoarele: *„Aşa suntem şi cu toporul cu braţele în cruce de tip ardelean din cupru (?) găsit la adâncimea de 30 cm în humusul superior"*[1]. Márton Roska a publicat tot de la Ariuşd din săpătura lui László două fragmente de vase decorate cu şnur (Fig.1-3,4), pe care le încadrează în perioada de tranziţie de la neolitic în epoca bronzului[2]. H. Schroller încadrează materialul arheologic, implicit ceramica găsită la Ariuşd, în humusul galben în cultura Schneckenberg[3]. A. Prox constată lipsa ceramicii fazei A a culturii Schneckenberg în materialul ceramic de la Ariuşd[4]. În cursul săpăturilor executate între anii 1968-1985 au fost descoperite fragmente de vase ale culturii Schneckenberg numai pe panta nord-vestică a dealului, încadrate în faza B.[5] Pentru încadrarea materialului arheologic descoperit la Ariuşd în humusul galben ne stă la dispoziţie, în afară de ceramică şi o piesă de cupru, un topor cu braţele în cruce, care este cunoscut din neoliticul târziu şi din perioada de tranziţie la epoca bronzului.

Materialul ceramic publicat de Ferenc László, de Márton Roska şi cel găsit în anii următori constă din fragmente ceramice. Pentru încadrarea lor într-o etapă de cultură însă, pot fi folosite decorurile, pe care le găsim pe aceste fragmente, confruntându-le cu decorurile ceramicii cunoscute din celelalte aşezări ale acestei culturi din sud-estul Transilvaniei. La Ariuşd au fost găsite fragmente de vase decorate cu imprimeuri cu şnur însoţite de cerculeţe, fragmente decorate cu dungi în relief, lipsind decorul *„au repousse"*[6].

Decorul în relief este caracteristic pentru faza A a culturii Schneckenberg[7], iar decorul cu şnur însoţit de cerculeţe este un element de decor dominant în materialul ceramic descoperit la Jigodin şi Leliceni (jud. Harghita)[8]. Acest decor este necunoscut în materialul ceramic descoperit în aşezările cercetate la Sf. Gheorghe – Piatra de Veghe şi la Sânzieni. Pasta ceramicii de la Ariuşd este mai grosolană iar decorul cu şnur executat nu prezintă aspectul pastei şi decorului cu şnur al ceramicii de la Jigodin şi Sf. Gheorghe – Piatra de Veghe (Fig.,1-5). Are decorul cu şnur al ceramicii de la Jigodin, dar nu are găuri – butoni, decor caracteristic pentru ceramica de la Sf. Gheorghe – Piatra de Veghe. Acest fapt arată că la Ariuşd este o fază de dezvoltare a culturii Schneckenberg, care poate fi o fază timpurie (Proto – Schneckenberg) sau o variantă locală[9].

Toporul cu braţele în cruce descoperit la Ariuşd într-un context de cultura Schneckenberg ridică problema prezenţei lui şi în perioada epocii bronzului timpuriu. Forma cea mai veche a acestui topor este topor – ciocan de cupru descoperit la Reci în contextul culturii Ariuşd Cucuteni A2 şi are ca model toporul -ciocan de piatră (Fig. 2)[10]. Forma toporului–ciocan în cursul vremii s-a dezvoltat, având mai multe variante, între care aparţine şi tipul de topor găsit la Araci (judeţul Covasna), la 25 m de la mormântul cu cistă de piatră, care aparţine culturii Schneckenberg (Fig. 3-1)[11]. Locul de descoperire se află la o distanţă de 2 km de la Ariuşd. Toporul cu braţele în cruce descoperit la Ariuşd la dealul Tyiszk reprezintă o formă dezvoltată (Fig. 3-2) cunoscută din perioada de tranziţie, din cultura Tisa târzie, faza Tiszapolgár – Bodrogkeresztur[12]. Acest tip de topor este cunoscut în răsărit în aria culturii Tripolje (Veremje)[13], dar şi în cadrul culturii Cucuteni fazele A-B şi B[14]. Toporul cu braţele în cruce de cupru în afară de cel găsit în cimitirul de la Decea Mureşului[15], în contextul bine definit a fost descoperit la Brădu ţ (jud. Covasna) într-o groapă de cult împreună cu vase ale culturii Tiszapolgár – Bodrogkeresztur[16].

În sud–estul Transilvaniei, în aşczări ale culturii Schneckenberg, ca la Sf. Gheorghe – Piatra de Veghe, la Sânzieni la Perkö au fost descoperite numai topoare cu orificiul de înmănuşare transversal de tip Dumbrăvioara[17]. Pe movila Perkö au mai fost găsite şi alte obiecte de aramă, printre care un topor plat şi un topor cu braţele în cruce. Toporul plat a ajuns în colecţia Muzeului Naţional Secuiesc din Sfântu Gheorghe, iar toporul cu braţele în cruce s-a pierdut şi nu se poate stabili forma lui adevărată[18]. Şi nu se poate afirma cu siguranţă că acest tip de topor a fost reprezentat în această aşezare aparţinând culturii Schneckenberg. Un topor cu braţele în cruce, ca descoperire întâmplătoare, este cunoscut de la Leţ – Varheghiu[19], unde în anul 1949 cu ocazia săpăturii executate a fost găsit şi un pumnal din cupru de tip cunoscut la Sf. Gheorghe – Piatra de Veghe[20].

Toporul cu braţele în cruce a fost găsit de Ferenc László *„la limita celor două straturi pe un loc unde pentru despărţirea straturilor celor de jos şi celor de sus, a servit numai diferenţa de culoarea lor"*[21]. Şi ilustrul arheolog l-a încadrat în epoca bronzului. Márton Roska consideră că la Ariuşd humusul de sus, implicit şi toporul cu braţele în cruce găsit în acest strat aparţin epocii eneolitice, adică perioadei de tranziţie din neo-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

litic în epoca bronzului[22]. Ion Nestor este tot de părere că toporul cu brațele în cruce de la Ariușd aparține acestei epoci[23]. Au fost însă, cercetători ca H. Schmidt[24] și T. Passek, care considerau că toporul cu brațele în cruce de la Ariușd și cel de la Veremje aparțin culturii Tripolje – Cucuteni[25]. H. Schroller îl încadrează în ma-terialul arheologic descoperit în humusul superior de la Ariușd în cultura Schneckenberg[26]. Prox este de părere că toporul de la Ariușd aparține mai mult ariei de cultură, pe care o reprezintă cimitirul de la Decea Mureșului, decât fazei A a culturii Schneckenberg[27].

Pe baza celor relatate mai sus, se poate constata că toporul cu brațele în cruce la început a avut formă de ciocan-topor de piatră. Un astfel de topor de cupru a fost găsit la Reci într-o așezare a culturii Ariușd[28]. Acest tip de topor în formă dezvoltată de topor cu brațele în cruce a devenit unealta caracteristică a culturii Bodrogkeresztur, însă este atestat și în fazele AB și B ale culturii Ariușd-Cucuteni[29].

În sud-estul Transilvaniei cultura Bodrogkeresztur este atestată în valea Oltului la Reci[30] și la Brăduț[31], iar în valea Târnavei Mari, la Cristuru Secuiesc[32]. În așezările culturii Coțofeni, care acoperă aceste două culturi și în această regiune, nu a fost găsit nici un topor cu brațele în cruce. Este însă, cunoscut în valea Mureșului din mediul culturii Coțofeni[33].

La Ariușd cultura Coțofeni nu este atestată, prin urmare acest topor trebuie să fie considerat ca aparținând stratului de jos de culoare neagră al humusului, care reprezintă ultima fază de dezvoltare a culturii Ariușd – Cucuteni.

Toporul cu brațele în cruce în aria culturii Schneckenberg nu este cunoscut. Descoperirile de la Ariușd, Araci, Sânzieni, Leț – Varheghiu nu pot fi atribuite acestei culturi. La Leț – Varheghiu pumnalul din cupru a fost găsit în stratul superior, deranjat de construcțiile medievale. Nu a fost găsit nici material ceramic caracteristic culturii Schneckenberg[34], iar toporul cu brațele în cruce este o descoperire întâmplătoare, care deocamdată nu se poate încadra în culturile atestate pe acest loc numai în cultura Ariușd – faza B.

Note

1. LÁSZLÓ FERENC, Dolg, 1911, II , p.185; 1914. p.189.
2. ROSKA MÁRTON, Dolg, V. 6, p.421, fig. 2/1-2; Az ösrégészet kézi könyve, II, Cluj, 1927, p. 419-420, fig.279.
3. SCHROLLER HERMANN, Die Stein – und Kupferzeit Sie-benbürgens, Berlin, 1933, P. 40, 60, pl. 51/12, pl. 55/4.
4. PROX ALFRED, Die Schneckenberg Kultur, Brașov, 1941, p.82.
5. EUGENIA ZAHARIA – ZÓLTÁN SZÉKELY, Raport, Aluta. XVII-XVIII, 1985-1986, p.104.
6. Idem, op.cit.
7. PROX ALFRED, op.cit., pl.VIII. 1-8,10-11.
8. SZÉKELY ZOLTÁN, Așezările de la Vârful cu Stejari (Miercurea Ciuc), Studii și Comunicări, Muzeul Sf. Gheorghe, 1973, p. 127, pl.IV 1-7; P. ROMAN, P.JÁNOS, C. HORVÁTH, Cultura Jigodin, cultura cu ceramică șnurată în estul Transilvaniei, SCIV. 4, T.24, 1973, p. 569-574.
9. PROX ALFRED, op.cit., p.82.
10. SZÉKELY ZÓLTÁN. Contribution a l'étude ... Atti del VI Congresso Internazionale..., Roma, 1965, p.272, pl. C.1.
11. Idem, Date referitoare..., Almanah. Muzeul Regional Sf. Gheorghe, 1955, p. 48-51, fig.1.
12. PATAY PÁL, Tanulmányok Debrecen vidékének rézkorából, A Déri Muzeum Évkönyve, Debrecen, 2, p.25, pl. II.4-6.
13. PASSEK TATJANA. Periodizatia tripolkh posselinii, MIA, nr10, Moscova, 1949, pl. 100/7-9.
14. NESTOR ION, Der Stand...22 Bericht der Römisch – Germanischen Komission, 1932, Frankfurt am Main, 1933, p.78.
15. KOVÁCS ISTVÁN, Cimitirul eneolitic de la Decia Mureșului, An. Inst. de Studii Clasice, I, 1928-1932, p.89-101; M. ROSKA. A rézcsákányok. Közlemények, 1942, II, 1, p. 43-44, Fig.39/1.
16. SZÉKELY ZSOLT, Brăduț, jud. Covasna, în Cronica cercetărilor arheologice, Campania 1987, Călărași, 1998, pag. 9, pl. 9/1.
17. SZÉKELY ZOLTÁN, Contribuții la cunoașterea...,SCIV, 2, T.21, 1970, fig.1/1; idem, Almanah, p.8-9, fig.2/1-3.
18. Idem, op.cit., p. 202.
19. ROSKA MÁRTON, A rézcsákányok..., p. 57, fig .85/1.
20. SZÉKELY ZOLTÁN, Săpăturile de la Leț-Varheghiu, Mat. și Cer. De Istorie Veche a României, 1951, p.13-14, pl. XI 1.
21. LÁSZLÓ FERENC, op.cit.
22. ROSKA MÁRTON, op.cit.
23. NESTOR ION, op.cit.
24. SCHMIDT HUBERT, Cucuteni, Berlin und Leipzig, 1932, Pl. 37/10.
25. PASSEK TATJANA, op.cit.
26. SCHROLLER HERMANN, op.cit.
27. PROX ALFRED, op.cit.
28. SZÉKELY ZOLTÁN, Contribution á l'étude...
29. NESTOR ION, op.cit.
30. SZÉKELY ZOLTÁN, Descoperiri din neoliticul târziu în așezarea de la Reci, SCIV. 1, Anul XV, 1964, p. 121-126.
31. SZÉKELY ZSOLT, op.cit.
32. SZÉKELY ZOLTÁN, Contribuții la dezvoltarea culturii Ariușd, Aluta, VIII – IX, 1976-1977, p. 13.
33. LAZĂR VALERIU, Repertoriul arheologic al județului Mureș, Tg. Mureș, 1995, LXXXIV. 1. Șincai, punctul c.p. 250.
34. Noile cercetări executate la Leț – Varheghiu în anul 1998 de Muzeul Transilvaniei din Cluj confirmă faptul că în această așezare nu sunt atestate resturile arheolo-gice ale culturilor Coțofeni și Schneckenberg. Pentru informație mulțumesc domnului Gh. Lazarovici.

Résumé

La station de la culture Schneckenberg d'Ariușd

Ferenc László a trouvé dans la couche supérieure de la station Néolitique d'Ariușd fragments des vases de l'époque du bronze et une hache à deux tranchants en croix. En ce qui concerne cette découverte l'auteur a l'opinion, que la céramique appartient à l'époque du bronze à la phase initiale de la culture Schneckenberg et la hache à la phase tardive de la culture Ariușd – Cucuteni A.B – B.

Szekely Zoltán, Sf. Gheorghe
Muzeograf, Dr.,
Telefon: 067-312.091

www.cimec.ro / www.mncr.ro

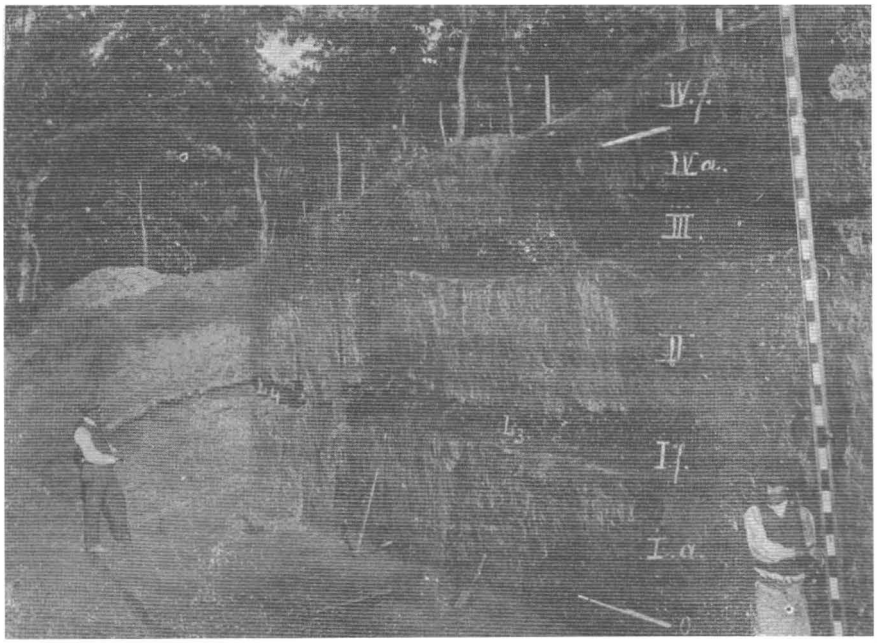

1.

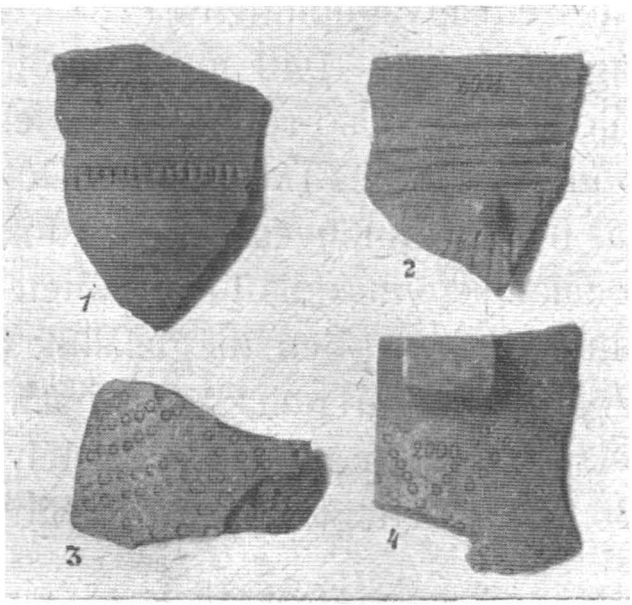

2.

3.

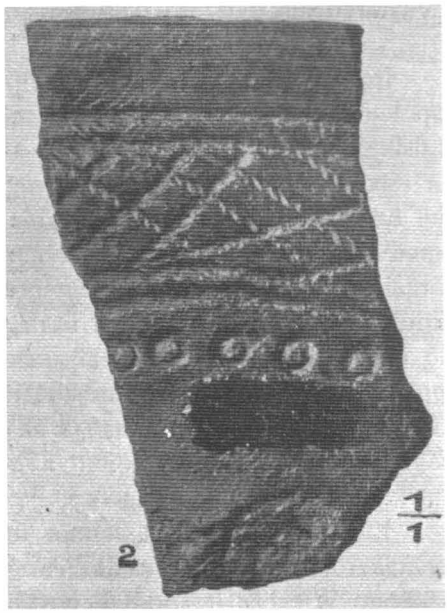

4.

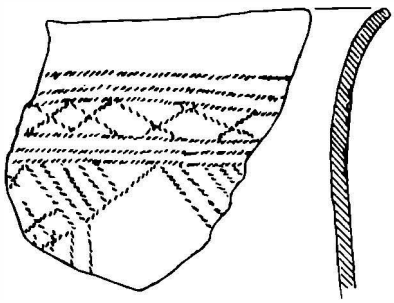

5.

Plansa 1.

1. Ariuşd. Stratigrafie făcută de Ferenc László. *La stratigraphie faite par Ferenc László.*
2. Ariuşd. Fragmente de vase de cultură Schneckenberg. *Fragments des vases de la culture Schneckenberg.*
3-4. Ariuşd. Ceramica cu decor şnurat. *Céramique avec décor a la corde roulée.*
5. Sfântu Gheorghe. Ceramica cu decor şnurat. *Céramique avec décor a la corde roulée.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

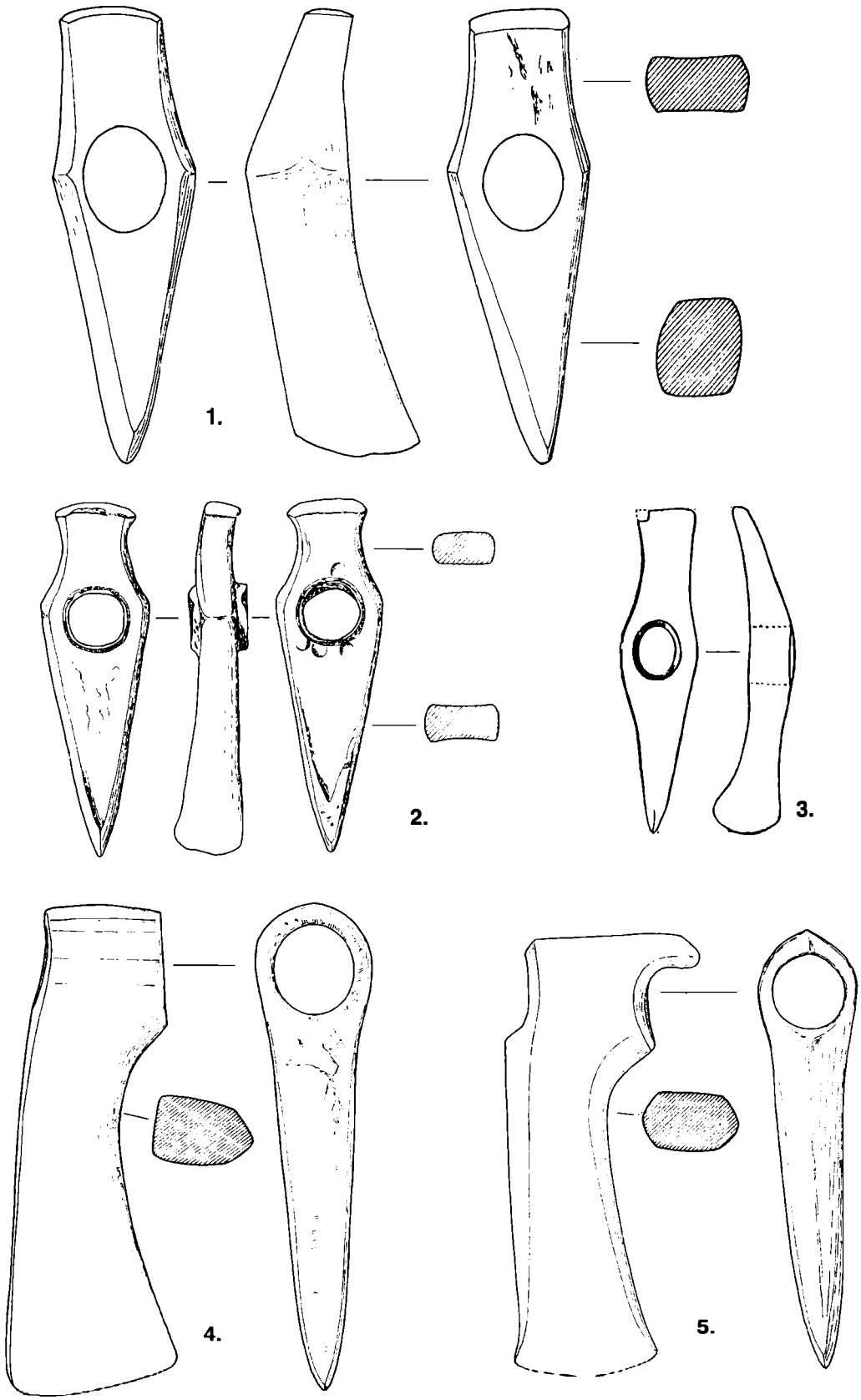

Plansa 2.
1. Reci. Topor-ciocan din cupru. *Pic-hache en cuivre.*
2 Ariuşd. Topor cu braţele în cruce. *Hache a deux tranchants en croix.*
3. Araci. Topor cu braţele în cruce. *Hache a deux tranchants en croix.*
4. Sfântu Gheorghe. Topor cu gaură de înmănuşare. *Hache a douille.*
5. Sânzieni. Topor cu gaură de înmănuşare. *Hache a douille.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 13-41

Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu

Aflat la confluența a trei provincii culturale, sud-estul Transilvaniei întotdeauna era puternic legat atât de restul Transilvaniei, cât și de teritoriile aflate la est și sud de Carpați. Ponderea elementelor de factură intracarpatică, central-, sud-est- și est-europeană în această zonă în decursul vremurilor a oscilat semnificativ. Această constatare este pe deplin valabilă și pentru perioada mijlocie a epocii bronzului. În pragul acestei perioade sud-estul Transilvaniei aparținea, așa cum atestă descoperirile de tip Zoltan, unui cerc cultural de sorginte certă *central-europeană*, caracterizat prin ceramica ornamentată cu striații și amprente textile (*Besenstrich und Textilmuster Keramik*). La începutul bronzului mijlociu în Depresiunea Ciucului apare grupul Ciomortan care prezintă laolaltă elemente de tradiție central-europeană de tip *Besenstrich Keramik* și cele specifice versantului estic al Carpaților Răsăriteni de tip Costișa. Apoi, în bronzul mijlociu evoluat, sud-estul Transilvaniei a fost înglobat în spațiul cultural al *Bazinului Carpatic*[1] dominat de cultura Wietenberg, perioadă în care elementele extracarpatice de tip Costișa-Komarow, Monteoru și Tei își fac simțită prezența în zonă. Trecerea de la perioada mijlocie la cea târzie a epocii bronzului a fost marcată de o schimbare majoră: sud-estul Transilvaniei, prin extinderea *complexului cultural Sabatinovka-Coslogeni-Noua*, a cărui arie cuprindea teritoriile între Marea Azov[2], Dunărea de Jos și sud-vestul Transilvaniei[3], a fost înglobat în cercul cultural Carpato-Niprovian[4].

Deși îndelung discutate, cauzele și mecanismele transformărilor culturale intervenite în perioada de tranziție de la bronzul mijlociu la bronzul târziu în spațiul Carpato-Danubian, precum și aspectele etno-demografice ale acestui proces, sunt departe de a fi lămurite satisfăcător. De cele mai multe ori acest fenomen complex este pus pe seama unor deplasări de populații sau a unor impulsuri din partea culturilor Sruby sau Sabatinovka, deși, așa cum am mai menționat[5], nu toate argumentele aduse în sprijinul acestei ipoteze sunt valabile. În ceea ce privește elementul autohton, indiferent de rolul acordat acestuia de diferiți autori, contribuția lui la formarea culturii Noua este recunoscută unanim. Însă, mecanismul transformării mai multor culturi „clasice" bine individualizate ale epocii bronzului într-o entitate culturală relativ unitară, deocamdată este de abia intuit.

Una dintre ipotezele de lucru plauzibile pare a fi cea conform căreia un rol important în acest proces l-ar fi jucat *evoluția convergentă a culturilor carpato-dunărean pontice din epoca bronzului mijlociu*, proces favorizat atât de intensificarea relațiilor dintre acestea, cât și de puternicele influențe externe din partea civilizațiilor balcanice, central- și est-europene[6]. Evident, conținutul, intensitatea și amploarea acestor relații nu au fost aceleași pe toată întinderea arealului Carpato-Niprovian și, apriori, este posibil ca zonele, în care raporturile culturale au fost mai strânse, să fi avut rolul unor *focare de geneză*[7] ale *complexului cultural Sabatinovka-Coslogeni-Noua*[8]. Diversitatea ridicată a manifestărilor culturale din bronzul mijlociu în sud-estul Transilvaniei demonstrează că această zonă constituia unul dintre cele mai importante noduri de legătură dintre culturile *„clasice"* ale bronzului carpato-dunărean, iar apariția aici, spre începutul bronzului târziu - cel puțin atât cât rezultă din cele mai importante lucrări privind cultura Noua - a unor manifestări atribuite etapei Proto-Noua, o recomandă, alături de câteva zone din Moldova, drept unul dintre posibilele *focare de geneză* ale culturii Noua.

*

În ceea ce privește raporturile dintre Transilvania de sud-est cu alte teritorii în perioada mijlocie a epocii bronzului trebuie avute în vedere următoarele:

• În bronzul mijlociu sud-estul Transilvaniei a fost dominat de cultura Wietenberg, aici fiind identificate toate fazele evoluției sale[9].

• Grupul Ciomortan (după alții cultură[10]) cunoscut datorită cercetărilor din așezarea eponimă aflată în valea superioară a Oltului, în depresiunea Ciucului[11], la început a fost considerat drept aspect zonal al culturii Monteoru[12], apoi a fost prezentat ca o cultură de sine stătătoare[13], iar uneori este privit ca un aspect intracarpatic al culturii Costișa[14], parte componentă a *complexului cultural Costișa-Komarow-Bjaly Potok* (DUMITROAIA, 1998) răspândit cu precădere în zona Carpaților Răsăriteni: în sud-estul Poloniei, Ucraina Subcarpatică, vestul Moldovei Centrale și de Nord, precum și în sud-estul Transilvaniei. Deoarece așezarea Ciomortan nu a fost cercetată exhaustiv (s-a săpat cca 8% din suprafața sa), iar materialele au fost publicate sumar, multe aspecte au rămas nelămurite. Astfel, nu este clar *raportul cronologic dintre materialele de tip* Ciomortan *și cele de tip* Wietenberg: dacă este vorba de două niveluri distincte de locuire sau avem de a face cu unul singur, conținând materiale de tradiții diferite. S-a admis - fără să fi fost surprins un context stratigrafic concludent - existența a două niveluri de locuire din epoca bronzului și, respectiv, că nivelul Wietenberg este ulterior celui de tip Ciomortan[15]. Altă problemă o constituie fizionomia adecvată a *„culturii"* Ciomortan, materialul ceramic fiind publicat selectiv: cu predilecție ceramica fină și semifină, ornamentată cu triunghiuri hașurate sau umplute cu împunsături[16], considerate definitorii pentru *„cultura"* Ciomortan. Ilustrațiile publicate au dat impresia unei similitudini pronunțate cu ceramica culturii Costișa de pe versantul opus al Carpaților Răsăriteni, astfel încât unii cercetători se înclină spre a considera *„cultura"* Ciomortan drept *aspect transilvănean* al culturii Costișa[17]. În situația în care nici materialele culturii Costișa, nici cele de tip Ciomortan nu sunt publicate corespunzător, orice speculații pe

www.cimec.ro / www.mncr.ro

această temă rămân premature. Încadrarea, atât culturală, cât şi cea cronologică, a acestui grup trebuie verificată, inclusiv prin reluarea săpăturilor, întrucât raportul cronologic dintre ceramica de tip Ciomortan şi cea de tip Wietenberg din aşezarea eponimă a fost stabilit aproape exclusiv pe calea tipologică.

Recent, prin bunăvoinţa lui Jánovits István, am putut studia un material arheologic reprezentativ provenit din sondajele sale neautorizate efectuate în anul 1998 în aşezarea Ciomortan. O bună parte (cca 50%) din această ceramică, atât cea grosieră, cât şi, uneori, cea semifină (intermediară), este ornamentată în stilul *Besenstrich*[18] (Fig. 2), câteodată pe ambele suprafeţe. Nu se poate deocamdată stabili cu certitudine dacă această ceramică aparţine grupului Ciomortan sau culturii Wietenberg, sau, eventual, unui alt nivel de locuire nedefinit încă.

În ceea ce priveşte poziţia cronologică a grupului Ciomortan faţă de descoperirile de tip Wietenberg din aşezarea Ciomortan, diferenţele tipologice sunt atât de mari, încât este greu de admis posibilitatea existenţei aici a unui aspect cultural mixt (de factură Costişa-Wietenberg). Sunt două posibilităţi: fie ceramica de tip Wietenberg reprezintă *„importuri"* în mediul Ciomortan, fie avem de a face cu două niveluri distincte de locuire din epoca bronzului în aşezarea eponimă, ultima posibilitate fiind mult mai probabilă. Oricum, până la reluarea cercetărilor în aşezarea Ciomortan, problemele menţionate vor rămâne în suspensie.

• Elementele de tip Monteoru (Fig. 3) în sud-estul Transilvaniei, de cele mai multe ori apar în contextul altor culturi: Schneckenberg(?)[19], Ciomortan şi Wietenberg, descoperirile Monteoru *„curate"* fiind puţine - numai vase izolate, un mormânt şi câteva *„urme de aşezări"* necercetate vreodată[20]. De remarcat că majoritatea descoperirilor de tip Monteoru au fost documentate în dreptul Pasului Oituz, apoi în valea Râului Negru (Breţcu, Cernat, Catalina, Leţ, Sânzieni, Târgu Secuiesc, Turia), iar apoi de-a lungul Oltului până în zona Sibiului (Braşov-Bartolomeu, Poiana Mă-rului, Selistat, Teliu, Ţichindeal), ceea ce indică una dintre cele mai probabile căi de pătrundere şi răspândire a produ-selor acestei culturi extracarpatice în Transilvania (Fig.1).

• Elemente de tip Tei apar în sud-estul Transilvaniei (Fig.1) încă din prima sa fază (izolat şi doar în Sfântu Gheorghe-Piatra de Veghe (Örkö), dar mai ales în a treia sa fază: Braşov-Valea Răcădăului, Braşov-Bartolomeu, Rotbav, Crizbav, Selistat, Râşnov-Gura Cheii (Ödweg), Hălciu, Mereşti[21]. De remarcat, că alături de descoperirile Tei III *„curate"* cunoscute în special în Ţara Bârsei, se cunosc şi artefacte care prezintă caracteristici mixte Wietenberg-Tei, ca cele de la Mereşti[22] şi Braşov[23]. Concluzia unor autori, că afluxul grupurilor de purtători ai culturii Tei în a III-a fază a sa în sud-estul Transilvaniei s-ar fi datorat presiunilor din partea culturilor Sabatinovka[24], Coslogeni şi a grupului Petrişoru-Racoviţeni[25] este greu de acceptat, în-trucât este puţin probabil ca la acea dată entităţile culturale menţionate să fi existat. Pătrunderea grupurilor Tei în Ţara Bârsei trebuie pusă mai curând pe seama predecesorilor culturii Sabatinovka din stepele Nord-Pontice care, în faza finală a bronzului mijlociu, exercită presiuni asupra Euro-pei de Sud-Est[26].

• Plecând de la materialul ceramic descoperit în umplutura unui bordei de la Turia (Fig.9), Székely Zs. enunţă rolul important pe care l-ar fi jucat influenţele din partea *„complexului cultural Gârla Mare - Cârna - Žuto Brdo - Vatina"*[27].

• Elemente de factură Costişa-Komarow în sud-estul Transilvaniei (Fig.1) au fost atestate la Rotbav[28] şi la Sighişoara[29]. La acestea se adaugă şi un vas din Ţara Bârsei (*Lehmgrube Hangestein*) prezentat de Alfred Prox[30] ca aparţinând culturii Tei.

• Elemente de tip Suciu de Sus au fost recent atestate în cadrul unei aşezări Wietenberg la Racoş - „Piatra Detunată"[31]. Se constată astfel, diversitatea ridicată a manifestărilor culturale în sud-estul Transilvaniei în bronzul mijlociu. A. C. Florescu, enunţând că descoperirile de tip Noua I în sud-estul Transilvaniei se caracterizează prin asocierea elementelor de tradiţie Monteoru, Costişa, Wietenberg şi Tei[32], admitea, de fapt, chiar posibilitatea ca spre începutul bronzului târziu în această zonă să se fi produs sinteza culturală. În acest sens, cercetătorul credea că materialele din aşezările Nicoleni şi Rotbav[33], precum şi cele din necropola Jigodin[34] atestă contribuţia culturii Wietenberg, alături de culturile Monteoru, Tei şi Costişa, la formarea culturii Noua.

În ce măsură materialele existente pot confirma aceste idei ?

• Studierea ceramicii de la *Nicoleni* aflată în fondurile Muzeului din Cristuru Secuiesc, a permis următoarele constatări:

a) Vestigiile din această aşezare aparţin mai multor culturi: Coţofeni, Wietenberg şi Noua (Fig. 4 - 7);

b) Materialul păstrat în depozitul muzeului nu este împărţit după niveluri de locuire, ca de altfel şi în publicaţia respectivă[35];

c) Ceramica culturii Wietenberg, cantitativ, depăşeşte cu mult pe cea de tip Noua;

d) Materialul ceramic studiat nu prezintă nici un element care să combine caracteristicile specifice culturii Wietenberg cu cele de tip Noua.

Se poate astfel, conchide că nu există dovezi precum că ceramica de tip Wietenberg şi Noua de la Nicoleni aparţine aceluiaşi nivel de locuire. Asemenea eventualitate oricum n-ar fi constituit un argument în favoarea contribuţiei culturii Wietenberg la geneza culturii Noua. Prezenţa elementelor Noua în mediul cultural Wietenberg ar fi putut să fie determinată deopotrivă şi de contactele dintre aceste două culturi. De remarcat, că ceramica de tip Noua de la Nicoleni nu are trăsături care ar permite încadrarea ei în ceea ce este considerat Noua I.

Constatările de mai sus mă determină să consider, spre deosebire de A. C. Florescu[36], că aşezarea Nicoleni aparţine culturii Wietenberg, eventual cu elemente Noua, sau suprapusă de o locuire Noua, chestiune asupra căreia nu mă pot pronunţa, decât după ce se vor relua săpăturile în această aşezare. Până atunci însă, *aşezarea Nicoleni trebuie să fie exclusă din ceea ce este considerat să fi fost faza* Proto-Noua (Noua I).

• Inventarul necropolei *Jigodin* din punct de vedere al încadrării sale cronologice pare uşor contradictoriu. Majoritatea vaselor ceramice prezintă o serie de elemente care sugerează tradiţiile culturilor din bronzul mijlociu. Astfel, una din căni (Fig. 8/4) a fost decorată pe marginea fundului cu şirul de crestături, ornament neîntâlnit în cadrul culturii Noua, în schimb bine cunoscut în cultura Wietenberg, de exemplu la Turia (Fig. 9/3). Alt vas, în formă de lalea (Fig. 8/3), poate fi comparat cu tipul de vase caracteristice culturii Komarow[37]. O cană (Fig. 8/2) este decorată pe gât cu două linii orizontale şi cu un şir de împunsături între ele, ornament bine cunoscut în culturile Costişa[38], Komarow[39], Wietenberg[40], şi alte culturi din bronzul mijlociu carpato-dunărean. Unul dintre mormintele din această necropolă se afla într-o cutie de piatră[41], tip de construcţie funerară rela-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tiv rar atestat în cadrul culturii Noua, bine cunoscut însă, în culturile din bronzul mijlociu în spațiile aflate la est de Carpați: culturile Mnogovalikovaja[42], Komarow[43] și altele. Pe de altă parte, unul dintre vase (Fig. 8/ 5), nepublicat până acum, ornamentat cu striații verticale, poate fi comparat și cu recipientul din depozitul de piese de aur și bronz din Cugir, sincronizat cu orizontul Cincu-Suseni, adică Ha A1[44]. Și vasul în formă de lalea ar putea fi comparat cu tipul asemănător din culturile Belogrudovka[45] și Vysocka[46], contemporane cu o fază târzie a culturii Noua (adică tot în Ha A1). Și în ceea ce privește cistele de piatră, mai menționăm că acest tip de construcție funerară s-a mai folosit în bronzul timpuriu[47], precum și în prima epocă a fierului[48]. Toate acestea nu înseamnă că atribuirea necropolei de la Jigodin perioadei Noua I trebuie respinsă, ci doar că deocamdată datele în acest sens sunt insuficiente.

• Așezarea *Rotbav* cercetată de A. Vulpe și Maria Marcu încă nu este publicată. Din puținele date incluse în Repertoriul culturii Noua se poate constata prezența în această așezare a unor elemente de tip Costișa, Tei, Monteoru și Wietenberg, pe care A. C. Florescu le-a prezentat ca aparținând aceluiași nivel al așezării, Noua I[49]. Însă, atât timp cât materialele nu sunt publicate și nu se știe contextul arheologic exact din care provin, ele nu pot fi luate în considerare.

• În ceea ce privește ceramica din așezarea Turia, contrar opiniei colegului Székely Zs., care o consideră drept mărturie a unor influențe din partea *„complexului cultural Gârla Mare - Cârna - Žuto Brdo - Vatina"* sau *„culturii Vatina - Gârla Mare"*[50], cred că această ceramică aparține cu siguranța culturii Wietenberg, iar elementele ceramice *„străine"* acestei culturi sunt mai curând de factură Monteoru. Majoritatea ceramicii din complexul în discuție își găsește multe analogii în cadrul culturii Wietenberg. Astfel, pot fi citate multiplele analogii pentru torțile cu terminațiile duble[51]. Încrustarea cu alb de pe unul dintre vasele de la Turia, tehnica de ornamentare, care ar putea fi considerată mai puțin obișnuită în cadrul culturii Wietenberg, are totuși analogii în mai multe așezări ale culturii respective, inclusiv la Sighișoara - Dealul Turcului[52]. Și motivul ornamental realizat în această tehnică este cunoscut în cadrul culturii Wietenberg[53]. Cât privește influențele extracarpatice, se constată similitudinea dintre cănița cu două guri în forma de pâlnie de la Turia (Fig. 9/3) cu exemplarul de la Sărata Monteoru aparținând culturii Monteoru[54]. Grăitoare este și asemănarea dintre ornamentul de pe unul dintre vasele de la Turia (Fig. 9/4) și cel de pe un capac de la Sărata Monteoru[55]. Încă un element oarecum străin mediului culturii Wietenberg îl constituie toarta supraînălțată cu butonul cilindric (Fig. 9/2), considerată a fi *„de tip Noua"*[56]. În ceea ce privește încadrarea cronologică a ceramicii de la Turia, analogiille în cadrul culturii Wietenberg II (B) și Monteoru IC1 par a fi cele mai relevante, în timp ce toarta *„de tip Noua"* este un element prea comun ca să concureze cu analogiile menționate. Pentru o mai bună înțelegere a specificului complexului de la Turia trebuie avut în vedere și faptul că acest complex pare să fi avut destinația culturală, iar ceramica din el pare să nu fi fost de destinație uzuală. Mai merită subliniat și faptul că toată această ceramică are urme de ardere secundară care a modificat aspectul său inițial, în așa fel încât cercetătorul mai puțin atent poate fi derutat.

*

Contribuții importante privind situația etnoculturală din bronzul mijlociu în sud-estul Transilvaniei aduc noile cercetări de la așezarea *Zoltan*, jud. Covasna[57]. Această așezare a fost locuită în eneolitic, bronz timpuriu, mijlociu și târziu. Cel mai relevant context stratigrafic pentru bronzul mijlociu a fost surprins în timpul golirii unei cavități de dimensiuni neobișnuit de mari (cca.30x9m, și 2m adâncime) cu forma ușor arcuită orientată cu axul lung N-S în direcția unei pante relativ accentuate, care a fost săpată în bronzul timpuriu, iar după abandonare s-a umplut pe parcursul celor trei perioade ale epocii bronzului. Stratigrafia umpluturii gropii, atât cât s-a putut observa, a fost următoarea (Fig. 10/C):

1. Stratul caracterizat de un sol gălbui nisipos cu ceramica din faza finală a epocii bronzului timpuriu aparținând orizontului cu ceramica de tip *Besenstrich und Textilmuster*, pentru care cele mai apropiate analogii sunt cunoscute în grupurile Gomea-Orlești din Banat și Oltenia, Iernut din Transilvania, culturile Nyirség și Hatvan din Ungaria[58].

2. Lentilă de pământ negricios amestecat cu cenușă și conținând ceramica din bronz mijlociu (a se vedea mai jos).

3. Arsură puternică (vatră?) având la bază fragmente ceramice mari din bronzul târziu (cultura Noua).

4. Stratul din bronzul târziu (cultura Noua) conținând o cantitate impresionantă de cenușă.

5. Nivel subțire marcat de o aglomerare de fragmente de lipitură și ceramică a culturii Noua.

6. Stratul arabil conținând materiale din diferite epoci, de la eneolitic până la sec. al XIX-lea.

Stratul 2 aflat între stratul din finalul bronzului timpuriu și cel al culturii Noua a furnizat date noi, în partea lor cea mai mare necunoscute până acum în sud-estul Transilvaniei, privind mai ales raporturile dintre culturile intra- și extracarpatice din bronzul mijlociu.

Depunerea în discuție era răspândită pe o suprafață de cca. 3x4 m, grosimea sa maximă era de cca 0,4 m. În stadiul actual de cercetare este greu de precizat dacă ea s-a format prin alunecarea materialului rezidual sau reprezintă urme directe ale unor procedee antropice preistorice. Materialul arheologic din depunere este puternic fragmentat, nimic nu părea să se fi aflat *in situ* și nu s-au observat urmele vreunor lucrări de amenajare.

Materialul ceramic descoperit, în ceea ce privește componența pastei și tratarea suprafețelor, este compus din trei categorii mari: *grosieră*, *semifină* (intermediară) și *fină*.

Ceramica grosieră are un aspect comun (Fig. 11; Fig. 12/1-4), ea fiind caracteristică mai multor culturi ale bronzului mijlociu din Europa Centrală și de Sud-Est. Mult mai relevante sunt fragmentele unor așa zise *„vase-cuptor"* (Fig. 13/1,2,4), care în teritoriile adiacente își găsesc cele mai apropiate analogii în cadrul culturii Wietenberg[59].

Ceramica semifină, reprezentată recipiente de dimensiuni mijlocii, se caracterizează prin pastă amestecată cu cioburi pisate mărunt, suprafața netezită, uneori cu slip, predominant de culoare neagră sau cenușie. Din cauza caracterului său fragmentar, de foarte puține ori s-au putut reconstitui forme întregi. Printre formele întregibile se remarcă o oală cu gâtul îngust și corpul puternic bombat, ornamentată sub gât cu un brâu în relief (Fig. 12/5).

Ceramica fină este predominant neagră și lustruită, în timp ce numărul fragmentelor ceramice de nuanțe mai deschise (gălbui și cenușiu) este mai mic. Și această categorie este reprezentată de un material puternic fragmentat, astfel încât doar câteva forme ale recipientelor pot fi reconstituite:

- *„Amfore"* cu corp bitronconic, gât cilindric înalt cu două torți în bandă trase din buză (Fig.14). Această formă ceramică are cele mai apropiate analogii în cultura Costișa[61] și grupul Ciomortan[62].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- Majoritatea fragmentelor ceramice provin de la căni, uneori cu una sau două torți supraînălțate (Fig. 15/9,11; 16/1; 17/2).

- Capace (Fig. 15/8). A fost găsit un singur fragment. Piesa aparținea unui tip bine cunoscut în cadrul culturii Monteoru, mai ales în perioada IC1[62].

Deseori ceramica fină este ornamentată. Se constată următoarele tehnici de ornamentare: *incizie, încrustare, imprimare, împunsături, împunsături succesive, canelare.* Adeseori tehnicile ornamentale menționate sunt aplicate pe aceleași recipiente sau chiar se regăsesc în aceleași motive decorative.

A. În tehnica inciziei și încrustării sunt realizate motive așa-zise *„vegetale"*:

- Linii drepte dispuse vertical și orizontal, uneori în grupe (Fig. 15/1-3; 16/1; 17/1,5);
- Benzi înguste hașurate (Fig. 18/1);
- *„Brăduți"* compuși din linii verticale (*„trunchiul"*) și oblice (Fig. 13/3; Fig. 15/4-7,10) sau orizontale (Fig. 18/1) (*„ramuri"*);
- *„Brazde semănate"* - ornament realizat prin incizii - dipuse deopotrivă vertical și/sau orizontal (*„brazde"*) - și șiruri de împunsături (*„boabe plantate"*) - dispuse între sau de-a lungul inciziilor (Fig. 14; Fig. 15/6; Fig. 17/3,4);
- *„Lanul semănat"* îl reprezintă triunghiul hașurat cu linii oblice și puncte între ele (Fig. 18/6);
- *„Lanul fertil"* este redat prin romburi hașurate cu linii oblice (Fig. 16/6);
- Șiruri orizontale de incizii scurte și oblice (Fig. 16/3);
- Crestături realizate pe marginea buzei sau pe marginea capacului (Fig. 15/8);
- *„Cruce"* formată dintr-o linie dublă continuă (Fig. 15/8), realizată pe capac.

B. Tehnica canelării este reprezentată prin patru motive:

- Caneluri late oblice (Fig. 16/2,4; 19/1);
- Caneluri verticale de lățime mijlocie (Fig. 18/3,13; Fig. 19/2-3),
- Caneluri orizontale înguste (Fig. 17/2),
- Caneluri în formă de spirală, de lățime mijlocie (Fig. 18/12).

C. Tehnica imprimării este reprezentată de:

- Alveole circulare (asociate cu circumvoluțiii realizate prin împunsături) - *„Kreskannelur Einstichsaum"* (Fig. 18/10-11);

D. Tehnica împunsăturilor este reprezentată prin:

- Șiruri orizontale din puncte (Fig. 16/5);
- Șiruri verticale din puncte (Fig. 14);
- Șiruri orizontale de împunsături cu unghia (Fig. 16/2).
- Circumvoluții din puncte - asociate cu alveole circulare, *„Kreskannelur Einstichsaum"* (Fig. 18/10-11).

E. Tehnica impunsăturilor succesive

- Șiruri orizontale (Fig. 18/7).

Unele tehnici și motive decorative sunt întâlnite împreună, așa cum este cazul unui fragment mare de vas, pe care sunt dispuse alternativ *„brazdele semănate"* (pe ambele jumătăți ale corpului recipientului) și *„brăduți"* - numai pe jumătatea superioară a corpului (Fig. 14/2). Aceeași situație se constată și pe un fragment de toartă [?] (Fig. 14/6)[63]. Pe un fragment de toartă (Fig. 18/4) și pe un fragment de perete (Fig. 18/6) se asociază trei tehnici ornamentale: incizie, încrustare și împunsături. Tehnicile și motivele ornamentale sus menționate își găsesc cele mai apropiate analogii în culturile *Costișa, Komarow, Monteoru, Tei și Wietenberg*, precum și în unele situri atribuite așa-zisei fazei *Proto-Noua (Noua I)*. În cele ce urmează voi cita aceste analogii în ordinea lor cronololgică, așa cum sunt ele încadrate în literatura de specialitate.

Pentru benzi hașurate analogii multiple și apropiate se cunosc în cadrul culturii *Tei - faza Tei-Cățelu*: Cățelu Nou[64].

Pentru ceea ce am numit motivul *„brăduț"* citez următoarele analogii:

• În contextul culturii *Monteoru* (Ib):
Sărata Monteoru[65].

• În cadrul culturii *Tei I* (*Tei-Cățelu*, după V. Leahu), Muntenia:
Greci[66], *Cățelu Nou*[67] și *Ulmeni-Tăușanca*[68]; *Bungetu, nivel II*[69].

• În cadrul culturii *Costișa*, Moldova:
Costișa[70]; *Lunca*[71].

• În cadrul fazei *Proto-Noua*:
În Moldova: *Podu Iloaiei*[72]; *Trușești, stratul I*[73]; *Răuseni*[74]; *Valea Lupului - Iași*[75]; *Târpești*[76]; *Gîrbovăț*[77].
În Transilvania: *Rotbav*[78].

Pentru motivul ornamental *„brazde semănate"* cele mai apropiate analogii sunt cunoscute în culturile *Cos-tișa, Monteoru, Wietenberg* și *Tei*, în grupul *Bjaly Potok, Noua I* de tradiție *Costișa*, precum și în faza timpurie a culturii *Coslogeni*.

• În cultura Monteoru (IC2): *Sărata Monteoru*[79]; (Ib): *Sărata Monteoru*[80].

• În cultura Costișa: *Costișa*[81];

• În cultura Tei: Faza Bungetu (*Bungetu, nivelul I*[82]); Faza Tei-Cățelu (*Cățelu Nou*[83], *Ulmeni-Tăușanca*[84]);

• În grupul Bjaly Potok: *Žežawa*[85];

• În cultura Wietenberg sunt mai multe variante ale acestui ornament:
a) ca un element decorativ independent[86].
b) asociat cu alte tehnici și motive ornamentale:
b1) cu caneluri oblice late[87];
b2) cu diverse variante ale ornamentului de tip *Zahngestempellung*[88];
b3) cu tringhiuri hașurate cu incizii oblice[89].

• În cadrul culturii Noua (faza Noua I): *Vaslui*[90], *Glăvănești Vechi*[91], *Tăvădărăști*[92], *Gîrbovăț*[93], *Probota*[94].

• În cadrul culturii Coslogeni: *Ulmu*[95].

În ceea ce privește *tehnica canelării* trebuie specificat că diferite variante ale acestei tehnici ornamentale au analogii în culturi diferite. Astfel, *canelurile late și oblice* par a fi mai curând de origine Wietenberg. *Canelurile verticale* au analogii mai strânse în cadrul culturilor Costișa și Monteoru, în timp ce *canelurile orizontale* și cele în for-mă de *spirală*, mai ales cele asociate cu *șiruri de împunsături sau cu incizii oblice scurte*, au analogii apropiate în cultura Monteoru și Noua (faza Proto-Noua). *Canelura spiralică* este larg răspândită și în cadrul culturii Wietenberg: *Merești*[96], *Nicula*[97] și altele.

Pentru prima dată ornamentul de tip *Kreskannelur Einstichsaum* este atestat în estul Transilvaniei. Analogiile pentru acest tip de ornament sunt bine cunoscute în unele culturi din bronzul mijlociu și târziu, precum și din Ha A, toate răspândite pe teritoriul Transilvaniei de vest, în Banat, Ungaria de Est și în sudul Slovaciei[98]. Ornamentul oarecum similar este cunoscut și la începutul bronzul mijlociu: în cadrul fazei timpurii a culturii Mureș[99] și în faza timpurie (IC4, 3) a culturii Monteoru[100]. Ținând cont de contextul stratigrafic de la Zoltan analogiile din bronzul târziu și Hallstatt timpuriu pot fi eliminate din discuția privind încadrarea cronologică a produselor ceramice respective. Cele mai apropiate analogii ale ornamentului discutat sunt din faza târzie a bronzului mijlociu Balta Sărata III[101];

www.cimec.ro / www.mncr.ro

perioada târzie a culturii Vatina[102], faza târzie a culturii Mureș[103]; cultura Žuto Brdo - Gârla Mare[104]; perioada târzie a culturii Otomani[105].

Încadrarea cronologică și culturală a ceramicii din cel de-al doilea nivel de la Zoltan.

Ceramica din cel de-al doilea strat de la Zoltan, văzută în ansamblu, nu-și găsește analogii nici într-o entitate culturală cunoscută până în prezent. Văzute însă, separat, practic toate elementele își găsesc analogii în diferite culturi, mai ales în cele din bronzul mijlociu: *Costișa*, *Monteoru*, *Wietenberg* și *Tei*, precum și în monumentele atribuite fazei *Proto-Noua*. În prezent, este greu de stabilit proporția fiecăruia dintre aceste elemente culturale în materialul prezentat, întrucât majoritatea trăsăturilor culturale definitorii sunt comune tuturor culturilor menționate, în timp ce elementele specifice doar uneia sau alteia din culturile menționate sunt mult mai puține.

Trebuie precizat că cel de-al doilea strat de la Zoltan nu reprezintă un complex închis, iar limitele sale stratigrafice sunt prea largi - de la sfârșitul bronzului timpuriu până la începutul bronzului târziu, ceea ce face posibil ca stratul respectiv să conțină materiale din mai multe faze ale bronzului mijlociu. În ceea ce privește analogiile citate mai sus, trebuie avute în vedere următoarele circumstanțe. Paralelismele cu cultura Costișa în stadiul actual de cercetare nu pot contribui la precizarea încadrării cronologice a ceramicii de la Zoltan, întrucât această cultură a evoluat de la începutul bronzului mijlociu (ceramica de tip Monteoru IC3 în context Costișa) până în pragul bronzului târziu (elementele de tip Costișa în ceramica de tip Noua I), iar periodizarea ei de abia se află în curs de elaborare[106]. Ceramica de tip Wietenberg descoperită în același context, este de un aspect atât de comun, încât nu se poate preciza căreia dintre fazele acestei culturi aparține ea. Elementele de tip *Tei* sunt de tip *Bungetu* și *Cățelu* (Ia - Ib după V. Leahu). Cât privește elementele specifice exclusiv culturii *Monteoru*, analogiile se încadrează în fazele *IC2*, *IC1*, și mai ales *Ib*.

Este lesne de constatat că analogiile existente, conform cărora ceramica din stratul doi de la Zoltan s-ar încadra într-o perioadă corespunzătoare Monteoru Ib, iar mai ales cele de tip Balta Sărata III par a contrazice analogiile de tip Tei-Cățelu și Bungetu, întrucât aceste faze ale culturii Tei sunt considerate substanțial mai timpurii (contemporane cu Wietenberg I, Monteoru IC3-IC2). Tocmai datorită analogiilor de tip Tei-Cățelu, în publicațiile anterioare (Cavruc, 1997, 1997a), materialele de la Zoltan au fost sincronizate cu Wietenberg I, grupul Ciomortan și respectiv cu faza Monteoru IC2. Trebuie avute însă, în vedere și multiplele analogii de tip Monteoru Ib, ceea ce ar pleda pentru o încadrare mai târzie decât cea pe care am susținut-o anterior. Totodată consider necesară o precizare legată de raportarea materialelor prezentate la cronologia așezării pluristratigrafice Sărata Monteoru: întrucât toată ceramica, prin care a fost demonstrată evoluția culturii Monteoru, în așezarea eponimă a fost descoperită în stratul de cultură, pare foarte posibil ca o parte din ea să aparțină nivelurilor de locuire mai vechi ale așezării. Este de ordinea evidențelor că nu toate materiale descoperite într-un strat sau nivel într-o așezare pluristratigrafică îi aparțin.

În ceea ce privește analogiile de tip Balta Sărata III, nu văd o explicație mai plauzibilă decât cea conform căreia stratul doi de la Zoltan conține și materiale imediat anterioare nivelului Noua. În acest sens, menționez că la Balta Sărată nivelul III este urmat nemijlocit de nivelul care conține și ceramica cu analogii pertinente în cultura Noua[107].

Prin urmare, trebuie să admitem, o dată în plus, că stratul doi de la Zoltan conține materiale din *diverse secvențe cronologice ale bronzului mijlociu.*

*

Un număr semnificativ de fragmente ceramice din bronzul mijlociu și începutul bronzului târziu a fost descoperit în afara contextului stratigrafic cert. Dintre acestea menționez fragmentele unui vas mare cu o toartă (sau torți?) supraînălțată, cu corpul bombat, ornat pe umeri cu triun-ghuri realizate prin canelare, umplute cu alveole circulare (Fig. 20/1-4). Nu cunosc analogii exacte pentru acest vas, însă, analogiile cele mai apropiate, în ceea ce privește ornamentul, sunt cunoscute în faza târzie a culturii Wietenberg[108]. Alt fragment a fost decorat în tehnica *Zahngestempellung* (Fig.20/7), iar două fragmente au fost ornamentate cu *„dinți de lup"* (Fig. 20/9). Din depunerea inferioară a *„cenușarului"* culturii Noua, alături de ceramica de tip Noua, provine un număr redus de fragmente ceramice de tip Noua I de tradiție Monteoru. Printre acestea menționez căni cu gâtul bombat (Fig. 20/5) și un fragment de buză înaltă decorată prin caneluri orizontale, între care se află șiruri de incizii scurte oblice (Fig. 20/6). Cele mai apropiate analogii pentru această ceramică sunt cunoscute în zona adiacentă de peste Carpați, în sud-vestul Moldovei, la Cândești[109], precum și în Muntenia în faza a IV-a a culturii Tei[110].

Unele concluzii

• Probabil, materialele arheologice din stratul doi de la Zoltan aparțin unui aspect cultural sincretic, necunoscut până acum, rezultat din contactele dintre culturile Monteoru, Costișa, Tei și Wietenberg în sud-estul Transilvaniei. Nu se exclude totodată și posibilitatea ca cel puțin o parte din aceste materiale arheologice să aparțină diferitelor secvențe ale bronzului mijlociu și astfel să documenteze o succesiune de pătrunderi (sau doar depuneri?) a unor elemente din spațiile extracarpatice. Sper că cercetările viitoare vor aduce date noi în această privință.

• Descoperirile de la Zoltan pentru prima dată atestă ponderea importantă a elementelor de tip *Costișa* în sud-estul Transilvaniei. În lumina acestui fapt mă întreb dacă și ceramica asemănătoare de la Rotbav citată de A.C. Florescu drept una de tip *Noua I*, nu aparține și ea culturii *Costișa*? Trebuie menționate totuși și unele deosebiri dintre ceramica de tip *Costișa* de la Zoltan și cea de tip *Costișa* din Moldova: prima este mult mai fin lucrată, iar în ceea ce privește culoarea ceramicii fine și semifine la Zoltan predomină cea neagră, în timp ce în Moldova această categorie de cele mai multe ori este de nuanțe gălbui, cărămizie și gri. Alt element specific al ceramicii de tip Costișa de la Zoltan îl constituie ponderea ridicată a ornamentației în *tehnica încrustării*. Să fi fost această particularitate determinată de influențele din partea culturii *Tei?*

• Afirmația că sud-estul Transilvaniei a fost puternic influențat din partea *„complexului cultural Vatina-*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Gârla Mare", cel puţin în stadiul actual de cunoaştere, nu are nici un suport material.

• În sud-estul Transilvaniei există descoperiri de tip Proto-Noua, numărul lor însă, cel puţin deocamdată, este foarte mic. La Zoltan vestigiile de acest gen sunt *de tradiţie Monteoru*. La Jigodin, după toate probabilităţile materialele descoperite poartă amprenta tradiţiei *Komarow*. În ceea ce priveşte *Noua I de tradiţie Wietenberg*, se constatată că în sud-estul Transilvaniei nu există nici o descoperire certă de acest gen. Cultura Noua apare în sud-estul Transilvaniei încă în faza sa timpurie, probabil ca urmare a pătrunderii unor grupuri de purtători ai acestei culturi din Moldova, moment care pare să fi fost contemporan cu penultima fază a culturii Wietenberg.

*

Înainte de a încheia aceste rânduri, ţin să precizez, având în vedere stadiul cercetărilor, încă precar, caracterul mai mult sau mai puţin ipotetic al concluziilor de mai sus.

Note

1. VULPE, 1998, p.10
2. GERŠKOVIĆ,1999
3. ANDRIŢOIU,VASILIEV,1993;1993a
4. VULPE, 1998, p.10.
5. CAVRUC, 1990; 1991; 1993; 1996
6. VULPE,1961; FLORESCU,1964; CAVRUC,1990,1996
7. Termen preluat de la V.S.BOČKAREV.
8. CAVRUC,1996, p.71
9. BENKÓ, 1992, p.15, 267; BOROFFKA,1994; REPBRAŞOV,1995, p.43-67; REPBRAŞOV,1996, p.13-22, 95; REPCOV, 1998, p.179, Harta 9; ROTEA, 1999
10. Atât timp cât această entitate nu este cunoscută decât într-o singură aşezare certă, fizionomia ei câtuşi de puţin completă încă nu este definită, iar raportul cu cultura Costişa nu este încă lămurit, folosirea apelativului de cultură pare prematură.
11. SZÉKELY, 1970; ZAHARIA, 1995; VULPE, 1995; SZÉKELY, 1997
12. NESTOR, 1960, p.103
13. SZÉKELY, 1970; LÁSZLÓ, 1994; SZÉKELY,1997
14. VULPE, 1994, p.362; VULPE, 1995; CAVRUC, 1996, p.67
15. SZÉKELY, 1970, p.74
16. SZÉKELY, 1970, fig. 5-15; SZÉKELY, 1997
17. VULPE, 1995
18. Din publicaţiile repetate ale rezultatelor săpăturilor de la Ciomortan nu reiese deloc prezenţa atât de consistentă a acestei categorii ceramice (vezi: SZÉKELY, 1970; SZÉKELY, 1971, p.391; SZÉKELY, 1997, p.57-58, p.190 - 208, 210).
19. Pentru "?" vezi CAVRUC, 1997, p. 101.
20. ZAHARIA, 1990; 1995; REPCOV
21. PROX, 1949; LEAHU, 1995; REPBRAŞOV, 1995; LEAHU, 1997; SCHUSTER, 1997
22. BOROFFKA, 1994, Teil I, p.56: *„Die wenigen Sch. Der Tei-K. sind als Mischformen von Tei- und WK anzusprechen. Reine Tei-K. ist nicht vertreten"*
23. Braşov *„Zinne"* unul dintre vasele de aici este ornamentat cu zig-zag - element specific culturii Tei /V.C./) (BOROFFKA, 1994, Teil 2, Taf.19/11)
24. LEAHU, 1997, p.125
25. SCHUSTER, 1997, p.133
26. CAVRUC, 1996; 1998
27. SZÉKELY, 1995
28. FLORESCU, 1991, p.187, Fig. 15/4,5
29. VULPE, 1995a, p. 390, nota 13; ANDRIŢOIU, RUSTOIU, 1997, p.184, Fig.14/9
30. PROX, 1940, Taf. VI/8
31. COSTEA, 1997, p.40, 42, 69, Fig.232
32. FLORESCU, 1964, p.182; FLORESCU, 1991
33. FLORESCU, 1964, p.162, 164,169,180; 1991, p.97
34. FLORESCU, 1991, p.97
35. SZÉKELY, 1988, p.157
36. FLORESCU, 1991, p.97
37. BEREZANSKAJA, 1985a, p.432, Fig.116/9; SWIESZNIKOW, p.86, Tab. II, 1, p. 87, Tab. III, 7, p.90, Tab.VI, 5
38. COTOI, COSTIŞA, p.38, Pl.VI, 6-7
39. KOSTRZEWSKY, Tabl.IV/7
40. BOROFFKA, Taf. 1994, 113/6,13; Taf. 12/6,13; Taf. 32/7; Taf. 43/13; Taf. 83/15; BOROFFKA, Taf. 1994, 113/6,13; Taf. 12/6,13; Taf. 32/7; Taf. 43/13; Taf. 83/15
41. ROMAN, 1996, p. 289
42. SAVVA, 1992, p.84
43. KOSTRZEWSKY, 1926, p.112, Ryc.1-2, BEREZANSKAJA, 1996a, p.430, Fig.115
44. CIUGUDEAN, 1994, p. 26-27, 33, Fig. 6
45. BEREZANSKAJA, 1995, p.507, Fig. 137/1-4
46. KRUSEL'NITSKAJA, 1990, p.117, Fig. 36/3-4
47. SCHUSTER, 1997a, p.126-133; SZÉKELY, 1997, p. 41- 43
48. LEVIŢKI, 1994, p. 180
49. FLORESCU, 1991, p.113, 187, Fig.15
50. SZÉKELY, 1995, p. 117
51. A se compara Fig. 9/1din prezentul articol cu: BOROFFKA, 1994, Teil 2, Taf. 24/3, Taf. 33/1,2; Taf. 138/4; Taf. 142/10.
52. ANDRIŢOIU, 1997, p.23
53. BOROFFKA, 1994, Teil 2, Typentafel 14,16
54. VULPE, 1977, p.104, Abb.3/2
55. ZAHARIA, 1993, p.21, Fig.7/1
56. REPCOV, p.44
57. CAVRUC, 1997, 1997a
58. CAVRUC, 1997, p. 97, 100-101
59. BOROFFKA, 1994, Teil 2, Typentafel 6/5; Taf. 53/1 - 2; Taf. 70/9; Taf. 105/10; Taf. 144/12
60. COTOI, COSTIŞA, Pl.VI, 6,7; VULPE, 1994, p.362, Fig.117; MORINTZ, 1978, p.114, Fig.58/4,8-9
61. SZÉKELY, 1980, p.131, Fig.2
62. ZAHARIA, 1993,p.20, Fig.6/1,2; p.21, Fig. 7/1-4
63. Este lesne de constatat că asemenea combinaţii reflectă fazele calendaristice agricole.
64. LEAHU, 1966, p.94, Fig. 17/5,6; p.95, Fig. 18/2,4,7,8
65. ZAHARIA, 1993, p.24. Fig. 9/4; p.27, Fig.12/5,9; p.28, Fig. 13/4
66. LEAHU, 1992, Pl.III, 1
67. LEAHU, 1966, p.95, Fig.18/1-2,6; LEAHU, 1992, Pl. III, 8
68. LEAHU, 1992, Pl.III, 5
69. CHICIDEANU, 1977, Fig.5/13
70. VULPE, 1962; VULPE, ZĂMOŞTEANU; COTOI, COSTIŞA, p. 38, Pl. VI,2
71. COTOI, LUNCA, Pl. XVII, 11, 13
72. REPIAŞI, vol. 2, p. 541, Fig. 45/17
73. FLORESCU, 1991, p.201, Fig.29/6,11
74. FLORESCU, 191, p. 208, Fig.36/2
75. FLORESCU, 1991, p. 214, Fig.42/1
76. FLORESCU, 1991, p. 217, Fig.45/3,5
77. FLORESCU, 1991, p.236, Fig.64/11
78. FLORESCU, 1991, p. 187, Fig. 15/4,5
79. ZAHARIA, 1991, p. 68, Fig. 7/8-8a
80. ZAHARIA, 1993, p.22, Fig.8/4,6; p.30, Fig.15/3
81. VULPE, 1962; COTOI, COSTIŞA, p.38, Pl. VI, 6 - 7
82. CHICIDEANU, 1977, p.229, Fig.3/6,7
83. LEAHU, 1966, p. 94, Fig. 17/1
84. LEAHU,1992,Pl.III,5
85. KOSTRZEWSKY, 1926, Tabl. IV,7
86. BOROFFKA, Taf. 1994, 113/6,13; Taf. 12/6,13; Taf. 32/7; Taf. 43/13; Taf. 83/15; Taf. 95/9; Taf. 102/9; Taf. 131/11; Taf. 135/4
87. BOROFFKA, 1994, Taf. 28/2
88. BOROFFKA, 1994, Taf. 7/2; Taf. 19/10; Taf. 30/6,7; Taf. 31/10; Taf. 32/, 1,12), Taf. 65/2; Taf. 79/11;Taf. 85/11, 98/2, 11; Taf. 105/3; 1994, Taf. 136/11; Taf. 135/4; Taf. 139/10
89. BOROFFKA, 1994, Taf. 137/7; REPCOV, p. 221, Fig. 32/1
90. FLORESCU, 1964, p.167, Fig. 15; FLORESCU, 1991, p. 357, Fig. 185/3
91. FLORESCU, 1991, p.208, Fig.36/3
92. FLORESCU, 1991, p.233, Fig. 61/12
93. FLORESCU, 1991, p.237, Fig. 65/21
94. FLORESCU, 1991, p.361, Fig. 189/4; p.362, Fig.190/9
95. FLORESCU, 1991, p.254, Fig. 82/12
96. BOROFFKA, 1994, Teil 2, Taf.93/5

www.cimec.ro / www.mncr.ro

97. BOROFFKA, 1994, Teil 2, Taf. 99/2
98. BOROFFKA, 1994a, p.7, 11, Abb.2
99. FISCHL, 1998, p. 229, Taf.6/4
100. ZAHARIA, 1990, Fig. 25/2,10 -12,15
101. GUMĂ, 1997, p.238, Pl. LXIV, 2; p.242, Pl. LXVIII, 8-9; p. 243, Pl. LXIX, 8
102. BOROFFKA, 1994a, p.7
103. BOROFFKA, 1994a, p. 8
104. GUMĂ,1997, p. 249, Pl. LXXV, 12-13
105. BOROFFKA, 1994a, p.11, Abb., 3/3; MORINTZ, 1978, p.165, Fig. 91/8
106. DUMITROAIA,1998
107. GUMĂ, 1997, p. 245, Pl.LXXI,
108. ROTEA, 1999, Pl.87/4
109. FLORESCU, 1990, p.91, Fig. 19/2
110. LEAHU, 1992, Pl.XI,5

Bibliografie

I. ANDRIȚOIU, V. VASILIEV, 1993
I.ANDRIȚOIU, V.VASILIEV, *Quelques considérations concernat la culture Noua en Transylvanie*, In: CCDJ, X, 1993, p.101-124.

I. ANDRIȚOIU, V. VASILIEV, 1993a
I. ANDRIȚOIU, V. VASILIEV, *Câteva considerații privind cultura Noua în Transilvania*, In: AMA, APVLVM, MCMXC - MCMXCIII, 121-146.

I. ANDRIȚOIU, A. RUSTOIU
I. ANDRIȚOIU, A. RUSTOIU, *Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică*. București, 1997

BEREZANSKAJA, 1985
SOFIA S. BEREZANSKAJA, *Belogrudovskaja kul'tura*. In: Arheologia Ukrainskoi SSR, 1985, Tom 1, Kiev, Naukova Dumka, 1985, p. 499-512.

BEREZANSKAJA, 1985a
SOFIA S. BEREZANSKAJA, *Komarovskaja kul'tura*. In: Arheologia Ukrainskoi SSR, Tom 1985a 1, Kiev, 1985, p. 428-437.

BOROFFKA, 1994
NIKOLAUS G.O. BOROFFKA, *Die Wietenberg-Kultur*, Bonn, 1994, Teil 1, 2.

BOROFFKA, 1994a
Nikolaus G.O. Boroffka, Probleme der Jungbronyeyeitlichen Keramik in Ostungarn und Westrumänien, In: The Early Hallstat Period (1200-700 B.C.) in South-Eastern Europe, Alba Iulia, 1994, p. 7 - 23.

CAVRUC, 1990
VALERIU CAVRUC, *Noi contribuții la problema genezei și atribuirii etnice a culturii Noua*. În: Sympozia Thracologica, nr.8, Satu Mare - Carei, 1990, p.125-126.

CAVRUC, 1996
VALERIU CAVRUC, *Câteva considerații privind originea culturii Noua*. În: Angustia, 1, 1996, p. 67 - 68.

CAVRUC, 1997
VALERIU CAVRUC, *The Final Stage of the Early Bronze Age in South-Eastern Transylvania (in the light of new excavations at Zoltan)*. În: Thraco-Dacica, tomul XVIII, nr.1 - 2, București, 1997, p. 97 - 133.

CAVRUC, 1997a
VALERIU CAVRUC, GALINA CAVRUC, *Așezarea din epoca bronzului timpuriu de la Zoltan*. În: Angustia, 2,1997, p.157-176.

CAVRUC, 1998
VALERIU CAVRUC, *Once more about the Ponto-Caspic Factor in the formation of the Noua Culture*, în: Thraco-Dacica, XIX, 1998.

CHICIDEANU, 1977
I. CHICIDEANU, *Date noi privind începuturile culturii Tei (Săpăturile de la Brăteşti-Bungetu)*. În: SCIVA, 1977, T.28, Nr.2, p. 225-239.

CIUGUDEAN, 1994
H. CIUGUDEAN, *The Hallstatt A period in Central Transylvania*. În: The Early Hallstatt period (1200-700 B.C.), Alba iulia,1994, p.25-40.

COSTEA, 1997
FL. COSTEA, *Așezarea Wietenberg de la Racoș -„Piatra Detunată"*. În: Angustia. 2, 1997, p.39-76.

COTOI, LUNCA
O. COTOI, *Lunca-Poiana Slatinei, com. Vînători, jud. Neamț*. În: Catalogul expoziției Cultură și civilizație din Carpații Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice, Sfântu Gheorghe, 1998, p.13.

COTOI, COSTIȘA
O. COTOI, *Costișa, com. Costișa jud. Neamț*. În: Catalogul expoziției Cultură și civilizație din Carpații Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice, Sfântu Gheorghe, 1998, p. 21.

DUMITROAIA, 1998
GH. DUMITROAIA, *Evoluția comunităților din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și bronzul timpuriu în Moldova Centrală și de Nord*. Rezumatul lucrării de doctorat, București, 1998, 37p.

FISCHL, 1998
KLARA P. FISCHL, *Die Tellsiedlung von Klárafalva - Hajdova*. In: The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin. Edited by H.Ciugudean and FI. Gogâltan, Alba Iulia, 1998, p.213-266.

FLORESCU, 1964
A. C. FLORESCU, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, În: Arh.Mold, II-III, 1964, p.143 - 216 .

FLORESCU, 1991
A. C. FLORESCU, *Repertoriul Culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, În: CCDJ, X, Călărași, 1991.

FLORESCU, 1990
MARILENA FLORESCU, ADRIAN FLORESCU, *Unele observații cu privire la geneza culturii Noua în zonele de Curbură ale Carpaților Răsăriteni*, În: Arh.Mold., XIII, 1990, p. 49-102.

GHERSHKOVICH, 1993
YA. P. GHERSHKOVICH, *On the Eastern Boundary of the Noua-Sabatinovka- Coslogeni Cultural Complex*. In: CCDJ, X, 1993, p.9-14.

GERŠKOVIČ, 1999
JAKOV P. GERŠKOVIČ, *Studien zur spätbronzezeilichen Sabatinovka-Kultur am unteren Dnepr und an der Westküste des Azov'schen Meeres*, Verlag Marie GmbH - Rahden/Westf., 1999.

GUMĂ, 1997
M. GUMĂ, *Epoca bronzului în Banat. Orizonturi cronologice și manifestări culturale/ The Bronze Age in Banat. Chronological levels and cultural entties*, Timișoara, 1997.

KOSTRZEWSKY, 1926
J. KOSTRZEWSKY, *Groby eneoliticzne z skurczonemi szkieletami w Białym Potoku (w pow. Czortkowskim)*. In: Przeglad Archeologiczny, Tom III, 1926, p. 9 - 18.

KRUŠEL'NITSKAJA
LARISA I. KRUŠEL'NITSKAJA, *Vysockaja kul'tura*. In: Arheologija Prikarpat'ja, 1990 Volyni i Zakarpat'ja. Eneolit, Bronza i rannee jelezo, Kiev, 1990, p. 115 - 122.

LÁSZLÓ, 1994
A. LÁSZLO, *Ciomortan*. În: Enciclopedia Arheologieiși Istoriei Vechi a României, Buc., 1994, p.303.

LEAHU, 1966
V. LEAHU, *Cultura Tei*, Muzeul de istirie a orașului București, 1966

LEAHU, 1992
V. LEAHU, *Date și considerații noi cu privire la periodizarea culturii Tei*. În: Cercetări Arheologice, 1992, p.62-72, Pl.1-17.

LEAHU, 1995
V. LEAHU, *Cultura Tei*. În: Comori ale epocii bronzuluidin România / Treasures of the Bronze Age in Romania, Muzeul Național de Istorie a României, București, 1995, p. 253-261.

LEAHU, 1997
V. LEAHU, *Cultura Tei în sud-estul Transilvaniei*. În: Angustia, 2, 1997, p. 123 - 129.

LEVITKI, 1994
O. LEVITKI, *Culturi din epoca Hallstattului timpuriu și mijlocu*. În: Thraco-Dacica, XV, 1-2, 1994, 159-214.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

MORINTZ, 1978
S. MORINTZ, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii, I. Epoca bronzului în spaţiul carpato-balcanic*, Bucureşti, 1978.

NESTOR, 1960
I. NESTOR, *Începuturile societăţii gentilice patriarhale şi ale destrămării orînduirii comunei primitive. Epoca bronzului.* În: Istoria României, vol.1, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 90-136.

PROX, 1940
A. Prox, Die Tei-Kultur im Burzeland, În: Mitteilungen des Burzenlander sähischen Muzeum, IV, 1940, p. 86-101.

REPBRAŞOV, 1995
FL. COSTEA, *Repertoriul arheologic al judeţului Braşov*, vol. I, Braşov, 1995.

REPBRAŞOV, 1996
FL.COSTEA, *Repertoriul arheologic al judeţului Braşov*, vol. II, Braşov, 1996.

REPCOV
Repertoriul judeţului Covasna. Redactor V.CAVRUC, Sfântu Gheorghe, 1998.

REPIAŞI
V. CHIRICA, M.TANASACHI. *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi*, Iaşi, 1985.

ROMAN, 1996
P .I. ROMAN, *Jigodin*. În: Enciclopedia arheologiei şi istorici vechi a României, Bucureşti. Editura Enciclopedică, 1996, p. 289 - 290.

ROTEA, 1999
M.ROTEA, *Cultura Wietenberg*. Teza de doctorat, Bucureşti, 1999.

SAVVA, 1992
E.N. SAVVA, *Cul'tura mnogovalikovoi keramiki Dnestrovsko-Prutskogo mejdureč'ja*, Kišinev, 1992.

SVEŠNIKOV, 1990
I. SVEŠNIKOV, *Srednij period bronzovogo veka Prikarpat'ja i Volyni. Tšcinecko-Komarovskaja kul'tura*, In: Arheologija Prikarpat'ja, Volyni i Zakarpat'ja. Eneolit, bronza i rannee jelezo, Kiev, Naukova Dumka, 1990, s. 78 - 88.

SCHUSTER, 1997
CR. F. SCHUSTER, *Cultura Tei şi sud-estul Transilvaniei*. În: Angustia, 2, 1997, p. 131-135.

SCHUSTER, 1997A
CR. F. SCHUSTER, *Perioada timpurie a epocii bronzului în Bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, Bucureşti, 1997.

SOROCEANU, ISTRATE
T. SOROCEANU, M. ISTRATE. *Faza finală a culturii Wietenberg*. În: Studii Sibiu, 19, 1975, p. 21-27.

SWIESZNIKOW, 1968
I. SWIESZNIKOW, *Kultura Komarowska*, Archeologia Polski, 12, z.1, 1968, s. 40 - 106.

SZÉKELY, 1971
SZÉKELY Z., *Cultura Ciomortan*. Aluta, 1970, p. 71-76, Fig.1-15.

SZÉKELY,1971
SZÉKELY Z., *Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*. În: SCIVA, 1971, T.3, Nr.22, p.387-400.

SZÉKELY, 1980
SZÉKELY Z., *Consideraţii arheologice privind aşezarea din epoca bronzului de la Peteni*. În: Materiale şi cercetări arheologice, A XIV-a Sesiune Anuală de Rapoarte, Tulcea, 1980, p. 129-133.

SZÉKELY, 1976 -77
SZÉKELY Z., *Contribuţii privind epoca bronzului în Sud-estul Transilvaniei*, În: Aluta, VII-IX, 1976 -1977, p. 25 - 36.

SZÉKELY, 1988
SZÉKELY Z., *Consideraţii privind dezvoltarea culturii Wietenberg în Sud-estul Transilvaniei*, În: Aluta, XVII-XVII, 1988, p. 25 - 36.

SZÉKELY, 1997
SZÉKELY ZS. *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Bucureşti, 1997.

SZÉKELY, 1995
SZÉKELY ZS., *Egy bronzkori lakóház Torjáról (Kovásna megye)*, În: Acta, 1995 (Acta Hargitensia II, Aluta, XIX), Sepsiszentgyörgy, 1996, p. 115 - 118.

SZÉKELY, 1997
SZÉKELY ZS., *Perioada timpurie şi începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, Bucureşti, 1997.

VULPE, 1961
AL. VULPE, *K voprosu o periodizacii bronzovogo veka v Moldove*. În: Dacia, NS, 5, 1961, 105 - 122.

VULPE, 1995
AL.VULPE, *Costişa*, În: Enciclopedia arheologiei şi istorici vechi a României, Bucureşti, 1994, p. 361 - 363.

VULPE, 1995
AL.VULPE, *Cultura Costişa/Costişa Culture*. În: Comori ale epocii bronzuluidin România / Treasures of the Bronze Age in Romania, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 1995, p. 163-166

VULPE, 1995a
AL.VULPE, *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung im Karpatenraum*. In: Beiträge zur Unenfelderzeit Nördlich und Südlich der Alpen Monographien RGZM 35 (1995), p.389-397.

VULPE, 1998
AL.VULPE, *Moştenirea antichităţii*. În: O istorie a românilor. Studii critice, Cluj Napoca, 1998, p. 9-33.

VULPE, ZĂMOŞTEANU, 1962
AL.VULPE, M. ZĂMOŞTEANU, *Săpăturile de la Costişa*. În: Materiale şi Cercetări, VIII, 1962, p. 309 - 316.

ZAHARIA, 1987
EUGENIA ZAHARIA, *La culture Monteoru. L 'étape des débutes à la lumiére des fouilles de Sărata Monteoru*. În: Dacia, N.S., tome XXXI, 1-2, 1987, P. 21-49.

ZAHARIA, 1990
EUGENIA ZAHARIA, *Descoperiri ale culturii Monteoru în sud-estul Transilvaniei*, În: Thraco - Dacica, t. XI, nr. 1 - 2 , 1990, p. 33 - 37.

ZAHARIA, 1991
EUGENIA ZAHARIA, *La Culture de Monteoru. La IIIe étape Mlc2. Les foulles de Sărata-Monteoru (dép. De Buzău)*. În: Dacia, N.S., tome XXXV, 1993, p. 61-91.

ZAHARIA, 1993
EUGENIA ZAHARIA, *La Culture de Monteoru. Les IVe-Ve Étapes. Les foilles de Sărata Monteoru*. În: Dacia, N.S., tome XXXVII, 1993, p. 15-18.

ZAHARIA, 1995
EUGENIA ZAHARIA, *Cultura Ciomortan / Ciomortan Culture*. În: Comori ale epocii bronzuluidin România / Treasures of the Bronze Age in Romania, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 1995, p. 151 - 153.

ZAHARIA, 1995a
EUGENIA ZAHARIA, *Cultura Monteoru / Monteoru Culture*. În: Comori ale epocii bronzuluidin România / Treasures of the Bronze Age in Romania, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti, 1995, p. 188 - 205.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Few ideas concerning the Ethno-Cultural situation in the South-Eastern Transylvania in the Middle Bronze Age

Due to its positioning in the confluence area of three cultural provinces, the South-Eastern Transylvania was always closely related to the rest of Transylvania, as well as to the territories situated east and south of Carpathians. The proportion of the elements of intercarpathic, central, south- eastern and eastern-European nature in this area has oscillated considerably throughout the ages. This statement is also valid for the Middle Bronze Age (MBA) . During the transition from the Early to the Middle Bronze Age, the area in discussion belonged, as the Zoltan discoveries certify, to a cultural area of a certain central-European origin. These discoveries are characterized by the so-called *Besenstrich und Textilmuster Keramik*. After that, at the beginning of the MBA, in the Ciuc Depression the *Ciomortan* group appeared; this combines the elements of central-European tradition of Besenstrich Keramik type with those specific to the eastern slope of the Eastern Carpathians. The following period is characterized by the domination of the *Wietenberg* culture in this area. At the same time, a significant amount of extracarpathian cultural-(demographical?) elements (*Costișa-Komarow, Monteoru and Tei*) penetrated the Wietenberg environment in South-Eastern Transylvania.. The transition from the MBA to LBA was marked by a great change: by the extension of the *Sabatinovka-Coslogeni-Noua* cultural complex, whose area included the territories between the Azov Sea, Lower Danube and South-Western Transylvania, South-Eastern was included in the Carpatho-Dnieprovian cultural area.

The causes and the mechanisms of this cultural transformation, as well as its ethno-demographical aspects, are far from being convincingly explained. This complex phenomenon was mostly attributed to some demographic movements or to some impulses from the Sruby or Sabatinovka cultures, although not all the arguments sustaining these hypotheses are valid. Concerning the local element, irrespective of the role granted by some authors, its contribution to the Noua culture formation is unanimously recognized. However, it is still unclear how different cultural entities converged to create a single cultural entity.

One of the plausible hypotheses seems to be that the important role in this process was played by the convergent evolution of the MBA carpatho-danubiano-pontical cultures. This process was encouraged by the intensification of the relationships between „*classical*" cultures of the Bronze Age and also by the strong external influences from the Balkan, central- and eastern European civilizations. It is obvious that the content, intensity and scope of these relationships were different in every part of the Carpatho-Dnieprovian area. It could be possible for the areas where the cultural relations were more close, to have had the role of some „*genesis foci*" of the Sabatinovka-Coslogeni-Noua cultural complex. The cultural diversity from the MBA in the South-Eastern Transylvania suggests that this area could be one of the most intense networks of relationships between the "*classical*" Bronze Age carpatho-danubian cultures. The appearance here, at the beginning of the LBA, of some Proto-Noua type monuments recommends this area as one of possible genesis foci of the Noua culture.

To check such a possibility, the paper analyzes the artifacts belonging to the so-called Proto-Noua stage from South-Eastern Transylvania. The conclusion is that one of the „*emblematic*" monuments from this area attributed to this stage - Nicoleni - belongs to at least three cultures: Coțofeni, Wietenberg and Noua. Thus, this settlement must be excluded from what we used to call the Proto-Noua phase. There are few Noua I discoveries in South-Eastern Transylvania. These are of two kinds: of the Monteoru (Zoltan) and Komarow (Jigodin) origin.

As to the relationships between the Bronze Age „*classical*" cultures, it is demonstrated that this area was penetrated by the Monteoru, Tei, Costișa and - maybe - Komarow cultures. The main way used by the Monteoru culture bearers was the Oituz pass - Râul Negru valley - Olt valley, up to the Southern Carpathians. As to the Tei culture, its bearers, possibly under the pressure of the Ponto-Caspic warriors, penetrated South-Eastern Transylvania through Predeal or/and Bran passes and inhabited mainly Țara Bârsei. The Costișa elements penetrated the discussed area from Western Moldavia through Ghimeș and Oituz passes. In the Sf. Gheorghe - Rotbav area there are attested mixed cultural patterns, which combine together all the above cultural elements (Zoltan and Rotbav).

The recent discoveries at Zoltan demonstrate the fact that sometimes mixed cultural patterns combining Monteoru, Costisa, Tei and Wietenberg elements appeared in this area.

The main conclusions are that, in the MBA, South-Eastern Transylvania was a contact zone between Southeastern-, Central- and East-European cultural streams, so that synthetic entities had been formed here. As to the Noua culture, it seems to have appeared here due to the penetration of small Noua I groups from Southern and Northen Moldavia. To what extent the relationships between MBA cultures in this area influenced the formation of the Noua culture, the issue remains unanswered yet.

Valeriu Cavruc
Cercetător Dr., Muzeul Carpaților Răsăriteni,
Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 4
Tel. 067/314139
e-mail: mcr@planet.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

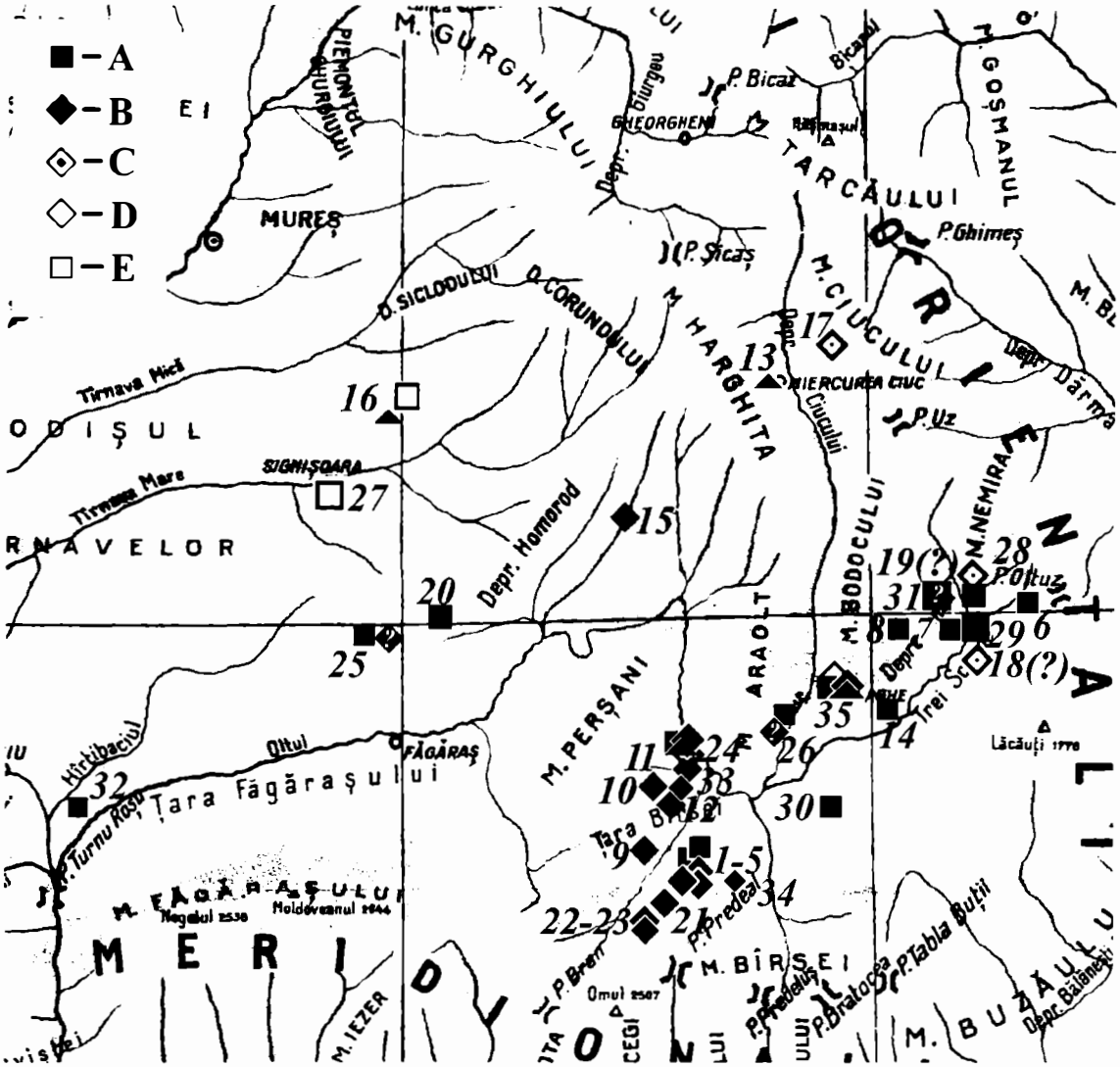

Figura 1.
Răspândirea elementelor culturale de origine extracarpatică în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu.
The spread of the extra-carpathic cultural elements in the south -eastern Transylvania in the Middle Bronze Age

A - descoperiri de tip Monteoru (M) - *discoveries of Monteoru type*;
B - descoperiri de tip Tei (T) - *discoveries of Tei type;*
C - descoperiri de tip Ciomortan (C) - *discoveries of Ciomortan type;*
D - descoperiri de tip Costișa (Cs) - *discoveries of Costișa type;*
E - descoperiri de tip Komarow (K) - *discoveries of Komarow type;*
F - descoperiri de tip Noua I (N-I), inclusiv cele atribuite de A.C.Florescu - *discoveries of Noua I type, including those atributed to it by A.C. Florescu.*

1. Brașov „Bartolomeu", BR, T,M;
2. Brașov „Bartolomeu - Nisipărie", BR, M;
3. Brașov „Valea Răcădăului", BR, T;
4. Brașov „Valea Răcădăului" - Baia soldaților, T, BR;
5. Brașov „Fabrica de cărămidă", T,BR;
6. Breteu,CV,M;
7. Catalina,CV, M;
8. Cernat„Pământul lui Robert" CV,M;
9. Codlea,BR,T;
10. Crizbav,BR,T;
11. Feldioara „Școala de agricultură", BR,M,T;
12. Hălciu, BR,T,Cs;
13. Jigodin (N-I);
14. Leț „Várhegy",CV,M
15. Merești „Almașer",HR,T
16. Nicoleni „Csürösdülö", HR, (N-I, după A.C.Florescu);
17. Păuleni-Ciuc, HR., C, M;
18. Peteni,C(?);
19. Poian, CV, C(?);
20. Poiana Mărului,BR,M;
21. Poligonul de Tragere, BR,T;
22. Rișnov, BR, „Oedweg Höhle", T;
23. Rișnov,T,BR;
24. Rotbav,HR, M,T,Cs,N-I;
25. Selistat BR, M,T(?);
26. Sfântu Gheorghe „Piatra de Veghe", CV, M, T(?);
27. Sighișoara „Dealul Turcului", MS, K;
28. Sânzieni,CV,M;
29. Târgu Secuiesc,CV, M(II);
30. Teliu,BR,M;
31. Turia,CV,M (?);
32. Țichindeal,CB,M;
33. Uweloch,BR,T;
34. Valea Cetății,BR,T;
35. Zoltan, CV, M,T,Cs.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

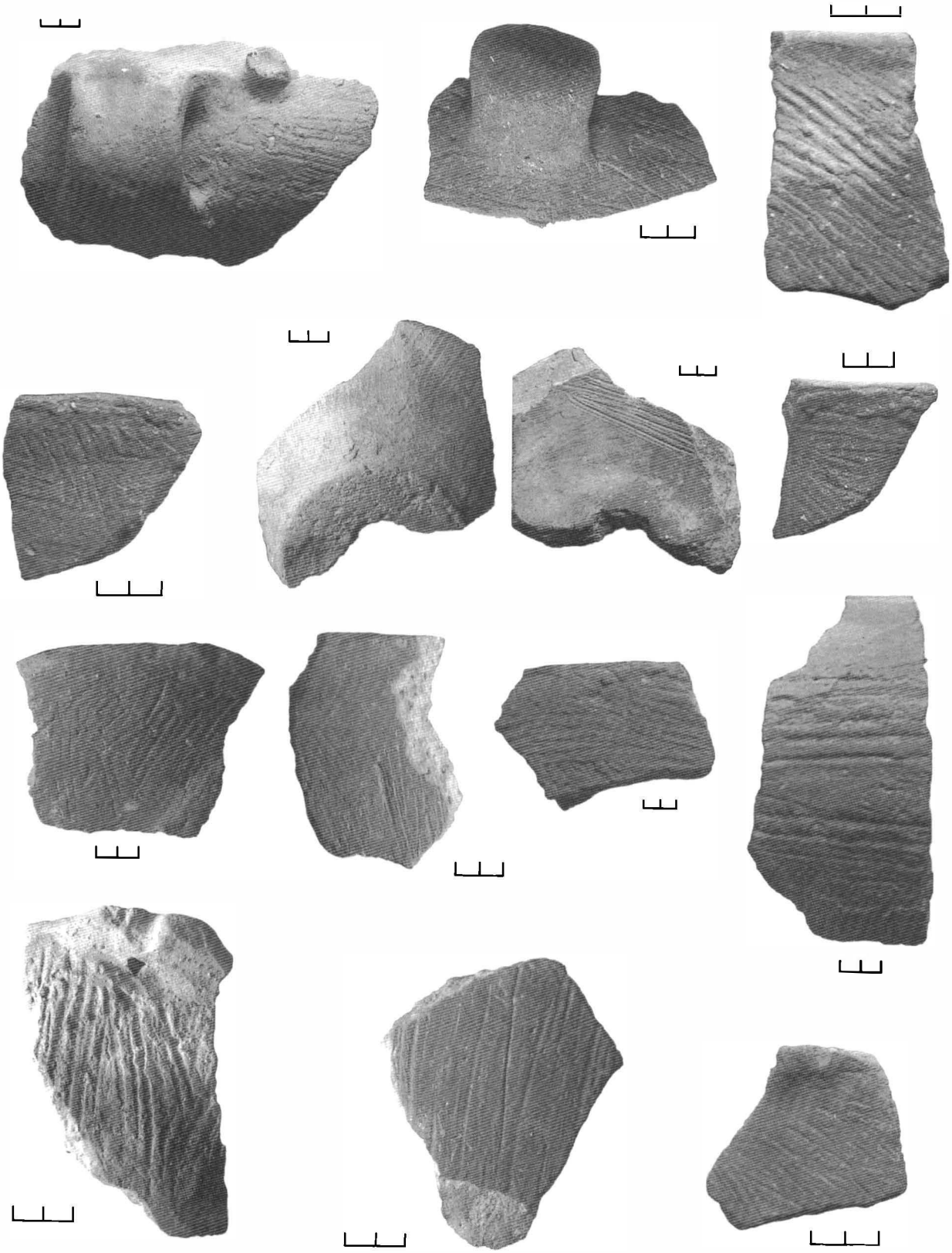

Figura 2.

Păuleni-Ciuc (Ciomortan).
Ceramica striată din sondajele lui Jánovits István.
Besenstrich pottery from Jánovits István excavations.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

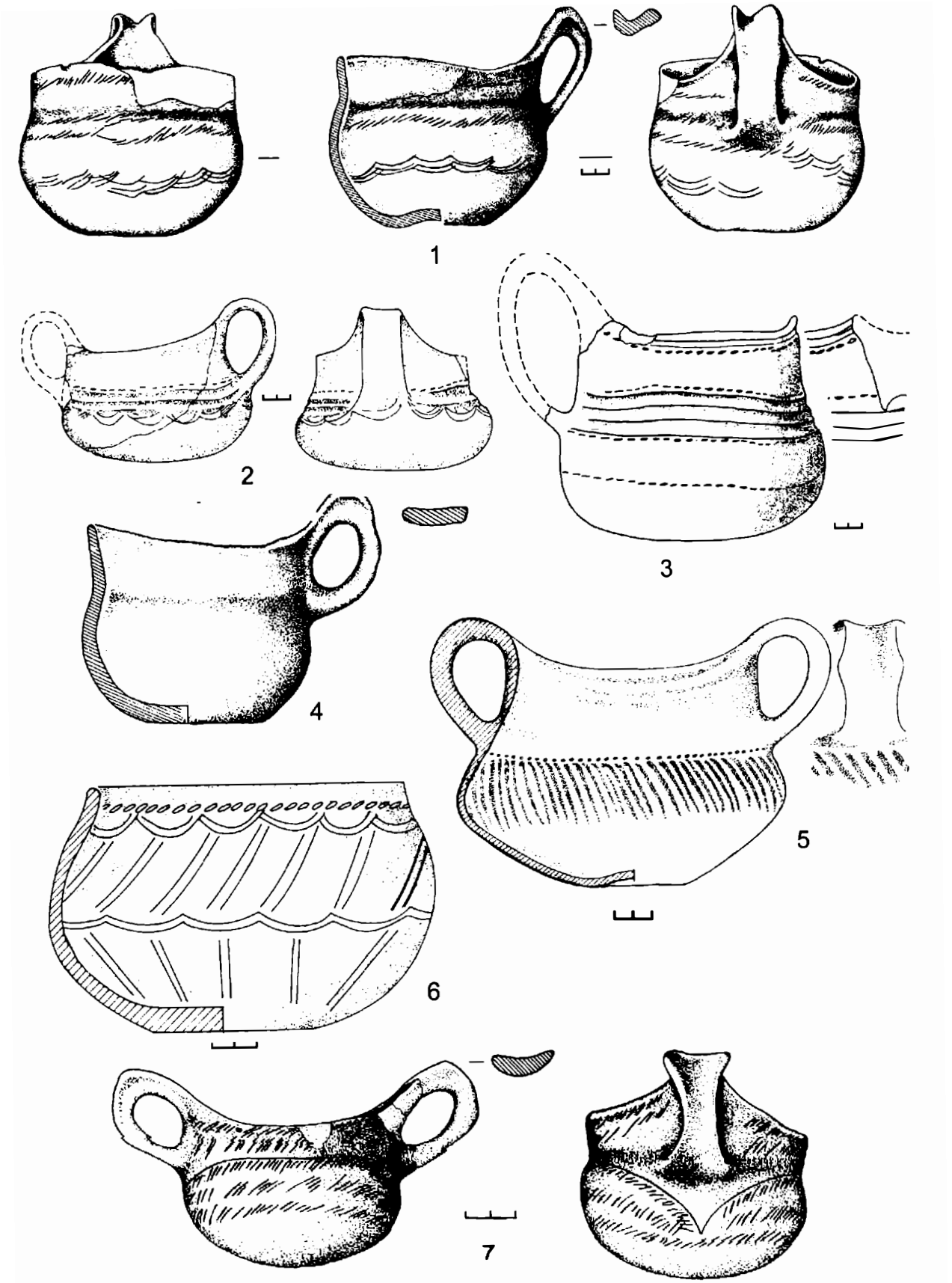

Figura 3.
Ceramica de tip Monteoru în sud-estul Transilvaniei.
Monteoru type pottery in south-eastern Transylvania
1. Târgu Secuiesc, 3. Sânzieni, 4-5. Cernat, 2.7 Târgu Secuiesc

www.cimec.ro / www.mncr.ro

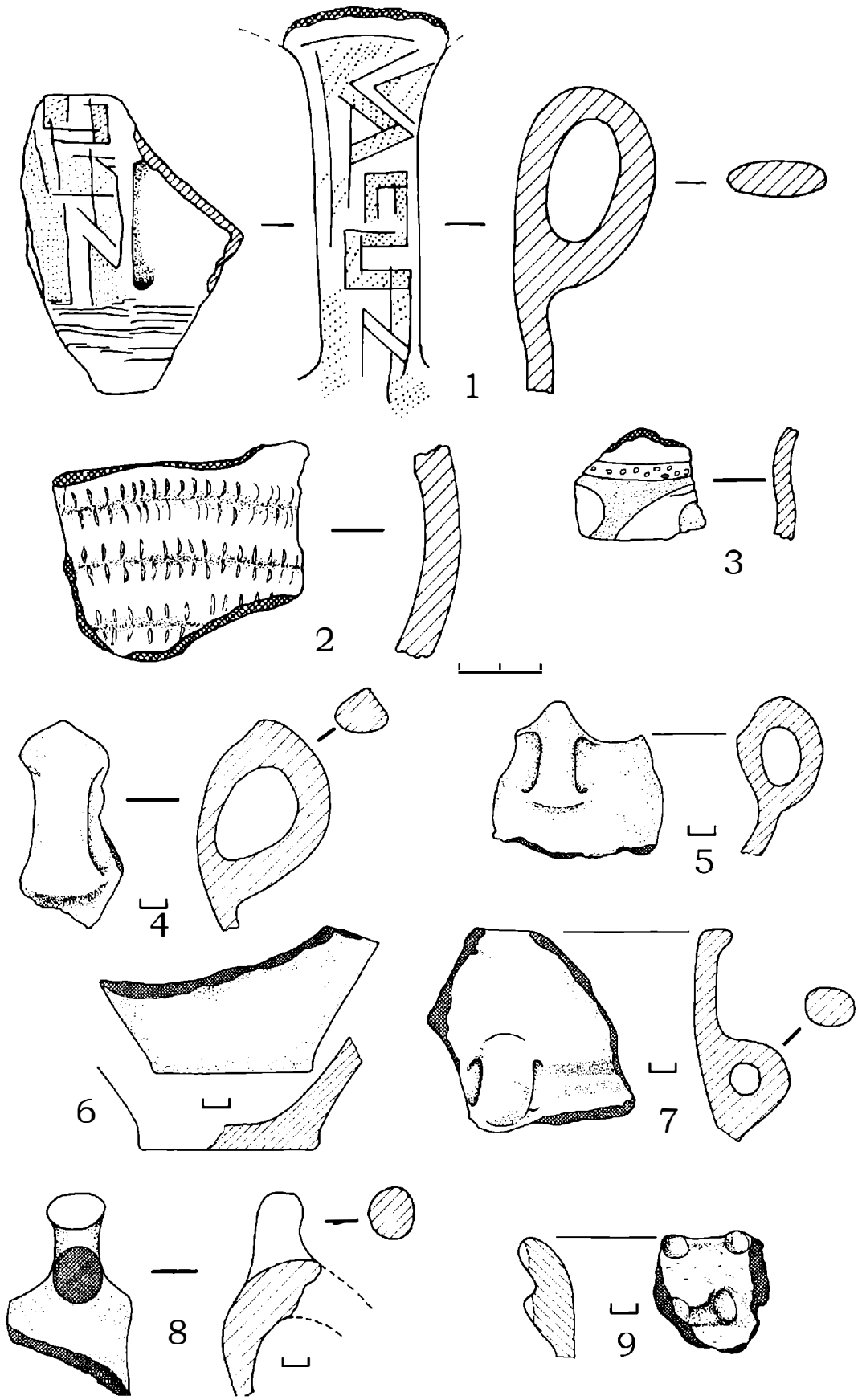

Figura 4.
Nicoleni.
Ceramica. *Pottery.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

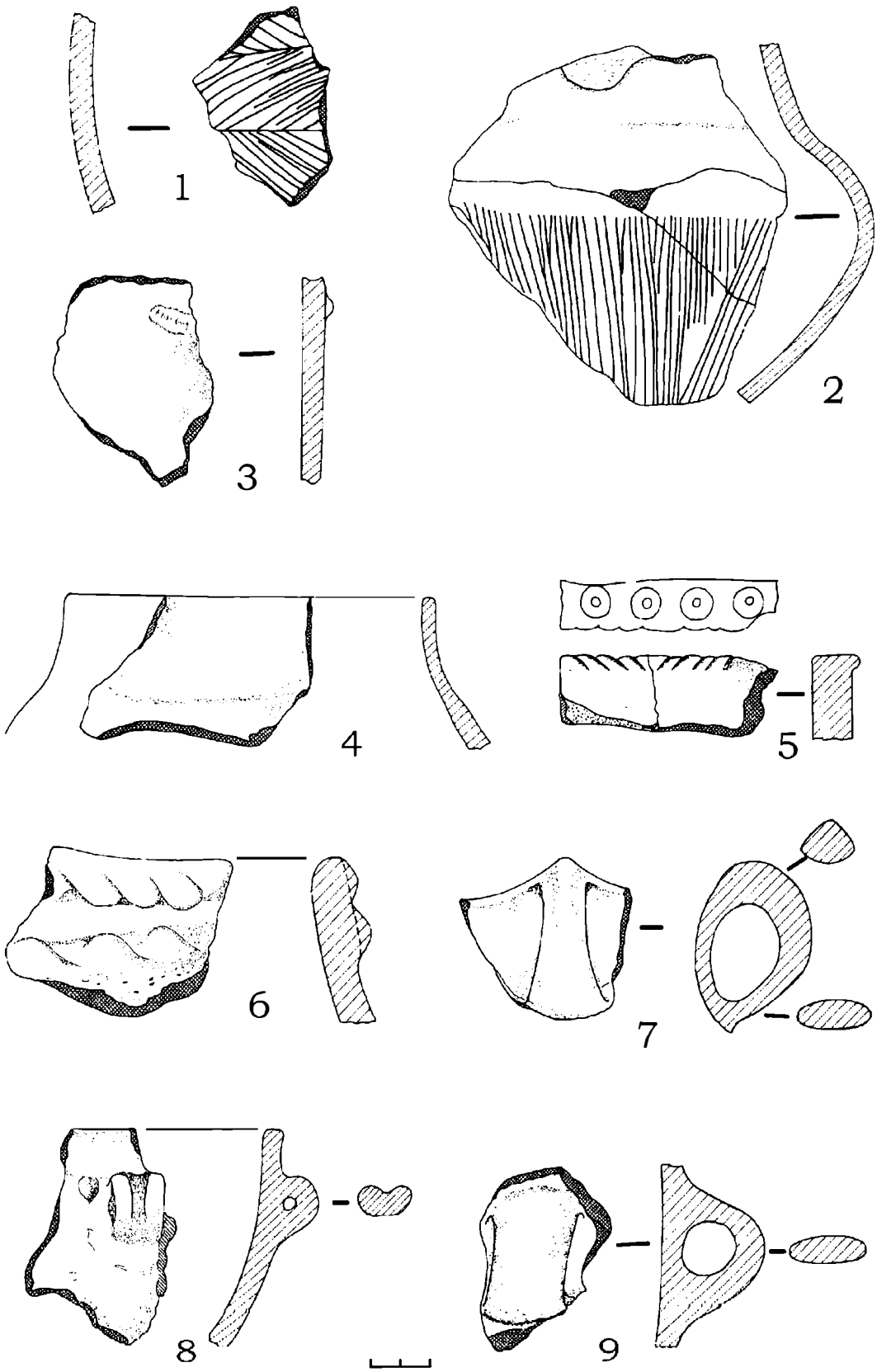

Figura 5.
Nicoleni.
Ceramica. *Pottery.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

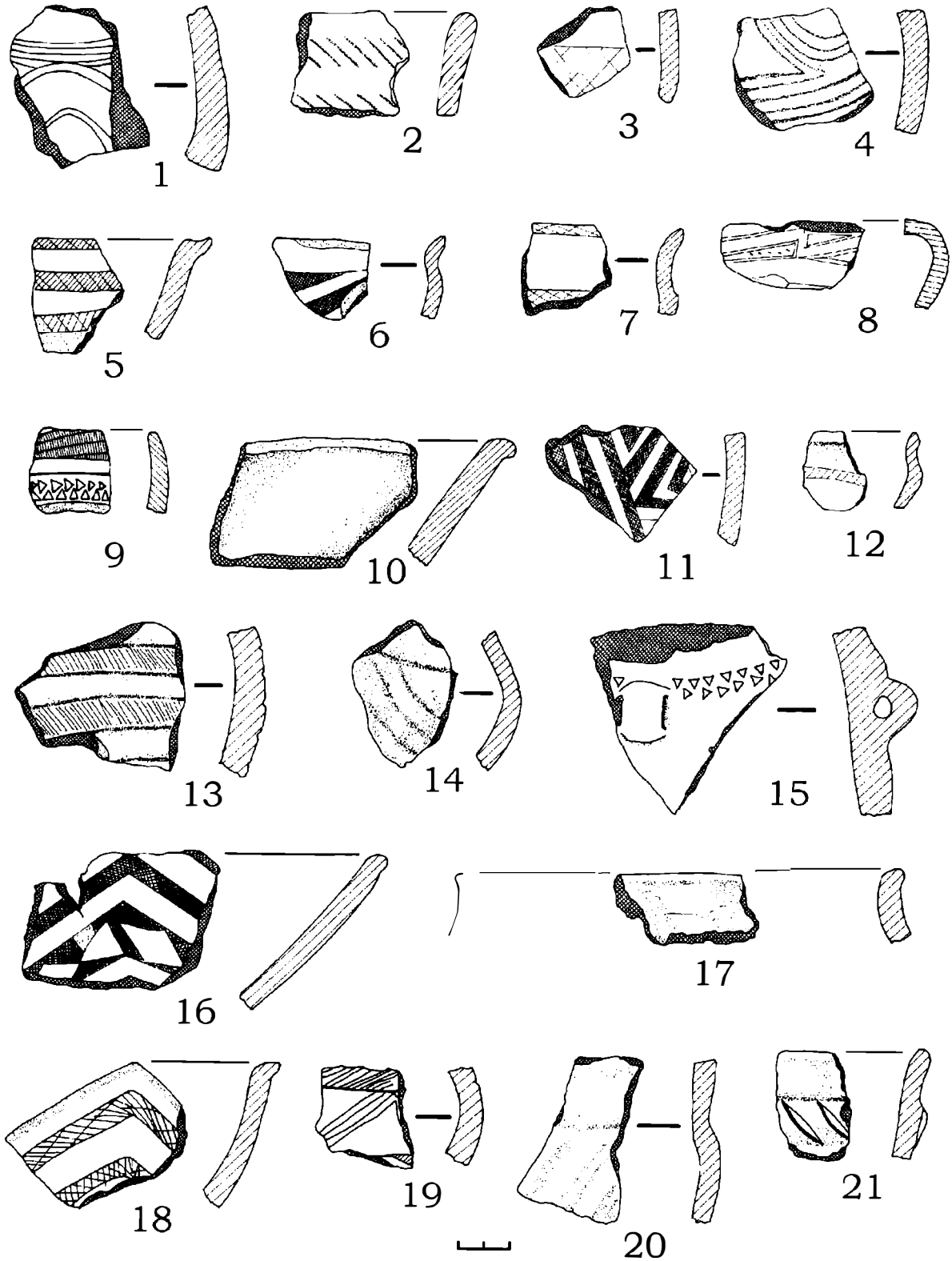

Figura 6.
Nicoleni.
Ceramica. *Pottery.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

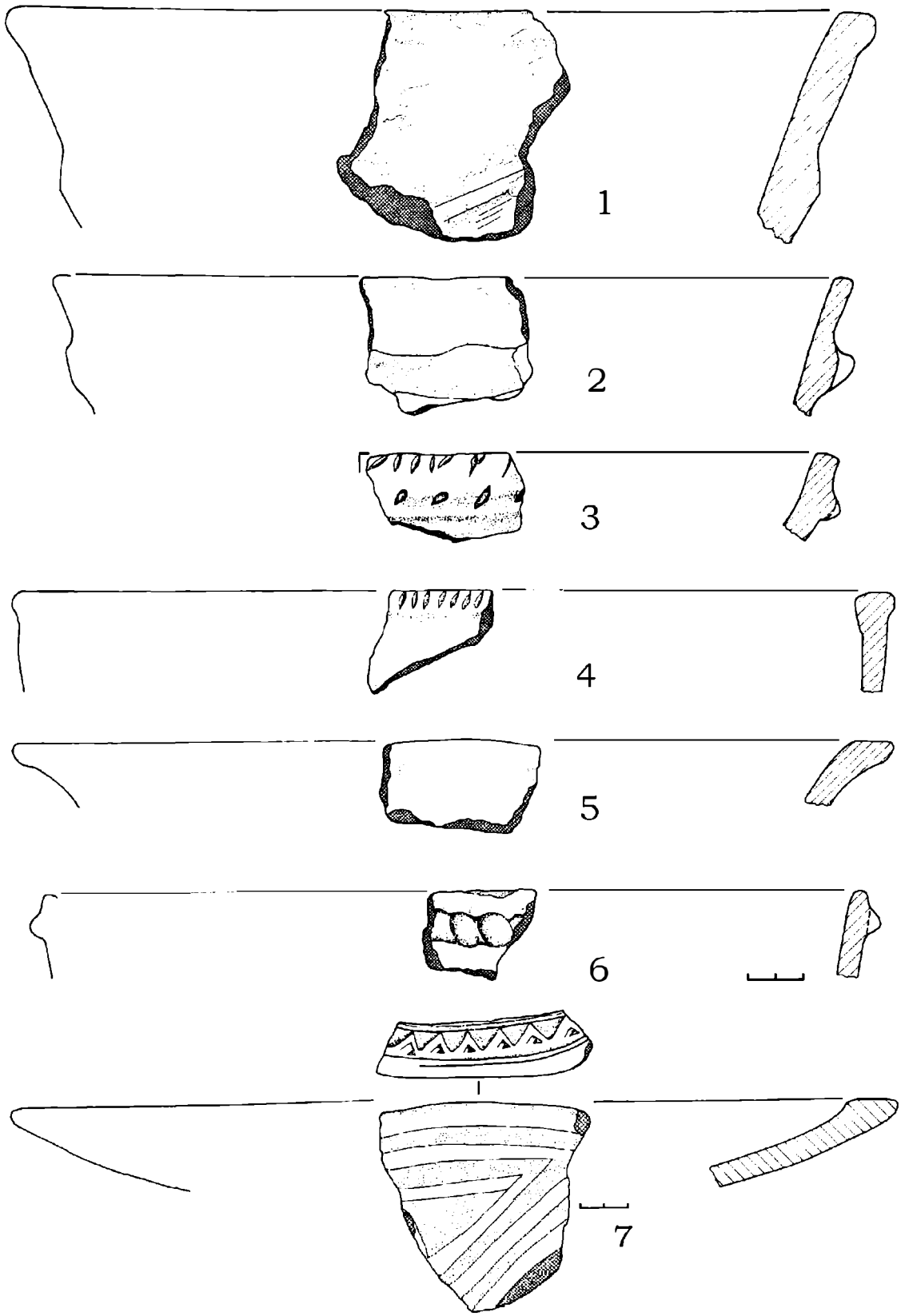

Figura 7.
Nicolcni.
Ceramica. *Pottery.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

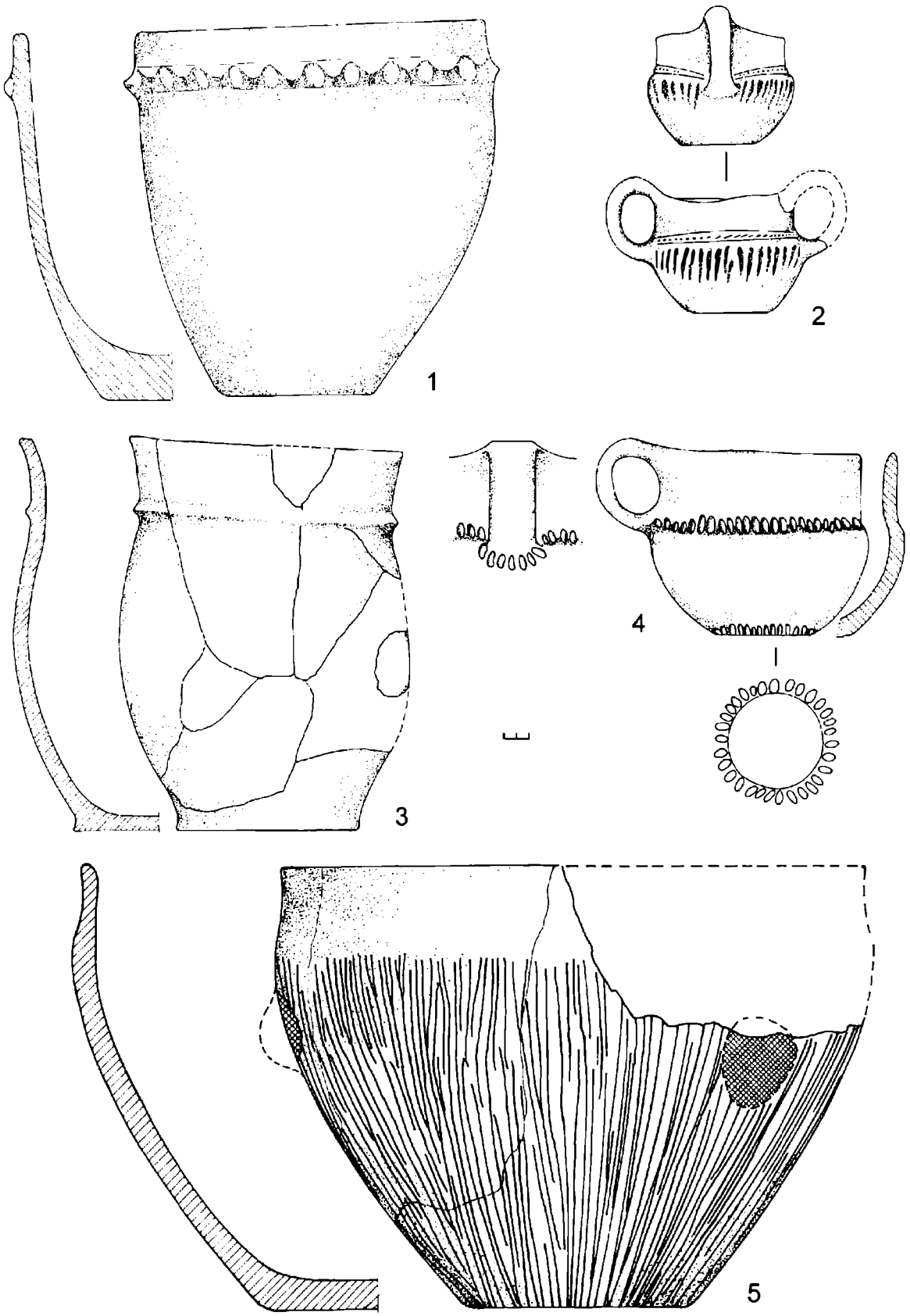

Figura 8.
Jigodin.
Ceramica. *Pottery.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

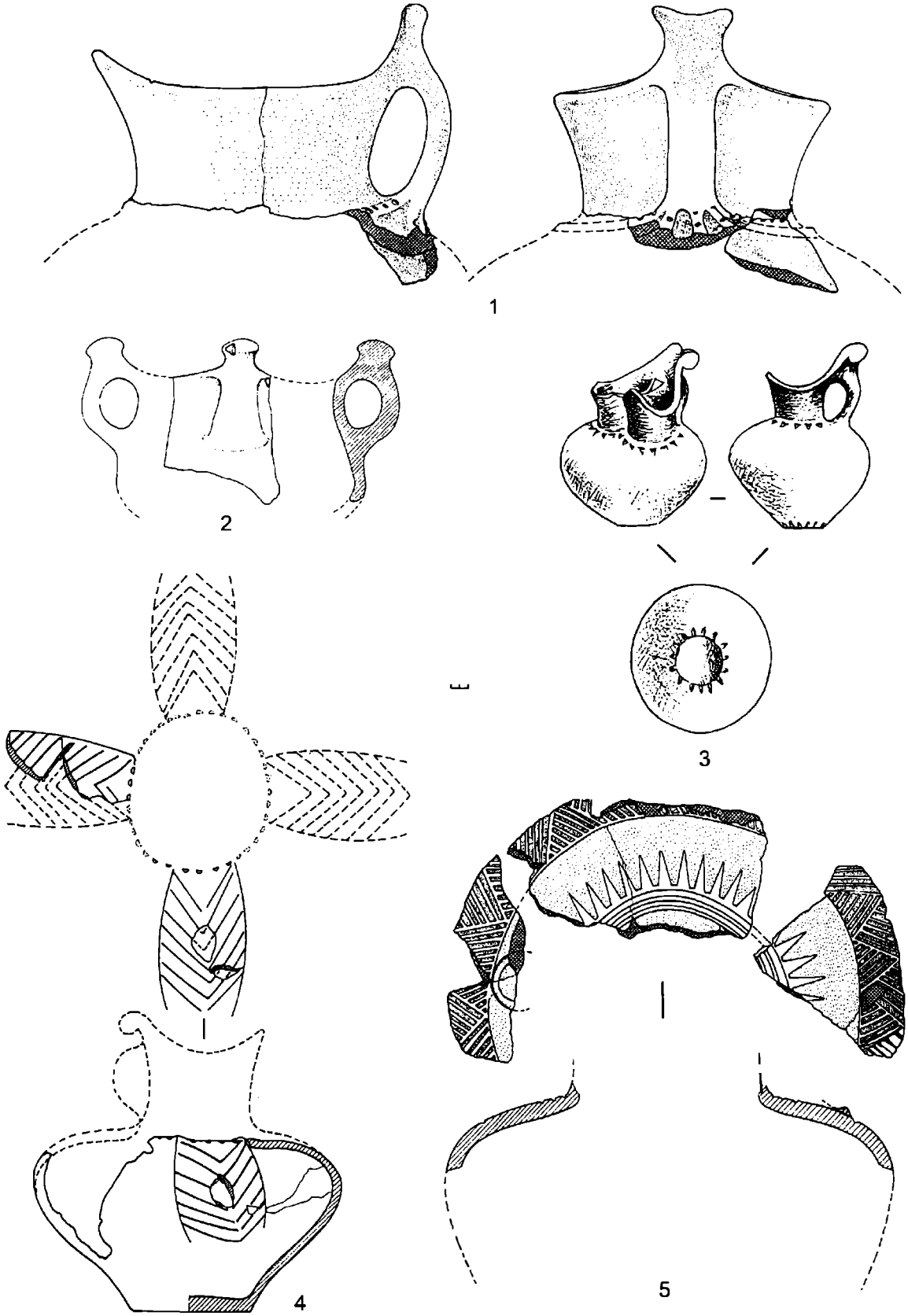

Figura 9.
Turia.
Ceramica. *Pottery*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

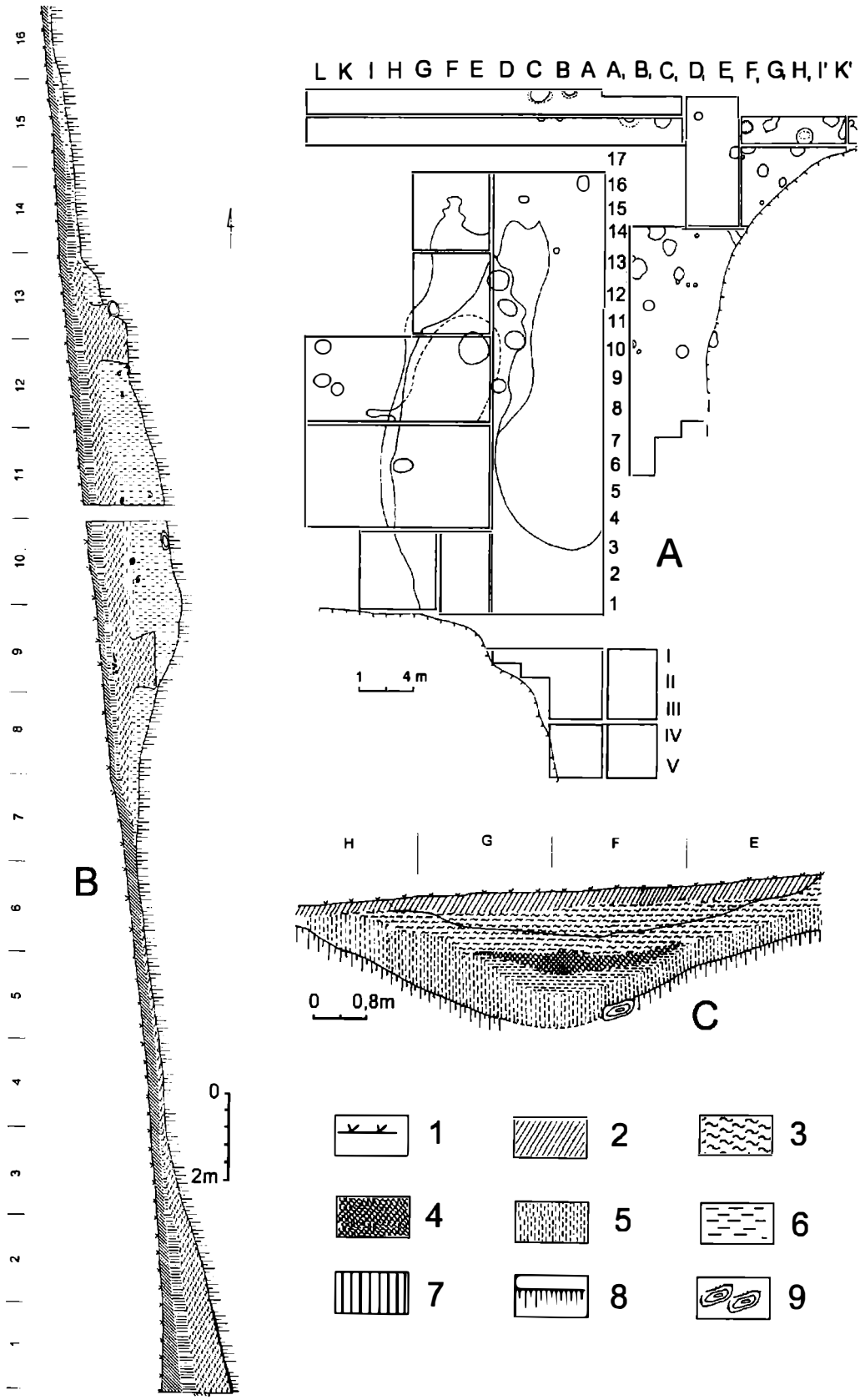

Figura 10.
Zoltan.
A - Planul secțiunii B; B - Profilul stratigrafic D/E.
A - Tranch B; B - Stratigraphical section D/E

www.cimec.ro / www.mncr.ro

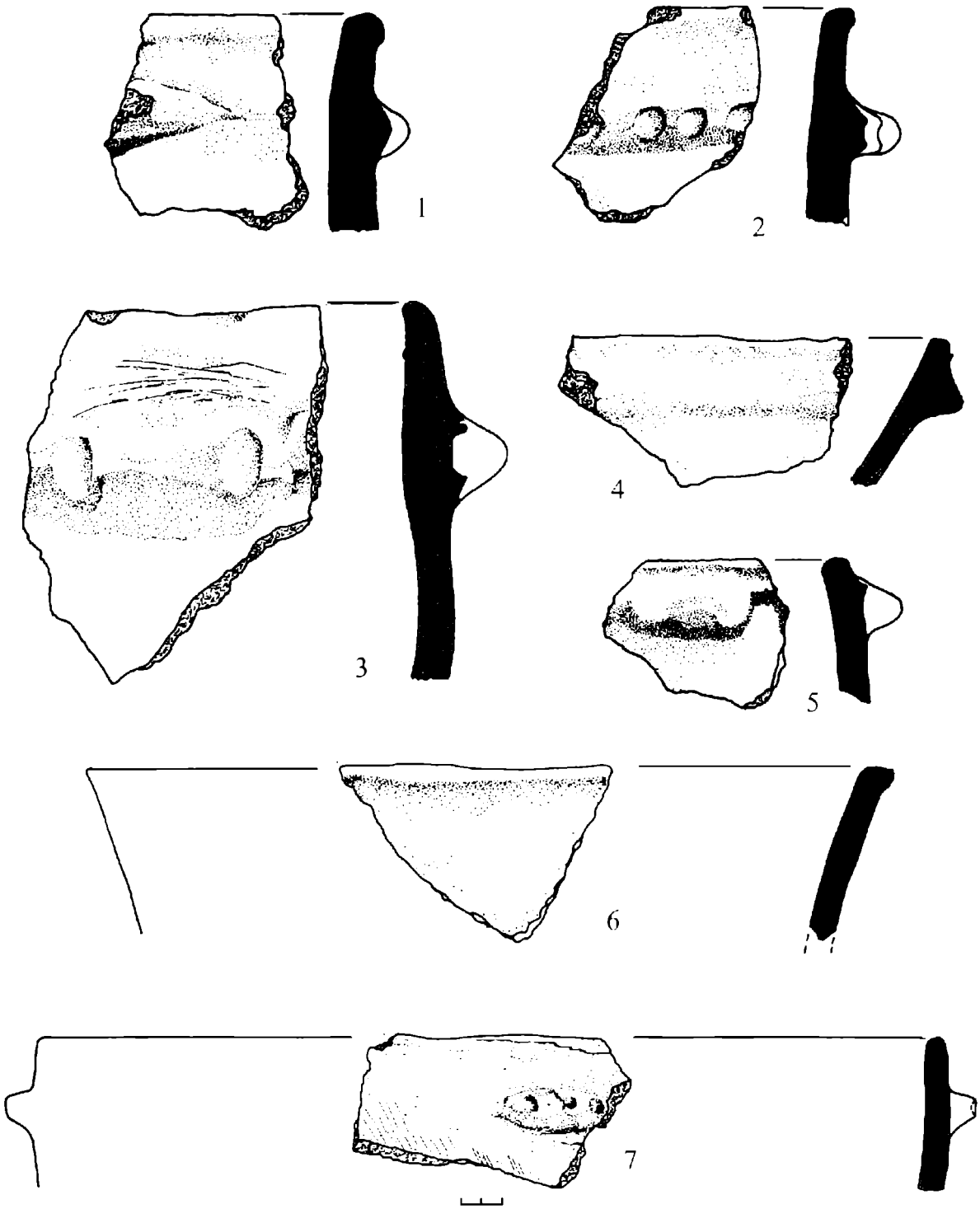

Figura 11.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica grosiera.
Layer 2. Coarse pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

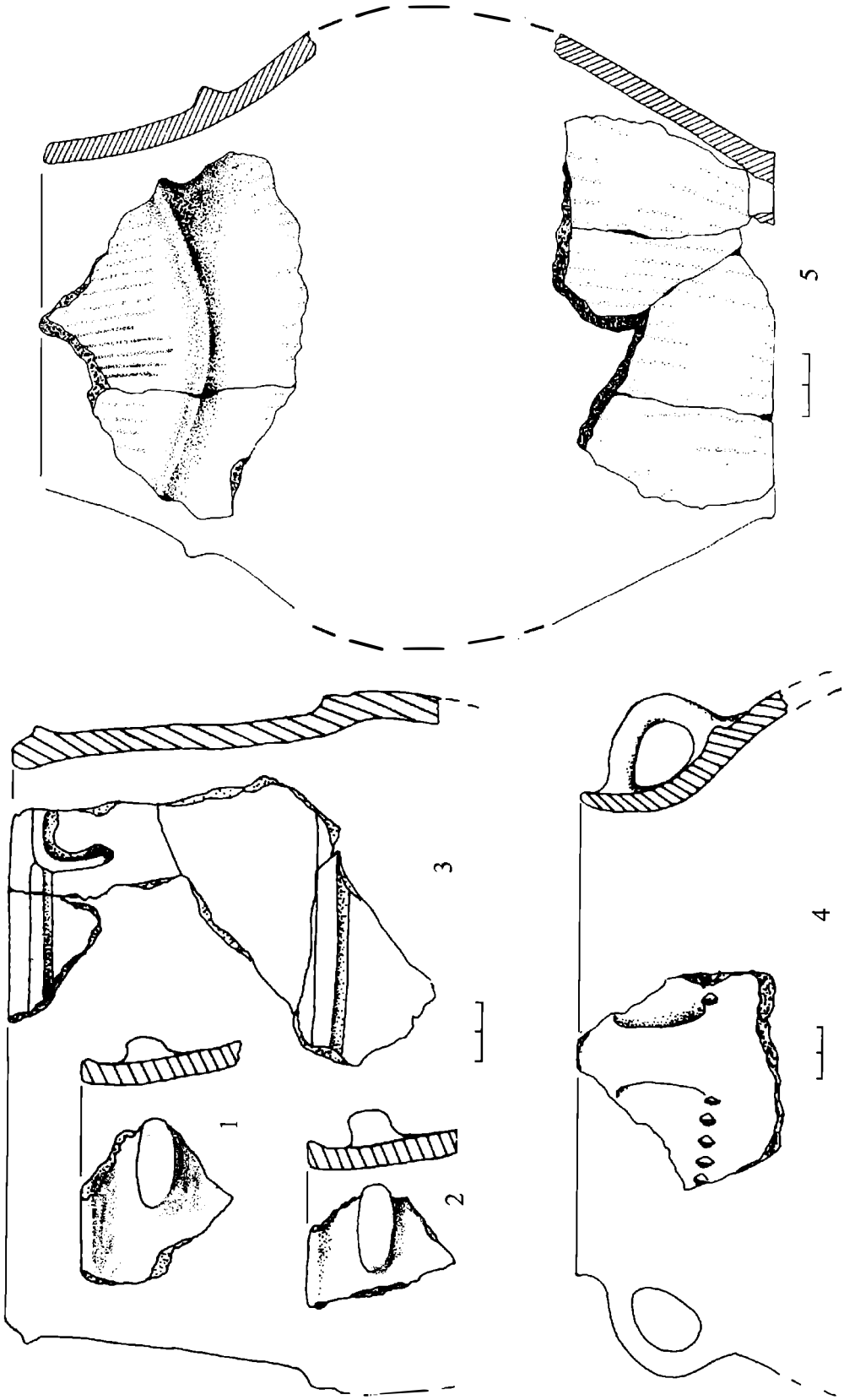

Figura 12.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica semifina
Layer 2. Semifine pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

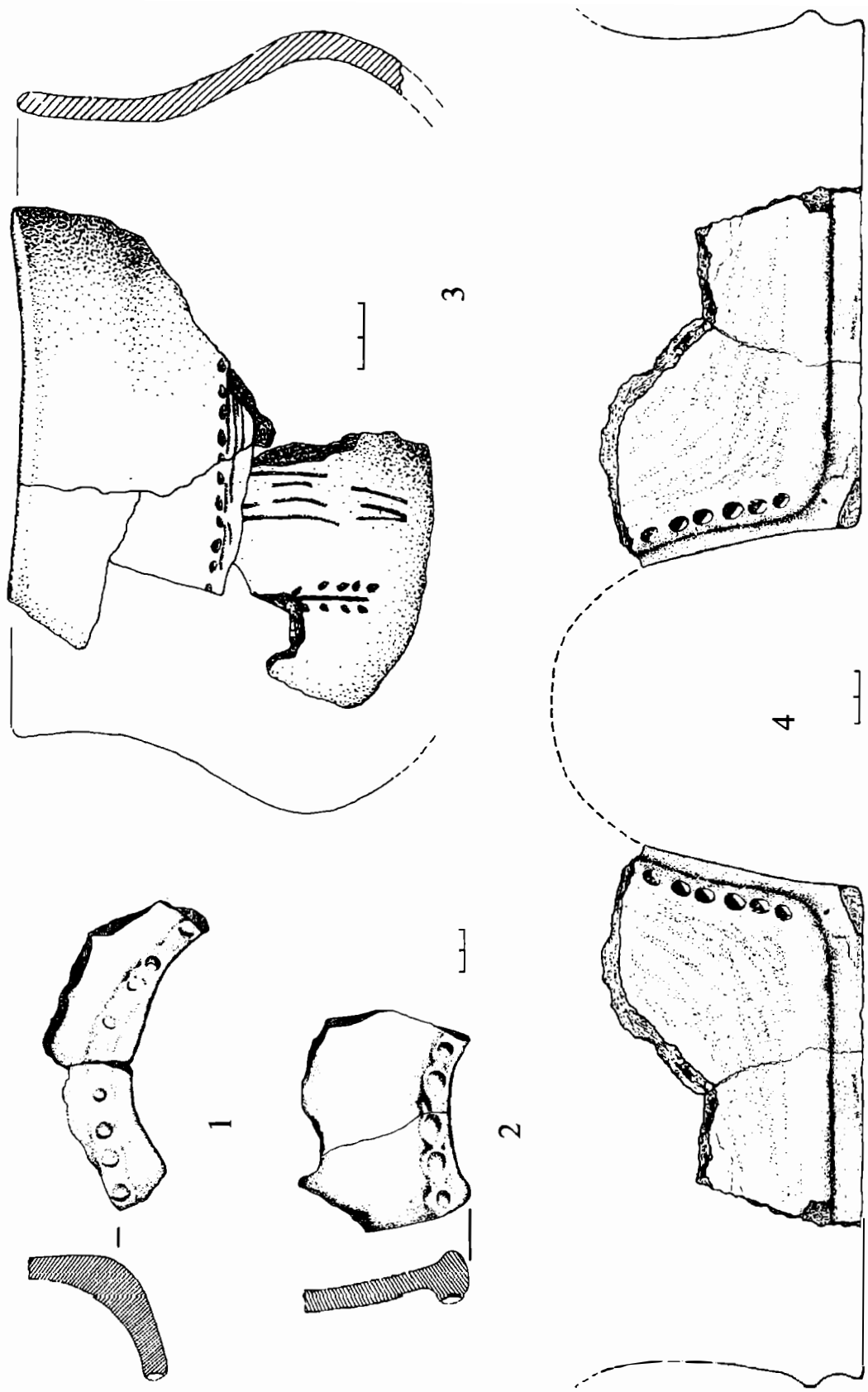

Figura 13.
Zoltan.
Stratul 2. 1-2,4 - ceramica grosiera (fragmente de vase-cuptor), 3 - ceramica fina.
Layer 2. 1-2,4 coarse pottery (oven pots), 3 fine pottery

www.cimec.ro / www.mncr.ro

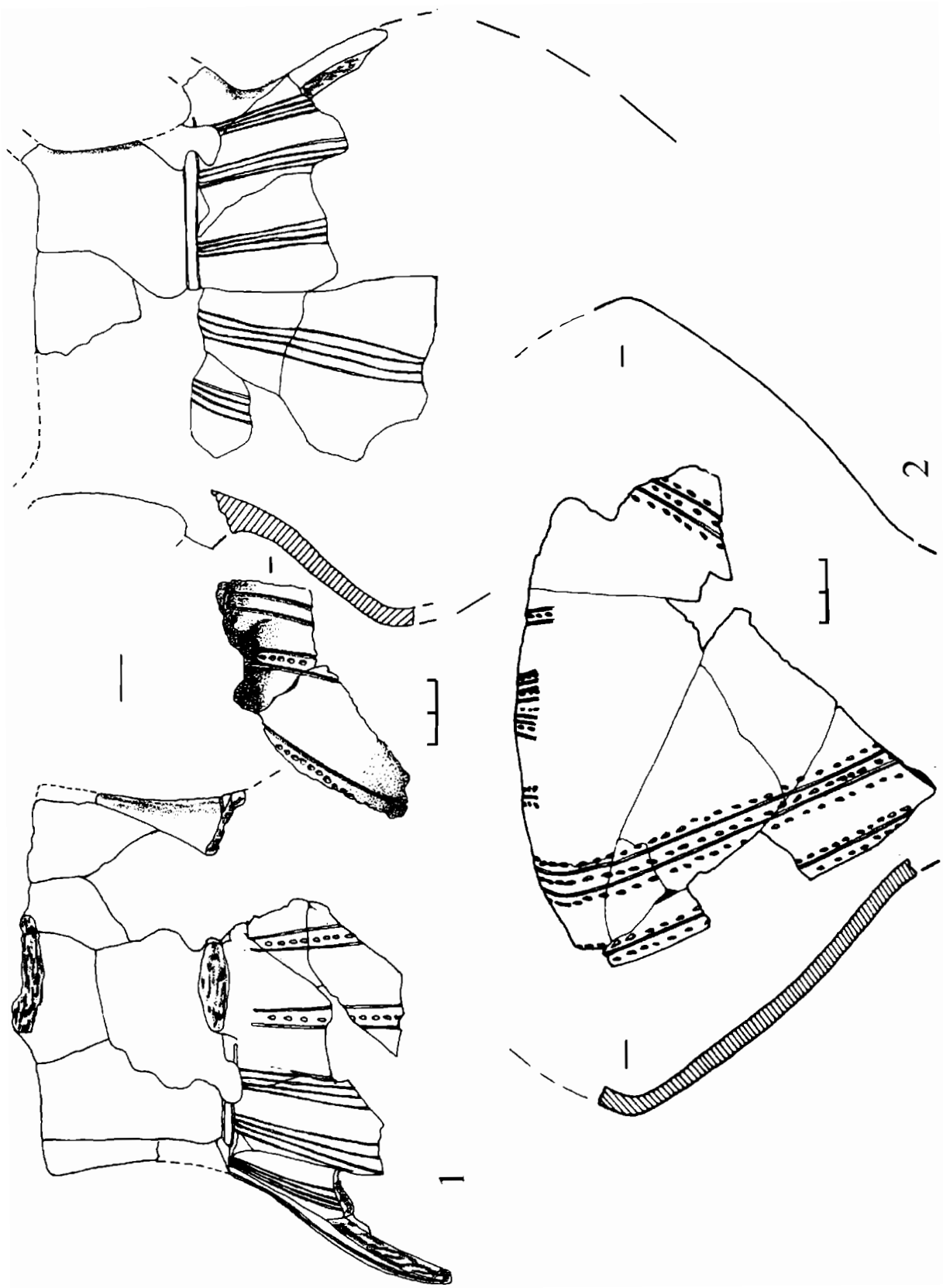

Figura 14.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica fina.
Layer 2. Fine pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

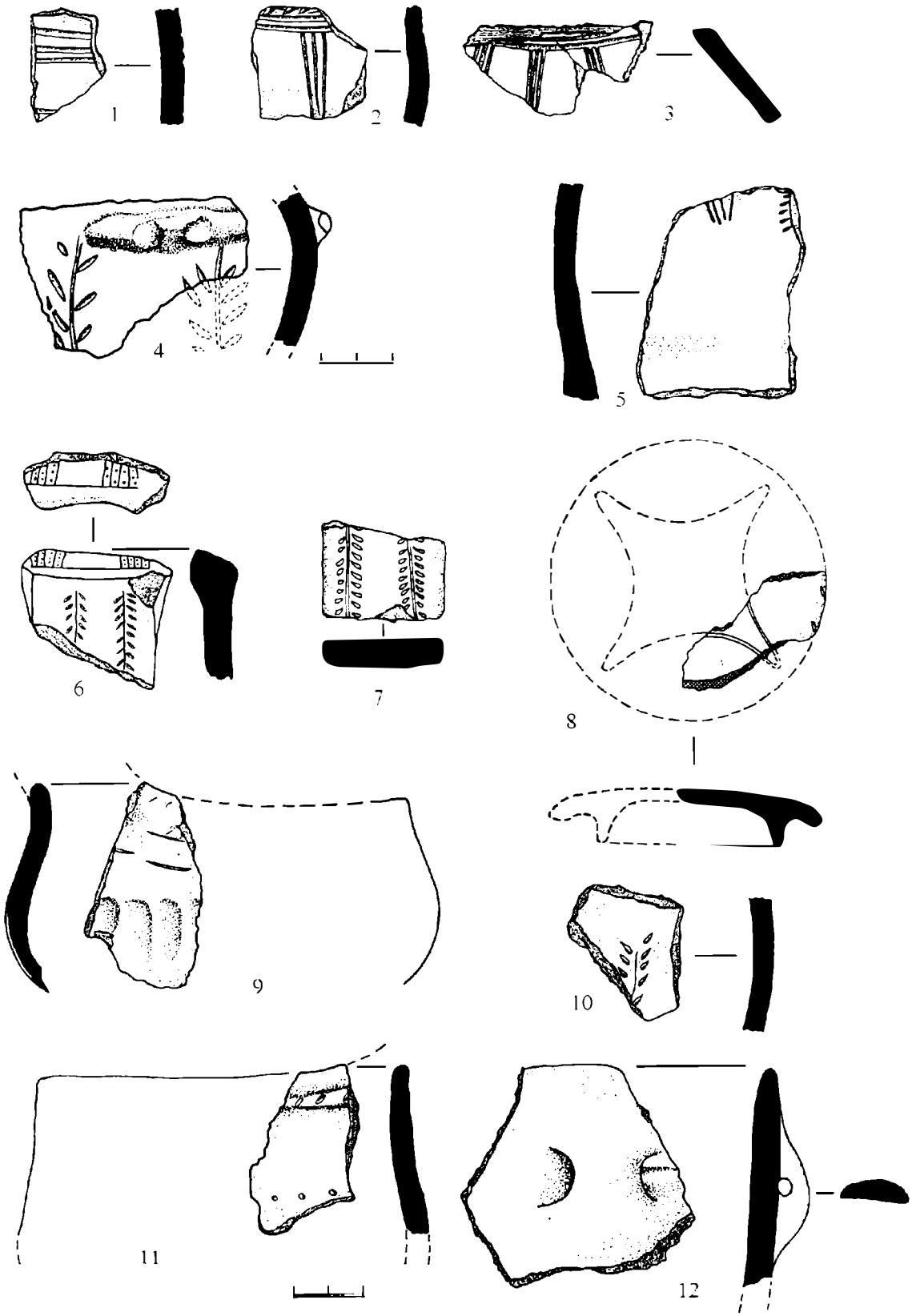

Figura 15.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica fina.
Layer 2. Fine pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

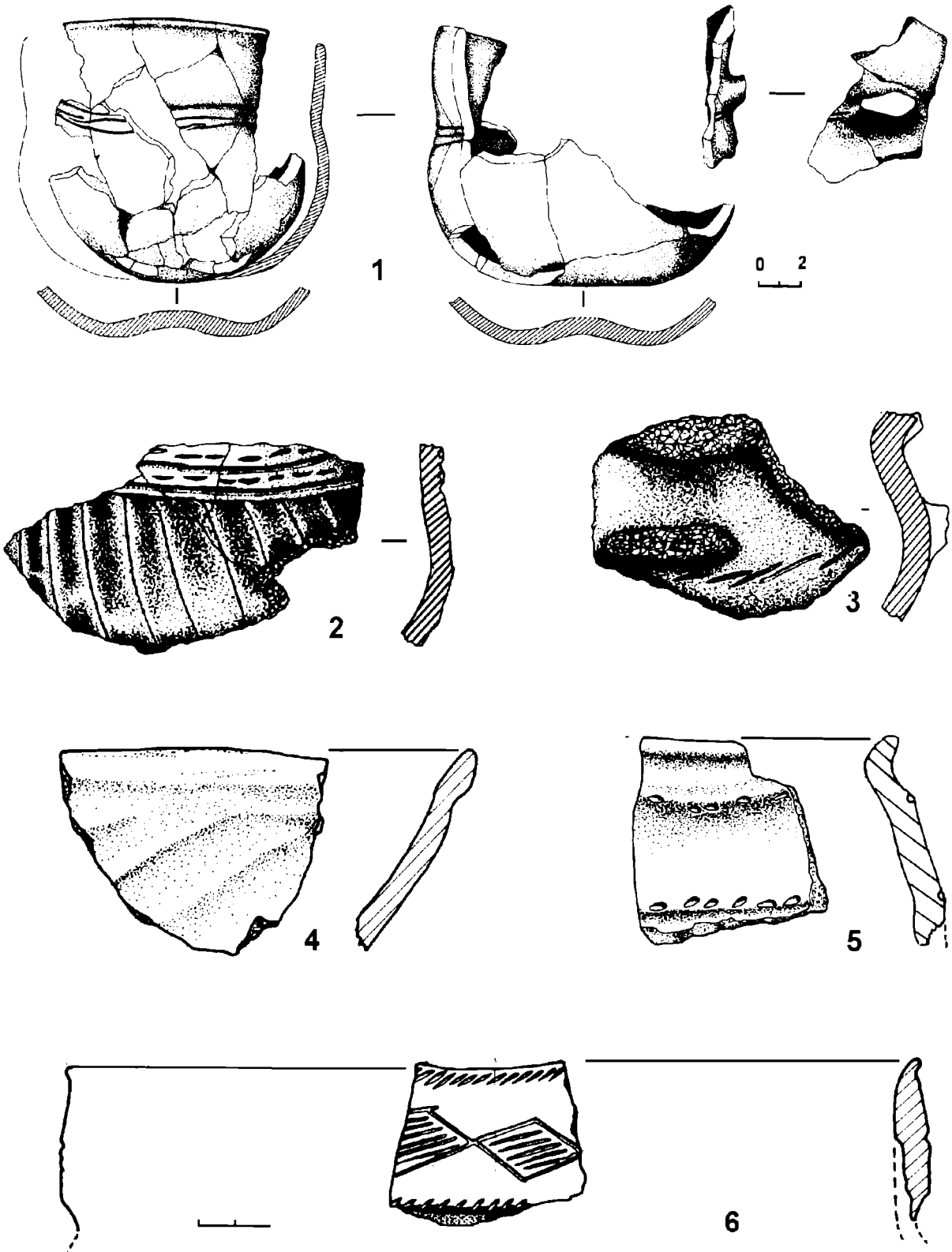

Figura 16.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica fina.
Layer 2. Fine pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

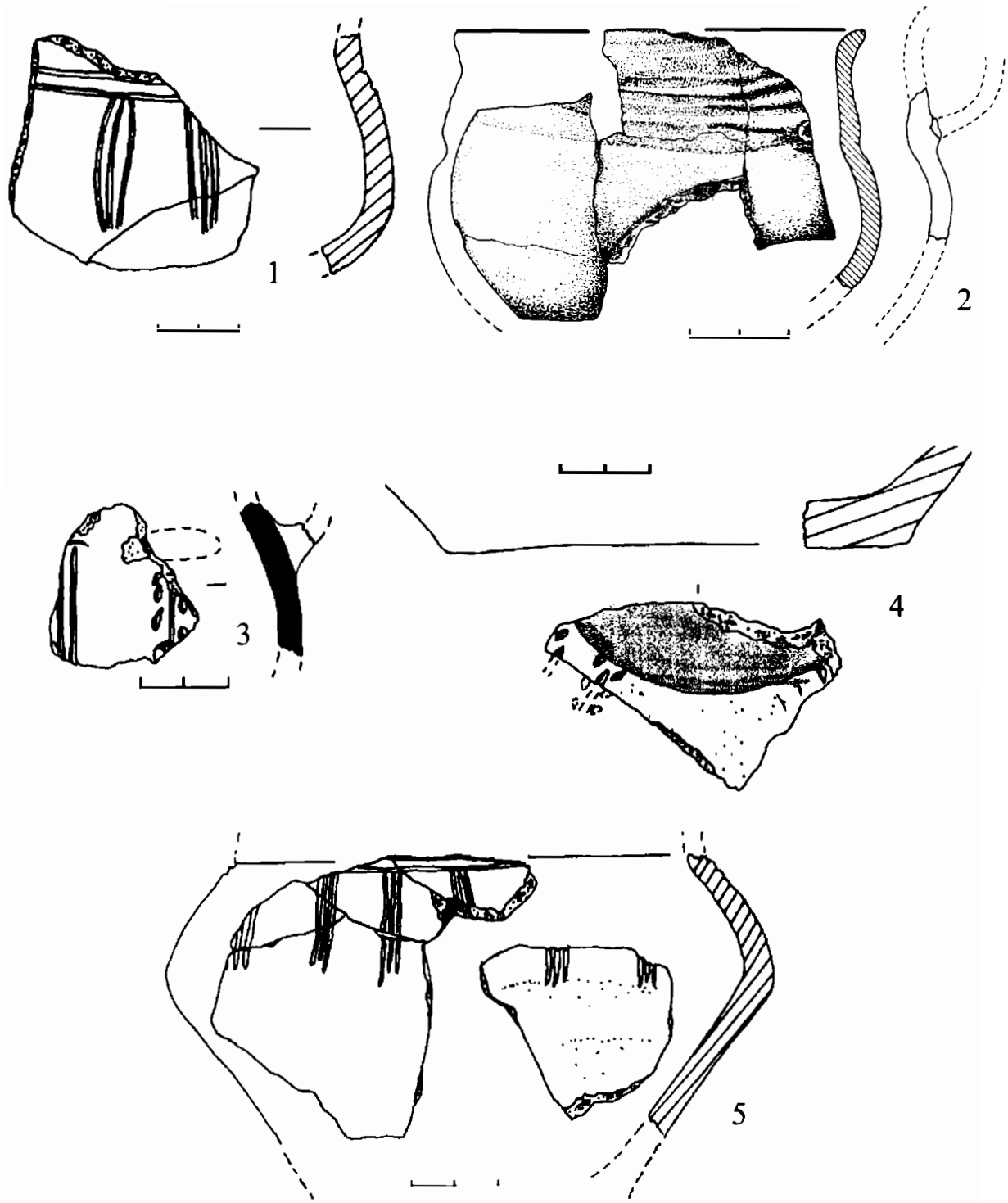

Figura 17.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica fina.
Layer 2. Fine pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

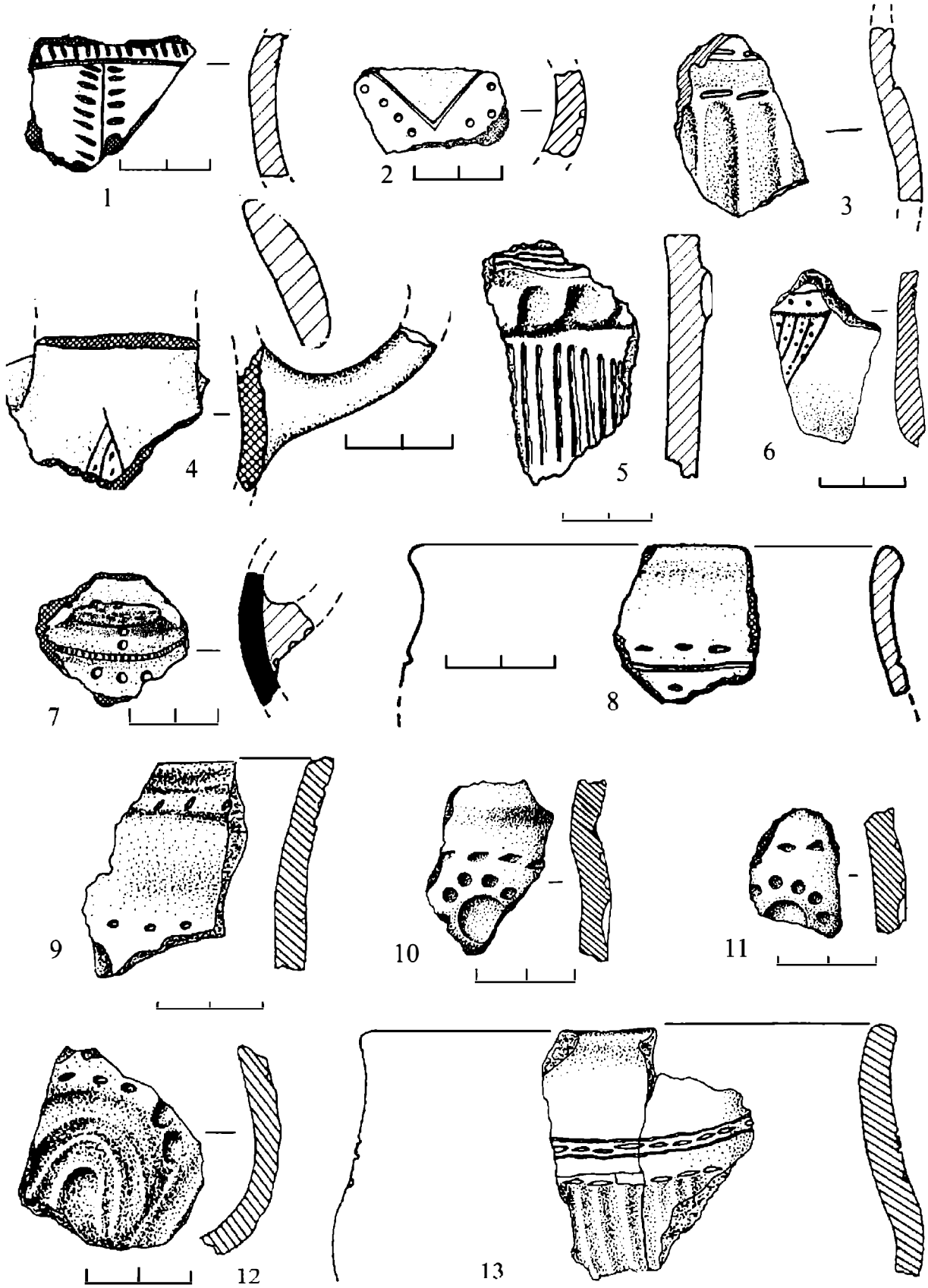

Figura 18.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica fina.
Layer 2. Fine pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

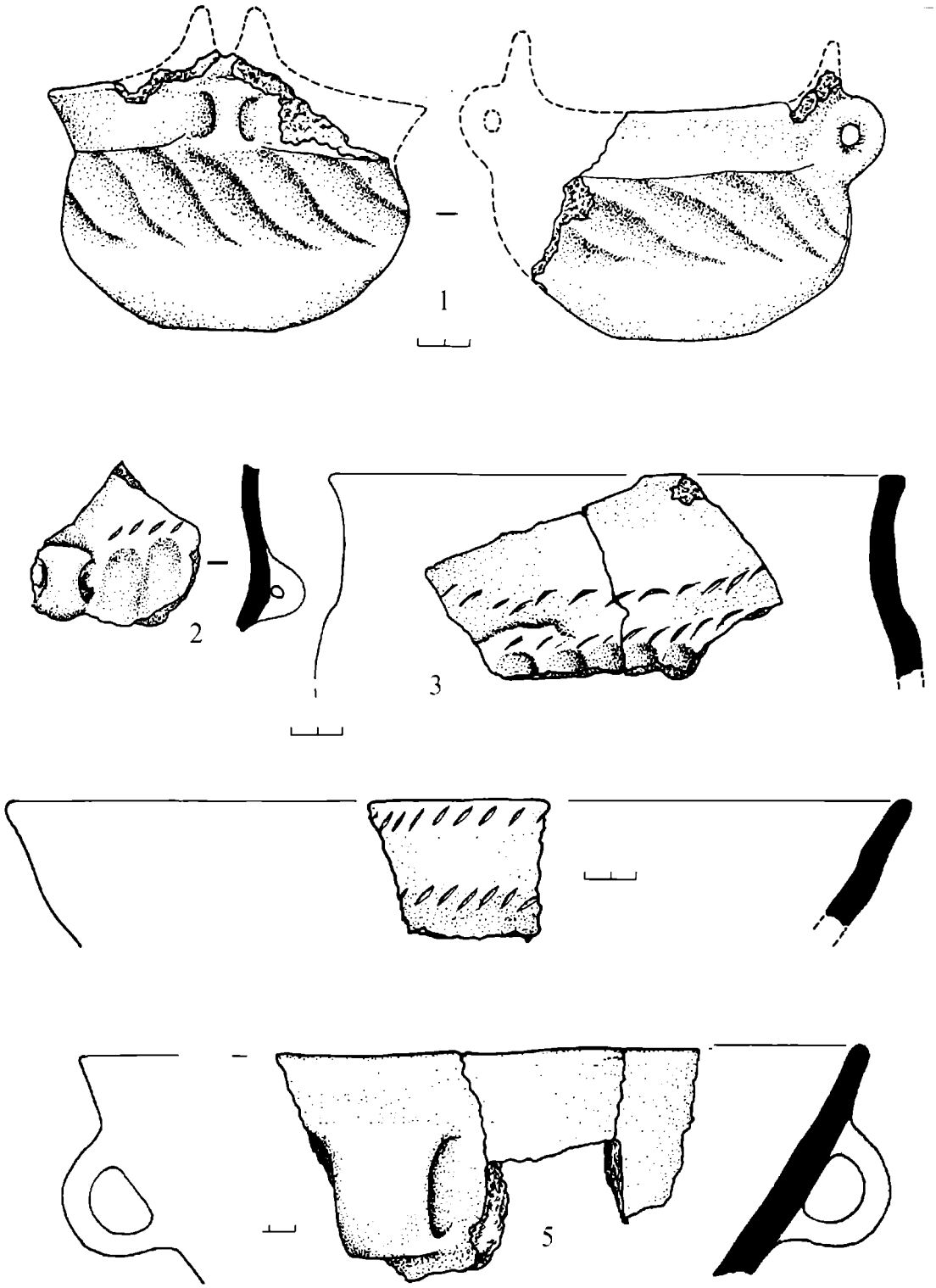

Figura 19.
Zoltan.
Stratul 2. Ceramica fină.
Layer 2. Fine pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

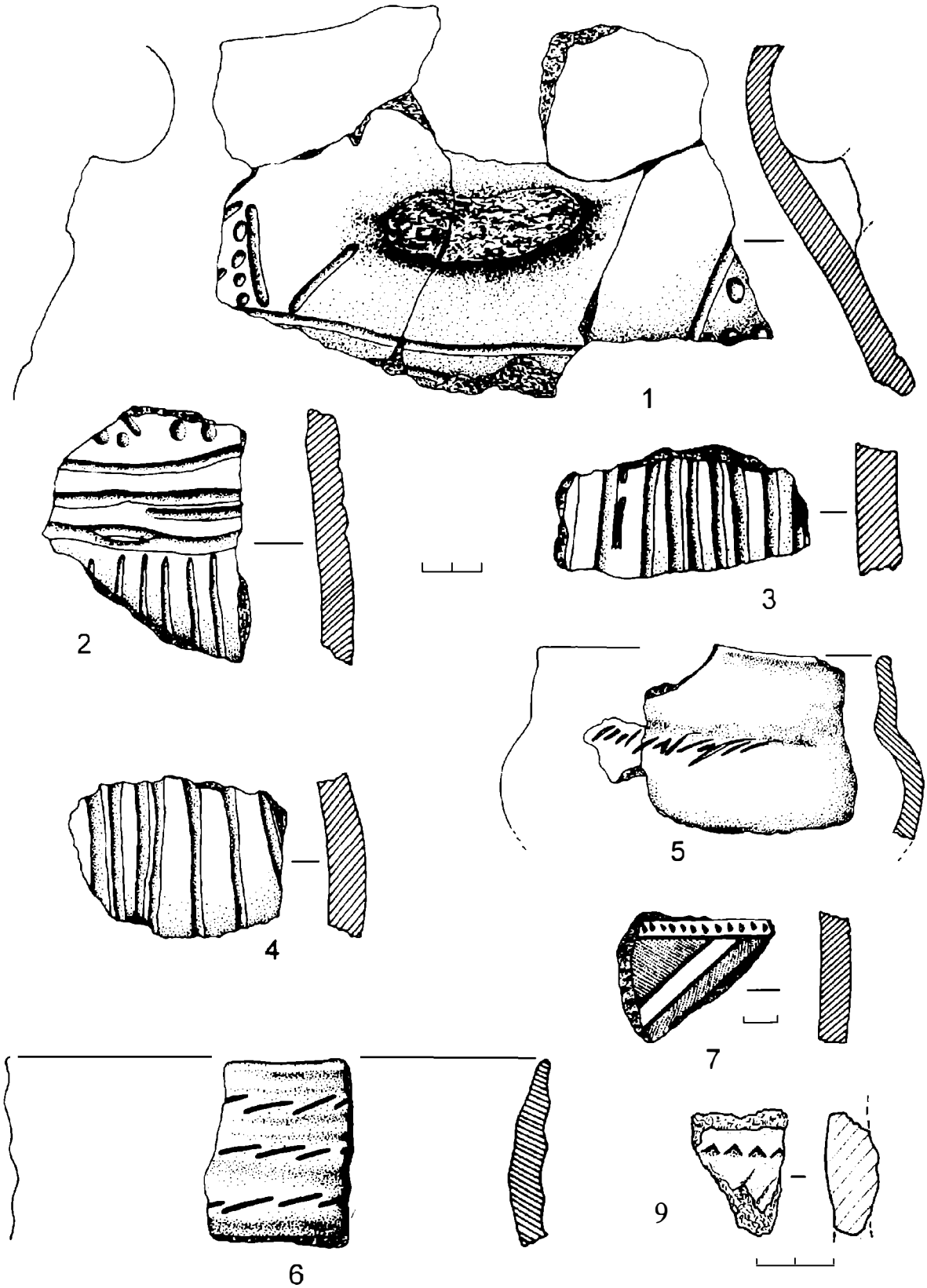

Figura 20.
Zoltan.
Condiții stratigrafice incerte. Ceramica.
Incertain stratigraphical conditions. Pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Aşezarea culturii Wietenberg de la Baraolt, judeţul Covasna

În ultimele două decenii, numărul descoperirilor arheologice, aparţinând bronzului mijlociu, culturii Wietenberg, s-a înmulţit. În sud-estul Transilvaniei, vechilor aşezări, care au fost cunoscute şi cercetate anterior – Peştera Almaşului[1], Sf. Gheorghe[2], Baraolt[3] – s-au adăugat noi puncte, cum ar fi: necropola de incineraţie în urne de la Turia[4], complexul închis de la Turia[5], cetatea Turiei[6], cetatea Jidănească (Zsidóvár) de la Valea Scurtă, comuna Poian[7], aşezarea de la Cernat[8], care a furnizat date importante în legătură cu dezvoltarea vieţii spirituale a comunităţilor bronzului mijlociu şi noile descoperiri de la Baraolt.

Deşi numărul descoperirilor a devenit destul de mare, totuşi – din cauza lipsei unei strategii clare – nu cunoaştem suficient nici începutul, nici dezvoltarea internă, nici sfârşitul culturii Wietenberg, pe teritoriul de sud-est al Transilvaniei.

În anul 1981, inginerul geolog Stok László de la Baraolt, ne-a anunţat că la marginea estică a oraşului, spre Biborţeni, pe malul stâng al pârâului Baraolt, a descoperit o aşezare a culturii Wietenberg[9]. Aşezarea se află de fapt, pe o terasă întinsă, care a fost tăiată de noul curs al pârâului, în urma lucrărilor de reglementare, când pârâul a fost mutat cu cca. 600 m în direcţia nord, spre pârâul Dongo.

În urma cercetărilor de suprafaţă şi din malul noului curs al pârâului Baraolt, la confluenţa lui cu pârâul Dongo a fost strâns un material ceramic destul de bogat, printre care se află şi un fragment de cărucior de lut, care a fost publicat de semnatarul acestor rânduri[10].

Cu scopul obţinerii unei stratigrafii a acestei aşezări, în cursul campaniei de săpături arheologice din vara anului 1995, s-a făcut un sondaj de verificare ale cărui rezultate le vom prezenta în continuare.

Aşezarea se află la 2 km est de Baraolt, spre Biborţeni, la dreapta drumului care duce la Sf. Gheorghe. Cu ocazia reglementării cursului apei, pârâul a fost mutat şi pe ambele maluri au ridicat de-a lungul pârâului câte un dig protector, înalt de cca. 2 m. În profilul acestui nou mal artificial creat se văd urmele aşezării şi multe fragmente ceramice. Între dig şi pârâu nu s-a putut lucra, această fâşie fiind prea îngustă. În afara digului, spre sud a rămas o fâşie de fâneaţă îngustă de 10 m, după care încep culturile agricole ale proprietarilor care nu ne-au permis să facem săpături.

Ne-a rămas deci această fâşie îngustă de fâneaţă, pe care, paralel cu pârâul, am executat un şanţ de verificare, în direcţia est - vest, lung de 15 m şi lat de 1,5 m. Sub humusul gros de 20 cm se află un strat de umplutură, în care s-au descoperit mai multe fragmente de vase aparţinând culturii Wietenberg, dar din păcate stratul de cultură a fost distrus, tot pământul fiind întors cu ocazia lucrărilor de reglementare a cursului apei.

Materialul arheologic recoltat, comparându-se cu ceramica descoperită în 1981, este mai bogat în forme şi ne-a furnizat mai multe date cu privire la încadrarea cronologică a acestei aşezări.

Ceramica este destul de fragmentară, dar totuşi se pot stabili mai multe forme de vase. După pastă, ceramica se împarte în felul următor:

a). Ceramica grosieră, lucrată dintr-o pastă cu pietriş, cu suprafaţa pereţilor zgrunţuroasă şi aspră. Culoarea ceramicii variază de la cenuşiu la cărămiziu, cenuşiu-maroniu spre brun-cenuşiu.

b). Ceramica fină, confecţionată dintr-o pastă bine frământată, având ca degresant nisipul fin. Vasele sunt bine arse şi au o gamă variată de culori, de la negru la galben cărămiziu. Suprafaţa netezită este acoperită cu slip, în majoritatea cazurilor este lustruită.

Forma vaselor:

Ceramica este destul de fragmentară, dar totuşi se pot stabili anumite forme.

1. Vase de mărime mijlocie, de tip borcan, cu gură largă, cu gât cilindric, confecţionată din pastă grosieră. În general, numai partea superioară a acestor vase s-a păstrat. Sunt ornamentate pe marginea buzei sau sub buză cu brâu alveolar (Pl. IV-2) sau cu creste (Pl. III-3, IV-3).

2. Străchini cu gura evazată şi buza oblic tăiată, ornamentată cu benzi haşurate sau cu creste pe buză (Pl. II-3, III-2).

3. Castroane cu benzi haşurate pe umăr (Pl. I-1).

4. Vase mari, cu patru colţuri trase din marginea vasului (Pl. III-1).

5. Pahare cu buza răsfrântă în afară şi cu umăr bombat şi fără decor (Pl. IV-1).

Ornamentarea vaselor este destul de variată şi caracteristică culturii Wietenberg. Întâlnim brâul alveolat (Pl. IV-2) sau incizat în mai multe variante (Pl. IV-3, III-2,3), împunsăturile cu unghia, ornamentul făcut cu mătura, (Pl. II-2), canelurl verticale şi diagonale, (Pl. II-3), ornament în formă de mele (Pl. V 1), ornamente spiralice etc. Uneori decorul este încrustat cu var, (Pl. I-1. II-3.), întâlnim şi mai multe tipuri de proeminenţe, pastile şi butoane (Pl. I-3, II-2,3, V-2). În cadrul acestui material ceramic se află şi o toartă cu buton, caracteristică culturii Noua, precum şi câteva fragmente de tip Hallstatt.

În lipsa datelor stratigrafice, la încadrarea cronolo-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

gică a acestei aşezări, trebuie să ne bazăm pe materialul ceramic descoperit. Varietatea formelor vaselor, precum şi ornamentele ne arată că la Baraolt a fost o aşezare a culturii Wietenberg, din faza ei târzie de dezvoltare, Wietenberg III. Unele vase arată analogii cu materialul ceramic descoperit la Sf. Gheorghe – Bedeháza[11] şi Sf. Gheorghe – Gémvára – Avasalja[12].

Datorită faptului că locul nisipăriei, care a fost cercetat de Zoltán Székely în anul 1959[13], unde au fost descoperite mai multe gropi aparţinând culturii Wietenberg şi Noua, se află la cca 600-700 m sud de pârâul Dongo şi actualul curs al pârâului Baraolt, putem spune că este vorba despre aceeaşi aşezare de mai mare întindere. Şi materialul ceramic descoperit este asemănător, conţinând, în afara vaselor culturii Wietenberg şi fragmente caracteristice pentru cultura Noua şi Hallstatt.

Neavând o stratigrafie, nu putem să ne exprimăm în legătură cu evoluţia culturii Wietenberg.

Materialul descoperit la Baraolt arată multe asemănări cu cel găsit la Nicoleni – într-un context stratigrafic clar, care reprezintă ultima fază de dezvoltare a culturii Wietenberg şi faza de trecere spre cultura Noua[14]. Cert este faptul că această terasă a fost locuită începând din bronzul mijlociu, culturile Wietenberg şi Noua, Hallstatt, La Téne dacic şi până în epoca prefeudală.

Note

1. A. PROX, Die Tei Kultur im Burzenland, Mitteilungen des Burzenländer sächsischer Museums, 4, 1939, Heft. 1-4, 87, Fig. 2/6-7; K. HOREDT, Donauländische Einwirkun-gen auf die Keramik Siebenbürgens, Weimar, „Prähisto-rische Zeitschrift", XXVIII, 1941; Z. SZÉKELY, Cercetări arheologice, Mediaş, 1953, 24, Pl. VIII-5,6, în Aluta, 1980-81, 431, Fig. 2/9-10.
2. Z. CSEREY, O descoperire de cultură Wietenberg la Sf. Gheorghe, în Aluta I, 1969, 3-6.
3. Z. SZÉKELY, Sondajele executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe, în Materiale, VIII, 1962, p. 328-330.
4. ZS. SZÉKELY, Necropola de incineraţie în urne de la Turia, judeţul Covasna, în: Cercetări arheologice în aria nord-tracă, Bucureşti, 1995, p. 127-146.
5. ZS. SZÉKELY, Egy bronzkori lakóház Torjáról (Kovászna megye), în Acta, 95, Sf. Gheorghe, 1995, p. 115-119.
6. ZS. SZÉKELY, The Wietenberg Culture Fortress from Turia (Covasna district), în Thraco – Dacica, XX, sub tipar.
7. Z. SZÉKELY, Egy ismeretlen bronzkori eröditmény Kovászna (Covasna) megyéböl, în Acta, 98, sub tipar.
8. ZS. SZÉKELY, Aşezarea din epoca bronzului, (Cultura Wietenberg) de la Cernat, (jud. Covasna), în Symposia Thracologica, nr. 6, Piatra Neamţ, 1988, p. 46.
9. ZS. SZÉKELY, Contribuţii la răspândirea cărucioarelor de lut în epoca bronzului în sud – estul Transilvaniei, în Aluta, XVII-XVIII, 1988, p. 189-196.
10. Ibidem,
11. K. HOREDT, Aşezarea de la Sf. Gheorghe – Bedeháza, în Materiale, II, 1956, p. 18-19.
12. Z. SZÉKELY, Cercetări arheologice la Sf. Gheorghe, Gémvára – Avasalja, în Materiale, V, 1959, p. 717-721.
13. Z. SZÉKELY, Sondajele executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe, în Materiale, VIII, 1962, p. 325-330.
14. Idem, Contribuţii la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei, în Studii şi Comunicări, 12, Muzeul Brukenthal, 1965, p. 21-34.

Abstract

The Wietenberg Culture Settlement from Baraolt, Covasna county

In spring, 1981, near Baraolt, at the confluence of the Dongö and Baraolt brooks, during the controlling of the channel, a Bronze Age settlement was discovered. Among the rich amount of pottery, there were found a fragmentary clay waggon and the clay wheels which enrich the findings from the Bronze Age in the South – Eastern Transylvania. In 1995, this settlement was verified excavating a 15 m. long trench. Judging by the pottery found at Baraolt, the settlement belongs to the third stage of the Wietenberg culture.

Székely Zsolt
Cercetător Dr., Institutul Român de Tracologie, Bucureşti
Tel. 01/312022,
E-mail: thracrom @ kappa. ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

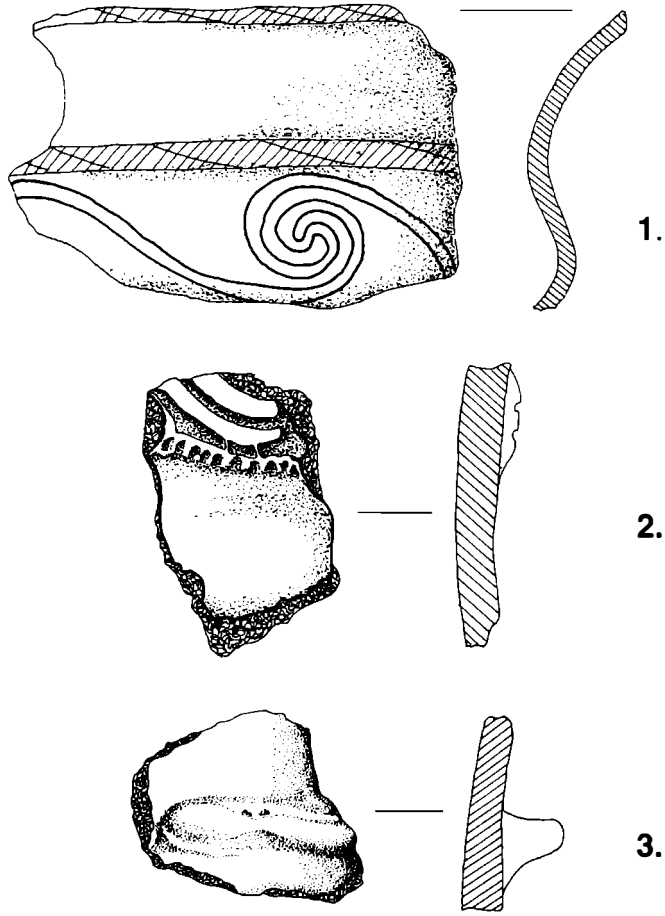

Planşa I.
Baraolt, cultura Wietenberg, Fragmente ceramice.
Baraolt, Wietenberg Culture, Pottery.

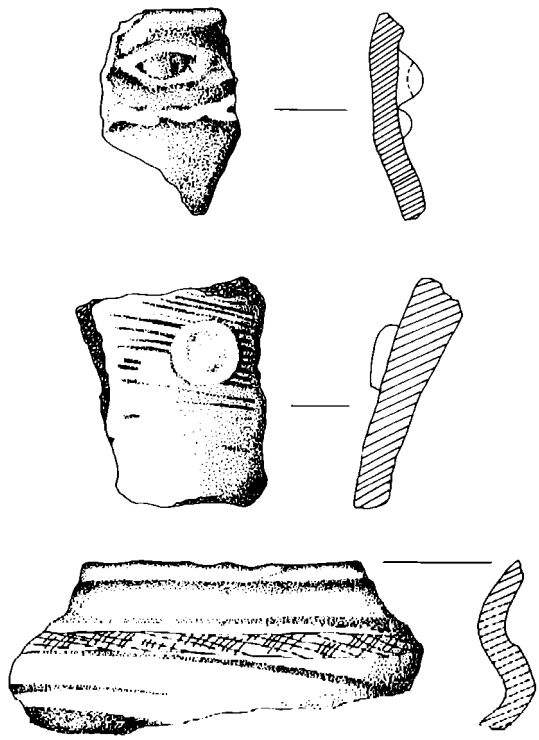

Planşa II.
Baraolt, cultura Wietenberg, Fragmente ceramice.
Baraolt, Wietenberg Culture, Pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

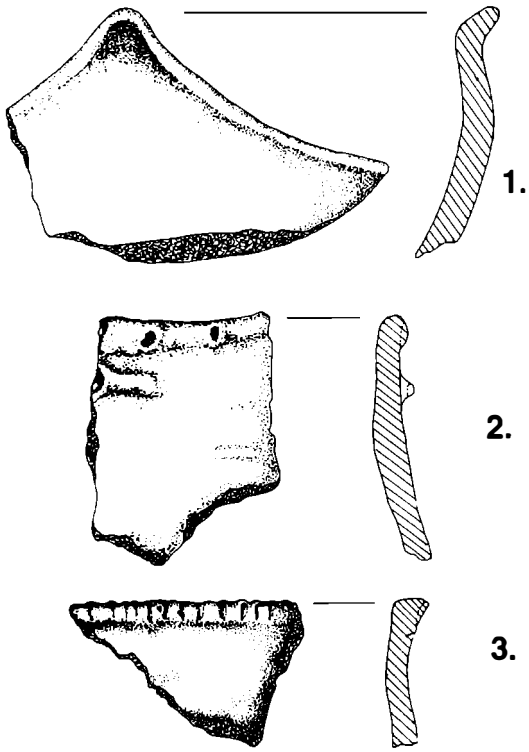

Planşa III.
Baraolt. cultura Wietenberg, Fragmente ceramice.
Baraolt, Wietenberg Culture, Pottery.

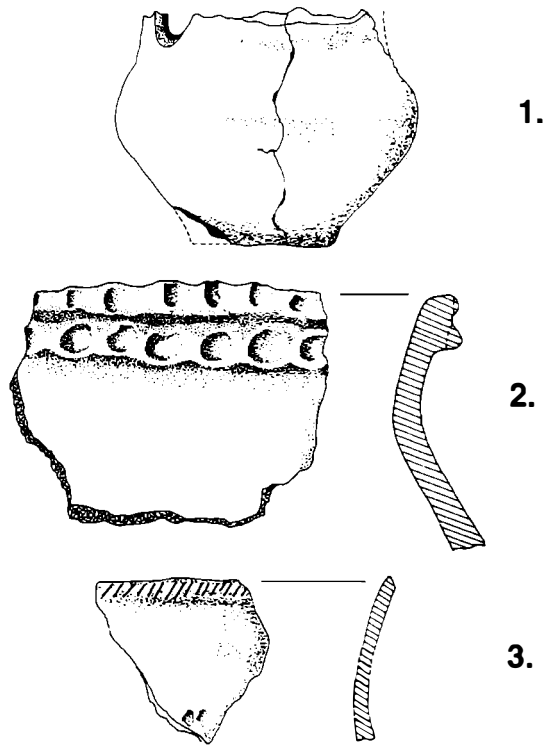

Planşa IV.
Baraolt, cultura Wietenberg, Fragmente ceramice.
Baraolt, Wietenberg Culture, Pottery.

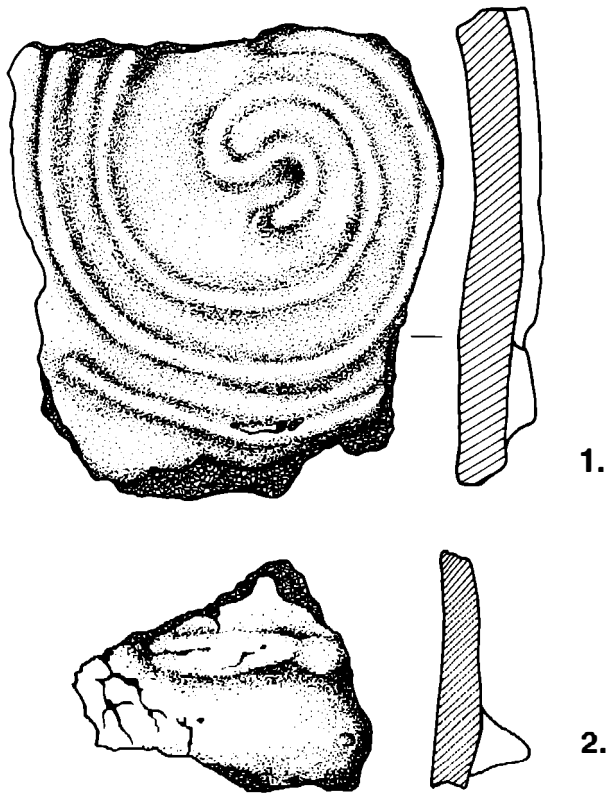

Planşa V.
Baraolt, cultura Wietenberg, Fragmente ceramice.
Baraolt, Wietenberg Culture, Pottery.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Descoperirile Epocii Bronzului de pe teritoriul judeţului Mureş

Descoperirile epocii bronzului din aria judeţului Mureş sunt, spre deosebire de cele ale perioadei de tranziţie, eneolitice, mult mai bogate, mai dense şi mai variate, ele exprimând evoluţia firească spre progres a societăţii vremii, de factură, în marea ei majoritate, tracică. Aceste antichităţi provin din aşezări, necropole sau morminte simple investigate, dar au fost, unele, puse în lumină şi prin descoperiri întâmplătoare.

Vechea literatură arheologică a considerat o parte dintre antichităţile, care le-a prezentat sumar (unelte, arme, obiecte de podoabă etc.), ca aparţinând probabil epocii bronzului, nefixându-le o încadrare cronologică şi culturală sigură. Este cazul unor antichităţi descoperite în 12 localităţi ale judeţului (Cecălaca, Cipău, Criş, Daia, Dane, Dumbrăvioara, Leordeni, Nadeş, Pădureni, Reghin, Saschiz, Sighişoara), în 15 puncte topografice considerate toate ca fiind *„probabil din epoca bronzului"*. În marea lor majoritate însă, mărturiile arheologice sigure din epoca bronzului provin din 86 de localităţi ale judeţului, fiind descoperite în 135 de puncte topografice.

Cum am afirmat la început, ele provin, cu precădere, din aşezări. Se cunosc până în prezent, în aria judeţului Mureş 67 de localităţi cu aşezări în 94 de puncte topografice, din epoca bronzului: Acăsari, Adămuţ, Band, Batoş, Bezid, Bogata, Boiu, Breaza, Călugăreni, Cerghizel, Chinari, Cipău, Corunca, Cristeşti, Cuci, Curteni, Daia, Dedred, Dileu Vechi, Dumbrăvioara, Fânaţe, Gheja, Glodeni, Goreni, Gorneşti, Gurghiu, Herepea, Ibăneşti, Iernut, Iştihaza, Lechinţa, Livezeni, Luduş, Moreşti, Nandra, Nazna, Oarba de Mureş, Ogra, Ormeniş, Orosia, Ozd, Pădureni, Pănet, Petrilaca de Murcş, Ranta-Bogata, Recea, Reghin, Remetea, Târgu Mureş, Sărăţeni, Sângeorgiu de Mureş, Sântana de Mureş, Sântioana de Mureş, Sfântu Gheorghe - Iernut, Sighişoara, Stejărenii, Şaeş, Şoromiclea, Tăureni, Târgu Mureş, Torba, Ţiptelnic, Ungheni, Valea Rece, Vânători, Vidrasău, Voiniceni şi Voivodeni.

În cazul unor localităţi, literatura de specialitate menţionează mai multe aşezări. Opt aşezări sunt menţionate numai în perimetrul oraşului Iernut („Bedeé", „Bideşcutul Mare", „Castel", „Cimitirul vechi", „Dealul Gala", „Fundul Bedeelor", „Hulpişti", „Toţăghi"), şapte şi în municipiul Sighişoara („Platoul Câmpului", „Dealul Turcului" (Wietenbrg), „Mormântul lui Scariatin", „Platoul Câmpului", „Vadul din Groapa Vulpei", „Valea Dracului", „Dealul Viilor"). La Band se cunosc cinci aşezări („În spatele gării", „Măgura de Sus", „Mocaia", „Terasa Trandafirilor", „Valea Trandafirilor"), iar la Bezid patru („Fâneaţa Mare", „Loţ", „Terenul lui Raduly Ferencz", „Sare de mătase" şi Moreşti, tot atâtea („Hulă", „La furci", „Măzăriste", „Podei").

În mai multe localităţi au fost repertoriate câte trei aşezări: Bogata („Canton CFR", „Dealul Bisericii", „Dealul satului"), Cipău („Dâlmă", „ICIA", „Şcoală"), Glodeni („Sat", „Terasa II", „Terasa III" superioară a Mureşului), Goreni („Casa Ion Câmpeanu", „La cruce", „Valea Logigului"), Ibăneşti („Piatra Orşovei", „Pietroasa", „Pietroasa-Isticeu"), Sf. Gheorghe-Iernut („După coşuri", „La biserici", „Pe şes"), Sântioana de Mureş („Cetatea lui Ciac", „Dealul bisericii", „Fântâna Turcului") şi Târgu Mureş („Cetate", „Cotitura Dâmbului", „Universitatea „Petru Maior"), iar la Lechinţa de Mureţ două („Podei", „Săliste").

Prin plasarea topografică, multe aşezări sunt situate pe culmi (platouri) de dealuri înalte, unele izolate, greu accesibile, uşor de apărat. Aşa sunt cele de la Band - „Cetatea surpăturii" şi „Măgura de Sus", Bezid - „Fâneaţa Mare", „Sare de mătase", Bogata - „Deasupra satului", Ibăneşti - „Piatra Orşovei", „Pietroasa" şi „Pietroasa - Isticeu", Iernut - „Dealul Gala", Lechinţa de Mureş - „Podei", Mădăraş - „Dealul Csupilab", Moreşti - „Podei", Reghin - „Podişul Bengului", Sărăţeni „Cetatea lui Csombold", Sighişoara - „Dealul Turcului"(Wietenberg) şi „Dealul Viilor", Sântioana de Mureş - „Cetatea lui Ciac" şi „Dealul bisericii", Târgu Mureş - „Cetate" şi „Cotitura Dâmbului" şi Vânători „Dealul Rotund". Unele aşezări au folosit probabil fortificaţii naturale, cum au fost cele de la Bernadea - „Dâmbău" şi Sărăţeni - „Cetatea lui Csombold".

La Bernadea - „Dâmbău" (săpături I. Glodariu, N. Vlassa, 1966) au fost dezvelite două bordeie şi două morminte de înhumaţie în poziţie chircită cu inventar (utilaj litic, ceramică etc.). Probabil aici a fost o fortificaţie Sighişoara - Wietenberg, peste care s-a suprapus o alta, dacică.

La Sărăţeni, „Cetatea lui Csombold", situată pe un bot de deal, la vest de sat, are o fortificaţie din epoca bronzului (nu din cea feudală, cum credea O. Balázs). Cetatea, pe care este aşezarea, avea un acoperiş curios al valului făcut dintr-un strat de bolovani din piatră. Materialele descoperite (ceramica etc.), ca şi sistemul de fortificaţie, o datează în epoca bronzului.

Majoritatea aşezărilor epocii bronzului sunt însă, situate pe terasele mai joase sau mai înalte ale râurilor (Mureş, Târnave) sau pâraielor judeţului (Comlod, Luţ ş.a.), pe movile (tell-uri) scunde, pe grinduri. Aşa sunt cele de la Band - „Terasa Trandafirilor", Batoş - „Gledinel", Bogata - „Canton CFR", Breaza - „În dosul morii", Cipău - „Dâlmă", „ICIA", „Şcoală", Iernut - „Bedee", „Bideşcutul Mare", „Bideşcutul Mic", „Castel", „Cimitirul vechi", „Hulpişti"), Iştihaza, Ogra „Şesul viilor", Sf. Gheorghe - Iernut - „La biserici", „Pe şes", Sângeorgiu de Mureş - „Capelă", Tăureni - „Curechiaş", Ungheni - „Rotunda" şi Voivodeni - „La şcoală".

O parte dintre aşezări sunt plasate în văile apelor

www.cimec.ro / www.mncr.ro

însorite, dar lipsite de curenți, ca cele de la Band - „Valea Trandafirilor", Goreni - „Valea Logigului", Gurghiu - „Valea Sărată", Iernut - „Fundul Bedeelor", Sighișoara - „Vadul din Groapa vulpei" etc.

Numeroase antichități din epoca bronzului provin din descoperiri întâmplătoare. Până în prezent se cunosc asemenea descoperiri în 14 localități (în 17 puncte topografice): Apold, Band, Batoș, Criș, Dedrad, Emei, Gălățeni, Găleşti, Gomeşti, Săbed, Suveica, Şincai, Târgu Mureș.

Alte antichități, pe care le prezentăm mai detaliat, au fost scoase la lumină din necropole sau morminte izolate. Astfel, de la Aluniș - „Cimitirul reformat" provin materiale (astăzi în MNIT) dintr-un cimitir de incinerație (nedatat cultural).

La Bahnea a fost descoperit un mormânt de copil în cutie de piatră, cu un vas-bol, cenușiu (în păstrarea Muzeului orășenesc Tâmăveni), atribuit culturii Brașov-Schneckenberg.

În cunoscuta necropolă prefeudală de la Band - „Cetatea surpăturii", explorată de Şt. Kovács, în anii 1906-1908, au fost descoperite și trei morminte din epoca bronzului, jefuite și răvășite din vechime.

Mormintele au avut ca inventar vase omamentate cu proeminențe triunghiulare, trase din muchia buzei, cu decorul în formă de vârtej cu patru brațe terminate în spirale colțuroase, realizate în tehnica împunsăturilor intermitente, atribuite culturii Suciu de Sus (nu culturii Tei, cum s-a crezut), precum și două ace de podoabă.

De la Bemadea - „Dâmbău" se cunosc două morminte de înhumație în pozitie chircită, cu inventar (utilaj litic, ceramică etc.), atribuite culturii Sighișoara - Wietenberg.

La Chețani a fost descoperit, în 1928, un mormânt, cu inventar (două căni din lut, ornamentate; azi în Muzeul Județean Mureș), datate în faza târzie a epocii bronzului, probabil aparținând culturii Noua.

Cunoaștem un cimitir la Cipău - „Gară", descoperit în 1954, cu prilejul explorării nisipului din zonă. Punctul situat lângă Mureș, între linia ferată și șosea, la sud-vest de sat, a păstrat morminte cu schelete întinse pe spate, în poziția chircită. Din inventarul unui mormânt provin: un colier din sârmă de bronz, gros de 0,002 m, care se afla pe gâtul mormântului, o brățară din bronz, ovală, cu secțiunea rotundă, decorată cu incizii la mijloc și margini, o zăbală de fier, o strecurătoare lucrată grosolan și un vas cu gât înalt, cu corpul bombat. În celelalte morminte au fost descoperite trei vase cu torți supraînălțate, dintre care unul avea o muchie pe toartă , iar unul avea decorat corpul cu caneluri oblice. Antichitățile din morminte aparțin, de asemenea, culturii Noua.

Morminte de înhumație și de incineratie din perioada timpurie a epocii bronzului sunt menționate și la Cuci - „Dârnbul păros" (săpături Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca și Muzeul Județean Mureș), alături de o locuință.

De la Erceа se dau ca descoperiri, fără precizări topografice, morminte de incinerație din epoca bronzului, în care s-au găsit urne, cești cu o toartă, o strachină - capac ș.a. De asemenea, erau aici și mai multe obiecte din bronz, datate în faza timpurie a epocii bronzului.

Pe micul promontoriu numit „Hulpiști" (sau „La Hulpiști") de la Iernut, N. Vlassa a descoperit un cimitir de incinerație, în 1960, scoțând la lumină două morminte în urnă. Urnele aveau drept capac un castron, ornamentat cu caneluri și, respectiv, o lespede de piatră (astăzi în MNIT). Materialele descoperite au fost atribuite fazei a III-a a culturii Sighișoara-Wietenberg.

Mai multe urne din lut ars, împreună cu o verigă de aur în formă de corn (se aflau în fosta col. M. Pataki), se menționează ca fiind descoperite la Mădăraș - „Dealul Csupilab". Piesele au fost datate în faza finală a epocii bronzului.

Un alt cimitir, de înhumație, a fost explorat la Moreşti, pe „Hulă". Săpat în 1954 (K. Horedt, D. Popescu ș.a.), cimitirul de întindere redusă, cobora puțin pe panta dinspre „Pârâul Cetății" (secț. LIV).

Adâncimea celor 25 de morminte, chircite, varia între 0,15 - 0,50 m. Un mormânt era așezat într-o ladă făcută din plăci de piatră. Inventarul cimitirului a fost bogat și variat, cuprinzând vase (cești cu torți supraînălțate, cu creastă sau butoni cilindrici), din câțiva cercei și butoni din bronz (auriți), inele din bronz, spirale de păr, confecționate din bronz surit etc. Așezarea cimitirului se afla dedesubtul valului exterior de fortificații, dincolo de „Măzăriște".

O necropolă de incineratic, aparținând culturii Sighișoara-Wietenberg, a fost descoperită la Sighișoara, în „Cartierul Plopilor" („Herțeș"), unde au fost aduse la lumină două morminte în urne, ca și ceramică fragmentară, foarte probabil din așezarea aferentă. Materialele descoperite sunt azi în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei (MNIT: col. A. Mureșan, autorul descoperirii).

O altă descoperire este de la Tăureni - „Primărie". Aici, în grădina primăriei, cu prilejul unor lucrări de construcții au fost descoperite două morminte de înhumație cu inventar, aparținând culturii Noua. Din inventarul mormintelor au fost recuperate două vase ajunse în Muzeul Județean Mureș. O cercetare la fața locului (V. Lazăr) nu a mai putut duce la recuperarea altor materiale, întrucât mormintele răvășite au fost distruse.

Cele două vase sunt cești, de formă bitronconică și de culoare cenușie; au decorul canelat și dispus oblic sau meandric. Torțile sunt supraînălțate, prevăzute cu creastă.

În așezarea de la Şincai - „Cetatea păgânilor", investigațiile noastre au descoperit două morminte cu inventar aparținând culturii Brașov - Schneckenberg, iar la Zau de Câmpie, în toamna anului 1998, a fost decopertat, prin săpăturile efectuate în punctul „Dispensarul medical uman" - un mormânt atribuit aceleiași culturi.

Se cunosc, așadar, până acum necropole sau morminte izolate descoperite în 15 localități ale județului. Ele aparțin în parte culturilor Brașov - Schneckenberg, Sighișoara – Wietenberg și Noua. În ansamblul lor, multe dintre antichitățile epocii bronzului, descoperite în așezări, necropole, morminte simple, izolate sau descoperite întâmplător, nu au încă stabilită o identitate culturală. Literatura arheologică le încadrează încă global în epoca bronzului. O analiză tipologică mai atentă și mai detaliată ar fi, fără îndoială, în măsură să stabilească multora dintre aceste antichități apartenența culturală.

Deocamdată, despre unele știm că aparțin sigur culturii Brașov-Schneckenberg (Bahnea, Dedrad - „Valea Logigului", Moreşti - „Podei", Târgu Mureș - „Universitatea „P. Maior", Şincai, Torba, Voivodeni - „La Şcoală.", Zau de Câmpie; probabil culturii Trichterbecher - Tg. Mureș (Universitatea „Petru Maior"); cele mai numeroase culturii Sighișoara Wietenberg (Band, Batoș - „Gledinel", Berghia, Bemadea - „Dâmbău", Bezid - „Sare de mătase", Bogata - „Canton CFR", „Dealul Bisericii", Boiu - "Bârlibăboaia", „Sub Arini", Breaza - „În dosul morii", Cerghizel, Chețani,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Cipău - „Dâlmă"; „ICIA", „Şcoală", Corunca, Cuci, Curteni, Daia „Grădina lui Miron", Dedrad - „Valea Logigului", Dileu Vechi, Fânaţe, Gorneşti, Ibăneşti - „Piatra Orşovei", Iernut - „Bedee", „Bideşcutul Mare", „Cimitirul vechi", „Dealul Gala", „Fundul Bedeelor", „Hulpişti", „Toţăghi", Lechinţa - „Podei", „Sălişte", Moreşti - „Podei", Orosia, Ozd, Pănet, Petrilaca - „Csortos", Ranta - „Bercul ţărcilor", Recea, Reghin, Sf. Gheorghe - „După coşuri", „La biserici", „Pe şes", Sighişoara - „Cartierul plopilor", „Dealul Turcului" (Wietenberg), „Mormântul lui Scariatin", „Platoul Câmpului", „Vadul din Groapa Vulpei", Sângeorgiu de Mureş - „Capela", Sântioana de Mureş - „Pad", Stejăreni - „Calea strâmtă", Şaeş - "Romrich", Şoromiclea, Târgu Mureş - „Cetate", „Cotitura Dâmbului", „Ţiptelnic, Ungheni - „Rotunda", Vidrasău, Vânători - „Dealul Rotund" şi Voivodeni - „La şcoală").

Câteva sunt atribuite culturii Suciu de Sus: Band - „Cetatea surpăturii", Gorneşti - „Şura hârburilor", Sf. Gheorghe - „După coşuri". Restul antichităţilor sunt din cultura Noua (Adămuş, Apold, Band - „În spatele gării", Bezid - „Sare de mătase", Bogata, Cipău - „Gară", Goreni - „La cruce", Gorneşti, Iernut - „Bedee", „Bideşcutul Mare", „Castel", „Fundul Bedeelor", Lechinţa - „Sălişte", Livezeni - „Moara de la Cetatea de tină", Luduş - „Abator", Moreşti - „Hulă", „Măzăriişte", „Podei", Nandra, Ormeniş, Remetea - Tg. Mureş, Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg), „Dealul Viilor", „Platoul Câmpului", „Valea Dracului", Sântioana de Mureş, Stejărenii, Şaeş, Tăureni - „Primărie", Târgu Mureş - „Cotitura Dâmbului", Ungheni, Voiniceni, Voivodeni - „La şcoală").

Inventarul descoperirilor

Uneltele şi armele, ca şi podoabele epocii bronzului, sunt mai bogate şi mai diversificate tipologic şi funcţional.

Alături de obiecte din silex, piatră, os şi corn, primesc o utilizare tot mai mare, mai largă, cuprul, şi prin aliajul acestuia cu cositorul (antimoniu sau arsen), bronzul, a cărui metalurgie va cunoaşte îndeosebi în etapele mijlocie şi târzie ale epocii un neîncetat progres.

Piatra, osul şi alte materii prime, moşteniri ale epocii neoeneolitice, încorporate în obiecte, vor mai juca, îndeosebi în prima etapă, un rol însemnat; ele nu vor fi înlăturate din sectorul de bază al mijloacelor de producţie decât treptat, aşa cum demonstrează descoperirile arheologice. Ca atare, în epocă vom mai întâlni obiecte din silex, obsidiană, piatră, os, corn şi cupru.

Silex, obsidian

Din silex se cunosc, din aşezarea din epoca bronzului de pe „Dealul Gala" - Iernut, câteva piese cu urme de retuşare.

La Sântioana de Mureş - „Cetatea lui Cioc" au fost descoperite nuclee şi unelte din silex (3 vârfuri), iar la Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg) o „secure" din aceeaşi materie primă. Un cuţit din silex, probabil din epoca bronzului, a fost descoperit tot la Sighişoara, în albia Şaeşului (piesa în Muzeul municipiului Sighişoara).

Nuclee de *obsidiană* sunt cunoscute din aşezările de la Glodeni şi Ştiubaza.

Piatra cioplită

Cu excepţia deşeurilor, numeroase (aşchii, nuclee etc.) se cunosc puţine piese din piatră cioplită. La Batoş - „Gledinel" au fost scoase la suprafaţă fragmente litice cu urme de prelucrare din aşezare de tip Sighişoara - Wietenberg. Asemenea fragmente s-au descoperit şi la Sântioana de Mureş, în punctul amintit mai sus.

Piatra şlefuită

Obiectele din piatră şlefuită sunt mai numeroase. Literatura de specialitate menţionează descoperiri de dălţi, ciocane, topoare-ciocan, topoare, cuţite, măciuci (buzdugane), pietre de măcinat (râşniţe), fusaiole, obiecte de podoabă (pandantive, figurine), forme din piatră (tipare, valve) pentru turnat obiecte din metal.

Se menţionează *dălţi* la Sighişoara - „Cânepişti" (o daltă din amfibolit) şi Săbed; *topoare-ciocane* la: Sântioana de Mureş - „Cetatea lui Cioc" (2 piese); *topoare* - la Batoş (un topor de luptă, din faza timpurie a epocii, descoperit întâmplător), Dumbrăvioara (o piesă), Habic (topor din granit, perforat, din bronzul timpuriu), Iernut - „Dealul Gala" (topor plat), Lechinţa de Mureş - „Podei" (topor de luptă din amfibolit), Pădureni (o piesă), Sfântu Gheorghe - Iernut, Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg), Suveică şi Vădaş - „Bozond".

Literatura de specialitate mai menţionează descoperirea de *măciuci* (buzdugane) la Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg, o piesă cu patru proeminenţe), *cuţite* la Band - „În spatele gării" (cuţit curb din gresie, cultura Noua), Nadeş (cuţit curb din ardezic calcaroasă).

Din aşezările de la Pipea, Sângeorgiu de Mureş, şi Vădaş - „Bozod" cunoaştem *râşniţe din piatră.*

Descoperirile arheologice au adus la lumină şi forme din piatră (*tipare*) pentru turnat obiecte din metal. Tiparul unui „umbo" de scut a fost descoperit la Găleşti.O valvă de tipar pentru turnat podoabe provine de la Dedrad - „Păşune", o alta de la Sfântu Gheorghe - „Pe şes".

Prelucrarea *osului* şi *cornului* în epocă a fost scăzută, după cum dovedesc puţinele mărturii arheologice. La Lechinţa de Mureş - „Sălişte" şi la Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg), ca şi la Sântioana - „Pad", în aşezări de tip Sighişoara - Wietenberg, au fost descoperite resturi arheologice (osteologice), atipice. De la Şaeş - „Romrich", în contextul mai multor antichităţi, a fost descoperită o placă din os.

Prelucrarea *metalelor* în epoca bronzului se va intensifica, cu toate dificultăţile economice şi tehnice ce le va întâmpina la început metalurgia vremii. La începutul epocii mai ales, există încă prelucrarea *cuprului* în obiecte. Un asemenea obiect, „în formă de potcoavă" a fost descoperit la Leordeni. *Dăltiţe* din cupru se cunosc la Gălăţeni; *„securi"* la Găleşti „Irma Mare" (secure de aramă cu gaura de înmănuşare prevăzută cu manşon, de o formă mai evoluată, tip „Pădureni"; după Al. Vulpe, din perioada timpurie a epocii) şi Mureni (secure din cupru cu un singur tăiş şi gaură de înmănuşare transversală), iar *topoare* - la Dumbrăvioara (topor cu gaură de înmănuşare transversală, din etapa timpurie a bronzului; orizontul Dumbrăvioara - Baniabic) şi Mura Mare.

Practicarea, pe plan local, a metalurgiei şi prelucrarea de unelte, arme şi podoabe este atestată de descoperirile de depozite turnătorii în aria judeţului Mureş. Alături de descoperiri de piese izolate, fără încadrare culturală, menţionate în 37 de localităţi (40 de puncte topo-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

grafice) sau de descoperiri de piese izolate, cu încadrare culturală, găsite în 5 localități (6 puncte topografice), cunoaştem numeroase obiecte descoperite în depozite, ce se eşalonează pe întreaga epocă sau în perioada de tranziţic spre epoca fierului (Hallstatt). Literatura de specialitate menţionează asemenea depozite la: Albeşti, Aluniş, Bezid, Brâncoveneşti, Călugăreni - „Amic", Căluşeri - „Fântâna Taberei", Cecălaca, Cristeşti, Cuci, Dane , Deda - „Cetatea mică". Dumbrăvioara, Ercea, Gălăţeni, Găleşti, Gheja, Gorneşti, Herepea, Hodoşa, Jabenița -„ În lunci", Lepindea, Maioreşti, Măgherani, Mureş, vechiul judeţ Orhei, Păsăreni, „Comori", Reghin, Seleuţ, Sighişoara, Sâncraiu de Mureş, Sângeorgiu de Câmpie, Sângeorgiu de Pădure, Socolu de Câmpie, Sovata „Digul Dracului" şi „Şiclod", Şincai, Tâmava Mare, fostul judeţ, Tâmava Mică, fostul judeţ, Târgu Mureş, Tâmăveni, Valea Izvoarelor, Valea Largă, Vădaş, Veţca şi Vulcan.

Literatura de specialitate menţionează, uneori fără a preciza natura vestigiilor, descoperirea unor obiecte („unelte şi arme") din bronz, la Ercea, Herepea, Sângeorgiu de Câmpie etc.

În majoritatea cazurilor însă, ea consemnează în depozitele descoperite tipul uneltelor, armelor sau podoabelor. Urmele de prelucrare ale unora au fost întâlnite în descoperirile de la Călugăreni - „Amic" (8 turte din bronz), Seleuş (17 bucăţi din bronz); Valea Largă (zgură, 5 turte din bronz) etc.

Unelte

Dintre uneltele descoperite amintim: cuţite, seceri, dălţi, topoare, ciocane, lame de fierăstrău, ace de cusut ş.a.

Au fost descoperite *cuţite* la Deda - „Cetatea mică" (cuţit fragmentar, datat la sfârşitul epocii), Odrihei (cuţite din faza de tranziţie spre Hallstatt) şi Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg).

În descoperiri însă, numărul *secerilor* este mai mare. De la Aluniş cunoaştem 5, iar de la Albeşti - „Râpa faurului" - 6 exemplare. La Călugăreni - „Amic" au fost descoperite, în depozit, 12 seceri întregi şi 7 fragmentare, iar la Căluşeri - „Fântâna Taberei" o seceră întreagă şi câteva fragmentare. Literatura de specialitate mai menţionează descoperiri de seceri la: Daia - „Pârâul Saschizului" (1), Daneş (1), Glodeni (1), Jabenița - „În lunci" (3, cu cârlig), Lepindea (3, cu cârlig, dintre care una întreagă), Luduş (4, cu cârlig), Maioreşti (5), Măgherani (5; 3 cu cârlig, 2 cu limbă la mâner, din care una într-un tumul), Pădureni (fragmentară), Săbed (1), Seleuş (o seceră cu buton, 4 seceri fragmentare), Sovata - „Şiclod" (2 fragmentare), Şapartoc (1), Valea Largă (20,cu cârlig, întregi sau fragmentare, 1 cu buton), Vădaş (1, cu cârlig, fragmentară), Veţca (2 întregi, 2 fragmentare, 1 cu mâner, 3 cu cârlig) şi Vulcan (1).

Mai sunt consemnate ca fiind descoperite seceri în vechiul judeţ Mureş (o seceră cu limbă la mâner) şi fostul judeţ Tâmava Mică (1). Toate secerile sunt datate în faza finală a epocii sau în perioada de tranziţie spre epoca fierului (Hallstatt).

Dălţi sunt menţionate la Găleşti, Moreşti - „Podei" şi Seleuş (daltă cu marginea ridicată).

În descoperirile epocii bronzului sunt numeroase şi *topoarele*, găsite izolat sau în depozitele de bronzuri. Asemenea piese au fost descoperite la: Călugăreni-„Amic", Daia -„Dealul Mănăstirii", Deda - „Cetatea mică", Fântânele - valea pârâului Hrean, Ghineşti (topor cu aripioare mediane), Jacodu (2 piese), Odrihei, Pogăceaua, Ruşii Munţi, Sighişoara „Dealul Turcului" (Wietenberg) (topoare cu gaură de înmănuşare, tip „Pădureni"; 3 topoare (două cu aripioare mediane) şi Şincai (topor cu marginile ridicate).

Din aria vechiului judeţ Mureş mai este amintită o piesă, fără a i se preciza localitatea. Ca şi secerile, topoarele sunt datate în faza finală a epocii şi în perioada de tranziţie spre epoca fierului (Hallstatt).

Un *ciocan* a fost descoperit la Adrian, iar *lamele de ferăstrău* la Călugăreni - „Amic" şi în aria fostului judeţ Tâmava Mică.

Acele de cusut provin din descoperiri întâmplătoare (Criş, Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg), Târgu Mureş - „Gloduri") sau din depozite (Păsăreni - „Comori").

Arme

Inventarul descoperirilor este variat: topoare de luptă, celturi, spade, săbii, pumnale, lănci, discuri, coifuri etc.

Topoare de luptă au fost descoperite la: Călugăreni - „Amic" (două topoare cu disc), Miercurea Nirajului (un topor cu disc, fragmentar), Sovata - „Digul Dracului" (o piesă) şi Şincai (o piesă). Din aria judeţului Mureş mai provine un topor cu disc.

Celturile sunt cele mai numeroase piese din gama armelor descoperite. Se cunosc piese de la Acăţari (1), Albeşti - „Râpa făurarului" (1), Bogata - „Deasupra satului" (1), Brâncoveneşti (1 de tip transilvănean), Călugăreni - „Amic" (13), Căluşeri - „Fântâna Tomii" (1) şi „Fântâna Teberei" (1), Cristeşti (2), Deda - „Cetatea mică" (1), Daneş (1), Gălăţeni (mai multe piese), Gheja (1), Gomeşti (1, fragmentar), Ghineşti (1), Jabenița - „În lunci" (3, de tip transilvănean), Lepindea (1), Ormeniş - „Schakenthal" (1), Odrihei (1), Păsăreni - „Comori" (3), Reghin (3), Seleuş (3 întregi, 7 fragmentare, 1 celt-ciocan, fragmentar), Sighişoara (6), Sângeorgiu de Mureş (6), Sângeorgiu de Pădure (2), Sovata (2), Şaeş (1), Şincai (1), Tirimioara (1), Târgu Mureş (3), Valea Izvoarelor (1), Valea Largă (20, de tip transilvănean), Vădaş (1), Viforoasa (1), Viişoara - „Pe platou" (1), Voivodeni - „Bunghat" (1), Vulcan (1) şi Zau de Câmpie (2). O piesă este dată ca provenind din jud. Mureş şi două din fostul judeţ Tâmava Mică.

Spade au fost descoperite la Bord (o piesă fragmentară), Daneş şi Dumbrăvioara, *săbii* la Curteni, Seleuş (depozit - un fragment de lamă) iar *pumnale* la Apold (lama unui pumnal), Cecălaca (depozit, pumnal fragmentar), Cund - „Pârâul izvorului rece" (lamă de pumnal) şi Şincai (un pumnal sau sabie scurtă).

Un rest dintr-un *disc* a fost descoperit la Seleuş, un *coif* din bronz, datat la sfârşitul epocii, a fost găsit la Brâncoveneşti.

Numeroase sunt şi *vârfurile de lance* descoperite în aria judeţului Mureş. Literatura de specialitate menţionează asemenea piese descoperite la Band (o piesă cu nod de peduncul, de tip nord-pontic, de la sfârşitul epocii), Cecălaca (vârf de lance cu 5 incizii longitudinale), Daia „Wolkengraben" (1), Glăjărie (1), Gomeşti (4), Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg) (vârf cu nervura mediană îngroşată, de tip micenian), Socolu de Câmpie (1) şi Sovata - „Digul Dracului" (o lance).

Obiecte de podoabă

Inventarul lor constă din: brăţări, inele, spirale, cercei, butoni, coliere, pandantive, ace de păr etc.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Brăţările sunt categoria cea mai bogată. Ele au fost descoperite la Bezid (2), Călugăreni (9, ornamentate şi neornamentate), Cipău „Gară" (o piesă ovală, cu secţiunea rotundă, decorată cu incizii la mijloc şi margini), Cuci (1), Gălăţeni (1), Gheja (5), Hodoşa (3), Sighişoara (2 spiralice cu 10 spire), Sâncraiu de Mureş (5, cu capete lărgite) şi Socolu de Câmpie (3, cu secţiunea plan-convexă, ornamentate cu linii şi puncte). *Inele* au fost descoperite la Moreşti-„Hulă" (1) şi Vulcan (1), iar *spirale* la Cuci (2), Moreşti-„Hulă" (confecţionate din bronz aurit), Sighişoara (2) şi Vulcan (1).

De la Moreşti - „Hulă" provin şi *cercei* sau *butoni*, datati în bronzul târziu (Bronz D), iar un *colier* din sârmă din bronz la Cipău „Gară".

La Ercea se menţionează descoperirea unui *pandantiv* (12 fragmente dintr-o placă de la un pandantiv), *ace* de bronz - la Band (aparţinând culturii Suciu de Sus).

Majoritatea pieselor menţionate (brăţări, inele, spirale de păr, cercei, butoni, coliere, pandantive, ace de păr), ca şi altele (*tuburi* - Târnăveni - 2 bucăţi în spire) sunt datate în Bronz D şi în perioada de tranziţie spre epoca fierului (Hallstatt).

Ceramica

În ansamblul descoperirilor, ceramica ocupă principalul inventar al epocii, prin prezenţa sa bogată în aşezări sau necropole. În cadrul judeţului Mureş ea aparţine culturilor Braşov - Schenkenberg, Sighişoara - Wietenberg, Suciu de Sus şi Noua. Probabil ceramica unor descoperiri (Târgu Mureş - Universitatea „Petru Maior") ar putea fi atribuită culturii Trichterbecher. În cadrul acesteia ar intra 4 vase, dintre care un vas - pâlnie, de culoare cărămizie - cenuşie, ultimul fiind de factura acestei culturi. Restul vaselor de la Târgu Mureş sunt, ca şi alte descoperiri ale judeţului (Bahnea, Moreşti - „Podei", Dedrad, Torba, Voivodeni - „La şcoală"), din cultura Braşov - Schneckenberg. Vase cu pereţii groşi, constituiţi dintr-o pastă impură, cu pietricele şi mică, de culoare cenuşie-cărămizie, vase-borcan, cu uşoară arcuire bitronconică, buza răsfrântă în afară orizontal, fundul plat. Pe corp, sub buză, decorate cu patru butoni aplatizaţi, dispuşi simetric, între care se desfăşoară un decor constituit dintr-o bandă de incizii paralele şi perpendiculare, scurte.

Ceramica din aşezările culturii Sighişoara - Wietenberg, mai bogată, este şi mai variată, mai evoluată. Ea se încadrează în două specii: o ceramică grosolană şi o alta fină. Prima specie, de culoare neagră, neagră-roşiatică, cu multe impurităţi, are o ardere incompletă, neunitară. Unele fragmente au o angobă subţire, castanie, lustruită. Fragmentele acestei specii aparţin unor vase mari (oale simple, vase în formă de clopot cu contur destul de puţin profilat şi deschizătura largă), cu pereţii groşi, ornamentaţi cu brâuri în relief, alveolate, cu butoni de obicei aplicaţi sub buză. Există fragmente care au şi buza ornamentată cu şiruri de alveole. Se mai întâlneşte în decorul ceramicii şirul de ştampile triunghiulare incizate, aplicat pe muchia buzei sau pe suprafaţa interioară a acesteia.

Specia fină, mai numeroasă, de culoare neagră-cenuşie şi roşiatică, bine arsă, are pereţii rezonanţi, acoperiţi în majoritatea cazurilor cu angobă lustruită. Ornamentarea acestei specii constă din incizia simplă sau adâncită, ştampilarea cu un instrument triunghiular, prismatic sau rotund, încrustaţia (cu materie albă) şi canelura lustruită.

Tehnicile amintite realizează o multitudine de motive ornamentale (benzi haşurate sau constituite din puncte, liniuţe sau triunghiuri, romburi incizate, cercuri cu câte o cruce în interior). Cel mai frecvent motiv este meandrul punctat în o serie de derivate, încrustat cu culoare albă, precum şi spirala simplă şi continuă. Canelurile sunt dispuse, de obicei, pe diametrul maxim al vasului, uneori în asociaţie cu alte motive decorative (linii incizate, spirale, cercuri ştampilate etc.) Motivele încrustate cu culoare albă dau frumuseţe şi eleganţă ceramicii.

Pe baza unor profile se pot reconstitui şi unele forme ale ceramicii: străchini în formă de petale cu patru colţuri la buză, vase în formă de caliciu, ceşti, cu sau fără toarte, căni, castroane ş.a.

Ceramica de tip Suciu de Sus din necropola de la Band - „Cetatea surpăturii" sau de la Sfântu Gheorghe - „După coşuri" - Iernut constă din vase ornamentate cu proeminenţe triunghiulare, trase din muchia buzei, cu decorul în formă de vârtej cu patru braţe terminale în spirale colţuroase, realizate în tehnica împunsăturilor intermitente, în vase ornamentate cu spirală dispusă între linii crestate sau cu linii scobite.

Ceramica de la Gorneşti - „Şura hârburilor" este de asemenea, bogat ornamentată cu motive spiralice excizate, şănţuleţe, linii drepte, ondulate, frânte, grilaje în formă de romburi, ca şi motive vegetale. Ea are numeroase analogii cu ceramica de la Lăpuş.

Ceramica Noua descoperită (Adămuş, Apold, Band - „În spatele gării", Bezid - „Sare de mătase", Bogata, Goreni - „La cruce", Gorneşti, Iernut - „Bedee", „Bideşcutul Mare", „Castel", „Fundul Bedeelor", Lechinţa de Mureş - „Sălişte", Livezeni - „Moara de la Cetatea de tină", Luduş, Moreşti - „Hulă", „Măzăriişte", „Podei", Nandra, Ormeniş, Remetea, Sighişoara - „Dealul Turcului" (Wietenberg), „Dealul Viilor", „Platoul Câmpului", „Valea Dracului", Sângeorgiu de Mureş - „Sub Ghera", Sântioana de Mureş, Stejărenii, Şaeş, Tăureni - „Primărie", Târgu Mureş, Ungheni Voivodeni - „La şcoală") constă din vase de culoare cenuşie, confecţionate dintr-o pastă relativ omogenă, bine arsă. Forma cea mai des întâlnită este ceaşca bitronconică, cu umerii rotunjiţi, cu toarta supraînălţată cu butoni sau creste, uneori cu decorul canelat, dispus oblic sau meandric (Tăureni), fructiera, cu gura larg evazată în afară, care are pe corp incizate trei brâuri paralele, dispuse asimetric. Formele vaselor sunt mai sărace în comparaţie cu vasele altor culturi ale epocii (Sighişoara - Wietenberg). Nu putem omite inventarul ceramic al epocii fără a adăuga *mărgelele* din lut descoperite la Pădureni sau *fusaiolele* găsite la Ernei, Găleşti, Gheja, Reghin, Saschiz etc.

Inventarul antichităţilor epocii ar putea fi încheiat şi cu obiectele din aur descoperite în aria judeţului: un *inel* de la Boiu, o *verigă* de la Mădăraş, 7 verigi cu 4 muchii de la Sighişoara, un *cercel* şi două *brăţări* de la Târgu Mureş (o brăţară cu capete semilunare; alta cu capete modelate în formă de cap de taur, de caracter apotropaic).

***

Am prezentat în sinteză patrimoniul arheologic al epocii bronzului din spaţiul judeţului Mureş, cunoscut până astăzi prin descoperirile întâmplătoare sau investigaţiile efectuate metodic în ultimele decenii.

Bogate şi variate vestigiile epocii; ele sporesc continuu an de an, fapt ce dovedeşte că aria judeţului Mureş deţine un patrimoniu arheologic foarte valoros, ieşit în lumină numai în parte.

Fără îndoială, investigaţiile ce se vor face şi descoperirile viitoare vor confirma această convingere a cercetării arheologice.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

The discoveries from the Bronze Age on the territory of the Mureş county

The author presents, in a synthesis, the discoveries from the Bronze Age in the area of the Mureş county. After he nake a distinction between the certains discoveries (found in 12 localities, in 15 topographical points) and the certain ones from 86 localities, 135 topographical points), the author classifies these discoveries, proceeding from 67 localities with ettlements (in 94 topographical points), situated on hill plateaus, river terraces, hillocks, sand banks, etc., from the investi-:ated necropoles or simple graves. There are also vestiges from the accidental discoveries (from 18 localities, 17 topo-:raphical points).

Presenting the inventory of the discoveries (tools, arms, jewels, ceramics, etc.), the author ascribes the Bronze Age ·estiges discovered in the county, to the Braşov - Schneckenberg, Trichterbechen (?), Sighişoara - Wietenberg and Noua ultures.

Valeriu Lazăr

Cercetător Dr., Centrul de Studii Socio-Umane al Academiei Române, Tg. Mureş

www.cimec.ro / www.mncr.ro

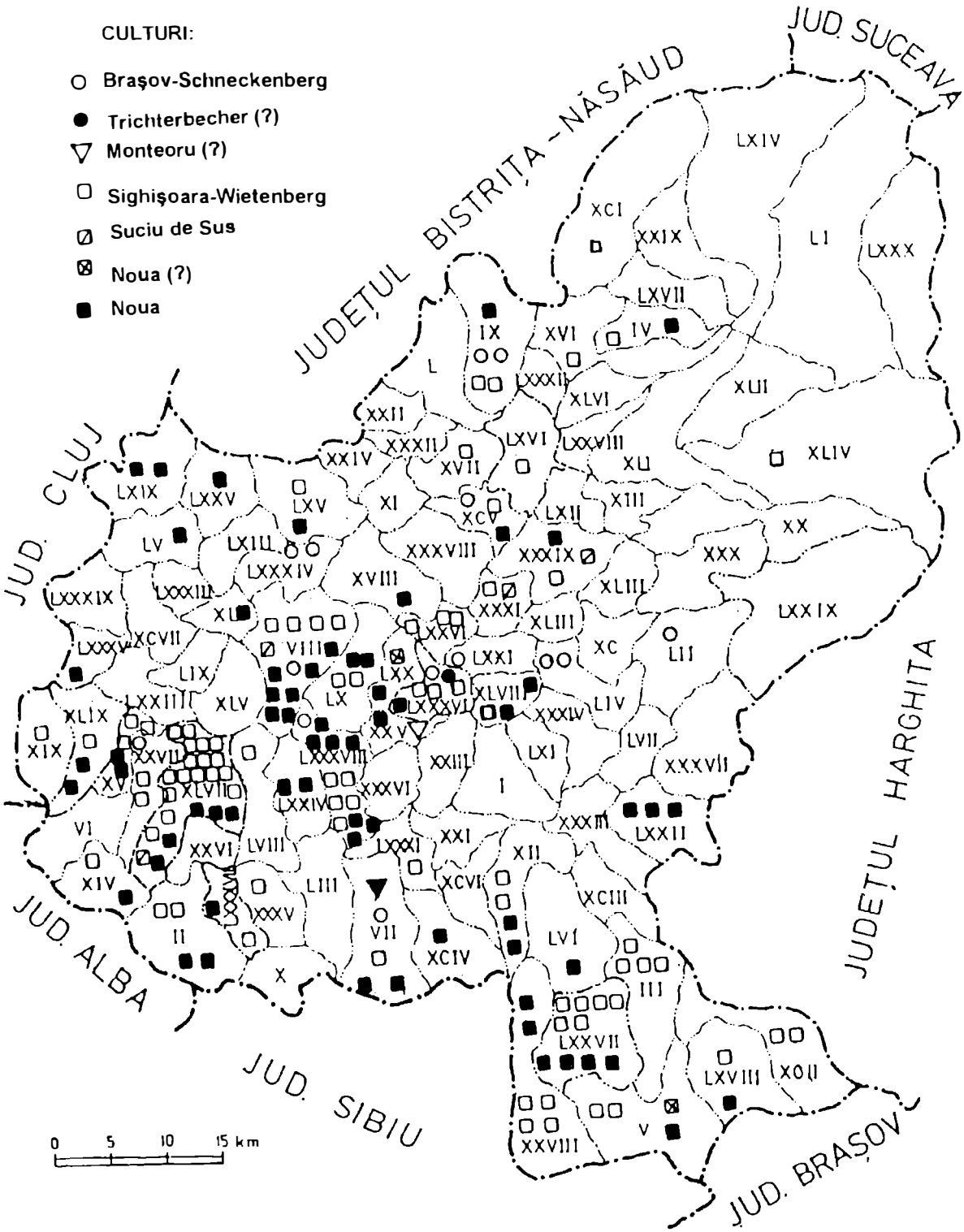

Planşa 1.
Descoperiri din Epoca Bronzului. Culturi
Discoveries from the Bronze Age. Cultures

www.cimec.ro / www.mncr.ro

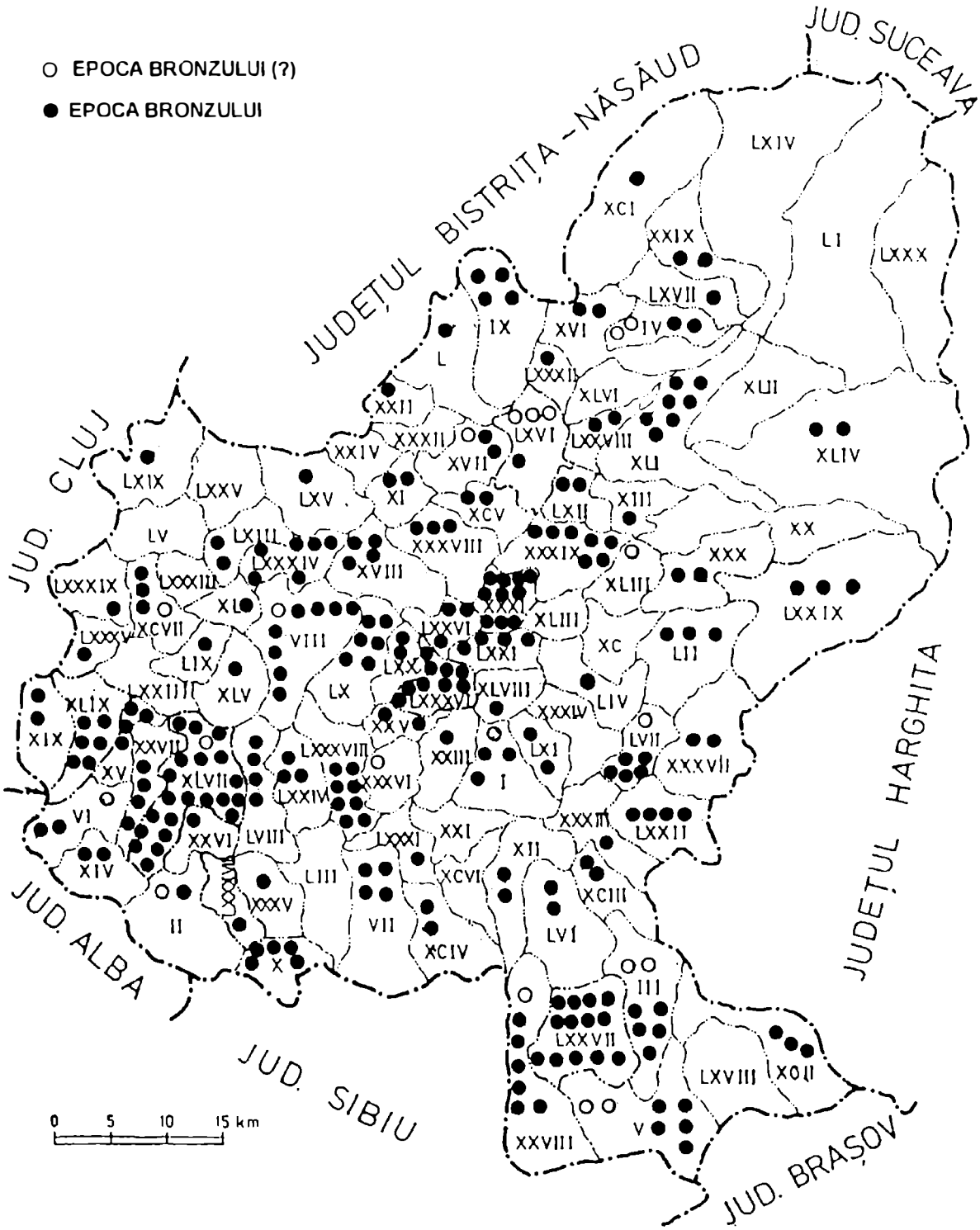

Planșa 2.
Descoperiri din Epoca Bronzului
Discoveries from the Bronze Age

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 55-70

Date noi cu privire la preistoria Maramureşului*

În monografia despre Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea, Radu Popa prezenta succint şi datele cunoscute la sfârşitul anilor 60 cu privire la preistoria regiunii[1]. Potrivit constatărilor sale, urmele de locuire cele mai vechi identificate la acea vreme, puţin numeroase însă, aparţineau neoliticului. Descoperirile din epoca următoare, aceea a bronzului, erau mult mai numeroase, atingând pentru faza sa de sfârşit o frecvenţă chiar mai ridicată decât în alte regiuni ale Transilvaniei, datorită existenţei aici a unei mari bogăţii de metale neferoase, ce a permis dezvoltarea unor centre de metalurgie a bronzului, ale căror urme au fost sesizate pe Tisa, ca şi pe văile afluenţilor ei. Fără a enumera toate depozitele de bronzuri şi tezaurele de aur apărute în regiune, autorul menţiona faptul că descoperirile de acest fel din sudul Maramureşului sunt de câteva ori mai numeroase decât cele din nord, dar şi că ele constituie dovada prezenţei unor comunităţi stabile, a căror evoluţie a fost impulsionată şi de existenţa marilor resurse de sare, precum şi a condiţiilor prielnice pentru agricultură şi creşterea animalelor.

O importantă observaţie, prilejuită de cercetările de arheologie medievală efectuate în Maramureş, a fost că la baza locuirilor feudale s-au aflat pretutindeni urme preistorice, cele mai multe datând de la începutul mileniului I î.e.n.

Despre datele furnizate, Radu Popa afirma că ele proveneau în mare măsură din descoperiri întâmplătoare, puţine din cercetări arheologice sistematice şi nici una dintr-o cercetare metodică, care ar fi studiat habitatul maramureşean de la un moment dat, tipurile, locurile şi frecvenţa aşezărilor dintr-o anumită epocă şi transformările produse în acest habitat de la o epocă la alta.

La aproape 30 de ani de la apariţia acestei monografii, informaţiile cu privire la preistoria Maramureşului sunt evident mai numeroase. Ele sunt totuşi insuficiente pentru o definire mai exactă a fenomenelor şi proceselor desfăşurate pe parcursul evoluţiei comunităţilor de aici. Cauza acestei situaţii constă în continuare în numărul extrem de redus de cercetări arheologice, atât de suprafaţă, cât şi de săpături sistematice sau metodice, acestea din urmă lipsind chiar în totalitate pentru unele dintre perioadele preistorice.

Datele pe care le comunic în continuare, fără a fi exhaustive, vor schiţa stadiul actual de cunoaştere a prezenţei umane în Maramureş în mileniile anterioare erei noastre. Unele dintre aceste date au fost obţinute în cursul cercetărilor întreprinse de Radu Popa, singurul dintre arheologii români care a avut în atenţie vreme de câteva decenii această parte de ţară.

Cercetările de dată recentă atestă locuirea regiunii încă din epoca paleolitică. Descoperirile au apărut în urma unor periegheze efectuate la sud de Tisa, în 1982, în hotarul localităţii Săcel[2], apoi, între 1987 şi 1990, în zona localităţilor Sighetu Marmaţiei, Vadu Izei şi Câmpulung la Tisa[3], respectiv provin din săpături arheologice întreprinse la nord de Tisa, la Belaia Cerkov (Biserica Albă), Gruševoe (Peri) şi Solotvino (Slatina)[4]. Cele mai timpurii urme aparţin paleoliticului mijlociu, respectiv premusterianului sau musterianului timpuriu (Sighetu Marmaţiei - „Valea Cufundoasă"), altele musterianului mijlociu sau târziu (Sighetu Marmaţiei - „Valea Blidarului", Sighetu Marmaţiei - „Grădina Morii" (Ştrand), Gruševoe (Peri)), urmate de cele atribuite aurignacianului (Vadu Izei - „Podină", Câmpulung la Tisa - „Hágó") şi gravetianului (Sighetu Marmaţiei - „Acastău", Câmpulung la Tisa - „Borviz", Câmpulung la Tisa - „Málnásliget"). Piesele descoperite - nuclee, lame, racloare, aşchii - sunt confecţionate din silex, obsidian, gresie silicioasă, cuarţ etc.

Tot paleoliticului îi aparţine, foarte probabil, o piesă de silex negru descoperită într-un loc neprecizat la Sarasău[5] (fig.I, 1). Din aceeaşi epocă, sau, eventual, din epoca următoare, neoliticul, datează două fragmente de nuclee de obsidian cenuşiu translucid (fig. I, 2-3), care provin de la Săpânţa[6].

Descoperirile neolitice sunt mai numeroase, dar, întrucât sunt fie întâmplătoare, fie provin din cercetări de suprafaţă, valoarea lor documentară este relativ redusă. În afară de topoarele de piatră izolate, ajunse în colecţiile muzeelor din Sighetu Marmaţiei şi Baia Mare, din Maramureş sunt cunoscute şi două aşezări neolitice: una pe terasa de pe malul stâng al Izei, între Rozavlea şi Strâmtura, în punctul Şesul Mânăstirii, descoperită în 1965[7], şi alta, identificată în 1972, pe terasa înaltă din stânga Tisei, la Crăciuneşti, în punctul Košare (grădinile lui Mihai Malarciuc şi Nicolae Babineţ[8]). Din păcate, în lipsa săpăturilor, problema atribuirii culturale şi cronologice a aşezărilor menţionate rămâne deschisă.

Dintre piesele izolate, una a apărut încă din secolul trecut. Este vorba de un topor perforat, cu lungimea de 11,4 cm, confecţionat din trachit, găsit în 1870 şi ajuns în colecţia lui Ioan Mihályi de Apşa[9], pe care-l şi descrie într-o lucrare dedicată preistoriei Maramureşului, rămasă în manuscris[10].

Un număr relativ mare de piese - mai multe dăltţi de piatră şlefuită, precum şi aşchii şi răzuitoare de piatră cioplită (fig. I, 4-9; II,1-5) - au fost găsite de către dr. Tiberiu Circa la Nănceşti, în apropiere de râul Iza. Potrivit afirmaţiei lui Mihai Dăncuş[11], aceste piese provin dintr-un depozit. Întrucât informaţiile cu privire la condiţiile de apariţie sunt lacunare, caracterul descoperirii nu poate fi precizat cu certitudine. Este posibil ca amintitele piese să fi aparţinut unui depozit, mai probabil este totuşi că ele provin dintr-o aşezare.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Piese de piatră neolitice au mai fost găsite la Sighetu Marmației - trei topoare perforate și o daltă (fig. II, 9-10; III, 1-2), Onceşti - un topor perforat (fig. III, 6), Giuleşti - un fragment de topor perforat (fig. III, 3), Coştiui - un topor perforat (fig. III, 4), Corneşti - un fragment de daltă (fig. II, 7)[12], Glod - „Fața Comarnicelor" - un topor perforat (fig. III, 5), Săcel - „Moara Leițului" - o daltă (fig. II, 8), Crăciunești - „Košare" o daltă (fig. II, 6)[13], Viškovo (Visc)[14], Călinești[15]. Celor mai multe dintre aceste piese nu li se cunosc punctele de descoperire și, exceptând dalta de la Crăciunești, nici caracterul stațiunii din care ele provin. Datarea lor poate fi în prezent făcută doar pe criterii tipologice, iar acestea indică numai o încadrare generală, și anume, în neoliticul mijlociu și târziu.

Dacă în stadiul actual al cercetărilor nu pot fi stabilite culturile ce au caracterizat Maramureșul în neolitic, pentru perioada de după mijlocul mileniului al IV-lea î.e.n. există date care permit măcar pentru unele dintre etapele de evoluție încadrarea culturală a descoperirilor ce le aparțin.

Prima dintre aceste etape a fost definită ca perioadă de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului[16], mai recent însă, ea este considerată ca faza de început a perioadei timpurii a epocii bronzului[17].

Pentru această etapă este atestată prezența în Maramureș a purtătorilor culturii Coțofeni. Urmele acestei culturi au fost depistate la Sighetu Marmației - „Dobăieș" cu ocazia amenajării muzeului etnografic în aer liber[18], și în localitatea Tisa, pe terasa înaltă din stânga râului Tisa, în apropiere de cantonul de cale ferată, în locul numit Certeze (Lazuri), cu prilejul săpăturilor arheologice desfășurate aici în anii 1972 și 1977[19].

Fragmentele ceramice Coțofeni, precum și un fragment de lamă de silex (fig. IV, 6), ce aparține foarte probabil aceleiași locuiri, au fost găsite la Tisa într-un strat de cultură subțire, ce nu depășea 0,30 m și care conținea și materiale din epoci mai recente. Dintre formele ceramice caracteristice culturii Coțofeni, au fost evidențiate aici oala cu torți perforate vertical și castronul, iar dintre motivele ornamentale crestăturile verticale duble pe și sub margine, șirurile de incizii adânci unghiulare, brâurile reliefate, proeminențele (fig. IV, 1-5, 7).

În cadrul culturii Coțofeni, oalele cu torți perforate vertical, numite și *„oale de cărat lichide"*, sunt răspândite preponderent în sudul Olteniei și sunt atribuite celei de a treia faze a culturii[20]. Prezența lor în nordul Transilvaniei este totuși dificil de explicat printr-o influență venită din sud-vestul ariei de răspândire a culturii Coțofeni. Aceasta pare să fie mai degrabă în legătură cu impulsurile primite dinspre vest, din partea culturii Baden, căreia îi sunt de asemenea caracteristice vasele cu astfel de torți[21]. Judecând mai ales după motivele ornamentale sesizate, locuirea de la Tisa, probabil de scurtă durată, poate fi încadrată în faza Coțofeni II.

Descoperirile Coțofeni din Depresiunea Maramureșului, care se adaugă celor apărute în Depresiunea Lăpușului: Groșii Țibleșului[22], în Depresiunea Sălajului: Oarța de Sus[23], și în Câmpia Someșană: Seini[24], indică faptul că aria de răspândire a acestei culturi era mult mai extinsă decât s-a bănuit la un moment dat[25], ca cuprinzând în întregime și nordul Transilvaniei.

Discuțiile cu privire la încadrarea cronologică și fenomenologică a culturii Coțofeni nu sunt desigur încă încheiate, astfel că nu s-a stabilit deocamdată cu certitudine dacă această cultură, în întregime sau doar parțial, aparține deja epocii bronzului, ori dacă ea premerge această epocă. Este de notat că manifestările din regiunile învecinate, contemporane cu cultura Coțofeni sau unele chiar mai recente decât ea, sunt atribuite epocii cuprului, chalcoliticului sau neoliticului final[26].

Firește, materialele sărăcăcioase provenite din Maramureș nu pot aduce lămuriri în această problemă. Însemnătatea lor în acest moment constă în faptul că ele umplu un anumit gol în cunoașterea evoluției istorice a regiunii.

Lipsa aproape totală de descoperiri din nordul Transilvaniei dintr-un interval de timp destul de îndelungat, posterior prezenței aici a comunităților de tip Coțofeni, nu este, foarte probabil, consecința unor lacune de cercetare, ci reflectarea unei realități demografice, și anume, o densitate de locuire extrem de scăzută a regiunii. Semnificative în acest sens sunt nu numai inexistența unor urme de locuire certe post-Coțofeni și ante-Suciu de Sus, dar și numărul extrem de scăzut de piese întâmplător apărute, ce pot fi atribuite Bronzului timpuriu.

Din Maramureș se cunosc doar două piese de acest fel, databile și ele cu o anumită doză de probabilitate: un topor de cupru cu marginile ridicate, descoperit în 1871 la Sarasău, achiziționat de Ioan Míhályi de Apșa pentru colecția sa[27], și un ac, probabil de bronz, ieșit la iveală înainte de 1904 la Viškovo (Visc)[28].

Nu pot fi oferite explicații plauzibile pentru această situație, cauzele au fost însă, foarte probabil, complexe și variate, unele legate de condițiile naturale și de economia comunităților acelei perioade, altele, poate, de sistemul lor de idei și credințe.

În Maramureș, ca de altfel în întregul bazin al Tisei superioare, numărul așezărilor a crescut simțitor odată cu răspândirea comunităților purtătoare a culturii Suciu de Sus.

În legătură cu geneza acestei culturi și cu momentul său de debut au fost exprimate diverse opinii[29]. Ipoteza mai nouă, potrivit căreia ea s-a format în urma unui proces de regionalizare a culturii Otomani[30], pare a fi cea mai verosimilă. Acest proces poate fi înțeles ca o mișcare a unei părți a comunităților, ce au locuit în bazinul Crișurilor, înspre teritoriile bogate în resurse de minereuri neferoase, în condițiile creșterii substanțiale a cererii de metale[31]. Începuturile culturii Suciu de Sus datează dintr-o perioadă sincronă cu fazele Otomani II și Wietenberg II. Prima fază a culturii depășește însă, ca durată amintitele faze, ea menținându-se cu aceleași caracteristici, cel puțin în ceea ce privește ceramica, și pe un anumit parcurs al evoluției fazelor Otomani III și Wietenberg III.

Dintre așezările găsite în Maramureș, cele de la Giuleşti și Solotvino (Slatina) aparțin cu certitudine fazei Suciu de Sus I.

Așezarea de la Giuleşti a fost identificată la vest de localitate, pe malul drept al văii Mestecăniș, în apropiere de confluența ei cu Mara, cu ocazia cercetărilor efectuate în anul 1966 de către Radu Popa și Mircea Zdroba în apropiere de locul numit Gruiuț, pe terasa din stânga Marei, acolo unde sătenii indicau existența unei mănăstiri, dar unde n-au fost depistate decât câteva fragmente ceramice preistorice și un fragment de topor de piatră, despre care s-a presupus că sunt legate de locuirea de pe valea Mestecăniș[32].

Aici a fost dezvelită o singură locuință, de tipul semibordei, parțial distrusă de vale. Cercetările, pe care le-am efectuat în 1968, n-au dus la descoperirea altor urme de locuire, dar nici la sesizarea vreunui strat de cultură. Pare totuși puțin probabil ca în acest loc să fi existat doar o locuință izolată. Depistarea altora nu a fost însă, posibilă datorită caracterului restrâns al cercetării, aceasta și din

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cauză că locul este acoperit în bună parte de construcții recente, ce nu permit investigații de amploare. Nu este exclusă nici posibilitatea ca o parte a aşezării să fi dispărut datorită repetatelor inundații.

Ceramica găsită[33] este în întregime fragmentară şi se încadrează în două categorii: una relativ fină, de culoare neagră-cenuşie sau gălbui-roşiatică, din pastă având ca degresant nisip şi pietricele foarte mărunte, cea de a doua, mult mai numeroasă, de factură grosolană, de culoare roşiatică sau gălbuie, mai rar cenuşie, din pastă având ca degresant cioburi pisate şi pietricele. Fragmentele recuperate permit doar în cazuri rare întregiri parțiale, astfel că nu se pot stabili cu siguranță decât unele dintre tipurile ceramice prezente la Giuleşti. Câteva fragmente de ceramică fină provin de la ceşti, căni şi oale. Majoritatea ceramicii grosolane este formată din fragmente de oale în formă de sac şi de oale cu pereții bombați. Tot acestei categorii îi aparțin şi cele trei fragmente de vas vatră. Deosebirile dintre cele două categorii ceramice se mențin şi în privința decorului. Ceramica fină este ornamentată în exclusivitate în tehnica inciziei, astfel fiind realizate spirale, ce acoperă spații mari de pe pereții vaselor, arcuri însoțite de succesiuni de linii oblice, care se plasează de regulă în partea superioară a vaselor, crestături oblice sau verticale, dispuse pe marginea oalelor. Cele mai multe dintre fragmentele de ceramică grosolană sunt ornamentate cu striuri, ce acoperă întreaga suprafață a pereților, iar pe margine sau imediat sub aceasta cu brâuri alveolate. La un singur fragment, brâul alveolat este însoțit de o creastă alveolată, uşor oblică. Două fragmente de picior de vas vatră sunt striate pe ambele fețe, unul având şi o deschizătură circulară, iar celălalt şănțuiri oblice la bază. Mai este de remarcat un fragment, tot din categoria ceramicii grosolane, cu un orificiu circular sub margine.

Aşezarea de la Solotvino (Slatina) se află pe malul drept al Tisei, pe o ridicătură cu altitudinea maximă de 290 m, cu pante abrupte pe trei direcții, ce-i oferă o apărare naturală, şi cu o pantă mai lină, cea dinspre est, unde există o fortificație, constând din val şi şanț, apreciată ca fiind amenajată încă din epoca bronzului[34].

În cursul săpăturilor efectuate aici între 1991 şi 1993 au fost găsite, în nivelul ce aparține epocii bronzului, resturile unei locuințe de suprafață, cu un inventar relativ bogat, format din ceramică, precum şi obiecte de piatră şi bronz[35]. Ceramica apărută şi în această aşezare este de două categorii: fină şi grosolană, formele sesizate fiind oalele, castroanele, străchinile, vasele vatră, strecurătoarele etc. Ceramica fină este decorată cu motive incizate: triunghiuri haşurate, linii duble unghiulare, spiralice, curbate sau drepte, cu duct orizontal, acestea din urmă unite cu scurte linii verticale, marginile vaselor fiind de obicei crestate, iar ceramica grosolană este de regulă striată, marginile vaselor fiind alveolate[36]. Dintre celelalte descoperiri se remarcă un vârf de săgeată din obsidian, un fragment de brățară de bronz şi o fusaiolă[37].

Cercetările din anul 1996 desfăşurate pe Cetățeaua de la Solotvino (Slatina) nu au permis decât dezvelirea unei cantități mici de ceramică din epoca bronzului, de aceeaşi factură cu cele apărute anterior[38].

Materialele din epoca bronzului de la Solotvino (Slatina) au fost atribuite, la prima lor semnalare, culturii Otomani[39]. O astfel de încadrare a fost propusă şi pentru descoperirile de la Giuleşti[40], deşi Radu Popa, în monografia dedicată cercetărilor arheologice din această localitate, le considera ca foarte probabile mărturii ale prezenței culturii Suciu de Sus în Maramureş[41].

Cu toate asemănările dintre motivele ornamentale specifice ceramicii Otomani şi Suciu de Sus, care se datorează, aproape cert, aportului primului aspect la geneza celui de al doilea, este evident că cele două culturi au repertorii de forme ceramice şi de decor deosebite. Aria de răspândire a culturii Otomani nu s-a extins la nord-est de râul Crasna şi, în mod cert, n-a cuprins nici nordul Transilvaniei şi nici Ucraina Transcarpatică. Pentru Maramureş, singurul aspect cultural al Bronzului mijlociu semnalat până în prezent este cultura Suciu de Sus, ambele aşezări sumar descrise mai sus aparținând fazei timpurii a acestei culturi.

Doar ceramică fină ornamentată cu motive incizate, alături de ceramică grosolană, striată, a ieşit la iveală şi în aşezarea de la Bârsana, cu prilejul unui mic sondaj de verificare efectuat în 1968 pe ridicătura prelungă din centrul localității, în stânga Izei, numită Cetățuia[42], în cea de la Sarasău, într-un punct neprecizat la est de localitate, între capelă şi moară, unde a efectuat cercetări de suprafață Radu Popa în 1970[43], în cea de la Sârbi, în locul numit Valea Popii, care a fost identificată de Francisc Nistor în 1965, cu prilejul verificării locului şi condițiilor de descoperire a depozitului de bronzuri format din topoare cu disc şi spin[44], precum şi în cea de la Sighetu Marmației-„Cireghi", pe a doua terasă a Tisei[45]. Caracterul restrâns al cercetărilor în fiecare dintre cele patru stațiuni menționate permit în momentul de față doar aprecieri provizorii, s-ar putea însă, ca unele dintre ele, dacă nu chiar toate, să fi aparținut exclusiv fazei Suciu de Sus I.

Descoperirile de metale din Maramureş databile în Bronzul mijlociu sunt relativ puține: topoarele cu disc de tip B1 de la Sighetu Marmației, unul descoperit mai demult şi păstrat la muzeul din Debrecen[46], celălalt apărut relativ recent, cu prilejul construirii unui bloc de locuințe în centrul oraşului, aflat în colecțiile Muzeului Maramureşean[47], toporul cu gaura de înmănuşare transversală de tip Hajdusámson de la Sârbi, punctul Mestecăniş[48], apărătorul de braț de la Belaia Cerkov (Biserica Albă), găsit încă din secolul trecut şi ajuns în colecția lui Ioan Mihályi de Apşa[49], depozitul de bronzuri de la Săpânța[50] şi, probabil, inelul de aur de la Onceşti[51].

Dintre aceste descoperiri, mai timpurii sunt toporul de la Sârbi, apărătorul de braț de la Belaia Cerkov (Biserica Albă) şi, eventual, inelul de aur de la Onceşti. Ele aparțin primei faze a Bronzului mijlociu din Transilvania, caracterizată de depozitele de bronzuri de tip Hajdusámson-Apa şi de tezaurele de aur de tip Țufalău. Celelalte descoperiri reprezintă mărturii ale celei de a doua faze a Bronzului mijlociu din Transilvania, căreia îi sunt specifice depozitele de bronzuri de tip Koszider.

Bronzul târziu din Maramureş este cunoscut mai ales prin numeroasele descoperiri de bronzuri şi de aur. Aşezările, ce pot fi atribuite cu siguranță acestei etape, sunt deocamdată puține, şi mai mic fiind numărul celor cercetate prin săpături.

O astfel de aşezare se află la Călinești. Ea a fost identificată, cu prilejul unor cercetări de suprafață desfăşurate în primăvara anului 1970[52], într-o mică depresiune, străbătută de valea Rogoazelor, afluent dinspre răsărit a Cosăului, la cca 1 km est de localitate, în locul numit Rogoaze. Aici se găseşte şi o aşezare din secolele de început ale mileniului I e.n. Primele săpături au fost întreprinse în 1971 de către descoperitorii stațiunii, apoi, în anii următori, de alte colective de cercetare, un raport de săpătură mai consistent fiind publicat doar cu privire la prima campanie[53], precum şi o notă fără ilustrații cu privire la sondajul efectuat în 1979[54], atunci când au fost descoperite şi resturile unei locuințe de suprafață. Aceasta era de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 3,5/4 m, într-unul din colțuri având şi o vatră.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ceramica găsită în aşezare este fără excepţie fragmentară. din acest motiv nu pot fi stabilite decât unele din formele de vas prezente aici. Ca în toate aşezările Suciu de Sus, şi la Călineşti - „Rogoaze" există o ceramică mai fină, relativ bine arsă, ornamentată în tehnica exciziei-inciziei şi a canelării (fig. V, 1-5). Printre fragmentele de acest fel se remarcă unul, ce provine de la un vas cu gâtul înălţat şi corpul puternic bombat, ornamentat cu motive spiralice (fig.V, 3). Prezenţa acestuia indică cu certitudine încadrarea aşezării printre cele ale fazei Suciu de Sus II. Dintre fragmentele de ceramică grosolană, cele mai multe aparţin unor oale în formă de sac sau de borcan, cu marginea mai mult sau mai puţin răsfrântă în exterior (fig. V, 8-11, 13-17, 21-22; VI, 2-4, 8-16, 19-22), vase cu marginea mult răsfrântă în exterior şi corpul bombat (fig. VII, 8-9), castroane (fig. VII, 7), vase vatră (fig. VII, 13-15). Ele sunt ornamentate cu striuri, însoţite de brâuri crestate sau alveolate pe margine.

O aşezare contemporană cu cea de la Rogoaze a fost descoperită, tot la Călineşti, în anul 1984, la cca. 200 m nord-vest de Grajdurile CAP, în apropiere de drumul Călineşti-Corneşti, pe terasa din stânga Cosăului[55]. Materialul ceramic adunat (fig. V, 6-7, 12, 18-20, 23-24; VI, 1, 5-7, 12-13, 17-18, 21; VII, 1-2, 4-5, 10-12, 16) provine, se pare, din gropi cu gura circulară, distruse în timpul aratului cu tractorul.

În aceeaşi localitate au mai fost identificate două aşezări din epoca bronzului, în punctele Mănăstirea şi Cetăţeaua, în prima fiind executat şi un sondaj de verificare[56]. Din păcate, lipsesc informaţiile mai detaliate cu privire la aceste cercetări, iar soarta materialului descoperit este necunoscută.

Alte aşezări Suciu de Sus în Maramureş au apărut la Bârsana- „Podul Miresii"[57], Bogdan Vodă - „La Podeţ"[58], Ieud - „Podul de la gura Gârbovei"[59], Sarasău - „Lazu Mare"[60], Sarasău -„Vascapău"[61], Crăciuneşti - „La mohâlcă"[62]. În toate aceste aşezări au apărut forme de vase ce par să fi aparţinut unei faze mai evoluate a culturii, lipseşte însă, deocamdată, ceramica ornamentată în tehnica exciziei-inciziei, criteriu sigur de încadrare în faza Suciu de Sus II. Stabilirea certă a etapei de evoluţie culturală, căreia îi aparţin aceste aşezări, va putea fi realizată numai prin săpături sistematice de amploare.

Cercetărilor viitoare le revine şi sarcina de a lămuri problema extinderii în timp a culturii Suciu de Sus în Maramureş, respectiv a etapei cronologice în care se înscrie sfârşitul său în regiune. Părerile exprimate cu privire la durata culturii pe ansamblul ariei sale de răspândire sunt diferite, după unii, ea îşi încetează existenţa încă la sfârşitul Bronzului mijlociu[63] sau la sfârşitul primei faze a Bronzului târziu[64], după alţii ea se prelungeşte, pentru un răstimp mai mult sau mai puţin îndelungat, şi pe parcursul sau până la sfârşitul fazei a doua a aceleiaşi perioade, sincronă în linii mari cu faza Reinecke Bronz D[65].

În Maramureş nu există în prezent nici o descoperire Suciu de Sus, care ar putea constitui un argument pentru una sau alta dintre ipotezele enunţate. În regiunea imediat învecinată, cea a Depresiunii Lăpuşului, evoluţia culturală petrecută pe parcursul Bronzului târziu este mult mai elucidată, deşi şi aici rămân încă necunoscute unele detalii. Mai ales, pe baza cercetărilor din necropola tumulară de la Lăpuş s-a putut concluziona că, în urma unei îndelungate dezvoltări, determinată în principal de factori interni, dar desfăşurată şi în condiţiile unor prefaceri pe spaţii mai mari, a avut loc transformarea treptată a trăsăturilor vieţii materiale şi spirituale, locul culturii Suciu de Sus fiind luat de grupul Lăpuş[66]. În ambele faze ale acestui grup sunt prezente masiv elemente ce-şi au ascendenţa în cultura Suciu de Sus, în faza a doua ele coabitând cu elemente noi, ce caracterizează mai multe aspecte culturale într-un interval de timp mai îndelungat. Printre acestea din urmă se remarcă în special ceramica canelată, de obicei dublu colorată, neagră în exterior, roşie, gălbuie sau cenuşie în interior.

Este posibil ca evoluţia culturală din Maramureş să se fi desfăşurat între aceleaşi coordonate sau între unele apropiate de cele mai sus descrise. La argumentele mai mult teoretice în acest sens se adaugă încă unul, şi anume, descoperirea la Onceşti a unei ceramici asemănătoare cu cea a fazei Lăpuş I[67]. N-ar fi exclus totuşi ca fenomenele petrecute aici să fi fost într-o oarecare măsură diferite de cele din regiunea învecinată sudică, astfel că unele aspecte ale culturii materiale într-un anumit moment cronologic să fie deosebite, în timp ce altele, cum sunt mai ales produsele metalurgice, să fie identice.

Ceramica canelată apărută până în prezent în Maramureş diferă de cea din faza a doua a necropolei tumulare de la Lăpuş, respectiv de cea din staţiunile contemporane ei din Depresiunea Lăpuşului (Lăpuş-„Gruiul Târgului"; Libotin, Suciu de Sus - „Pe şes" etc.). Acest fapt s-ar putea datora, eventual, şi unui anumit decalaj cronologic între descoperirile din cele două regiuni.

Cea mai cunoscută aşezare din Maramureş cu ceramică canelată este cea fortificată de pe Dealul Cetăţii de la Sighetu Marmaţiei, înălţată până la 513 m, faţă de 274 m, cota oraşului. Datorită poziţiei şi configuraţiei sale, dealul este apărat natural pe trei laturi şi doar înspre latura sa vestică, unde platoul se leagă de şirul altor dealuri, a fost amenajată o impunătoare fortificaţie de pământ. Aşezarea a fost descoperită de Francisc Nistor şi a fost cercetată, sub conducerea lui Kurt Horedt, în 1964 şi 1965[68].

Potrivit descrierii autorului cercetărilor, valul de apărare de pe Dealul Cetăţii, în lungime de aproximativ 240 m, are o formă încovoiată şi înconjoară cca. o treime din circumferinţa platoului. Pământul necesar pentru umplutura valului, care are la bază o lăţime de 17 m, a fost scos de pe ambele laturi. În val a fost sesizată o zonă formată din arsură şi pământ, străbătută de dungi roşii, ce indică locul unor bârne arse, care au înroşit şi pământul din jur. Acest strat avea într-una din secţiunile cercetate 11 m lungime şi 1,30 m înălţime, în cealaltă 4,20 m lungime şi 0,40 m înălţime. Umplutura valului se ridica până la 3 m[69].

Aşezarea apărată de val, de formă ovală (230 m lungime şi 170 m lăţime, care se reduce către botul dealului până la 70 m), a fost locuită pe o mare întindere, dar cu o intensitate redusă, aşa cum rezultă din grosimea redusă a stratului de cultură. Se pare că aşezarea nu a fost ocupată în permanenţă, ci a servit mai mult ca loc de refugiu şi apărare pentru populaţia din jur[70].

Printre fragmentele ceramice descoperite în aşezarea fortificată de la Sighetu Marmaţiei se remarcă câteva ce aparţin unor vase mari, cu pereţii groşi, de culoare neagră-roşie şi cu suprafaţa canelată. Pe baza acestora, aşezarea a fost atribuită culturii Gáva şi datată în Hallstatt A[71]. Cantitatea mică de ceramică recoltată, şi ea în întregime fragmentară, dar şi lipsa oricăror piese de metal, fac problematică încadrarea culturală şi cronologică a aşezării. Având în vedere prezenţa la Sighetu Marmaţiei a unor castroane cu marginea dreaptă sau trase înspre interior[72], care lipsesc din repertoriul ceramic Lăpuş II, este evident că aşezarea de pe Dealul Cetăţii nu aparţine grupului Lăpuş.

Castroane asemănătoare celor de la Sighetu Marmaţiei au fost descoperite şi într-o altă staţiune din Maramureş, şi anume în cea de la Bogdan Vodă (Cuhea), la cca. 300 m est de centrul actual al satului, în locul numit Mănă-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

stire. Cercetările de aici, efectuate în 1964 şi 1965 de un colectiv condus de Radu Popa, au avut ca obiectiv primordial dezvelirea unei biserici de piatră medievale şi a cimitirului aferent acesteia, dar au pus în evidenţă şi un strat preistoric, cu o grosime maximă de 0.50 m, un pământ castaniu-lutos, pigmentat cu rare fragmente de cărbune, în care s-au descoperit pete de arsură şi ceramică, petele fiind interpretate ca provenite probabil de la vetre sau de la podeaua incendiată a unor locuinţe de suprafaţă[73].

Ceramica scoasă la lumină este în întregime fragmentară, doar un singur castron, spart „in situ", putând fi reconstituit în totalitate[74]. Cele mai multe fragmente provin de la oale în formă de sac, cu marginea rotunjită sau uşor răsfrântă în exterior, de culoare roşiatică sau cafenie, din pastă cu cioburi pisate, arse mediocru sau slab (fig. VIII, 1-8). Unul dintre fragmente (fig.VIII, 5) are marginea alveolată şi pereţii striaţi, decorul celorlalte constă din butoni de dimensiuni mari, uneori dubli. Remarcabile sunt fragmentele dublu colorate, negre în exterior, roşii sau cenuşii în interior, dintre care unele provin de la vase de dimensiuni mari, cu marginea lată şi răsfrântă mult în exterior, gâtul înalt şi corpul pântecos, ornamentate cu caneluri late (fig. VIII, 9-11). Astfel colorat mai este un fragment de fund de vas, ornamentat cu două caneluri înguste, orizontale (fig. VIII, 12), precum şi un fragment de castron cu marginea răsfrântă în exterior şi pereţii tronconici, canelaţi în interior (fig. IX, 9). Castronul întregibil menţionat (fig. IX, 10) este de asemenea negru- cenuşiu în exterior, roşu în interior şi are marginea trasă înspre interior, pereţii tronconici, ornamentul fiind constituit din caneluri late oblice, dispuse în partea superioară a vasului (dimensiuni: înălţime 0,25 m, diametrul gurii 0,51 m, diametrul fundului 0,135 m). Au apărut şi câteva fragmente de străchini cu marginea decorată cu caneluri răsucite în formă de turban (fig. IX, 5-6) şi boluri cu pereţii curbaţi (fig. IX, 1, 3, 7) sau profilaţi (fig. IX, 2, 4).

Unele dintre formele de vas apărute la Bogdan Vodă, cum sunt vasele pântecoase înalte, negre-roşii, şi oalele în formă de sac, se întâlnesc frecvent în grupul Lăpuş, dar şi în alte aspecte culturale cu ceramică canelată, inclusiv în cultura Gáva, alte forme, precum castroanele şi străchinile, îşi au corespondentele mai ales în cultura Gáva[75], lipsind din repertoriul Lăpuş. Având în vedere mai ales aceste analogii, aşezarea de la Bogdan Vodă -„Mănăstire", precum şi altele din Maramureş cu materiale similare pot fi atribuite culturii Gáva, datarea lor mai exactă rămâne însă problematică. Pare probabil că aceste aşezări nu aparţin fazei timpurii a culturii, sincronă cu faza Lăpuş II, ci uneia mai recente. Aşa cum dovedeşte vasul depozitului de bronzuri de la Şieu II[76], cultura Gáva este prezentă în Maramureş şi pe parcursul fazei a patra a Bronzului târziu, ce corespunde fazei Hallstatt B1 din Europa centrală.

Lipsesc în totalitate din Maramureş descoperirile care ar permite o cunoaştere măcar lacunară a evoluţiei culturale de aici în etapa imediat posterioară acestei faze. Se poate doar bănui că şi acest teritoriu, ca de altfel întreg nordul Transilvaniei, se depopulează parţial pentru o anumită perioadă. Începând de pe la mijlocul secolului al VIII--lea î.e.n., ce corespunde cu debutul epocii fierului în jumătatea estică a Bazinului carpatic, viaţa materială şi spirituală a comunităţilor se desfăşoară între coordonate noi, sensibil diferite de cele din epoca bronzului.

Spre deosebire de informaţiile cu privire la evoluţia culturală din Bronzul târziu în Maramureş, cele referitoare la metalurgia bronzului şi aurului din acest spaţiu în aceeaşi perioadă sunt mult mai numeroase. Este de remarcat însă, că lipsesc de aici orice fel de date în legătură cu locurile de exploatare a minereurilor, precum şi cu atelierele de prelucrare, nefiind cunoscut nici un tipar de turnare sau vreun alt obiect folosit în acest proces. Judecând după numărul mare al descoperirilor, se poate totuşi presupune că resursele de minereuri ale Maramureşului au fost exploatate, foarte probabil chiar mai intens decât în alte regiuni, pe o perioadă îndelungată a Bronzului târziu şi că au existat ateliere locale, eventual specializate în confecţionarea unor anumite sortimente de obiecte.

Descoperirile de metale sunt surse de cunoaştere a nivelului tehnologic al epocii căreia îi aparţin, a uneltelor folosite în diverse preocupări, a armelor şi tehnicilor de luptă, a portului şi podoabelor purtate, a motivelor decorative şi simbolice preferate, a direcţiilor relaţiilor comerciale. În acelaşi timp, ele permit şi sesizarea unor aspecte ale vieţii religioase, marea majoritate a depozitelor, dacă nu chiar toate, fiind depuneri, efectuate în cadrul unor ceremoniale de cult.

Având în vedere datarea depozitelor maramureşene, este evident că obiceiul depunerilor votive de piese de metal îşi are începuturile în această regiune în Bronzul mijlociu, dar are o largă răspândire, la fel ca în întregul spaţiu al Tisei superioare, în Bronzul târziu. Numărul cel mai mare de astfel de depuneri aparţine fazei a doua a acestei perioade, în care se încadrează majoritatea depozitelor de tip Uriu-Opályi.

Depozitele de acest tip din Maramureş sunt formate dintr-un număr relativ mic de piese, care aparţin uneori unei singure categorii de obiecte (depozite de topoare cu disc şi spin, depozite de brăţări etc.). O particularitate a celor din această regiune este lipsa din compoziţia lor a pieselor de harnaşament şi varietatea mică a podoabelor. Puţine sunt şi piesele de import, pe care le conţin, de exemplu secera cu cârlig din depozitul al patrulea de la Sighetu Marmaţiei[77].

Depozitele fazei următoare sunt mult mai puţin numeroase, în schimb unele dintre ele, cum sunt cele de la Bogdan Vodă[78] şi Câmpulung la Tisa III[79], conţin un număr foarte mare de piese. Pentru prima dată apar în compoziţia lor piese ca spade, cuţite, centuri, ace etc. Cele mai multe sunt alcătuite din fragmente, piese uzate şi turte, sunt însă câteva, precum cele de la Bârsana[80] şi Crasna Vişeului[81], care sunt formate din piese întregi.

S-a considerat la un moment dat că numărul depozitelor de bronzuri din Maramureş, ca de altfel, din întreg nordul Transilvaniei, databile în perioada corespunzătoare Hallstatt-ului B este extrem de mic, centrul lor de greutate deplasându-se înspre centrul şi sudul Transilvaniei[82]. Descoperiri noi, care se adaugă unora mai vechi, neluate în seamă de cercetarea modernă din diverse motive, indică însă, o realitate întrucâtva diferită, în sensul că în zona menţionată sunt prezente într-un număr relativ mare, comparabil cu cel din centrul Transilvaniei, depozite de bronzuri, ce aparţin cu precădere fazei celei mai recente - a patra - a Bronzului târziu, corespunzătoare fazei Hallstatt B1.

După această fază, lipsesc din Maramureş descoperirile de bronzuri de orice fel. Dintr-un motiv ce nu poate fi precizat, obiceiul depunerilor de metale dispare. Este de presupus că acum încetează şi activitatea minieră, dar şi cea metalurgică din regiune, situaţie cauzată, poate, de dispariţia resurselor de minereuri exploatabile cu tehnologia şi metodele avute la dispoziţie în acea epocă.

În Maramureş a funcţionat, cu precădere pe parcursul perioadei Uriu Opályi, şi un important centru de metalurgie a aurului. Dovezile existenţei sale sunt numeroasele tezaure de aur descoperite, dintre care cel mai important, prin cantitatea şi varietatea pieselor, este cel de la Sarăşău[83]. Din fazele corespunzătoare Hallstatt-ului A şi B lipsesc ast-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

fel de tezaure. Aurul însă, a continuat să fie folosit, foarte probabil, şi în cursul acestor faze. Un argument în acest sens este prezenţa unor inele de tip Brăduţ, ca piese refolosite, într-unul din tumulii necropolei de la Iza II[84].

Descoperiri din prima epocă a fierului sunt cunoscute din puţine staţiuni maramureşene. Una dintre ele se află în locul numit Certeze (Lazuri), pe deja amintita terasă înaltă a Tisei, în apropiere de localitatea Tisa. Aici a apărut o cantitate relativ mare de material hallstattian, într-un strat subţire însă, în care erau prezente şi artefactele Coţofeni menţionate, dar şi unele din mileniul I e.n. În afară de ceramică, au mai fost descoperite două obiecte de fier: un cuţit şi un piron, precum şi câteva obiecte de lut ars.

În ceramica de la Tisa se resimt într-o oarecare măsură tradiţiile epocii bronzului, în special în ceea ce priveşte elementele de decor: brâuri alveolare, proeminenţe, caneluri. Chiar şi unele forme de vase, cum sunt străchinile cu marginile invazate, se pot raporta la aceste tradiţii. Există, fireşte, şi o multitudine de elemente noi, care împrumută ceramicii o coloratură specifică, inconfundabilă, clar diferenţiată de cea a epocii bronzului. Remarcabil este însă, că trăsăturile definitorii ale ceramicii de la Tisa nu se regăsesc în staţiunile din regiunile învecinate. Prin caracteristicile ceramicii sale, descoperirea maramureşeană pare să fi aparţinut unui grup cultural independent, specific poate doar unui teritoriu mai restrâns. Oricum, este sigur că aspectul căruia îi aparţine aşezarea de la Tisa, precum şi, probabil, cea de la Ieud - „Podul de la gura Gârbovei", unde au fost găsite, la suprafaţă, fragmente ceramice asemănătoare[85], este distinct de cultura Kustanovice, răspândită de asemenea în zona Tisei superioare.

O altă aşezare hallstattiană a fost pusă în evidenţă la Sarasău, în punctul numit Zăpodie, pe terasa în pantă lină de pe malul stâng al văii Sarasăului, afluent al Tisei, la cca. 1 km de centrul actual al localităţii. În acelaşi loc se mai află o aşezare prefeudală şi una medieval timpurie. Cercetările arheologice au început aici în 1966 şi au continuat, cu intermitenţe, până în 1976 sub conducerea lui Radu Popa, apoi sub îndrumarea lui Georgeta Maria Iuga. Un raport mai consistent, în care însă, sunt numai menţionate descoperirile hallstattiene, a fost publicat doar cu privire la rezultatele primelor campanii de săpături[86].

Nivelul de locuire preistoric de la Zăpodie nu depăşeşte decât rareori grosimea de 0,10-0,20 m, fiind mai consistent în apropierea unor complexe (gropi, vetre, locuinţe). Din păcate, şi acestea sunt doar menţionate[87], documentaţia cu privire la ele nefiindu-mi accesibilă. Aşezarea a fost atribuită mai întâi Hallstatt-ului timpuriu[88], apoi celui târziu, existenţa sa fiind pusă în legătură cu o pretinsă puternică influenţă Kustanovice în Maramureş[89].

O astfel de influenţă nu poate fi negată, mai ales că graniţa estică a culturii Kustanovice se găseşte în proxima vecinătate a Maramureşului[90], totuşi ceramica descoperită la Sarasău este diferită de cea a acestei culturi. Ea poartă amprente particulare, care o deosebesc clar şi de ceramica hallstattiană târzie din alte staţiuni transilvănene. Este de presupus că Maramureşul, la fel ca şi în etapa anterioară, cunoaşte şi în Hallstatt-ul târziu o evoluţie distinctă, caracterizată prin prezenţa unui aspect cultural deosebit de cele ale regiunilor învecinate.

Integrarea Maramureşului într-o arie culturală extinsă are loc câteva secole mai târziu, atunci când şi în această regiune îşi face apariţia civilizaţia dacică.

Note

1. R. POPA, Ţara Maramureşului în veacul al XIV lea, Bucureşti, 1970, p. 42 şi urm.
2. Z. KALMAR, ActaMusNap 24-25, 1987-88, p. 469.
3. A. PĂUNESCU, C. IVANCIUC, SCIVA 42, 1991, p. 205 şi urm.
4. J. KOBAL, ÉvkNyíregyháza 37-38, 1996-1997, p. 117.
5. La Muzeul din Sighetu Marmaţiei.
6. La Muzeul din Baia Mare (nr. inv. 4914, 19346).
7. R. POPA, op.cit., p. 42, nota 1.
8. Situaţia din 1972.
9. ArchÉrt S.V. 10, 1876, p. 294: Magyar orvosok és természetvizsgálok 1876 augusztus 22-töl egész 28-ig Mármaros-Szigeten tartott XIX nagygyülésének történeti vázlata és munkálatai (prescurtat în continuare Magyar orvosok), Budapest, 1878, p. 165.
10. J. MIHÁLYI, A történet előtti Máramaros. Manuscris în limba maghiară păstrat la Direcţia judeţeană Maramureş a Arhivelor Naţionale, Baia Mare.
11. M. DĂNCUŞ, Zona etnografică Maramureş, Bucureşti, 1986, p. 13, nota 2. În colecţia Muzeului din Sighetu Marmaţiei.
12. M. DĂNCUŞ, op.cit., p. 14. Toate se păstrează la Muzeul din Sighetu Marmaţiei (nr. inv.: Sighetu Marmaţiei -4640, 4642, 4643, 8174, Onceşti - 4639, Giuleşti - 4644, Coştiui - 4641, Corneşti - 4645).
13. În colecţia Muzeului din Baia Mare (nr. inv.: Glod - 236, Săcel - 19342, Crăciuneşti - 30917).
14. Într-o colecţie particulară. Informaţie J. KOBAL.
15. A fost în colecţia A. GÖRÖG din Baia Mare.
16. S. MORINTZ, P. ROMAN, Dacia N.S. 13, 1969, p. 61 şi urm.
17. A. VULPE, în: Comori ale epocii bronzului din România, Bucureşti, 1995, p. 18; idem, în: In honorem emiritae Ligiae Bârzu, Timpul istoriei I, Bucureşti, 1997, p. 42 şi urm.
18. Informaţie M. DĂNCUŞ.
19. Staţiunea a fost descoperită în 1972 în cadrul cercetărilor de suprafaţă întreprinse de colectivul ce efectua săpăturile de la Crăciuneşti-"Moluţica", format din R. POPA, C. KACSÓ şi R. HARHOIU.
20. P. I. ROMAN, Cultura Coţofeni, Bucureşti, 1976, p. 23, pl. 30.
21. P. I. ROMAN, I. NÉMETI, Cultura Baden în România, Bucureşti, 1978, pl. 2, 1-2, 6.
22. C. KACSÓ, Rev. Bistriţei 7, 1993, p. 48.
23. E. COMŞA, C. KACSÓ, Materiale 10, 1973, p. 50 şi urm., fig. 2-3.
24. Z. KALMAR, loc.cit.
25. P. I. ROMAN, op.cit., pl. 1.
26. Cf. din literatura mai recentă J.W. NEUGEBAUER, Bronzezeit in Ostösterreich, St. Pölten-Wien, 1994, p. 13 şi urm., fig. 4, unde faza târzie a culturii Kosihy-Caka-Makó este atribuită neoliticului final, Bronzul timpuriu începând cu ultimele secole ale mileniului III î.e.n., şi J. LICHARDUS, J. VLADÁR, SlovArch 44, 1996, p. 25 şi urm., unde Bronzul timpuriu debutează cu orizontul Chlopice-Veselе-Kosihy-Caka-Makó.
27. A. VULPE, Äxte und Beile in Rumänien II, PBF IX-5, München, 1975, p. 65, pl. 37, 333 ("Nordtranssilvanien"); C. KACSÓ, Apulum 15, 1977, p. 135, fig. 1, 7.
28. A fost în colecţia Muzeului Naţional din Budapesta, în prezent neidentificabil. Cf. A. LISSAUER, ZfE 36, 1904, p. 579 ("Rudemadel mit langer, schmaler Kopfplatte"); J. PASTERNAK, Ruské Karpaty v archeologii, Prace, 1928, p. 171, nr. 60; K. BERNJAKOVIĆ, SlovArch 8, 1960, p. 368, nr. 139.
29. Din literatura românească cf. M. RUSU, Suciu de Sus, în: J. FILIP (ed.), Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgesehichte, Praga, 1969, p. 1400; T. BADER, Epoca bronzului în nord-vestul, Transilvaniei (prescurtat în continuare Epbronz), Bucureşti, 1978, p. 74; idem, PZ 54, 1979, p. 24; VL. DUMITRESCU, L'age du bronze, în: VL. DUMITRESCU, A. BOLOMEY, FL. MOGOŞANU, Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie, Bucarest, 1983, p. 191 şi urm.; idem, Epoca bronzului, în: VL. DUMITRESCU, A. VULPE, Dacia înainte de Dromichete, Bucureşti, 1988, p. 65.
30. P. ROMAN, I. NEMETI, Thraco-Dacica 11, 1990, p. 46.
31. C. KACSÓ, Apulum 32, 1995, p. 98.
32. R. POPA, Cnezatul Maţei, Baia Mare, 1969, p. 30, fig. 3.
33. C. KACSÓ, Dacia N.S. 31, 1987, p. 59, fig. 5-7.
34. J. KOBAL, op.cit., p. 117.
35. Ibidem, p. 120, fig. 8.
36. Ibidem, pl. 2, 5, pl. 8, 1-14, pl. 9, 1-5, 11-12.
37. Ibidem, pl. 6, 1-3.
38. V. VASILIEV, A. RUSTOIU, V. KOTIGOROŠKO, Cercetări arheologice în aria nord-tracă 2, 1997, p. 341 şi urm.
39. V. KOTIGOROŠKO, SlovArch 37, 1989, p. 23.
40. I. ORDENTLICH, Marmatia 2, 1971, p. 24.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

41. R. POPA, op .cit., nota 94.
42. C. KACSÓ, op.cit. p. 51.
43. Ibidem, p. 59, fig. 9, 12-15.
44. F. NISTOR, A. VULPE, SCIV 20, 1969, p. 182.
45. C. IVANCIUC, SympThracologica 8, 1990, p. 116 şi urm.
46. E. KROEGER-MICHEL, Les haches á disque du Bassin des Carpathes, Paris, 1983, pl. 49; C. KACSÓ, Rev. Bistriţei 9. 1995, p. 10, fig. 14, 1.
47. C. KACSÓ, loc.cit., fig. 14, 2.
48. F. NISTOR, A. VULPE, op.cit., p. 184, fig. 4, 67.
49. F. ROMER, ArchKözl 7, 1868, p. 197, nr. 1072, fig. B afirmă că piesa a fost descoperită la Sarasău. Această informaţie a fost preluată de D. POPESCU, Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen, Bucureşti, 1944, fig. 49, 2, de A. MOZSOLICS, Bronzefunde des Karpatenbeckens, Budapest. 1967, p. 164, şi de T. BADER, StComSatu Mare 1972, p. 86, fig. 2. În descrierea pieselor ce au figurat în expoziţia din 1876 de la Sighetu Marmaţiei (ArchErt S.V. 10, p. 294 şi Magyar orvosok, p. 165) se precizează însă că apărătorul de braţ a fost descoperit la Belaia Cerkov (Biserica Albă). Aceeaşi localitate de descoperire apare în manuscrisul lui IOAN MIHÁLYI DE APŞA, unde se precizează şi anul de descoperire, 1860, precum şi la M. ROSKA, Erdély régészeti repertóriuma I. -Oskor, Kolozsvár, 1942, p. 85, nr. 13.
50. D. POPESCU, Dacia N.S. 7, 1963, p. 99 şi urm., fig. 6; D. POPESCU, M. RUSU, InvArch Roumanie 1966, R8; A. Mozsolics,op.cit., p. 163 şi urm.; B. HÄNSEL, Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken, Bonn, 1968, p. 62, 103, 107, 107, 116,189, 213, 215 şi urm., 283; A. VULPE, Axte und Beile in Rumänien I, München, 1970, p.68, pl. 20, 302; M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Depozitele de bronzuri din România, Bucureşti, 1977, pl. 10-11, 1-4; E. KROEGER-MICHEL, op.cit., p. 188, pl. 131c, pl. 140 şi pl. 179.
51. C. KACSÓ, SCIVA 32, 1981. p. 372 şi urm. Informaţii cu privire la acest inel sunt oferite de lucrarea lui Ioan Mihályi de Apşa despre preistoria Maramuresului, rămasă în manuscris. Aici se afirmă că inelul, în greutate de 7,5 gr, a fost descoperit, împreună cu alte obiecte, cu ocazia construirii unei şosele, fiind foarte asemănător cu inelele din tezaurul de la Ţufalău. Inventarul expoziţiei de la Sighetu Marmaţiei din 1876, publicat în Magyar orvosok, p. 165 confirmă informaţia lui Mihályi. Încadrarea lui cronologică, cu necesarele rezerve, se face pe baza amintitei asemănări, ştiut fiind că tezaurul de la Ţufalău se datează în Bronzul mijlociu, cf. D. POPESCU, Materiale 2, 1956, p. 199 şi urm.; A. MOZSOLICS, BerRGK 46 - 47, 1965 - 1966 (1968), p. 38 şi urm.
52. Cercetări R. POPA şi C. KACSO.
53. R. POPA, C. KACSÓ, SCIVA 25, 1974, p. 561 şi urm. Materialul în muzeul din Baia Mare.
54. L. NEMOIANU, GH. TODINCĂ, CercArh 4, 1981, p. 66 şi urm.
55. Cercetări GH. TODINCĂ. Materialul în Muzeul din Sighetu Marmaţiei.
56. L. NEMOIANU, GH. TODINCĂ, op.cit., p. 67.
57. C. KACSÓ, Dacia N.S. 31, 1987, p. 51; Cercetări R. POPA şi C. KACSÓ. Materialul în Muzeul din Baia Mare.
58. Ibidem. Cercetări C. KACSÓ şi M. DĂNCUŞ. Materialul în Muzeul din Sighetu Marmaţiei.
59. Ibidem., p. 59. Cercetări R. POPA şi C. KACSÓ. Materialul în Muzeul din Baia Mare.
60. Ibidem. Cercetări R. POPA. Materialul la Institutul de Arheologie "V. Pârvan" din Bucureşti.
61. Cercetări FR. NISTOR. Materialul în Muzeul din Sighetu Marmaţiei.
62. Săpături R. POPA. Materialul în Muzeul din Baia Mare.
63. A. VULPE, Dacia N.S. 19, 1975, p. 69 şi urm.; H.-G. HÜTTEL, PZ 54, 1979, p. 38 şi urm.
64. T. KEMENCZEI, ArchÉrt 90, 1963, p. 183; idem, ActaArchHung 27, 1975, p. 332; idem, ComArchHung 1989, p. 88; T. KOVÁCS, FolArch 18, 1966/1967, p. 46 şi urm.; J, LICHARDUS, J. VLADÁR, SlovArch44, 1996, p. 33.
65. A. MOZSOLICS, ActaArchHung 12, 1960, p. 113 şi urm.; N. KALICZ, ArchÉrt. 87, 1960, p. 12; K. HOREDT, StComSibiu 13, 1967, p. 144; E. A. BALAGURI, Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1968, p. 167; idem, ÉvkSzeged 196912, p. 68; idem, în: Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten, Nitra, 1986, p. 172; idem, SlovArch 36, 1988, p. 14; A. TOCIK, J. VLADÁR, SlovArch 19, 1971, p. 422; T. BADER, SCIV 23, 1972, p. 532; idem, Epbronz, p. 75; idem, PZ 54, 1979, p. 23; V. FURMÁNEK, în: Archaeological Research in Slovakia, Nitra, 1981, p. 77; idem, Mitteilungen der Berliner Geselschaft für Anthropologie, Ethnologie and Urgeschichte 8, 2987, p. 41; S. DEMETEROVÁ, SlovArch 32, 1984, p. 46; idem, SlovArch 34, 1986, p. 111..
66. C. KACSÓ, Dacia N.S. 31, 1987, p. 74; idem, în: Relaţii româno-ucrainiene. Istorie şi contemporaneitate. Satu Mare. 1999 (sub tipar).
67. Idem, Dacia N.S. 31, 1987, p. 59. Cercetări R. POPA, C. KACSÓ şi R. HARHOIU. Materialul în Muzeul din Baia Mare.
68. K. HOREDT, Aşezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmaţiei (prescurtat în continuare Aşezarea), Baia Mare, 1966.
69. Ibidem, p. 6 şi urm.
70. Ibidem, p. 12 şi urm.
71. Ibidem,p. 16; idem, în: Probleme der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa, Bratislava, 1974, p. 244; A. LÁSZLÓ, SCIV 24, 1973, p. 584.
72. K. HOREDT, Aşezarea, fig. 9, 6. 9-10.
73. R. POPA, M. ZDROBA, Şantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea, Baia Mare, 1966, p. 34.
74. Ibidem, p. 42, fig. 31.
75. T. KEMENCZEI, ÉvkMiskolc 10, 1971, pl. 9, 14-17 (Tiszakeszi - "Tiszapart I"), pl. 10, 13-16; 11, 10-11 (Tiszakeszí - "Tiszapart III"), pl. 12, 8. 10 (Tokaj. împrejurimi), pl. 17, 4 (Boldogkováralja - "Erdészház "); idem, Die Spätbronzezeit Nordostungarns, Budapest, 1984, pl. 144, 5; 146, 7-9 (Körörm), pl. 153, 1.4. 10-11; 154, 4. 6. 16; 155, 2-8; 156. 4. 6. 15; 157, 9 (Prügy); S. DEMETEROVÁ, SlovArch 34, 1986, pl. I, 13 (Borša). pl 4, 9-10; 6.1; 7, 1 (Somotorská hora); I. NÉMETI, StComSatu Mare 5-6, 1981-1982, pl. 11, 8 (Dindeşti), pl. 14. 1 (Foieni). pl. 16. 1. 4 (Pişcolt), C. KACSÓ, ArchKorr 29, 1999, fig. 3, 2-3 (Onceşti).
76. C. KACSÓ, Marmatia 3, 1977, p. 35, fig. 5, 15.
77. Idem, RevBistriţei 9, 1995, p. 5, fig. 1, 4.
78. I. MOTZOI-CHICIDEANU, G. MLUGA, în: T. SOROCEANU (ed.), Bronzefunde aus Rumänien, PAS 10, Berlin, 1995, p. 141 şi urm.
79. C. KACSÓ, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999 (sub tipar).
80. M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, AISC 5, 1944-1948 (1949), p. 264 şi urm.
81. C. KACSÓ, în: T. KOVÁCS (ed.). Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken aud den benachbarten Regionen. Festschrift für Amalia Mozsolics zum 85. Geburtstag, Budapest., 1996, p. 249 şi urm.
82. T. SOROCEANU, în: Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa, Berlin-Nitra, 1.982, p. 367.
83. A. MOZSOLICS, ActaArchHung 18, 1966, p. 15 şi urm.; C. KACSÓ, SCIVA 32. 1981, p. 371 şi urm.
84. C. KACSÓ, StComSatu Mare 15-16, 1998-1999, nota 79 (sub tipar).
85. Cercetări R. POPA şi C. KACSÓ. Materialul în Muzeul din Baia Mare.
86. R. POPA, SCIV 22. 1971, p. 601 şi urm. Materialele din secolele IV şi V e.n. de la Sarasău-"Zăpodie" au fost publicate de R. POPA, R. HARHOIU, SCIVA 40, 1989, p. 249 şi urm.
87. R. POPA, op.cit. p. 609.
88. Ibidem, nota 15.
89. I. NÉMETI, Dacia N.S. 26, 1982, p. 132.
90. I. POPOVIĆ, în: Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslovakei in Bezug zu den Nachbargebieten, Nitra, 1986, p. 191 şi urm.; idem, în: Pam~jatki galštatskogo periodu v meziričći Visli, Dnistra i Pripjati, Kijv, 1993, p. 250 şi urm.

Zusammenfassung

Neue daten zur vorgeschichte in der Maramureş

Es werden skizzenhaft die wichtigsten Ergebnisse der Vorgeschichtsforschung in der Maramureş erörtert Die meisten alt- und neusteinzeitlichen Artefakte aus dieser Gegend wurden zufällig entdeckt. In die Übergangsperiode zur Bronzezeit werden die Siedlungen von Sighetu Marmaţiei- "Dobăneş" und Tisa- "Certeze" ("Lazuri') datiert. Beide gehören der Cotofeni-Kultur an. Die bronzezeitlichen Funde sind am zahlreichsten. Außer den Bronze- und Goldfunden werden mehrere Siedlungen hervorgehoben. Einige von denen, wie jene von Ciuleşti- "Valea Mestecănişului", Solotvino- "Cetăţeaua", Călineşti- "Rogoaze", Sighetu Marmaţiei-"Dealul Cetăţuii", Bogdan Vodă-"Mănăstire", wurden schon ausgegraben. Diese befügen die Anwesenheit der Suciu de Sus- und Gáva-Kulturen. In den Orschaften Tisa bzw. Sarasău wurden je eine hallstattzeitliche Siedlung erforscht. Die hier gefundenen Keramik-, Ton- and Metallstücke stellen die ersten Beweise der eigenartigen kulturellen Entwicklung in der Maramureş wahrend der Eisenzeit dar.

Carol Kacsó
Cercetător Dr., Muzeul judeţean Maramureş,
Baia Mare
Tel. 062/211927

www.cimec.ro / www.mncr.ro

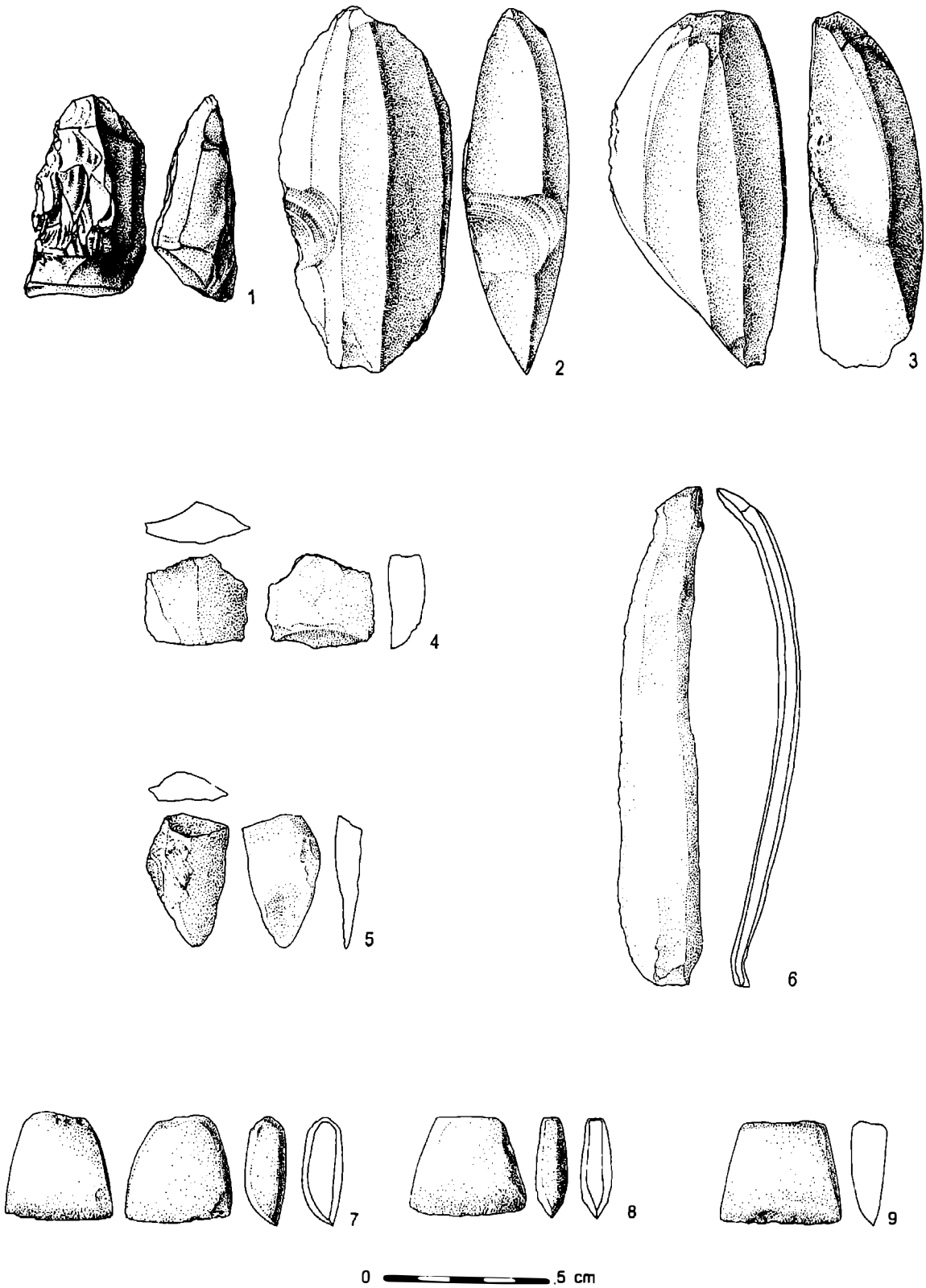

Figura 1.
1. Sarasău; 2-3. Săpânța; 4-9. Nănești.
Obiecte de piatră paleolitice și neolitice
Paleolithical and Neolithical stone objects

www.cimec.ro / www.mncr.ro

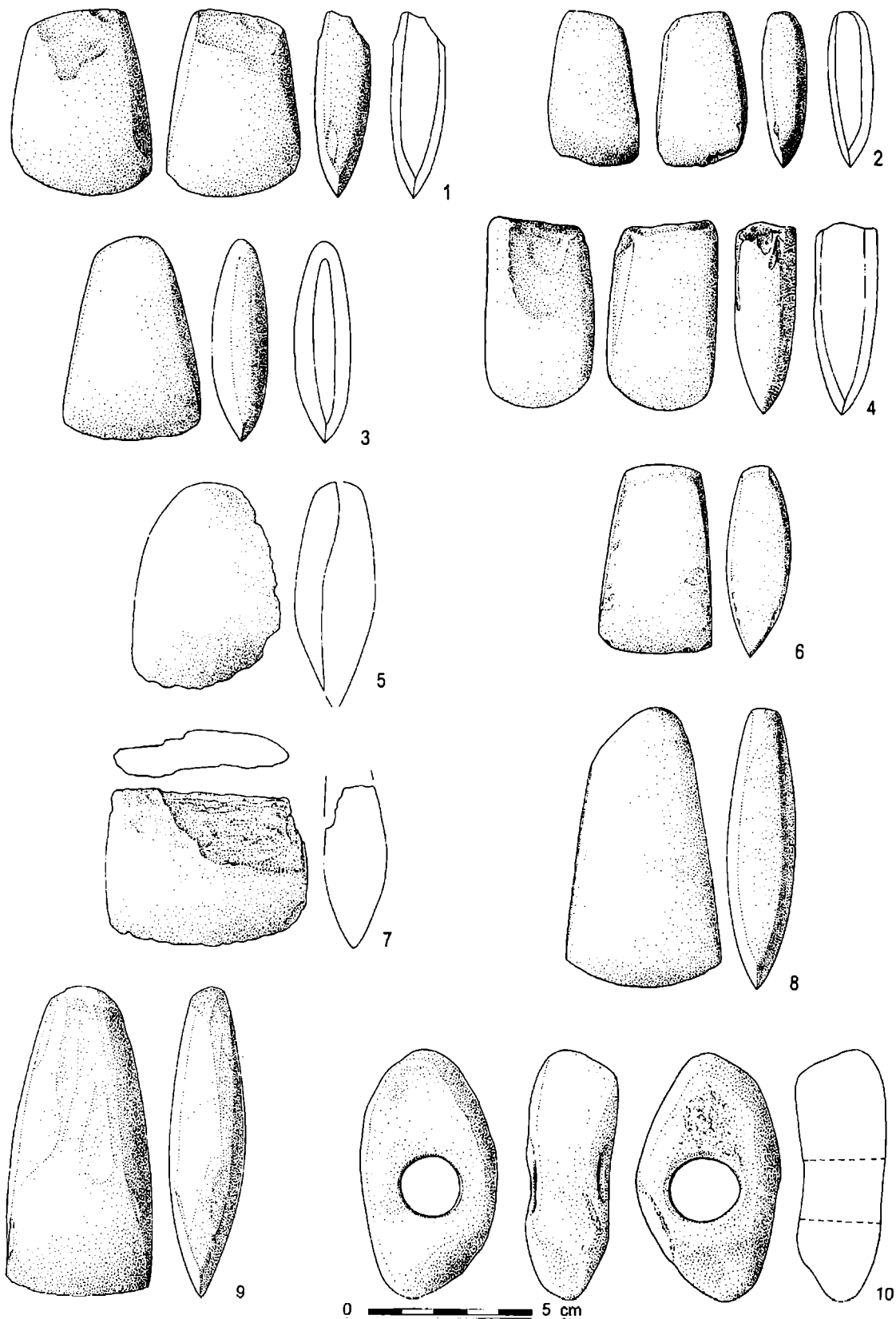

Figura 2.
1-5. Nănceşti; 6. Crăciuneşti; 7. Corneşti; 8. Săcel; 9-10. Sighetu Marmaţiei
Obiecte de piatră neolitice.
Neolithical stone objects

www.cimec.ro / www.mncr.ro

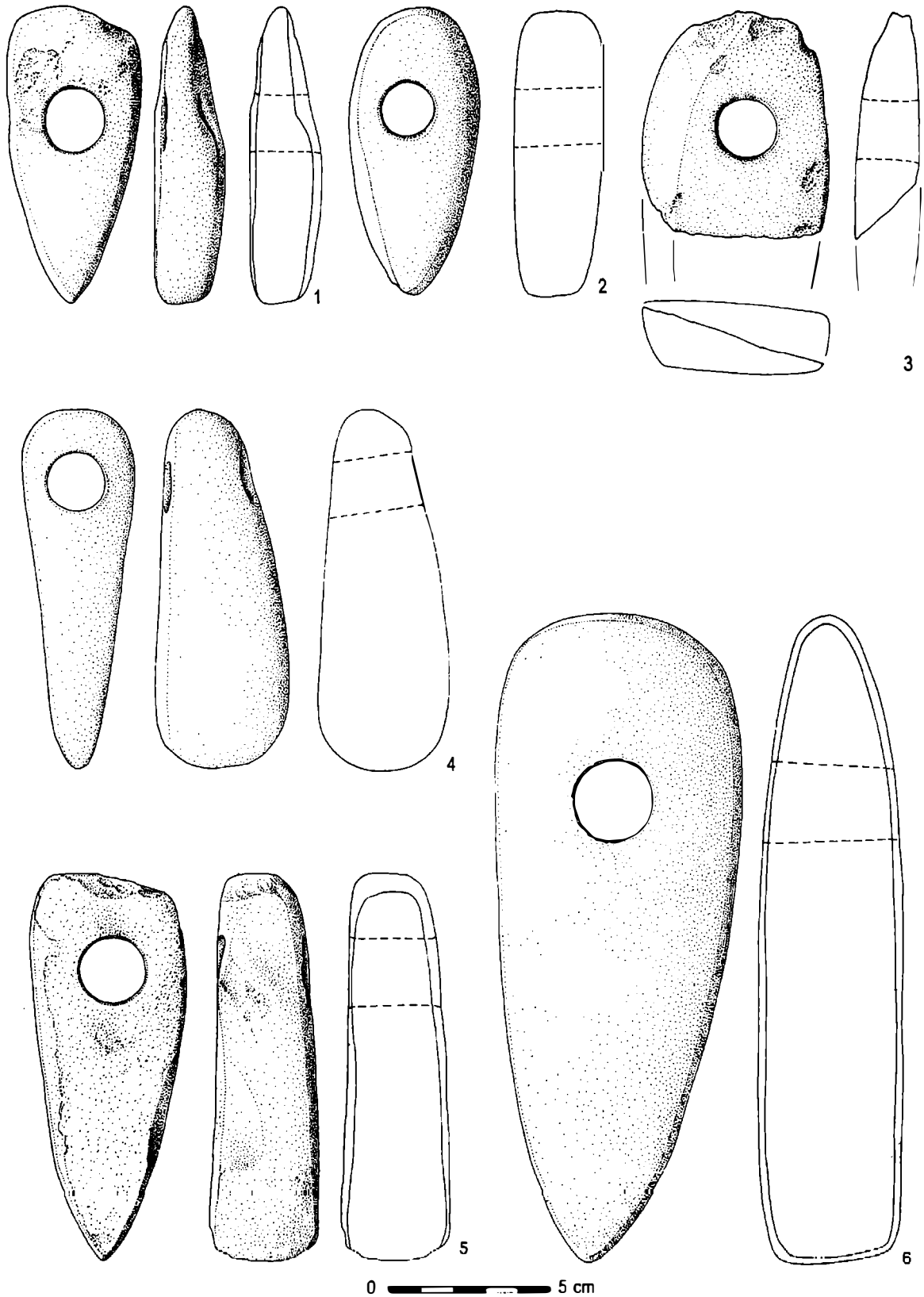

Figura 3.
1-2. Sighetu Marmației; 3. Giulești; 4. Coștiui; 5. Glod; 6. Onceşti.
Obiecte de piatră neolitice
Neolithical stone objects

www.cimec.ro / www.mncr.ro

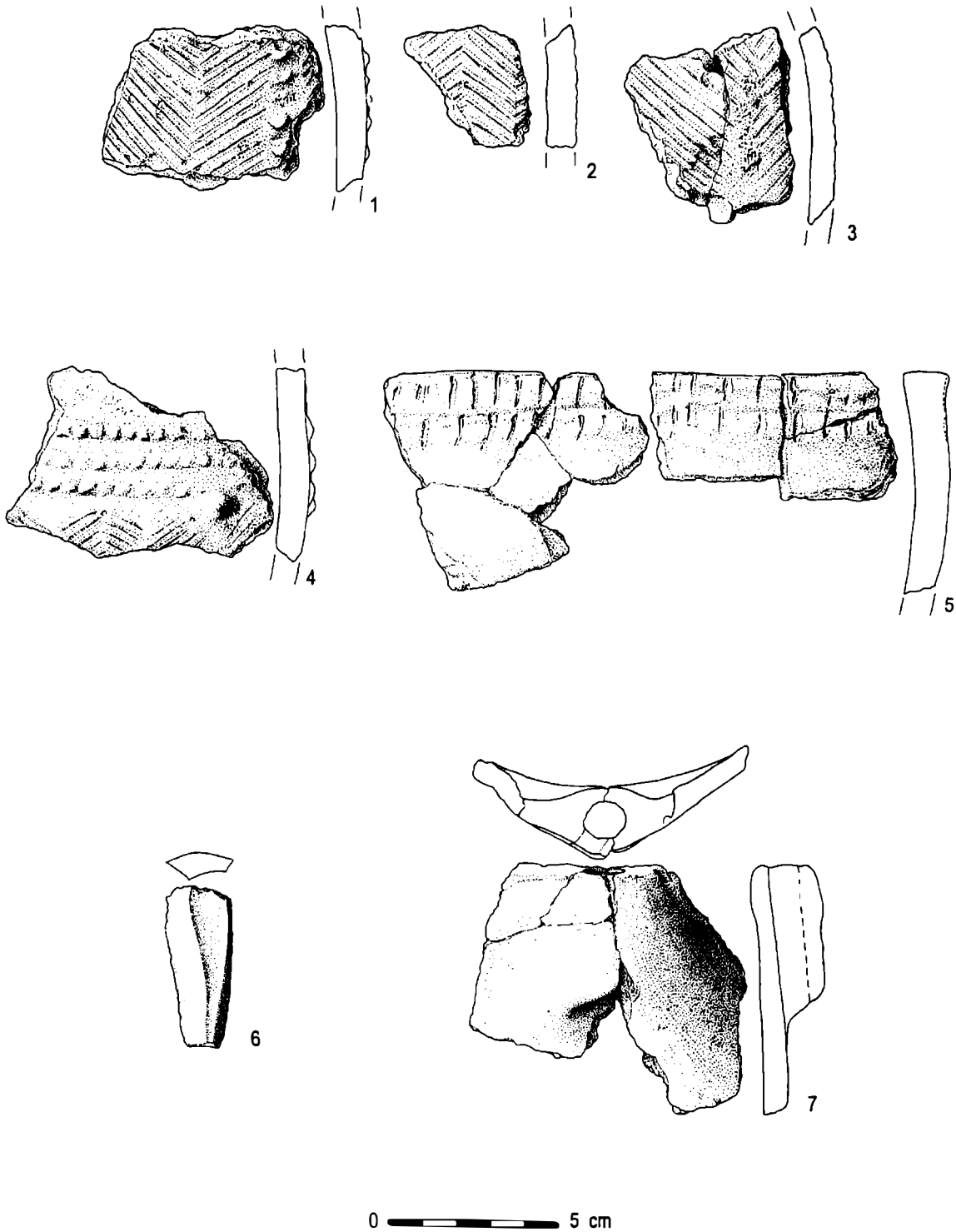

Figura 4.
Tisa
1-5, 7. Ceramică Coţofeni; 6. Lamă de silex
1-5, 7. Coţofeni Pottery; 6. Silex blade

www.cimec.ro / www.mncr.ro

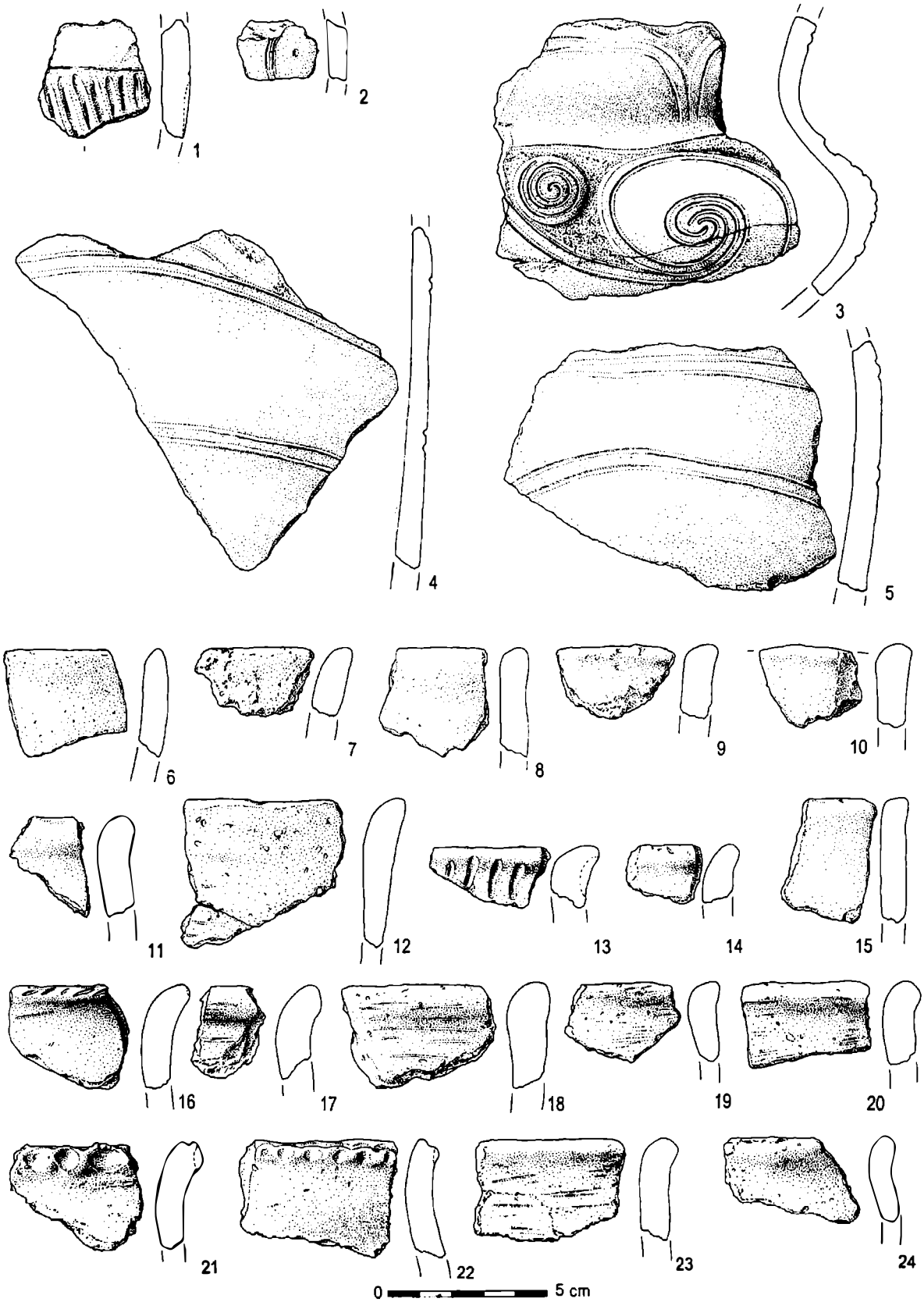

Figura 5.
1-5, 8-11, 13-17, 21-22. Călinești-„Rogoaze";
6-7, 12, 18-20, 23-24. Călinești-"Grajdurile CAP"
Ceramică Suciu de Sus
Suciu de Sus Pottery

www.cimec.ro / www.mncr.ro

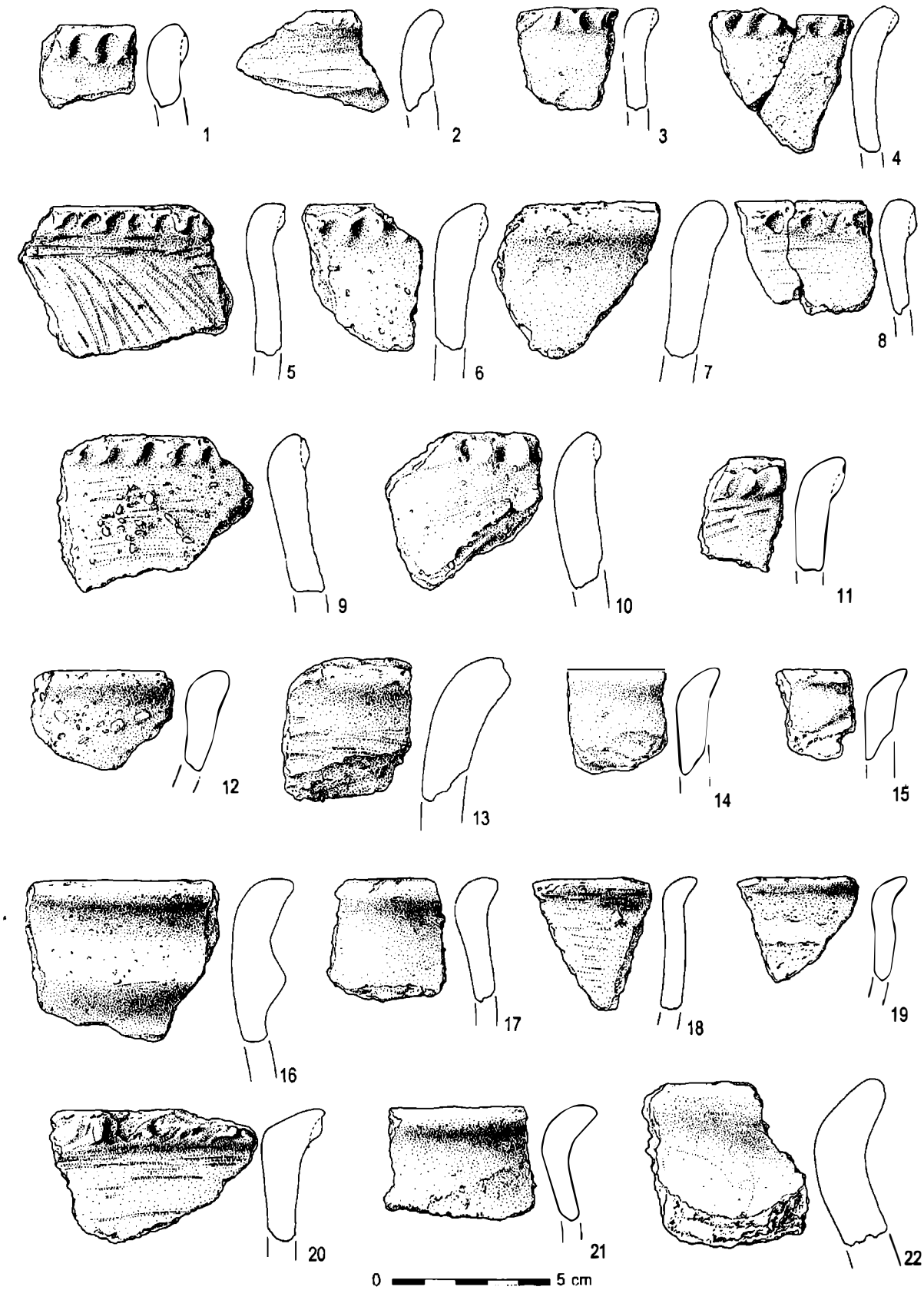

Figura 6.
2-4, 6-11, 14-16,19-20, 22. Călineşti-„Rogoaze";
1, 5-7, 12-13, 17-18, 21. Călineşti- „Grajdurile CAP"
Ceramică Suciu de Sus
Suciu de Sus Pottery

www.cimec.ro / www.mncr.ro

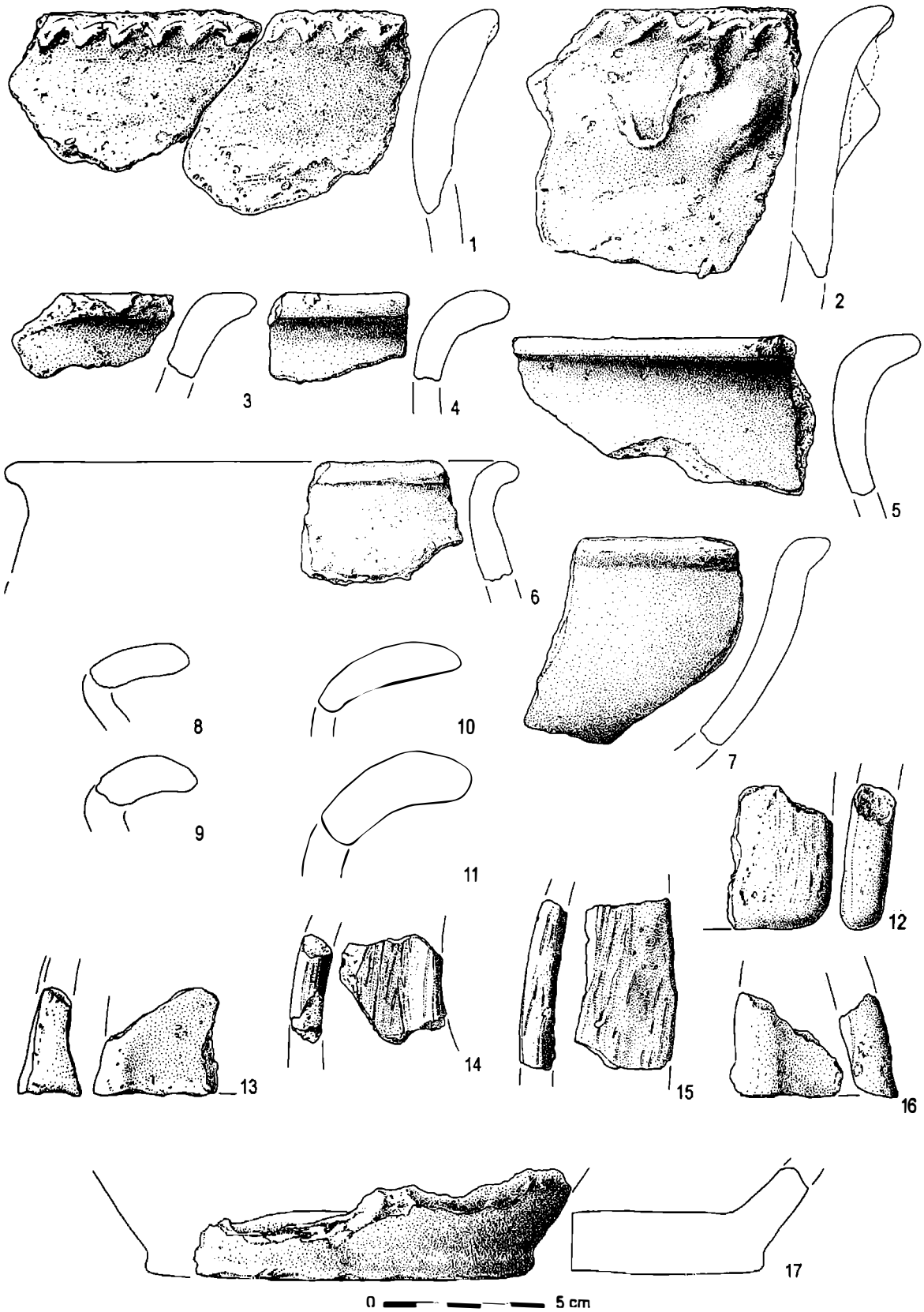

Figura 7.
3, 6-9, 13-15, 17. Călinești-„Rogoazc0ö;
1-2, 4-5, 10-12, 16. Călinești-„Grajdurile CAP"
Ceramică Suciu de Sus
Suciu de Sus Pottery

www.cimec.ro / www.mncr.ro

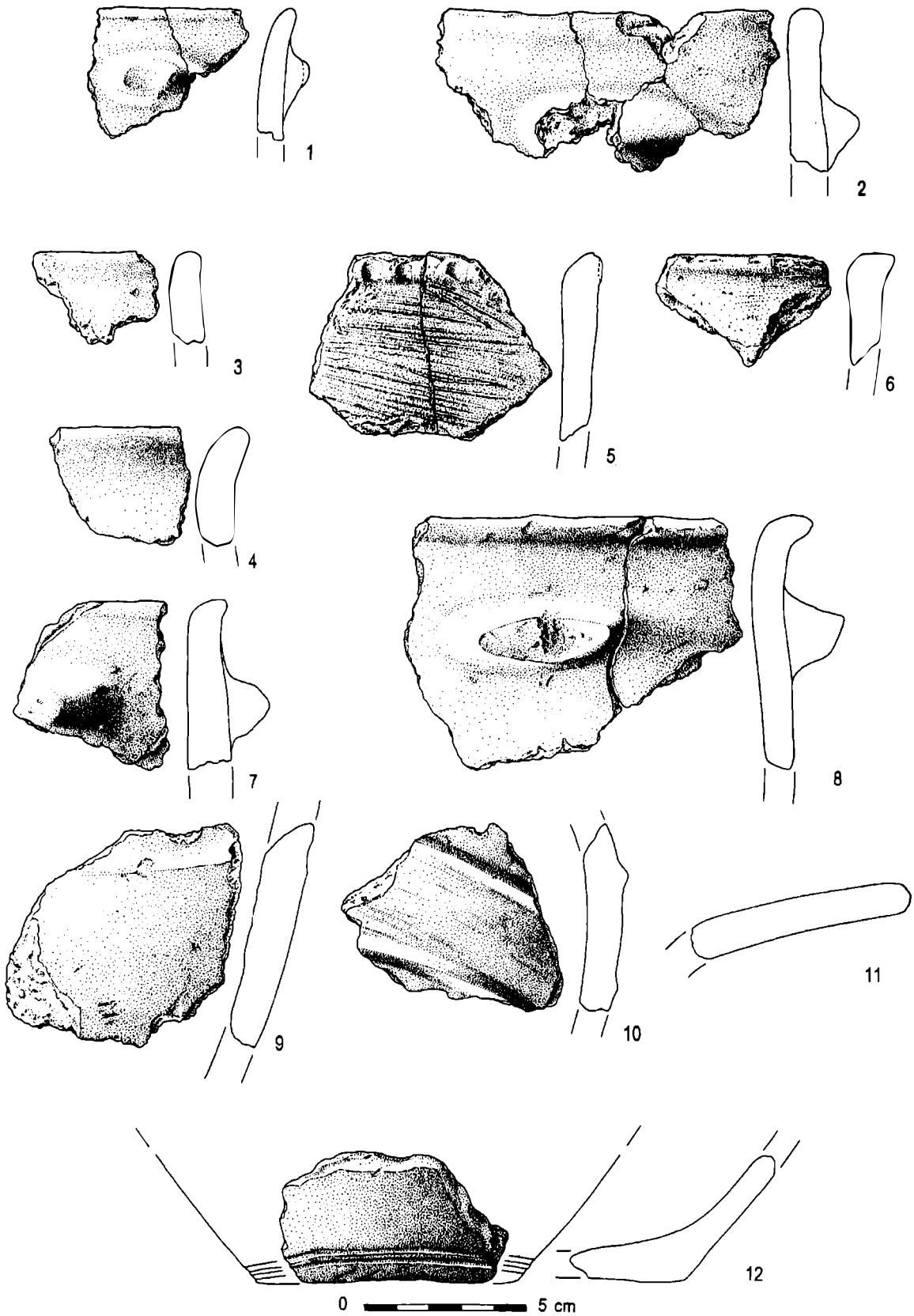

Figura 8.
Bogdan Vodă
Ceramică Gáva
Gáva Pottery

www.cimec.ro / www.mncr.ro

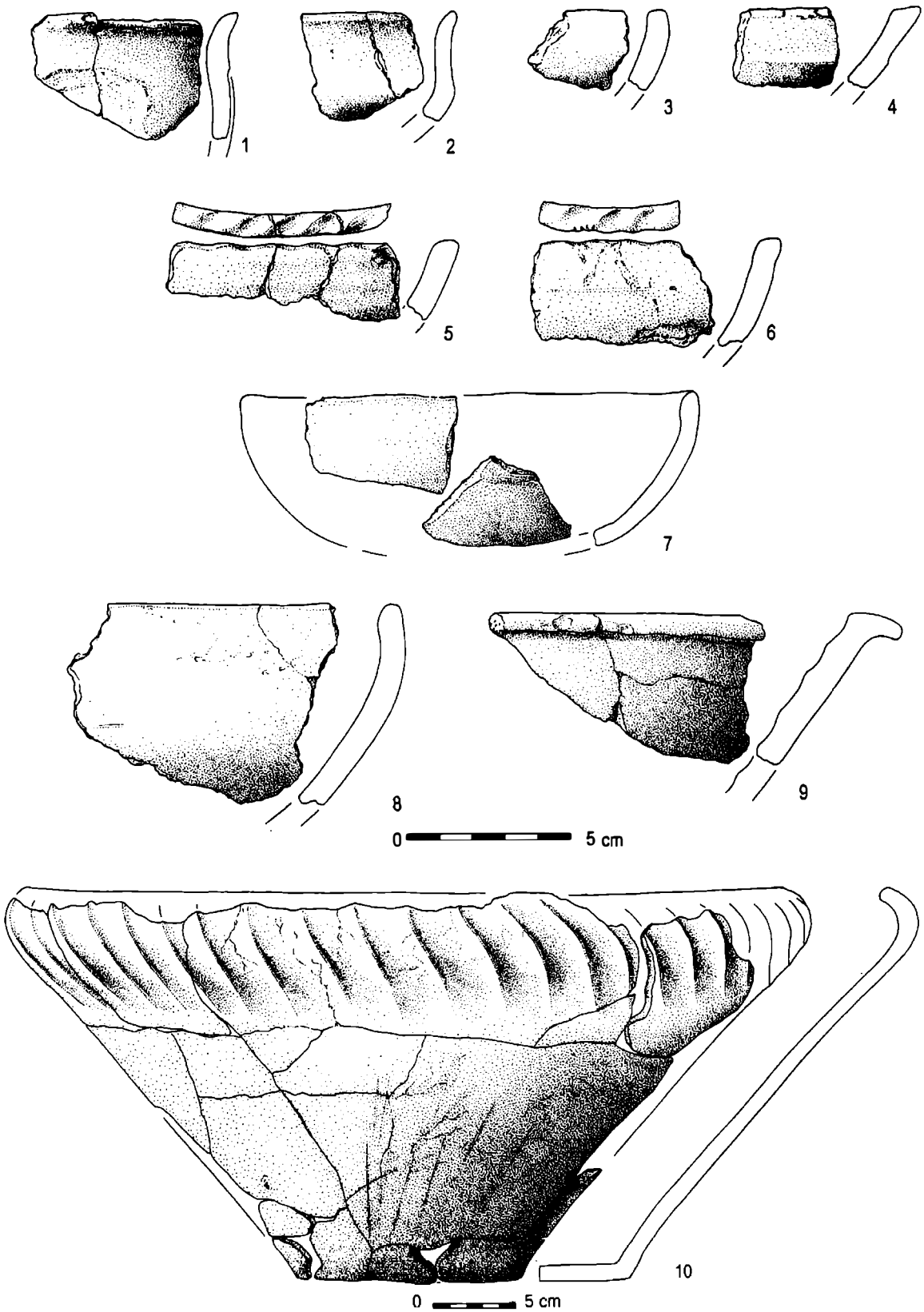

Figura 9.
Bogdan Vodă
Ceramică Gâva
Gâva Pottery

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Cetatea dacică „Valea Zânelor" - Covasna

INTRODUCERE

Cetatea "Valea Zânelor" a fost ridicată pentru a controla accesul din sud-estul Transilvaniei înspre/dinspre sudul Moldovei, îndeosebi pe Valea Oituzului.[1]

Muntele pe care se află cetatea, având cota 930 m, este situat la întâlnirea a două văi; el este înconjurat de munţi mai înalţi, ferindu-l, astfel, de o serie de intemperii şi asigurând, totodată, vizibilitatea spre depresiunea Sf.Gheorghe. Este probabilă existenţa unor puncte de observaţie pe crestele munţilor mai înalţi din jur.

Amenajările au cuprins tăierea promontoriului şi a 3-4 terase pe laturile de N, V si S; partea dinspre est este foarte abruptă. Tăierea pe direcţia vest a muntelui a dus aici la forma triunghiulară a Teraselor I, II şi III.

Munţii de aici au rezultat prin încreţire, structura lor fiind de origine sedimentară: rocă, pietriş, nisip, löess.

Astfel, prin terasare s-au obţinut atât rocă, cât şi lutul galben folosit la ridicarea fortificaţiilor.

În urma dezastrului ecologic din 5-6 noiembrie 1995 arborii din zona fortificaţiei, îndeosebi molizi şi pini, s-au prăbuşit, aproape în totalitate, atrenând între rădăcinile lor părţi din ziduri şi complexe, ca şi inventarul din stratul arheologic.

Exploatarea mecanică a masei lemnoase trebuia supravegheată şi, apoi, întreprinse săpături arheologice sistematice pentru a se salva cât mai mult posibil din acest monument.

Menţionăm că zona cetăţii, îndeosebi platoul şi Terasa I, au constituit, decenii la rând, locul predilect pentru căutătorii de comori şi diverse expediţii şcolare.

Cercetările sistematice de până acum au fost reduse.

În 1942, Al. Ferenczi[2] a trasat mai multe secţiuni, dar, întrucât cercetătorul amintit a dispărut în timpul războiului, rezultatele n-au fost publicate, nepăstrându-se nici documentaţia şi nici piesele descoperite. Dispunem doar de câteva date sumare, publicate de Z. Székely. Totuşi, observaţiile sale sunt, în mare măsură, corecte.

În 1949, s-au întreprins cercetări de către C. Daicoviciu, E. Chirila, S. Kiss, D. Protase, I. I. Russu si Z. Székely, obţinându-se o serie de date suplimentare, amintite, din păcate, doar într-o notă sumară.[3] Cu prilejul acestor săpături se notează o serie de date, nemenţionate cu prilejul celorlalte săpături, şi care acum nu se mai observă în teren: faptul că la capetele nord-vestice ale forificaţiilor teraselor, lângă prăpastie, există turnuri şi că poarta cetăţii se află la întâlnirea dintre Terasele a III-a şi a II-a. De asemenea, nu cunoaştem soarta jurnalului şi a planurilor întocmite cu ocazia acelor săpături.

În 1968, Z. Székely a efectuat alte cercetări, între care o secţiune de 109 m, ce traversa monumetul pe direcţia sud-vest. Rezultatele au fost, parţial, publicate, în diverse reviste.[4] Din păcate, aproape tot materialul arheologic n-a mai putut fi identificat în Muzeul Naţional Secuiesc din Sf. Gheorghe.

Cercetările noastre au avut câteva condiţionări, determinate de prezenţa copacilor, a butucilor, a crengilor şi a unei vegetaţii abundente.

Ne-am propus supravegherea exploatării masei lemnoase şi începerea săpăturilor în zonele cele mai accesibile, pentru a lămuri o serie de observaţii neclare sau confuze din săpăturile anterioare.

Întrucât partea de sud-vest era cea mai convenabilă, am curăţat o zona de pe platou şi Terasa I-a.

Deoarece modul de prezentare a fortificaţiilor în raportul lui Z. Székely ridica unele probleme şi pentru a avea o axă de raportare a săpăturilor noastre, am curăţat, lărgit şi adâncit secţiunea din 1968, pe Platou şi Terasa I-a. S-a constatat, astfel, că Secţiunea din 1968 n-a atins, în cea mai mare parte, stratul steril din punct de vedere arheologic.

De asemenea, am efectuat o suprafaţă de 4 X 4 m pe Terasa I-a şi am dezvelit o porţiune din fortificaţia Terasei I-a, aflată la vedere, între două secţionări anterioare.

Rezultatele acestora vor fi prezentate în continuare.

Până la ridicarea topografică corespunzătoare, am efectuat o serie de măsurători, care trebuie privite ca relative, întrucât arboretul căzut şi vegetaţia abundentă n-au permis observaţii sigure.

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE

Platoul este de forma ovală, având circa 29 X 25 m, incluzând o suprafaţă de circa 700 m^2. Din săpăturile anterioare se cunoaşte că pe marginea platoului era o fortificaţie circulară[5], ea fiind identificată şi în secţiunea noastră.

Chiar pe buza platoului se observa vestigiile unei fortificaţii ce constă dintr-o depunere ovală din pietre legate cu pământ galben, ce are la bază o lăţime de peste 3 m, cu înălţimea păstrată de circa 1,00 m. Pietrele sunt de forme şi mărimi diferite; în partea superioară se observă câteva zone cu arsură şi cărbune, probabil resturile palisadei. Din aceste considerente, apreciem că platoul a fost fortificat, mai probabil, cu un val cu miez din piatră, dublat de o puternică palisadă, decât de un zid, fără a se exclude, totuşi, şi ultima ipoteză.

Diferenta de nivel dintre platou şi Terasa I-a este de circa 7,5 m. O mare parte din această pantă este ocupată, după noi, de vestigiile unui zid de susţinere a platoului. Construcţia din piatră este în pantă, având o lăţime de peste 4,00 m. În partea inferioară construcţia are aspectul unui zid, pietrele fiind aşezate cu partea dreaptă spre exterior, astfel creându-se un contrafort, înalt de 0,30-0,40 m. Pe pantă pietrele sunt aşezate, din loc în loc, în trepte. Toată structura este legată cu lut galben, neobservându-se vreo legătură cu lemn.

În schimb, la baza zidului de susţinere se observă cărbune şi arsura de la câteva bârne masive din lemn, dispuse orizontal; din loc în loc, ele erau, probabil, susţinute de pari verticali.

După opinia noastră, este vorba de un zid de susţinere a platoului, ridicat într-o etapă ulterioară, şi nu de un zid de apărare, întrucât, aflându-se la baza pantei, era nevoie de o înălţime de circa 4,00 m numai pentru a ajunge la baza platoului.

Se poate aprecia, în actualul stadiu de cercetare, că s-a observat o alunecare a platoului şi, deci, necesitatea consolidării acestuia. Menţionăm, din nou, că muntele este format dintr-un amestec de löess, rocă şi pietriş ce nu asigură o stabilitate deosebită.

Observaţiile stratigrafice atestă faptul că sub val şi între val şi zidul de susţinere structura muntelui este identică (roca măcinată şi pământ), deci este strat geologic, pe când pietrele valului şi zidului au fost legate cu pământ galben; de asemenea, peste fortificaţii s-a depus un strat de pământ galben.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Terasa I-a are o lăţime de circa 15 m, exceptând coltul vestic, ea fiind marginită de un zid cu o lungime de circa 200 m, deci cuprinde o suprafaţă de circa 3000 m^2.

Zidul are o lăţime de 1,70-1,80 m, păstrându-se bine ambele paramente, ca şi emplectonul.

Paramentele zidului se păstrează pe o înalţime de 1,40-1,50 m. apareiajul fiind format din 10-12 asize. Întrucât structura rocii permitea obţinerea unor laturi plate, nu este vorba de fasonarea pietrei, ci doar de selectarea unor pietre şi aşezarea lor în paramente, obţinându-se astfel aparenţa unui zid fasonat.

Emplectonul este format din pietre de diverse forme şi mărimi, liantul fiind doar lutul galben. Nu s-a sesizat folosirea lemnului în structura zidului, nici în paramente, nici în emplecton. Nu s-au observat urme de ardere.

Terenul a fost aplatizat prin terasare, aşezându-se apoi. un rând de pietre, ce forma talpa zidului, care iese în afara apareiajului, ridicându-se apoi paramentele. De asemenea, până la marginea pantei, pe escarpă, s-a aşezat un strat de pietre, de diverse forme şi mărimi, pentru a întări stabilitatea zidului.

Întrucât n-am ajuns până la bază pe ambele laturi şi n-am demontat zidul pentru a-i vedea profilul, nu putem fi siguri dacă s-a săpat un şanţ sau el a fost ridicat direct pe terenul plat obţinut.

Din observaţiile noastre preliminare şi din profilul interior al secţiunii, fortificaţia terasei a fost refăcută, ea suferind o demantelare anterioară părăsirii ei definitive.

Peste zidul cu paramentele păstrate pâna la 1,40-1,50 m se află o aglomerare de pietre de formă ovală, legate cu pământ galben. De asemenea, la exterior, tot până la înalţimea paramentului şi până la marginea terasării se află o depunere, probabil în straturi, de pietre şi lut galben. Este posibil ca în a doua fază să fie vorba de ridicarea unui val placat cu piatră, peste zidul anterior. Ipoteza este întărită de descoperirea unor relativ numeroase fragmente de vase la exteriorul zidului, peste stratul de pietre de la bază.

În acest caz, este vorba fie de o refacere a fortificaţiei. fie a existat, anterior, o aşezare nefortificată.

Terasa I-a: la circa 25 m VNV de SI am dezvelit o porţiune de zid, lungă de circa 3 m, întrucât aici se observa paramentul interior, se află într-o zonă de curbură şi era mărginită de două secţiuni anterioare, executate într-o perioadă pe care n-o putem preciza. Zidul are o laţime de circa 2,00 m, paramentul exterior fiind aici cel alunecat. Paramentul interior se păstrează pe o înalţime de 0,40-0,45 m, format din 4-5 asize, fiind alese pietrele cele mai mari, cu una din laturi plată. La talpa zidului, spre interior, s-au aşezat iaraşi câteva pietre.

Emplectonul este format din pietre de diverse forme şi mărimi, legate cu pământ galben. Nicăieri nu se observă urmele unei structuri din lemn.

În zona de curbură a terasei, zidul este semioval, deci schimbarea direcţiei s-a rezolvat lin, nu în unghi.

În concluzie, se poate afirma că zidul *Terasei I-a* are o laţime de 1,80-2,00 m, fiind format din două paramente cu părţile vizibile din pietre cu laturile plate, plus emplectonul, ca liant folosindu-se lutul galben. Nicăieri, deocamdată, nu s-a observat o structură de lemn.

Piatra folosită este locală, rezultată din terasare, şi are structuri, mărimi, forme şi culori diferite. Unele pietre au culoarea roşie, iar prin dezagregarea lor se dă impresia unei incendieri.

În zona cercetată, zidul s-a păstrat pe o înalţime maximă de 1,50 m.

Se observă o etapă de demantelare şi de refacere, urmând apoi o locuire îndelungată, până la părăsirea ei definitivă. Nu este exclusă o refacere, printr-un val.

Observaţiile stratigrafice sugerează şi o locuire dacică anterioară fortificării.

Prin cercetările viitoare, urmează să se precizeze datele încă neclare.

Terasa a II-a este cea mai mare, cu o laţime de peste 15 m, perimetrul fortificaţiei depăşind 250 m, deci are o suprafaţă de peste 3700 m^2. Z. Székely afirmă că ea este apărată de un zid din piatră gros de 8,80 m.[6] Dacă această grosime este reală, ea ar depăşi cu mult grosimea zidurilor dacice obişnuite.

Oricum, vestigiile acestei fortificaţii sunt impresionante şi ele se evidenţiază bine pe toată lungimea terasei. În campania următoare vom intersecta fortificaţia şi vom vedea despre ce este vorba. Nu este exclus, dată fiind grosimea, să fie vorba de un val cu miez din piatră.

Terasa a III-a este mai scurtă, cu o lungime de peste 150 m şi cu o lăţime medie de 10 m, deci cu o suprafaţă de minimum 1500 m^2. Întrucât fortificaţia a fost întretăiată de un drum forestier, s-a putut observa o depunere de piatră de peste 7 m lăţime, cu o înalţime păstrată de peste 0,80 m. Întrucât zona era bulversată, iar fortificaţia era uşor alunecată, nu putem preciza dacă este vorba de un zid sau de un val cu miez din piatră. Oricum, între pietre era lut galben, deci s-a folosit acelaşi liant.

Această terasă se află doar pe laturile de vest şi de nord.

Terasa a IV-a? Spre baza muntelui, pe direcţia sud-vestică este probabilă existenta unei alte terase, care, probabil, n-a fost fortificată. Este, probabil, Terasa a III-a la Z. Székely, a cărui secţiune a intersectat-ă.[7]

Lăţimea teraselor este relativă, întrucât alunecările de pe pantele abrupte au dus la îngustarea lor.

STRATIGRAFIA

Terasa I-a. Deşi lângă zid nu s-a ajuns încă la stratul steril din punct de vedere arheologic, se pot face o serie de observaţii preliminare.

Întrucât, în profilul sud-vestic al secţiunii S1, se observă un strat arheologic ce intră sub baza zidului, este probabil ca pe Terasa I-a să fi existat o locuire anterioră fortificării.

Acest strat arheologic, gros de 0,30-0,50 m, conţine multe materiale din Hallstattul timpuriu, dar şi dacice. Rezultă, deci, ca la noua amenajare a terasei, din sec. I a. Chr., s-a distrus o locuire hallstattiană destul de intensă. Este foarte probabil ca prima amenajare a terasei să se fi efectuat încă din prima epocă a fierului.

Peste prima demantelare se afla un strat, gros de 17-20 cm, de arsură, cărbune, cenuşă, fragmente ceramice, ce corespunde unui serios incendiu.

Între cele două nivele de demantelare se află un strat arheologic, gros de 0,50-0,60 m, ce sugerează atât o nouă amenajare, cât şi o perioadă relativ îndelungată de locuire.

A doua, şi ultima, demantelare corespunde perioadei de încetare a locuirii, ea fiind la nivelul superior de demantelare a zidului. Nu se observă, în zona cercetată de noi urmele vreunui puternic incendiu. Cronologic, ea poate fi plasată, probabil, în perioada războaielor daco-romane.

MATERIALUL ARHEOLOGIC

Epoca bronzului: doar două fragmente de vase, foarte probabil aparţinând culturii Wietenberg.

Hallstatt. Îndeosebi la baza Secţiunii S_1, de pe Terasa I-a, s-au găsit relativ numeroase fragmente de vase - castroane, strachini, vase de provizii, ceşti etc., de culoare neagră, unele având cancluri

www.cimec.ro / www.mncr.ro

oblice, cu mici proeminenţe conice sau urechiuşe, ce aparţin primei epoci a fierului, probabil cultura Gava.

Epoca dacică. Încă de la început, trebuie precizat că tot materialul aparţine La Tène-ului târziu, foarte probabil sec. I a. Chr.- I d. Chr., fără a se exclude sfârsitul sec. II a. Chr.[8]

Între tipurile *modelate cu mâna* menţionăm borcanele şi alte vase de diverse mărimi, prevăzute cu butoni pentru manevrare, decorate cu brâuri alveolate, bobite plate, benzi incizate sau *franjuri*, cănite cu angoba neagră, fructiere, cenuşii sau gălbui-caramizii, vase mari de provizii etc.

Recipientele *modelate cu roata* sunt reprezentate de *pithoi* cu buza masivă, având caneluri late, căni, kantharoi arsi oxidant, apoi de vase mari, cupe cu picior, fructiere, căni, ceşti, arse inoxidant, cu angoba cenuşie sau neagră, unele decorate cu linii lustruite, îndeosebi în reţea.

La diverse nu putem menţiona decât o fusaiolă, o rondea perforată, o rondea cu semne incizate şi o figurină antropomorfă, care n-are indicate nici membrele nici detaliile feţei.[9]

Epoca romană? Pe zidul de pe Terasa I-a s-a descoperit o cărămidă fragmentară, probabil romană. Astfel de piese au mai fost menţionate şi de Al. Ferenczi[10] şi C. Daicoviciu[11].

Se poate presupune ridicarea de către romani a unui punct de observaţie, după 106p.Chr., pentru a supraveghea această zonă.

Nu s-au descoperit, deocamdată, piese din epoca post-dacică, deşi în săpăturile anterioare s-au găsit piese din epoca medievală, între care şi un depozit monetar.[12]

CONSIDERAŢII FINALE

Pe baza săpăturilor de până acum se pot emite câteva consideraţii preliminare.

Locuirea din epoca bronzului a fost sporadică, pe când cea din prima epocă a fierului a fost mai intensă, când este posibil să se fi efectuat anumite amenajări.

Locuirea din epoca dacică a fost consistentă, ea cuprinzând sec. I a. Chr. - I d. Chr. După cucerirea Daciei de către romani, foarte probabil, aici n-a mai continuat vieţuirea.

Lucrările de amenajare au fost importante, ele incluzând obţinerea unor terase de circa 10000 m^2, ca şi ridicarea unor fortificaţii, de apărare sau de susţinere a teraselor, de peste 700 m.

Suprafaţa relativ mare a teraselor, de circa 1 ha, şi masivitatea liniilor de fortificaţie indică un centru dacic important, poate o reşedinţă zonală şi un loc de refugiu pentru comunităţile dacice din depresiunea Sf. Gheorghe. La acestea se adaugă rolul militar - de control al întăririlor şi ieşirilor în/dinspre sud-estul Transilvaniei spre Moldova.[13]

Rămâne că prin cercetările viitoare să se stabilească structura, cronologia şi rostul celor cinci linii de fortificare identificate până acum, ca şi stratigrafia.

Din aceste date reiese importanţa deosebită a sitului de la Covasna - "Valea Zânelor" pentru cunoaşterea civilizaţiei dacice din sud-estul Transilvaniei, în special, dar şi pentru ansamblul lumii autohtone.

NOTE

1. Pentru rolul acestei cetăţi în cadrul sistemului de aparare dacic din această zonă, vezi V. Crisan, *Aşezări şi fortificaţii dacice în estul Transilvaniei (sec. II a.Chr.-I p.Chr.)*, Teza de doctorat, Cluj-Napoca, 1999.
Bibliografia privitoare la cetate este cuprinsă în *Repertoriul arheologic al Judeţului Covasna*, Sf. Gheorghe, 1998, *sub voce* Covasna, p. 79 (V. Crişan). Date sumare privind campania din 1998 au fost publicate în *Catalogul expoziţiei Cultura şi civilizaţie din Carpaţii Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice*, Sf. Gheorghe, 1998, p. 14-15, pl. VII-IX (V. Sîrbu, V. Crişan).
2. Unele date au fost publicate de Al. Ferenczi, mai ales în presa vremii, dar, din păcate, nu cunoaştem soarta documentaţiei sale de teren (carnete, planuri, fotografii).
3. SCIV, 1, 1950, 1, p. 119-120.
4. Z. Székely, SCIV, 23, 1972, 2, p. 201-214, unde autorul face unele confuzii privitoare la prezenţa şi structura liniilor de fortificaţii.
5. Situaţie menţionată de Al. Ferenczi, care a secţionat, în mai multe locuri, fortificaţia de pe platou.
6. Z. Székely, *op. cit.*, p. 205, dar, probabil s-a menţionat, din greşeală, şi zona de demantelare sau alte structuri din piatră.
7. Traseul secţiunii magistrale (S I), de 109, executată de Z. Székely, vizibilă şi acum, n-a putut intersecta Terasa a III-a, întrucât aceasta se uneşte cu Terasa a II-a la câţiva metri mai la nord-vest de săpătura autorului.
8. Există şi tipuri de vase ceramice (fructiere masive cu angoba neagră, lustruită, strachini, borcane), care ar putea fi şi din sec. II a.Chr., dar, în lipsa unor piese mai caracteristice (importuri, fibule), o datare mai veche ni se pare, încă, riscantă.
9. Piesa provenind din colecţia profesorului Dumitru Furtuna.
Pentru tipologia şi semnificaţia figurinelor antropomorfe, vezi V. Sîrbu, *Credinţe şi practici funerare, religioase şi magice în lumea geto-dacilor*, Brăila - Galaţi, 1993, p. 58-62, 64-67, 110-122.
10. St. Ferenczi, *Erdélyi Múzeum*, LII, 1947, 1-4, p. 15, n.13;
11. C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 120, notează descoperirea a două fragmente de caramizi romane.
12. Z. Székely, *op.cit.*, p. 203, tezaur descoperit de A. Ferenczi.
13. V. Crişan, *op.cit.*, p. 46; I. Glodariu, *Arhitectura dacilor. Civilă şi militară(sec. II î.e.n.- I e.n.)*, Cluj- Napoca, 1983, p. 94-95

Valeriu Sîrbu
Cercetător Dr., Muzeul Brăilei,
Brăila, Piaţa Traian, nr.1
Tel. 039/614725; 611788

Viorica Crişan
Cercetător Dr., Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca
Str. Constantin Daicoviciu, nr. 3
Tel. 064/195677, E-mail: 1@ mnit.muscum.utcluj.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

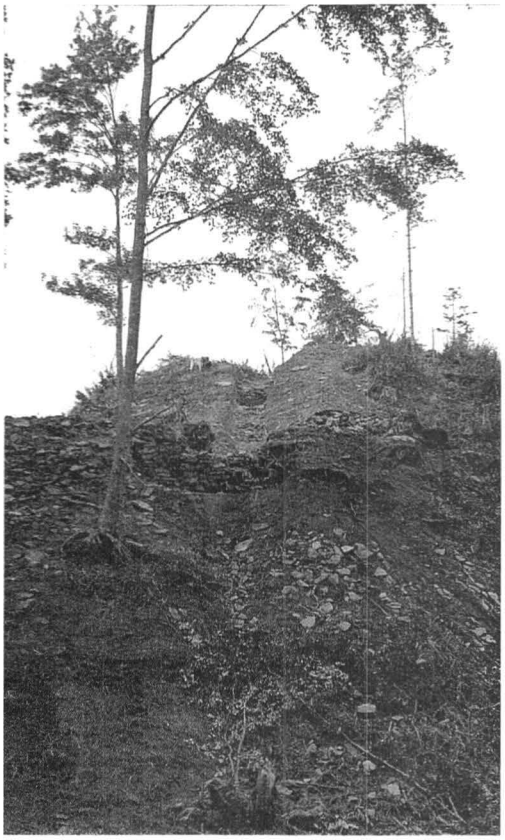

1

2

3

COVASNA - ***Cetatea Zânelor***, Jud. Covasna.
1. Vedere spre acropolă, de pe Terasa a II-a; 2. Vedere de pe acropol` spre Terasele I - II
3. Fortificația de pe marginea acropolei.
1. Vue vers l'acropole, prise de la II Terrasse; 2. Vue prise sur l'acropole vers les Terrasses I-II; 3. Fortification au bord de l'acropole.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

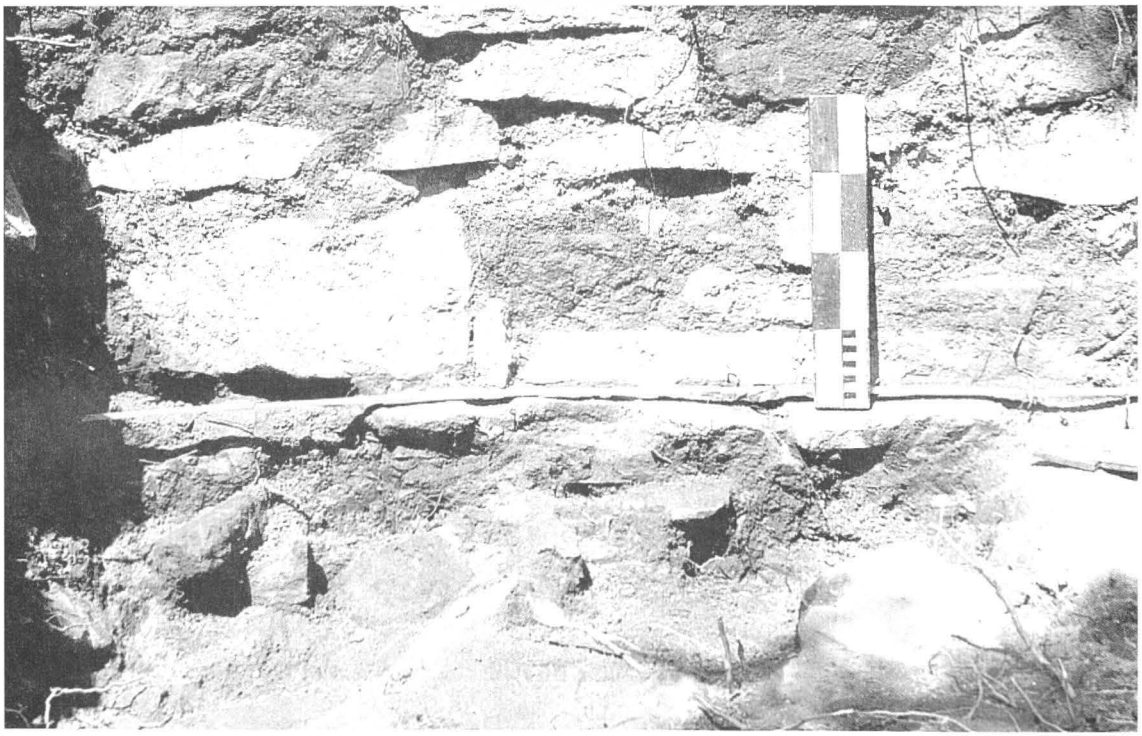

2

COVASNA - ***Cetatea Zânelor***, Jud. Covasna.
1. Zidul Terasei I-a, văzut din exterior; 2. Baza zidului Terasei I-a.
1. Muraille de la Ire Terrasse, vue de l'extérieur; 2. Base de la muraille de la Ire Terrasse.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

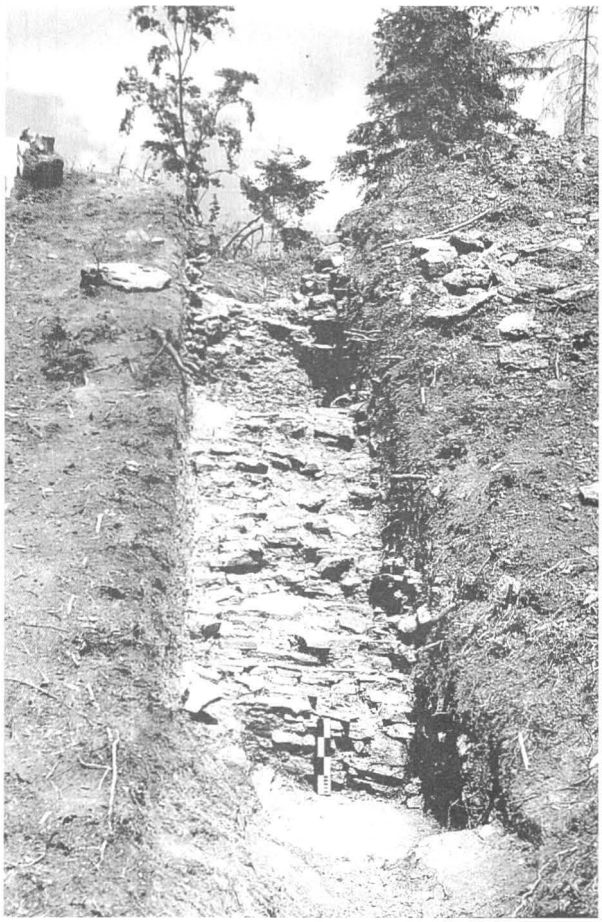

1

2

COVASNA - ***Cetatea Zânelor***, Jud. Covasna.
1. Fortificațiile de pe acropolă; 2. Zidul Terasei I-a, sectorul sud-vestic.
1. Fortifications sur l'acropole; 2. Muraille de la Ire Terrasse, secteur sud-ouest.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

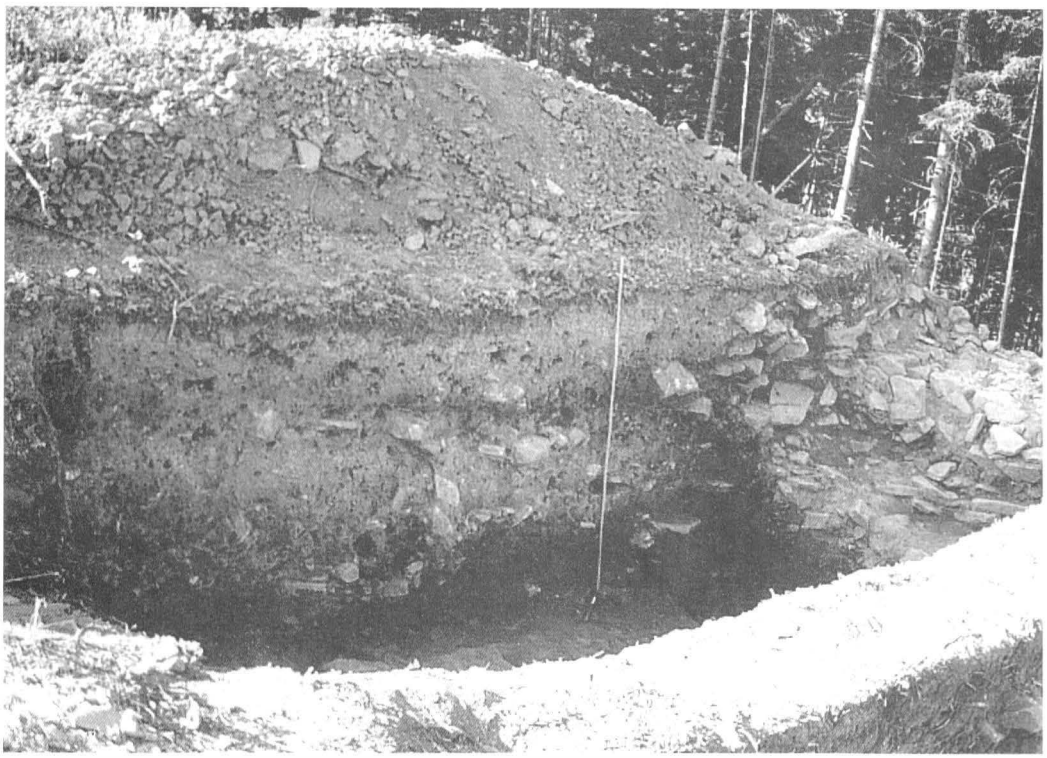

1

2

COVASNA - ***Cetatea Zânelor***, Jud. Covasna.

1. Profilul de vest al secțiunii S1, de pe Terasa I-a; 2. Zidul Terasei I-a, văzut din interior

1. Profil ouest de la Section S1, pris de la Ire Terrasse; 2. Muraille de la Ire Terrasse, vue de l'intérieur.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

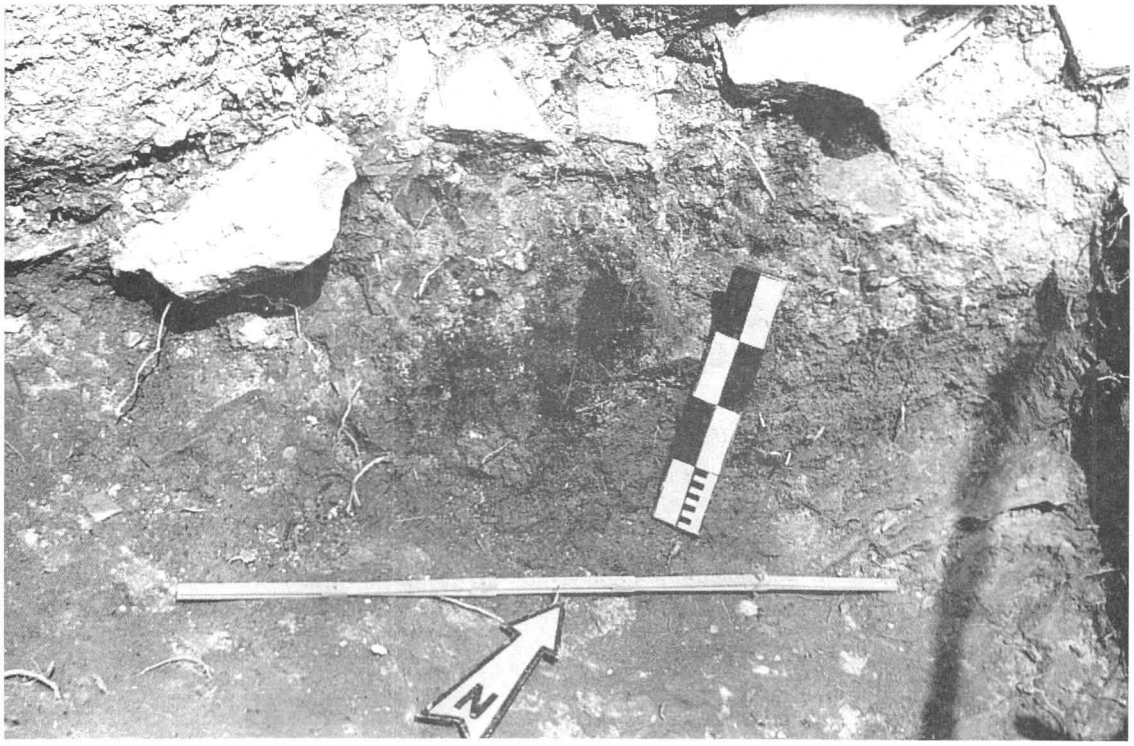

2

COVASNA - ***Cetatea Zânelor***, Jud. Covasna.
1. Fortificaţia de pe panta acropolei; 2. Urmele bârnelor arse de la baza fortificaţiei de pe panta acropolei.
1. Fortification sur la pente de l'acropole; 2. Traces des poutres brûlées à la base de la fortification sur la pente de l'acropole.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

COVASNA - ***Cetatea Zânelor***, Jud. Covasna.
1. Cetatea văzută de la poalele muntelui. 2. Cetatea văzută dinspre nord-est.
1. La cité vue de pied de la montagne. 2. La cité vue du nord-est.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

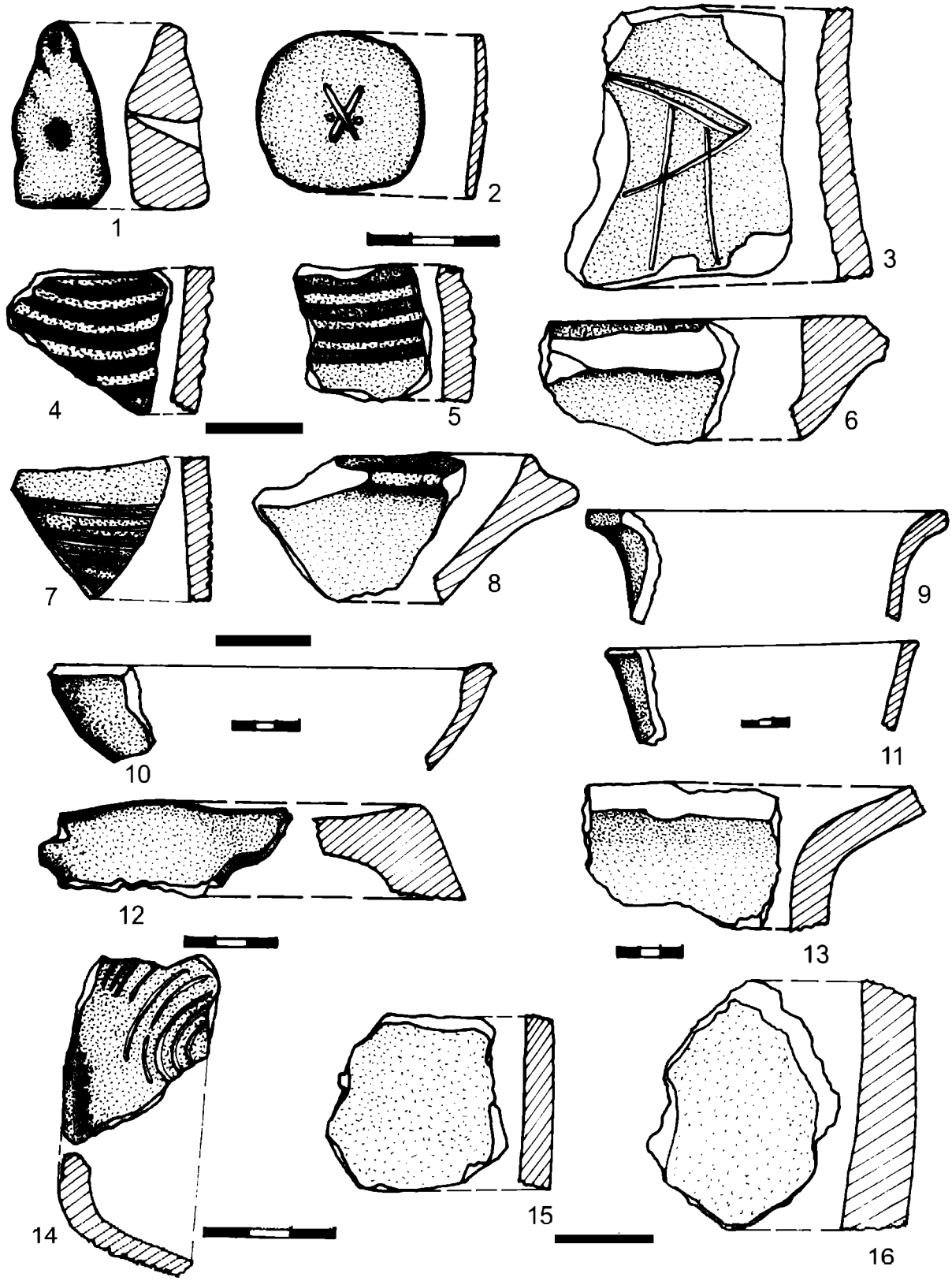

Fig.1. COVASNA - *Valea Zânelor*, Jud. Covasna.
1-2,8,16 passim; 3,9,12-13 T1S1; 4-6,10-11 T1 S4; 7 P1S1; 14 P1

www.cimec.ro / www.mncr.ro

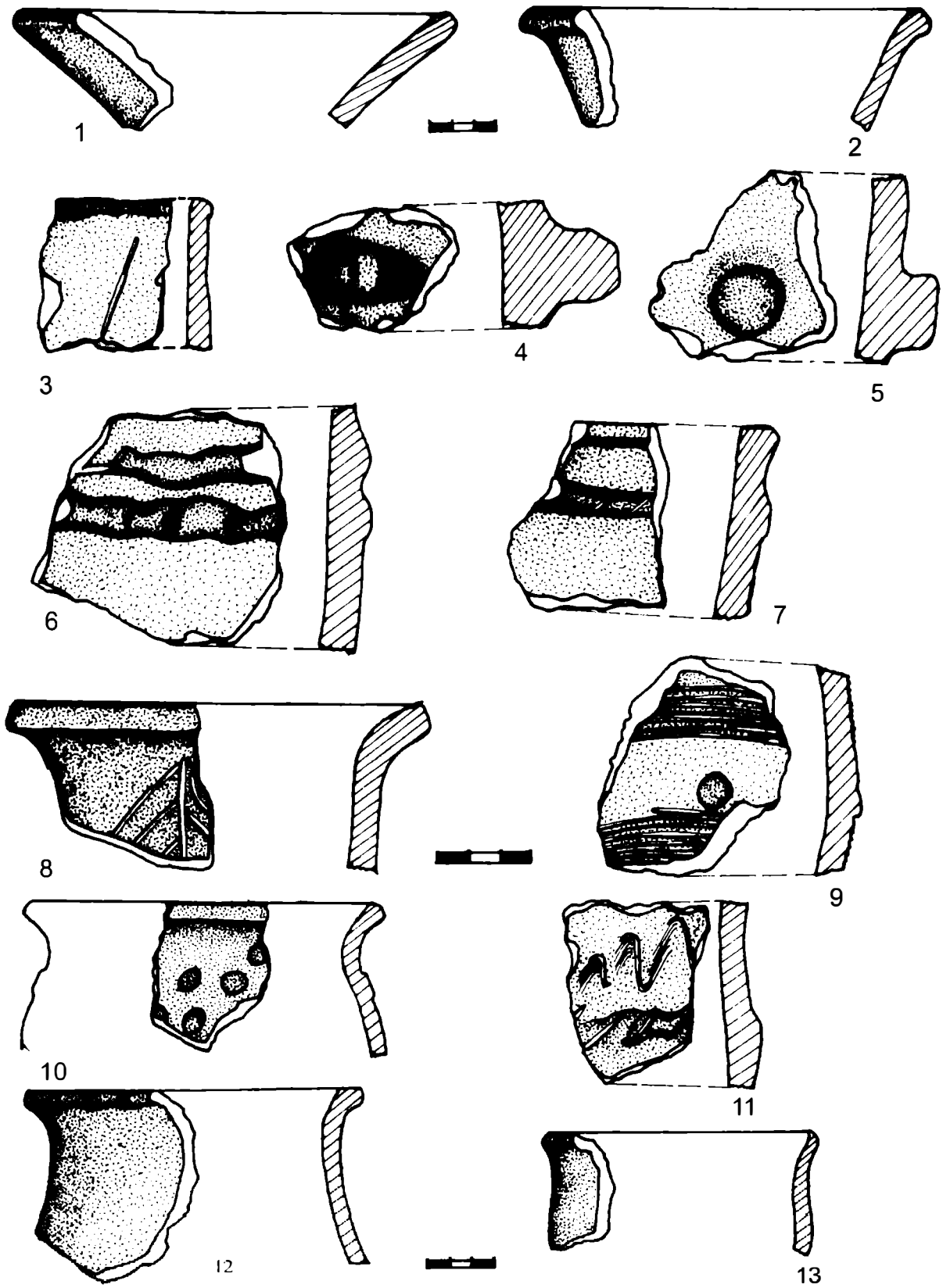

Fig.2. COVASNA - *Valea Zânelor*, Jud. Covasna.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

STUDIU ARHEOZOOLOGIC ASUPRA AŞEZĂRII DACICE DE LA MEREŞTI (JUD. HARGHITA)

Aşezarea este situată la aproximativ 10 km sud-est de localitatea Mereşti, pe malul stâng al pârâului Vârghiş şi în ramura nordică a Munţilor Perşani, într-un relief de calcare şi conglomerate calcaroase, pe înălţimea numită "Dâmbul Pipaşilor" cu pante deosebit de abrupte, flancat la sud-vest de muntele Merca –1002 m – şi la est de muntele Malul de Sus – 936 – m (CRIŞAN-FERENCZI, 1994, p.377), într-o zonă cu păduri de foioase (stejar, fag, mesteacăn, salcâm). Deşi studiul stratigrafiei aşezării dovedeşte existenţa a două nivele de locuire: un strat ce aparţine locuirii dacice din faza a doua (sfârşitul sec. I î.Ch. – sec. I d.Ch.) şi un strat ce aparţine primului nivel de locuire dacică (sfârşitul sec.II î.Hr. – sec. I î.Hr.); materialul osteologic provenit din aceste nivele va fi tratat împreună.

Eşantionul analizat însumează 659 de oase ce aparţin la 5 specii domestice: *Bos taurus, Sus scrofa domesticus, Ovis aries, Capra hircus, Equus caballus* şi 5 specii sălbatice: *Cervus elaphus, Sus scrofa ferrus, Bos primigenius, Ursus arctos, Castor fiber* (Tabel 1).

Tabel 1 Repartiţia materialului osos pe specii

	Nr. fragmente	%	NMI	%
Bos taurus	257	38,99	12	20,33
Sus scrofa domesticus	194	29,43	24	40,67
Ovis aries / Capra hircus	103	15,62	10	16,98
Equus caballus	23	3,49	1	1,69
Total resturi specii domestice	577	87,55	47	79,66
Cervus elaphus	56	8,49	4	6,77
Sus scrofa ferrus	19	2,88	5	8,47
Bos primigenius	4	0,60	1	1,69
Ursus arctos	2	0,30	1	1,69
Castor fiber	1	0,15	1	1,69
Total resturi specii sălbatice	82	12,45	12	20,34
TOTAL	659		59	

Speciile domestice reprezinta un procent de 87,55 %. Desi fragmentele provenite de la bovine sunt cele mai numeroase, constatam ca numarul minim de indivizi (NMI) de porci este dublu, prin urmare un rol important în acoperirea necesarului de carne al comunitatii îl aveau atât bovinele cât si suinele. Estimarea NMI al suinelor (domestice, dar si salbatice) este mai exacta, fiind efectuata pe baza resturilor maxilare prezente în numar relativ mare, în timp ce pentru vite aceasta este mai putin riguroasa, criteriile de apreciere fiind diverse (este probabil ca NMI de bovine sa fie mai mare decât cel estimat). Ovicaprinele ocupa pozitia a treia printre animalele domestice. Pe ultimul loc se afla calul, având o frecventa relativ scazuta (Figura 1,2).

La fel ca si în cazul bovinelor si suinelor domestice, în cadrul speciilor salbatice, doua dintre ele împart primul loc: cerbul, care detine suprematia dupa numarul de fragmente si mistretul care este majoritar dupa NMI (resturile maxilare gasindu-se în numar mare). Având în vedere ca numarul de fragmente de cerb este cu mult mai mare decât cel al mistretului, consideram ca principala specie salbatica vânata de locuitorii de la Meresti este cerbul, fara însa a neglija rolul mistretului. Bourul are o frecventa redusa, sporadic apar ursul si castorul (Figura 3,4).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

FIGURA 1 Frecvenţa speciilor domestice după numărul de fragmente (%)

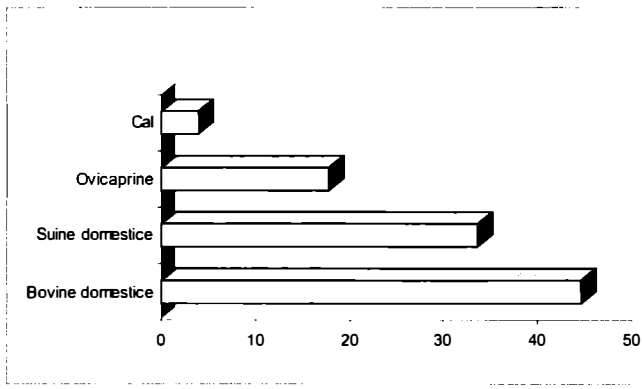

FIGURA 2 Frecvenţa speciilor domestice după NMI (%)

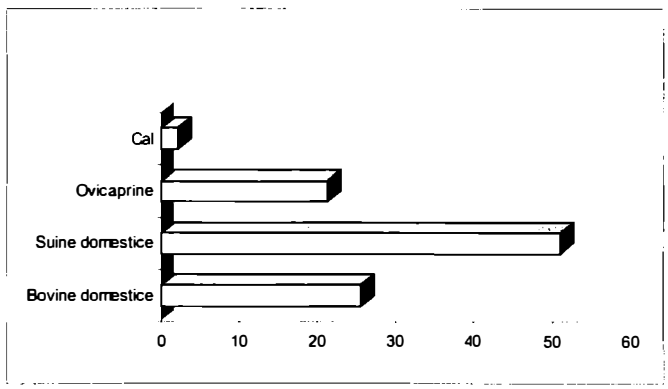

Figura 3 Repartiţia speciilor sălbatice după numărul de fragmente (%)

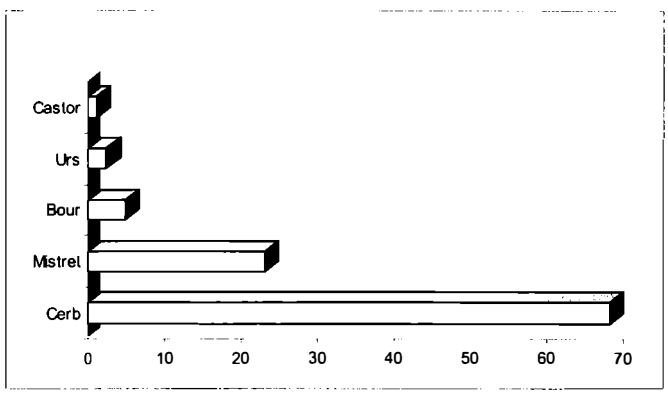

Figura 4 Repartiţia speciilor sălbatice după NMI (%)

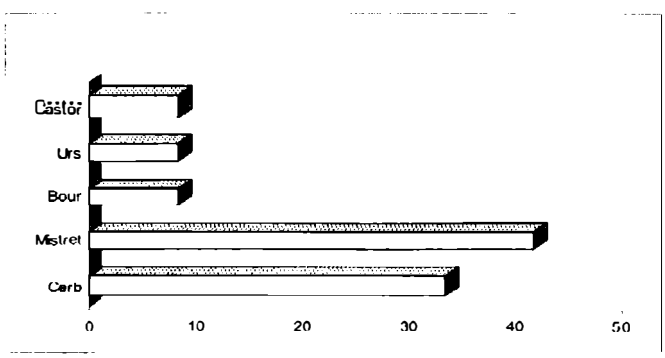

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1. Bos taurus

Bovinele domestice se detaseaza prin numarul de oase. Cele 257 fragmente osoase provin de la un numar de minimum 12 indivizi. Probabil acesta este mai mare, însa penuria de resturi maxilare face dificila determinarea vârstei si implicit limiteaza posibilitatile de determinare a numarului minim de indivizi (NMI). Totusi, repartitia exemplarelor pe grupe de vârsta, efectuata pe baza materialului existent (Tabel 2), arata cresterea bovinelor în primul rând în scopuri utilitare (lapte, munca), dar si pentru carne.

TABEL 2 Repartiţia indivizilor de bovine pe categorii de vârstă

Categoria de vârstă	NMI
0-6 luni	1
6 luni-1 an	2
1 - 1,5 ani	1
2,5 - 3 ani	1
3 - 3,5 ani	2
> 3,5 ani	5

Coarnele sunt în numar redus si în stare fragmentara, astfel informatiile pe care le furnizeaza sunt foarte vagi; 2 fragmente tip "brachyceros" si 1 fragment tip "primigenius". Din prima categorie, unul, provine probabil de la un mascul (diam. mare baza = 56 mm; diam. la 5 cm de la baza = 48 mm). Nu s-a gasit nici un rest de craniu fara coarne, asfel ca nu exista nici un indiciu pentru existenta vitelor acomute la Meresti. Astfel de exemplare nu ar fi constituit o noutate pentru perioada respectiva, deoarece au fost puse în evidenta la Stîncesti si se pare ca au existat si în regiunile nord - pontice si în Moesia (HAIMOVICI 1972, p.193).

Calculul înaltimii la greaban a fost efectuat pe baza a 2 oase întregi, dintre care, unul fiind neepifizat distal, a oferit doar o lungime aproximativa, cu atât mai mult cu cât individul de la care provenea nu atinsese stadiul de adult în momentul sacrificarii (Tabel 2; valorile notate cu * sunt aproximative). De aceea pentru comparatii am luat în considerare doar dimensiunile osului provenit de la animalul adult (Tabel 3).

TABEL 3 Calculul înălţimii la greabăn pentru *Bos taurus*

Fragment	Lungime maximă (mm)	Talia Matolcsi (mm)	Sex
Radius	260 *	1118 *	
Metacarp	184,2	1165,98	Mascul

FIGURA 5 Talia bovinelor în staţiuni dacice din România (cm)

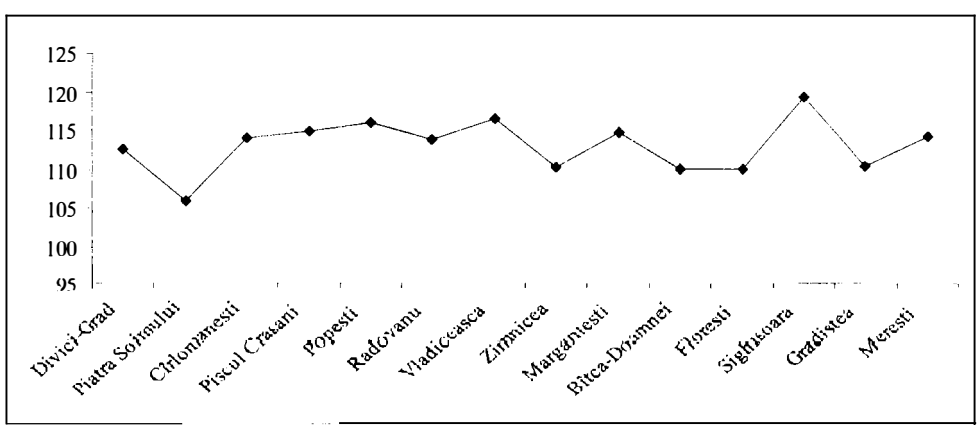

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Aceste valori indica asemanari între marimea vitelor de la Meresti si marimea celor din statiuni contemporane studiate din Moldova, Muntenia, Dobrogea si Banat: Divici-Grad (EL SUSI, 1996, p.77); Cîrlomanesti; Piscu Crasani; Popesti; Radovanu; Vladiceasca (UDRESCU, 1985, p.130); Zimnicea; Margaritesti; Bîtca-Doamnei; Floresti (HAIMOVICI, 1987, p.146,147); Gradistea (HRISCU-BAJENARU-UDRESCU, 1997, p. 98). Valori apropiate de cele obtinute de noi pentru statiunea Meresti, prezinta vitele de la Cîrlomanesti, Radovanu si Margaritesti (Figura 5). Taurinele de la Piatra Soimului (HAIMOVICI, 1993, p.170) sunt în medie mai reduse ca marime. Datele metrice din tabelul 4 întregesc imaginea asupra dimensiunilor bovinelor domestice de la Meresti.

TABEL 4 Datele metrice ale bovinelor (mm)

FRAGMENT	NUMĂR	VARIABILITATE (mm)	MEDIA (mm)
COARNE			
Diam. Mare bază	2	46; 56	-
Diam. mic bază	3	33,5-44	37,6
Circumf. Bază	1	16,5	-
MANDIBULA			
Lg.M3	3	34-39,5	36,8
Lg.dp4	1	29	-
SCAPULA			
Lg.proc.glenoid	8	53,4-78	62,8
Lg.cav.glenoidă	9	41-60,5	50,4
Lţ.cav.glenoidă	9	30,7-55	44,3
Lţ.min.col	8	38-57	44,5
HUMERUS			
lţ.epif.dist.	4	63-85	73,1
lţ.trohlee	6	54,5-80,5	66,9
DAP dist.	3	68,3-75	70,9
RADIUS			
lg.max.	1	260*	-
lţ.epif.prox.	6	61-84	75,6
lţ.supraf.art.prox.	5	66-77,4	72,2
DAP prox.	6	34,5-42,8	38,5
lţ.min.diaf.	2	36;38	-
DAP diaf.	2	19,5;22,5	-
lţ.epif.dist.	3	60-75	70
lţ.supraf.art.dist.	1	57	-
DAP dist.	3	39-43,4	41,4
CUBITUS			
lţ.supraf.art.	4	39,3-43,7	41,3
METACARP			
lg.max.	1	184,2	-
lţ.epif.prox.	4	59,7-61,5	61,9
DAP prox.	4	35,6-40	38,5
lţ.min.diaf.	2	23,6;33	-
DAP diaf.	2	22;22,5	-
lţ.epif.dist.	7	31,5-66,2	50,7
DAP dist.	7	27,3-32,8	29,4
COXAL			
lg.cav.acetab.	3	57,5-72	66,1
lţ.cav.acetab.	1	50,7	-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

FEMUR			
diam.cap	3	39-44	41
lţ.epif.dist.	1	76,7	-
DAP dist.	1	107,2	-
TIBIE			
lţ.epif.prox.	1	86	-
lţ.epif.dist.	13	53,6-78	58,9
lţ.supraf.art.dist.	13	39-54	42,5
DAP dist.	13	38,3-58,2	43,8
CENTROTARS			
lţ.max.	3	43-55,4	49,2
CALCANEU			
lg.max.	7	115,3-136,6	130,1
lţ.max.	17	37-53,5	43,5
ASTRAGAL			
lg.max.lat.	18	49,4-66	59,3
lg.max.med.	18	46-61,6	54,9
lţ.dist	18	31,5-44	38,8
adânc.lat.	18	27-36,8	33
adânc.med.	18	24-35	30,7
METATARS			
lţ.epif.prox.	1	35,8	-
DAP prox.	1	35	-
lţ.epif.dist.	5	46,5-59,4	52,8
DAP dist.	4	26-28,2	27,3
FALANGA I			
lg.max.	17	51-68	57,3
lţ.prox.	17	23-33,5	29,5
DAP prox.	16	27,3-38,5	33
lţ.min.	16	22-30	24,6
DAP	16	16-21,6	18,3
lţ.dist.	17	21,5-36	27,2
DAP dist.	17	17,3-28	21
FALANGA II			
lg.max.	8	37-45,2	39,8
lţ.prox.	8	23,3-32,8	27,4
DAP prox.	8	25,2-35,7	29,2
lţ.min.	8	18,6-27,7	22,2
DAP	8	18-24,6	20,4
lţ.dist.	8	19,7-30	23
DAP dist.	8	23,3-31,7	26,8
FALANGA III			
lg.dorsală	1	51	-
lţ.supraf.plantară	1	66,5	-
lţ.supraf.articulară	1	29	-

Unele fragmente osoase poarta urmele unor interventii umane cu obiecte taioase sau urme de ardere. În prima categorie includem un fragment de craniu cu urme de taiere la nivelul pediculului frontal, probabil o încercare de taiere a cornului; un fragment diafizar de femur cu taieturi transversale, iar pe un cap femural se observa de asemenea taieturi, rezultate probabil în urma transarii. Din cea de-a doua categorie, de oase arse, fac parte 4 fragmente provenite din regiunile carnate.

2. Sus scrofa domesticus

Suinele ocupa locul doi dupa numarul de resturi osoase (194 frgamente) si locul întâi dupa NMI (24 indivizi). Spre deosebire de bovine, resturile maxilare sunt mult mai numeroase, oferind astfel posibilitatea determinarii cu o mai mare precizie a vârstei si a numarului minim de indivizi (Tabel 5).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

TABEL 5 Repartiţia indivizilor de suine pe categorii de vârstă

CATEGORIA DE VARSTA	NMI
< 6 luni	3
6 luni - 1 an	5
1 – 1,5 ani	5
1,5 - 2 ani	3
2 – 2,5 ani	3
> 2,5 ani	5

Din cei 24 indivizi, 2/3 au fost sacrificati pâna la vârsta de 2 ani (1/3 sub 1 an) si doar 1/3 depasisera 2 ani în momentul mortii. Suinele erau crescute pentru carne si grasime, existând totodata si un stoc pentru reproducere. Cresterea porcului în scop alimentar fiind rentabila numai pâna la o anumita vârsta, ponderea numerica a tineretului suin (2/3) este fireasca si des întâlnita în asezarile perioadei dacice (UDRESCU, 1985, p.130). Sacrificarea acestei specii peste vârsta de 2 ani, un exemplu în acest sens fiind asezarea de la Piatra Soimului, si-ar putea gasi explicatia în exploatarea unei rase primitive ce atingea maturitatea sexuala mai târziu decât rasele ameliorate (HAIMOVICI, 1993, p.172).

Din punct de vedere dimensional (Tabel 7), porcul de la Meresti este gracil, asemanator cu cel din asezarea contemporana de la Stenca-Liubcovei nivelul II, între sec. I î.Ch. - Id.Ch., unde valoarea medie a taliei este de 657,9 mm (El SUSI, 1985, p.127, Tabel 4) spre deosebire de cel de la Divici-Grad (sec.I î.Ch. - sec.I d.Ch.), care este mai mare, având o talie medie de 705 mm (El SUSI, 1996, p.77). Spre sfârsitul mileniului I î.Ch., talia porcului domestic este redusa, datorita unui proces de scadere valorica de-a lungul epocii fierului (HAIMOVICI, 1972, p.200).

Un fragment trohlear de humerus este ars aproape în totalitate la negru. Câteva fragmente maxilare atesta ca unii indivizi suferisera de paradontoza în diverse stadii, în momentul mortii lor.

3. Ovis aries / Capra hircus

Ovicaprinele, satisfacator reprezentate în lotul de oase, însumeaza 103 resturi, partile scheletice fiind relativ echilibrat reprezentate. Din cei minim 10 indivizi estimati, 2 apartin genului Capra (notati cu * în tabelul 8) fiind puse în evidenta 2 fragmente de corn drepte, tip "sabie" , iar calculul taliei , dupa Schwamm, posibil pe baza a 2 oase lungi, 609,5 mm (metacarp) si 651,4 mm (metatars), da rezultate cu o diferenta prea mare între ele pentru a apartine aceluiasi individ. Ceilalti indivizi, probabil ca apartin în cea mai mare parte (poate chiar în totalitate), genului Ovis. Oricum materialul în ansamblu, arata ca raportul dintre cele doua specii este în favoarea oii.

În ceea ce priveste vârsta de sacrificare, constatam ca predomina indivizii între 1 si 2,5 ani (50%), dintre care 1/2 au vârsta cuprinsa între 1 si 1,5 ani., iar cealalta 1/2 între 2 si 2,5 ani. Un sfert din indivizi au fost sacrificati sub 1 an, iar un alt sfert peste 2,5 ani (la fel ca si exemplarele de Capra hircus). Nu s-au pus în evidenta indivizi cu vârsta cuprinsa între 1,5 si 2 ani. Acest mod de exploatare a cornutelor mici pune în evidenta utilizarea lor atât pentru produsele secundare (lâna, lapte), cât si pentru carne. Evident ca prin talia lor specifica joasa si prin frecventa lor, ponderea în satisfacerea necesitatilor de carne este mica, în comparatie cu bovinele si suinele. Prin locul ocupat (III) de ovicaprine, situatia în asezarea de la Meresti este comuna cu cea din asezarile dacice. Mai putin obisnuite sunt situatiile întâlnite la Cîrlomanesti, unde ovicaprinele ocupa primul loc (HAIMOVICI, 1987, p.148) si Zimnicea, unde ocupa locul al doilea, dupa taurine (HAIMOVICI, 1972, p.199).

Ca marime, ovinele de la Meresti sunt de dimensiuni relativ mari (în medie, 62 cm, excluzând din calcul metatarsul cu modificari patologice de 109 mm lungime) fata de alte asezari dacice studiate în care ovinele au maxim 60 cm (HAIMOVICI, 1987, p.146-147, HRISCU-BAJENARU-UDRESCU, 1997, p.99). Prin valoarea medie a taliei oaia de la Meresti se apropie de cea de la Bordusani-Popina (BALASESCU, 1997, p.50) si este mai mica decât oaia din nivelul II de la Stenca Liubcovei, contemporana cu asezarea de la Meresti, unde atinge 63,8 cm (EL SUSI, 1985, p.135, Tabel 11).

Capra, cu putin mai mare decât oaia (63 cm), nu se detaseaza dimensional fata de cea din alte asezari dacice (HAIMOVICI, 1987, p.146-147; BALASESCU, 1997, p.50; HRISCU-BAJENARU-UDRESCU, 1997, p. 99). Doar la Piatra Soimului media înaltimii la greaban este mai mica, de 54 cm (Haimovici, 1993 , p.172, Tabel 5).

4. Equus caballus

Relativ putine resturi au fost atribuite calului. Nu exista nici un indiciu ca cele 23 fragmente scheletice provin de la mai mult de 1 individ. Acesta depasise 3,5 ani în momentul mortii. Un femur întreg a permis calculul înaltimii la greaban. Valoarea obtinuta, cuprinsa între 120 si 128 cm dupa scara lui Vitt, iar dupa Kiesselwalter de 118,11 cm (VON DEN DRIESCH, BOESSNECK, 1973, p.331, 333) încadreaza exemplarul de la Meresti în grupul cailor "ordinari". Desi, în general, cai gasiti printre resturile menajere sunt de dimensiuni mici, neavând o specializare stricta ci mai multe functionalitati: alimentatie, munci agricole, calarie (HAIMOVICI, 1993, p.173). Totusi, valoarea de 128 cm este mica comparativ cu talia cailor din alte asezari dacice, care depaseste 130 cm (Figura 6). Sunt rar puse în evidenta în resturile menajere, exemplare din grupul cailor "de elita" (utilizati în lupte) cu talie de peste 140 cm, deoarece acestia, în general erau îngropati alaturi de stapânii lor pe câmpul de lupta si, prin urmare, nu mai ajungeau în perimetrul asezarii (UDRESCU, 1977, p. 372).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

TABEL 6 Datele metrice ale suinelor domestice (mm)

FRAGMENT	NUMAR	VARIABILITATE (mm)	MEDIA (mm)
MAXILAR			
lg. Canin	6	14-18,3	15,7
lg.P1-P4	6	32-45	40,7
lg.M1-M3	2	58,5; 62	-
lg.M3	2	28; 29	-
lg.dp4	2	11,7-12	-
lg.dp2-dp4	2	29; 30	-
MANDIBULA			
lg.canin	14	5,5-17	12,4
lg.P1-P4	11	31,5-55	48,1
lg.P2-P4	19	31-50	35,2
lg.M1-M3	11	52-83	64
lg.M3	13	28,5-43	32,9
lg.P1-M3	4	103-120	111,7
lg.P2-M3	7	93,5-104,5	98,8
lg.dp4	9	16-21	17,4
lg.dp2-dp4	3	33-36	34,6
lg.dp1-dp4	1	47	-
lg.canin-M3	1	127	-
lg.simfiză	3	54,5-57,3	55,6
SCAPULA			
lg.proc.glenoid	5	24-43,3	31,8
lg.cav.glenoidă	4	23,8-39	28
lţ.cav.glenoidă	5	15,3-30,5	21,9
lţ.min.col	6	16-31	21,6
HUMERUS			
lg.max.	1	180	-
lţ.min.diaf.	4	15,7-18	17
DAP diaf.	4	22,5-27	25,4
lţ.epif.dist.	9	33-40,6	37,4
lt.trohlee	9	28-34,3	31,1
DAP dist.	9	33-38,4	36,3
RADIUS			
lţ.epif.prox.	1	36,2	-
DAP prox.	1	24,5	-
CUBITUS			
lţ.supraf.art.	7	17-21	18,7
lţ.proc.anconeu	7	9,5-13,5	11,04
adânc.peste proc. Anconeu	7	31,5-39	34,9
lţ. min. olecranon	2	25; 30	-
METACARP II			
lg.max.	2	77; 77,3	-
lţ.ep.prox.	2	9; 9,2	-
lţ.min.diaf.	2	8,8; 9	-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lţ.epif.dist	2	14,5; 15	-
METACARP III			
lg. max.	3	63-67	65,4
lţ.epif.prox.	3	18-19,5	19
lţ.min.diaf.	3	15-17,6	16,2
lţ.epif.dist.	3	13-15	14.1
METACARP IV			
lg.max.	2	58; 56	-
lţ.epif.prox.	2	12,2; 13	-
lţ.min.diaf.	2	9,7; 9,5	-
COXAL			
lg.cav.acetab.	3	30-45,5	35,1
lţ.cav.acetab.	3	27,6-29	28,2
FEMUR			
lg.max	1	170	-
lţ.epif.prox.	1	46	-
DAP prox.	1	32	-
diam.cap	1	20,7	-
lţ.min.diaf.	2	19,5; 16,5	-
DAP diaf.	2	18,6; 17,3	-
lţ.epif.dist.	4	41,5-46	43,8
DAP dist.	2	38,5; 50,5	-
TIBIA			
lg.max.	1	157	-
lţ.epif.prox.	2	32,6; 26	-
DAP prox.	1	28	-
lţ.min.diaf.	5	15.2-29,4	19,6
DAP diaf.	4	11,7-13,5	12,6
lţ.epif.dist	3	26,7-39,3	31,3
lţ.supraf.art.dist..	3	22,2-33	26
DAP dist.	3	21-28,5	23,8
CALCANEU			
lg.max.	4	57-75	68
lţ.max.	4	18,5-22	20,3
ASTRAGAL			
lg.max.lat.	4	36-40,2	38,3
lg.max.med.	4	35-37	36,3
lţ.dist.	4	23-23,7	23,2
adânc.lat.	4	20-21	20,4
adânc.med.	4	21-23,3	22,4
METATARS III			
lg.max.	1	53	-
lt.epif.prox.	1	12	-
lt.min.diaf.	1	9,1	-
METATARS IV			
lg.max.	2	76,5; 76,5	-
lg.epif.prox.	2	15; 24,3	-
lţ.min.dist.	3	11,5-12,2	-
lţ.epif.dist.	2	14,5; 19.3	-
METATARS V			
lg.max.	1	55,8	-
lţ.epif.prox.	1	5	
lţ.min.diaf.	1	6	-
lţ.epif.dist.	1	8,5	-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

TABEL 7 Calcularea taliei suinelor domestice (mm)

OS	LUNGIME MAXIMA (mm)	TALIA Teichert (mm)
Femur	170*	620,5*
Tibia	157*	615,4*
Calcaneu	68	633,7
Calcaneu	72	672,4
Calcaneu	57	532,3
Calcaneu	75	700,5
Astragal	36	644,4
Astragal	40,2	719,5
Astragal	37,6	673,04
Astragal	39,4	705,2
Media		651,7

TABEL 8 Datele metrice ale ovicaprinelor (mm)

FRAGMENT	NUMAR	VARIABILITATE (mm)	MEDIA (mm)
MAXILAR			
Lg.P2-P4	3	38,2-41,5	39,9
Lg.M1-M3	1	27	-
MANDIBULA			
Lg.P2-M3	2	71; 80	-
Lg.P2-P4	4	21-26	23
Lg.M1-M3	4	43-52	49
Lg.M3	4	20-24,2	22
Lg.dp2-dp4	2	31; 33,5	-
Lg.dp4	2	16; 18	-
SCAPULA			
Lg.proc.glenoid	1	34,6	-
Lg.cav.glenoide	1	28	-
Lţ.cav.glenoide	1	20,4	-
Lţ.min.col	1	19,3	-
HUMERUS			
Lţ.min.diaf.	3	13,3-15,5	14,7
DAP diaf.	3	18,3-20,5	19,6
Lţ.epif.dist.	3	26,5-34	30,8
Lţ.trohlee	3	24-31,6	28,8
DAP dist	2	25; 23,3	-
RADIUS			
Lg.max.	2	85*; 85*	-
Lţ.epif.prox.	3	30,2-30,8	30,5
Lţ.supraf.art.prox.	3	27-29	28,1
DAP prox.	3	15,6-16	15,8
Lţ.min.diaf.	7	13,2-18,6	16
DAP diaf.	7	7,6-9,5	8,8
Lţ.epif.dist.	2	27,5;29	
Lţ.supraf.art.dist.	2	15,5; 26	-
DAP dist	2	24, 19,4	-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

METACARP			
Lg.max.	1	115,5*	-
Lţ.epif.prox.	3	20,2-23,7	22.2
DAP prox.	3	15,5-17,5	16,5
Lţ.min.diaf.	3	13,3-15,4	14.2
DAP diaf.	3	10,3-10,8	10.5
Lţ.epif.dist.	1	23,2	-
DAP dist.	1	15,5	-
COXAL			
Lg.cav.acetab.	1	29	-
Lţ.cav.acetab.	1	26	-
FEMUR			
Lţ epif.prox.	1	46	-
DAP prox.	1	25	-
Diam.cap	2	20,6; 18,4	-
Lţ.epif.dist.	1	42	-
DAP dist.	1	50,5	-
TIBIA			
Lţ.min.diaf.	5	13,6-15,2	14,5
DAP diaf.	5	11,5-12,7	12,1
Lţ.epif.dist.	3	24-26	25
Lţ.supraf.art.dist.	3	17,5-19	18,3
DAP dist	3	18-20	19,2
CALCANEU			
Lg.max.	1	57,5	-
Lţ.max.	1	22	-
ASTRAGAL			
Lg.max.lat.	2	28; 29,5	-
Lg.max.med.	2	26,8; 28,5	-
Lţ.dist.	2	17,4; 19	-
Adânc.lat.	2	15,6; 15,2	-
Adânc.med.	2	16,3; 15,8	-
METATARS			
Lg.max.	3	109-138,8*	124,3
Lţ.epif.prox.	6	17,7-21,5	19,6
DAP prox.	6	17,2-21,3	19,2
Lţ.min.diaf.	5	10,4-13,4	11,9
DAP diaf.	5	9,6-11,5	10,4
Lţ.epif.dist.	2	21; 22,3	-
DAP dist.	2	14;13	-
FALANGA I			
Lg.max.	1	37	-
Lţ.prox.	1	11,5	
DAP prox.	1	14,3	-
Lţ.min.	1	10	
DAP	1	8,7	-
Lţ.dist.	1	10,7	-
DAP dist.	1	10	-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

FIGURA 6 Talia calului în diverse aşezări dacice (m)

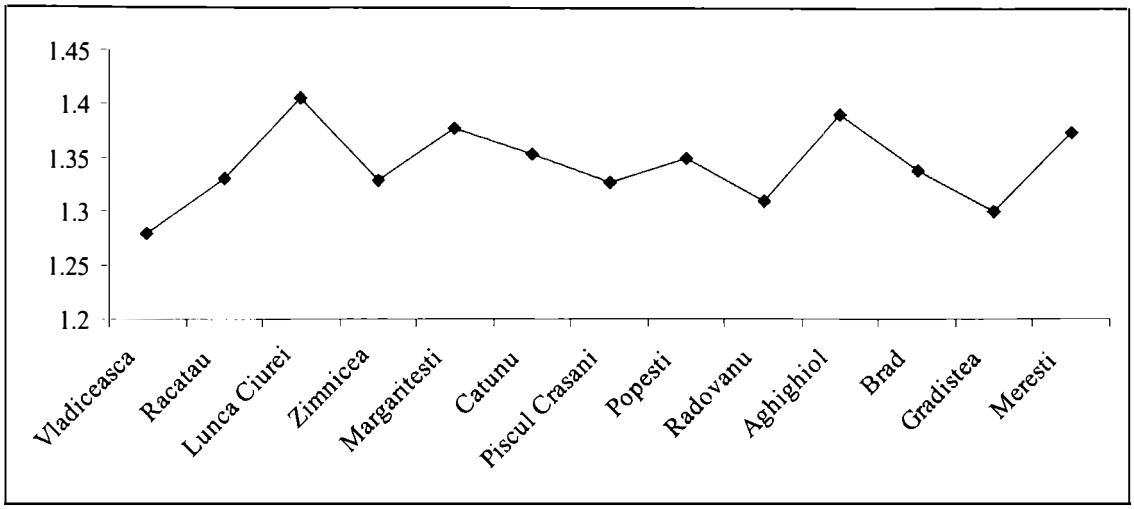

TABEL 9 Datele metrice ale calului (mm)

FRAGMENT	VALORI (mm)
SCAPULA	
Lg.proc.glenoid	87,5
Lg.cav.glenoide	57
Lţ.cav.glenoide	45,3
RADIUS	
Lţ.epif.dist.	75; 77
Lţ.supraf.art.dist.	63; 46,4
DAP dist.	40; 64,4
CUBITUS	
Lţ.proc.anconeu	63
Adânc.peste proc.anconeu	29,3
FEMUR	
Lg.max.	370
Lg.lat.	
Lţ.epif.prox.	105,5
Diam. Cap	48
Lţ.min.diaf.	38,3
DAP diaf.	46,2
Lţ.epif.dist.	87,6
DAP dist.	102
ASTRAGAL	
Inălţ. Max.	61.5; 59
Lg.parte mediala trohlee	57,4
Lţ.max.	59,2 56,5
Lţ.supraf.art.dist.	- 56

www.cimec.ro / www.mncr.ro

METAPODIU			
Lţ.epif.dist.	51		
DAP dist.	39,6		
FALANGA I			
Lg.max.	95,7	79,5	78,6
Lţ.prox.	56,5	52	53,5
DAP prox.	40,2	37	36,5
Lţ.min.	38,3	31,4	-
DAP	22	20	-
Lţ.dist.	50,7	42	-
DAP dist.	27	23,2	
FALANGA II			
Lg.max.	50,3	45,5	47,3
Lţ.prox.	54,3	53	
DAP prox.	33,6	29,7	31,6
Lţ.min.	45	44	47
DAP	24,8	20,6	23
Lţ.dist.	49	48,7	50,2
DAP dist.	26,5	25	27,6
FALANGA 3			
Lg.max.	51,5	53,2	
Lţ.max.		71,8	
Lţ.supraf. art.	47,5		
Lg.supraf.art.	27,7	30	
Înălţ.reg.proc.extensor.	39	41	26,5
Lg.dorsală	52,3	51,5	41

5. Cervus elaphus

Este specia salbatica cel mai bine reprezentata: 56 piese osoase ce apartin la minimum 4 indivizi. Unul din ei nu depasise 1,5 ani în momentul mortii. Nu se poate face nici o precizare cu privire la coarne, deoarece exista doar 5 fragmente. Pe doua din ele se observa spre vârf urme de taieturi transversale rezultate, probabil, din intentia de prelucrare a cornului.

TABEL 10 Datele metrice ale cerbului (mm)

FRAGMENT	NUMAR	VARIABILITATE (mm)	MEDIA (mm)
MAXILAR			
Lg.M1-M3	1	73,5	-
SCAPULA			
Lg.proc.glenoid	1	67	-
Lg.cav.glenoide	1	50	-
Lţ.cav.glenoide	3	42,5-49,6	46,7
Lţ.min.col.	2	41,5; 28	-
HUMERUS			
Lţ.epif.dist.	2	60,3; 65	-
Lţ.trohlee	1	54	-
DAP dist	4	56-65,2	59,9
RADIUS			
Lţ.epif.prox.	5	60,2-68	64
Lţ.supr.art.prox.	4	57-63	59,6
DAP prox	5	31-37	34,1
Lţ.epif.dist.	1	56,3	
Lţ.supr.art.dist.	1	47,6	
DAP dist.	1	36	-
CUBITUS			
Lg.supraf.art.	1	35	
Lţ.proc.anconeu.	1	19	
Adânc.peste proc.anconeu	1	57	
Lg.olecranon	1	80,2	
Lţ.min.olecranon	1	51	-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

METACARP			
Lţ.epif.prox.	1	41,5	-
COXAL			
Lg.cav.acetab.	1	68,5	-
TIBIA			
Lţ.epif.prox.	1	75	-
DAP prox.	1	81	-
ASTRAGAL			
Lg.max.lat.	4	60-63	61,1
Lg.max.med.	4	50,8-60	55,6
Lţ.dist.	4	36,5-39,2	38,2
Adânc.lat.	4	31,6-34,7	32,8
Adânc.med.	4	31,4-35	33,1
METATARS			
Lg.max	1	240*	-
Lţ.min.diaf.	1	21	-
DAP diaf.	1	23,5	-
FALANGA I			
Lg.max.	3	56-70	
Lţ.prox.	3	22-26,2	
DAP prox.	3	25,6-31,5	
Lţ.min.diaf.	3	19,4-23	
DAP diaf.	3	15,6-19,3	
Lţ.dist.	3	21,2-23	
DAP dist.	3	16-20,5	
FALANGA II			
Lg.max.	2	44,5 48,6	-
Lţ.prox.	2	23 23,5	-
DAP prox.	2	29,2 29	-
Lţ.min.	2	18 17,5	-
DAP diaf.	2	19,8 21,3	-
Lţ.dist.	2	19,4 21	-
DAP dist.	2	26 28,4	-
FALANGA III			
Lg.dorsală	1	38,6	-
Lg.supr.plantară	1	49,2	-
Lg.supr.art.	1	27,6	-

6. Sus scrofa ferrus

Mistretul ocupa locul doi, dupa` cerb, în cadrul animalelor salbatice. Este reprezentat prin 19 fragmente osoase ce apartin la minim 5 indivizi: doi sacrificati sub vârsta de 1 an, unul între 2-2,5 ani si doi peste 2,5 ani. Un canin izolat, de dimesiuni mari (lg.pe curbura mare = 96 mm) provine de la un mascul. Pe baza unui astragal a fost calaculata înaltimea la greaban. Valoarea obtinuta este de 980,8 mm.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

TABEL 10 Datele metrice ale mistreţului (mm)

FRAGMENT	VALORI (mm)			
MAXILAR				
Lg.M1-M3	85			
Lg.M3	43			
MANDIBULA				
Lg.dp4	21			
SCAPULA				
Lg.proc.glenoid	49			
Lg.cav.glenoidă	48,6			
Lţ.cav.glenoidă	42			
HUMERUS				
Lţ.epif.dist.	56,3			
Lţ.trohlee	45,5			
DAP dist.	56			
RADIUS				
Lţ.epif.prox.	40;	36,2		
DAP prox.	27,5;	24,5		
METACARP (III respectiv IV)				
Lg.max.	97;	93,7		
Lţ.epif.prox.	28;	20		
Lţ.min.disf.	19;	15,8		
Lţ.epif.dist.	24,6;	20,5		
COXAL				
Lg.cav.acetab.	50;	45,5		
TIBIA				
Lţ.min.diaf.	27	29,4	-	-
DAP diaf.	21	-	-	-
Lţ.epif.dist.	39,7	39,3	42,5	43
Lţ.supr.art.dist.	29,5	28,5	31	29
DAP dist	35,2	33	36,5	37
ASTRAGAL				
Lg.max.lat.	54,8			
Lţ.dist.	33,6			
Adânc.lat.	30,5			
Adânc.med.	32,8			

7. Bos primigenius

De la bour provin 4 fragmente osoase (maxilar, humerus, tibie, falanga proximala). Acestea apartin unui individ mai mare de 2,5 ani.

8. Ursus arctos

Ursul este prezent printr-un fragment distal de femur (latime distala – 79,2 mm; latime minima diafiza – 30,5 mm) si un canin inferior.

9. Castor fiber

De la castor s-a conservat un femur stâng neepifizat proximal si distal; provine de la un exemplar foarte tânar (lungimea maxima aproximativa = 90 mm)

* * *

Pe baza materialului osos analizat se pot face câteva observatii. Constatam ca raportul specii domestice / specii salbatice (dupa numarul de fragmente este de 87,55 / 12,45 % (Figura 7). Aceasta dovedeste importanta secundara a vânatului în economia asezarii.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

FIGURA 7 Raportul între speciile domestice şi cele sălbatice

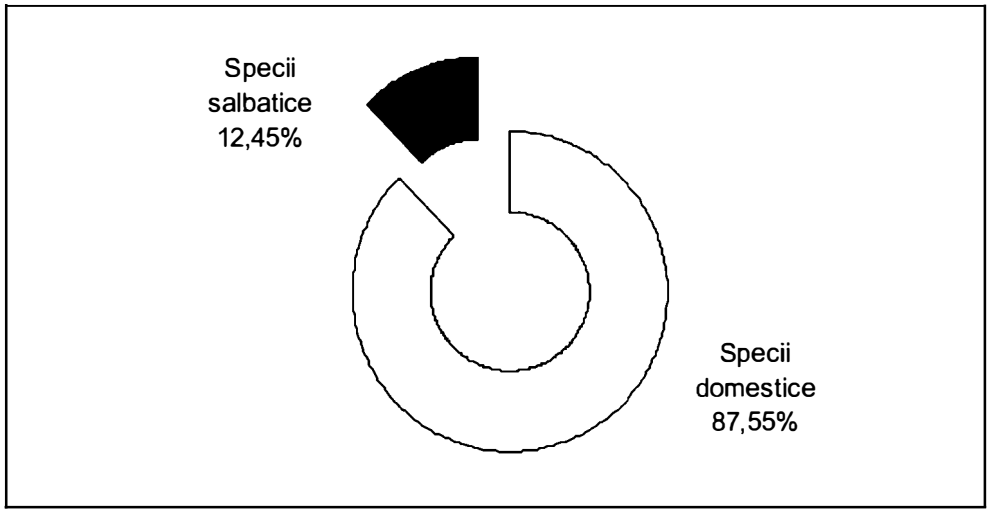

Vânatoarea era de tip alimentar deoarece predomina speciile salbatice de talie mare (cerbul, mistretul, mai putin bourul). Cu totul sporadic apar ursul si castorul, care, desi nesemnificativi din punct de vedere economic, sunt indicatori ecologici importanti: elementele caracteristice ale peisajului geografic în acea perioada fiind masivele paduroase si apa (cursuri lente). Prezenta artiodactilelor de talie mare (cerb, mistret) atesta împrejurimi cu precadere împadurite, mediu prielnic pentru cresterea de tip primitiv a taurinelor, suinelor si caprinelor (HAIMOVICI, 6, p.139). Pe lânga vânatoarea de tip alimentar, importante erau si produsele secundare oferite de speciile salbatice (carne, piei, oase, coarne).

FIGURA 8 Raportul specii domestice / specii sălbatice în aşezări dacice

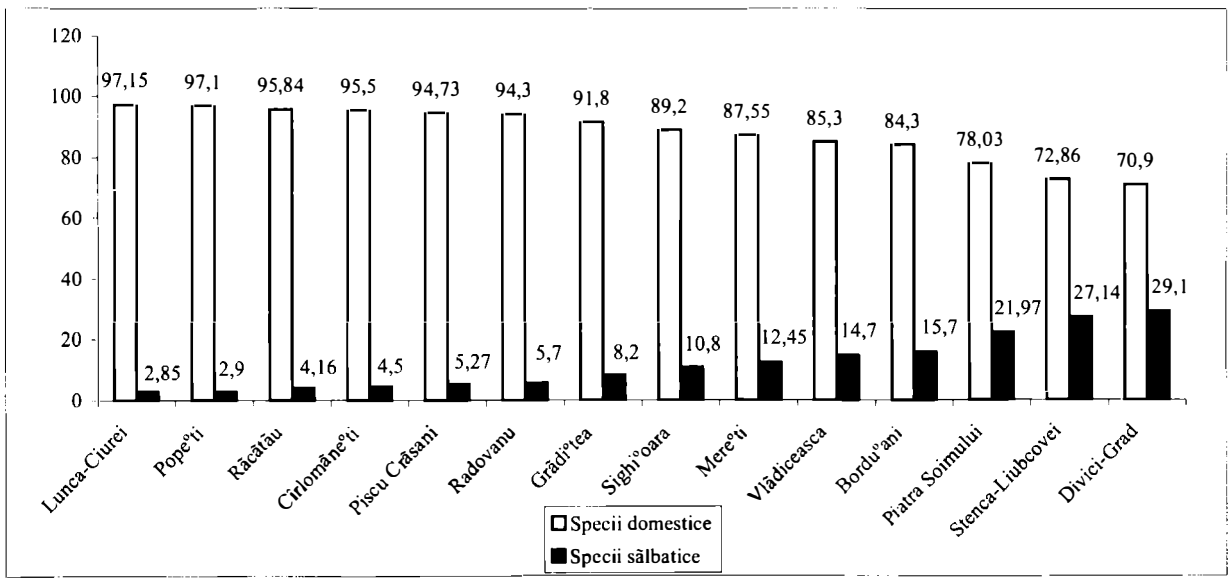

Rolul vânatorii în economia asezarilor dacice este, în general, relativ mic (Figura 8), exeptând statiunile din Banat: Divici-Grad (EL SUSI, 1, p.264, Tabel 40) si Stenca-Liubcovei, nivelul II, (EL SUSI, 1985, p. 136, Tabel 12) si asezarea de la Piatra Soimului din Moldova (HAIMOVICI, 1993, p.176, Tabel 10) unde procentul mamiferelor salbatice este cuprins între 20-30 %. Semnalam absenta capriorului din lista speciilor salbatice de la Meresti, care se poate datora dificultatilor de determinare pe materialul foarte fragmentar de dimensiunile ovicaprinelor si, de asemenea, absenta carnivorelor.

Revenind la ocupatia de baza a locuitorilor asezarii de la Meresti, aceea de crestere a animalelor domestice, subliniem înca o data rolul imporatant al bovinelor si suinelor în furnizarea carnii. In timp ce taurinele erau crescute atât pentru subproduse cât si pentru carne, porcinele furnizau doar carne si grasime. Bovinele detin locul primordial în majoritatea asezarilor dacice (Figura 9), în altele insa primul loc este ocupat de suine (Figura 10): Divici-Grad (EL SUSI, 1, p.264, Tabel 40); Sighisoara (EL SUSI, 1996, p.513, Tabel 2) sau de ovicaprine (Figura 11): Cîrlomanesti (UDRESCU, 1977, p.366, Tabel 1) si Popesti (UDRESCU, 1985 , p.129, Tabel 1).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

FIGURA 9 Frecvenţa bovinelor în diverse aşezări dacice (%)

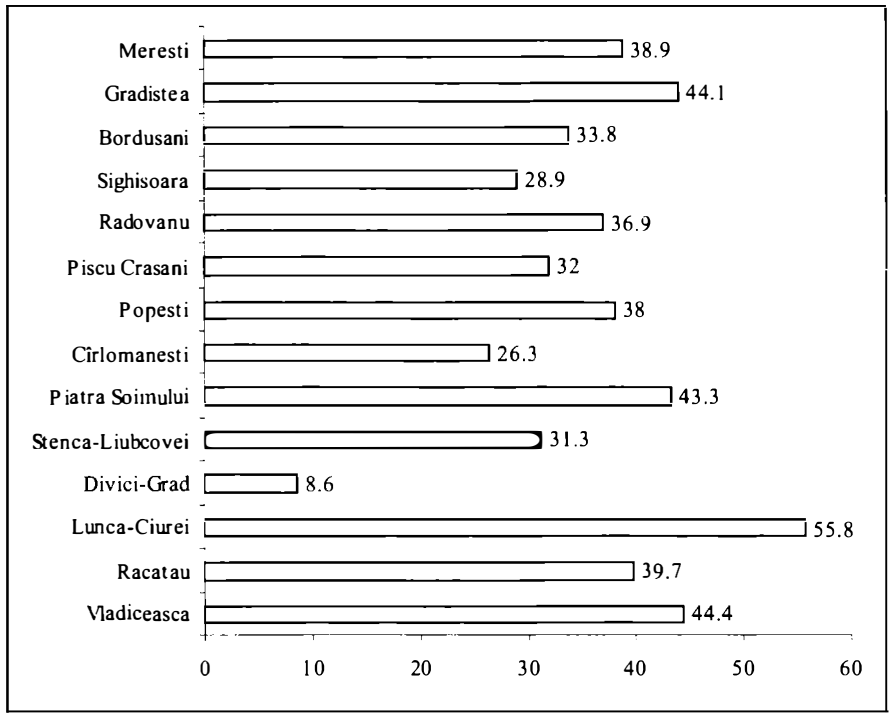

FIGURA 10 Frecvenţa suinelor în diverse aşezări dacice (%)

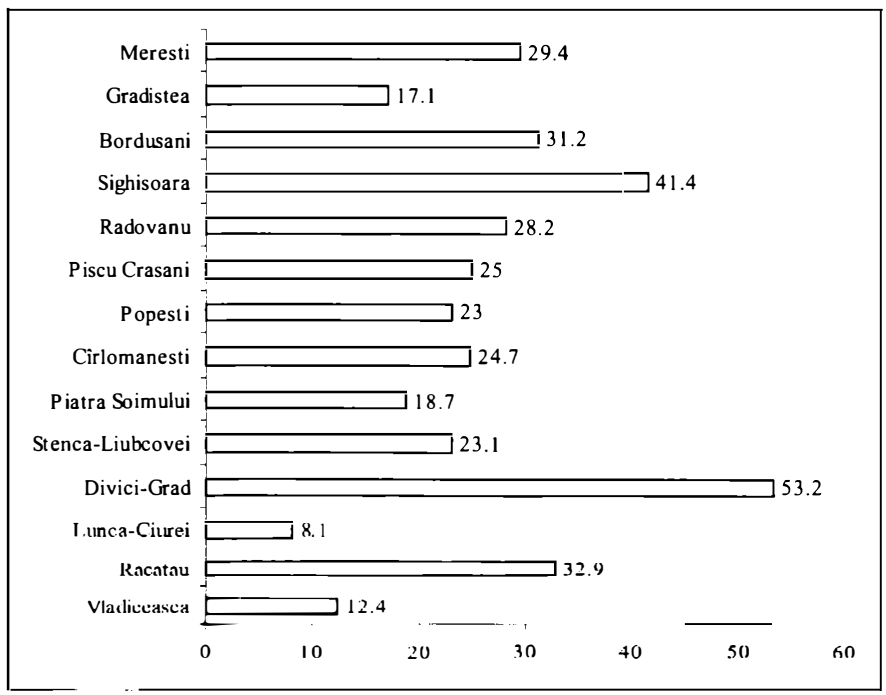

www.cimec.ro / www.mncr.ro

FIGURA 11 Frecvenţa ovicaprinelor în diverse aşezări dacice (%)

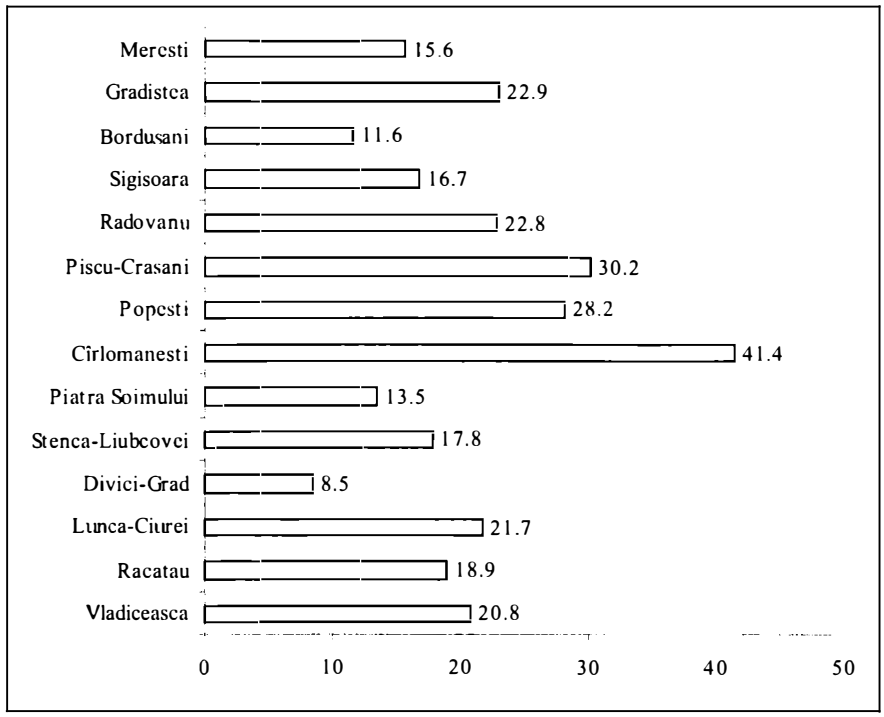

FIGURA 12 Frecvenţa calului în diverse aşezări dacice (%)

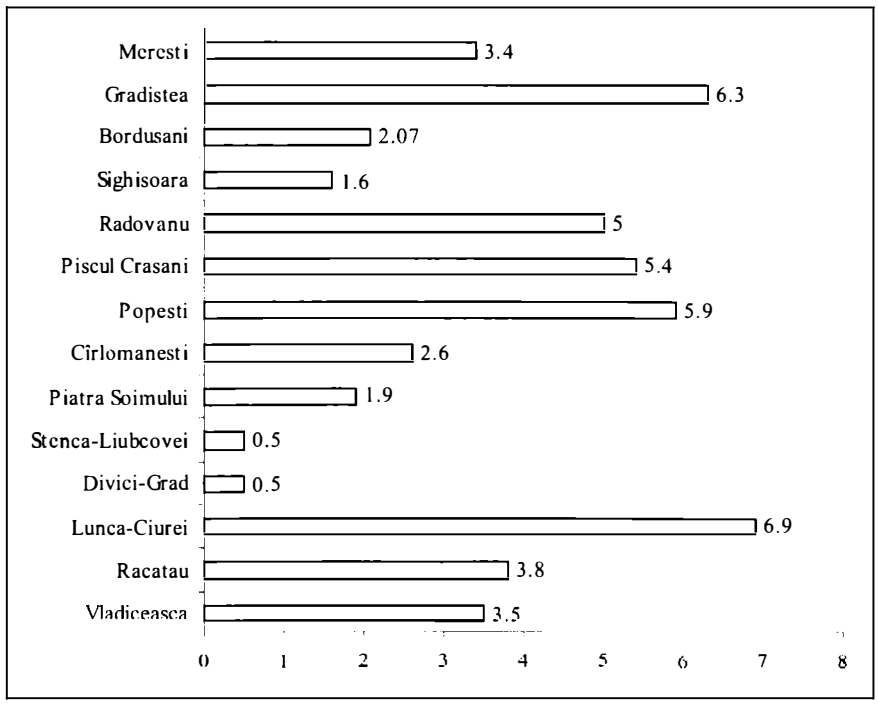

www.cimec.ro / www.mncr.ro

În asezarile în care bovinele ocupa locul I în ceea ce priveste exploatarea speciilor domestice, locul secund îl ocupa fie suinele - Meresti, Racatau, Stenca-Liubcovei, Piatra Soimului, Radovanu - (Figura 10), fie ovicaprinele - Lunca Ciurei, Piscul Crasani, Vladiceasca, Butuceni - (Figura 11). Pe urmatorul loc se situeaza calul, a carui frecventa oscileaza între 2 si 7 % (Figura 12); exceptie fac asezarile din Banat (Divici-Grad si Stenca-Liubcovei) unde procentajul acestei specii este foarte scazut (0,5%) si asezarea din Republica Moldova (Butuceni), unde frecventa calului este relativ mare (15,58 %)

De altfel, calul este unul din cele mai bine reprezentate animale în toreutica traco-geto-daca, fapt explicabil prin locul ocupat de acest animal în activitatile vînatoresti, razboinice si în viata magico-religioasa. Exista reprezentari în special a cailor "de elita", care uneori sunt înaripati, folositi în lupta (vasul de la Rogozen, vasul de la Vrata, coiful de la Baiceni, coiful de la Agighiol, centura de la Loret, aplica de la Lucovit, falera de la Surcea) dar si cai obisnuiti (aplicele de la Letnita, un vas din colectia Severeanu) mai scunzi, cu capul mai mare, gâtul gros si scurt si membre mai putin înalte (HAIMOVICI,1992, p.191-192).

În ceea ce priveste marimea animalelor domestice crescute de locuitorii asezarii de la Meresti, se pot trage unele concluzii. Bovinele, se încadreaza prin talia lor în asezarile dacice din România. Media înaltimii la greaban a bovinelor din statiunile dacice studiate (Figura 5) este de 112,65 cm. Aceasta este o valoare relativ mica. Dupa Talkin, în nordul regiunii costale a Marii Negre, talia medie a bovinelor, în epoca fierului este de 113,5 cm; pentru Ungaria aceasta valoare este de 121,1 cm. Deci în epoca fierului, bovinele îsi micsoreaza talia brusc, expansiunea Imperiului Roman urmând sa aduca modificari în cresterea animalelor din centrul si sudul Europei de Est (BOKONYI, 1974, p.123). Scaderea taliei comparativ cu epocile anterioare este înregistrata si de grupul ovinelor, în special la începutul epocii fierului (BOKONYI, 1974, p.177) si de grupul suinelor, în special spre sfârsitul perioadei La Tene (BOKONYI, 1974, p.212).

O importanta deosebita este acordata aparitiei în lotul analizat a unor fragmente cu modificari patologice suferite la nivelul sistemului osos de catre animale în timpul vietii lor:

-femur drept, de Bos taurus, neepifizat proximal si distal, sub 3,5 ani (lungimea aproximativa = 310 mm), prezinta pe partea ventrala a osului o proliferarea de tesut osos (exostoza) sub forma unei creste mai groase si neregulate cu o lungime de 9 cm (Pl. I / a,b). Este probabil o consecinta a vindecarii unei fracturi suferite de os în timpul vietii animalului;

-radius drept, de Bos taurus ce are în partea distala o fisura longitudinala, mediana ce este probabil o consecinta a sudarii distale incomplete între radius si ulna (Pl. I / c);

-metatars stâng, de Ovis aries cu exostoza la nivelul diafizei sub forma a doua creste subtiri, paralele, plasate pe fata caudala a osului, însotite de îngrosarea si distorsionarea diafizei la acest nivel (Pl. II / a,b); este probabil tot rezultatul unei fracturi;

-mandibula stânga, de Sus scrofa domesticus, cu dentitia jugala completa (P2-M3), provenita de la un adult, pe a carei suprafata interna, în special în dreptul molarului 2, se poate evidentia fenomenul de paradontoza (Pl. II / c). Dezveliri mai putin pronuntate ale radacinilor se observa si pe alte fragmente maxilare care provin însa de la exemplare batrâne.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

BALASESCU 1997
A. Balasescu, *Archaezoology. (Archaeological researches at Bordusani-Popina (Ialomita county) preliminary report 1993-1994)*, Cercetari arheologice, X, 1997, p.48-63;

BOKONYI 1974
S. Bokonyi, *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*, Akademiai Kiado, Budapest, 1974, p. 5-597;

CRISAN-FERENCZI 1994
Viorica Crisan, St. Ferenczi, *Asezarea dacica de la Meresti (judetul Harghita). Cercetarile arheologice din anii 1986-1993.*, AMN, 31, I, 1994, p.377-438;

EL SUSI 1996
Georgeta El Susi, *Vânatori, pescari si crescatori de animale în Banatul mileniilor VI i.Ch.-I d.Ch.*, Editura Mirton, Timisoara, 1996, p.7-440;

EL SUSI 1985
Georgeta El Susi, *Consideratii privind materialul faunistic provenit din asezarea dacica de la Stenca-Liubcovei (judetul Caras-Severin)*, Banatica,1985, p. 123-138;

EL SUSI 1992
Georgeta El Susi, *Studiu preliminar al materialului faunistic din cetatea dacica de la Divici (comuna Pojejena, judetul Caras-Severin)*, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p.169-177;

EL SUSI 1996
Georgeta El Susi, *Fauna din asezarea dacica de la Sighisoara "Wietemberg" (judetul Mures)*, AMN, 33/1, 1996, p.511-524;

HAIMOVICI 1967
S. Haimovici, *Unele caracteristici morfologice ale taurinelor din asezarile traco-getice*, AUI, II, XIII, 1, 1967, p.321-329;

HAIMOVICI - HRISANIDI 1969
S. Haimovici, St. Hrisanidi, *Studiul unor afectiuni osteo-dentare ale resturilor subfosile de mamifere descoperite prin sapaturi pe teritoriul României, în statiuni apartinând unor culturi si civilizatii din epoca metalelor*, AUI, II,XV, 1, 1969, p.215-224;

HAIMOVICI - HAIMOVICI 1971
A. Haimovici, S. Haimovici, *Sur la presence de parodontopathies marginales sur des restes subfossiles de mammiferes des stations pre- et protohistoriques du territoire de la Roumanie*, Bull. Group Int. Reach.Sc. Stomat., 14, 1971, p.259-271;

HAIMOVICI 1972
S. Haimovici, *Date provind resturile de animale descoperite in asezarea getica de la Zimnicea*, AUI, II, XVIII, 1, 1972, p.191-203;

HAIMOVICI 1986
S. Haimovici, *Studiul resturilor de fauna descoperite in asezarea dacica (sec.III-II i.Ch.) de la Lunca Ciurei*, Thraco-Dacica, VII, 1-2, 1986, p.134-139;

HAIMOVICI 1987
S. Haimovici, *Cresterea animalelor la geto-dacii (sec.IV i.Ch.-sec.I d.Ch.) din Moldova si Muntenia*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, 1987, p.144-153;

HAIMOVICI 1992
S. Haimovici, *Observatii cu privire la motivul animalier in toreutica traco-geto-daca*, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p.179-193;

HAIMOVICI 1993
S. Haimovici, *Materialul provenit din dava de la Piatra Soimului. Studiu arheozoologic.*, Thraco-Dacica, XIV, 1-2, 1993, p.169-177;

HRISCU - BAJENARU - UDRESCU 1997
Carmen Hriscu, Luminita Bajenaru, M. St. Udrescu, *Asezarea getica de la Gradistea.* Studiu arheozoologic., Istros, VIII, 1997, p.97-105;

TARCAN 1995
Carmen Tarcan, *Vertebrate fauna from the thraco-getic fortress on Butuceni (Orhei County, Republic of Moldova)*, Thraco-Dacica, XVI, 1-2, 1995, p.243-248;

UDRESCU 1977
M. St. Udrescu, *Fauna descoperita in asezarea geto daca de la Cirlomanesti*, S.C.I.V.A., 28, 1977, 3, p.365-374;

UDRESCU 1985
M. St. Udrescu, *Quelques problemes de zooarcheologie concernant la periode geto-dace dans la Plaine Roumaine*, Dacia N.S., XXIX, 1985, 1-2, p.129-132.

ÉTUDE ZOOARCHÉOLOGIQUE SUR L'HABITAT DACE DE MERESTI (DÉP. DE HARGHITA)

(Résumé)

Le matériel faunistique provenant de l'habitat dace de Meresti (fin de II čme siččle av. J.-C. - I er siččle ap. J.-C.) comprend 659 fragments ostéologiques qui appartient ŕ 5 espčces domestiques: *Bos taurus, Sus scrofa domesticus, Ovis aries, Capra hircus, Equus caballus* et ŕ 5 espčces squvqges: *Cervus elaphus, Sus scrofa ferrus, Bos primigenius, Ursus arctos, Castor fiber* (voir tabelle 1).

Le rapport espčces domestiques / sauvages est 87,55 / 12,45 %. Parmi les espčces domestiques, les bovines (selon le nombre des fragments) et les suines (selon le nombre minime des individus) occupent la premičre place (Fig.1 et 2). Parmi les espčces sauvages, les plus intensement chassées sont le cerf et le sanglier (Fig. 3 et 4).

L'élevage se pratiquait tant au but d'assurer le nécessaire de nourriture que pour les produits sécondaires (peaux, lait, cornes, os), tandis que la chasse servait principalement pour procurer la nourriture.

Certains fragments comportent des modifications pathologiques (Pl. I / a-c; II / a-c), soit sur les os longs, soit sur les restes mandibulaires (paradonthoses).

DIANA BINDEA

www.cimec.ro / www.mncr.ro

a. femur, față craniană

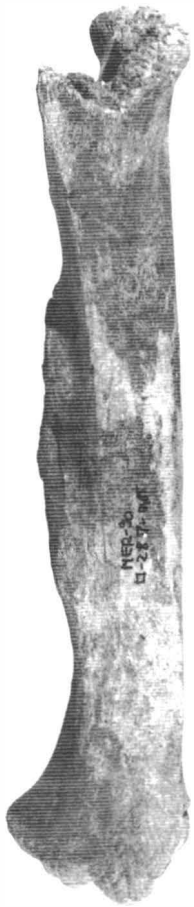

b. femur, față laterală

c. radius, față caudală

Planșa I
Resturi osoase de *Bos taurus* cu modificări patologice.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

a. metatars, faţă craniană

b. metatars, faţă medială

c. mandibulă, faţă internă

Planşa II

Resturi osoase de *Ovis aries* (a, b) şi *Sus scrofa domesticus* (c) cu modificări patologice.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

O DEPUNERE RITUALĂ DE VASE LA RACOŞUL DE JOS, JUDEŢUL BRAŞOV. ÎNCERCARE DE DESCIFRARE A POSIBILELOR SIMBOLURI DIN ORNAMENTICA OLĂRIEI DACICE (I)

În campania de cercetări din vara anului 1994, pe prima terasă la sud de zidul cetăţii dacice de pe Tipia Ormenişului a fost trasată o secţiune (fig. 11) al cărei scop era de a se obţine un profil longitudinal al acesteia şi, eventual, de a se surprinde posibile construcţii amplasate aici. Între metrii 24-28,50, cu precădere între metrii 24-25, s-a constatat o situaţie deosebită. Este vorba de mai multe vase ceramice de dimensiuni diferite, unele întregi (cele mici), altele sparte, dar întregibile, care au fost depuse pe un pat de pământ înroşit. Poziţia vaselor nesparte era fie uşor înclinată, fie perfect verticală, toate cu gura în sus. Erau umplute cu pământ înroşit de foc, sfărâmicios, în afara căruia nu mai aveau alt "inventar". Împreună cu vasele se mai aflau o piatră ovoidală, bine lustruitiă, semitransparentă, precum şi un văscior roşu, cu buza ruptă într-o parte, care poate fi un bol în miniatură sau o lingură (creuzet?).

Trei vase au fost lucrate la roată (un castron, o "fructieră" şi o cană), celelalte fiind modelate cu mâna. Nici unul din recipiente nu seamănă cu altul, nici ca dimensiuni, nici ca decor.

Descrierea sumară a vaselor, toate în colecţia Muzeului de Istorie Braşov.

1. Borcan modelat cu mâna, din pastă cu nisip, micaă şi pietricele, ars secundar până la roşu. Este decorat cu patru butoni cilindrici şi două reliefuri aplicate, ce sugerează fie litera "omega" inversată, fie cifra 3 în poziţie orizontală, cu braţele în jos. Există două grupări simetrice, compuse din câte doi butoni şi un relief. Dimensiuni: D.f=8; D.g.=12; D.Max=11; I=14cm; Inv.II/6156 (Fig. 6/2; 8/2)

2. Borcan, în miniatură, modelat cu mâna din pastă cu nisip, mică, pietricele şi cioburi mărunţite de culoare roşie, datorată arderii secundare. Este decorat cu două profilaturi verticale, simetrice, sub forma unor coloane alveolate (privite din lateral, acestea sugerează două profile umane opuse). Dimensiuni: D.f.=4,5; D.g.=6,5; D.Max.=6; I=8cm; Inv.II/6157 (Fig. 6/1; 8/6) .

3. Borcan în miniatura, modelat cu mâna, din pasta asemanatoare celei folosite la vasul precedent. Este decorat cu trei butoni, usor ascutiti, dispusi la 120 de grade. Dimensiuni: D.F 4; D.G.=5,5; D.Max.=5; I=6,5cm; Inv. II/6158 (Fig. 8/5).

4. Borcan în miniatură, modelat cu mâna din pastă zgrunţuroasă, brun-roşcată, având ca degresant nisip şi mică. Este decorat cu patru butoni cilindrici simetrici, fiecare cu o cruce incizată. Între butoni, de la înălţimea acestora pâna aproape de fund, există patru desene incizate care pot sugera, fie o frunză, fie alte imagini la care vom reveni. Între ele este amplasată câte o linie alungită, puţin înclinată. O altă incizie, cu duct uşor nesigur, se afla sub buza vasului, la exterior. Dimensiuni: D.f.=5; D.g.=6; D.Max.=6,5; I-?cm; Inv. II/6159 (Fig. 4/1; 8/3).

5. Borcan în miniatură, modelat cu mâna, din pastă brun-cenuşie, cu degresant de nisip şi mică. Vasul se apropie de forma unei situla sau, mai degrabă, de a unui butoiaş. Este decorat cu nouă incizii arcuite, amplasate în jumătatea superioară. Dimensiuni: D.f.=4,7; D.g.=4,5; D.Max.=5,5; I=5,8 cm; Inv. II/6162. (Fig.4/2; 8/4).

6. Borcan în miniatură, modelat cu mâna, din pastă roşie, având ca degresant nisip, mică, cioburi mărunţite. Este decorat cu două apucători arcuite, dispuse în partea inferioară. Dimensiuni: D.f.=3,5; D.g.=5,5; D.Max.=5,4; I=5,7cm; Inv. II/6160. Nu figurează în ilustraţie.

7. Vas bitronconic (cupă) modelat cu mâna, din pastă destul de fină, având ca degresant nisip şi mică, de culoare gălbui-roşcată, fund cu omphalos. Exteriorul este complet lipsit de decor, spre deosebire de interior care are, imediat sub buză, incizii în zig-zag (care se păstrează doar pe o parte a vasului, ceea ce nu exclude ca el să fi existat pe toată circumferinţa). Precizăm că, până în prezent, nu am reuşit să-i găsim o analogie apropiată nici în olăria La Téne. nici în cea hallstattiană, deşi înclinăm să credem că aparţine acesteia. Dimensiuni: D.f.=5; D.g.=7; D.Max.=7; I=7cm: Inv.II/6161 (Fig. 3/1; 7/4).

8. Borcan modelat cu mâna, din pastă roşie, având ca degresant nisip, mică, pietricele şi cioburi pisate. Este decorat cu patru butoni alungiţi pe orizontală, o pereche simetrică având două alveole, cealaltă trei alveole. În spaţiile dintre batoni sunt patru reliefuri arcuite, care au fiecare un alt număr de alveole (4, 5, 6, 7). Tot decorul este amplasat în jumătatea superioară. Dimensiuni: D.f.-13; D.g.=16,8; D.Max.=17,5; I=24,5cm; Inv. II/6167 (Fig. 8/1).

9. Borcan modelat din pastă cenuşiu-maronie, cu degresant de nisip, mică, pietricele şi cioburi mărunţite. Şi acesta a fost ars puternic secundar. unele porţiuni din el fiind practic vitrifiate. Decorul constă din două "V"-uri simetrice cu braţele uşor arcuite, realizate din profil alveolat. Locul de unire a celor două braţe este marcat de un buton cu mici alveole. Ansamblul sugerează o protomă de cornută (taur, berbec?). Dimensiuni: nu se cunosc cu exactitate, vasul nefiind încă restaurat. Inv. II/6218.

10. Borcan modelat cu mâna din pastă grosieră, ce are ca degresant nisip, pietricele şi cioburi mărunţite.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Datorită arderii secundare, vasul are un colorit foarte pastelat (albicios, brun-cafeniu, negru intens, toate cu nuanțe). Decorul este, și în acest caz, bogat: deasupra umărului se află patru batoni alungiți, alveolați, uniți cu brâuri ghirlandate. Sub acest registru se afla un altul, compus dintr-un brâu alveolat circular, din care pleaca vertical, spre bază, patru "coloane" de profil alveolat. Inv. II/6219. Vasul nu a fost restaurat.

11. Borcan modelat cu mâna din pastă cu nisip și mică, de culoare negru-cenușiu. Lipsește orice decor. Inv. II/6220. Vasul nu a fost restaurat.

12. Ceașcă dacică, modelată din pastă cu nisip și mică, cu cioburi mărunțite. A fost arsă secundar, culoarea actuală fiind roșie și neagră. Întrucât a fost păstrată în proporție de 50%, nu știm dacă a avut două torți, în prezent rămânând una. Dimensiuni: D.f.=5,5; D.g.=10,5; I=5cm; Inv. II/6168 (Fig. 7/2).

13. Ceașcă dacică, din pastă cafeniu-roșcată, cu degresant de nisip și cioburi mărunțite, căreia îi lipsește partea superioară, în cea păstrată observându-se adâncitura în care se fixa toarta. Dimensiuni: D.f.=7,5; celelalte lipsesc. Inv. II/6221 (Fig. 7/3).

14. Ceașca dacică, din pastă cu nisip și mică, de culoare roșie. Dimensiuni: D.f.=7,5cm, celelalte lipsind. Inv. II/6222 (Fig. 7/5). Toate trei ceștile sunt lipsite de decor.

15. Borcan, din pastă similară celei din care a fost confecționat vasul de la numărul 10. Decorul constă din patru butoni cilindrici, dispuși în cruce pe umărul vasului și uniți printr-un brâu alveolat, ușor arcuit în jos. Pe două părți ale vasului, simetrice și în "fascicol", de câte două, se află linii verticale, profilate, fără crestături sau alveole. Pe gâtul vasului, o incizie vălurită. Deoarece cea mai mare parte din vas s-a pierdut în timpul restaurării, nu i se cunosc dimensiunile (Fig. 10).

16. Chiup, modelat cu mâna, din pastă zgrunțuroasă și poroasă, de culoare castanie. Înălțimea cca 80 cm (este în curs de restaurare). Inv. II/6202. Nu figurează în ilustrație.

17. "Fructiera", lucrată la roată, din pastă foarte fină. Arderea secundară intensă i-a conferit o culoare alburiu-roșiatica. Nu este sigur dacă a fost pictată, dar sigur a avut o angoba roșie. Cavitatea este puțin adâncită, dând mai degrabă impresia unei farfurii mari sau a unui castron. Buza este arcuită. Nu are picior, sprijinindu-se pe un inel înalt de numai 1cm și cu diametrul de 7-8cm. Deoarece este sigur că acest inel nu-i asigura stabilitatea, credem că vasul era fixat într-un soclu cilindric, care suplinea piciorul fructierei. Situația nu este insolită, fructiere fără picior sau cu picior foarte scurt fiind semnalate anterior în literatura de specialitate (I. Glodariu, 1981, p. 162; Gelu Florea, 1988, p. 133 si urm.). Dimensiuni: D.g.=29; I=9cm; Inv. II/6164 (Fig. 9/1).

18. Castron, lucrat la roată din pastă fină, cu nisip și mică. Sigur a avut angoba. Inițial, culoarea a fost cenușie: unele fragmente păstrează această culoare, în timp ce altele sunt roșii intens sau cărămizii (de pe acestea, angoba este exfoliată pe anumite porțiuni). Decorul constă dintr-un registru de treizecișișase ștampile, dispuse circular pe gâtul vasului, toate spiralice, cu câte 5 răsuciri. Deși ca formă amintește de o strachină greco-romană, nu este exclus să avem de-a face cu o formă celtică sau de inspirație celtică. Dimensiuni: D.f. =13; D.g. =25; D.Max.=27; I=16,5cm; Inv. II/6163 (Fig. 3/2; 7/1).

19. Printre fragmentele castionului se aflau și părți dintr-o cană cu o toartă, lucrată din pastă fină. Culoarea este roșu intens. Angobata, nedecorat. Nu se întregește, deși părți din ea au putut să rămână în porțiunea nesăpată.

20-22. Împreună cu vasele de mai sus s-au găsit și trei strachini hallstattiene, toate din pastă fină. Două au culoarea cenușie-neagră și sunt lipsite de decor, în timp ce a treia, mai înaltă și de culoare cenușiu-roșiatică, are patru butoni mici, amplasați deasupra diametrului maxim, pe umăr (Fig. 9/2-4).

În amestec cu vasele întregi sau întregibile s-au găsit circa 100 fragmente de la alte vase modelate cu mâna sau lucrate la roată, neîntregibile. Pe două fragmente de borcan se regăseste frunza întâlnită pe borcanul în miniatura de la nr.4. Vasele lucrate la roată sunt reprezentate de chiupuri, strecurători și fructiere, cenușii sau roșii.

***

După cum a rezultat din descrierea vaselor, acestea (fragmentare sau întregi și întregibile) datează din prima și din a doua epocă a fierului (greu de încadrat fiind vasul din fig. 3/1; 7/4). Li se adaugă piatra ovoidală. Nu vom insista asupra obiceiului dacilor de a face depuneri rituale (și nu numai de vase), ele fiind bine cunoscute datorită sintezei lui Valeriu Sârbu (Galați, 1993). Vom sublinia doar că ele se aflau răspândite pe întreg teritoriul locuit de traco-dacogeți. Chiar pe Tipia Ormenișului de la Racoș, exista încă alte trei depuneri de vase: una într-o groapă în rocă de calcar (un borcan de dimensiuni submedii și patru borcane în miniatură, identice ca formă, decor și dimensiuni), alta într-o moviliță de pământ negru (numai vase sparte, hallstattiene și dacice și, din nou, o piatră ovoidală, semitransparentă), cea de a treia, descoperită în vara anului 1998, sub pavajul unei construcții de dimensiuni apreciabile (D, cca 17m) situată lângă sanctuarul cu plinte de piatră din incinta cetății (o ceașcă și un borcan, ambele de dimensiuni foarte mici, arse secundar pe o vatră de aproximativ 25x30cm). La aceasta vom reveni în partea finală.

Revenind la vasele pe care ne-am propus să le discutăm, vom observa că din repertoriul acestora fac parte un chiup modelat cu mâna, mai multe borcane care pot fi considerate, de dimensiuni "normale", borcane în miniatură, cești, strachini mici și un pahar. Funcțional acestea ar putea fi divizate în recipiente destinate a pregăti (borcane) și servi masa (castron, cupă, cești), aici putând fi incluse și cele hallstattiene.

Prima observație care se cuvine a fi facută este că toate vasele au fost ascunse, ferite atât de vederea omului, cât și de deteriorare. La aproape toate popoarele vasul ascuns reprezintă o comoară sau recipientul în care era păstrată o comoară. A pune mâna pe aces vas echivala cu cucerirea unei comori, în timp ce a-l sparge este sinonim distrugerii respectivei comori. Există însă și semnificații mai adânci: un vas închis (cu capac sau din construcție) poate reprezenta fie sânul matern, fie uterul în care se zămislește o nouă naștere. Vasul deschis la partea superioară, ca în cazul nostru, simbolizează disponibilitatea de receptare a influențelor cerești benefice. De orice tip ar fi, vasul conține sub diverse forme elixirul vieții, este un perpetuu izvor de viață. "Un vas de aur poate semnifica tezaurul vieții spirituale, simbol al unei forțe tainice". Credința este transmisă până în evul mediu, când tot un vas (Graalul) conține comoara.

Chiupul (sau orice vas mai mare, cum sunt în cazul de fața borcanele) este vasul belșugului și este atribuit divinităților râurilor, celor care, cu apa lor, asigurau existența a tot ce este viu în el, în special, se păstrează elixirul, esența nemuririi, însăși viața. Totodată, chiupul simbolizează (și) matricea, sursă vieții fizice și intelectuale, "un fel de Intoarcere la izvoare". În locurile destinate adu-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cerii jertfelor, prezenţa chiupului echivalează cu rolul paznicului care apără comorile de răufăcători.

Celelalte vase, mai mici şi sigur pentru băut (paharul, cupa, bolul) au, ca şi chiupul, o simbolistică dublă: de vas al belşugului şi de recipient din care se consuma elixirul nemuririi. Asimilate cupei, simbolistica lor sporeşte: cupa este oul lumii despărţit în două, o jumătate a cerului, cealaltă a pământului. La majoritatea popoarelor paharul sau cupa, vasul pentru băut în general, este folosit atât pentru libaţiuni rituale, cât şi la ospeţele profane.

Înainte de a încerca descifrarea posibilelor simboluri ale "decoraţiei" de pe vasele prezentate se cuvine să facem unele consideraţii asupra locului în care au fost depuse acestea, loc văzut sub două aspecte: în primul rând topografic şi în al doilea rând, ca amplasare de detaliu pe forma de relief.

Tipia Ormenişului este un deal cu înălţimea de 755,9m, dominant faţă de toate ridicăturile de teren din imediata lui apropiere, cu perspectivă radială şi, implicit, cu posibilitate de comunicare la vedere cu dealurile şi munţii din planul "secundar". Ignorând normele actuale, conform cărora o ridicătură naturală de teren poate fi considerată colină, deal, munte etc., şi reconsiderând încărcătura de sacralitate a dealului, exprimată prin cel puţin două sanctuare dacice din piatră, vom constata că ne aflăm în faţa unui Munte Sacru, un Kogaionon. Alegerea unui deal, în cazul de faţă, a acestuia şi nu a altuia, se înscrie cert într-un proces sau un şir de procese care, în final, i-au conferit o sacralitate, au încărcat Tipia cu o anumită hierofanie (chiar dacă pe acelaşi deal, dar în alte zone, au fost construite şi edificii cu caracter profan).

Prima şi cel mai des întâlnită la diferite popoare este cea uranică. Explicând şi hierofania şi motivele alegerii unei înălţimi ca loc sacru, Mircea Eliade spune: "Muntele e mai aproape de cer şi aceasta îl investeşte cu o dublă sacralitate: pe de o parte, participă la simbolismul spaţial al transcendenţei ("înalt", "vertical", "suprem" etc.), iar, pe de altă parte, e locul prin excelenţă al hierofaniilor atmosferice şi, ca stare, locuinţa zeilor. Toate mitologiile au câte un munte sacru, varianta, mai mult sau mai puţin ilustră, a Olimpului grec. Toţi zeii cereşti au pe înălţimi locuri rezervate cultului lor. Valenţele simbolisticii religioase ale munţilor sunt nenumărate. Muntele este considerat punctul de întâlnire a cerului cu pământul; deci un "centru", punctul prin care trece Axa lumii, regiune saturată de sacralitate, loc în care se pot realiza trecerile între diferitele zone cosmice. Muntele, prin faptul că e locul de întâlnire între cer şi pământ, se află în "centrul lumii" şi e, fără îndoială, punctul cel mai înalt al pământului. De aceea regiunile consacrate - "locurile sfinte", templele, palatele, oraşele sfinte - sunt asimilate "munţilor" şi devin ele însele "centre", adică sunt integrate în chip magic vârfului "muntelui cosmic" (Tratat, p. 106). "Chiar şi numele templelor şi turnurilor sacre mărturisesc asimilarea lor muntelui cosmic: "Muntele Casa", "Casa Muntelui tuturor Ţărilor", "Muntele Furtunilor", "Legătura dintre cer şi pământ" etc." (Ibidem, p. 107).

Monumentele de pe Tipia Ormenişului conferă acestui deal atributul de Munte Sacru, Casă a Zeilor.

În ceea ce priveşte detaliul locului ales pentru depunere, acesta se afla pe prima terasă de lângă zidul sudic al cetăţii, sub pavajul terasei. Important nu ni se pare locul ca atare, ci modul în care el se prezintă, astfel el putând fi ales în oricare parte a dealului. Este vorba de o masă de pământ ars, înroşit, sfărâmicios, aşezat pe un pavaj de pietre special amenajate şi acoperit cu pietrele care reprezintă continuarea pavajului înconjurător. Situarea depunerii ca o insula în mijlocul straturilor succesive de pământ şi de piatră folosite la realizarea terasei poate să sugereze că "organizarea" terasei a avut loc la data construirii acesteia. Mai mult ca sigur, pentru ambele operaţiuni s-au desfăşurat procesiuni de incantaţie a divinităţilor care trebuiau să "certifice", pe de o parte, durabilitatea terasei, care, altfel, este o lucrare profană, iar, pe de altă parte, să asigure atât "sfinţirea", cât şi kratofania depunerii. Depunerea nu putea fi făcută într-un loc comun, profan, atunci considerat "păgân". Cu alte cuvinte, locul trebuia mai întâi purificat, alungate acele forţe care ar fi putut atinge în vreun fel, distrugând sau măcar deranjând "sanctuarul". La fel se petreceau lucrurile la întemeierea unei localităţi, a unei case, a unui templu (mai ales) etc. Kratofania nu putea să se realizeze (în cazul de faţa) decât tot prin ceremonii speciale, dacă nu cumva se considera suficientă acoperirea "sanctuarului", a monumentului cu pământ şi pietrele pavajului. Nu este însă exclus că securitatea locului să fi fost considerată secundară, important pentru dedicanţi fiind "sfinţirea" şi credinţa că nimeni, după aceea, nu va avea motiv să-l profaneze, actul sacralizarii fiind benefic pentru întreaga obşte. În acest fel, consacrarea spaţiului făcea ca acesta să devină "un microcosmos (ca oricare altar, templu etc., n.n.) care există într-un spaţiu şi într-un timp mistic, calitativ distincte de spaţial şi timpul profan" (Ibidem, p.341-342).

În cazul nostru, în afara posibilelor ceremonii, purificarea şi consacrarea locului s-au făcut şi prin foc. Au fost arse atât incinta care trebuia să cuprindă vasele, cât şi o parte dintre acestea. Trebuie reţinut amănuntul că nu toate vasele au fost trecute (a doua oară) prin foc, ci numai cele din "prezent", cele făcute de daci. Vasele dintr-o epocă anterioară, hallstattiene, au fost depuse aşa cum fuseseră găsite în altă parte şi alăturate celor dacice după stingerea rugului. Apoi, toate vasele au fost acoperite cu strat de pământ înroşit. peste care s-a aşezat pavajul terasei. "Altarul" nu pare să fi fost marcat în vreun fel la suprafaţă, pe pavaj neobservându-se o construcţie anume (deşi ea ar fi putut să existe, dar să fi fost distrusă ulterior).

Credem că monumentul a fost construit la data amenajării terasei şi înglobat acesteia, altfel el ar fi trebuit să se prezinte ca o movilă în aer liber, expusă degradării.

* * *

În cele ce urmează vom încerca să descifrăm posibilele simboluri ale decorului de pe vasele prezentate. Vom începe cu castronul pe umărul căruia se găsesc 36 de "ştampile" spiralate. Numarul 36 este cifra solidarităţii cosmice, a întâlnirii elementelor şi a evoluţiilor lor. Derivatele lui manifestă relaţiile din interiorul triadei cer-pământ-om. 360 este împărţirea cercului şi a anului lunar. Derivatele lui cu multiplul 3, respectiv triunghiul cu 108° de proporţiile numărului de aur. Un alt multiplu al lui (6912) este simbolul Cerului, în timp ce 4608 este cel al Pământului. Suma lor (11520) reprezintă Omul sau o expresie a Marii Triade (Cer-Pământ-Om) (Chevalier=Gheerbrant, Dicţionar, p.373-374). Fiecare din cele 36 de ştampile reprezintă o spirală cu 5 "răsuciri", semn prezent fie în decorul fitomorf (viţa de vie, zorele etc.), fie în cel zoomorf (melc, scoica). Spirala este un motiv deschis şi optimist despre care Mircea Eliade crede că încă "din neolitic omologhează toţi centrii de viaţă şi de fertilitate". Întâlnit de la Capul Nord până la Capul Bunei Speranţe (BRIL, 1998, apud Chevalier-Gheerbrant, p. 250 şi urm.), semnul exprimă apariţia mişcării circulare ce tâşneşte din punctul de obârşie, întreţine această mişcare şi o prelungeşte la infinit: e tipul de linii nesfârşite care leagă fără încetare cele două extremităţi ale devenirii. Este şi simbolizează emanaţie, extensie, dezvoltare, continuitate ciclică aflată în progresie, în rotaţie creaţională (Ibidem şi CHAS, 25). Spirala este

www.cimec.ro / www.mncr.ro

legată de simbolismul cosmic al lunii, de simbolismul erotic al vulvei, de simbolismul acvatic al cochiliei şi de cel al fertilităţii. Ea reprezintă, în fond, ritmurile repetate ale vieţii, caracterul ciclic al evoluţiei, permanenţa fiinţei confruntată cu vremelnicia mişcării (Chevalier-Gheerbrant, p. 250). Ea este (şi) călătoria pe care o întreprinde sufletul defunctului după moarte până la atingerea ultimei sale destinaţii (BRIL. loc. cit.). Paolo; Santarcargeli (care tinde să o asimileze labirintului) afirma: "...ca reprezentare grafică şi ca dans... este un motiv care apare destul de des şi, am spune, inevitabil în reprezentările populare. Kerenyi susţine că. având la bază observaţiile astronomice, el poate simboliza cursul soarelui. Linia neîntreruptă în formă de meandru sau de "motiv cotit" este o variantă. Este cunoscută asocierea meandrului cu simbolul apei, al vieţii, al fertilităţii, al pântecului feminin. Dar este destul de probabil că linia aceasta mereu cotită... vrea să reprezinte, în primul rând, nemurirea. drumul lung al sufletului, "firul care nu se rupe", sentimentul limpede sau abia simţit al unei continuităţi dinamice "viaţă-moarte-viaţă" (Cartea labirinturilor, I , p.164-165). Şi continuă: "... spirala nu este un labirint. Dar trebuie notat că, în unele reprezentări din Europa septentrională. de exemplu, trecerea de la spirală la labirint este evidentă. În orice caz, pare verosimil că folosirea acestui simbol era foarte răspândită, în special popoarele celtice..." (Ibidem, p.166).

În orice caz, spirala şi meandrul sunt cunoscute în simbolistica majorităţii popoarelor pre- şi protoistorice (precreştine) din Europa, dar şi de pe alte continente. Ele sunt realizate fie pe obiecte mobile (ceramica, blocuri de piatră etc.), fie pe monumente de sine stătătoare, construcţii sau "desene" pe pământ.

Analizând simbolistica celor doi termeni prezenţi pe castronul de la Racoş, esenţială ni se pare semnificaţia lor de bază, anume geneza şi devenirea ciclică. Chiar dacă în cazul spiralei se poate vorbi şi de o întoarcere în punctul zero, aceasta se face tot în scopul asigurării unui nou început, repetabil la infinit. Este exact mesajul ce răzbate şi din repetarea color 36 de cicluri lunare, manifestate aici prin tot atâtea "ştampile" spiralate .Văzute din acest unghi, cele două simboluri ne trimit şi la înţelesul decorului în labirint, semn care în imaginaţia omului reprezintă infinitul în veşnica devenire a spiralei (Chevalier-Gheerbrant, p.193), ea însăşi purtătoare a semnificaţiei de labirint cosmic.

Văsciorul de la nr.4 (fig. 4/1; 8/3) are, cum deja s-a spus, decor incizat şi în relief. Analiza acestuia o vom începe cu primul, respectiv cu desenul pe care l-am apreciat a fi mai întâi o frunză. Nu excludem însă, posibilitatea ca el să reprezinte un bob de cereală (soarele mineral, izvorul vieţii) sau chiar o vulvă, deşi în acest din urmă caz ar fi trebuit să avem de-a face cu un romb, sau măcar un triunghi. Am optat pentru simbolul frunză deoarece imaginea ni se pare mult mai apropiată de aceasta decât de oricare altele. Întâlnim deci acel element care, la toate popoarele şi întotdeauna, participă nemijlocit la simbolismul general al regnului vegetal, nelipsit în decorul fitomorf. Cele 4 frunze nu ne trimit la o anume specie de plantă sau de arbore, scopul lor fiind imagistic, dar precis, acela de a atrage atenţia că este vorba de lumea vegetală. Privite astfel, frunzele în cauză reprezintă cheia de pătrundere în universul vegetal, respectiv în suma simbolistică a unităţii fundamentale a vieţii. Orice simbol vegetal "Este, de asemenea un simbol al caracterului ciclic al oricărei existenţe: naştere, maturitate, moarte, transformare. Sărbătorile vegetaţiei, ale căror rituri se diversifică în toate culturile, culminând cu solstiţiul de vară, glorifica forţe cosmice care se manifestă în cicluri anuale, la rândul lor imagini ale unor cicluri mai strâmte şi ale unor cicluri mai vaste construind cadrul imens în care se înscrie evoluţia lumii create... Vegetaţia este legată de noţiunea de desfăşurare ciclică. Este la originea oricărei emergente biologice. Partea aeriană a vegetalului este Pomul vieţii din care se extrage seva, băutura nemuririi" (Chevalier-Gheerbrant, p. 433-434).

Adăugăm ca aceeaşi "frunză" se găseşte şi pe alte două fragmente dintr-un vas mare, brun-cenuşiu (ars şi el secundar), modelat tot cu mâna dintr-o pastă grosieră, cu multe pietricele şi nisip. În cei aproape 20 de ani de cercetări, acest decor nu a mai fost semnalat pe Tipia Ormenişului.

Nu ştim şi nici nu insistăm în mod deosebit să dăm o semnificaţie anume "cercului" incizat pe gâtul vasului, deşi suntem tentaţi să nu îl lăsăm în afara înţelesului figurii geometrice pe care o reprezintă, la care adăugăm amplasarea lui deasupra celorlalte elemente de decor (cer?).

La fel de dificilă ni se pare şi interpretarea liniei aproape verticală dintre butoni şi fundul vasului. În fapt ea este o simplă incizie. Văzuta însă, în afara decorului "incizia" poate fi purtătoarea unor semnificaţii dintre cele mai interesante. Prima asociere care poate fi făcută ni se pare aceea a unui băţ, ciomag, baston. Din pluralismul simbolistic al băţului, în situaţia de faţă credem că nu poate fi luată în discuţie ipostaza de armă obişnuită sau de armă magic (vezi Moise), nici aceea de susţinător şi sprijinitor al omului în mers. Alegerea locului sau între o roată, un cerc (butonul văzut din faţă) şi fundul vasului, clar intenţionată, exprimă mai degrabă intentia de a investi acest semn cu atributul de Axă a lumii, de asigurare a comunicării Cer-Pământ. Mai mult, faptul că el porneşte imediat de sub un simbol solar (ne vom explica imediat), uranian, poate face credibilă şi o altă semnificaţie, prezenta în imaginaţia majorităţii popoarelor, aceea de simbol al focului, al fertilităţii şi al regenerării (Ibidem, p. 184). El poate fi însă şi altceva. Vorbind despre frunza de pe acelaşi văscior, n-am exclus ca aceasta să fie o vulvă. Ori, într-o altă viziune, "băţul" în discuţie (inclusiv ca imagine reală) poate fi şi o lance sau un pisălog inversat, ambele, ca şi "băţul" fiind, în genere, comparate cu un phalus. Şi într-un caz şi în altul, respectiv acceptat ca expresie a focului sau a satisfacerii dorinţelor erotice ("băţ" sau phalus), simbolistica semnului nu poate fi despărţită de complexitatea fenomenului de creaţie şi de fertilitate. Dimpotrivă.

Excludem simbolul "justiţiar" al semnului.

Aşa cum am precizat, pe vas sunt 4 butoni cilindrici cu câte o cruce incizată. Priviţi frontal, fiecare dintre aceştia dau imaginea unui cerc cu 4 raze sau a unei roţi cu 4 spişe. Dacă acceptăm prima sintagmă, mesajul simbolistic se cuvine rezumat la, urmatoarele: luat singur, cercul, în aceeaşi măsură ca punctul, dar ca o extindere a acestuia, exprimă notiunea de perfecţiune în sensul că mişcarea circulară este, prin definiţie, şi întotdeauna lipsită de erori, fără început şi punct terminus şi fără variaţii pe tot parcursul. Ea poate fi timpul ca o succesiune de momente repetabilte la infinit, sesizabile de individ în inserarea lui pasageră prin el, dar "clasate", "uitate" de totalitatea indivizilor. Împins de acelaşi om în transacedental, cercul devine inserţia dinamică a activităţii Cerului în Cosmos, rolul sau "providenţial" alăturându-se simbolisticii divinităţilor dedicate creaţiei a căror viaţă o generează, o guvernează şi o ordonează (CHAS, p. 28). "Cercul este semnul unităţii principiale a Cerului: ca atare, el desemnează activitatea cerului, mişcarile lui ciclice. Cerul este figura ciclurilor cereşti, mai precis a revoluţiilor planetare. Cercul mai este un simbol al timpului: roata se învârteşte. Încă de la începuturile antichităţii, cercul a fost folosit pentru a indica totalitatea, perfecţiunea, pentru a îngloba timpul şi a-l măsura

www.cimec.ro / www.mncr.ro

mai uşor". (Ibidem)

Aşa cum s-a afirmat, cele două incizii în cruce pot fi interpretate fie ca raze, fie ca spițe, în ambele cazuri fiind tentați să vedem în desen o roată. "Cercul şi ideea timpului au dat naştere roții care derivă din ele şi sugerează imaginea ciclului corespunzând unei perioade de timp..." (Chevalier--Gheerbrant, p. 298). Perioadele de timp (în primul rând anotimpurile) sunt şi ele dependente de ideea cerului (al cărui simbol este tot cercul), atât ca expresie a unei ființe creatoare şi atotputernice, cât şi ca garant al revoluției aştrilor, al fertilității pământnlui etc. Chiar dacă împărțirea cercului în segmente egale pare să atenteze la ideea de perfecțiune întruchipată de acesta, nu trebuie uitat că în majoritatea tradițiilor populare roata este ea însasi un simbol solar. Tocmai de aceea înclinăm să credem că această "valența de imperfecțiune" a imaginilor de pe vas accentuează simbolistica roții, aceea a ciclurilor, a reînceputurilor, a reînnoirilor" (Ibidem, p. 163, apud CHAS, p. 24). "Roata cea mai simplă (ca în cazul nostru) are patru spițe: este expansiunea către cele patru direcții ale spațiului, dar şi ritmul cuaternar al lumii şi al anotimpurilor" (Chevalier-Gheerbrant, p. 165). Nu trebuie însă uitat că: inițial roata a fost un simbol lunar: "În sensul ei originar, primordial, roata a fost "emblema devenirii ciclice, segmentul magic care permitea dominarea timpului ..." (Ibidem, p. 166). Simbol solar a devenit după înzestrarea cu spițe.

Cu alte cuvinte, indiferent de perioada şi de astrul pe care îl reprezintă, roata se dovedeşte încă o dată măsura fizică (evident imaginară) a "ciclurilor, a reînceputurilor, a reînnoirilor".

Nu insistăm asupra altor semnificații ale crucii înscrisă în cerc (cele 4 "spițe") şi nici asupra pătratului rezultat din unirea extremităților aceatora. Reamintim doar că ambele imagini desemnează Universul creat, cu deosebirea că în timp ce pătratul delimitează această creație, crucea o orientează.

Concluzionând cele spuse referitoare la cerc, chiar dacă mai suntem tentați să-l asociem cu imaginea de "imperfecțiune" a roții (sau tocamai de aceea?) îl vom cita pe M. Rutten: "Simbolismul cercului se suprapune peste (sic!) cel al eternității sau al neîncetatei reînnoiri" (p. 333). În fapt, mesajul măcar în parte comun al soarelui şi al lunii, al mutațiilor potențelor lor, se regăseşte la cele mai multe popoare nu doar în simboluri ca roata şi cercul, ci şi în altele.

Încheind discuția deapre decorația de pe acest vascior, credem că s-a desprins deja ideea că suntem înclinați a vedea în aceasta o simbolistică referitoare la crearea şi reînnoirea riguros ciclică a întregii lumi vii.

Pe vâsciorul de la nr.2 (fig.6/1; 8,6) văzute din profil, există două mici segmente de "brâu" în relief, verticale, cu câte trei alveole. În confecționarea vasului consideram că există unele anomalii. Prima ar fi tratarea total neglijentă a buzei, care prezintă nu doar denivelări multiple, ci şi o grosime oscilantă! Credem că în primul rând din aceasta cauză el nu putea să aibă o funcționalitate normală, respectiv să fie folosit la băut (lăsând la o parte aspectul "estetic"). Este mai degrabă o "sugestie" de vas. O altă "anomalie" poate fi aplicarea a numai două segmente de relief alveolat, în loc de 4 (sau 3, 6, 8, oricum mai multe decât 2) cum ar fi fost mai normal având în vedere în general ornamentica olăriei dacice modelată cu mâna şi a borcanelor în special. Nefiresc, în orice caz neobişnuit, ni se pare nu numai faptul că profilatuile sunt doar doua, ci şi acele că ele se află în poziție verticală, de regulă brâurile fiind circulare, valurite, ghirlandate, în arcuri de cerc, cârlige etc. Mai atragem atenția că pe ambele părți alveola de jos este puțin mai mare şi mai adâncă decât cele două de deasupra ei.

Reliefurile sunt plasate pe diametrul maxim al vasului, simetrice (în lungime) față de curbura peretelui.

Vasul în sine pare banal. Privit însă din profil, devine clarvă imaginea unui cap cu două fețe, imagine nedespărțită de Ianus, zeul înzestrat cu puterea de a privi simultan în două direcții temporale, opuse, respectiv spre trecut şi spre viitor. În toate mitologiile există reprezentări de ființe bi- sau multicefale, în funcție de încărcătura spirituală pe care acestea trebuie să o poată manifesta. Dacă Ianus putea hotărî şi ordona (în ambele înțelsuri) trecerea în timp asigurând continuitatea, Indru, spre exemplu, era reprezentat cu trei capete deoarece domnea peste cele trei lumi, analogii de trivalență dominatoare putându-se face şi cu Hecate, cu Cerberul etc. În cazul "imaginii" noastre credem că ne putem rezuma la un înțeles analog atributelor lui Ianus, cele două "fețe" împărțind, probabil solstițial, anul în jumătăți. Nu credem că vasul poate fi considerat o reprezentare cefaloforă.

Pe un vas care nu poate fi considerat miniatural (cel de la nr.1, fig.6/2;8/2) întâlnim de asemenea reprezentări în relief care ni se par a se abate de la obişnuitul ornamenticii ceramicii dacice modelată cu mâna. Este vorba de două perechi de butoni cilindrici, amplasaşi simetric câte doi deasupra diametrului maxim al vasului. Între fiecare pereche de butoni, de la diametrul lor orizontal în jos, se află un semn în relief ce seamănă cu litera omega inversată sau cu un trei (3) în poziție orizontală, cu brațele în jos. Dacă grupajele de câte doi butoni şi un relief nu s-ar fi dorit de la început în această simetrie, firesc ar fi fost ca, pe de o parte, cei patru butoni să fie simetrici, iar pe de altă parte să fi mai fost desenate încă două reliefuri menite a umple celelalte două spații lăsate "libere". Adăugăm că depărtarea dintre butonii care încadrează relieful este mai mică decât aceea dintre butonii între care există spații "libere".

Dacă butonii pot fi considerați ca element comun de decor (deşi în funcție de situație pot avea o încărcătură simbolistică), celalalt semn nu poate reprezenta decât o protomă de comută, berbec sau, mai degrabă, taur. Acceptând cea de a doua posibilitate, în semn trebuie să vedem simbolul forței creatoare, purtătorul de putere şi de porniri irezistibile, violente. În religiile indo-mediteraneene taurii îi reprezintă pe zeii cereşti, cu o putere de fecundare inepuizabilă dar anarhică, asemenea lui Uranos. Asocierea sa cu trazmetul, şi unul şi celalalte simboluri ale divinității lor atmosferice, a făcut ca şi el să fie încărcat în plus cu o epifanie a forței de fecundare. El este şi o divinitate lunară, purtătoare a aceluiaşi simbolism al creației şi regenerării, chiar dacă reprezentarea nu este una protomică, ci doar sugerata printr-un corn sau alt semn asimilat. Nu credem ca avem de-a face cu boul, animal în opoziție simbolistică taurului şi vacii, la fel cum nu credem ca poate fi acceptată varianta negativă a simbolului taurului, anume de a vedea în aceasta forța brutală doar dorința de dominație: numai autoritară şi perversă, aşa cum înclină să o facă Paul Diel.

Deşi s-ar putea să pară şi chiar să fie o exagerare, analizând simbolistică în general, suntem tentați să facem o legătură între taur şi spirală de pe vasul-castron cu 36 de ştampile. La fel, nu putem să ocolim relația (tot simbolistică) Pământ-Taur, spirală (dar mai ales labirintul) trimițând la misterul Mării Mame, al naşterii, morții şi renaşterii, ceea ce şi este de fapt "călătoria sufletului".

"Taurul a fost considerat un animal sacru în toate civilizațiile care au domesticit bovine" (Santarcargeli, II, p. 63) .

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Fără a epuiza simbolistica taurului si presupunând că avem de-a face cu un berbec, esențialul epifanic al semnului nu se schimbă decisiv, berbecul fiind și el expresia unei forțe virile, instinctive și puternice, "care trezește omul și lumea și care asigură refacerea ciclului vital, atât în primăvara vieții, cât și în celelalte anotimpuri" (Chevalier Gheerbrant, p. 185). Adăugăm că el poate fi (chiar în temeiul celor de mai sus) ș și un simbol zodiacal, anume acela al echinocțiului de primăvară, respectiv al regenerării. Relația cu alte simboluri deja discutate și care reprezintă ritmicitatea curgerii timpului ni se pare inutil de subliniat. Simbolul berbecului are și alte semnificații: "La gali, cornul berbecului... este și "cornul abundenței"(Chevalier-Gheer-brant, p. 187). "Folosirea decorativă a capului de berbec este...corelată cu folosirea berbecului ca animal de sacrificiu" (Franz, Sales Meyer, I, p. 123).

O prezență insolită între vasele depuse este borcanul decorat cu 4 butoni și tot atâtea reliefuri în arc de cerc, alveolate (nr.8, fig. 5; 8/1). Cei 4 butoni sunt amplasați imediat deasupra diametrului maxim și au, simetric, câte două, respectiv câte trei alveole. Cele 4 reliefuri sunt amplasate între butoni și se înscriu pe curbura aceluiași diametru maxim.

La butoni, așa cum abia s-a spus, atrage atenția numărul de două sau trei alveole în simetrie, în timp ce la reliefuri se impune observația ca fiecare are un alt număr de alveole: 4, 5, 6, 7. Comuna acestora este doar forma, anume în arc de cerc, care poate fi asimilat unui corn de animal, unui corn al abundenței sau unui însemn lunar. Pe oricare dintre acestea le-am admite, se cuvine să reținem că mesajul simbolistic cantonează tot în zona semnelor abia discutate, ceea ce ne scutește a ne mai opri asupra formelor.

Nu știm dacă numărul de elemente de decor poartă vreun mesaj. Dacă acceptăm acest lucru, vom reține că numărul 4 (butoni și reliefuri) este legat direct de "simbolul pătratului și al crucii"...un simbol incomparabil de plenitudine și de universalitate, un simbol totalitar... Există 4 puncte cardinale, patru vânturi, 4 stâlpi ai universului, 4 faze ale lunii, 4 anotimpuri, 4 elemente... Numărul 4 simbolizează terestrul, totalitatea celor create și a celor revelate. Această totalitate a creatului este, în același timp, totalitatea celor trecătoare" (Ibidem, p.28--29), repetabile după împărțirea pe care o fac.

Numărul 2 (cel al alveolelor de pe o pereche de butoni) a fost în preistorie și în antichitate echivalentul principiului feminin, al Mamei. Este cifra tuturor ambivalentelor și al dedublarilor, simbolizează dualismul pe care se sprijină orice progres. Este numărul Pamântului.

Numărul 3: este un număr fundamental. Simbolizează și sintetizează tripla unitate a ființei vii. Este numărul Cerului. La anumite popoare cifra 3 este principiul masculin, al virilității.

Numărul 5: este un semn al unirii, în sens nupțial, dar și al centrului, al armoniei și al echilibrului. El însumează simbolul ceresc (3) cu simbolul htonian (2). Este simbolul omului, dar și al universului; reprezintă totalitatea lumii sensibile, ordinea și perfecțiunea.

Numărul 6: este numărul creației, mijlocitorul dintre Principiu și manifestare, dar poate marca, într-o epocă anterioară creștinismului, opoziția dintre creatură și Creator, "un echilibru nedefinit... Această opoziție nu înseamnă neapărat contradicție: ea poate marca o simplă deosebire, care va fi însă sursa tuturor ambivalențelor numărului șase... este desăvârșirea virtuală. La greci, cifra 6 era consacrată Venerei-Afrodita" (Ibidem, p. 313).

La diferite popoare cifra 6 are semnificații apropiate, dintre care reținem un caracter mai des întâlnit, anume acela al gemelarului oricărei creații ajunsă la capăt (pentru a renaște); în esență, cifra 6 este, în ultimă instanță, un simbol fast.

Numărul 7: are una din cele mai bogate simbolistici. Asociind 4 (Pământul) cu 3 (Cerul), 7 este totalitatea universului în mișcare. Este durata fazei lunare (x 4 = ciclul astrului). 7 este momentul unei schimbări după încheierea unui ciclu, de unde începe o (re)înnoire pozitivă. 7 este numărul încheierii și al reînnoirii ciclice. Hipocrate spunea că "prin virtuțile ascunse, numărul șapte face să dăinuie toate în ființă: el rânduiește viața și mișcarea; el are înrâurire chiar asupra făpturilor cerești" (apud Ibidem, p. 289). Pretutindeni "șapte este numărul unei totalități., dar al unei totalități în mișcare sau al unui dinamism total" (Ibidem, p. 290). La anumite popoare antice (sumerieni etc. 7 este un număr sacru dar și astrologic: 7 ceruri, 7 sisteme planetare etc. La alte popoare (evrei, de ex.) el este și unul fatal. În general însă, 7 este numărul cu simbolistică fastă, asociată schimbării și regenerării, la anumite popoare suma lui 3 (femeiesc) și a lui 4 (barbatesc) însemnând chiar împreunarea fizică și zămislirea omului. Nu puține sunt culturile în care multiplii lui 7 susțin ideea de totalitate, de universalitate în mișcare.

Deși ideea este ispititoare, o încercare de extragere a misticului din suma sau din individualitatea numerelor de pe elementele de decor ale vasului ni se pare prea îndrăzneață. Cu toate acestea, suntem convinși că fiecare și împreună aceste semne au un mesaj. Sigur ne aflăm în fața unui simbol lunar (forma reliefurilor alveolate), cele 4 arce putând reprezenta chiar fazele evoluției astrului.Unul dintre acestea are 7 alveole (o faza a lunii). Totalul alveolelor de pe arce și de pe doi butoni pereche este 28 (un ciclu lunar). Circumferința vasului (360°) și cele 4 semne în arc pot reprezenta exact anul lunar. Diviziunile cercului reprezentat de vas prin 4 butoni (sau prin 4 reliefuri) pot corespunde anotimpurilor. Butonii cu câte 3 alveole pot fi solstițiile, când Soarele (3) luminează și încălzește cel mai mult și mai tare Pământul (2), în timp ce butonii cu 2 alveole pot fi echinocțiile, 2 fiind primul număr al parității, al dedublării.

Toate acestea sunt supoziții. Credem însă că este timpul ca omamentica dacică, în special cea de pe ceramică să înceapă a fi văzută și ca altceva, nu doar ca un decor comun, banal.

Pe unul din vasele-miniatură (nr.3, fig. 8/5) se află trei butoni aplicați, modelați neglijent și nedecorați, amplasați aproximativ la jumătatea înălțimii. Ne ferim a face vreo speculație din faptul că ei împart cercul vasului în 3 sectoare de câte 120° reținem doar că ei sunt în număr de 3 și reamintim simbolistica acestei cifre.

Între fragmentele ceramice găsite în aceeași depunere există și unul pe care este incizat un "brăduț" (fig. 2/1). Asociindu-i copacului, arborelui în general, reținem că este vorba de semnul cu una din cele mai bogate simbolistici, M. Eliade deslușind cel puțin șapte pe care le consideră esențiale. Toate duc la concluzia ca avem de-a face cu ideea "de Cosmos viu, în veșnică regenerare". Copacul este "Simbol al vieții în continuă evoluție, în ascensiune spre cer, arborele evoca întreg simbolismul verticalității... el slujește drept simbol pentru caracterul ciclic al evoluției cosmice: moarte și regenerare... Arborele înlesnește comunicarea între cele trei niveluri ale cosmosului, cel subteran prin rădăcinile ce răscolesc adâncimile în care se împlântă; suprafața pământului prin trunchi și crengile în jos; în altul, prin crengile dinspre vârf, atrase de lumina cerului...; arborele leagă lumea htoniană de lumea uraniană... el are caracteristicile unui centru, ceea ce face ca Arborele lumii

www.cimec.ro / www.mncr.ro

să fie sinonim cu Axa lumii" (Tratat, p. 125).

Arborii care nu-şi pierd frunzele (coniferele, dafinul etc.) sunt simboluri ale nemuririi, în timp ce aceia cu frunze neperene reprezintă periodicitatea, regenerarea ciclica. Tot M. Eliade crede că orice arbore este încărcat cu forţe sacre deoarece este vertical, creşte, îşi pierde şi îşi recapătă frunzele şi deci se regenerează, el moare şi renaşte de nenumărate ori (Ibidem).

Reţinem, înainte de toate, că la majoritatea popoarelor pre- şi istorice copacul este Arborele Vieţii.

Considerăm că nu trebuie să intrige faptul ca pe unele vase dacice "'brăduţul" este răsturnat, inversat. Reprezentarea este comuna la mai multe popoare, din Extremul Orient până în America. "Răsturnarea" îşi are explicaţia în credinţa, asupra rolului determinant al soarelui şi al luminii (în general) asupra naşterii şi creşterii a tot ce este viu. Fiinţele "îşi trag seva de sus şi caută să o facă să pătrundă în jos... Viaţa vine din cer şi pătrunde în pământ..." Şi la evrei "pomul Vieţii se întinde de sus în jos iar soarele îl luminează în întregime" (Ibidem, p.127). Aceeaşi credinţa există şi la islandezi, finlandezi, australieni, vechii indieni etc. Gilbert Durand vede în această răsturnare a arborelui "...simbolul verticalităţii ascendente, chiar semnul coexistenţei,... a schemei reciprocităţii ciclice" (apud Ibidem, p.127). Din punct de vedere sexual, arborele este ambivalent, este simbolul androginului iniţial (p.129). La greci (vezi mitul Attis-Cybele), o rudă a brădului (pinul) capătă o aură pur masculină (phalus), păstrând în continuare semnul dedublării, al Mamei (Cybele, mamă a zeilor, este ea însăşi sursa primordială a oricărei fecundităţii). Simbolistica este preluată şi de romani care, pe data de 22 martie aduc un pin pe Palatin.

Revenind la prezenţa "brăduţului" pe ceramica dacică înclinam să credem că nu este suficientă doar reţinerea simbolisticii generale a acestuia. El nu este caracteristic numai lumii dacice; ci întregului teritoriu traco-daco-getic. Deşi încercarea noastră riscă să pară ieşită din comun, îndrăznim să facem o legătura în spaţiu şi în timp între una dintre zeităţile traco-frigiene şi corespondentul imagistic al acesteia: Attis=bradul (de multe ori zeul fiind reprezentat numai prin brad). Faptul că Attis este (la început) zeul frigian al vegetaţiei (şi soţ al Cybelei) ni se pare deosebit de relevant în relaţia cu alte simboluri de pe olăria dacică, şi ele strâns legate de credinţa naşere-viaţă-moarte-reînviere. Posibilitatea prezenţei lui Attis în simbolistica dacică ("brăduţul") este accentuată de subînţelegerea prezenţei Marii Mame a Zeilor (tot frigiană, şi ea personificarea lumii creatoare) în decorul ceramicii dacice, prin semnele vegetale. Mai mult, ipostaza de divinitate paredră a lui Attis faţă de Cybele, care ulterior devine stăpâna apei şi a războiului, dominatoare a universului, poate alimenta susţinerea că ambele divinităţi au avut o importanţă deosebită în credinţele dacilor despre regenerarea periodică a naturii. Faptul ni se pare mai mult decât firesc pentru un popor care întotdeauna a avut ca principală ocupaţie agricultura şi cresterea animalelor, chiar dacă izvoarele antice nu pomenesc nimic despre existenţa acestor zeităţi la daci. Nu credem însă că un popor ale cărui lanuri de grâu au trebuit să fie culcate cu lancea de ostaşii macedoneni şi peste care în vremea lui Decebal regalitatea a numit un "ministru" nu a avut zeităţi protectoare tocmai pentru agricultură. Doar şansa coabitării şi interferării culturii traco-frigienilor cu civilizaţiile mai avansate din acea zona au făcut ca ambele zeităţi să fie nu numai nominalizate, ci şi preluate de acestea. Cultul lor, chiar dacă în alte zone ele au rămas anonime, este unul comun vechii lumi tracice şi nu numai ei. Arborele "răsturnat", spre exemplu (după cum s-a mai spus) se regăseşte şi la sabaeni, greci, italici, iudei, islamici, islandezi, laponi, la unele triburi din Australia etc. Peste tot el este Cosmosul (M. Eliade, Tratat, p. 100). Platon susţinea că omul este o plantă răsturnată ale cărei rădăcini se întind spre cer iar ramurile spre pământ (U. Holmberg, p. 54).

În aceeaşi ordine de idei, anume a arborelui "răsturnat", poziţia respectivă poate fi uneori doar aparentă, înşelătoare din punctul nostru de vedere visavi de receptarea vasului: avem de-a face cu un vas în poziţie normală, de umplere (cu gura în sus), sau este vorba de unul care închide, acoperă?

Revenind la ideea abia enunţată despre existenţa cultului lui Attis în lumea traco-dacică ne mai punem şi următoarea întrebare: de ce "brăduţul" şi nu un alt arbore, copac, plantă? Nu cumva eternitatea simbolistică a acestuia este chiar arhistiută credinţa în nemurire a tracilor?

Pe alte vase din aceeaşi depunere există o ornamentică din care s-ar putea deduce prezenţa şi a altor simboluri. Deoarece recipientele respective nu au fost încă restaurate, ne abţinem să încercăm detalieri. Amintim doar că există reliefuri în forma de "V", emblemă a zeiţei-pasăre atestată încă din neoliticul timpuriu; reliefuri ce amintesc protoma de berbec, animal aductor de prosperitate închinat zeiţei-pasăre; păsări de pradă, cu epifania zeiţei morţii şi regenerării; două linii verticale profilate, semn al dualităţii, al gravidităţii; brâuri ondulate şi întrerupte de butoni cu alveole, care pot fi consideraţi şerpi. În funcţie de numărul de alveole ("încolăciri") pot marca zilele lunii (între 14 şi 17 zilele lunii în creştere); incizii ondulate, simbol al apei de ploaie, al abundenţei; butoni cu o alveola, (ochi, simbol al puterii regeneratoare, interschimbabil cu încolăcirea şarpelui, cu soarele şi cupa. (M. Gimbutas, p. 79-82).

Insolită în inventarul depunerii rituale acum în discuţie este piatra ovoidală amintită, foarte bine şlefuită ("Lustruită"). Dacă dorinţa şi credinţa celor care au aşezat-o acolo a fost aceea de a vedea în ea un ou, în piatră trebuie să vedem simbolul universal al regenerării. Extinzând puterea mitică a pietrelor în general, nu trebuie uitat ca majoritatea popoarelor preistorice erau convinse că, asemenea întregii lumi vii, omul s-a născut din pietre. Petra Genitrix era Matrix Mundi. Aceasta credem că este explicaţia faptului că acelaşi om preistoric consideră că numai onixul întruchipează o forţă malefică, el fiind simbolul discordiei, aducător de nenorocire femeilor însărcinate (deşi în India el ajută naşterea şi apără de deochi). Toate celelalte pietre au puteri binefăcătoare, neoprindu-ne asupra simbolisticii tuturor pietrelor, vom sublinia că în cazul nostru avem de-a face cu o rocă de cristal, piatra despre care se credea că s-a născut din pământ. Ea reprezintă embrionul, dar şi stadiul dintre vizibil şi invizibil. Este simbolul divinităţii, al înţelepciunii, dar şi al puterilor misterioase pe care divinitatea le acorda omului. Piatra de cristal se alătura tuturor celorlalte care au în primul rând potente regeneratoare sau apotropaice. În cazul nostru credem că este vorba de reînnoirea naturii şi a vegetaţiei. Mircea Eliade crede că "În multe locuri oul este adăugat la simbolurile şi emblemele reînnoirii Naturii şi vegetaţiei, simboluri şi embleme care se rezumă la mitul creaţiei periodice. Adăugat "arborelui", oul confirma toate prestigiile cosmogonice. Virtutea rituală a oului rezidă nu atât în funcţia de naştere, cât de renaştere repetată după modelul cosmogonic. De aceea oul este foarte important în celebrarea Anului Nou şi a sărbătorilor Morţilor. Oul confirmă şi favorizează învierea, care nu este o naştere, ci o "întoarcere", o repetiţie... Oricărui ansamblu ritual este adăugat, oul nu-şi pierde sensul principal: să asigure repetiţia actului creaţiei ce a dat naştere in illo tempore formelor vii... În măsura în care este solidar cu scenariile

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Anului Nou sau ale renaşterii Primăverii, oul reprezintă o epifanie a creaţiei şi - în cadrul nu al experienţei empirico-raţionaliste, ci al experienţei hierofanice - un rezumat al cosmogoniei" (Tratat, p. 378 si urm.).

Concluzii

Încheierile care se pot extrage din rândurile de mai sus ar putea fi rezumate la următoarele:

1. Locul depunerii vaselor şi a pietrei a fost mai întâi consacrat, sfinţit. Aceasta s-a făcut prin procesiuni care ne rămân neştiute, precum şi prin foc, prin ardere, proces prin care pe lângă faptul ca se asigură trecerea de la profan la sacru, prin fum se trimitea şi mesajul către zeitate. În plus, se ardea tot ce s-ar fi putut opune evoluţiei.

2. Vasele depuse nu aparţin în întregime timpului în care se săvârseste actul sacru. Important pentru "credincioşi" era doar ca acestea să cuprindă, să asigure şi transmită mesajul. De aceea, suntem convinşi că şi consacrarea locului, şi încărcarea obiectelor cu mesajul care trebuia transmis s-au făcut de către o persoană care era investită şi recunoscută de către obşte cu atribute sacerdotale. Locul nu putea fi sfinţit de un necredincios.

3. Culoarea vaselor este sau roşie, sau neagră. Roşul este culoarea vieţii, a tot ce este trainic; negrul este culoarea fertilităţii (pământul).

4. Poziţia iniţială a tuturor vaselor pare să fi fost cea verticală, cu gura în sus. Înclinarea unora dintre ele s-a putut produce în momentul în care s-a aruncat pământul peste ele. Este poziţia de receptare, de întoarcere a răspunsului zeităţii la mesajul care i-a fost transmis. De aceea ele nu conţin nimic altceva în afara pământului ars care a pătruns în ele.

5. În inventarul depunerii nu se află nici un os, ars sau nears, simbol al morţii.

6. Motivistica decorului este geometrică, zoo şi fitomorfă. Simbolistică acestuia evidenţiază credinţa în două ipostaze ale Cosmosului şi ale omului: eternitatea (cercul, spirală, "brăduţul", oul de piatră) şi periodicitatea, repetarea (frunza, inciziile şi profilele în formă de corn de lună, împărţirea circumferinţei vasului în sectoare , la care se pot adăuga cifrele pe care le reprezintă unele elemente de decor). Primul atribut (eternitatea) poate să ne ducă imediat la "credinţa în nemurire a geţilor", dar şi la faptul că ei vedeau nemuritoare întreaga lume vie, cea concretă în care trăiau. Acest trai trebuia însă "îngăduit" şi de alte zeităţi, în afara celei supreme. Cea din urmă oferea eternitatea întregului Cosmos, în timp ce pe pământ omul era confruntat cu o viaţa nu numai concretă, ci şi dură, ceea ce îl obligă să-i găsească "protectori " şi aici.

7. În temeiul celor de mai sus credem că deponenţii acestor ofrande invocau bunăvoinţa măcar a trei divinităţi: a zeului suprem, a zeului stăpân peste timp, a zeului (zeilor) fertilităţii şi fecundităţii.

Dacă acceptăm aceste aspecte ca realităţi, ne întrebăm dacă numeroasele "depuneri rituale" din întreaga arie de locuire traco-daco-getică mai pot fi considerate componente ale unei "religii minore".

* * *

Am propus o interpretare simbolistică a câtorva componente de decor de pe olăria dacică deoarece nu credem că ele sunt "buton", "incizii", "brâuri", "brăduţ" etc. şi atât. Este de neacceptat ca ele să fie văzute doar ca ornamente, deşi este cunoscut că întotdeauna şi pretutindeni omul nu a lăsat pe un plan secundar frumosul, esteticul, acel "ceva" care să-l facă optimist, încrezător. Nivelul de înţelegere a fenomenelor la care era martor şi care-i condiţionau existenţa l-a determinat să-şi caute ocrotitori, dar şi un limbaj prin care să comunice cu aceştia, comunicare ce se putea face şi prin imagini: "Prin vraja imaginilor, omul străvechi aborda problemele vânătorii şi ale supravieţuirii, probleme de viaţa şi de moarte, de existenţa şi de dispariţie" (Fleming, p. 13) . "Prin monumente, statui, picturi, ritmuri de dans şi sunete muzicale, omul exprima divinitatea zeilor săi, puterea cârmuitorilor săi, forţele naturii... Omul construieşte ca să-şi adapostească trupul şi că să aibă un refugiu spiritual.. ." (Ibidem, p. 12). Faptul că încarcă aceste semne decorative cu puteri mistice şi mitice poate rezulta şi din realitatea ca "semnele" sunt aceleaşi în toată aria locuită de daci. Ele sunt un mod de exprimare a unuia şi aceluiaşi popor. Văzute în această perspectivă, banalele "brâuri", "incizii"... pot căpăta înţelesuri mult mai adânci: ele devin o stare de spirit a întregului popor dac.

Problema s-ar putea extinde şi la alte reprezentări, cele mai ispititoare fiind acelea de pe orfevrerie, fibule (phalere), monede. Aceasta pentru că numai văzută unitar imagistica de pe produsele dacice de orice fel poate deschide o cale de apropiere faţă de înţelesul acelei "stări de spirit": "Un studiu al artelor în raport cu viaţa şi epoca ce le-a generat oferă nu numai o înţelegere mai ampla şi mai adâncă a comportării umane în trecut, dar şi o percepţie mai fidelă, mai îmbogăţită a prezentului, ca şi o imagine a viitorului destinat fiecărei generaţii (Ibidem, p. 6).

Mărturisim că în momentul abordării subiectului am avut unele temeri şi chiar îndoieli asupra semnificaţiilor depunerii şi ale decorului de pe olăria dacică. Aceasta, în primul rând, pentru că locul descoperirii părea unul banal, fără o legătură şi, implicit fără o susţinere materială a ideii de sacru. Reluarea cercetărilor pe aceeaşi terasa (1999), în imediată apropiere a descoperirii, a dus la constatarea că vasele au fost aşezate lângă peretele unei locuinţe cu mai multe încăperi şi cu un foarte bogat inventar mobil, în special ceramica. Unele dintre văscioarele luate de noi în discuţie au analogii perfecte, ca dimensiuni şi decor, în locuinţa. Relaţia între depunerea rituală şi aceasta construcţie este în afara oricărei îndoieli, aşa cum se desprinde si din o alta descoperire din vara anului 1998. Este vorba, de data aceasta, de incinta fortificaţiei dacice. Aici, lipite de sanctuarul cu plinte din tuf vulcanic, se afla doua construcţii de dimensiuni apreciabile. Sub pavajul celei mai vechi, realizat din piatră de calcar marunţită, rezultată la nivelarea stâncii, între două borduri "crutate", a fost găsită o altă depunere rituală. Ea constă, din două vase, cele mai des întâlnite la daci: o ceaşcă şi un borcan, ambele în miniatură. Erau aşezate pe o vatră cu laturile de circa 30cm, vatră pe care s-a procedat la arderea lor secundară. Din partea inferioară a borcanului s-a prevalat un ciob care nu a fost aruncat ci introdus în vas, prevalarea având doar rostul de a se obţine o perforaţie. După terminarea arderii, direct peste cenuşa şi peste vase s-a amenajat pavajul.

Nu încape nici o îndoială că procesiunea a avut loc la data ridicării construcţiei şi că era destinată acelei forţe (=zeităţi) care trebuia să asigure durabilitatea edificiului, indiferent de destinaţia lui: sacru sau profan (cercetări Fl. Costea, A. Baloş, D. Dana, inedite).

Credem că ambele descoperiri sunt în măsură să susţină, fie şi parţial, afirmaţiile din această primă parte a studiului nostru dedicat acestui tip de depuneri rituale la daci şi simbolisticii decorului de pe vasele lor. Fiind vorba de un modest început, având în vedere bogăţia şi complexitatea ornamenticii dacice în general, ne propunem a ne opri, în viitor, şi asupra altor componente ale acesteia, indiferent de suportul ei material: ceramica, toreutica, monede, tezaure etc.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Bibliografie

1. Gheorghe Achiţei, Frumosul dincolo de artă, Bucureşti, 1988.

2. D. Berciu, Buridava, Bucureşti, 1981.

3. G. de Champeaux, S. Stercks, Introduction au des symboles, Paris, 1966.

4. Jean Chevalier, Alain Gheerbrand, Dictionar de simboluri, Bucureşti, 1995.

5. Florea Costea, Cu privire la imitarea vaselor greceşti şi romane în sud-estul Transilvaniei în Studii dacice, Cluj-Napoca, 1981

6. I. H. Crişan, Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania, Bucureşti, 1969.

7. Mircea Eliade, Tratat de istorie a religiilor, Bucuresti, 1992

8. Mircea Eliade, Faurari si alchimisti, Bucuresti, 1996.

9. Mircea Eliade, Mythes, reves et mysteres, Paris, 1957.

10. Willam Fleming,. Arte şi idei, Bucureşti, 1983.

11. Gelu Florea, Ceramica pictată dacică. Artă, meştesug şi societate în Dacia preromană (sec. I a. Chr. - I p. Chr.), Cluj-Napoca, 1998.

12. Gelu Florea, Observaţii asupra ornamenticii figurative a ceramicii pictate din zona capitalei regatului dac (secolul I d. Hr.), în Arheologia Moldovei. XVIII, Bucureşti, 1895.

13. Maria Ginbutas, Cultură şi civilizaţie. Bucureşti, 1989.

14. I. Godariu, Contribuţii la cronologia ceramicii dacice în epoca La Tene târzie, în Studii dacice, Cluj-Napoca, 1981.

15. I. Glodariu, Vasele de provizii de inspiraţie elenistică, în Arheologia Moldovei, XVIII

16. U. Holmberg, Der Baum des Lebens.

17. E. Iaroslavschi, Vase tradiţionale de provizii în epoca La Tene tardiv, în Arheologia Moldovei, XVIII.

18. Emil Moscalu, Ceramica traco-getică, Bucureşti, 1983.

19. M. Rutten, Emblemes geeometriques, Paris, 1949.

20. Franz Sales Meyer, Ornamentica.O gramatică a formelor decorative, Bucureşti, 1988.

21. S. Sania, Ornamentica unor vase miniaturale geto-dacice, în Arheologia Moldovei, XVIII.

22. Carlo Santarcargeli, Cartea labirinturilor. Istoria unui mit si a unui simbol, Bucuresti, 1974.

23. Valeriu Sârbu, Credinţe şi practici funerare religioase şi magice în lumea geto-dacilor, Galaţi, 1993.

24. Valeriu Sârbu, Reprezentări animalire pe recipiente ceramice în lumea geto-dacilor, în Arheologia Moldovei, XVIII.

25. Silvia Teodor, Decorul pe vasele borcan geto-dacice, în Arheologia Moldovei, XVIII.

26. George Trohani, Decorul ceramicii lucrate la roată din aşezarea geto-dacică de la Bordusani, jud. Ialomiţa, în Arheologia Moldovei, XVIII.

27. Vasile Ursachi, Zargidava.Cetatea dacică de la Drad, Bucureşti, 1995.

Florea Costea
Cercetător Dr.
Muzeul de Istorie Braşov
Telefon: 068/472350

www.cimec.ro / www.mncr.ro

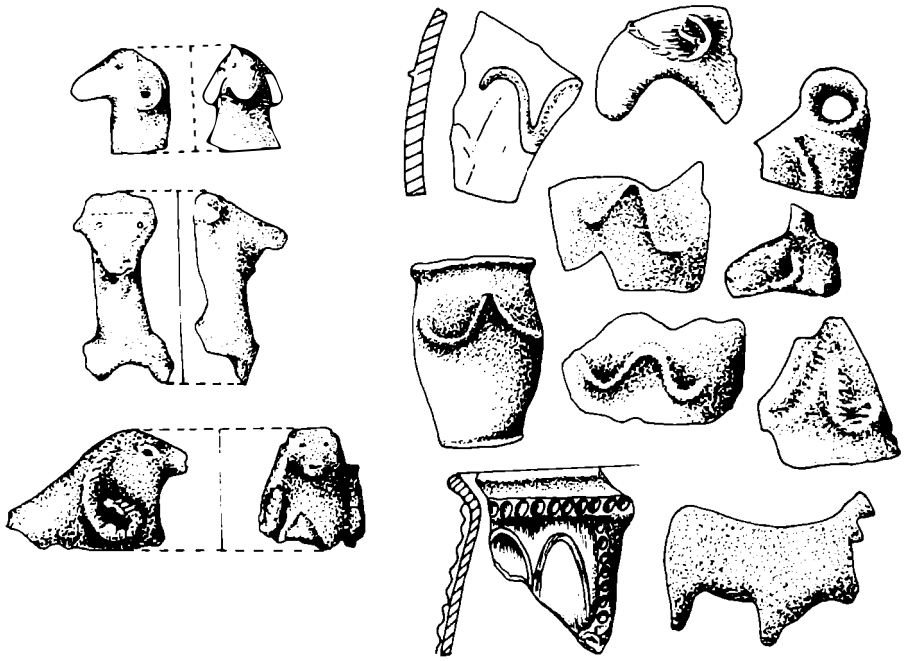

Figura 1

3-Bradu (V. Ursachi. Zargidava, Bucureşti, 1955, pl. 122); 4-5 Bulidava (dupa D. Berciu. Bukidava, pl . 74); 6-8 (ibidem. pl. 12); 9 (ibidem, pl. 105); 10 (ibidem, pl. 70); 11 (ibidem, pl. 29); 12 (ibidem, pl. 55); 13 Dobroudja (G. Simion, Thracodacica, 1976, fig. 8/4).

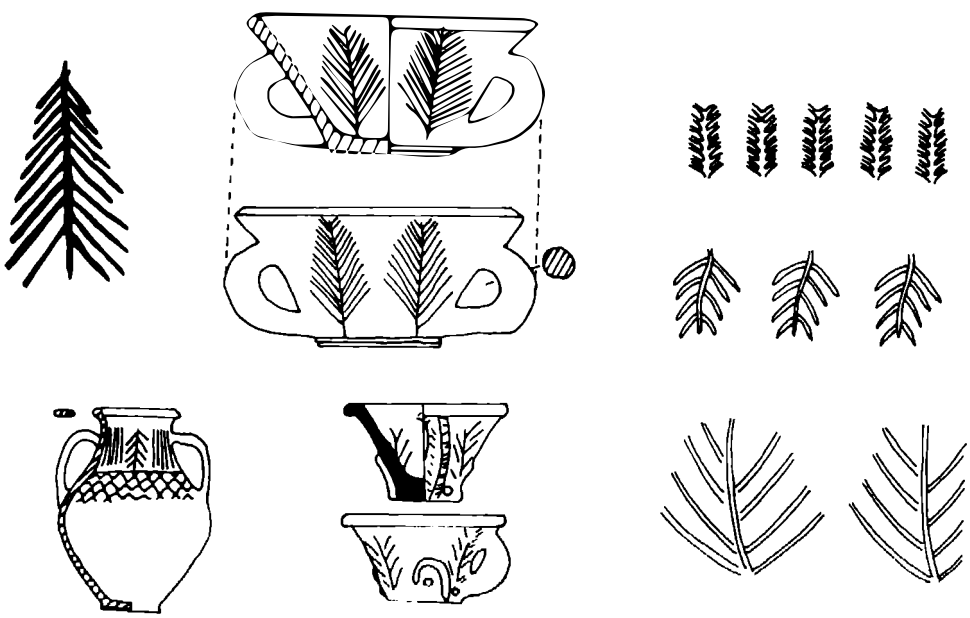

Figura 2

Decor incizat cu copaci şi "brăduţ" 1-Racos; 2,4-Bradu (V. Ursachi, Zargidava. pl. 74, pl. 71); 3-Butnaresti (Gh. Bichir. Trhraco-Dacica, 1976, fig. 3 carpica); 5-Transilvania (I . H. Crisan. Ceramica, pl. CVII/3, 5, 7).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

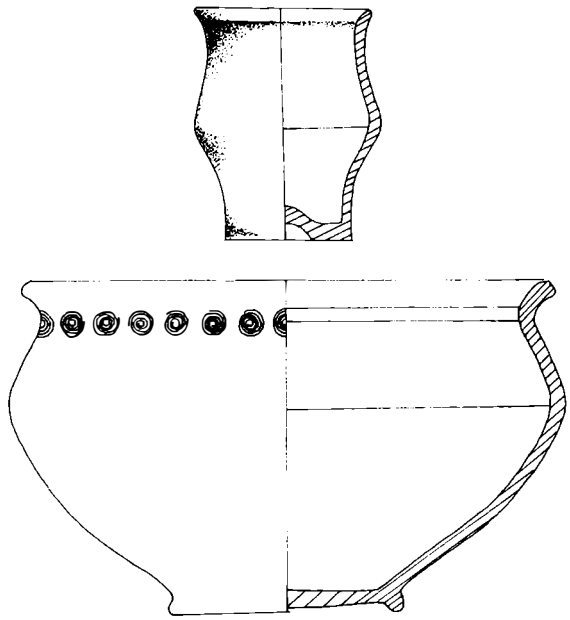

Figura 3

1-Pahar; 2-Vas cu 36 ştampile spiralate (nr. 18 în text).

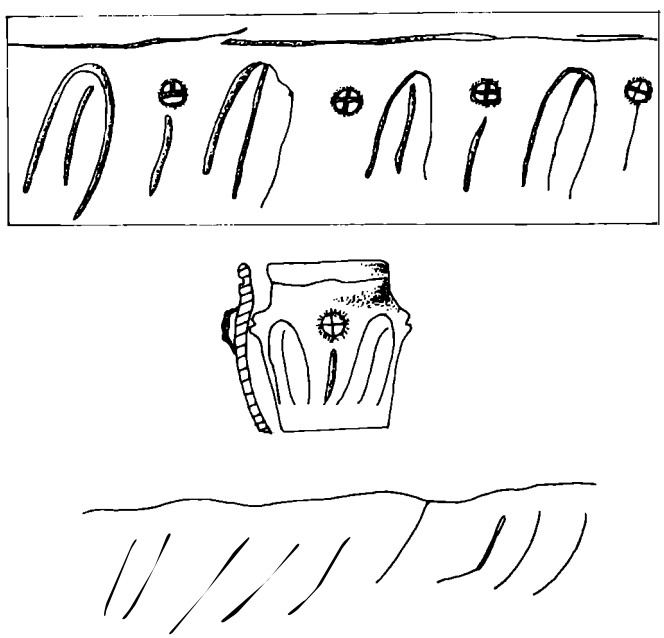

Figura 4

1-Vas cu decor fitomorf şi geometric (nr. 4 în text); 2-Vas cu incizii arcuite (nr. 5 în text).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

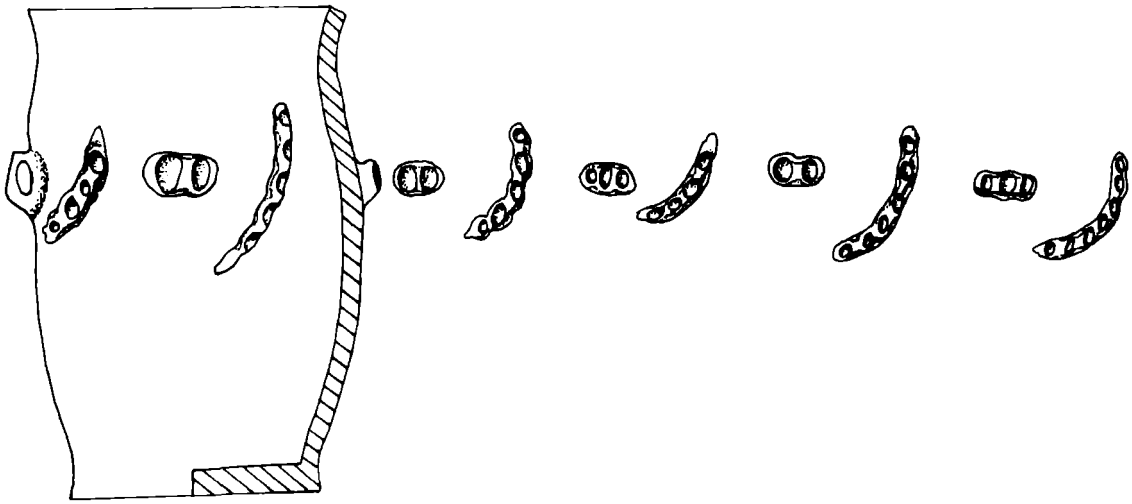

Figura 5

Vas cu 4 butoni alveolați si 4 reliefuri în arc de cerc, alveolate (nr. 8 în text).

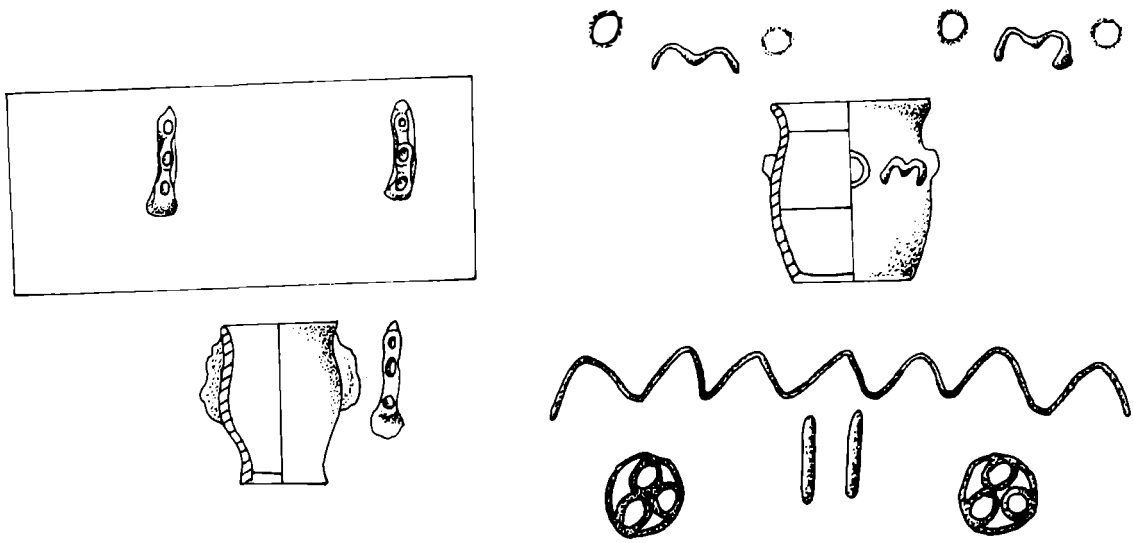

Figura 6

1-Vas cu 2 profilaturi simetrice (nr. 2 în tex); 2-Vas cu 2 perechi de butoni cilindrici și cifra 3 culcată (nr. 1 în text); 3-Vas neîntregit (Borcan) decorat cu o incizie vălurită, butoni și perechi de câte 2 bare verticale, în relief.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Figura 7

Vase din depunerea rituala de la Racoş (castron 1, ceşti 2,3,5, pahar 4).

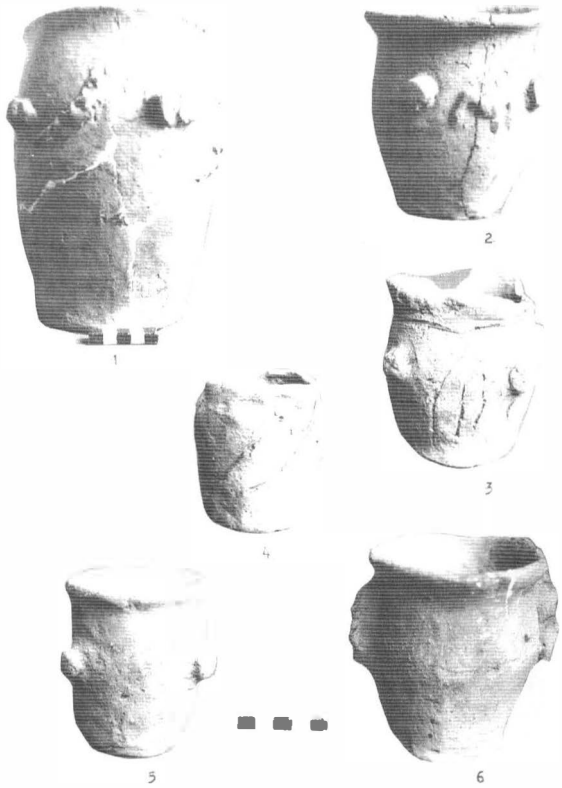

Figura 8

Vase din depunerea rituală de la Racoş (Borcan 1, vase miniaturale 2-6).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

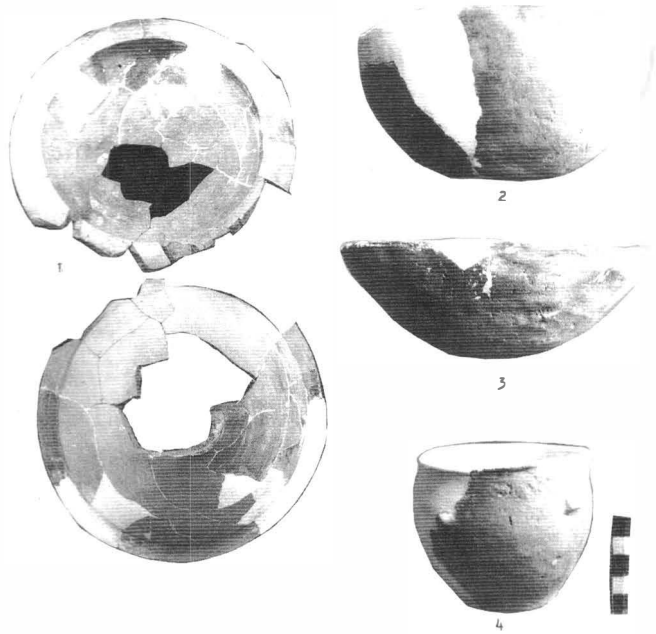

Figura 9

Vase din depunerea rituală de la Racoş (fructieră roşie 1, hallstattiene 2-4)

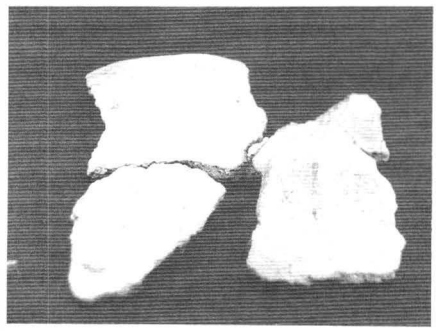

1

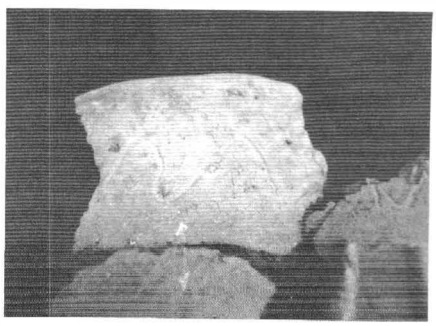

2

Figura10

Borcan din depunerea rituală de la Racoş.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

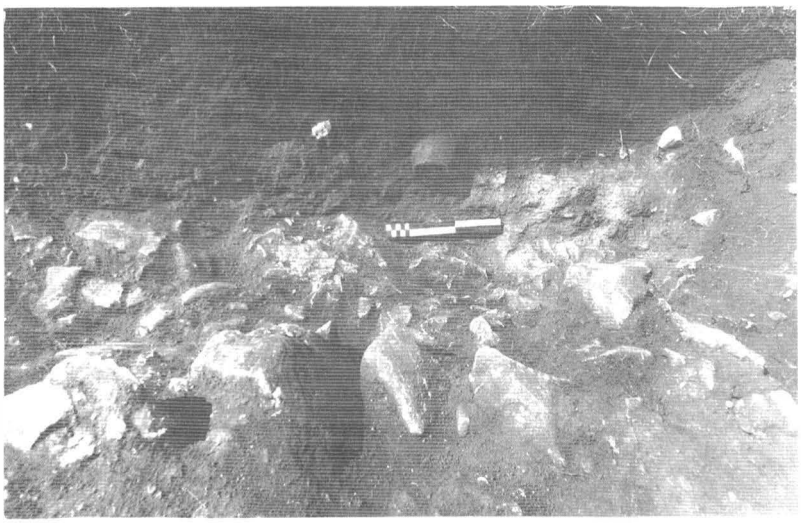

2

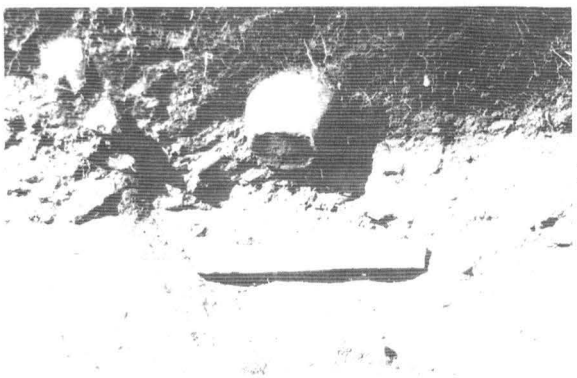

3

Figura 11

1-Locul descoperirii; 2-Platforma de bolovani pe care au fost aşezate vasele; 3-Vas in situ (fig.5; 8/1).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 121-150

Noi periegheze arheologice din depresiunea Ciucului

Depresiunea Ciucului este de foarte multă vreme o pată albă pe harta arheologică. În ultimele decenii o serie de arheologi şi amatori ai arheologiei au adus contribuţii importante la înlăturarea unor lacune în istoria acestor locuri. În 1967 a apărut articolul lui János Pál şi Kovács Dénes, intitulat *„Periegheză arheologică în bazinul Ciucului"*, în care autorii descriu pe scurt cele mai noi descoperiri arheologice din zona Ciuc. Lucrarea de faţă nu are ca scop reluarea pe rând a aceloraşi puncte arheologice, ci numai descrierea noilor materiale găsite de către autor în ultimii trei ani de periegheze, cât şi a noilor puncte arheologice descoperite.

Depresiunea Ciucului este înconjurată de munţi înalţi, iar accesul în depresiune este posibil numai prin pasurile de la Tuşnad, Vlăhiţa, Ghimeş şi cel de la Izvorul Mureş.Ea a fost păzită de cetăţi sau aşezări fortificate (*din epoca neolitică*: Păuleni; epoca bronzului: Păuleni, Ineu?, Cetăţuia?; *prima vârstă a fierului:* Tuşnad, Jigodin; *a doua vârstă a fierului*: Sândominic, Mihăileni, Mădăraşi?, Racu (Bogathegy şi Cetatea Păgânilor), Ciceu, Şumuleu?, Jigodin (Pământul Morii, Piscul Cetăţii, Dealul Cetăţii), Cozmeni?; *epoca migraţiilor*: Tuşnad; *epoca prefeudală* (sec. XII-XIII?)[1]: Sândominic, Ciceu, Jigodin (Piscul Cetăţii), Tuşnad).

Ea este tăiată în două de râul Olt, iar cele mai multe aşezări apar pe lângă cursul râului, precum şi pe terasele lăturalnice ale acestuia. Teritoriul pe care se axează lucrarea de faţă a fost dintotdeauna un loc bun de refugiu şi uşor de apărat, iar faptul că era un teritoriu închis a determinat şi rămânerea sa în urmă din punct de vedere socio-economico-cultural, mai în toate perioadele istorice.

Descrierea se va face pe sate, în ordine alfabetică.

1. Cetăţuia (Csíkcsatószeg, comuna Sânsimion).

Pe locul denumit de János Pal *„Cariera de lut"* se poate observa în peretele sudic al carierei o groapă menajeră. Groapa se află la cca. 2 m de un stâlp electric şi din această cauză nu s-a putut trece la dezvelirea sa. Procesul de erodare a terenului a dus la tăierea în două a gropii, fiind posibilă observarea stratigrafiei. Groapa a avut o adâncime de cca. 1 m de la solul actual. În partea de sus era solul viu de 35-40 cm, după care urma pământ negru având grosimea de cca. 60 cm, sub care se observă un strat de pământ negru în amestec cu lut şi, în sfârşit, iarăşi pământ negru. Ultimele două straturi au o grosime de 15 cm fiecare. În peretele gropii s-au găsit pietre, oase, chirpici şi un fragment ceramic, având în compoziţie nisip, de culoare cenuşiu-închis, având ca ornament o linie incizată în formă de val (Pl. I/2.). Este probabil ca această groapă să aparţină epocii dacice, dat fiind faptul că la doar câţiva metri de ea János Pál a găsit un cuptor *„a cărui pardoseală conţinea fragmente ceramice de factură dacică"*[2]. După relatările unui localnic, Szőcs Ignácz, cuptorul găsit de János Pál se afla în curtea sa. Tot în curte s-a găsit într-un strat de cenuşă o monedă, datată de Szőcs Ignácz în 1618, dar nu era sigur.

2. Cioboteni (Csikcsobotfalva, com. Şumuleu).

La punctul *„Dealul lui Adam şi Eva"* (*„Ádam és Éva dombja"*), pe partea estică a bisericii Sf. Pavel şi Paul, cu ocazia săpării unei gropi pentru canalizare, s-au găsit oase umane, cuie de sicriu şi două ace de bronz, oxidate. Locul se află în afara zidului de piatră a bisericii. Defunctul a fost înmormântat într-un coşciug, lucru dovedit prin cuiele de sicriu cu rămăşiţe de lemn, păstrate în stare proastă de conservare. Acele de păr au la capăt un buton în formă de cerc cu mici proeminenţe.

3. Cozmeni. (Csikkozmás).

Punctul „Kőházkert" („Conacul Béldi"). La marginea vestică a satului, în locul denumit Kő-házkert (denumirea provenind de la conacul familiei Béldi aflat acolo, momentan distrus în totalitate) s-au găsit împrăştiate pe o zonă relativ mică, în arătură, fragmente ceramice din epoca La Téne şi medievală. Ceramica dacică constă dintr-un fund de vas, iar în interiorul vasului se văd urme de carbonizare (Pl. II/1.). Unele fragmente ceramice de culoarea cenuşie, din pastă fină, lucrate la roată sunt atribuite epocii medievale. Materialul feudal constă din fragmente ceramice (buze, funduri de oale) de culoarea cenuşie, maronie sau roşcată, din pastă fină, având ca omamentaţie linii ondulate, linii late incizate sau brâu în relief, aşezat sub buză (Pl. II/2-5). Este posibil, ca unele fragmente să aparţină epocii medie-vale timpurii (Pl. II/2 şi 3). S-au mai găsit fragmente de cahle, fără slip, una din ele având imprimat numărul 6 sau 9, un fragment de ceramică cu slip colorat cu verde şi alb, o toartă fragmentară, cenuşiu închis, având pastă cu nisip şi un colţ de mistreţ.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

4. Delnița (Csikdelne, com. Păuleni).

Preotul satului a indicat locul unde în urma lucrărilor edilitare s-au găsit oase umane. Locul se află lângă gardul fortificat al bisericii Sf. Ioan, pe partea estică. Oasele se aflau într-o poziție secundară, proveneau de la cimitirul din interiorul zidului bisericii. Printre altele, s-au găsit un craniu fragmentar de copil (osul temporal) și un alt fragment de craniu pe care se văd urmele verzi ale unei monede sau ace de păr. Totodată, s-au găsit și trei fragmente ceramice, prost arse, de culoare maronie și cărămizie, cu pietricele. Un fragment provine de la o căniță. Este posibil, ca locul unde se află acum biserica Sf. Ioan să fi fost locuit și în epoca bronzului. La NV de biserică este semnalată urma unui sat medieval, într-un loc arătat de către localnici care povestesc că în urmă cu câteva decenii încă se mai vedeau urmele fundațiilor și ale pivnițelor.

5. Ineu (Csikjenőfalva, com. Cârța).

a) Hegy. Nu departe de locul „Kósakert" (fostul C.A.P.), pe dealul denumit „Hegy" („Munte") s-a găsit material ceramic din epoca bronzului, La Téne, precum și zgură de fier. Conform relatărilor unui localnic, sub casa vecinului său, aflată la câțiva metri de locul „Hegy", în timpul săpării unui șanț, au fost descoperite craniul și umărul unui mort. Din păcate craniul nu s-a păstrat, el aparținea probabil așezării de pe deal. Pe niște desene aflate în depozitul Muzeului Secuiesc al Ciucului apar fragmente de vase (ornamentate cu brâu alveolat, un fragment de castron ornamentat cu meandre și incizii, caneluri și împunsături), unelte din lut (lustruitor din epoca dacică?) și unelte din andezit. Materialul adunat de aici constă din câteva fragmente răzlețe, dintre care două buze de vas din epoca bronzului (Pl. XXXII/5,6).

b) Grădina lui Barabás Áron. În acest loc (aflat în apropiere de locul Kosakert) János Pál a efectuat în 1965 o săpătură de salvare în curtea fostului CAP. În timpul lucrărilor de construcție a unei clădiri aparținând CAP-ului, s-a găsit un vas de provizii făcut la roată și două cești gotice. Lucrările au tăiat în două podeaua bătătorită a unei locuințe. După relatările muncitorilor, a fost desfăcut și un cuptor din piatră. Așezarea de aici aparținea mai multor epoci, din epoca bronzului până la epoca medievală. La punctul *„Grădina lui Barabás Áron"* am găsit numai trei fragmente ceramice, de culoare maronie, din pastă bună, cu nisip și mică, dintre care unul este ornamentat cu o linie ondulată lată. O bucată de zgură de fier dovedește prelucrarea fierului în acest loc.

6. Leliceni (Csikszentlélek, com. Șumuleu).

a) Locul „Muntele cu piatră" (Kőhegy) se află la sud-vest de sat pe un deal. Partea sudică a dealului este distrusă de o carieră de piatră. Platoul dealului este secționat de tranșee din timpul ultimului război mondial. În asemenea gropi s-a găsit material ceramic, dar prea puțin și atipic. Din materialul scos de aici amintim un fund de oală (Pl. III/1.) și un fragment ornamentat cu măturicea. Lunca dintre sat și platoul dealului conține un bogat material arheologic din diferite epoci: bronz, Ha., La Téne și feudal (Pl. III/2-7). Materialul din epoca bronzului constă din fragmente ceramice dintr-o pastă impură, cu pietricele, nisip și mică, arse bine, în culori brun deschis, închis și roșiatic, ornamentate cu brâu alveolat, crestat și proeminențe cu caneluri. Materialul dacic se compune din toarte din pastă brună, de culoare cenușiu închis și o buză de strachină din pastă fină de culoarea cenușiu deschis (Pl. III/6.). Se pare că o buză de culoarea brun închis, cu nisip, bine arsă face parte din categoria ceramicii medievale (sec. XIII-XIV)[3]. Celelalte fragmente ceramice medievale sunt atât de culoare roșiatică, bine arse, cu mică, cât și cenușiu des-chis, din pastă fină. După P. Roman, așezarea de pe platou aparținea purtătorilor culturii Coțofeni, *„o locuire intensă a unei populații șnurceramice, răspândiri foarte slabe de Wietenberg și o locuire sporadică dacică"*[4].

b) Kerek erdő: locul se află la sud de sat, peste pârâul Borviz, pe un deal care are trei laturi abrupte, iar partea sudică este legată de o șa de restul mun-telui. Și acest deal este secționat de tranșee, în care am găsit două fragmente de ceramică cu pastă cu pietricele, de culoare cărămizie. Fragmentul ceramic aparține epocii bronzului. Deși nu am găsit alt material, așezarea propice a dealului presupune locuirea sa în epocile străvechi.

c) Zavas (?): La nord de dealul Kőhegy, peste pârâul Bánátos se află un alt platou, cu tranșee, unde însă nu am găsit nimic, deși locul prezintă aceleași avantaje pentru locuit, ca și Kőhegy sau Kerek erdő.

d) Între Kerek Erdő și Kőhegy, atât în partea stângă a pârâului Borviz, în arătură, cât și în malul pârâului am găsit câteva fragmente ceramice preistorice, atipice (probabil epoca bronzului?).

7. Miercurea-Ciuc: Dâmbul Czáka (Czáka-dombja).

Pe platoul dealului Czáka aflat la marginea estică a orașului Mc. Ciuc se află o așezare de tip Coțofeni și Wietenberg[5]. Din arătură am cules puține fragmente ceramice și urme ale reducerii minereului de fier. Materialul ceramic este compus din fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni și culturii Wietenberg. Culoarea pastei este cărămizie, brun închis și deschis sau cenușiu închis. Ornamentarea constă din puncte în șir (Pl. IV/1.), brâu alveolat și crestat (Pl. IV/3,4), butoane conice (Pl. IV/5) și incizii late (Pl. IV/2,3), orizontale sau oblice.

8. Miercurea-Ciuc: Vârful cu stejari (Cseretető).

Pe partea stângă a drumului care leagă Mc. Ciuc cu Sâncrăieni, se află un promontoriu numit „Cseretető" sau „Cserecoldal", deasupra benzinăriei PECO. Aici, în 1955, Székely Zoltán a efectuat o săpătură, al cărei rezultat a fost constatarea că așezarea de aici aparține purtătorilor culturii Gorodsk-Usatovo (pre-Schneckenberg).

Pe platoul acestui promontoriu s-au găsit două obiecte din piatră: un silex și o piatră în formă de triunghi alungit, folosit poate la perforare. Uneltele mai sus amintite

www.cimec.ro / www.mncr.ro

aparţin epocii encolitice[6] (Pl. V/2,3). Nu s-a găsit în arătură ceramică sau alte obiecte, de aceea considerăm că este vorba de o descoperire sporadică.

9. Miercurea Ciuc: Jigodin.

a) Jigodin-I-Terenul Morii (Malomföld): cetate dacică din epocile Hallstatt şi La Téne. Materialul hallstattian constă din fragmente de vase cărămizii sau maronii cu impurităţi, având un slip negru în exterior. Unele fragmente sunt ornamentate cu butoni mari, conici (Pl. I/1). Materialul din epoca La Téne este alcătuit din fragmente de vase făcute cu mâna, din pastă cu impurităţi şi fragmente lucrate la roată, din pastă fină, de culoare cenuşie sau maronie. Primei categorii îi aparţin fragmente ceramice de culoarea brună, cărămizie, unele dintre ele prezentând urme de arsuri (Pl. VIII/1,2, IX/1-4). Ornamentul vaselor constă din brâuri alveolate (Pl. VI/3.), în formă de cârlig (Pl. VI/4), în relief (Pl. VI/1) sau linii orizontale şi ondulate striate, uneori suprapuse (Pl. VI/2,5). La un fragment de culoare cărămizie butonul se află între două brâuri alveolate (Pl. VI/6.). A doua grupă de fragmente ceramice constă din fructiere din pastă fină, de culoare cenuşie sau maronie (Pl. VI/7, VII/1-3, XI/1). Un fragment de ceramică este pictat, având ca ornament o linie ondulată de culoarea brună pe fondul gălbui al pastei fine. După gaura de pe fragment, aceasta provine de la un strecurător. S-au mai găsit şi chirpici şi un fragment de fusaiolă (Pl. VI/8).

b) Dintr-o groapă făcută de căutătorii de comori de pe platoul cetăţii Jigodin-III-Piscul Cetăţuia (Kisvártető) s-au adunat fragmente ceramice din epocile Hallstatt, La Téne şi un fragment de ceramică care aparţine epocii medievale (Pl. X/8.). Fragmentele ceramice din epoca hallstatt au pastă în interior de culoare cenuşie închisă sau cărămizie roşcată, prima grupă având în exterior un înveliş de slip negru. Pasta vaselor este fină, lipsită de nisip sau pietricele. Materialul ceramic se poate împărţi în următoarele grupe: fragmente de vase cu pastă impură şi fragmente de vase din pastă fină de culoarea cenuşie. Fragmentele de vase lucrate cu mâna au ca element de decor butonul (Pl. X/5,6), brâul crestat sau alveolat (Pl. X/7) şi liniile incizate. Materialul ceramic din a doua grupă constă din fragmente de fructiere şi strachini. Materialul ceramic are analogii cu cel din punctul Ecken-Tiva din Sâncrăieni[7]. Un fragment de vas de culoare brună, cu urme de arsuri este ornamentat cu linii ondulate. S-a mai găsit chirpici şi o bucată de lemn carbonizat.

c) Jigodin-II-Harom-teto (Vârful Harom): din diferite gropi făcute de către căutătorii de comori s-au cules fragmente de vase. Cetatea de aici era locuită în epocile Hallstatt, La Téne şi evul mediu timpuriu. Materialul hallstattian se remarcă prin fragmente de la patru oale-borcan de dimensiuni mijlocii din pastă de culoare brun deschisă, şi un alt recipient având pastă de culoare cărămiziu-negricios. Două dintre vase au putut fi reconstituite parţial (Pl. XII/2, XIII/1). Toate vasele au fost acoperite cu slip negru, lucios. Toate oalele erau netezite. Un vas de provizii, de culoarea maro-nie, pe alocuri cu arsuri, cu pastă bună, netezită, datând tot din prima vârstă a fierului, a putut fi de asemenea reconstituit parţial (Pl. XI/3). Din perioada La Téne s-au găsit fragmente ceramice mici, fărâmiţate, dar şi câteva piese mai mari, unele făcute la roată, altele cu mâna. Din prima categorie fac parte un fund de strachină fragmentară, de culoarea cenuşie, cu pastă bună (Pl. XIV/4), iar un alt vas, de culoare cenuşie, are două linii incizate, orizontale. Din cealaltă grupă fac parte un fund de ceaşcă dacică, de culoare cărămizie, ars prost, cu pietricele, având un fragment de toartă pe partea inferioară (Pl. XII/1). Celelalte fragmente sunt de culoare maronie sau neagră, din pastă cu impurităţi, unele având urme de arsuri în interior. Ornamentaţia este foarte săracă, ea constă dintr-un buton la un fragment (Pl. XIII/2), la altul butonul este asociat cu un brâu cu crestături, iar la un alt fragment sunt dispuse nişte linii ondulate, făcute cu pieptenul (Pl. XIII/4). Buzele vaselor provin de la oale borcan (Pl. XIV/1-3, XV/1-4). Un fragment mărunt, de culoarea cenuşie închisă, cu nisip şi pietre fărâmiţate, are ca ornamentaţie pătrăţele în şiruri (Pl. XIII/3). Fragmentul pare să fie de sec. XIII sau XIV, datare cu atât mai plauzibilă, cu cât la Jigodin-II-Harom peste valul dacic se suprapune un zid de piatră fasonată, legată cu mortar datând din evul mediu.

d) Vis-a-vis de biserica catolică: La piciorul dealului, aflat pe partea sudică a bisericii, pe locul unor alunecări de teren s-a găsit un pinten de fier din epoca medievală, datând din sec. XIV-XV în stare de conservare destul de proastă (Pl. V/1.).

10. Miercurea Ciuc: Şumuleu.

a) Şumuleu-Grădina Fodor (Fodor-kert). Punctul denumit Fodor-kert se află în satul Cioboteni, aparţinând cartierului Şumuleu al oraşului Mc. Ciuc, lângă partea vestică a cimitirului bisericii Sf. Pavel şi Paul din localitate. În anul 1955, în timpul construcţiei unei sere, s-au găsit fragmente ceramice cu perete gros (pe care localnici le numesc „vase din piatră"). Cercetările întreprinse de Kovács Dénes au condus la concluzia că la Fodor-kert a existat o aşezare dacică, iar după daci aici a locuit o populaţie care folosea ceramică grosieră, după care aşezarea a fost locuită şi în evul mediu timpuriu şi medieval[8]. Materialul ceramic de la Fodor-kert se poate împărţi în trei categorii şi epoci distincte: primei categorii îi aparţine ceramică grosieră, lucrată exclusiv cu mâna, din pastă impură, arsă neuniform, de culoare maronie-negricioasă sau roşiatică. Acestei categorii îi aparţin în cea mai mare parte funduri de oale, cu pereţii groşi (Pl. XVI/1-4), o bucată de toartă de dimensiuni mari, maronie, netezită, cu impurităţi şi un fragment de vas brun deschis cu pietricele şi cioburi pisate. Materialul aparţine foarte probabil epocii neolitice.

A doua categorie este reprezentată mai ales de buze de vase, lucrate dintr-o pastă mai bună, cu nisip şi fragmente ceramice, lucrate tot cu mâna. Buzele aparţin unor oale-borcan, cu gâtul scurt şi buza răsfrântă, dar la unele dintre ele buza este dreaptă, aparţinând unor vase de tip sac. Materialul pare să aparţină populaţiei dacice (Pl. XVII/1,2, XVIII/3,5-7, XIX/1-4). Alte fragmente ceramice aparţin sec. IV e.n., acestea fiind de origine dacică, şi sec. VII-VIII e.n. (Pl. XVII/3., XVIII/4.). S-a găsit şi un fragment de strachină, de culoare cenuşie, dintr-o pastă impură (Pl. XVIII/8.).

Ultima categorie de ceramică este de bună calitate, făcută la roată, de culoare cenuşie, maronie şi negricioasă, unele având un slip colorat. Acestei categorii îi aparţin fragmente de buze de la oale-borcan, funduri de vase şi toarte (Pl. XX/1-10, XXII/1,2). Analizând caracteristicile buzei, putem spune că aşezarea din epoca medievală a avut o existenţă îndelungată, din secolele XIII-XIV până în perioada evului mediu târziu. Ornamentele caracteristice acestei perioade sunt liniile ondulate şi orizontale (Pl. XXI /1,3,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

5,6,8) şi punctele în şir (Pl. XXI/2,4). Pe lângă materialul ceramic s-au găsit multe bucăţi de zgură de fier, dovedind o intensă activitate metalurgică în zonă, cât şi fragmente mici de cahle cu slip verde şi ornamentate.

b) Şumuleu-Cetatea de sare (Sóvár). Cetatea de sare este amintită de Orbán Balázs[9], care descrie aici o cetate mare, cu două ziduri circulare paralele, dar în prezent nu se mai observă urme de şanţuri sau ziduri, deşi existenţa unei cetăţi la Sóvár nu este exclusă, dovadă fiind toponimia de „Sóvár" (Cetatea de sare). Deja la mijlocul secolului trecut, Orbán B. a observat că muntele sau dealul, care poartă în nume cuvântul „cetate", într-adevăr păstrează urmele unei cetăţi.

c) Şumuleu-Cetatea fără nume (Névtelen vár). Cetatea se află pe platoul SV al muntelui Şumuleu Mare şi este legat de o şa de restul muntelui. Cetatea este semnalată pentru prima dată de Losteiner, dar a fost descrisă şi de către Orbán Balázs[10]. Cetatea a fost cercetată în anii 1930 şi de către Al. Ferenczi, care a observat că clădirea din centru are formă rectangulară şi nu semicirculară, cum a descris-o Orbán. Valul înconjurător din piatră şi pământ poate data dintr-o epocă mai veche. Intrarea se făcea prin partea nord-estică, adică acolo unde era şaua.

d) Piscul Şumuleu Mic (Kis-Somlyó). Piscul Şumuleu Mic este legat pe partea NV de o şa de muntele Şumuleu Mare. Este posibil ca şi aici să fi existat o cetate străveche, cu intrarea probabilă pe partea estică, adică acolo unde şaua o leagă de muntele Şumuleu Mare. S-au cules foarte puţine materiale ceramice, aparţinând epocii bronzului şi medieval.

11. Mihăileni.

Grădina lui Ugron Gábor (Vatra satului). În curtea Ugron Gábor, localnic din Mihăileni, s-a descoperit material ceramic, zgură de fier, bucăţi de cahle, chirpici şi un fragment de la o unealtă din fier. Materialul ceramic se împarte în două grupe: cea lucrată cu mâna, cu pastă impură, atipică, aparţinând probabil epocii La Téne, precum şi fragmente ceramice din evul mediu, brune şi cenuşii.

12. Misentea. Templom-tizes.

În grădina casei parohiale s-au găsit urme ale epocii bronzului, Hallstatt şi medievale. Epocii bronzului îi aparţine un fragment de la o buză cu brâu alveolat, de culoarea cenuşiu-brună, cu pietricele (Pl. XXIII/1) şi o buză cu un buton (Pl. XXIII/3). Primei vârste a epocii fierului îi aparţin două fragmente de vase cu slip negru în exterior, bine netezit, folosind nisip, pietre şi ceramică ca degresant. Unul dintre fragmente are ca ornament caneluri (Pl. XXIII/5). Materialul feudal conţine vase de culoare maronie şi cenuşie, pastă cu nisip şi mică şi constă din funduri de vas, buze de la oale şi de la ulcioare. Două fragmente ceramice - o buză de oală de culoarea brună, din pastă brună, cu nisip, şi un fragment de ceramică de culoare cenuşie închisă, având pastă bine arsă, cu nisip şi mică, ornamentat cu două linii excizate paralele - fac posibil ca aşezarea de aici să fi fost locuită şi în secolele XIII-XIV. (Pl. XXIII/6,7).

13. Păuleni - Várdomb.

Pe locul denumit Várdomb, la E de satul Păuleni se află o aşezare întărită din neolitic şi epoca bronzului. În literatura de specialitate este cunoscută mai ales sub denumirea de Ciomortan[11]. Pe platoul aşezării sunt mai multe gropi făcute de către căutătorii de comori, dar marea majoritate a materialului cules de acolo a fost găsit într-o groapă mai mare, de cca. 1,50x1,50 m. în decursul mai multor ani. Tot de aici provin patru vase găsite de nişte copii, ajunse în proprietatea preotului satului Cioboteni. Trei dintre vase aparţin culturii Bodrogkeresztúr[12], iar al patrulea aparţine epocii neolitice (Pl. XXX, XXXI).

Materialul adunat este alcătuit din mai multe fragmente ceramice, un topor fragmentar de piatră şi unelte din silex şi piatră. Materialul ceramic se poate împărţi în două grupe: vase lucrate din pastă grosolană şi vase lucrate din pastă fină. Din prima categorie fac parte oale de dimensiuni mari, ornamentate cu brâu alveolat (Pl. XXIV/1) pe buză sau gâtul recipientului sau pe ambele locuri, brâuri în relief, ornamente făcute cu măturicea, incizii, împunsături (Pl. XXVIII/3,6), triunghiuri haşurate cu împunsături sau linii oblice ori orizontale, crestături, proeminenţe şi barbotină. Ceramica din pastă fină este ornamentată cu cane-luri oblice, crestături, puncte în formă de boabe de grâu, linii incizate (asociate cu alte tipuri de ornamente) (Pl. XXV/4,5, XXVI/1-4, 8-12, XXVIII/4), triunghiuri haşurate cu linii oblice sau orizontale (Pl. XXVII/1-6), haşurate cu puncte (Pl. XXVI/4,9), cercuri, împunsături (Pl. XXVI/2,7-9, XXVII/2, XXVIII/5) etc. S-au mai găsit o lingură de lut, de culoare roşie, fragmentară (Pl. XXIX/1), un topor de piatră, având tăişul tocit (Pl. XXIX/2), o aşchie de piatră şi un fragment mic de silex (Pl. XXIX/3). În groapa mare s-a putut observa o vatră de lut, de unde se impune concluzia că în acel loc a existat o locuinţă, unde de altfel şi materialul ceramic. Obiecte datate din epoca neolitică au fost identificate în lunca dealului: o lingură de lut, un silex şi o figurină zoomorfă fragmentară, de culoare roşie.

14. Racu.

a) „Cetatea Păgânilor" („Pogányvár"). Aici, dintr-o groapă s-au recoltat câteva fragmente ceramice, dintre care unul este de culoare brună, ornamentat cu un buton simplu, două fragmente de buză sunt de la două vase diferite, cu deschiderea largă a gurii, având în pastă mică, pietricele şi nisip, unul este bine netezit (Pl. XVIII/1,2). Toate aparţin epocii dacice. Materialul ceramic din Evul Mediu este reprezentat de un fragment, de culoare roşiatică, pastă fină, cu mică, făcută la roată.

b) „Dealul Bogat" („Bogát-hegy"). De aici provin doar două fragmente, unul cu slip negru, cu biscuiţi de culoarea cenuşie între pasta cărămizie, bine netezite, cu pietricele şi mică, celălalt de culoare maronie, cu pietricele, aspru la pipăit.

15. Sâncrăieni.

a) Karimósarka. Punctul se află pe un promontoriu înălţat la marginea estică a satului actual. Teritoriul aşe-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

zării de aici se întinde pe un teren de cca. 1-1,5 ha. S-a găsit aici material din diferite epoci: dacic, epoca migrațiilor[13] și medieval. Materialul ceramic dacic constă din câteva fragmente de culoare brună, cu pietricele și nisip și un fragment de buză de la o oală-borcan, de culoare brun-negricioasă, cu pietricele și nisip, ars neuniform. Ceramica medieval timpurie (sec. XIII-XIV) este de culoare brun-negricioasă, făcută la roată, ars bine, cu nisip și mică. Fragmentele ceramice medievale târzii (sec. XVI-XVII) constau din ceramică cărămizie, din pastă fină, la un fragment de buză se poate observa slipul verde și alb. Un fund de vas are slip negru, este făcut la roată având urmele desprinderii sale de pe roata olarului cu ața. S-a mai găsit și o buză de ulcior, datând din sec. XV-XVI, analogii găsim la Cristuru Secuiesc, la punctul BCR din Piața Libertății, nr. 44[14].

b) Ecken - Tiva (sau Fabrica de cărămizi, așa cum apare la C. Preda[15]). Acest punct se află pe un platou tăiat de lucrările fostei fabrici de cărămizi. Lângă platou se află Uzina de apă minerală, pe partea stângă a drumului județean Mc. Ciuc-Sântimbru. De pe platou s-a adunat un bogat material arheologic. El aparține epocii fierului (Hallstatt și La Tene) și epocii feudale (sec. XIII-XVI). Ornamentația vaselor din perioada Hallstattului constă din proeminențe (Pl. XXXIII/4) și caneluri orizontale, s-au mai găsit și toarte dintr-o pastă impură (Pl. XXXIII/1,2), buze de oale cu pereții groși (Pl. XXXIV/1,2) și buze de la un castron (Pl. XXX/2) și o strachină (Pl. XXXVI/1). A doua perioadă a epocii fierului este cel mai bine reprezentat: buze de oale-borcan (Pl. XXXV/1, XXXVI/2,3, XXXVII/1-4, XXXVIII/1-3), funduri de oale (Pl. XXXIX /1,2, XL/1-4), buze de străchini și căni (Pl. XLI/1-3). Ca ornamente găsim butoane și brâuri alveolate (Pl. XLII/1-5). Tot epocii dacice trebuie să îi aparțină și un fragment dintr-o placă de lut ars în formă de disc, de la un cuptor de topit minereu de fier[16]. Materialul din epoca medievală constă din fragmente de vase și cahle ornamentate (cahlele datează din sec. XVII)(Pl. XLIII/1-5, XVIV/1-6).

c) Telek. În partea sud-estică a satului, în dreapta drumului județean s-au găsit câteva fragmente ceramice din epoca bronzului și Hallstatt. Materialul din epoca bronzului se compune din fragmente ceramice de culoare brună, roșcată și cenușiu închis, cu nisip, pietricele, arse bine. Un fragment cenușiu este ornamentat cu două brâuri în relief, paralele, fiind puse pe gâtul vasului (Pl. I/3) și un fragment de toartă de culoare roșie cu pasta negricioasă. O aşchie de piatră pare să aparțină tot epocii bronzului. Prima vârstă a fierului este reprezentată de trei fragmente ceramice, două dintre ele de culoare brună cu slip negru, lucrat mai neglijent, cu pietricele, nisip și mică, arse neuniform și unul din pastă fină, conținând nisip, de culoare neagră, cu slip, bine netezită în exterior, ornamentat cu două caneluri (Pl. I/4)

16. Sântimbru.

a) Dealul Mic („Kishegy"). Acest punct este situat la nord de halta Sântimbru, János Pál găsind aici material din epoca bronzului, Hallstatt și dacic. Materialul găsit este compus din fragmente ceramice, unelte din piatră (aşchii) (Pl. XLV/3,4) și un fragment de lut ars, de la un cuptor de topit minereu de fier[17], probabil dacic. Materialul din epoca bronzului are pasta arsă bine, cu pietricele, nisip și mică, ornamentată cu brâuri în relief, alveolate și făcute cu măturicea (Pl. XLV/5). Materialul dacic se poate împărți în două grupe: cel făcut cu mâna, de culoare maronie, cu nisip, ornamentat cu brâu alveolat (Pl. XLV/1,2,8) și cel făcut la roată, din pastă fină, cenușie (Pl. XLV/7).

b) Conacul Henter. Aşezarea se află pe partea sudică a conacului, la marginea satului Sântimbru. De aici provin câteva fragmente de ceramică dacică (fragment de toartă de culoare cenușie, fragment de ceramică făcută cu mâna, ornamentat cu o proeminență) (Pl. XXXII/2,3, XLVI/1), material ceramic din sec. al IV-lea, de culoare cenușie, pasta cenușie, ars bine și ornamentat cu linii ondulate incizate și ceramică medievală (un buton circular și o buză de vas de culoare cenușie, împărțită în două printr-un brâu în relief) (Pl. XXXII/1,4, XLVI/2-4).

Note

1. În jurul cetăților cu piatră în formă ovală, fără bastioane (cu o singură excepție: Racu - Cetatea Păgânilor) există încă încertitudini în privința datării, vezi: BENKŐ ELEK: *Kelet-Erdély „korai" kővárai*, in: Castrum Bene, 1989, Gyöngyös, 1990, pag. 68-85, Ferenczi Géza, Ferenczi István: Műemlékvédelem, 1992.
2. Studii și materiale, II, Tg-Mureș, pag. 48.
3. BENKŐ E.-DEMETER I.-SZÉKELY A.: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*, Az EME Kiadása, Cluj, 1997, pl. 2.
4. P. ROMAN, P. JANOS, CS. HORVÁTH: *Cultura Jigodin*, in: SCIV, 24, nr. 4, 1973, pag. 559-574.
5. ZOIA MAXIM-VIORICA CRIŞAN: *Materiale arheologice din județul Harghita în Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei (I)*, în: AMN, 32/I, Cluj-Napoca, 1995, pag. 753 și 754.
6. Informații ZOIA MAXIM, pentru care aducem mulțumiri și pe această cale.
7. C. PREDA: *Săpăturile arheologice de la Sâncrăieni*, in: MCA, VI, 1959.
8. Dintr-un manuscris aflat în depozitul arheologic al Muzeului din Mc. Ciuc.
9. ORBAN BALÁZS: *A Székelyföld leirása, II*, pag. 20.
10. ORBÁN BALÁZS: *A Székelyföld leirása, II*, pag. 21.
11. SZÉKELY ZOLTÁN: *Cultura Ciomortan*, Aluta, 1970.
12. Informații GH. LAZAROVICI, pentru care aducem mulțumiri și pe această cale.
13. După BENKŐ ELEK aici s-a găsit ceramică de factură slavă, in: BENKŐ ELEK: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992, pag. 20.
14. BENKŐ-DEMETER-SZÉKELY: *A középkori mezőváros a Székelyföldön*, Cluj-Napoca, 1997, pag. 111, fig. 5 și pag. 112, fig. 3.
15. C. PREDA: *Săpăturile arheologice de la Sâncrăieni*, in: MCA, VI, 1959.
16. Analogii găsim la Doboșeni (jud. Covasna), SZÉKELY Z.: *Contribuție la studiul prelucrării fierului la dacii din sud-estul Transilvaniei*, in: Aluta, XII-XIII, Sf. Gheorghe.
17. Un asemenea fragment s-a găsit și la Sâncrăieni - Ecken Tiva (vezi nota 16).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Zusammenfassung

Oberflächeforschung im becken von Ciuc

Die Arbeit stellt die auf den archäologischen Fundstellen von Ciuc- Becken gesammelten Materialen dar, in alphabetisch geordneter Reichenfolge der Dörfer. Die Oberflächefoershungen der letzten Jahre haben neure archeologische Gedenkgegenstande aufgedeckt, wie: Scherben, Objekte aus Stein und Eisen. Dieses Material umfangt die Zeitspanne zwiscen dem Neolothikum und dem späteren Mittelalter. Wir haben die von János Pál und Kovács Dénes aufgezählten Fundstellen (Marisia, Il. Neumarkt) neuerforscht und sie erweitert. Es gelang uns die Spuren neuer möglichen Siedlungen zu finden, wie z. B. Leliceni-„Kerek erdö" oder die Siedlung, die sich an der Stelle der Sankt Johannes-Kirche in Delniţa befindet, beide aus der Bronzezeit. Wir haben einen Friedhof in Cioboteni gefunden, ad dem „Dealul lui Adam şi Eva" bezeichenten Ort, aus der Neuzeit.

István Jánovits
Universitatea "Babeş Bolyai"
Miercurea Ciuc, Str. Plopilor, nr. 33
Tel. 066/115385

www.cimec.ro / www.mncr.ro

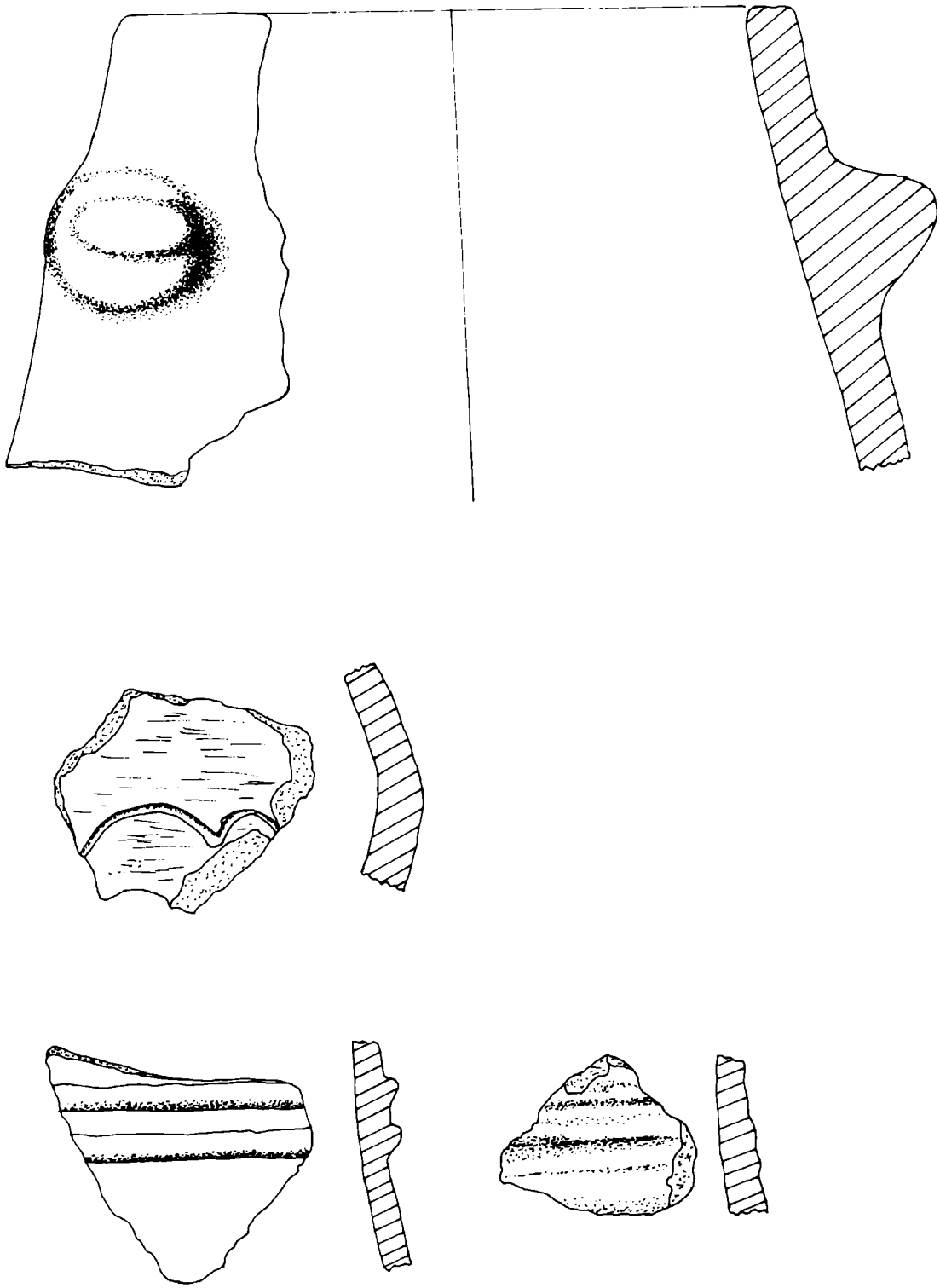

Planşa I.

Ceramica dacică de la Jigodin şi Cetăţuia din epoca bronzului şi Hallstatt de la Săncraieni-Teler.

Bronze and iron age pottery from Jigodin, Cetatuia and Săncraieni.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

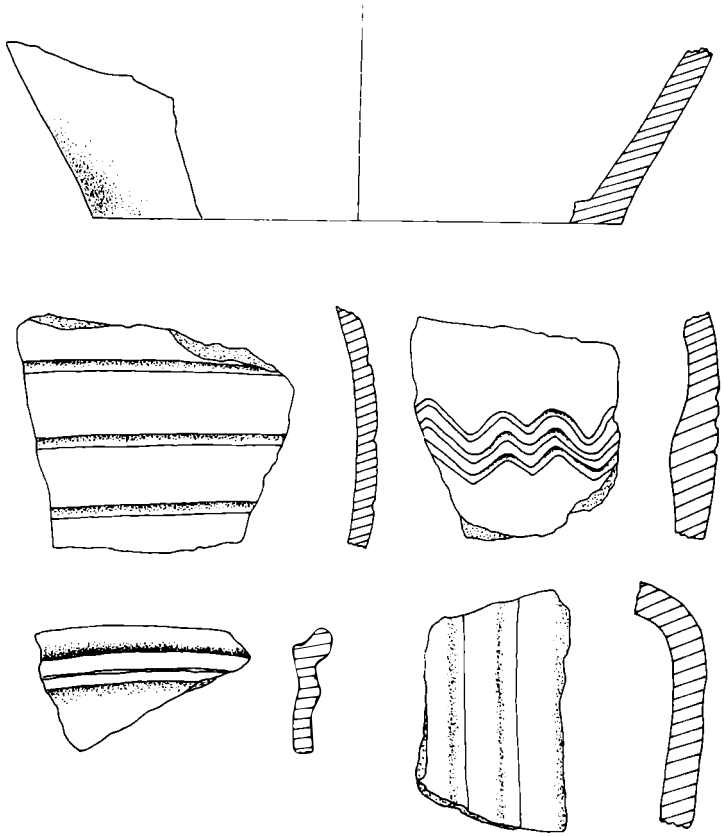

Planşa II
Ceramica medievala de la Cozmeni-Conacul Béldi (1-5).
Medieval age potterz from Cozmeni- Conacul Béldi.

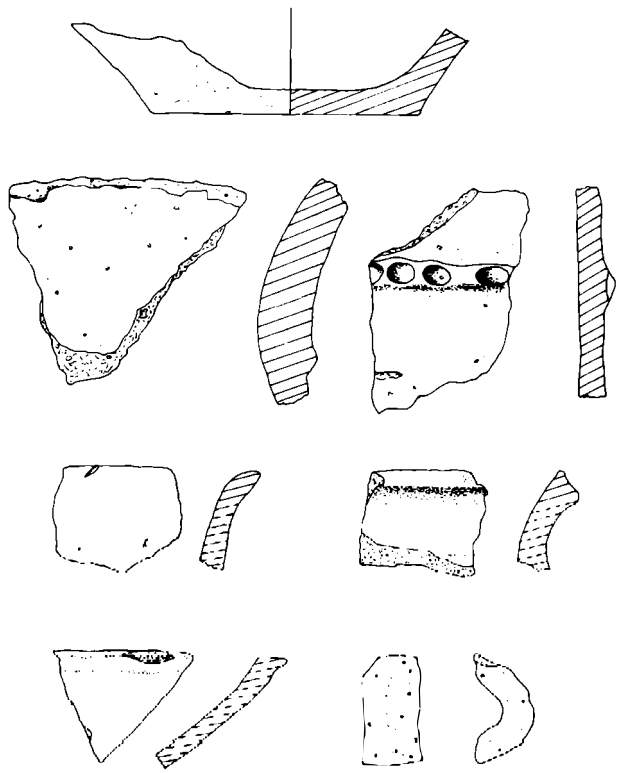

Planşa III
Ceramică din epoca bronzului de la Leliceni-Vohegy.
Bronze age pottery from Leliceni-Vohegy.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

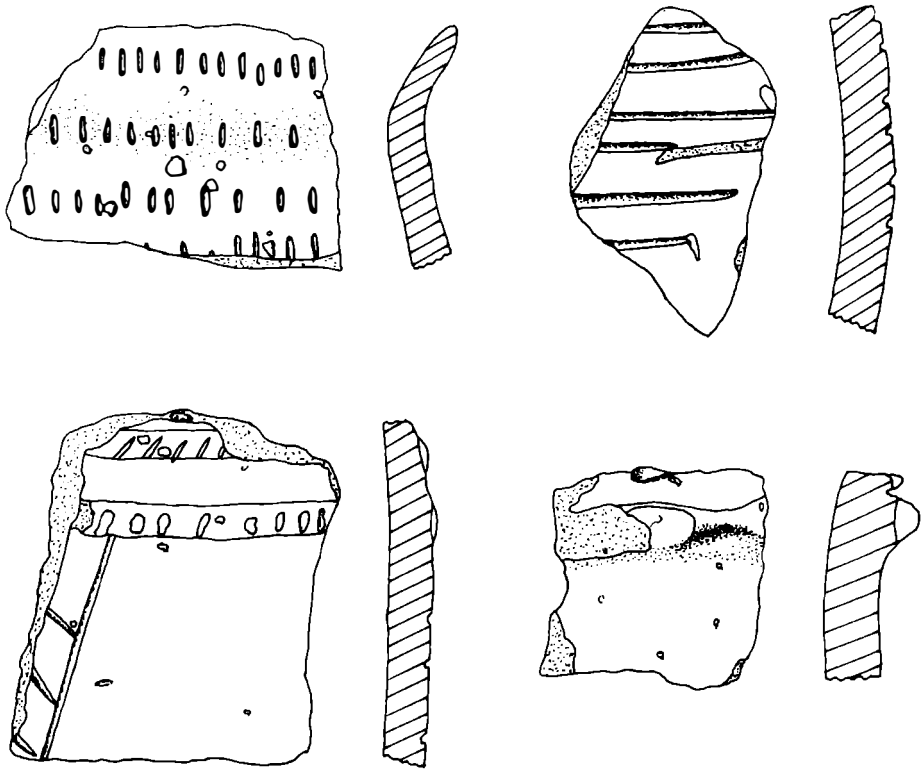

Planşa IV
Ceramică din epoca bronzului de la Mc. Ciuc-Czávadomb.
Bronze age pottery from Mc. Ciuc-Czávadomb.

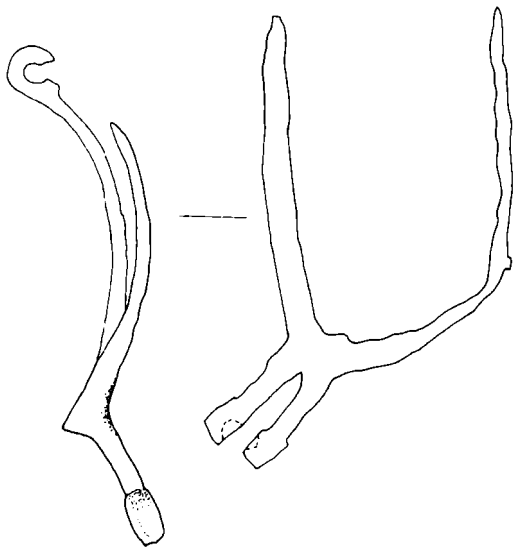

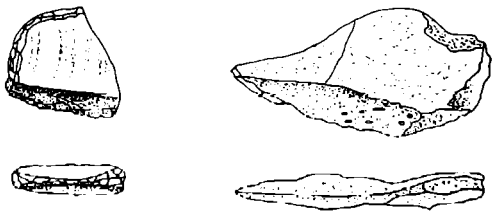

Planşa V
Aşchii din piatră şi silex de la Mc. Ciuc- Csere teto şi pinten feudal de la Jigodin.
Splinter from Mc. Ciuc- Csere teto and medieval spur from Jigodin.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

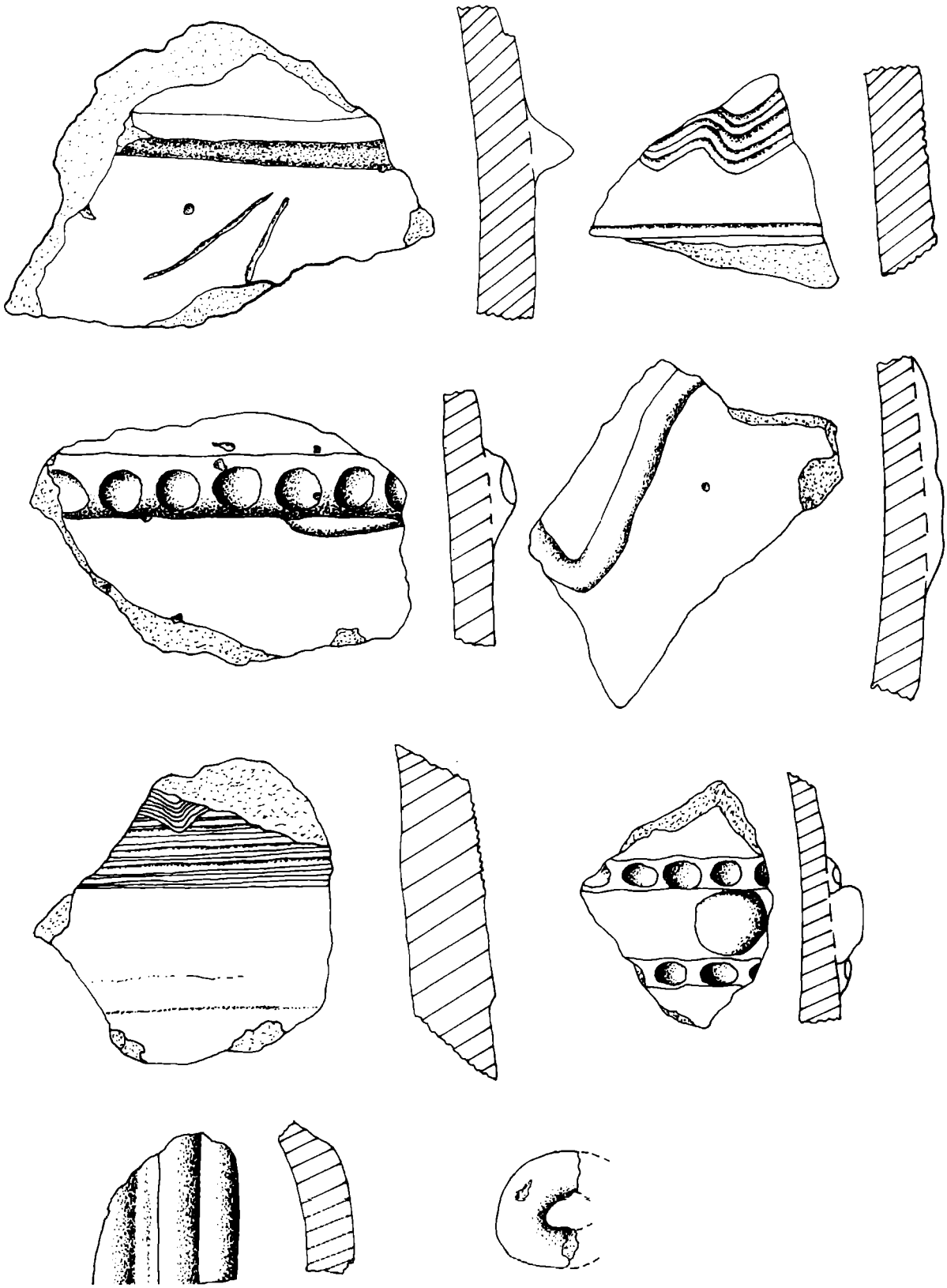

Planşa VI
Ceramică dacică de la Jigodin - 1 - Malomföld.
Dacian pottery from Jigodin - 1 - Malomföld.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

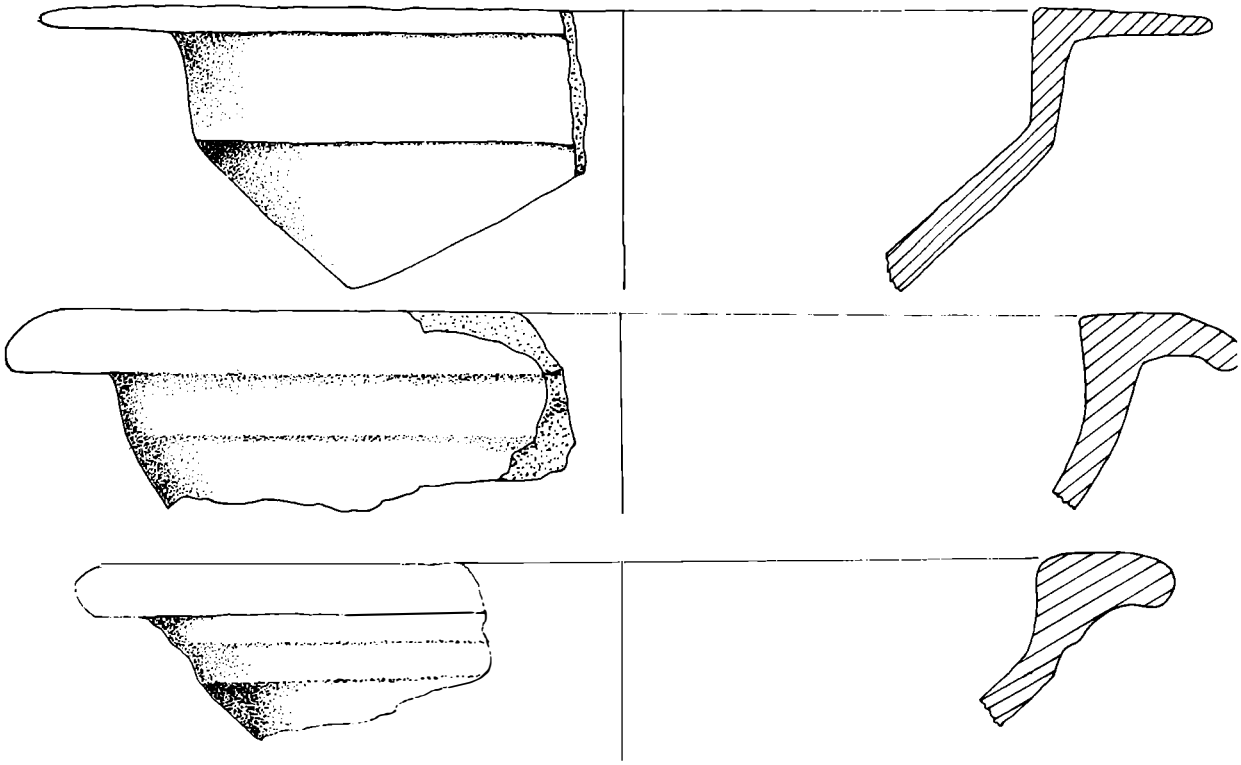

Planşa VII
Ceramică dacică de la Jigodin - I - Malomföld.
Dacian pottery from Jigodin - I - Malomföld.

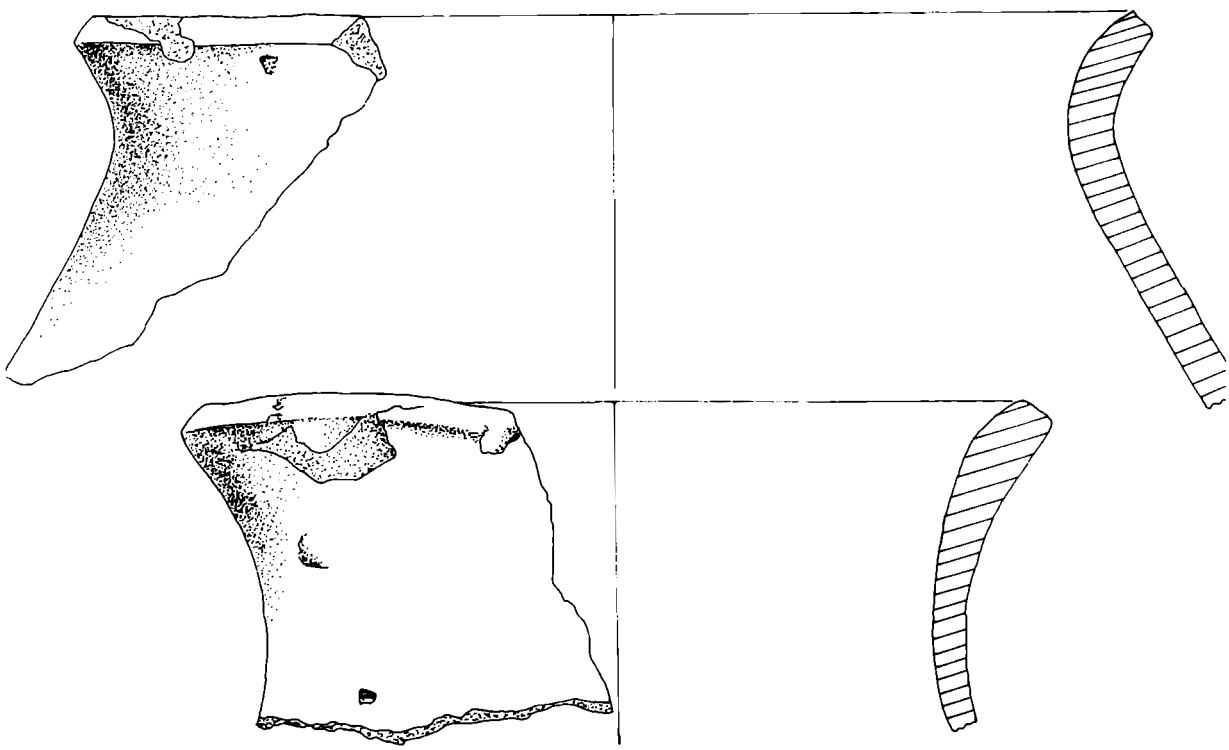

Planşa VIII
Ceramică dacică de la Jigodin - I - Malomföld.
Dacian pottery from Jigodin - I - Malomföld.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

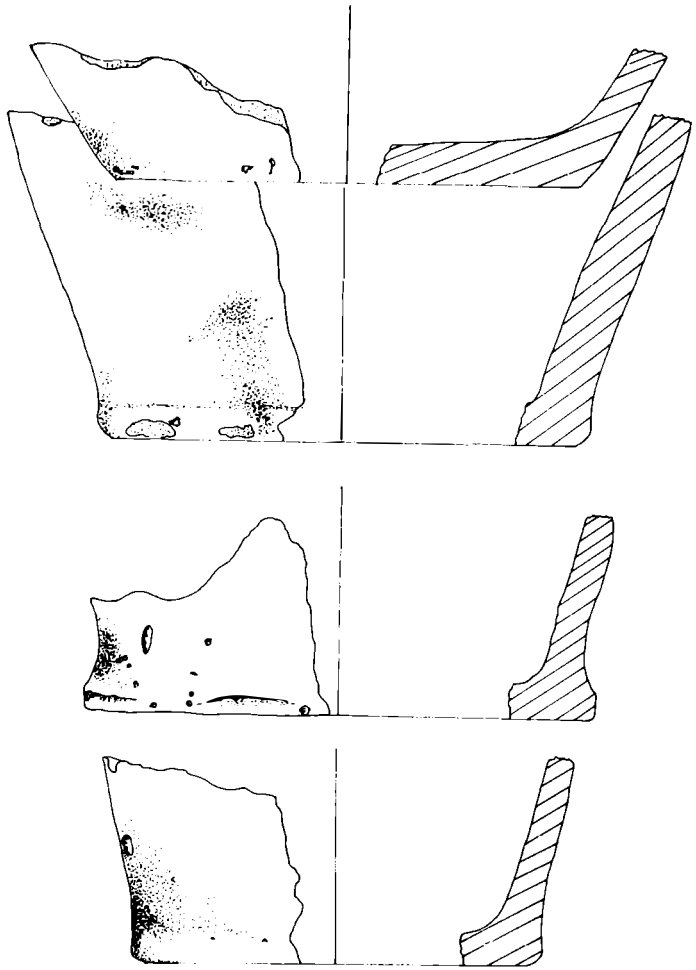

Planşa IX
Ceramică dacică de la Jigodin - I - Malomföld.
Dacian pottery from Jigodin - I - Malomföld.

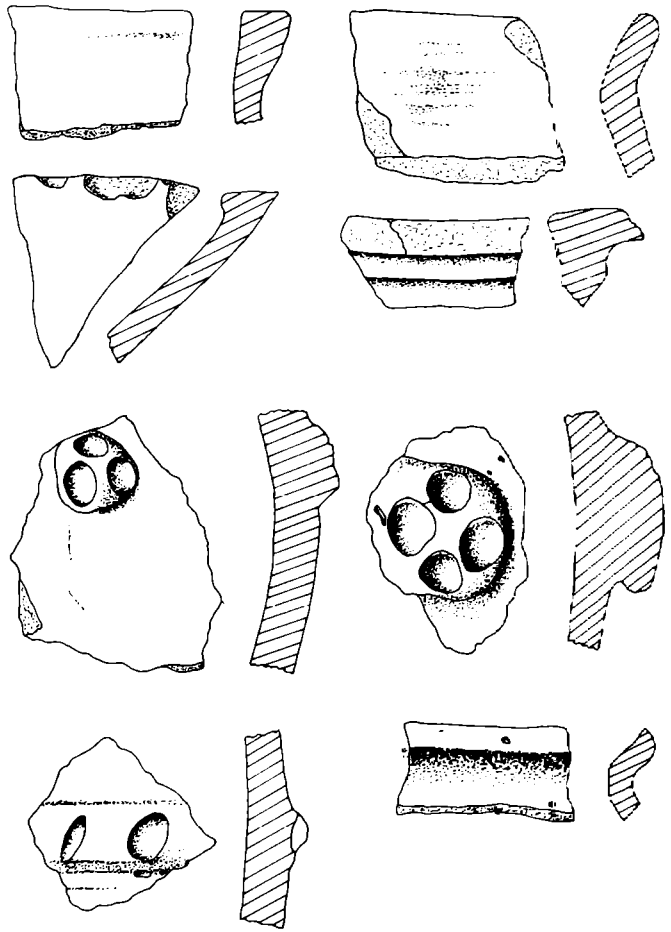

Planşa X
Ceramică dacică de la Jigodin -III - Visvarteto.
Dacian pottery from Jigodin - III - Visvarteto.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

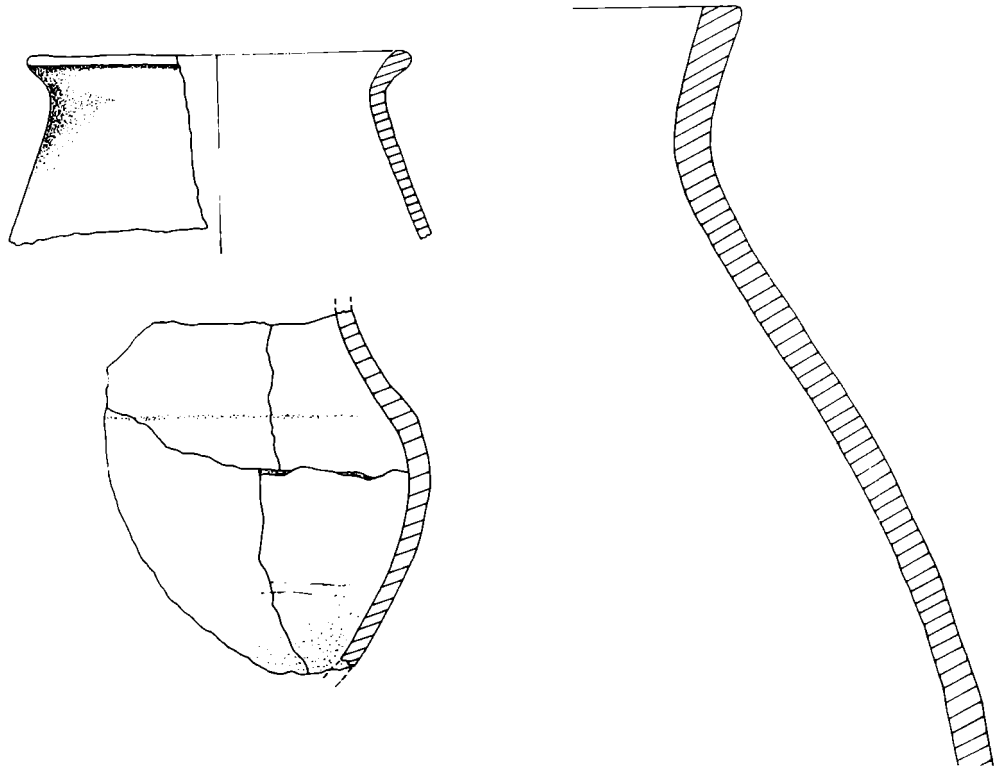

Planşa XI

Ceramică dacică de la Jigodin -II - Harom.

Dacian pottery from Jigodin - II - Harom.

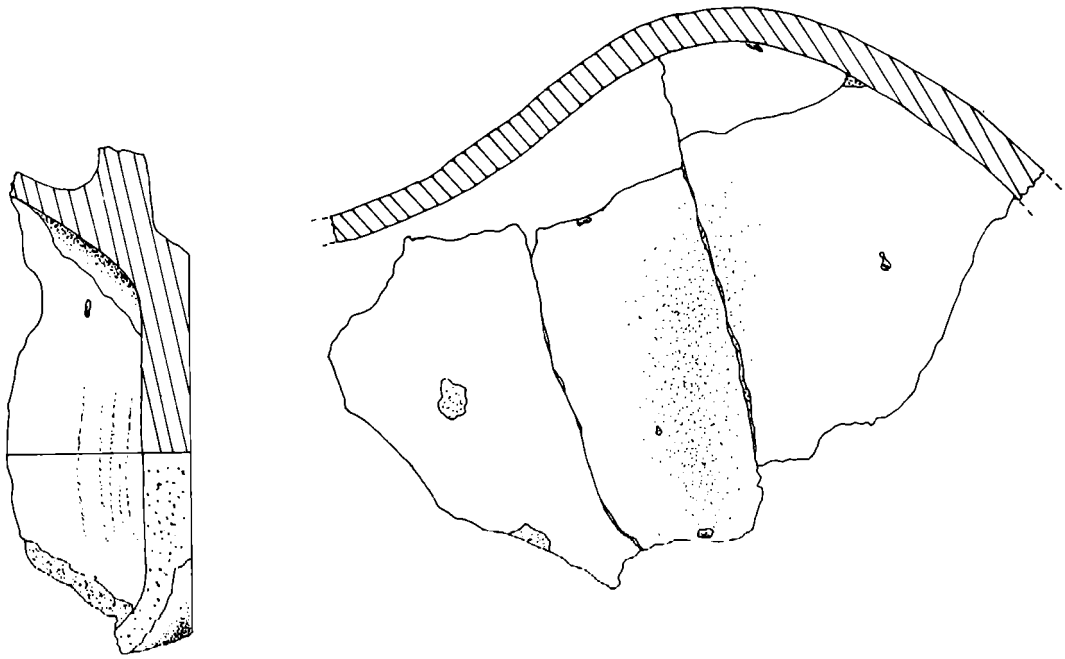

Planşa XII

Ceramică dacică de la Jigodin -II - Harom.

Dacian pottery from Jigodin - II - Harom.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

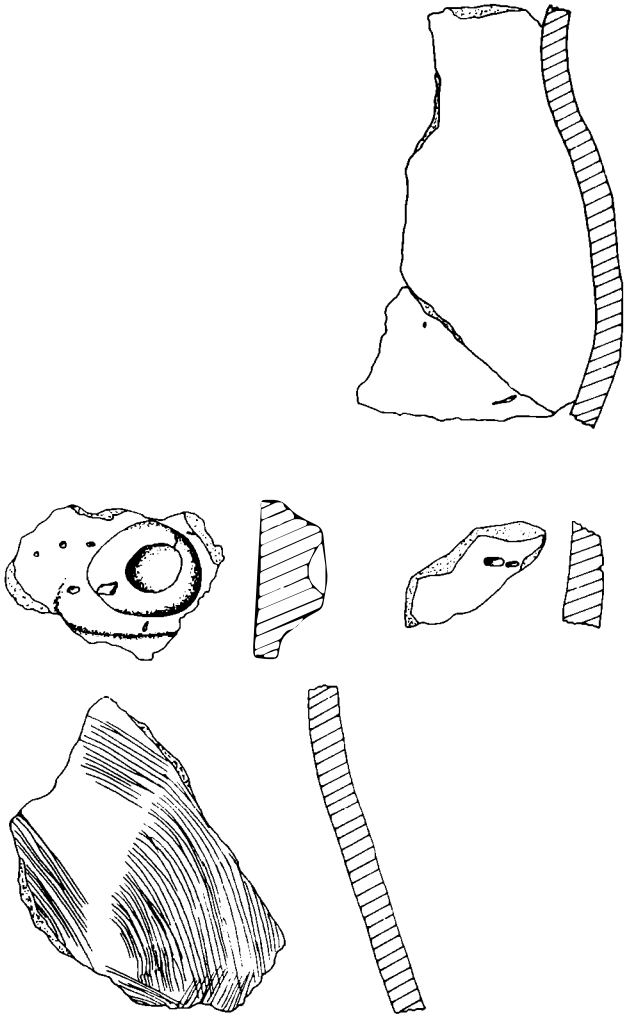

Planşa XIII

Ceramică dacică de la Jigodin -II - Harom.

Dacian pottery from Jigodin - II - Harom.

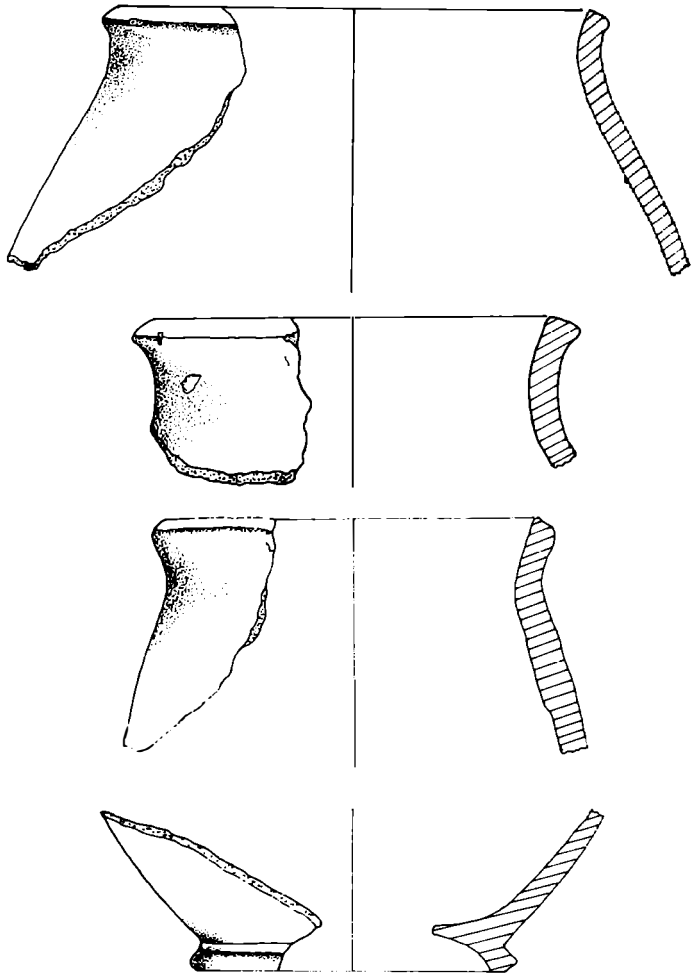

Planşa XIV

Ceramică dacică de la Jigodin -II - Harom.

Dacian pottery from Jigodin - II - Harom.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

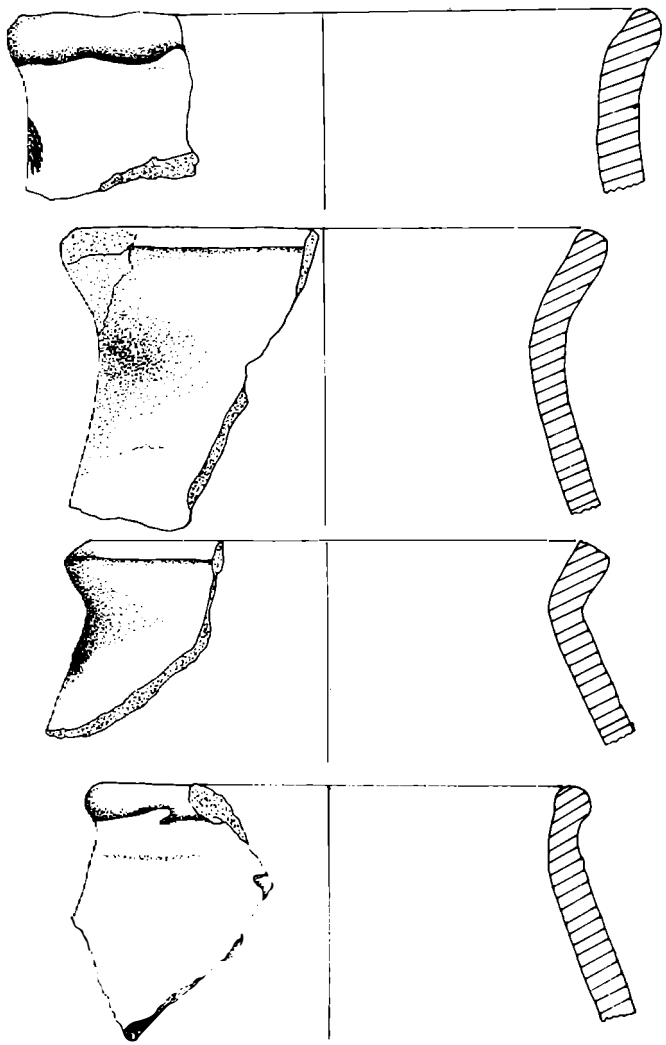

Planşa XV

Ceramică dacică de la Jigodin -II - Harom.

Dacian pottery from Jigodin - II - Harom.

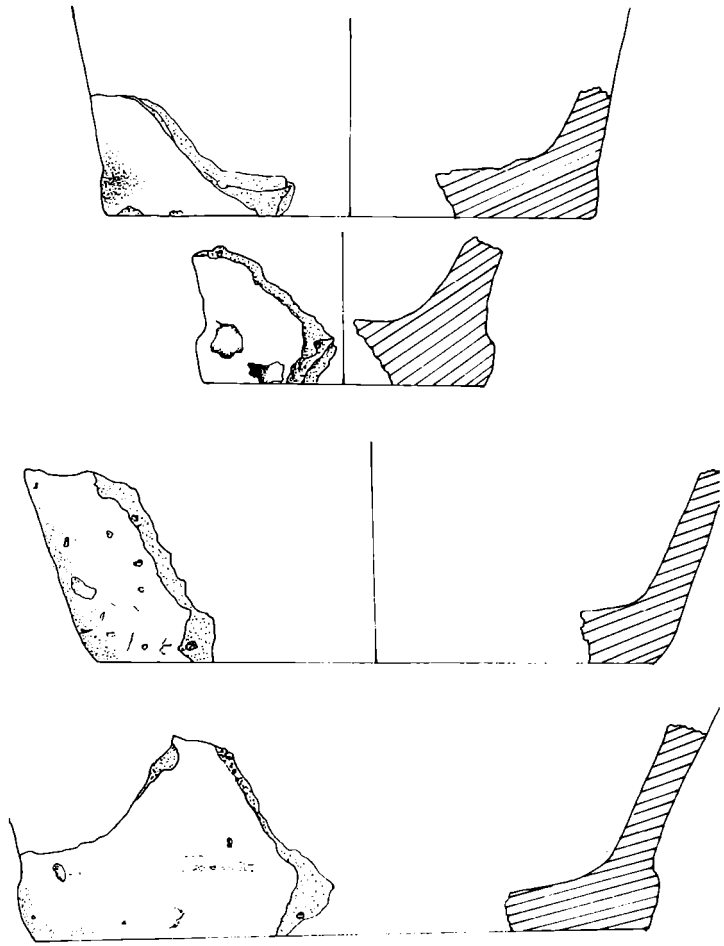

Planşa XVI

Ceramică de la Sumuleu - Fodar-rert.

Pottery from Sumuleu - Fodar-rert.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

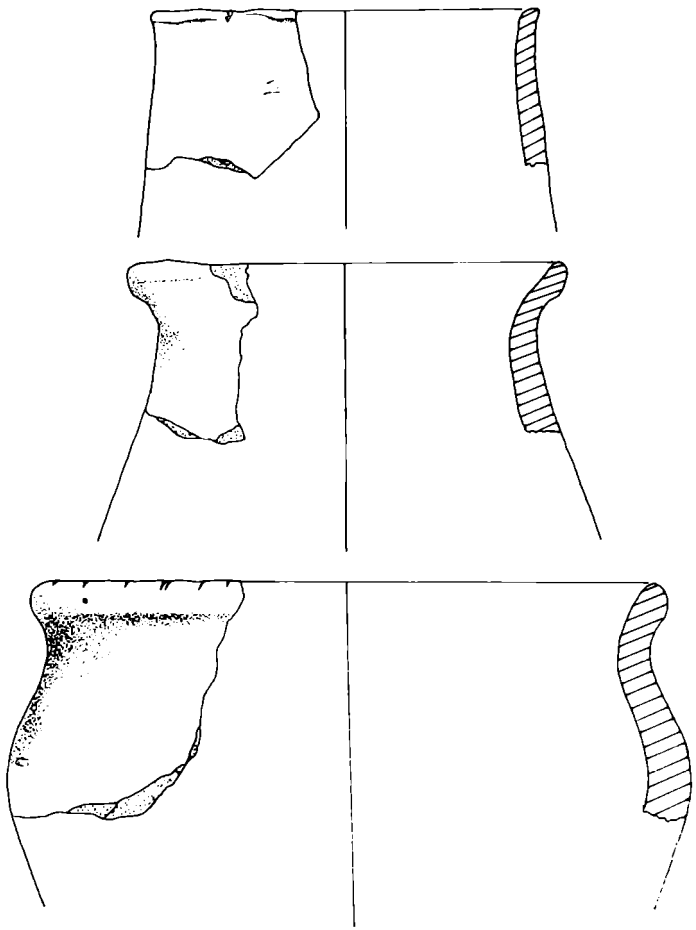

Planşa XVII

Ceramică de la Sumuleu - Fodar-rert.

Pottery from Sumuleu - Fodar-rert.

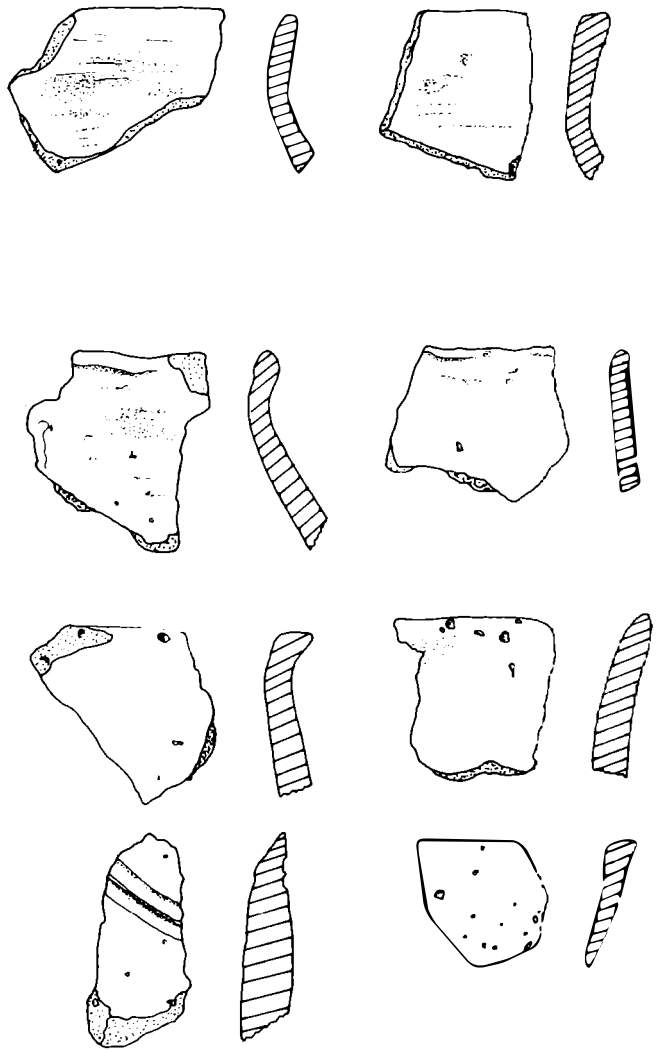

Planşa XVIII

Ceramică dacică de la Racu - Pogányoár şi ceramică de la Sumuleu - Fodar-rert.

Pottery from Racu - Pogányoár and pottery from Sumuleu - Fodar-rert.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

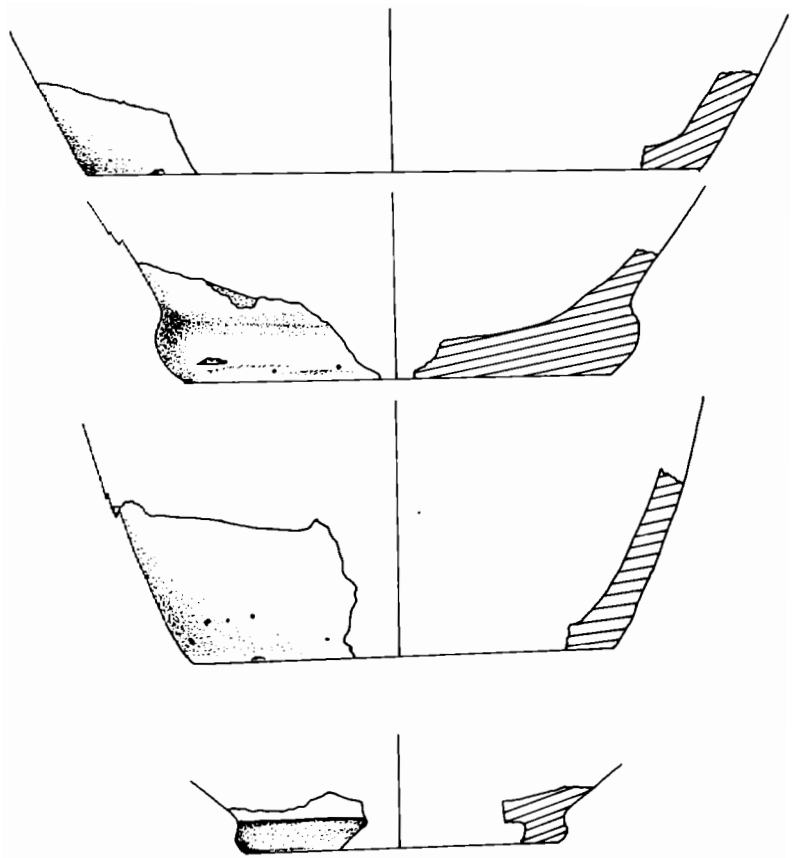

Planşa XIX

Ceramică de la Sumuleu - Fodar-rert.

Pottery from Sumuleu - Fodar-rert.

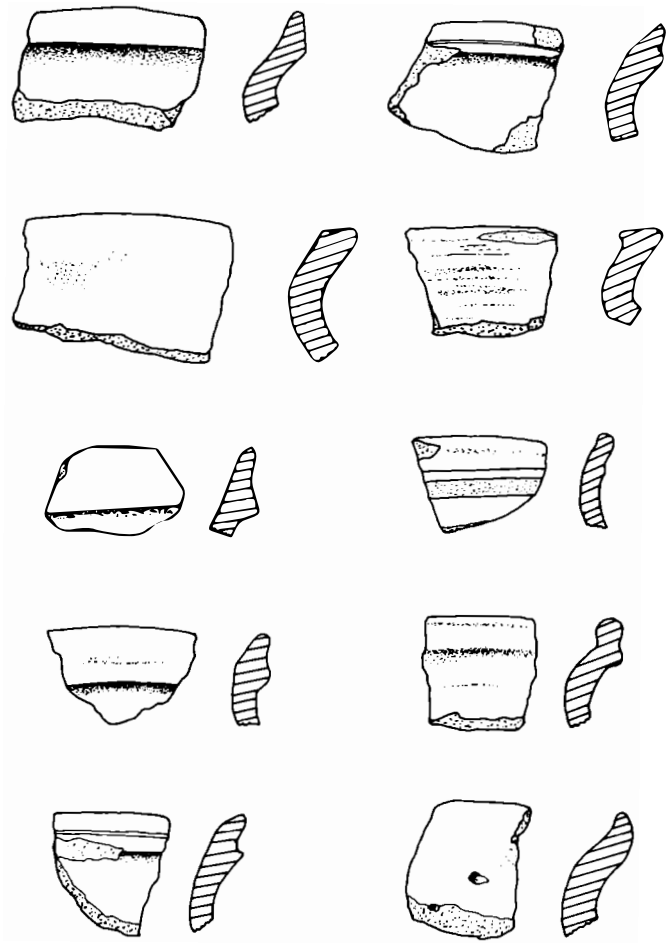

Planşa XX

Ceramică de la Sumuleu - Fodar-rert.

Pottery from Sumuleu - Fodar-rert.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

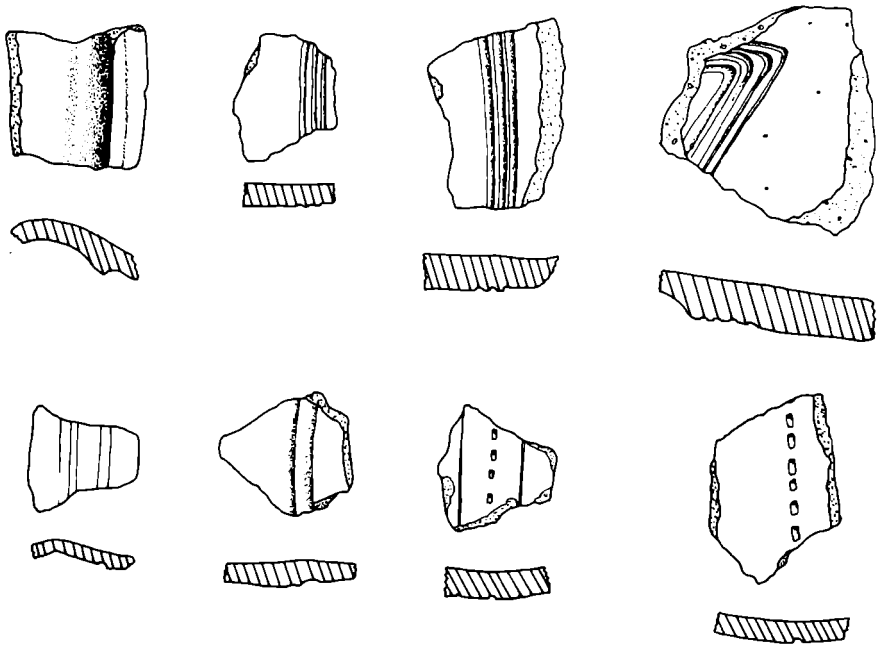

Planșa XXI

Ceramică de la Șumuleu - Fodar-rert.

Pottery from Sumuleu - Fodar-rert.

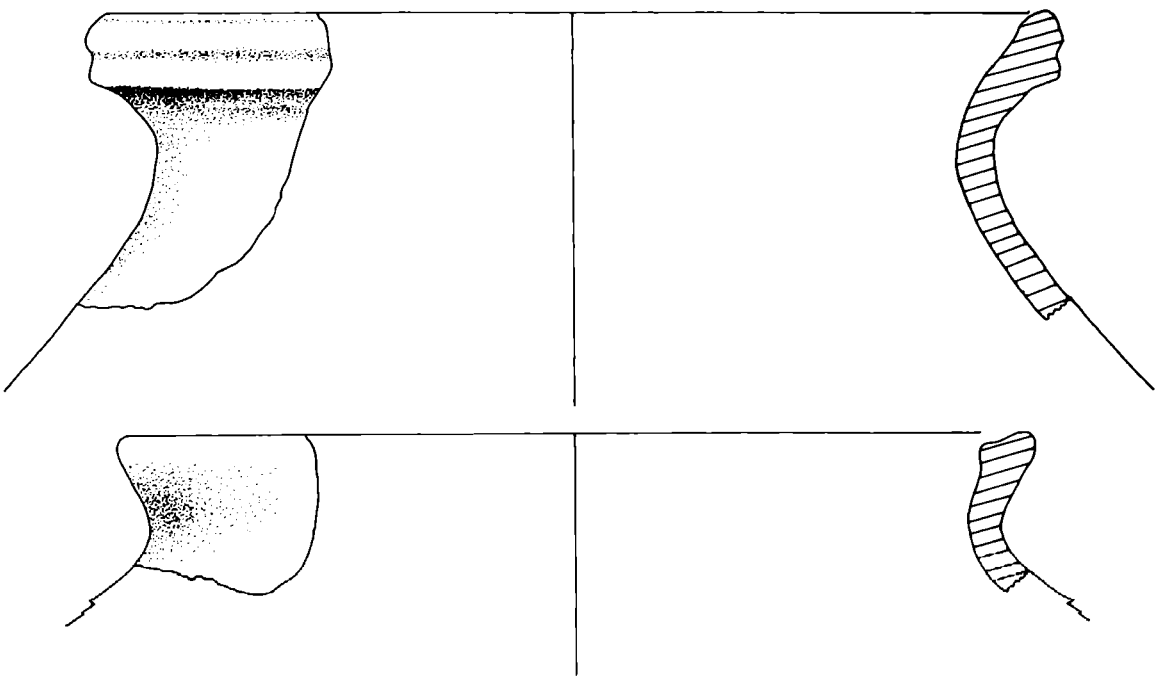

Planșa XXII

Ceramică de la Șumuleu - Fodar-rert.

Pottery from Sumuleu - Fodar-rert.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

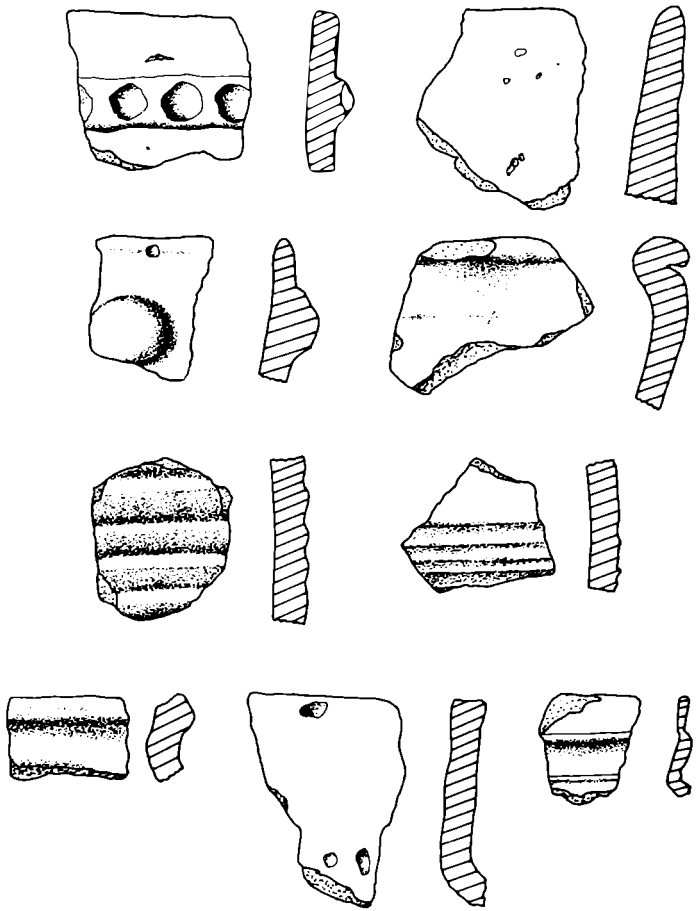

Planşa XXIII

Ceramică de la Misentea - Templom tizes.

Pottery from Misentea - Templom tizes.

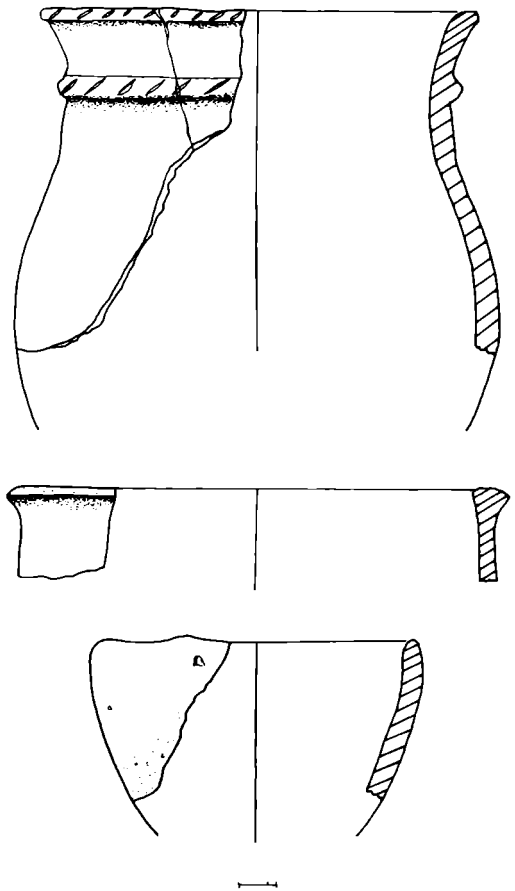

Planşa XXIV

Ceramică de la Pauleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

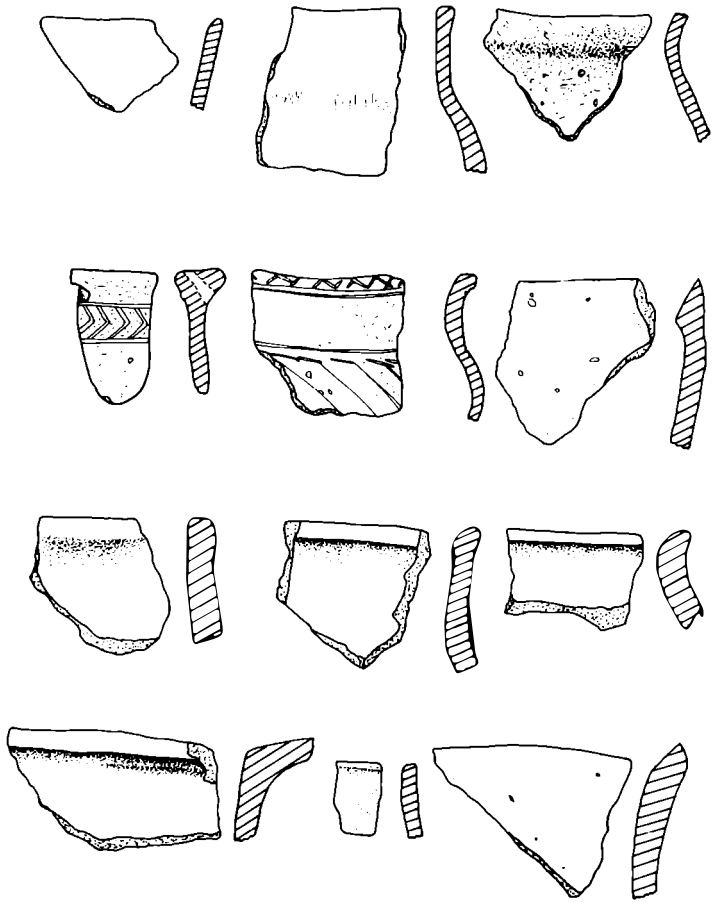

Planşa XXV

Ceramică de la Păuleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

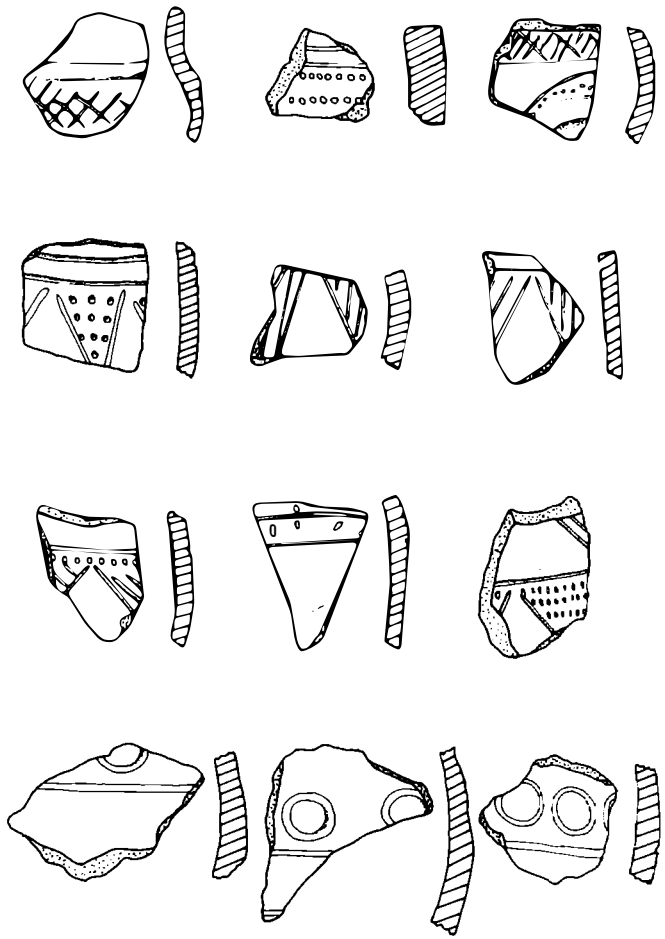

Planşa XXVI

Ceramică de la Păuleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

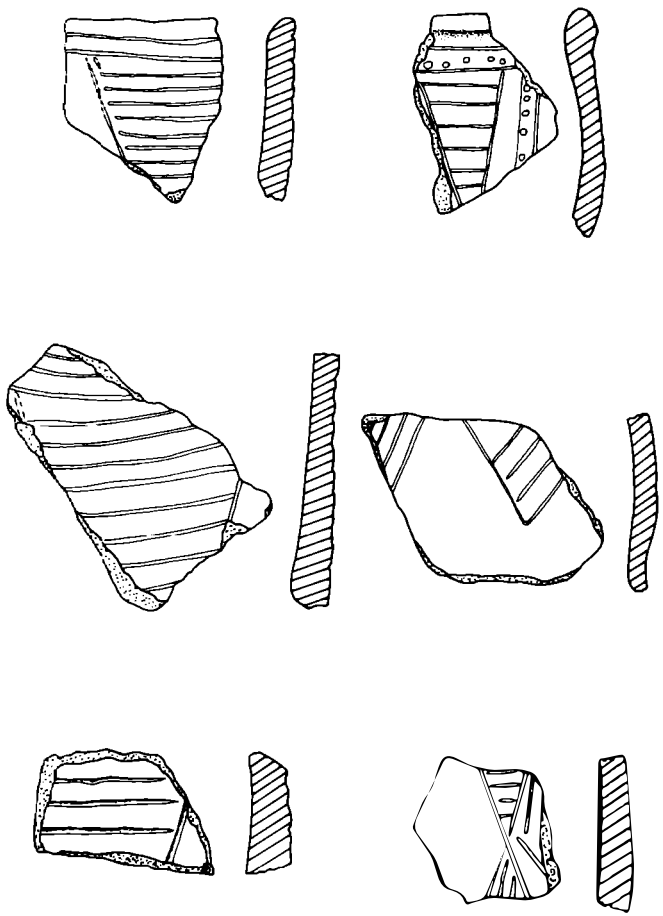

Planşa XXVII

Ceramică de la Păuleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

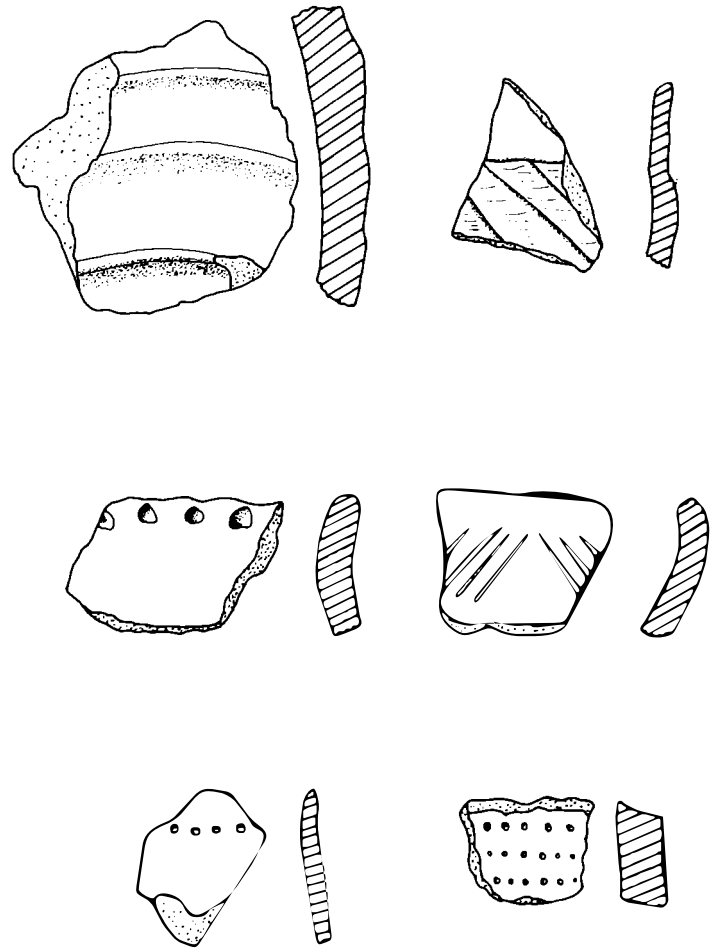

Planşa XXVIII

Ceramică de la Păuleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

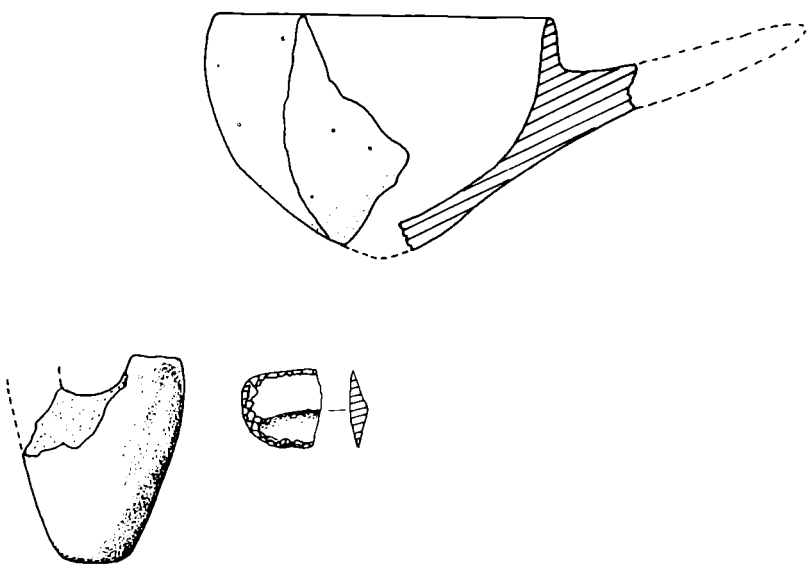

Planşa XXIX

Ceramică de la Păuleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

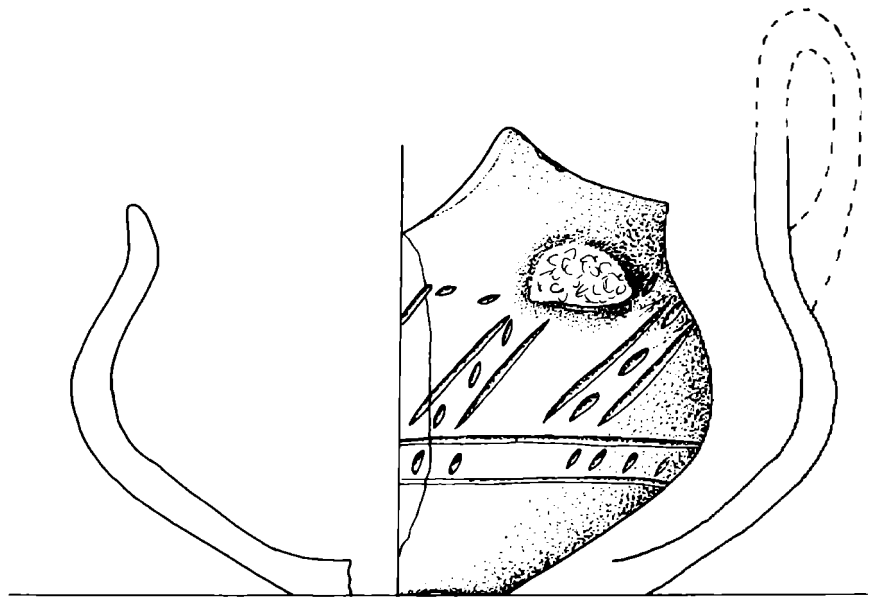

Planşa XXX

Ceramică de la Păuleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

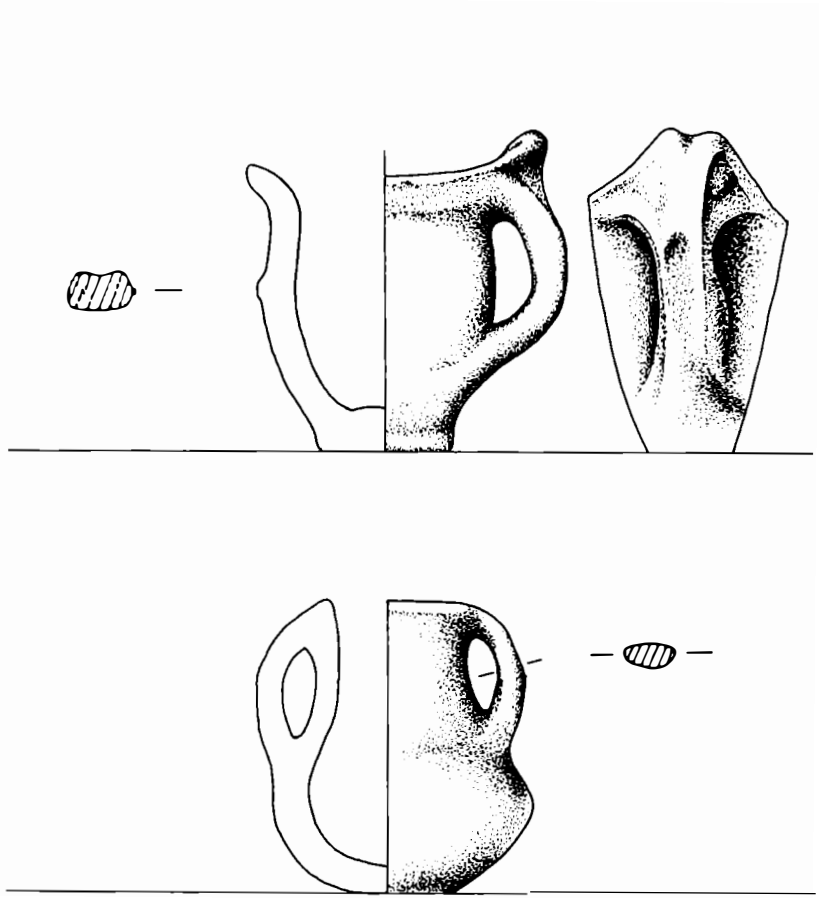

Planşa XXXI

Ceramică de la Păuleni - Vádomb.

Pottery from Pauleni - Vádomb.

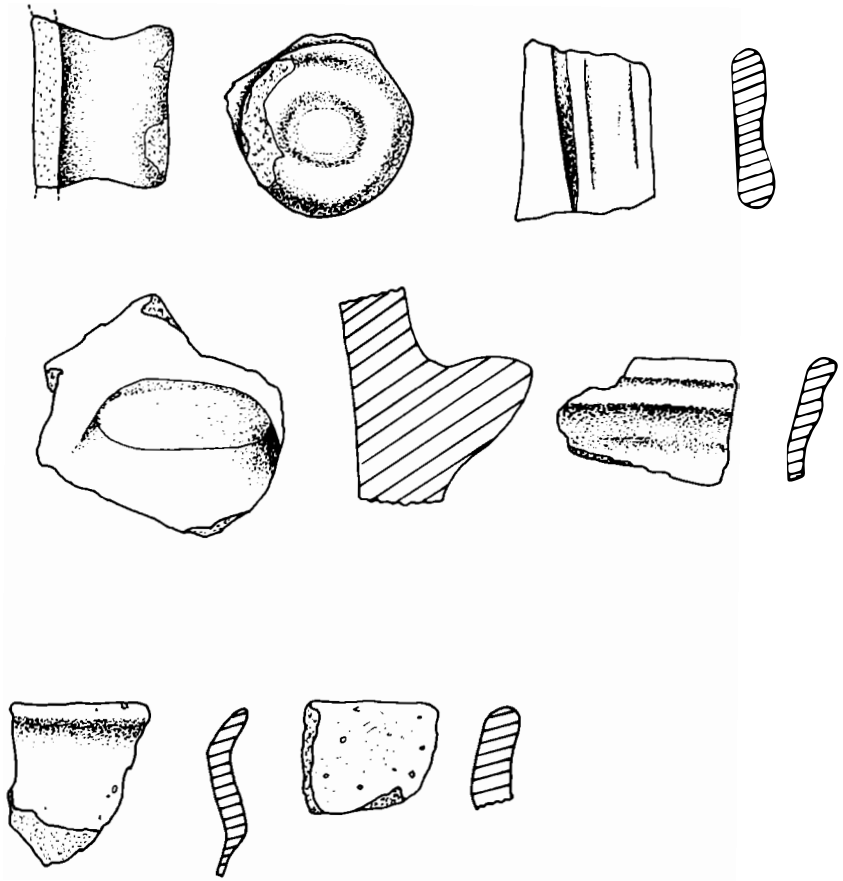

Planşa XXXII

Ceramică de la Sântimbru - Conacul Henter si Ineu Hegy.

Pottery from Sântimbru - Conacul Henter si Ineu Hegy.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

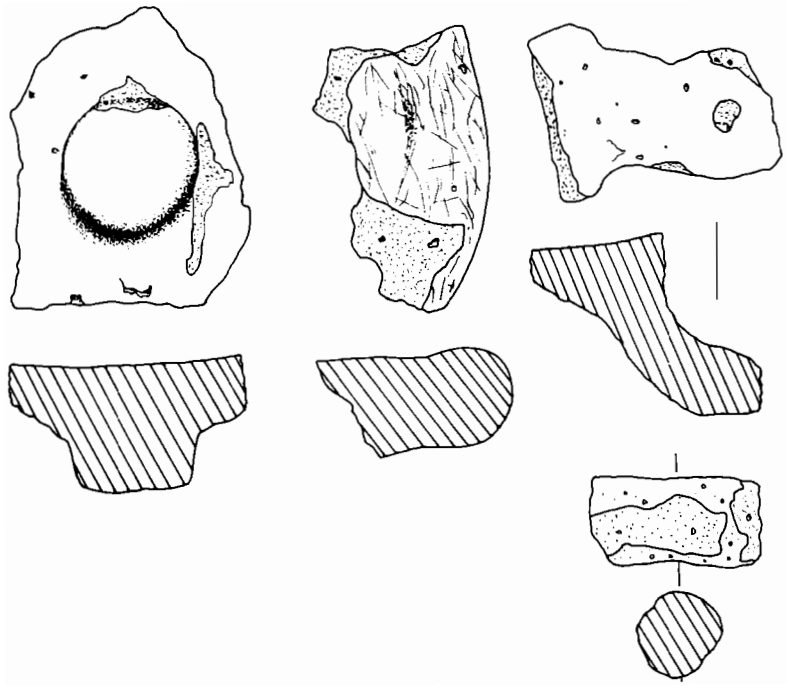

Planşa XXXIII

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

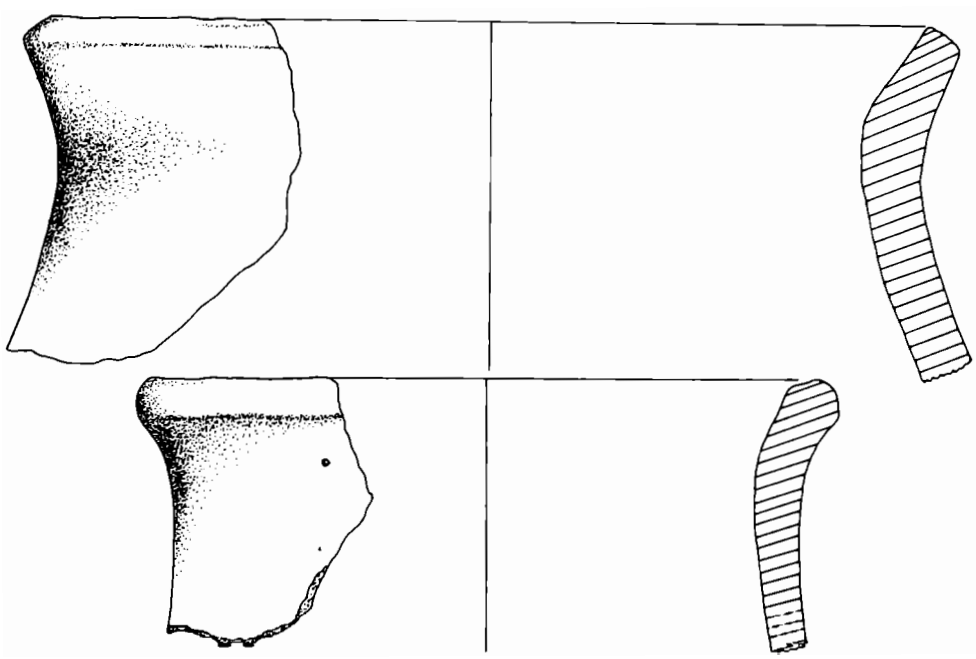

Planşa XXXIV

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

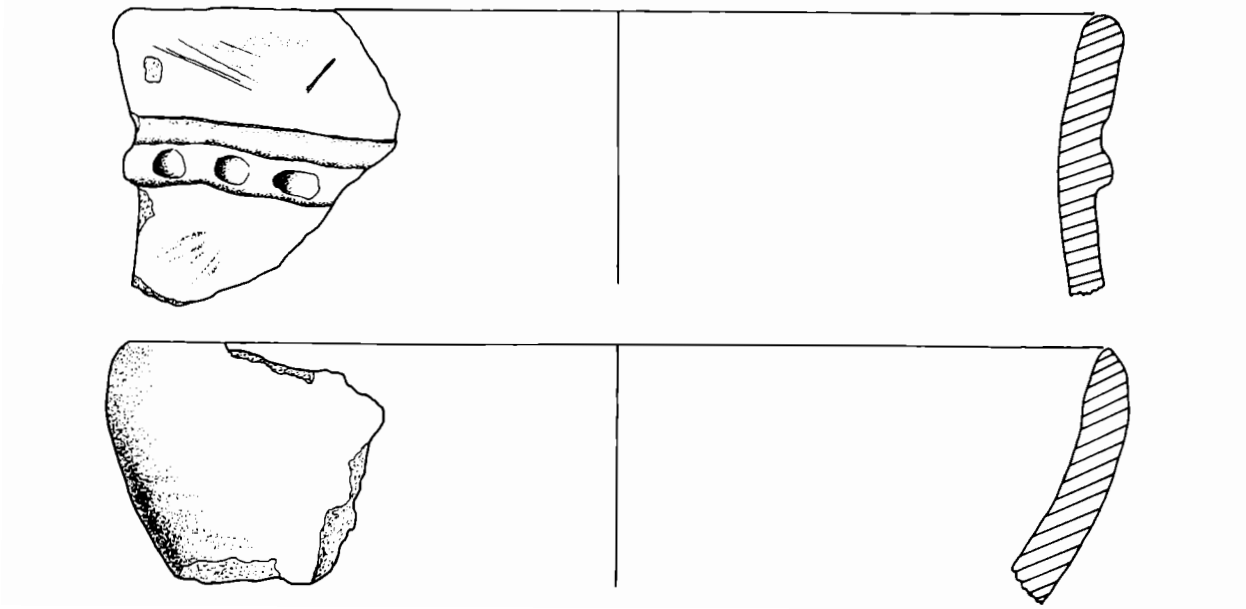

Planşa XXXV

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

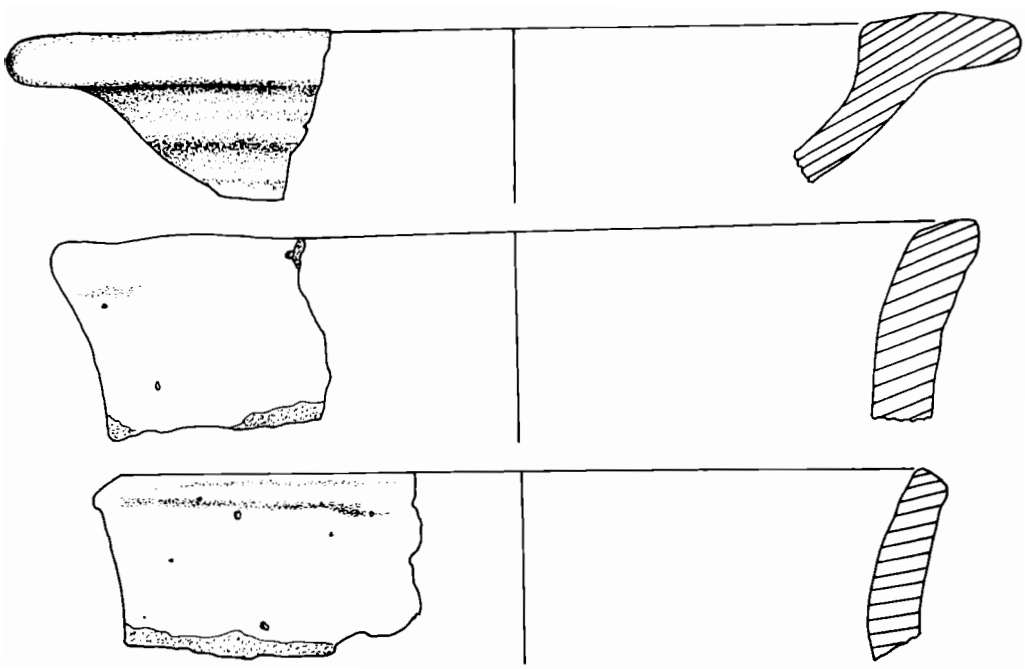

Planşa XXXVI

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

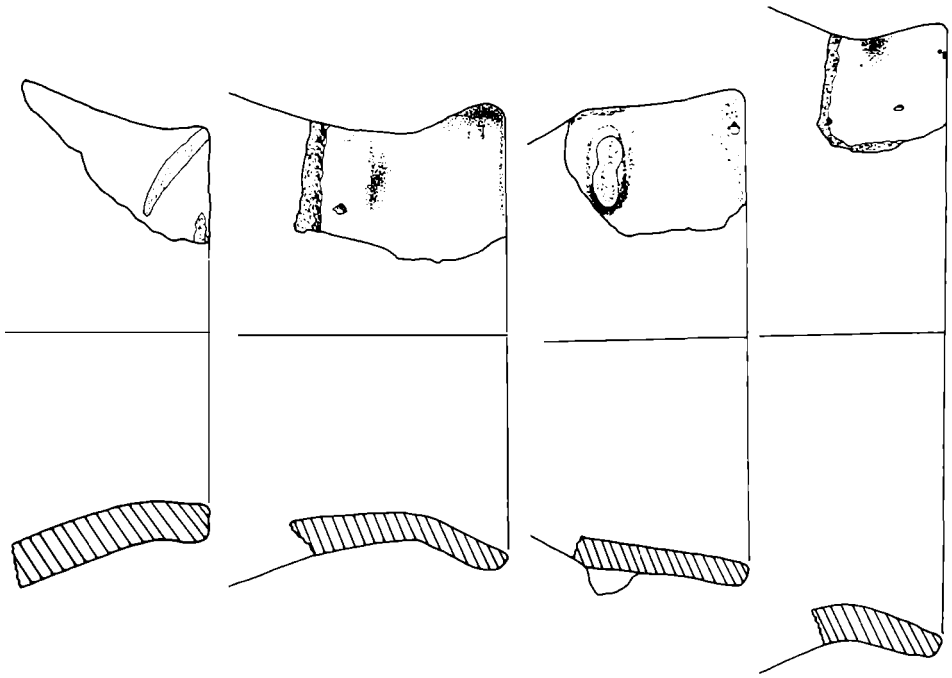

Planşa XXXVII

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

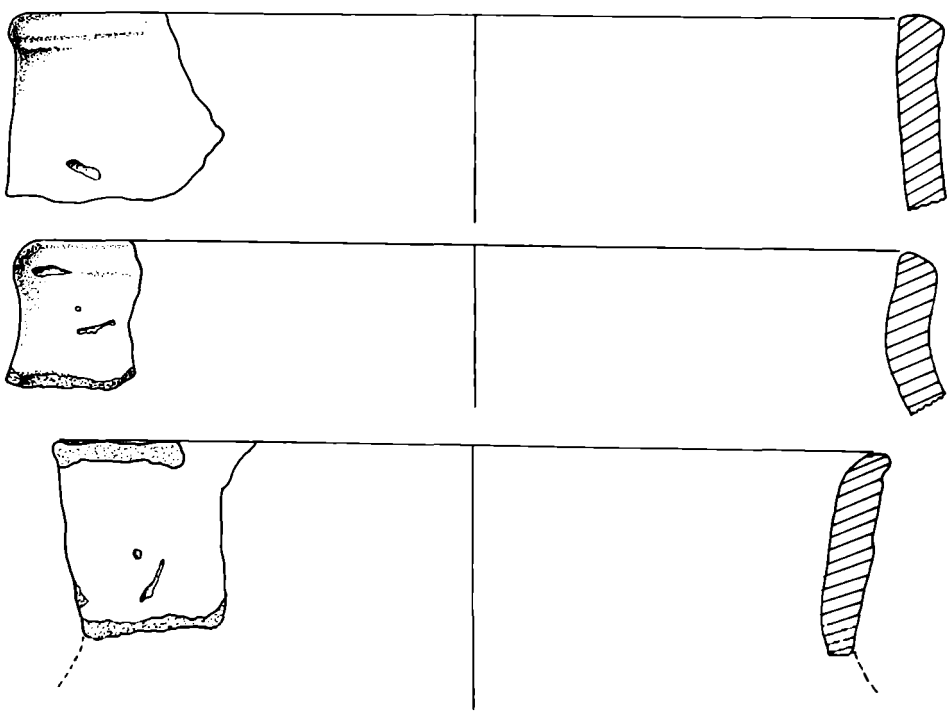

Planşa XXXVIII

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

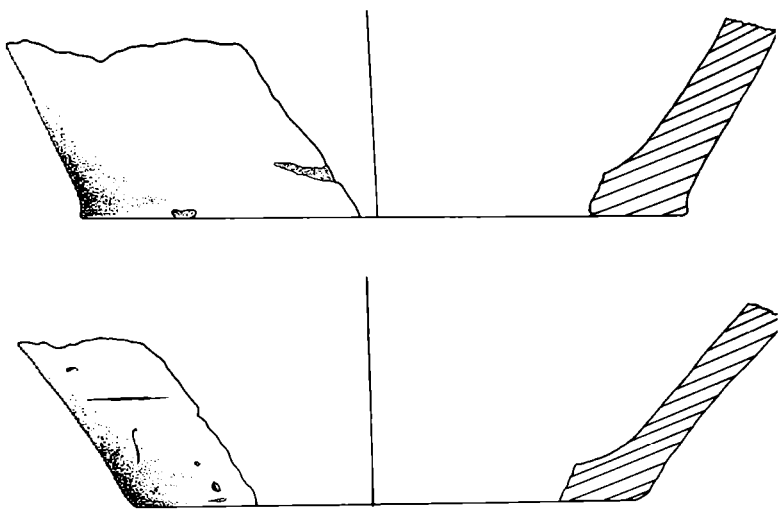

Planşa XXXIX

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

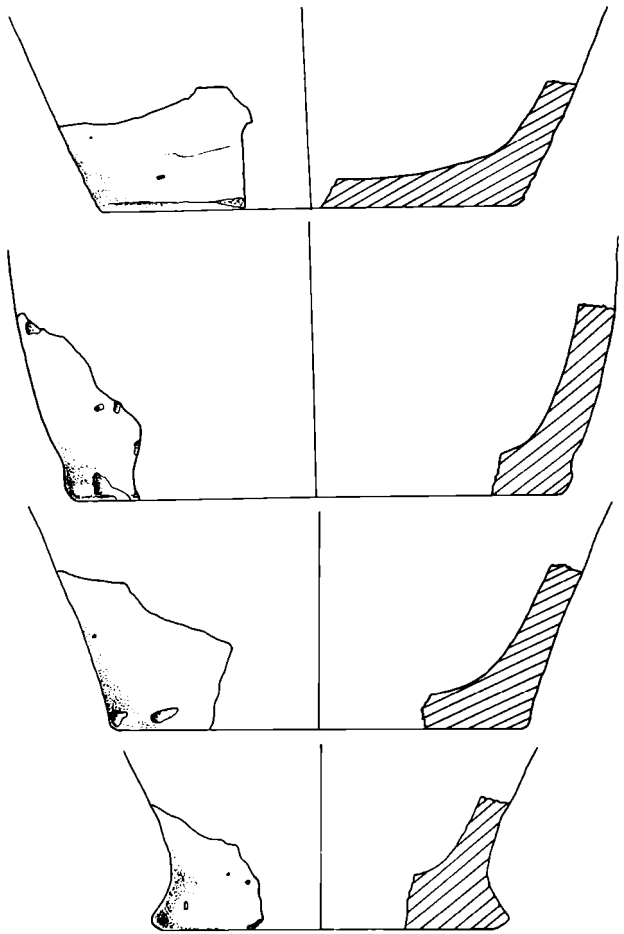

Planşa XXXX

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

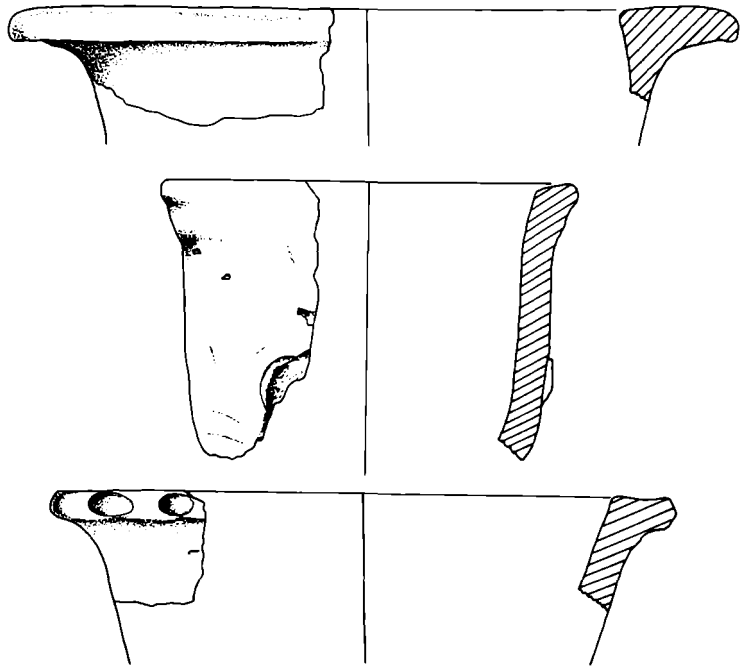

Planşa XXXXI

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

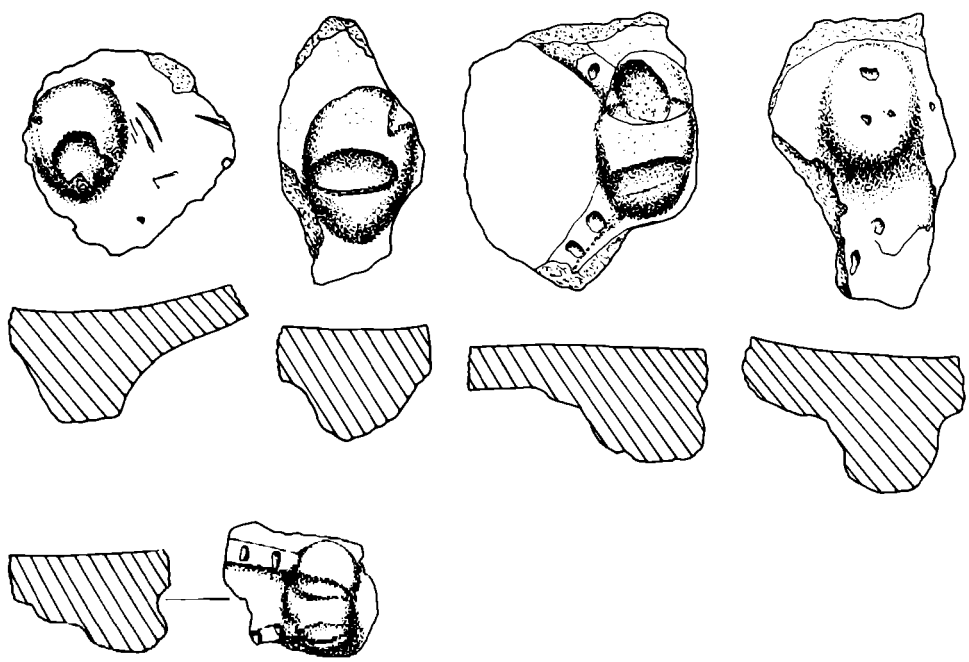

Planşa XXXXII

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

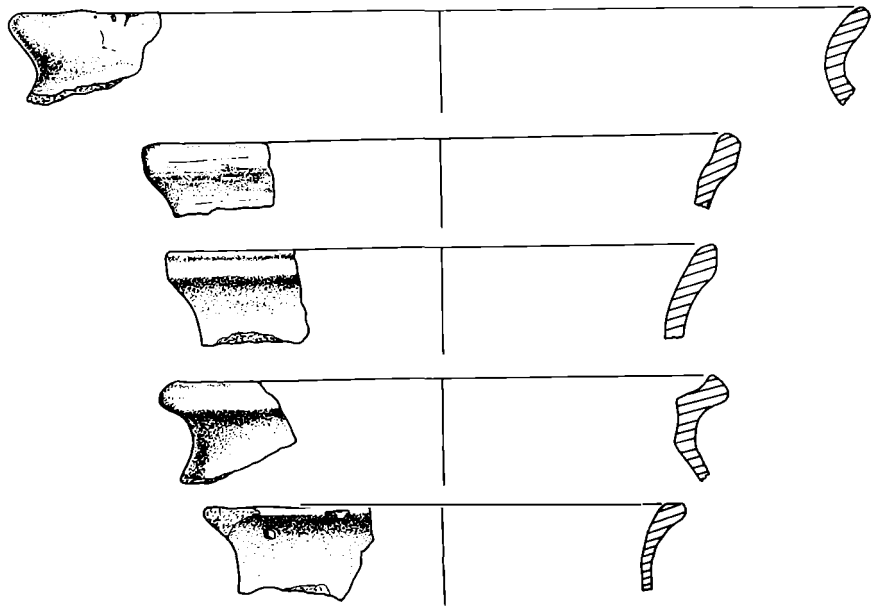

Planşa XXXXIII

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

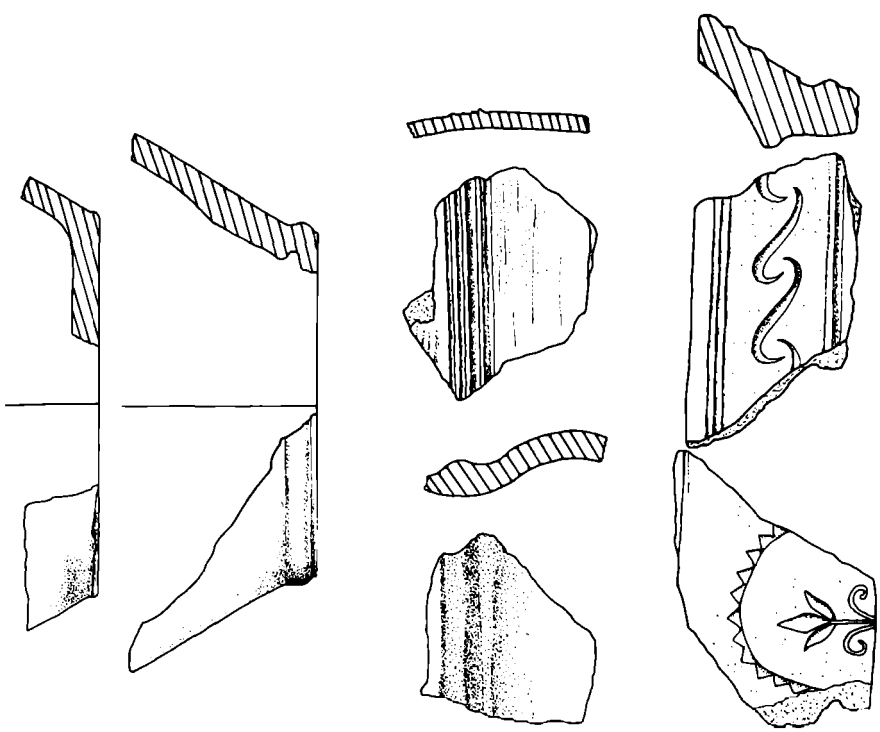

Planşa XXXXIV

Ceramică de la Sâncrăieni - EcVen Tiva.

Pottery from Sâncraieni - EcVen Tiva.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

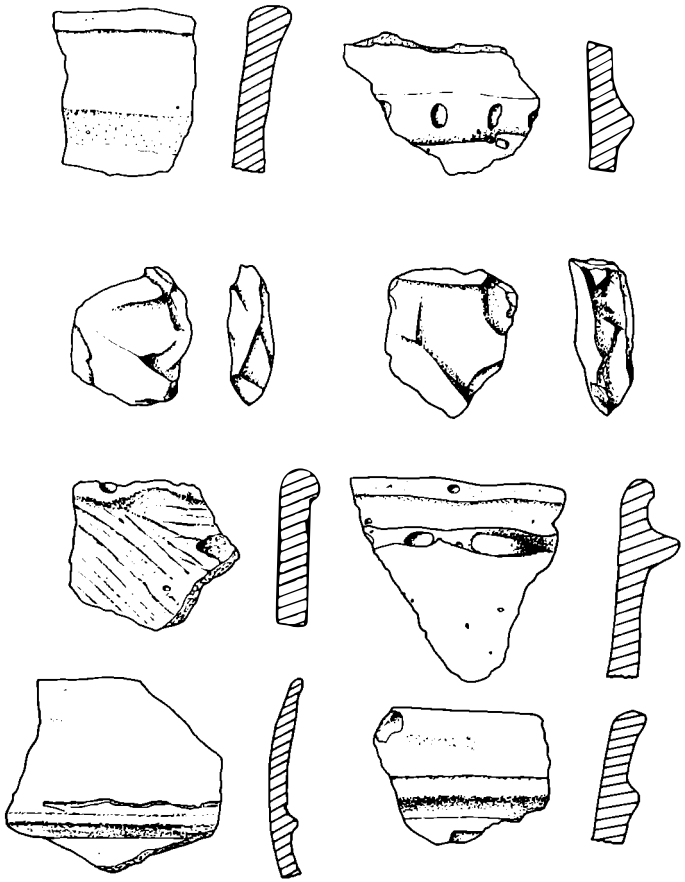

Planşa XXXXV

Ceramică şi aşchii de piatră de la Sântimbru - Vishegy.

Pottery and splinter from Sântimbru - Vishegy.

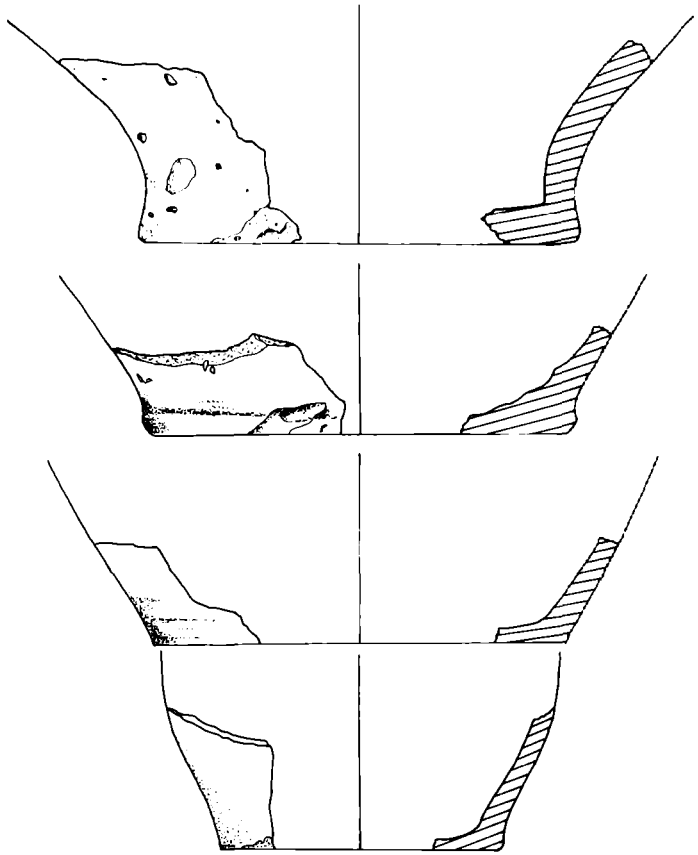

Planşa XXXXIV

Ceramică de la Sântimbru.

Pottery from Sântombru.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ISTORIE

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Expediția militară a Bizanțului din 1166 în geneza culoarului Dunăre - Curbura Carpaților

Secolul al XII-lea, în aria ce ne interesează, a stat o vreme (1091-1159) sub semnul deplinei libertăți de mișcare a cumanilor, care și-au făcut apariția în spațiul dintre curbura Carpaților și Dunăre încă de la sfârșitul veacului precedent[1], împingându-i pe pecenegi pe malul drept. Mișcările lor ținteau în primul rând bogatele ținuturi de la sud de Dunăre, întrucât cele de pe malul stâng, așa cum putem înțelege din cronicarii bizantini și ruși, le stăpâneau deja. Practic aici, între malul stâng și zona de dealuri, s-au așezat „sălașele" lor ce înlocuiau treptat pe cele ale pecenegilor.

La scurt timp după înfrângerea decisivă a pecenegilor, la Lebunion, în primăvara anului 1091, cumanii, aliații de atunci ai bizantinilor, vor întreprinde sub comanda lui Kopulci o expediție în Transilvania și Ungaria. Drumul acestora a trecut prin sudul Moldovei și prin pasurile Carpaților Orientali[2], deci oarecum în imediata apropiere a nord-estului Câmpiei Muntene.

Mai târziu, în 1114, pe la Vidin, deci mult în amonte de zona noastră, cumanii trec Dunărea într-o expediție de jaf, repede încheiată grație intervenției energice a lui Alexios Comnenos. Soldații de elită, trimiși să-i urmărească pe nomazii ce trecuseră în grabă pe malul stâng, îi hărțuiesc către est până ce cumanii trec pe plute un afluent al Dunării, socotit a fi Oltul de către cei mai mulți istorici[3]. Deci cumanii se retrag la bazele lor, în Muntenia, ceea ce ni-i arată iarăși relativ aproape de aria Brăilei.

Prin urmare, dacă în prima jumătate a veacului al XII-lea Muntenia - inclusiv colțul de nord-est - se afla sub controlul cumanilor, ținutul dintre Dunăre și mare, Paristrionul sau Paradunavonul, ca zonă stăpânită de bizantini, continuă să fie o realitate subliniată de majoritatea cercetătorilor români[4]. Această concluzie are la bază atât mărturiile bizantine, cât și dovezile arheologice acumulate până în prezent[5]. Vom consemna de asemenea, pentru prima jumătate a veacului al XII-lea, în sprijinul afirmațiilor de mai sus relatările cronicarilor Nicetas Choniates și Ioannes Kinnamos, privind expedițiile navale pe Dunăre inițiate de împăratul Ioan al II-lea Comnenos în 1126[6] și, respectiv, de Manuel I Comnenos în 1156[7].

Aceste raporturi politice, ne dau cât de cât posibilitatea de a evalua, fie și incomplet, realitățile etnice sugerând uneori elemente de ordin demografic. Rămânând oarecum constante până la sfârșitul celui de-al șaselea deceniu al secolului al XII-lea[8], apreciem că harta etnică a regiunii Dunării de Jos, în care se înscrie și aria brăileană, cuprindea pe lângă cumani, și pe români, ce vor fi atestați de aici înainte inclusiv de izvoarele literare.

Începând cu anul 1159, *„scitii"*, în vocabularul arhaizant al cronicarilor constantinopolitani, - deci cumanii - își vor deplasa centrul de greutate mult spre est, către Nistru[9]. În aceste condiții, conflictele lor cu rușii diminuează până la anulare pe cele cu bizantinii. Astfel, între 1159 și 1186 se instaurează la Dunărea de Jos o perioadă de liniște, cel puțin din partea acestora, fapt ce „se citește" în revirimentul economic produs în ținutul dintre Dunăre și Mare.

O altă sursă - episcopul Otto von Freising - se adaugă la jumătatea veacului al XII-lea documentelor privitoare la spațiul imediat exterior curburii Carpaților. Enumerând vecinii regatului ungar înaltul prelat afirmă *„unter aquilonem et item orientem Pecenatorum et Falonum maximam venationum copiam habente, sed vomere ac rastro pene experte campania"*[10]. Așadar, deși bogată în vânat, în întinsa țară a pecenegilor și cumanilor nu se practica și agricultura.

Anul 1166 prilejuiește o nouă acțiune militară de anvergură a oștilor imperiale grecești contra ungurilor, în rândul cărora vor fi înrolați un număr de vlahi. Ioannes Kinnamos, relatând operațiunile, ce survin doar la doi ani (1164) după episodul prinderii de către vlahii nord-dunăreni a lui Andronic Comnenos[11], ne aduce la cunoștință un fapt petrecut probabil în zona noastră de interes - aria Brăilei: „...iar împăratul..., dorind mai curând să le dovedească (hunilor=ungurilor n.n.) forța romeilor iată ce plănuia. Pe Alexie, pe care-l logodise cu fiica sa, îl trimitea la Istru cu armate multe, comandate de el, care era protostator, pentru ca să-i facă pe huni să creadă că vor fi atacați iarăși din locurile obișnuite; iar lui Leon, numit și Vatatzes, care aducea altă oaste numeroasă din altă parte, ba chiar și o mare mulțime de vlahi, despre care se spune că sunt colonii de demult ai celor din Italia, îi poruncea să năvălească în țara hunilor dinspre ținuturile de lângă Pontul zis Euxin, de unde nimeni, niciodată nu a năvălit asupra lor. Alexie și cealaltă armată a romeilor, ajungând deci la Istru, stâmeau groaza hunilor, făcându-i să creadă că-l vor trece în curând, iar Vatatzes, năpustindu-se de unde am spus, nimicea totul fără cruțare și călca în picioare tot ce întâlnea în trecerea sa. Și a săvârșit mare măcel de oameni și a făcut nu puțini prizonieri. Pe deasupra a mânat de acolo și cirezi de vite, de cai și de altele, de tot felul și apoi a venit la împărat. Iar acesta dorind să le dea <hunilor> și o a doua lovitură a mai trimis împotriva lor încă o armată, poruncindu-i să atace de undeva de sus pe hunii care locuiau în vecinătatea Taurosciției. Această oaste era condusă de Andronic Lampardas și de Nichifor Petraloiphas și de alți mulți. Iar în fruntea tuturor se afla Ioan Ducas... Aceștia, după ce au parcurs neîntâlniat niște întinderi mari și greu de atacat și au străbătut o regiune cu desăvârșire pustie de oameni, năvălesc în țara hunilor, unde dau peste sate numeroase și foarte populate; au pus mâna pe multă pradă și au ucis mulți oameni, iar pe cei mai mulți i-au robit"[12].

În ceea ce ne privește, socotim că avem de a face cu cea mai veche știre scrisă referitoare la un eveniment politic,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

dar mai ales militar, în care este implicată regiunea circumscrisă viitoarei aşezări medievale a Brăilei.

După cum se vede, textul lui Kinnamos ne arată că în ampla desfăşurare de forţe a Imperiului constantinopolitan au fost luate în calcul şi folosite trei direcţii de atac asupra ungurilor dintre care una surpriză - „pe unde nimeni, niciodată nu a năvălit asupra lor". Această cale însă se afla în continuarea direcţiei indicate ca venind dinspre Pontul Euxin, deci nordul Dobrogei. Tot pe acest drum au fost făcute şi recrutări din rândul vlahilor, arătaţi a fi, coborâtori din romani[13]. Aceasta înseamnă , după opinia noastră că pentru a realiza într-adevăr elementul surpriză trecerea armatelor bizantino-vlahe s-a făcut pe la vadul din faţa Brăilei. De aici drumul cel mai scurt către Carpaţii de Curbură urmau să-l străbată pe valea Buzăului, nu înainte de a li se alătura, poate, şi alţi vlahi, dar pe malul stâng. De fapt, planul lui Manuil Comnenos a fost acela de a reţine cu trupele protostatorului Alexie concentrarea efortului militar al ungurilor undeva la Dunăre - probabil în zona Vidin[14] - pentru a-i lovi concomitent dinspre răsărit. Aici trebuie să subliniem faptul că planul şi aplicarea lui se pot explica dacă admitem că ungurii şi bizantinii erau vecini sau se aflau oricum mult mai aproape spre vest decât distanţa ce-i separa la cealaltă direcţie (dinspre Dobrogea de nord şi Carpaţii de Curbură).

În ceea ce priveşte presupusa greşeală a copistului epigramei 337 din manuscrisul amintit, ea poate să conţină şi numele Măcinului[15], nu numai cel al Vicinei. Pe aici şi apoi tot pe la Brăila trupele lui Ioan Ducas vor fi trecut pentru a lovi din nou, mai la nord de zona de curbură, zonele controlate în interiorul arcului carpatic de către unguri[16].

În sfârşit, atacurile atât de eficace ale constantinopolitanilor ridică încă două aspecte.

Primul este cel al mult discutatului loc de proveniență a elementului vlah ce se adaugă oştilor romeilor[17]. Aşa cum am arătat mai sus, socotim că acesta a fost recrutat din zona sud-dunăreană, dar şi din estul Munteniei (chiar dacă într-o proporţie mult mai redusă).

Un aspect deosebit de important ridicat de episodul militar din 1166, care relevă atât de sigur şi semnificativ prezenţa populaţiei româneşti în stânga şi dreapta Dunării la jumătatea secolului al XII-lea, este cel al scopului atacului bizantin împotriva domeniilor transilvănene ale Coroanei arpadiene[18]. Într-adevăr, rostul unei asemenea lovituri, dintr-o direcţie surpriză poate semnifica şi intenţia slăbirii forţelor regatului, dar şi contracararea încercărilor de infiltrare militară a Arpadienilor la sud şi sud-est de Carpaţi[19]. Cu alte cuvinte în 1166 înregistrăm pentru prima dată folosirea „culoarului" de legătură între Carpaţii de Curbură - de fapt Transilvania de sud-est - şi Muntenia de nord-est, e drept, sub forma unei expediţii militare. Acest coridor, va căpăta la începutul secolului următor o importanţă deosebită odată cu instalarea teutonilor în Ţara Bârsei de către regele Andrei al II-lea (1211). Oricum, până atunci, consemnăm faptul categoric al controlului acestei zone de către bizantini şi nu de către cumani, cel puţin până la 1186. Deosebit de important ni se pare să precizăm că, până în prezent, în vatra istorică a oraşului Brăila, inclusiv în zona hinterlandului şi chiar în tot nord-estul Munteniei n-au fost descoperite dovezi arheologice de nici un fel, care să probeze pentru secolul al XII-lea (a doua jumătate) sau al XIII-lea prezenţa ungurilor sau a unor forţe aflate în slujba lor[20].

Note

1. Pentru pătrunderea cumanilor în nord-estul Munteniei vezi V. SPINEI, Realităţi etnice şi politice, p.72, care socoteşte că la data declanşării atacului peceneg împotriva Transilvaniei din 1068, „avangărzile cumane se găseau în apropierea arcului carpatic". Vezi şi la ANNA COMNENA, Alexiada, în FHDR, III, p.89, cunoscutul pasaj în care se arată că mai târziu, la 1086, alungaţi de cumani, pecenegii trec la sud de Dunare, mai bine zis pe malul drept, în Dobrogea, după ce se înţeleg cu conducătorii locali Tatos, Sesthlavsi Satza. Pentru situaţia politică de aici, cf. P. DIACONU, Despre situaţia politică la Dunărea de Jos în secolul al XII-lea, în SCIVA, 27, 3, 1976, p.293-307; idem Les Coumans, p.59-61. Cf. de asemenea P. S. NĂSTUREL, Valaques, Coumans et Byzantins sous le regne de Manuel Comnene, in Byzantina, I, Thessalonik, 1969, p.169-186; I. BARNEA, S.ŞTEFĂNESCU, DID, III, p.131-166.
2. V. SPINEI, Realităţi etnice şi politice, p.74.
3. I. BARNEA, în DID, III, p.155. Incursiunea din 1148 a călăreţilor cumani la sud de Dunăre, retragerea lor pe malul stâng şi apoi mai departe, până dincolo de Olt, scoate la iveală, prin relatarea lui KINNAMOS, Epitoma, în FHDR, III, p.236-237, un personaj ce-l socotim caracteristic vremii. Este vorba de *„Lazăr, bărbat de foarte mare vitejie, cu vază între căpeteniile lor"* (ale sciţilor = cumanilor n.n.). După nume, el nu poate fi decât vlah creştin, căpetenie între ai săi, dependent însă, de cumani.
4. Ibidem, p.156, P. DIACONU, Despre situaţia politică..., p.295; V. SPINEI, Realităţi etnice şi politice, p.76. În privinţa întrebării de ce în secolul al XII-lea Dobrogea a fost mai ferită de incursiunile cumanilor decât platforma prebalcanică, pe care o pune P. Diaconu, se poate adauga la propriul său răspuns - poate că „a fost mai bine apărată de către bizantini" - şi observaţia că dinspre vest Panstrionul este mai greu de penetrat datorita hăţisului celor două bălţi, a Brăilei şi a Ialomiţei.
5. O listă a descoperirilor sigilografice, dar mai ales numismatice la I. BARNEA, în DID, III, p.156 şi 333-334. Mai nou la E. OBERLANDER-TÂRNOVEANU, Moneda Asăneştilor în contextul circulaţiei monetare din zona Gurilor Dunării, în Răscoala şi statul Asăneştilor. Culegere de studii, Bucureşti, 1989, p.114-152, nota 1 (pentru bibliografia unor descoperiri monetare din secolul al XII-lea), idem, Două tezaure de monede bizantine din secolul al XII-lea descoperite în nordul Dobrogei, în BSNR, 70-74, 1976-1980, 124-128, p.26.
6. CHONIATES, Istoria, în FHDR., III, p.246-247.
7. KINNAMOS, Epitoma, în FHDR., III, p.236-237.
8. Când se înregistrează menţiunea din cronica rusească de la Ipatie privind fuga lui Ivanco Rostislavici Berladnik *"în oraşele de lângă Dunăre"*: *"... Ivanko Rostislavici Berladnik s-a dus la cumani în oraşele de la Dunăre şi a jefuit două corăbii, luând multă marfă şi lovind pe pescarii de la Halici"*. Vezi Letopisetul de la Ipatie (Polnoe sobranie ruskih letopisei, II, Sanktpetersburg, 1845, II, p.83-84), apud P.DIACONU, Despre situaţia politică la Dunărea de Jos în secolul al XII-lea, în SCIVA, 27, 3, 1976, p.296 şi nota 23.
9. P. S. NĂSTUREL, op.cit., p.181.
10. OTTONIS EPISCOPI FRISIGENSIS et RAHEWINI Gesta Frederici seu rectius cronica, ed. F.-J.Schmale, Darmstadt, 1965, p.192, apud V. SPINEI, Realităţi etnice şi politice, p.77 şi nota 256.
11. Din bogata literatură consacrată episodului din 1164, relatat de CHONIATES, Istoria, în FHDR, III, p.250-251, amintim aici E. STĂNESCU, Les "Blacoi" de Kinnamos et Choniates et la presence militaire byzantine au nord du Danube sous les Comnenes, în RESEE, IX, 1971, 3, p.589-593 unde se oferă şi bibliografia problemei; P.DIACONU, Despre situaţia politică..., p.299-301, pornind de la precizarea că regiunea de la nord de Dunăre nu constituia la acea dată (1164) un teritoriu controlat de cumani... *"ci mai degrabă de bizantini şi că românii din cuprinsul amintitei regiuni puteau primi oricând, orice fel de ordine din partea administraţiei constantinopolitane"*, apreciază că pasajul din Nicetas Choniates referitor la fuga şi prinderea lui Andronic Comnenos *"e o dovadă în plus că cea mai mare parte a Moldovei se afla în a doua jumătate a secolului al XII-lea sub jurisdicţia Imperiului bizantin"*. Este foarte probabil, ca şi turanicii să-şi exercite controlul aici, în zona Brăilei, aşa cum sugerează unele cronici ruseşti. Vezi V. SPINEI, Moldova în secolele XI-XIV, Chişinău, 1994, p.177-180 şi notele 330 şi 331.
12. KINNAMOS, Epitoma, în FHDR, III, p.238-241.
13. A. ARMBRUSTER, Romanitatea românilor. Istoria unei idei, Bucureşti, 1972, p.24-25, considera ca este prima dovadă despre conştiinţa roman itităţii la românii din nordul Dunării.
14. Mai mulţi cercetători au remarcat şi un alt text privitor la aceste strălucite operaţii militare ale lui Manuil Comnenos şi a generalilor săi. Este vorba de o epigramă aflată în Codexul nr.524 al Bibliotecii Marciene din Veneţia, pe care a publicat-o S. LAMPROS, Neos Ellinomnimon, 8, 1911, p.178-179, nr.337, preluată şi comentata de GY. MORAVCSIK, P. S. NĂSTUREL, op.cit., p.177-181 şi P. DIACONU, Despre situaţia politică..., p.302-303; idem, Les Coumans, p.102-107, unde se reia practic acelaşi punct de vedere din lucrarea precedentă. Concluzia lui P. Diaconu cu privire la nepotrivirea ce apare între textul lui Kinnamos şi epigrama amintită, (cf. Epigrame anonime, în FHDR, III, p.544-545, unde se dă

www.cimec.ro / www.mncr.ro

textul epigramei 337), este următoarea: „*Cuvântul Vidin din cuprinsul epigramei ar trebui amendat, în sensul că dintr-o greșeală de copist cuvântul Vicin (Vicina) a devenit Vidin*", situație în care nu se mai poate explica în ce fel Ioan Ducas îi atacă pe unguri în Transilvania prin părțile apropiate de Tauroscitia. „*Trecînd Dunărea pe la Vicina armata lui Doukas putea, într-adevăr, ataca Transilvania prin părțile care se învecinau cu Tauroscythia*", după un marș prin „*Bărăganul din sud-estul Munteniei*" pentru a ajunge în Moldova de Sus, iar de aici în Ardeal (P. DIACONU, op.cit., p.302-303).

Să observăm totuși că între cele două texte ar putea să nu existe contrazicere, dacă prin părțile Taurosciției trebuie să înțelegem ceea ce însuși P. DIACONU, op.cit., p.298, ne spune a fi corect: "...*Cinnamus se folosește de această expresie și în situațiile când vrea să indice întreg spațiul nord-dunărean și nord-pontic de la sud și est de munții Carpați*" (s.n.). Altfel spus și în fața Vidinului teritoriul purta aceeași denumire generală - Tauroscița. Inadvertența intervine numai când Kinnamos specifică expres că Ducas avea ordin "*să atace de undeva de sus pe lumii care locuiau în vecinatatea Tauroscției (s.n.) deci dinspre extremitatea nordică a acestei zone de contact*".

15. Cf. C.C.GIURESCU, Istoria românilor, I, București, 1938, p.332, unde se identifica Dcinul din cronica de la Ipatie cu Măcinul. Aici, probabil, în 1160, kievenii i-au ajuns pe bârladnici care jefuiseră Olesia. Să mai reținem că N. IORGA, Histoire des Roumains et de la romanité orientale, III, București, 1937, p.101, considera că Leon Vatatzes a trecut și el prin Moldova în cursul loviturii din 1166.

16. Valea Trotușului și a Oituzului ar corespunde elementelor amintite de Kinnamos: "*după ce au parcurs neîntârziat niște întinderi mari și greu de atacat și au străbătut o regiune cu desăvârșire pustie de oameni, năvălesc în țara hunilor*" etc. Să observăm că zona de deplasare după trecerea Dunării - pe valea Siretului până la confluența cu Trotușul era mult mai puțin populată. Cf. în acest sens V. SPINEI, Realități etnice și politice..., p.176, fig.4, unde Harta descoperirilor de așezări ale populației locale din zona centrală și meridională a spațiului cuprins între Carpați și Prut din secolele XI-XII (Cultura Răducăneni) sugerează o asemenea ipoteză, ce se cere, firește, confirmată cu noi argumente.

17. S-a susținut încă de mult exclusiva provenienta sud-dunăreană. Cf. R. ROESLER, Romäenische Studien, Leipzig, 1871, p.85; B. P. HAȘDEU, Istoria critică a românilor, I, București, 1875, p.14; I. BĂNESCU, Cele mai vechi ştiri bizantine asupra românilor de la Dunarea de Jos, în AIIN, 1921-1922, p.153-154 (unde e și bibliografia de până atunci); B.T.CÂMPINA, L'influence byzantine sur le Bas-Danube a la lumiere des recherches recentes effectuees en Roumanie, în RRH, I, 1, 1962, p.16, nota 4; C.DAICOVICIU, Romanitatea scitică de la Dunărea de Jos, în AMN, 8, 1971, p.193, nota 4; I .BARNEA, în DID, III, p.160-161 și notele, P. S. NĂSTUREL, op.cit., p.179 („*De toute evidence ces Valaques ne pouvaient etre enroles que dans les frontieres de l'Empire...*") și nota 42, unde considera că „*les Valaques de l'armee commandee par Batatzes representaient, toutes proportions gardees, un corps alpin, avant la lettre!*". De asemenea, s-a avansat ideea recrutării vlahilor doar de pe malul stâng al fluviului. Cf. W. TOMASCHEK, Zur walachischen Frage, în Zeitschrift für der oestereichischen Gymnasien, XXVII, 1876, p.344 (îi situa în nordul Deltei, a gurilor Dunării); D.ONCIUL, Originile Principatelor Române, în Scrieri istorice, I, București, 1968, p.597 și nota 32. ("*Acești români de lângă Marea Neagră erau de bună seamă din partea răsăriteană a Țării Românești, de unde s-afăcut atacul asupra Ardealului dinspre sud-est*"); N. IORGA, Histoire des Roumains et de la romanité orientale, III, București, 1937, p.102; P P. PANAITESCU, Introducere la istoria culturii românești, București, 1969, p.257 ("*Ei nu erau vlahi din Imperiu, căci despre aceștia n-ar fi avut nevoie cronicarul să arate originea lor, de unde și când au venit...*"); P. DIACONU, Despre situația politică..., p.304 ("*În ceea ce ne privește, astăzi credem că corpul românilor din armata lui Vatatzes era compus de locuitori de la sud, dar și de la nordul Dunării*". Se renunță la punctul de vedere opus enunțat în Bizanțul la Dunărea de Jos, în Ramuri (almanah), Craiova, 1967, p.157-158).

18. V. SPINEI, Realități etnice și politice, p.78-79.

19. Ibidem.

20. Reluând studiul asupra tezaurului de la Deduleşti, E. OBERLÄNDER-TÎRNOVEANU, Tezaurul de la Deduleşti reconsiderat - Observații asupra descoperirilor monetare din estul Munteniei în secolul al XIII-lea, în Istros, VI, 1992, p.92, sugerează faptul că unul din factorii disturbatori, ce ar fi putut cauza îngroparea tezaurului în cauză „*l-ar fi putut constitui acțiunile militare întreprinse de cavalerii teutoni în spațiul extracarpatic. Se știe că ei erau solid implantați în zonele de peste munți, încă înainte de 1223*". Este amintită apoi „*situația și mai gravă... generată de sfărâmarea echilibrului de forțe din cadrul uniunii tribale cumane după înfrângerea lor de către șahul Horemzului, dar mai ales după dezastrul de la Kalka din 1223 suferit din partea mongolilor*". Sunt amintite de asemenea, „*indiciile*" potrivit cărora „*sub presiunea vecinilor lor nord-pontici, triburile cumane și vecinii lor români din sudul Moldovei și al Basarabiei, purtătoare ale culturii Răducăneni, au fost obligate să se deplaseze spre Carpați și Dunăre*". Prin urmare, autorul citat nu se oprește asupra unui moment anume, ci enumeră câteva evenimente ce ar fi putut determina ascunderea tezaurului în preajma anului 1230 sau mai înainte, marcată oricum de un exod de populație cumană, dar și românească, în zona hinterlandului Brăilei.

Abstract

The military expedition of the Byzantine Empire from 1166 concerning the genesis of the passage Danube – Carpathians Mountains curvature

If in the first half of the XIIth century Wallachia – including its north-eastern corner – was under Cummain domination, the region between Danube and the Black Sea, *Paristrion* or *Paradunavon*, as self-possessed region of the Byzantium, continues to be a reality stressed by the majority of the Romanian researches.

In 1166, it was attested for the first time the using of the linking "passage" between the Carpathians Mountains Curvature – actually the south-eastern Wallachia, in the context of a military expedition.

Ionel Cândea
Conf. Dr. Cercetător, Muzeul Brăilei
Brăila, Piața Traian, nr. 1
Tel: 039/614725; 611788

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 157-158

Elemente definitorii ale Congregațiior generale voievodale de la Alba Iulia, din anii 1289 și 1291

Congregațiile generale voievodale erau convocate în mod obișnuit de voievod, iar în cazuri excepționale de către regele Ungariei sau persoane cu împuternicire specială. Convocarea regală a Adunărilor de stări transilvane marchează cea de-a doua etapă în organizarea și evoluția instituției. Dacă în prima etapă a organizării instituției s-a afirmat funcția esențial juridică a Congregațiilor generale voievodale, admisă în acest sens pe plan european, cea de-a doua subliniază *„partea politică"* (Gh. I. Brătianu) a acestora, prin inițiativa regală a convocării. Consecințele se vor resimți în structura viitoarelor adunări.

De regulă, regii Ungariei au convocat și condus personal Congregațiile generale din Transilvania voievodală în situații deosebite. Cele mai multe documente adeveresc prezența lor cu prilejul dezbaterilor în cauze judecătorești. Esențială însă, rămâne convocarea adunărilor în scop politic, sesizabilă de la sfârșitul secolului al XIII-lea. Suveranii unguri au înțeles că asociindu-și stările Transilvaniei și dând adunărilor acestora caracter de periodicitate, vor putea contrabalansa puterea voievozilor. Era o formă mai puțin directă, dar eficace, a puterii monarhice de a se manifesta în țările cucerite. De aceea, pare firesc ca ea să fi încurajat dezvoltarea grupurilor corporative și să favorizeze adunările separate ale stărilor și ordinelor regatului, cum este și cazul Transilvaniei. În același scop, reprezentanții stărilor privilegiate ale voievodatului au fost convocați și în Dieta regatului maghiar.

Concretizată prin convocarea Congregațiilor generale din Transilvania în prezența lor, politica monarhică se va dovedi deosebit de abilă. Adunările vor fi precedate, în multe cazuri, de confirmarea privilegiilor și dezbaterea unei probleme oricând apreciată de stările privilegiate și oamenii liberi din voievodat - îmbunătățirea stării lor (*pro reformatione status eorundem*).

Cea dintâi manifestare a puterii regale în acest sens a avut loc prin convocarea stărilor privilegiate ale Transilvaniei, de către Ladislau al IV-lea (1272-1290) în adunarea din 6 august 1289 la Alba Iulia[1]. În același an, de sărbătoarea Sf. Ioan Botezătorul, se desfășurase la Hawen (?) Dieta Ungariei[2], cu participarea clerului superior, a baronilor și nobililor regatului *„super ordinatione et reformatione totius status regni nostri"*. Un scop asemănător (*privilegium eorum renovando*) a avut și adunarea din Transilvania. La congregația din catedrala Sf. Mihail din Alba Iulia au participat reprezentanți ai clerului catolic, ai nobililor, șașilor și secuilor, cu care regele s-a sfătuit în probleme de interes public și privat. Ascultând plângerile canonicilor Capitlului din Alba Iulia, suveranul s-a consultat cu reprezentanții stărilor privilegiate asupra restabilirii dreptului lor, precum și în probleme de interes general ale regatului. Dând curs rugămintilor acestora, Ladislau al IV-lea a înnoit privilegiul canonicilor asupra a două treimi din vama (ca parte a regelui) pe sarea purtată pe apă, a treia parte rămânând voievodului.

Ce se poate sesiza ? În enumerarea participanților - *universos viros religiosos, nobiles Ungaros, Saxones et Syculis partis Transsil.<vanae> privilegium eorum renovando* - nobilii sunt indicați doar din rândul etniei maghiare. Cazul este asemănător scrisorii episcopului Lodomer, din anul 1288[3]. Aceasta este, de altfel, sigura mențiune documentară în care se delimitează *stricto sensu* categoria nobililor din Congregațiile generale voievodale la etnia maghiară. Faptul este explicabil, întrucât la sfârșitul secolului al XIII-lea numărul nobililor din rândul celorlalte etnii era încă nesemnificativ. Treptat, acordarea nobilității unui însemnat număr de români, șași ori secui va modifica raportul în interiorul ordinului nobiliar, care va deveni eterogen din punct de vedere etnic.

Elementele, care disting adunarea din 1289 de la Alba Iulia de cea dintâi Congregație generală, atestată documentar (desfășurată la 8 iunie 1288)[4], privesc atât modul de reprezentare, cât și scopul acestora. În anul 1288 participarea a fost restrânsă, fiind o adunare generală a nobililor statului transilvan (*generali convocacione nobilium regni Transilvani*), convocată de voievodul Roland Borșa. Ea a avut ca obiect rezolvarea unei probleme de proprietate. La Alba Iulia, în anul 1289, se desfășura prima Adunare a reprezentanților stărilor divizate în grupe etnice: reprezentanții clerului, nobilii unguri, șașii și secuii. Fr. Teutsch se numără printre puținii autori care au remarcat progresul în domeniul reprezentării stărilor transilvane, cu prilejul Congregației generale, de la 1289[5].

Aceeași formulă politică a fost adoptată și de către regele Andrei al III-lea, care în anul 1291 a confirmat privilegiile stărilor nobile ale regatului, extinzându-le la 22 februarie, același an, asupra celor din Transilvania și asupra șașilor[6]. Apoi, la 11 martie 1291 a convocat Adunarea reprezentanților stărilor privilegiate din voievodat tot la Alba Iulia, în scopul *„îmbunătățirii stării lor"* (*pro reformatione status eorundem*), în subsidiar rezolvând și probleme de interes privat[7]. Identitatea formulei *„pro reformatione status eorundem"*, care indică scopul convocării Adunării stărilor privilegiate, cu cele utilizate în aceeași perioadă de Ladislau al IV-lea când a convocat la 1289 dieta regatului *„super ordinatione et reformatione totius status regni nostri"*, apoi de către Andrei al III-lea în cea de la Rákos (pentru reformarea patriei), se regăsește prin scop și conținut.

Spre deosebire de adunarea convocată de regele Ladislau al IV-lea în 1289, la 11 martie 1291 apar semnele unei noi organizări a instituției. Ea corespunde, ca structură socială și reprezentare, realității etnice din Transilvania. Alături de nobili, secui și șași, sunt convocați, ca factor de drept public, reprezentanții românilor (*universes Nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis*). Elemente definitorii în

www.cimec.ro / www.mncr.ro

evoluția instituției sunt sesizabile și în privința denumirii adunării - congregatio generalis -, care va rămâne consacrată. Prezența regelui în acest moment este un argument cu valoare decisivă.

Menționând reprezentanții, primele informații despre Congregațiile generale din Transilvania voievodală permit și identificarea lor sub aspect social și corporativ. Dar pe măsura consolidării instituției și din momentul în care apare evident interesul regalității maghiare de încurajare a organizațiilor corporativ-etnice, acestea dobândesc o poziție privilegiată. Progresul în planul reprezentării, care reflectă adevărata situație existentă din punct de vedere politico-juridic în cadrul constituțional al voievodatului Transilvaniei, se constată în anul 1291, în Congregația generală de la Alba Iulia, unde participă toți nobilii, sașii, secuii și românii. Acest moment subliniază maturizarea instituției adunărilor de stări. Reprezentanții românilor în Congregația generală nu se confundă cu cei ai nobilimii maghiare. Discuțiile mai recente asupra acestui subiect, prin reinterpretarea sensurilor pe care l-ar putea căpăta termenii *„universes Nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis"* în realitatea epocii[8], relevă și faptul că românii au participat la adunarea de la Alba Iulia, în anul 1291, ca factor constituțional.

Progresul instituției Congregațiilor generale voievodale din Transilvania, între cele două adunări de la Alba Iulia, este evident sub aspectele structurii, nivelului de reprezentare, procedurii de convocare și a problemelor dezbătute. Nivelul de reprezentare reflectă, de la 1288 la 1291, realitatea politică transilvăneană; tipologia convocării se diversifică, oglindind interesul regalității ungare de a contrabalansa puterea voievozilor (apare al doilea pol de putere sau dubla subordonare a Congregațiilor generate voievodale), iar obiectul dezbaterii adunărilor nu îl mai constituie doar problemele judecătorești, private, ci și cele de ordin public, cu rezonanță politică. Apariția celui de-al doilea pol de putere în Adunările de stări ale Transilvaniei (=regalitatea) și tendința de a se suprapune/substitui voievodului pentru a-și subordona instituția, nu a reușit să disloce însă, autoritatea acestuia: voievodul a rămas principalul factor de drept public îndrituit să convoace în mod obișnuit și regulat Adunările de stări, în nume propriu.

Note

1. DIR.C, XIII, II, 1952, București, 1953, p.309-310, doc.349. În acest sens v. GH. BICHICEAN, Adunări de stări în Țările Române. Congregațiile generale în Transilvania voievodală, Casa de Presă și Editură TRIBUNA, Sibiu, 1998, p. 138-139, 157-158.
2. G. FEJÉR, Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac civilis. Tom VII/II, Budae, 1832, p.121, doc.383
3. GH. BICHICEAN, op. cit., p.231
4. DIR. C, XIII, II, p.300-301, doc.338
5. FR. TEUTSCH, Die „Unionen" der drei Ständischen „Nationen" in Siebenbürgen bis 1542, Hermannstadt, 1874, p.40
6. Vezi Decretul I din anul 1291, la J.N. KOVACHICH, Monumenta veteris legislationis Hungaricae, I, Claudiopoli, 1815, p.13-29; Decretul II, același an (Idem, Sylloge Decretorum Comitialium Inclyti Regni Hungariae, I, Pestini, 1818, p. I S-26
7. DIR. C, XIII, II, pp.368-369, doc.403
8. Pe larg la ÉRSZEGI GÉZA, A román nemesek az erdély tartományi gyülésen a 13. század végén ? (Egy forráshely értelmezéséhez), în vol. Nobilimea românească din Transilvania (Az erdély román nemesség). Satu Mare, 1997, p.64-71

Abstract

Defining elements of the General Voivodes Congregations from Alba Iulia, in 1289 and 1291

This research refers to the evolution of the general Voivodes Congregations from Transylvania. Their progress is obviuos considering the structure, the level of representation, the procedure of agreement and other issues. The general Voivodes Congregations were usually assembled by the Voivod (the Ruler).

Gheorghe Bichicean
Școala de Aplicație de Artilerie "Ioan Vodă cel Cumplit"
Sibiu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 159-163

Pacea de la Oradea (februarie 1538) dintre Ferdinand de Habsburg şi Ioan Zápolya şi implicaţiile ei în disputa pentru coroana Ungariei

La sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul celui de-al XVI-lea regatul Ungariei, sub Jagelloni, cunoaşte una dintre cele mai critice perioade din existenţa sa medievală. Prin politica sa internă, Matia Corvin a reuşit să înscrie regatul Ungariei pe drumul unui proces, ce cuprinsese principalele state europene din apusul Europei, cel al centralizării şi constituirii monarhiilor moderne (în sensul mentalităţii renascentiste). Procesul este întrerupt sub domnia Jagellonilor Vladislav al II-lea şi Ludovic al II-lea, regi slabi, cu alte mentalităţi, străini de Ungaria ca neam şi interese. Pe plan intern, are loc o decădere politică şi economică, o accentuare a tendinţelor centrifuge ale provinciilor regatului şi ale nobilimii[1]. Pe plan extern, Ungaria *„încape"* uşor, uşor, pe mâna Habsburgilor, abilul şi incisivul Maximilan ducând o politică sistematică în acest sens[2].

Pe fondul acestei situaţii interne şi externe, ce caracteriza o Ungarie incapabilă pe zi ce trecea să facă faţă expansiunii otomane şi habsburgice, se produce şi o schimbare de mentalitate la nivelul elitei politice a regatului. Mitul *„sacrei coroane"* se transformă în doctrină politico-juridică, găsindu-şi consacrarea în Tripartitumul lui Verbőczy[3]. După concepţia Tripartitumului verbőczian, *„sacra coroană"* era însăşi expresia naţiunii politice maghiare, iar din naţiunea aceasta făceau parte numai nobilii cu moşii, întrucât ei, în virtutea acestor moşii, primite pentru anumite servicii credincioase, erau admişi între membrii *„sacrei coroane"*. Burghezia, de origine preponderent străină (să nu uităm că Verbőczy este unul dintre reprezentanţii de frunte ai „partidei naţionale"), precum şi ţărănimea, nu făceau parte din acest *populus verbőczianus*. Potrivit acestei noi ideologii a mişcării scitice, cum numea Roderich Goos *„partida naţională"* a nobilimii maghiare[4], regele nu se confundă cu statul, ci este un simplu reprezentant al *„naţiunii"*. Puterea în stat se exercită de către rege şi *„naţiune"*, nobilimea, în mod evident. Anarhia nobiliară, cu atâtea eforturi anihilată în Franţa, de exemplu, iat-o instalată în Ungaria în unul dintre cele mai nepotrivite momente. Acest aspect îl determină pe italianul Burgio să afirme că *„dacă Ungaria ar putea fi salvată din vârtejul primejdiei pentru un preţ de trei florini, nu s-ar găsi în toată ţara trei oameni gata să aducă acest sacrificiu"*[5].

Ungaria se afla, aşadar, într-o criză de evoluţie. Ea nu reuşea să facă pasul spre vremurile moderne, nu avea capacitatea să ţină ritmul noilor vremuri. Rolul ei istoric pare a se fi încheiat în acest sfârşit de feudalism european. La modernitate ca răspunde cu nostalgia trecutului, zguduită de evenimentele politico-militare este neputincioasă să-şi revină. Era sfârşitul marii Ungarii.

Decesul regelui Ungariei, Ludovic al II-lea, în timpul bătăliei de la Mohács, din 29 august 1526, complică şi mai mult lucrurile. Începe acum o aprigă dispută pentru coroana Ungariei între Ferdinand de Habsburg şi Ion Zápolya, nobil maghiar, reprezentant de frunte al *„partidei naţionale"* maghiare. Această confruntare nu constituie decât o altă faţă a unei mai vechi dispute între nobilimea naţional-maghiară şi Casa de Austria pentru tronul regatului, numai că, de această dată, confruntarea va avea un deznodământ dramatic pentru regatul maghiar.

Disputa pentru coroana *„Sfântului Ştefan"* se deschisese din nou, după aproape trei decenii de linişte, în 1490, în urma decesului regelui Ungariei Matia Corvin, la 6 aprilie 1490. Decedatul rege lăsa în urma sa un fiu nelegitim, Ioan, care numai prin forţă putea fi recunoscut ca rege, ceea ce, de altfel, a şi încercat. Dintre cei doi candidaţi, mai importanţi - Vladislav, fiul regelui polon Cazimir al IV-lea şi rege al Boemiei din 1471, şi Maximilian, rege roman din 1482, a ieşit învingător Vladislav Jagello, proclamat rege al Ungariei sub numele de Vladislav al II-lea, la 15 iulie 1490. Intervenţia militară a lui Maximilian nu a dat roade, mercenarii săi răzvrătindu-se în asaltul din timpul Budei. Prin pacea de la Pószony (Pressburg), din 7 noiembrie 1491, Maximilian îşi asigura dreptul asupra tronului şi coroanei regatului maghiar în cazul în care Vladislav al II-lea sau urmaşii săi mureau fără moştenitori direcţi în linie masculină. După mai multe ezitări, Dieta Ungariei şi-a dat, în cele din urmă, consimţământul la această înţelegere[7].

La 7 iunie 1492 murea Cazimir al IV-lea, regele Poloniei, iar la 19 august 1493 murea, la Linz, împăratul Frederic al III-lea după 58 de ani de domnie în Austria centrală, 53 de ani ca rege german şi 41 de ani ca împărat roman. Rege al Poloniei devenea Ioan Albert Jagello, fratele regelui Ungariei, iar conducerea Casei de Austria o preia Maximilian, *„faimos, viteaz şi îndrăzneţ"*, cu mare talent în a urmări *„moştenitoarele cu zestri teritoriale importante"*, cum îl caracteriza Nicolae Iorga. Situaţia din Polonia se stabilizează abia în 1506 prin încoronarea lui Sigismund I, ca mare duce al Lituaniei şi rege al Poloniei (Ioan Albert murise la 17 iunie 1501, iar fratele său, Alexandru Jagello, ce îi urmase la tron, a murit şi el la 19 iulie 1506). Aceste schimbări se vor răsfrânge din greu asupra situaţiei din Ungaria.

Slăbiciunile lui Vladislav al II-lea, precum şi creşterea influenţei austriece în Ungaria, i-au determinat pe mai mulţi nobili maghiari să reacţioneze. Astfel, în 1505, la presiunea *„partidei naţionale"* maghiare, regele Vladislav al II-lea, grav bolnav, fără urmaşi pe linie masculină, dorind să evite un război civil, a convocat, la 25 septembrie, dieta Ungariei. La 12 octombrie dieta a hotărât ca, ori de câte ori tronul ungar va rămâne fără moştenitor masculin de drept, să nu se mai aducă prinţ străin, ci să fie ales ca rege, cu acordul tuturor, pe câmpiile de la Rákos, un ungur vrednic. Cine, de acum încolo, se va opune acestei hotărâri să fie declarat trădător de ţară şi să fie închis pentru totdeauna[9].

Dar în 1506 s-a născut urmaşul la tron, Ludovic, al

www.cimec.ro / www.mncr.ro

doilea copil al regelui Vladislav al II-lea. Cu toate că în 1506, în urma unei demonstrații de forță, Maximilian reușește reconfirmarea înțelegerii din 1491 cu Vladislav al II-lea, el dorea să completeze, ca de atâtea ori, colaborarea politică cu o legătură de familie. Dorea acest lucru cu atât mai mult cu cât, între timp, regele Poloniei, Sigismund I, nu numai că s-a căsătorit cu Barbara, sora lui Ioan Zápolya, conducătorul partidei antihabsburgice din Ungaria, ci a încheiat cu Zápolya și un tratat secret, la 19 februarie 1512, în baza căruia părțile contractante se angajau să se sprijine reciproc împotriva Habsburgilor și a partizanilor lor[10]. Dar planul lui Maximilian s-a înfăptuit abia în 1515, prin dubla căsătorie de la Viena. Prințul maghiar a fost căsătorit cu nepoata lui Maximilian, Maria, împăratul însuși s-a înfățișat înaintea altarului pentru a se însura cu Ana, sora de 12 ani a lui Ludovic, prințul maghiar. Această a doua căsătorie devenea nevalabilă, dacă în timp de un an unul dintre cei doi nepoți ai lui Maximilian, Carol sau Ferdinand, s-ar hotărî să se însoare cu Ana. În anul 1516, Ferdinand s-a decis pentru acest pas matrimonial, dând o declarație co-respunzătoare în acest sens. Se vor căsători abia în 1521.

Dar cine erau cei doi pretendenți la coroana Ungariei în 1526?

Ferdinand de Habsburg era fiul Ioanei („*Nebuna*"), fiica lui Ferdinand și Isabelei, regii Spaniei, și unica lor moștenitoare, și al lui Filip („*cel Frumos*"), fiul lui Maximilian de Habsburg și al Mariei de Burgundia, fiica și unica moștenitoare a vestitului Carol Temerarul (cei doi se căsătorirā la Grand, la 19 august 1477; Maria va muri în 1482, în urma unui accident de vânătoare). Ioana și Filip s-au căsătorit în octombrie 1495. Ferdinand, al doilea fiu al lor, s-a născut la 10 martie 1503. Din 1521 era arhiduce de Austria[11]. Prin tratatul de la Worms, dintre el și fratele său, Carol al V-lea (Quintul), împăratul romano-german, țările Austriei Inferioare și Centrale i-au fost atribuite. Printr-un al doilea acord, de la Bruxelles (1522), ținut deocamdată secret, lui Ferdinand i se mai atribuiau Tirolul, Würtembergul și Teritoriile avansate[12]. Din acest moment se conturează cele două linii ale Casei de Austria, anume, cea austro-germană și cea spaniolo-olandeză. Linia austriacă și-a manifestat pretenția asupra Ungariei și Boemiei în urma căsătoriei lui Ferdinand cu Jagellona Ana. Ferdinand era priceput, abil, avea o viziune europeană (era crescut în Spania, Țările de Jos, Austria) și se dovedea un bun politician.

Celălalt pretendent era Ioan Zápolya. El era fiul vestitului Ștefan Zápolya, fostul, printre altele, locțiitor al lui Matia Corvin în Austria. Era născut în 1483, iar din 1510 era voievodul Transilvaniei. Comite de Zips și comite al secuilor, Zápolya era cel mai puternic om al momentului din Ungaria. Majoritatea posesiilor le avea în Ungaria Superioară[13]. Este un ins cu o personalitate controversată, partea negativă a personalității sale fiind accentuată și rămânând așa în istorie datorită incriminării adversarilor săi, îndeosebi din partea lui Ferdinand. La bătălia de la Mohács, I. Zápolya nu a participat. De la Szeged, unde s-a strâns oastea sa, Zápolya s-a îndreptat spre nord, pe partea stângă a Tisei. Sprijinit de o mare parte a nobilimii, în urma unui ceremonial incomplet, Zápolya este ales și încoronat ca rege al Ungariei (10-11 noiembrie 1526), la Székesfehérvár (Alba Regală).

De partea cealaltă, în zilele bătăliei de la Mohács, Ferdinand se afla într o călătorie la Tirol pentru a căuta ajutor pentru fratele său, Carol al V-lea, împotriva lui Francisc I al Franței și aliatului său papa Clement al VII-lea. Și el, ca și Zápolya, de îndată ce a aflat despre moartea regelui maghiar s-a grăbit, nu să salveze Ungaria, ci pentru a obține coroana. Boemia, Ungaria și țările lor secundare puteau deveni acum habsburgice, cu condiția ca Ferdinand să fie în stare să-și impună drepturile din tratatele din 1491 și 1515 și să se opună cu succes otomanilor. Partizanii lui Ferdinand erau mai slabi decât ai lui Zápolya, printre ei numărându-se totuși regina Maria, o politiciană isteață, cu simpatii pentru protestantism, apoi palatinul Báthory, locuitorii din Zips (cei mai mulți de origine germană), câțiva magnați unguri și croați, și șaii transilvăneni.

Ferdinand a intuit însă, faptul că sunt perspective mai bune pentru el de a pune stăpânire mai întâi pe coroana Boemiei. Greutăți erau și aici, deoarece dieta locală nu recunoștea dreptul ereditar al soției lui Ferdinand, Ana, asupra teritoriului Boemiei, iar pe de altă parte îi stăteau împotrivă alți pretendenți la tron (familia Wittelbach, din Bavaria, de exemplu), precum și papa Clement al VII-lea, un dușman al Habsburgilor. Negociatorii săi - Siegmund de Dietrichstein și Siegmund de Polheim - au reușit, prin dibăcie și bani, să-l impună pe Ferdinand ca rege al Boemiei, în dieta din 23 octombrie 1526[14]. Va fi însă. încoronat abia la 27 februarie 1527.

Pentru a obține coroana Ungariei, Ferdinand s-a folosit de sprijinul partizanilor săi (Nádasdy, episcopul Szalaházy, Ștefan Broderics, Alexius Thurzó), dar a reușit să speculeze și starea de spirit creată în Ungaria după Mohács - spaima de otomani și nevoia acută de ajutor militar pentru salvarea țării, Ferdinand constituindu-se, ca și Zápolya, de altfel, într-o astfel de speranță pentru o parte a populației maghiare. Așa se explică faptul că Ferdinand reușește, prin intermediul reginei Maria și a palatinului Báthory István, să fie ales, fără a fi însă, încoronat, rege al Ungariei, la 17 decembrie 1526, de către o dietă convocată la Pózsony (Pressburg).

Iată, așadar, la numai câteva luni de la Mohács, o situație nou creată pentru Ungaria: nevoită să se dezbine, să întoarcă armele contra otomanilor sau să se alieze cu aceștia pentru a susține un candidat sau altul, o Ungarie la începutul unui război civil nimicitor pentru soarta țării.

Într-adevăr, pentru câteva decenii teritoriul Ungariei - din Transilvania răsăriteană și până la granița cu Austria, din Ungaria Superioară și până în Croația - a devenit teatrul unor confruntări militare aproape continue[15]. Cele 14 armistiții sau prelungiri ale unora[16], începând cu cel semnat la Praga, la 26 martie 1527, și încheind cu cel premergător păcii de la Oradea, semnat la Sárospatak, la 29 decembrie 1537, au constituit doar momente de răgaz pentru ambele tabere sau pentru eventuale tratative. Toate întâlnirile și tratativele dintre cele două părți, directe sau prin mijlocitori, dintre care 14 sunt mai importante (Olmütz, 1-20 iunie 1527, Breslau, 24 iunie 1530, Posen, august-noiembrie 1530, Visegrád, ianuarie 1531, Visegrád, mai 1531, Târnavia și Megyer, octombrie-decembrie 1532, Pressburg, februarie-martie 1533, Viena, mai-august 1535, Neapole, martie 1536, Oradea, iunie 1536, iulie 1536, septembrie 1536, Viena și Kremnitz, 1537, Rozgony, noiembrie-decembrie 1537, Sárospatak, decembrie 1537)[17], nu au dus la nici un rezultat concret.

La începutul anului 1538 erau create însă, condiții favorabile pentru ca, în sfârșit, să se pună capăt, pe moment, printr-un compromis, unei dispute ce dura de mai bine de un deceniu. Zápolya își consolidase, pe parcursul anului 1537, poziția în raport cu adversarul său. În Ungaria Superioară, Laski, polonezul intrat de mai multă vreme în slujba lui Zápolya, obținuse mai multe victorii împotriva lui Velss, comandantul trupelor lui Ferdinand. Fráter György (Martinuzzi) ocupase de mai multă vreme, în numele lui Zápolya, Kașovia - „*scutul și inima Ungariei Superioare*", iar în fâșia de pământ dintre Ofen și Drava Valentin Török dezlănțuise un război de pradă de nestăvilit. De partea lui

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Zápolya au trecut, în 1537, doi dintre cei mai influenţi oameni ai regatului - P. Perényi şi E. Bebek. În mâna lui Zápolya se aflau localităţi foarte importante, ca Tokáj, Huszt, Diósgyőr, Pests.

De partea cealaltă, anul 1537 a fost foarte greu pentru Ferdinand. Fratele său, Carol Quintul, prin prelungirea războiului cu Francisc I, nu i-a putut acorda nici un fel de ajutor. În Slovacia, Katzianer, comandantul trupelor habsburgice de aici, a fost înfrânt zdrobitor de către otomani, iar Petru Rareş, domnul Moldovei, s-a dat mai degrabă de partea lui Zápolya. Pe plan extern, misiunea lui Sprinzenstein, trimisul lui Ferdinand la Poartă, eşuase, iar în Germania prinţii protestanţi au adoptat o poziţie de respingere a solicitărilor de ajutor militar din partea lui Ferdinand. Toate acestea l-au împins pe Ferdinand la negocieri. Şi totuşi, deşi situaţia sa era şubredă, Ferdinand beneficia de serviciile diplomatice ale arhiepiscopului de Lund, Johann Wese, pus la dispoziţia sa de către Carol Quintul, un om energic şi hotărât, iar zvonurile despre pregătirile otomane de război, pe care mulţi îl bănuiau că va fi purtat în Ungaria, îl determinau pe Zápolya, ca şi pe Ferdinand, de altfel, să finalizeze, într-un fel sau altul, tratativele începute în toamna anului 1537, la Sárospatak.

La începutul lunii ianuarie 1538, arhiepiscopul de Lund, Wese, a fost primit la Oradea cu mare cinste. Demararea rapidă a tratativelor a fost împiedicată de faptul că Wese s-a îmbolnăvit, mai multe zile fiind nevoit să stea la pat, şi pentru că nu s-a putut obţine scrisoare de liberă trecere pentru Velss, comandantul trupelor lui Ferdinand din Ungaria Superioară. De asemenea, de partea cealaltă, Zápolya a început să oscileze în promisiunea sa, făcută cu prilejul tratativelor anterioare de la Sárospatak, că va acţiona, împreună cu Ferdinand, împotriva otomanilor. Această atitudine a lui Zápolya se datora, probabil, influenţei exercitate asupra sa de către trimişii regelui Franţei sosiţi în acest timp la Oradea, precum şi încercărilor principelui de Brandenburg de a se interpune ca mijlocitor al unei eventuale păci între Zápolya şi Ferdinand[18].

În această atmosferă, care era foarte puţin propice succesului, Wese începe tratativele cu Fragepan, Broderics, Martinuzzi, Perényi, Verbőczy, Ştefan Homonnay şi Emerich Bebek, reprezentanţii lui Zápolya. Consilierii lui Zápolya au cerut preluarea de către Zápolya a oraşelor (cetăţilor) Tokaj, Regécz, Huszt, Munkács şi Diósgyőr. Asupra ultimelor două, Wese a refuzat spunând, foarte indignat, că aceste locuri, deşi se aflau pe moment în posesia lui Zápolya, aparţineau de drept zestrei reginei văduve Maria. În ceea ce priveşte Zipsul, s-a ajuns la înţelegerea ca Wese să intervină la împărat pentru restituirea ţinutului respectiv lui Zápolya, ca domeniu ce-i revenea de drept. Faţă de aceste cerinţe ale lui Zápolya, Wese a cerut în schimb Pesta, Kashau, Transilvania şi coroana, toate, în acel moment, în posesia lui Zápolya.

Deoarece nici una dintre părţi nu era dispusă să renunţe la pretenţiile afişate, tratativele au ajuns într-un punct mort, stare agravată şi de faptul că Zápolya a explicat că înainte de sosirea verii nu putea să acţioneze împotriva turcilor. Perspectivele păcii s-au luminat însă, în momentul în care Zápolya a renunţat la propunerea iniţială de reprimire a Zipsului, fapt pentru care Wese nu a mai solicitat imediata trecere a lui Zápolya împotriva turcilor. În aceste condiţii, la 29 ianuarie 1538, Wese, aflat din nou pe patul de boală, i a împărtăşit lui Ferdinand speranţa încheierii totuşi a păcii, sugerându-i lui Ferdinand ca în documentul păcii, ce spera că va fi încheiat, să se prevadă şi un armistiţiu de un an. Pentru purtarea în continuare a tratativelor s-a prelungit armistiţiul încheiat anterior, pe 29 decembrie 1537, la Sárospatak, până la mijlocul lunii martie, aspect convenit între părţi la 7 februarie 1538, la Oradea.

Pe 24 februarie 1538 a fost încheiată pacea între cele două părţi aflate în conflict. La început prevederile ei au fost ţinute secrete. Pentru opinia publică s-a *„fabricat"* ideea că la Oradea nu s-a ajuns la nici o înţelegere şi că Frangepan şi Broderics, trimişii lui Zápolya la împăratul Carol Quintul şi Ferdinand cu rezultatele tratativelor, erau, de fapt, trimişi pentru noi tratative. De asemenea, pentru mascarea păcii, au fost puse în aplicare hotărârile armistiţiului, un exemplar a fost trimis lui Thurzó şi unul locţiitorului lui Velss, Thomas Lascano.

Documentele păcii prevedeau[19]: Zápolya era recunoscut de către Ferdinand ca prinţ suveran şi i se atribuia titlul de rege. Zápolya păstra Transilvania şi posesiunea lui momentană în Ungaria. Împotriva lui Soliman, sultanul otomanilor, lui Zápolya i se asigura protecţie din partea lui Carol Quintul şi a lui Ferdinand. După moartea lui Zápolya, lui Ferdinand i se garanta posesia întregii Ungarii. Deoarece, dacă se făceau cunoscute aceste prevederi era de aşteptat o acţiune de răzbunare din partea sultanului, pacea trebuia ţinută secretă atât timp cât considera Carol Quintul că era necesar. Până atunci să se fi luat ca act de decizie armistiţiul şi prevederile sale[20].

Într-un document, care a fost definitivat în zilele respective şi pe care l-a trimis împăratului Carol Quintal, Zápolya s-a obligat, din proprie iniţiativă, că nu mai are nevoie, pe lângă titlurile ce le avea, de titlurile de markgraf de Moravia şi Lausitz şi de cel de duce de Silezia, titluri pe care le solicitase încă din timpul tratativelor din anul 1535[21].

Zápolya a ratificat pe 24 februarie documentul păcii. Ratificarea de către Ferdinand s-a produs abia pe 10 iunie 1538, la Breslau, deşi îşi exprimase aprobarea faţă de actul păcii încă din 25 aprilie 1538, la Praga. Ferdinand a depus jurământul în faţa trimisului lui Zápolya, Broderics, aducând unele modificări la documentul de pace a lui Zápolya[22]. Garanţia împăratului Carol Quintul la textul păcii, dată la Toledo, la 29 noiembrie 1538, era însoţită de o explicaţie potrivit căreia, dacă Zápolya va avea vreun fiu în urma căsătoriei, acesta urma să se logodească cu una din fetele lui Ferdinand.

Încheierea păcii a fost privită de mulţi cu scepticism. Se punea întrebarea dacă Zápolya a fost sincer şi convins să pună în aplicare prevederile păcii. Avea valoare o asemenea înţelegere din moment ce ambele părţi ofereau ceva ce era inexistent sau nu le aparţinea?

Pe moment, pacea constituia un moment de răgaz şi o oarecare garanţie a unei alianţe între Ferdinand şi Zápolya faţă de un posibil atac otoman din vara anului 1538. După numai câteva luni însă, adevăratele intenţii ale semnatarilor păcii au ieşit la iveală. Zápolya nu a reuşit (nu a vrut) să împiedice acţiunile antihabsburgice ale adepţilor săi şi a tergiversat trimiterea unor delegaţi pentru negocieri legate de violarea contractului încheiat la Oradea. De asemenea, el s-a opus publicării textului păcii de teama unei represiuni otomane şi, prin această atitudine a sa, Zápolya a spulberat orice speranţă a lui Ferdinand de a-l vedea în tabăra antiotomană. De partea cealaltă, împăratul Carol Quintul, chiar dacă s-a obligat să ajute Ungaria în caz de pericol, nu voia ca teatrul operaţiunilor militare antiotomane să fie în Ungaria, ci în Mediterana apuseană, acolo unde va şi acţiona, de altfel. Cât îl priveşte pe Ferdinand, răspunsul său la solicitările lui Zápolya de ajutor militar în eventualitatea unui atac otoman în Ungaria în 1538, care, până la urmă, s-a îndreptat împotriva Moldovei, s-a rezumat la câteva mii de mercenari sosiţi cu mare întârziere[23].

Aşa se explică faptul că la începutul anului 1539, în timp ce Ferdinand cerea punerea în aplicare a înţelegerii de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

la Oradea, Zápolya era cuprins de gândul căsătoriei, iar abilul Martinuzzi, episcopul tezaurar al lui Zápolya, acționa energic pentru anihilarea nobilimii maghiare ce dorea aplicarea prevederilor păcii. Pe 29 ianuarie 1539, trimișii lui Zapolya la Cracovia, Broderics și Verbőczy, perfectează logodna acestuia cu Isabella, fiica lui Sigismund I din a doua căsătorie. Pe 23 martie 1539 a avut loc nunta și încoronarea la Székesfehérvar.

Evenimentul a trezit, pe bună dreptate, temerea lui Ferdinand că Zápolya, împotriva angajamentelor asumate, îi va lăsa unui eventual fiu al său tronul Ungariei. Ruptura dintre cei doi rivali, ce se părea înlăturată, s-a produs din nou. Toate tratativele și demersurile lui Ferdinand (cele din ianuarie-februarie 1539, de la Ofen, purtate de Wese, cele ale cancelarului Kaspar Held, la Göncz, pe motivul uciderii căpitanului lui Ferdinand -Thomas Lascano) au rămas fără rezultat. Actele răuvoitoare ale lui Podmoniczky, omul lui Zápolya, nu au fost oprite, cu toate reclamațiile lui Ferdinand și Carol Quintul[24].

În acest context, Ferdinand i-a împărtășit sultanului, în octombrie 1539, conținutul păcii de la Oradea. Ba mai mult, Ferdinand se angajează deschis în sprijinirea răscoalei nobilimii ardelene condusă de Ștefan Mailat și Emeric Balassa[25]. Aceste acte constituie începutul unor noi confruntări pentru coroana Ungariei. Prevederile păcii de la Oradea au devenit caduce cu atât mai mult cu cât, de pe patul de moarte, în iulie 1540, Zápolya a lăsat consilierilor săi, cu limbă de moarte, să nu aleagă un rege din Casa de Austria, să acționeze pentru câștigarea bunăvoinței sultanului și, dacă le reușește, să-l încoroneze ca rege pe fiul său, de curând născut.

Decesul lui Zápolya, la 24 iulie 1540, la Mühlbach (Sebeș), a încheiat numai în aparență disputa pentru coroana Ungariei. Ieșirea din scenă a unuia nu a însemnat victoria celuilalt. Regina mamă Isabella, fidelii lui Zápolya în frunte cu Martinuzzi, apoi otomanii, vor fi cei care vor duce mai departe această confruntare, confruntare în care prevederile păcii de la Oradea vor fi folosite de partizanii lui Ferdinand ca argument forte al revendicărilor lor. Vor trece însă, mai bine de două decenii, până când pe plan internațional, pro blema își va găsi o rezolvare de compromis. O parte a Ungariei și titlul de rege îi vor reveni lui Ferdinand și urmașului său la tron, o parte a regatului maghiar va fi încorporată Imperiului otoman, iar partea sa răsăriteană se va constitui într-un stat aparte - Principatul Transilvaniei aflat sub suzeranitate otomană.

Note

1. I A. FESSLER, Gheschichte von Ungarn, Dritter Band, F.A. Borckhaus, Leipzig, 1874, p. 221399; HOMAN BÁLINT, SZEKFÜ GYULA, Magyar történet, II Kötet, Budapest, 1939, p. 564-621; FERENC ECKHART, Introduction a l'histoire hongroise, Libraire ancienne Honoré Champion, Paris, 1928, p. 46-49
2. E. ZÖLLNER, Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent, Ediția a VIII-a, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 188-201
3. T. DRĂGAN, La doctrine juridique de la coronne hongroise, Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, Sibiu, 1944; I. LUPAȘ, Mitul „Sacrei coroane" și problema transilvană, în Studii, conferințe și comunicări istorice, vol. III, Sibiu, 1941, p. 294-305
4. R. GOOS, Die Siebenbürger Sachsen in der Plannung deutscher Südostpolitik von Einwanderung bis zum Ende des Thronteites zwischen König Ferdinand I and König Johann Zápolya (1538), Wien, 1940, p. 46 (în continuare: Die Siebenbürger Sachsen)
5. Apud I. LUPAȘ, Desfacerea Transilvaniei de Ungaria și înălțarea ei la treapta de principat sub ocrotire otomană, în Studii, conferințe și comunicări istorice, vol. II, Cluj, 1940, p. 107
6. V. CIOBANU, Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI, Editura Academiei R.S.R., București, 1985, p. 82
7. E. ZÖLLNER, Op.cit., p. 189; V. CIOBANU, Op.cit., p. 83
8. N. IORGA, Originea și dezvoltarea statului austriac, Tipografia ziarului „Neamul românesc", Iași, 1918, p. 53
9. Textul la I. A. FESSLER, Op. cit., p. 278-279
10. V. CIOBANU, Op.cit., p. 119
11. E .N. WILLIAMS, The Penguin Dictionary of English and European History, 1485-1789, Penguin Books, England, 1980, p. 141-142
12. E. ZÖLLNER, Op.Cit., p. 196-198
13. H. BÁLINT, SZ. GYULA, Op. cit., II Kötet, p. 570-571, 609-611
14. E. ZÖLLNER, Op.Cit., p. 229
15. Pentru evenimentele din Transilvania: L. MAKKAI, Histoire de la Transilvanie, Les presses universitaires de France, Paris, 1946, p. 120-128; Erdely története, elsö kötet, Akadémiai Kiádo, Budapest, 1986, p. 409-421 (în continuare: Erdély története); Istoria României. Transilvania, vol. I, Editura „George Barițiu", Cluj-Napoca, 1997, p. 514-516; R. GOOS, Die Siebenbürger Sachsen: R. GOOS, Österreichische Staatsverträge, Fürstentum Siebenbürgen (1526-16907, Wien, 1911, p. 1-205 (în continuare: R. GOOS, Österreichische Staatsverträge); FR. SCHULLER, Reges-ten zur Geschichte der Siebenbürgischen Landteile Ungarns von der Schlacht bei Mohács (29 August 1526) bis zum Tode Johann Zápolyas (21 Juli 1540), Hermannstadt, 1906-1907; I. URSU, Die auswärtige Politik der Petru Rareș, Fürst von Moldau, Wien, 1908; F. CAZANU, Rolul orașului Sibiu în politica externă a lui Ferdinand de Austria, în Analele Universității București, Seria Istorie, 21 (1972), 2, p. 21-36; V. MOTOGNA, Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea, Dej, 1928; R. CONSTANTINESCU, Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527-1546), Direcția generală a arhivelor RSR, București, 1978; AL. CIORĂNESCU, Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Ouintul, în Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria a III-a, 17, 1935, nr. 8, p. 241-256; CR. FENEȘAN, Constituirea Principatului Autonom al Transilvaniei, Editura Enciclopedică, București, 1997; C. FELEZEU, Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996, p. 1-75
16. R. GOOS, Österreichische Staatsverträge, p. 1-61
17. Idem
18. Ibidem, p. 66
19. Textul tratatului de pace, așa cum a fost conceput inițial, semnat și ratificat de către Zápolya, la R. GOOS, Österreichische Staatsverträge, p. 69-81
20. Textul armistițiului la R. GOOS, Österreichische Staatsverträge, p. 61-55
21. Textul documentului la R. GOOS, Idem, p. 85
22. Ibidem, p. 80-81
23. Erdély története, p. 419
24. R. GOOS, Österreichische Staatsverträge, p. 87-88
25. Despre răscoala nobilimii ardelene îndreptată împotriva lui Zápolya vezi: Erdély története, p. 419-420; P. BINDER, Ștefan Mailat (circa 1502-1551). Boier român și nobil transilvan, în Studii, 25 (1972), 301-309; O. Popa, Ștefan Mailat - domnul Făgărașului. Extras din revista „Țara Bârsei", Brașov, 1937, p. 8-16; I. LUPAȘ, Un voievod transilvan care și-a încheiat cariera în temnița Iedikule din Constantinopol: Ștefan Mailat, în Studii, conferințe și comunicări istorice, vol. II, Cluj, 1940, p. 121-129

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Résumé

La paix de Oradea (février 1538) entre Ferdinand de Habsbourg et Ioan Zápolya et ses implications dans la confrontation pour couronne de Hongrie

Á la fin du XV- éme siécle et au début du XVI- éme siécle, le royaume de Hongrie connaît la période la plus difficile de son existence médievale. Á el intérieur a lieu une décadence politique et économique, une intensification de l'anarchie des nobles et des tendances de séparation des provinces du royaume. Au plan extérieur on accentue les actions des autrichiens qui désirent accaparer la couronne du royaume.

La mort du roi de Hongrie, Louis II, en abut 1526, á Mohács, ouvre une dispute acerbe pour la couronne entre Ferdinand de Habsburg, l'archiduc de Autriche et Ioan Zápolya, le vóivode de Transylvannie. Aprés une décennie de confrontations militaires et politiques, se termine la dispute entre Ferdinand et Zápolya mais pour le moment seulement, par la signature de la paix de Oradea, en février 1538. L'étude met en valeur le context dans laquelle on a signé ce paix, le contenu de ses documents aussi que la courte durée de ceux-ci; la paix de Oradea n'a pas achevé la dispute pour la couronne de Hongrie.

Octavian Tătar
Prof.Dr. Col., Academia Trupelor de Uscat "Nicolae Bălcescu"
Sibiu, Str. Revoluţiei, nr. 3-5

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 165-182

TOADER ZUGRAVUL (sec. al XVIII-lea)

Înainte de a vorbi despre acest zugrav şi despre rămasurile harului şi ostenelilor sale, cade-se a evoca, cât de succint, creaţiile artistice din glia transilvană, dispărute în vâltoríle de tot felul, abătute asupra neamului românesc, de obârşie. Pentru a nu depăşi limitele unei introduceri vom evidenţia câteva aspecte, cu exemplificări din partea centrală şi estică a Transilvaniei, unde, în vreun sat mureşan, a văzut lumina zilei, prin deceniul doi al secolului al XVII-lea ,şi Toader. Vom sugera valorile materiale şi spirituale răşluite cu aşezările însăşi, al căror număr, de aproape 60, a fost însumat din preţiosul Dicţionar istoric, trudit de Coriolan Suciu[1], dar pentru câte altele asemenea, nu s-a aflat izvorul documentar sau nu fuseseră, încă, atestate de acesta?

Mulţimea bisericilor dispărute vor tăinui, de-a pururi, valorile istorice şi artistice, în sine jertfite. Ce ştim, de exemplu, despre cum arăta sau ce odoare stăpânea biserica românească din partea de apus a satului „Păsăreni", amintită, în 1861, de Benkö Károly[2]. Gândul pagubelor noastre, istorice şi artistice, înconjură memoria atâtor biserici româneşti, precum pe a aceleia de la Curteni[3], distrusă în 1940, a aceleia de la Sîngeorgiu de Pădure, ridicată de iobagii români, cu multă împotrivire dispărută în aceleaşi vremi vitrege[4]. Ce bunuri au fost mistuite şi jefuite, tot atunci, prin pustiirea străbunului lăcaş de la Nicoleşti[5]. Printre icoane se vor fi aflat, desigur, şi multe realizate de Toader, odată cu cele de la Crăciuneşti, vecini.

Rarele texte a unor pisanii culese din biserici, ulterior demolate, ne dovedesc ce am pierdut prin cle şi sugerează volumul incomensurabil ale celor mistuite fără de ştire. Graţie conţinutului păstrat al unor pisanii, ştim că în 1752 biserica din Sîmpătru de Câmpie a primit veşmântul colorat al picturii de la logofătul Matei Voileanu, Irimie Săvăstreanu şi Stan Munteanu[6], că anul următor, un atare veşmânt a primit acea de la Pogăceaua, de la Matei Voileanu[7]. Acelaşi gen de informaţii au transmis nume de zugravi, de la care însă, nu avem mărturia creaţiei artistice, precum Ban Vasilie, ce a înfrumuseţat, în 1711, altarul bătrânei biserici de lemn din Chimitelnic[8], sau Toader Şerban, de la care nu se ştie decât un prapor zugrăvit în 1713, pentru biserica de lemn din Beica de Jos[9].

Prigoana şi pustiirea, la care au fost condamnate mănăstirile din Transilvania, focare ale conştiinţei româneşti, ateliere de cultură şi artă, puse în slujba acesteia, au avut drept consecinţă nu numai oprirea unor astfel de activităţi, dar şi distrugerea unui patrimoniu creat de-a lungul timpului. Din Mureş vom menţiona din lungul şir al aşezămintelor monahale, pe cele de la Aţintiş, Chiheru de Sus, Hădăreni, Chiheru de Jos, Hodac şi Răciu[10].

Focul a mistuit şi el, adesea, biserica de lemn şi bunurile sale. Dacă a rămas consemnat faptul că popa Teodor din Aluniş a copiat 16 cărţi pentru a le înlocui pe cele arse odată cu biserica[11], nu se ştie nimic despre zestrea artistică, necruţată, desigur. Inscripţia bisericii - monument din Petea, consemnează ridicarea acesteia, în 1741, în locul celei ce arsese[12], cu toate cărţile şi podoabele acesteia, fără îndoială. În 1780, arde biserica de lemn de la Tîrgu Mureş după abia trei decenii de existenţă[13], printre odoarele pictate mistuite, aflându-se, desigur, creaţii artistice ale lui Toader Zugravu. Era vremea prestigiului său, era vremea prezenţei sale, dovedite la vecinii din Bărdeşti.

Lipsa de înţelegere a oamenilor, faţă de cele ale trecutului, pe care vroiau să le înlocuiască, lăsarea icoanelor şi a altor valori în mormanul de ruine al bisericii prăbuşite, puţine în această stare cercetate[14], cele mai multe distrugându-se însă, sub ochii sătenilor neputincioşi şi neştiutori de preţul istoric al pierderilor. A rămas şi informaţia despre înstrăinarea icoanelor şi a altui inventar, poate chiar dincolo de fruntarele ţării, prin magazinul Antic, din Bucureşti[15].

După conturarea cadrului istoric, care a înlesnit pierderea părţii copleşitoare a tezaurului artistic creat pe pământ transilvan, să ne apropiem de Toader Zugravu, exponent de seamă al spiritului şi tradiţiei artei brâncoveneşti. Mărturii, de la el rămase, îi păstrează numele, niciodată însoţit de cel al locului de naştere (ce va fi fost, eventual, pe lucrări pierdute, din perioada începuturilor sale artistice). Nu se ştie nimic despre familia sa. Despre Toader, ca artist român, vorbeşte opera sa înscrisă, după certe însemnări, între 1740 (la Ţiptelnic) şi 1764 (la Deag)[16]. I-au fost atribuite lui Toader, ce ne preocupă, picturi din 1783 şi 1793, de la Frunzeni şi respectiv Urisiu de Jos[17], executate însă, de Toader Popovici, zugrav activ la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Opera lui Toader, prin iconografie, compoziţie, decor, dezvăluie creşterea sa artistică sub paleta zugravilor de la sud de munţi şi a celor din mărginimea Sibiului, de primii formaţi, zugravi cărora li se datorează, de fapt, înflorirea pe care o va atinge pictura de pe întreg arealul transilvan[18]. Nici o probă nu îngăduie afirmaţia că Toader a venit de la Sud de Carpaţi şi că s-a format în vreo şcoală bisericească, de pictură, de pe aici. Dincolo de analiza stilistică a creaţiei sale, de surprinderea, pe această cale, a izvorului însuşirilor stilistice, deţinem dovezile pre-zenţei, la înfrumuseţarea cu pictură a bisericilor mureşene, a artiştilor, deveniţi dascăli. Pe şantierul de la Iernut, deschis de mai mult de un deceniu, au lucrat: David de la Curtea de Argeş, Nistor şi Iacov din Răşinari, popa Ionaşcu de la Făgăraş[19]. Nu este întâmplător faptul că registrul împărătesc al târnplei de la Cuci, aparţine, deopotrivă lui Iacov de la Răşinari şi zugravului Toader. Este vremea, când sub aceeaşi paletă călăuzitoare s-au format zugravii Munţilor Apuseni[20], a fost pictată biserica de lemn din Vechea (Cluj)[21] şi multe altele.

Analogiile stilistice ce se desprind din activitatea lui Toader, cu cele ale creaţiei lui Ştefan de la Ocnele Mari[22]

www.cimec.ro / www.mncr.ro

(documentul chemării acestuia în Transilvania, de către Ioan Inochentiu Micu Clain, atestându-i dorința unei arte cu profil național)[23], ale lui Iacov din Rășinari[24], Grigore Ranite[25], Ivan de la Rășinari[26], sunt surprinzătoare și concludente. Nu putem să nu adăugăm, printre dascălii lui Toader, pe anonimul icoanelor provenite de la biserica de lemn din Galșa, al celor de la Ignești (județul Arad)[27]. Analogiile unesc compozițiile și ornamentica brâncovenească, vestimentația, încărcată de perle, decorul sculptat, floral, al ramelor și aureolelor. Despre Toader Zugravu, Vasile Drăguț, afirma: *„excelent desenator, conducându-și linia cu exigența unui caligraf"*[28]. Există, însă, în creația lui Toader, ceva ce îi este propriu și ușurează atribuirea (în cazul nesemnării), ceva ce rezidă în tratarea expresivă a ochilor, a stilizării mâinilor, atribute relevate, deja, în urmă cu trei decenii[29]. Se adaugă acestora poziția Pruncului Iisus, ce-i transpune în imagine, dubla ființă. Cu trei decenii în urmă, se fixează și interesul pentru opera lui Toader Zugravu, intrarea în circuitul științific a unora din realizările sale[30].

Dacă în lucrarea lui Ștefan Meteș, ***Zugravii bisericilor românești*** (An. Com. Mon. Ist. - Trans. 1926-1928, Cluj, 1929), Toader zugravul nu este cuprins, nefiind cunoscut, astăzi mărturiile artistice ale acestuia se leagă de numele a peste 35 de așezări transilvane[31]. Este, apreciem, cea mai frecventă întâlnire a unui zugrav român, prin opera sa. Cărui fapt i se poate atribui această realitate? De la Ioan Zugravu, se păstrează mărturii, mai timpurii decât cele ale lui Toader la Țiptelnic (1715)[32], la Acățari (1715?), la Nadășa (1719)[33]. Tot biserica din Țiptelnic, oferă singura dovedire a zugravului Oprea (la 1742)[34]. De la zugravul Matei, se cunoaște o singură icoană, din 1712, la Miercurea Mirajului[35]. În biserica de lemn din Pănet se păstrează unicele mărturii de la Coman Zugrav (1740, 1742)[36]. De ce oare regăsirea, atât de izolată, a artiștilor, semeni, contemporani lui Toader? Să fie destinul omului, al creației sale ?

Însemnările de pe icoanele zugrăvite de Toader, reînvie climatul spiritual al înfăptuirilor artistice. Printre ctitorii-platnici sunt întâlniți preoți, protopopi, săteni sau întreaga obște. Vremea cnezilor și voievozilor români, prezenți încă în izvoare documentare mureșene din veacurile XV și XVI[37], apusese. O nobilitate românească mai exista în secolul al XVI-lea[38], și chiar în al XVII-lea, precum acei *„nobilii schismatici din Ernei"*, aflați în fruntea locuitorilor pentru apărarea credinței strămoșești, după slova unui document, din 1780 iunie 30[39]. Onomastica sătenilor era neaoș românească, procesul deznaționalizării era încă în faza pașnică, a începutului. Legătura obștii cu zugravul era neîntreruptă, în virtutea acesteia îl surprindem venind, dar și revenind, pentru săvârșirea operei începute sau pentru noi podoabe[40].

Pentru înșiruirea mărturiilor cunoscute de la Toader, am ales criteriul alfabetic (al comunei, în cadrul acesteia al satului). Vor fi amintite la așezarea de proveniență, cele ajunse în colecții patrimoniale din Alba și Mureș.

Județul Alba

Hopârta (sat, comună). O serie de icoane de la biserica de lemn dispărută, au ajuns în Colecția Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia. Aparține lui Toader, fără îndoială, icoana Mariei cu Pruncul-Mângâitoare (cu aureolele decorate floral) și lui Iacov de la Rășinari aceea a lui Iisus Hr. Pantocrator. Databile în jurul anului 1745, cele două piese constituind dovezi din colaborarea numiților zugravi[41].

Lopadea Nouă, satul Băgău. Pentru biserica de lemn Sf. Teodor Tiron, ce a înlocuit o înaintașă străveche, Toader a zugrăvit, pe la 1743-1745, tâmpla, de la care au rămas ușile împărătești, din păcate deteriorate și icoanele: Sf. Teodor Tiron (de hram); Sf. Nicolae; arhanghelul Mihail (mulțumitor conservate)[42].

Rădești (sat, comună). De la biserica de lemn Buna Vestire, datată 1675, s-a păstrat un prețios patrimoniu artistic datorat lui Toader Zugravu[43]. În jurul anului 1911 lăcașul a fost strămutat în satul Șoimuș (peste dealuri aride și alunecoase). Pictura murală, o amintește astăzi, numai textul pisaniilor, conform căruia, anul 1743 și semnătura lui Toader Zugravu, se aflau scrise pe bolta navei, lângă medalionul lui Iisus Pantocrator. Martorii oculari au notat și existența unui tablou votiv. Altarul a fost zugrăvit în 1751 *„din cheltuiala stupilor bisericii și osteneala popii Georgie"*, dar și a altora. Pisaniile, ca și eventualele fragmente de pictură se află sub tencuială, ele putând fi dovedite printr-o restaurare științifică, singura ce poate stabili revenirea sau nu la Rădești, în 1751, a zugravului Toader pentru împodobirea altarului.

După strămutare, patrimoniul artistic al bisericii a fost răzlețit. În casa parohială de la Rădești au fost cercetate icoanele împărătești: Maria cu Pruncul (arhanghelii în colțurile de sus), are următoarea însemnare, în limba slavă (ca și pisaniile și legendele altor piese): *„Pomenește Doamne, Medrea, Salomie, Zaharie"*; Deisis, cu consemnarea: *„să se știe că aceste sfinte icoane s-au făcut de robul lui Dumnezeu Bucur Ion și soțul dumisale, meseța mai 21 dni 1743"*. Zugravul este, fără îndoială, Toader ce semnase, în același an, pictura murală platnicul Bucur Ion, regăsindu-se și printre ctitorii ostenitori, în 1751, la pictura altarului. În biserica de zid (din 1910) s-a aflat icoana împărătească a Sf. Nicolae (cu Iisus și Maria), dar și câteva elemente din friza praznicelor, precum Vovidenia Bogorodiță (cu colonete sculptate); Vosnesenie Hristovo (Învierea); Rojdestvo bogorodițe (Nașterea Maicii Domnului), cu compoziții de bună tradiție brîncovenească. Ușile împărătești, ce au însoțit biserica la Șoimuș, reprezintă Blagovestenia Bogorodiță, cu chipurile arhanghelului Gavril și al Mariei, în bogat cadru arhitectural (asemeni acelora de la Petea, Porumbeni și Crăciunești). Pisania într-o frumoasă grafie, cere: *„să se știe că aceste dveri le-au făcut robu lui Dumnezeu Medrea, 1743"*. Dacă la Șoimuș a fost adus dulapul veșmântar (partea funcțională), la Rădești au rămas ușile de mare preț artistic. Cu decor floral pe fețele exterioare, acestea au, pe cele dinspre interior, zugrăvit hramul bisericii: Blagovestenie Bogorodiță, tot opera zugravului Toader. La Rădești a rămas și crucea de mână zugrăvită pe ambele fețe. În Colecția Episcopiei de Alba Iulia au provenit, din aceeași tâmplă, icoanele: Mariei cu Pruncul; Deisis (ambele cu arcaturi pe colonete *„în frânghie"*); Arhanghelul Mihail. Activitatea lui Toader la Rădești ar trebui adunată la un loc, conservată și ocrotită, după cum ar fi de mare folos istoric și artistic, restaurarea bisericii de la Rădești-Șoimuș, inclusiv a picturii murale, pe cât posibil.

Satul Meșcreac. După exemplul celor din Rădești, sătenii și-au construit (pe la 1912), o biserică de zid, demolând-o, risipindu-i bunurile celei de lemn, cu hramul Sfinților Ioachim și Ana. Tâmpla începutului (1703), nu a lăsat amintiri, ea fiind înlocuită, pe la mijlocul secolului al XVII-lea de acea realizată de Toader. Grija față de aceasta nu s-a manifestat, câteva icoane, abia reușind să fie salvate în Col. Ep. de Alba Iulia: Arhanghelul Mihail; Maria cu Pruncul, cu coroană și aureole sculptate, pe motiv floral, iar fondul neutru cu rețeaua de romburi, ce înseriu cruci[44]. O simplă raportare la elementele artistice rămase din biserica de lemn a rădeștilor, umple sufletul de întristare la gândul a ceea ce a pierdut arta românească, aici și în atâtea alte asemenea cazuri.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Judeţul Mureş

Acăţari, satul Murgeşti. De la biserica de lemn dispărută[45] asemeni multora de pe năpăstuita vale a Nirajului, câteva elemente ale tâmplei au ajuns, fiind ocrotite, în Col. Catedralei de la Tîrgu Mureş. Pe icoana Mariei cu Pruncul - Eleusa, încadrată de Arhanghelul Mihail şi Gavril, autorul a notat cu gândul: *„să se ştie că această sfântă icoană au plătit Vasilie lui Irimie şi cu soţul dumisale Bucura, 1755, de Toader zugravul"*. Pe icoana Sf. Nicolae, data şi semnătura artistului se repetă. Aceste icoane împărăteşti, dar şi altele din registrul praznicelor, fac dovada că Toader a realizat, în 1755, ansamblul tâmplei, dar cine poate afirma sau nega şi executarea, de către acesta, a unei picturi murale? Recunoaştem că trebuie să ne mulţumim şi cu puţinul rămas, cu plinătatea semnificaţiei sale istorice şi artistice .

Satul Roteni, Biserica de lemn, ce şi-a încheiat dăinuirea în 1932, înlocuindu-se pe la mijlocul sec. al XVII-lea cu o alta bătrână. Dacă de la înaintaşă avem dovada prezenţei zugravului Ioan, de la cea din urmă o avem pe aceea a lui Toader, din jurul anului 1755[46], când dăruia harul său artistic, vecinilor din Murgeşti. Icoana Mariei cu Pruncul Hodighitria[47] este remarcabilă. Maria are coroană şi aureolă în decor floral. Pruncul Iisus are expresia divinei suveranităţi dată de poziţia capului. În colţurile de sus ale icoanei se află busturile arhanghelilor Mihail şi Gavril.

Adămuş, satul Chinciuş. Din patrimoniul de icoane al bisericii de lemn Sf. Arhangheli, monument istoric („înnoite" prin anii '70, de un pictor din Tîrgu Mureş), se recunosc a avea pictura, originară, a lui Toader Zugravu, câteva icoane şi anume, cele ce reprezintă pe Iisus Hristos Învăţător şi respectiv pe Maria cu Pruncul. O altă icoană a lui Iisus Hristos este datată 1761 şi semnată de Iacov Zugravu de la Răşinari[48].

Aţintiş, satul Cecălaca. Biserica de lemn Cuv. Parascheva deţine, prin odoarele pictate, dovezile prezenţei din 1715 a lui Ioan Zugravu, din 1728, a lui Iacov de la Răşinari şi a aceleia, ulterioare, a lui Toader. Icoana de hram a Cuv. Paraschiva, rămasă dintr-o friză a praznicelor, asemănătoare celei din 1753, de la Hărţău, îi stabileşte, cu uşurinţă, penelul artistic[49]. O cercetare atentă necesită atribuirea icoanei Isus Hristos, datată 1761, cu reţea de romburi, pe fondul neutru, ce înscriu rozete, patemitatea lui Toader nefiind exclusă.

Bahnea, satul Bernadea. Biserica de lemn Sf. Arhangheli era prăbuşită, în 1982, oferind tabloul îndurerat, a căii de dispariţie a atâtor semene. În casa parohială, erau adăpostite, atunci icoane împărăteşti pe care le zugrăvise Toader, pe la 1744, reprezentând pe Sf. Nicolae, cu busturile lui Iisus şi al Mariei; Iisus Hristos; Maica Domnului cu Pruncul[50]. Icoanelor le-au fost schimbate ramele originare, cu altele profilate[51] (posibil în sec. al XIX-lea), tăindu-se puţin şi din blaturile cu legende (din Eleusa, rămânând numai ...uşa).

Band, satul Petea. Pentru biserica de lemn Sf. Apostoli Petru şi Pavel, ridicată în 1741, în locul celei ce a ars, conform inscripţiei, Toader Zugravu a realizat tâmpla, eventual şi o pictură murală (repictată de popa Nicolae de la Feisa)[52]. Din tâmplă se conservă friza praznicelor şi registrul împărătesc, cu semnătura lui Toader sub data 1747[53]. Pe spatele icoanei Deisis, zugravul a însemnat: *„să se ştie că aceste icoane Iisus Hristos şi Precista le-au plătit Palaghie Omea, Horgas Lica, Buhuţ Ion, Giurca Vasile. 1747 feb. 8 zile la Horgoş Ion în casă"*. Procedeul găzduirii zugravului pe timpul lucrului este surprins pe icoane şi în alte părţi transilvane[54]. Uşile împărăteşti, de la Petea, cu uşcior *„în frânghie"*, reprezintă, pe trei registre: Buna Vestire şi pe evanghelişti. Forma uşilor, decorul sculptat, distribuţia compoziţiilor. Sunt elemente ce le înrudeşte cu cele ale bisericii de lemn din Chetani zugrăvite, în 1752[55] de Grigore[56], părtaş la împodobirea bisericii, fiind atunci şi Iacov Zugravu de la Răşinari, după cum face mărturie icoana lui Isus Hristos.

Satul Ţiptelnic. Biserica Sf. Arhangheli oferă, din ceea ce se ştie până acum, data cea mai timpurie a activităţii lui Toader, 1740, prin icoanele de acesta datate şi semnate[57]. Icoanele de la Ţiptelnic, în succesiunea lor, necesită un timp îndelung de cercetare pentru a se putea delimita activitatea lui Toader (1740), a lui Oprea (1742), a lui Toader Popovici (1787)[58].

Ceauşu de Câmpie, satul Herghelia. Până în 1927 a dăinuit, aici, o biserică de lemn de la care a răzbit vremile, icoana lui Iisus Hristos Pantocrator. Pictura acesteia, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, analoagă aceleia de pe piese semnate, o atribuie zugravului Toader[59], prin ea reconstituindu-se imaginea tâmplei căreia i-a aparţinut.

Satul Porumbeni. O etapă de refacere de la mijlocul secolului al XVIII-lea a bisericii de lemn în hramul Sf. Ioan Botezătorul (veac XVI), a fost marcată şi de o nouă tâmplă, din care au rămas icoanele şi uşile împărăteşti[60], Toader Zugravu semnează pe icoana Mariei cu pruncul, în 1744, iar pe aceea a lui Iisus Hristos, în 1749. În acest timp a zugrăvit pe Sf. Nicolae, pe arhanghelul Mihail ca şi Blagoveştenia Preas<ven>tâi Bogodoriţe (Buna Vestire a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu) de pe uşile împărăteşti. Harul zugravului, formaţia în stil brâncovenesc, grafia, sunt evidente, cu precădere în Buna Vestire, desfăşurată în cadrul arhitectural, sub cerul înstelat.

Crăciuneşti (sat, comună). Biserica de lemn Sf. Arhangheli este un monument de mare preţ istoric şi artistic, rămas în vatra românească atât de crunt supusă deznaţionalizării[61]. Dragostea sătenilor în a-şi înfrumuseţa lăcaşul, îi poartă, în două rânduri, paşii lui Toader Zugravu. Pe spatele icoanei de hram a arhanghelului Mihail, zugravul a consemnat: *„această sfântă icoană şi clopot şi dverele şi... le-au cumpărat Ion feciorul lui Tănăoanu de pomană la această sfântă biserică de la hramul sfinţilor Arhangheli, 1749"*. Pe faţa aceleiaşi icoane, în colţul din stânga, semnătura lui Toader Zugravul este însoţită de anul 1757. Artistul şi-a început lucrul, desigur, în 1749 şi l-a săvârşit în 1757. Răstimp consemnat pe însăşi icoana de hram. Se conservă bine icoanele împărăteşti: Iisus Hristos Pantocrator; Maica Domnului - Eleusa; Sf. Nicolae cu Iisus şi Maria, cât şi uşile împărăteşti[62]. Pe cele din urmă (cu uşcior „în frânghie"), reprezentarea Blagoveşteniei, este asemenea în compoziţie şi decor, aceleia de la Porumbeni. Friza apostolilor şi crucea Răstignirii, din tâmpla lui Toader de la Crăciuneşti, aşezate cândva în pronaos, cu pictura denaturată, de anume intervenţii, se cuvine a fi supuse priceperii unui pictor-restaurator.

Crăieşti (sat, comună). Biserica de lemn Sf. Arhangheli, demolată în 1932, s-a mândrit cu o măreaţă tâmplă, la care a ostenit Toader Zugravu[63]. O amintesc şi dau temei aprecierii şi atribuirii picturii, uşile împărăteşti ajunse în Col. Catedralei din Tîrgu Mureş[64]. Pe canatul drept al acestora este reprezentată Maica Domnului (din Buna Vestire), dar şi Evangheliştii Luca şi Ioan[65].

Cuci (sat, comună). Biserica de lemn Sf. Arhangheli, a păstrat, prin icoanele împărăteşti, nu numai aprecierea tâmplei de la mijlocul secolului al XVIII-lea, dar şi atestarea colaborării, frăţeşti şi artistice, dintre zugravii Iacov de la Răşinari şi Toader. Lui Iacov îi aparţin, fără dubiu, icoanele: Iisus Pantocrator (1753), Sf. Nicolae cu busturile lui Iisus şi al Mariei (1754), lui Toader revenindu-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

i pictura Mariei cu Pruncul - Eleusa şi a arhanghelului Mihail (hramul). Pentru datarea acestora, stă argument însemnarea de pe spatele icoanei Sf. Nicolae: *„Hristos şi Precista şi cruci sunt date de Julă Dumitru din Petrilaca, la Cuci, 1754"*[66].

Găneşti, satul Cuştelnic. Biserica de lemn Sf. Nicolae, făcută sau doar refăcută în 1751, deţine două icoane, din 1742, atribuite lui Toader Zugrav: Maria cu Pruncul; Cuv. Paraschiva, ambele cu resimţite intervenţii[67]. Icoana de hram a Sf. Nicolae, cât şi aceea a arhanghelului Mihail, de la Cuştelnic, zugrăvite de Toader, ce au figurat în Expoziţia de artă românească din Elveţia şi Italia, sunt, acum, în Col. Ep. de Alba Iulia[68].

Pictura altarului bisericii Sf. Nicolae din Cuştelnic (cu reprezentarea Mariei cu Pruncul, flancată de arhangheli, pe estul bolţii), la care se referă pomelnicul ctitoricesc din 1756, ar trebui cercetată cu atenţie, în vederea bunei încadrări stilistice. Aparţine ea lui Toader, lui Iacov de la Răşinari sau lui Iacov de la Fersa, întâiul stătător al şcolii de aici ?

Satul Păucişoara. De la cea din urmă biserică de lemn[70], au ajuns la Cuştelnic cărţi vechi, precum şi icoanele împărăteşti: Deisis; Maria încoronată cu Pruncul şi arhangheli, pe care compoziţia, expresia chipurilor, le înscriu în palmaresul artistic al lui Toader Zugrav.

Glodeni, satul Păingeni. Lovită de un obuz, în 1942, biserica de lemn Sf. Treime a fost incendiată. Au rămas de la ea clopotul din 1748, ce-i aproximează anul înălţării, dar şi icoane pe care, în 1750, le-a pictat Toader[71]. Icoanele, acum în Col. Cat. din Tîrgu Mureş, de rang împărătesc, reprezintă: Arhg. Mihail; Is. Hs. Pantocrator; Isus Hristos Învăţător; Maica Domnului cu Pruncul, cea din urmă, datată 1750 şi semnată de Toader zugravu[72].

Iclănzel, satul Iolandul Mare. Biserica de lemn a fost înlocuită prin cea de zid, în 1926. În parterul turnului acesteia a fost depozitată o parte din moştenirea revenită de la înaintaşă - piese din compunerea tâmplei. Pentru desăvârşirea acesteia vrednicul zugrav Toader a venit la Icland în 1745 şi a revenit în 1753 (conform însemnărilor). Pe icoana Mariei cu Pruncul, zugravul a notat: *„să se ştie că aceste icoane s-au făcut cu toată cheltuiala lui pătrupop Gavril din Icland şi a popii Simion, în zilele crăiesii Maria fiind cinstitu Vlădica Inochentie, leat 1745*[73]*, de Toader zugrav"*. Atunci a fost zugrăvită şi icoana Deisis, ca şi uşile împărăteşti: Buna Vestire şi Evangheliştii (cu chenare „în frânghie"). Pe o altă icoană, cu tema Deisis, semnată de Toader, în 1753, autorul a adăugat: *„să se ştie că această sfântă icoană împreună şi a lui Sfeti Nicolae*[74] *s-au zugrăvit cu toată cheltuiala cinstitului protopop Gavril din Iclandul Mare, împreună cu soţul dumisale, Dumnezeu să-i pomenească"*. Din însuşirile artei brâncoveneşti vădite în zestrea de la Icland, vom remarca compoziţia Deisis, din registrul apostolilor, sub forma tripticului deschis, înscrierea lui Iisus şi a intercesorilor în arcaturi, în grosimea lemnului, pe colonete *„în frânghie"*, dar şi strălucirea perlelor, pe veşminte şi tonuri.

Iernut, satul Deag. Biserica de lemn Buna Vestire, păstrează o valoroasă tâmplă, operă de referinţă a zugravului Toader[75]. Dacă paternitatea i-a fost restabilită prin harul şi meşteşugul artistic, vădit în compoziţie, ornamentică, grafică şi expresivitate, momentul împlinirii, 1764, a fost ales de pe frumoasa imagine a arhanghelului Mihail, icoană cu chenar sculptat *„în frânghie"*. De o delicată sculptură au beneficiat şi uşile împărăteşti, cu Buna Vestire şi Evangheliştii. Toader poate fi şi autorul picturii murale a altarului, pentru certitudine, fiind necesară o mai îndelungă cercetare. În privinţa activităţii lui Toader Zugrav, biserica Buna Vestire din Deag deţine până acum, limita de sus, 1764.

Pănet (sat, comună). Biserica de lemn Sf. Arhangheli, atât de părăsită prin desnaţionalizarea urmaşilor obştei ctitoriceşti, a păstrat prezentului şi, sperăm şi viitorului, iscusinţa paletei zugravului Coman, din 1740 şi 1742, a zugravilor Ioan şi Gheorghe[76], din aceeaşi vreme. Ostenelile zugravului Toader sunt mărturisite prin icoanele Sf. Vasile cel Mare şi a Sf. Teodor Tiron. Pe cea din urmă[77], artistul a notat: *„să se ştie că această sfântă icoană au plătit Toader... din Hărţău. de Toader zugrav, 1745"*[78].

Satul Berghia. Cărţi şi icoane sunt rămasurile bisericii de lemn dispărute[79]. Icoana de format mare, a Mariei cu Pruncul pe tronul flancat de arhangheli. realizată pe la 1745, cu pictură în spiritul tradiţiei brâncoveneşti, a fost atribuită zugravului Toader[80].

Satul Cuieşd. De la biserica de lemn Sf. Arhangheli, demolată în 1937, au rămas cărţi şi patru icoane, din 1751, atribuite lui Toader[81]. Expuse în mănăstirea de la Recea, după restaurare, cercetarea picturii icoanelor dă temei privind paternitatea lui Toader.

Satul Hărţău. Din biserica de lemn Sf. Arhangheli, în restaurare, în 1982, se depozitase în casa parohială, elemente de la tîmplă: icoane din registru împărătesc: Isus Pantocrator; Maria cu Pruncul - Eleusa; arhanghelul Mihail; Sfântul Nicolae, dar şi din cel al praznicelor: Iisus Învăţător; cuv. Paraschiva. Pictura tuturor acestora aparţine zugravului Toader[82], care semnează icoana Mariei cu Pruncul, dată preluată şi pe alte icoane. Restaurate patru dintre icoanele de la Hărţău (Maria cu Pruncul; Iisus Hristos; arhanghelul Mihail; Sf. Paraschiva) sunt expuse la mănăstirea Recea.

Reghin (oraş). Biserica de lemn Sf. Nicolae, atât de strâns legată de activitatea lui Petru Maior, ca protopop, îşi întregeşte valoarea artistică prin harul şi ostenelile din anii 1747-1748, 1760, ale lui Toader Zugrav[83]. Pictura altarului, dominată de imaginea Maicii Domnului - Miluitoare (Platitera) este semnată de Toader pe o grindă a peretelui vestic. Pe icoana Deisis, artistul a scris: *„să se ştie că această s<fân>tă icoană au plătit Iacov şi cu Achim din Moghior Reghin, 1747. Toader zugrav"*. În următorul an, zugravul semnează icoana Mariei cu Pruncul, străjuită de arhangheli, *„a grecului Gheorghe"*. Din acei ani datează icoana Sf. Nicolae, dar şi friza apostolilor cu Deisis (de curată tradiţie bizantină). După mai mult de un deceniu Toader revine la Reghin pentru completarea tâmplei (semnează pe o icoană din registrul praznicelor). Textul pisaniei, din 1760, (preluat în 1857 în ortografie maghiară) menţiona cheltuielile lui jupan Hriţca Radu, ale Ioanei şi Tanasie Monu.

Sântana de Mureş, satul Bărdeşti[84]. Biserica de lemn (dispărută prin ridicarea celei de zid în 1912), a avut ca podoabă tâmpla realizată de Toader Zugravu, registrul ei împărătesc fiind, acum, în Col. Cat. din Tîrgu Mureş. Două dintre icoane: Arhanghelul Mihail şi Maica Domnului cu Pruncul, au poposit, îndelungă vreme, la Reghin aduse posibil de Petru Maior, între 1791 şi 1804, când, după o renovare vechiul lăcaş al bărdeştilor a fost pictat. Pe reprezentarea Arhanghelului Mihail[85], artistul a consemnat: *„aceste sfinte două icoane şi cruce să se ştie că le-au făcut toţi sătenii din Bardoşi, arhanghelul Mihail şi Cinstita, leat 1744"*. Toader Zugravul şi-a semnat opera de la Bărdeşti pe spatele icoanei cu Sf. Nicolae[86].

Mărturiilor de la Toader Zugrav, până acum repertoriate, le adăugăm pe cele din alte colecţii (din afara judeţelor Alba şi Mureş). Reluăm semnalarea icoanei Deisis, din Col. Arhiep. Craiovei, semnată şi datată, 1745, dăruită, conform însemnării, de Onişor Fătu şi de feciorii lui, Teodor şi

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Bucur[87]. Provenienţa icoanei nu este cunoscută, dar după numele donatorului ea a circulat în Transilvania. Gherman Onişor, soţia Bucura şi feciorii, dăruiau un exemplar din Evanghelia de Bucureşti (1760), bisericii din Velchiar (azi Răzoare, Mureş)[88]. O familie Onişor din Cluj a adus, pe la 1948, la Zagra, vechea biserică de lemn din Perişor (Bistriţa-Năsăud).

În Col. de artă bisericească veche din Lugoj se află o icoană, a arhanghelului Mihail, datată 1744, care după stil, ornamentică (cer înstelat pe fondul neutru), desen, grafic, a fost atribuită lui Toader Zugrav[89].

De la Dârlos (jud. Sibiu), a provenit în Col. Arhiep. Sibiului, icoana cu reprezentarea lui Iisus Hristos, de rang împărătesc, ce-şi află analogii în realizările mureşene ale lui Toader de la Icland, dar mai ales în a acelora, cu respectiva temă, de la Porumbeni şi Hărţău. Tot bisericii de la Dârlos (sat pe Tâmova Mare), credem a fi aparţinut şi icoana Deisis[90], de vădită tradiţie brâncovenească (veşmintele împodobite cu perle; bustul Mariei şi cel al lui Ioan, înălţându-se din spatele tronului).

Aceste elemente, dar şi desenul şi grafia, încurajează afirmaţia privind activitatea lui Toader Zugrav, la Dârlos.

Muzeul Cotroceni a deschis în mai 1996, o expoziţie cu obiecte din Col. Dan Nasta. În sala *„Chilie"* a figurat o prea frumoasă icoană a Maicii Domnului cu Pruncul, din secolul al XVIII-lea, etichetată, impropriu, drept maramureşană. Icoana, dincolo de orice îndoială, sporeşte mărturiile activităţii lui Toader Zugravu, imaginea acesteia suplinind orice alt comentariu.

Suntem încrezători că cercetările viitoare vor îmbogăţi monografia artistică a lui Toader Zugrav. Vor trebui supuse, în acest scop, unei răbdătoare şi competente analize stilistice, icoanele ajunse în colecţii (precum cele de la Batoş, de la Miheşu de Câmpie)[91]. Va trebui adusă la lumină prin restaurare, pictura originară a unor icoane aflate prin biserici, precum a acelora, uleite şi denaturate de la Iclăuzel[92], a acelora de la Bobohalma, *„înnoite"* pe la 1877-1878, de Dionisie de la Nicula[93].

Dintre meşterii zugravi mureşeni, pe Toader l-a ales Vasile Drăguţ, spre a fi aşezat pe treapta cea mai înaltă a preţuirii artistice. *„Cine a poposit măcar o dată - se mărturisea Vasile Drăguţ, în faţa icoanelor împărăteşti de la Porumbeni, Bernadea, Iclandul Mare, nu poate uita intensitatea de sentimente care le învăluie, nici starea de muzicalitate pe care ele o creează"*[94].

Pictura lui Toader Zugravu strânge tainic memoria atâtor lăcaşuri dispărute (Roteni, Murgeşti, Păingeni), a atâtor obşti comanditare, ce şi-au pierdut, într-un răstimp fără de milă, originea etnică românească (Crăciuneşti, Pănet, Porumbeni).

Note

1. C. Suciu, Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 287-442.
2. Ioan Ranca, Românii din scaunele secuieşti în antroponimile din conscripţii, Scaunul Mureş, I, Cluj-Napoca, 1995, p.143; Ioana Cristache-Panait, Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei. Mărturii de continuitate şi creaţie românească, Alba Iulia, 1987, p. 258.
3. Ibidem, p.282.
4. Ibidem, p.278-279.
5. Ibidem, p. 201.
6. Şematism, Blaj, 1900, p. 476; Marius Porumb, Nicolae Sabău, Vechi inscripţii româneşti în judeţul Mureş, în Marisia, VIII, Tg. Mureş, 1978, p.116;
7. Şematism, p. 472; Ioana Cristache-Panait, op. cit. p. 261.
8. Şematism, 1900, p. 379; Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 279.
9. Ibidem, p. 483, şi respectiv p. 172.
10. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 159, 173-174, 188, 190, 226-227, 266.
11. Elena Mihu, Copişti şi manuscrise româneşti în Judeţul Mureş, în com. Şt., sec. XVII, Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Naţional, Iaşi, mai 1991.
12. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 167-169.
13. Ibidem, p. 290.
14. At. Popa, Biserici vechi din Ardeal, în An. Com. Mon. Ist.Transilvania, 1930-1931, Cluj 1932, p. 256-279, 639-654; Idem, Biserici din Ardeal, în ibidem, 1932-1938, Cluj, 1938, p. 57-78; Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 155-156, 232, 239-240.
15. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 239.
16. Limitele perioadei sale de activitate s-au extins, firesc, în funcţie de cunoaşterea operelor sale. Eugenia Greceanu, Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei, în Monumente istorice, studii şi lucrări de restaurare, Bucureşti, 1967, p. 65 (intervalul 1744-1753); Marius Porumb, Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania sec. XIII XVIII, Bucureşti, 1998, p. 422-424 (intervalul 1740-1755).
17. Marius Porumb, Zugravi şi centre de pictură din Transilvania sec. al XVIII-lea, în An. Inst. De Ist. Şi Arhg., Cluj-Napoca, XIX, 1976, p. 103; E. Todea, Din opera lui Toader zugrav în judeţul Mures, în Marisia, IX, 1979, p. 152 (autorul extindea aria activităţii lui Toader şi în judeţul Bistriţa-Năsăud, fără argumente).
18. Ioana Cristache-Panait, Rolul zugravilor de la Sud de Carpaţi în dezvoltarea picturii româneşti din Transilvania (sec. al XVIII-lea - prima jumătate a sec. al XIX-lea), în S.C.I.A., artă pl. tom 31, 1984, p. 66-88; Marius Porumb, Dicţionar.
19. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 80-81; Idem, Biserici de lemn, p.232.
20. Ibidem, p. 84-86; şi respectiv, p. 110 112, 136-137.
21. Idem, Semnificaţia istorică şi valoarea artistică a bisericii de lemn din Vechea (Cluj), în Mon. Ist. şi de artă, 2, 1976, p. 53-57.
22. Marius Porumb, Dicţionar, p. 400-402 (imagini, p. 401).
23. Ioana Cristache-Panait, Un zugrav din Ţara Românească în Transilvania în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în S.C.I.A. tom 16, 1971, p. 325 327.
24. Marius Porumb, Dicţionar, p. 169-170 (imagini, p. 171).
25. Ibidem, p. 318-319.
26. Ibidem, p. 192-194 (imagini p. 193).
27. Ioana Cristache-Panait, Bisericile de lemn din centrul şi nordul judeţului Arad, în Rev. Mon. Ist. 1-2, 1995, Bucureşti, 1996, p. 45, 60.
28. Vasile Drăguţ, Bisericile de lemn de pe Mureş, Arieş şi Tâmave, în lumina mesajului lor istoric şi artistic, în Biserici de lemn monumente istorice, p. 24.
29. Eugenic Greceanu, op. cit., p. 65.
30. Ibidem /Porumbeni. Petca, Hărţău, fig. 30 a, b; 31, 32).
31. Ioana Cristache-Panait, op. cit. (alfabetic, pe com ne şi sate); Marius Porumb, op. cit., p. 422-425 (şi la numele aşezărilor).
32. In 1728 este atestat, aici, Iacov de la Răşinari.
33. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 151-152, 160, 173.
34. Marius Porumb, Nicolae Sabău, op. cit., p. 115.
35. Marius Porumb, Zugravi de şcoală brâncovenească din Transilvania primei jumătăţi a sec. al XVIII-lea, în Ştefan Meteş la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 113.
36. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 255-256.
37. Idem, O conscripţie parţială din 1767 din fostul comitat al Tîrnavei, în An ustia, 3, 1998, p. 102; Idem, Biserici de lemn, p. 260 (cnezii din Pogăceaua).
38. Marius Porumb, Nicolae Sabău, op. cit., p. 111.
39. Ioana Cristache-Panait, O conscripţie, p. 109.
40. La Porumbeni, Toader este atestat în 1744 şi 1749; la Iclandul Mare în 1745 şi 1753; la Crăciuneşti, în 1749 şi 1757; la Reghin, în 1747, 1748, 1760; la Cecălaca, în 1753, 1761 (a se vedea repertoriul).
41. Ioana Cristache-Panait, Rolul zugravilor, p. 82, fig. 17, p. 83; Marius Porumb, Dicţionar, p.424, trece icoana Mariei cu Pruncul la Toader zugravu, dar o ilustrează în planşa mărturiilor de la Iacov (p. 171).
42. Ioana Cristache-Panait, Biserici de lemn, p. 62; Marius Porumb, Dicţionar, p. 33 (afirmă că o pictură murală a fost executată de Teodor şi Iiii săi Nicolae şi Iacob).
43. Ioana Cristache-Panait, Rolul zugravilor, p. 82; Idem, Biserici de lemn, p. 115-118; Marius Porumb, Dicţionar, p. 399.
44. Ioana Cristache-Panait, Biserici de lemn, p. 114.
45. Ibidem, p. 151; Marius Porumb, Dicţionar, p. 254.
46. Ibidem, p. 151-152; Marius Porumb, op. cit., p. 242.
47. Icoană, în expoziţia de la Mănăstirea Recea (văzută, 5 decembrie 1998).
48. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 155.
49. Ibidem, p. 160; p. 73.
50. Ioana Cristache-Panait, op. cit. p. 162-163.
51. Procedeul fusese aplicat şi icoanelor de la Băgău.
52. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 167-168.
53. Ibidem; E. Todea, Din opera lui Toader zugrav în judeţul Mureş, în Marisia, IX, 1979, p. 151-153; Marius Porumb, Dicţionar, p. 287.
54. M. Porumb, op. cit., p. 100, 230; Ioana Cristache-Panait, Bisericile de lemn din centrul şi nordul judeţului Arad, în Rev. Mon. Ist. 1-2, 1995, Bucureşti, 1996, p. 51 (prilej cu care gazda, dar desigur şi alţi săteni, făceau comenzi şi pentru casa lor).
55. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 186-187.
56. Posibil Grigore Ranite, din Ţara Românească.
57. Marius Porumb, op. cit., p. 437-438.
58. Ioana Cristache-Panait, op. cit., p. 170. Menţionăm consemnarea

www.cimec.ro / www.mncr.ro

platnicilor pe icoanele de aici, chiar şi pe prăznicare.
59. MARIUS PORUMB, op. cit., p. 160.
60. MARIUS PORUMB, N. SABĂU, Vechi inscripţii, p. 109-110; IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 183.
61. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 200.
62. Ibidem, p. 200-201; MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 90.
63. Anul 1748, păstrat pentru ridicarea bisericii, este eventual cel al executării picturii.
64. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 202; MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 90 (consideră pictura din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea).
65. Iconografie comună cu cele de la Petea şi Cheţani.
66. MARIUS PORUMB, Zugravi şi centre româneşti de pictură din Transilvania; IOANA CRISTACHE PANAIT, op. cit., p.205.
67. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p.213.
68. Dintr-o fotografie de ansamblu a icoanelor româneşti din expoziţia Muzeului Rath din Geneva (Elveţia) 1968 (M. PORUMB, op. cit., p. 174) distingem două din icoanele zugrăvite de Toader: Maria cu Pruncul şi arhangheli (prima din rândul I) şi Iisus Pantocrator (a treia).
70. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 213-214.
71. Ibidem, p. 221-222; MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 283.
72. Expusă la mănăstirea Recea, după restaurare (văzută, decembrie 1998).
73. Este clar că protopopul Gavril, asemeni clerului şi poporului, îl ţineau pe Vlădica Inochentie, aflat în exil, acum şi mulţi ani, apoi, drept episcopul românilor.
74. Icoană, în expoziţia de la mănăstirea Recea (văzută, decembrie 1998).
75. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 233-234; MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 103.
76. IOANA CRISTACHE-PANAIT; op. cit., p. 255-256.
77. Toader Tiron omorând balaurul, în decor de dealuri şi chipul unei sfinte în colţul din stânga, sus, sub cer înstelat. Icoană, restaurată, expusă la Mănăstirea Recea.
78. MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 383.
79. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 256.
80. MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 424 (o atribuie lui Toader); la p. 38 - la Berghia o socoteşte a fi realizată de Iacov de la Răşinari.
81. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 257; MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 96 (pictor anonim).
82. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit. p. 257-258; MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 158-159 (opinează că îi aparţine şi pictura murală, astăzi foarte degradată).
83. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op, cit., p. 264-265; MARIUS PORUMB, Dicţionar, p. 331-332.
84. Fost Bardoşi, cf. CORIOLAN SUCIU, op. cit. I, p. 63.
85. icoană din expoziţia de la mănăstirea Recea.
86. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 282; MARIUS PORUMB, după ATANASIE POPA, consideră satul ca fiind Batoş (cf. Zugravi şi centre, p. 122; Dicţionar, p. 332).
87. TEODORA VOINESCU, Comori de artă bisericească în Colecţia arhiepiscopiei Craiovei de la Mănăstirea Jitianu - Craiova, Cra ova, 1980, p. 49-51 (fig. 5, p. 50).
88. IOANA CRISTACHE-PANAIT, op. cit., p. 252.
89. Idem, Rolul zugravilor, p. 82 şi 129.
90. Inv. 972, fără provenienţă.
91. IOANA CRISTACHE-PANAIT, Biserici de lemn, p. 170-171, 251-252.
92. Ibidem, p. 230.
93. Ibidem, p. 292.
94. VASILE DRĂGUŢ, op. cit., p. 24.

Abstract

Toader, the house painter

The research suggests the immeasurable ammount of the annihilated part of the artistic creation, throughout the centuries, by the disappearance of the settlements themselves, of the churches, by the lay wasting of the monasteries, by fires and many other incidents. It is surprising in this context the significant number of the remaining testimonies from the good and hard-working house painter Toader, of a post-Brâncoveanu age tradition.

Extremely active in the Mureş area, including those on the Mirage Valley, Toader is certified, by the results of his work, known until now, in 29 settlements, between 1740-1764. To these are added those found in the patrimonial columns, without knowing their orig n.

Lots of the remaining testimonies from Toader are explained by his and his sleeping partners' desire to do his work and to make them last, by the house painter's efficiency, and also by the destiny of a better artist..

Ioana Cristache-Panait
Cercetător Dr., Institutul de Istorie a Artei, Bucureşti
Calea Victoriei, nr. 196,
Tel. 01/4131978 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

3

4

Planșa 1

1. Hoparta. Icoana „Maria cu Pruncul" - *„Mary with the Holy Child" Icon*
2. Bagau. Icoana de hram - „Sf. Teodor Tiran" - *„Saint Theodore Tiron" Icon*
3. Bagai. Icoana „Sf. Nicolae" - *„Saint Nicolas" Icon*
4. Bagau. Icoana „Arhanghelul Mihail" - *„The Archanhel Michael" Icon*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

3

4

Plansa 2

1. Radesti. Icoana „Maria cu Pruncul" - *„Mary with the Holy Child" Icon*

2. Radesti. Icoana „Deisis" - *„Deisis" Icon*

3. Radesti. „Usile împaratesti" - *„The Emperial Doors" Icon*

4. Radesti. „Usile împaratesti". Detalii - *„The Emperial Doors" Icon. Detail*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

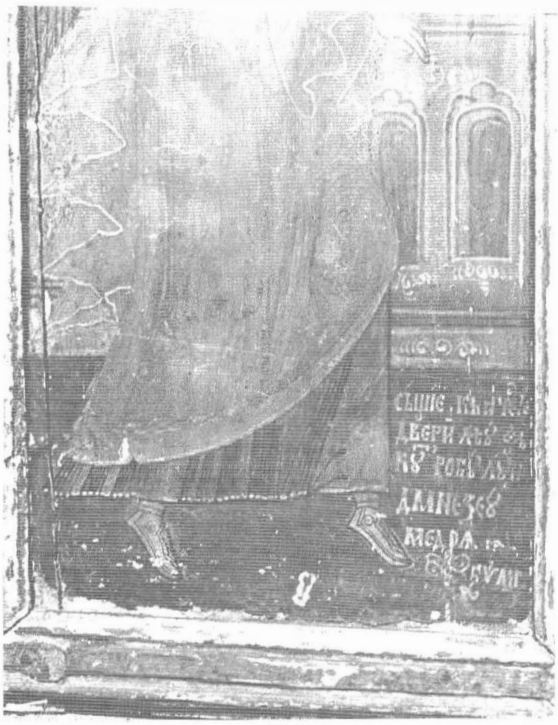

1

2

3

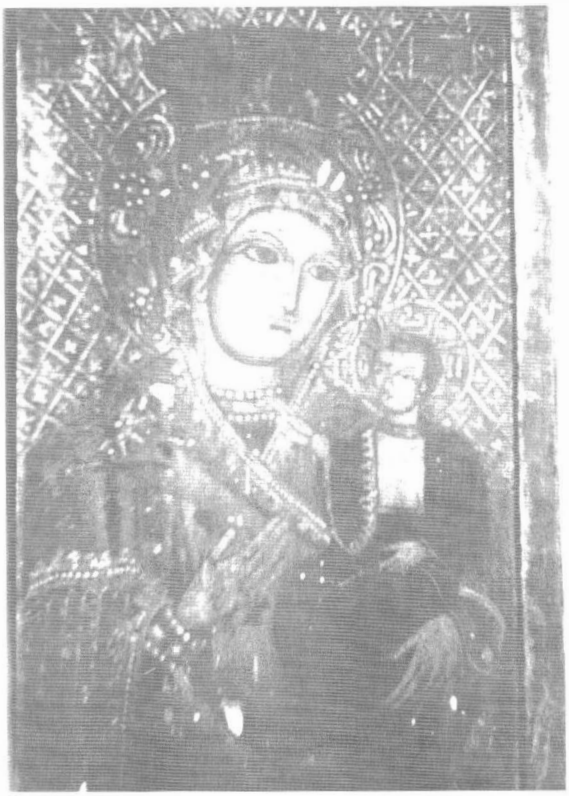

4

Plansa 3

1. Radesti. „Usile imparatesti". Detalii cu pasunea, din 1743 - *„The Emperial Doors" Icon. Detailed, 1743*

2. Radesti. „Blagovestenia", pictura de pe usile dulapului vesmântar - *„The Announciation", painting on the doors of the closet"*

3. Radesti. „Arhanghelul Gavril", din pictura de pe usile dulapului vesmântar - *„The Archangel Gabriel" Icon, from the painting on the doors of the closet*

4. Mesareac. Icoana „Maria cu Pruncul" - *„Mary with the Holy Child" Icon*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

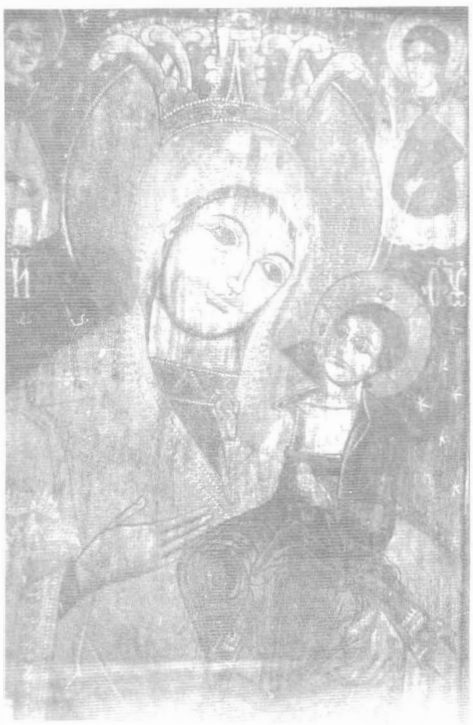

2

3

4

Plansa 4

1. Murgesti. Icoana „Maria cu Pruncul" - *„Mary with the Holy Child" Icon*
2. Roteni. Icoana „Maria cu Pruncul" - *„Mary with the Holy Child" Icon*
3. Bernadea. Icoana împarateasca - *The Emperial Icon*
4. Bernadea. Icoana „Sf. Nicolae" - *„Saint Nicholas" Icon*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

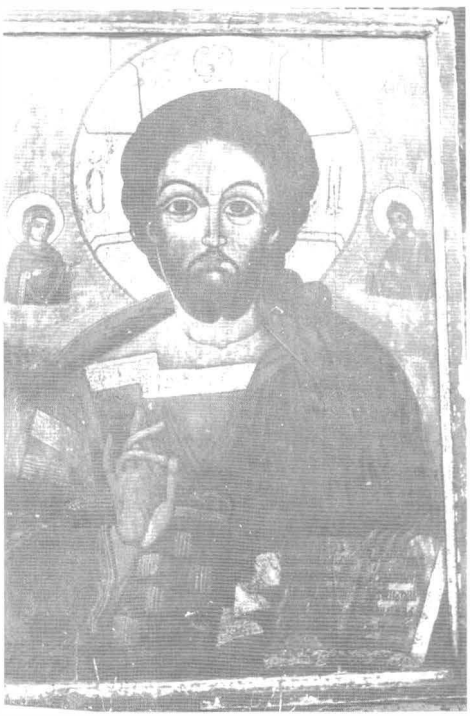

3

4

Plansa 5

1. Petea. „Usile imparatesti" - *„The Emperial Doors"*

2. Petea. „Maria cu Pruncul" de Toader Zugravul (dupa Eugenia Greceanu) - *„Mary with th Holy Child"*

3. Petea. Icoana „Deisis" - *„Deisis" Icon*

4. Chetani. Icoana "Isus Hristos" de Iacov Zugravul de la Rasinari - *„Jesus Christ" Icon, by Iacov Zugravu from Rasinari*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

3

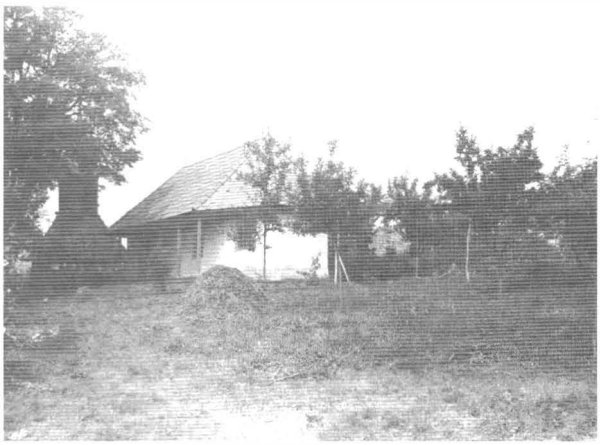

4

Plansa 6

1. Porumbeni. Biserica si clopotnita - *The Church and Ite Bell*

2. Porumbeni. Icoana „Isus Hristos" (cliseu Din Marii Istorici) - *„Jesus Christ" Icon (cliché)*

3. Porumbeni. „Usile imparatesti" (cliseu Din Marii Istorici) - *„The Emperial Doors" (cliché)*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

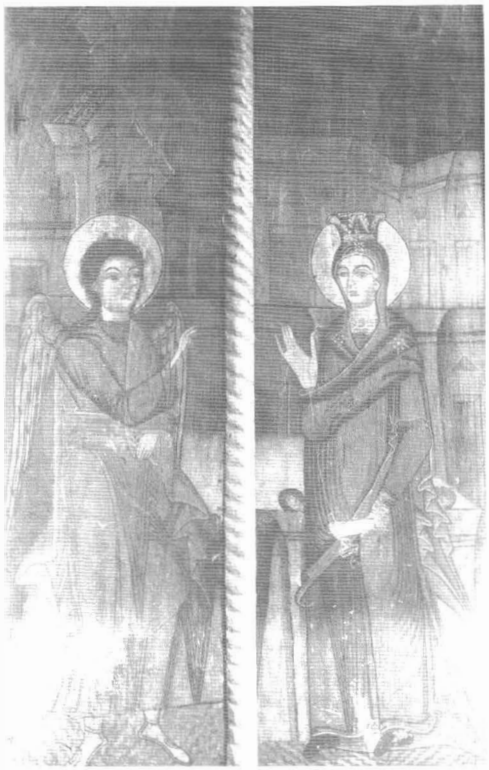

1

2

3

4

Plansa 7

1. Craciunesti. „Usile împaratesti" - *„The Emperial Doors"*
2. Craciunesti. Icoana „Arhanghelul Mihail" - *„The Archanghel Michael" Icon*
3. Craiesti. Detalii din pictura „Usilor împaratesti" - *Detail of „The Emeprial Doors"*
4. Cuci. Icoana de Toader Zugravul - *Icon by Toader Zugravu*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

3

4

Plansa 8

1. Cuci. Icoana zugravita de Iacov de la Rasinari - *Icon painted by Iacov from Rasinari*

2. Paucisoara. „Maria cu Pruncul" - *„Mary with the Holy Child"*

3. Paingeni. Icoana „Arhanghelul Mihail" *„The Archanghel Michael" Icon*

4. Paingeni. Detalii din Icoana „Mariei cu Pruncul", cu data 1750 si semnatura Toader Zugravul - *Detail of the*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

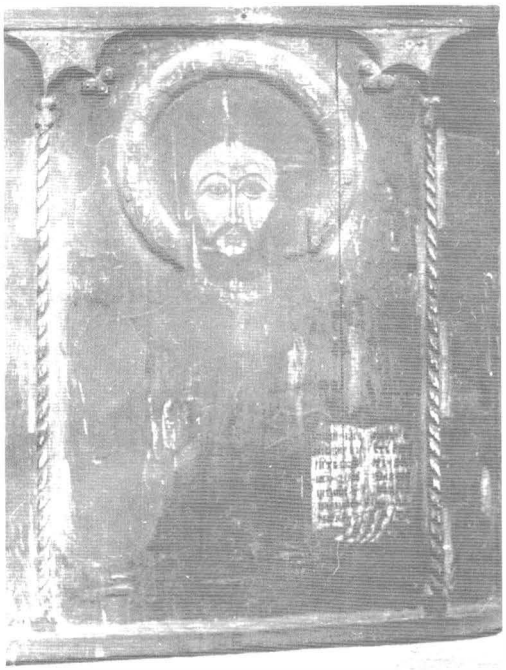

1

2

3

4

Plansa 9

1. Iclandu Mare. Fragment din tâmpla zugravita de Toader - *Fragment from the Temple painted by Toader*

2. Deag. Icoana „Arhanghelul Mihail" - *„The Archanghel Michael" Icon*

3. Panet. Ansamblul bisericii de lemn - *The Assembly of the wood church*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

3

4

Plansa 10

1. Panet. Pictura murala din altar, semnata Gheorghe si Ioan - *Mural Painting from the Altar, signed Gheorghe and Ioan*

2. Panet. Icoana cu reprezentarea „Sf. Teodor Tiran" - *Icon with the Representation of „Saint Theodor Tiron"*

3. Berghia. Icoana. Detalii (dupa Marius Porumb) - *Icon. Detail (after Marius Porumb)*

4. Hartau. Icoana hramului „Cuvioasa Paraschiva" - *„Saint Paraschiva" Icon*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

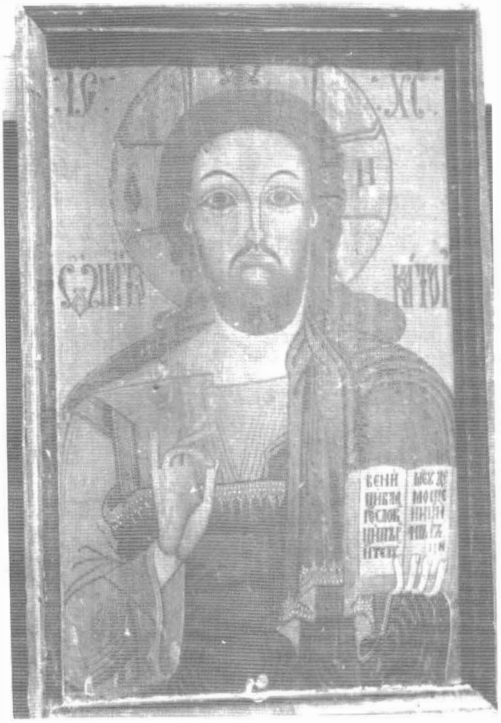

1

2

3

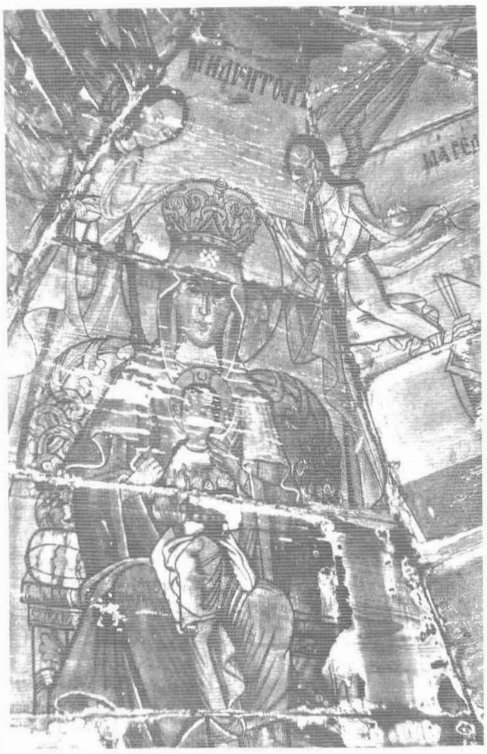

4

Planșa 11

1. Hartau. Icoana „Isus Hristos" - *„Jesus Christ" Icon*
2. Hartau. „Maria cu Pruncul" - Elensa - *„Mary with the Holy Child" - Elensa*
3. Reghin. „Arhanghelul Mihail" - *„The Archangel Michael"*
4. Reghin. Pictura din altar - *Painting from the Altar*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1

2

3

4

5

Plansa 12

1. Icoana semnata de Toader Zugravul în 1745, în Colecția Arhiepiscopiei Craiovei (lui Teodor Voinescu) - *Icon signed by Toader Zugravu in 1745, in the collection of the Archshopry of Craiova*

2. Icoana „Arhanghelul Mihail", 1744, în Colecția bisericeasca de la Vama Postei din Lugoj (dupa Ioan Stratan si Vasile Muntean) - *„The Archangel Michael" Icon, 1744, in the church collection from Vama Postei - Lugoj (after Ioan Stratan and Vasile Muntean)*

3. Dârlos. „Isus Hristos Pantocrator" (în Colecția Arhiepiscopiei Sibiului) - *„Jesus Christ Pantocrator" Icon (in the collection of the Archibishopry of Sibiu)*

4. Dârlos. „Deisis" (în Colecția Arhiepiscopiei Sibiului) - *„Deisis" (in the collection of the Archibishopry of Sibiu*

5. Icoana „Maria cu Pruncul" (în Colecția Dan Nasta) - *„Mary with the Holy Child" (in Dan Nasta's collection)*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Discursul Bisericii Ortodoxe cu privire la căsătorie şi divorţ (1750 - 1850)

Familia este o celulă a societăţii omeneşti, care se dezvoltă şi evoluează în funcţie de transformările societăţii. Familia ia naştere în urma căsătoriei.

Societatea tradiţională a fost una eminamente colectivă. A trăi singur în lumea rurală era foarte dificil, iar după unele studii, celibatul abia dacă atingea cel mult 5% din totalul populaţiei. *„Fir de aur ce nu se rupe decât la moarte"*, căsătoria se dovedeşte a fi în primul rând o necesitate economică, mai degrabă decât una socială sau un psihologică pentru marea majoritate a celor ce trăiesc la ţară în societăţi preindustriale[1]. În mediul rural, prin căsătorie, omul se supune de multe ori tradiţiei moştenite, contrar dorinţelor şi idealurilor proprii, deci tinerii se căsătoreau conform obiceiului satului respectiv.

În medial rural, căsătoria era influenţată de interesele materiale puse în joc, asupra cărora de cele mai multe ori hotărau părinţii. Scopul principal al căsătoriei era nevoia de a avea o consoartă spre ajutor şi petrecere, mângâiere şi suferinţă comună, *„împărţirea binelui şi a răului, a bucuriei, şi a tristeţii în decursul vieţii"*. Un scop era şi asigurarea continuităţii familiei de a avea urmaşi *„şi a nu se stinge sângele"*[2], era o familie de tip *„lăstar"*.

În societăţile tradiţionale problemele legate de încheierea şi validarea căsătoriei, ca şi de morala conjugală au fost girate şi reglate de către biserică. Morala conjugală, ca şi regulile care guvernează căsătoria, se sprijină şi s-au sprijinit pe autoritatea scrierilor sacre, pe ideile sfinţilor părinţi ai bisericii, ca şi pe hotărârile şi prevederile concililor şi sinoadelor.

Fundamentele majore ale vieţii umane sunt legate de natura biologică a omului (naşterea, legăturile intime, moartea), peste care se vor impune legislatorii şi moraliştii. Legile trebuiau să fixeze manifestările umane în cadre legale bine delimitate, să legitimeze existenţa primară. Legislaţia bisericii va reflecta întotdeauna necesităţile momentului, ale epocii sau timpului, precum şi interesele proprii. Biserica a reuşit să se impună asupra comportamentului indivizilor, însă, treptat biserica va fi nevoită să accepte interferenţa puterii laice într-un domeniu ce îi aparţinuse în exclusivitate. Astfel, se conturează acel *„dualism"* stat-biserică ce va funcţiona până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Această primordialitate a bisericii a fost zdruncinată o dată cu impunerea de către Henric al XVIII-lea a divorţului. A fost prima negare a dreptului divin asupra omului şi o victorie a puterii civile asupra bisericii[3]. Această colaborare între stat şi biserică era absolut necesară. Statul a reuşit oarecum să se impună, lucru ce se poate observa prin inserarea unor articole ce impun dreptul statului de a emite hotărâri ce biserica le refuză indivizilor. Pentru stat, omul nu mai putea rămâne în exclusivitate în sfera voinţei divine. Statul vedea în om, un mijloc prin care interesele sale economice, politice, militare trebuiau să se realizeze[4]. Totuşi biserica nu va renunţa la ideea de a exercita permanent un rol important în viaţa individului. Uneori va recurge la intimidarea individului în plan spiritual, refuzând asistenţa sa celor ce nu şi-au îndeplinit îndatoririle religioase legate de momentele majore legate din viaţa lor. Era un mod de a lupta al bisericii în încercarea de a se impune. Chiar dacă uneori, mai precis la sfârşitul secolului XIX, statul reuşeşte să se impună, câştigând teren, ideologia sau, mai bine zis, învăţătura bisericească se sedimentase în mentalitatea omului de rând, acesta raportându-şi singur viaţa la credinţă şi normele bisericeşti.

Apariţia familiei este explicată prin nevoia de legitimare a amorului, fixându-l într-un cadru legal şi opunându-i frânele legii, ale moravurilor şi ale religiilor[5]. Sentimentul iubirii, ca motivaţie a căsătoriei, se impune abia din secolul al XIX-lea.

Andrei Pippidi considera că experienţa erotică a secolului al XVIII-lea este o moştenire a epocii precedente, care se încheia cu două concepţii despre dragoste: una a castităţii, propovăduită de biserică, alta a vitalităţii, recomandată de nobilime şi Curte. La această zestre afectivă, s-au adăugat în secolul XVIII normele de conduită ale acelor *„homines novi"*, care se înfiltraseră tot mai mut în rândurile vechii boierimi, impunându-şi propria morală libertină. Virgil Cândea considera că *„fenomenul mult mai târziu, erotismul este la noi un subprodus al modernizării, cu motivaţii exterioare aşezării genuine a sufletului românesc"*. Societatea românească din secolul XVIII se integrează peisajului est-european, în care Pierre Chaunu vedea *„o excepţie majoră"* la modelul căsătoriei din restul continentului în epoca luminilor[6]. Această excepţie surprinsă de Pierre Chaunu se datorează persistenţei căsătoriilor precoce specifice societăţilor preindustriale, ori secolul XVIII românesc cunoaşte o asemenea realitate. Cum spunea Petru Maior despre căsătorie că *„iaste tocmală sau Contract"*, multe căsătorii erau înfăptuite la o vârstă fragedă prin implicarea părinţilor celor două părţi, urmărindu-se în principal scopurile materiale şi financiare. În aceste condiţii este greu de afirmat că între tineri ar fi existat unele sentimente de iubire şi dragoste.

Arta galanteriei erotice lipsea pentru secolul al XVIII-lea din peisajul cotidian, cum remarcase Del Chiaro, surprins că nu i se întâmplase a vedea ca un tânăr să fie îndrăgostit de o fată[7]. În mentalitatea tradiţională, care era marcată de morala bisericii, întâlnirea dintre doi tineri automat trebuia să ducă la căsătorie. Pentru biserică, dragostea premaritală nu avea o importanţă deosebită. În omiletica secolului XVIII şi începutul secolului XIX flirtul sau dragostea între tineri erau aspru sancţionate.

Explicaţiile lui Ion Ghica sunt valabile şi pentru realităţile secolului XVIII *„pe vremea aceea nu era lucru lesne de a fi galant şi nu fiecine îndrăsnea a face curte.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Când un tânăr punea un gând rău pe o fată, el putea să dea ochii cu tatăl sau cu fratele ei și atunci, nici una, nici două popa îi și cânta „Isaiia dănțuiește", și căsătoria deși silită, era valabilă". Tot I. Ghica arăta și paza severă la care erau supuse tinerele fete de către părinții lor: *„nici măcar pețitorii nu le vedeau până nu se isprăvea vorba de căsătorie, încât ginerele nu era totdeauna sigur că a văzut bine fața logodnicei sale"*[8]. Se poate vorbi pentru secolul XVIII despre o criză sentimentală, în condițiile în care morala creștină era dominantă, era suportul vieții spirituale.

Vis-a-vis de Eros, biserica ortodoxă a fost mai înțelegătoare decât instituția catolică. În ierarhia comunicării cu Dumnezeu, preoții catolici se diferențiau ca asceți ai castității, dorindu-se a se arăta că sexul implica totdeauna, chiar și atunci când era exorcizat de puterea sacramentală, o formă de păcat. Biserica ortodoxă respinge această idee, în schimb ambele biserici recomandau o morală a abstinenței și moralei caste. Această direcție a urmat-o și literatura religioasă. Idei noi se regăsesc în omiletica lui Antim Ivireanul, în lucrările reprezentanților Școlii Ardelene. Biserica, în secolul XVIII, era interesată în menținerea controlului asupra sensibilității și a încercat să explice sensul căsătoriei. Aceste eforturi se regăsesc și în lucrarea lui Samuil Micu, *Taina căsătoriei* (1801), în *Teologia dogmatică [...] despre taina căsătoriei*, Sibiu (1801), în *Omiletica* lui Petru Maior. Toate aceste cărți, nu se abăteau de la mesajul tradițional al bisericii cu privire la sensul iubirii.

Antim Ivireanul încerca să lămurească acest sens al iubirii. Când vorbea de cele trei fapte bune ale blagosloveei (credința, nădejdea și dragostea) considera că *„dragostea, încă iaste, după cum zice fericitul Pavel, mai mare decât credința și decât nădejdea, temeiul și vârful tuturor bunătăților, care unești pre mulți într-una"*[10]. Problema iubirii era un element principal al vieții afective, iar această problemă putea fi rezolvată doar prin actul final al căsătoriei.

Discursul despre căsătoria creștină și morala conjugală a acumulat idei din societatea evreiască veche, din lumea greco-romană, ca și din morala creștină. Preceptul biblic, pe care Sfântul Paul îl recomanda corintenilor (*„mai bine să se căsătorească decât să ardă"*), era amintit și românilor prin intermediul literaturii confesionale. Căsătoria apărea drept *„leacul poftei și bucuria omenească"* în Teologia Dogmatică de la Sibiu[11].

Căsătoria era considerată un act fundamental, sacru, divin, irepetabil, o taină asemeni morții și nașterii, *„acest Contract a-l înălța la treapta tainei, cât la Creștini Căsătoria iaste una din cele șapte taine"*[12]. Căsătoriei i s-a atribuit o asemenea valoare, tocmai pentru a apăra viața familială de capriciile umane, de influențe religioase păgâne, de a-și îndeplini rolurile sale economice, sociale și culturale.

Vechiul Testament a binecuvântat căsătoria și procreația. Creșterea numerică a *„turmei cuvântătoare"* era considerată un lucru pozitiv. *„Creșteți și vă înmulțiți"* sună unul din îndemnurile date de creator poporului lui, Israel; *„nunta iaste împreunare bărbat cu muiare spre împlinirea dumnezeescului acela cuvânt:* ***„Creșteți și vă înmulțiți"****/.../. Materia acestii taine iaste bărbatul și muierea cari vin cu gând să lăcuiască nedespărțiți. Iară chipul sânt cuvintele carele amândoi zic în biserică, înaintea preotului în auzul tuturor (adecă): voiești-mă? voescu-te; urmând la aceste cuvinte rugăciunile și blagosloveniile preotului spre cea desăvârșită îndeplinire a nunții. Iară sfârșitul iaste înmulțirea neamului omenesc și încetarea poftei cei trupești [...]"*[13]. Un număr mare de copii era o favoare divină în ultimă instanță și nu o obligație. Pentru a încuraja înmulțirea, doctrina Vechiului Testament admitea repudierea soției sterile și chiar concubinajul. Procreația era deci o datorie. Evident Vechiul Testament condamnă homosexualitatea, bestialitatea și prostituția, ca și alte deviații considerate contra naturii[14].

Cu Noul Testament se produce o schimbare radicală de perspectivă. Aduce glorificarea castității și a virginității. Întreaga doctrină a căsătoriei creștine se va organiza în jurul scrierilor sfântului apostol Pavel: *„din cauza tentațiilor fiecare bărbat să-și aibă femeia sa și fiecare femeie să-și aibă bărbatul său"*. În Noul Testament căsătoria este simbolul dragostei, remediul tentațiilor, datorie respectuoasă între soți.

În biserica Răsăritului, scopurile căsătoriei rămân aceleași: procrearea și căutarea plăcerii. Totuși, cum am mai spus, biserica ortodoxă se deosebește de cea catolică prin două aspecte: admiterea căsătoriei preoților și divorțul în anumite cazuri.

Sfântul Ioan Gură de Aur consideră că *„o căsătorie în care soțul își iubește soția, este o căsătorie în Domnul Hristos"*. Unirea conjugală este după el un rit sacru ordonat de Dumnezeu ca mărturie a dragostei. El nu antrenează în sine procreația. Cel care a fondat cu adevărat doctrina creștină a căsătoriei și a definit scopul acesteia a fost Sfântul Augustin. După el rațiunile căsătoriei sunt următoarele: *proles, fides, sacramentum* (*proles* - procrearea și educația creștină a copiilor, *fides* - renunțarea la raporturi extraconjugale, *sacramentum* - stabilitate și indisolubilitatea căsătoriei creștine). El consideră căsătoria sacră și nu permite divorțul sau recăsătoria, chiar și în cazul în care unul din soți este în imposibilitatea de a-și îndeplinii îndatoririle conjugale. Virginitatea este considerată superioară căsătoriei, iar celibatul preoților este considerat definitiv. Unirea conjugală are drept scop primordial procrearea, contracepția este exclusă și chiar raporturile conjugale ce nu duc deliberat la procreare sunt condamnate[15]. Cum am mai arătat, biserica ortodoxă a fost mai îngăduitoare în anumite privințe. În secolul al XVIII-lea, dubla tradiție romană și bizantină se regăsește în discursul bisericii românilor din Ardeal, își va asuma, cel puțin la nivelul discursului oficial, elemente din doctrina augustiniană, cu rezervele impuse de tradiția căsătoriei clericilor, dar nu și de acceptarea divorțului în totalitate.

În secolul al XVIII-lea, discursul bisericii despre mobilurile căsătoriei se asociază unui discurs analitic, de factură iluministă, care venea dinspre scopurile politice populaționiste ale curții vieneze: *„drept aceia nu numai prăsirea pruncilor, ci și buna creștere a pruncilor este sfârșit (scop) din cel mai dintâi al căsătoriei"*. Nu în ultimul rând, căsătoria și relațiile din cadrul cuplului reprezintă unii din factorii de solidaritate între ființe: *„la cel de-al doilea rând sfârșituri, să aduce ajutorul care-l fac unii altora, adică muierea bărbatului, bărbatul muierii, părinții fiilor, fiii părinților și mângâierea și slujba celor casnice"*[16].

Pentru acel timp, căsătoria de cele mai multe ori a fost o afacere de familie. Vârsta nu permitea celor în cauză să se cunoască și să întrețină relații de prietenie de lungă durată *„și foarte rar feciorii și fecioarele să vedeau, cât nici nu se cunoșteau"*[17]. În ceea ce privește vârsta soților la căsătorie, exista ideea că femeile trebuiau să fie mai tinere decât soții. După conturarea opțiunilor maritale ale tinerilor, pentru încheierea unei căsătorii valide trebuiau urmate mai multe etape în conformitate cu prevederile legislative bisericești (și laice). O condiție esențială era împlinirea vârstei corespunzătoare de către tineri pentru a putea încheia căsătoria.

Căsătoriile la o vârstă prea timpurie au constituit una din problemele epocii, și, în consecință prevederile legislative au încercat să le împiedice impunând anumite limite de vârstă.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Erau frecvente mariajele contractate sub vârsta de 12 ani şi dintr-o *„Proruncă pentru nevremelnică căsătorie"*, răspândită din 1798 în Transilvania, se acuza faptul că *„prea mulţi tineri având 14 şi 15 ani se căsătoresc (...) cu fetele de 10-11 ani, socotind că prin una ca aceasta mai bine vor putea ţine casa şi economia ei, şi nădăjduind că vor fi (...) scăpaţi de recruţie"*. Şi legislaţia din Principate reflectă realităţi similare, stipulând că vârsta minimă a celor căsătoriţi să fie de 14 ani pentru băieţi şi 12 pentru fete. Absenţa statisticilor face dificilă evaluarea precisă a frecvenţei acestor situaţii, într-un răstimp în care alte izvoare indică şi căsătorii la vârstele relativ mari, de 20 sau 40 de ani[18]. Astfel de mariaje timpurii nu erau posibile decât din iniţiativa părinţilor. O astfel de căsătorie preceda dezvoltarea sentimentului erotic. W. Wilkinson observa: când o fată împlinea 13-14 ani părinţii începeau căutările pentru a-i găsi un soţ[19].

Şi în Trei Scaune întâlnim aceleaşi probleme legate de căsătorie. Întâlnim căsătorii mixte, cereri de divorţ, acte de preacurvie, de căsătorii înfăptuite la o vârstă fragedă a celor doi soţi. Se pot observa încercările de reglementare a acestor situaţii prin hotărâri şi dispoziţi superioare trimise protopopiatului. Astfel, la 6 august 1805, o dispoziţie superioară trimisă din consistoriul neunit al Sibiului se adresa protopopului în următorii termeni: *„Părinte Protopoape Noao iubite frate! Întru urmarea ţircularului care la anul 1805 au fost trimis mai încolo se face cunoscut frăţii tale milostiva rânduială gubernialicească (...) prin care, adecă fetele înainte de 15 ani şi feciorii înainte de 20 de ani să opresc a nu să căsători; de cumva n-ar fi la mijloc grele pricini (...) din datoria frăţii tale va fi ca această rânduială întocmai a păzi cât şi prin subordinaţii tăi preoţi a purta grija ca să plinească (...)"*[20]. Se poate observa aici că este respectată ideea conform căreia soţul trebuie să fie mai mare la vârstă decât soţia şi faptul că vârsta căsătoriei a fost împinsă mai mult spre maturitate (20 de ani la bărbaţi). Acest lucru ne face să credem că la 20 ani tânărul domic de căsătorie nu mai putea fi influenţat tot în aşa măsură de părinţi în luarea unor decizii. Oare am putea vorbi de faptul că sentimentul iubirii câştigă teren, acum aflându-ne la început de secol XIX?

O altă condiţie canonică şi oficială pentru realizarea căsătoriei era absenţa unor legături de rudenie între miri. Se cunoaşte, că la sat se urmărea păstrarea averii şi neînstrăinarea acesteia. Nu prea era acceptată căsătoria a doi tineri din sate diferite. Astfel, pentru a-şi spori şi păstra averea, deseori părinţii recurgeau la căsătoriile între rude.

Un nivel detectabil în privinţa argumentării căsătoriei este propria conştientizare, motivarea mariajului făcându-se prin propria determinare, când indivizii sunt conştienţi de motivele ce i-au împins să se căsătorească: dragoste reciprocă, necesităţi sociale, diferite interese. Des partenerii sunt influenţaţi de interesele materiale pe care le reprezintă căsătoriile. Există multe cereri de dispensă de rudenie (în prima jumătate a secolului XIX, dar şi în secolul XVIII), în special de gradul patru; astfel *„bunurile nemişcătoare (pământul) nu s-ar mai împărţi"*, *„averea ar rămâne întreagă, şi apoi tinerii se mai şi iubesc"*[21]. Datorită prejudecăţilor existente în mediul rural, alegerea soţilor sau a soţiilor era limitată, căsătoriile în afara satului erau evitate. Toate acestea au dus la o rată înaltă a căsătoriilor între rude, rezultată din numărul mare al cererilor de dispense de rudenie. De aici reiese caracterul îngust, autarhic al bazei de pe care se încheiau căsătoriile[22]. Cunoaştem, de altfel şi poziţia bisericii vis-a-vis de căsătoriile între rude, mai ales cele de gradul doi şi trei, acestea fiind considerate o deviere de la morala creştină.

Întâlnim cazuri de căsătorii între rude şi în comitatul Trei Scaune. Anumite cereri urmăreau revizuirea acestor căsătorii, împiedicarea altora şi, în general, respectarea normelor bisericeşti, Aron Budai, la 26 iulie 1800, din consistoriul neunit al Sibiului se adresa protopopiatului astfel: *„Cinstite administrator noao iubite! S-au înştiinţat consistoriumului precum Ioan Grid, parohul de la Covasna au slobozit doao căsătorii cu rudenie, de sânge adecă: pe Ioan Galea cu Paraschiva fata lui Ioan Negrea, amândoi din Zagon care cu muierea lui cea dintâi au fost vare primare şi pe Şerban Gavrin cu Maria fata Radului Argesală, amândoi din Păpăuţi, 2 fraţi cu 2 vere primare săvârşind cununia aceea. Ţi să porunceşte ca rânduire pe oarece preot să le fie pârâş, acesta în (...) ceea ce va face, asuprăle să strângă, atâta pe feţele cununate a arăta cu dovadă rudenia ce iaste întrânsele cât şi pe dispensăluitorii preoţi a da pricinile din care au făcut aceasta precum şi pe cununătoriul preot cum a îndrăznit a săvârşi cununia fără de rânduiala protopopească, fără cele trei vestiri şi doară nici fiind parohienii lui; după a cărora lămurire hotărârea care vei găsi a face cu soborul consistoriului cu toate actele spre revizie să o trimiţi. Din consistoriul neunit Sibii (...) al frăţii tale, de tot binele voitoriu Aron Budai"*[23]. Se poate observa că mai sus numitul preot din Covasna era tras la răspundere pentru fapta lui din altă parohie, fără a avea cererea de dispensă şi aprobarea protopopiatului, a forurilor superioare, el nerespectând astfel, normele impuse de biserică.

După rezolvarea acestor condiţii pentru căsătorie se trecea la stabilirea momentului încheierii căsătoriei. Acesta era stabilit, în general, în urma tranzacţiilor purtate din timp de familii şi se stabilea după ritmul muncilor agricole, după calendar, evitându-se perioada posturilor(24). Nu am întâlnit cazuri în care căsătoriile să nu respecte *„timpul sacru"*, aceasta este o dovadă că, în general, căsătoriile se făceau respectându-se ritmurile tradiţionale statornicite în conştiinţa indivizilor de-a lungul timpului.

După aceste demersuri urma cununia, care este o taină prin care se consacră căsătoria. Cununia intersectează două destine creştine (cuplul): *„ritualul"* cu *„intimul"* - adică introducerea individului într-un act de celebrare a unei vârste, a unei etape din viaţa sa, care include o gestică de integrare într-o colectivitate - un *„rit de integrare"*, precedat de *„strigările în biserică"*. Din perspectivă religioasă, cununia este un ritual de validare a unei împliniri în planul biografiei creştine, e un moment de concentrare în planul trăirii şi al sentimentului religios[25]. Preoţii înşişi nu puteau oficia cununia, nunta fără *„balgoslovenia arhiereului"*. Acesta era încă un mijloc de a se controla, ierarhic, canonicitatea actului; *„iar de se va face fără da blagoslovie - spunea un act din 1767 - (...) acea logodnă rămâne în voia arhiereului, au să o întărească sau să o strice"*. Normele cu privire la căsătorie aveau menirea cu atât mai mult să asigure canonicitatea actului, căruia îi ofereau, în plin secol al Luminilor, un suport mai temeinic, în sensul accentuării unor practici tradiţionale[26].

La cumpăna sec. XVIII-XIX, legiuirile din Transilvania recunoşteau în căsătorie un act civil patronat de biserică, dând putere de lege unor practici statornicite prin intermediul tradiţiei. Este cazul logodnei, prezentată şi de teologia ortodoxă ca o etapă premergătoare cununiei[27].

În Transilvania, spre deosebire de cele două Principate, puterea laică a participat la reglementarea căsătoriei într-o măsură mult mai mare. Se luau măsuri împotriva acelor preoţi ce se abăteau de la prescripţiile legale. În 1784, un decret aulic cerea insistent respectarea celor trei strigări în biserică în vederea căsătoriei lor[28], iar un alt decret din 1785 obliga pe tinerii căsătoriţi să depună jurământ înaintea dregătorilor locali. Ordonanţa gubernială din 1787 prevedea efectuarea cununiei religioase după aprobarea dată

www.cimec.ro / www.mncr.ro

în prealabil de autorităţi[29]. Pentru a vedea implicarea statului în reglementările privind căsătoria, trebuie să amintim ordonanţa gubernului din 21 februarie 1788 emisă pe baza unui decret al lui Iosif II, prin care se acorda consistoriului competenţa de a da dispensă de căsătorie între rude, cu excepţia înrudirilor în linie directă[30], fapt care era total opus normelor bisericeşti.

„Strigările" sau *„vestirile"* dinaintea căsătoriei sunt prezente şi în documentele din comitatul Trei Scaune. *„Strigările"* se făceau în trei duminici sau sărbători consecutive în biserica unde locuiau mirii. *„Publicarea"* căsătoriei a fost prevăzută atât de legislaţia bisericească, cât şi de cea civilă, deoarece *„vestirile"* însemnau o garanţie în plus în realizarea unei căsătorii valide. Vestirile se adresau în primul rând opiniei publice, care trebuia să sesizeze orice piedică legată de acea căsătorie (dacă există relaţii de rudenie, dacă unul din miri a mai fost sau are o altă nevastă, dacă e un bun credincios şi nu hoţ, dacă e din partea locului sau străin). În legătură cu aceste *„strigări"* au făcut precizări atât Antim Ivireanu şi Petru Maior în omiletica lor, cât şi reprezentaţii Şcolii Ardelene. Deci aceste *„strigări"* au fost impuse de Biserică şi autorităţile civile cu scopul de a fi cercetaţi tinerii şi a evita neregulile în legătură cu vârsta lor, gradul de rudenie dintre ei, starea lor civilă şi confesională.

Trebuie să amintim poziţia lui Petru Maior, care a cerut încălcarea reglementărilor în vigoare, anume iertarea cu cele trei strigări dinaintea căsătoriei: *„să-i binevoiască a-i slobozi (de la întreita strigare), încât sau să se poată căsători fără întreita strigare, sau măcar aceste strigări să se poată face în cursul săptămânii şi într-o zi de duminică (21 noi. 1787)"*[31]. Aceste propuneri ale lui Petru Maior nu şi-au găsit rezolvare ele fiind însă, respinse. În anul 1785, în urma unui decret aulic, mirii ar fi fost scutiţi de *„strigări"* dacă depuneau jurământ în faţa dregătorilor locali.

În Trei Scaune, protopopii s-au implicat în reglementarea comportamentului clerului parohial (care la rândul lor urmau a-i îndrepta pe mireni) şi a diverselor probleme ivite, printr-o colaborare permanentă cu episcopul. A existat o colaborare permanentă şi între protopop şi preoţii parohi, lucru ce iese în evidenţă din numeroasele scrisori ale parohilor adresate protopopului, prin care îi aduceau la cunoştinţă problemele cu care se confrunta societatea. Dintr-o astfel de scrisoare aflăm relatări privind *„strigările în biserică"*. Astfel, la 10 octombrie 1837, preotul Ioan de la Covasna scria: *„Prea Cinstite Domnule Protopoape! Vasile, fiul lui Ion Ştefan din Ojdula are voie a trece la întâia căsătorie cu fiica Domnului Nicolae Cosneanu senior din Covasna, la care s-au început strigările şi anume a două strigări (...). Împiedicarea până acuma nu s-au ivit, aşadar să bine voieşti a da cuviincioasa despenzanie spre a le putea ceti tainele sfintei căsătorii. Pe lângă care am rămas al sfinţii tale prea plecată slugă"*[32]. Se poate observa opinia preotului din Covasna, care considera, că, dacă după două strigări nu s-a făcut nici o plângere spre oprirea căsătoriei, cea de-a treia strigare nu-şi mai are rostul. Aceste *„strigări"* s-au menţinut nu numai în secolul XVIII şi prima jumătate a secolului al XIX-lea, acest obicei continuă să fie prezent în biserici şi azi, mai ales în satele şi zonele cu o puternică tradiţie. Acesta, este un rezultat al preocupărilor statului şi bisericii de a pune căsătoria sub protecţia moralei tradiţionale.

Întâlnim în Trei Scaune, situaţii când preoţii erau puşi în faţa oficierii unor căsătorii mixte. Astfel, Petru Maior observa, referitor la Transilvania, că românii *„s-au îngreţoşat a se căsători cu muieri de alt neam"*, referindu-se la o zonă în care alteritatea etnică şi confesională crease conflicte puternice, deşi căsătoriile interconfesionale (inclusiv între ortodocşi şi uniţi) au fost reglementate de autoritatea aulică[33]. Foarte greu se desfăşurau în Trei Scaune căsătoriile de religie mixtă. Protopopul era înştiinţat de cazul din Budila, în care Ana Balint *„de lege reformată"* dorea să se căsătorească cu *„Ioan lui Gheorghie Nestor tot de acolo de religiunea noastră răsăriteană"*[34]. În astfel de cazuri foarte greu erau eliberate adeverinţe, care să aprobe o astfel de căsătorie. Acestea erau obţinute de la notariat şi abia apoi se puteau prezenta la parohia de care aparţineau pentru a se căsători. Neînţelegeri între uniţi şi neuniţi au existat şi aici, atât în cazul căsătoriilor, cât şi al botezului şi înmormântării, lucru arătat într-un capitol anterior.

Căsătoria s-a desfăşurat într-un cadru delimitat şi impus de biserică. Biserica pentru a întări dreptul său asupra căsătoriei, nu o putea rezuma doar la liberul consimţământ al celor doi tineri, astfel s-a accentuat convingerea indivizilor că legătura lor era în acelaşi timp o uniune cu Dumnezeu. Cei ce urmau a se căsători trebuiau să cunoască foarte bine cele mai importante rugăciuni şi asta pentru că rugăciunea era cea mai intimă comunicare cu Dumnezeu. În primul rând trebuia să se cunoască *„Tatăl Nostru"* şi apoi alte câteva rugăciuni. Uneori căsătoria era amânată până la învăţarea acestora.

Desfăşurarea normală a vieţii de familie a depins în bună măsură de motivele ce au determinat încheierea căsătoriei. Conflictele întru dorinţele indivizilor şi pretenţiile familiei sau cele ale comunităţii au generat stări conflictuale şi au impus, în nenumărate situaţii, desfacerea căsătoriei. Biserica şi puterea civilă au acceptat divorţul cu reticenţă, fapt ilustrat prin condiţiile severe ce reglementau separarea definitivă.

Poziţia bisericii se prezenta astfel: *„încăşi vă poruncim şi aceasta: nimeni din voi din preoţi să nu îndrăzniţi a despărţi bărbat de muiare sau muiare de bărbat (...) că numai de să întâmplă să aibă bărbatul cu muiarea vrajbă între dânşii (...) îndată şi să duc la preotul satului de să despart şi-şi fac carte, care lucru nu creştinii, ce nici păgânii nu-l fac; că unde Dumnezeu au împreunat (zice) omu să nu despartă. Ce de va fi de despărţit să să trimită aici la scaun pentru ca să facă despărţeala pe pravilă"*[35].

Devierea de la morala conjugală şi de la preceptele bisericii sunt vechi de când lumea. În principiu *„toată împreunarea care este în afară de căsătorie a bărbatului cu muierea şi a muierii cu bărbat, din legea firii este oprită"*. Morala creştină, ca şi legislaţia în vigoare, taxa foarte aspru comportamentele deviante fără drept de apel: malahia, preacurvia, curvia (adulterul)[36]. Sursele atestă o serie de astfel de devieri, adulterul fiind grav condamnat. După cum grăieşte Sfântul Pavel la cartea cea dintâi către corinteni, în 7 capete zicând: *„iară pentru curvie fieştecarele a sa muiare să aibă şi fiestecare pre al său bărbat să-l aibă"*[37]. Biserica accepta divorţul doar în câteva cazuri, ca: adulter, conjuraţie împotriva capului statului, intenţie dovedită de uciderea soţului (soţiei), pierderea sau uciderea fătului cu intenţie dovedită, lipsa timp de 5 ani de la domiciliul conjugal sau condamnarea pentru uciderea celuilalt soţ.

Biserica a manifestat o intransigenţă totală şi faţă de concubinaj, a încercat să împiedice concubinajele, să le reducă recurgând la o serie de predici. Concubinajele trebuie privite şi ca o consecinţă a reglementărilor juridice şi morale ale comunităţii, ce încercau să programeze viaţa afectivă. Supuşi voinţei părinteşti, indivizii nu-şi puteau hotărî singuri viaţa. Tentaţiile dragostei, neîmplinirile, povara unei căsnicii silite au împins indivizii spre atitudini neconforme cu morala civilă şi religioasă[38]. Căsătoriile silite le întâlnim şi în documentele ce reflectă situaţia din judeţul Covasna. Numeroase cereri de divorţ aveau ca motive: bătaia, adulterul, căsătoria silită făcută de părinţi fără ca tinerii să fie de acord.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tentaţia păcatului a subminat puternic morala, angajând biserica într-o luptă grea pentru protejarea cadrului etic tradiţional, mai ales contra agresiunii sexualităţii. În acest spirit, un *„Cuvânt pentru curăţenie"*, extras dintr-un text de pravile reamintea că *„nici curvarii, nici cei ce se spurcă înşişi pre sine nu vor dobândi împărăţia cerului"*[39], căci *„ceea ce e preacurvia întru căsătorie, aceea e minciuna întru toate societăţile omeneşti: e o necredinţă foarte păgubitoare; de unde s-ar cădea cei de iubesc adevărul cu totul să se despartă de cel mincinos, precum de cel preacurvar bărbat se desparte nevinovata mireasă"*[40]. Preoţii erau chemaţi să vegheze la păzirea bunelor moravuri, de *„a căuta şi pricine ce s-ar întâmpla între mireni împotrivitoare legii (...) cum pentru curvii, pentru răpiri de fete, pentru vrajbă şi neunire întru bărbat şi muiarea lui"*[41]. Biserica condamnă aspru adulterul. Există posibilitatea destrămării uniunii întemeiate prin căsătorie. Acest lucru se săvârşeşte prin adulter. Din punct de vedere spiritual adulterul e un fenomen abominabil, o trădare şi o apostazie, un rău care începe în lumea spirituală şi tot aici se consumă.

Infidelitatea e atragerea voinţei unui soţ spre neant, o tăgăduire a fiinţei, a creaţiei lui Dumnezeu, o negaţie în care e cuprinsă împotrivirea faţă de har, căruia voinţa răzvrătirii i se opune cu îndărătnicie. Gravitatea acestui păcat nu apare în conştiinţa soţului trădător în profunzimea lui, decât atunci când e privit din perspectiva efectelor sale ultime, în eternitate. Infidelitatea conjugală e considerată una din crimele cele mai grave, care pot murdări conştiinţa religioasă[42]. Este de reţinut intenţia legiuitorilor de a arăta fidelitatea în căsătorie ca fiind o normă de viaţă creştină.

Pentru a-şi apăra credincioşii de primejdiile adulterului, biserica ortodoxă şi-a formulat principiile de conduită morală în anumite canoane. Este de amintit canonul 58 al marelui Vasile, ce opreşte de la împărtăşanie 15 ani pe cel care a săvârşit acest păcat şi canonul 81 al aceluiaşi părinte, care opreşte de la cele sfinte pe preotul căzut în adulter[43].

Până în prezent, problema divorţului între soţi nu a constituit la noi o preocupare specială de teologie morală, fiind mai mult un subiect de drept bisericesc. Singura excepţie admisă în Evanghelie pentru desfacerea căsătoriei este *„păcatul adulterului"*.

Biserica ortodoxă şi-a stabilit atitudinea sa canonică faţă de divorţ: *„legătura de căsătorie între două persoane, încheiată legal se poate desface numai prin moarte sau printr-un astfel de motiv care prin sine însuşi e mai puternic decât ideea bisericii despre indisolubilitatea căsătoriei şi care distruge baza ei morală şi religioasă şi care, de asemenea este moarte, numai că în altă formă"*[44]. Din moment ce biserica e de părere că doar moartea aduce despărţirea putem vorbi de o moarte spirituală, de o decădere spirituală a indivizilor.

Petru Maior vorbeşte în scrisorile sale de mai multe tipuri de moarte: *„credinţa ne descoperă, cum că este altă lume mai largă, alt ochian de bine, şi de rău, altă furtună, cu care sufletul acolo se îneacă, în loc de a ajunge la liman. Aceasta aş vrea eu să vă arăt astăzi, adecă moartea cea cumplită, care o aduce sufletului păcatul: şi fiindcă două sunt morţile ce se zic de pedeapsă. Cea dintâi e moartea cea trecătoare, adecă moartea timpului; o a doua e moartea trupului împreună şi a sufletului care e moarte stătătoare şi veşnică; eu vreau să vă arăt, că a treia moarte, care se zice moarte de vină, este mai rea decât cele două morţi ce se zic de pedeapsă ...acea moarte e mai rea, care ne lipseşte de o viaţă mai slăvită (...). Se cade dacă să zicem că păcatul e o moarte mai rea decât toate morţile"*[45].

Pronunţarea divorţului nu se făcea uşor, el era atributul autorităţilor superioare, al mitropolitului. Divorţul, pentru un timp, a fost atributul forurilor ecleziastice. Numărul mare al cererilor de divorţ de la sfârşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX marchează începutul procesului de criză al familiei. De cele mai multe ori s-a încercat salvarea căsniciilor, divorţul nefiind acordat imediat. Morala ortodoxă condamnă divorţul propriu-zis, acceptând primirea la recăsătorie a părţii rămase nevinovate (în cazul adulterului).

Încă de la Constantin cel Mare, împărat creştin, era posibil prin lege, ca omul pentru cuvânt de curvie să se despartă de muierea sa, având drept de a se recăsători.

Petru Maior considera că *„pricinile cele de căsătorie din fire se ţin de judecătoria cea politicească, şi acolo se cade să se judece şi să se hotărască. Şi de au judecat aceste pricini săboarele, dintâi îngăduinţa împăraţilor au făcut această. De unde, precum împăraţii acea putere o pot lua iarăşi de la săboare o au dat: aşa împăratul Iosif al românilor aceste pricini luându-le de la judecătoria cea bisericească le-au fost întors dregătorilor săi celor politiceşti la anul 1786. Ci, acum iarăşi dându-se acel privileghion Besericii, protopopii noştii (...) aşa şi acum cu săboarele sale judecă toate pricinile cele de căsătorie"*[46] şi *„iaste cădinţă a protopopilor a judeca cauzele cele de căsătorie"*[47] şi divorţ. Petru Maior a scris şi un tratat *„Despre căsătorie"* în 1790, dovedindu-se a fi un bun cunoscător al dreptului matrimonial.

Acel *„privilegiu protopopesc"* de a *„judeca pricinile căsătoriei (...) ca protopopii (...) dară când se va întâmpla să desfacă de tot căsătoria să nu fie slobod părţile aceeaşi la altă căsătorie până când hotărârea soborului protopopesc nu se va transmite la scaunul vlădicesc pentru întărire"*[48]. Astfel, numeroase cereri de divorţ au fost adresate şi protopopiatului din Trei Scaune.

La 1800 se dă un deliberat *„în cauza căsătoriei a lui Voica Ilona din Sepşi Sent Giorgi cu bărbatul său Ioan Dreghici tot de acolo"*. Pricinile pentru care se cerea despărţenie erau următoarele: căsătoria ar fi fost fără voia părinţilor Ilonei, bărbatul său *„nu era harnic de a ţine casă şi ar fi cu purtare slabă"* şi avea numeroase datorii[49]. Însă, forurile superioare nu puteau lua în seamă astfel de pricini, care nu erau destul de întemeiate, nefiind considerate grave sau o abatere deosebită. Hotărârea luată urmărea îndreptarea preoţilor pentru salvarea căsătoriei.

Tot legat de căsătorie am întâlnit un caz deosebit de interesant în Covasna. Este o scrisoare a unui credincios care recurge la cererea ajutorului protopopului. Din scrisoare aflăm *„că fiul mieu anume Ieremia Dobrosu făcând încredinţare spre legiuita căsătorie cu Maria fiica (domnului) Mihu Furtună tot de aicea din Covasna"*. Acest tânăr a dat *„arvună de încredinţare"* în bani *„acum îmblători"*. Acesta moare şi tatăl lui cere lui Mihai Furtună să-i întoarcă banii[50]. Este singurul caz întâlnit când se acordă pentru o căsătorie o arvună în bani.

Întâlnim şi cazuri în care motivul desfacerii căsătoriei era bătaia, violenţa. Dintr-o scrisoare aflăm că preoţii Ioan din Lisnău şi Nicolae Komşa sunt martori la judecătoria din Sângiorgiu în *„cauza despărţirii soţilor Szoci Ianos - cauza fiind bătaia"*[51]. Tot din diversele scrisori aflăm situaţii, în care preoţii erau traşi la răspundere pentru pierderea unor acte de căsătorie (1847 - Dobolii de Jos), cazuri de infidelitate care cer o rezolvare urgentă (Chichiş, 1802).

Întâlnim şi documente care fac referiri la căsătoriile silite, forţate şi care în majoritatea cazurilor nu merg (cum am arătat mai sus). De la 1809, avem un act de divorţ, în care Ibzes Sara face o plângere protopopului că vrea să se divorţeze de bărbatul său Pasztor David cu care s-a măritat din forţă. Mai spune că bărbatul său *„nu e normal la cap*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

fapt care dovedesc o serie de martori"[52].

La 1786, Ghedeon Nichitici cerea, *„protopopului Kir Toma"* de a investi motivele ce au dus la *„neconsumarea căsătoriei dintre Ion Kadar şi a muierii sale Ilina"*[53]. Deci întâlnim şi în Trei Scaune căsătorii neconsumate, însă nu cunoaştem cauzele. Am putea pune totul pe seama faptului că aceste căsătorii erau mai mult *„o afacere"*. Se înţelege că sentimentele de iubire lipseau cu desăvârşire.

Biserica admitea recăsătoria, mai ales în rândurile văduvilor şi a văduvelor, dar şi a persoanelor divorţate dacă aceştia nu s-au făcut vinovate de desfacerea căsătoriei. Biserica interzicea a patra căsătorie.

Recăsătoria era un fenomen cu largi implicaţii sociale, depindea de nivelul mortalităţii, de mentalitatea epocii, de particularităţi biologice, religioase. În mediul rural, în general, bărbaţii se recăsătoreau mai repede şi după o perioadă mai scurtă de timp decât femeile, deoarece nu putea munci singuri[54].

Un caz de recăsătorie întâlnim şi în Sânpetru. *„Întâmplându-să de muerea lui Ioan Şerban anume Maria Tomii Colta (...) de 4 ani cu un hoţ vestit anume Costandin Băsculeţu în Ţara Rumânească au Moldova au fugit şi (...) până astăzi nu s-au mai arătat (...) şi vrând numitul ei bărbat Ioan Şerban a să căsătorii"* se cerea protopopului de a înştiinţa pe soţia susnumitului de a se prezenta la consistoriu Ioan Şerban era slobozit de a se căsători cu o altă femeie[55].

Avem, tot legat de căsătorie, o plângere a lui Demeter Judit din Zăbala, care a rămas însărcinată ca fată şi a fugit cu băiatul, făcând cununie la preotul unitarian. Acum regreta, cerea divorţul, iar copilul să fie întreţinut de bărbatul său[56]. Neînţelegeri au existat şi între socrii şi gineri sau nurori, se punea mare accent pe cantitatea zestrei. Toate acestea făceau ca tinerii căsătoriţi să nu se înţeleagă, dorind divorţul, apelând astfel la biserică.

Divorţul nu se acorda imediat, exista o perioadă în care părţile încercau să fie împăcate. Era o perioadă de *„despărţire de pat şi masă"*. În înţelegerea bisericii, această despărţire era una trupească şi nu una spirituală, nu era afectat încă pământul sacru al căsătoriei. În schimb, divorţul însemna şi despărţirea spirituală a soţilor, desfacerea a ceea ce *„Dumnezeu a unit"* până la moarte[57]. În viziunea bisericii, divorţul echivala cu o moarte spirituală.

Motivele cele mai frecvente de divorţ erau cele legate de agresivitatea partenerului, rezultat al alcoolismului, adulterului, concubinajului, ura şi sila faţă de soţul impus cu forţa de familie. Cu toate consecinţele negative, divorţul şi concubinajul ofereau individului alternative noi, de data aceasta în conformitate cu tentativele sale de împlinire.

O altă piedică, pe care o înlătura căsătoria, era apartenenţa mirilor, locul de unde se trăgeau. Cum am mai spus, căsătoria s-a desfăşurat într-un cadru delimitat şi impus de biserică. Când unul din cuplu nu era din satul unde se oficia căsătoria se cerea *„îndreptare"* sau dezlegare de la parohul localităţii din care provenea unul din membrii cuplului. În legătură cu cei ce fugeau dincolo de munţi sau care veneau, căsătoria se desfăşura în anumite condiţii: *„aşijderea nici unul din voi să nu îndrăznească vreun om, sau vreo muiare streini, dintr-o altă ţară, au şi din ţara aceasta şi să fie neştiuţi, până nu-i veţi cerceta şi veţi ispiti; pentru că vin mulţi dintr-alte locuri depărtate şi se însoară aici; pe la locurile lor au mueri sau muerile au bărbaţi şi lăsându-i au fugit, sau sunt a treia cununie şi vine aici ca să ia a patra muiare (- biserica nu accepta o a patra căsătorie -) sau muiarea să ia al patrulea bărbat, care lucru iaşte curvie şi fărădelege (...). Pre unii ca aceştia fără scrisoare de mărturie de la preotul locului lor, care să scrie cum că nu s-au însurat, au s-au însurat şi i-au murit muiarea, s-au iaşte a doua nuntă şi i să cade să mai ia încă o muiare, să nu-i cununaţi, pentru ca să nu facă fărădelegi, precum ca acestea multe ni s-au întâmplat de am judecat. Iară de să va întâmpla şi nu va fi cu putinţă să ia scrisoare de la preotul locului lor, (...) să puneţi pre fieştecarele dintr-înşii la jurământ (...); iară care vor fi a patra nuntă nice cum să nu îndrăzniţi a-i cununa"*[58]. Motivele sunt destul de clare pentru care erau absolut necesare acele acte de *„dezlegare"*.

În concluzie, putem spune că biserica a primat în problemele căsătoriei până la sfârşitul secolului al XIX când prin legile XXXI-XXXIII din 1894, biserica pierdea dreptul de validare a actelor majore din viaţa indivizilor. Biserica nu a acceptat uşor acest lucru şi a luat măsuri proprii pentru a-şi păstra cel puţin poziţia în conştiinţa umană. În faţa bisericii, căsătoria civilă nu avea valoare, dacă nu se încheia şi căsătoria religioasă.

Note

1. TOADER NICOARĂ, Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală si mentalităţi colective, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1997, p.157.
2. SORINA BOLOVAN, IOAN BOLOVAN, Atitudini privind formarea familiei în societatea românească din N-V Transilvaniei în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (1850-1880) în Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie Cluj. XXIX Cluj Napoca, 1988-1989, p. 527.
3. SORINA BOLOVAN, Familia şi relaţiile matrimoniale în satul românesc transilvănean în a doua jumătate a sec. al XIX-lea în Anuarul Institutului de Istorie Cluj Napoca, XXXV, 1996, p. 209.
4. Ibidem, p. 210.
5. Ibidem, p. 214.
6. ŞTEFAN LEMNY, Sensibilitate si istorie în secolul XVIII românesc, Editura Meridiane, Bucureşti, 1990, p. 75.
7. Ibidem, p. 77.
8. ION GHICA, Opere, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1967, p. 147-148.
9. ŞTEFAN LEMNY, op. cit., p. 78.
10. ANTIM IVIREANUL, Opere, Ediţie de Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, p. 377.
11. ŞTEFAN LEMNY, Op. Cit., p. 80.
12. PETRU MAIOR, Protopopadichia, Ediţie ingrijită, studiu introductiv, note, glosar, indici, rezumat, bibliografie selectivă: LAURA STANCIU, Editat de Muzeul Naţional al Unirii, Biblioteca Musei Apulensis, Alba Iulia, 1998, p. 140.
13. ANTIM IVIREANUL, Opere. Didahii, Ediţie de Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1997, p. 333.
14. TOADER NICOARĂ, op. cit., p. 158.
15. Idem.
16. TOADER NICOARĂ, op. cit., p. 160.
17. ŞTEFAN LEMNY, op. cit., p. 82-83.
18. NICOLAE BOCŞAN, Contribuţii la istoria iluminismului românesc, Editura Facla, Timişoara, 1986, p. 34.
19. ŞTEFAN LEMNY, op. cit., p. 76.
20. Arhiva Centrului Eclezlastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune, Dos. III. 4.1805, f. 17, verso.
21. SORINA BOLOVAN, IOAN BOLOVAN, op.cit., p. 527.
22. ibidem, p.529.
23. Arhiva Centrului Eclezlastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune, Dos I.1800, f. 16, verso.
24. SORINA BOLOVAN, op. cit., p. 217.
25. DORU RADOSAV, Sentimental religios la români, Editura Dacia, Cluj

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Napoca, 1997, p. 128-129.
26. ŞTEFAN LEMNY, op. cit., p. 81.
27. Ibidem, p. 82.
28. AUREL RĂDUŢIU, LADISLAU GYEMANT, Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania, tipărite în limba română (1701-1847), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 128.
29. Ibidem, p. 132.
30. Ibidem, p. 137.
31. LAURA STANCIU, De la modelul maiorean la realităţile oferite de protopopiatele Gurghiu şi Reghin în perioada 1785-1809 în volumul Spiritualitate Transilvană - Spiritualitate Europeană, Coordonatori: ANA DUMITRAN, IACOB MÂRZA, editat de Muzeul Naţional al Unirii şi Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia, 1999 (în curs de apariţie)
32. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune, Dos. III. 4.1837, f 56, verso.
33. ŞTEFAN LEMNY, op. cit., p. 83.
34. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune, Dos. 1832, f. 1, verso
35. ANTIM IVIREANUL, Opere. Didahii, Ediţie de GABRIEL ŞTREMPEL, Editura Minerva, Bucureşti, 1997, p. 338-339.
36. TOADER NICOARĂ, Op. cit., p. 182.
37. ANTIM IVIREANUL, Opere. Didahii, Ediţie de GABRIEL ŞTREMPEL, Editura Minerva, Bucureşti, 1997, p. 333.
38. SORINA BOLOVAN, op.cit., p. 221.
39. ŞTEFAN LEMNY, op. cit., p. 88.
40. PETRU MAIOR, Predici sau Învăţături la toate Duminicile şi Serbătorile anului, Editate acum întâiadată cu litere latineşti după ediţia din Buda de la 1811, de DR. ELIE DÂIANU, paroh şi protopop, Tipografia „Carmen" Petru P. Bariţiu, Cluj, 1906, p. 534.
41. V. A. URECHIA, Istoria românilor, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1892, p. 369.
42. ILIE MOLDOVAN, Adevărul şi frumuseţea căsătoriei. Teologia iubirii, vol. II, Tipografia Episcopiei Ortodoxe, Alba Iulia, 1996, p. 60.
43. Ibidem, p. 163.
44. Ibidem, p. 169.
45. PETRU MAIOR, Predici sau Învăţături la toate Duminicile şi Serbătorile anului, Editate acum întâiadată cu litere latineşti după ediţia din Buda de la 1811, de DR. ELIE DÂIANU, paroh şi protopop, Tipografia „Carmen" Petru P. Bariţiu, Cluj, 1906, p. 450.
46. PETRU MAIOR, Protopopadichia, Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, glosar, indici, rezumat, bibliografie selectivă: LAURA STANCIU, Editat de Muzeul Naţional al Unirii, Biblioteca Musei Apulensis, Alba Iulia, 1998, p. 140.
47. Ibidem, p. 246.
48. LAURA STANCIU, De la modelul maiorean la realităţile oferite de protopopiatele Gurghiu şi Reghin în perioada 1785-1809 în volumul Spiritualitate Transilvană - Spiritualitate Europeană, Coordonatori: ANA DUMITRAN, IACOB MÂRZA, editat de Muzeul Naţional al Unirii şi Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia, 1999 (în curs de apariţie)
49. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune, Dos. 1.1800, f. 4, verso.
50. Ibidem, Dos. III. 4. 1837, f. 40, verso.
51. Ibidem, Dos. III. 4. 1838, f. 3, verso.
52. Ibidem. Dos. III. 4. 1809, f. 4,5, 6, verso.
53. Ibidem, Dos. 1. 1786, f 5, verso.
54. SORINA BOLOVAN, IOAN BOLOVAN, op.cit., p. 532.
55. Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan", Sfântu Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune. Dos. I.1791, f. 1 verso.
56. Ibidem, Dos. VI. 3. 1805, f. 1, verso.
57. DORU RADOSAV, op. cit., p. 133.
58. ANTIM IVIREANU, Opere. Didahii, Ediţie de GABRIEL ŞTREMPEL, Editura Minerva, Bucureşti,1997,p. 338

Abstract

The atitude of the Orthodox Church about mariage and divorce (1750-1850)

The church had had the precedence in the marriage problems until the end of the XIXth century when, through the laws no. XXXI – XXXIII from 1894, the church lost the right to validate the major deeds in a person' s life.

The church undertook personal measures in order to keep its position, at lest in the human consciousness.The civil marriage had no value for the church without the religious marriage.

Maria Băilă
Prof., Şcoala generală „Várady Jozsef",
Sf. Gheorghe, Str. Benedek Elek, nr. 20
Tel. 067/317773

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 191-195

Fenomene istorice şi demografice în Valea Târnavei Mici din Evul mediu până astăzi,
în conformitate cu date ale toponimiei

Toponimia, ca disciplină de graniță fiinţează la intersecţia mai multor ştiinţe, respectiv lingvistica, geografia şi ştiinţele istorice, şi constituie o veritabilă arhivă nescrisă. Toponimele sunt nume proprii, nu se formează, pe bază de abstractizare, ca substantivele comune. Unele sunt strâns legate de nume de persoane şi se comportă ca ele, însă se manifestă mai stabil şi nu se supun modei, unele fiind rezultat al colonizării[1].

Pentru epoca medievală se apreciază în schimb, că documentele sunt instrumentul prin care vorbeau categoriile privilegiate între ele - colectivităţi, aşezate în condiţii privilegiate, indivizi proprietari, instituţii bisericeşti, iar ţărănimea, ca obiect istoric, în probleme de danii şi confiscări apare foarte rar. Toponimia folosită în documente nu reflectă toponimia populară originară şi în multe cazuri este inventată, datorită tendinţei sustragerii prin uzurparea unor terenuri, pentru a induce în eroare suzeranul sau autoritatea eminentă, deci rezultă din acte de samavolnicie. Până la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul sec. al XV-lea, actele de danii şi cele de confirmări de proprietate cuprind regiunile de şes, gurile văilor largi, regiunea colinară şi o parte din cea deluroasă, cam între 1/3 şi cel mult 2/5 din totalul suprafeţei Transilvaniei. Informaţiile se vor completa datorită lingvisticii, toponimiei şi etnografiei[2]. Se remarcă, pe plan etnolingvistic, că elementele de macro-, mezo- şi microtoponimie, indiferent de aspectul etnic al populaţiei constituie *„un document de oralitate incontestabil"*, deoarece limba vorbită de o comunitate umană este realitate tot atât de indubitabilă ca şi limba scrisă[3].

Vechimea şi continuitatea locuirii zonei Târnavei Mici, inclusiv etnogeneza şi creştinarea sunt urmărite într-o serie de lucrări de specialitate, cum este recenta *"Istorie a Transilvaniei"*, Ed. G. Bariţiu, volumul I, Cluj-Napoca, 1997, sau lucrări mai vechi ale lui D. Protase, D. Tudor etc., cam 20-25 de nume fiind aşezări de pe Târnava Mică (aşezarea de la Gogan-Bahnea, tezaurul descoperit la Alecuş, jud. Alba), sau cel de la Dâmbău – în vestul Târnăveniului, ştampilele a două unităţi auxiliare romane, descoperite la Târnăveni şi în satul Ozd, vestigiile staţionării unei cohorte la Sărăţeni (inclusă azi în oraşul Sovata), unitate care aparţinea de castrul auxiliar de la Călugăreni, de pe Valea Nirajului. Pe de altă parte, se apreciază că deşi materialul epigrafic este ceva mai redus decât în zona centrală a Daciei, vestigiile arheologice, numismatice din zona Târnavelor, Mureşului, Nirajului, dar şi în zona de pe Olt şi Râul Negru a cunoscut o viaţă romană de intensitate remarcabilă, în mediu prevalent rural, cu centru de producţie meşteşugărească (ceramice, siderurgie), saline, cariere de piatră etc., ca şi cetăţile, castre ale unor trupe auxiliare pe limes existând cel puţin 10 castre auxiliare de primă importanţă. Romanismul, reprezentat în primul rând de limba vie, latina oficială şi populară, nu era mai puţin viguros, ca în restul provinciei, iar populaţia imigrată - militari, funcţionari şi colonişti -, convieţuia peste tot cu băştinaşii, după cum dovedesc monedele, ceramica şi materialele constructive[4].

Academicianul Ştefan Pascu, în monumentala sa lucrare *„Voievodatul Transilvaniei"* se preocupa de analiza unor toponime, alături de terminologia socială şi politico-instituţională cum este cazul unor termeni ca voievod, oraş, sat etc. Studierea unor aspecte de acest tip întâlnim şi într-o lucrare mai veche a unui G. Popa-Lisseanu, *„Secuii şi secuizarea românilor"*. Documentul regelui Andrei al II-lea din 1222 mărea teritoriul acordat teutonilor, însă hotarul dinspre răsărit al Ţării Bârsei îl formau brodnicii – arată cercetătorul anterior menţionat, populaţia româno-slavă, care a lăsat termeni toponimici precum Boroşineu, Sacsva, Zagon, Covasna, Răchitiş etc., care numai ungureşti nu pot fi.

Numele de Ciuc este de origine slavă, provenind din *cuka*, însemnând *vârf de munte*, în slavă, iar Giurgeul este cea mai recentă colonie secuiască. Tot relativ târziu a fost colonizată Valea Nirajului , care se învecinează cu cursul superior al Târnavei Mici, după cum arată un document din anul 1274 al lui Ştefan al V-lea, *„dux Transilvaniensis"*, pe când era asociat tatălui său, Bela al IV-lea. În acelaşi timp, ţinutul de la Tiremia şi Teremioara, dar şi castrul regal de la Veţa(Vecs), nu făceau parte din ţinutul secuilor. În general, localităţile judeţului Mureş, numite secuieşti, dovedesc (G. Popa-Lisseanu) tocmai originea lor nesecuiască – inclusiv Târgu Mureş, în maghiară Székely Vásárhely. Mai mult, secuii au fost creştinaţi relativ târziu, după aşezarea lor. Dovada sunt cele peste 57 de localităţi care poartă termenul de *„sfânt"* în nume. Pe de altă parte, pe plan administrtiv şi judecătoresc s-au păstrat, din formele vechi de organizare scaunele de judecată (Stühle), adoptate şi de secui, ca şi de saşi, însă inexistente în Ungaria, ca şi în Germania. Mai multe comune din Ardeal se numesc după voievozii care au stăpânit sau au posedat acele comune: Voievodeni (în perioada interbelică, în judeţul Făgăraş), Vaidacuta (comuna Suplac, pe Târnava Mică), Vajdahaga (judeţul Cluj)[5].

Academicianul Ştefan Pascu, într-o lucrare mai veche[6] arăta faptul că prin actele cancelariei maghiare se schimbă numirile româneşti şi latine ale localităţilor sau se adaugă o terminaţie maghiară la nume. Vechimea şi prioritatea numelui şi a elemenutului românesc reies clar din numele hotarelor comunale, în totalitate româneşti, chiar şi atunci când satul poartă nume unguresc. Era un obicei curent al autorităţilor medievale maghiare de a traduce numele româneşti sau româno slave, sau, dacă nu, dădeau pur şi simplu alte numiri. Denumirile acestea *„oficiale"* erau cu totul artificiale, nu aveau un suport viabil şi ca urmare, neavând sorţ de persistenţă nu rezistau.

Cercetătorul clujean Aurel Răduţiu[7] constată exis-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tenţa a patru etape în constituirea numelor *„oficiale"*. Prima, pentru secolul XI- XII, corespunzând începutului aservirii obştilor săteşti, a doua pentru secolele XIV şi XV, a formării şi organizării marilor domenii feudale, etapa secolelor XVI şi XVII, de recrudescenţă a iobăgiei, aflată în faza gravă a şerbiei şi ultima, esenţială (sec. XVIII şi prima jumătate a secolului următor), de reglementare a raporturilor sociale şi de birocratizare, odată cu întocmirea marilor conscripţii oficiale, de înregistrare a populaţiei, clerului şi credincioşilor, de reglementări urbaniale şi întocmirea lucrărilor cadastrului. Oficializarea toponimiei în limba română s-a făcut în cadrul reformei politico-administrative făcută sub împăratul Iosif al II-lea în anul 1784, numirile româneşti primind girul oficial, alături de limbile oficiale ale Marelui Principat – inclusiv germana, cu folosire prioritară, atunci, ca şi în perioada postpaşoptistă. Puţinele excepţii, - concesii, desigur, se întâlnesc în unele colectivităţi mari româneşti de pe Pământul săsesc[8].

În perioada liberală şi a funcţionării Dietei de la Sibiu, în pofida rescriptului imperial din aprilie 1863 şi a adoptării legii de folosire a limbii române în condiţii de egalitate cu limbile oficiale (sept. 1863), datorită opoziţiei autorităţilor locale, limba română nu a fost folosită nici în administraţie, nici în judecătorii. Lipsind preocupările oficiale, românii – *„Gazeta de Transilvania"* din ianuarie 1865, au încercat să creeze un curent de opinie pentru a o impune, aşa cum s-a întâmplat şi în anii 1867 şi 1868 (*„Pronunciamentul de la Blaj"*), chiar dacă între timp suportul lor legal a fost sfărâmat de regimul dualist[9].

Sistemul nomenclaturii localităţilor a fost influenţat de aplicarea unor legi – *„Legea recensământului"* (1880), respectiv *„Legea colonizării"* din anul 1904 şi mai ales legea de maghiarizare a tuturor numelor de localităţi. S-au desfăşurat adunări de protest organizate de Partidul Naţional Român, la Sibiu (decembrie 1897), Arad – în aceeaşi lună, în prezenţa lui Vasile Lucaciu, iar mitropolitul Miron Romanul a cerut în Casa Magnaţilor amânarea discuţiilor pînă când vor fi prezenţi şi reprezentanţii Bisericii greco-catolice, fapt neluat în seamă. La fel s-a procedat cu Memorandumul de protest semnat de mii de femei germane din Transilvania, a căror delegaţie nu a fost primită de către Franz Iosif. Mai mult, numele maghiare apar şi în *„Sematismele"* celor două biserici româneşti. Pe Tâmava Mică, Cetatea de Baltă era Kükülovar, Crăciunelul de Sus – Felsökaracsonyifalva, etc.[10]

În acest context menţionăm recursul făcut de către avocatul dr. Romul Boila, în numele Clubului comitatens român Tâmava Mică, în chestiunea schimbării numelui comunei Şoimuşul Român în Kükülesolymos (Şoimuşul de Tîmava), ca şi în cazurile de *„prigonire"* a limbii române, sau cu ocazia manifestării *„voiniciei"* (arbitrariului de către autorităţile locale, privind folosirea localurilor şcolilor confesionale româneşti din Boian de Biia)[11].

Vom aborda câteva toponime semnificative, folosind date rezultate din cercetările valoroase ale unui pasionat al istoriei, regretatul inginer Liviu Suciu din Tâmăveni, coroborate cu aprecierile unor personalităţi ale istoriei şi filologiei. Numele *Târnava* – ca hidronim, iniţial, dar şi al actualului municipiu, Tâmăveni (din anul 1941, deşi în perioada interbelică i se spunea neoficial Târnava-Sămărtin sau simplu, Sămărtin), provine dintr-un radical indo-european *k'er* (dacicul *sar*, romanul *târă*, cu sens de mie), fiind apropiat de verbul păstrat în sanscrită *târ* = a trece prin, a traversa, a pătrunde (la G. Reichenkron). Însă *„târn"*, din *trnu* = spine (în slavă), (deşi **„spine"** este incontestabil de origine latină), atunci protoeuropeanul *ava* nu poate fi decât apă, prin fenomenul va a dat formele de *ava, aqua* (latină), *aqua* (ital.), *eau* (franc.), pentru ramura sudică şi *vada, voda* (în limbile slave), *wasser* şi *water* (germ. şi engl.), pentru ramurile nordice[12].

Această interpretare, cu anumite nuanţe, desigur, ca *„Vale a Spinului"*, apar la P. Hunfalvy în *„Etnografia Ungariei"*, la Z. Gombocz în *„Limba maghiară"*, dar şi la Haşdeu, Xenopol, Sextil Puşcariu, Balint Herman, Dr. Augustin Bunea, istoricul Blajului şi N. Drăgan[13], destramă reţeaua de interpretări tendenţioase, care apar la J. Melich sau la R. Roessler, punând hidronimul în legătură nu numai cu folosirea variantei româno-slave, preluată şi de către saşi. Interpretarea ca *„Vale a spinilor"* apare şi la doi eminenţi savanţi contemporani, E. Petrovici şi I.I.Russu[14] (dar şi la I. Jordan).

Această *„Apă a Spinilor"* au găsit-o slavii veniţi în secolele VI şi VII şi n-au mai rebotezat-o, pentru că le era uşor de înţeles, tot aşa cum au făcut şi în Slovacia şi în Bulgaria de azi, unde Tâmava şi Tâmovo (Ţârnova) erau la fel de vechi şi de uşor de înţeles pentru ei. În arealul românesc întâlnim şi Tâmoviţa (Odorhei), Tâma-Mare (Satu-Mare), Tâmova-Arad, Tâmova-Reşiţa etc.

Motivaţia denumirii Tâmava, ca *„Apa Spinilor"* (la L. Suciu), se explică prin faptul că bazinul hidrografic este bogat populat de trei specii vegetale, de trei esenţe lemnoase, de talie mică şi purtătoare de spini, care fac aşa numitele *„schinării"*, în componenţa lor intrând speciile: *Crataegus monogyna* (păducelul), *Prunus spinosa* (porumbarul) şi *Rosa canina* (măceşul). Prezenţi în lizierele pădurilor, pe răzoare, pe margini de drumuri şi mai ales pe păşuni şi fâneţe de deal, sunt numite *„specii pionere"*, ca şi celia *(Stippa penata* sau *lesingiana*), reprezentând zona geografică de silvo-stepă, care are marginea de vest la noi.

Dacă actualul municipiu Tâmăveni are nume relativ recent – cum am menţionat anterior, vechea aşezare era menţionată pentru prima dată documentar în anul 1278, într-un document de împărţire a unor pământuri – *„terra Tzcheu Sent-Martun"* (colecţia Teutsch-Fimhaber), în 1385 Dychewszentmarton (la Csánky Dészö), tot la Csanky în 1332 şi apoi în 1338 ca Zenthmartun, iar în anul 1502 *„oppidum Dychewsent"*. În 1760-1762, în statistica Bucow, un german sau un sas îl scria Ditse Szent Marton şi abia în anul 1854 *„Statistica Principatului Transilvaniei"* îl grafia cu nume duble: Dicsöszentmártin. Numele este derivat din numele prezent în Europa occidentală şi centrală pentru Sf. Martin, episcop de Tour (Franţa). Numai în Transilvania şi Banat au fost 16 parohii romano-catolice, care, pentru a se putea deosebi între ele, au primit câte un cognomen: Tâmăveniul era Dicsö-Szent-Márton (Sf. Martin *„cel lăudat"/„glorios"*), iar un sat de pe cursul Târnavei Mici - Coroisânmartin (în maghiară Korodsentmárton).

Tot după ing. Liviu Suciu trecem la urmărirea provenienţei (originii) numelor localităţilor componente *Bobohalma, Boziaş* şi *Botorca*, ca şi a hidronimului *Şoroşpata*, a cărui rădăcină a dat numele *Saroş*.

Bobohalma este denumirea satului din imediata vecinătate (nord) a oraşului, de care şi aparţine. Este un semn de dăinuire perenă în zonă, chiar dacă acei puţini rămaşi în zonă au fost asimilaţi, o urmă a dăinuirii lor fiind şi onomasticul patronim Baba, din zona noastră. Experienţa lor efemeră în centrul Transilvaniei este indicată de toponimele: Beşa (azi Stejereni, lângă Sighişoara), Beşinău (azi Secăşel, lângă Blaj), Besinău (azi Valea Izvoarelor, Mureş), derivate din maghiarul Besenyö-peceneg, la rându-i derivat din latinescul bissenus, (iar ei înşişi se pare- că-i spuneau bessi). În graiurile turcice *aba* şi *baba* însemnau: tată, conducător bătrân, şef militar, aşa cum spune despre unul dintre ei Anonymus (Magister P.). Este

www.cimec.ro / www.mncr.ro

vorba de Thomuzaba, nume compus din tomuz (topuz)=buzdugan şi aba=şef, deci *„Tata(l) buzdugamului"*. În scris este menţionată (după *„Dicţionarul"* lui C. Suciu) întâi în anul 1332 şi apoi până în 1732.

Boziaş, azi cartier al Târnăveniului este o denumire străveche, derivată din suvstantivul local *bozie* = socul negru, cum i se spune în alte zone, (acelaşi sens şi în *„Dicţionarul explicativ al limbii române"*). Ca semn al tăriei, perenităţii şi prolificităţii cuvântului sunt şi azi în limba română onomasticele: Bozea, Boze, Bozie, Boziu, dar şi toponimele Bozianu, Bozieni, Boziaru, precum şi recentele patronime din zona: Bozoşan, Bozoşanu, Bozeşan. Bozia este o plantă specifică terenurilor fertile şi este vizibilă în păşuni, pe locurile de târlire (locul strugurilor) şi aici s-au dezvoltat *„boziştile"*, care metaforic arată pământurile foarte fertile (este cunoscută rodnicia pământurilor dintre Pârâul Botorca şi cel al Soroşului, de pe terasa a II-a şi a III-a a Văii Târnavei, Boziaşul fiind satul lui Bozie (cnezii fiind menţionaţi aici în 1461 şi 1466).

Toponimul *Botorca*, numele unei mici localităţi de la marginea Boziaşului, de pe valea omonimă, vine de la denumirea unor izvoare ascendente, din poalele domurilor gazeifere, întinse de la Cetatea de Baltă la Deleni (Saroş), cu emanaţii de gaze, care bolborosesc. Tema veche românească *bot* a dat, datorită vechimii, o numeroasă familie de cuvinte şi este prezentă în cuvinte ca: bot (boturi), s.n. = partea anterioară a capului unor animale (botul calului, oii etc.), dar şi capătul unor forme de relief (bot de deal). De asemenea, celula special confecţionată de albinele doici, pentru viitoara matcă (botcă), botul de cules struguri, respectiv numele a două păsări: botrosul şi botgrosul. Tema bot dă noţiunea de cavitate, care se închide şi se deschide şi un sens legat de orcă, onomatopeic apropiat de verbul a horcăi (bolborosi), de unde a venit Botorca, însă aceste denumiri, datorate izvoarelor mai sus amintite, se întâlnesc şi la Corneşti şi Cetatea de Baltă.

Şaroşpata, pârâu, vale şi terenuri agricole, vine de la denumirea mai veche maghiară *Sároşpatak = pârâul noroios*. Explicaţia numelui nu are însă o acoperire practică. Care pârâu nu este noroios? Întrebarea este valabilă şi pentru localitatea Şaroş (azi Deleni), în maghiară Magyarsáros, sat în partea superioară a Văii Şaroşului, precum şi pentru localitatea de pe Târnava-Mare, Şaroşul Mare (în maghiară Szászáros = Şaroşul sătesc, pentru simplu motiv că în timpul ploi, care sat cu uliţe nepietruite nu era noroios = prima atestare a localităţii Deleni 1332, *„terra Sarus"*, ne duce la o soluţie acceptabilă, derivare din slavul sarisaru=culoare. Denumirea văilor Şaroş, de ambele Târnave, a putut da şi numele aşezărilor. În limba română există onomasticul Şaru (Dicţionarul onomastic român) şi toponimul Şaru-Dornei, în Bucovina. Culoarea apei acestor văi se datorează eroziunii profunde (până la roca galbenă de argile şi marne, dar şi unele emanaţii de hidrocarburi, în nuanţele curcubeului, datorită difracţiei razelor solare colorează apa). Terenul agricol de pe valea Şoroşpata (expunere sud) prezintă numeroase petece galbene, semn al eroziunii active. Dacă maghiarii ar fi dat denumirea iniţial, ea ar fi fost ca şi restul toponimelor autentic maghiare din Transilvania: Sarapatok=Glodeni (Mureş), Sarpartoc-Sighişoara, Sarszeg (Sarsi-Bihor), deci cu substantivul sar, uşor explicabil (cariera de lut, centru de olărie) şi nu cu un adjectiv comun tuturor pâraielor şi satelor. Deci derivarea: Pârâul Şarus-Şaruspatak-Şarospatak- Şaroşpata este posibilă.

Bahnea, comuna mare a zonei - fost *„oppidum"*, (în limba maghiară Boyha, numele satului Bord (comuna Cucerdea), ar putea avea sensul de comitatul Târnavei era de străbătut de 3 drumuri: unul ce venea dinspre satul Hidrifaia, altul *„drumul saşilor"*, iar al treilea, *„via magna"*, dinspre Coroisânmartin şi Suplac spre Târnăveni, două localităţi conţinând în nume şi *„vama"*: Vameşodrihei (Odrihei) şi Vamoşgalfalva (Găneşti, lângă Târnăveni, aparţinând într-un timp Craiului (voievodului, iar după 1541 principelui Transilvaniei), ca şi alte Craieştiuri din Cluj, Neamţ, Bacău etc. În legătură cu numele localităţii Coroi şi mai sus menţionatul Coroi-sânmartin (prima parte a numelui), deşi cu folosinţă veche, una din posibilele explicaţii ar putea fi un hipocoristic – numele unor conducători locali – şi la estul Carpaţilor, în Neamţ şi Vaslui[17], dar este prezent şi în Munţii Apuseni[18].

Străveche este şi rădăcina numelui localităţii *Bălăuşeri*, toponim derivat din sanscritul *„bala"* = forţă, vigoare, care a dat în română balaur, în sens de *„Monstru, fiară graoznică"* şi de aici a derivat: Bal, Bala, Balos, Balas, Bălaj, iar ca localitate Bala[19] (la I.I. Russu are sensul de *„mlaştină, loc mocirlos"*). Sărăţeni, localitate înglobată azi Sovatei, s-a considerat că ar deriva din limba latină, însă în sanscrită *„sara"* este *„sărătură"* şi este mai plauzibilă derivarea din rădăcină comună[20]. Numele Praid al localităţii de la izvoarele Târnavei Mici derivă de la *„Para"*, denumirea unui tip de aşezare tracică, sat întărit cu palisade, deosebite de dave. Sensul termenului *„para"* este, pe de o parte *„împreună, de la"*, dar şi *„fericire"*, respectiv *„Fiinţă Supremă"*. Un ultim sens, care ne interesează aici, este toponimic, *„împrejurare, grămadă (şi de apă)"*, deci aşezare împrejmuită cu şanţuri de apă[21]. De fapt, Sărăţenii au fost un punct al complexului defensiv în zona de delimitare a Daciei Porolissensis de Dacia Apulensis[22], iar la Praid, situat tot pe *„drumul sării"*, s-au descoperit cărămizi cu inscripţia *„Legio V. Macedonica" (LVM)*.

Numele Căliman (al munţilor din nordul cursului superior al Mureşului), dar şi localitatea Călimăneşti, de pe cursul Târnavei Mici (comuna Fântânele), provine din sanscritul *„kaliman"*=negru (sensul iniţial s-a pierdut)[23]. Numele Sovata se leagă de sanscritul *„sala"*=lăcaş, casă, locuinţă şi *„Sova"*=grai, slovă şi *„Salsovia"*, care în limba dacă, înseamnă *„locul unde se foloseşte scrierea"*[24].

Problema împrumuturilor de termeni în limba română este analizată de mult timp şi unul din bunii cunoscători ai problemei, filologul italian Mario Ruffini[25] remarca faptul că împrumuturile de la unguri sunt puţin numeroase, deşi de o certă valoare culturală în ansamblu, referindu-se la vocabularul militar, administrativ şi juridic, ocupaţii domestice, comerţ etc. Nu a avut loc o penetrare în masă a unor elemente lexicale în limba autohtonilor, aşa cum în limbile romanice din Occidentul Europei nu au pătruns elemente lexicale germanice, limba autohtonilor servind nevoilor acelor civilizaţii superioare, existând raţiunea propriei conservări. Pe bună dreptate, unul din specialişti români de prim rang[26] remarcă că toponimia românească este în proporţie de 80% românească, incluzând însă, pe lângă fondul autohton şi toponime pseudo-slave, create pe baza unor apelative şi nume de persoane de această origine, împrumutate şi generalizate în limba română.

Privitor la folosirea numelor duble, remarca academicianului Emil Petrovici, referitoare la participarea unei minorităţi oarecare la întemeierea aşezării sau la stabilirea în localitate (mai ales dacă grupul respectiv are o poziţie socială superioară) este valabilă şi pentru Târnava Mică. Este cazul Şoimuşului Roman (Olah Sollymos), Olah Szent Laszlo (Laskăul Mare), Olah Szep Mezew (Şona), Olah Kotsard (Cucerdea Română) etc. [27] Un alt specialist valoros, N. Drăgan, pornind de la caracteristicile de organizare ale obştii româneşti, influenţată de ocupaţiile economice specifice şi de densitatea rară a populaţiei (chestiuni urmărite şi de către acad. St. Pascu în *„Voievodatul Tran-*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

silvaniei"), vorbeşte de o primă etapă a dezvoltării satului ca *„măieriste"*: în maghiară *„haza"*=casa sau *„telek" (telke)*=cătun, care atunci când creşteau ajungeau sate (*„falu"* sau *„falva"*). Putem exemplifica cu menţionatul Crăieşti, de lângă Tâmăveni (Kiralyfálva), românizat Craifalău, un alt Crăieşti, lângă Târgu Mureş, Cuştelnic (în imediata vecinătate a Tâmăveniului, Csüdotelke), dar şi Şomoştelnic pentru localităţile ce au *„maghiar"* în nume: Biia (Magyarbene), Sânbenedic (Magyarszéntbenedek), Şilea Ungurească (Magyarsülye) etc. Apartenenţa etnică a populaţiei este marcată – pentru anumite perioade, desigur – de unele nume, păstrate în documente (sau cunoscute doar de unii din locuitorii actuali): este cazul unor localităţi cu numele *„Szasz"*: Ceuaş (Szászávas), Daia (Szász Daia), Ormenis (Szászörmenyes) – *„satul armenilor"*, iar etnonim este şi Tătârlaua. În localitatea Hărânglab, azi cu populaţie mixtă română şi maghiară odinioară au trăit saşi, care la 1358 erau grupaţi pe o *„platea Zazwthe"* (ulița saşilor)[29].

Satele cu populaţie săsească – de menţionat că saşii nu au avut pe Tâmava Mică localităţi urbane – urmează şi ele aprecierea lui N. Drăgan. Astfel, Jidveiul este Seiden, Ţigmandrul este Zuckmanteil, Senereuşul este Zendersch, Şona este Schönau, Cetatea de Baltă este Kökelburg, Filitelnicul este Felldorf, Boianul este Bonnensdorf. Cundul, ca etnonim este Reußdorf, adică *„satul ruşilor"* (slavilor), iar numele săsesc al Viişoarei este Heidendorf, derivat din Besenyö=peceneg, *„satul paganilor"*[30]. În schimb, Veseuşul este Michelsdorf, *„satul lui Mihail"*, Senereuş vine de la Zender (judecător), Hetiur era Marienburg (*„satul Mariei"*), Nadeş provine din nadesch=stuf, Curciu (Kritsc) este *„loc deşelenit"*, ca şi Rode (Zagar)[31]. Numele Filitelnic (Felldorf), în ungureşte Fületelke vine din moselanul Fell (în documente vell), însemnând *„partea de sus"* a aşezării[32].

Am urmărit originea termenilor care stau la baza acestor toponime, căutând să ne raportăm la dinamica modificărilor istorice şi a structurilor demografice, în contextul unor modificări generate de schimbările politice şi reorganizările administrative. Nu avem pretenţia decât de a schiţa o parte a *„traseului"* acestor denumiri, consultând tot ce este posibil pe *„teren"*, inclusiv lucrări metodico-ştiinţifice ale cadrelor didactice şi cercetări de durată, finalizate, care din nefericire, nu au văzut lumina tiparului. Încheiem cu specificarea că, după primul război mondial, conform *„Dicţionarului localităţilor Transilvaniei"* a lui Istrate şi Martinovici (1920), *Recensământului din 1930*, a *„Nomenclatorului poştal al tuturor localităţilor din România"*, 1940, însă şi recensămintelor şi nomenclatoarelor de după al doilea război, numele localităţilor zonei noastre au cunoscut *„stabilitate"* şi, în acelaşi timp au păstrat substratul tradiţional, reflectând convieţuirea multietnică.

Note

1. AL. GRAUR, Nume de locuri, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 5-7.
2. I. MOGA, Câteva consideraţiuni privitoare la cercetarea istoriei Transilvaniei, în I. MOGA, Scrieri istorice (1926-1946), Ed. Dacia, Cluj, 1973, p. 21-24.;
3. AL. TOSA, Toponimia Carpaţilor, în "Şcoala ardeleană" – revista de cultură, Tg. Mureş, an II, 1992, nr.8, octombire, p.6;
4. I. I. RUSSU, Românii şi secuii, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1990, p. 31-33;
5. G. POPA – LISSEANU, Secuii şi secuizarea românilor, în "Revista Fundaţiei Drăgan", nr. 5-6/1989, Ed. Nagard, Roma, p.209-212;
6. ŞT. PASCU, Istoria Transilvaniei, Blaj, 1944, p.68;
7. A. RĂDUŢIU, Nume populare de sate din Transilvania oficializate în secolul al XVIII-lea, în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie", Cluj Napoca, XXVI, 1983-1984, p. 410-411;
8. S. RETEGAN, Dieta românească a Transilvaniei, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1979, p. 128-129;
9. Ibidem, p. 159-160;
10. M. PĂCURARIU, "Politica statului ungar faţă de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918, Sibiu, 1986, p. 36-37;
11. N. V. FELA, "Mişcarea naţională a aromânilor din zona Tâmavei Mici între anii 1900-1918, în "Acta Musei Napocensis", Istoric, 33, II, 1997, p. 138-139;
12. L. SUCIU, "Câteva consemnări de toponimie tâmăvcană-manuscris";
13. A. BUNEA, "Încercare de Istorie a Românilor până la 1382", Bucureşti, 1912, p. 116, şi N. Drăgan, "Românii în secolele al XI-XIII – lea pe baza toponimiei şi onomasticii", Bucureşti, 1933, p. 399;
14. E. PETROVICI, "Istoria poporului român oglindită în toponimie, Ed. Academiei, 1970, p. 245; I. I. RUSSU, "Etnogeneza românilor", Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 220; I. IORDAN, lucr. cit., p. 102;
15. Pt. Bahnea, la N. N. CONSTANTINESCU, "Dicţionarul onomastic românesc", Editura Acad. R.P.R., 1963, p. 187 şi 290; pt. Bord, I. CRISTACHE – PANAIT, O conscripţie parţială din 1767, din fostul comitat al Târnavei în "Angvstia", 3 (1998), p. 102 se face relaţia cu voievodul Herbord;
16. ŞT. PASCU, Voievodatul Transilvaniei, Cluj Napoca , volum II, 1979, p. 320 şi MARTINOVICI, ISTRATE, Dicţionarul localităţilor Transilvaniei, 1920, - pentru localităţile judeţului Târnava Mică;
17. I. PĂTRUŢ, Nume de persoane şi nume de locuri româneşti, Bucureşti, 1984, p. 31 şi 102;
18. T. FRÂNCU, G. CANDREA, Românii din Munţii Apuseni, 1888, - Apud la N. N. Constantinescu, op. cit., p.249;
19. A. BERINDE, S. LUGOJAN, Contribuţii la cunoaşterea limbii tracilor, Ed. Facla, Timişoara, 1984, p. 56 şi I. I. RUSSSU, Etnogeneza românilor, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 259;
20. A. BERINDE, S. LUGOJAN, op. cit., p. 208;
21. Ibidem, p. 73;
22. I. FRENCZI, M. PETICĂ, Limeşul Daciei. Contribuţii la cunoaşterea sectorului Brâncovenşti-Călugăreni şi Călugăreni-Sărăţeni, în "Apullum", XXXII, 1995, p.141;
23. A. BERINDE, S. LUGOJAN, op. cit., p. 121;
24. Ibidem, p.75;
25. M. RUFFINI, Istoria Românilor din Transilvania, Bucureşti, 1993, p.29;
26. E. PETROVICI, op. cit., p.249;
27. C. SUCIU, Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania, volum II, Ed. Acad. R.S.R., 1968, p. 13-14;
28. N. DRĂGAN, op.cit., p.38 şi C. SUCIU, op. cit., vol. II, p.31,176, 185.
29. ŞT. PASCU, Voievodatul Transilvaniei, vol.II, 1979, p.105;
30. TH. NÄGLER, Aşezarea saşilor în Transilvania, Bucureşti, 1992, p.184, 190;
31. Ibidem, p.180, 181, 186, 190, 193;
32. N. DRĂGANU, Toponimie şi istorie, Cluj, 1928, p.37.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Historical and Demographic Phenomena in Târnava Mică Valley throughout the Middle Ages to the Present Day, according to the Data Given by Toponimy and Onomastics

The study presents a first attempt to approach the historical development of the former Târnava county, taking into consideration the data given by the toponimy and the onomastics and by the "experienced history".

Having its own historical and demographic individuality, this region has always been inhabited by a main population of Romanians. Together with the Romanians there lived a Slav population, too, but they were assimilated in no time by the Pecenegs and other migratory populations.

The Hungarians settled at the end of the 12th century and the beginning of the 13th century and succeded in conquering Transylvania after a long resistance on the part of the Romanians. Szeklers, Germans and the Teutonic knights were colonized here.

The Szeklers, with roots in several Turkish tribes from the Steppes, came to Transylvania from Panonia where they had lived together with the Hungarians.

The German Colonists came from Flandra and Luxemburg from the Rhine and Moselle Valleys, or from Saxonia and they are known under the generic name of "Saxons". Some of them had settled on the banks of Târnava Rivers.

The Szeklers and the Transylvanian Saxons had developed comunities and later on settlements with their own jurisidction.

The article presents relative data concerning the settlements, population, the demographic evolution as well as the historical life together in this region, beginning with some archeological evidence.

Nicolae Victor Fola
Prof., Grupul Şcolar de Chimie Industrială
Târnăveni, Str. Republicii, nr. 30
Tel. 065 / 441612

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Date privind emigrarea în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a unor locuitori din Scaunele Giurgeu şi Ciuc

Depre emigrările româneşti din Transilvania în Ţările Româneşti au scris mulţi istorici români a căror valoare este incontestabilă, cum ar fi Nicolae Iorga, David Prodan, Ştefan Meteş, Ştefan Pascu, Ioan Nistor ş.a. Cauza primară a acestui fenomen, potrivit lui I. Nistor o găsim în pierderea dreptului de proprietate asupra pământului din întreg cuprinsul ţării cucerite de unguri. Pământurile cultivate de ei nu mai erau ale lor, ci ale regelui, care se folosea de ele pentru a răsplăti vitejia ostaşilor săi şi pentru a înzestra bisericile şi mănăstirile din cuprinsul regatului său apostolic[1].

Tot din aceste pământuri au fost cedate şi coloniştilor saşi. În acest fel, o mare parte din ţăranii români, din proprietari au ajuns clăcaşi pe moşiile regelui, ale nobililor, mănăstirilor şi saşilor. S-au menţinut ţărani proprietari în Ţara Făgăraşului, în Banat şi în Maramureş[2].

Călcarea dreptului de proprietate a ţăranilor asupra pământurilor cultivate şi moştenite a dat primul imbold la emigrări[3] şi au început pribegirile românilor dintr-un loc în altul, de pe o moşie pe alta, dintr-o parte a ţării în alta, pînă ce ajunseseră în ţările vecine[4].

Dezmoştenirea, la început, nu era identică cu aservirea. Prin veacurile XIII, XIV şi XV ţăranii se bucurau încă de dreptul de liberă strămutare. Veacul al XVI-lea e o epocă de multe şi mari frământări pentru viaţa Transilvaniei. Izbucneşte răscoala din 1514, iar luptele interne se ţin lanţ, apoi cele cu habsburgii, care toate împreună istovesc forţele şi bogăţiile interne ale acestei provincii şi alungă mii de iobagi de la vetrele lor, nemaiputând suporta poverile ce li se impun[5].

După răscoala din 1514, condusă de Gheorghe Doja, ţăranii îşi pierd libertatea. Speranţa de a redobândi libertatea pierdută prin legarea de pământ, a determinat numeroşi iobagi să treacă munţii în Principate.

În 1514, dieta Ungariei din Buda printr-o moţiune cerea ca regele să intervină la conducătorii Poloniei, Moldovei, Moraviei şi Austriei ca aceste ţări să nu mai primească iobagi pribegi din Ungaria şi Transilvania şi chiar să-i extrădeze pe cei care sunt deja acolo[6]. În 1593 Dieta de la Cluj constata: *„trufaşii noştri iobagi adunându-se în cete mari şi ridicându-se se duc îndată în ţările româneşti"*[7].

Deşi se iau măsuri de pază ale graniţelor şi Dieta se sesizează în repetate rânduri, totuşi iobagii continuă să plece în Moldova şi Ţara Românească, principala cauză consemnată fiind lipsa de bucate.

La 7 noiembrie 1699, guvernul transilvănean raporta împăratului Leopold I că pribegirea locuitorilor peste hotarele ţării, numai cu multe şi mari sforţări poate fi împiedecată[8].

Pentru a împiedica emigrările, guvernul a luat multe măsuri, care însă, nu au dat roade întotdeauna, deoarece, scrie acelaşi I. Nistor, nişte măsuri administrative nu puteau zădărnicii ceea ce izvora din nevoi sociale[9].

Trecerea Transilvaniei sub stăpânire austriacă, prin tratatul de la Carlovitz (1699) nu a adus modificări în situaţia iobagilor români, pentru că spre uşurarea soartei lor nu s-a luat nici o măsură.

Una dintre cele dintâi măsuri administrative ale Împăratului Leopold I, în Ardeal a fost ordinul său din 7 noiembrie 1699, prin care se opunea emigrărilor în părţile turceşti, dar mai ales în Moldova şi Ţara Românească[10].

O serie de evenimente ca: ocuparea Transilvaniei de către Austria; răscoala lui Francisc Rakoczy al II-lea (1703-1711); ademenirea românilor de a primii unirea în lege cu Roma; mişcarea religioasă a călugărului Sofronie (1759-1761); interzicerea aşezării românilor în oraşe; înfiinţarea regimentelor grănicereşti cu condiţia catolicizării; răscoala lui Horea (1784); reformele regale neexecutate de nobili, relative la uşurarea sarcinilor iobagilor, sunt etape ce înteţesc acest proces[11].

În 1742 şi 1747, printr-o serie de măsuri, Maria Tereza încearcă să uşureze sarcinile iobagilor, dar intenţiile ei rămân zadarnice. În timpul domniei ei, emigrările au luat o asemenea dimensiune, încât în 1746 a fost nevoită să stabilească o comisie care să constate la faţa locului cauzele care împingeau populaţia să emigreze. Din raportul acestei comisii înaintat Împărătesei la 14 septembrie 1746, reies următoarele cauze: prigoniri din cauza credinţei religioase; mizerii de natură politică, economică, socială; sarcina birurilor; starea umilitoare a poporului[12].

Guvernul Transilvaniei porunceşte la 1758 să se împiedice emigrările românilor din ţară, iar cei ce îndeamnă la emigrări să fie prinşi şi duşi la închisoare. De altfel, în tot acest timp se succed ordinele guberniale prin care se stabilesc măsurile ce trebuie luate pentru împiedicarea emigrării populaţiei în ţările vecine (1707), păzirea riguroasă a munţilor limitrofi (1748), organizarea pazei pe toate cărările ascunse din munţi (1750), paza şi construcţiile militare de la pasurile Ghimeş şi Oituz (1750). În 1760 organizarea plăeşilor şi puşcaşilor a fost desfiinţată, şi regiunile de la hotarul Moldovei şi Ţării Româneşti au fost militarizate. Planul militarizării a emanat de la generalul Bucow, care atunci îndeplinea funcţia de guvernator civil şi militar al Transilvaniei.

Situaţia nu se schimbă. Viitorul împărat Iosif al II-lea, aflat în judeţul Arad, în aprilie 1768 scrie despre nobilii conducători şi proprietarii de acolo că se poartă rău cu românii şi de aceea mulţi emigrează[13].

În veacul al XVIII-lea, emigrările românilor în cele

www.cimec.ro / www.mncr.ro

două principate române sunt în continuă creştere.

Răscoala lui Horea, din toamna anului 1784, a fost o încercare disperată de a scutura jugul iobăgiei.

Două conscripţii din 1785 şi 1789 ne confirmă ce proporţii extraordinare a luat exodul românesc din Transilvania îndată după răscoală. Conscripţiile acestea cuprind numărul populaţiei pe diferite categorii la un număr de 330 de sate din judeţele Dăbâca, Someş, Turda şi Cojocna.

Din ordinul împăratului Iosif al II-lea s-au făcut două conscripţii ale populaţiei din Transilvania, care constată 1.577.515 locuitori în 1786 şi 1.550.179 locuitori în 1787, deci în curs de un an, o scădere a populaţiei cu 27.336 locuitori, ori aceasta, cum recunoaşte şi scriitorul sas, I. Hintz, a trecut în cea mai mare parte în Ţările Române din vecinătate[15].

Un istoric maghiar de seamă, Marczali, relatează că îndată după răscoala lui Horea, în 1786 pleacă în Moldova nu mai puţin de 1.992 de familii din Maramureş şi în 1789 un număr de 1.500 de suflete din judeţul Turda[16].

La 22 august Iosif al II-lea a decretat desfiinţarea iobăgiei. Demersul legislativ al împăratului a încetinit, ce-i drept, mersul emigrărilor, fără însă, a-l putea opri cu desăvârşire. Emigrările continuă şi în cursul veacului al 19-lea.

Potrivit unor rapoarte întocmite de notarii scaunelor Ciuc şi Giurgeu, şi înaintate Judelui Suprem Regal în anii 1813, 1814 şi 1816 în Moldova au emigrat 482 de persoane din localităţile: Izvorul Mureş - 56 de persoane; Bicaz - 150 de persoane; Subcetate - 7 persoane; Ivănuş - 75 persoane; Tulgheş - 49 persoane; Bilbor - 51 persoane; Corbu - 14 persoane; Ditrău - 12 persoane; Lunca de Jos - 25 persoane; Lunca de Sus - 43 persoane. Din cele 482 de persoane erau 227 bărbaţi şi 255 de femei. După grupa de vârstă situaţia se prezintă astfel: între 1-7 ani - 65; între 7- 7 ani - 11; între 17-40 ani - 248; între 40-50 ani - 44; peste 50 de ani - 5 persoane. Numărul cel mai mare al plecaţilor ilegali sunt din Bicaz - 150.

La motivele plecării, rapoartele consemnează: o parte din cauza scumpetei şi a banilor puţini; o altă parte însă, din cauza fricii de înrolare au fugit în Moldova în 1813 şi 1814 şi în 1816; din cauza recoltei scăzute; lipsa de pâine şi foametea; bani puţini; speranţa într-o viaţă mai bună. În raportul din 1816 apar şi nume ca: Tinka Theodor, Kosar Konsztantin, Kintses Gergely, Nagy Orosz Mihaly (am păstrat scrierea numelor aşa cum apar ele în documente).

Faptul că în 1805 la 30 noiembrie, Regimentul de Infanterie prezenta măsurile luate în problema opririi emigrării populaţiei din Bilbor, dovedeşte că din această localitate au emigrat sau intenţionau să emigreze mulţi.

Într-o plângere formulată în 1819, împotriva autorităţilor militare, locuitorii români din Valea Jidanului, Bicaz, Ivănuş şi Bilbor se arată că din cauza valorii nejustificat de ridicată a arendei, ce o plătesc pentru munţii şi pădurile revendicate, sunt nevoiţi să emigreze, pentru că nu au cum să o plătească.

O serie de evidenţe arată faptul că în 1821, din această zonă un număr destul de mare de familii au trecut în Moldova, dar s-au şi întors. S-a plecat din Sântimbru, Tomeşti, Cârţa, Mădăraş, Siculeni, Frumoasa, Făgeţel, Văcăreşti, Păuleni, Subcetate, Ghimeş, Ineu, Ciuc-Sângeorgiu etc. Printre aceştia întâlnim nume ca: Butunoi - care la rubrica motivul întoarcerii are trecut *"amor patria"*-, Simion, Vaydoş, Borde, Daniel, Raduly, Nemtzan, Petraş, Găină etc. De semnalat că Statj Muntjan căsătorit cu Ileana din Sântimbru, la 20 octombrie 1821 a plecat la Bucureşti şi s-a reîntors din motivul *"amor patria"*.

Un alt raport cu privire la situaţia celor fugiţi din scaun, întocmit în 30 iunie 1831 şi trimis din Joseni Judelui Suprem Regal, arată că în 1831 au plecat din Bicaz, Czepes (Ţepeş) Janos cu familia (3 bărbaţi şi trei femei), iar din Bilbor, Trutza Gyorgy cu familia (1 bărbat şi 2 femei) şi Czurlya (Ţurlea) Toader cu familia (3 bărbaţi şi 3 femei), motivele fiind pâinea şi banii puţini.

Cu siguranţă documentele studiate reflectă numai parţial situaţia plecărilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea din această zonă, fenomenul în sine fiind complex şi amplu, el întinzându-se şi în a doua jumătate a secolului. De altfel, Bariţiu afirmă că fenomenul emigraţiei va creşte după 1860.

Note

1. ION NISTOR, „Emigrările de peste munţi" în Analele Academiei, seria II, tomul XXXVII 1914-1915, Bucureşti, 1915, p.818.
2. Ibidem.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. ŞTEFAN METEŞ, „Emigrările româneşti din Transilvania în secolele XII-XX" (Cercetări de demografie istorică). Editura Ştiinţifică Bucureşti, 1971, p.102.
6. Idem, p.107.
7. Ibidem.
8. I. NISTOR, Op.cit. p.827.
9. Ibidem.
10. HURMUZAKI, Documente, I, p.536.
11. ŞTEFAN METEŞ, Op. Cit., p.125.
12. I. NISTOR, Op.Cit., p.833.
13. ALEX. MARKI, Arad megye monográfiája, II, p.379.
14. ŞTEFAN METEŞ, Op.Cit., p.193.
15. Idem, p.218.
16. MARSZALI, „Magyarország története II-dik Jozsef korában", III, Budapest, p.388-394.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Data concerning the immigration of inhabitants from the Giurgeu and Ciuc "Chairs" in Moldavia, in the first half of the XIXthcentury

This research refers to the Romanian immigrations from Transylvania in the Romanian Countries – "Țările Românești". The author presents documents that reflect the situation of departures from that area in the first half of the XIXth century. The phenomenon is complex ; the documents studied by the author present only partly the immigration situation.

Ana Dobrean
Arhivist, Direcția județeană Harghita a Arhivelor Naționale
Miercurea-Ciuc, Bulevardul Frăției, nr. 6
Tel. 066/112598

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 201-203

Despre refugiații transilvăneni primiți de Țara Românească în anii 1848-1849

De obicei, și nu-i de mirare, atenția ne este furată, mai cu seamă, după ce a trecut niște vreme, de întâmplări având dimensiuni colosale, arătate în texte aride. În fond, istoria curge val cu val, val după val, purtând dincolo de noi număr, fapte, icoane, nume ce dau substanță istoriei. De ce să fie amintite numai marile războaie, marile revoluții, marile prefaceri politice și sociale? În urma lor și pe dedesupt zac osândite uitării milioane, zeci de milioane de tragice destine umane.

Pentru că s-au împlinit 150 de ani de la Revoluția din 1848 și pentru că ne găsim aici, în spațiul, din lăuntrul arcului carpatic, ne aflăm datori să credem cu tot sufletul nostru că acel timp ne-a dovedit, o dată în plus, că Munții Carpați nu au fost graniță între români, iar la vreme de răstrişte, românii au căutat unul la celălalt adăpost și mângâiere.

Înfrânți, pașoptiștii ieșeni s-au așezat la Brașov, de unde au putut să ajungă, la 3/15 mai 1848, pe Câmpul Libertății al Blajului. Revoluționarii munteni au venit la Blaj, însuflețindu-se de la transilvăneni mai înainte să se fi întâmpinat cu ziua de 11 iunie 1848.

Datorită unor cauze neprielnice și în cea mai mare parte obiective, au pierdut și muntenii, rămânându-i Transilvaniei misiunea de a duce mai departe Revoluția Română. Transilvania și-a făcut datoria, neuitând însă, nici o clipă de românii de peste Carpați. Dovezile sunt multe la număr. Una din ele ar fi, de pildă, ordinul secretariatului statului trimis în 23 septembrie 1848 cârmuirii județului Vâlcea. Potrivit decretului cinstitei Căimăcănii cu nr.613, *„Gazeta Brașovului"* (de fapt *„Gazeta Transilvaniei"*- n.n.), fiind cu totul oprită de a intra în acest Principat, secretariatul poftește pe acea cinstită cârmuire ca să publice în tot cuprinsul acelui județ această măsură cu adăugire că oricarele să va dovedi că a primit în secret această gazetă sau alte necenzurate să va pedepsi strașnic[1].

Este de la sine înțeles că porunca *„cinstitei Căimăcănii"* va fi fost de multe ori încălcată. Din nefericire, legăturile Transilvaniei cu Țara Românescă vor lua foarte curând, în alt plan, o înfățișare cu adevărat dramatică, datorită purtării de-a dreptul criminale a ungurilor și secuilor față de români. Un prim argument în acest sens îl avem în raportul din 18 noiembrie 1848, București, al Dejurstvei oștirilor românești către departamentul din Lăuntru. Însă, aici este vorba despre un fapt cu o frecvență mai redusă în documente: românii, plătind pentru cât au fost de împilați, îi atacă ei pe unguri, lucrând ca pe vremea lui Horea. Citat:

„Comandiru punctului Văleni dă Munte (...) încunoștiințează că la 14 ale următoarei au primit știință că un număr de familii români transilvăneni, scăpând din goana ungurilor, au venit la pichetu Grohotișu, cerând scăpare... și după cercetarea ce au făcut au dovedit cele următoare: ***„La poalele muntelui Bocărghecia, dincole de cordon, dar pe pământul Țării Românești, au găsit 500 suflete bărbați, fămei, copii, rumâni transilvăneni, lăcuitori pă proprietăți ungurești, fără vreun fel dă arme"****, care, după răzvrătirile ce să petrecea astăzi în Transilvania și după cum numiții arată, lovindu-să cu un fel de război cu ungurii, îi buruiră; și dând foc și pradă la numitele proprietăți, acești lăcuitori (...) pe baz de unirea credinței, alergară aici în țară ca să ceară adăpostire; pentru care (. ..) au pohtit pă subtcârmuirea respectivă ca să-i puie sub paza sătenilor, fiindcă numiții* ***„zic că îndată ce ar afla că au încetat răzvrătirile din țara lor voesc a să întoarce la vetrile sale"***[2].

Așadar, chiar de la începutul exodului, nu mai puțin de „500 suflete"...

Într-un timp neînchipuit de scurt, fenomenul va atinge dimensiuni cutremurătoare. Satele Țării Românești, iar mai ales orașele ei - Buzău, Ploiești, Pitești, Craiova, Râmnicu Vâlcea, București - se umplu de refugiați transilvăneni. Mii și mii de familii! Țărani, *„ingineri, profesori, preoți, dame mai nobile, rătăcite de soții lor"...*[3]

Desfășurându-se reuniunea, în care s-a făcut această comunicare nu departe de frumoasa așezare Întorsura Buzăului, autorul a găsit de cuviință să facă loc unor documente prioritare la locuitorii acestei așezări, care sunt ilustrative pentru situația generală. Deci:

"1848 noiembrie 22
Cinstitului Departament din Lăuntru
Cârmuirea județului Buzău

Cu raportul subcârmuirii plaiului Buzău, no. 2753, primindu-să la cârmuire un număr de douăzeci și patru bărbați și femei, lăcuitori din Austria, cari la 15 ale următoarei s-au arătat la picheturile de la graniță din acel plai; și la cercetarea ce li s-a făcut au arătat că ei fiind creștini, cu locuință în satul Întorsura Buzăului, în ziua de 12 următor s-a pomenit cu unguri, care luându-i la război cu oștile împătățești ce erau rânduite în apărarea acelui sat și biruindu-să aceste din urmă, au început ungurii a tăia din săteni pă oricare întâlnea, a da foc caselor și a dărâma bisericile, cerând a să statornici legea lor; și din mâna cărora abia scăpând cu fuga, a năvălit să treacă în acel plaiu Buzăul, unde dintre dânșii au și rude.

Cârmuirea prin ștafetă plecat supune cinstitului departament alăturând și listă de numele acestor hăjănari spre dezlegare dacă pot fi îngăduiți a să statornici în plaiul Buzăul sau să înapoeze peste hotar; căci acum să țin toți aceștia în arestul poliției acestui oraș și cu totul fiind săraci să îndestulează cu hrană de la magistrat ca arestanți; precum și desluşire cum să urmeze la întâmplare de a să mai ivi și alți asemenea în număr mare"[4].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Raportul trimis de cârmuirea judeţului Buzău este desluşit prin el însuşi... Un grup de bărbaţi şi femei din Întorsura Buzăului este năpăstuit să treacă munţii în sud, pentru că ungurii s-au întrecut în a-i ucide pe români, a le arde gospodăriile, a le dărâma bisericile, a le călca pe credinţă. Oare chiar au fost numai unguri? Nu are nimeni nimic cu secuii. Ba, chiar recunoaştem că aceştia ne-au fost alături în războaiele purtate de Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul. Doar că, din păcate, în 1848, au căzut în capcana ungurilor spre a fi folosiţi ca vârf de lance împotriva Revoluţiei Române.

În raportul expediat din Buzău se dă, de asemenea, un amănunt de o valoare cu totul aparte: în plaiul Buzău pribegiţii de la Întorsura Buzăului aveau rude. Orice comentariu este în plus...

Şi încă un element: cârmuirea judeţului Buzău cerea desluşire ce să întreprindă în cazul în care ar veni şi alţi transilvăneni - *„în număr mai mare"*. Răspunsul va fi primit de la viaţă, grabnic şi peste toate aşteptările...

Rezoluţia la raportul amintit a fost comunicată chiar a doua zi, 23 noiembrie, iar în a treia zi, 24 noiembrie, s-a şi pus pe hârtie conceptul de recomandare către cârmuirea judeţului Buzău ca:

„... pe acei lăcuitori să-i statornicească acolo în plai, unde îşi au rudele lor pă chezăşia celorlaţi săteni de bune purtări, îngrijind şi cârmuirea asupră-le cea mai de aproape priveghere şi a fi supt straşnică poliţienească măsură a nu să risipi nici unu din locurile unde se vor aşeza; şi pă lângă aceasta să îndestuleze şi pă cei scăpătaţi cu trebuincioasă hrană"[6].

Şi era doar începutul imenselor suferinţe de care aveau să afle toate aşezările Ţării Româneşti, ca şi cele ale „Moldavei"..[7]

În talazurile marelui exod vor fi luaţi şi alţii, în afară de românii transilvăneni.

Ungurii şi secuii, tulburători, care vor căuta scăpare în Principaturi, să se primească asemenea în chipul iubirii de omenire, însă, cu neschimbata condiţie să depună armele la graniţă[8].

Recomandarea venea, în 28 noiembrie 1848, din partea Căimăcăniei Ţării Româneşti, la sugestia generalului rus Lüders, şi repetată în 15 decembrie, acelaşi an.

Nu sunt semnalate conflicte între românii transilvăneni refugiaţi şi ungurii şi secuii pribegiţi în Valahia.

Principatele erau confruntate cu probleme deosebit de dure. De aceea, nu trebuie să ne mirăm că a existat şi *„straşnica poliţienească măsură"*. Vremurile erau prea tulburi şi oamenii prea în mare număr, ca să nu se întreprindă acţiuni mai severe în beneficiul ordinii şi al liniştii. Personal, gândesc că s-a bătut prea multă monedă pe acest subiect, şi cu intenţii critice nu întotdeauna foarte motivate. Da, *„poliţienească măsură"* a planat şi asupra celor din Transilvania, mai cu seamă, acelora bănuiţi că ar ascunde arme. Dar suspiciunea şi chiar persecuţii înverşunate s-au îndreptat spre cetăţenii Ţării Româneşti, vizaţi fiind mai ales intelectualii, învăţători, profesori, preoţi participanţi la revoluţia declanşată la 11 iunie. Greul preocupărilor a căzut pe asigurarea de adăpost pentru refugiaţi, a mijloacelor de subzistenţă pentru toţi aceştia. Grija a fost generală, de la Căimăcănie şi fruntea bisericii până la oamenii din categoriile cele mai modeste. Iată, spre exemplu, un extras dintr-un document semnat de caimacanul Constantin Cantacuzino:

„Fiindcă starea lucrurilor de astăzi din Transilvania sileşte pe lăcuitorii ei a îşi căuta scăparea aiurea şi mulţi dintr-înşii, prin urmare, vor trece în Valahia pentru dobândirea scăpării: şi fiindcă legile iubirei de oameni ne îndatorează a da azil celor nenorociţi, Căimăcănia pentru primirea celor ce vor trece în Valahia din Transilvania (...) a rânduit să (se) facă bună primire refugiaţilor transilvăneni, înlesnindu-le totodată şi lăcuinţe, precum şi trebuincioasa hrană"[10].

Şi mai elocvent este protocolul privind constituirea comisiei care să aibă în sarcină strângerea şi gospodărirea mijloacelor destinate să asigure existenţa refugiaţilor de peste munţi. Şi acest document poartă semnătura caimacanului Constantin Cantacuzino.

„Starea primejdioasă întru care se află astăzi lăcuitorii Transilvaniei a îndemnat guvernul românesc să dea acelor lăcuitori după putinţă ajutor, îngăduind trecerea aici în ţară a oricâţi vor voi; şi făgăduind familiilor scăpătate, refugiate aici înlesnirea despre cele trebuincioase ale vieţuirei.

Spre acoperirea aceştii trebuinţe, Căimăcănia a găsit de neapărat şi a făcut să se deschiză o subtscripţie obştească. pentru adunarea, dar, a sumelor ce să vor subscrie, a lor măsurată întrebuinţare în hrănirea şi înlesnirea celor de trebuinţă familiilor scăpătate carele îşi vor căuta scăparea în Valahia din Transilvania şi ţinerea comptabilităţii, Căimăcănia găseşte de trebuinţă a întocmi o comisie alcătuită din persoane cinstite şi vrednice de încrederea stăpânirei, şi aşa numeşte mădulare acei comisii pe: D-luimarele logofăt Constantin Ghica, Luminăţia Sa Beizade Dimitrie Ghica şi D-lui cluceru Dimitrie Ioanide..."[11]

În acelaşi registru glăsuiesc adresările, după toate evidenţele către slujitorii bisericii, ale mitropoliţilor Neofit[12] şi Nifon[13], aproape identice, Nifon, spre deosebire de Neofit, nenumindu-i pe unguri drept autorii marii nenorociri a românilor transilvăneni şi nici pomenind de *„împărăteştile oştiri"* (ruseşti şi turceşti) ce au adus linişte în Valahia. Aşadar, textul mitropolitului Neofit:

„Sfântul evanghelist Mateiu, cap.24, precum şi sfântul evanghelist Marcu, cap.13, între altele zic: „ci rugaţi-vă ca să nu fie fuga voastră iarna, nici sâmbăta şi măcar că acestea zicându-le pre iudei, metaforiceşte ăs înţelege multe pentru mântuirea sufletească. Dar tot într-o vreme a vrut să ne arate greutatea vremii din care să pot împiedeca oamenii ce vor fi siliţi să fugă în vremea ernii şi în scurt timp năcazul cumplit ce urmează să fie acelora atunci. Şi iată din nenorocire şi păcatele oamenilor tocmai această cumplită nevoe s-au întâmplat acum cu mulţi lăcuitori din Transilvania şi din care partea cea mai mare dintr-înşii sunt pravoslavnici, de o lege cu noi. Că din pricina rădicării şi cruzimii ungurilor au fost siliţi să-şi năpustească tot ce au avut şi numai cu trupul în vreme de iarnă, cu destulă greutate să treacă peste munţi şi să vie la noi în ţară unde din mila domnului prin ajutorul împărăteştilor oştiri ce sunt acum aici, domneşte o întreagă linişte. Deci fiindcă şi poruncă a legii avem şi datorie filantropică este ca să compătimim şi să ajutăm pe cei nenorociţi la necazurile lor, eşti pohtit şi preacuvioşia ta ca să primeşti cu dragoste a ajuta pe acei nenorociţi cu ceea ce mijloacele şi proierăsisul te va erta. Şi pentru un ban ce vei da îmmiită plată vei avea de la milostivul Dumnezeu".

Chemării... chemări la care ţara a răspuns, cum s-ar spune, de la vlădică la opincă, arătând nu o tulburătoare solidaritate umană în general, dar cea mai adâncă dragoste de frate pentru frate. În fondurile arhivistice sunt tezaurizate nenumărate documente privitoare la subscripţiile pentru refugiaţiii transilvănenii, nu de puţine ori cu listele de nume ale celor ce au subscris. De asemenea, destule documente

www.cimec.ro / www.mncr.ro

vorbesc despre cercetarea întrebuințării acelor subscripții, a felului cum trăiesc refugiații și dacă pot fi mulțumiți de găzduire[14]. Era încă o dovadă a grijii purtate transilvănenilor de Valahia, ea însăși o țară lovită, sub apăsarea ocupației străine, umilite, cu sufletu-n zăbranic de mâhniri, silită să nu-și poată ajuta prietenii până la capăt, cum ar fi dorit.

Așa, de pildă, spre sfârșitul anului 1848, Brașovul, văzându-se amenințat foarte de unguri și secleri (secui), a îndreptat spre București *„deputație"* care să ceară *„ajutor de arme (...) de alte mijloace"*. Căimăcănia nu putea, firește, acorda acel ajutor în arme. Tot ce a izbutit Constantin Cantacuzino a fost să se *„deschiză o suscripție obștească"*, al cărei început a fost făcut, prin *„slobozirea sumei de una mie de galbeni de către excelența sa, Fuad Efendi, în numele măriei sale sultanul, augustul nostru suzeran"*...

De asemenea, parcă scuzându-se pentru neputință și cumva cu amărăciune sugerând Brașovului, de acesta s-ar afla în mare cumpănă, Căimăcănia precizează că:

„...a îngăduit slobozenia de a intra în țară oricâți din lăcuitorii transilvăneni vor voi să își caute scăparea aici, făgăduind pentru cei scăpătați și întrebuințați înlesnirea dobândirii celor trebuincioase ale vieții și sprijinirea, nepierzând din vedere datoria ce legile iubirei de oameni îi pune de a să ajutora cei căzuți în nenorocire și dorind, în aceasta de acum împrejurare, a dovedi lăcuitorilor brașoveni recunoștința românilor de aici pentru dobândirea scăpării lore la dânșii în mai multe rânduri de primejdia ce cu sine aduceau tulburările ce, după vremi, au fost în Valahia..."[15]

Aceste rânduri, care există din ziua de 30 decembrie 1848, sunt un îndemn ca încheierea să repete începutul... Munții Carpați nu au fost niciodată hotar între români, iar la vreme de răstrește, românii și-au căutat unul la celălalt adăpost și mângâiere. De ce nu și adaosul că românii și-au aflat răgaz de a se găsi unul pe altul și la ceas de bucurie, de bună petrecere? Din nefericire, asemenea ceasuri sunt mai rare...

Note

1. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Vâlcea, fond Prefectura județului Vâlcea, dosar 40/1848, f.2.
2. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Obștescul Central, dosar 1099 A/1848, f.5-5v.
3. Ibidem, dosar 584/1849, f.321.
4. Ibidem, dosar 1099 A/1848, f.25.
5. Ibidem.
6. Ibidem, dosar 1099 A/á.848. f.28v-29.
7. Ibidem, fond Ministerul Afacerilor Interne, Administrative, dosar 3/1848, f. 609.
8. Ibidem.
9. Ibidem, dosar 3/1848, f.611.
10. Ibidem, fond Obștescul Control, dosar 1099, A/1848, f.92.
11. Ibidem, dosar 1099, A/1848, f.129.
12. Ibidem, fond Mănăstirea Mărgineni, dosar 336/1849, f.5.
13. Muzeul Mitropoliei Oltenici, fond Mănăstirea Strehaia, dosar 9/1849, f.79.
14. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Obștescul Control, dosar 584/1849, f. 321.
15. Ibidem, fond Ministerul de Finanțe (Departamentul Visteriei), dosar 1218/1848, f.1,1v.

Zusammenfassung

Über die siebenbürgischen Flüchtlinge, aufge-nommen in die Walachei zwischen 1848-1849

Der Beitrag schildert den grossen Exodus der Rumänen aus Siebenbürgen in die Walachei im Jahre 1848/1849, dessen Ursache die Grausamkeit der Ungar und der Szekler war. Bemerkenswert ist, dass mit den siebenbürgischen Rumänen auch Ungar und Szekler, die nicht mit der von Budapest geleiteten Unterdrückung einverstanden waren. Die besondere Fürsorge (Unterkunft und Verpflegung), die die Walachei allen Flüchtlingen erwiesen hat, ist such hervorhebend. Die getroffenen Massnahmen zur Unterstützung der flüchtigen siebenbürgischen Familien wurden von der Landesregierung eingeleitet und überwacht, wobei auch das ganze Volk und die walachische. Kirche dazu beitrug.

Emil Burlacu
Publicist, București
Tel. 01/7462334 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 205-250

INVENTARE CU BUNURI ALE COMUNITATILOR ROMÂNESTI ORTODOXE DIN SPATIUL ARCULUI INTRACARPATIC în a doua jumatate a secolului al XIX-lea

În memoria colectiva, ca si în literatura de specialitate, birocratia austriaca are o imagine negativa. Ea era/este asociata întotdeauna cu mecanismele care asigurau strângerea contributiilor de tot felul prin care, într-adevar, asupra oamenilor, a taranilor, în special, se exercita o adevarata spoliere. Numai ca, în acelasi timp, aceeasi administratie "tipicara" a avut si un rol pozitiv în dezvoltarea societatii românesti, fie si numai pentru ca a creat, sau doar a sustinut, mecanisme prin care s-a introdus si s-a perfectionat rigoarea, ideea de rigoare, de ordine, de respect pentru cuvântul scris. Toate acestea, într-o expresie succinta, se pot numi valente normativ-formative ale sistemului birocratic specific lumii moderne europene.

Mai aproape de subiectul nostru este însa acel aspect pozitiv al birocratiei care se referea la faptul ca el a facilitat – si chiar a mijlocit – crearea unor documente-surse de cea mai mare importanta pentru viata de zi cu zi a oamenilor din secolul trecut si, prin extensie, pentru cercetarea actuala a marii si micii istorii a românilor. Ca o cucerire târzie a istoriografiei noastre este revelarea faptului ca românii au raspuns cu o seriozitate remarcabila cererilor insistente de a se crea tot felul de evidente ce priveau propria lor existenta. Când liderii lor si-au dat seama care sunt dimensiunile valorii cuvântului scris în societatea transilvana, au devenit chiar cei mai aprigi sustinatori ai ... birocratici, cu nuantarile de rigoare.

Înca de la începutul secolului trecut se cerea, întâi cu reticenta, apoi cu o motivatie din ce în ce mai bine explicitata, completarea corecta a "orbariului" si implicarea preotilor locali în aceasta lucrare. Prin chemarea expresa a Episcopului Gherasim Adamovici, la sfârsitul secolului al XVIII-lea chiar, s-a sustinut o campanie de strângere la "arhivul conzistorial" a documentelor care atestau proprietatea românilor asupra unor bunuri. Mai târziu, acelasi demers l-a facut, insistent, Vasile Moga. Daca nu cunoastem adevaratele dimensiuni ale acestor campanii, de strângere a actelor de proprietate într-un fond central, este pentru ca Arhiva Conzistoriala din Sibiu a fost arsa, în mod intentionat, în vremea revolutiei pasoptiste. Într-o Transilvanie în care actionau forte ostile românilor, ne putem chiar întreba daca nu cumva tocmai existenta acestor fonduri a provocat pe "incendiatori"! [1]

Acest dezastru, consumat în martie 1849, a avut grave repercusiuni asupra existentei economice, sociale, politice si de fiecare zi a oamenilor, mult timp dupa furtunosul mijloc al secolului trecut. Noi îl simtim astazi doar ca pe un genocid cultural, grav si el, evident. Dar, imediat dupa consumarea lui s-au initiat numeroase alte campanii de recreare/creare a bazelor documentare ce priveau proprietatea comunitatilor românesti ortodoxe transilvane, si nu numai. Daca impulsul acestora venea de la Curte si Guberniu, liderii românilor (Andrei Saguna, cu deosebire) au constientizat beneficiile pe care le poate avea poporul român din realizarea acestor fonduri documentare si astfel el a devenit un campion al "birocratiei" moderne la români.

În deceniul imediat urmator revolutiei, înca din anul 1851, s-a înregistrat prima actiune de inventariere, de data aceasta a sigiliilor existente prin sate, prin parohii, în cadrul programului ce-si propusese ca fiecare parohie sa aiba sigiliul sau, mai ales pentru ca parte din cele vechi s-au pierdut "în rebelie".

Tot în acest deceniu, fondul cel mai complex de inventare de bunuri – mai ales "mosii"- s-a realizat în anul 1854, ca raspuns imediat la circulara "episcopeasca" nr. 580 din 1854, întotdeauna invocata, desi au existat si altele. Aici se reglementa totul: continutul inventarelor, modul lor de organizare etc. Pâna si dimensiunile hârtiei pe care acestea se scriau era formalizat, dar nu dintr-o supralicitare a dirijismului, ci pentru ca acestea urmau sa fie legate într-o corpus bine standardizat ! (Anexal,II)

Cererea din anul 1855 – referitoare la inventarele de carti bisericesti si "nebisericesti" scoase din uz/vechi, chiar rupte - este cel mai bine explicitata într-o circulara pe care o reproducem integral în anexa tocmai pentru complexiatea si modernitatea nuantarilor subsumate intereselor cultural-nationale, anterioare chiar înfiintarii Astrei. Aici se releva si un profesionalism compatibil cu tehnologia actuala de pastrare a valorilor culturale, conceptiile despre valorificarea patrimoniului dovedindu-se valabile si astazi.

Fondul din anul 1868 - constituit din inventare de bunuri mobile si imobile – s-a realizat pentru a se actualiza vechile inventare, dar si pentru nevoi anume. Tonul aproape precipitat în care se cere realizarea acestor documente este motivat de generalizarea/ definitivarea cartilor funduare:

www.cimec.ro / www.mncr.ro

[illegible]

Prea Cinstitilor P. Protopopi si Administratori protopopesci!

[illegible] prin ordinatiunea [illegible] de [illegible] reg. ung. de Justitia cu Nr. 2784 – 1867 [illegible] cartile fundurile si [illegible] in Ardeale, spre care scopu in unele [illegible] si inceputu [illegible] localisatorie, [illegible] asia dar, [illegible] bisericile, [illegible] sa [illegible] sau scadere in averile lor nemiscatore, [illegible] ingrigiti, ca in tote parochiile [illegible] se stringa [illegible] Parochiile si [illegible] se ingrigesca, ca in intielesulu §§.[illegible] a regulamentului [illegible] din 1868 cu conscientiositate si acuratetia sa se [illegible] nemiscatore a bisericei, [illegible] a vreunui alta fondu bisericescu si scolariu, si se procure de [illegible] la titulu sau dreptulu de proprietate [illegible] de posesiune, [illegible] la natura posesiunei si in [illegible] a se ingrigi, ca interesele acestora fonduri prin parochiilu si Epiarpii bisericesci sa fi-a representate la pertractarile [illegible] localisatore.

Sinodele parochialeru singuratice se indatoresc a asterne Consistoriului [illegible] averilor nemiscatore [illegible] exemplaru cu subscrierea [illegible] a Epitropilor bisericesci.

Salutu [illegible] siedintia Consistoriale [illegible] 11 Aprile 1868.

In absentia Eccelentiei Sale Parintelui nostru Archiepiscopu si Mitropolitu

[illegible]

Nicolau [illegible]

Protos. [illegible]

În deceniile 8 si 9, procesele de realizare/reactualizare/reconfirmare a listelor de bunuri devin o practica într-adevar curenta, iar numarul circularelor care dezvoltau complexele (vechile) formulare este deosebite de mare. (Anexa III)

În orice societate, inventarele de bunuri comunitare erau necesare si revizuirea lor se impunea datorita schimbarilor care s-ar fi putut produce, perpetuarii nedorite sau aparitiei unor neclaritati, neîntelegeri. Unele din situatiile problematice erau generale, posibile oriunde, în orice parohie. Într-un spatiu cum este cel din Curbura Intracarpatica, alcatuirea inventarelor de bunuri era chiar mai necesara, mai presanta decât în alte parohii, unde cel mai adesea se înregistra, ca o deficienta, doar confundarea bunurilor personale ale preotilor cu cele ale bisericii si cu portia canonica, de exemplu. În spatiul care ne preocupa pe noi însa, acestor neajunsuri li se adaugau probleme speciale, mult controversate, litigioase chiar, cum ar fi, de exemplu, aceea a împartirii veniturilor de pe urma unor pasuni sau paduri între mai multe biserici/confesiuni/religii dintr-un sat, retragerea abuziva a unor donatii, nerecunoasterea unor stari de fapt, uneori, seculare.

Din multitudinea "cazurilor" generale si particulare care a influentat realizarea/ nerealizarea inventarelor, evocam câteva din situatiile consemnate in documentele aflate in fondurile analizate aici.

Nr. cons. 154. 1854

(...) Preotul este Economul averei Bisericei si sluga ei, deci de lipsa este a se stii si a se cunoaste cum au economisit Preotul cu acea avere ? Spre acest sfârsit am aflat de lipsa a rândui si rânduiesc urmatoarele care toti PP. Protopopi si Administratori protopopesti sînt strâns îndatorati a le observa si adeca: de câte ori moare vreun Paroh, mai nainte de întregirea statiunei cu alt Paroh sau si administratore (sa se faca n.n.) un Inventariu despre Biserica si despre toate ale Bisericii,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

adeca despre starea în care sa afla Biserica, despre Clopote, Carti, Odoare, Icoane si despre toate celelalte unelte Bisericesti din launtru, despre capitalul Biseicei, Casa parohiale si despre toate mosiile bisericesti sau parohiale (...) neîmplinirea acestei rândueli or din ce parte s-ar întampla nu va avea urmari placute (...).

Alexie Verzea din Satulung stie ca n-ar fi iertat pentru delasare si atunci trimite Episcopului Andrei urmatoarea scrisoare:

Ecselentia ta Pria Luminate Stapâne !

Întârziat fiind din partia Preotimii, iara de alta parte din pricina boalei ce am patimit, în trei saptamâni dupa pat nu m-am putut riduca, si iarasi mai mult patru abia îmi veni în starea sanatatii, si asia tocmai acum umilit astem înalt Ecselentii voastre inventariumul despre pamânturile, mosiile bisericilor si a preotilor daruite de pomana spre vecnica pomenire dela buni facatori de bine.

Deci eu lasând a sa prescrie pe hârtie mai mare, însa masura tircularului am dat si la vreme când sa va lega poate ce este de prisos a sa taia pe delaturi.

Spre care sfârsit facând datoriia mia relatie cu toata fiiasca supunere ramîi

Satulung, 25 dechemvrie 1854.

Al Ecselentii voastre

Umilita Sluga
Alexie Verzia m.p. Prot si Asesor Conzist.

*

Prea Onorate Domnule Protopópe !

Ordinaciunea Ven. nostru Scaun Protopopescu de dto 22 Aprilie a.c. Nro 104 numai la 16 mai o amu primitu si pentru aceia la termenul de 3 mai nu nému pututu face datoria. Acum dara cu toata supunere, alaturam aici Consemnaré averi ne miscatóre a bisericii si scoale nostre cu durere ca nu amu pututu la cele 10 puncturi din formulariu, ci numai la 3, ca ie inzestrata Biserica si Scóla nostra a raporta, dupa care suntemu

Ai Pre Onorata Domnia vostra

Breticu, 20 mai 868

Spiridonu Dimianu m.p.
Parochul locului

Radu Stenciucu m.p. Epitrop

Ioan Boldea m. p. Epitrop

Sinodu parochialu inca nu puturamu tiné din causa ca oamenii nostri inca suntu la asediare (asezarile n.n.) viteloru loru in munti si cu actele ce sa ceru totu in restantie raminemu.

S. Dimianu m.p.

Nota: Pe verso, urma sigilara în ceara rosie, apartinând lui S. Dimianu.

Scrisoarea este adresata: Pré Onoratu Santii Sale D. Domnu

Ioann Petricu
3 Scaunelor & Hidvegului

Ven. Protopopu alu Brasiovului
Cu plecaciune la Brasiovul

Din pricina acestor probleme speciale numeste mitropolitul Andrei Saguna pe unul din cei mai inteligenti, seriosi si rigurosi dintre protopopii sai sa se ocupe de inventarele nu doar din Protopopiatul al II-lea al Brasovului, ci si din cel al Trei Scaunelor si al Hidvegului – Ioan Petric. Modul în care acesta a gestionat întreaga campanie din deceniul al 7-lea este bine ilustrat si de un tip de document cumulativ care s-a pastrat si care are, cum însusi noteaza, nu mai putin de ... 65 rubrici în cadrul a X capitole. Dar chiar si numarul tipurilor de documente este impresionant: Proces verbal sinodal, Consemnare, Inventar, Scrisoare însotitoare, Evidenta obligatiunilor etc. Ca nici lui nu i-a fost usor sa obtina toate informatiile pe care le dorea, se vede si din scrisoarea sa de mai jos:

Nr. 129/868

Escelentia Vóstra !

Aici cu profunda reverintia (reverenta n.n.) sub stemu trei conspecte sub A,B,C impreuna cu 34 Protocóle ale Sinódeloru parochiale tienute in comunele bisericesci din Tractul Protopopiatului II alu Brasiovului, Trei Scaunelor si al Hidvegului de la Ianuariu a.c. incóce spre parintésca revisiune.

În 4 comune din Tractul Trei Scaunelor anume: Breticu, Kapa Martanosiu si Poiana Sarata nu se putura tienea pana acum Sinódele parochiale fiindu ca cei mai multi membrii sinodali sunt economi de oi, risipiti prin Romania.

Asemenea si în Cernatul de Jos, care are vreo 5 filii nu se aduna crestinii bucurosu ca sa nu fie constrânsi a contribui la biserica din matera ce s-au ridicat pana sub coperis si acuma nu se póte seversi, ear de se silesc a plati repartitia trec la reformati precum si trecura 4 familii.

În fine, la Micoufalu din Tractulu Hidvegului nu arata parochul din care causa nu s-a tienutu sindu in ceste 6 luni desi s-a provocat sa raspundia.

Cu care pe lânga (...) Ioann Petricu m.p.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Uneori, nu se alcatuiau noi documente de evidenta pentru ca se considera ca cele vechi reflecta suficint de bine realitatea din teritoriu:

Nro 1 De la Adm. Protopopesca din Poiana Sarata

Prea Onorate Domnule Protopópe !

În urmarea înnaltei ordinaciuni a Eselentii Sale esita din 15 fevr.1860 Nro 841 si din Statutele Sinodiale, unde suntem provocati toti Parochii ca în toti anni sa tinemu într'a 2 Septemina a lunii lui Ianuarie o adunare cu Epitopi si Membri Commitetului înpreuna cu tot poporu, care Adunare s-au si tinutu în 21 Iannuarie a.c. ca sa facem Protocolu si Inventariumulu bisericescu cel prescrisu, însa Membri Sinodului din Annul trecutu nu s-au scimbat, ci suntu toti în activitate, asisderea si Inventariu Biserecii, cu numica n-au crescutu, nici n-au scadutu, ci amendoue Ojectele au ramasa întocma, ca si în Annul trecut.

Despre care teindu-mi (tinându-mi n.n.) stransa Datorie viu cu supunere a va reporta, ramaindu tot odata

Al prea onorat Domniilor vostre plecata Sluga Ioan ? m.p. Paroh

Poiana Sarata, 29 ianuarie 868.

Inventarele pe care le reproducem/le invocam în continuare nu acopera toate localitatile din spatiul ce ne intereseaza din, cel putin, urmatoarele motive:

în unele nu au fost alcatuite astfel de inventare (vezi scrisoarea anterioara);

unele au fost înregistrate în actuala arhiva curenta si nu se mai pot regasi decât, eventual, printr-o actiune extrem de laborioasa;

unele s-au prierdut, pur si simplu;

noi însine am facut o oarecare selectie retinându-le în special pe cele ce aduceau un plus de informatie în comparatie cu ceea ce s-a publicat deja pâna acum;

am retinut cu deosebire pe cele care reprezinta nu doar un continut interesant, ci si, în sine, un TIP de document aparte, important si pentru studiul civilizatiei rurale a scrisului, de care este imperativ sa ne ocupam în acest stadiu al cercetarilor etnoistorice.

Gruparea documentelor s-a facut dupa deceniile în care ele au aparut si pe care le ilustreaza: deceniul 6, 7, 8, 10 ale secolului al XIX-lea. În interiorul fiecarui deceniu, ele sunt aranjate alfabetic desi provin din protopopiate diferite. Faptul se datoreaza mai ales conjuncturii în care, de-a lungul acestei jumatati de secol, chiar daca structura protopopiatelor nu a suferit modificari majore, trecerea parohiilor în subordonari diverse, dar mai ales arondarea si rearondarea filiilor a produs o oarecare inconsecventa în aranjarea lor. În esenta, "subiectii" nostri sunt parohii din protopopiatele Trei Scaune, Hidveg si, partial, Brasov II.

Documentele sunt manuscrise, cele din deceniul 6 grafiate predominant cu caractere chirilice (alfabet de tranzitie !?); cele ulterioare, scrise cu litere, au creat anumite probleme speciale pentru transcriere, datorita grafiei latine, maghiarizate în multe cazuri.

Ne-am permis câteva licente pe care le evidentiem aici:

- am completat cel de al 2-lea "i" de la genitivul sau dativul, ori pluralul, unor cuvinte (juratii, bisericii etc.), mai ales în cazul slovelor, când ultima litera este un ÷ si u.
- am introdus uneori : ; ,
- J de la numele propriu IOAN l-am transcris I;
- II este un dreptunghi si reprezinta "cvadrati" (stânjini);
- în tabele am folosit " , - asa cum sunt grafiate în documente, chiar daca aceste semne nu aveau valoarea pe care o au astazi;
- pentru ilustrarea modalitatilor de scriere, graitoare si pentru studiul limbii vorbite sau scrise si pentru procesul caruia aceasta i-a fost supus, pentru sesizarea nivelului de adaptare la limba de cancelarie etc., nu am procedat la unele modificari care , probabil, ar fi fost utile si nu am completat cuvintele prescurtate decât acolo unde ni s-a parut absolut necesar.
- acolo unde textul nostru este cules cursiv, el este echivalent cu un citat/text original.

Speram ca datele pe care le-am retinut aici sa fie utile cititorilor acestei publicatii si chiar, asa cum au fost si pentru noi, nu doar semnificative ci, adeseori, cuceritoare.

Prezenta lucrare face parte dintr-una mai extinsa[2] care si-a propus sa realizeze un tablou cât mai aproape de realitate al starii în care functiona o obste rurala transilvaneana, compacta, în fond, dar cu particularitati deosebite de la o localitate la alta. Diferite si dependente de o suma de determinari (asezarea în spatiu, convietuirea cu stapânii pamântului, disponibilitatile intelectuale, materiale si sufletesti ale oamenilor lideri, contribuabili, donatori etc. -, evolutia starii economico-politice etc. etc) speram ca aceste documente sa faciliteze descifrarea unor realitati cât mai complexe din întregul revelat, dar si din cel ascuns privirilor fugare.

TOATE DOCUMENTELE DIN ACEASTA LUCRARE PROVIN DIN ARHIVA CONZISTORIALA (CURENTA) A MITROPOPIEI ARDEALULUI DIN SIBIU.[3]

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1854

AITA MARE

(...) Locu casii parohiale 48/8 stânjini

(...) O gradinita a bisericii 16/7 stânjini

(...) Un loc de semanatura în câmp al bisericii 33/4, daruit de sat

N.B. Parohul, batrân si, probabil, putin scolit scrie cu multa dificultate

ARINI

Inventariu

Care cuprinde pamânturile ce sa tin de parohia ortodocsa a Arinilor adeca:

Locul casii parohiala cu gradina este de 30 II stanji nemtesti care este vecin despre rasarit câmpu, iar despre apus ulita, despre amiaza zi locul bisericii cu îngropatoaria, despre miazanoapte Nicolae Andrei, care pamânt este daruit de Grof Neames Lazlo la anul 1752 precum arata protocolul bisericii;

Locul pe care sta biserica cu îngropatoaria este de lung 50 stânjini, iar de lat 25 stânjini care este vecinatate despre rasarit hotaru, despre apus Ioan Andrei, despre amiaza zi tot hotaru, despre miazanoapte ulita; daruit tot de Grof Nemes Lazlo precum arata protocolu bisericii tot la anul 1752.

Locurile care sa afla în câmp 1 unul lânga tanarog de lat 25 stânjini, de lung 50 stânjini, catra rasarit vecin cu Gheorghe Duta, iar la apu vecin cu Gheorghe Olariu.

Altul în Malaisti, anumit vecin cu Dimitrie Macavei la apus, iar la rasarit diulsu (sic !) de lung 40 stânjini, iar de lat 20 de stânjini.

În câmpu din mijloc sa afla unul de lung 120 de stânjini, de lat 20 stânjini, vecin la rasarit cu Toader Otelia, iar la apus cu Gheorghe Cucu, iara altu în Groapa Bidosului de lung 80 stânjini, de lat 15 stânjini, la miazanoapte vecin cu Ioan Ancu, iar la mizazi diulsu tot de Grof N. Lazlo daruite.

S-au masurat si s-au scris aicea în fata noastra la anul 1854 octomvrie 10. Pe lânga care adeverim si noi, juratii din satul Arini.

+ Ioan Otelia Gociman
+ Gheorghe Duta Jurat
+ Ioan Ardelian Jurat
+ Teodor Otelia Jurat

S-au dat, Arini în 10 Octomvrie 854 prin mini
Iosiv Bucsa m.p. Parohu locului.

ARIUJD

Inventarium

Despre pamântul bisearicesc din filialul Ariujd greco-rasaritean

Pamânt de arat sa afla de vro 5 cinci galeate dupa masura carea au fost pana acum pa la noi. Pamântul este mai jos si de a 3-a clasa.

1. Acesta sa afla în lungime de 90 de stânjini si în lat la capul din sus despre rasarit de 23, la mijloc de 33, la capu din jos despre meazazi de 39 de stânjini. Vecinii 1iu despre rasarit la capul din sus Groful Nemes Ianos. 2lea despre meazazi Ioan Munteanu. 3lea despre apus este paraul cel mare, despre meazanoapte Bong István. Acesta tot deauna al 3lea an ramâne sterp ogor. Acesta este laz facut de preoti mai demult

2lea Este o fânatioara în lunca de un carutas de fân cam în trei unghiuri pusaciunea ei. Cu anevoie de a o socoti câti stânjini cvadrati are, ca unghiurile nu sunt deopotriva unul cu alt. Vecinii acestia sînt 1iu despre miazanoapte Gheorghe Cherciu. 2lea despre apus Mateiu Lal. 3lea despre miazazi este Oltu, apoi despre rasarit sunt mai multe capete de sighiuta înguste care izbesc în fânatie si acestia sunt vro 12. Adeca Gheorghe Axentie, Bucur Pacurariu, Ioan Scurtu, Bong István, Bernát Miháli, Balog István, Bernát István, Nicolaje Cotorlota, Ioan Barb, Ilies Mihaly, Bernát Joseff, Beres György, S. Miháli. Aceasta e data de la sat, nu sa stie de când

3lea Afara de acestea, din vechime s-au pastrat aicea în Ariujd întru o culme de deal de marginea satului, cea despre rasarit o foarte putintica padurice de stejari pa seama ambelor Biserici care sa afla aicea în Ariujd, adeca Reformata si Greco rasariteana, neîmpartita, având ambele Biserici drept întru asemenea la dânsa. Însa fiind culmea aceasta atât în dreapta, cât si în stânga parao adânci, pamântu nu poate tinea umezeala, asea cele mai multe fire de sulinari s-au plecat spre uscaciune. Tot la capul acesti padurice, despre rasarit din sus, sa afla un darab de tufaris marunt, care pana acuma n-au adus nice un folos si acesta este pe seama numitelor ambelor Biserici de lânga padurice tiitor, ca si padurea înca neîmpartita.

4. Este o morisca pre o luntrita pa Olt carea da la ambele Biserici deosabit câte 4 patru fiorini c.m. pa an.

5. Mai mult nu este nimic afara de Biserica cu tintirimul împrejurata si sup tintirim casa cantorului. Apoi casa de scoala care înca nu-i gata, subt paduricea ecleziastica sus zisa lânga sat, care loc nefiind potrivit, cam cu coasta, nu sa poate socoti câti stânjini cvadrati tine aceasta curte cu casa scolii.

S-au facut acest inceventarium (sic!) în Ariujd, în 29 Avgust, anul 1857 prin

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Nicolae Cotorlota Gociman
Ghioriu Cherciu Jurat
Gheorghe Axentie Jurat

Gheorghe Ciofle m.p.
Paroh locului

ARPATAC

Inventariu
Despre fânatia bisericeasca din parohia Grecorasariteana din Arpatac

1. Mai de multi ani sa afla o coasta /:deal:/ neroditoare cu mal urât foarte, cu anevoie de umblat si cu picioru, aceasta se numeaste Bucsor, data de la sat, poate sa rodeasca ca vreun portion de car de fân, însa totdeauna întru al treilea an ramâne sterp. Aceasta despre rasarit se hotareste cu adâncimea unui parau, despre miazanoapte cu Kerekes Miklos, despre apus în vârful dealului Nicolae Tântareanu, Colas (?) Gyorgy si Nica Nikili care ocoleste si despre miazazi aceasta fiindca capetile despre miazanoapte si miazazi sa ascut, nu putem priceape câti stânjini cvadrati ar fi lun; si latimea.

2. În anul trecut 1853, din 24/12 februarie ni s-au dat cu voia sateanilor, fiind satu adunat, doua stiuculete de fânatie în lunca, cea dintâi este calea satului, pre carea urdina satu în lunca cu carale, sa fac 2 doaua carute de fân. Nu mai trebuie sa sa coseasca mai nainte de ce încep oamenii ceilalti ca almintrilea sa calca, ca si asea este tot vagasi cu anevoie de cosit.

Aceasta numita cale sa începe din capu Bucsorului despre miazanoapte, cum întra în lunca si asea samuind vecini, despre apus în mâna dreapta cel dintâi este Gheorghe Bota, din capu fânatii lui Gheorghe Bota, încolo calea aceasta sa câmeaste spre apus si mai încolo este al 2lea vecin, Domnul Beldi Ghergheli si mai încolo, spre apus, tot spre dreapta, 3lea vecin este Dimitrie Ciucasal pana în cap. Apoi în cap despre apus al 4lea vecin este Gas Miklos si urmeaza Nica Tampas. Apoi ne întoarcem spre rasarit si întorcându-ne tot în dreapta avem spre miazazi vecini pre Ioachim Axentie care e al 5lea. Apoi domnisorii Toamasi György si Matyas cari sunt al 6lea, apoi al 7lea domnul Beldi György. Apoi deacii câmindu-ne spre miazanoapte despre rasarit avem vecin pre Tök Miháy care e al 8lea. Apoi al 9lea pre Denas Gyüri Istvan, al 10lea pa Gyorgye Simon si al 11lea Tök Mihai si asa sa gata lânga Bucsor de unde s-au început. Nici aceasta nu sa poate socoti câti stânjini cvadrati ar fi din pricina ca nu este latimea tot într-un chip, ci într-un loc mai îngusta si în altul mai larguta.

3. Tot la mai sus numita zi în Anul trecut cu voia satului s-au dat si a 2-a care e o margine de Balta cu trestie si rogoz ce sa numeaste Boroheanken. Aicea înca se face un car de fân rogozos cu trestie, cam prin apa. Aceasta despre miazanoapte e Balta, 1iul vecin despre apus, al 2lea Gheorghe Axentie vecin, 3lea spre miazazi urmeaza Ioachim Ciucasal, al 4lea Ioan Ciucasal, al 5lea Secal Jigmond, 6lea Boaloag Ferent, 7lea Denas Istvan Gyuri si al 8lea Fabiian Andras cu Györge Nagy.

Nici aceasta, dupa cum îi sta pusaciunea ei în chipul unui arc încordat strâmb nu o putem socoti câti stânjini cvadrati are.

Mai mult nu este afara de cât Bisearecа cu ti<n>tirimu care este în tri unghiuri, apoi casa parohiala în care locuieste preotu, cu curticica cu tot 11 unspraze<ce> stânjini, si în lung si lat, si curtea cu casa scolii cu tot, care am fost cumparat-o, are lungimea de 20 de stânjini, latimea despre ulita 6 ″, dinapoi încap cu ceva mai bine de 3 ″. Aceasta s-au samnat prin juratii Bisericii din Arpatac, 29 Avgust 1854

Ioan Axentie Gociman
Ioan Pustoci Curator
Ioan Nichici Jurat ai Bisericii
Ioan Bota Jurat
Gheorghe Grozia Birau satului

Gheorghe Cioflec m.p.
Paroh locului

BUDILA

Inventariu
Care cuprinde în sine acele pamânturi ce sa tinu de parohia noastra ortodocsa rasariteana a satului Budila

Locul pe care sta biserica, scoala si casa parohiala este în marime II de 1100 stânjini cvadrati; vecinatatile sunt urmatoarele, adeca despre rasarit o casuta, iarasi a bisericii, despre apus Gheorghe Hores, despre miazazi câmp de samanatura al satului, despre miazanoapte Gheorghe Crivatu, Vasilie Subei, Gheorghe Oaga. Acest pamânt, dupa spusa celor mai batrâni ar fi daruit bisericii de famelia Beldestilor posesori din veichime.

O casuta a bisericii datu-s-au de la satu la anul 1851 iunie 20. Este de marime 12 cvadrati, vecinatatile ei: despre rasarit Stanciu Slâniceanu, despre apus locu bisericii, despre miazazi câmpu satului, despre miazanoapte Ioanci Giuri.

Un loc de fân este într-un loc deasupra zagazului este II de 3 holde si 120 de stânjini cvadrati, vecinatatile despre rasarit un loc al popii unguresc, despre apus Sioci Pista, despre miazazi Ilie Cranga, despre miazanoapte drumu satului si apa curgatoare.

Întralt iara un loc de fânat Diasupra livezilor este în marime de o holda si 100 de stânjini cvadrati. Vecinatatile sînt, dinspre rasarit Barat Ioji, la apus Pois Ferent, la amiaza zi Nicolae Sandru, despre miazanoapte sesu livezilor. Iara un loc în gura Ducsorii de fânat este de 705 de stânjini cvadrati. Vecinatatile: despre rasarit padure, despre apus Dudas Ianos, despre miazazi Peterka Ioji, despre miazanoapte iara padure.

Aceste locuri mai sus scrise sunt din cele mai slabe pamânturi.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

S-au masurat si s-au scris aicea în fata noastra la anul 1854 Septem. 7 la Budila, care noi alte pamânturi afara, la câmp, nu avem pana acuma.

Juraţii Bisericii :

+ *Eremie Horeş Gociman*
+ *Gyorge Moldovianu Jurat*
+ *Gheorghe Dorboşel Jurat*
+ *Gheorghe Cranga Jurat*
+ *Gheorghe Oltianu Jurat*
+ *Vasilie Şubei Jurat*
+ *Gheorghe Crivăţ Jurat*
+ *Nicolae Nedelia Jurat*

Inventariu

Despre moşiile ţiitoare bisericii grecorăsăritene din parohia Cernatului prot<o>popiatul 1[lea](sic!) al Braşovului.

	Feliul moşiilor, de jeste holdă, casă, grădină, munte ş.a.t	Coprinderi a moşiilor	Vecinătățile	Numele binefăcătorilor dăruitori	Spre ce scop s-au dăruit	Timpul când s-au dăruit moşia		
						Zioa	Luna	Anul
1	Casă	Cu 4 încăper<i> 3 stânj largu, 8 lungu	**Biserica**	Din banii bisericii	Pentru a lăcui preotul	27	Aprilie	1831
2	Grădină	60 stânjini lungu, 40 stânj. largu		- " -	Pentru grobniță			

Cernatu în 10 femvr. 1855

Stan Albuleţ Goşman

Oprea Verzea m.p. Paroh

HAGHIG

(...) Locul casii parohiale cu gradina este de lung 70 stânjini nemtasti si lat de 9 " si este daruit de Grof (...) Farant la anul 1778.

(...) Locul pe care sta bisarica este de lung 32 st. nemtasti si de lat 17 si este daruit de neste negustori de aicea de Evghenie Ion si Iordan Zaharie la anul 1853.

(...) Locul tintirimului pa cari ne îngropam este de lung de 40 st. si lat de 20 si este daruit de Grof Neames Ioji de câti ani nu sa stie.

(...) Iar un loc de arat la biserica daruit de ungurii din sat la anul 1844 si este de lung 100 st. nemtesti.

Alicsandru Bucsa Paroh

Haghig, 10 Octombrie 1854

MAGHERUS

Inventarium

scos din Protocolul Sfintei Biserici despre câte mosii de fânatic si aratura are Biserica si Preotimea date de Pomana, cât si cumparate cu banii din lada S. Biserici (...)

I 7 locuri "holda" ale bisericii de fânata si aratura

Donatori: Gheorghe Pirciu, Ioan Dian, G. Bancia, Grigoriu Pirciu, Ioan Bobes, Gligorie Pârvu, Ioan Cretu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

II Date preotului slujitor pentru pom<en>iti peste an
5 holde date de Teohar Jaliu (...) Al.Verzea Protopop

TELIU 4 septembrie 1854. Paroh Gheorghe Dogariu

(...) Aceasta mosie si pamânturi stim ca sunt daruite de Beldesti posesori stapânitori spre acel scop ca acestea au fost credintate preotilor spre lesnirea vietii lor. Din veac asa le-am pomenit si parintii nostri, ca preotii sa le foloseasca, care si la Tabela de Dajdie sînt scrise pe numele preotilor a plati Dajdiea, iar nu ca doar ar fi ale preotilor de mosie, ci tot ale Bisericii sa numesc ca sînt. Dar anu sau zioa de când sînt daruite nu stim, caci ca nu sa afla nicairea scrise în nici un protocol bisericesc, ca ce va fi fost si scrise undeva la anul 1794 s-au întâmplat un foc gro<a>znic de au prefacut tot satul în cenusa si casa preotasca cu toate protocoalele bisericesti. Dara dupa cum întelegem, în inventariul posesorilor ar fi scrise pecum sînt daruite acestea bisericii.

N.B. Pamânturile din prunduri pa deal la hotaru Marcosului si cel de pe coasta dealu Vânjului sînt cu totul slabe, numai cât sa numesc pamânturi.

Sunt mentionati aici vecinii si limitele hotarului pentru pamânturi "masurate cu lantul satului". Informatiile sunt reconfirmate în anul 1868 de acelasi paroh Gheorghe Dogaru, acum mai batrân, posesor al unui sigiliu cu exerga scrisa cu slove. Se mai mentionaeza: "biserica noastra se afla de peatra cu hore zugravita înauntru si afara (...)". Mai sunt enumerate si piese de rit din argint.

1855

În sirul valorilor care au constituit subiecte speciale pentru inventarele bunurilor comunitare, un loc aparte îl au CARTILE. Faptul este cu atât mai semnificativ cu cât bunurile în discutie nu reprezentau mari valori materiale, nu erau disputabile în sensul în care erau padurile, pasunile etc.; daca ele aveau un rol privilegiat "doar" pentru ca erau valori culturale, faptul este si mai important. Într-un limbaj modern si sub imperiul unei gândiri exceptionale, caracterizante pentru un intelectual luminat si patriot, Andrei Saguna scrie o lunga circulara despre acest subiect. (Anexa IV). Aici el vorbeste despre valoarea cartilor de cult chiar daca sunt "învechite", "rupte", despre cartile nebisericesti, si ele "cuprinzatoare de învataturi folositoare". Mai observa ca acestea trebuie recuperate din starea lor, caci "zac în pulbere, ori putreziciunea, ori mistuite, mâncate de viermi", pentru ca "prapadirea unor asemenea carti este cu atât mai adânc simtita cu cât ele nu s-a<u> tiparit decât poate numai odata" ! Bibliofil onest, el îsi manifesta revolta fata de cei ce uita sa înapoieze cartile. De la pieire trebuiau salvate si cartile în proprietatea particularilor care, în plus, trebuiau incluse într-un catalog colectiv, i-am zice noi astazi. Numai ca, la fel ca si în zilele noastre, îsi ia masura de prevedere si-i asigura pe detinatori ca nimeni nu vrea sa-i priveze de bunurile lor, "ci numai în interesul stiintei, spre onoarea literaturii bisericesti si spre ajutoriul culturii, limbii nationale" este preocupat de aceste carti, adevarate "visterii si comori".

Andrei Saguna foloseste inventarele de carti si pentru a-si întocmi planul editorial al tipografiei diecezane, pe care abia o înfiintase prin stradania sa si cu fondurile tot de el asigurate.

Din zona care ne intereseaza avem doar "conspectul cartilor" din protopopiatul Haghig trimis de Ioan Moga.

Rubrici în inventare:

	Numele Cărţilor	Limba în care e tipărită	Anul	Locul unde s-au tipărit	Anotare/Alte însemnări: rupte, stricate la margini

AITA MARE

La parohia şi la S.Bisearica din Nagy Aita nu să află aşa cărţi vechii şi netrebuincioase. Irimie Neagovici m.p. Paroh la Nagy Aita

BELIN

1. Leturgie sirbească	1804	de tipărit nu să ştie	
2. Octoich sirbesc	ani nu e	"	
3. Penticostari	1810	"	
4. Evangelie	ani nu e	"	

www.cimec.ro / www.mncr.ro

MARCOŞ

1. O Evangelie jumătate greceşte, jumătate rumâneşte 1693 la Mitropolie în Bucureşti
2. Simeon Θesalonianul 7273 de la facerea lumii la Mitropolie în Bucureşti şi aceasta este bisericească
3. O căzanie veche moldovenească nu

TELIU

1. O Evanghelie 1760 la Mitropolia din Bucureşti
2. O Cazanie tare vechie, nu să ştie unde va fi tipărită această carte nu are foile la început cu anul tipăririi şi are slove vechi sârbeşti şi româneşti

VÂLCELE

1. 12 Tomi de Vieţile sfinţilor Părintele rumâneşte 1835 în Mitropolia Bucureştilor s-au dăruit de Mitropolitul Neofit
2. O căzanie Mitr românească 1743 în Iaşi, în Moldova cu tipariu domnescu Varlaam e tălmăcită de Moldavii fiind voievodu pe acea vreme Vasilie
3. PanΘekti greceşte 1761 lipsă cuprinde în sine toate slujbele de peste tot anul

Inventarele erau alcatuite de parohi si supervizate de Ioan Moga, paroh la Eliopatok (Vâlcele) care si scrie urmatoarele: În urma poruncii din 2 apr.287/1855 în privinta cartilor vechi bisericesti (trimit n.n.) 5 darabe de inventare despre pomenitele carti vechi (...) pe la privati nu s-au aflat asemenea carti vechi.

BUDILA

1. O Cazanie veche foarte
2. O Cartie cu vietile sfintilor de preste anu scrisa
3. Protocolul botezatilor 1793, Sibiu
4. Protocolul cununatilor 1793, Sibiu
5. Protocolul mortilor 1793, Sibiu
6. Protocolul bunei învoiri al contracturilor s-au început a scrie într-însul la anul 1786
7. Protocol cu ordinatiuni împaratesti si arhieresti 1786
8. Protocol cu ordinatiuni împaratesti si arhieresti 1805
9. Protocol cu ordinatiuni împaratesti si arhieresti 1828
10. Iar un Portocol al contractelor bunei învoiri din anul 1823
11. Protocolul botezatilor, cununatilor si mortilor 1811 în Sibiu si tipografia lui Ioan Bart

Ioan Ianovici m.p.Paroh

N.B. Anii de aparitie a cartilor sunt subliniati cu creion albastru, noi credem ca de Andrei Saguna. Protocoalele "ordinatiunilor" au un semn în cruce cu creion rosu. Aceste protocoale, care în anul 1855 erau la Budila, se afla acum în colectiile speciale ale Bibliotecii Institului Teologic "Andrei Saguna", ca cele mai complexe protocoale de acest gen. Probabil, ele erau chiar si la data la care au fost remarcate de Saguna niste raritati printre celelalte.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1868

AITA MARE

Inventariu

Averei miscatore si nemiscatore a Bisericii gr.orient. din NagyAita, precumu urmeadie.

1. Biserica cu îngropatoria 21 stenj.
2. Casa Parochiala cu curte ade 8 stj.
3. La Biserica se afla unu rendu de vesminte Preotiesci, materia de cartonu
4. Unu randu de vase de prestolu si sertfelnicu din preuna cu sf. Antimisu, 2 sfesnice de arama, Potiru si cele trebuinciose la elu, sfintele Icone 10 darabe, unu Praporu, o cadelnitie si 2 cruci de lemnu.
5. Clopote 2 si o Toaca de fieru

Sa folosescu cu cartile dela Beserica din Közep Aita.

S-au datu, Nagy Aita, 21 Maiu 868

L.S. Alesandru Maerusianu m.p. Paroh
Ioanne Sibianu epitrop
Mihai Pozna Jurat

AITA MIJLOCIE

Inventariu

Averei miscatore si nemiscatore a Bisericii gr.Orientale din filia Közep Aita, luate Conformu §lui 42, puntulu 2-lea alu Acteloru Sinodale pro anul 868

1. Beserica cu îngropatorea ei de 28 stanjini
2. Casa Parochiala cu curtea si gredina de pomi 18 stânj.
3. Unu randu de Vesminte Preotiesci din materie de cartonu
4. Unu rand de vase de prestolu si sertfelnicu dinpreuna cu sfantul Antimisu si trei sfesnice de arama, Potiru si c.l.
5. Sfintele Icone la olalata 13 si doao Prepore, o cadelnitie de arama, o candila si unu Policandru.
6. 10 daraburi de carti precumu Evangelia, Liturgieru, o Cadianie vechie, unu Chiriacodromionu, unu Ohtaihu bogatu, Triodu, Mineu, Pentecostariu si unu Apostolu, Molitvelnicu.
7. 2 Clopote, o Toaca de fieru si o Caldarusie pentru botedi.

S-au datu Közep Aita în 20 Maiu 868

L.S. Alesandru Maerusianu m.p. Paroh
Mihai Oancea Epit<rop>
Ioan Pozna Jurat

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ARINI

Protocolu

Sedinti Sinodului Parohialu tinutu aztezi în 21 Maiu 868 subtu presedintiia Parohului nostru si a Comitetului nostru de aitsa dinu Arini Cinutu in Biserica pentru regularia şi asezaria trebiloru Parohiale Bisericesti si scolari si a funduriloru sau asezatu după cumu urmaze aici

1ia la § 24 Sinodulu acesta parohialu au asezatu dupe cum suni la numerul 4 a faci onu venitu in fundul bisericii de aci ...

Acestu venitu anualu avemu alu face dinu milostenia acestor crestini care s-au îndatoratu a da fieştecare an binevoitu după rekomendare sua dinu Cristeni nostri, o ferdele sau 2 de bucate, alti câte 1 for v.a., presidentele au deruit 8 f. v. a. 4 firdele bucate la fondul acesta.

2lea la numerul 5 s-au maiu întrodusu on felii de venitu în fundul Biszericii astufelii ...

Spre aistu scopu asi aduna la onu locu si a se faci o sume si aceia a se pune în fondulu Bisericii si apoi Cerondu vreo lipse se se poate de akolo agiutora

3a Acestu Sinodu au hoteratu a se lega în primevara viitoare Biserica fiind krapate în 2a boltitura si totu cu mare firke slugim întrensa cele sfinte şi aica vomu fi siliti a cere si de aicia mana de agiutoru nefiindu-ne fundul de agiunsu fiind ke fere fundul amintitu socotiala din tomna trecute cu vizitatia canonike au fostu 40 f.v.a. şi 22 hr. liafa invetzatoriului români ka în anul trekutu

Spre acaste kase legamu Biszerika amu si tocmit on maister dinu Mearuş Ka se ni-o lege dinu totu cu 4 legetori cu 140 f.v.a. si amu pusi on ingrizitori spre scopul acela pre Epitropul Nicolae Iorga acesta are grizi a se lega Biserika; fundul ce l-am fecut coste din 25 f.v.a. si 5 galete bucate

Atsesta s-au Hoteratu
Prin Parohu si Comitetul

Petrea Cucu
Nicolae Iorga
Toader Gabor
György Dutze

David Ordelean
Toma Ormenişan
Toader Solkaj
György ...
Vasilie David Curator

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Numele memvriloru Sinodului Parohialu

Toader Ormenisan	Gyorge Grideanu	Ioan Dutze	Nicolae Gabor
Gyorge Andrei	Dimitrie Ardelean	Gyorge ?	Gyorge Olariu
Zaharie Savu	Gyorge Acilia	Nicolae "	Gyorge Solkaj
Nicolae Savu	Gyorge Toma	Vestru "	Ioan dto
Szavu Bigizona	Zosim Grideanu	Gyorge Serban	Teodor Gabor
Gyorge Kerlan	Ioan Szomocia	Gyorge Sares	Ioan Costin
Ioan Sebeni	Ioan ?	Ion Sares	Ioan Badiu
Petria Toma	Ioan Derloagi	Toma Ormenişan	Toader Pop
Toadir Solkaj	Nicolai Iorga	Niculai Cucu	Gyorge Zaharie
Gyorge Andrei	Ioan Feldioria	Dimitrie Serbon	Lazăr dto
Ioan Şerban	Gyorge Iorga	Nicoleai Dutze	Gyorge Iorga
Ioan Barbu	Gyorge Grideanu	Nicolai Orminisan	Ioan Stirbu
Davidu Zaharia	Lazăr Ormenişan	Ioan Ionasce	L.S.
Ioan Anku	Gyorge Ardelean	Ilie Serban	Ioscov Bucşe m.p.
Ioan Andrei	Ilie Gabor	Ilie dto	Preot si Presedinte
Gyorge Kosas	Gyorge Certsu	David Ardelian	Waschu Tompa secr

Din inventar

În 3 hotare pamânt de 14 gelete (galeti de samanatura n.n.)
- date de grofa Nemes Adamu fiind proprietar locului
- au deruit on omu Gyorge Kotson un loc de 4 ferdele "din preot în preot sa-l foloseasci"
- unul de 2 ferdele Niculai Gabor (donator n.n.) tot din preot în preot sa se foloseasca.
(Altele n.n.) n-am mai putut nimica face înaintie, pre viitor avem nadejde spre înaintare.

ARINI – Filia JARCO

Averia nemiscetoare a Bisericii si a scoali g.n. unite dinu filia Jarco aflate mai 8 zile 1868

1. Biserika supt N^ro 30 ku cintirimu. Biserika este in lungime 5 II Kadrati si ingropatoaria, 18II kadrati în lungu si latul asemenia.

2^lia Kasa Parohiali n-are nitsi scoale

3. Are on pemântu de semenatu de 4 geleti care se foloseste dinu popa in popa, kari l-am Kestigat eu, popa Iosivu Bucsa de la unguri dinu Hegegie din Ogorul satului fiind impreuna, alte n-are nimik.

S-au datu Arini (?) 8 Maiu 1868

L.S. + Gyórge Istrati gociman
+ Nicolae Costin jurat
+ Vaszilie David dto
+ Gyórge Rutza dto

Iosivu Bucsa m.p. Preot

APATA

Inventariu
despre averea miscatóre a Bisericei gr. ras. din comuna Apatia

Bisericea gr.ras. din Apatia posede urmatóarele averi miscatóre:

1. În Turnulu Bisericei 2 Clopote si o Tóca de fieru.
2. La usia Sfintei Biserici /:o Bróscа:/ sau Lacatu cu o cheie buna
3. Curnu intri în biserica, la mueri, se afla 2 sfesnice de lemnu, 4 candele de cusitoriu, 4 Icóne a Domnului Christosu, a Maicii Domnului, a Nasterii Nascatórei de Dzeu, a Sfantului Nicolae si 6 strani de o parte si 6 de alta de sezutu, o straniea pe carea se închina.

La Barbati

4. Dece strani de o parte si 10 de alta, în totulu 20 de strani, unu Iconostasu, în care se afla disculu provadutu cu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lacatu în care sa tin Banii Bisericei. O strana pe care canta dascalulu, 2 sfesnice mari si 2 mici, unu Policandru care tine 6 faclii, 4 Icóne mari împaratesci, a Domnului Christosu, a Maicii Domnului, a Sfintei Treimi, a Sfantului Nicolae si una a Sfintiloru 3 Ierarhi, 20 de Iconite a Praznicelor, 6 candele de cositoriu.

În Altariu

Pe sfantul Prestolu Sfantulu Antimisu, 2 Panzaturi, 3 Sfesnice de Arama, 1 Potiru de Cositoriu, 1 blidiselu pe care se punu Sfintele Taine, o Cruce de lemn, 2 Sfite, una de Stofa cu firu, alta de cartonu, 2 Epatrafire tot asemenea, o Cutie de argintu în care se tine Sfanta precestanie, o Cadelnita, 2 Stihare, 2 parechi de racovite.

În Carti

Unu Mineiu Anualu pe 12 lumi, unu Oftoichu Mare, unu Apostolu, unu Triodu, unu Penticostariu, Talculu Sfintei Evangelii, o Evangelie, o Cazanie vechie, si, în fine, Protocolele Matriculare.

Apatia în 7 iunie 868

Nicolae Goga m.p.
Paroh, gr.ras.

Din "Consemnatiunea" averilor realizata în 3 exemplare:

(...) 5. La anul 1860 s-au fostu hotaratu prin Onorata c.r. Dregatorie urbariala unu terenu de Pedure de 267 holde pe siama ambeloru Biserici, adeca a cei unguresci si a cei gr.ras. însa nedespertita una de alta, cu acelu adausu ca cându sau sa va vinde din susu pomenita padure lemne, sau candu în teacsa forma se va folosi, atuncea sa traga Biserica ungureasca una a 5/8 parte din acelu venitu, iar cei românésca gr. ras. însa una a 3/8 parte.

Aceasta hotarâre s-au petrecut într-un protocol facut în 2 ex. înca la a. 1860 în 4 maiu, nr. 607 si întaritu de susu laodata Dregatorie urbariala.

ARIUJD

Consemnarea

Averii nemiscatore biserici gr.or. din filiala sua satului Ariujdi aflata la 5 mai 1868

Nro co-rinte	Nro Topo-graficu	Tiarina (ţarina n.n.) sau numirea locului de pământu	în care clasa	De câte holde	Stân-juni pătraţi	
1.	85	Biserica şi cintirimu	"	"	"	
2.	86	Casa, curtea cantorului				
3.	"	Casa, curte de scola	"	"	"	
4.	394	un locu de aratu de 20 ferd.	a doua	2 ½ hol.	"	
5.	1147	O fânate ...	Dto	"	1132 II	
6.	1148	Deto de aratu de 3 ferdele	"	3 ferdele	"	
7.	148	grădina morii 6 ½ ferdele	"	6 ½ ferdele	"	Móra sau stricat şi asia au remas numai gradina
8.	665	Padure 7 holde	"	7 holde	480 II	
9.	666	Pasunitu 1 ½ holde 700 II	"	1 ½ holde	700 II	

S-au datu prinu noi în 5 Mai 1868

L. S.

Alexandru Cioflec m.p. Paroch
+ Gheorghe Kerciu gosman
+ Neculai Cotorlogca

+ Gheorghe Munteanu
+ Gheorghe Lepadusiu
+ Ioan Cherciu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ARIUJD

Consemnarea

Averii nemiscatore biserici gr.or. din filiala sua satului Ariujdi aflata la 5 mai 1868

Nro co-rinte	Nro Topo-graficu	Tiarina (ţarina n.n.) sau numirea locului de pământu	în care clasa	De câte holde	Stân-juni pătraţi	
1.	85	Biserica şi cintirimu	"	"	"	
2.	86	Casa, curtea cantorului				
3.	"	Casa, curte de scola	"	"	"	
4.	394	un locu de aratu de 20 ferd.	a doua	2 ½ hol.	"	
5.	1147	O fânate ...	Dto	"	1132 II	
6.	1148	Deto de aratu de 3 ferdele	"	3 ferdele	"	
7.	148	grădina morii 6 ½ ferdele	"	6 ½ ferdele	"	Móra sau stricat şi asia au remas numai gradina
8.	665	Padure 7 holde	"	7 holde	480 II	
9.	666	Pasunitu 1 ½ holde 700 II	"	1 ½ holde	700 II	

S-au datu prinu noi în 5 Mai 1868

L. S. Alexandru Cioflec m.p. Paroch
+ Gheorghe Kerciu gosman
+ Neculai Cotorlogea
+ Gheorghe Munteanu
+ Gheorghe Lepadusiu
+ Ioan Cherciu

ARPATAC

Consemnarea

Averii nemiscatore a Bisericii gr. orientale a satului Arpatacu aflata la mai în 9. 1868

Nro co-rinte	Nro Topo-graficu	Tiarina (ţarina n.n.) sau numirea locului de pământu	în care clasa	De kâte holde	Stân-juni pătraţi	
1.	148	Biserica şi îngropătore	"	"	600 II	
2.	140	Casa şi curtea paroch.	"	"	110 II	
3.	156 et 157	Casa, curte, grădina scolii	"	"	50 II	
4.	2545	Un locu de aratu în Bucsioru de 2 ferdele	Patra	2 ferde		
5.	2545	Deto fânatie	"	"	556 II	
6.	2545	Deto păsiunitu	"	"	556 II	
7.	2949	O fânate văltoróse	Patra	1 holda	1120 II	
8.	2950	Deto trestiisiu	"	1 holda		
9.	3011	Calea de luncă a satului	"	1	1232 II	
10.	"	Un locu de aratu daruitu în capul Feldesi		4 fer.	"	Ambe acestea încă nu s-au şi tabulatu pre numele bisericii
11.	"	Un locu de aratu daruit de 6 ferdele		6 ferde	"	

S-au datu prinu noi în 9 Mai 1868

L.S. Alexandru Ciofleeu, m.p. Paroch
+ Neculai Botoradu
+ Ilie Dordianu jude locale
+ Neculai Leuca
+ Neculai Gruia
+ Ioan Brândusi

www.cimec.ro / www.mncr.ro

BELIN

Conszemnare !

Averea nemiketare a Biszerici si a skali greko reszeritane din Belin aflat la luna lui Maiu 1868

N^ro.	N^ro.		Sztensi.
1.	407	Biszerika ku kurtea	175
2.	374	Kasza Parohiale ku kurtea si gredina ei de szemenatu	174
3.	123	Kasza de skole ku gredina ei de szemenat	554
4.	9503	Ingropetorea in kapu szatului	250

Belin, szau dat in 8 Maiu 1868

Alekszie Buksa m.p. Paroh la Belin

L.S. *Pakular Mihaly Hulö*

Pakular György Esküt (jurat n.n.)

+ Ioann Kolese kurator

BRETCU

Consemnare

Averi nemiscatore a Bisericii si a Scólei Gr.Rasaritene din orasiul Breticu, aflata la 1 Maiu 1868

1. Biserica cu curte si Ingropatóre în trei stucuri laolalta de ..... 1154 st.II
2. Casa Parochiala sub N^ro 397 cu gradina de samanatura, de 371 II
3. Casa de Scóla sub N^ro 488 cu gradina de samanatura de 103 II

S-au estradatu din Orasiul Breticu

la 20 Maiu 1868 prinu

L.S.

(1841)

Spiridonu Dimianu m.p. Parochul locului

Radu Stenciucu m.p. Epitrop

Ioan Boldea m. p. Epitrop

Kezd Martanus

În scrisoarea alaturata inventarului se solicita:

(...) de va fi posibile a modifica prorama (programa n.n.) pentru tienendele Esamene, acesta însa si cu învoirea celorlalti p<rea> o<sfintiti> confrati din Trei Scaune cu deosebire din Breticu, Poiana si Covasna (...) si din acela îndemn ca Mokani în a 3-a Dum. sau 3 aprile destinata pentru Esamenele din Trei Scaune nu se afla acasa, ci suntu toti în Moldavia si Romania la vite, afara numai de agronomi si care sunt numai servitori cu cei de "nobib sine nobis" atata se póte face.

Capitalul bisericii "au zacut", "n-au adus dobânde".

www.cimec.ro / www.mncr.ro

BUDILA

Inventariu

Despre averea Bisericei, a Scoalei şi a Fondului Bisericescu şi Scolaru, miscatoare si nemiscoatoare din Comuna Budila, aflatoare la 26 maiu 1868

	Hol-de	Stan ji.	Fer-dele	Cara fîn
Biserica cu curtea si engropatoarea si cu cele tiitoare de ea este	-	1160	-	-
Casa Parochiala sub N^{ro} 68 cu gradina de pomi si de semanatu	-	1160 partea de semanatu		
Casa de scoala sub N^{ro} 313. Scoala este stânda pe curtea Bisericii	-	-	-	-
Un locu de aratu sub N^{ro} 231	-	300	200	-
Iarasi un locu de aratu dtt	-	700	2 1	-
Unu fanatiu de sub N^{ro} 1530 de classa III	3	1200	-	-
Unu fanatiu iarasi sub N^{ro} 3585 de classa VII	1	100	-	-
Un fanatiu sub N^{ro} 3709 classa III	-	704	-	-
Biserica noastră este din materie de peatra, coperite cu ţiglă fără choru. În Biserica se afla urmatoarele acareturi si adecă: doue Evangelii, una veche şi una noue, un Antimis nou, un Apostolu vechiu, 12 Minee, un Penticostaliu, Chiriacodromion, o Cazanie veche, un Oftoicu mijlociu vechiu, doue Molitvelnice, o Liturgie, un Triodu, o Biblie noue, Dreptulu canonicu, Telculu Evangeliiloru. Doue steaguri noue bisericesti si unu mai vechi, doue rânduri de Odăjdi de mijlocu, trei Epatrafire, doue aere, o cruciuliţă de cositoriu îmbrăcată. O Cruce cu restignirea Domnului, Epitafulul cu Îngroparea Domnului, Icoana Învierii aurită, un Potir de cositoriu cu cele trebuincioase, o Cădelniţia de aramă, optu Icoane de cele mari văpsite pe lemnu, un Iconostasu vechiu, siase Icoane deasupra pe tâmplă, sunt zugrăviti prorocii, la mijlocu 12 Apostoli, pe din jos cele 12 Praznice de peste anu, se mai află încă 12 Iconiţe care se punu la praznice, doue Polecandre, unu de arama si unu de sticlă, 11 Candile de arama si cositoriu, o caldare de aramă la botedsarea prunciloru, doue fesnice de lemnu mari si patru mici, 30 de strane şi una Arhiepiscopească, doue Clopote, unu mare şi unu micu, o toacă de feru si una de lemnu. Scoala. Scoala sta pe tintirimul Bisericei si este de lemnu cu doue incaperi. În scoală se afla acaretele trebuincioase adeca: scaune pentru Elevi, o tabela si o masă pentru Invetiatoru.				

S-a espedatu 26 Maiu, Budila 1868

+ Eremia Horaciu (?) Epitrop / + Ioann Capetina Epitrop L.S. Ioan Ianovitz m.p.

+ Vasilie Bodeanu / + Simion Olteanu Paroch si Presedinte

www.cimec.ro / www.mncr.ro

CERNATU DE JOS

Inventarium

Despre averea miscatóre si nemiscatóre a Bisericei gr.res. din Cernatulu de josu in Protopopiatul III Scaunelor cu hramulu Sf. muc. George

1. Biserica cea veche ruinata, fórte stricata asia in cetu este si pecatu a mai sluji intrensa.

2. Curtea Bis. acestia unde este si ingropatórea in estensiune de ….. stenji 600 II.

3. Biserca cea noua zidita dupa un stilu bonu, de pétra pentru care s-a si cheltuitu Banii Bisericei pana la unu Cruceriu.

4. Locului celu nou castigatu de la Erariu la anulu 1860 unde s-a zidesca Bise...stenj. 1800 II

5. Casa Parochiala in curtea bis. celei vechi, provadiuta bine cu 4 ferestie, doue odai, camera, pivnitia si doue cuptóre si 4 usi bune.

6. Scóla didita nu este - insa prelegeri saru putea tienea de aru fi Invetiatoriu cu tinerimea de scóla. Scóla are 1 masa lunga pentru elevi, doue banci si o masa pentru docente pr.si o

7. In ambe Curtile bisericei cate o fontana. tabla.

8. Odórele bisericei: 4 sfite, 3 stichare, 3 epitrafire, 1 unu breu , 3 rucavetie ; apoi sfintele vase, doue potire, 2 discuri, 1 stea, doue linguritia, una daruita de Dlu. Protopopiu Ión Petricu – tóte aceste de cositoriu; sunt aerulu si perdelele pentru cele sfinte; 1 Antimisu fórte vechiu, Chivotulu o scutia de arama, 4 Icóne imp<aratesti> 1ª mare, 1 pe Iconostas si Iconostasulu. Chertile (cartile n.n.): Sfta Evanghelia, 1 Liturghieru, 1 Octoicu de mijlocu, 1 Triodu, 1 Apostolu, 1 Aneloghionu, 1 Penticostalu, 1 Ciaslovu de mij. 1 Psaltire, 1 Catavesieru, o Cazania, unu Molitvel, micu Sdrantinitu. Trei Protocóle vechio si unulu nou: botez., cunu<nati>, morti. Protocolulu bunei învoiri si Protocolulu Comisiilor pr.si doue Protocóle, 1 pentru venitu si 1 pentru spesa: 2 cruci, o mesciora si unu Clopotiasiu. In Tumu 2 Clopotiele si o tóca de feru. Mai sunt inca 3 sfesnice de lemnu si 12 icóne de ale Prasnicelor; 2 prapore rupte.

Acestea sunt averile bisericei nóstre gr.res. din Cernatulu de josu, ceea ce spre adeverire cu insasi subscrierea nóstra si cu punerea sigilului intarimu.

S-a datu in Cematu de josu la anulu 1868 Iuniu in 4, prin Ión Popescu m.p.

L.S. Parochulu Cernatului si Vasarhe<iului>

George Gerariu m.p.

+ George Romomanu	+ Stefan Timaru	
+ Andrei Lazaru	+ George Matheiu	Michailu Matheiu m.p.
+ Ión Seben	+ Thoma Micu	Epitropi Sft. Biserici

Averea scolei in Cernatulu de Josu este parte mare fagaduita, iara bucatele ce amu pututu scóte de la cei promisi sunt in secara si orzu 24 ferdele si in bani 3 f.v.a. ad. douezeci si patru ferdele si 3 fl. trei florini v.a. dati cu interesu.

În filia Cernatului de Susu Dom. Morariu Michail Matheiu a daruitu pe séma fondului scolariu de acolo 80 f.v.a. optu dieci de fiorini v.a. si astadi s-a afla dati cu interesu 100 f.v.a.una suta de fiorini v.a.

Apoi totu de Dlor. George Matheiu si fiulu Dlui. Michailu Mateiu s-a cumparatu doue clopote frumóse pe séma Bisericei filiale de acolo. Acestea sa aduce la cunostintia Prea onoratu sc. protopopescu prin Ionu Popescu m.p.

CERNATU DE JOS - KEZDI VASARHELI

Din Inventar

1. Biserica cea veche 1600 II

3 In loculu Bisericei celei vechi didinu (zidim n.n.) alta in loculu cumparatu de la Erariu cu 150 f.cm. unde si Bis. cea noua s-au ridicat cu o gradina frumoasa de pomi si de semanatura 800 II

4 Casa de scoala nu este.

Afara de aceste bunuri Biserica matera din Cernatul de jos n-are nici un darabu de pamentu de semanatura, nici de pedure, nici fânatia. Asisderea, nici scóle n-are. Padurile s-au impartitu intre possessorii si biserica si scoala a remasu cu totulu afara. Iara Preotul de Invetiatorului, desi se vede lipsa, totusi nu capata, nu se bucura de dreptulu de a capata parte cuvincioase din padurile (…)

Biserica din Kezdi Vasarheli este o biserica zidita la an 1792 de titori si donata (…) cu o gradina de pomi si cimiteriu (…) DOBÂRLAU (si BACIFELEC !)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

DOBÂRLAU (si BACIFELEC !)

Consemnarea
Averei nemiscatóre a bisericii si a scólei Greco Rasaritene din satulu Doberleu aflatu
la 1ma Maiu alu Annnului 1868

1ma Biserica sub Nro 7413 cu curtea si ingropatórea de lenga biserica unde e intocmita si casa parochiala cu Nro casii 86 estinderea 140II

II Casa de scóla sub Nro 7417 cu estinderea de 85II

III Gradina parochiala de lenga casa parochiala ce o folosesce preotulu de sub Nro 7418 in marime de 312II

IV Ingropatórea din pusta in Doberleu numarulu nu i sa scie nici estinderea fiindca nu de multu s-a datu

VI (sic) In filie Bacitelek sub Nro 4653 ingropatórea pe care s'afla si o calella in marime de 283II totu acolo de la Domnu Böjte Iozsef 90II, sa cumparatu.

VI Totu in Bachtelek s-a datu prin Nicolae Stroje unu locu pe care sa ro catastralu 4486 in estindere de 694II

VII Se mai afla o ingropatóre peste Tarlung de catra Dobarleu, marimea nu i sa scia nici in catastrulu nu sa afla petrecutu.

S-a estradatu prin Nicolae Stroje
gociman in Bacitelek L.S.
George Tator juratu
Petru Iuga

Venjamin Popovitz Prav<os>lavnik m.p.
Parock in Doberleu
Petru Safta gocimanu in Do.
Dumitru Safta jude satescu
Nicolae Sidon inspector scolaru mire<nesc>

Din inventare
(...) S-au cumparat un clopot. Fondul scolar este si cu temei bun umble cu dobende in suma de pene acuma (...)

ÎNTORSURA BUZAULUI

Consemnarie !
Averii nemiscatoare a Bisericii si a Scoalei gr.res. din satulu Intorsura Budeului
aflate la 8 Mai 868

1. Beserica sun Nro 1ma are enprediuru engropetoaria en teritoriu de 639 stengini II si a doa engropetoare en teritoriu de 1000 stng.II

2. Case parochiale nu este /
3. Casa de scoale en teritoriu de 54 steng. II
4. Pementuri de semenatu nu sentu /
5. Fenetiuri nu sentu
6. Pementuri s.c.l. nu sentu /
7. Holde de pesiune si de pedurie ale Bisericii nu sent
8. Dto. dto. nu sentu /
9. Dto. dto. scoale nu sentu
10. Dto dto Parochiale nu sentu

Sau estradatu prin Alexie Nyagovits m.p. Parohu L.S.

George Cristiu Epitropi
Nicoleai Bularka
Alexandru Bularka
George Todoracea
Mihai Szöciu ai comitet.
Ioan Baicu

S-au datu, Intorsura Budeu,
8 Maiu 868

MARCOS

Preotul Cristofor Dogar invoca documentele cu numar conzistorial 389 si protopopesc 104 din 1868. Un pamânt îl folosesce biserica, celelalte Parohul. În plus
(...) din padurea carea s-au scris pe sama Bisericii sub nr. particlelor (parcelelor n.n.) tipografic (sic !) 1776 inu suma de 18 holde, 142 stânjini pana acuma inca nu au avutu Biserica venitu fiind padurea foarte marunta, ci acesta s-a asteapta în viitorii (...)
O Biserica de picatra carea acuma se gateste cu teritoriu de 606 st.II
Locuri de samanatura daruite de benefactori proprietari nemesi de mai multa vreme.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

MĂGHERUŞ

Consemnarea
Averei nemiscatóre a Bisericii si Scólei greco-resaritene dinu satulu Magerus
aflata la 6 Mai 1868

	Stan-gini	qua drati
Biserica sub No 248 cu curtea si ingropatórea are	642	II
Casa Parochială No 248 cu curtea si gradina	232	II
Casa de scóla No 251 " " "	44	II
Pamanturile de aratura Bisericesti		
In Campu de susu		
O holda la valea hotariului No 425 – 426	1330	II
¾ de holda in fatia vaii Teului No 29	594	II
½ " " pe Mesteceni No 266	680	II
½ " " pe piscu Gyirky de o galéta		
½ " " pe sesu sub No 513 de o geléta	595	II
In Campu de Mijocu		
O holdă in Saffa (?) sub No 251-252	1062	II
In Campu de josu		
O holdă in fatia cu Maracini sub No 707	385	II
Fanatiile (fânaţele n.n.) Bisericii		
In lunca de susu		
½ de holda in ungiu Negri No 18	100	II
½ " " peste valea Teului No 299	444	II
2 holde in hotariu Rotbavului de 6 care de fenu	340	II
In lunca de josu		
O holda in ungiul lui Mateiasiu No 22-23 si 24	886	II
Pamenturile Parochiale in Campu de susu		
½ de holda la podiciu de pamentu No 810	770	II
½ " " la parcu stupilor No 212	160	II
½ " " pe mesteceni sub No 182	335	II
In Campu de Mijlocu		
½ de holda pe Kutyahát sub No 1222	980	II
In Campu de josu		
¼ de holde la grópa mare sub No 806	640	II
¼ " " " " mica " No 865	200	II
½ " " " deasupra gropii No 931	492	II
3 holde la Caramizi sub No 8931	4200	II
Fanati Parochiale		
O holda la valea hotariului in hotariu Rotbavului de unu caru de fânu	200	II
¼ de holda in Humnasiu No 691	420	II
2 holde in Humbasiu No 11127	1200	II
Pamenturile Scolii		
½ de holda aratura in Campu de josu No 786	708	II
½ " " " " " " No 798	330	II

Sau estradatu prin Dimitrie Popovici m.p. Parochu locului

Magerusiu 6 Mai 1868	+ Zacharie Oprea Curatoru	+ Dumitr. Moldovanu
"		
	+ Ioan Crisbasanu "	+ Ioan Titeia
" L.S.	+ George Serbana juratu	+ Ioan Coceanu
"		
	+ Nicolac Lainer "	+ Ioan Samoila
"		
	+ George Ar.Pervu "	+ Giorgie Taus
"		
	+ Ioan Micholcea "	

www.cimec.ro / www.mncr.ro

NOU

Consemarea (sic!)

Despre averia nemiscetoare a Bisearitsi si a Scolei Greco Rese<ri>tean ne Unite din Satulu Nou s-au aflatu la aprilie 868 prin Docomente si Bunifactori

Numerul curentu	Cate mosii se afle	Holde	Szametate de holde de areturi de areture	Fiordele, cat este locul	Observare
1.	Scoala si Gredina	-	-	-	Gredina Scoli in Luntsime Stansini 25 in Letime 7 Stansi are Scoala si Case cu 2 Clase si Noao nejsprevite
2.	Bisearica	-	-	-	Tintirimul Bisiaritse este lange dansa si ingropetoaria este Lumdsimia de 16 si lerdsimea de 10 stansine
3.	Un Locu deruit de areture	-	-	1 fierd ele	Deruitu de Dumiae Stanca Menisor veduva spre Viasnica Pomenire, vetsini Neculai Neguletsi
4.	-//-	-	-	3 fierd ele	Deruitu de Dumialui Ioosiv Savu spre viasnica pomenire si vetsimi Locului sand Sasi din feldioara(sic!) si locu este la Peduritse.
5.	-//-	-	-	4 fierd ele	Deruitu de Dumialui George Orbu de la Rodbav (Rotbav n.n.) spre viasnica pomenire si Locul este in hotarii la feldióra si vatsin este Matei Janosi Lecuitorii la Crizbav.
6.	-//-	-	-	2 fierd ele	Deruit de mai de multe vreme de mai mulți anni la Bisearica in hotaru Noului vetsin Pall Pectaru (?)
7.	Un Locu este de areture	-	-	4 fierd ele	Deruit de mai mulți anni la Bisiorica si ea este in hotarul feldiori si vetsin este George Sandru lecuitoru la Nou

Atsasta Consemnare se află de bune precum se vede de mai sus si se intereste cu petea (sic !) Numelui micu si cu Izseliturile membrilor în loc de petsete

Nou 28 april 868

Membri

+ Ionn Cosocaru Gosmanu
+ Nistor Sandru Gosman Betran
+ Neculai Negulitse Ispector (...)
+ Ioann Menisoru Suratu (jurat n.n.)
+ Iann Piposi dto
+ Ioann Savu

L.S

Ioann Marin m.p. Parochu
Ioan Tulbure m.p.
Invetitori

www.cimec.ro / www.mncr.ro

OJDULA

Inventarul acestei localitati se poate considera un "exemplu de saracie" chiar din spatiul curburii intracarpatice. Ei au doar:

1. Pamântul pe care e pusa Biserica
2. Una cadelnita si un prapor
3. 4 verigi si 2 ruduri pentru ducerea mortilor
4. Un protocol pentru scrierea banilor adunati si cheltuiti din anul 1848.

PAPAUTI

Consemnarea
Averei nemiscatore a Bisericei, a Scolei gr.res. din filia Papautiu aflatu la 9 Maiu 1868

1. Biserica sub Nro 811 cu curtea si îngropatórea ei cu teritoriul de 301 stanjin patrati II Dania de la Comuna, aratura 1600 II
2. Casa de Scola sub Nro 807,809, 810 cu curtea si gradina ei de semanatura de 988 stanjin II
3. Canepistea sub Nro 726 cu teritoriu de 135 st. II. O folosesce cantorulu

Papautiu in 16 Maiu 1968

S-a estradatu prin Moise Neagovici Parochul
Ioan Timariu Curatoriu
Lazaru Mogosin juratu Andreiu Manea jurat

SFÂNTU GHEORGHE

Nro1 / 868 Onorate Domnule Protopoape !

În urma gracioasei Ordinaciuni Metropolitane dto 11lea Aprilie a.c. Nro 389 si Nro Ministerialu unguresc 2784 / 867 si din partea Onoratului sc. Protopopescu Nro104 a.c. esitu în privinca averiloru Bisericii, Parochiale si scolare Nemiscatoare din Sepsi Szent György prin urmatoarele. Averea nemiscatoare a Bisericei si a Scoalei gr.rasariteane din Orasulu Sepsi Szent György aflatu la 28 Aprilie 868.

1a.Biserica g.o.r. sa cine ro173, adeca a casei Parochiale cu curtea si îngopatoarea a ei cu teritoriu de stangini cvadraci .... 1000 II

2. Casa Parochiala sub Nro173 cu curtea si gradina ei de pomi samanatura .... 500 II
3. Casa de scoala cu curtea si gradina .... 140 II

Mai încolo, dupa cum din partea Onoratului sc. Protopopescu suntem provocaci de sub Nro3.4.5.6. de fanaciune, locu de aratura si padure si altele Biserica Noastra g.o.r. de acestia de toate sa vede lipsita.

S-a estradatu prin Alecsiu Popoviciu m.p. Parochul locului
L.S. Vantsa Mihalj m.p. Mégyebiro (jude n.n.)
Vantsa Mihalj Ifiab esküt (cel tânar, jurat n.n.)
Jan Vancia Georgie Dragiciu
Jan Olaru Giorgie Rosculecu

Nro 8 / 868

Protocolu

Sedintia Sinodului Parochialu tinutu la 16 Junie anul 868 in Sepsi Szent György in Casa Parochiala g.o.sub Archiepastoria Exelentii sale Înnaltu Ariepiscopu si Miropolitu Andreiu Barone de Saguna, sub presedintia cinstii sale Parochului localu Alecsiu Popoviciu, Protopopiatulu Tractului Hidvegului în privintia socotelii fundatiunii Bisericii g.o. a Sepsi Szent Györgyiului amasuratu decisiunii a Sfantu Sinodu Eparchialu la Sibiu tinutu in 22 martie 864, foaia 224 in intielesulu §43 unde li s-au incredintiatu gotsmanului Michailu Vanca si curatorului Ian Vancia o mica fundatiune prin colecta de la benefacatori adunata in folosulu Sfintei Biscricei noastre, care fundatiune prin obligacii cu interesu s-au si datu în anulu 867, adeca suma de 191 f.prin care la acasta suma interesu s-au si primit 22 f.v.a. si adaogandu-sa langa capitalu, care pre anulu 868 cu interesu pre langa Obigatii prin urmatoarele in folosul Sfintei Bisericii noastre s-au si imparcitu cu dobanda pana la 4 decemb. a.c

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1. Obligatia de		33 f. 30 cr.v.a.		interesu	8 f.v.a.
2.	" "	20 " "		"	5 "
3.	" "	20 " "		"	5 "
4.	" "	20 " "		"	5 "
5.	" "	10 " "		"	2. " 50 cr
6.	" "	20 " "		"	5 "
7.	" "	20 " "		"	5 "
8.	" "	10 " "		"	2. " 50 cr
9.	" "	6 " "		"	1. " 25
la tot		159 30			39 25
10.	" "	54 " "		"	13 " 50
suma totala		213 30		"	52 75

Cu acasta s-au inceiatu sinodulu Parochialu si cu subscrierea numeloru s-au intaritu

Sepsi Szent György, 6 Iunie 868

L.S.

Alexiu Popoviciu m.p. Parochu si Presedinte
Georgiu Stoianu m.p. secretariu
Vantso Mihaj m.p.
+ Georgiu Rosculetiu

SITA BUZAULUI

Consemnare
Averii nemiscetoare a Bisericii si a scolii gr.Reseritane
din satul Szita Budseu aflate la 8 Mai 1868

1. Biserica sub Nro Ima are inpresur ingropatara cu teritoru 720 stinsin II
2. Casa Parochiala are doo inceper (încaperi n.n)
3. Casa de Scola cu teritoru 36 stinsin II are doi incaper
4. Pamentur de Samenat nu sint
5. Funecur nu sint
6. Pamentur si altquele nu sint
7. Holde de padure sao pasune ale Bisericii nu sint
8. Dto dto dto Scale (scoalei n.n.) nu sint
9. Dto dto dto dto Parochiale (nu sunt n.n.)
10. Dto dto Invecetoruliu si Cantorului nu sint

S-a estradatu prin Nikolaj Komsa m.p. Preot

L.S. Epitropi Nikolai Stroja Gyorgye Markosanu
Nikolai Rusu Iuon Czupea

Szita Budzou, la 8 Mai 1868

ZAGON

Consemnarea
Averei nemiscatóre a Bisericei, a Scólei gr.res. din satulu Zagon aflata la 12 Maiu 1868

1. Biserica sub Nro 1400. 1399 cu curtea si îngropatórea ei cu teritoriu de 432 stanjin patrati II
2. Casa cu Parochiala sub Nro 1492.1493 cu curtea si gradina ei de pomi si semanatura de 1 holda 150 II
3. Casa de Scóla sub Nro 1494. 1495 cu curtea, gradina ei de semanatura de 1298 stan. II
4. Pamentulu Scólei daruitu de la comuna sub Nro1916 cu teritoriu de 8 holde si 540 st. II

S-a estradatu, Zagon în 16 Maiu 1868 prin Moise Neagoviciu Parochul locului

L.S.

George Sierban epitrop bisericei / George Calcea epitr.Scólei
Neculae Nedelcu / Mihai Macoveiu
Nicolae Mircea / Dumitru Polosian
Nicolae Ovese / Pavelu Gavrila
Nicolae Popa / George Gavrila
George Furtuna

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ZABALA

N^ro Corentu	N^ro Topograficu	N^ro Caseloru	Consemnarea Averei nemiscatóre a bisericii dinu Zăbala / filie / gr.ra.alfatu la April 1868	Stanjini II^0
1.	462		O gradina de aratu	1446
2.	463		Lokul unde sta biserica si ingropatórea	260
3.	464		Casa si curtea susu pomenitei filie	40
4.	465		O gadina de kositu fonu	283
			Summa a II^0 loru	2029
			Kovasna 28 Mai 1868	
			Nicolae Comsia m.p. Parochu	
			L.S. Ioan Candrea / George Oprea coratori	

Pentru aceeasi filiala se mai mentioneaza la bunuri "nemiscatoare" o casa veiche în care locueste cantoru si tot în acesta casa sa tine si prelegeri cu elevi. O gradina, parte cu pomi, parte de samanat sa folosesce cantoru. În rândul bunurilor "pretioase" se mentioneaza unu Potiru de argintu suflat cu auru. 8 carti de rit si protocoale.

VAMA BUZAULUI

Prea onorate D.Domn. Perinte Protopop !

Dupa prea înnalta ordinatiunea Consistoriala din anul curentu Nro389 unde ni sa porunceste pentru averea nemiscatóre a Parochii ca se aretem veniturile si averile;

În urmarea susnumitelui porunca consistoriala cu umilinta facem cunoscut prea cinstitului scaun Protopopesc precum urmeaze:

1.a Tintiru este de 713 stinsini în II, însa Sf. noastre Biserica sta în mislocul tintiriului coprinzându 41 de stinsini II, tintiriul este tot deodata si îngropatóre.

2.a Curtea Eclesii de 253 stinsini în II pe care sta si casa preotiasca în hotar cu tintiriul

3a Scoala cu doue încaperi este în lung 5 stinsini, în largu 3 stinsini si sta pe un loc proprietarescu al rep. Domnului Beldi Albert din Budila pentru care pleteste arenda D. priotu Dimitrie Dogaria în toti ani.

Alta venit precum si alt avere nemiscatóre niç miscatóre Eclesia noastre n-are.

Simbria Preotiasca de la cate unu famillie baneste 50 xr.v.a. si o povare de lemne.

Simbria cantoreasca si învetetoriasca de la câte una famillie: fiind familliile înpa<r>ti<te> în 3 clasuri asa. clasa 1a pleteste 1 fl.v.a. / clasa 2 , 60 xr. / clasa 3, 40 xr. Familii sunt peste tot 118. Aceastea sus numitele venituri sunt ale întregii Eclesii nóstre. La care adeverim noi subscrisii comuniteti.

Ramînem al Prea Onorat Domnii Sale plecati + Iuon Filip

Vama Buzeului 1868 mai 5 + Mihaj Roska

L.S. Dimitrie Dogari m.p. + Preobrasen Chirillas

Paroch + Iuon Pavel /

+ Alexe Chirillas / + Dumitru Baba / + George Roska / + Alexa Budilan /

+ Ilie Maris / + George Rohan / Ioan ? / + George Iuon Buria /

+ Iuon Balutsa / + Iuon Iuon Buria / + Dumitru Lupoju / + Gavrilc Muntean

I.Gaal, m.p. face o însemnare de verificare în limba maghiara

www.cimec.ro / www.mncr.ro

VALCELE

Nro2/868 Onorate Domnule Protopoape !

În urma Gracioasei Ordinaciuni Metropolitane dto 11lea Aprilie a.c. Nro 389 si Numerul Ministerialu ungurescu 2784/867 atatu si din partea Onoratului sc. Protopopescu Nr.104 a.c. esitu. În privinca averiloru Biserici si Parochiale si scolare nemiscatoare din comuna Elöpatacu prin urmatoarele. Averea nemiscatoare a Bisericei si a Scoalei greco rasaritene din Elöpatacu aflatu la 30 Aprilie 868.

1a Biserica g.o.r. cu casa Parochiala si cu casa Invacatorului, Cantorului cu curtea si gradina acestia toate santu de sub Nro20 cu teritoriu de stangini cvadr. 1110 II

2. Îngropatoarea sta deosebita de Biserica cu teritoriu de stangini cvadraci 1110 II.

Mai încolo, din partea Onoratului sc. Protopopescu santem parvacaci (provocati n.n.) precum de sub Numeri 3, 4, 5, 6 de fanaciune (fânaturi n.n.) si locuri de aratura si padure si altele Biserica noastra g.o.r. din Elöpatacu de toate acestia este lipsita.

Elöpatacu, anulu luna, ziua mai susu

S-a estradatu prin Alexiu Popoviciu Administratoru parochialu m.p.

L.S. George Thoma m.p. Epitropu

+ Acim Casari giude / + Ion Casari giuratu

+ Georgie Cascui giuratu / + Georgie Sacaci giuratu

Nota: Pe un alt document parohul este si "presedinte"; aici mai semneaza si Constantin Vladareanu, învatator si un Nicolae Mailat, m.p. si el.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Conspectu

Despre capitalele, veniturile şi cheltuelele bisericiloru gr.or. din Tractulu protopopescu alu Trei Scauneloru pe anulu 1868

N° curentu	Numele sateloru dupa alfabetu	Numele Titorilor	Capitalulu bisericiloru		Capitalele elocate		Camele restante		Veniturile		Cheltuelele		Banii remasi gata		Capitalele vechiu		Observatiuni
			fl.	xr.	fl.	xr.	fl.	xr	fl.	xr.	fl.	xr.	fl.	xr.	fl.	xr.	
1.	Borosneulu micu	nu este	154	94	125	30	-	-	45	95	36	34	29	64	145	33	
2.	Breticu	"	224	80	85	42	-	-	615	77	1045	66	139	38	654	69	
3.	Cematulu de Josu	"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Se zidesce biserica capitalu nu este, ci datorează
-	Canta Vasarhely Filia	"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Sunt numai 2 familii, capitalu nu are, pamanturile le folosesce Adminis.
4.	Covasna	"	247	96	90	-	-	-	123	5	42	32	157	96	167	23 1	
-	Zabala	"	78	90	-	-	-	-	17	74	-	-	78	90	61	30	
5.	Întorsura buzeului	"	60	68	20	33	-	-	51	67	33	25	40	18	42	26	
6.	Martanusia	"	410	1	-	-	-	-	58	69	36	38	40	1	17	70	
-	Osdula filia	"	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Venitu nu are din contribuiei, s-a cladesce biserica de lemnu
7.	Poiana sarata	"	407	89	138	-	13	80	210	96	70	57	146	9	267	50	
8.	Sita Buzeu	Radu Comsia	-	-	-	-	-	-	136	59	136	25	-	34	-	-	Biserica mai rămane datóre cu 170 f 51 x.v.a.
9.	Zagonu	I.Popa	22	71	22	14	-	-	17	3	10	46	-	63	22	14	
	Papautia filia		70	70	39	52	-	-	19	52	4	58	31	18	55	76	
	Summa		1318	59	520	71	55	80	1296	99	1415	91	664	31	1435	91 1	

Brasiovu in 28 decembrie 868

Ioann Petricu m.p.
Protopopu

N.B. Unele "chei contabile" nu corespund calculelor noastre

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Conspectu

care cuprinde conscrierea averiloru nemiscatóre a Bisericiloru, scóleloru si a fundatiuniloru acestora petrecute si inca nepetrecute in cartile funduarie comunale din Tractulu Protopopiatulu Trei Scauneloru pe Anulu 1868, conformu gratiósci ordinaciuni a Înaltului Ministeriu reg.ung.de iustitia cu Nr 2784/867 si Consist dto 11 Aprilie 868, Nr. 389 si protopopescu 104/868

I	II	III	IV Teritoriulu				V Pamenturile ce foloseste Biserica (...)*				VI Summa totala face		VII Numirea satelor in limba mageara séu germana	VIII Nrul sufleteloru în fiecare satu	IX Observari
Nr.curentu	Numele Sateloru matere dupa alfabetu si filiile loru anesate & signate cu litere mici a, b, c .. x	a) Nrulu topograficu alu parcelelrou b) orgiliilor °II patrate	Bisericei	Cimiteriului	Casei si gradinei parochiale	Scolei si gradinei folosite de dascalu	În araturi	cate ferdele se semana	fenatia	gradinu	Jugere per 1600 II una	Stangini II patrati			
1.	Borosneulu micu	a)Nr topo b)Norg. II	1217 41	1216 407	1246 189	1249 60	1409 12654				8	551	Kis Borosnyo	523	Comuna a mai dăruitu unu pamentu care nu se scie de ce marime este
a.	Filia Saramasiu	a) , b)											Szaramas	122	
2.	Breticu opidu	a) b)	 1154		397 371	488 103					/	28	Bereczk	1503	
3.	Cernatulu de josu	a) b)	49 2400	.	49						/	800	Also-Csernaton	224	
b.	Filia " de susu												Felsö-Csernaton	60	
c.	Canta din k.Vasarhely						2 par ale				/	1200	Kanta		
c.	Dalnok		400				1800	.	600		/		Dálnok	83	
d.	Marcosiu falva												Marcos falva	14	
d.	Macsia												Makcsa		

www.cimec.ro / www.mncr.ro

4.	Intorsura Buzeului	a) b)	639	1000	-	54					/	93	Bodza – Fordulos	1512	
5.	Covasna	a) b)	1205-336 600	8333 1204 1037	1203 600	1206-335 308					/	945	Kovászna	843	
e.	Pava	a), b)											Páva	46	
f.	Pache	a), b)											Páke	11	
g.	Zabala	a) b)	463 260	.	464 40	. .	462 1446		465 283		/	429	Zabola	226	
6.	K. Mmartanusiu	a) b)	378 577	292 493	374-5 399	376-7 200	2979 234				/	303	Kezdi – Martanos	454	
h.	Osdula filia	a) b)	600	1000							/	.	Ozsdula	167	
7.	Poiana – sarata	a) b)	1990	324	1260	.	2 paduri si 2 f. arendade pe 1 casutic				2	374	Sosmezö	1053	
8.	Sita Buzeu	a) b)	720	.	2 inche perii	36					.	756	Szita-Bodza	1523	
9.	Zágonu	a) b)	1400 432	1399 .	1492-3 1750	1494-5 1298					10	820	Zágon	626	
i.	Papautiu filia	a) b)	811 301	.	726 135	810-807-9 988	1600				/	1414	Papolcz	242	
	Summa								883		30	1523 (sic!)	Summa	9272	

Brasiovu in 8 Iuniu 868 Ioann Petricu m.p. Protopopu

*La coloana V - Pamenturile (...), mai erau rubricate, pe lângă pământurile bisericilor, şi cele (eventuale) ale şcolilor, parohului, învăţătorului şi cantorului.
Am renunţat la a le prezenta desfăşurat aici deoarece menţiuni pentru acestea avem doar la Zagon, pământ de arătură pentru şcoală (nr. topografic 1916) şi pentru învăţător, la nr. topografic 13340, pământ de sămănătura pentru 64 ferdele.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Inventariu
Despre averea miscatóre si nemiscatóre a Bisericiloru si a scóleloru greco reseritene Protopiatului Trei Scaunelor revidat de sobórele parochiale in anulu Domnului 1868

Cap de tabel, desfăşurat de noi pe verticală

I Nrul curent
II Numele satelor
III Capitalul bisericilor în bani v.a. fl. x r.
IV Realitățile si pamenturile Bisericilor

1 biserica din ce material ieste
2 are cimiteriu ?
3 casa parochiala
4 câte iugere de semanat
5 de fînati
6 pasiune
7 din acesta padure cat folosesc preoții
8 poteri cu disc şi stea

V Pretióse si alte scule de auru, argint, arama, pacfon, cositoriu, fer si.

1 Poterie cu discu şi stea
2 Cruci
3 Epitafiu
4 Sfesnic
5 Chivot
6 Cadelnitia
7 Candela
8 Policandru
9 clopot an turnu
10 tóka de fer

VI Icóne felurite si alte mobile

1 mari icóne
2 mici si pe iconostas
3 prapore
4 caldare de botez
5 masa seu tetrapod
6 cununii
7 ladi, castane (lăzi, dulapuri n.n.)
8 alti efecte

VII Carti bisericesti, Protocóle, Matricolare, al bunei aneoiri (învoiri n.n.), al comissiilor si ale socotelilou bis<ericeşti> si scolare

1 Biblii
2 Evangelii
3 Apostole
4 Mineii mari peste an
5 12 Mineiu de luna
6 Liturgieru
7 Triod
8 Penticostariu
9 Octoicu mare & mic
10 Catavesieriu
11 Psaltiri
12 Orologiu mare & mic
13 Moliftenic
14 Predici felurite
15 Protocoale matriculare de la anu
16 al bunei anvoiri
17 comissiilor
18 socotelilor

VIII Odajdii preotiesci, de matase, firu, lana sau cartonu

1 Feleóne (sfete)
2 Stihare
3 Epatrafir
4 Rucavitii (sic!)
5 Procovetie
6 Antimiscu (sic!)
7 ambracaminte pe presol si jertfelnic
8 alte feliurite

IX Averia Scolelor in realitati, pamenturi, bucate si alte mobile

1 Scóla din ce materiale e
2 are gradina de póme & legume
3 cîte iugare are de arat ?
4 de fenatiu ?
5 pasiune
6 padure
7 în bani v.a.
8 an bucate cate ferdele
9 alte mobile

X Însemnarile la vreo rubrica din cele 65, 1-65

www.cimec.ro / www.mncr.ro

I 1. II Breticu III 557,12; IV 1-e de peatra; 2-are 3; 3-are de lemnu cu 3 anceperi; V 1-2:1 argint,1 cositoriu; 2-7: 1 arg.,4 feru,1 lemn (sic!); 4-23: 9 arama,14 lemnu; 5-1 de arg; 6-4: 2argt.,2 arama; 7-16: 11 argt.,5 cosit.; 8-2 arama; 9-3 in turn; 10-1 de feru; VI 1-8 mari atamate pe didu; 2-26; 3-6; 4-1 de arama; 5-1 masa, 1costen; 6-2; 7-2; 8-2 lamp,3 discuri,1 tava; VII 1-1de Sibiu; 2-3:1 legata cu argt.; 3-1; 4-1; 5-12; 6-2; 7-2; 8-1; 9-1 mare; 10-1; 11-1; 12-1 mare; 13-1; 14-2: 1 chir,1 caz.; 15-1812; 16-1; 17-1; 18-3; VIII 1-7; 2-3; 3-7; 4-3; 5-2; 6-1; 7-2; IX 1-e de lemnu cu 3 ancaperi; 2-are; 7-108 fl.; 8-14 9-12 banci,2 tabele,2 mese;

I 2. II Borosneulu micu III 126; IV 1-e de peatra; 2-are; 3-are de lemnu cu 2 odai; 4-3; V 1-e de cositoriu; 2-1 de lemnu; 3-e 1 vechie; 4-2 de arama: 5-1 de lemn; 6-1 de arama; 7-6 de cositoriu; 8-2: 1 arama,1 de glaje; 9-2; 10-2 de feru; VI 1-10 mari; 2-1 de iconosu; 3-2; 5-1 masa; 6-1 blech; VII 2-1; 3-1; 4-1; 6-1; 8-1; 9-1 micu; 10-1; 11-1; 12-1 bogat; 13-1; 14-1 coran & drept canonic; 15-3, 1793; 16-2; 17-1; 18-2; VIII 1-2; 2-1; 3-2; 4-1; 5-1; 6-1; 7-1; IX 1-este de lemnu slaba; 2-are; 3-2; 7-200 fl.; 8-26; 9-3 banci,1 massa,1 scaun; X-un presne (?) scrisu,acatist maici Dlui;

I 3. II Cernatulu de josu III 479, 8; IV 1-e de peatra dar neispravita ; 2-are 2; 3-are cu 2 odai; V 1-1 de cositoriu; 2-1 arama,1 lemn; 4-1 de arama; 6-1 de arama; 7-4; 9-2; 10-1 de feru; VI 1-4 anpa<ra>tesci; 2-1 pe iconosu; 3-2 rupte; VII 2-1; 3-1; 4-1; 6-1; 7-1; 8-1; 9-1 micu; 10-1; 11-1; 12-1; 13-1; 14-1 cazania; 15-5 1793; 16-1; 17-1; 18-2; VIII 1-2; 2-2; 3-3; 4-1; 5-1; 6-1; 7-1; IX 1- nu este; 7-18 fl.; 8-25;9-2 banci, 1 mapa;

I II filia Canta Vásárhelyului IV 1-are de peatra; 2-are; 3-are cu 3 odai; 4-2 3/7 ; 5 -1; 8-toti 3 l'; V 1-1arg.,1 cosit.; 2-3: 1 arg.,2 lemn; 4-2 argt.,8 lemn; 6-1 arama; 7-6 cositoriu; 8-1; 9-2; 10-1 de feru; VI 1-4; 2-16; 3-2; 5-1 ar.; 6-1 blech; 7- 2; 8-1 ling de argt.; VII 2-1; 3-1; 6-1; 7-1; 8-1; 9-2:1 micu,1 mare; 10-1; 11-1; 12-2 men; 13-1; 15-1794; 18-1; VIII 1-4; 2-1; 3-3; 4-1; 5-1; 6-1; 7-2 randuri; X-1 steap cu analogie;

I 4. II Covásna III 65 41; IV 1-are de peatra; 2-are 2; 3-are cu 2 odaie; V 1-2:1 arg.,2 cosit.; 2-2:1 arg.,1 lemn,2 cu restignirea; 4-15:12 lemn,3 arama; 5-2 cuti,1 lemn de cuminecat.; 6-1 de arama; 7-5argt.,2cositoriu; 8-1 arama; 9-2; 10-2: 1 feru, 1 lemn; VI 1-7: 5 poleite,2 mici; 2-14; 3-2; 4-1 de arama; 5-2 mese tetrapodu; 6-2 blech; 8-1 sigil,3 tave,2 clopote mici; VII 2-1; 3-1; 5-24; 6-1; 7-2; 8- 2; 9-2; 10-1; 11-1; 12-1 legatu; 13-1; 14-1 chir.,1 cazan.; 15-1793;16-1; 17-1; 18-3; VIII 1-2; 2-2; 3-3; 4-1; 5-3; 6-1vechie; 7-4; 8-1 carpa matase,1 brau de scoici,1 brau; IX 1-are de lemnu cu 2 oadi; 2-are; 7-80 fl.; 8-3; 9-8 banci,1 masa,1 scaunu,1 tabela;

I . II filia Zabala III 46 38; IV-1 -este de lemnu; 2-are 2; V 1-1 argt.; 2-2 arama,1 lemn; 4-8:5 lemn,3 dto; 5-2 cutide cositoriu; 6-1 de arama; 7-5 decositoriu; 9-1; 10- 1 feru; VI 2-9; 3-2; 4-1 de lemn; 5-1 masa; 6-7; 8-1 ter.; VII 2-1;3-1; 6-2 veci; 9-2 mici; 14-1.; VIII 1-2; 2-2; 3-2; 4-1; 5-1; 6-1; 7-1; 8-paftale; IX 1- lemn cu 2 odai; 8-24;

I 5. II Întorsura Buzeului III 25 70; IV 1-are de peatra; 2-1; V 1-2; 2-1de lemn; 3-1; 4-7, 3 arama; 5-1.; 6-2 de arama; 7-6 cosit.; 8-1de glaje; 9-3; 10-1; VI 1-8:4 barb.,4 fem.; 2-12; 3-3; 5-1 masa; 6-1; 7-1 lada; VII 1-1; 2-1; 3-1; 4-1; 5-10 lipsa iulie, fevr.; 6-1; 7-1; 8-1; 9-1; 10-1; 11-1; 12-1; 13-1; 14-2: 1 chir.,1 cazan.; 15-3, 1848; 16-3;17-3; 18-2; VIII 1-2; 2-2; 3-3; 4-1; 5-1; 6-1; 7-1; IX 1-are de lemnu cu 2 oadi; 8-108;

I 6. II Martanusiu III 3 83; IV 1-are de peatra; 2-2; 3- are cu 2 odai; 4-1/4; V 1-2:1arg.,1cosit.; 2-4:1 arg.,3 lemn; 3-1; 4-5 arama; 5-1 arama; 6-1; 7-12 cositori; 8-1 arama; 9-2; 10-2:1 feru, 1 lemnu; VI 1-4; 2-12; 3-3; 4-1 de arama; 6-2 aram; VII 1-2; 2-2; 3-1; 5-12 ; 6-1; 7-1; 8-1; 9-2 m & mici; 10-1; 11-1; 12-2 m & mici; 13-2; 14-2: 1 chir.,1 cazan.; 15-9, 1809; 16-3; 17-2; 18-2; VIII 1-4; 2-2; 3-2; 4-4; 5-2; 6-1; 7-1; IX 1-are de lemnu cu 2 oadi; 2- are; 7-20 f.; 8-20; 9- 6 panci,1 masa,1 tabla; X - dreptu canon & altele sinodane;

I II filia Osdula III 52 18; IV 1-are de lemnu nou; 2-are; V 6-1 de arama; VI 1-1; 7-1funie,2 ruduri,4 verigi de feru; VII 18-2;

I 7. II Poiana Sarata III 142 64; IV 1-are de peatra; 3- are cu 3 odai; V 1-2: 1 arg.,1 cosit.; 2-2:1 arg.,1 lemn; 4-9 de arama; 5-1 arg.; 6-4:2 de argt.,2 arama; 7-8 cositori; 8-1 de lemn; VI 1-3; 2-1; 3-4; 7-3: 1 costen, 2 lade;VII 1-1; 2-1; 3-1; 4-2; 5-12 ; 6-1; 7-1; 8-1; 9-2:1 m,1 micu; 10-1; 11-1; 12-1; 13-1; 14-1 chir.; 15-1845; VIII 1-2; 2- 2; 3-2; 4-2; 5-2; 6-1; 7-2; IX 1-e de lemnu cu o odae; 7-4 f. 88; X - biserica are o bolta cu 4 odai & 2 paduri, 1 casa pe Ottuzu I 8. II Sita buzeu III 34 60; IV 1-are de peatra fara turn; 2-are2; 3- are cu 2 odai de lemn; V 1-2: 1 arg.,1 cosit.; 2-2:1 arg.,1 lemn; 3-1; 4-6:2

www.cimec.ro / www.mncr.ro

aram.,4 lemn; 5-1; 6-2; 7-8 cosit.; 8-1 de lemn; 9-2; 10-1; VI 1-12; 2-12; 3-3; 4-1; 5-2 mese,1 tetrap.; 6-1; 8-1 disc;VII 1-1; 2-1; 3-1; 5-2/6 luna ; 6-1; 7-1; 8-1; 9-1; 10-1; 11-1; 12-1; 13-1; 14-1 chir., 1 cazan.; 15-1845; 16-1; 17-1; 18-2; VIII 1-2; 2-2; 3-3; 4-1; 5-1; 6-1; 7-1; IX- are cu 2 odai slabe; 8-277;

I 9. II Zagonu III 18 26; IV 1-are de lemnu coperite cu tigla; 2-1; 3- are cu 2 odai de lemnu; V 1-1 cosit.; 2-2 lemn pe prastol; 4-4:1 aram.,3 lemn; 5-1 arama; 6-2; 7-5 cosit.; 9-2; 10-1; VI 1-8; 2-12; 3-2; 5-1 ,masa; 6-1; 7-1 lada; 8-1;VII 1-1; 2-1; 3-1; 4-1 ; 6-1; 7-1; 8-1; 9-1; 10-1; 11-1; 12-1; 13-1; 14-1 predica; 15-1793; 16-3; 17-3; 18-3; VIII 1-1; 2-1; 3-1; 4-2; 5-2; 6-1; 7-1; IX- are cu 2 odai buna; IX 2-are cu póme; 3-8; 7-170 fl; 8-9;

I II filiaPapautiu III 38 24; IV 1-are de lemnu coperita cu sindile; 2-1; V 1-1 cosit.; 2-1de lemn; 4-6:2 aram.,4 lemn; 6-1 arama; 7-5 cosit.; 9-1; 10-1; VI 1-8; 3-1; 5-1 masa; 6-1; 8-1;VII 1-1; 2-1; 3-1; 4-1 ; 6-1; 7-1; 8-1; 9-1 micu; 10-1; 11-1; 12-1; 14-1 cazanic; VIII 1-1; 2-1; 3-1; 4-1; 5-2; 6-1; 7-1; IX- are cu 1 odaie slaba; IX 2-are cu póme; 3-1;

Brasiovu in 29 iuniu 868 Ioann Petricu m.p. Protopop

(...) Din Tractulu Protopopiatului II alu Brasiovului (...)

I 1. II Apatia III 26 98; IV 1-are de pétra crepata; 2-are; 3- are de petra buna; 4- 3 "; 7-62; 8-46; V 1-1 de cositoriu.; 4-8:2 mari, 2 mici, 4 mijlocii; 6-1 de arama; 7-13 de cositoriu.; 8-1 de arama; 9-2; 10-1; VI 1-8: 4 la barbati, 4 fem.; 2-25; 3-2; 5-1 tetrapodu; 6-1 blechiu; 7-1 iconostasu; VII 2-1; 3-1; 4-1 ; 6-1; 7-1; 9-2:1 mare, 1 micu; 12-1 bogat; 14-3:1 cazanie, 1propovedanie, 1 telculu evanghe; 15-3 renduri, 1793; 16-3; 17-1; 18-1; VIII 1-3; 2-2; 3-3; 4-1; 5-1; 6-1; 7-2 imbracaminte; IX 1-1 odae de lemnu; 8-12; 9-2 bavci, 1 masa, 1 scaun;

I 2. II Bodu (...)

I 3. II Doberleu III 57 50; IV 1-are de pétra bunu; 2-are doua; 3- are de lemnu cu 2 odai; V 1-1 cositoriu; 2- 1 de lemnu; 3- 1; 4-8:2 arama,1 feru,5 feru; 6-1 de arama; 7-10: 5 arama,5 cositoru; 9-2; 10-1; VI 1-14; 2-13; 3-2; 4-1 mica; 5-1 masa; 6-1 arama; 8-iconostasu, 2 cutii;VII 2-1; 3-1; 4-1 ; 8-1; 9-1; 10-1 micu; 14-4: 1 cazanie,2 propov.,1 telcu.,1 stic.; 15-3 renduri de la 1813; 16-1; 17-1; 18-2; VIII 1-3; 2-2; 3-5; 4-2; 5-2; 6-1; 7-1; 8-1 aeru; IX 1-1 de lemnu cu o odae; 8-20; 9- 1 masa, 1 scaun, 2 banci;

I II Bastelecu filia III 133 79; IV 1-e de lemnu slabutie; 2-are 2; 3- nu;V 1-1de blech; 2- 2 de lemnu; 3-1; 4-7:2 arama,1 feru,4 lemnu; 5-1; 6-1; 7-11; 8-1 de arama; 9-2; 10-1; VI 1-4; 2-6: 1 ate.,5 pe templu; 3-2; 5-1 masa; 6-1; 8-1 discu, 1clondiru; VII 2-1; 3-1; 5-12 ; 6-2; 7-1; 9-2; 10-1; 11-1; 14-2: 1 cazan, 1 chiri<aco>d<romion>; 15-3 r<ânduri> de la 1843; VIII 1-2; 2-1; 3-2; 4-1; 5-1; 6-1; 7-2 vechi; 8-1 aeru; IX 8-28; 9- 1 masa, 1 scaun, 2 banci;

I 4. II Doboly de josu III 200 99; IV 1-e de petra buna; 2-2; 3-are cu 2 odai de lemnu;V 1-2: 1 argt.,1 cosit; 4-8:2 arama,6 lemnu; 6-1; 7-6 de cositoriu; 8-2: 1 arg., 2 sticl.; 9-2; 10-1; VI 1-4; 2-6: 4 lemn, 2 sticla; 7-1 costen, 1 lada; 8-1tetrapodu, 1(?) la morti; VII 2-1; 3-2; 5-1; 6-2; 8-1; 9-1; 12-1 bog.; 15-3 r<ânduri> de la 1793; VIII 1-3; 2-3; 3-3; 4-3; 5-3; 6-1; IX 1-e de lemnu cu 2 odai bune; 2-are una de legumi; 7-1 f. 60; 8-44; 9- 3 mese, 3 banci;

I 5. II Feldiora (...) *I 6. II Hermanu (...)*

I 7. II Chichisiu III 32 22; IV 1-are de lemnu coperita cu tigla; 2-are; 3-e de lemnu du 2 odai; 4-1/2; 8-1/2; V 1-3:1argt., 2 cosit; 2-4 lemnu; 3-1; 4-6:4 pacfon, 2 arama; 5-1; 6-2: 1 de argint, 1 de aruma; 7-9 cosit.; 8-1;9-2; 10-1; VI 1-4; 2-16:10 de lemn, 6 glaze; 3-3 vechi; 4-1; 5- 1 masa; 6-1; 7-1 lada; 8-2 discuri, 2 linguri; VII 2-1; 3-1; 4-1;5-1; 6-3; 7-1; 8-1; 9-2:1 bog., 1 micu; 11- 1; 12-1; 13-1; 14-1 caz., 1 comentar., 1 carte de (?); 15-3 rend (?) ; 16-1; 17- nu; 18-1; VIII 1-11: 6 bunc, 5 vechi; 2-1; 3-2; 4-1; 5-1; 6-4 aere; IX 1-1 de lemn, 1 (?); 2-are (?);

www.cimec.ro / www.mncr.ro

I 8 II Crisbavu (...)

I 9. II Lisneu cu filiile Bicfaleu & Magerusiu (sic !) IV 1-e de lemnu; 2-are; 3-are de lemnu cu 1 odai; 4-2; 8-2; V 1-1; 2-2 de lemnu; 4-6 de lemnu; 6-1 arama; 7-6 cosit.; 8-2: 1 lemn, 1 glaja; 9-2; 10-1; VI 1-4; 2-16 glaje; 3-2; 4-1 arama; 8-unu clopotielu, 1 iconostas; VII 2-1; 3-1; 5-12; 7-1; 9-1; 12-1 bog.; 14-1 predica; 15-7 bucati de la 1793; 16-2; 17-2; 18-1; VIII 1-2; 2-2; 3-2; 4-2; 5-3; 6-1 8-1 aeru; IX 1-e de lemnu cu 2 odai; 2-are mica de legumi; 8-80; 9-1 masa, 1 tabla, 1 scaun, 3 banci;

I 10. II Magerusiu III 364 10; IV 1-de pétra; 2-are; 3- de pétra cu 2 odai; 4-8 3/4; 5-6; 8-6 cu portiune canonica; V 1-2; 2-2 de lemnu; 3-1; 4-10: 4 arama, 6 lemn; 6-1; 7-9 de arama; 8-1 arama; 9-2; 10-1; VI 1-5; 2-8; 3-1; 4-2; 5-1 masa; 6-1; 7-1 lada; 8-1 clopot, 1 discu, 1 facie, 2 perdele; VII 1-1; 2-2; 3-1; 4-1; 6-1; 7-1; 8-1; 9-1; 11-1; 12-1 bog.; 13-1; 14-1 chirid., 1 predica major,1 carte sinodala; 15-9 rend., 1793; 16-1; 17-2; 18-1; VIII 1-6; 2-2; 3-4; 4-4; 5-1; 6-1; 7-2; IX 1-depétra 1 odaie buna; 2-are mica de legumi; 3-1; 7-70 f.; 8-12; 9-2 mese, 1 tabela;

I II filia Nou III 227 1; IV 1-e de lemnu coperita cu tigla; 2-are; 3-nu; 4-1 3/4; V 1-1cosit; 2-2 de lemnu; 3-1; 4-6: 2 cosit, 4 lemn; 6-1 arama; 7-6 arama; 8-2:1 arama, 1 lemnu; 9-2; 10-1; VI 1-6; 2-58; 3-2; 4-3; 5-1 masa; 6-1; 8-2 linguri, 1 clondir, 1 discu; VII 2-1; 3-1; 6-1; 7-1; 8-1; 9-2; 10-1; 11-1; 12-1; 13-1; 14-1 cazania; 15-4 bucati, 1792; 17-1; 18-2; VIII 1-3; 2-2; 3-2; 4-2; 5-2; 6-1; 7-1; IX 1- de pétra cu 2 odai; 2-are de verdie;

I 11 II Ozunu cu filiile S. Ioan Laborfaleu & Comoleu III 228 /40 90 ; IV 1-e de pétra; 2-are; 3-are de lemnu cu 2 odai; 4-2; V 1-1; 2-2; 3-1; 4-9:3 arama, 6 lemn; 5-1; 6-1 arama; 7-6 cosit.; 8-1 arama; 9-2; 10-1; VI 1-4; 2-1; 3-2; 4-1 arama; 5-1 masa; 6-1; VII 1-1; 2-1; 3-1; 5-12; 6-1; 11-1; 12-1;13-1; 15-3 bucati de la 1794; 16-1; 17-1; 18-1; VIII 1-2; 2-2; 3-2; 4-1; 6-1; 7-2 pe preastol; IX 1- e de lemnu cu 2 odai; 2-are de verdie; 7-2 f.; 8-20; 9-2 banci, 1 masa, 1 scaunu, 1 tabela;

I 12 II Presmiru (...) *I 13 II Rotbavu (...)* *I 14 II Sânpetru (...)*

Brasiovu in 28 Iuniu 1868 Ioanu Petricu m.p. Protopopu

Nota: Sublinierile ne apartin

1872 / 1875

(extrase)

AITA MARE - (...) Cimitir vechi pe un pamânt deruitu de 1 secuiu cu numele Benko.

- Candela, Molitvenic, Chiriacodromion daruite de Gergelj Gyorgy (...).
- Donator remarcabil, Ioan Petric.

AITA MEDIE - Cladiri 3: biserica de lemn, 6/2,5 st., coperita cu tigla din 1820, prin comuna bisericeasca; scoala confesionala 6/2,5 st., din lemn, coperis de scânduri din 1836; casa parohiala 5,5/3 din lemn, coperis de scânduri din 1810.

Pamânturi: 1.

ARINI - Valoarea bunurilor mobile este de 251 fl. 50 cr. "Slabaturile" sunt "nepretaluite"

ARPATAC - Biserica din 1688 de 7/3,5 st., piatra, caramida, tigla.

Al. Cioflec scrie "Crescinii noseri din I laghigu sunt în parti (împartiti n.n.) în pareri asia de tare incatu nici Cicerone en totu maestria si puterea cuvântariloru sale nu i ar putea dumeri si întruni."

Sa binevoiasca a sili pre toti crescinii tiitori de biserica noastra dreptu maritoare, cari inca pâna acum nu contribuira

www.cimec.ro / www.mncr.ro

la fundatia amintita, sa contribuiasca si ei. "Fondatiunea bisericii" fusese întemeiata "la finea anului 1865 ". Nicolae Leuca "un bunu parochianu" contribuise la aceasta "cu daruirea unui loc de sase ferdele".

BELIN - Biserica de 8/3 stj., din zid, piatra si tigla de 400 fl. cu datare 1717 (?).

BRETCU - "Biserica zidita din peatra si caramida, coperisul de tigla, 1787, 15.000 fl.. Casa parohiala din lemn de brad acoperita cu sindila, 1838, 400 fl. O cuhnea pe mosia parohiala, din lemn acoperita cu sindila, 1838, 50 fl. Un grajd din lemn, 1838, 100 fl. Un rând îmbracaminte de prestol - Petrus Pop. Averea bisericii face 21.103 fl. 89 cr.

BUDILA - Are biserica de 11,5 / 4 st., din zid de piatra, caramida, tigla, 1834, prin "titoru si ajutoru poriei" 3.900 fl. Semneaza Paroh Ioan Ianovitz si verifica Protopopul Ioan Moga.

CANTA VASARHELY - Biserica din 1796, din "peatra cuperita cu tiagla" de 2.000 fl. O însemnare speciala este urmatoarea: "Toate cartile sunt tiparite în limba noastra româneasca, cu slove cirile".

CERNATU DE JOS - O rubrica speciala se dezvolta sub însemnarea "toate cartile acestea sunt tiparite în limba noastra româneasca"; detaliile apartin lui Ioan Popescu.

COMOLAU - Are "o îngropatoare daruita de Stefan Laszlo de 2 ferdele si 5 kupe".

COVASNA - Biserica din anul 1790, cu bunuri de 10.000 florini.

Printre donatorii bisericii sunt mentionati: Iosif Romano, care doneaza 2 Trioade, Neamt 1847; Paharnicul Ghica; un Liturghier, Buzau 1835. De la Gherasim Adamovici aveau "un antimis vechi, de pânza."

La bunurile detinute, pozitia 21, se nominalizeaza "1 sigilu", "1 evanghelia legata cu musama", "o pereche de paftale de scoica (din Tara Româneasca ? n.n.)", " petic de carton pe Prastolu."

DOBOLI DE JOS - Biserica din piatra si caramida "cu czagla" (cu tigla n.n.), 14/5 stj. Construita "mai întâi 1746, iara din nou 1853 prin comuna" 6.000 fl.

Casa Parohiala, 7/3 st., de lemn, acoperita cu "sindila", construita "mai

întâiu la 1793, s-au înnoitu la 1844".

Scoala confesionala, 8,5/6 stj., lemn cu sindrila, din 1856.

Ilie Colan doneaza, în anul 1846, o cruce "îmbracata cu cositor", 18 icoane mici si mari, 6 pe sticla si 12 pe lemn.

HAGHIG - Biserica din 1854. Cimiteru daruit de Contele Nemes A. Pamânturile daruite "pentru vecinica pomenire la Sf. Liturghie". 2 locuri de arat "daruite de vaduva Maria, fosta moere a Nichiului Ilie, care s-au datu în arenda pre sama bisericii". Preot administrator Al. Cioflec.

IARASI - Biserica de lemn de 38,90 fl. Piesele de textile necesare slujbei au fost "daruite de Domnul Elia Goga".

MARCOSIU / Marcus- Are pamânturi daruite de "beldesti", "înainte de rebelie cu multu", portiune canonica.

MAGHERUS - Biserica de 10/4 stj., din piatra, caramida si tigle, din 1786 prin contributia lui George Radu Leca. El mai doneaza 2 parechi rucavite si o pânza zugravita cu înmormântarea Domnului. Biserica mai are 10 candele de cositor, 2 potire, 2 cruci, o Biblie, un Minei, un Triod, un Penticostar, un Ceaslov (vezi si tabelul desfasurat din 1868). Episcopul Vasile Moga daruise(?) un Antimis de pânza în anul 1832.

MARTANUS - Biserica zidita, de piatra, acoperita cu sindrila, din 1796.

OJDULA - Biserica din 1868 din"Berne cu coperisiul de sindila". Printre donatori este mentionat si Popica (?) din Covasna.

Se retin urmatoarele piese cu donatorii lor: 1 potir, dar la 1869 de Protopopul Ioan Petric din Brasov; 1 Antimis

www.cimec.ro / www.mncr.ro

de pânza, dar de "Excelenta Sa Parintele Arhiepiscop si Mitropolit Andrei Baron de Saguna"; 1 Apostol, 1851, "dar de Georgiu Ghica din Breticu".

ORMENIS - Biserica de 5,25/3 stj., de lemn, cu sindrila, din 1815: "este foarte slaba si ruinata"

OZUN - Biserica de 10,5/4 stj., din 1833 cu zid de piatra, caramida, acoperita cu tigla în valoare de 1.200 fl. "prin George Ioan si Vasilie Petcu din Brasov". Alti donatori : Sofia Falcoianu, Elena Covaci, Mihail Pükösti.

PAPAUTI - Are scoala confesionala de 5,5/3, din 1848 (!)

SFÂNTU GHEORGHE - Biserica de 11,5/4,5 stj., din piatra si caramida cu acoperis de tigla din 1872, "prin colecte de aici si România"

SINTION si LABORFALEU - Are o "îngropatoare noue daruita de Ioan Baba din Sintion" de 150 st. II.

SITA BUZAULUI - Nicolae Breticanu da 14 fl. pentru o cadelnita de "pacfongu" dar

"poporul este prea engreuiat en anul acesta cu ispravirea Bisericii si a scoalei si cu platirea datoriilor, asa nu sa afla en stare de a face asemenea salariu (pentru învatator n.n.), ci roaga pe parohulu lor sa suplineasca Preotul de învatatoriu si în acest an si sa-si ia de ajutori pe Notarul Alexe Comsa.

TELIU - Biserica 10/2,3 din piatra si caramida, cu tigla din 1790, în valoare de 5.000 fl. "Titori a fost Dimitrie si Dima din Brasiovu". Au 31 piese de metal în valoare de 465 fl.: "Toate s-au cumparat prin contributiuni benevole". "De la ministeriu" s-au cumparat: 1 glob al pamântului, 3 mape, 8 aparate fisicale în anul 1870, 1 istoria naturala, 24 tabele unguresti din 1872. 24 tabele românesti s-au cumparat "din pedepse", deci din amenzi si nu din bani veniti de la minister, cum au venit pentru tabelele unguresti.

VAMA BUZAULUI - Biserica din 1848 din zid si sindrila de 7.000 fl., 10/4 stj. "prin titorul Moise Ciutu din Satulung". Casa parohiala din 1837 de 145 fl. Cimitirul, curtea si casa parohiala de la Albert Beldi din Budila. În 1848 (!) se procura 2 cruci si "1 clopot de obste". Ioan Petric ofera o mapa si un glob. Alte zeci de piese doneaza Moise Ciutu din Satulung.

VÂLCELE - Biserica din piatra, caramida, tigla, 1844, "prin Principele Milosiu Obrenovici din Serbia" , 10.000 fl.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Bunuri	Donatori / valori
35 icoane de lemn, 2 de argint	"parte prin stăruința repausatului Principe Milosiu", - 1.100 fl., "Aici se înțelege și templa"
15 candele: 11 argint, 4 "paffonu"	Domnu Ghida Falvi – 2 de argint :și celelalte tot de la ospeți" - 154 fl
3 clopote și 2 toci de 3,2 și respectiv 2 "magi" (măji n.n.).	Prin stăruință părintelui Protopop repausat Ioan Moga; - 400 fl., 200 fl., 100 fl., 20 fl.
Stranele și coastănul în biserica din lemn din 1856	Vasile Mazăre din Brașov. – 150 fl.
Un rând de îmbrăcăminte de panză cu fir de aramă din 1856	Paharnicul Costache Bocisianu, 40 fl.
2 stihare, 7 sfite, 10 epatrachire, 2 perechi rucavițe	de la oaspeți
cărți "Viețile Sfinților"	dăruite de un creștin din România

ZAGON – Biserică având "Tumu de peatră, pareții de lemn, acoperită cu tiglă" din 1814, prin Zacharia Pârvu și Cosma Bercaru, de 11/3,4 stj., 1.000 fl.

ZĂBALA – Biserică de 8/3 stj. de lemn acoperită cu șindrilă, prin Filip Soio (?) și urmașii din Brașov, în 1828, în valoare de 300 fl.

Document integral din BOROȘNEUL MIC – 1873

La Nro. consist. 889. 1873

Inventariulu
averei immobile si mobile a Santei Biserici gr.orientali din Comuna bisericésca Borosneulu micu protopresbiteratului III Scauneloru în archidiecesa transilvana, precum se afla aceea la

31 Decembre 1873

A. Averea immobile

a) Cladiri (zidire)

Numerul curent	Obiectul	Nro. topografic si al cartiei funduarie	Marimea lung	Marimea larg	Materialul din care e facut	Anul zidirei	Prin cine s-a facut	Pretiul fl.	Pretiul cr	Observa-tiuni
1.	Biserica cu chramul Sfintilor Voievozi Arch. Michail si Gavril	Nro. 1217 C.f. 291	9 ½ stanjini	4 stanjini	De zid coperita cu tiagla	1820	De Titorul Nicolae Burduloi din Săcele	10000		
2.	Scóla Confesionala	Nro. 1249 C.f. 291	4 ½ stanjini	3 ½ stanjini	De lemn coperita cu paie	1816	De Comuna bisericésca gr.ort.	200		
3.	Casa parochiala	Nro. 1426 C.f. 291	7 stanjini	3 ½ stanjini	De lemn coperita cu sindila	1844	De Comuna bisericésca gr.ort	250		
		Summa						10450		

b) Pamenturi

Numerul curent	Obiectul	Nro. topografic si al cartiei funduarie	Marimea Jug.Stanj.II		In care hotaru?	Anul cumpararei (cascigarei, daruirei)	Prin cine ?	Cum se folosesce?	Pretiul	Observa tiuni
1.	Cimiteriul vechi	Nro. 1216 c.f. 291	-	407	hotariul de sus	1794	Dăruit de 2 comuni Reformate Borosneul mic si mare	De paroch	180 fl.	
2.	Curtea si gradina Parochiale	Nro. 1245 1244 c.f. 291	1	278 831	hotariul de sus	1800	Dto	Dto	350 fl.	
3.	Locul pe care e cladita Scóla	Nro. 1249 c.f. 291	-	60	Dto	1816	Dto.	O folosesce Invetiatorul	200 fl. 50 cr	
		Suma	1	1376					730 fl. 50 cr.	

www.cimec.ro / www.mncr.ro

B. Averea mobile / a) în Biserica / I. Lucruri Santite

Nr. crt.	Obiectul	Materialul din care este facut	Mari-mea	Când şi prin cine s-a procurat	Pretiul Fl.	cr.	Observatiune
1.	2 Cruci	Ambe de lemn		Din lada bisericei	-	80	Observatiune (sic!)
2.	2 Clopote		12 ½ maji 1.80 P (punţi)	1 daruit de Négoe Pastor la anul 1820. 1 de comuna bisericésca gr.ort. la Anul 1770	330		
3.	8 Candele	6 de cositoriu 2 de sticlă		Prin contribuiri benevole	7	20	
4.	1 Potir; 1 disc 1 linguritia o copie si o stea	de Cositoriu		Prin contribuiri benevole	3	80	Anul procurarei nu se stie
5.	2 Cadelnitie	ambe de arama		1 daruita de Négoe Pastor j. la Anul 1846. 1 de ved. dlui. George Craciun de la Sita buzeu la Anul 1869	4		
6.	2 Policandre	1 de arama 1 de sticla poleit		Ambe de Dlui.Andrei Nagi s. la Anul 1850	49		
7.	1 Pereche Cununii	de blechi		daruite de Négoe Pastor j. la Anul 1852	2		
8.	10 Icóne de lemn	de lemn		din lada bisericei	28		
9.	3 tóce	2 de fer 1 de lemn	35 P	1 daruita de dlui. Andrei Nagi la 1845. 1 din lada bisericei la anul 1820	15		
10.	12 Sfesnice	10 de lemn 2 de arama pe Sf. Preastol		4 de lemn daruite de Nicolae Sierban Moisie si Sofron Suciu si 1.luga de la buzeu la A 869. Celelalte nu se scie	25		
11.	1 Clopotiel	de arama (de ceóie)		Nu se scie		30	Pe S. prestol
Suma	48				465	10	

II Vestiminte Santite

Nr.crt	Obiectul	Materialul din care este facut	Anul procurarii	Cumparatoriul (daruitoriul)	Pretiul Fl.	cr.	Observatiune
1.	1 Antimis vechi	De panza învalita cu materia de matase	1818	Prin D protopopul Radu Verzea din Sacel			pretiul nu se stie
2.	2 Sfite	1 de Matase cu flori vechia; 1 de carton albastru vechia	1857 1844	1 de Comuna biserecésca 1 daruit de D George Ioann negutitorul Brasiov	64		
3.	2 patrafire	1de Matase rosia cu flori;1debarseonu negru	1857 1850	1 de Comuna bisericésca 1 de o Boeroica din Breticu	20		
4.	1 Stichariu	de panza alba	1818	Nu se scie	4	50	
5.	2 renduri de procovetie	1 de matase cu flori 1 de Carton	1857 1862	de Comuna bisericésca; 1 de Ioan Babancu din Brasiovu	5 1	50	
6.	2 parechi de manecare	de Carton	1854	Prin Contribuiri benevole		80	
7.	Imbracaminte pe Santul Preastol	de lanaria	1850	daruita de Ioane Socaciu Morariu	10		
8.	2 parechi de fetie la Icóne	de Carton	nu se scie	prin contribuiri benevole	1	80	
9.	1 perdea vechia la Usile Imparatesci	de Carton	nu se scie	nu se scie	-	50	
10.	2 Prapóre vechi	de panza	nu se scie	nu se scie	8		
11.	2 Epitafe	1 vechia de panza 1 noua pe musiama	nu se scie; 1 la 1872	nu se scie daruita de 4 Crestine	39		
Suma	18				155	10	

www.cimec.ro / www.mncr.ro

III. Carti si Manuscripte

Nr. crt.	Obiectul	Limba în care sunt tiparite (scrise)	Anul şi locul tipariri (scrierei)	Cumparatoriul (daruitoriul)	Pretiul Fl.	cr.	Observa-tiune
1.	1 Evangelia	romanésca	La Anul 1806 în Sibiu	prin parintele Georgie Popoviciu	14	40	
2.	1 Liturghieriul vechi rupt	romanesc	La Anul 1713 La tergovisci	nu se scie	nepretiuit		
3.	1 Apostol	romanesc	La Anul 1851 în Sibiiu	prin Ioan Vasilie si ved. Paraschiva lui Ioane Baciu din buzeu	5		
4.	1 Ceaslov bogat	romanesc	La Anul 1835 la Brasiov	prin Contrebuiri de la mai multi Crestini din comuna	12		
5.	1 Oktoichu cu obste	romanesc	La Anul 1770 în Blajiu	prin Mihai Macosiu	nu se scie		
6.	1 Praznica scrisa cu mana	romanesce	nu se scie	prin contribuiri de la mai multi crestini din comuna	8		
7.	1 o Cazania vechia	romanésca	La Anul 1732 în Bucuresti	prin contribuiri de la mai multi crestini din comuna	12		
8.	1 Penticostaliu	romanesc	La Anul 1805 în Sibiiu	prin contribuiri benevole	8		
9.	1 Minunile Maici Domnului 1 Acaftisteriu	romanésce		dăruite de Ioan Iuga pe séma Sfit. biserici	5	10	
Summa	10				64	50	

b) În Scóla

Nr.	Obiectul	Anul Procurarei	Modul procurarei	Pretiul Fl	cr.	Obser-vatiune
1.	2 Table negre de lemn, 1 pe perete alta pe picióre	La Anul 1870	Din lada biserecei	2	20	în scóla
2.	2 Mappe	1 în 1870 1 la 1872	Din lada bisericii	7		
	Summa			9	20	

C) În alte zidiri séu realitati bisericesci

1.	1 Cuptoriu de cahal	1835	Din lada bisericii	3	20	În Casa Parochiala
2.	1 Cuptoriu de cahal si un sporhel de tuci	1861	Din lada bisericii	9	20	În Scóla
3.	4 Scaune în Scóla pentru copii si o masa rotunda vechia	1860	Din lada bisericii	8	50	
4.	15 Protocóle 2 Drepturi canonice	de la 1793 la 1873 1 la an 1864 1 – 1868	Din lada bisericii	11	10	si alte carti Actele Sinodului
Summa	25			32		

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Archidiecesa Transilvaniei.

Protopresbiteratul Trascăului

Consem- nare

despre starea averilor bisericesci și ș[illegible]colare cu finea anului 1897. –

I. Averea nemișcătore a [illegible] comunității bisericesci

A) Averi bisericesci — 1. Preț[illegible] — 2. Preț[illegible] — 3. Preț[illegible] — 4. Cât pământ [illegible] — 5. Preț[illegible] — 6. Preț[illegible]

B) Averi [illegible]colare — 1. Preț[illegible] — 2. Preț[illegible] — 3. Preț[illegible] — 4. Preț[illegible] — 5. Cât pământ [illegible] — Preț[illegible] — 6. Cât pământ [illegible] — Preț[illegible] — 7. Preț[illegible]

II. Averea mișcătore a comunității bisericesci

A) Averi bisericesci — Capitalele fundațiilor și fondurilor pentru bunăstarea bisericei — Prețul mobilelor, respectivele [illegible] — Datoriile [illegible]

B) Averi școlare — Capitalele fundațiilor și fondurilor pentru [illegible] — Prețul mobilelor, [illegible] — Datoriile [illegible]

Observări

Numărul [illegible]	Numele comunei bisericesci	A) 1.	A) 2.	A) 3.	A) 4.	A) 5.	A) 6.	B) 1.	B) 2.	B) 3.	B) 4.	B) 5.	B) 6.	B) 7.	II. A)	II. A)	II. A)	II. B)	II. B)	II. B)	Observări
1	Poiana [illegible]	1 3300	1 1200													100					Acea mănăstire cu fonduri, abonamente [illegible]
a)	Salomirii	1 300	1 400													85					
b)	Chilageți	1 300														25					
c)	Căpețe	1 2000														50					
2.	Apața Jemnei	2 12000	1 600		14	57	305	73			1	600				650	500	144	35		Dalnica 4500 fl. pusă la comuna bisericească. – Dalnica este, rămânând [illegible]
3.	Șirnea filia Zărăș	1 200	1 1000		5		600				1	500				50					
a)	Zărăș	1 400																			
4.	Cârpatura filia Arieșd	1 5700	1 2000		9	106	1000	8	1365	1000						1000	760	704	84		
a)	Arieșd	1 50	1 300		2	112	200	4	1008	400					1000	50	130				
5.	Bișteni	1 1250	1 300								1	300				55			25		Tarnița, [illegible]
6.	Pomezeștii	1 2500	1 1500								1	250			2	560	300	11			Mahnade, abonamente [illegible]
7.	Pășcuș	1 6000	1 850										1	450							
8.	Peștișa	1 4900	1 400	1 60	6	1410	805	4	1436	800											
9.	Berșalmișului	1 2300	1 400		4	120	700				1	200									
10.	Ocnița Mădăraș filia Ocșdula	1 2300	1 750						234	20	1	320									
a)	Ocșdula	1 100													1	320					
11.	Chiștișș	1 [illegible]	1 [illegible]		1		275		448	100	1	200									
12.	Covasna filia Răbala	1 [illegible]	1 500										1	400							
a)	Răbala	1 1000									1	300									
13.	Crișeștii filia Nou	1 3000	1 925					46	814	1169	76										
a)	Nou	1 200	1 370					7	399	60	20				1	180					

Numărul [illegible]	Numele comunei bisericesci	II. A) 1.	II. A) 2.	II. A) 3.	II. B) 1.	II. B) 2.	II. B) 3.
1	Poiana [illegible]		100				
a)	Salomirii		85				
b)	Chilageți		25				
c)	Căpețe		50				
2.	Apața Jemnei		650	500	144	35	
3.	Șirnea filia Zărăș		50				
a)	Zărăș						
4.	Cârpatura filia Arieșd		1000	760	704	84	
a)	Arieșd	1000	50	130			
5.	Bișteni		55			25	
6.	Pomezeștii		399	55	200	22	50
7.	Pășcuș	693	33	1806	00	2306	03
8.	Peștișa	452	60	499	33	300	20
9.	Berșalmișului	1240		80			
10.	Ocnița Mădăraș filia Ocșdula	232	55	1444	54	186	87
a)	Ocșdula	65	57	432	82		
11.	Chiștișș	1163	72	384			69
12.	Covasna filia Răbala	2346	01	1944	37	345	61
a)	Răbala	800		653	20	348	80
13.	Crișeștii filia Nou	629	22	534	20		
a)	Nou	519	86	150			35

www.cimec.ro / www.mncr.ro

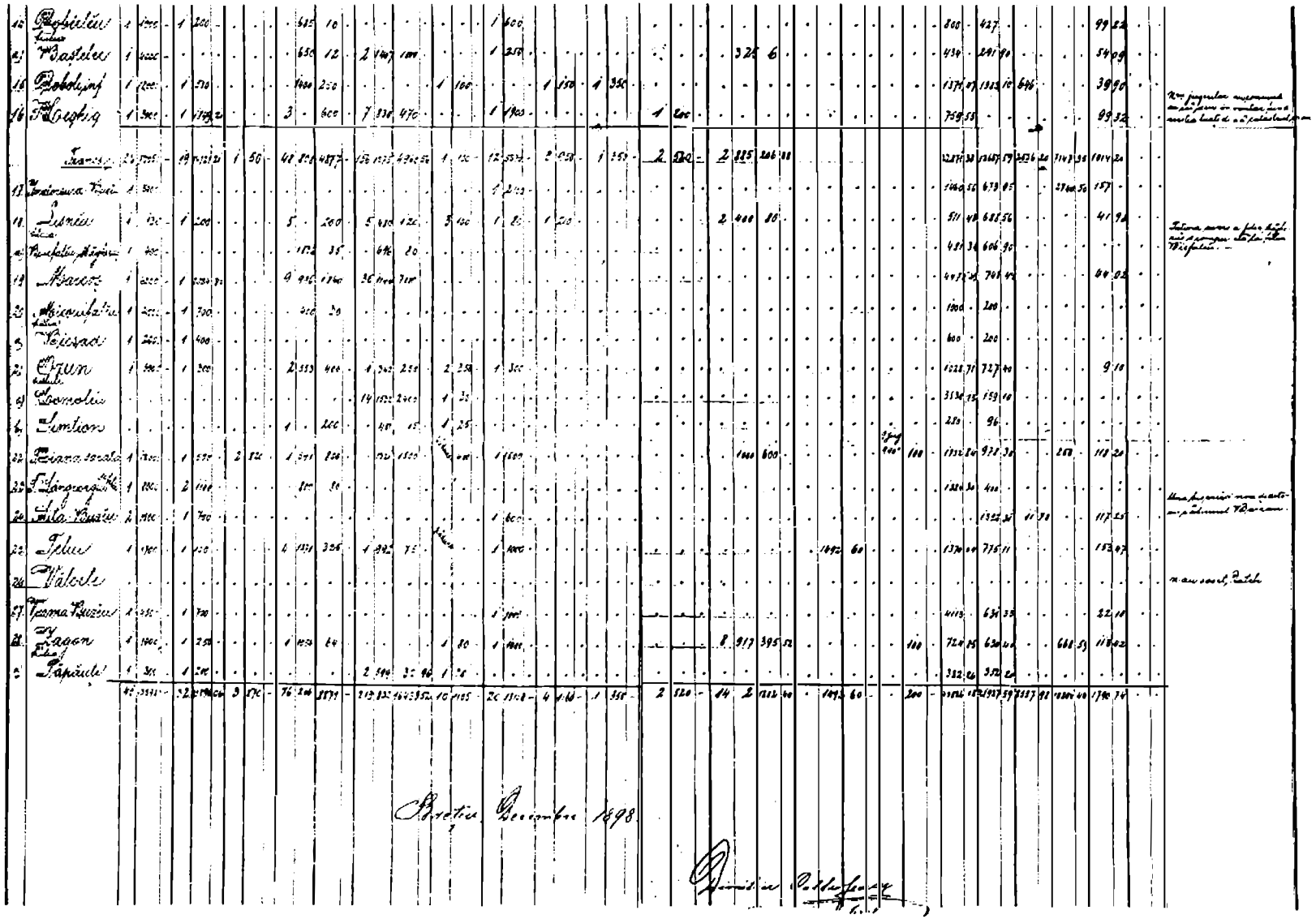

Bucureşti Decembrie 1898

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANEXA I
Nr. conz. 579/1854

Catra Ci.Ci. Protopopi, Administratori Protopopesti
si întreaga Preotime Eparhiale !

Este tuturor deobste cunoscuta masurarea Hotaralor, a pamânturilor fiecaruia, clasificarea lor si a zidirilor de lacuitu în Teara întreaga din partea înnaltei Stapâniri întraprinsa. Scopul pentru care s-au facut aceasta este acela, ca în viitoriu fiecare supusu al înnaltatului nostru împaratu, sa plateasca dajde atâta, precîta mosie are, nime sa nu plateasca Dajde pe o Mosie care nu o are, sau care în asemanare cu dajdea este prea mica sau prea mare. La aruncarea Dajdei nu se va lua în socoteala numai marimea pamântului, ci si feliul sau soiul lui, cu cît un pamânt este de soi mai roditoriu, cu atâta se va plati si dajde mai multa decât pentru un pamânt de asemenea marime, însa de soi mai sterp. Pamântul în privinta aceasta se socoteste de trei plase (clase n.n.). Mai departe se va lua în socoteala la punerea dajdii si feliul plantelor care ce cultiveaza în un pamânt.

Deci fiindca cu prilejul masurarii si clasificarii Pamântului si a zidirilor, prea usor sau putut face greseli asea, cât o parte de Hotar a unei Comunitati sa se fie scris la alta Comunitate, o mosie a unui om sa se fie scris mai mare sau mai mica, de feliu de pamânt mai bun sau mai rau ca cum într-adevar se afla, sau sa se fie scris cuiva un pamânt sau o casa care într-adevar nu le are; pentru ca în feliul acesta sa nu se îngreueze cineva cu dajde mai multa ca cum e drept; înnalta Stapânire au pus o vreme hotarâta, în care atât comunitatile în privinta mosiilor comunali, cât si o<a>menii particulari în privinta mosiilor sale au voie a se plânge si a arata scaderea ce ar cugeta ca li se face în privinta aceasta. Spre scopul acesta au slobozit înnalta Stapânire a Tarii aici alaturata publicare, în care se arata întâmplarile în care are cineva drept a se plânge, se arata organele, prin care sa-si aduca cineva plânsorea înnainte, si se arata calea pe care se cerceteaza si se hotareste asemenea plânsóre.

Precât este lucru acesta – adeca asezarea Darii pe temeiul Marimei si feliului pamântului – de mare, pentru ca asea are sa ramâie, pre atâta se arata de mare bunatatea si dreptatea înnaltei Stapâniri catra popor, de care pentru ca sa se stie folosi totinsul, îndetorez pre fieste carele Paroh, ca publicarea înnaltei Stapâniri aici alaturata ./. totinsul sa o studieze, sa o ceteasca poporului în Biserica si sa o tâlcuiasca la înteles. Sa se arete poporului cu deosebire vremea în care se poate si dupa trecerea ei nu se mai poate plânge - Precât doresc ca tot insul având pricina din destul, sa se plânga la locul cuvenit; pre atâta vreau sa aduc fiecarui aminte, ca fara de pricina din destul sa nu îngreueze dregatoriile spre aceasta puse cu plânsori fara de temei. Ori unde va simti cineva vreo greutate în întelesul publicarii înnaltei Stapâniri sa ceara deslucire de la Parintii Protopopi respectivi, carii se îndetoreaza a împarti publicarile acestea fara de întârziere, si a da la tot insul deslucirea ceruta.

Al Tuturor de tot binele voitoriu Arhiereu

Sibiiu în 5. August 1854 L.S. Andreiu m.p.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANEXA II
Nr.conz. 580/1854

Преа Чінстіцілор Пăрінцї Протопопї, ші Чінстіцілор Адміністраторї протопопецї!

Фіінд кă не бремеа архіпăсторіеї мелє м'ам дăнкредінцат, кă мошїїле Бісерічілор нострє, карє ічї колє дін кінефачерea Sнор крецінї євлавіоші с'аS дăрSїт Бісерічілор спре ачеа скопS, ка сă се факă поменірї ші рSгăчїSнї престе анS пентрS сSфлетеле лор, — саS нS сăнт скрісе ăн ПротоколSл бісеріческ, саS Преоцїї дінтр'Sн лок нS ле стăпăнеск деопотрівă, ка сăнт ші ăнтăмплărї де ăнстрăінarea мошїїлор ачестор прін Преоцї дін прічінă, кăчї дін о фамілїе маї мSлцї Преоцї фăкăндSсе Sнеа дSпă алтеа, о асемене фамілїе 'шї аS ăнсSшїт сїеші мошїа бісерічеаскă; апої КSраторїї Бісерічілор нS арăтă нїчї о рăвнă ăн сSцїнерea сїгSранцїї Sнор асемене пăмăнтSрї бісерічецї; карє нерегSларітăцї аS пSрчесS де аколо, кă астфелїS де мошїї бісерічецї нS аS інвентарїS, саS протокол, ші нS саS черчетат дSпă єле нїчї кăндă: пентрS ачеа ăн легăтSрă кS Ординăчїнеа меа де сăб Нр. Конс. 154. 1854. хотărăск, ка фіекарe Преот, саS деакă сăнт ăнтр'Sн Ораш саS Сат маї мSлцї Преоцї, тоцї ла Оллатă сă конскрїе мошїїле бісерічецї, ăнсămнăндă мăрімеа лор, вечінătăцїле лор, прекSм ші пе бінефăкătорїї, карї леаS дăрSїт чеа Бісерічілор, ăнăждерea ші скопSл, спре карe саS дăрSїт, апої анSл, зіоа, ші лSна.

Маї департе сă се конскрїе ші порціа канонікă, деакă се афлă ла бре'о Парохїе, ачї ăнкă сă се ăнсемнеазă мăрімеа, ші вечінătăцїле єї: дела чїне, ші кăндă саS дăрSїт?

Тóте ачесте пăмăнтSрї сă се інвентезе фіінд де фацă ші КSраторїї ші алцї Вікторпі аї Бісерічілор, сă се нтрекă ăн протоколSл бісеріческ, ші апої ăнтр'о копїе, карe се о сSбскрїе Преоцїї ші КSраторїї, сă се адăрăнă ăнкóче спре păстраре ăн Архівă консісторіал.

Мăрімеа хăртїї пе карe се ва фаче копїа інвентарїSлSї пе сама КонсісторїaлSї аре сă фіе дSпă Формалă ачестă ШіркSларїS, ăнсăнăндSсе локS голă ăнтрS ăнпрежурS ка де Sн дацеч кSн, ка апої сă се поată лега ші păстра ла Епісконїе.

Ăн асемене інвентарїS пентрS Мошїїле челе пăнă акSм бісерічецї єсте де лїпсă ші пентрS, ачеа ка нS кSмва мошїїле ачестеа кS прілежă комісїеї, карe се ва рăндă дін партеа Дăмăнтї Стăпăнірї дăпă преа мілостівă Патент ăмпăрăтеск дін 21. Іăлїе 1854. пентрS десїгнarea порцїеї канонїче пе сама Преоцїлор нострї, — сă се сокотеаскă ăн порціа канонікă, кăчї мошїїле дăрSїте требSе сокотїте ка нїре фSндацїї карe леаS фăкSт чїнева пентрS поменірea сSфлетSлSї сăS, єар порціа канонікă єсте пăмăнтSл ачела, карe ла дă стăпăнірea пентрS маї кSна старе а преоцїмеї спре ăнлеснірea вінцїї єї.

Карe орăндSлăă Преа Чінстїїле вóстре о вецї нSкаїка Парохїлор дїстрїктSалї, карїї сSнт преа рăспSндарї даторї вор фі сă ăнтокмеаскă інвентарїSл ачеста ăн патрS сăптămănї, ші сă предă Преа Чінстїїлор вóстре спре адăпăнere ăнкóче.

Ла ТSрнSров

Octob. ан. 5. дăнSл 1854.

Де тот кінеле воїторїS АрхієреS,

АндреїS. м. п.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Prea Cinstitilor Parinti Protopopi si Cinstitilor Administratori protopopesti !

Fiind ca pe vremea arihipastoriei mele m-am încredintat, ca mosiile Bisericilor nostre, care îci colé din binefacerea unor crestini evlaviosi s-au daruit Bisericilor spre acel scop, ca sa se faca pomeniri si rugaciuni preste an pentru sufletele lor, - sau nu sînt scrise în Protocolul bisericesc, sau Preotii dintr-un loc nu le stapînesc deopotriva, ba sînt si întâmplari de înstrainarea mosiilor acestor prin Preoti din pricina, caci din o familie mai multi Preoti facându-se unul dupa altul, o asemene familie si-au însusit siesi mosia bisericeasca; apoi Curatorii Bisericilor nu arata nici o râvna în sustinerea sigurantei unor asemene pamânturi bisericesti; care neregularitati au purces de acolo, ca astfeliu de mosii bisericesti nu au inventariu, sau protocol, si nu s-au cercetat dupa eale nicicând: pentru aceea în legatura cu Ordinaciunea mea de sub Nr.Cons. 154. 1854. Hotarasc, ca fiecare Preot, sau deaca sînt într-un Oras sa Sat mai multi Preoti, toti la olalta sa conscrie mosiile bisericesti, însamnând marimea lor, vecinatatile lor, precum si pe binefacatorii, carii le-au daruit celea Bisericilor, asijderea si scopul, spre care s-au daruit, apoi anul, zioa, si luna.

Mai departe sa se conscrie si portia canonica, deaca se alfa la vreo Paroie, aci înca sa se însemneaza marimea, si vecinatatile ei; de la cine, si când s-au daruit?

Tóte aceste pamânturi sa se inventeze fiind de fata si Curatorii si alti Epitropi ai Bisericilor, sa se petreaca în protocolul bisericesc, si apoi într-o copie, care se o subscrie Preotii si Curatorii, sa se astérna încóce spre pastrare în Arhivul consistorial.

Marimea hârtiei pe care se va face Copia Inventariului pe sama Consistoriului are sa fie dupa formatul acestui Tircular iu, lasându-se locu gol jur împrejur ca de un deget bun, ca apoi sa se poata lega si pastra la Episcopie.

Un asemene inventariu pentru Mosiile cele pana acum bisericesti este de lipsa si pentru aceca ca nu cumva mosiile acestea cu prilejul comisiei, care se va rândui din partea înnaltei Stapâniri dupa prea milostivul Patent împaratesc din 21 iulie 1854 pentru designarea portiei canonice pe seama Preotilor nostrii, - sa se socoteasca în portia canonica , caci mosiile daruite trebuie socotite ca niste fundatii care le-au facut cineva pentru pomenirea sufletului sau, ear portia canonica este pamântul acela, care îl da stapânirea pentru mai buna stare a preotimei spre înlesnirea vietii ei.

Care orânduiala Prea Cinstiile vóstre o veti publica Parohilor districtuali, carii sub grea raspundere datori vor fi ca întocmeasca Inventariul acesta în patru saptamâni, si sa-l predea Prea Cinstiilor vóstre spre asternere încóce.

Al tuturor de tot binele voitoriu Arhiereu

Sibiiu în 5 August 1854 Andreiu m.p.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANEXA III

CIRCULARA

Nr. cons. 288. 1855

Bisericile noastre au avut în toate timpurile cartile trebuincioase pentru slujba dumnezeiasca. Aceste carti, fie scrise cu mâna, seau tiparite, fie în limba românesca seau în ceal slaveana ori greceasca, s-au pastrat totdeauna cu mare îngrijire ca o proprietate sfânta a caselor lui Dumnezeu. Dupa ce se învechea sau se rupea, ca sa nu se mai poata întrebuinta, se cumpara alte noue, pentru ca sa nu remana bisericile fara cartile trebuincioase pentru slujirea celor sfinte. Cinstea si sfintenia lucrurilor ce cuprindea cartile vechi date la o parte, fie ele cât de învechite si de rupte ar fi cerut ca sa se pastreze cu evlavie chiar si în starea aceea învechita; însa cu durere trebue sa marturisesc ca nu s-a urmat asea. Privindu-se aceste carti vechi ca niste lucruri de nici un folos, s-au aruncat în vreun colt al Bisericei, unde au zacut în pulbere ori în putreziciune si s-au mistuit, seau le-au luat preotii, învatatorii, cântaretii si alti crestini, ca sa ceteasca într-nsele si ni si-au mai adus aminte ca sa le mai înapoieze de unde le-au luat.

Pe lânga cartile prescrise de legea noastra orientale, Bisericele noastre si-au agonisit dupa vremi si alte carti cuprinzatoare de învataturi folositoare pentru întarirea credintei, pentru luminarea preotilor si pentru mângaiarea crestinilor cari stia citi si dorea hrana sufleteasca. Cu acest fel de carti înca nu s-au facut îngrijire mai buna decât cu cele dintâi, încât cele mai multe dintrânsele s-au prapadit cu totul, ori au ajuns a fi foarte rari, seau nici ca se mai stie, ce fel de carti de aceste se mai afla în fiinta si la cari Biserici. Chiar si astazi unde mai sînt asemeni carti, zac aruncate în Biserici pline de pulbere, mâncate de vermi ori putrezite, seau le iau unul si altul pe la casele lor ca sa le citeasca si apoi îsi fac uitare de a le mai aduce îndarapt la Biserica. Prapadirea unor asemeni carti este cu atât mai adânc simtita cu cât ele nu s-a tiparit decât poate numai odata si în astfeliu de chip seau cu foarte mare nevoie, seau nicidecum nu se mai pot afla.

Atât cartile vechi, ce nu se mai întrebuinteaza pentru slujba Bisericilor, cât si acele care cuprind numai învataturi mântuitaore pentru preoti si crestini, merita o îngrijire mai constiintioasa din mai multe privinte. Ctricaciunea, pierderea si repunerea lor este o calcare de cele sfinte si o vatamare neiertata a averei bisericesti care în toata vremea trebuie a fi pastrata întreaga si neatinsa de mâni rele. Niste asemini carti vechi fac literatura noastra bisericeasca si pe lânga acesta se privesc ca niste izvoare si vestierii pretioase chiar si pentru cultura limbei nationali. Se poate zice ca despretuirea, nebagarea în seama si prapadirea lor nu este numai un pacat mare catre Biserica si catre lucrurile ei, ci totodata este si o paguba asia zicând chiar nationala.

Spre a scapa cel putin în viitor din gura periciunei cartile vechi ce vor fi mai ramas ici si colea, am socotit de neaparata trebuinta a se lua niste mesure mai serioase pentru îngrijirea si pastrarea lor. Chiamând luarea aminte a Prea si Cinstiilor voastreasupra acestui lucru important, va poftesc ca numaidecât sa strângeti toate cartile vechi bisericesti de amândoe categoriele aratate mai sus aruncate într-o parte si alta seau împrumutate pe la unii altii din crestini, ori luate de voi pe la casele voastre si sa faceti consemnare despre dânsele cu deamaruntul si cu toata cunostiinta. În aceasta consemnare sa treaca pe rând si acurat fiecare carte însemnând titulul seau numele cartei, precum si anul si locul unde s-au tiparit. Întâmplându-se ca sa fie rupta foaia dintâi si sa nu se poata afla numele cartei ori anul si slocul tiparirei, sa se treaca în consemnare cuprinsul cartei pe scurt, adeca cam despre ce tracteaza acea carte. Aceasta regula sa se pazeasca atât în privinta cartilor tiparite cât si a celor ce vor fi scrise cu mâna, si atât pentru cele în limba româneasca cât si cele ce vor fi în limba straina. Dupa ce se va savârsi consemnarea ce se cere, cartile sa se aseze în biserica într-un loc cuviincios pentru a nu se strica si a se prapadi si numai cu cea mai mare îngrijire sa se faca întrebuintare de dânsele când va fi de lipsa a se citi una seau alta dintrânsele si nimenui sa nu se împrumute fara stirea si îngaduiala mea.

Fiindca asemini carti pretioase pentru vechimea lor si pentru cuprinsul lor cel mântuitor nu suînt totudeuna numai proprietate a Bisericelor, ci si a altor crestini particulari, ar fi de dorit ca sa se poata afla si aceste ce fel de carti sînt si cine le are. Deci, Prea si Cinstiile voastre prin întrebari si cercetari sa descoperiti ce carti vechi de feliul acesta se afla pe la crestinii vostri si apoi sub rubrica deosebita în consemnarea mai sus pomenita sa treceti si acele carti aratând ce carti sînt acele si la cine se afla. Spre a nu se naste vreo neîntelegere în privinta aceasta va fac luatori arminte ca sa spuneti proprietarilor acelor carti ca consemnarea cartilor lor pe langa cele bisericesti nu se face nici decum cu vre un cuget, ca sa se atinga cineva vreodata de ele, ci numai în interesul stiintei, spre onoarea literaturei bisericesti si spre ajutoriul culturei limbei nationale.

Consemnarile de toate cartile vechi ce se vor afla pe la Biserici si pe la unii altii din crestini se vor face în numer îndoit si se vor subscrie. Un ecsemplar va remânea la Biserica si se va pastra în protocolul ordinaciunilor ca un inventar de cartile vechi ce se afla acolo. În vizitarile ce vor întreprinde parintii Protopopi vor cerceta totdeauna deaca cartile ce figureaza în consemnare se afla în fiinta seau nu; deaca se pastreaza în loc si cu chip cuviincios ca sa nu se prapadeasca. Al doile exemplaru de consemnarea cartilor se va trimite de Preoti fara zabava Parintilor Protopopi ca sa-l adeveriti si pe urma sa-l înaintati fara întârziare la scaunul episcopesc.

Dupa zelul si interesul cu care Prea si Cinstiile voastre veti starui în privinta aceasta nadajduiesc ca veti îndeplini cu cunostinta si acurateta însarcinarea ce sa pune asupra-va. Lucrul acesta va aduce niste foloase mari. Mai întâi se va pastra cu mai multa îngrijire averea bisericeasca în carti ca sa nu se strice si sa nu se prapadeasca cu mare vatamare sufleteasca. Literatura bisericeasca îsi va cunoaste mai bine vistieriile si comorile sale cele pretioase si vazându-se trebuinta neaparata se va putea si retipari vreuna din cartile acele rari si foarte folositoare. Literatii nostri, cari se ocupa cu cultura limbei, vor stii, unde si catre cine sa se adreseze spre a putea consulta isvoarele cele vechi ale limbei nationali. În astfel de chip se va face o slujba mare Bisericei si limbei poporului pentru care cei de acum ne vor multami, iar urmasii nostrii ne vor fi recunoscatori .

Sibiu în 2 Aprilie 1855 Al Tuturor de binevoitoriuc Arhicreu Andreiu Baronc de Saguna m.p. L.S.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

FOTO 1

Port din comuna Bilbor, jud. Harghita

Foto: Haiter, Borszek, Orig. la Muzeul ASTRA,

Fond GD nr. inv. 22; 17/11,5cm. cu paspartu.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANEXA IV

La Nr. consist. 889. 1872.

Inventariulu

averei immobili si mobili a Sântei Biserici greco-orientali din comun'a bisericésca . . . . . , ... , protopresbiteratulu . . . . . , in archidiecés'a transilvana, precum se afla aceea la 31 Decembre 1872.

A. Averea immobile.

a) Cladiri (zidiri).

Nr. cur.	Obiectulu.	Nr. topograficu si alu cârtiei funduarie.	Marimea Lung.	Marimea Larg.	Materialulu, din care e facutu.	Anulu zidirei.	Prin cine s'a facutu?	Pretiulu fl.	Pretiulu cr.	Observatiuni.
1.	Biseric'a cu chramulu . .	Nr. 100. C. f. 27.	18° 5′	10° 4′	Zidulu de pétra si caramida, coperisiulu de tigla.	1790.	Prin comun'a bis. gr. or.	12000.		
2.	Scól'a confessiunale.	Nr. 101. C. f. 27.	10° 2′	6° 5′.	De zidu, coperita cu tigla.	1819.	Prin com. bis. gr. or.	8000.		
		Summ'a	—	—	—	—	—	20000.		

b) Pamenturi.

Nr. cur.	Obiectulu.	Nr. topogr. si cartea fond.	Marimea Jug.	Marimea Stânj. □.	In care hotaru (drica) se afla?	Anulu cumperârei (castigârei, daruirei.)	Prin cine s'a cumperatu (castigatu, daruitu.)	Cum se folosesce?	Pretiulu fl.	Pretiulu cr.	Observatiuni.
1.	Cimiteriulu verchiu	Nr. 44. C. f. 13.	4·	900.	Vetr'u satului.	No se scie.	Daruitu de comuna.	Pentru immormentare.	2000.		
2.	gradina de legume	Nr. 43 C. f. 12	—	1500.	Satu la Nr casei 12.	1847.	Cumperata prin com. bis.	Se folosesce de Parochulu.	400.		
3	1. gradina de póme	C. f. 12. Nr. 44.		1200.	Satu la Nr. casei 14.	1856.	Daruita prin comun'a politica.	Gradina scolara.	300.		
4.	1. agru (aratura)	C. f. 14. Nr. 118.	2.	—	Hotarulu de susu	1869.	Daruitu prin N. N.	Se arenda'za in favórea biser.	250		
		Summ'a	8.	400.	—	—	—	—	2950.		

Prima pagina a MODELULUI de inventar tiparit, distribuit protopopiatelor cu circulara conzistoriala.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

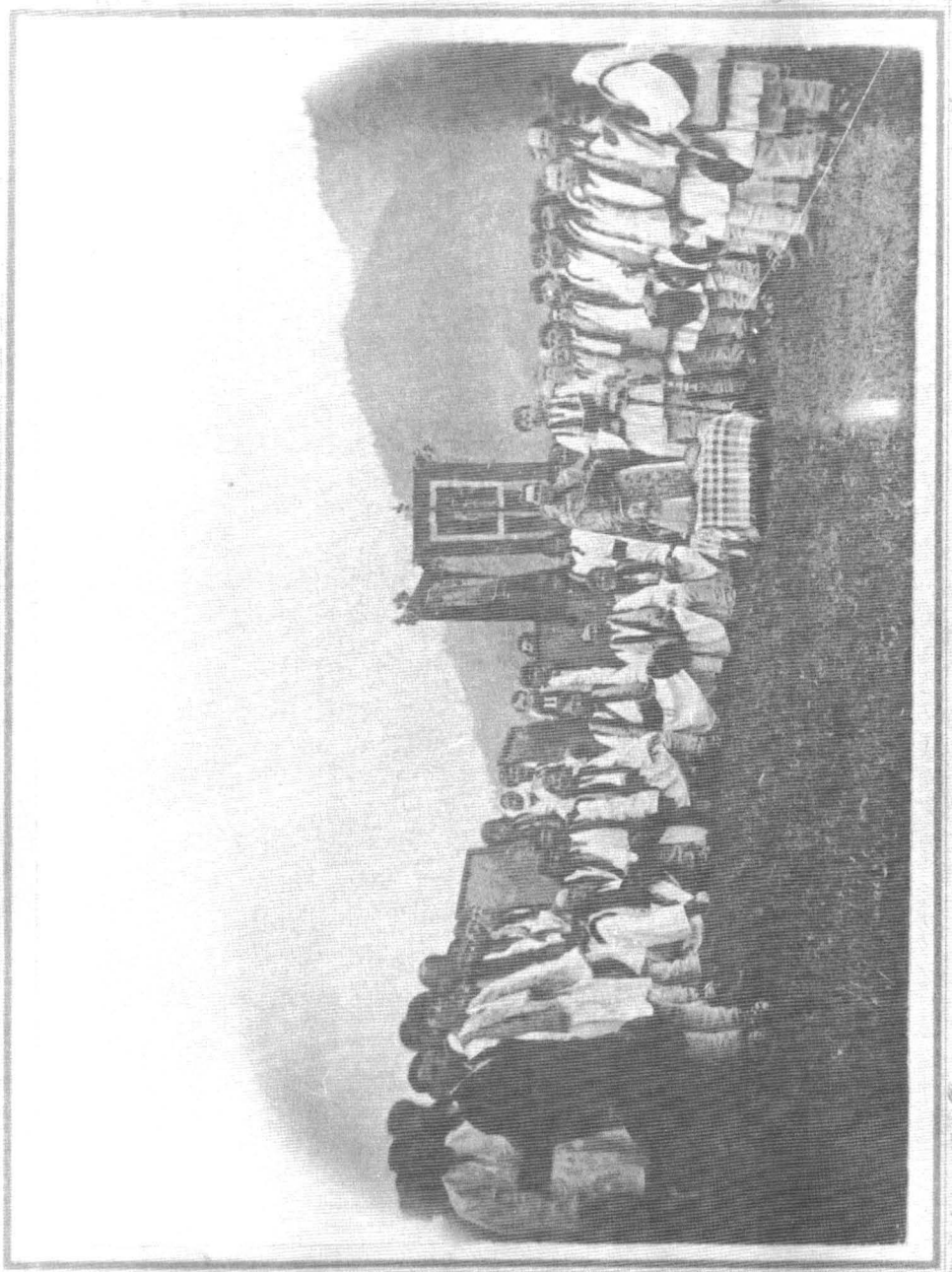

FOTO 2

www.cimec.ro / www.mncr.ro

NOTE:

1. Vezi si Revista arhivelor, nr. 1/1992, p. 29-33

2. Am mai publicat Inventarul din Protopopiatul Sighisoara realizat de Zaharia Boiu în anul 1854 în Marisia, XXV, Arheologie-Istoric, 1995, p.151-196. De asemenea, am pregatit pentru tipar Inventarul Protopopiatului Hateg, tot din anul 1854. În anul 1997, am coordonat doua lucrari de diploma la absolvirea Colegiului Universitar cu profil arhivistic al Universitatii "Lucian Blaga" din Sibiu (dintre care cea dedicata Protopopiatului Zlatna Inferioara, 1872-1875 ar merita grabnic publicata), apartinând absolventelor CARMEN OPREA si RAMONA ZMARANDA, ultima fiind preocupata chiar de zona Covasna - Harghita. Sunt în lucru inventarele din Alba Inferioara si Tg. Mures.

3. Inv. 1854 si 1855 - Fond inventare, cutiile 44 D si 45 D

Inv. 1868 - " " cutia 46 D

Inv. 1872-1875, 1897 - " " cutiile 33 D – 35 D

Transcrierea documentelor chirilice tiparite si culegerea computerizata a acestei lucrari le datoram drei. Liliana Oprescu, referent la Muzeul ASTRA.

FOTO 2 Pe fotografia originala legenda: O procesiune bisericeasca a credinciosilor Români din comuna Bicaz /: parochia Damoc:/ la Înaltarea Domnului.- 1905. Comitatul Ciucului.

Pe verso însemnarea: Rugaciune pe Câmp în Ziua de Rosalia 1903.

Fotografia a figurat în expozitia prin care s-a inaugurat "Muzeul Asociatiunii" în palatul care i-a fost destinat si care a fost si el inaugurat la acceasi data - 19 august 1905.

Orig. la Muzeul ASTRA, Fond GD nr. inv. 1926; 28/34,5 cm. cu paspartu;

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Urme sigilare pe inventare de bunuri ale bisericilor ortodoxe din sud-estul Transilvaniei

Preocuparea pentru alcătuirea statisticilor, pentru raportarea unor situații stocate în protocoalele matriculare, pentru îmbunătățirea modalităților de redactare a oricăror altor tipuri de documente oficiale a devenit majoră după consumarea evenimentelor pașoptiste. În acest context, noua situație a provocat o adevărată campanie de verificare și a sigiliilor pe care le dețineau, ori nu, parohiile sau preoții după distrugerile înregistrate în anii revoluționari 1848-1849. Ea s-a materializat într-o serie de circulare pe această temă și în răspunsuri, uneori comentate, pe care preoții le trimiteau la Consistoriul sibian. După cunoștințele noastre actuale, în protopopiatele ortodoxe, din spațiul de care ne ocupăm, puțini parohi și puține parohii dețineau, la mijlocul secolului trecut, astfel de instrumente de autentificare. Rememorăm cu deosebită plăcere frumoasele sigilii, pe care le-am văzut cu diverse prilejuri, mai ales cele ce aparțineau lui Petru Pop, Ioan Petric, Ioan Moga, Alexie Verzea.

Înainte de prezentarea propriu-zisă a fondului de sigilii evocăm succint câteva documente subsumate acestei problematici.

Spre sfârșitul anului 1851, după ce numeroase rapoarte și statistici despre distrugerile din revoluție și despre ce a mai rămas prin sate la sfârșitul acestei *„rebelii"*, atestau o îngrijorătoare situație a birocrației sătești, Guberniul a fost nevoit să observe, și Conzistoriul sibian să admită (circulara 738, 1851) că lipsa despre cunoștința starei poporului și despre neajunsurile arătărilor statistice de până acum, au lăsat a se întocmi alte formulare, întemeiate pe principii raționali și pe esperiință (însoțite de n.n.) Învățăturile de lipsă - instrucțiunile trebuincioase. Tot aici se subliniază că de statistica populației *(...)tot insul trebuie să fie convins* (s.n.) privind lucrul acesta *după toată vrednicia și leponderasitatea* (responsabilitatea n.n.) *lui* !

Din aceeași cancelarie a Conzistoriului sibian vinpleacă și alte documente din acest perimetru de preocupări, cum este și cel cu nr. 799 (din același an 1851), al cărui rezumat și rezoluție le reproducem mai jos:

Din privința aceea că după ordinațiunea gubernială din 25 noiemvr. a.c. Nr. 26400 preoțimea noastră se poartă cu nebăgare de seamă și nedeplinire în estradarea estrac-telor matriculare și a altor adeverințe officioase, încât se aduce la îndoială atenția lor, lăsându-se nu arareori propria subscripțiune a parohului estradătătoriu și nefiind (întărite n.n.) cu nici un sigilu officiosu.

Rțiu, 5 dec. 851

Să se dea preoțimei întregi prin circulare îndreptarea de lipsă în obieptul acesta, provocându-se protopopii eparhiali a arăta încoce care biserici au sigilu officiosu parohiale și care dintrâ cele ce nu vor avea asemenea sigilu sînt în stare a contui (!) spre acest sfârșit 2-3 florinți argint însemnând totdeodată și hramul fiecărei biserici.

Din zona noastră răspunde, în 16 ianuarie 1852, doar Ioan Moga pentru Protopopiatul Hidveg comandând 10 sigilii, dintre care 5 vor folosi și la filii. El mai consemnează și că până acuma n-au avut nice una (parohie n.n.) Pecelnicul său officiosu, ci preoții cu ale sale au slujit și pentru biserici. *„Cu plecăciune"* mai face cunoscut că pentru aceasta fiecare biserică poate plăti 2-3 zloți argint.

Pentru o mai bună înțelegere a situației din această zonă, anexăm o listă a localităților, preoților și a anului în care și-au început aceștia activitatea păstorească, listă realizată după Protocolul Parohiilor, 1859, păstrat în aceeași Arhivă Conzistorială a Mitropopiei Ardealului.

Protopopiatul Trei Scaune
(Protopop Nicolae Popescu)

Kezdi Martonos	Necolau Popescu	1832*
Osdola	--//--	-
Kezdi Matonos	N. Popescu Jr.	1855
Orașu Brețcu	Petru Pop, fostul protopop	*
--//--	Alexie Verza	1837
--//--	Spiridon Dimian	1836
--//--	Sp. Dimian Jr.	1849
Filia sa Canta	--//--	-
Cematu de Jos	Dimitrie Popovici	1852
Cematu de Sus	--//--	-
Marcoș falva	--//--	-
Covasna	Ioan Gridean	1837*
Filia sa Zăbala	--//--	-
Pava	--//--	-
Pakea	--//--	-
Zagon	Moisie Neagovici	1840
Filia Păpăuți	--//--	-
Sita Buzău	Nicolae Comșa	1834
Întorsura Buzău	Gheorghe Niagovici	1830
--//--	Alexie Neagovici	1857
Boroșneul Mic	Mihail Popovici	1840

Protopopiatul Hidveg
(Protopop Ioan Moga)

Elcopatak	Ioan Moga-protopop	1843
Arpatac	Gheorghe Cioflec	1825
Ariușd - filie	--//--	-
Hăghig	Alecsandru Bucșa	1841
Arini	Iosif Bucșa	1854
Iarăș - filie	--//--	-
Orașul Sepsi Sfînt Georgiu	Alecsie Popovici	1855
Chilieni - filie	--//--	-
Mico Uifalău	Gheorghe Streza	1826
Biesad - filie	--//--	
Marcoș	Dimitrie Dogaru	1823
Telin	Gheorghe Dogaru	1834
Budila	Ioan Iannovici	1856
Vama Buzăului	Dimitrie Dogaru Jr.	1844
Belin	Hristofor Dogariu	1855

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Aita (Mare. Mică. Seacă)	Iremia Neagovici	1853

Protopopiatul Braşov II (parţial)
(Protopop Ioan Petric)

Măgheruş	Dimitrie Popovici	1851
Apaţa	Teodor Creţu	
Cristbav	Ioan Mărin	1840
Nou - filie	--//--	-
Chichiş	Ilie Murzea	1851
Farboşbago	--//--	-
Baştelec - filii		
Ozun	Veniamin Popovici	1835
Simion şi		
Loborfalău	--//--	-
Comolo - filii		
Lisnău	George Popovici	1837
Bicfalău, Măeruş	--//--	-
Doboli de Jos	Ioan Popovici	1837
Iliefalău, Sincraiu	--//--	-
Dobârlău	Avram Comşa	1818
Baştelec		

N.B. Anii cu (*) marchează preoţii ale căror sighelii au fost pierdute în revoluţie (1849). Mărturisirea lui Petru Pop despre această situaţie este următoarea: eu cu adevărat nu pot arăta încă singhelia mi s-a prăpădit de revultaţi din anul 1849, însă din aducerea aminte sînt hirotonit de preot la 1813 (1817 ? n.n.) şi duhovnic de răposatul Episcop Vasilie Moga.

(Ana Grama)

Aita Mare

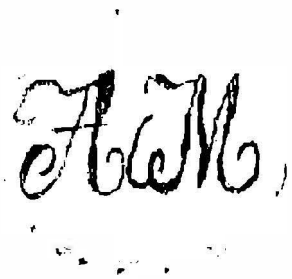

Sigiliul personal al parohului Alexandru Măeruşan din Aita Mare pe un document al său din 1868.

Câmpul este ocupat de caracterele A şi M într-o caligrafie elegantă.

Sigiliu oval, impresiune pe ceară.

Apaţa

Sigiliu imprimat pe un document din Apaţa emis în anul 1868.

În exergă:*

• SIGILLUM PAC? APATZA •

În câmp: Imaginea nu poate fi reconstituită, e posibil să fi fost silueta unei biserici, schematic reprezentată.

Sig. oval, impresiune pe ceară. Caractere latine.

Arini

Sigiliu imprimat pe un document semnat de parohul Josiv Bucşa, emis în anul 1868.

În exergă:

+ PAROHIA GR:RĂSĂR: CU HR:SS • AP. PETRU ŞI PAVEL

În câmp: Biserică înaltă de piatră fără ferestre, sub ea numele localităţii ARINI

Sig. oval, imprimat pe fum. Desen precis, îngrijit lucrat, caractere chirilice.

Notă: (*) S-a considerat - global - grafie „chirilică" şi acolo unde în text apar I, T, A, (de exemplu), ipostază în care, teoretic, avem de-a face cu „alfabet de tranziţie".

Sigiliu imprimat pe un document emis în anul 1868.

Exergă indescifrabilă.

În câmp: Biserică de piatră cu turn cu acoperiş rotund. Dedesubt numele localităţii ARINI.

Sig. oval, impresiune în ceară roşie. Desen schematic, caractere chirilice.

Ariuşd

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Alexandru Cioflec, emis în anul 1868.

În exergă: + PAROHIA GR: RĂSĂRIT: CU HR: BUNA VESTIRE

În câmp: Biserică înaltă de piatră, cu ferestre semicirculare. Dedesubt numele localităţii, ARIUŞDIU.

Sig. Oval, impresiune pe fum. Desen precis, îngrijit, caractere chirilice.

Arpătac

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Alexandru Cioflec, emis în anul 1868.

În exergă:

+ P A R O H I A • G R • RĂSĂRIT : CU HR: S: DUMITRIE

În câmp: Biserică de piatră cu ferestre semicirculare frumos încadrate. Dedesupt, numele localităţii parţial şters, ARPATACU.

Sig. oval, impresiune pe fum. Desen precis, îngrijit lucrat, caractere chirilice

Belin

Sigiliu personal al lui Alexandru Bucşe, paroh în Belin, aplicat pe un document emis în anul 1868.

În câmp: un potir cu picior înalt, frumos lucrat. Din potir: o cruce la mijloc, în dreapta trei ciorchini de struguri sub care sunt caracterele *Bu*, în stânga trei spice sub care sunt caracterele *Al*.

Sig. Circular, impresiune pe fum. Desen precis, elegant, caractere latine cursive

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Brețcu

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Spiridon Dimian, emis în anul 1868.

Pe margine un brâu perlat. În interior:

P E C E T I A • O B Ș T I I PRAVOSLAVNICE • DIN • BREȚCU:

În câmp: Bustul Sf. Nicolae cu o sabie în mâna dreaptă și macheta unei biserici în mâna stângă.

Dedesubt înscris anul: 1841.

Sig. Circular, impresiune pe fum. Caractere chirilice.

Sigiliu personal al parohului Spiridon Dimian din Brețcu, pe un document emis în anul 1868.

Într-un cartuș pătrat caracterele *Si* și *D*. În partea de jos cartușul e încadrat de două ramuri legate în cunună. Deasupra, două păsări cu aripi deschise încadrează o cruce cu soclul triunghiular.

Sig. oval, impresiune pe ceară.

Desen elegant, caractere latine, cursive.

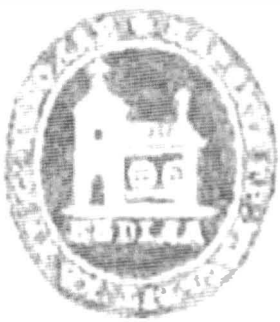

Budila

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Ioan Ianovici, emis în anul 1868.

În exergă:

+ PAROHIA GR: RĂSĂRIT:CU HR: S: NICOLAE

În câmp: Biserică de piatră cu geamuri semicirculare frumos Încadrate, dedesubt numele localității BUDILA.

Sig. oval, impresiune pe fum. Desen precis, îngrijit lucrat, caractere chirilice.

Comolău (Crisbava)

Sigiliu aplicat pe un document provenind din Nou, semnat de parohul Ioan Marian în anul 1868.

Câmpul întreg este ocupat de reprezentarea unei biserici mari cu patru ferestre pătrate și un turn pe clădire. În dreapta și în stânga turnului anul 18/60. Dedesubt, probabil un *I* și începutul unui *M*. Pe marginea stângă *Comolau*, pe marginea dreaptă *Crisbava*.

Sig. circular, impresiune pe fum. Desen precis, caractere latine, cursive, elegante.

Covasna

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Nicolae Comșa, emis în anul 1868.

În exergă: + SIGIL:BISER RS DIN COVASNA

În câmp: Sf. Nicolae cu un sceptru sau cârje arhierească în mâna dreaptă.

Sig. circular, impresiune pe fum. Desenul este sigur; caractere latine de tipar, elegante.

Dobârlău

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Veniamin Popovici, emis în anul 1868.

În câmp: Reprezentarea sumară a unui blazon. Pe scut sunt reprezentate trei flori, două sus, una dedesubt. Sub floarea stângă un ornament semicircular. Scutul e încadrat de două crengi, deasupra, *Doborlo*.

Sig. circular, impresiune pe fum. Desen sigur, elegant, caractere latine, cursive

Iarăș

Document din Arini semnat de parohul Iosiv Bucșa, emis în anul 1868.

În exergă:

+ PAROHIA GR: RĂSĂRIT: CU HR: SS: ÎNGERII

În câmp: Biserică de piatră cu ferestre semicirculare. Dedesubt, numele localității *IARĂȘU*.

Sig. oval, impresiune pe fum. Desen precis, ingrijit lucrat, caractere chirilice.

Măgheruș

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Dimitrie Popovici, emis în anul 1868.

În exergă: PETSETIA BISERITSI DIN: MEGEROȘ

În câmp: Biserică scundă cu ziduri groase și turn scund.

Sig. circular, impresiune pe fum. Desen sigur, simplu, caractere latine de tipar

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Poiana Sărată

Sigiliu foarte deteriorat aplicat pe un document emis în Poiana Sărata în anul 1868.

În exergă: [...] COM • POENI SERATE [...]

În câmp: În stânga o siluetă de înger (?); probabil era reprezentată Buna-Vestire sau Arhanghelii.

Sig. circular, impresiune pe ceară, caractere latine.

Sfântu Gheorghe

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Alecsiu Popovici, emis în anul 1868.

În exergă: • AIPaPOhII G.O. DIn S.S. Györ • G G (sau S):

În câmp: O biserică modestă cu trei cruci duble pe acoperiş şi tum, încadrată de doi arbori (brazi ?), dedesubt o pajişte sugerată de o reţea de linii.

Sig. circular, impresiune pe fum.

Desen nesigur, naiv; caractere latine, combinate, scris greoi.

Acelaşi sigiliu aplicat pe un document semnat de acelaşi paroh în acelaşi an.

Impresiune pe ceară roşie

Sita Buzăului

Sigiliu personal al parohului Nicolae Comşa, aplicat pe un document al său, emis în anul 1868.

Câmpul este ocupat de un cartuş dreptunghiular în care sunt înscrise caracterele *L* sau *S*, *A* şi *N*, artistic împletite între ele; deasupra şi dedesubt spaţiul este omat cu o reţea de linii.

Sig. circular, impresiune pe ceară roşie.

Caligrafia foarte elegantă, caractere latine, majuscule.

Sigiliu aplicat pe un document emis în anul 1868 în Sita Buzăului

Câmpul este ocupat de imaginea unei păsări cu aripi deschise, posibil porumbel, cu capul întors, ţinând o cruce în cioc. Deasupra aripii drepte apare litera M (P ?), iar deasupra aripii stângi un K. Pasărea este susţinută de două ramuri legate în cunună.

Sig. oval, impresiune pe ceară roşie.

Desenul este elegant.

Vama Buzăului

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Dimitrie Dogaru, emis în anul 1868.

În exergă:

+ PAROHIA GR: RĂSĂR: CU HR BUNA VESTIRE

În câmp: Biserică de piatră. Sub ea numele localităţii *VAMA BUZAULUI*.

Sig. oval, imprimat pe fum.

Desen precis, caractere chirilice.

Acelaşi sigiliu aplicat pe un document al aceluiaşi paroh, în acelaşi an.

Impresiune pe ceară roşie

Vâlcele

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohul Alecsiu Popovici, emis în anul 1868.

În exergă:

+PAROHIA•GR: RĂSĂRIT : CU HR: S: TEODOR

În câmp: Biserică de piatră cu ferestre circulare frumos încadrate şi acoperiş de ţiglă. Dedesupt, numele localităţii *ELIO-/PATAK*.

Sig. oval, impresiune pe fum.

Desen precis, îngrijit lucrat, caractere chirilice.

Zagon

Sigiliu aplicat pe un document semnat de parohului Moise Neagovici, emis în anul 1868.

În exergă:

+ SIGILLUM ECCLESIE DISUNITA • ZAGONIENSIS

În câmp: în dreapta, o cădelniţă având deasupra litera *S* (*G*?) în stânga, un potir având deasupra litera M

Sig. circular, impresiune pe fum.

Desen simplu, caractere latine de tipar.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Seal marks on goods inventory of the Orthodox Churches from South-Eastern Transylvania

In her work, the author presents the nice seals that she saw on different occasions, especially those that belonged to Petru Pop, Ioan Petric. Ioan Moga, and Alexie Verzea. Before the proper presentation of the seals substance, in the work there are briefly mentioned some documents in connection to the concern for the elaboration of statistics. for the reference to some situations cornered in the registration protocols, for the improvement of the process of elaborating any other type of official documents, that became important after the exhausting of the 1848 events.

Thus, the new situation aroused a real campaign for checking the seals owned by the parishes or priests after the destructions registered in the revolutionary years 1848-1849.

Carmina Maior

Cerecetător, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale - ASTRA,

Sibiu, Piața Mică, nr. 13

Tel. 069/423992

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Participarea Batalionului 1din Regimentul 2 Grăniceresc la Revoluția de la 1848 -1849,

oglindită în monografia regimentului scrisă de Michael Schneider, Bistrița, 1906

La 5 iulie 1761, generalul Bucow a primit ordin să înainteze Consiliului Aulic de război un proiect în vederea înființării unităților grănicerești. Prin acest proiect se propunea dispunerea de-a lungul frontierei Transilvaniei *„a miliției grănicerești"* alcătuită din două regimente românești de infanterie a câte 3000 de soldați, două regimente secuiești de infanterie, un regiment românesc de dragoni, și unul secuiesc de husari, fiecare având un efectiv de 1000 de călăreți.

Proiectul de înființare a granației militare din Transilvania prevedea în continuare o serie de dispoziții organizatorice. Țăranilor grăniceri li s-a promis scutirea de toate dările, în afară de capitații, iar din cei 17.000 de soldați doar ceva mai mult de 2.000 erau obligați să presteze pe timp de pace serviciul militar permanent*. Înrolarea țăranilor români în regimentele grănicerești a început în 21 de sate de pe valea Rodnei (Rodna, Maieru, Sângeorz, Leșu, Ilva Mică, Feldru, Vărarea, Rebra, Rebrișoara. Năsăud, Salva, Hordou, Telciu, Bichigiu, Suplai, Găurceni, Rieni, Zagra, Runc, Mititei, Macod), 5 sate de pe Valea Șieului (Monor, Cledu, Șieu, Buracu Român, Ragla) și din două sate de pe Mureș (Morăreni și Ruși). Regimentul 2 românesc își avea sediul la Năsăud și a depus jurământul pe 15 august 1764**.

În continuare vom prezenta *„aventurile"* batalionului 1 din Regimentul 2 de graniță Năsăud la Revoluția de la 1848-1849, așa cum au fost prezentate în monografia scrisă de către căpitanul Michael Schneider.

Lucrarea din care am făcut traducerea poartă titlul original ***„Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments No.63"***, și nu a fost folosită ca sursă bibliografică în întocmirea lucrărilor referitoare la istoria regimentelor de graniță din Transilvania.

CAPITOLUL XIII
1848 și 1849

Pentru casele dominatoare din Europa, revoluția de la 1848, izbucnită în februarie la Paris, trebuie să fi acționat destul de zguduitor, transformând în realitate ideile sale republicane cu amestecuri socialist-comuniste ce constituiau momeală pentru poporul de rând. Spiritul curajos al răscoalei contra ordinii vechi făcu un arc triumfal prin întreaga Europă.

Cel mai simțitor a fost atinsă Austria. Monarhia a primit cea mai mare amenințare din partea Ungariei, care acum credea că ajunsese la momentul cel mai favorabil pentru a-și organiza regatul în forma sa veche. Maghiarii urmăreau slăbirea legăturilor cu Monarhia și transformarea raporturilor cu acestea în baza uniunii personale.

Atunci le apăru maghiarilor un dușman neașteptat în rândul popoarelor slave de sud, croați, sârbi, sloveni, dalmați și grăniceri militari, care urmăreau deplina neatârnare față de Ungaria și introducere a regalității trialiste în cadrul statului austriac. Când banului nou ales în persoana comandantului general de la Peterwardein mareșalului Baron Jellacič i se opuse un comisar regal al croaților și slovenilor, numit de către ministerul maghiar în persoana mareșalului Johann Hrabovski atunci Banul recurse la arme, în ciuda sentimentelor sale loiale față de guvernul vienez și la 11 septembrie trecu Drava pe la Nedelic împreună cu grănicerii săi slavo-croați.

Poziția trupelor imperiale care staționau în Transilvania și Ungaria era deosebit de grea. Vechile lor obligații față de ministerul austriac de război din Viena nu erau absolvite. Pe de altă parte, Alteța Sa Imperială a emis la 14 iunie un bilet de mână cu *„ascultările"* vis-á-vis de dispozițiile nou înființatului minister maghiar de război. Ministerul de război din Viena ceru trupelor sale nu chiar supunere față de guvernul maghiar, dar nici nu le dezlegă de vechile lor jurăminte. Însă, ministerul de război maghiar, dimpotrivă, interzise trupelor executarea ordinelor venite de la Viena și le ceru să depună jurământul față de autoritățile maghiare. Așa se făcu, că indeciziile, bănuielile și încurcăturile își făcură loc în toate cercurile militare. Nimeni nu știa cărui ordin trebuie să se conformeze. Această nesiguranță a fost fatală pentru mulți.

1) 1848 primul batalion

În baza rapoartelor comisarului regal Baron Hraborski, după care croații și sârbii nu voiau să recunoască guvernul maghiar și că 15000 de oameni ai acestora cu tunuri s-au pus în marș asupra Karlowitz-ului, ministrul ungar hotărî să pună pe picioare o armată împotriva croaților și sîrbilor.

La mijlocul lunii iulie veni la Năsăud din partea ministerului maghiar de război, un ordin conform căruia un batalion al Regimentului de graniță să fie mobilizat și pus în marș imediat către Szegedin, după cum se pretindea, pentru prevederea serviciului de garnizoană în această localitate, dar grănicerii n-au vrut să meargă pe câmpul de luptă împotiva fraților grăniceri sârbo-croato-sloveni, cu care ei și înaintașii lor au luptat umăr la umăr vreme îndelungată.

Acest așa numit *„prim batalion"*, al regimentului de graniță, format din toate cele 12 companii, al cărui comandant era maiorul Leon Popp, *„un soldat din vechea școală care executa fiecare ordin, dacă acesta provenea de la o autoritate recunoscută legal, în spirit pur militar, așa cum o cerea natura profesiei sale"* (Barițiu), al cărui corp

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ofiţeresc era constituit din germani, români, maghiari, polonezi, boemi etc., s-a întors la 22 iulie pe terenul de instrucţie de la Năsăud. Aici, locotenent-colonelul Urban care conducea comandamentul Regimentului în locul colonelului Baron Jovich, ţinu o cuvântare însufleţită, în faţa trupei în care cerea imperativ ofiţerilor şi trupei să depună un nou jurământ şi să lupte împotriva grănicerilor croaţi.

În ziua următoare, batalionul, cu o forţă de 847 oameni marşa înspre Ungaria.

Compoziţia acestuia era:

Statul Major al batalionului: maior Leon Popp, adjutant Lt. Rainer alias Buscoi din Zagra, doctorii Jancsia şi Wimasal, cadeţii Mihailas şi Molnar, furier Georg Wasilichi, cei trei plutonieri major Ordace, Makarie Popu şi Oproe;

Compania I: Cpt. Karl Minier, Lt. Jakob Rinzis, Lt. Baron Malcomes, Plt. Purceilla, trupa de la subcompaniile 1 şi 2;

Compania 2: Cpt. Karl Osmolskz, Lt. Maj. Karl Kohl, Lt. Wilhelm Velican, Plt. Purceilla, trupa de la subcompaniile 3 şi 4;

Compania 3: Cpt. Anton Petrizzecin, Lt. maj. Ditz, Lt. Voith, Plt. Borgovan, trupa de la subcompaniile nr. 5 şi 6;

Compania 4: Cpt. Max Kafka, Lt. Maj. Piorasiu, Lt. Aron Philippovich, Plt. Rusz, trupa de la subcompaniile 7 şi 8;

Compania 5: Cpt. Von Zatezky, Lt. maj. Albert von Szots, Lt. Georg Lica, Plt. Popp, trupa de la subcompaniile 9 şi 10;

Compania 6: Cpt. Josef Reichel, Lt. Karl Kontz, Lt. Eugen Borcocselu, Plt. Leo Puteleanu, trupa de la subcompaniile 11 şi 12;

În seara de 24 iulie batalionul intră în Cuzdioara. Până aici i s-a dat locotenentului major Urban conducerea, iar în special subofiţerii s-au străduit ca la revizia de front care avea să aibă loc în Cuzdioara să repete jurământul care fusese depus până acum, dar în nici un caz unul nou.

După inspecţia batalionului făcută la 26 iulie de către Jablonsky, veni la grănicerii noştri comisarul de război Schopf cu ordinul de a face jurământul cu completări, faţă de autoritatea maghiară. Pentru a se mări sărbătorirea actului, a apărut pe platou şi garda naţională din Dej în uniforme de paradă. Câţiva gardişti doreau să se strecoare în rândurile batalionului, pentru a ridica tricolorul lor alături de drapelul imperial al acestuia. Nu le-a reuşit aceasta. Garda naţională a fost împinsă înapoi spre Dej cu baionetele şi s-a renunţat definitiv la depunerea jurământului în noua formă. Locuitorii oraşului, care veniseră din Dej cu căruţele încărcate pentru ospătarea grănicerilor după jurământ, au trebuit să se întoarcă acasă cu bogatele lor provizii. Se vorbea totuşi, că exista intenţia să i se smulgă batalionului drapelul imperial în cazul refuzului jurământului ordonat. În această situaţie, doi plutonieri aleşi din mijlocul batalionului i-au adresat colonelului Jablonsky rugămintea trupei de a pune jurământul fără adăugiri. Batalionul lua o hotărâre de nezdruncinat să-şi *„sacrifice sângele şi viaţa pentru drepturile Înaltei Case Imperiale"* şi să nu-i fie niciodată trădător acesteia.

Colonelul Jablonsky, care ca urmare a refuzului general ce domnea acolo, căzu el însuşi într-o situaţie critică, ceru batalionului, în prezenţa locotenentului Jakob Rinzis, jurământul în vechea formă a acestuia, pe care grănicerii însufleţiţi l-au întrerupt strigând de trei ori: *„Es ebe der Kaiser !"* (Trăiască Împăratul !).

Despre aceste întâmplări, comisarul de război Schopf se grăbi să trimită la ministerul ungar un raport cât mai exact.

Conduşi cu insulte de către locuitorii oraşului, batalionul porni din Dej la 27 iulie şi ajunse la 4 august peste Bobâlna, Voivodeni, Huedin, Brad, Alejd spre Tileagd. Aici întâlni un curier al comandantului corpului de armată Mareşalul Baron Bechtold cu ordinul de a se îndrepta în marş accelerat spre Szegedin, iar de acolo să fie transportate trupele dorite în tabăra principală de la O-Becse, pentru înlăturarea sârbilor şi croaţilor. Prin aceasta îngrijorarea deja întreţinută a grănicerilor capătă o formă clară. La 5 august batalionul românesc poposi la Oradea. Aici se trimise o delegaţie formată din subofiţeri la comandamentul batalionului, cu rugămintea de a se lua distanţa cuvenită, încă de la intrarea în oraş, faţă de întrebuinţarea batalionului. Grănicerii erau soldaţii împăratului şi nu erau dispuşi să asculte ordine străine. Totuşi, batalionul intră în Oradea peste sfaturile paşnice ale comandamentului batalionului şi ale ofiţerilor. Încă din ziua 7-a delegaţia de subofiţeri îşi oferi ideea mareşalului Glaser, comandantul Diviziei din Oradea, de a detaşa batalionul armatei din Italia, unde germani, români, maghiari şi slavi urmând acelaşi drapel, luptă pentru sângele şi măreţia patriei cu aceiaşi faimă. Aici grănicerii voiau să demonstreze prin faptă, că ei sunt pregătiţi să-şi lase cu bucurie sângele şi viaţa în şanţuri şi pentru Ungaria în interese legate de Monarhie.

Mareşalul Glăser chiar în ziua următoare replică cererii delegaţiei, oferind acesteia informaţia eventualei dezarmări a batalionului conform dispoziţiilor date de guvernul maghiar prin legea din martie 1848, pentru că delegaţia, în ciuda acestora, persevera într-o asigurare a credinţei lor nestrămutate şi supunere faţă de Preaînalta Casă Imperială.

La 9 august batalionul intră în Szegedin şi odată cu ei ministrul maghiar de război Generalul-major Meszaros.

În ultimul moment află comandamentul despre scoaterea unui ordin, prin al cărui conţinut maiorul Popp era chemat din O-Becse pentru ca batalionul să se întoarcă în mod necondiţionat în tabără pe 13 august. În caz de refuz, se ameninţa cu demiterea trupei, ca şi judecarea marţială a ofiţerilor şi trecerea în rezervă a acestora.

Un al doilea ordin, pe un ton mai îngăduitor, îl indica pe maiorul Popp în cazul în care el nu ar pretinde *„o îndestulătoare forţă morală"* trupei batalionului, *„probabil stăpânit de idei greşite"* pentru a-l aduce pe acesta la ascultare, atunci următorul căpitan sau în rang îi va lua locul. Dacă renitenţa se repeta şi faţă de acesta, atunci era semnat un protocol despre accidentul înregistrat, de către fiecare ofiţer al batalionului declarat ca ascultător, ca şi de către 2 subofiţeri şi soldaţi din companie, fiecare cu mâna sa, iar acesta era trimis comandamentului corpului imobil de la O-Becse.

Nezguduiţi nici în veşminte nici simţăminte de un dezastru poruncit, ofiţerii şi trupa se hotărâră să nu dea ascultare şi explicau, că fiecare ordin sau misiune care nu era împotriva fraţilor lor pot s-o îndeplinească, dar acest ordin, care se opunea în aceeaşi măsură înţelegerii şi simţămintelor lor, în nici un caz.

În acelaşi timp hotărâră, ca pe data de 13 august, la ora 2 dimineaţa să părăsească Szegedinul în cea mai mare linişte, dar cu armele încărcate, pentru a se întoarce pe cel mai scurt drum, prin Banat în patrie.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Maiorul Popp a fost câștigat pentru acest plan.

Încă din seara de 12 august au fost încărcate în căruțe bagajele batalionului, căruțe care au fost puse la dispoziție de notarul din Szoreg, un sârb, ca urmare a cererii scrise făcute în limba sârbă de către locotenentul Aron Filippovich.

Puțin după miezul nopții, batalionul trecu în cea mai mare liniște prin fața cartierului comandantului său. Dar acesta, speriat de greutatea răspunderii, cedă comanda batalionului. Pentru că și căpitanul von Zatetky refuză, batalionul plecă sub comanda căpitanului Petrizzevich, la ora 3 dimineața, pe drumul care duce peste podul Tisei, spre Beba. De aici, a fost făcută prezentarea evenimentelor către ministerul din Viena, de care s-a legat rugămintea participării la armata din Italia. În același timp, se trimise câte o prezentare cuprinsă de către ofițeri ai batalionului către ministerul ungar din Budapesta, către comandamentul din O-Becse, ca și către comandamentul batalionului din Năsăud.

Deoarece grănicerii erau îngrijorați de siguranța drapelului lor rămas în cartierul comandantului, au urgentat plecarea din Beba.

Totuși, cuvintele calme ale ofițerilor, în special al locotenentului Eugen Borcocselu, au reușit să mai tempereze spiritele mai agitate.

La 14 august colonelul Marziani aduse ordinul ministerului maghiar de război, potivit căruia batalionul să se întoarcă în garnizoană prin Szegedin spre Budapesta.

După-amiază veni comisarul maghiar și fostul ministru al justiției Vukovic cu un ordin al comandantului general din Timișoara, mareșalul Pret, în care batalionul era scos neascultării și obligat prin urmare să efectueze ordinele ce i-au fost prevăzute.

Pe lângă aceasta, Vukovič îi amenința pe grăniceri, că în cazul următorului refuz de a da ascultare față de autorități în timpul marșului spre Arad și Timișoara ar fi împușcați. În același timp, i-a fost înmânat maiorului Popp un ordin din Nagybecskerek al colonelului Kiss, comandantul brigăzii de trupe mobile din Banat, prin care el era tras personal la răspundere privitor la rezistența batalionului pe un ton amenințător, în ciuda faptului că acesta a predat comanda batalionului cu o zi înainte, la Szegedin, căpitanului Patrizzevich.

La sfaturile energice ale ofițerilor și mai ales având grijă de soarta maiorului Popp, trupa își dădu acordul pentru marșul de întoarcere spre Szegedin, după ce colonelul Marziani își dădu garanția că nu se mai pune la socoteală un transport al batalionului spre O-Becse.

Grănicerii au optat pentru această hotărâre și pentru că se străduiau să-l elibereze din prizonierat pe plt. Ordace, care, cu ocazia plecării batalionului din Oradea spre Szegedin cu căruțele, împreună cu câțiva soldați grăniceri a dirijat caii comandantului batalionului și ai căpitanului Patrizzevich pe jos, și, după plecarea tainică a batalionului au fost reținuți acolo.

Ca urmare a unui schimb de ordin a ministrului maghiar de război, batalionul trecu prin Szegedin, unde maiorul Popp preluă din nou comanda batalionului, de-a lungul Tisei și prin Szolnok, la Pressburg pe 19 august după-amiaza.

În fața cartierului grănicerii au fost lăudați pentru credința lor nezdruncinată față de Înalta Casă Imperială și vechile jurăminte sfinte demonstrată în ultimele zile, în prezența mareșalului Graf Lamberg, venit în vizită și mareșalului Gläser.

După schimbări multiple dislocate, în a doua jumătate a lunii septembrie 4 companii ale batalionului, împreună cu Statul Major au fost așezate în Lipova, pentru a asigura serviciul pe garnizoană, iar celelalte două companii în Pressburg.

Între timp ministrul maghiar de război Meszaros a făcut cunoscut Decretul nr. 3266/99 din 16 august, conform căruia batalionul este anchetat din cauza atitudinii de la Szegedin.

În același timp a fost ordonată o severă supraveghere a batalionului. Aceasta a fost într-atât de sever avută la-ndemână, că grănicerilor aproape prizonieri nu le rămânea valorificată nici măcar ieșirea afară.

Locotenentului Urban, care la întoarcerea sa din Viena, voia să-și viziteze batalionul, la mijlocul lui septembrie, i-a fost refuzat acest lucru.

Informația adusă de el în localitățile grănicerilor despre situația în care se aflau aceștia, iscă în cercurile grănicerești o asemenea enervare, încât era de așteptat izbucnirea unei revolte.

Comandantul regimentului, colonelul Jovich, care fusese învinovățit pe nedrept de trecerea batalionului la guvernul maghiar, urmă cererea adusă printr-o delegație a cercului grăniceresc în fruntea căreia se afla plutonierul Pop din Feldru, și predă comanda regimentului locotenentului Urban, în care avea toată încrederea. El însuși părăsi pentru totdeauna regimentul de graniță și plecă spre Cernăuți.

După o ședință de două săptămâni în Pressburg, comisia de anhetă, la 20 septembrie, cuprinse rezultatele cercetării într-o expertiză. Conform acesteia, căpitanul Leitzendorfer găsi că motivația modului de acțiune al batalionului se află în raporturile politice încurcate, inversarea tuturor raporturilor publice, scuturarea grănicerilor de uniunea lor statală de până atunci, zăpăceala generală, ca și prin onorabilele obligații înalte, că depunerea unui nou jurământ ar putea să însemne o rupere a credinței față de monarh. Este de conceput, că, credincioși împăratului pentru apărarea onoarei lor ostășești, a naționalității și trecutului lor imaculat, românii calculați s-ar fi apărat cu toată puterea de a merge contra croaților și sârbilor, ei îngrijindu-se să-și apere sentimentele bune, credința nezdruncinată și devotamentul plin de sacrificiu.

Decretul emis la 8 octombrie din Budapesta și ajuns la Năsăud pe 19 octombrie, al ministrului maghiar de război suna în felul următor:

„Din actele de anchetă prezentate cu raportul prezidiului comandamentului general maghiar din 26 luna trecută, litera F. 532, despre îndepărtarea cu de la sine putere a Batalionului de infanterie 1 românesc, reiese că totalul obligațiilor acesteia cad în sarcina trupei acesteia, că singură nu era condiționată nicicum prin vreo renitență contra ministerului maghiar, ca și cum dispozițiile primite ar fi păsuit interesele dinastiei și prin aceasta ar fi pricinuit o rupere a credinței față de drapelul pe care juraseră, se constată deci că avea motivul ei, la care încă se mai adaugă că prin inversarea raporturilor, care au avut loc în vremurile din urmă, că trupa nu era capabilă să perceapă și să stimeze corect o astfel de ascultare, ceea ce determină acest minister să nu aplice în mod sever legea, să aplice mai mult mila, etc."

Ministerul maghiar de război,

General Maior Mezsaros

www.cimec.ro / www.mncr.ro

După acestea, confuziile din Ungaria au luat o formă tot mai ameninţătoare. Era vremea celor mai mari mişcări politice. Împăratul Ferdinand îl numi la 22 septembrie pe Mareşalul Franz Graf Lamberg în funcţia de comisar pentru Ungaria şi îi predă comanda supremă peste toate trupele maghiare şi croate.

În acelaşi timp apăru un manifest prin care trupele sale care au fost îndepărtate, au fost obligate să se întoarcă sub vechile drapele.

Groaznica omorâre a lui Lamberg care a avut loc la 28 septembrie, a avut ca urmare desfiinţarea Parlamentului maghiar în baza manifestului imperial din 3 octombrie, aplicarea stării de război cu Ungaria, şi transmiterea ordinului superior asupra tuturor trupelor care staţionau în Ungaria, ţările din jurul acesteia şi Transilvania şi a corpului înarmat al banului Baron Josif Jellacič.

Conţinutul acestui manifest ar fi următorul:

„Noi Ferdinand Întâiul, împărat constituţional al Austriei, rege apostolic al Ungariei şi Boemiei etc., al Marelui Principat al Transilvaniei, ca şi toţi baronii imperiali, purtători de demnitate spirituală şi temporală, magnaţii şi reprezentanţii care sunt adunaţi de către Noi în Parlamentul chemat în oraşul liber regesc Pesta, salutul şi bunăvoinţa Noastră. Spre adânca Noastră durere şi întristare, casa reprezentanţilor s-a lăsat sedusă de cele mai mari nelegiuiri prin Ludovic Kossuth şi partizani ai acestuia, executând chiar mai multe hotărâri ilegale în contra voinţei Noastre regale şi mai nou faţă de comisarul Nostru imperial trimis pentru restablirea păcii, Mareşalul Graf Franz Lamberg, înainte ca acesta să poată prezenta procura Noastră, şi la 27 septembrie au luat o hotărâre, în urma căruia acest comisar al Nostru a fost atacat cu furie de o mulţime sălbatică în plină stradă şi omorât în modul cel mai groaznic. În aceste împrejurări Ne vedem siliţi să Ne îngrijim pentru menţinerea siguranţei în măsura legală, şi să luăm următoarele măsuri şi pentru îndeplinirea acestora să ordonăm:

1. Dizolvăm prin aceasta Parlamentul astfel că după publicarea prezentului rescript imperial, şedinţele acestuia să se închidă.

2. Toate hotărârile şi ordonanţele prezentului Parlament nesancţionate de către Noi, le considerăm nelegale, nevalabile şi lipsite de orice putere.

3. Subordonăm comandei supreme a Banului de Croaţia, Slavonia şi Dalmaţia, Mareşalului Baron Josef Jellacič cu aceasta toate trupele şi corpurile înarmate care se află în Ungaria şi ţările învecinate acesteia, ca şi în Transilvania, ca şi gărzile naţionale şi trupele de voluntari.

4. Până atuncea când ordinea şi pacea în ţară sunt stabilite, regatul maghiar se va supune legilor de război, deci autorităţile respective din congregaţiunile districtuale, orăşeneşti şi comunale sunt deocamdată păstrate.

5. Banul Nostru, Baronul Josef Jellacič, este trimis prin aceasta mandatar, comisar al Majestăţii Noastre Regale, şi acordăm deplina putere şi eficacitate de a exercita în judeţe competenţele puterii depline cu care el este însoţit în împrejurările de faţă ca reprezentant al Majestăţii Noastre Regale. În continuarea acestei mandatări imperiale explicăm, că toţi aceia cărora Banul le va ordona, le va da dispoziţii sau misiuni, va fi considerat ca şi cum Alteţa Noastră Imperială va da ordonanţe, dispoziţii şi misiuni. De aceea Noi, şi toate autorităţile bisericeşti civile şi militare, funcţionari, demnitari şi locuitori, de toate stările şi rangurile, din regatul Nostru maghiar, Transilvania şi toate teritoriile învecinate, ordonăm prin aceasta că, ei sunt obligaţi să asculte de Baronul Josef Jellacič ca al Nostru comisar regal mandatat prin ordin semnat, în toate privinţele ca şi când ar asculta de Alteţa Noastră Regală.

6. În special ordonăm comisarului regal să vegheze la aceasta, de-a proceda în deplina constrângere a legii în contra atacatorilor şi omorâtorilor comisarului Nostru regal Franz Lamberg ca şi împotriva autorilor şi participanţilor la această faptă ruşinoasă.

7. Afacerile administraţiei civile, care sunt în curs de desfăşurare se vor conduce de către funcţionari stabiliţi de către miniştrii de resort după prescripţiile legii. Cum unitatea apărării şi conducerea intereselor Monarhiei comune se produc în modurile existente, îndreptăţirea egală a tuturor naţionalităţilor trebuie să fie garantată pentru totdeauna, şi pe aceasta ideile relaţiilor de schimb ale tuturor ţărilor şi popoarelor unite sub Coroana Noastră trebuie să fie ordonate, şi va fi sfătuită reglementarea acestora prin adunarea de reprezentanţi ai tuturor părţilor, şi stabilită pe căi legale".

Ferdinand

Conţinutul acestui Manifest imperial limpezi lucrurile şi-i întări pe grănicerii noştrii în ideile lor de până atunci.

În spiritul ordinului emis la 8 octombrie de către L. Kossuth, a fost arborat drapelul tricolor maghiar pe turnul bisericii din Lipova. În ciuda ameninţării că a acţiona împotrivă ar putea fi considerat ca act de libertate, totuşi ofiţerii explicau deschis şi bărbăteşte, în faţa comandantului gamizoanei, colonelul Bibra, că ei şi trupa, niciodată nu vor accepta să semneze pe reversul ordinului transmis de Kossuth, în care ei trebuiau să făgăduiască *„credinţă faţă de Ungaria şi ţările unite cu aceasta ca şi ascultare voită faţă de comitetul de apărare al ţării"*.

De multe ori a fost luată hotărârea, în acord cu Comandamentul, întreprinderii unui marş împreună cu Divizionul Regimentului de Dragoneri nr. 3, încartiruit în Lipova, spre Moravia, să părăsească astfel garnizoana care era slab dotată cu alimente, şi să caute alipirea la trupele imperiale de acolo. Armamentul care se găsea într-o bună stare trebuia să fie luat, iar cel care era de netransportat trebuia distrus.

Comandantul batalionului, Maiorul Popp, nu era de acord cu acest procedeu. El se deplasă la Viena, pentru a discuta cu ministrul de război, Graf Latour. Când maiorul se întoarse în Lipova, ca urmare a uciderii în acel timp a ministrului, fără vreun rezultat, Dragonerii îşi începuseră deja marşul spre Moravia. Planul unei alieri cu trupele imperiale de cealaltă parte a graniţei a rămas astfel nerealizat.

Încercările întreprinse mai nou din diverse părţi în scopul reglementării în bine a afacerilor cu Ungaria, au rămas fără succes, deşi batalionul a fost pus sub stare de graţiere de către guvernul maghiar, datorită eforturilor deputaţilor români Alexandru Bohatiel şi Sigismund Pop.

Când, la 12 octombrie plutonierul Russ veni în Lipova cu informaţia că oraşul Pressburg, părăsit de către trupele imperiale la 6 octombrie a fost deja ocupat de către trupele revoluţionare maghiare, garnizoana din Lipova hotărî, că starea gravă a cetăţii lipsită de toate proviziile face imposibilă o apărare îndelungată şi de succes, să părăsească Lipova după nimicirea tunurilor şi să îndrepte spre trupele Mareşalului Simonich în marş general spre Moravia.

Şi acest plan, a cărui realizare era luată în vedere pentru noaptea de 13 octombrie, n-a fost pus în faptă deoarece comandantul fortului, colonelul Bibra şi-a schimbat ideile în ultimul moment.

Dar acum garda naţională maghiară stăpânea împrejurimile fortului şi împiedicau fiecare transport posibil

www.cimec.ro / www.mncr.ro

de alimente. Totuşi, foamea nu i-a înmuiat şi nici nu i-a făcut să-şi uite jurământul. Când comisarul maghiar Baron Jeszenak veni la batalion în numele guvernului Kossuth cu somația de a depune jurământul față de administrație, primi refuzul unanim al trupei.

Convins fiind de faptul, că nici un individ n-ar renunța la vechiul legământ, Baronul Jeszenak se declara că este în posesia unei procuri din partea ministerului maghiar, şi batalionul trebuie să lupte contra obligatici scrise a ofițerilor şi nu împotriva Ungariei, şi că pot să se întoarcă în patria lor înarmați şi nu lezați din vreo parte, fireşte, nu cum a cerut maiorul Popp , pe drumul peste Moravia şi Galiția, ci direct prin Ungaria.

Baronul Jeszeniak putea sau nu să fie în posesia unui asemenea document, însă comportamentul oscilant şi nehotărât de până atunci a comandantului garnizoanei a făcut să crească într-o aşa măsură neîncrederea grănicerilor, încât ei se declarară de acord cu propunerea Baronului.

Dar cu aceasta, ei greşiseră. Promisiunile nu au fost ținute de partea cealaltă.

La 16 octombrie porniră în marş din fort. Drumul mergea peste Neutra, Nagymaros spre Weitzen, unde batalionul a fost aşteptat în dimineața de 23 octombrie de către Mareşalul Baron Hrabovsky în acompaniamentul multor deputați şi ofițeri. Hrabovsky citi numele fiecărui ofițer în parte şi încercă să-i convingă să depună jurământul în fața autorității maghiare. Strădanii inutile. Ei se întoarseră fără vorbă în ordinea gradelor lor, în ciuda faptului că au fost amenințați cu scoaterea din activitate.

La fel au refuzat şi subofițerii, deşi li s-a promis înaintarea în grad, iar doi oameni de încredere ai guvernului maghiar, de naționalitate română, şi-au dat silința de a acționa asupra lor vorbindu-le în limba lor maternă, pentru a le schimba dispoziția.

Către amiază companiile au fost încartiruite în oraş, iar ofițerii au fost chemați în apartamentul mareşalului Hrabovsky. Acesta îi aşteptă îmbrăcat în uniformă de paradă cu însemnele de serviciu şi li se adresă cu următoarele cuvinte: *„Eu sunt un soldat bătrân, care am învățat doar să ascult şi nu să fac politică"*. Mai spunea că monarhia a intrat în descompunere, împăratul a fugit de la Viena la Tirol, Ungaria s-a declarat independentă. Toate trupele din Ungaria şi Transilvania erau datoare să asculte de guvernul maghiar şi să jure credință față de administrația maghiară. Dacă batalionul refuza să depună acest jurământ, atunci ofițerii erau trecuți în rezervă şi dați mâniei poporului, iar trupa era dezarmată şi pusă în stare de prizonierat.

Neacordând atenție presiunii care trebuie să fi fost exercitată asupra lor de către aceste cuvinte amenințătoare, ofițerii nu s-au clătinat şi nici n-au şovăit. Întrebarea de trei ori repetată : *„cine este pregătit pentru jurământ"*, se întâlni cu o tăcere rece şi adâncă.

Apoi Hrabovsky intră printre ofițeri, şi se adresă în primul rând căpitanului Zatetzky. Deoarece acesta, la întrebarea repetetă de trei ori, dacă vrea să depună jurământul, tăcea în mod perseverent, Hrabovsky îl declară *„povară pentru acel rang"* şi dădu dispoziție să fie dat furiei plebei.

Şi maiorul Popp refuză jurământul, indicând spre soția şi copilul său, care ar fi dați morții sigure, spre casă şi curte, care ar fi transformate în cenuşă dacă el ar uita jurământul. La fel se referi şi maiorul Kafka şi toți ceilalți ofițeri rămaşi, toți pe rând, la trădarea credinței jurate, în afară de unul, căpitanul Minier, care, provenind din părinți secui, după lungi oscilații, s-a declarat pregătit să depună jurământul cerut.

Chiar şi asupra lui Hrabovsky poziția ofițerilor, prin nimic prea zguduitoare, făcu o impresie puternică. El îi eliberă cu mențiunea, că sorocul pentru gândire ar dura până la ora 2 după-amiază.

Acum, Hrabovsky se aşeză în fața subofițerilor batalionului. Totalmente fără succes.

La orele 2 veni batalionului un ordin, să părăsească oraşul şi să aştepte cu răbdare pe un câmp noile ordine.

Grănicerii au aşteptat acolo foarte încordați, deoarece le-a parvenit informația că gărzile naționale şi artileria erau pregătite să-i dezarmeze şi să-i împuşte, în cazul în care ar fi refuzat din nou depunerea jurământului.

Mareşalul Hrabovsky merse călare în fața frontului batalionului şi ținu o cuvântare pe care maiorul Popp o traduse în româneşte, şi întrebă, cine vrea să jure. Conform unei înțelegeri survenite între ofițeri şi trupă, toți ofițerii ieşiră în față, cu excepția locotenentului Reiner şi a mai multor subofițeri.

Hrabovsky îi chemă pe toți să intre înapoi şi ordonă comandanților să dea comanda *„Pentru Jurământ!"*. Maiorul Popp comandă de trei ori, cum i s-a zis. Totuşi, nimeni nu se mişcă. Nimeni nu dădu ascultare ordinului. Toți au rămas muți şi fără sunet.

Atunci ieşiră în față deputații români şi încercară să sensibilizeze trupa, vorbindu-i în limba maternă, pentru depunerea jurământului.

Zadarnică oboseală. Tăcerea rece era răsplata ademenitorilor. Hrabovsky încercă acum un mijloc nou, înşelător. El intră între rândurile batalionului şi-i întrebă pe unul sau pe altul dintre subofițeri: "Doriți să deveniți ofițeri sau să rămâneți subofițeri?" Pe primii 6 subofițeri care au ieşit în față pentru jurământ, promise el să-i facă imediat ofițeri.

Atunci, în fața batalionului săriră doi trăgători din Compania a III-a, Ion Murcşian din Măgura şi Luca Kreţu din Poiana, şi-au înfipt baionetele în pământ şi au amenințat cu glas tare că-i vor împuşca pe oricine-şi uită jurământul şi vor să iasă dintre rânduri în față pentru un jurământ volatil.

Nici un om nu se mişcă, nici unul nu ieşi în față.

În sfârşit, Hrabovsky hotărâ să treacă la dezarmarea batalionului.

În acest scop, el ceru comandanților batalionului să ordone aşezarea armelor în piramidă, încărcătoarele şi baionetele atârnate de acestea, iar trupa să se retragă 10 paşi în spatele piramidei de arme.

Totuşi, nici acestui ordin al comandantului batalionului nu i se dădu vreo atenție. Grănicerii noştri strigară ca dintr-o singură gură: *„Wir geben unsere Waffen nicht her." („Nu predăm armele"!)*. Cu voce puternică strigară că rămân credincioşi împăratului lor, că-şi sacrifică binele şi sângele pentru el, că rămân să-l apere cu armele până la ultima suflare.

Deoarece câțiva grăniceri şi-au îndreptat armele asupra mareşalului Hrabovsky, acesta îşi întoarse calul şi fugi călare cât se poate de repede de acolo.

Într-adevăr, o astfel de credință de nezguduit, curajoasă şi de neşpriat față de drapelul pe care au jurat, făcu să bată inimile mai puternic de admirație.

Încă din acea zi, de 23 octombrie, la orele 5 după-amiaza, batalionul fu pus în mişcare şi a intrat în noaptea de 24/25 în Buda, unde fu aşezat în nou-construita

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cazarmă, iar corpul ofițeresc în hotelul „Tiger". Deoarece ofițerii s-au temut de un atac al Gărzii Naționale Maghiare pentru acea noapte au organizat din proprie inițiativă o gardă permanentă la drapel, în care 12 până la 14 oameni/companie stăteau înarmați la drapel pregătiți pentru a-l apăra zi și noapte.

În ziua următoare s-a făcut încercarea, sub diferite forme, de a face uitat de către batalion vehiul său jurământ pe drapel. Grănicerii au fost duși la biserică, unde un preot român le-a ținut în limba română o cuvântare filo-ungară. Ofițerii unguri au vrut chiar să le rânduiască dreptul de a-și înjgheba ei înșiși forma de jurământ. Doar adăugirea, de a nu lupta împotriva Ungariei a trebuit să fie inclusă în acesta.Totul inutil. Și această încercare s-a încheiat cu același insucces. Plin de fermitate au declarat bravii noștri că vechiul jurământ este și rămâne sfânt.

Atunci Ministerul Maghiar de Război, emise ordinul de a se dezarma batalionul. În acest scop el a fost constrâns de a se muta în cazarma Ullo. În același etaj cu ei a fost adus și un batalion de honvezi. Pentru ușurarea realizării planului s-a gândit să se deplaseze două companii spre Ofen. Dimpotrivă însă, grănicerii deveniți bănuitori s-au apărat cu forță și succes. După trei zile de tratative duse fără succes de către comandantul regimentului de infanterie nr.62 colonelul Binder von Biedersfeld în numele Ministerului Maghiar de Război, în absența ofițerilor cu trupele neînarmate, la 15 noiembrie trupa batalionului intră, de această dată neînarmată, în curtea cazărmii pentru a da raportul. În locul colonelului Binder a apărut general de honvezi Repassy în compania a doi ofițeri comisari. În timp ce jos în curtea cazărmii se dădea acordul pentru a trata cu trupa batalionului în privința alipirii celor două companii în Ofen, batalionul de honvezi gata pregătit ocupă toate ieșirile cazărmii în spațiile vecine ale adăposturilor batalionului de grăniceri și își însuși armele lăsate și drapelul batalionului, după înfrângerea bolnavilor și a bucătarilor rămași în camerele trupei. În afară de aceștia mai marșase încă în curtea cazărmii batalionul 1 al Regimentului 2 secuiesc sub comanda maiorului Szilagy împreună cu Bateria 1 cu 6 tunuri. În ciuda superiorității numerice a dușmanilor, grănicerii se aruncară, cuprinși de cea mai mare furie, asupra celor care i-au luat prin surprindere. și înarmați numai cu bucăți de lemn pe care ei le-au luat în pumnii lor puternici din curtea cazărmii, au lovit honvezii care stăteau la intrări cu armele gata de tragere, pentru a salva cel puțin drapelul simbolul lor sfânt, al onoarei lor soldățești nepătate și eroice, pentru care ei au trebuit să rabde atâtea necazuri în ultimile luni. Avea aspectul că trebuia să fie o vărsare groaznică de sânge, având în vedere că era un așa raport inegal de forțe.

Totuși, dușmanul arăta înțelegere pentru adevărații eroi. Se gândiră și predară drapelul grănicerilor.

Acesta s-a îmbinat de acum înainte cu soarta lor. În frunte cu drapelul sfânt că ar flutura în vânt, au fost escortați de un batalion de secui și acolo înghesuiți într-o casă lăsată intenționat infectată de boli și în curând împreună cu o severă lipsă de lumină, paturi și pâine a urmat o holeră care a făcut 60 de bolnavi într-o singură zi.

La 22 noiembrie batalionul a trebuit să fie escortat la Jaszbereny și de acolo înspre Nagykaroly. Dintre ofițeri, locotenenții Reiner și Luca au preferat să meargă cu soldații, în timp ce ceilalți, de frica faptului că se vor despărți de soldați în Jaszbereny și vor fi împărțiți honvezilor, s-au prezentat a fi bolnavi și au rămas pe mai departe la Buda. Când Buda a căzut la 5 ianuarie în mâinile imperialilor, ei se deplasară la ordinul mareșalului prinț Windisch-Graetz la Viena, unde au fost supuși unei anchete militare.

Batalionul a ajuns la 22 noiembrie în Solnok și de aici trebuia să ajungă în locul hotărât, la Nagykaroly. Acolo veni contraordinul, de a se întoarce la Buda. Totuși grănicerii noștri, înfuriați pe acest lucru și pentru că li s-a refuzat întoarcerea în patrie, au refuzat întoarcerea la Buda astfel că ei au trebuit să fie încartiruiți în Kisujszallas, Nadudvar, Ujvaros și Egyek.

La 23 septembrie 1849 batalionul a fost declarat prizonier de război și supus căpitanului Schuster, care mai recent fusese ofițer în serviciul imperial. Acesta i-a condus cu 70 de honvezi spre St-Job și de aici, deoarce mulți au fugit în taină, la Szekelyhid. Totuși și de aici au evadat mulți grăniceri, parte plecând în țară, parte cu trupele imperiale cu care ei au luat parte în cele din urmă la luptele din Ungaria și Transilvania.

Restul batalionului intră în zilele lui august 1849, după încheierea păcii în cercurile regimentului.

Despre salvarea drapelului spre Năsăud sunt în circulație numeroase variante.

Una se referă la subofițerul Makarie Popu care l-a luat de pe lance, i-a ascuns într-o căruță și mai târziu l-a predat locotenentului Karl Reiner. Acestuia i-a izbutit după mai multe necazuri, să-l predea colonelului Urban, la data de 14 februarie 1849, în localitatea Livezile de lângă Bistrița.

După o altă versiune, locotenentul Reiner, împreună cu veteranul Tudor Ionașcu care mai trăiește și azi în Năsăud, l-a luat de pe lancie la Szolnok și l-a dus în patrie.

O a treiea versiune îl enumeră în fine pe plutonierul Rusz, care a luat drapelul de pe lancie după punerea în prizonierat a batalionului, l-a ascuns sub haine în jurul corpului și a fugit astfel.

Oricum ar fi fost însă, drapelul este apărat și cinstit chiar și astăzi ca un lucru sfânt în biserica greco-catolică din Năsăud. Celor două companii 2 și 6, care au rămas în Pressburg după plecare batalionului în fortăreața Lipova, le-a izbutit la 6 octombrie să plece de acolo și să se alipească trupelor banului Jellacič în tabăra de la Kittsee. La ofițeri se numărau, pe lângă locotenenții Osmolsky și Reichel și locotenenții majori Philippovich și Borcocselu, locotenenții Vellican și Mihăilaș.

Ei au stat în fața Vienei, fără a intra în focul luptei, apoi au luat parte la campania comună împotriva Ungariei și s-au aflat în august 1849 la Timișoara.

Către sfârșitul lui august 1849, când după ciocnirile de arme de la Villagos din Ungaria raporturile ordonate au început să-și facă iarăși loc, a fost ordonată o nouă anchetă împotriva ofițerilor și trupei primului batalion, de această dată din partea Ministerului de Război din Viena. Scopul acestuia trebuia să fie de a pronunța o sentință împotriva batalionului.

Comisia de cercetare care și-a desfășurat lucrările sub conducerea mareșalului de infanterie Hapsici a cuprins rezultatele cercetării într-un rezumat care dezvinovățea complet modul de acțiune al ofițerilor și trupei batalionului [illegible] și mai privind fiecare obiecție care a fost pusă proeminent și mai ales la părăsirea garnizoanei Lipova din cauza lipsei de alimente.

***

Acestea au fost *„aventurile"* batalionului 1 din Regimentul 2 de graniță Năsăud din vara anului 1848 până în primăvara anului 1849 relatate în monografia căpitanului Schneider. El a insistat asupra loialității batalionului față de Casa Imperială Austriacă, demonstrată prin refuzul de a

www.cimec.ro / www.mncr.ro

depune jurământ față de guvernul revoluționar maghiar și prin fermitatea cu care soldații lui și-au apărat drapelul de luptă.

Note

* - Istoria militară a poporului român, vol.III, Ed. Militară, București, 1987, p.358.

** - CAROL GÖLLNER, „Regimentele grănicerești din Transilvania 1764-1851", Ed. Militară, București, 1973, p.74-48.

Zusammenfassung

Die Teilnahme des ersten Batallions vom 2. Rumänischen Grenzregiment am Revolutionskrieg vom 1848-1849, wiedergespielt in der vom Hauptmann Michael Schneider geschriebenen Monographie.

Im 1906 erschien in Bistritz ein Buch, das heißt Geschichte des k. u. k. Infanterieregiments nr. 63, in dem Michael Schneider stellt die Monographie des in dem Jahre 1761 geschaffenen Grenzregiment von Nassod dar.

In diesem Abschnitt sind die Abenteuer des 1. Feldbatalion der 2. Grenzregiments in der Revolutions-jahren 1848-1849 dargestellt.

Dorin Ioan Rus
Muzeograf, Muzeul județean de Istorie Mureș
Tg. Mureș, Str. Horea, nr. 24
Tel. 065 / 136987

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 265-275

În jurul revistei „Viața Literară și Artistică"

Din corespondența lui Virgil Cioflec cu Ilarie Chendi (7 iulie 1906 - 9 septembrie 1907)

Cultura românească a beneficiat, cum remarca George Călinescu în prefața la lucrarea sa capitală *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, de contribuția multor oameni de mare valoare din toate provinciile locuite de români[1]. Aceștia, cu mare efort, cu dragoste pentru cuvântul românesc tipărit și, de multe ori, cu renunțarea la gândul vreunei recompense bănești sau măcar al unei bune aprecieri, au participat, fiecare după talentul său, la clădirea literaturii și culturii de limbă română.

Nu s-ar putea în nici un caz face abstracție de contribuția oamenilor de cultură români transilvăneni în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și a primelor două ale celui de al XX-lea. Poeții George Coșbuc, St. O. Iosif și Octavian Goga, prozatorii Ion Slavici și Ion Agârbiceanu s-au impus între marile valori ale literaturii române. La aceștia se adaugă folcloriștii valoroși Ion Pop-Reteganul, Enea Hodoș, Andrei Bârseanu și muzicologul George Dima. În critica literară Ilarie Chendi a avut un rol de prim rang, prezența lui făcând legătura dintre Titu Maiorescu și Constantin Dobrogeanu-Gherea, marii critici ai epocii clasicismului românesc, și Eugen Lovinescu, Mihai Dragomirescu și George Călinescu, cei care au dominat critica literară a primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

În preajma lor au creat însă, și mulți alți scriitori transilvăneni, bine apreciați de cititori și de critici. Între aceștia, familia Cioflec din Arpătac, actualul Araci[2] al județului Covasna, a dat cel puțin trei nume demne de reținut pentru cultura românească a acelei vremi.

Familia Cioflec

Primul este învățătorul și institutorul Dimitrie Cioflec (n. 1828, dec. 1891). Era strănepot al lui Idomir Popovici, zis Cioflec (dec. 1794) preot în Comana de Jos, nepot al preotului din Arpătac, Iacob Popovici-Cioflec (n. 1780, dec. 1826) și fiul preotului din Araci, Gheorghe Cioflec (n. 1797, dec. 1866)[3]. Colaborator apropiat al lui George Barițiu, membru al unui cerc cu preocupări folclorice, el a lăsat cea mai veche culegere de poezii populare din țara Bârsei[4].

Mult mai bine cunoscut este profesorul și prozatorul Romulus Cioflec (n. 23 martie 1882 la Araci, dec. 13 noiembrie 1955 la București). Era nepot al lui Aron (n. 1803, dec. 1892), cel de al doilea fiu al lui Iacob Popovici-Cioflec și fiu al lui Constantin și al Mariei, născută Bucșa[5]. Opera literară a lui Romulus Cioflec a atras atenția lui George Călinescu, care l-a citat în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*[6]. O frumoasă și obiectivă prezentare i se face în *Dicționarul Scriitorilor Români* elaborat de Mircea Zaciu, Marian Papahagi și Aurel Rusu, prin articolul redactat de Ilie Radu-Nandra[7].

Tot în domeniul culturii a activat și Remus Cioflec, valoros și cunoscut editor și librar, în Cluj și apoi în București. El era strănepot al preotului Iacob Cioflec, nepot al lui Aron (n. 1803, dec. 1892) și al Mariei, născută Gropca, fiu al lui David Cioflec[8].

Virgil Cioflec

Numele lui Virgil Cioflec (n. 1876[9], dec. martie 1948 București), a cărui contribuție la cultura românească abia acum începe să fie recunoscută la adevărata ei valoare, a avut parte de o evidentă marginalizare.

Pe drept cuvânt scria Horia Oprescu despre el, în anul 1969, că *„i se cuvine o onorabilă, deși tardivă, scoatere din anonimat"*[10].

Pare plauzibil să fi fost fiul lui Nicolae, unul dintre cei cinci copii pe care i-a avut Aron Cioflec cu cea de a doua sa soție, Domnica, născută Axente[11]. Această presupunere va trebui confirmată prin cercetări ulterioare.

Tatăl omului de cultură care a fost Virgil Cioflec, pe nume Nicolae Cioflec, era în anul 1901 proprietar al uneia dintre cele două *„mahalale"* ale satului Mârșia din județul Vlașca, plasa Neajlovul. În această localitate s-a născut Dimitrie Bolintincanu și tot aici își avusese proprietatea familia acestuia. Nicolae Cioflec, numele lui fiind scris „Cioflic" în Marele Dicționar Geografic al României, era proprietarul Mârșiei-din-Vale, în timp ce Mârșia-din-Deal aparținea lui C. Nacu. Se arată că ambele proprietăți însumau 1054 hectare[12].

În 1930, într-o sentință a tribunalului județului Vlașca, îl descoperim pe Virgil Cioflec drept proprietar al moșiei aflate la est de satul Mârșa și la sud de moșia moștenitorilor lui Lazăr Lazarovici[13]. Faptul că acesta este scriitorul și criticul de artă de care ne ocupăm este confirmat prin scrisorile sale, aflate în Biblioteca Academiei Române, care menționează satul Mârșa ca loc de expediere.

Dicționarul cronologic de literatura română, apărut în anul 1979 sub coordonarea lui I. C. Chițimia și a lui Al. Dima, altfel o lucrare foarte bine îngrijită și furnizoare de informații bogate și corecte, face o regretabilă confuzie. La indicele de persoane găsim inserat numele lui Romulus Cioflec, dar nu și pe cel al lui Virgil Cioflec. Totuși trimiterea la pagina 238 se referă la acesta din urmă, în calitate de colaborator al revistei *„Pagini literare"*[14]. Desigur o scăpare din partea celor care au întocmit indicele[15]. Sau poate că o anumită confuzie, sau, mai bine zis, suprapunere a numelor celor doi, să fie o cauză a relativului anonimat al lui Virgil Cioflec?

Totuși, pe Virgil Cioflec îl vedem menționat, de data aceasta fără confuzii, drept colaborator la mai multe reviste

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cu profil literar şi artistic în *Dicţionarul presei literare româneşti* al lui I. Hangiu, în *Dicţionarul presei româ-neşti* de Georgeta Răduică şi Nicolin Răduică şi în *Dicţionarul de pseudonime* al lui Mihail Straje. Astfel se arată că el a publicat:

- la cotidianul „Tribuna" din Sibiu (14 aprilie 1884 - 16/29 aprilie 1903), director Ion Slavici[16],
- la săptămânalul ilustrat „Viaţa", având directori pe Alexandru Vlahuţă şi Dr. Alecu Urechilă (apariţie: 28 noiembrie - 30 decembrie 1893; 18 septembrie 1894 - 17 iunie 1895; 27 septembrie - 24 decembrie 1895; 1 - 22 ianuarie 1896)[17],
- la ziarul cu apariţie săptămânală, având pagină literară, „Soarele", redactor responsabil şi proprietar G. Urzică (11 noiembrie 1896 - 6 ianuarie 1898); colaborare în 1897[18],
- la revista ilustrată cu apariţie lunară „Literatură şi artă română", director Nicolae Petraşcu (25 noiembrie 1896 - 25 octombrie 1910)[19],
- la săptămânalul „Pagini literare", directori Artur Stavri şi Ion Gorun[20] (21 ianuarie 1899 - 30 aprilie 1900)[21],
- nuvela Culiţă în săptămânalul „Stindardul", director Ion G. Ionescu-Quintus din Ploieşti (8 aprilie 1899 - 30 martie 1900)[22],
- în „Calendarul Minervei" (1899 - 1916)[23],
- la săptămânalul „Curierul literar", director I. N. Constantinescu-Stans (7 octombrie - 4 noiembrie 1901, după care se contopeşte cu „Semănătorul)[24],
- la revista „Semănătorul" [„Sămănătorul"], directori Alexandru Vlahuţă şi George Coşbuc (1901 - 1902), un comitet de direcţie (1903 - 1905), Nicolae Iorga (1905 - 1906), St. O. Iosif, Mihail Sadoveanu şi I. Scurtu (1906 - 1908), Aurel C. Popovici (1909 - 1910), (2 decembrie 1901 - 27 iunie 1910)[25],
- articolul La „Badea George" (Coşbuc), în Luccafărul, IV, 1905, nr. 12,
- la săptămânalul „Viaţa literară", devenit „Viaţa literară şi artistică" (1 ianuarie 1906 - 6 aprilie 1908)[26],
- la revista „Viaţa românească", director C. Stere (seria I-a: martie 1906 - iunie 1916),
- la revista „Ţara noastră", director Ilarie Chendi (1908 - 1909), redactor Octavian Goga (Sibiu 1 ianuarie 1907 - 22 noiembrie 1909, Cluj 15 octombrie 1922 - 29 mai 1938)[27]

În 1898 a publicat volumul *Epigrame*, semnat cu pseudonimul C. Virgiliu[28]. A mai publicat volumul *Mălurenii* (1916), un album privind picturile lui Ştefan Luchian (1924)[29] şi un album al operelor lui Nicolae Grigorescu (1925)[30].

Horia Oprescu, în volumul cu titlul: *Corespondenţă*: *St. O Iosif, Dimitrie Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, N. Iorga, C. Sandu-Aldea, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi*, acordă o mai bună atenţie lui Virgil Cioflec. El arată cum, acesta se afla la început în postura de admirator anonim al lui Şt. O. Iosif[31], care publicase în anul 1897 primul său volum, *Apostolul* şi alte poezii, cu traduceri din opera poetică a lui Petöffi. A urmat în 1898 un nou volum de traduceri din acelaşi poet, *Poezii alese* şi primul volum de poezii originale, cu titlul *Versuri*[32].

Virgil Cioflec este prezentat ca având *„o oarecare stare materială"* şi fiind un colecţionar de artă, iubitor de artişti, în felul lui un Mecena amator de critică plastică. Desigur că era cu totul interzis să se arate că acea *„oarecare stare materială"* provenea din moşia boierească, care mai întâi era a tatălui său şi apoi a sa[33].

Cunoscându-l pe Şt. O. Iosif, îi face *„o surprinzătoare propunere: să-l însoţească vreo câţiva ani, pe socoteala lui în străinătate"*. Proiectul se realizează şi, din octombrie 1899 până în octombrie 1901, Şt. O. Iosif trăieşte la Viena, Paris, München şi Neuburg[34]. În acest timp el reuşeşte să-şi restabilească sănătatea, să scrie poezii şi să facă traduceri din Heine, pe care le publică în reviste şi în volumul Patriarhale. Tot la Paris, Şt. O. Iosif îl cunoaşte pe Dimitrie Anghel, cu care leagă o frumoasă prietenie, continuată prin cunoscuta colaborare sub pseudonimul A. Mirea.

Scrisorile schimbate între Virgil Cioflec şi Şt. O. Iosif pe timpul în care, din diverse motive nu se găseau împreună în această perioadă, sunt relevante pentru caracterul lui Virgil Cioflec şi pentru rolul covârşitor pe care l-a avut în susţinerea morală şi materială pe care i-a acordat-o poetului de primă mărime, care a devenit Şt. O. Iosif, atunci când acesta trecea printr-o serioasă depresie psihică şi prin grave lipsuri materiale[35].

Încercând să definim cât mai succint personalitatea lui Virgil Cioflec, se cuvine să reţinem că el a fost: prozator, epigramist, publicist, critic şi colecţionar de artă, mecena al literaturii şi artei româneşti.

Corespondenţa Virgil Cioflec - Ilarie Chendi[36]

Cele şapte cărţi poştale pe care le prezentăm sunt datate între 14 iulie 1906 şi 9 septembrie 1907. La ele se adaugă două scrisori pe hârtie simplă nedatate. Aceste nouă scrisori au fost trimise de Virgil Cioflec în perioadele în care era plecat din ţară sau îşi petrecea concediul la munte. În plus, se adaugă acele scrisori pe care le-a trimis Ilarie Chendi lui Virgil Cioflec şi care se află în Biblioteca Academiei Române. Dintre acestea prezentăm trei scrisori, pe care le-am considerat reprezentative. (Anexa)

Toată această corespondenţă, pe care o prezentăm, este legată de eforturile depuse de cei doi pentru publicarea în cât mai bune condiţii a revistei *„Viaţa literară şi artistică"*.

Revista apăruse *„la sugestia şi cu sprijinul lui Spiru Haret"*[37], ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice în guvernul condus de Dimitrie A. Sturdza (14 februarie 1901 - 20 decembrie 1904)[38]. Este demn de remarcat şi faptul că, după retragerea lui George Coşbuc şi a lui Ilarie Chendi de la direcţia revistei *„Semănătorul"*, cei doi încep, beneficiind şi de concursul mai multor scriitori bucureşteni, să editeze noua revistă, prin care doreau să ofere cititorilor *„o icoană cât mai credincioasă şi mai întreagă a vieţii noastre literare şi artistice, prin cronici şi bibliografii"*[39]. Primul număr al săptămânalului, având titlul *„Viaţa literară"*, a apărut la 1 ianuarie 1906. Începând de la 7 ianuarie 1907 revista primeşte noua denumire *„Viaţa literară şi artistică"*. Era marcat astfel, mai evident interesul publicaţiei pentru artele plastice. Ultimul număr apare cu data de 6 aprilie 1908[40]. Pentru tot timpul de apariţie aparatul redacţional a fost format din George Coşbuc şi Ion Gorun (Alexandru Hodoş) ca directori, Ilarie Chendi fiind secretar de redacţie[41].

Publicaţiile de specialitate recunosc contribuţia esenţială pe care a avut-o Ilarie Chendi la bunul mers al revistei, pe care el în fapt a redactat-o[42], având în acelaşi timp şi calitatea de critic al revistei[43]. Ele păstrează însă o ciudată tăcere privind activitatea lui Virgil Cioflec în legătură cu aceasta. Scrisorile pe care le prezentăm vor fi în măsură să dovedească faptul că, departe de a fi doar un simplu colaborator al revistei, Virgil Cioflec a fost, pentru o bună perioadă de timp, un participant direct la toate activităţile legate de publicarea ei. Se face totodată dovada că el a contribuit cu sume de bani la bunul mers al revistei, având astfel dreptul de a fi considerat unul dintre proprietari.

Se constată astfel, preocuparea pe care o are pentru

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ca revista să dispună de fondurile bănești necesare. De două ori este citată nevoia de a-l determina pe „Conu Alecu", apelativ sub care îl putem bănui pe V. A. Urechiă, care, *„cuminte ca un profet și sensibil ca cea mai plăpândă floricică"* ar trebui rugat de Ilarie Chendi *„să ne dea o fărâmă de ajutor"*[3]. Ideea apăruse și mai devreme: „Conu Alecu (tot la vie o fi?) bine ar face să ne mai dea puțin ajutor" (2). Este evident că acesta participase cu ceva bani mai înainte.

Din distihul glumeț: *„Adu-l Doamne pe Haret/ Ca să dăm de berechet..."*(3), s-ar putea deduce că Spiru Haret, pe timpul cât era ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, nu se rezumase la a avea inițiativa scoaterii revistei, ci acordase și unele fonduri, atât de necesare pentru început. În acest caz, fondurile prevăzute pentru revistă în bugetul pe anul 1905 încă din anul 1904, când era ministru Spiru Haret, au fost cheltuite pentru lucrările pregătitoare de pornire a revistei. La 18 august 1906 când Virgil Cioflec scrie distihul, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice era Mihail Vlădescu[44], care probabil că nu mai susținea financiar apariția revistei[45].

Virgil Cioflec însuși contribuia cu bani la nevoile revistei și ale colaboratorilor acesteia. Precizează că i-a avansat 60 de lei lui Emil Gârleanu, la cererea acestuia, ceea ce reprezenta suma pentru predarea ulterioară a două *„bucăți"* (9).

Problemele financiare ale revistei apar și în răspunsurile lui Ilarie Chendi. Arătând că Emil Gârleanu ar preda: *„tot la două săptămîni, o nuvelă"*, întreabă retoric: *„cu ce să-l plătim?"* continuând *„Eu nu am credit de la bănci"*. Lui Gârleanu: *„Polu i l-am dat, dar pînă spre sfîrșitul lui septembrie nu cred să-i mai pot face ceva. Revista a mers rău vara, ca de obicei în acest anotimp"*. Se înțelege că revista a mers rău ca încasări.(b)

În scrisoarea (c) scrie despre un nou colaborator, deocamdată neidentificat, Nibaja (?), că *„E încîntat ... de propunerea făcută."* și urmează *„E așa de calic însă, încît pentru a fi salvat, are nevoie de o mică sumă - zice că ți-a scris. Probabil o să-ți vie greu - nu te supăra însă, răspunde-i cu binișorul, ca să nu mi-l gonim"*.

Preocupat de problemele de patrimoniu, scrie că ar dori reglementarea dreptului la proprietatea revistei (9). Din aceasta rezultă că a avut, în fapt, o importantă contribuție bănească, care i-ar fi dat dreptul să se numere printre proprietarii acesteia.

Multă grijă și insistență se dovedește a depune pentru convingerea unor scriitori valoroși să publice în paginile *„Vieții literare și artistice"*. Știa prea bine că revista trăiește prin calitatea literaturii sale. Înțelegea că nu numai dorința de a-și vedea numele tipărit îi poate determina pe scriitori să trimită materiale, dar și recompensele materiale. I se pare că suma de 25 de lei pentru o „bucată" este mică[46], deși față de posibilitățile financiare putea să fie considerată *„fabuloasă"* (2).

Aproape că nu este scrisoare din care să nu rezulte ce eforturi făcea el singur, sau îi cerea să facă și lui Ilarie Chendi, pentru câștigarea celor al căror talent promitea obținerea de materiale valoroase. *„Trebuie cuceriți cât mai mulți din cei ce scriu"* afirmă el (2), pentru ca apoi să spună că trebuie *„să primească orice colaborare, dar să fie scrisă cu talent"* (8). Informează cum încearcă, și cum reușește în cele din urmă să-l *„convertească"* pe I. A. Bassarabescu (3, 4). Îi cere lui Ilarie Chendi să *„nu l lase pe Agârbiceanu"* și să *„nu-l slăbească pe Sandu"* [I. Sandu-Aldea] (3), iar dr. Urechiă *„să dea ceva pentru cronica ușoară și veselă"*. Îi e dor de Mihalache, *„cu scrisul lui mucalit, anapoda și fără sare"* (7); Victor Eftimiu are talent și trebuie îndemnat să scrie cronici teatrale (9); trebuie atras Gorun (8), iar Boteni *„parcă făgăduise ceva"* (2).

Întreabă *„Gârleanu de ce nu dă nimic spre publicare"*(7); care e adresa lui [Panait] Cerna (8) și dacă Ilarie Chendi e de acord să-l aducă pe R[ădulescu] Motru drept colaborator (9).

Regretă că Minulescu îi lasă (9).

Recomandă să i se transmită lui Mille[47] *„să fie mai darnic cu băieții"*(2).

La rândul său depune mereu efortul de a produce materiale publicabile. Nici o scrisoare nu face abstracție de acest subiect: *„Dacă aș putea în fiecare număr aș trimite câte ceva pentru revistă"*(3).

La 14 iulie 1906 comunică faptul că a trimis un articol despre I. Al. Brătescu Voinești (1). Ilarie Chendi îi mulțumește pentru primirea acestuia și-l laudă: *„Și ce mîndru-i articolul, bată-l să-l bată, au ce citi cele vreo 6 mii de cititori. Era și nevoie de o mică notă originală, că prea neam dat cu toții la același făgaș"* (a).

La 5 august scrie că e mulțumit că acesta a ieșit fără greșeli de tipar (2). Începuse lucrul la un nou articol, de data aceasta despre I. L. Caragiale. Anunță că intenționează să scrie o nuvelă mai lungă cu subiect țărănesc. Pentru a colabora la *„Cronica artistică"* cere materiale și informații despre revista *„Arhitectura"*, despre ce s-a publicat în Monitorul Oficial privind concursul de la *„Expoziție"* și să i se trimită un text tipărit de Strâmbulescu în *„Catalogul Tinerimei"*(2). Îi cere lui Chendi, care îi pusese la dispoziție prima pagină, să aibă *„puțintică răbdare"* (3).

Scrisoarea nedatată (4) însoțește un *„articolaș pentru revistă"*. Tot aici spune că ar dori să scrie ceva despre Izabela Sadoveanu. E un prilej pentru Ilarie Chendi să-i transmită unele informații, nu tocmai laudative și poate nici tocmai justificate, despre fizicul și caracterul acesteia (b).

La 6 noiembrie 1906, aflat la Nisa, anunță că *„încep să curgă manuscrisele"* (6).

Întreabă dacă place un articol despre *„plimbarea la Vulcana"* pe care tocmai îl trimisese (6).

A doua scrisoare nedatată, trimisă din Sinaia, ar părea că a însoțit *„câteva note"* pentru revista *„Luceafărul"* și nu pentru *„Viața literară"*. E posibil să fie legate de lucrarea *„La Badea George"*, despre a cărei redactare vorbește mai pe larg în scrisoarea din 6 noiembrie 1906. Această scrisoare s-ar părea că a fost trimisă în vara lui 1907.

Bucuros că revista apare și pe timpul verii, promite că va trimite un articol pentru numărul ce urma să apară la 15 iulie1907 (7). Din nou scrie că va trimite articolul despre Izabela Sadoveanu (8). Strânge material documentar pentru un studiu asupra lui Nicolae Grigorescu (8).

Anunță că în curând va trimite o schiță avându-l ca erou pe Gligor Busuioc (9).

O cercetare a colecției revistei va putea să confirme ce s-a realizat din aceste intenții.

Pe timpul când lipsea perioade mai lungi din țară, își dă seama că îi lipsesc informațiile necesare pentru a scrie. De aceea, cere insistent să i se trimită numerele apărute recent ale revistei (4), dar și tot felul de informații: dacă mai iese Luceafărul și cine îl scoate (6), Storck să spună de ce nu s-a mai expus nimic la bienala de la Veneția (7), ce e cu *„Societatea artiștilor"* (6) și cu *„Societatea literaților"* (9). Îl interesează micile agitații literare și chiar și înjurăturile la adresa lui, despre care scrie că nu-l supără, ba chiar îi fac plăcere (4).

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Îl preocupă *„bucătăria"* revistei. Dă sfaturi privind lucrările de detaliu ale redactării și gospodăririi. Se interesează de munca lui Dobre, Cohen și Ion, cei care îl ajutau pe Ilarie Chendi. Le cere să aibă grijă, în primul rând, de greșelile de tipar fiindcă „Pe celelalte le duc eu cum oi putea" (4). Când e mulțumit de felul în care a ieșit un număr, felicită colectivul de redacție (9). Îi cere lui Ilarie Chendi să nu neglijeze adresele de abonați (8). Să-l *„descânte"* pe Mille[48] ca să poruncească o literă nouă de tipar (3). Întrebă *„unde s-au dus cu tiparul?"* (6). Îi dă sfaturi lui Ilarie Chendi despre ce, cum și când să publice: *„cât de curând voiajul lui Bassarabescu la Slatina, cu o notiță elogioasă"* (7), dar îi dă libertate deplină în conducerea revistei (8). *„Cred că sînt o lecuță interesat chiar atunci când nu trimit manuscrise"* scrie el, într-un fel cerând o apreciere din partea celor pe care îi ajuta (6).

La un moment dat Virgil Cioflec, parcă cu oarecare exasperare și poate simțindu-se preluând o prea mare responsabilitate pentru revistă, întreabă: *„Da, rogu-te directorii noștri ce mai fac și pe unde mai sânt?"* (2). Această formulare ne dă dreptul să ne întrebăm dacă nu cumva, în anumite perioade el îndeplinea, voit sau nu, unele dintre atribuțiile directorilor, George Coșbuc și Ion Gorun care, desigur că luați cu alte griji, mai uitau de conducerea revistei.

Oricum, îl vedem preocupat de viitorul revistei și gândind o strategie pentru menținerea și dezvoltarea ei. *„Într-o zi foaia asta are să adune în jurul ei pe toți"*, se exprimă el (3), pentru a continua *„Pentru asta se cere puțină zeamă de franci"*.

Mai târziu reia ideea: *„Într-o zi din revista asta o să facem foaia literară indispensabilă oricăruia ce a cetit sau va ceti literatură"* (7) .

Crede că revista va putea să aibă tipografie proprie. Cu cinci mii de cititori *„vom merge departe"*. Ilarie Chendi vorbea despre faptul că revista avea, în vara lui 1906, vreo șase mii de cititori (a). *„Să vezi că revista va prinde și printre lumea ce nu face literatură"*. Prevede posibilitatea apariției de două ori pe săptămână. Pentru asta ar fi de acord să fie și gazetă, în loc de revistă, dar neapărat *„gazetă scrisă literar"* (8).

*

În vederea întocmirii unei cronologii pentru viața lui Virgil Cioflec prezintă interes informațiile furnizate de scrisorile de care ne ocupăm privind locurile pe unde a călătorit.

- La 14 iulie 1906 este la Misurina, o localitate aflată în apropiere de Cortina d'Ampezzo, în regiunea Dolomite din Alpii Italieni (1);
- la 6 august se găsește la Cortina d'Ampezzo, și scrie că va rămâne acolo până la *„1 septembrie stil catolic"* (2);
- totuși la 18 august scrie din nou din Misurina (3);
- scisoarea din 7 noiembrie 1906 pleacă din Nisa (6);
- la 18 iulie, la 22 august și 9 septembrie 1907 se află în Elveția, la Pontresina, nu departe de St. Moritz (7, 8, 9);
- arată că de la Pontresina intenționează să plece la Milano, Torino și Nisa (8). Remarcă faptul că abia în aprilie 1908 se va afla din nou împreună cu Ilarie Chendi, desigur la București (8).

*

Este interesant să urmărim cum a evoluat relația dintre Virgil Cioflec și Ilarie Chendi, de la cordialitatea unei apropiate colaborări la prietenie, din evoluția formulelor de adresare precum și din modul de încheiere și de semnare a scrisorilor.

Cei doi se cunoșteau, cel puțin indirect, din primăvara anului 1901, așa cum o dovedește o scrisoare din Vinerea Mare, pe care Ilarie Chendi i-o trimite lui St. O. Iosif, prin Virgil Cioflec, la Paris[49]. Totuși, din modul cum evoluează corespondența dintre ei, se pare că abia acum, când amândoi se ocupă de revista Viața literară, se leagă o adevărată prietenie.

Astfel, scrisorile din iulie și august 1906 încep cu formula obișnuită: *„Dragă prietene"*, *„Dragul meu"*, continuând cu *„Dragul meu prieten"*, ca semn al unei mai mari apropieri. Semnăturile sunt deocamdată neutre: V. Cioflec. În scrisoarea din 5 august 1906 (3) i se adresează încă cu *„Dumneata"*.

Prima scrisoare nedatată (4) trece la formula de adresare mult mai apropiată, de tipul unei porecle prietenești: *„Dragă părințele"* și se încheie cu formula glumeață și puțin ironică: *„Plecăciune"*, dar semnătura este încă aceeași, oficială, V. Cioflec.

Scrisoarea nedatată (5), menține adresarea cu *„Dragă părințele"*, încheierea este însă, cu o formulă mai apropiată: *„Cu bine și cu noroc"*, iar semnătura este *„Boeru"*, semne ale stabilirii unei relații prietenești, de vreme ce semnătura este un apelativ-poreclă.

La 18 iulie 1907, adresarea cu *„Dragă Părințele"* este acum folosită pe o carte poștală, scrisoare cu parcurs public (7). Salutul de încheiere este *„Cu bine"*, iar semnătura se reduce la inițiale. La 22 august același an (8) formula de încheiere a devenit *„Cu dragoste"*, iar semnătura este acum, simplu: *„Virgil"*. La 9 septembrie 1907 formula de încheiere și semnătura se mențin aceleași, pentru ca începutul scrisorii să capete forma *„Iubite părințele"*, semn evident pentru stabilirea definitivă a unei temeinice prietenii (9).

*

O cordialitate glumeață poate fi constatată în relațiile dintre cei doi din textul scrisorilor. Virgil Cioflec a folosit un stil colocvial, colorat, cu expresii libere, fără a ieși din limitele bunului gust. În prima scrisoare el vorbește despre intenția de *„a lua de barbă pe cine merită"*, se pare că referindu-se la artistul plastic Ipolit Strâmbulescu. Tot aici scrie: *„În cîteva zile sînt aiurea"*, pentru a arăta că urmează să călătorească fără un traseu bine stabilit și fără a avea adrese sigure.

Peste o lună vorbește despre *„patru pagini pline rase"*; apoi scrie că nu-i momentul ca Bassarabescu *„să ne lase cu carul în drum"*, despre *„îmbulzeala dracului"* care se va produce atunci când colaborările la revistă vor fi bine plătite și despre cum *„să scapi de-o belea"* suprimând litera mică, mult uzată, de la tipărirea revistei (3).

În cartea poștală din 18 iulie 1907 îi spune corespondentului său, referindu-se la *„cei de la Sem."*, desigur fiind vorba de revista Semănătorul: *„nu cred ... că nu vei aprobă unele gîdilituri pe la tîlpi"* (7).

*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Interpretarea celor câteva scrisori, a căror peregrinare în timp cu greu ar mai putea fi stabilită, dar care au acum ocazia de a fi cunoscute și puse la îndemâna cercetătorilor istoriei literare românești, permite cunoașterea mediului de efervescență în care apărea presa periodică literară a anilor 1906 - 1908. Astfel ne putem da seama care erau preocupările pe care le avea grupul de oameni din redacție pentru scoaterea revistei și să apreciem eforturile lor, prin care doreau să dea un suflu înnoitor în peisajul presei literare a vremii. Parcurgerea colecției revistelor vremii în care a fost făcută acest schimb de corespondență va putea explica multe dintre afirmațiile, aluziile și preciza cine erau unele dintre personajele citate.

București, 29 iunie 1999

Anexa

(a)
„Viața Literară" Redacția

7 VII 1906

Noroc bun, boierule, și multă sănătate de la țară!

Mare veselie pe capul meu, cînd mi-a sosit plicul din Misurina aia blagoslovită. Zău, credeam că ne-ai dat uitării, prin plaiurile și măgurile străine. Și mai credeam cu siguranță că pe Brătescu l-ai trimis revistei de la Iași și mare mi-a fost bucuria cînd am văzut că tot ți-e mai aproape cămașa decît cojocul.

Și ce mîndru-i articolul, bată-l să-l bată, au ce citi cele vreo 6 mii de cititori. Era și nevoie de o mică notă originală, că prea ne-am dat cu toții la același făgaș.

Azi am dispus la Administrație să ți se trimită numerele pe cari nu le-ai citit. Vei vedea din ele, că badea Gheorghe s-a dat lenei cu totul, că Gorun se ține de cuvînt și muncește și din Sinaia și că ceilalți colaboratori s'au împrăș-tiat ca potîrnichile. Între alții, Cazaban e la Tulcea, angajat ca desenator cu 45 lei pe lună și dreptul de vînat și pescuit.

Administrația gazetei e tot cum știi: apăsătoare, cu toate că d. Vlahuță, la rugămintea mea, a fost personal la Mille și l-a făcut atent că ar face bine să reducă cheltuielile, pentru ca să iasă ceva la băieți. Se vede că nu e nimic de făcut: vom duce-o tîrîș-grăpiș pînă la iarnă și în urmă ne vom vedea independenți. Ce zici?

Rubrica d-tale e părăsită și rău voitorii și începuseră să scorniască vorbe mincinoase despre o desbinare. De-acolo de departe firește că nu prea știu ce ai putea să ne trimiți - decît doar un articol despre Rembrands [sic]. „Arhi-tectura" n'a eșit. Catalogul „Tinerimei" îl voi căuta. Numai să nu uiți a mă înștiința, pe cîte o cartă postală despre schimbările de adresă.

Pentru pictura din expoziție n'are să fie prea tîrzie cronica nici toamna, cînd sper, te vei întoarce din cel colindat prin lumea întreagă.

Alte noutăți? Nunu, zice-se pleacă la Nörishofen să-și potolească ... focul! Sadoveanu, prăzuind oblăduirea, și-a făcut casă la Fălticeni și se retrage acolo. Sultă comerțul lite-rar! ...

Te salut cu multă dragoste.

Il. Chendi

BAR mss. 30512

(1)
CARTOLINA POSTALE ITALIANA (CARTE POSTALE D'ITALIE)

A Dlui Ilarie Chendi, Redactor-șef al Revistei „Viața literară", 7, str. Enei Bucarest Romania

Ștampile poștale: Misurina, 14, 7, 06; Budapest, 906, JUL, 15 N12, L.L.E.4L.L.E.; București, 16 JUL 1906

Dragă prietene,

În articolul despre Brătescu s'au strecurat cîteva greșeli; pe-alocurea, omisiuni, cîteva. Făcut și trimis în grabă nu putea fii altfel. Pentru „Cronica Artistică" păstrez aceeiași dragoste. Acum însă nu prea am de ce mă lega. Nu citesc gazete; nimica nu mai știu. Dacă ești bun, în interesul revistei, spune-mi prin scris cam despre ce este acuma vorba prin presă, ce-ar putea face obiectul unei mici cronici. Eu vreau să scriu două. Pentru asta îmi trebuie textul din Catalogul Tinerimei din anul ăsta, text pe care l'a tipărit Strîmbulescu în dreptul unui tablou al lui. Îl vreau exact, ca să-l pot lua de barbă pe cine merită. Nu știu ce spunea el că vrea să facă cu banii luați. Acel text te rog să nu-l copiezi. Istrate a publicat în „monit. oficial" din toamna trecută concursurile artistice dela Expoziție. Rupe te rog numai filele acelea care mă interesează și te rog trimite-le odată cu revista pe care n'am mai citit-o de 3 săptămîni. Ce crezi că e bine să știu și eu, dacă-ți face plăcere, eu bucuros aștept. A eșit No 2 din „Arhitectura"? Și acesta ar fi un subiect de cronică. De Expoziție nu pot spune nimic, n'am văzut-o decît într'o seară dela gară venind dela Giurgiu. În cîteva zile sînt aiurea. Pînă la o nouă sigură adresă și aceasta e foarte bună: Cortina d'Ampezzo, Tyrol poste -restante.

Cu multă voe bună

V. Cioflec

Misurina 14 Iulie 1906.

(2)

Korrespondenz-Karte
Cartolina di corrispondenza

An/Al Signor Ilarie Chendi
- om de litere -
Bucarest, Rumanien
Academia Romînă (Calea Victoriei)

Ștampile poștale: CORTINA, 6 VIII 06; BUCURESTI, 8 AUG 1906 CURSA 3

Hotel Faloria
Cortina d'Ampezzo
Tyrol

5 August 1906

Dragul meu prieten,

Îți mulțămesc pentru atenția ce-mi dai trimițîndu-mi o prea frumoasă scrisoricică, afectuoasă, cum știu să scrie

www.cimec.ro / www.mncr.ro

numai meşterii secretari de Redacţie. Brătescu a ieşit fără greşeli de tipar şi astă trebă mă încîntă peste măsură. După Voineşti vine rîndul „Grecului", Caragiale. În cap îl am, acum va să-l culc... Să cade un aşternut princiar, aşa că întîrzierea de-a-l putea găti să mi se acorde. Să-i punem şi chipul? Dacă socoteşti că da, fă rost de-un „bust". Poate uit să spun atunci şi spun acum: Să se pue întreg articolul la tipar, odată.

Aştept cele cerute ca să vă trimet altăceva în aşteptare.

Cu Limbrandul Regelui te-ai păcălit. Nu-i deloc o copie ci un minunat original care are povestea lui. O să mă ciupescă dracu de buric şi-am să scriu o nuvelă mai lungă, cu subiect ţărănesc. Nici prin gînd nu-mi trece s'o public aiurea de cît în „Viaţa literară". Dacă şi eu am cuvînt şi astă cinste mă onorează, aş crede că-i mai bine să rămînem unde sîntem. Mille să fie mai darnic cu băieţii şi iată mămăliga gata. Dacă se citeşte e suficient. Cînd vremea se va mai întoarce şi de partea noastră atunci va fi altă căciulă, bun înţeles. Trebuiesc până atunci cuceriţi cîţi mai mulţi din cei ce scriu. Pe Boteni nu-i chip să-l avem? Parcă făgăduise. Da, rogu-te directorii noştrii ce mai fac şi pe unde mai sînt? Conu Alecu bine-ar face să ne mai dea puţin ajutor. Tot la vie o fii? Cu Sandu s'a întrerupt ori-ce comunicaţie?

Poftesc voe bună

V. Cioflec

Cortina d'Ampezzo

Hotel Faloria.

(3)

CARTOLINA POSTALE ITALIANA (CARTE POSTALE D'ITALIE)

A Signor Il. Chendi
Academia Romînă
Calea Victoriei
Romania
Bucarest

Ştampile poştale: Misurina, 18. 8. 06; BUCURESTI, 22-AUG-1906, CURSA I

Dragul meu,

Este cu adevărat o mare cinste aceea de-a fi adresantul a patru pagini „pline rase" cum se zice în limbagiul jo-cului de pichet. Unele lucruri mă tulbură şi sînt încurcat căci leacurile nu sînt variate şi din moment ce ai uzat de toate, poţi să-ţi pui mînile în sîn şi să zici: Acum nu se mai poate!

Conu Alecu e cuminte ca un profet şi sensibil ca cea mai plăpîndă floricică. Nu ştii cum să umbli cu el. Ce ştiu însă e că pentru Dta are o mare stimă şi această treabă te poate îndritui a te adresa direct şi personal, căci eu nu o dată l'am rugat să ne dea o fărîmă de ajutor... Lui Basarabescu am să-i scriu, deşi nu sînt în corespondenţă cu el, că nu-i momentul să ne lase cu carul în drum... Şi fie zis în treacăt nu tot ce trimetea se urca la stima pe care i o dăm ca scriitor. Şi apoi fabuloasa sumă - pentru finanţele revistei - de 25 de lei va să fie turnată bucata ca s'o dai fără săţi pară rău...

Adu 1 Doamne pe Haret

Ca să dăm de berechet...

Dacă aş putea în fiecare număr aş trimite cîte ceva pentru revistă, căci de ea trebuie să fim legaţi cu tot sufletul. Întro zi foaia asta are să adune în jurul ei pe toţi. Pentru asta se cere puţină „zeamă de franci" şi atunci să vezi îmbul-zeala dracului. Ca să scapi de-o belea, suprimă litera cea prea mică, rău tăiată şi de tot uzată. Se câştigă aproape o pagină. Dar descîntă-l pe Mille să porunciască una nouă. De ce-l laşi pe Agîrbiceanu să scrie la „Gazeta Trans.[ilvaniei]" cînd poate atîta cît dă d. Murăşan putem da şi noi? De două zile sînt iarăşi în Misurina, Cadore, Italia, Grand Hotel. Stau pînă la 1 Sept. stil catolic. Eu mă ţin de făgăduială. Vorba e să nu mă iai cu zorul că atunci vreau să fac mai mult decît puterile mele şi iese prost. Ai puţintică răbdare. Din moment ce mi-ai pus la dispoziţie prima pagină din revistă trebuie să mă strîng din toate părţile şi să ai împreună cu mine ambiţia de a ieşi dichisit, curat, aşa cum se cere... Nu-l slăbi pe Sandu. Îmbulzeşte-l cu de toate. Este un suflet curat, cam prăpăstios, dar om de treabă.

Cu multă sănătate

V. Cioflec

18 Iulie (de fapt August) 1906

NB. Îţi mulţămesc de volum. Cînd mă voi fixa la un loc, am să te rog să mi-l trimeţi.

(4)
(Scrisoare nedatată, pe o foaie albă de hârtie)

Dobre, Cohen, Dta, Ion sînteţi rugaţi să aveţi grijă de greşelele de tipar; pe celelalte le duc eu cum oi putea!

Dragă părinţele,

E mai bun lucru o scrisoare scurtă şi un articolaş pentru revistă de cît o pologhie şi nimic pentru tipar! Din cele ce- ţi trimet vei pricepe cele ce-am ales. Ţi-am făgăduit că pe cît mă va tăia capul şi-mi va permite timpul să nu te las. Te rog să te razimi pe vorba mea. Aş vrea să citesc articolul dnei Sadoveanu din „Voinţa" despre Bassarabescu. Alegîndu-mă de ispititoarea ei frumuseţe poate să iasă ceva pentru revistă. Pe Bassarabescu l-am convertit. Peste 10 zile cel mult e aici. Atunci va fii mai uşor de mînuit. Distanţa, în ori-ce, e lucru dracului... Veştile le primesc precum şi revista. Ţine rogu-te în corent cu micile agitaţii ale vieţii noastre literare. Nu uita să-mi comunici injurăturile scrise ori verbale la adresia mea. Îmi fac plăcere, îţi spun pe cinste, fără nici o fanfaronadă.

Plecăciune,

V Cioflec

Pe Ion îl sărut şi spune-mi dacă stă tot pe Toamna 118, ca să-i trimit o căpăţînă de ... zăpadă.

(5)
(Notă nedatată, pe o foaie albă de hârtie)

Dragă părinţele,

Îţi transcriu pentru „Luceafărul" aceste cîteva note. Cînd o ieşi asta, trimet alta. Până atunci abia o mai puric.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Și aceea e gata, da mai lasă-mi-o nițel pe masă. Adresa mea e scurtă: Sinaia. Numai Mamulea și Dr Urechiă îmi fac puțină concurență, altfel aș fi cel mai cunoscut la poștă. Nu-ți scriu mai multe fiindcă am mare nădejde să viu zilele astea în Capitală.

Cu bine și cu noroc

Boeru

(6)

REPUBLIQUE FRANCAISE
CARTE POSTALE
Ce cote est exclusivement reserve a l'adresse.

Mr Ilarie Chendi Academia romînă
Calea Victoriei, 138. Bucarest
(Roumanie)

Ștampile poștale: NICE 13 30 6 11 06 ALPES MARITIMES; BUCUREȘTI 9 NOV 1906 CURSA 3; (Goamă) 85

7 Noemb. 1906

Dragă domnule Chendi,

Păzește că încep să curgă ... manuscrisele! Fiindu-mi frică să nu fii luat cumva în serios glumele din cartea mea postală, mă grăbesc a-ți spune că am înaintea mea un întreg program și că acest program - contrariu unui adevărat program - voesc să-l aduc la îndeplinire ... Ai să vezi în fine ... Asta nu însemnează că Dta trebuie să taci ... În fatuitatea mea cred că sînt o lecuță interesant chiar atunci cînd nu trimet manuscrise ... Cine te-a pus să fii secretar de revistă? acum rabdă ce-ți spune unul și altul ... Vorba e: îți place plimbarea asta la Vulcana? Pune-o rogu-te în vitrina revistei, în prima pagină, numai dacă merită cinstea asta, bun înțeles. Da te pomenești că revista nici nu mai apare ... Eu, de cînd a fost vorba de o Societate a Artiștilor de Ursu, nu mai știu nimic ... Fii bun și trimete-mi numerile din urmă. Ca un zăbovit ce sînt vreau să vă ajung ... Te rog însă dă ordin să nu iasă cu greșeli tipografice. Altceva acum. Am de gînd să scoț o broșurică „Badea George". Spre acest sfîrșit, dacă vei voi să-însemnezi cîte ceva din ce spune ăst mare poet și să mi le trimeți, vei grăbi și vei contribui la conturarea deslușită a celei mai frumoase figuri din cîte are literatura noastră azi .. Luceafărul mai iese? Cine-l scoate? Aș vrea să mă pun în legatură cu tipografia. La cine trebuie să mă adresez. Fiindcă până acuma nu mi-ai trimes poftirea de la Sibiu, fii bun și răspune Dta părintelui Stoica, cum stau lucrurile. Vă știu buni prieteni și crezînd că n'ai să te superi numai așa cutez să te rog ... Unde v'ați dus cu tiparul ori numai a fost așa o vorbă, ca să mă aftîți?.. Pe aici, umblu în haine de vară, cu pălăria pe ciafă ... Copii prind fluturi prin grădină și pe la noi ninge ... Nu uita să-mi spui dacă îmi trimeți revista. Cu multă sănătate

V. Cioflec.

B. Scumpilor noștrii directori cele mai supuse închinăciuni.

(7)

- Carte postale -
Union postale universelle. - Weltpostverein -
Unione postale universale.
SUISSE, SCHWEIZ, SVIZZERA.

Cote reserve a l'adresse. Nur fur die Adresse. Lato riservato all'indirizzo.

Egr. Sign. Ilarie Chendi
No 7, strada Bisericii Enii
Bucarest
Roumanie

Ștampile poștale: PONTRESIN, 18. VII.O7.-9; BUCURESTI, 21-JUL-1907;CURSA 3

1907 18 Iulie Pontresina

Villa A ma Campagne
Engadine - Suisse

Dragă Părințele,

Mă bucură mult faptul că te-ai hotărît „s'o scoți" și pe vară ... Moara închisă provizoriu e pe jumătate părăsită, zice o vorbă care nu există, dar care se brodește în împrejurările noastre. Cu cea mai mare plăcere mă pun la contribuție și te pot anunța de pe acum, că pentru numărul ce va apărea la 15 Iulie, îți trimet ceva. Atunci fac începutul ... Ți-aș mai putea spune că într o zi din revista asta o să facem foaia literară indispensabilă ori-căruia ce a cetit sau va ceti literatură. Întreabă-l rogu-te pe Storck de ce n'a expus „Tinerimea" la Venezia anul ăsta bianual? Aș vrea unele detalii ca să-l mai pun pe bătrînul meu să mai grăiască cîte ceva. Pentru mine nu-i casnă mare: El spune și eu scriu ... Nu uita de-a pune cît de curînd voiajul la Slatina a lui Bassarabescu ... și bun înțeles cu o notiță elogioasă, cum te pricepi să le faci atît de bine. Sigur că eu deocamdată îi las în plata Sfîntului pe cei de la „Sem.", nu cred însă că nu vei aproba unele gîdilituri pe la tîlpi ... Cu Mihalache cum mai stăm? Mi-e dor de scrisul lui mucalit, anapoda și fără sare. Adică Gîrleanu ce așteaptă de nu ne dă nimic? Să-l ții cu cronica gata în saltar și până nu s'o hotărî să se compromită publicînd ceva în revistă să-l amîiu cum ne-a purtat și el cu vorba... Sînt curios să-l citesc pe Ranetti, nu însă acuma ... hăt la toamnă! Cu bine VC.

Sănătate bună lui Ion.

(b)
(Scrisoare închisă)
Dl. Virgil Cioflec, publicist
Helvetia, Pontresina, (Villa a Ma Campagne)

București, 15 8 1907

Frate Virgil,

De cum ai văzut, în numărul din urmă am avut și ceva de Gârleanu. Ne-ar da el bucuros, tot la două săptămîni, o nuvelă, dar, cum scrisei, cu ce să-l plătim. Și tare e lipsit. Mihalache nu i-a dat nimic pe lunile de vară și eu nu am credit de la bănci. Eată un bilet al lui, prin care îmi cere un pol. Acolo îi afli și adresa. Polu i l-am dat, dar pînă spre sfîrșitul lui septembrie nu cred să-i mai pot face ceva. Revista a mers rău vara, ca de obicei în acest anotimp. Scrie-i și D-ta și-i expune situația. De-altfel Gârleanu ne e tare devotat. În numărul de joi o să fie o poezie a lui Moldoveanu, adus tot de G[ârleanu]. Cu timpul o să vie și cei lalți băeți de la Mihalache[50]*. Puțin dar tot e ceva. G[ârleanu] are o singură condiție: să-l tratăm pe Mihalache cu oare-care rezervă până la Anul Nou. Ceea ce o vom face cu atît mai mult, că bietul Mihalache s'a răsturnat cu brișca în vilegia-tură, și-a zdruncinat șira spinării și merită oarecare cruțare, dată fiind infirmitatea lui.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

La proştii de la „Săm" e tămbălău de „reconstituire a cotelor" Mai mare e Mitif, care după ce a pus mîna prin Morţun, pe afişajul maritim dispune de parale. A impus lui Minulescu (un băiat tare insuficient ca inteligenţă) să nu ne mai dea nimic. Atîta rău!

Noi ne întărim. Revista noastră place. A venit astăzi şi Porn şi o să ne dea şi el. Altfel materie vine destulă şi din provincie - numai din Helveţia nu pică nimic. Nu dai nimic despre Grig.[orescu]?

Ţi-am trimis foiletonul despre Sadoveanca.

Portretul ei cum i l-aş face, dacă în viaţa mea n'am văzut-o. Am înţeles că tare e urîtă, şi că din conştiinţa acestei urîţenii, pornesc clevetirile ei de mătuşe literară.

Se fac din toate părţile intervenţii pentru reducerea polemicelor. I-a usturat rău pe domnizori!

Ce rău îmi pare că o să rămîi acolo pînă la primăvară. E bine şi aici şi iarna e chiar sănătos. Ei, las că că ne vom înţelege şi aşa. Îţi voi raporta despre toate.

Cu multă dragoste

Il

Ce zici despre numerele din iarnă?

BAR mss. 30522

(c)
Carte poştală adresată lui Virgil Cioflec, Pontresina Helveţia

Bucureşti 20/VIII 1907

Dragă boierule,

Ce s'a întîmplat. Spune-mi verde, căci sunt omul cel mai cum se cade din lume. Te-ai supărat de ceva? Rîndurile din urmă îţi sunt reci. Colaboraţie jog [sic]! Sfaturi de-alea vechi - nema! Vorba cîntecului: „Ce ţi-am făcut eu ţie - acum cînd mă topesc - văd ochii tăi de mine - cum fug, cum se feresc"? Aidi, boierule bun, vorbeşte pe şleau! Tăcerea omoară bunele sentimente! - Şi-acum altele. Nibaja (?) ţi-a scris. E încîntat (ca şi mine şi-ţi zicem mersi) de propunerea făcută. E aşa de calic însă, încît pentru a fi salvat, are nevoie de o mică sumă - zice că ţi-a scris. Probabil o să-ţi vie greu - nu te supăra însă, răspunde-i cu binişorul, ca să nu mi-l gonim. Să îmbie şi Adam să ne colaboreze. Mi-a dat nişte „anacrole" (?) ţigăneşti aşa de mizerabil făcute (iscălite „Ionică") încît a trebuit să-l refuz. Dînsul a dat şi la „Săm". Zilele astea îţi trimit articole apărute asupra lui „Grigorescu". Cu noroc şi cu gânduri bune. Chendi

BAR mss. 30523

(8)

Postkarte.
Carte postale. - Cartolina postale.
Cote reserve a l'adresse. Nur fur die Adresse. Lato riservato all'indirizzo.

Monsieur
Ilarie Chendi
Bucarest
7, strada Biserica Enii
Adresse des Absenders - Angabe freigestellt.
Adresse de l'expediteur - Indication facultative.
Indirizzo del mittente - Indicazione facultativa.
Cioflec
Villa „A ma Campagne"
Pontresina.

Ştampile poştale: PONTRESINA, 22.VIII.07; BUCURESTI, 25.AUG.1907. CURSA 3

22 August. Villa „A ma Campagne" Pontresina, Suisse.

Cu multă plăcere am primit „reşpectiva" şi îmi pare bine că n'ai stat la gînduri. Apăi, într'un cias bun! Vorba e că deocamdată - până vom avea tipografia noastră proprie - eu înţeleg să stăm tot unde sîntem, cel puţin încă trei ani. Nu te speria. Anii trec repede, din nenorocire. Eu ziceam să ne regulăm dreptul la „proprietate" nu pentru acuma ci pentru mai tîrziu. Cu 5000 de cititori vom merge departe ... Şi să vezi că are să prindă şi printre lumea ce nu face literatură. Să fie dacă vreai mai mult gazetă decît revistă, da gazetă scrisă literar. După trei ani atîta are să fie de cerută în cît vom fii nevoiţi s'o „scoatem" de două ori pe săptămînă, ceace n'are să fie fireşte ceva imposibil dată fiind vlaga tinereţilor noastre. Eu în fine văd un viitor realizabil. Să nu-mi spuiu că mă păcălesc decît după trei ani. Nu neglija adresele de abonaţi. Este firul care ne va duce la bun sfîrşit. Te poţi da în vorbă cu ori-cine numai talent să aibă. Nu mă voiu amesteca în nimic. Ai libertatea de-a face orice fără să mă consulţi de cît din gentileţă. Lui Ion să-i spuiu de treburile astea. Prietenia şi talentul lui au dreptul la împărtăşirile noastre. Dacă îl vezi pe dr. Urechia, verbal, dăte în vorbă despre cronica uşoară şi veselă. Sînt sigur că Gorun ar veni bucuros cu noi, ce-l plictiseşte însă e forma sub care ar reveni. Dă-mi adresa lui Cerna. Spune-mi unde stă Gărleanu. Vreau şi te rog să-mi trimiţi tot ce s'a scris şi se va mai scrie de aci încolo despre Grigorescu. Înainte de a ştii cum au învîrtit alţii peana, nu vreau să tipăresc nimic. Fragmente din viaţa lui îţi voi găti ... Sînt curios să citesc pe d. Vlahuţă, Mehedinţi chiar şi pe Samurcaş şi Pătraşcu ... Trimete-mi rogu-te cîteo revistă. Sînt ca pe altă lume. Bassarabescu pleacă azi din Ragaz spre Munchen, Viena - Ploieşti; are corijenţe şi trebuie să fie în ţară ... Din nenorocire nu vom putea fii împreună decît în April. De-aci plec la Milani, Turin, Nizza. Nu te încrunta. Scrie-mi însă des ca să am impresia că sîntem aproape. Cu dragoste Virgil.

Ion de ce nu-mi răspunde? Fă-mi în 3 rînduri portretul Sadovencii. N'am văzut-o niciodată. Ai să vezi de ce cînd ţi-oiu trimete art. despre ea.

(9)

- Carte postale -
Union postale universelle. - Weltpostverein - Unione postale universale.
SUISSE, SCHWEIZ, SVIZZERA.
Cote reserve a l'adresse. Nur fur die Adresse. Lato riservato all'indirizzo.

Monsieur Ilarie Chendi
Revista „Viaţa literară şi artistică"
Bucarest
7, strada Enii

Adresse des Absenders - Angabe freigestellt.
Adresse de l'expediteur - Indication facultative.
Indirizzo del mittente - Indicazione facultativa.
Cioflec
Villa „A ma Campagne"

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Pontresina.

Ștampile poștale: PONTRESINA, 9.IX.07.- 3; BUCURESTI, 12.SEP.1907 CURSA 3

Iubite părinţele,

Pe fugă aste cîteva rînduri cari aş vrea să-ţi aducă miros de răşină şi de cimbru ars de soare. Am trimis lui Gârleanu azi 60 de lei. El îmi cerea mai mult, dar nu pot să-i trimet. Deci ne rămîne dator cu două bucăţi. Ce mai este nou? Te complimentez pentru numărul din urmă. Fain a mai eşit, neiculiţă! Pregăteşte-te pentru cronicile teatrale. Eftimiu are talent, cred. Îndeamnă-l să scrie în felul ăsta. E nota care ne trebuie la revistă. Cu Cerna n'ai eşit la nici-un capăt? Ţi-ar face plăcere ca R. Motru să ne dea cîte-ceva? La 20 stil nou o şterg de pe-aici. Va trece pe urmă vreo zece zile cînd va fii greu să mă ştii pe unde sînt, aşa fiind scriemi înainte de fatala dată. Cu Toma cum stăm? Parcă era vorba ... la toamnă? Uite toamna a venit! Mai aminteşte-i lui Porn. În curînd ai să faci cunoştinţă cu domnul Gligore Busuioc, eroul unei ... schiţe. Zii Minulescu - ne lasă pentru totdeauna? Ce e frate cu Societatea asta a literaţilor? Punemă te rog şi pe mine în curent. Cu dragoste, Virgil.

Note

1. Textul lui George Călinescu, din prefața datată 24 ianuarie 1941, este: *„În aceste timpuri de suferință națională, o astfel de carte nepărtinitoare trebuie să dea oricui încrederea că avem o strălucită literatură, care pe de altă parte, în ciuda tuturor efemerelor vicisitudini, se produce pe teritoriul României Mari, una și indivizibilă, slujind drept cea mai clară hartă a poporului român. Eminescu în Bucovina, Hasdeu în Basarabia, Bolintineanu în Macedonia, Slavici la granița de Vest, Coșbuc și Rebreanu în preajma Năsăudului și Goga pe lângă Oltul ardelean sunt eternii noștri păzitori ai solului veșnic".* cf. GEORGE CĂLINESCU, Istoria literaturii române de la origini până în prezent, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 9
2. În „Ghidul drumurilor din România" lucrat de ION CĂMĂRĂȘESCU, CONSTANTIN CHIRIACESCU și CONSTANTIN IOANID, publicat sub egida Automobil-Clubului Regal Român, pe planșa 21, localitatea este trecută cu numele ei actual, Araci. În schimb pe planșa 29 se indică direcția drumului dinspre Bod ca fiind către Arpatac. Este dovada că la data apariției „Ghidului", în anul 1928, se practicau încă ambele denumiri ale localității.
3. Conform arborelui genealogic al urmașilor lui Idomir Popovici, zis Cioflec, pus la dispoziție de Gabriela Cioflec-Corodeanu.
4. Institutul de lingvistică și folclor al Universității „Al. I. Cuza" Iași, Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900, pp.182-183
5. Conform arborelui genealogic
6. GEORGE CĂLINESCU, op. cit. p. 565
7. MIRCEA ZACIU, MARIAN PAPAHAGI și AUREL RUSU, Dicționarul Scriitorilor Români A-C, București, pp. 584-585
8. Conform arborelui genealogic
9. MIHAIL STRAJE, Dicționar de pseudonime, pp. 148-149 dă anul nașterii ca nesigur.
10. HORIA OPRESCU, Corespondență: St. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, N. Iorga, C. Sandu-Aldea, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi, p. VIII
11. Conform arborelui genealogic
12. GEORGE IOAN LAHOVARI, General C. I, BRĂTIANU și GRIGORE TOCILESCU, Marele Dicționar Geografic al României, volumul IV, p. 368
13. Sentința civilă nr. 131 a Tribunalului Județului Vlașca, Secția I-a, privind ieșirea din indiviziune a moștenitorilor lui Lazăr Lazarovici, pentru moșia de la nordul moșiei lui Virgil Cioflec (act original).
14. I. C. CHIȚIMIA și AL. DIMA, coordonatori, Dicționar cronologic. Literatura română, paginile 238 și 799
15. Și n-ar fi singura confuzie între cei doi. În volumul Corespondență ... îngrijit de HORIA OPRESCU indicele de nume trimite, pentru Virgil Cioflec, la pagina 378. Aici însă îl găsim pe Romulus Cioflec, citat pentru colaborarea sa de debut (1905) la revista Sămănătorul (nr. 9 din 1905, pp. 169-173), cu schița „Un gând", așa cum corect este menționat în nota 3 de la pagina 379.
16. MIHAIL STRAJE, op. cit. p. 149
17. I. HANGIU, Dicționar al presei literare românești, pp. 363 - 364
18. MIHAI STRAJE, op. cit. p.148
19. GEORGETA RĂDUICĂ și NICOLIN RĂDUICĂ, Dicționarul presei românești, poz. 3990
20. ALEXANDRU HODOȘ
21. GEORGETA RĂDUICĂ și NICOLIN RĂDUICĂ, op. cit. poz. 4834
22. I. HANGIU, op. cit. p. 326
23. GEORGETA RĂDUICĂ și NICOLIN RĂDUICĂ, op. cit. poz. 1295
24. ibidem poz. 2084
25. I. HANGIU, op. cit. p. 316-318
26. ibidem p. 366
27. ibidem p. 352
28. MIHAIL STRAJE, op. cit. p. 148
29. LUCIAN PREDESCU, Enciclopedia Cugetarea, Oameni și înfăptuiri, București, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, 1940
30. HORIA OPRESCU, op. cit. p. VIII
31. HORIA OPRESCU, op. cit. p. VIII
32. ST. O. IOSIF, Versuri originale și tălmăciri, ediție îngrijită și prefață de ION ROMAN, p. XXXIV
33. Noțiunea de mecena aplicată unui boier român nu putea corespunde principiilor ideologiei comuniste.
34. ST. O. IOSIF, op. cit. pp. XXXIV - XXXV
35. HORIA OPRESCU, op. cit. pp. 45 - 110
36. Ilarie Chendi s-a născut în comuna Dârlos (lângă Mediaș) din județul Sibiu la 14 noiembrie 1871. Era fiul preotului Vasile Chendi și al Elizei, născută Hodoș. După mamă era înrudit cu Al. Papiu Ilarian și cu Nerva Hodoș. Clasele primare le urmează la Bandul de Câmpie, iar pe cele liceale la Gimnaziul Evanghelic German din Mediaș și Sighișoara. Din 1891 începe studiile la Seminarul Teologic din Sibiu, pe care îl absolvă în 1894. Între 1894 și 1898 este student la Facultatea de Litere a Universității din Budapesta. În acești ani este președinte al secției literare a Societății „Petru Maior" și redactor al revistei „Rosa cu ghimpi" Lucrează la Sibiu, sub conducerea lui Corneliu Diaconovici, în redacția Enciclopediei române. În 1898 părăsește facultatea și lucrează, la Arad, în redacția revistei „Tribuna poporului". În toamna anului 1898 vine la București, unde este angajat ca ajutor de bibliotecar la Academia Română. Colaborează la periodicile: Telegraful român, Tribuna, Minerva, Rândunica, Familia, Revista Orăștici, Bunul econom, Foaie literară, Convorbiri literare, Noua revistă română, Curierul literar, Sămănătorul, Voința națională, Luceafărul. Înființează periodicele: Viața literară (1906), Viața literară și artistică (1907), Cumpăna (1909) condusă împreună cu Mihail Sadoveanu, St. O. Iosif și Dimitrie Anghel. Publică volume de critică și istorie literară. Face parte dintre inițiatorii și din primul comitet al Societății Scriitorilor Români (1909).
37. GEORGETA RĂDUICĂ și NICOLIN RĂDUICĂ, op. cit. p. 436
38. STELIAN NEAGOE, Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în zilele noastre - 1995, p. 69
39. I. HANGIU, op. cit. p. 365
40. Nu putem trece cu vederea apropierea datei de întrerupere a apariției revistei este la numai câteva zile de data la care Ilarie Chendi s-a căsătorit cu Ana Rusu (14 aprilie 1908), așa cum aflăm din volumul I „Ilarie Chendi - Scrieri", îngrijit de DUMITRU BĂLĂEȚ, p. XLV
41. GEORGETA RĂDUICĂ și NICOLIN RĂDUICĂ, op. cit. p. 436
42. ILARIE CHENDI - Scrieri, volumul I, îngrijit de DUMITRU BĂLĂEȚ, p. XLIV
43. I. HANGIU, op. cit. p. 365
44. În guvernul George Gr. Cantacuzino (22 decembrie 1904 - 12 martie 1907) cf. STELIAN NEAGOE, op. cit. p. 71
45. La 12 martie 1907 vine guvernul Dimitrie A. Sturdza, care îl are din nou ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice pe Spiru Haret. Acesta rămâne cu aceiași responsabilitate între 27 decembrie 1908 și 28 decembrie 1910, în cele două guverne Ion I. C. Brătianu, ibidem pp. 72-73
46. Pentru a aprecia ce reprezenta această sumă, vom arăta că în acest timp leul românesc era echivalent cu principalele valute europene - francul francez, francul elvețian, francul belgian etc. - circulând monede de argint, cea de 5 lei având 25 de grame, iar o carte, cum a fost Caleidoscopul lui A. Mirea, se vindea cu 1,50 lei.
47. Fără îndoială că în mare măsură și datorită eforturilor lui permanente au devenit colaboratori ai revistei, în decursul celor doi ani și jumătate de apariție a acesteia, atâția buni scriitori ai vremii. O listă, incompletă desigur, îi cuprinde pe: Ioan Adam (26 noiembrie 1875 Vaslui, 18 mai 1911 Iași), Dimitrie Anghel (16 iulie 1872 Comești-Iași, 13 noiembrie 1914 Iași), Carol Ardeleanu (16 martie 1883 București, 23 noiembrie 1949 București), Ștefan Basarabeanu (Victor Crăsescu), I.(on). A.(lexandru) Bassarabescu (17 decembrie 1870 Giurgiu, 29 martie 1952 Ploiești), Zaharia Bărsan (11 ianuarie 1878 Brașovul-Vechi, 13 decembrie 1948 Cluj), Gh. Becescu-Silvan, Alexandru Cazaban (6 octombrie 1872 Iași, 24 mai 1966 București), Panait Cerna (Panait Stanciof, 25 septembrie 1881 Cerna-Tulcea, 26 martie 1913 Leipzig), Alice Călugăru (Alice Ștefănia Stănescu Călugăru, 4 iulie 1886 Paris, dec. înainte de 1940 probabil în Elveția), Ilarie Chendi (14 noiembrie 1871 Dârlos-Sibiu, 23 iunie

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1913 Bucureşti). I.(on) Ciocârlan (12 iulie 1874 Strănoae-Vrancea, 1942), Romulus Cioflec (1 aprilie 1882 Arpătac-Covasna, 13 noiembrie 1955 Bucureşti), Virgil Cioflec (1876, 1945), Dim. N. Ciotoru, Mihai Codrescu, Vasile Conta, George Coşbuc (20 septembrie 1866 Hordou-Bistriţa-Năsăud, 9 mai 1918 Bucureşti), Victor Crăsescu (16 octombrie 1849 Chişinău, 1918 Slănic), Maria Cunţan (7 februarie 1862 Sibiu, 23 noiembrie 1935 Bucureşti), Vasile Demetrius (Ogea) (1 octombrie 1878 Şcheii Braşovului, 15 martie 1942 Bucureşti), Mihail Dragomirescu (22 martie 1868 Plătăreşti-Ilfov, 25 noiembrie 1942 Bucureşti), Ion Dragoslav (Ivanciuc) (14 iunie 1875 Fălticeni, 5 mai 1928 Fălticeni), D. Drăghicescu, Victor Eftimiu (24 ianuarie 1889 Boboştiţa-Albania, 27 noiembrie 1972 Bucureşti), Elena Farago (Paximade) (29 martie 1878 Bârlad, 4 ianuarie 1954 Craiova), Fatma, Leon Feraru (1887 Brăila, 1962 U. S. A.), Artur Gorovei (19 februarie 1864 Fălticeni, 20 martie 1951), Lia Hârsu (1875, 1964), Constanţa Hodoş, soţia lui Ion Gorun (12 octombrie 1860 Zimbru-Arad, 13 (20) aprilie 1934 Bucureşti), Lazăr Iliescu (27 decembrie 1887 Bucureşti, 13 iunie 1977 Bucureşti), Iosif Iser (1881 Bucureşti, 1958), Eugen Lovinescu (31 octombrie 1881 Fălticeni, 16 iulie 1943 Bucureşti), Mihail Lungianu (13 decembrie 1879, 21 ianuarie 1966 Bucureşti), Simion Florea Marian (1 septembrie 1847 Ilişeşti-Suceava, 11 aprilie 1907), Claudia Millian (Minulescu) (21 februarie 1887 Bucureşti, 21 septembrie 1961 Bucureşti), Ion Minulescu (7 ianuarie 1881 Bucureşti, 11 aprilie 1944 Bucureşti), I. (Eugen) I. Mironescu (13 iunie 1883 Tazlău-Neamţ, 22 iulie 1939 Tazlău-Neamţ), Corneliu Moldovanu (15 august 1883 Bârlad, 2 septembrie 1952), G. Munteanu-Murgoci, Anton Naum (17 ianuarie 1829 Iaşi, 27 august 1917), Dimitrie Nanu (26 octombrie 1873 Câmpulung-Muscel, 12 februarie 1943), Barbu Nemţeanu (Benjamin Deutsch) (octombrie 1887 Galaţi, 29 mai 1919), Tudor Pamfile (11 iunie 1883 Ţepu-Galaţi, 16 octombrie 1921 Chişinău), Cincinat Pavelescu (2 noiembrie 1872 Bucureşti, 30 noiembrie 1934 Braşov), Nicolae Petraşcu (1859 Tecuci, 24 mai 1944 Bucureşti), Vasile Pop (1871 Domneşti-Suceava, 1931), G. Ranetti (19 octombrie 1875 Mizil, 2 mai 1928), C. Rădulescu-Motru, Radu D. Rosetti (18 decembrie 1874 Bucureşti, 1964 Bucureşti), Elena Didia Odorica Sevastos, I. U. Soricu (1881, 11 ianuarie 1957 Bucureşti), Gabriel Şutzu (I. Minulescu şi D. Anghel), George Topârceanu (21 martie 1886 Bucureşti, 7 mai 1937 Iaşi), George Tutoveanu (19 noiembrie 1872 Bârlad, 18 august 1957 Bârlad), Alexandru Vlahuţă (5 septembrie 1858 Pleşeşti-Vaslui, 19 noiembrie 1919).

48. Constantin Mille îndeplinea probabil funcţia financiar-contabilă în redacţie.

49. Textul cărţii poştale este: Azi, Vinerea Mare, se împlineşte un an de cînd ne cunoaştem. Noi cu Sandu jubilăm. Sărbători fericite! Ilarie. data poştei: 1901. Este adesată: „Monsieur V. Cioflec, p. Ştefan O. Iosif Paris, rue Leopold-Robert 4, France.

50. Probabil că este vorba despre Mihai Dragomirescu, redactor al revistei „Convorbiri literare" până în 1906 şi apoi al revistei „Convorbiri" („Convorbiri critice"), între 1907 şi 1910.

Bibliografie

1. DUMITRU BĂLĂET, Ilarie Chendi - Scrieri, volumul I, Bucureşti, Editura Minerva, 1988
2. GEORGE CĂLINESCU, Istoria literaturii române de la origini până în prezent, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1941
3. ION CĂMĂRĂŞESCU, CONSTANTIN CHIRIACESCU şi CONSTANTIN IOANID, Ghidul drumurilor din România, Bucureşti, Cultura naţională, 1928
4. I. C. CHIŢIMIA şi AL. DIMA, coordonatori, Dicţionar cronologic. Literatura română, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1979
5. I. HANGIU, Dicţionar al presei literare româneşti, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987
6. ST. O. IOSIF, Versuri originale şi tălmăciri, ediţie îngrijită şi prefaţă de ION ROMAN, Bucureşti, Biblioteca pentru toţi, Editura pentru literatură, 1968
7. GEORGE IOAN LAHOVARI, General C. I. BRĂTIANU şi GRIGORE TOCILESCU, Marele Dicţionar Geografic al României, volumul IV, Bucureşti, J. V. Socecu, 1901
8. Institutul de lingvistică şi folclor al Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi, Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979
9. STELIAN NEAGOE, Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în zilele noastre - 1995, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1995
10. HORIA OPRESCU, Corespondenţă: St. O Iosif, Dimitrie Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, N. Iorga, C. Sandu-Aldea, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969
11. SEXTIL PUŞCARIU, Memorii, Bucureşti, Editura Minerva, 1978
12. GEORGETA RĂDUICĂ şi NICOLIN RĂDUICĂ, Dicţionarul presei româneşti, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1995
13. MIHAIL STRAJE, Dicţionar de pseudonime, Bucureşti,
14. MIRCEA ZACIU, MARIAN PAPAHAGI şi AUREL RUSU, Dicţionarul Scriitorilor Români A-C, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995

Abstract

Concerning the magazine "Viaţa literară şi artistică". From the corespondence of Virgil Cioflec to Ilarie Chendi (7th of July 1906 – 9th of Sept. 1907)

In this work, the author focuses on the name of Virgil Cioflec (born in 1876, deceased in 1945), whose contribution to the Romanian culture only now starts to be recognized at its real value.

In the author's attemp to define as briefly as possible the personality of Virgil Cioflec, we must keep in mind the fact that he was a prose writer (the short story „Culiţă"),an author of epigrams (the book „Epigrama"),an art critic and a collector (the book „Mălurenii", conceming the pictures of Ştefan Luchian), the Mecena of the Romanian literature and art.

About the correspondence of Virgil Cioflec with Ilarie Chendi, the author presents seven postcards, dated between 14th of July 1906 and 9th of September 1907. To these are added two letters written on simple paper and undated. Virgil Cioflec mailed these nine letters in the periods when he was away from the country or he was on holiday in the mountains. In addition there are also included the letters that Ilarie Chendi mailed to Virgil Cioflec and that are at Romanian Academy Library. Out of all these, the author presents three letters that she considered representative.

The entire correspondence presented in this article is related to the efforts of the two to publish under best conditions the magazine „Viaţa literară şi artistică".

Oana Dimitriu
Bibliograf, Biblioteca Academiei Române, Bucureşti
Calea Victoriei, nr. 125
Tel. 01/6503043

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Ilarie Chendi

Virgil Cioflec

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Corespondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei" din 1909

Deosebit de interesantă este relevarea vieții naționale românești din secuime, așa cum se reconstituie ea din corespondența trimisă de românii din comitatele Ciuc, Trei Scaune și Odorhei, prestigioasci publicații brașovene „Gazeta *Transilvaniei*", în 1909[1]. Sunt prezentate astfel, imprevizibile ca și viața însăși, evenimente pur și simplu pitorești, cotidiene sau ieșite din comun, aspecte de ordin național și cultural ori de mentalitate și evoluție a raporturilor interetnice. Avem astfel prilejul să cunoaștem totodată și, o serie de personalități ale românilor din zonă, care s-au afirmat prin statura morală în lupta pentru supraviețuirea vieții naționale într-o epocă ostilă acestui demers, când cuvântul de ordine al statului ungar era maghiarizarea cu orice preț.

Și în anul 1909, *„Gazeta Transilvaniei"* - o instituție stindard a opiniei publice naționale - a publicat mai multe corespondențe din secuime. Seria acestora începe chiar cu un fapt pitoresc, ieșit din comun. Astfel, la 23 ianuarie st.n. *„Gazeta"* publica următoarea știre sub titlul: ***„Până la 3 noaptea în vârful unui brad"***:

„Economul Ioan Candel din Brețcu ne roagă să publicăm următoarea întâmplare: Prea stimate d-le Redactor! În zilele trecute s-a întâmplat un caz care merită a fi publicat în gazeta Dvs., anume: Mergând de la Brețcu spre Poiana Sărată, aproape de Oituz, mi-a eșit o droaie de lupi în cale. Văzând pericolul ce mă amenință, m-am suit într-un brad mare, unde am stat până la 3 oare noaptea.

Stând astfel, auzii ceva vorbă, mi-am venit în fire și am început a striga după ajutor. Deodată văzui venind două sănii, care mergeau în pădure și alături un domn cu pușca în spate. Era tânărul student Teofil Dimian, cu servitorii părinților și trei câni mari, care au dat năvală la lupi. Iar tânărul student încărcă pușca, sare din sane jos, merge după câni și vede lupi dând ocol, trage mai multe focuri, cu care nimerește 3 din lupi, apoi sumuță câniii și împrăștie pe ceilalți dimpreună cu servitorii. Atunci mă dădui jos, mulțămii tânărului student și ajutai a pune lupii în sanie, iar ei merseră mai departe. Vă rog a anunța acestea, care s-au întâmplat a cincea zi după Crăciun"[2].

Evenimentul este decupat parcă dintr-o poveste fabuloasă de Crăciun și se reconstituie un fragment din *„romanul"* vieții de la *„țară"*, din secuime, în care eroul principal este *„domnișorul Dimian"*, student, descendent dintr-o familie românească bine cunoscută în zonă[3].

Următoarea corespondență de la românii din secuime o publică „Gazeta" la 30 ianuarie st.n., cu titlul ***„Alegerea de preot în Dobârlău"***:

„Ni se scrie: Duminică, la 11 ianuarie st.n. 1909, s-a făcut alegerea de preot în comuna Dobârlău, tractul Treiscaune. Alegerea a fost condusă de mult onoratul domn protopop al tractului, Constantin Dimian, în cea mai mare ordine. Dintre cei șase candidați, a întrunit majoritatea voturilor tânărul cleric absolut Iosif Tătulea, având 102 voturi. Candidatul Colceriu a întrunit 43 voturi iar dl. Ciora 7 voturi. Ceilalți trei concurenți, n-au întrunit nici un vot"[4].

Așadar, o alegere democratică de preot în Dobârlău, și din nou ne întâlnim cu neamul Dimianilor, prin energicul protopop Constantin Dimian[5].

La 4 februarie st.n. *„Gazeta"* publica o *„recentă"* listă de contribuție în bani pentru masa studenților români din Brașov (pentru care au contribuit numeroși români din întreaga Transilvanie). *„Cu lista de colectă nr.lo? (colectant Silvestru Cioflec, cl.V, gimnazială): Constantin Cioflec - Arpătac (azi Araci, jud. Covasna) 3 coroane, George Rafiroi 1 cor., Romulus Cioflec 1 cor, Maria Bucșa 1 cor., Constantin Cioflec junior 1 cor., Valeria Cioflec 20 b., Octavian Cioflec 2o b."* Total erau adunate 540 coroane pentru masa studenților români din Brașov până la acea dată[6]. Se dezvăluie astfel un crâmpei din sufletul frumos al românilor din Ardeal, în interes național, fiind cunoscute pentru cultura românească familiile Cioflec și Rafiroiu din Araci[7].

Interesul românesc era, pentru locuitorii din Bicaz (azi Bicazu Ardelean) jud.Ciuc, să apară anunțul și în *„Gazetă"*, sub titlul ***„Concurs pentru postul de subnotar în Bicaz"***. Astfel apăreau în *„Gazeta"* din 9 februarie st.n. următoarele: *„În interesul obștesc, un abonat al foaiei noastre ne roagă a publica, că pentru ocuparea postului de subnotar în comuna mare românească „Gyergyobekas" (Bicaz), împreunat cu un salar de 1000 coroane plătit de stat, este publicat concurs cu termin de 18 februarie a.c. Concursele sunt a se adresa la protopretorele din Gyergyotölgyes (Tulgheș) (postaallomas), Csikvarmegye (comitatul Ciuc)"*[8].

În Bicaz a fost notar mulți ani Ioan Urziceanu, în 1909 fiind trecut la pensie. Cu acest prilej *„Gazeta"* publică în 26 februarie st.n. o corespondență din comitatul Ciucului, februarie 1909, cu titlul ***„Un act de recunoștință"***. Despre ce se întâmplase aflăm din interesanta relatare semnată de un muntean: *„În 25 ianuarie a.c. sub conducerea d-lui protopretore al cercului Tulgheș, Veress Lajos, o deputațiune constătătoare din notarii, primarii cercului Tulgheș, precum și din delegația comunei Bicaz, a predat d-lui Ioan Urziceanu, notar pensionat, de prezent locuitor și proprietar în comuna Corbu, ca fost notar al comunei mari Bicaz, un act de mulțămită și recunoștință pentru activitatea desfășurată ca notar al acestei comune în restimp de 25 ani, în care act cât și în vorbirea d-lui protopretore, ținută cu ocaziunea predării, s-a dat expresiune celei mai călduroase mulțămite pentru activitatea neobosită desfășurată în interesul unei bune administrații, cât și a promovării interesului poporațiunei, începând de la*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

1868 până la 1871, servind ca adjunct de pretură, de la 1871 până la finea anului 1883 ca protopretore - când cu ocaziunea res-taurărei a succes şovinismului şi urei de rasă a-l majoriza cu 2 voturi iară din 1883 până în 1908 ca notar al comunei Bicaz, în care restimp a restabilit ordinea în urma stărei desolate în care se afla administrația şi finanțele acestei comu-ne, de vreme ce când şi-a ocupat postul de notar în admini-straţie a aflat cea mai mare disordine, ba chaos, iară comu-nele din cercul notarial, adecă atunci: Bicaz, Dămuc şi Valea Jidanului, înfundate în datorii enorme.

Când a trecut în penziune d-l Urziceanu, a lăsat în toate fondurile peste 30.000 coroane economisite din repartiția comunală, neavând comuna nici un alt venit. Afară de aceea în loc de 3 comune mici, în stare desolată, a lăsat o comună mare, bine organizată, cu administrație exemplară şi una dintre cele mai de model din întreg comitatul Ciucului.

La felicitarea d-lui protopretore d-l Ioan Urziceanu a mulțumit foarte emoționat, iară după aceea unindu-i pe toți la masa d- sale ospitală la un pocal de vin, şi-au petrecut laolaltă până seara târziu în armonie şi voie bună.

La acestea, din parte-mi îmi țin de sfântă datorință a adauge că, la înzistența cât şi influența d-lui Ioan Urziceanu cât a fost ca protopretore în comuna Corbu, Tulgheş şi Bicaz în fiecare câte una, iară cât a fost ca notar în comuna mare Bicaz pe lângă stăruința şi conlucrarea domnilor preoți, senate şcolastice şi inteligenți, s-au edificat 4, zi patru, şcoli confesionale gr.cat. conform legilor şi prevăzute cu mobiliarul şi rechisitele recerute. În restimpul notariatului d-lui s-a cumpărat în centrul comunei Bicazu - cel mai acomodat lot, pe care s-a edificat o casă comunală de piatră constătătoare din 8 localități corespunzătoare, care edificiu ar servi de fală şi la multe comune mai avute sau chiar şi oraşe a esoperat licența de ținut târg de săptămână, iar de 2 ori pe an. târg mare.

În poziția lui critică şi gingaşă de amploiat, în nici un minut nu şi-a uitat din ce neam se trage şi în privința aceasta cu toată ocaziunea şi-a implinit cu sfințenie datorința de amploiat. Dreptatea i-a fost ținta vieții şi aceea a ținut față cu oricine, fără de nici o deosebire şi consideraţie, din care cauză a fost stimat şi de străini.

Să trăiască, dară, încă mulți ani, ca să-şi poată gusta în linişte rodul ostenelelor sale!"[9].

Iată, aşadar, un oficial român al statului austro-ungar, a cărui destoinicie s-ar părea că a dus atât la prosperitatea comunei mari româneşti Bicaz cât şi dezvoltarea comunității pe plan național. Dar situația nu a fost întocmai cum a descris-o entuziastul corespondent, deoarece la 14 mai st.n. *„Gazeta"* publica următoarea „Întâmpinare":

Onorată Redacțiune! Dacă pe D-l. I.Urziceanu ca Român îl trăgea inima şi către treburile noastre româneşti, cum se vede că l-a tras inima către cele comunale, zău, în ce timp, între ce oameni şi înprejurări şi în ce loc a venit aci, putea să aibă acum nu un act de recunoştință forțat ca şi cel publicat in Gazeta de Duminecă, nr.33 din 13/26 Februarie, ci un adevărat act pios de pomenire veşnică. I-a fost în putință, dacă-şi înțelegea altcum rostul chemării şi-şi cultiva mai mult voința şi iubirea de neam, ce, durere, nu a făcut!

Bucuros am arunca un văl preste trecut dacă nu ar fi prezentul cu păcatele şi neputințele lui şi nu am avea ceva credință şi speranță în viitor.

Nu ura față de nime ci datorința față de noi şi ai noştrii ne sileşte moralminte a încerca scoaterea la lumină a adevărului, spre ce scop vă rugăm D-le Redactor, că cele cuprinse în această corespondență să le publicați în prețuita Gazetă de Duminecă!

Credem că d-l Urziceanu când a venit aci a aflat, după spusa dânsului - un chaos - dar că la ducerea dânsului a rămas o anarchie încă să se ştie. Poporul zăpăcit, inteligența învrăjbită, plină de neîncredere, cuprinsă de păcatul clevetirei şi intrigei. Aşa ni-e moştenirea rămasă!

Ca Român față de Români a fost pretensiv, ba absolutistic ca un polițaiu, cu străinii: prevenitor, conciliant şi tacticos! Îi plăcea mult să fie linguşit şi reapectat, de ce nici nu se poate plânge: dovadă că la toate cele-l puneau în frunte.

Sub conducerea dânsului străinii s-au închegat, Românii s-au divizat. ***„Divide et impera".****!*

Nu să fi făcut şcoli, cum se afirmă în actul de recunoştință, fără dacă nu la-a putut impedeca facerea, le-a impedecat dezvoltarea şi înaintarea. Sub dânsul şi la stăruința dânsului s-a scos repartiția şcolară din cea comunală prin ceea ce şcolile şi învățătorii au primit o grea lovitură iar confesiunea o nouă sarcină de 10 procente mai mult. Act de recunoştință!

După scoaterea repartiției şcolare din cea comunală, încasarea repartițiunei şcolare în lipsă de altul a luat-o asupra-şi tot casierul şi strângătorul de dare comunal, care acum după asta avea cele 10 procente, cari dădeau un venit de preste 500 coroane. Primarul, un armean (Görög) era învoit ca din banii comunali să se deie a conta repartiției şcolare - salarele învățătoreşti şi la alte lipsuri şcolare - dânsul nu. Chiar şi după ce reprezentanța comunală între care şi străinii au decis - şi primit aceasta, ba a luat şi respunderea față de superiori pentru asta - dânsul tot o împedeca.

Sub preşedinția dânsului a perdut ***„însoțirea noastră de credit"*** *preste 30 mii coroane; a trecut* ***„Consumul"*** *în mâna lui Görög, care apoi în scurt i-a făcut capăt eu filiale cu tot. Societatea de lectură şi cânt a căzut în agonie. Cât a fost aci, foi româneşti pe numele dânsului nu a purtat.*

Că să fi avut luptă grea şi posiție gingaşă! Cu cine? Doară cu sine şi consciința sa. dar cu alții nu, căci afară de nebunaticul îndrăcit Butnariu şi cameleonul Görög - ceilalți nu îndrăzneau a-l contraria, la atâta l-a dus!

Aşa stă treaba".[10]

Cel puțin în planul *„divizării"* dintre români, autorul acestei întâmpinări, care semna *„Bicăzanul"*, avea dreptate , mărturie fiind însăşi epistola sa.

La 2 şi 5 iulie st.n. *„Gazeta"* i-a dat drept la replică lui însuşi Urziceanu, care publica ***„0 desmințire"***, din Corbu, la 4 iunie 1909 , astfel:

„Onorată Redacțiune! În ***„Gazeta Transilvaniei"*** *nr-ul 94 a.c., subsemnat de* ***„Bicăzanul"*** *a apărut un pamflet față de persoana mea, plin de clevetiri şi răstălmăciri ale adevărului, din care motiv mă rog de binevoitoarea ospitalitate, a-mi da ocazia tot prin coloanele prețuitei d-voastră foi, a mă purifica față de aceste invective şi a le reduce la adevărata lor valoare.*

Nimeni nu afirmă că am făcut şcoli - că la aceasta nu m a ajutat punga, dar încă pe timpul când eram pretore, am stăruit şi conlucrat la sporirea şi asigurarea fondurilor şcolare din întreg cercul - prin controla severă ce am exercitat, cu taxele incurse după toate petrecerile de dans - ce se țineau în comune, câte de 2 ori - şi pedepsele după neglijări de şcoală şi alte amende, destinate în favorul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

școalelor, incurse la primări - să se administreze respectivilor casieri școlari fără întârziere, din care - ridicate la sume frumușele - mai târziu s-au edificat școalele, care împrejurare se poate dovedi prin jurnalele și actele aflătoare pe la școli și în arhivele comunale , - la edificarea acelor școli prin îndemn și îmbărbătare moralminte mi-am dat concursul, ba la unele după modestele mele împrejurări - chiar și materialminte am contribuit, despre ce pot da mărturie toți de pe acele vremuri, câți mai sunt în viață. Acestea nu le menționez ca să mă laud, ci să desmint clevetirea.

Cu toată ocazia dată am îndemnat - sfătuit părinții să-și poarte copiii la școală; cât am fost notar, pe părinții renitenți, pe baza listelor de lenevire - deși în prima linie nu era datorința mea - în fiecare lună, regulat de 2 ori citându-i în cancelaria notarielă, după dojană fără succes, îi amendam de multe ori destul de sever; aceasta se poate dovedi cu acte, cu respectivii părinți și cu d-nii învățători.

Așa dară, în poziția în care mă găsiam în această privință, ce se mai putea alta aștepta de la mine, și ce puteam face mai mult?

Scoaterea repartiției școlare din cea comunală: Repartițiile școalelor, la inzistența și dispoziția mea încă, ca pretore, s-au primit în tot cercul Tulgheșului în rubrică separată în listele de repartiție comunale, ba în unele comune chiar și capeția preoțească, care dispoziție, după ce au ajuns alții în cârma cercului, nevenindu-le la socoteală - în urma arătărilor comisarilor exmiși din partea congregației comitatense, incredințați cu revidiarea rațiociniilor (socotelilor) comunale - prin ordin mai înalt s-au scos iară în tot cercul din listele repartiției comunale, despre ce dau dovadă acte aflătoare în archivele comunale.

Anticiparea salarelor învățătorești din banii comunali: Ca notar, după lege fiind controlorul casierului, care era totodată și primarul comunei - eram dator a semna toate erogațiunile cheltuielilor ce se făceau din cassa comunală, aceste asemnări le puteam face numai pe baza și în cadrele preliminarului comunal, în care nu se cuprindea nici salarele învățătorești, și după ce în privința anticipațiunei, eespective împrumutărei învățătorilor din banii comunali - cererile senatelor școlare din partea congregației comitatense au fost respinse - cum puteam și după aceea, ca în prima linie răspunzător, tolera fără nici o observare, ca să se întrebuințeze banii comunali spre alte scopuri decât spre acelea spre care au fost destinați, fără să comit abuz de oficiu și încredere și fără să fiu tras la răspundere; dar cu d-nii foști primari comunali am aflat totuși mijlocul, ca învățătorii după putință și după aceia, până când se putea încassa repartiția școalei, să poată fi ajutorați, ceea ce cât am fost acolo s-a și întâmplat, care împrejurare nu o pot nega nici dânșii, cari îndeajuns o dovedesc și actele referitoare la aceasta și aflătoare în archiva comunei. La aceasta mi se va reflecta, că acestea toate mi-a fost datorința din oficiu să le fac, ceea ce numai în parte se poate admite, în alte locuri este ridicat notarul în slavă și dacă nu ajută și nu face nimic, numai să facă și să nu împiedice treaba.

Data pentru strângerea repartiției școlare de 500 cor. Nu se poate accepta motivul adus de ***„Bicăzanul"*** *că după un interval de 60 de ani de când există școale și învățători în Bicaz să nu se afle indivizi cunoscători de carte, cari gratis să fie în stare a strânge banii școalei și a purta despre dânșii o evidență simplă, după cum se întâmplă și pe aiurea, și nu ar trebui să se lege morțiș de strângătorul de bani comunali și spre îngreunarea contribuabililor să-l doteze cu cele 500 cor., cu atât mai vârtos, că strângătorul de bani comunali pentru banii școalelor nu dă garanță și nici altcum la răspundere nu este deobligat, încasarea prin forță și așa ținându-se de atribuțiile primăriei, dară lucru firesc, este mai comod a nu face nimic și a aștepta porumbu fript în gură!*

Păgubirea institutului de credit: Când s-au votat miile perdute cumnatului jidan al directorului de bancă Alexandru Precup, de bună seamă pentru recompensa considerabilă, nu eram eu președinte, și nici nu am știut, nici votat nici un crucer din acel împrumut, nici nu am luat parte la banchetele și tractările de la masa numitului director, ce a precedat împrumuturile menționate după cum a făcut Bicăzanul et consortes, și eu nici nu am luat împrumut nici un ban de acolo, cum a făcut poate d-nul calomniator și compania-i - când am intrat eu ca președinte - afară de vreo 5000 de cor. nu s-au mai putut mântui - aceasta se dovedește din protocoalele și registrele acelui institut și va dovedi și cercetarea judecătorească, în curgere, cine este vinovatul!.

Nerușinată infamie e și aceea, că consumul prin mijlocirea mea s-a nimicit - acel consum fără statute și fără vreo bază solidă s-a înființat tot de vr-o câțiva vânători după venite și aflători în fruntea însoțirei de credit cu scop - nu de a ajuta poporul, ci spre a-l specula, deoarece poporul nici după înființarea consumului nu a primit marfa mai ieftină ca de la alți speculanți - e drept că vreo 2 învățători - în detrimentul misiunei lor - au deschis filiale de băcănie, dară nefiind nici dînșii nici cei din centru versați în ale negustoriei după interval de vro 2 luni, înglodați în datorii și după ce a pus în crisă și de la însoțirea de credit sume considerabile de bani - s-au bucurat, că au putut scăpa și preda toată afacerea d-lui negustor Georg Görög, - la început am fost și eu ca simplu membru, dară după ce m-am convins că nu merg bine treburile, m-am retras, așadară, nici la înființare nici la desființare ca factor de samă nu am luat parte, în care causă mă provoc la toți câți au fost membri și au avut parte la afaceri și ceva atingeri cu acel consum.

Acest nenorocit consum, menit numai ca să-și umfle vr-o câțiva pungile - a avut pentru însoțirea de credit acea funestă urmare, că văzând jidanii și ceilalți străini speculanți din loc, că sub asuspiciile însoțirei de credit s-a înființat consumul - pe care-l considerau făcut în detrimentul lorr - numai decât au înființat o bancă a lor separată și prin smomniri (ademeniri) și promisiuni seducătoare începând a trage pe oamenii noștri în partea lor, în considerabilă parte l-au înstrăinat de însoțirea de credit, în urma căreia s-a început stagnarea acestui institut, aceasta nu cred că mi-o va putea desminți cineva!

Poate că nu voi fi fost în stare a face la toți pe voie că și eu numai om am fost, dară m-am străduit a-mi împlini datorința după dreptate față de toți - văzând însă apucăturile unora și discor- diile sociale de acolo - de un timp îndelungat am fost silit a-mi însuși o ținută mai retrasă și reservată, prin urmare nu mi s-a dat ocasie în nici un mod a învrăjbi pe cineva, nici a contribui la anarchia socială, ce bântue în o parte a societății inteligente de acolo - așa a fost aceea și mai înainte, și nelipsând și în viitor oameni de pănura Bicăzanului, așa va fi și de aici înainte. După cum afirmă și d.Bicăzanu, e drept că am fost respectat și pus totdeauna în frunte, dar m-am și nizuit prin purtare și ținută a nu compromite, ci a merita încrederea pusă în mine și după posibilitate a mă arăta demn de această distincțiune neforțată - zăpăceala și regretul inteligenților celor curați la inimă și a poporului în genere a urmat de acolo, că din causa sdruncinatei mele sănătăți am fost silit pe ne-așteptate a mă retrage din post - așadară acea zăpăceală a provenit nu din antipatie ci din alipire și dragoste către modesta mea persoană, care și acum numai când li se dă ocasie în cel mai sincer și cordial mod se mani-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

festează.

În ce privește activitatea, ținuta și purtarea mea în general, despre aceea dă dovadă actul de recunoștință adat în absența mea și nu forțat, a corpului representativ comunal, ca a unei corporațiuni morale, și care cuprinde în sine tot ce este mai inteligent și mai demn de încredere a Bicazului, și adeverința de la autoritățile mai înalte, în care meritele multe-puține cum au fost, mi se recunosc, și pe care în zădar se nizuiește d.Bicăzanu a le întuneca și nega.

De ce am cauzat cu stagnarea societății de lectură[11]*? Am desmântat pe cineva să nu intre în societate? Nu cu toată ocasiunea am îndemnat la aceasta pe toți cărturarii și pe mai puțin cărturarii, nu mi-am plătit totdeauna înainte taxele de membru și atunci când nu plătea nici unul, în lipsa de bani nu am prenumărat pe banii mei li pe ale unui alt amploiat din primărie, Gazeta și alte foi pe numele societății, numai ca să nu-și piardă dreptul de existență ca atare, cât am fost președinte ce datorință nu mi-am împlinit? De 4-5 ani decând e lăsată la conduceree D-Voastră, ce spor ați făcut mă rog? Nu este și acum muribundă - ori pe a cui nume au fost expedate - dar în casa mea totdeauna a fost câte o foaie-două românească, procurată pe spesele mele, dovadă că celea mai multe le păstrez și astăzi, foaie împrumut nu am cerut de la nime, cu atât mai puțin de la Bicăzanul nu am cerut!*

Străinii s-au închegat și deși mai puțini la număr se vor închega și pe viitor, că afară de alte sprijoane și avantaje de care sunt împărtășiți mai posed și prețioasa calitate a bunei înțelegeri și ascultări de conducători, pentru care merită toată lauda, și de la care ar putea să ieie exemplu mulți dintre ai noștri!

Dacă d-l Bicăzanul mă invidiază pentru că un oarecine, din propriul îndemn și fără nici o înrâurire din parte-mi și-a dat espresiune simțămintelor și stimei ce nutrește față de mine, să se fi ocupat numai cu mine și să nu fi adus în legătură și împroșcat cu scârboasele și spurcatele-i bale și pe d-l Butnar și Görög, ironizându-i și bagatelizându-i fără nici o causă în mod destul de josnic, căci nefiind motiv, nu am simțit nici o contrarizare din parte-le la care nu aș fi putut sta față - altcum cred că menționații domni îi vor da răspunsul meritat.

Eu, din parte-mi, nu știu să-i fi greșit ceva Bicăzanului, decât poate aceea că lui sau căruiva partisan de-al lui din banii însoțirei de credit nu i-am fost votat un împrumut considerabil cerut cu vădită intenție de a nu-l plăti niciodată!

Dacă eu am fost cauza în Bicaz la toate relele înșirate de Bicăzanul, îl rog să-mi spuie, că de doi ani de când m-am depărtat de acolo și au rămas la cârmă dânsul și cel cu dânsul de o pănură, cât s-au îmbunătățit relațiile sociale de acolo? Nu domnește și acum nepăsare, discordia și letargia? Școalele cu cât stau mai bine? În decursul acestui interval, pentru neglijență de școală la inițiativa d-sale câți au fost citați, dojeniți sau amendați?

Pe anul școlastic 1908-9, cu concursul și stăruința d-sale câți învățători și-au primit plata baremi jumătate? Însoțirea de credit prin bani întrebuințați de unii din conducători în folosul propriu și manipulări făcute tot în acel scop, nu este ajunsă mai la stadiul de descompunere și faliment, care împrejurare este secret public? - Societatea de lectură ați smuls-o oare din agonie și nu se găsește acum în doaga morții"[12]?

Astfel răspundea Ion Urziceanu și „*Gazeta Transilvaniei*" nu făcea nici un comentariu la aceste dezvăluiri, cert este că redactorii „*foii*" brașovene vor fi simțit și ei un gust amar le lectura acestor schimburi de replici și la discordia dintre fruntașii români din Bicaz, în detrimentul prosperării vieții lor naționale.

O altă listă de contribuienți pentru masa studenților români din Brașov o publica, din zonă, „*Gazeta*", la 3 martie st.n. Deși nu se menționează de unde sunt contribuienții, recunoaștem pe destoinicul preot Aurel Nistor și familia Nistor din Araci: „*Cu lista de colectă nr.9o (colectant: Dionisie Nistor, cl.VII. gimn.): Aurel Nistor paroh 3 cor., Elena Nistor preot văd. 2 cor., Aurica Nistor 4o bani, Bujorel Nistor 4o bani, Cornelia Nistor 40 bani, Corneliu V.Timariu 4o bani, N.N. 2 cor., Ilie Maftei 1 cor., Ioan Drăghiciu 1 cor., Monofteiu Bârsan 1 cor., Olimpia Radu 2 cor., !*

Suma totală cor. 13,60"[13].

Cu preotul Aurel Nistor ne întâlnim și în următoarea corespondență din secuime, publicată de „*Gazetă*" la 20 februarie st.n. sub titlul „*În favorul Asociațiunei (ASTREI)*":

„*Primim următoarea informațiune ce ne vorbește de o inițiativă lăudabilă în interesul Asociațiunei noastre: Conferința preoțească din tractul Trei Scaune, la propunerea preotului Aurel Nistor, a hotărât cu unanimitate, ca fie- care preot din tract să fie deobligat a se face cel puțin membru ordinar al Asociațiunei și acest decis să fie trimis conferințelor preoțești gr.or., din toate tractele archidiecesei spre a aduce același conclus*"[14].

Interesul național românesc cerea astfel ca fiecare preot din protopopiat să se înscrie în ASTRA, pentru a participa la realizarea programului cultural al acestei mari instituții a românilor transilvăneni.

0 deosebit de interesantă evocare istorică a momentului 1848 în Odorhei o publică „*Gazeta*" la 1 mai st.n., semnată de Ștefan Iosif (desigur, tatăl lui Ștefan Octavian Iosif), a cărui origine era din Cața, jud. Brașov, unde tatăl său era preot. Evocarea apărea la rubrica *Foiletonul „Gazetei Transilvaniei*", sub titlul „*O scenă tragi-comică din 1848*".

„*Eram decis, spune Șt. Iosif, că însemnările atingătoare de viața mea din frageda vârstă de elev în școalele primate și gimnaziale să le las fiilor mei, ca ei, dacă vor gândi că se pot publica, să le publice, ori neaflându-le demne, să le dea pradă focului. Dar de la acest decis m-au abătut chiar unii dintre amicii și cunoscuții mei, că zău! n-ar fi poate fără nici un interes a publica cel puțin unele scene văzute și petrecute de mine însumi și sub ochii mei, sau unele auzite din gura unor oameni din satul meu natal, care ca glotași luaseră parte activă în nefastul și sângerosul războiu civil din 1848.*

Voiu începe deci sub deviza de sus a comunica cetitorilor îndulgenți următoarele întâmplări:

Rezultatul de libertate, egalitate și fraternitate, trîmbițat cu atâta emfasă din centrul libertăților publice din Paris, străbătuse deja cam prin Martie chiar și în cele mai obscure localități ale patriei noastre. Scriitorul acestor șiruri eram elev în clasa a II-a gimnazială la gimnaziul romano-catolic din Udvarhely-ul săcuesc numit de Romîni Odorhei și Odrihei. Acest orășel săcuesc era pe atunci un târg , în care se desfăceau cu deosebire cereale transportate aci din localitățile și ținuturile îmbelșugate, cum era ținutul Cohalmului(Rupei) și al Târnavei mici - căci în țara aceasta a săcuilor, parte liberi, parte iobagi, fiind terenul petros și prin urmare mai puțin roditor, abia prospera secara, ovăsul, cartofii și păpușoiul (porumbul, cucuruzul). Locuitorii orășelului erau ca și azi, secui liberi, domni (nemeși) și meseriași în prevalentă argăsitori de piei de boi, meserie destul de rentabilă, din cauză că materialul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

brut îl preparau cu mare înlesnire în Târnava mare, care curge pe de marginea sudică a oraşului. La acest ram de industrie să adaogeau alţi meseriaşi organizaţi în bresle (ţehuri); cismari, curelari, măcelari etc.

Comerciul, mult-puţin cât era, se găsia, cu prea puţine escepţiuni, în mânile Cap-de-boilor, Dalbucaşilor, şi mai ştie sfântul ce buclaţi, armeni emigraţi aci (cu nume Kapdebo, Dalbukat, etc.), ca şi pe aiurea din Moldova, apoi mai purtau comerciu şi vro câteva familii de Arămâni sau Macedo-români ,dintre cari unii erau şi văpsitori de stofe. Mi-a rămas în memorie numele familiilor Trache, care era arendaşul primului hotel din centrul oraşului, şi Evgenie, comerciant şi văpsitor. Acestor buni creştini ortodocşi le servia tatăl meu, pe atunci paroch şi administrator protopopesc în Caţa, după moartea unchiului meu matern David Popovici, câte-o sfeştanie, îi mai şi spovedia de câte-ori venia zelosul preot să-şi mai vază, copiii din şcolile elementare ungureşti, sau să-şi desfacă câte un cărucian de grâu ales, ce avea preţ, de i se plătia munca şi truda, în privinţa culturală notez aci, că în Udvarhely, era o şcoală primară condusă, cum a dat D-zeu , de franciscani, dintre cari avui norocire a avea în clasa a II-a primară un franciscan gros şi scund (Erös Pal), beţiv la roată, dar treaz fiind pedagog, de îl iubiau elevii ca pe un tată. Sărmanul neputându-se desbăra de drăguţa de fenyoviz(rachiu preparat din borboane de brad), a fost relegat la o parohie, regretat de elevii săi. Gradul al doilea de instrucţiune îl forma gimnaziul de 5 clase(sistem iezuitic: principia, gramatica, sintaxis, retorica şi poesis).

Chiar în centrul oraşului era colegiul reformaţilor calviniani, întocmit ca toate colagiile reformaţilor calviniani şi unitari - sociniani - din ţara noaatră. În ăst colegiu erau concentrate: şcoalele primare, gimnaziu complet, o facultate filosofică, altă teologică şi paremi-se şi juridică. Instrucţiunea o predau în aceste facultăţi profesori cu pregătire eminentă în universităţile reformate din Helveţia, Holanda, Franţa şi chiar din Germania. Şcoalele primare şi primele clase gimnaziale erau conduse de aşa numiţii perceptori, studenţi internişti din unul sau alt ram al facultăţilor, bineînţeles sub privegherea şi controlul marilor profesori - în anul 1848 ne găsiam în gimnaziu romano-catolic trei Români - scriitorul acestor amintiri, vărul său Ion Popovici (Popescu) şi în ultima clasă(poezis) feciorul preotului român gr.or. din Crihalma(Kiraly-halma), Ion Pop, un tânăr escelent şi bine văzut de profesorii săi şi ai noştri preoţi catolici celibatari. În colegiul reformat paremi-se se afla pe atunci abia un singur elev român, dar de unde era şi cum se numia nu ştiu, căci noi cei de la catolici n-aveam contact cu a numiţii colegişti porecliţi de noi mâncători de linte - linteri(lencsések) -, în schimb ei ne porecliau fasolari (fusuikások).

În primăvara anului memorabil noi ne găsiam în clasa II-a gimn.(gramaticae classis) şi internişti cu plată de câte 30 florini de argint pe an, în internatul catolic, numit seminarium, unde se adăposteau cam vreo 60 de bursieri săcui. Internatul era condus de un venerabil preot catolic, numit Daroczi, ca director - regens şi de un subdirector subregenz, un popiţă negru ca toată seminţia sa, armean de naştere, mititel dar afurisit de sever. Cred că nu e de prisos să amintesc aci în treacăt şi ceva despre instrucţiunea ce o primiam în această şcoală precum şi despre disciplina riguroasă din internat; încât îmi pot revoca în memorie, toată instruirea se concentra în învăţarea teoretico-practică a limbei latine, în care noi Românii era mai tari ca colegii noştri săcui, apoi mai putem adăoga nu ştiu, zău, câtă brumă de matematică, cele 4 specii cu numeri întregi şi fracţionari, regula de trei simplă; istoria patriei predată în latineşte, noţiuni foarte elementare de geografie; în fine limba maghiară în conversarea zilnică şi cu limba de predare - restrânsă însă prin deprinderile prescrise de vorbire şi scriere în limba latină, în care limbă ni-se striga dimineaţa la 5 ore: surgite domini fratres - Sus copii din dormitoriu!, unde nici când nu se făcea foc. Dis-ciplina în seminar era severă.

Dar m-am prea abătut de la tema ce mi-am propus-o a o deşira - deci să reapuc firul.

Ca în toată ţara, aşa şi în Udvarhely (Odorheiul Secuiesc), începând cu luna martie, sgomot de libertate, veşti, emisari de la Cluj şi chiar de la Peşta, adunări poporale în piaţă, la care căscam şi noi elevii gura. Se introduseră cocarde cu tricolorul maghiar, dar aceste cocarde nu străbătuseră încă în seminariu nostru,fiind catolicii mai reser- vaţi în mişcarea generală şi, s-o spunem verde, şi mai dinastici ca reformaţii. Un incident ne turbură mersul regulat al şcoalei şi al vieţii seminariale. Era obiceiul, ca un elev din ultima clasă să se numiască prefect, un fel de ajutor al directorilor pentru susţinerea disciplinei în şi afară de seminar, când făceam escursiuni la scalda de recreaţie în fiecare joi d.a. Prefectul era un gligan de fecior, tip original săcuieac, ce-şi răsucia deja mustaţa. El avea oarecare drepturi la masă şi libertatea de a ieşi în oraş, mi se pare chiar fără să-şi ciară permisiune, ce oricare din noi, internştii, trebuia s-o avem. Într-o zi frumoasă de primăvară iată că intră prefectul nostru în muzeu decorat pe piept cu o cocardă naţională maghiară (nemzeti szin). Toţi căscam gura ca la alta baza- conie. Dintr-o ferestruică, ce corespundea în muzeumul nostru din cancelaria subregensului, apare figura mititelului obraz întunecat şi nu trec nici 5 minute şi iată-ni-l pe popiţa nostru în muzeu. Întrebând pe prefect că ce e cu semnul tricolor de pe piept, acesta răspunde ironic: Cocarda naţională maghiară, care îmi place s-o port. Atunci regensul se repede asupra lui şi fiind el mititel, abia-abia ajunge să-l atingă puţin şi cu palma pe obraz. Feciorul iese din sală cu capul gol şi fără să mai cate în dreapta sau în etânga, se repede din seminar, dirigându-şi paşii iuţi spre colegiul reformaţilor. Peste o 1/2 de oră ni se prezenta o scenă, care nu voiu uita-o niciodată. O droaie de studenţi, însoţiţi de ştrengarii de pe strade, de calfe de pielari şi măcelari, se presentă, în frunte cu prefectul maltratat, în deal, căci şi biserica şi seminarul se găseşte pe un colnic mai ridicat la marginea sud-vestică a oraşului. Zgomotul conturbă liniştea (silentium) celor din muzeu. Se sparge uşa centrală, căci nu li se deschise de bună voie, bag samă să aibă timp bietul popiţa a se ascunde sau a fugi din semi- nar. Cu înjurături sgomotoase pretind răsculaţii capul sceleratului, carele a profanat colorile naţionale. Dar deşi-l căutară preste tot, prin pod, prin celan, magazine, nu fu chip al găsi. Cu atât nu se mulţumesc, ci merg la reşedinţa parochială (plebania) unde bătrânul paroch-protopop Raimund ceacă a-i mulcomi. Ei ţin una a găsi pe profanatorul colorilor naţionale, caută prin toate unghiurile reşedinţei, scotocesc tot şi pretutindenea, dar în zadar. Se spunea că popiţa ar fi scăpat la un vecin din apropierea seminarului, unde nimănui nu-i trecea prin cap a-l căuta. Sigur e că la noaptea următoare el fu transportat pe ascuns şi deghizat spre Ciue ori Gyergo Sz.Miklos (Gheorgheni), de unde se zicea că se trăgea din părinţi armeni, aşezaţi aci cu comerciul lor.

Din acest moment, pasă-mite să mai fie ordine şi disciplină în seminar, ba se închise seminarul, eară noi băieţii ne căutaserăm cortel, unde nişte fete ale gazdei noastre ne împlântară pe pept cocarde ungureşti. Într-o Duminecă din Maiu, mergeam ca de obiceiu la bisericuţa unită din loc. După finirea serviciului bisericesc părintele Boier ne chiamă în casă, întrebându-ne de unde eram, şi cum noi ca băieţi de Român purtam cocarde ungureşti. Preotea-sa şi mai isteaţă şi mai fără reservă ne spune verde, ca să lăpădăm aceste cocarde, în locul cărora ea ne

www.cimec.ro / www.mncr.ro

va face naționale românești, căci și Românii au culorile lor naționale. La moment ticlui buna femeie cocarde din culorile vechi transilvănene și ne invită ca pe pălăriuțe să ne punem noi panclici cu aceleași culori. De aci înainte noi purtam cu fală printre Săcui aceste drăgălașe însemne, pe atunci neoprite de nimenea. La întrebările colegilor noștri, că ce culori sunt acele, le răspundeam cu mândrie, că aceste sunt culorile noastre românești. Ei dădeau din umeri, unii mai naivi admirau frumusețea cocardelor noastre, dar pretinia și armonia colegială nu se conturbă cât de puțin. Într-o zi un coleg mai țignos îmi zice: Ști mă Jozsef, că pe Vlădicii voștri i-au spânzurat de porțile Clujului? Eu îi reflectai brusc: Minciună proastă săcuiască, căci așa ceva nu se poate, căci și noi Românii avem să ne bucurăm ca și voi de libertatea din țară. Cu atât se încheie cearta și noi rămaserăm tot prieteni ca și mai nainte"[16].

Episodul este de-a dreptul extraordinar prin forța evocării vieții gimnasiale catolice din Odorheiul Secuiesc al anului 1848. Aflăm astfel date interesante și pitorești despre societatea micului târg de la marginea Tâmavei Mari, despre cele două gimnazii: catolic și reformat, despre comercianții armeni și despre aromânii ortodocși, unul arendaș al primului hotel din centrul orașului, despre caracterul unor profesori și despre curentul revoluționar care a animat pe tinerii gimnaziști și calfe și despre emoționantul episod al cocardelor naționale românești purtate de cei trei gimnaziști români de la colegiul catolic. Este recuperat astfel un veritabil microroman al momentului 1848, care poate oricând figura într-o antologie a vieții de student la gimnaziile ardelene din secolul al XIX-lea.

La 8 mai st.n. *„Gazeta"* publica un anunț privind ocuparea unui post de notar într-o altă comună românească din secuime, de astă dată din județul Trei Scaune. *„În comuna mare curat românească de vreo 700-800 familii, Buzeul(Magyar Bodzo), s-a înființat al III-lea post de notar, pentru care este publicat concurs cu terminul de 26 iunie a.c, în foaia oficioasă din Trei Scaune (Haromszek), (SzepsiSzentgyörgy) Sfântu Gheorghe. Aviz notarilor români calificați"*[17]. Anunțul este semnat de George Zaharia, învățător pensionat din Întorsura Buzăului[18].

Alt anunț publica *„Gazeta"* la 28 mai 1909, tot în interesul românilor din secuime, și anume: *„Pentru zidirea unei biserici în filia Aita Seacă, aparținătoare parochiei Aita Mare, de sub păstorirea părintelui Pompei Trif, s-a inițiat o colectă. Cei cu dare de mână sunt rugați a trimite eventualele contribuțiuni la adresa părintelui Trif în Aita Mare"*[19].

În numărul din 5 iunie st.n., „Gazeta" publica o Convocare a despărțământului Trei Scaune-Ciuc al Astrei, semnată la 18 mai 1909 în Brețcu de Constantin Dimian - directorul despărțământului și de Ioan Oltean - secretar, cu următorul conținut:

„Subscrișii, convocăm adunarea generală a despărțământului Trei-Scaune - Ciuc al Asociațiunei pentru literatura și cultura poporului român pe ziua de 27 Maiu (9 iunie) 1909 oare 2 p.m. în Covasna, cu următorul program:

1) Deschiderea adunării. 2) Raport general despre sta- rea despărțământului (situația întreagă, cassa, biblioteca, membrii etc). 3) Alegerea unei comisiuni de 3 pentru censurarea raportului general.4) Alegerea unei comisiuni de 3 pentru înscrierea de membrii și încassarea taxelor. 5) Rapoartele acestor comisiuni. 6) Absolutoriul comitetului. 7) Alegerea noului comitet. 8)Votarea bugetului. 9) Eventuale disertațiuni. 10) Propuneri. Luând în considerare însemnătatea și chemarea acestei adunări în cercul nostru,cu înzistență rugăm pe toți membrii despărțământului precum și pe alți Români dornici de a vedea poporul nostru-progresând, a participa la această adunare"[20].

Dintr-o relatare publicată de *„Gazetă"* în 25 iunie 1909 privind Adunarea despărțământului Brașov al ASTREI, aflăm că la 7 decembrie 1908 s-au ținut prelegeri (conferințe) populare în Hăghig și Arpătac (azi Araci), ținute de preotul Aurel Nistor (despre *„Uneltele agronomice"*) și de Nicolae Bogdan (21) și V. Neguț membri ai comitetului (despre *„Alcoolism"*). Aflăm totodată că secretarul despărțământului Brașov al Astrei, Al. Bogdan, *„a împărțit Arpătăcenilor gratuit 20 de cărticele cu cântece poporale"*, astfel ca toți *„cei care le-au primit să-și aducă aminte de iarna când au învățat să cetească românește"*. Adunarea despărțământului a hotărât, printre altele, și premierea părintelui Aurel Nistor, *„cu unul din cele 2 premii de câte 50 coroane"*.

În relatare se mai arată că la Despărțământul Brașov al ASTREI s-au alipit de la Despărțământul Trei Scaune, comunele Doboli, Hăghig și Ariușd, prin decizia din 10 mai 1909 a comitetului central al ASTREI de la Sibiu.

Interesante sunt informațiile despre biblioteci și cursurile de analfabeți ale despărțământului brașovean:

„Pentru a putea trimite în fiecare agentură câte o ***bibliotecă ambulantă****. comitetul face tot ce se poate. În anul acesta a executat hotărârea luată în anul trecut de a mai înființa 2 biblioteci. Ele astăzi sunt gata, reprezentând amândouă, împreună cu lădițele și dulapurile de lipsă, o valoare de 310,60 coroane. Una din bibliotecile vechi s-a dat spre întrebuințare agenturei din Stupini, una din cele nouă, comunei Arpătac (Araci).*

Cursuri de analfabeți*. Bibliotecile folosesc însă numai cui știe ceti. Și ele aduc foloase cu atât mai mari, cu cât cetesc mai mulți. Și pentru ca să poată ceti toți, comitetul s-a îngrijit să facă școală cu neltiutorii de carte, sentelege, iarăși cu ajutorul preoților și învățătorilor. Deoarece aceștia nu se puteau aștepta să fie plătiți de cei care vor voi să învețe cetitul și scrisul, și deoarece munca învățătorului este grea, am crezut să dăm acelora, cari vor avea în școală pe cei mai mulți țărani câte-un premiu de câte 50 coroane. S-au anunțat premiile în „Gazeta Transilvaniei" în luna septemvrie și încă odată în decemvrie. Dar de răspuns au răspuns numai 10 agenturi: Bod, Cristian, Măeruș, Arpătac, Stupini, Ghimbav, Codlea, pe Tocile, Brașovu Vechiu și Dârste. În Brașov și-n Cristian s-a și anunțat că începe cursul, dar nu a venit aproape nimeni. Dar învățătorii din Brașov și Cristian au fără îndoială meritul de a fi încercat și nu ei sunt de vină dacă oamenii încă nu vreau să priceapă pro-verbul românesc: Ai carte, ai parte. Dar acestor bravi învățători le amintim, că nici pescarul nu prinde toți peștii dintr-un râu, dacă aruncă numai odată mreaja. De câte ori nu o scot goală. Au aruncat și învățătorii noștri plasa și n-au prins nici un puiu de Român, se vede că o tuliseră pe la cârciumă; și-apoi din cârciumi, să fii nu învățător, ci vlădică chiar , și nu-i mai poți scoste. Nu vrea, iacă numai în ciuda ta, nu vrea să iasă urea să iasă. Că rachiul și jocul de cărți e mai dulce decât cartea, că în cârciumă cheltuiești bani, dar învățând să cetești nu te costă nimic, și la jocul de cărți poți pierde ce câștigi într-o săptămână, iar învățând să scrii nu pierzi nimic. Și mintea Românului e mai altfel decât a altor oameni, el vrea să dea bani și să piarză, nu să învețe să scrie și să cetească. Dar vom mai arunca mrejile și tot vom prinde pe câțiva, iar când ceilalți vor vedea de ce folos le poate fi învățătura vor veni cu toții și vor învăța ca să fim și noi ca alte persoane, să știm cu toții carte, de la cei dintâiu învățat până la cel din urmă servitor.*

Și adecă vrem să știm carte în limba părinților

www.cimec.ro / www.mncr.ro

noştri, vrem să ştim cu toţii ceti şi scrie româneşte. Ce norocire pe comunele unde e şcoală românească! Dar acolo unde nu-i şcoală românească copiii Românilor nu pot învăţa româneşte la şcoală, însă literile le-nvaţă, şi astăzi în toate limbile literile sunt tot aceleaşi. Atunci ce faci? Dai în mâna omului când merge la biserică o carte de liturghie, iar liturghia el o ştie de rost. Şi se uită în carte şi vede cum e scris ce cântă popa şi dascălul şi se pomeneşte că ştie sloveni şi ceti româneşte. Aşa a învăţat părintele Nistor pe Arpătăceni să cetească româneşte într-o singură iarnă. Când am fost acolo şi am pus pe câţiva oameni să cetească, cetiau toţi binişor. Acelaş lucru l-a făcut părintele Nistor şi cu oamenii din filiala Ariuşd. De aceea, pentru că a învăţat să cetească româneşte 2 sate întregi, am propus să i se dea un premiu de 50 coroane"[22].

Aşadar, se distinge şi de astă dată o comunitate românească de excepţie din secuime - Araciul, şi o personalitate importantă a românilor din zonă, preotul Aurel Nistor.

0 interesantă prezentare a societăţii băilor de la Borsec, alertată de sosirea prinţului Carol (viitorul rege al României, Carol al II-lea) este publicată de *„Gazetă"* la 5 august 1909 st.n., sub titlul ***„Scrisoare din Borsec - iulie 1909"***.

„Ziarele maghiare anunţaseră de mult - se spune în corespondenţă - *că în vara anului curent regina României va petrece câteva săptămâni la Borsec. Această veste, încă neconfirmată, însă aici desminţită la locul competent, ţine în o continuă încordare publicul puţin, care se află vara în vilegiatură la Borsec şi pune în perspectivă şi alungarea monotoniei, ce domneşte în această scaldă. Nu este eschis ca zvonul venirei reginei României la Borsec să fie o simplă apucătură a cârciumarilor şi a altor interesaţi de aci spre a reţinea încă publicul gata de plecare şi totodată a atrage oaspeţi noi.*

Cu svonul despre venirea reginei aduc în legătură şi voiajul ce l-a făcut de curând în Borsec fostul primar al Bucureştilor, Mişu Cantacuzino, numindu-l pe acesta principe şi mareşalul reginei, care a vrut să ia dispoziţiile anterioare necesare. Şi ca invitaţia publicului să fie susţinută fără întrerupere, se signala zi de zi venirea vreunui oficial superior din anturajul familiei regale a României, spre a pregăti venirea reginei României, iar pe ziua de 23 l.c, se susţinea hotărât sosirea moştenitorului de tron al României, astfel că în 24 l.c. personalul de serviciu din singurul restaurant mai de samă, „Kemeny", şi făcu pregătirile, ca la amiazi să i se poată servi înaltului oaspe prânzul.

Publicul mai pesimist lua în zeflemea pe cei ce susţineau venirea moştenitorului de tron, când această bulumăceală o împrăştiiă pufăitul celor două automobile, ce se opriră în faţa restaurantului. Eram în faţă cu realitatea, având înaintea noastră nu pe moştenitorul de tron, ci pe fiul acestuia, Carol, însoţit de medicul de curte şi de 7 tineri români descendenţi din familiile mai fruntaşe şi mai de influenţă din România.

Cei ce cu ocaziunea espozitiei văzură mai pe urmă pe prinţişorul Carol, rămaseră acum frapaţi de progresul ce l-a făcut în dezvoltarea corporală, nemai putând fi numit prinţişor, ci prinţ. A crescut în 2-3 ani ca feciorii de crai din bazme.

Un adevărat făt frumos, svelt, robust şi vioiu. Prezentare şi ţinută foarte cuceritoare, care de pe buzele tuturor celor de faţă a stors espresiuni de simpatie şi admiraţie şi numai lipsei de flori are să-i mulţumească prinţul, că din bătaia de flori a scăpat fără lesiuni corporale.

La scoborârea din automobil îl întâmpină publicul cu strigăte de „să trăiască" şi „eljen", la ce a răspuns cu un salut milităresc afabil. Purta haine simple deschise de voiaj, în butonieră având inscripţia: 24 Novembrie - S.S.R.-11905, ceea ce se putea observa şi în butonierele celorlalţi 7 camarazi ai lui. În restaurant, la masă, prinţul luă loc la dreapta medicului, înşirându-se mai departe ceilalţi voiajori.

Afară de medic nici unul dintre însoţitorii prinţului nu trecea etatea de 18 ani. La prânz li s-a servit un menu bogat. Şampania ce voia cârciumarul să o controleze, prinţul o respinse, mulţumindu-se cu vin amestecat cu apă minerală. La masă prinţul era vesel, se întreţinea prietenesc cu camarazii lui, dovedind un apetit bun de mâncare. Discuţia veselă ce se incinsese la masă au conturbat-o accentele artei. Cât de frumoasă şi încântătoare, intonată de tareful de ţigani din loc. Au urmat apoi neşte doine ungureşti, csardaşul, şi câteva variante de valsboston. Prinţul trata multă plăcere fără de ariile mai nouă de vals.

După servirea prânzului şi-a aprins o ţigaretă şi a scris mai multe ilustrate pe cari le-au iscălit şi camarazii săi.

În timpul acesta, copilita de vreo 3-4 ani a doctorului de bae din loc, într-un moment necontrolat, s-a furişat înaintea Alteţii Sale, făcându-i un gingaş compliment şi predându-i un buchetaş de flori, care dar a fost primit cu multă plăcere. 0 doamnă, în schimbul unui buchet de flori a esoperat ca prinţul Carol să-ţi scrie numele pe evantaliul ei.

Fiind deja oarele 3 d.a., s-au luat dispoziţiile de plecare, cari au durat vreo jumătate de oară. În acest timp, Alteţa Sa a supraveghiat umplerea cazanului de la maşina automobilului cu benzin, şi-a făcut diverse glume cu camarazii săi. S-au luat mai multe fotografii. Când s-a predat Alteţei Sale rugarea de a permite să fie fotografiat, principele Carol, cu un accent ireproşabil românesc şi surâzând a zis către şofer: ***„Vino George în apropiere, să te fotografieze"****. Şoferul George şi-a luat vesel o poziţie, după părerea lui favorabilă, pentru a fi fotografiat. Mai târziu însă şi-a exprimat faţă de Alteţa Sa nedumerirea că poate a rămas afară din fotografia luată. Alteţa Sa l-a mulcomit cu cuvintele:* ***„Dacă nu te ia, să faci procese"****; ceea ce a produs haz, iar George s-a dat mai către maşină, se vede că Alteţa Sa cu deosebită predilecţie glumeşte cu şoferul său.*

Prinţul a dovedit şi cunoştinţe technice explicând camarazilor săi mechanismul automobilului, şi composiţia benzinului.

Ba însuşi el făcea pe şoferul, bătând, învârtind unde era de lipsă pentru a pregăti de pornire automobilul. Publicul, până au ţinut aceste pregătiri de plecare, îl privia cu multă lăcomie pe acest făt frumos, care mai erialaltăeri, în frumosul costum românesc de cioban, cu cuşma pe ureche, prins pe după cap cu viitorii lui supuşi, juca hora pe romanticul loc dinaintea castelului Peleş. Străinii făceau cu multă aluzie observări, că ce popular şi democrat prinţ este Carol.

Pentru noi, ziua de 24 iulie a fost zi de sărbătoar, văzând între noi pe viitorul purtător al coroanei României"[23].

Suntem, aşadar, martorii unui moment de excepţie pentru români şi celelalte etnii din Borsec în vara acelui an şi relatarea este demnă de pana unui scriitor veritabil. Din păcate însă, dezinvoltura acestui „Făt Frumos" ne aminteşte de viitoarele scandaluri de pomină, de la dezertare de pe front, la amoruri zgomotoase, la renunţări repetate la tron etc.

La 12 august st.n. *„Gazeta"* publica o ştire *„Din*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

arhidieceza greco-catolică", și anume că *„administratorul parohial din Poian (Kezdi-szentkereszt), Alexandxu Cojocaru, a fost numit paroh în Telec (Teleacul Jidanului, protopopiatul Giurgeu), iar Simion Coman la Poian și Solomon Barbu la Lemnia"*[24].

Un fapt neobișnuit, ca uzanță politică la elita conducătoare ungară, se întâmpla în Bicaz la sfârșitul verii anului 1909, fiind relatat într-o corespondență publicată, de *„Gazetă"*; scrisă în Bicaz la 4 septembrie, sub semnătura *„Buzoianul"* și având ca titlu **„***Când un deputat Kossuthist se coboară în mijlocal alegătorilor săi români...***"**. Totul este prezentat cu o fină ironie și șarjă, care se remarcă încă din titlu.

„E primul caz - scrie „Buzoianul" - *că un deputat dietal vine în Bicaz între alegători, spre a-și da seama și spre a se informa în persoană despre stările locale, a propovădui și propaga credință și a insufla încredere în cel de o credință cu el, inspirându-le curaj la luptă. Și merită, pentrucă Bicazul e o comună mare cu peste 7 mii suflete; 4 biserici, 4 școli, cu tot atâția preoți și învățători și încă alți câțiva inteligenți și cărturari Români. (Străinii toți sunt „inteligenți" și „domni")".*

Despre Bicaz până acuma s-a vorbit de tot puțin, precum prea puțin s-a vorbit despre toți Românii din Giurgeu, în număr de peste 20 mii suflete, ca și când nu am avea pe nime, sau nu ar fi ce să se scrie. Dar despre asta, de altă dată, acum mă mărginesc la acest singur caz, ținându-l destul de important și semnificativ.

Deputatul nostru, Măria Sa Sümegi Vilmos, e un om „fain" și „simpatic" care se vedea a fi bun la inimă, întrucât în anul trecut a făcut Bicăzenilor un „mare bine", mijlocindu-le de la stat 15 vagoane de păpușoiu cu preț eftin și plătibil în rate, și 20 vagoane fân cu preț moderat de 6 cor.50 filleri suta de chilograme.

A venit la noi duminică, în 15 august, din Borszek, peste Tulgheș, însoțit de 4 trăsuri pline cu oameni cari îl însoțeau și aducând cu sine și pe soția dânsului. A fost așteptat și primit la capătul comunei de către Tulgheș, unde i s-a ridicat o poartă triumfală plină cu steaguri. La primire au asistat nădrăgarii de toate neamurile din Bicaz, cam vreo 60; popor, afară de vreo 7-8 călăreți comandați, alții nu au fost.

Vorbirea de primire i-a ținut-o primarul George Görög într-un ton îndesat 48-ist. Răspunsul deputatului a fost scurt și moderat. Finindu-și deputatul vorbirea, după ce i-am răcnit câteva „eljenuri"(să trăiască), ne-am pus cu toții pe trăsuri și am plecat către casa comunală la o depărtare de vreo 9 chilometri de aicea. Sub dâmbul bisericei din Telec, la crâșma lui Herșko David, a doua „biserică" a telecanilor era mult popor adunat, dar manifestațiuni nu i-a făcut nimeni.

Înaintând mai departe, unde și unde se vedea câte un Român privind de pe prispa casei. Apropierea de centrul comunei și casa comunală ne-o indicau multele tricoloară și mulțimea de popor care aștepta fără însă a manifesta. Ajunși la primărie, unde erau adunați cu copii cu totul aproape la 400 inși, a fost din nou bineventat, după care d-l Sümegi și-a început darea de seamă. A vorbit cam 23 minute. Vorbirea destul de tacticoasă și-a început-o cu fraza că: ***dacă este cevu de ce să-i pară-rău în viața lui, aceea este că nu știe românește*** *(olahul), (vorbă să fie! - N.Cul.)* ***ca să-i poată vorbi poporului în limba lui, ca să-l înțeleagă****. A atins apoi multe cestiuni. Între altele a vorbit și despre dorul de independență, căruia i se pun atâtea bețe în roate, pe care însă cu timpul le vor delătura. A asigurat apoi poporul că guvernul și cei de la putera numai „binele lui" îl voesc, căci le face la toți deopotrivă, fără deosebire de lege, limbă și neam. Guvernul se trudește să facă poporul învățat și bogat ca să poată fi independent (sau să plece în America - N.Cul.). Spre acest scop guvernul le promite înființarea de atâtea școli câte vor fi de lipsă. Șümegi le-a pus alegătorilor la inimă învățarea limbei ungurești, unica limbă care-i poate face fericiți. I-a îndemnat să fie cu ascultare și supunere față de națiunea domnitoare și conducătorii ei, ca de unii de la care le vine tot binele. Le-a mai spus în fine că pre cei ce-i vor învăța altcum să nu-i asculte și să-i alunge dintre ei.*

Acestei vorbiri l-au urmat 2 slabe „să trăiască" și trei „eljenuri" domoale.

Finindu-se cu acestea, au plecat cu toții la „Hotel Balazs" la banchet. La banehet au luat parte și vre-o 9 Români, între cari și flexibilul țăran fruntaș Toader Timar, iar dintre nădrăgarii din loc, cei mai cu modru, și streinii veniți cu deputatul, laolaltă vreo 50 persoane.

În decursul banchetului s-au ținut mai multe toaste. A vorbit și deputatul Sümegyi, dar acum mai aprig ca înainte, poate pentru că s-a văzut numai cu nădrăgarii.

În toast a pomenit și pe Aurel Vlad, Al. Vaida, Iuliu Maniu ca agitatori, de care și de a căror învățături să nu asculte, nici urmeze nimenea, că-s periculoase și-i fac omului rău. A dat și în preoți, numindu-i împiedecătorii și prostitorii poporului, pe care-l duc de nas cum vreau ei, pe urmă a adaus: onoare escepțiunilor.

Dintre ai noștri a toastat numai părintele Botnare. Aplauzele ce i-au urmat chiar de la început, l-au silit să-și finească toastul în pripă - și fără a înțelege însuși ce a toastat.

După banchet, la 1/24, a plecat deputatul îndărăpt, însoțit de ai săi și de primarul și notarul nostru. La plecare ne-a spus că s-a simțit bine între noi, că a văzut că suntem oameni de treabă și blânzi și că între noi nu sunt agitatori, după cum îi s-a spus. A lăudat apoi pe primarul și ne-a promis că în tot anul va veni la noi.

De încheiare mai observ între altele, că s-a colectat pentru statua lui Kosuth, că s-au trimes telegrame lui Kossuth și soții, că toastantul nostru la observarea deputatului că poporul nu știe ungurește a făcut răspunzători pe învățătorii cei bătrâni, că Românii, deși a fost post, au ținut la mâncare cu frații Unguri, pe când Jidanii, deși sunt mari patrioți, au mâncat numai bucate cușere făcute de o Jidancă și încă ... mai știe-le și sfinții, căci eu m-am dus de acolo"[25].

Tonul relatării se desprinde parcă din Caragiale, cu deputatul ungur demagog, jucând rolul de prieten al românilor, punându-și cenușă în cap că nu știe limba valahă să se poată exprima direct poporului din Bicaz, este primit cu pompă de *„nădrăgari"*, în cercul cărora își dă jos masca și tună și fulgeră contra lui Maniu - și a altor fruntași români etc.

Altă istorioară cu fiare sălbatice în secuime, de astă dată tragică, este publicată de *„Gazetă"* la 9 septembrie a.n., sub titlul **„***O vânătoare nenorocită***"**. Ce se întâmplase?:

"În comuna noastră, Buzeul-unguresc (comit. Treiscaunelor) la locuitorul de lângă pădure, G. Macriș, s-a învățat ursul în porumbiște. Pricinuind pagube însemnate, oamenii l-au pândit vreo câteva nopți, dar dihania n-a venit, presimțind poate ce o așteptă. Sâmbătă, către seară, pădurarul Mihail Kaiser jun., un om tânăr, s-a dus să înșele ursul și a întins mai multe curse, așa numite puști cu sfoară, un sistem de altfel periculos, că peste noapte ursul venind, să se puște singur. Pădurarul Kaiser, după ce

www.cimec.ro / www.mncr.ro

a aşezat puştile, s-a dus să mai examineze puţin sfoarele şi direcţia elevilor. Atingând din nenorocire sfoara, s-a descărcat puşca şi glonţul l-a nimerit atât de grav încât la moment a căzut mort. Aviz celor care au acest obicei rău de vânătoare"[26].

Relatarea este semnată de învăţătorul pensionat G. Zaharia din Sita Buzăului, fidelul corespondent al *„Gazetei"*.

Colectele pentru masa studenţilor români din Braşov au continuat şi la 21 septembrie st.n. *„Gazeta"* făcea cunoscut cititorilor că *„D-l Nicolea Puianu*[27] *şi soţia sa au depus 100 cor. ca fond pentru masa student. rom. din Braşov în memoria lui Vasile Aiteanu din Hăghig răposat în 30 august a.c."*[28]. O altă faptă frumoasă a preotului Puianu îi împodobeşte astfel personalitatea, deja cunoscută.

Ridicarea unei noi şcoli confesionale ortodoxe în Araci (Arpătac) a fost un deziderat important pentru fiii satului şi un prilej de a-şi demonstra vrednicia în numele neamului lor în acele vremuri de opresiune naţională, inimosul preot Aurel Nistor publica în *„Gazetă"* la 2 octombrie st.n. următoarea **„Mulţămită publică"**:

„Mândră trebuie să fie orice mamă cu fiii buni? Cu atât mai mândră trebuie să fie o comună ca are fii buni! O astfel de comună mândră de fiii ei e şi comuna noastră, căci ea în trecut a avut mulţi fii aleşi, cari cu drag şi-au adus aminte de comuna lor natală, jertfind din prisosul lor pentru ridicarea unei mândre biserici; aşa a avut pe fericiţii în Domnul: Dumitru şi Nicolae Cioflec, Ioan Colţescu şi alţii, cari au jertfit sume frumoase pentru ridicarea casei Domnului. Tânăra generaţie însă se arată şi ea vrednică de antecesorii ei şi ca prima solie de nădejdi în viitor ne-a venit de la dl. Ioan G.Colan, mare comersant în Pătârlagele (România). În zilele trecute a trimis bisericei gr.or. din Arpătac suma de cor. 500, ca să se depună şi fructifice ca un fond deosebit până când se va înfiinţa în comună şcoală confesională, având atunci a se folosi suma la ridicarea clădirii.

Cu aceeaşi menţione a trimis un alt fiu vrednic al comunei, Niculae Nenea, cassar la firma Coltofeanu din Galaţi, de la sine, suma de lei 105 şi colecta de la prieteni ai d-sale lei 135, anume de la domnii Radu Odor 20 lei, G.Coltofeanu 10 lei, M.L.Halpem 10 lei, V.Damian 5 lei, G.Turbure 10 lei, E. Istrate 5 lei, H.Stalsky 10 lei, G.Renţa 5 lei, G.Muntean 20 lei, I. Negoescu[29] *10 lei, I.Ceanga 5 lei, I. Comşa Fulga 5 lei, C. Coltofeanu 10 lei, toţi din Galaţi, iar M. Papadopol din Craiova 10 lei. Atât mărinimoşilor contribuenţi, cât şi mai ales vrednicilor fii ai comunei noastre le aducem cele mai călduroase mulţumiri. Dea Dumnezeu ca exemplul lor să-l urmeze cât mai mulţi fii ai neamului nostru. Arpătac, 27 sept. 1909"*[30].

Dar şirul veştilor minunate din Araci nu se opreşte aici. În acelaşi număr al *„Gazetei"*, vrednicul român şi intelectual Aurel Nistor, preotul ortodox al satului, publică o altă corespondenţă sub titlul optimist şi tonic **„Lucruri bune din Trei Scaune. Reuniunea femeilor greco-ortodoxe din Arpătac"**!

Ce veşti bune mai aflăm, aşadar, din satul familiilor demne de pomenire: Nistor, Cioflec, Rafiroiu, Colţea etc.

„În aceste zile de greu zbucium sufletesc - scrie preotului-patriot Aurel Nistor - în care ne frământăm temându-ne de viitorul bisericei şi şcoalelor noastre, cred că vor fi un bun îndemn de nădejde-n viitor pentru sufletele cetitorilor unele ştiri de semne de viaţă şi de înaintare tocmai din cele mai expuse ţinuturi din Treiscaune, din comuna Arpătac. Dacă să pot face lucruri bune într-o comună săracă, cu populaţiune micştă, fără de şcoală românească şi situată într-un ţinut unde suntem expuşi tuturor curentelor duşmănoase, atunci minuni să pot face în comune compacte şi puternice româneşti, cu şcoli bune şi având în sânul lor mai mulţi bărbaţi luminaţi.

În Arpătac, pe lângă tovărăşie de asigurarea vitelor (formată în comunitate cu Ungurii) şi pe lângă agentură a Asociaţiunei cu 4 membri ordinari şi 7 ajutători, mai e şi o ***„Reuniune a femeilor române gr.or., pentru înfrumuseţarea bisericei"*** *- după cât ştiu singura în Treiscaune - care şi-a ţinut adunarea generală în ziua Sf. Cruci 14/27 sept.*

Reuniunea e întemeiată de 5 ani, începutul fiind cât se poate de greu. Nefiind şcoală românească a trebuit luptă până a-i face pe oameni a înţelege ce e aceea reuniune şi ce rost are ea, căci, cei mai mulţi, nici nu au mai auzit de cuvântul acesta!

Le era străină cu totul şi neînţeleasă o asociaţie cu un scop ideal - cum e înfrumuseţarea bisericei - dar ca o astfel de asociaţie să o facă femeile, era ceva de pe alte tărâmuri! Pe cât e de uşor a înfiinţa reuniuni în oraşe sau sate înaintate, unde ai de lucru cu oameni luminaţi şi-ţi stau în ajutor alţi bărbaţi cu şcoli, pe atât este de greu în comune unde singur preotul este cu ceva şcoli. E greu, dar nu e nici acolo imposibil, mai ales dacă ai oameni - fără şcoli - dar cu inimă caldă!

Că în Arpătac a putut prinde rădăcini Reuniunea femeilor şi mai ales că a înaintat, e de a să mulţămi numai astor fel de oameni şi femei din comună - de cari avem mulţi - şi mai ales unei nobile doamne. Elena dr. Iancu Meţianu n. Grosu din Zărneşti, preşedinta de onoare a Reuniunei. Interesul viu arătat de d-sa faţă de prosperarea Reuniunei, precum şi căldurosul sprijin moral şi material ce ni l-a dat cu toată inima, a electrizat sufletele tuturora, aşa că exemplul dat a fost urmat cu drag de multe femei din comună. Astfel că începutul, crezut de neînvins, se prefăcu în muncă uşoară.

Taxa anuală ca membră a Reuniunei e 1 cor. În urma unei nobile emulaţiuni însă, cele mai multe membre s-au înscris cu câte 2 cox., uneia cu 3 cor. şi o membră cu 4 cor. anual. Din aceste taxe de membre s-a format fondul neatacabil din ale cărui interese să pot folosi anual 3/4 părţi spre înfrumuseţarea bisericei. Fondul a ajuns azi la suma de cor. 598.45.

Pentru ca să înţeleagă toţi oamenii din comună rostul şi folosul Reuniunei şi astfeliu să o şi sprijinească, a hotărât adunarea generală încă din ianuarie 1909 să mai înfiinţeze un fond disponibil, alimentat cu 3/4 părţi a intereselor fondului neatacabil, cu venitele petrecerilor aranjate de Reuniune, cu eventualele donaţiuni şi cu sumele adunate în casseta din biserică. Reuniunea încă în toamna anului 1907 a pus în biserică o cassetă de tinichea - dăruită de George Axente comerciant - cu scop ca oricine voeşte să pue în ea bani în favorul Reuniunei! Cheiţa cassetei să păstrează în două plicuri sigilate în prezenţa altor 3 martori, luându-se protocol despre sumele aflate! În 1908 s-a adunat cor. 42,50 în cassetă iar în cele 8 luni din anul acesta cor. 41.80.

Capitalul fondului disponibil putându-să folosi de ori de câte ori care trebuinţa spre înfrumuseţarea bisericei, adunarea generală a hotărât ca din fondul disponibil în primăvara viitoare să repareze şi renoveze cu totul biserica cu spese aproximative de cor. 600. Neavând această sumă la dispoziţie, adunarea generală a hotărât ridicarea chiar cu împrumut a sumei ce lipseşte, până la cor. 600 şi repararea bisericei tot o va face!

După începutul frumos pornit sunt însă presemne

www.cimec.ro / www.mncr.ro

că nu va fi lipsa de acest refugiu la împrumut! Ca și până acuma, așa și cu aceasta ocazie un puternic sprijin a primit Reuniunea de la prea iubita ei prețedintă de onoare, doamna Elena dr. I. Mețianu!

Pe lângă suma de cor. 100, donată în 1907, și cor.20 în anul acesta, P.O. D-sa, pentru repararea bisericei a mai oferit acuma reuniunei cor. 200.

Această faptă nobilă a avut darul de a aprinde sufletele tuturor spre o îmbrățișare tot mai intensivă a Reuniunei, așa că imediat după finirea adunării au început a să înscrie membre nouă și e speranța că în scurtă vreme toate femeile din comună se vor înșira sub steagul Reuniunei!

Nobila faptă a P.O. D-sale a îndemnat și pe alți binefăcători a o urma: astfel primarul comunei, George Brânduș, a oferit 50 cor., I. G. Colan, comerciant (Pătârlagele, România) a trimis 40 lei, d-l Iancu Axente a colectat de la d-nii Otroban N., șef de gară (Feldioara), 10 cor., A. Spitz 5 cor., V. Bruss 5 cor., Kamner&Comp. 5 cor., toți comercianți (Brașov), G. B. Cașaș cârciumar (Elópatak-Vâlcele), 2 cor., parohul Aurel Nistor a colectat de la d-nii Simion F. 5 cor., N. P .Goldman 2 cor., I. G. Eremie 2 cor. comercianți, și Horvath Al., friser 1 cor. (toți din Brașov), Ioan Vodă 2 cor., G.Nastea 2 cor. -notari, d-na Elena Șona 60 fil.(Zărnești), I. Pușcariu inv. (Poiana-Mărului) 1 cor.

Contribuiri benevole a mai căpătat Reuniunea de la d-nii Ioan Nema (Zărnești) 20 cor., G.Zătică (Bod) 1 cor., Ioan Sporea, Neculae Ilie - învățători (Feldioara), Victor Braniște, redactor (Brașov), câte 1 cor., Gizella Axente (Arpătac) 1 cor.; prin d-l Iancu Axente s-a colectat de la mai mulți binefăcători 14 cor.

Fondul disponibil e azi de cor:451.80, așa că azi Reuniunea dispune cu totul de o avere de cor.1050,25, sumă la care acum 5 ani nici prin vis nu cutezam a ajunge.

Pe lângă recunoștința adânc săpată în inimile noastre aducem și pe această cale mulțămirile cele mai călduroase P. onoratei doamne Elena dr. Iancu Mețianu, precum și tuturor onoraților domni contribuitori cu darul lor benevol, precum și tuturor onoratelor doamne, cari deși nu locuiesc în comuna noastră, totuși - spre bun îndemn - s-au înscris și sunt membre ale Reuninei, precum: Maria Moise Micu, Elena Aron Gogonea și Ana Nec, Râmeț (PoianaMărului), Victoria Vasile Mereț (Bod), Reveca I. Vodă și Maria Ioan Nema (Zărnești), Elena I. Colan (Bran), Valeria Ioan Rafiroiu (Cernatul-Inf.), Elena Alexandru Axente (București) și Reveca Ioan Nema (Ariușd).

Numele tuturor binefăcătorilor și membrelor Reuniunei să înscriu an de an în cartea de aur a Reuniunei și să pomenesc de 3 ori pe an la Sf.Liturghie"[31].

Totul este scris cu o inimă caldă și neostenită în a se bucura de vrednicia femeilor române din zonă și a generoșilor români (și câțiva străini chiar) care au contribuit pentru un ideal frumos românesc în chiar mijlocul *„tuturor curentelor dușmănoase"* și pline de nesiguranță pentru viitorul bisericii și școlilor românești.

Din apropiere de Araci, din Vâlcele, se trimitea *„Gazetei"* o veste tristă, publicată la 31 octombrie st.n., și anume faptul că *„Ioan Moga, preot greco-ortodox român în Vâlcele a răposat în anul al 61-lea al vieții și al 34-lea al evlavioasei sale preoții la 30 octombrie, st.n.ora 10"*[32].

Un alt fapt neobișnuit, petrecut la *„Granița Moldovei"*, de unde se trimitea *„Gazetei"* corespondență la 1 noiembrie stil vechi, este publicat, sub semnătura *„Grănicerul"* și cu titlul *„Repatrierea săcuilor"*, la 16 noiembrie st.n.

Ce se întâmplase? *„Astăzi au trecut prin vama secundară Bicaz-Gyergyobekas - vama principală fiind Tulgheșul - scrie „Grănicerul" venind din România, două cară moldovenești încărcate cu câte 14 copii de săcui, supuși români, originari din Ungaria, cari pentru pericolul valahizării sunt aduși pe spesele statului ungar în patria mamă.*

Luând informație de la cărăuș, acesta mi-a descoperit tot. Cei 28 copii unguri, spunea, aparțin comunelor Straja și Bicaz din Județul Neamț, plasa Tarcău, din România. Aveau ei acolo o școală cu învățător ungur, și acesta observând pericolul valahizării scumpelor odrasle arpadiene, printr-o petiție adresată conzului austro-ungar din București, acesta în conțelegere cu guvernul ungar și aprobarea guvernului român, au hotărât ca pe acești copii să-i mântuiască de această primejdie trecându-i granița și așezându-i în internate ungurești.

Primind spese de transport din partea statului ungar suma de 360 coroane, vor fi aduși cu carăle până la gara din Gyimesközéplok (Lunca de Jos), iară de acolo cu trenul, și vor fi împărțiți parte în orașul Mureș-Oșorheiu, parte în Cluj,unde își vor primi creșterea.

În timp de opt ani vor primi îmbrăcăminte și completa întreținere gratuit, adică pe cheltuiala statului ungar.

După puțină socoteală iese la iveală că pentru acești 28 pioneri va trebui să jertfească grațiosul conte Apponyi nu mai puțin ca 80.000 coroane!

Să nu uităm acum că părinții acestor pionieri, ca supuși statului român, nu contribuie cu nici o para la susținerea statului ungar; trebue să admirăm generozitatea marelui și învățatului conte cu banii și sudoarea cetățenilor nemaghiari, cari formează majoritatea locuitorilor acestei țări.

Poate că suma trimisă de guvernul unguresc nenorociților din Messina și neprimită de aceia, va alina suferințele acestor prea nenorociți români cu buze ungurești, speriați de puvoiul valahizării.

Și mai e de admirat în această afacere și liberalitatea guvernului român, care neluând în seamă actele de violență ca d. ex. expulzarea profesorului Iorga din Austria, oprirea participării studenților români din Ungaria la congresul studențesc din Iași și toate manoperile văzute și nevăzute ale guvernului ungar, îndreptate spre nimicirea existenții noastre naționale, totuși guvernul României face toate înlesnirile Maghiarilor!

Cazul acesta se întâmpla la o vamă de a doua mână. Cine poate să știe, nu cumva acest caz se întâmplă pe la toate oficiile de vamă cari încunjură iubita noastră patrie ?"[33].

Corespondentul, pe bună dreptate caustic, înfierează generozitatea guvernului ungar pe banii publici obținuți de la majoritatea nemaghiară din Ardeal și condamnă, totodată, *„bunătatea"* și *„liberalitatea"* guvernului român, care *„face toate înlesnirile maghiarilor"*.

În decembrie 1909 *„Gazeta"* mai publică două informații în care sunt implicați, cu fapte bune, intelectuali români din secuime. Astfel la 17 decembrie st.n. sunt publicate numele celor care au contribuit la *„serata literar-muzicală a teologilor români din Blaj, aranjată în 23 noiembrie curent"*, nume printre care figurează și Nicolae Puian și I. Tăslăuanu, preot în Bilbor, comitatul Ciuc[34], iar la 24 decembrie st.nou sunt publicate numele celor care și-au răscumpărat felicitările de Anul Nou pe scarna Muzeului Asociațiunii (Astrei),printre aceștia fiind și Ioan Urziceanu și Ioan Dobrean din Corbu[35].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Prin valoarea istorică, morală, informațională şi chiar literară a corespondenței româneşti din secuime în paginile *„Gazetei Transilvaniei"* suntem introduşi în problematica națională românească dintr-o zonă mai puțin cunoscută de istoriografie.

Note

1. Vezi şi: VASILE LECHINȚAN, OCTAVIAN GR. ZEGREANU, „Corespondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei" din 1889" (în continuare: „Corespondență 1889") în „Angustia" nr.2, 1997, p.321329; idem, „Corespondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei" din 1899", (în continuare: „Corespondență 1899"), în „Angustia",nr.3, 1998, p.153-158.
2. „Gazeta Transilvaniei" nr.6 din 10/23.I.19o9, p.3.
3. Vezi: IOAN LĂCĂTUŞU, „Personalități din Covasna şi Harghita". Cluj-Napoca, 1998, p.81-84.
4. „Gazeta Transilvaniei", nr.12 din 17/30.I.19o9, p.3. 5. Vezi infra, nota 3.
6. „Gazeta Transilvaniei" nr.16 din 22.I/4.II.19o9, p.3.
7. Vezi: IOAN LĂCĂTUŞU, op.cit.,p.41-51 şi 123-132.
8. „Gazeta Transilvaniei" nr.20, din 27.I/9.II.1909, p.3.
9. Idem, nr.33 din 13/26.II.1909, p.3.
10. Idem, nr.94 din 1/14.V.1909, p.5.
11. Despre înființarea Institutului de credit şi a Societății de lectură în Buzăul Ardelean, vezi „Corespondență 1899", p.156.
12. „Gazeta Transilvaniei", nr.132 din 19.VI/2.VII.1909, p.6; idem, nr.137 din 26.VI/9.VII.1909, p.5-6.
13. Idem, nr.97 din 18.II/3.III.1909, p.2.
14. Idem, nr.34 din 14/27.II.1909, p.21. Vezi biografia preotului şi protopopului Aurel Nistor în: IOAN LĂCĂTUŞU, op.cit., p. 91-96.
15. ŞTEFAN IOSIF, tatăl lui Ştefan Octavian Iosif, a redactat împreună cu IOAN DARIU (1855-1931) - învățător în Sita Buzăului şi Satulung, „Şcoala şi familia - foaie pentru creştere şi învățământ" (din 1886), care se va numi din 1903 „Şcoala şi familia, foaie peda- gogică şi literară". Iordan Datcu, „Dicționarul etnologilor români", I, Bucureşti, 1998, p.212.
16. „Gazeta Transilvaniei", nr.85 din 18.IV/1.V.1909, p.1-2.
17. Idem, nr.112 din 26.IV/5.V.1909, p.2.
18. O biografie a învățătorului George Zaharia din Întorsura Buzăului vezi în : IOAN LĂCĂTUŞU, op.cit., p.165-170.
19. „Gazeta Transilvaniei", nr.105 din 15/28.V.1909, p.4.
20. Idem, nr.110 din 23.V/5.VI.1909, p.4.
21. O biografie a lui Nicolae Bogdan, vezi în: Ioan Lăcătuşu, op. cit., p.15-20.
22. „Gazeta Transilvaniei" nr.126 din 12/25.VI.1909, p.3.
23. Idem, nr.158 din 23.VII/5.VIII.1909, p.2-3.
24. Idem, nr.164 din 30.VII/12.VIII.1909, p.3.
25. Idem, nr.184 din 26.VIII/8.IX.1909, p.2.
26. Idem, nr.185 din 27.VIII/9.IX.1909, p.3.
27. Despre Nicolae Puianu vezi: „Corespondență 1889", p.321-322; „Corespondență 1899", p.153-155.
28. „Gazeta Transilvaniei" nr.194 din 8/21.IX.1909, p.3.
29. I. Negoescu din Galați a mai contribuit cu bani pentru şcoli din secuime, vezi: „Corespondență 1899", p.152.
30. „Gazeta Transilvaniei" nr.201 din 19.IX/2.X.1909, p.6.
31. Idem, p.5.
32. Idem, nr.225 din 18/31.X.1909, p.3.
33. Idem, nr.237 din 3/16.XI.1909,p.3.
34. Idem, nr.262 din 4/17.XII.1909, p.6.
35. Idem, nr.279 din 24.XII.1909, p.3.

Abstract

The correspondence of the Romanians from „Secuime" in the „Transylvania Newspaper" – 1909

The authors plan to reconstruct in this work the life of the Romanians from „Secuime" using the correspondence mailed by these to the impressing publication „Gazeta Transilvaniei" of Braşov, in 1909. Here are presented „picturesque" events, daily or out of the ordinary, national and cultural aspects or outlooks and the evolution of the inter-ethnical relationships. Thus, we have the opportunity to meet some Romanian personalities from the Ciuc, Trei Scaune and Odorhei counties. They have asserted themselves by their fight for the survival of national life in a period hostile to this approach, when the main purpose of the Hungarian State was the „magyarization" at any costs.

Considering the historical, moral, informational and even literary value of the correspondence of the Romanians from the „Secuime" , we can more easily approach the Romanian national problems from a region less known by historiography.

Vasile Lechințan
Arhivist, Direcția județeană Cluj a Arhivelor Naționale,
Cluj Napoca, Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 10
Tel. 064/198979

Octavian Gr. Zegreanu
Medic
Cluj Napoca

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 289-292

Prelegerile şi Conferinţele ca mijloace de propagandă promovate de ASTRA, la începutul secolului XX

Inexistenţa unor cursuri şi a unor conferinţe sistematice pentru săteni impunea Astra ca factor esenţial, deşi se distinseseşi Reuniunea Română de Agricultură din comitatul Sibiu şi cea din Orăştie, dar redus în planul economic. Cele 22 prelegeri în 1901, apoi 1.100 în 1912 reprezintă o evoluţie lentă pe un lung parcurs de timp, apoi un salt important, stimulat şi de cele 2.000 koroane alocate de conducerea de la Sibiu. Conducătorii despărţămintelor sunt aceia care înfiinţează agenturi, biblioteci populare, înscriu noi membri, ţin şezători, prelegeri şi conferinţe, stimulează intelectualii satelor şi ai centrului respectiv la acţiunile culturale gândite, uneori, de centrala de la Sibiu, şi concretizate în plan local. Conferenţiarii economici ai centralei, bine specializaţi, completează, în limita timpului şi a resurselor materiale, tabloul acestui mod de eradicare a ignoranţei[1]. După 1900 începe să prindă contur în concepţia *„Asociaţiunii"* o metodologie, care se perfecţionează treptat. culminând cu cei doi conferenţiari, care vor fi angajaţi. O distincţie clară trebuie făcută între conferinţele şi prelegerile celor doi conferenţiari remuneraţi ai Astrei, anume Aurel Cosciuc, conferenţiarul „agronomic", şi Nicolae Iancu, conferenţiarul „cooperatist", ambii cu studii, ele fiind adresate fie ţăranilor, fie păturii culte locale.

În 1910, deşi fiecare despărţământ avea obligaţia a minimum 10 prelegeri, situaţia a demonstrat nivelul de implicare local în realizarea celor 497 prelegeri: Sălişte-68, Năsăud-51, Braşov-44, Beiuş-6, Panciova-1. Un număr de 17 despărţăminte au primit suma de 1.700 koroane pentru cele 305 prelegeri, premiile fiind de 50 k. (2), 100 k. (14) şi 200 k. (1). Tematic, cele 497 prelegeri se prezintă astfel: 133 - *„chestiuni culturale, sociale, morale şi religioase"*, 60 scopurile „Asociaţiunii", 97 - probleme economice, 58 - probleme de igienă şi medicină, 49 - probleme financiare, 26 - probleme de *„limbă şi literatură"*, 22 istorie şi geografie, 18 - *„chestiuni practice de drept"*, 7 - industrie şi comerţ, 27 - fără indicarea subiectului. Caracterul informativ, formativ, teoretic în general predomină în defavoarea celor de interes practic, deşi îşi face simţită prezenţa şi conferenţiarul agronomic cu 13 *„prelegeri poporale"*[2]. Totuşi, se poate aprecia că pentru ţăranul român cele mai eficiente, trebuitoare erau două elemente:

(a) instruirea prin cursuri cu caracter practic pronunţat şi la un nivel adecvat de accesibilitate;

(b) obţinerea de capital, cu atât mai mult, cu cât sumele aşteptate nu erau exagerat de mari.

Imixtiunea continuă a autorităţilor maghiare, încălcarea chiar şi a drepturilor constituţionale, a celor la care dădea dreptul Statutul aprobat al „Asociaţiunii", se resimţea şi în zonele mai depărtate de centrele comitatelor.

O densă corespondenţă, întinsă între anii 1912-1915, dădea la iveală o altă faţetă a politicii oficiale, care obliga agentura Bucium din despărţământul Şercaia (Făgăraş) să se plângă direct centralei din Sibiu împotriva obstrucţiilor preturii la organizarea prelegerilor *„populare"*. La intervenţia preturii din Bucium, Judecătoria Cercuală din Şercaia, prin adresa nr. 649/3-1915, dă curs dosarului instrumentat lui George Dobrin, învăţător în Bucium şi şef al agenturei locale, acuzat *„în chestia cauzei criminale pentru delict de defraudare"*. Asistăm la o modalitate evidentă de şicanare, presiune şi control, care s-a întins pe mai mulţi ani. Se cereau două informaţii: dacă cercul de lectură, înfiinţat în 1912, o formă atât de puţin politică, avea aprobarea oficială şi dacă taxele au fost încasate şi gestionate legal. Întrucât conducerea despărţământului Şercaia, adică dr. Hariton Pralea. preşedinte şi Valeriu Chircoiaş, secretar, se afla pe front prin *„grija"* statului maghiar, conducerea Astrei răspunde judecătoriei că înfiinţarea agenturei e statutară şi anexează statutul societăţii[3].

Odată cu prezentarea procesului verbal al conducerii despărţământului Indol (Turda) se anexează şi programul *„prelegerilor poporale"* pentru 1913/4 însoţit de rugămintea ca centrala *„să intervină pe lângă minister să se dea ordin fibireilor să nu mai oprească ţinerea prelegerilor"*. Conducerea Astrei acceptă să trimită o plângere Ministerului de Interne *„arătându-se toate abuzurile administraţiei împotriva instituţiunii noastre"*, dar nu am găsit vreo dovadă a trimiterii protestului preconizat. Teama se făcea resimţită şi la nivelul conducerii societăţii sibiene[4].

Lente Oprişiu, tânăr absolvent din Blaj, scria Astrei în 1914 că în vara anului precedent a ţinut conferinţe în satele din Ţara Oltului în urma unei decizii a *„clericilor"* din Blaj. Programul acestor conferinţe fusese înaintat conducerii despărţământului Făgăraş, care a înştiinţat autorităţile. După un itinerar prin 9 sate, pretorul din satul următor îl acţionează în justiţie pentru că nu i-a cerut permisiunea pentru conferinţă[5].

Practica obstrucţionării era de mult timp uzitată de autorităţile maghiare. În şedinţele din 25 octombrie şi 24 noiembrie 1913 ale despărţământului Braşov se menţiona că *„s-au luat dispoziţii şi pentru ţinerea conferinţelor asupra cărora poliţia din Braşov a început să impună taxe"*[6].

În destule despărţăminte iniţiativele individuale sunt cele care determină mutaţii, noi evoluţii sau cel puţin clarificări de situaţii. Pentru preotul Vasile Debu din Cincşor (Făgaraş) *„nelucrarea şi lâncezeala"* din despărţământul şi pretura Cincul Mare, *„unde nu s-a făcut absolut nimica în folosul poporului şi pentru înaintarea lui"*, l-au mobilizat spre soluţia conferinţelor organizate împreună cu teologul învăţător I. Pica în toate satele din despărţământ. La Bruiu şi la Şomărin adunările sătenilor au fost întrerupte şi interzise din ordinul pretorului cercual de către notarii locali *„pentru conturbarea ordinii publice"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Cei doi sunt condamnați *„la o zi arest și 50 k. pedeapsă în bani, plus spesele în sumă de 45 k."*. Motivul acestei sentințe „barbare", cum o califică preotul, l-a constituit faptul că nu s-a *„cerut concesiunea pentru conferințe de la «domnul notar» și de la «domnul primar»"*, sași de origine. De altfel, nu era prima măsură administrativă locală pentru această culpă. Se cere intervenția Astrei pentru a fi stopate abuzurile unor demnitari locali și *„ca să nu mai obțină cazul"* în care *„conferențiarii să fie expuși șicanelor tuturor nădrăgarilor"*[7].

În 1913 dr. Teodor Mihali a făcut o donație de 5.000 koroane în scopul realizării unor *„prelegeri"* între țărani, dar suma e depusă spre mijlocul anului 1914. Ioan I. Lăpădatu avansează ideea de a realiza personal, ajutat de prieteni, planul de 180 prelegeri la sate în schimbul respectivei sume, care ar trece în *„fondul ziariștilor"*. Conducerea Astrei nu agrează propunerea și promite donatorului că va pregăti un program pentru 3 ani *„pentru propagandă economiei raționale în cadrele Asociațiunii"*. Planul *„prelegerilor economice"* va fi redus apoi la cererea donatorului la 2 ani și restrâns ca arie la comitatele: Maramureș, Sătmar, Solnoc-Dobâca și Bihor. Amploarea propagandei economice preconizată a avut aceeași soartă ca și alte proiecte ce-și propusese deja *„Asociațiunea"* în acele momente și nu numai[8].

Uneori mai vizibil se arăta interesul pentru partea financiară a prelegerilor. Referindu-se la anul 1913, despărțământul Năsăud raporta: *„Urmări practice de pe urma acestei prelegeri anul trecut nu am putut înregistra și aceasta din cauza situației financiare nesigure și continuu încordate..."*[9].

Prelegerile ocupau cea mai mare parte din spațiul unui raport anual cu cele șapte puncte ale chestionarului trimis de centrală despărțămintelor, dată fiind menționarea titlurilor fiecărei conferințe și prelegeri în parte. Dacă în 1914 despărțămintele Abrud-Câmpeni, Bocșa, Sibiu ș.a. nu au înregistrat nici o prelegere, despărțământul Băsești apare cu 1, Gherla cu 16, Beiuș cu 76, Beclean cu 92[10].

Numărul relativ mare al prelegerilor se armoniza cu diversitatea tematică, pregnantă de altfel, în rapoartele anuale. Câteva exemplificări sunt ilustrative în acest sens: *Cultivarea pomilor, Însemnătatea mașinilor agricole și a tovărășiilor economice, Despre asigurarea vitelor, Îmbrățișarea meseriilor, Despre contracte și testamente, Despre procese, Legea pentru izlazurile comunale, Combaterea concubinajelor, Urmările beției, Viața lui Iisus (cu „proiecțiuni" de „Schiopticon"), Despre zestre și averea particulară a femeii, Jocul de cărți, Igiena copiilor, Igiena poporală, Însemnătatea școalei în viața poporului nostru, Ștefan cel Mare și luptele lui, Vederi din România (Săliște), Jubileul reginei Carmen Sylva (Zărnești)* ș.a.[11].

Pentru stimularea prelegerilor în despărțăminte, Astra instituie în 1914 un număr de 25 premii (*„ajutoare"*) a 50 koroane și 100 koroane, prin circulara sa din 23 martie 1914. Premiile de 100 koroane sunt primite de despărțămintele Baia Mare, Becicherec și Beiuș, iar cele de 50 koroane de 27 despărțăminte ca Abrud, Șimleu, Vârșeț ș.a.[12].

Dacă în 1913 au avut loc 1.226 prelegeri, la care adăugăm cele 242 ale conferențiarilor centralei, adică 1.468 prelegeri, în 1914 numărul lor e de numai 575. În 1915 ele nu mai sunt menționate, ca în 1916 să fie pomenite 3 prelegeri[13].

Rolul prelegerilor sătești din punct de vedere instructiv era totuși mult mai limitat decât se crede, dar el fortifica conștiința poporului împotriva politicii de maghiarizare, îi concentra atenția și voința de la problemele mărunte cotidiene la cele fundamentale, care stăteau spre rezolvare în fața românilor.

Nu surprinde varietatea tematică a cărui scop era lărgirea orizontului săteanului, care ducea o viață izolată, patriarhală. Tenta de educație morală era pregnantă, astfel sunt combătute tare ca: alcoolismul, jocurile de noroc, lenea, sectele religioase, concubinajul, lipsa credinței. Erau dezvoltate sentimente de înaltă valoare morală: munca, întărirea familiei, dezvoltarea sentimentelor religioase ș.a. De asemenea, se dădeau unele informații de bază legate de aspecte ale agriculturii, specifice muncii țăranilor. Nu lipsesc nici informații despre importanța mașinilor agricole, tehnologie agricolă, care nu era la îndemâna țăranului român. Surprind teme legate direct de România și care aveau menirea de a menține trează conștiința națională, legătura cu *„țara"*.

Prelegerile se puteau organiza în mod special, dar, de regulă, ele erau legate de anumite acțiuni: adunări cercuale și aveau loc adesea în biserici la sfârșitul slujbei pentru a capta interesul a cât mai multor săteni, șezători, cursuri pentru țărani, alte acțiuni.

De altfel, importanța prelegerilor era evidențiată chiar de revista Transilvania, anume că *„este una din problemele principale ce trebuie îmbrățișate de despărțăminte..."*. Politica culturală a *„Asociațiunii"* se adresa cu precădere segmentului majoritar al populației românești, adică țărănimii, în sprijinul căreia nu venea nici o instituție de stat maghiară decât în mod condiționat, cum era cazul școlii de stat. Edificator este rezultatul politicii de deznaționalizare forțată a românilor din secuime, care n-a încetat din 1919 până în prezent.

Revista Transilvania, nu face distincție uneori între prelegeri și conferințe, cum de altfel, nu fac nici cei doi conferențiari sibieni. Nu au fost acordate premii pentru conferințe[14]. De altfel, premiile se acordau acelor despărțăminte, care s-au angajat să desfășoare o *„activitate sistematică"* în acest domeniu și numai pentru *„prelegeri"*[15].

Despărțământul Blaj se aștepta la suma de 100 koroane pentru conferențiarii săi în număr de 10 pentru *„conferințele economice"* preconizate . În lista anexată sunt 6 preoți, 3 profesori, 1 „secretar"[16]. Aceeași sumă e pretinsă de despărțământul Cluj, care enumeră titlurile celor 13 *„conferințe"*, din care exemplificăm: *Întâiele ajutoare la îmbolnăviri, Vlaicu și Stroescu, Ce este biserica românească, Din scăderile poporului nostru, Cum să facem testamentele* ș.a. Dar despărțămintele se refereau tot la prelegeri, deși în rapoartele anuale se face departajarea respectivă.

Conferințele pentru intelectuali sunt prezente și ele: dr. Horațiu German - Impresii din America (Brad), Onisifor Ghibu - Dorințele tinerimii universitare, Spiru Haret, (Cluj), dr. I. Ciordaș - Curtea cu juați, dr. C. Pavel - Ioan Luca Caragiale, Aurel Magier - Despre românii din Bucovina (Beiuș), I. Lupaș Șaguna și Eötvös, S. Dragomir - Revoluția iobagilor: Horia, 1784, dr. Eleonora Lémenyi - Drama clasică și romantică franceză (Sibiu), dr. Aurel Crăciunescu - Trecerea de la păgânism la creștinism (Sibiu) ș.a. Între conferențiarii din Sibiu din 1914 apar Simion Mehedinți și Al.Tzigara-Samurcaș din România[18].

Mai rar sunt cuprinse conferințele în rapoarte, astfel, în 1914 constatăm 4 la Brad, 7 la Zărnești și 10 la Sibiu, dar la Sibiu acestea sunt în fapt conferințele cursului sistematic al centralei[19]. Prelegerile aveau o anume importanță doar dacă erau însoțite de exemplificări practice, în cazul celor cu caracter agricol. Conferințele aveau un caracter nu numai cultural, ci și unul evident etnic și indirect politic, elemente, pe care le putem observa și la unele din-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tre prelegeri.

Conferinţele erau pregătite în prealabil cu minuţiozitate şi nu odată cu sacrificii materiale. Farmacistul Virgil Albescu din Gurahonţ scria în 15 iunie 1914 că pentru adunarea generală din 26 iulie 1914, pe care şi-o dorea cât mai impunătoare, a convenit cu medicul Robu pentru conferinţa cu titlul *Boalele molipsitoare*, iar cu doi profesori pentru alte două conferinţe exemplificate prin *„schiopticon"*. Conferenţiarul agronomic, A.Cosciuc, era invitat să conferenţieze despre *„legea izlazurilor"*[20]. Deşi conferinţele erau în genere pregătite, cele mai izbutite erau totuşi cele ale reprezentanţilor despărţămintelor şi ai Sibiului. Caracterul lor era nu numai de natură morală, educativă, dar şi cu tentă pragmatică, dacă ne referim la conferinţele celor doi conferenţiari ai *„Asociaţiunii"*, cel agronomic şi cel cooperatist. Importanţa prelegerilor era mai redusă, dar absolut necesară contextului; în cazul conferinţelor pe teme de specialitate destinate ţărănimii, în mod cert câştigul era superior, chiar dacă în ultimă instanţă numai obţinerea de capital rezolva problema acestei categorii sociale, baza naţiunii române, atât de oropsite social şi naţional. Destul de târziu ajunge şi Astra la ideea tipăririi celor mai izbutite conferinţe, iar Oct. C. Tăslăuanu primea însărcinarea concentrării conferinţelor ţinute în sala festivă de la Sibiu în iarna anului 1913/1914[21]. O idee benefică şi ea anulată de război. O distincţie se impune a face între prelegerile şi conferinţele pregătite pentru populaţia rurală şi conferinţele care vizau exclusiv pe intelectualii din zonă. În Transilvania devenise deja cunoscut cursul special de la Sibiu, care purta pecetea centralei, bazat pe prestigiul unor personalităţi, inclusiv din Cernăuţi şi România.

Iată câteva date asupra conferinţelor din despărţăminte: 1913 - 154, 1914 - 53, 1915 până în 1918 - 0. Numărul şezătorilor, ocazie potrivită pentru prelegeri şi conferinţe, a scăzut de la 47 în 1913 la 23 în 1914, ca în următorii ani să dispară cu totul[22].

Cei doi conferenţiari desfăşoară o prodigioasă activitate. N. Iancu, conferenţiarul cooperatist, a raportat: 11 *„conferinţe"* în 10 sate din 3 comitate în noiembrie-decembrie 1913, 13 *„conferinţe"* în 14 sate din 8 comitate, în februarie-iunie 1914, toate referitoare la înfiinţarea de bănci şi însoţiri de consum săteşti. Până la jumătatea anului 1914 a înfiinţat 18 bănci populare în 18 sate din 10 comitate, a reactivat 7 bănci populare din 5 comitate" şi a pregătit pentru înfiinţarea unor bănci 11 sate din 11 comiate. Îndrumări au fost date unui număr de 60 sate, iar o corespondenţă bogată a fost purtată cu peste 200 reprezentanţi ai unor sate din Transilvania şi Banat. La rândul său, A. Cosciuc, conferenţiatul agronomic, susţine 141 *„prelegeri"* în 68 de sate în prima jumătate a anului 1914; dintre aceste *„prelegeri"* o bună parte au avut loc în 21 de sate din zona Vârşeţului. Observăm însă, că în afara prelegerilor pe tema de specialitate, A. Cosciuc a ţinut şi *„prelegeri"* despre Iisus ori pe teme de cultură generală[23]. N. Iancu utilizează termenul de conferinţe, iar A. Cosciuc pe cel de prelegeri.

Principalele piedici, care au stat în faţa Astrei ca centrală, dar şi a despărţămintelor au fost multiple: cele de ordin material, atitudinea de obstrucţionare a autorităţilor locale, indiferentismul unei bune părţi a intelectualităţii locale, precum şi lipsa de iniţiativă şi unitate[24].

Propaganda iniţiată de Astra se baza pe mijloacele tipice epocii, pe o experienţă câştigată de centrala de la Sibiu în relaţia sa cu localităţile rurale şi oraşele din Transilvania şi Banat, în condiţiile unor comunicaţii dificile, cu zone rurale izolate şi fără cale ferată, de reală înapoiere economică şi culturală. Se mai adăugau şi poziţia autorităţilor maghiare, profund ostilă, dar şi lipsa de unitate a intelectualităţii româneşti. Conferinţele, publicaţiile şi adunările generale erau formele cele mai mult uzitate de exprimare.

La adunările generale ale agenturilor ori despărţămintelor, intinerante în satele şi comunele despărţământului şi care aveau loc adesea în biserică, după terminarea slujbei, se ţineau *„prelegeri"* şi, uneori, conferinţe. Prelegerile erau de regulă modeste şi, câteodată, improvizate, depindeau de inspiraţia vorbitorului, de regulă, preotul ori chiar învăţătorul, şi aveau un caracter pregnant moralizator, educativ, în parte informativ. Sensul lor era mai ales acela de a crea unitate sufletească şi etnică, ca bază a rezistenţei antimaghiare şi ca element de susţinere a P.N.R. Schimbul de conferenţiari între diferite centre a mărit aria contactelor individuale şi de grup şi a contribuit la coeziunea etnică.

În instrumentarul propagandistic al Astrei conferinţele şi prelegerile ocupau un loc care nu poate fi neglijat. mai mult ele se regăsesc în toate rapoartele, ceea ce exprimă nu numai importanţa lor în sine în politica culturală gândită la Sibiu, dar şi optica evidentă de a se da prioritate masei rurale, majoritare a românilor. Efectul dat de concentrarea etnică a unui grup, relativ bine delimitat, uneori şi din sate diferite, în cazul adunărilor cercuale, egala cel puţin latura formativă a conferinţelor şi prelegerilor.

Note

1. Cursurile şi prelegerile poporale. în Revista Economică, nr.43 din 26 oct.1913, p.465; nr.45 din 9 nov.1913, p.481-483; Ridicarea satelor noastre, în nr.20 din 17 mai 1913, p.278. Vezi şi V. CURTICĂPEANU, Mişcarea culturală românească pentru Unirea din 1918, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p.116-117; ION MARIŞ, Tradiţie şi actualitate în răspândirea culturii, în vol. ASTRA 125 de ani. Sub redacţia Dr.VICTOR GRECU. Sibiu, 1987, p.275.

2. Rev. Transilvania, XLII, 1911, nr.4, p.488-490; OCTAVIAN GOGA, Mijloacele de propagandă literară şi culturală ale „Asociaţiunii", ibidem, 1911, nr.4, p.385-389. Lista conferinţelor ţinute în adunările generale între 1862-1910 e relevantă pentru varietatea tematicii. Cf. p.386-388. Din 1905 au fost alocate anual câte 2.000 k. ca premii, iar între anii 1906-1910 s-a cheltuit suma de 14.238 k. Situaţia prelegerilor: 1900 - 32 prelegeri, 1901 - 22, 1903 - 40, 1904 - 40, 1905 - 44, 1906 - 149, 1907 - 341, 1908 - 354 prelegeri şi 51 conferinţe, 1909 - 389 prelegeri şi 73 conferinţe. Vezi p.388-389, p.536-544, 549-500. În perioada 1910-1918 situaţia prelegerilor şi conferinţelor: 1910/11 - 558, 1911/12 - 775, 1912/13 - 1201, 1913/14 - 1380, 1914/15 - 628, 1915/16 -1919/20-0. Cf. Mijloacele de propagandă literară şi culturală ale „Asociaţiunii", 67, 1936, nr.4, p.241.

3. A.N. Sibiu, fd.Astra, reg.nr.9, f.60v.; 10, f.8v-9; 13-1v., 181-182; doc.nr.962, 1047/1915; 1042/1915, pct.378, f.165-166; 1152/1915, pct.409, f.181-182; 46/1916, pct.17, f.8v.-9. Uneori autorităţile aduceau grave acuzaţii celor care ţineau prelegeri. Să exemplificăm: *„Preotul Grigore Vermeşan din Pesac este pus sub pază politică fiindcă în august 1914 a găzduit în locuinţa sa un reprezentant al «Astrei» care a făcut în faţa săteniior expuneri axate pe tema luptei românilor pentru independenţă, fapt calificat de organele de stat locale drept **«delict de agitaţiune»**"*. Cf. IOAN MUNTEANU, Mişcarea naţională din Banat. 1881-1918. Timişoara, 1994, p.211.

4. Doc.nr.661/1914, pct.123, f.27; rev. Transilvania, XLV, 1914, nr.7-9, p.271.

5. Doc.nr.39/1914.

6. Doc.nr.99/1914, pct.16, f.5.

7. Doc.nr.71, 759/1914, 898/1915. Judecătoria cercuală din Şercaia, prin adresa nr.649/3 - 1915, cerea deslușiri Astrei. Despărţământul Scini (Maramureş) amintea şi el despre prelegerile *„odinioară oprite"* Cf.doc.nr.189/1915, pct.54, f.25v.-26.

8. Doc.nr.1502/1914, pct.227, f.67v. 68; 1503/1914, pct.331, f.80v.-81; Prelegeri economice, în rev. Transilvania, 1914, nr.7-9, p.251; nr.10-12, p.509.

9. Doc.nr.1523/1914. Vezi şi GRIGORE BELDEAN, ASTRA în viaţa spiri-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tuală a Sălajului, în vol. ASTRA. 1861-1950. 125 de ani de la înființare. Sub redacția dr.VICTOR GRECU, Sibiu, 1987. p.163-164.
10. Rev. Transilvania, XLVI, 1915. nr.7-12. p.112, 114. 116, 119, 125, 143-144.
11. Ibidem, 1914, nr.7-9, p.256-258. 261, 266, 267, 283, 292 ş.a.; 1915, nr.7-12, p.113, 115-117, 122, 140-141. Vezi şi: Arhivele Naționale Bistrița, fd. Despărțământul Năsăud al Astrei, nr.131, f.5.
12. Doc.nr.333, 430, 536, 632. 1301. 1405/1914; 661/1914, pct.130. f.28; Despărțămintele, în rev. Transilvania, 1914, nr.3, p.120; 1915, nr.7-12, p.103-104. In 1913 au fost acordate 23 premii a 50 k. Cf.1914, nr.7-9, p.243244.
13. Rev. Transilvania, 1914. nr.7-9. p.293-294; 1915, nr.7-12, p.103; 1916, nr.712, p.99-101; 1917. nr.7-12. p.103; OCTAVIAN GOGA, Mijloacele de propagandă..., p.241. Vezi şi: VIOREL FAUR, Pagini din lupta populației din sudul Bihorului pentru afirmarea culturală (Activitatea despărțământului beiuşan al „Astrei" între anii 1898-1914), în Crisia, VIII, 1978. p.451-452. 461. 481-482; idem, Contribuții la cunoaşterea acțiunilor de constituire a despărțământului Tinca al „Astrei" şi a primelor demersuri pentru înființarea celor de la Salonta şi Vaşcău X1912-1914, în Crisia, VIII. 1978, p.618.
14. Ibidem, 1915. nr.7-12. p.103-104.
15. Ibidem, 1914. nr.7-9. p.243.
16. Doc.nr.536/1914.
17. Doc.nr.430/1914. Pentru despărțământul Alba Iulia vezi doc.nr.333/1914. Mai vezi: doc.nr.954/1914. pct.179. f.38; pct.181, f.39-40; pct.190, f.41.
18. Rev. Transilvania, 1914, nr.7-9. p. 258.262. 280. 286; 1915, nr.7-12, p.118, 120, 137.
19. Ibidem, 1915, nr.7-12. p.120. 137. 142; doc.nr.1523/1914.
20. Doc.nr.1301/1914. Recuzita tehnică consta din diapozitive, utilizate la aparatul numit „schiopticon". Cf.doc.nr.767. 1315/1914; 132. 784 /1915. Mai vezi şi doc.nr.465, 554. 632. 1111. 1954/1914; rev. Transilvania, 1915, nr.712, p.120. 137.
21. Doc.nr.563/1914. Nu întotdeauna inițiativele locale erau onorate de cei de la centru, dar nici vâltoarea războiului nu o permitea. Gavril Branea din Petelea (Reghin). se plângea că textele a 16 conferințe *„economice"* predate lui Oct. C. Tăslăuanu spre publicare nu au fost nici publicate, nici înapoiate. Cf.doc.nr.1725/1914. Mai vezi şi: I. MUSCĂ, Documente privind activitatea despărțământului Jibou al Astrei X1912-1918, în Acta Musei Porolissensis. XIX. 1995. p.239.
22. Rev. Transilvania, 1914. nr.7-9. p.293-294; 1915. nr.7-12, p.143-144; 1919, nr.1-12, p.8, 16.
23. Ibidem, 1914, nr.7-9. p.295-309; 1915, nr.7-12, p.145-149.
24. A.COSCIUC menționa indiferentismul *„inteligenței de la sate"*. Cf. doc.nr.1080/1914. Vezi şi: DORIN GOȚIA, Un memoriu de activitate al Astrei înaintat Ligii Națiunilor. în Repere sibiene, Sibiu, vol.III, 1982, p.305. Mai vezi: PAMFIL MATEI, ASTRA. 1861-1950, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p.284-285.

Abstract

The University Lectures and Conferences as propaganda means promoted by ASTRA

This research refers to the propaganda promoted by ASTRA. This propaganda relied on the specific means of those times and also on the experience which was gained by the head office from Sibiu in its relationships with the rural localities and the cities from Transylvania and Banat in that conditions of difficult communications. The hostile position of the Magyar authorities and the missing unity of the Romanians added to this, too.

The publications, general meetings, university lectures and conferences in the propaganda instruments of Astra occupied a place that cannot be overlooked.

Dorin Goția
Arhivist Dr., Direcția județeană Sibiu a Arhivelor Naționale
Sibiu, Str. Arhivelor, nr. 1
Tel. 069 / 431359

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 293-296

Un document inedit privind Despărțământul BRAŞOV al ASTREI

aparținând profesorului NICOLAE BOGDAN

În fondul ASTRA al Arhivelor Naționale, Filiala Sibiu există un document olograf elaborat de profesorul Nicolae Bogdan, în 1911, pe care îl aducem în atenția cercetătorilor prin prezenta comunicare[1]. Este vorba de o schiță istorică a Despărțământului Brașov al Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român(Astra). Cuprinde treisprezece pagini manuscrise pe file de caiet, purtând titlul *Istoricul Despărțământului*, iar la sfârșit, semnătura lui Nicolae Bogdan și calitatea de director al acestui despărțământ.

Nicolae Bogdan este una dintre personalitățile învățământului și culturii românești plecat de pe meleagurile Covasnei. S-a născut la 10 martie 1867 în Hăghig, într-o familie de țărani cu 11 copii[2]. Urmează cursurile școlii primare din satul natal, liceul în Brașov pe care îl absolvă în 1887 și Universitatea din Cluj specializându-se în limbile latină și maghiară (1891). După terminarea facultății, vreme de un sfert de veac, se afirmă pe plan școlar ca profesor la Gimnaziul de stat din Brașov. Se remarcă prin calitățile didactice, prin publicistică și ca autor de manuale școlare. „*Gramatica limbii române*" care a cunoscut trei ediții și „*Limba maghiară pentru clasele I-IV*" au fost manuale după care au învățat generații întregi de elevi în anii dinaintea Unirii Transilvaniei cu România. Odată cu pătrunderea armatelor române în Transilvania, în august-septembrie 1916, Nicolae Bogdan se pune la dispoziția administrației românești, urmând destinul tragic al retragerii peste Carpați. În anii 1917-1918, la Stockholm și la Paris va activa, alături de Take Ionescu, Octavian Goga, Traian Vuia și alți intelectuali români din exil, pentru înfăptuirea idealului unității naționale[3].

La o vârstă la care mulți se gândesc la anii pensionării, Nicolae Bogdan este chemat să pună bazele învățământului liceal românesc din Cluj, în calitate de director al nou înființatului liceu de fete „*Regina Maria*"[4]. Va conduce destinele acestei școli până în anul 1932 înscriind-o pe o traiectorie de referință în istoria școlilor clujene.

În perioada activității didactice de la Brașov (1891-1916), Nicolae Bogdan, la fel ca cea mai mare parte a intelectualilor români din vremea aceea, desfășoară o bogată muncă pe tărâm cultural și politic în cadrele Asociațiunii și ale Partidului Național Român. În timpul în care profesorul Andrei Bârseanu era director al Despărțământului Brașov al Asociațiunii, Nicolae Bogdan este ales secretar al comitetului despărțământului. Timp de un deceniu (1898-1908), tânărul profesor de gimnaziu își face ucenicia în treburile culturale ale Asociațiunii. Era perioada în care se apropia semicentenarul activității sale. În același timp Comitetul Central al Astrei se străduia să activeze despărțămintele și agenturile orientându-și stăruințele pentru atragerea în cadrele Astrei a unui număr cât mai mare de intelectuali și țărani. Inițierea Bibliotecii poporale a Asociațiunii, itinerarea prin agenturi a adunărilor generale ale despărțămintelor, subvenții pentru școlile românești din Secuime, organizarea bibliotecilor populare în agenturi erau inițiative menite să răspândească cultura națională în popor. După plecarea lui Andrei Bârseanu la Sibiu, Nicolae Bogdan este ales director al Despărțământului Brașov, funcție pe care o îndeplinește din 1908 și până la refugiul său peste Carpați, în toamna anului 1916. Perioada în care Nicolae Bogdan s-a implicat în destinele Asociațiunii în zona Brașovului și Trei Scaunelor este una dintre cele mai rodnice în realizări din întreaga istorie a Astrei.

În condițiile în care în anul 1911 s-a sărbătorit semicentenarul Asociațiunii, Nicolae Bogdan, bazat pe arhiva ce o avea la dispoziție și, în primul rând, pe protocoalele comitetului despărțământului pe care le invoca el însuși drept sursă de informații, elaborează documentul intitulat „*Istoricul Despărțământului*", pe care îl publicăm integral în forma ografă. El cuprinde repere generale ale evoluției despăr-țământului, începând de la înființarea lui, în 1870 și până la data redactării documentului. Este de remarcat tonul ponderat, fără nici o urmă de avânt apologetic neacceptat de documente, boală de care sufereau și suferă încă multe din referirile la activitatea Asociațiunii.

Aflăm, rând pe rând, date privind înființarea și activitatea despărțământului, momentele de criză, reorganizările succesive, personalitățile care s-au succedat la conducerea lui, începând cu Ioan Petric, director al despărțământului timp de 15 ani (1870-1895), V. Voina (1895-1898), Andrei Bârseanu (1898-1908) și continuând cu autorul manuscrisului. Sunt consemnați secretarii despărțământului, precum și cei mai de seamă intelectuali care s-au integrat în susținerea activităților Astrei în cadrul Despărțământului Brașov, Bartolomeu Baiulescu, I. Barac, Iosif Pop, Iacob Mureșianu, Diamandi Manole, Gh. Maior.

Documentul amintește zonele de arondare, structurile organizatorice teritoriale, istoricul organizării agenturilor, direcțiile de acțiune și inițiativele despărțământului în teritoriu: prelegeri populare, biblioteci itinerante, expoziții, distribuirea de ajutoare, natura și beneficiarii acestora, scopurile educaționale și mijloacele de atingere a lor.

În ansamblu, documentul este util și chiar indispensabil cunoașterii rosturilor și resorturilor intime care au dat viață unei intense vieți cultural-naționale românești în cea de a doua jumătate a veacului trecut și în primul deceniu al secolului nostru în zona Brașov-Trei Scaune.

Istoricul despărțământului

Despărțământul s'a înființat în anul 1870. La început sub numirea de: Desp. Brașov-Treiscaune al Asoc. trans. p. lit. rom. și cult. pop. român, iar dela noua arondare, votată în ad. gen. din Reghin (1890): Desp. I (Brașov) al

www.cimec.ro / www.mncr.ro

As. etc.

Dela înfiinţarea sa şi până azi Desp. a funcţionat neîntrerupt şi s'a folosit de felurite mijloace pentru popularizarea As.

O singură criză se poate observa în viaţa Desp., anume dela 1895-1898, când era ameninţat cu destrămarea.

Prin reconstituirea din 15/2 Martie 1898, făcută sub conducerea d-lui dir. Gimnazial V. Oniţiu, ca delegat al comitetului central însă, Desp. se reculege şi organizându-se din nou ia avânt. De atunci încoace, prin întemeerea de biblioteci ambulante, prin plasarea lor prin agenturi, prin întroducerea prelegerilor poporale prin delegaţi emişi din sinul comitatului şi prin conferenţiari specialişti, precum şi prin împărtăşirea poporului cu diferite favoruri, Asoc. străbate tot mai adânc în păturile dela ţară, aşa încât puţine (2-3) comune sunt pe teritoriul Desp. nostru, cari să nu-i fi gustat binefăcătoarele roade.

Primul director al Desp. a fost fericitul protoprosbiter al Braşovului Ioan Petric, care timp de 15, până la anul 1895, a condus Desp. cu zel şi cu abnegaţiune.

Dânsului i-a urmat fericitul protopresbiter V. Voinea, dela 1895-1898; dela 1898 - până la 1908 de prof. A. Bârseanu, iar de atunci încoace dl. prof. N. Bogdanu.

Secretarii (actuarii) Desp. au fost: fericiţii: Dr. I. Meşotă, dir. Gim, Dr. N. Pop, corector gimn. Iosif Maxim, prof., iar dintre cei cari sunt în viaţă domnii: A. Bârseanu, Dr. I. Blaga, N. Bogdan, şi Dr. A. Bogdanu profesori.

Pelângă aceştia cei mai de valoare bărbaţi de pe teritoriul Desp. se angajază ca membri ai comitetelor de pe vremuri şi cu zel şi abnegaţiune servesc şi promovează scopurile Asociaţiunei.

Între aceştia amintim pe fericiţii B. Baiulescu, prot. or. I. Barac prot, Iosif Pop jude, Iacob Mureşianu, D. Manole, Gt. Maior etc.

Că dela început s'a lucrat după un plan bine definit în conducerea As. dovedeşte împrejurarea, ca primul comitet, pentruca să poată străbate mai uşor cu lucrările sale, a împărţit întreg Desp. în mai multe cercuri (tracturi) sub conducerea respectivilor protoprosbiteri tractului.

Aceste cercuri erau următoarele:

Cercul	I	Protopopiatul prim al	Braşovului
//	II	//	al Voilea
//	III	Tractul	Branului
//	IV	//	Treiscaunelor
//	V	//	Hidvégului (Heghigului)

sub conducerea prot. or. I. Moga (Vâlcele).

Tot primul comitet a făcut conspectul celor 55 comune aflătoare pe teritoriul Desp. împreună cu statistica tuturor sufletelor române aflătoare în ele (erau cu totul 55000 de suflete) lucru pentru care comitetul îşi exprimă mulţămita comitetului cercual.

Pe lângă această împărţeală s'a trecut la organizaţia agenturilor comunale.

Procesele verbale arată că dela început s'a încercat în repeţite rânduri organizarea lor, dar fără de rezultatul real, căci deşi pe hârtie dăm în două rânduri de mai multe agenturi organizate avându-şi comitetele lor, despre oareşicare viaţă în agenturi nu se poate vorbi, decât numai dela întemeerea şi plasarea bibliotecilor poporale prin agenturi (1898).

Adunări generale s'au ţinut în fiecare an (afară de anii 1886-88) când nu s'au putut ţinea din acuza crizei financiare, prin care a trecut Desp. şi afară de timpul crizei de 3 ani (1895-98), cari erau adevărate sărbători naţionale, unde se ţineau disertaţiuni. se dedeau producţiuni, se distribuiau premii, cărţi şi s'au organizat şi câteva espoziţiuni, ami ales de manufacturi şi industrie de casă.

Între dizertanţi. dintre cei răposaţi amintim pe: B. Baiulescu, I. Lăpădat, Ioan Popea.

Expoziţii s'au aranjat în Codlea (1885), Turcheş (1890), Prejmer 1892. apoi în Braşov cu ocaziunea adunărilor generale ale *Asociaţiunei* 1883 şi 1906.

Foarte des s'au distribuit ajutoare de câte 30, 40, 50 fl. Pentru procurarea de cărţi şi rechizite şcolare, mai ales pentru şcolile române din Săcuime, (anii 1873-1885); apoi câte 15-30-40-50 fl. pentru ajutorarea învăţăceilor dela meserii (1873-1885), mai târziu pentru acei măeştrii, cari ţineau ucenici români cel puţin 3 ani şi-i şi îmbrăcau; apoi premii de câte 10 fl, (1890-91) pentru cele mai bune disertaţiuni poporale, pentru învăţătorii, cari vor propune mai bine lucrul de mână; pentru cele mai bune coruri poprale; apoi dela 1898 încoace premii decâte 15, 20, 30 cor. Pentru grădinile şcolare, premii decâte 30-50 cor. Pentru instrucţiunea de analfabeţi.

S'au distribuit cărţi în nenumărate rânduri, iar în timpurile mai nouă s'au distribuit seminţe, altoi şi o maşină de tăiat sfecle (1910).

Între problemele mai importante, cari au ocupat comitetele de pe vremuri, în primul rând a fost combaterea alcoolismului printre poporul român şi în special la Românii de pe teritoriul Desp. nostru.

Spre acest scop în anul 1873 s'a înfiinţat o Reuniune pentru înfrânarea beuturilor spirtoase ca secţiune a Desp.

Tot spre acest scop comitetul Desp. s'a arestat către adunarea g. din Sebeş (1872) să intervină la Arhipăstorii bisericelor noastre cerându-le concursul pentru combaterea acestui flagel.

Dela 1898 încoace s'a ţinut aproape în fiecare comună a Desp. prelegeri însoţite de proecţiuni combătându-se cu succes acest rău.

Pelângă chestiile culturale s'a dat deosebită atenţie, chestiilor economice.

Încă în anul 1874, în Vâlcele, se hotărâse a se înfiinţa în sânul Desp. As. o *secţiune agronomică* cu luarea în consideraţie a economiei de vite.

Secţiunea nu s'a înfiinţat (cel puţin nu i-am dat de urmă), dar ideea n'a încetat a fi una din principalele preocupaţiuni ale comitetelor, dovadă că în ad. g. din Herman (1900) comitetul primeşte mandat să înfiinţeze o Reuniune agronomică comitatenză.

Adunarea de constituire s'a şi ţinut încă în toamna aceluiaş an, s'au votat statutele şi s'au aşternut Ministrului de comerciu spre aprobare, dar fiind vorba de reuniune cu caracter român, Ministrul a denegat aprobarea statutelor.

Comitetul Desp. însă a continuat şi continuă şi azi cu propagarea culturei economice în cadrul Asociaţiunei folosindu-se de toate mijloacele ce-i stau la dispoziţie.

Tot acest scop avea să-l servească şi înfiinţarea unei şcoale de ţesut în Săcele, care preocupase mult comitetul printre anii 1880-84.

Se făcuseră şi unele subscrieri spre acest scop (în an. 1883 erau subscrişi 1977 fl), se votaseră şi statutele dar din cauza *"împrejurărilor nefavorabile"* cum se esprimă

www.cimec.ro / www.mncr.ro

procesul verbal, în realitate însă din cauza lipsei de interes la fruntașii din Săcele, comitetul s'a văzut silit a renunța dela această fericitoare idee.

O altă chestiune, care a preocupat Desp. nostru până la anul 1883 a fost ridicarea unui monument public poetului A. Mureșianu. Acesta a rezolvat-o comitetul așa că dupăce nu s'a dat voie (din partea organelor administrative) a se ridica un monument public în piața din fața liceului român, s'a ridicat cu ocazia adunării gen. din 1883 un monument seculeral, la mormântul poetului, în cimitirul din Goaner.

Importantă e propunerea ce a făcut-o în adun. G. din 1872 (Brașov) fericitul jude Iosif Pop.

Anume, în toamna anului 1872 tocmai se deschidea universitatea din Cluj. Între concurse era numai unul singur pentru catedra de l. română. Se vede că comitetul central a cerut dela Ministru ca să se introducă catedre paralele (în limba română și maghiară) și pentru alte științe, cea ce Ministru a denegat.

Din cauza acesta judele Iosif Pop face propunerea ca comitetul central să aducă chestiunea de nou înaintea adunării gen. a Asociațiunei, ca acesta să facă *"o reprezentațiune corespunzătoare către înaltul regim"* spre împlinirea acestei dorințe generale, deoarece acest drept ni-l dă și legea că Românii încă contribue cu milioane la averea statului, din care se susține această universitate.

Starea de azi a Desp. se poate avea din Raportul gen. al an 1910.

Brașovul a găzduit adunarea generală a Asociațiunii de 3 ori; prima dată în 1862, iar celelalte două dela întemeerea Desp. încoace, în 1883 și 1906.

Cu ocazia ultimelor adunări s'a organizat și câte o expoziție; cea din 1906 a fost istorică retrospectivă, conținând un material f. bogat mai ales din archiva bisericei Sf. Nicolae. Tot atunci s'au organizat o festivitate poporală Anografică, cu care ocaziune au fost premiate orchestrele poporale din Râșnov, Tohanul –Vechiu și Feldioara cu premii de câte 30 cor.

N. Bogdanu, director

Note

1. Arhivele Naționale, Filiala Sibiu, Fond Astra, doc.nr.563/1911
2. MOLDOVAN, VICTOR, Contribuția lui Nicolae Bogdan la întemeiere învățământului liceal românesc din Cluj. În: Angustia,2,1997, p.176 Vezi și LUCIAN PREDESCU, Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri, București, 194o, p.110
3. MOLDOVAN, VICTOR, Op.cit..p.176
4. Ibidem, p.175 și urm.

Abstract

A new document concerning „Despărțământul Brașov al ASTREI", that belongs to prof. Nicolae Bogdan

The author brings into the specialists' attention a holographic document drawn up by Professor Nicolae Bogdan in 1911.

It is about a historical draft of the „Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture" – A.S.T.R.A., Despărțământul Brașov (The Brașov Branch). It contains 13 pages of manuscripts on copybook sheets, with the title „The Branch Historian". At the end, it has the signature of Nicolae Bogdan and also specifies his contribution as manager of this branch.

Eugenia Crișan
Bibliograf, Biblioteca ASTRA,
Sibiu, Str. George Barițiu, nr. 4
Tel 069/215775

www.cimec.ro / www.mncr.ro

[illegible]

1.

Istoricul Despărţământului

Desp. s'a înfiinţat în anul 1870. La început sub numirea de: Desp. Braşov-Treiscaune al Asoc. trăne p. lit. rom. şi cultura pop. român, iar dela noua arondare, votată în ad. gen. din Reghin (1890): Desp. I (Braşov) al As. etc.

Dela înfiinţarea sa şi până azi Desp. a funcţionat neîntrerupt şi s'a folosit de felurite mijloace pentru popularizarea As.

O singură criză se poate observă în viaţa Desp., anume dela 1895-1898, când era ameninţat cu destrămarea.

premiate orchestrele poporale din Râşnov, Tohanul-Vechiu şi Feldioara cu ~~câte ...~~ premiu de (câte) 30 cor.

N. Popianu, director

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Araci (Arpătac) - o mlădiță viguroasă a ASTREI în Secuime

Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român a dezvoltat pe parcursul ființării sale un model cultural cu urme adânci în istoria poporului român[1]. Complexitatea demersului socio-pedagogic, permanent și de durată, asupra milioanelor de români au transformat-o într-un adevărat *„reazăm al naționalității"*, așa după cum o prefigura Timotei Cipariu, unul dintre iluștrii săi întemeietori.

Afirmațiile de mai sus se relevă atât din studiile de sinteză privind istoria Asociațiunii, cât și din radiografiile unora din părțile sale, așa cum sunt despărțămintele și agenturile, ce constituiau cărămizile de bază ale edificiului ei.

În comunicarea de față ne propunem să urmărim reverberațiile mesajului cultural - național al Asociațiunii într-un sat cu populație amestecată, români și secui, din județul Covasna - **comuna Araci (Arpătac)**.

Localitatea este atestată documentar la 1258[2]. În 1910 dispunca de 5.455 jugăre cadastrale, de 1523 locuitori, în 326 case. Numărul lor scade în 1920 la 1403, dintre care 717 români si 686 maghiari[3]. Veniamin Nistor, fiu al satului și autor al unor ample note etnografice și folclorice privind trecutul localității Araci, publicate de Ioan Lăcătușu, amintește de o confruntare câștigată de secui la 29 noiembrie 1848, urmată de o contraofensivă românească condusă de Radu Popea din Săcele, care a ocupat satul, determinându-i pe secui să se retragă spre est pe *„székely-út"*, drumul secuilor, una din străzile satului[4].

Astăzi, localitatea, așezată pe malul drept al Oltului, formează împreună cu satele Ariujd și Vâlcele - la est - o unitate administrativă.

În decursul timpului din rândul românilor din Araci s-au ridicat o seamă de personalități care i-au dus faima departe de strâmtele sale hotare, înscriind-o în aria largă a spiritualității românești. De aici au plecat mitropolitul Nicolae Colan (1893-1961), episcopul Veniamin Nistor (1886-1963), folcloristul Dimitrie Cioflec, scriitorul Romulus Cioflec, protopopii Ioan Rafiroiu și Aurel Nistor, profesorii Gheorghe Bota și Gheorghe Rafiroiu, ultimul - autorul unei monografii dedicate localității[5]. Alături de biserică, școală și familie, Asociațiunea, prin imboldurile și rosturile sale culturale, a luminat pașii acestor fii ai satului Araci, dintre care unii au devenit remarcabili activiști ai Astrei.

Încă din primii ani de după întemeierea sa, în 1861, Asociațiunea a căutat să-și extindă activitatea în teritoriile locuite de românii din Ardeal, la început cu rezultate destul de modeste. În Araci, Vâlcele, Hăghig sunt consemnate acțiuni ale Astrei după 1864[6].

În 1870 ia ființă Despărțământul Brașov - Treiscaune al Asociațiunii, care a împărțit teritoriul arondat în cinci cercuri (tracturi), după cum urmează: două cercuri în Brașov, corespunzător celor două protopopiate, cercul Branului, al Treiscaunelor și al Hidvegului (Hăghigului). Ele erau puse sub conducerea protopopilor. Despărțământul cuprindea 55 comune cu aproximativ 85.000 de suflete[7]. În cadrul cercurilor s-a trecut la organizarea agenturilor, proces care s-a dovedit mai anevoios, din moment ce profesorul Nicolae Bogdan, directorul Despărțământului Brașov, nota într-o privire retrospectivă, în 1911: *„Procesele verbale arată că de la început s-a încercat în repetite rânduri organizarea lor, dar fără rezultat real, căci deși pe hârtie dăm în două rânduri de mai multe agenturi organizate avându-și comitetele lor, despre oarecare viață în agenturi nu se poate vorbi, decât numai de la întemeierea și plasarea bibliotecilor poporale prin agenturi"*[8]. Comitetul central al Asociațiunii adoptă inițiativa organizării bibliotecilor populare ambulante în 1894, iar trei ani mai târziu elaborează Regulamentul pentru înființarea și administrarea lor[9]. În Despărțământul Brașov începe generalizarea itinerării bibliotecilor populare în anul 1898[10].

Din această vreme funcționa și în agentura Araci o astfel de bibliotecă, ai căreí gestionari au fost Ioan Ștefan, George Axente, apoi, din 1908, Aurel Nistor, care cumula funcțiile de președinte și bibliotecar al agenturii, *„ca să poată împărți mai bine cărțile"*[11]. De altfel, până spre sfârșitul anului 1907 activitatea agenturii se limitează la distribuirea cărților din aceste modeste biblioteci, din abonamente la *„Gazeta Transilvaniei"* și adunarea cotizațiilor de la cei 10 - 15 membri ordinari și ajutători ai Asociațiunii.

În anul 1900 agentura Araci era arondată Despărțământului Treiscaune - Ciuc al Astrei, așa după cum consemnează Registrul de procese verbale al agenturii, donat Astrei de Aurel Nistor și aflat astăzi în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Astra din Sibiu. Din comitetul agenturii făceau parte la acea dată George Axente - președinte, Alexandru Brânduș - casier, Constantin Cioflec - secretar, George Țânțărean - controlor și Ioan Ștefan bibliotecar.

Un moment important în destinul agenturii se întâmplă în ianuarie 1904, când se desfășoară noi alegeri. Agentura număra la acea dată 12 membri. Președintele fostului comitet, venerabilul George Axente, a trecut la cele veșnice. În locul său este ales tânărul preot Aurel Nistor (1882 - 1973). Alături de el, Alexandru Brânduș - casier, Constantin Cioflec - secretar și George Axente junior - bibliotecar. Este un moment benefic pentru soarta agenturii alegerea în fruntea sa a acestui însuflețit ziditor de credință și cultură românească. Sub cârmuirea sa, obștea românilor din Araci va urma un drum ascendent, cu progrese spectaculoase în toate domeniile vieții sale: bisericesc, școlar, cultural, economic, localitatea devenind un model de convieţuire interetnică, de viață moral - cetățenească, de pro-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

păşire pe calea civilizaţiei, de conştiinţă naţională.

După o perioadă de acumulări care a durat până în 1907, Aurel Nistor trece la reorganizarea întregii vieţi cultural - naţionale a românilor din Araci. Agentura este încorporată, în 1908, cu aprobarea Comitetului central al Asociaţiunii, la Despărţământul Braşov, al cărui potenţial material şi intelectual va fi un sprijin concret pentru proiectele tânărului preot. În acelaşi an, Aurel Nistor preia destinele bibliotecii, reorganizând-o şi asigurând nemijlocit distribuirea cărţilor în funcţie de nevoile şi puterile fiecărui posibil cititor. Cartea în limba românească devenea, încetul cu încetul, un mijloc de educaţie şi factor de progres.

În aceaşi vreme, Aurel Nistor inaugurează seria prelegerilor poporale la care sunt antrenaţi intelectualii satului sau tinerii plecaţi la studii şi reveniţi acasă în perioada vacanţelor. Prima prelegere, consemnată ca atare în Registrul de procese verbale al agenturii, se desfăşoară la 27 decembrie 1907 / 9 ianuarie 1908. Cu acest prilej Constantin Cioflec, *„student în drept şi litere"* la Bucureşti, vorbeşte în faţa consătenilor despre forţa raţiunii şi moralei spre debarasarea de vicii, făcând apel la viaţă cumpătată şi la renunţarea la consumul excesiv de alcool. Apoi, Pompiliu Nistor, alt fiu al satului, medic la Budapesta, expune despre bolile molipsitoare şi modalităţile de combatere a lor.

Peste câteva zile, la 30 decembrie 1907 / 12 ianuarie 1908, se inaugurează seria şezătorilor poporale, cu o structură şi tematică flexibilă, ce va fi mereu perfecţionată în decursul anilor. La prima manifestare de acest gen, părintele Aurel Nistor citeşte **Colindul** lui Octavian Goga, publicat în *„Ţara noastră"*, iar Romulus Cioflec, viitor ziarist şi scriitor, pe atunci tânăr funcţionar la Academia Română, pledează pentru foloasele şi necesitatea scrisului şi cititului. Este începutul unei activităţi consecvente şi sistematice care va continua an de an, în mod planificat, până la izbucnirea primului război mondial.

Cea mai mare parte a prelegerilor şi şezătorilor populare sau literare erau susţinute cu forţe locale, intelectuali, ţărani, elevi, precum şi de *„studenţii"* plecaţi la şcoli mai înalte. Atunci când reveneau pe meleagurile natale şi ceilalţi fii ai satului se angrenau cu entuziasm în aceste activităţi ale Astrei. Alături de Romulus Cioflec şi Pompiliu Nistor îi vom regăsi în ipostază de conferenţiari, recitatori sau interpreţi pe Nicolae Colan, care, în 1910, elev la gimnaziu, declama în faţa consătenilor săi **Noi vrem pământ**, de George Coşbuc, **Oltul**, de Octavian Goga sau juca în scenete, alături de George Colan; pe Al. Brânduşa, Ioan şi George Rafiroiu, ş.a.

La început manifestările agenturii se desfăşurau la biserică, după slujbă sau în casele membrilor de vază ai comunităţii, devenite în scurt timp, neîncăpătoare în faţa interesului crescând al românilor din Araci pentru acest gen de manifestări. Se impunea necesitatea unui aşezământ cultural de sine stătător şi suficient de încăpător pentru activităţi culturale permanente. Acelaşi animator al vieţii spirituale din Araci - Aurel Nistor - împreună cu ceilalţi fruntaşi ai localităţii, va materializa proiectul. Concomitent, pe parcursul anului 1910, au fost executate lucrări de renovare a bisericii ortodoxe, astfel încât de Sfântul Dumitru, la 26 octombrie / 5 noiembrie 1910, comitetul agenturii organizează o serbare culturală la care este invitată conducerea despărţământului. Cu acest prilej s-a inaugurat casa culturală. Era şi hramul bisericii, astfel încât numeroşii oaspeţi, în frunte cu Nicolae Bogdan, directorul despărţământului, participă la serviciul divin şi sărbătorirea hramului. După masă are loc sfinţirea noului local al casei culturale în prezenţa unei mari mulţimi de oameni. Este un prilej pentru ca Aurel Nistor să vorbească despre importanţa culturii, a cărţii şi a şcolii pentru propăşirea neamului. Profesorul Nicolae Bogdan susţine o prelegere populară despre întemeierea şi rosturile Asociaţiunii, adresând un vibrant apel la înscrierea ţărănimii în rândul membrilor ajutători ai Astrei[12]. Apelul nu a rămas fără efect. În aceeaşi zi s-au înscris încă trei membrii ordinari (cu taxa de 10 coroane) şi 34 membri ajutători (cu taxa de 2 coroane), numărul total al membrilor Asociaţiunii din Araci ajungând la 40[13]. Din rândul acestora, în cadrul manifestărilor de inaugurare a casei culturale, prin tragere la sorţi a fost adjudecată lui Gheorghe Rafiroiu o maşină de tocat sfeclă şi cartofi, achiziţionată de despărţământ. Cu acest prilej părintele Aurel Nistor le vorbeşte sătenilor despre nutrirea raţională a vitelor cu plante rădăcinoase, însoţindu-şi prelegerea cu demonstraţii practice folosind noua maşinărie. La venirea serii românii din Araci asistă la o altă premieră: proiecţii cu *skiopticonul*, adus de conducerea despărţământului. Prin faţa ochilor celor 350 de asistenţi înmărmuriţi se derulează personaje legendare din istoria poporului român, monumente istorice şi de cultură din arealul românesc. Urmează, în ritmul horelor şi cântecelor naţionale, o petrecere la care participă obştea satului, manifestarea încheindu-se adânc în noapte. *„Dorim ca Dumnezeu să ajute tuturor comunelor româneşti - notează Gazeta Transilvaniei pe marginea serbărilor de la Araci - să se poată ridica la acel avânt, unde s-au ridicat românii din Arpătac prin buna înţelegere şi dragoste frăţească sădită, cultivată şi susţinută cu mari jertfe de binemeritatul lor păstor sufletesc, părintele Nistor"*[14].

După inaugurarea casei culturale, activităţile Astrei vor câştiga în conţinut, atractivitate şi continuitate. Biserica şi Asociaţiunea vor fi pentru românii din Araci pilonii de bază în menţinerea şi afirmarea conştiinţei naţionale. Nu am amintit în rândurile de mai sus şcoala, care deşi frecventată de cea mai mare parte a copiilor de vârstă şcolară, fiind şcoală de stat, limba de predare era limba oficială a statului, adică limba maghiară.

Este demn de remarcat faptul că agentura Araci a reacţionat în mod eficient la îndemnul conducerii centrale şi al despărţământului, de a organiza cursuri de alfabetizare în satele cu populaţie românească. Apelul, semnat de directorul Despărţământului Braşov, profesorul Nicolae Bogdan şi de Dr. Alexandru Bogdan, secretar, publicat în Gazeta Transilvaniei din 15 noiembrie 1908, a fost receptat şi de conducerea agenturii Araci. Deoarece aici problema principală nu era analfabetismul ci necunoaşterea scrisului şi cititului în limba maternă, Aurel Nistor organizează, începând cu vara anului 1909, cursuri de catehizaţie, care vor fi frecventate de 30 - 60 de tineri şi vârstnici, având un dublu scop: iniţierea participanţilor în tainele Sfintei Scripturi şi a religiei ortodoxe, precum şi învăţarea scrisului şi cititului în limba română. Erau aduse în discuţie subiecte religioase şi laice, erau lecturate pasaje din Sfânta Scriptură, din gazete şi cărţi româneşti, se făceau comentarii. Sufletul acestor manifestări era acelaşi neobosit Aurel Nistor. Con-comitent, continuau prelegerile, şezătorile şi serbările populare, câştigând mereu în amploare şi diversitate.

Dar care era tematica acestora, în viziunea părintelui Aurel Nistor? Ea poate fi cu uşurinţă reconstituită după Registrul de procese verbale al agenturii. Ponderea cea mai mare a prelegerilor o au cele cu conţinut moral religios. Iată câteva titluri: *Despre originea dumnezeiască a Sfintei Scripturi şi diferitele ei cărţi, Pildele lui Solomon, Tăria popoarelor este în viaţa cumpătată, Despre actualitatea Bibliei, Adevăratul simţământ religios se arată în fapte* ş.a. Cursurile de catehizare şi de învăţare a scrisului şi cititului în limba română completează domeniul.

Despre foloasele scrisului şi cititului, despre rolul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ştiinţei, culturii şi a şcolii în viaţa popoarelor se revine mereu în prelegerile susţinute de conferenţiarii Asociaţiunii. Ele erau însoţite de lecturi adecvate şi de exemplificări concrete privind normele ortografiei române.

Un capitol aparte îl reprezintă aria subiectelor privind educaţia cultural-naţională a membrilor comunităţii românilor din Araci. La prima sa vizită în localitate, profesorul Nicolae Bogdan, directorul despărţământului, susţine o dizertaţie despre întemeierea şi rosturile Asociaţiunii; Aurel Nistor expune teme precum: *Ţăranul român ca soldat, Păstrarea limbii, obiceiurilor, cântecelor şi portului nostru românesc, Despre curăţenia limbii române şi pericolul împestriţării ei cu cuvinte ungureşti, Să ne mândrim cu trecutul nostru, Avem cu ce să ne mândrim - limba românească, Asociaţiunea şi Biblioteca poporală.* În aceeaşi ordine de idei arăcenii sunt ţinuţi la curent cu înfăptuirile româneşti. Aurel Nistor, prezent la serbările de la Blaj ale semicentenarului Asociaţiunii (1911), le împărtăşeşte consătenilor impresiile culese în două prelegeri: *Serbările de la Blaj ale Astrei* şi *Prin noi înşine*, ultima dedicată personalităţii şi înfăptuirilor lui Aurel Vlaicu, care a susţinut cu succes o memorabilă demonstraţie aviatică la Blaj. Peste o lună de zile, cu prilejul zborului de la Braşov, din 18 septembrie 1911, douăzeci şi cinci de arăceni, în cinci căruţe, se duc să-l vadă pe Aurel Vlaicu, rămânând profund impresionaţi de performanţa şi îndrăzneala tânărului Icar român[15]. Iar după ce aripile lui s-au frânt, la 13 septembrie 1913, în temerara încercare de a trece în zbor Carpaţii, Aurel Nistor le vorbeşte îndurerat sătenilor despre Aurel Vlaicu şi importanţa lui pentru neam, prilej cu care, din toată sărăcia lor, arăcenii adună 41,60 coroane pentru mormântul eroului de la Orăştie[16].

Prelegerile cu subiecte economice, recomandate şi încurajate cu diverse premii de conducerea Asociaţiunii, au reprezentat o constantă în cadrul agenturii Araci. Ele se refereau la: *Dezvoltarea plugăritului, Selecţionarea vitelor ca mijloc de îmbunătăţire a rasei, Despre nutrirea raţională a vitelor cu plante rădăcinoase, Cultura pomilor, Amenajarea gropilor de gunoi.* Temele erau însoţite de exemplificări practice şi de iniţiative concrete vizând progresul agriculturii. Astfel, din fondurile despărţământului au fost achiziţionate şi distribuite prin tragere la sorţi membrilor ajutători ai Asociaţiunii din Araci maşini de tocat sfeclă, de sfărâmat porumb şi o prăşitoare mecanică. În anul 1913 conducerea Despărţământului Braşov iniţiază, special pentru agricultorii din Araci, un concurs dotat cu un premiu de 50 coroane pentru amenajarea unei gropi de gunoi model, câştigat de Constantin Cioflec[17]. O altă iniţiativă în domeniul economic a agenturii Araci viza achiziţionarea de puieţi de meri de la pepiniera din Sfântul Gheorghe pentru a fi plantaţi în grădinile arăcenilor în primăvara anului 1913. Prelegerile pe teme agricole erau dublate de promovarea ideii *„însoţirilor"* şi a asigurărilor ca mijloace de protejare a micilor producători.

De altfel, preocupările lui Aurel Nistor privind progresul economic al ţăranilor români a depăşit graniţele agenturii Araci şi chiar a despărţământului. Ele existau ca proiecte în tradiţia locului. Nicolae Bogdan aminteşte de o hotărâre a adunării generale de la Vâlcele, din 1874, cu privire la înfiinţarea în cadrul Despărţământului Braşov-Treiscaune a unei secţiuni agronomice, apoi, în 1900, a unei reuniuni agronomice comitatense, iniţiative nefinalizate, ultima datorită opoziţiei autorităţilor guvernamentale[18]. Pe linia acestor iniţiative, Aurel Nistor, participant la Adunarea generală a Asociaţiunii din 1909 de la Sibiu, propune înfiinţarea unei secţiuni agronomice în cadrul Astrei[19]. Adunarea generală aprobă propunerea şi hotărăşte angajarea unui conferenţiar economic. În acelaşi an Comitetul central angajează pe acest post pe acelaşi Aurel Nistor, cu misiunea de a susţine douăzeci de prelegeri economice în zona Tărnavelor şi în alte părţi ale Ardealului, în funcţie de solicitări[20]. Activitatea de conferenţiar al Astrei este continuată de Aurel Nistor şi după anul 1918.

Nu erau neglijate la Araci nici aspectele legate de educaţia higienico-sanitară a locuitorilor, prin abordarea unor teme privind viaţa cumpătată, ravagiile alcoolismului, bolile molipsitoare şi combaterea lor. Doctorul Aurel Dobrescu, conferenţiar al despărţământului, le vorbeşte arăcenilor despre minunata alcătuire a corpului omenesc şi prezidează juriul primei expoziţii de copii organizată în Despărţământul Braşov, la 16/29 iunie 1913, cu prilejul Adunării generale a despărţământului desfăşurată la Araci[21].

Teme privind unele descoperiri ştiinţifice ale vremii (*Despre electricitate, telegrafie şi radio*), actualităţi ale vieţii internaţionale (*Urgiile războiului balcanic*; *Nenorocirea Titanicului*) sau altele vizând elemente de civilizaţie cotidiană (*Despre epistole, mandate, pachete*), vin să întregească paleta activităţilor pe care agentura Araci, prin părintele Aurel Nistor, le propunea membrilor săi.

Prelegerile populare, chiar şi cele însoţite de exemplificări practice, pentru a nu fi obositoare erau îmbinate, aproape de fiecare dată, cu momente atractive corelate în mod pedagogic pentru atingerea scopurilor propuse. Fiecare întâlnire era pregătită cu grijă şi din timp. Însuşi Aurel Nistor împărtăşeşte contemporanilor, în *„Gazeta Transilvaniei"* din experienţa sa. *„Programul şezătorilor e cam următorul: Întâi de toate se citeşte vre-o câteva capitole din Sfânta Scriptură. Urmează o prelegere. După aceea urmează câteva cetiri din Anton Pann, N. Gane, Pop Reteganul, Agârbiceanu, Sadoveanu, din cartea de cetire a lui Popea, Oniţ, etc. Se mai citeşte din ziare lucruri actuale şi pe înţelesul poporului. Dar cetirile nu se fac numai aşa pe orbecate (orbecăie, n.n.). Materialul se alege înainte cu o zi, două şi astfel se compune, ca să formeze cele citite şi prelegerea un* ***ce complect*** *(s.a.), care să influenţeze asupra moralului ascultătorilor, să le deştepte interes faţă de lucruri frumoase, înălţătoare"*[22]. Relatarea de mai sus face parte dintr-un ciclu de materiale pe care conducerea Despărţământului Braşov le solicită lui Aurel Nistor, pentru a fi îndrumare metodice privind activităţile agenturilor. Aurel Nistor elaborează chiar un Proiect de program cadru pentru o agentură, pe care Gazeta Transilvaniei îl publică în 1910, cu menţiunea că el a fost pus în aplicare în Araci, Cristian, Feldioara şi Codlea[23]. Scopurile propuse de Aurel Nistor manifestărilor Asociaţiunii în agenturile comunale vizau:

„1. ridicarea moralei şi dezvoltarea unei vieţi intensiv religioase în sânul credincioşilor;

2. promovarea iubirei de carte, de cetit, de cultură;

3. dezvoltarea conştiinţei naţionale şi a mândriei de neam"[24].

Acestora li se adăugau, aşa după cum arătam în paginile anterioare, racordarea la cultura şi civilizaţia universală, cunoaşterea evenimentelor din lumea contemporană, noţiuni fundamentale în domeniul educaţiei sanitare.

Rezultatele muncii stăruitoare, sistematice şi de durată nu au întârziat să apară. Treptat, în anii premergători primului război mondial, agentura Araci devine un reper organizatoric şi metodologic în Despărţământul Braşov. Participanţii, tineri şi bătrâni, la manifestările Asociaţiunii sunt tot mai numeroşi; Agentura, deşi printre cele mai mici în privinţa numărului locuitorilor, avea în 1912, 6 membri ordinari şi 53 membri ajutători, plasându-se şi din acest punct de vedere printre fruntaşele despărţământului[25]. În localitate intrau cel puţin 70-80 de gazete româneşti pe săp-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tămână. Printre ele: Gazeta Transilvaniei, Telegraful Român, Libertatea, Cosânzeana, Românul, Luceafărul, Foaia poporului, Bobârnacul, Poporul român, Revista teologică. Cărţile bibliotecii agenturii se dovedeau insuficiente faţă de cereri, asfel încât se solicitau tot mai intens, prin înscrierea în rândurile membrilor ajutători, cărţile editate de Astra în colecţia Biblioteca poporală a Asociaţiunii, precum şi calendarele Astrei şi ale altor publicaţii din Ardeal şi din ţară, care adesea erau distribuite în mod gratuit participanţilor la manifestările agenturii.

Ca o recunoaştere a performanţelor realizate, localitatea Araci este aleasă de conducerea Despărţământului Braşov pentru a găzdui, în vara anului 1913, Adunarea generală a despărţământului. Ea s-a desfăşurat în 16/29 iunie 1913 şi a fost un eveniment de seamă în viaţa localităţii, reprezentând un moment de bilanţ cultural atât pentru despărţământ cât şi pentru agentura Araci. Înfăptuirile culturale ale arăcenilor au putut fi admirate la faţa locului de numeroşii participanţi la Adunarea generală, găsindu-şi ecou în presa timpului. Un amplu reportaj publicat în Gazeta Transilvaniei, pe parcursul mai multor numere, consemnează evenimentul. *„Ni s-a dat să ne convingem cu ochii noştri proprii - notează reporterul - despre rezultatele culturale şi economice îmbucurătoare, pe care le-a ştiut realiza o comună mixtă maghiaro-română Arpătac, locuită de vreo 800 suflete româneşti şi cam tot atâtea maghiare, pusă sub păstorirea însufleţitului nostru preot Aurel Nistor"*[26]. Reporterul scoate în evidenţă progresele arăcenilor pe terenul culturii naţionale şi al economiei. Este descrisă biserica românească *„frumoasă, mare, acustică şi situată la loc de frunte, cum rar ne este dat să vedem o asemenea biserică în comunele din comitatul Treisca-nelor"*[27], apoi *„casa naţională românească, solid zidită, cu sală spaţioasă în care harnicii noştri arpătăceni se întrunesc în zilele de Duminică şi sărbători"*[28]. În continuare sunt menţionate liniile generale ale vieţii agenturii, armonia care domneşte între maghiari şi români, încheind cu un elogiu binemeritat adus preşedintelui agenturii: *„Onoare ţie părinte Aurel Nistor, om harnic, priceput şi cu tragere de inimă pentru poporul de sub păstorirea ta şi laudă vouă ţărani şi femei arpătăcene, cari, deşi lipsiţi de şcoala dulce românească, n-aţi încetat o clipă măcar să ţineţi cu dragoste şi însufleţire la limba, legea şi cartea românească"*[29].

Izbucnirea primei conflagraţii mondiale va întrerupe cu brutalitate avântul vieţii culturale româneşti în Araci. Ultima şezătoare consemnată în protocoalele agenturii datează din 16 februarie 1914. Atunci, Aurel Nistor le vorbeşte oamenilor despre cititul ca o hrană sufletească şi despre Biblioteca poporală a Asociaţiunii, însoţindu-şi expunerile cu lecturi din Sfâna Scriptură, Ion Creangă şi Ion Pop Reteganul[30]. După intrarea României în război şi retragerea armatelor sale din Transilvania, începe prigoana împotriva intelectualilor, şcolii şi culturii româneşti, mai ales în părţile acestea, unde este ameninţată însăşi fiinţa neamului[31]. Până după 1 Decembrie 1918, locul culturii, al cântecelor, şezătorilor şi prelegerilor este luat de bubuitul tunurilor, jalea şi pustiirile războiului, lupta pentru supravieţuire şi, ca o răsplată, înfăptuirea visului marii uniri.

Agentura Araci a Asociaţiunii îşi reia firul manifestărilor, în martie 1920, extinzându-şi activităţile şi în Ariujd.

Aurel Nistor reîncepe seria prelegerilor populare. În calitate de conferenţiar al Astrei, în martie 1920, expune învăţătorilor români din Treiscaune, la Sfântul Gheorghe, despre metodologia propagandei culturale la sate prin biblioteci populare, şezători culturale, prelegeri, etc. Mai târziu, în calitate de păstor al protopopiatului Sfântul Gheorghe, va organiza viaţa religioasă, culturală şi şcolară a românilor din zonă, angrenându-se în eforturile pe care biserica, şcoala, Asociaţiunea şi statul român le-au întreprins în perioada interbelică pentru cunoaşterea problematicii românilor din secuime şi pentru limitarea fenomenului secular de asimilare a acestora. În epocă, acţiunea a primit denumirea de reromânizare. I.I. Russu îi aminteşte pe I. Rafiroiu şi Aurel Nistor printre intelectualii români angrenaţi pe acest front[32].

O contribuţie remarcabilă în acest domeniu, prin cunoaşterea profundă a realităţilor şi realismul propunerilor avansate, este broşura lui Aurel Nistor ***„Problema românească în ţinuturile secuizate şi Biserica oriodoxă"***, tipărită la Sibiu în 1939[33].

În perioada interbelică, alături de Astra, în Araci vor contribui la propăşirea culturală *Reuniunea femeilor române, Societatea tinerimii române „Sfântu Gheorghe"* şi alte asociaţii cu caracter cultural - religios. În deceniul trei al secolului nostru funcţiona aici un cor cu 35 membri condus de învăţătorul Dionisie Axente şi, în lipsa lui, de învăţătoarea Sanda Pavelescu. Parohia ortodoxă din Araci şi-a cedat localul pentru şcoala românească, iar biblioteca parohială a ajuns în 1929 la 610 volume, fiind cea mai mare bibliotecă de acest gen din protopopiatul Sfântu Gheorghe[34].

Aserţiunea lui Nicolae Iorga, după care istoria românilor din Ardeal trebuie scrisă sat de sat, cu preoţii şi ţăranii lor, ca să se vadă că am fost şi cum am fost, a reprezentat imboldul prezentei comunicări.

Note

1. CRIŞAN, VASILE, ASTRA - un model cultural, în vol. ASTRA - 125 ani de la înfiinţare. Sibiu, 1987, p. 249. Vezi şi HOLHOŞ, IOAN, Sistemul organizatoric pentru susţinerea şi realizarea programului cultural educativ al Astrei, ibidem, p. 254.
2. Révai nagy lexikona. II. Budapest, 1911, pp. 20-21.
3. MARTINOVICI, C., ISTRATI, N., Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite, Cluj, 1921.
4. NISTOR, VENIAMIN, Note etnografice şi folclorice privind localitatea Araci, în Angustia, II, 1997, p. 368 - 382.
5. RAFIROIU, G.G., Din ţinutul secuizat, Araci, judeţul Trei Scaune, Salonta, 1938.
6. LĂCĂTUŞU, IOAN, Identitate culturală la românii din secuime, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1995, p. 214.
7. BOGDAN, NICOLAE, Istoricul despărţământului Braşov, mss., Arhivele Naţionale, Filiala Sibiu, Fond Astra, Doc. 563/1911, p. 4.
8. Ibidem, p. 5.
9. MATEI, PAMFIL, Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi cultura Poporului Român (ASTRA) şi rolul ei în cultura naţională (1861 - 1950), Editura Dacia, Cluj - Napoca, 1988, p. 229 - 230.
10. BOGDAN, NICOLAE, op. cit., p.5
11. Biblioteca Astra, Sibiu, mss. M.CLXIV/6. Procesele verbale ale comitetului agenturii Arpatac din despărţământul Treiscaune - Ciuc al Asociaţiunii pentru literatura romana şi cultura poporului român, p. 9.
12. Gazeta Transilvaniei, an LXXIII, nr. 244, 1910.
13. Biblioteca Astra, Sibiu, Procese verbale..., p. 31.
14. Gazeta Transilvaniei, nr. 244, 1910.
15. Biblioteca Astra, Procese verbale..., p. 39.
16. Ibidem, p. 75
17. Ibidem, p. 66
18. BOGDAN, NICOLAE, op. cit., p. 8 - 9.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

19. MATEI, PAMFIL, op. cit., p. 164.
20. Ibidem, p. 266
21. Gazeta Transilvaniei, an LXXVI, 18 iunie/1 iulie, 1913, p. 1.
22. NISTOR, AUREL, Şezători literare şi prelegeri la Arpătac, în Gazeta Transilvaniei, an LXXV, nr. 282, din 22 dec. v. 1912.
23. NISTOR, AUREL, Proiectul de program pentru o agentură (model), în Gazeta Transilvaniei, an. LXXIII, 26 iunie, (v.), 1910.
24. NISTOR, AUREL, Şezători literare..., în Gazeta Transilvaniei, an LXXV, din 22 dec. (v.), 1912.
25. Gazeta Transilvaniei, an LXXIII, 16 iunie 1910. Conform Raportului general al Comitetului despărţământului Braşov pe anul 1910, în 1908 erau 43 membri ajutători în întreg despărţământul, în 1909 erau 77 iar în 1910 350, din care 25 în Braşov şi 330 în cele 25 agenturi.
26. Gazeta Transilvaniei, an LXXVI, nr. 133, din 18 iunie/1 iulie 1913, p. 1
27. Ibidem.
28. Ibidem.
29. Ibidem, p. 2.
30. Biblioteca Astra, Sibiu, Procese verbale..., p. 81.
31. Din bogata bibliografie a temei vezi şi Rafiroiu, Ioan, Din trecutul bisericii ortodoxe din Săcuime, în Revista Teologică, an XVIII, februarie martie 1928, nr. 2 - 3, p. 69 - 81.
32. RUSSU, I.I. , Românii şi secuii, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1990, p. 135.
33. NISTOR, AUREL, Problema românească şi Biserica ortodoxă, Sibiu, 1939, P. 26.
34. Idem, Crâmpeie de muncă românească în secuime. Raportul oficiului protopopesc ortodox din protopopiatul Sfântu Gheorghe (jud. Trei Scaune) către adunarea protopopească din 1930 despre starea protopopiatului la finea anului 1929. Pregătit de ..., f. a., 42 p.

Abstract

Araci (Arpătac) - a strong branch of ASTRA in the Szeckler Region

The present work deals with the way in which the cultural pattern was promoted by „Asociaţiunea Transilvană pentru literatura Română şi Cultura poporului Român" (ASTRA- The Transylvanian Association for The Literature and Culture of the Romanian People) and was to be found in the activity of a branch in a locality with both Romanian and Hungarian population ,at present the Covasna county.

The beginnings of ASTRA in this locality go back to the last decades of the XIXth century and are to be bound to the setting up of the folk library. After the election of the priest Aurel Nistor (1882-1973) as the head of the leading committee of the ASTRA branch the cultural activity in Araci underwent a new and special growth. Under his leadership, the community in Araci developed in a lot of fields, such as: religion, education, culture and economy.

The work deals thoroughly with the development in all these fields and the part played by ASTRA, as well. And especially with the rise of the civilization and cultural standards of the Romanian people in the Transylvanian villages, particularly in Araci. It is also underlined the role of the intellectuals in the spiritual life of the locality.

The work is based on original documents in The ASTRA Library funds and in The National Archieves - the Sibiu branch.

Vasile Crişan
Muzeograf, Muzeul Bruckental,
Sibiu, Piaţa Revoluţiei, nr. 4
Tel. 069/211761

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 303-306

Mențiuni documentare cu privire la istoricul unor birserici ortodoxe din zona Baraolt

Materialul se referă la relatările câtorva preoți din Trei Scaune (zona Baraolt - satele Aita Mare, Aita Seacă, Belin și Ormeniș). Chiar dacă acestea sunt de dată recentă și provin din 1949, ele constituie totuși o mărturie demnă de luat în seamă în cc privește prezența românilor în aceste ținuturi, pretutindeni domnind, așa cum de altfel se poate constata, amintirea bisericilor de lemn ale ortodocșilor.

La începutul anului 1949, Pretura plășii Baraolt a trimis o circulară cu nr. 323/1949, către toate notariatele din plasă, prin care li se solicită să obțină până la data de 20 martie 1949, de la fiecare oficiu parohial, în limba română sau maghiară, istoricul pe scurt al fiecărei parohii în vederea, spune adresa *„organizării și dezvoltării parohiilor"*[1].

La adresă au răspuns parohiile reformate (Aita Mare, Aita Medie, Aita Seacă, Baraolt, Bățanii Mari, Belin, Bodoș), unitariene (Aita Mare, Baraolt, Belin, Ormeniș), romano-catolice (Baraolt, Micloșoara) și ortodoxe (Aita Mare, Aita Seacă, Belin, Ormeniș)[2].

Informațiile cuprinse în relatările preoților ortodocși se referă cu precădere la vechimea bisericilor, a clopotelor, la inscripțiile de pe morminte, la vechimea cărților de ritual și a icoanelor, la succesiunea preoților, la proprietățile deținute de către biserici, la existența matricolelor parohiale, neuitând să amintească și de existența școlilor confesionale ortodoxe. N-au scăpat prilejul de a aminti și unele neajunsuri și probleme cu care s-au confruntat, fiind vorba aici despre lipsa picturilor din biserică, semn evident al sărăciei bănești și materiale al parohiilor, distrugeri de arhivă (matricole parohiale, dar și alte documente bisericești), starea materială (pauperă) a credincioșilor, precum și problema trecerilor interconfesionale, fapt care a dus la împuținarea familiilor de credincioși ortodocși.

Relatările mai cuprind referiri și la perioada de ocupație maghiară a Ardealului de Nord (1940-1944), când aflăm că o serie de parohii s-au dezorganizat, credincioșii fiind nevoiți să se refugieze sau să treacă cu forța la alte confesiuni.

După eliberarea Ardealului, aflăm că procesul de revenire și refacere s-a desfășurat lent, parohiile nemaiputând să ajungă la numărul de suflete existent până în anul 1940.

Despre fiecare parohie în parte iată câteva aspecte demne de luat în seamă:

Parohia Ortodoxă - AITA MARE

Preotul Bunus Ioan subliniază vechimea religiei ortodoxe în această comună, aducând ca argument cercetările efectuate de către profesorul Ioan Popa Lisseanu din București în anii 1925-1926, care a cercetat crucile din cimitir, descoperind inscripții cu caractere chirilice.

Biserica veche din lemn s-a aflat pe intravilanul nobilului Zathureczky, după ruinarea acesteia, acest loc devenind grădină. *„Astăzi"*, spune preotul Bunus Ioan, *„își are casa pe locul respectiv un pensionar"*.

Biserica din piatră și cărămidă a fost construită în anul 1866, de către un anume zidar Mercel, urmașii acestuia schimbându-și numele în Bencdek.

Privitor la obiectele de cult, aflăm că de la această parohie s-au trimis (2) două cărți și (3) trei icoane din 1932, la Muzeul din București, obiecte găsite aruncate în podul bisericii vechi[3].

Biserica Ortodoxă Română și Biserica fostă Unită în AITA SEACĂ

Din șematismele bisericii vechi rezultă că la mijlocul secolului trecut erau aprox. 300 de români (1/3 ortodocși și 2/3 uniți), număr care de-a lungul deceniilor a fost tot în scădere.

Parohia greco-catolică la început a fost filie a parohiei greco-catolice Baraolt, care număra la 1850 în jur de 100 români, având ca preot pe Teodor Andrei. După moartea acestui preot filia Aita Seacă a fost declarată parohie cu 202 credincioși.

Ortodocșii cca. 100 de suflete aparțineau de parohia Belinului.

La 1866 uniții aveau deja biserică de piatră și casă parohială, ortodocșii, puțini la număr, și-au zidit și ei, cu propiile forțe, în 1907, o biserică din piatră[4].

Parohia Ortodoxă din BELIN

Informații mai detaliate privind vechimea și activitatea bisericii din Belin ne oferă preotul I. Florea.

Biserica ortodoxă zidită în anul 1772, a fost clădită pe o suprafață de 84 m.p. într-un singur corp de clădire. În interior are patru despărțituri distincte: altarul, naia pentru bărbați, naia pentru femei și în sfârșit tinda - încăperea de sub turn (clopotniță), care servește de intrare în biserică. La exterior, biserica se deosebește de o casă obișnuită, prin turlă, prin rotunjimea zidului dinspre răsărit, unde se află

www.cimec.ro / www.mncr.ro

altarul, şi prin crucea înfiptă deasupra altarului şi a clopotniţei, simbolul mântuirii prin suferinţă. Biserica n-are pictură, semn evident al sărăciei băneşti şi materiale a credincioşilor.

Terenul pe care s-a zidit biserica veche, şcoala confesională, casa parohială, cimitirul, locul arător de 400 stj. precum şi 16 jug. pădure composesorat, au fost cumpărate în parte prin contribuţia şi jertfa credincioşilor iar parte din ele sunt donaţii ale creştinilor darnici.

Până în anul 1928, parohia ortodoxă nu avea alte imobile şi pământuri decât cele amintite. Prin reforma agrară din 1928, biserica şi parohia a fost împroprietărită cu o suprafaţă de 42 jug.arabil, fâneaţă şi neproductiv, la o depărtare de 5 km. de comună.

În anul 1936, la iniţiativa preotului N. Beldea, s-a început zidirea bisericii noi în stil ortodox, pe locul unde fusese şcoala confesională, cu contribuţia şi jertfele credincioşilor, precum şi cu ajutor din partea statului.

În timpul ocupaţiei maghiare şi în timpul războiului de eliberare al Ardealului (1940 - 1944), biserica, încă neterminată, a suferit avarii şi furturi de materiale.

Abia în anul 1948, prin munca şi obolul bănesc benevol al credincioşilor şi cu oarecare ajutoare din partea statului, biserica a putut fi terminată şi sfinţită.

Casa parohială cu trei odăi a fost construită din lemn, în anul 1888. La aceasta, în decursul timpului s-a adăugat un şopru, o bucătărie de cărămidă, un grajd şi o fântână.

În statisticile din perioada 1930 - 1940, rezultă că numărul credincioşilor din parohia ortodoxă era în continuă creştere, ajungând la un număr de 900 suflete.

Sub scutul bisericii ortodoxe, a funcţionat şcoala confesională românească ortodoxă, din anul 1839 şi până în anul 1922, când s-a înfiinţat şcoala elementară de stat. Şcoala era sub directa supraveghere a preotului paroh, studiul principal fiind învăţarea religiei.

Preotul ortodox era animatorul tuturor iniţiativelor pentru un trai mai bun al credincioşilor, era învăţător şi medic sufletesc şi trupesc, gospodar şi apărător al dreptăţii. În cazuri de foamete, de secetă, de nenorociri, el era prim apărător şi organizator al înlăturării acestora. El era părinte pentru toţi credincioşii parohiei, prin exemplu, prin faptă, prin cuvânt, prin gând, prin suferinţe, prin nădejdi şi bucurii. El se deosebea de credincioşi prin faptul că poseda mai multă ştiinţă de carte, prin ţinuta morală, prin barbă sau prin haina preoţească, dar nu printr-un trai mai bun şi îmbelşugat. Referitor la retribuirea preotului, aceasta s-a făcut din contribuţia credincioşilor până în anul 1924, când a devenit salariat al statului. În cadrul activităţii pastorale, acesta activa în societăţi culturale, filantropice şi cu asociaţiile religioase, componente ale parohiei.

Prin ocupaţia maghiară a Ardealului de Nord în anul 1940-1944, parohia s-a dezorganizat din cauza lipsei de preot. Parte din credincioşi s-a refugiat din comună, şi o însemnată parte a trecut la alte religii. între care majoritatea la religia reformată. După eliberarea Ardealului, procesul de revenire şi de refacere a început din nou în parohia ortodoxă. Totuşi parohia nu a ajuns să aibă încă numărul de suflete din 1940. Astăzi (1949), parohia ortodoxă din Belin are un număr de 776 suflete.

În baza scriptelor, dăm în cele ce urmează tabloul succesiunii preoţilor din parohia ortodoxă: Ioan Bucşa (1859-1854), Ieremia Neagovitz (1854-1855), Hristofor Dogariu (1855-1860), Iosif Bucşa (1860-1861), Alexe Bucşa (1861-1896), Ioan Bucşa (1896-1901), Ioan Sângeorzan (1901-1927), Ioan Modroiu (1927-1932), Nicodim Belea (1933-1936), Gheorghe Iacob (1937-1940 şi 1944-1945), Ioan Florea (1945-1949)[5].

Parohia Ortodoxă ORMENIŞ

Familiile ortodoxe şi-au avut biserica lor, care azi nu mai există, dar care era din lemn, acoperită cu şindrilă. În locul ei, în anul 1896, s-a zidit altă biserică care există şi astăzi. De la biserica veche a rămas un clopot, care poartă inscripţionat anul 1773.

În ce priveşte inscripţiile de pe mormânte, acestea poartă data de 1819, 1821, 1848, şi de atunci încoace.

Icoanele vechi deţinute datează din 10 iunie 1821, iar cărţile de ritual sunt de la 1806.

Matricolele parohiale existente sunt de la 29 august 1940, cele mai vechi fiind distruse.

Privitor la numărul sufletelor ortodoxe, acesta se situa între 700 şi 732, majoritatea credincioşilor având sub 3 Ha, şi peste jumătate din numărul familiilor fiind fără avere, muncitori la căile ferate şi cu ziua, fapt ce denotă starea precară a credincioşilor ortodocşi.

Despre starea bisericii aflăm că e la fel de săracă, neavând decât un teren sub 3 Ha, pe deal, de calitate foarte slabă[6].

Din cuprinsul acestor relatări reiese clar existenţa bisericii ortodoxe din timpuri îndepărtate pe actualul teritoriu al judeţului Covasna - zona Baraolt, existenţă probată de altfel şi prin prezenta bisericilor şi cimitirelor ortodoxe.

Note

1. Arhivele Naţionale Covasna - fond: Pretura plăşii Baraolt, u.a. nr.777/1949, p.1;
2. Ibidem, p.2-38;
3. Ibidem, p.30;
4. Ibidem, p.31;
5. Ibidem, p.28-29;
6. Ibidem, p.27;

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Résumé

Mentions documentaires concernant l'histoire des quelques Eglises Orthodoxes de la zone Baraolt

Pour connaître la vie des roumaines de notre region, d'une grande importance sont toutes les informations, specialement les informations ecclésiastiques, dont nous en avons reçu par l'entremise de toutes sortes des documents de la région des siéges des Szeklers.

L'ouvráge concerne les relations des quelques prétres de la region Trois Siéges (la zone Baraolt-les villages Aita Mare, Aita Seacă, Belin et Ormeniş). Quoique les relations sont récentes (de 1949), elles sont cependant une temoignage rélévante vis-á-vis de presence des roumaines dans cettes regions, partout regnant la memoire d'eglises en bois des orthodoxes.

Cristian Crişan
Arhivist, Direcția județeană Covasna a Arhivelor Naționale
Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 7
Tel. 067/311090, int. 223

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Parohia ortodoxă română – Ormeniş Transilvania

Scurt istoric.

Parohia ortodoxă română din Ormeniş îşi are vechimea deodată cu înjghebarea satului.
Terenurile din împrejurimi într'un timp au devenit proprietatea principelui Transilvaniei Racoţi I pela anul 1640.
Acest principe şi-a avut casele de vânătoare din Ormeniş în locul unde azi se află clădirea primăriei; proprietatea locuinţei lui fostul notar Raduly Ioan şi localul şcolii primare.

Starea materială a credincioşilor e slabă cea mai mare majoritate e sub trei hectare şi peste jumătate din numărul familiilor sunt fără avere, muncitor la c.f.r. şi cu zua –
Biserica la fel e săracă neavând proprietăţi decât un teren sub 3 hectare pe deal calitate foarte slabă. —

Ormeniş la 9 Martie 1949

Oficiul parohial ortodox rom.
Preotul Lauzenţu

Oficiul parohial ortodox rom. Transilvania

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Evoluția ideii de unitate la români

Făurirea statului național unitar român în 1918 este rezultatul firesc al luptelor seculare și neîntrerupte duse de poporul român pentru libertate și independență. Înfruntând vitregiile aspre ale istoriei, masele populare largi, forțele înaintate au dat numeroase jertfe pentru a-și afirma voința fermă de a trăi liber și neatârnat, pentru unitate de stat, pentru progresul material și spiritual al țării.

Generații de-a rândul, poporul nostru a fost nevoit să poarte o luptă necontenită pentru apărarea pământului strămoșesc, să înlocuiască, adesea, uneltele de muncă cu spada, pentru a-și asigura condițiile necesare dezvoltării sale materiale și spirituale. Zbuciumata, dar glorioasa noastră istorie stă mărturie grăitoare unui adevăr incontestabil, acela că, în pofida tuturor greutăților pe care poporul român le-a întâmpinat din partea marilor puteri cotropitoare, lupta pentru apărarea dreptului de libertate, unitate și neatârnare reprezintă o constantă a existenței sale.

Istoria poporului român demonstrează cu pregnanță că asuprirea străină poate întârzia pentru o vreme dezvoltarea unui popor, dar nu-i poate stinge voința demnă de libertate națională și de dreptate socială, aspirațiile spre civilizație. Poporul român a adunat de-a lungul veacurilor strălucite dovezi ale hotărârii sale nestrămutate de a-și croi în pofida tuturor vicisitudinilor, o viață liberă și demnă într-o țară neatârnată și independentă.

Lupta necurmată pentru dezvoltarea de sine stătătoare, pentru libertate și neatârnare constituie trăsătura caracteristică fundamentală a întregii istorii a poporului nostru, determinând însuși modul lui de existență, concepțiile și idealurile sale. Necurmatele bătălii, pe care poporul nostru a fost nevoit să le poarte de-a lungul timpului, ca și jafurile și agresiunile distrugătoare, la care a fost supus, eforturile de refacere, birurile pe care a trebuit să le plătească au avut repercusiuni negative asupra dezvoltării sale, au îngreunat și încetinit evoluția sa economică și socială, au determinat rămânerea sa în urmă. Toate aceste lupte și suferinți l-au oțelit, i-au călit voința și dârzenia, i-au sporit dragostea de țară, i-au întărit hotărârea de a nu ceda în fața nici unei greutăți, de a nu pregeta în fața nici unei jertfe pentru apărarea patriei. Nu există palmă de pământ care să nu fi fost udată cu sângele moșilor și strămoșilor noștri, în lupta pentru libertate și neatârnare, pentru progres economic și social[1].

Cu prețul unor lupte grele și sub conducerea unor personalități remarcabile ca: Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Radu de la Afumați, Petru Rareș, Ioan Vodă, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir, românii s-au opus cu strășnicie tendințelor expansioniste ale monarhiilor feudale vecine și au apărat cu dârzenie independența în calea expansiunii, contribuind prin aceasta la apărarea civilizației europene.

În focul luptei pentru independență și neatârnare se conturează tot mai clar necesitatea imperioasă a făuririi unui front comun al Țărilor Române și a înfăptuirii politice a acestora. Primejdia instaurării dominației otomane a impus voievozilor celor trei țări românești să-și canalizeze forțele, să se bizuie pe potențialul uman și material ale aceluiași neam. Astfel, în prima jumătate a sec. al XV-lea cele trei țări române au fost atrase sub autoritatea militară a lui Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, regent al Ungariei, *„Căpitan"* al Țării Românești și *„părinte"* al Moldovei, românii din sudul și răsăritul arcului carpatic vedeau în Iancu de Hunedoara pe conducătorul care îi putea salva de primejdia turcească; ei vroiau să-și unească forțele cu Transilvania într-o singură țară[2].

Speranțele tuturor românilor, în a doua jumătate a secolului al XV-lea de a rezista presiunilor cotropitorilor turci s-au îndreptat spre Ștefan cel Mare, domnitorul Moldovei, pe care-l socoteau *„Ales și trimis de Dumnezeu pentru cârmuirea și apărarea lor"*. Prin politica și autoritatea sa, timp de aproape cinci deceni (47 de ani) în Moldova, Ștefan cel Mare a exercitat o puternică autoritate asupra Țării Românești și a Transilvaniei, considerându-le ca țări ale sale, sprijinindu-se în politica externă și pe forțele acestora.

Domnii și voievozii români, Radu de la Afumați, Petru Rareș, Ioan Vodă, au continuat această tradiție și în secolul al XVI-lea, ea culminând în 1600 cu unirea tuturor românilor sub ***Mihai Voievod Viteazul***, când se intitula: *„Io Mihai Voievod din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești și al Ardealului și a toată țara Moldovei"*, consfințind unirea politică a tuturor românilor. Unirea celor trei Țări Românești sub o singură cârmuire a avut urmări însemnate. Ea a sporit prestigiul Țărilor Românești și a lui Mihai Viteazul însuși în fața Europei, a întărit ideea unității etnice și cea a unității politice a poporului român, a sporit puterea de rezistență a popoarelor din sud-estul Europei în fața asupririi turcești. Statul unit român devenea o forță politică care, datorită poziției sale, avea misiunea să lanseze marea campanie antiotomană. Unirea înfăptuită de Mihai a cauzat o mare neliniște și îngrijorare în tabăra dușmanilor, la curtea vieneză și poloneză, la Poarta otomană și în sânul nobilimii din Transilvania, care unindu-și forțele a dus la asasinarea lui Mihai la 19 august 1601 pe câmpia de la Turda, la căderea uniriii înfăptuită cu sabia sa. Actul realizat de Mihai Viteazul în 1600 a deschis perspective noi vieții politice a poporului român pe linia evoluției sale ca națiune. Ea a sugerat ideea unui stat românesc în limitele întinderii demografice a poporului și a întărit încrederea în posibilitatea realizării lui în viitor. Actul lui Mihai Viteazul s-a transformat într-un permanent îndemn și a căpătat valoare de simbol în lupta de eliberare națională, în secolele următoare până la 1 Decembrie 1918, când s-a realizat desăvârșirea unității statale a poporului român.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Acțiunea de unificare a Țărilor Române, inițată și condusă de Mihai Viteazul s-a răsfrânt ca un ecou prelung chiar în secolul al XVII-lea, când o seamă de planuri sau chiar încercări de a păși pe drumul croit de marele domn vor apare adesea în politica principiilor și domnilor: Ștefan Bocskay, Gabriel (Gábor) Bethlen, Gheorghe Rákoczi I și Gheorghe Rákoczi II, Matei Basarab, Radu Șerban, Vasile Lupu, Mihnea al II-lea, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir etc. Aceștia vor încerca fie pe calea tratatelor de alianță, fie pe calea cuceririi cu forța armelor, să aibă sub suzeranitatea lor Moldova, Țara Românească și Transilvania, să gândească chiar posibilitățile de făurire a *„Daciei Române"*[3].

În decursul luptelor îndelungate și necurmate, la care a fost supus poporul român, s-a dezvoltat puternic conștiința originii comune a românilor, precum și conștiința necesității unirii lor într-un singur stat al Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei. Un rol deosebit în fundamentarea științifică a ideii unității de neam, de origine etnică și limbă a tuturor românilor l-au avut cronicarii și învățații poporului român din cele trei provincii românești: Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir ș.a. Reflectând într-o formă superioară unele elemente fundamentale ale conștiinței de neam a poporului român, ca originea comună a tuturor românilor, unitatea lor etnică și comunitatea de teritoriu, ca și necesitatea ridicării lor la rang de popor liber prin înlăturarea dominației străine, operele marilor cronicari au adus un substanțial aport la afirmarea viguroasă a poporului român, a potențialelor sale creatoare, la maturizarea conștiinței de sine. Consider că aceste idei pot cel mai bine să fie exemplificate în opera lui Dimitrie Cantemir, ***„Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor"***, când spunea: *„Hronicon a toată Țara Românească (care apoi împărțită în Moldova, Muntenească și Ardealul) din descălecatul ei de Traian împăratul Râmului și pentru românii care de atunci într-însă așezându-se între aceeași și până acum necontenit lăcuiesc"*. Marele cărturar arăta că dacii și romanii *„sunt moșii și strămoșii noștri a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor și a tuturor oriunde se află a românilor"*[4]. Totodată operele cronicarilor au contribuit la consolidarea premiselor care au stat la baza apariției în secolul al XIX-lea a ideilor de unitate politică a tuturor românilor.

Veacul al XVIII-lea, *„Marele veac"*, veacul dominat de ideologia luminilor, a însemnat urcarea unei trepte însemnate spre unitate națională. Programe politice, reforme sociale, opere de mare valoare, mai ales în domeniul limbii și istoriei, școli de diferite grade și structuri, orășenești și chiar sătești, fiecare și mai ales toate împreună au contribuit la propagarea ideii de unitate, într-un grad superior, care coboară din sfera cercurilor intelectuale și pătrunde tot mai mult în conștiința populară. Mișcarea pentru emancipare și unitate națională capătă dimensiuni noi prin Școala Ardeleană, ca și prin asociațiile culturale și politice din Muntenia și Moldova. Cuvintele **Dacia, Daco-România**, deveniseră un manifest în publicațiile istorice și literare ale epocii. Reprezentanții Școlii Ardelene: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu au așezat națiunea și aspirațiile sale pe temeiurile solide ale istoriei și limbii, au fundamentat din punct de vedere științific năzuințele poporului român pentru libertatea și unitatea națională, au pregătit generațiile următoare în spiritul dragostei de neam, al mândriei și demnității naționale, au creat atmosfera care a dat naștere unei întregi pleiade de luptători patrioți pentru idealul național al poporului român ca: Tudor Vladimirescu, Gheorghe Lazăr, Gheorghe Asachi, Ion Eliade-Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Gheorghe Barițiu, Timotei Cipariu etc, care nu și-au precupețit nici un efort, unii sacrificându-și viața pentru progresul patriei.

În referirile sale, Samuil Micu judeca în cuvinte aspre dezbinarea politică dintre Țara Românească și Moldova care pentru popor n-a putut avea decât urmări nefaste: *„mai bine ar fi fost să nu fie despărțită ei în deao domnie ci și Țara Românească și Moldova sub un stăpânitoriu să fi fost, ca și așa putere le ar fi fost mai tare și nici turcii, și nici alte neamuri nu iar fi biruit dar despărțiți se strica unii pe alții"*[5].

Gheorghe Șincai, subliniind origirea comună, vechimea și continuitatea românilor, potența în mintea cititorilor ideea unității lor etnice, mai ales când scria că românii nu au o țară sau două, ci mai multe *„au de obăduiesc, precum este Moldova și Țara Românească, au le locuiesc de sine, cum este Bucovina sau împreună cu alte neamuri, precum sunt Ardealul, Banatul, Maramureșul și alte varmeghii"*[6].

Dimitrie Țichindeal sublinia că românii constituie o singură *„mărită nație daco-românească"*, iar Ion Budai-Deleanu, referindu-se la unitatea poporului român din cele trei provincii românești, scria: *„am găsit cu cale am întinde vorbirea și la regiunile învecinate, precum și la România (Țara Românească) și Moldova pentru că de una parte aceste provincii formau Dacia veche, iar de alta așa se asemenea între sine încât parcă formează o singură țară și că sunt menite pentru un singur popor și pentru o singură domnie"*. Corifeul Școlii Ardelene spunea că *„preștiut lucru este că fișticare român la întrebarea de ce neam este va răspunde eu-s român"*[7].

Petru Maior vorbind despre *„Dachia"* nu uita să înșire toate teritoriile locuite de români: *"Transilvania, Banatul, Țara Românească și Moldova până la Dunăre"*, accentuând că cel ce le stăpânește este un *„neam mult"*, românii adică, *„romani adevărați din romani adevărați"*. Maior exalta patriotismul, iubirea de pământul *„întru care sânt născuți și crescuți și unde oasele părinților și a moșilor celor răposați se odihnesc"*, ceea ce îndeamnă *„pre oameni a-și iubi patria sa și bucuroși a rămânea într-însa"*[8].

Românii din Transilvania și Banat continuă lupta de eliberare socială și națională prin elaborarea, semnarea și trimiterea documentului intitulat ***„Supplex Libellus Valachorum in Transilvaniae"*** în martie 1791 împăratului Leopold al II-lea, care l-a trimis la rândul lui dietei din Transilvania. Aceasta a respins memoriul. În Supplex românii cereau să nu li se mai spună românilor tolerați; națiunii române să i se dea toate libertățile civile și politice; să aibă deci locul între celelalte națiuni pe care l-a avut înainte de 1437, când s-a făcut acea ***„Unio trium nationum"*** (adică a nobililor unguri, a șașilor și a secuilor); Clerul, nobilimea română și țărănimea să se bucure prin urmare de aceleași drepturi și avantaje ca și cele trei națiuni; numiri în funcțiuni publice și în dietă proporțional cu numărul locuitorilor de fiecare naționalitate; în toponimie, paralel cu numirile ungurești și germane, să se accepte și numirile românești; să se îngăduie ținerea unui congres național românesc care să-și aleagă delegați spre a reprezenta poporul românesc, unde va fi nevoie.

Mișcarea în legătură cu Supplexul din 1791, revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția burghezo-democrată de la 1848-1849, reprezintă mari momente ale istoriei în lupta pentru libertate și dreptate socială, pentru afirmarea drepturilor naționale ale poporului român. Ele au exprimat hotărârea transilvănenilor, muntenilor, bănățenilor, bucovinenilor și moldovenilor de a realiza unirea lor în cadrul frontierelor unuia și aceluiași stat

www.cimec.ro / www.mncr.ro

național și independent. Subliniind acest fapt ilustrul cărturar și revoluționar Nicolae Bălcescu scria în 1850: *„unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari, care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului, spre a o manifesta lumei. Pentru dânsa ei trăiră, muncră, suferiră și murură. Pentru dânsa Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare se luptară toată viața lor îndelungată și traseră asuprile năvălirea îngrozitoare a turcilor, pentru dânsa Mihai Viteazul cade ucis în câmpul Tordei, pentru dânsa Șerban Cantacuzino bea otravă, pentru dânsa Horea moarte cumplită pe roată suferă"*[10].

Idealul de unire a românilor s-a conturat tot mai clar în timpul revoluțiilor din 1821 și 1848-1849.

Pe lângă profundul caracter social revoluția din 1821 a avut și unul național. Ea a exprimat și aspirațiile naționale ale norodului, chiar dacă conducătorul ei nu vorbește de unirea Moldovei cu Țara Românească într-un singur stat. Tudor cheamă la unire *„într-un gând și glas cu moldovenii, la luptă comună pentru dreptățile și privilegiile ce din vechime au avut această țară"*[11]. Temeiul acestei uniri este nu numai lupta pentru *„dreptățile comune Moldovei și Țării Românești ci și faptul că atât moldovenii cât și muntenii sunt de un neam și de o lege"*. Așa se exprima el într-o scrisoare din 5 aprilie 1821 către mitropolitul Țării, Dionisie Lupu, și vistierul Alexandru Filipescu Vulpe: *„Mai cu dinadins trebuință urmează să aveți corespondențe cu dumnealor boierii moldoveni ca unii ce suntem de un neam și de o lege și sub aceași stăpânire și ocrotiți de aceiași putere fiind la un gând și într-un glas cu Moldova, să putem câștiga deopotrivă dreptățile acestor principaturi ajutându-ne unii pe alții"*[12].

Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu a prilejuit ample manifestări ale sentimentului național la țăranii din Transilvania care așteptau pe crăiețul Tudor să sfârșească *„cu boierii din Țara Românească pentru a veni și la ei să facă și aici dreptate"*[13].

Ideea înfăptuirii unității naționale a prins rădăcini puternice în masele largi, transformându-se într-o puternică forță, care le-a înțeșit lupta pentru progres. Dorința de unire într-un singur stat independent și suveran a fost clar exprimată încă în timpul revoluției de la 1848. Astfel, la Adunarea de la Blaj, din 3/15 mai - 5/17 mai 1848 a românilor din Transilvania pe lângă revendicări economice, politice și sociale și alături de recunoașterea românilor ca națiune, masele populare au cerut unirea cu frații lor de peste Carpați, prin cunoscutul strigăt ***„Noi vrem să ne unim cu țara!"***[14].

Revoluționarii moldoveni, refugiați în Transilvania și participanți la grandioasa adunare de la Blaj, prevedeau în programul elaborat la 12/24 mai 1848 la Brașov *„Principiile noastre pentru reformarea patriei"*: *„unirea Moldovei cu Țara Românească"*[15], iar cei refugiați la Cernăuți în programul intitulat *„Dorințele Partidei Naționale în Moldova"* arătau că unirea Moldovei cu Țara Românească *„este drept cheia boltei fără de care s-ar prăbuși tot edificiu național"*[16].

Ideea unirii Principatelor Române a fost propagată în presă și la întruniri de revoluționarii pașoptiști munteni. Astfel, ziarul *„Pruncul român"* din 13 iunie 1848 publica apelul *„Către frații noștri din Moldova"*: *„Ceasul libertății a sunat pentru tot românul. Uniți-vă cu noi, frați de dincolo de Milcov; peste undele lui vă întindem brațele, dorind cu înfocare a vă da sărutarea frăției și a libertății. Munteanu și moldoveanu sunt toți români, sunt frați, o singură natie; uniți vă cu noi, goniți pe tiranul a cărui nume va rămâne o pată veșnică în istoria țării, înălțați stindardul libertății și dobândiți-vă sfintele drepturi. Uniți vom fi tari; uniți vom sta împotriva oricărui vrăjmaș al libertății noastre. Trăiască libertatea. Trăiască România"*[17]!. O lună mai târziu C. A. Rosetti adresându-se tot moldovenilor, le cerea unirea când spunea *„Vă întindem mâna frați moldoveni în interesul nostru comun vă cerem unire, vom alcătui un singur stat, o singură natie, o singură Românie liberă"*, iar Dimitrie Bolintineanu în *„Poporul Suveran"* susținea cu ardoare *„unirea provinciilor române"*[18].

Simion Bărnuțiu, unul dintre conducătorii revoluției de la 1848 din Transilvania, în patetica chemare rostită în catedrala Blajului din 2/14 mai 1848 îndemna la unirea strânsă cu poporul ca o chezășie sigură pentru organizarea țelurilor revoluționare: *„Uniți-vă cu poporul toți, preoți, nobili, cetățeni, ostașii, învățați și vă consultați cu un cuget asupra mijloacelor reînvierii naționale, pentru că toți sunteți fiii aceleași mame și cauza este comună; țineți cu poporul toți ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură, nici nu-l trage străini așa ușor în partea lor cum îi trag pe unii în celelalte clase, care urlă împreună cu lupii și sfâșie pe popor dimpreună cu aceștia"*[19].

În timpul revoluției de la 1848-1849 s-a ridicat la luptă și populația asuprită din rândurile naționalităților conlocuitoare. În Transilvania la luptele împotriva forțelor militare habsburgice, au participat și revoluționari sași, secui, maghiari; sunt de remarcat jertfele multor revoluționari sași și maghiari căzuți în lupta împotriva trupelor intervenționiste habsburgice și țariste.

Patriot și revoluționar înflăcărat, Nicolae Bălcescu a prețuit mult vitejia și jertfele maselor transilvănene, dar totodată a văzut clar tragicele greșeli ale conducătorilor români și maghiari de aceea va lupta neobosit pentru unirea în luptă a revoluționarilor români și maghiari, a condamnat naționalismul și șovinismul, militând pentru înfrățirea popoarelor. Eforturile sale vor da roade abia în vara anului 1849, când prin intermediul său s-a ajuns la o înțelegere între guvernul maghiar și conducătorul revoluționarilor români din Munții Apuseni, Avram Iancu, cu privire la încetarea oricăror lupte între maghiari și români; iar în iulie se semna *„Actul de pacificațiune"* între guvernul maghiar și revoluționarii români în frunte cu Nicolae Bălcescu, parlamentul maghiar vota în iulie *„legea naționalităților"*, acordând egalitatea în drepturi a românilor cu maghiari. Toate acestea veneau prea târziu deoarece revoluția atât maghiară, cât și cea română își trăia ultimele zile. În scrisoarea sa de la Câmpeni, Avram Iancu se adresează *„Fraților maghiari"*, frați cu care se lupta de aproape nouă luni de zile, arătându-le că *„noi prealuminat vedem și prea hotărât credem, că între aceste două patrii surori, maghiarul de existență și de viitor nu poate vorbi fără român, nici românul fără maghiar... Amândouă părțile vedem că pericolul ne amenință, încă de aproape, și totuși nu ne putem înțelege. Nu știm din ce pricină, pizma sau doară nepăsarea își învârte sabia între noi și voi, ca nici în agonie să nu putem vorbi deaproape"*[19].

„Craiul Munților" arată că oferta de pace a guvernului maghiar vine prea târziu, poporul român nu mai crede în nici o promisiune, deoarece tot timpul a fost înșelat, cu toate acestea, Iancu îi va convinge pe moți să se declare neutri în conflictul dintre armatele maghiare și habsburgice și țariste. *„Noi, fraților, într-atât suntem de sinceri, încât toate promisiunile voastre private le credem, însă durere, când târziu sunt astfel de promisiuni către noi îndreptate, după ce cercându-le nu le-am dobândit, căutându-le nu le-am putut afla, după ce ne am macelat, după ce preotimea și partea inteligentă s-au debilitat, jerfindu-se nu prin arme după cum poftesc legile unui război uman, ci prin furci, după ce în poporul nostru a apus spiritul amiciției către voi*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

şi s-a încuibat o aversiune în contră-vă într-atâtă, încât el fără amăgirea cuiva mai voieşte a primi sabia oricărui tiran din Europa de ajutor împotriva voastră; cu fiecare firea ne-a aşezat în una patrie, ce împreună să asudăm cultivând-o şi împreună să gustăm dulceaţa fructelor ei... Pe scurt: voim iară a vă spune, şi exclamăm; de credeţi în cer un Dumnezeu şi pe pământ o patrie, luaţi alte mijloace de a trata cu noi, convinge-veţi deplin, că între noi şi voi armele niciodată nu pot hotărî, însă nu întârziaţi, ca să nu se împlinească în voi cuvintele scripturii: ***„Că va intra mirele şi voi nu veţi avea undelemn în candele voastre"***[20].

În acelaşi spirit, Simonffi József îi scria lui Iancu: *„Două elemente izolate între atâtea milioane de slavi, românii şi ungurii au neapărată trebuinţă de o mai strânsă frăţie. Doar astfel îşi vor asigura existenţa, prin urmare, cine seamănă discordie, ură şi produce vărsare de sânge între două naţiuni surori este trădător al propriei naţiuni".*

Din păcate, în august 1849 forţele armate intervenţioniste habsburgice şi ţariste vor înfrânge revoluţia din Ungaria şi Transilvania. Pentru a nu se mai repeta aceste greşeli, Nicolae Bălcescu nota atenţionând încă odată cele două naţiuni: *„Astăzi vedem curat ca un acelaşi despotism ne copleşeşte pe toţi românii împreună cu ungurii, duşmanii de ieri şi toate popoarele Europei. Astăzi este învederat pentru tot românul cuminte şi cu inimă că libertatea naţionalităţilor nu poate veni de la curţile împărăteşti şi din mila împilatorilor şi a despoţilor, ci numai dintr-o unire strânsă între toţi românii şi dintr-o rădăcină a tuturor împreună din solidaritate cu toate popoarele împilate"*[22].

Înfrângerea revoluţiei n-a însemnat însă, şi înfrângerea ideii şi a strădaniilor. Cu toate măsurile drastice luate de către reacţiunea internă şi externă, în vederea menţinerii *„ordinei interne"*, n-au putut fi înăbuşite noile idei şi idealuri proclamate de revoluţie: dreptate, libertate, independenţă şi unitate. Acestea nu numai că au continuat să trăiască, dar au înregistrat progrese însemnate pătrunzând în conştiinţa naţiunilor. Dând expresie unei gândiri şi simţiri comune, unei voinţe de nezdruncinat, animând puternic pe toţi românii, Nicolae Bălcescu scria: *„Vrem să fim o naţie, una puternică liberă prin dreptul şi datoria noastră, pentru binele nostru şi al celorlalte naţii, căci voim fericirea noastră, şi avem o misie de îndeplinit în omenire. Aceste condiţii de putere de care avem nevoie nu le putem găsi decât în solidaritatea tuturor românilor şi unirea lor într-o singură naţie, unire la care sunt meniţi prin naţionalitate, prin aceiaşi limbă, religie, obiceiuri, sentimente, prin poziţia geografică, prin trecutul lor şi în sfârşit prin nevoia de-a se păstra şi de-a se mântui. Dacă raţionalitatea este sufletul unui popor, dacă câtă vreme el păstrează acest semn caracteristic al individualităţii sale, acest spirit de viaţă, el este învestit cu dreptul neprescriptibil de a trăi liber, unitatea naţională este chezăşia libertăţii lui, este trupul lui trebuincios ca sufletul să nu piară şi să nu se amorţească, ci din contră să poată creşte şi a se dezvolta"*[23].

Deceniul, ce uneşte revoluţia de Unirea din 1859 poate fi socotit o încordare maximă a eforturilor pentru înfăptuirea croiceei opere. Ideea unirii prezentă în conştiinţa oamenilor care sperau că, odată cu ea, să se împlinească un amplu program de reforme, dobândea, pe zi ce trecea, o forţă sporită, antrenând în acţiune straturile cele mai largi ale poporului, ea strângea într-un adevărat torent revoluţionar toată conştiinţa şi forţa unui popor, hotărât să-şi făurească un nou destin istoric. *„Unirea Moldovei cu Muntenia într un singur stat nu este o idee numai în capetele câtorva români prea înţinaţi, nu este o idee ieşită din dezbaterile de la 1848 încoace, ea a fost sentimentul naţional în toate părţile României de când istoria a ne spune câteceva despre Dacia"*[24] - scria Cezar Boliac în 1853, iar Mihail Kogălniceanu releva: *„Unirea Principatelor a fost visul de aur, ţelul isprăvilor marilor bărbaţi ai României, al lui Iancu Huniad, ca şi a lui Ştefan cel Mare, ca şi a lui Mihai Viteazul, a lui Vasile Vodă, ca şi al lui Matei Basarab. Unirea Principatelor este singurul mod în stare de a consolida naţionalitatea românilor, de a le da demnitate, putere şi mijloace pentru a împlinii misia lor pe pământ"*[25].

Revoluţionarii paşoptişti, datorită condiţiilor interne şi externe nefavorabile unirii simultane a celor trei ţări româneşti, au ajuns la concluzia că e oportun să se meargă treptat în formarea statului naţional român, făcându-se primul pas în unirea Moldovei cu Ţara Românească. Nicolae Bălcescu arăta că *„Revoluţia viitoare nu se poate mărgini a voi ca românii să fie liberi, egali, proprietarii de pământ şi de capital şi fraţii asociaţi la fapta unui progres comun. Ea nu se va mai mărgini a cere libertatea dinlăuntru, care este peste putinţă a o dobândi fără libertatea de sub dominarea străină, ci va cere unitatea şi libertatea naţională. Deviza ei va fi dreptate, frăţie, unitate. Ea va fi o revoluţie naţională"*[26].

Emigraţia şi-a intensificat activitatea la Paris şi Londra, avea o permanentă legătură cu ţara. Ea s-a adresat opiniei publice europene, făcând cunoscută problema românească, dorinţa şi voinţa românilor de a trăi liberi, într-un stat democratic unitar şi independent. Zeci şi zeci de memorii, adrese, petiţii, temeinic pregătite au fost trimise către cabinetele de la Londra, Paris, Sankt Petersburg, Viena şi Constantinopol cu intenţia de a demonstra vechile drepturi istorice ale românilor de a obţine o modificare a punctelor de vedere potrivnice sau rezervate ale cancelariilor, fie o acţiune hotărâtă din partea acelor cabinete care erau, în principiu, de acord cu ideea unirii Ţărilor române. Un rol important în propagarea ideii unirii le-au avut ziarele şi revistele *„România literară"*, *„Steaua Dunării"*, *„Zimbrul"*, *„România viitoare"*, *„Junimea română"*, *„Republica română"*.

Războiul Crimeii (1853-1855) - punct culminant al manifestării rivalităţilor şi conflictelor de interese existente între marile puteri la mijlocul secolului al XIX-lea - a făcut ca soarta ţărilor române să intre din nou în combinaţiile de culise ale *„concertului european"*. Congresul de la Paris 1856 - având scopul principal încheierea păcii şi restabilirea *„echilibrului european"* - a făcut din cauza moldovenilor şi muntenilor o chestiune europeană. Contele Alexandru Walewski, reprezentantul Franţei a propus unirea Principatelor Române într-un singur stat sub conducerea unui principe străin. Congresul a hotărât în cele din urmă, datorită existenţei unor păreri deosebite, consultarea popo-rului român, prin constituirea divanurilor *ad-hoc*.

În anii 1856-1858 lupta pentru unire la români a intrat într-o fază nouă, antrenând activ largi păturii sociale, toate spiritele înaintate ale societăţii româneşti, care înţelegeau să acţioneze energic pentru fructificarea a posibilităţilor create de hotărârile luate de Congresul de la Paris privind Principatele Române, căutând să polarizeze toate energiile naţionale în slujba îndeplinirii măreţului ideal Unirea. *„Suveranitatea statului român, să străbată munţii, câmpiile şi dealurile noastre, să umple aerul, să răsune până în unghiurile pământului cele mai departate, ca lumea întreagă să se încredinţeze că Unirea este suflarea poporului român, că ea este glasul României. Unirea principatelor nu e o unire de elemente eterogene; ea e unirea de români cu români. Moldovenii şi muntenii sunt un singur neam, o singură familie, ei nu sunt nici moldoveni, nici munteni, ci numai români"* - aşa îndemna Dimitrie Brä-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tianu într-o scrisoare trimisă de la Londra la 11/24 iunie 1856 unioniștilor români[27].

Acțiunile întreprinse de către revoluționarii români atât în străinătate, cât și acasă au început să-și dea roadele. În favoarea rezolvării problemei principatelor în conformitate cu cerințele poporului român se pronunțau organe de presă influente și personalități de seamă ale vieții publice și științifice, printre care: Edgard Quinet, Jules Michelet, Luis Blanc, Elias Regnault, Jean Henric Ubicini, William Gladstone etc. Unirea - acest drept și aspirație a poporului român - avea să fie exprimată foarte sugestiv și într-un tot unitar de marele și înflăcăratul patriot Mihail Kogălniceanu, în ședința Adunării ad-hoc din Moldova din 7 octombrie 1857, când declara: *„Dorința cea mai mare, cea mai generală, aceea hărănită de toate generațiile trecute, aceea care este sufletul generației actuale, aceea care împlinită va face fericirea generațiilor viitoare, este Unirea Principatelor într-un singur stat, o unire care este firească, legiuită și neapărată pentru că în Moldova și în Valahia suntem același popor omogen, identic, ca nici un altul, pentru că avem același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri de trecut, același viitor de asigurat, și în sfârșit aceeași misie de îndeplinit"*[28].

Adunările ad-hoc - organisme reprezentative ale poporului român și consultative pentru marile puteri - au exprimat în pofida atâtor greutăți și manevre de culise a marilor puteri, dorința de unire a moldovenilor și muntenilor. Cele două divanuri ad-hoc au votat fiecare câte o moțiune asemănătoare - Divanul ad-hoc din Moldova în 7 octombrie 1857, iar cel din Țara Românească în 8 septembrie 1857 -, în care se vedea hotărârea poporului român de a crea un stat liber, înzestrat cu instituții moderne și democratice.

După lungi și contradictorii discuții, reprezentanții marilor puteri au semnat la 7/19 august documentul intitulat Convenția de la Paris, care cuprindea statutul internațional și principiile de organizare internă a Principatelor. Convenția hotăra ca Moldova și Valahia să poarte denumirea de: *„Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei"*, ele rămâneau sub suzeranitatea Porții, plătind tribut și sub garanția celor 7 mari puteri semnatare ale Convenției; cele două principate vor avea fiecare domnul său, adunarea sa electivă, guvernul său, armata sa, capitale distincte. Apropierea trebuia să se facă prin înființarea la Focșani a unei Comisii centrale cu scopul de a elabora proiectele legilor comune; a unei curți de justiție și a unei curți de casație unice, aceeași organizare a armatei, în fruntea căreia se va afla un singur șef suprem, ales prin rotație de cele două principate, o banderolă albastră la steagurile deasebite ale celor două principate[29].

Prevederile Convenției de la Paris reliefau cu claritate încă o dată poporului român dificultatea, dacă nu imposibilitatea, de a-și vedea împlinit idealul prin bunăvoința sau jocul de interese al puterilor străine, impuneau în mod logic concluzia că numai prin luptă proprie hotărâtă, aspirația realizării Unirii poate primi consacrarea. Câtă dreptate avea Nicolae Bălcescu când, adresându-se românilor, scria: *„În zadar veți îngenunchea și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Ei nu vă vor da nimic, căci nici nu vor, nici pot. Fiți gata, dar; a o lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pământului nu dau fără numai aceea ce smulg popoarele. Fiți gata, dar; a vă lupta bărbătește, căci, prin lucrare și jertfire, prin sângele vărsat poporul dobândește conștiința drepturilor și datoriilor sale"*[30].

Românii au înțeles că Unirea nu poate fi realizată numai printr-o acțiune energică a forțelor interne care să pună diplomația europeană în fața unui fapt împlinit. Dând expresie acestei idei, Vasile Boierescu consemna în *„Naționalul"* din 14/26 august 1858: *„Puterile europene ne-au dat garanția lor, certitudinea că noi vom exista în viitor, că nu vom fi prada acelui care se va ridica spre a ne înghiți; însă restul depinde de noi. Depinde de noi dacă vom ști să păstrăm drepturile strămoșilor noștri, de a ști să ne dăm cele mai bune legi și să întărim ordinea socială și morală, să ne angajăm pe adevărata cale a progresului; în sfârșit, depinde de noi dacă vom ști să înfăptuim Unirea. Europa ne-a ajutat, rămâne a ne ajuta noi înșine. Noi mulțumim Europei, că, cel puțin, ne-a arătat că Unirea poate fi posibilă"*[31].

Și așa vor proceda românii, trecând peste voința marilor puteri, și în temeiul prevederilor Convenției de la Paris, ei vor alege același domn în ambele principate, la 5 ianuarie 1859, în Moldova și la 24 ianuarie 1859, în Țara Românească pe Alexandru Ioan Cuza, punând cele 7 mari puteri în fața unui fapt împlinit și pe care ele trebuie să-l recunoască, ca atare.

Unirea din 1859 a reprezentat actul de voință al întregii națiuni române, încununarea luptelor purtate de atâtea generații și înaintași și, în același timp, simbolul marilor transformări economice și social politice care reclama, în mod obiectiv, înaintarea națiunii române pe calea progresului. Pe bună dreptate sublinia în 1909 ziarul *„Tribuna"* din Arad: *„Unirea fusese cea mai îndrăzneață și cea mai înțeleaptă faptă a națiunii românești. Îndrăzneață pentru că s-a săvârșit împotriva voinței și dorinței tuturor marilor puteri europene și înțeleaptă pentru că după veacuri de zbuciumări, părinții patriei prevăzuseră în sfârșit, că numai Unirea poate să fie pârghia de înălțare a neamului românesc"*[32].

Făurirea statului modern român în 1859 prin dubla alegere ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza confirmă, în egală măsură, patriotismul și remarcabila abilitate a oamenilor politici ai timpului care au știut să depășească obstacolele pe care interesele contradictorii ale acestora le așezau în calea unirii. Decizia finală s-a datorat excepționalei abnegații pe care națiunea română a arătat-o acestei cauze: presiunea populară de la București din istoricile zile de 22-24 ianuarie 1859, plebiscita, o mare aspirație și-i dădea trăinicia eternității. Tocmai acest lucru l-a determinat pe Mihai Kogălniceanu să declare în 1863: *„UNIREA, domnilor, eu nu recunosc nimănui dreptul să zică că* ***Unirea*** *e actul său, individual, proprietatea sa exclusivă;* ***Unirea e actul energic al întregii națiuni****, e marea noastră conquistă și de aceea domnilor, nici chiar domnitorului, dar încă un singur particular, nu-i recunosc și nici nu-i voi da vreodată dreptul acesta de a zice că el a făcut singur Unirea... Nu domnilor,* ***Unirea a făcut-o națiunea care a ales domn pentru ambele țări cu misiunea de a realiza Unirea****"*[33].

Unirea Principatelor Române s-a bucurat de un deosebit ecou în celelalte provincii românești, aflate sub stăpânire străină, care dobândeau noi temeiuri pentru speranța lor permanentă de unire cu România. Alexandru Papiu Ilarian declara în 1860: *„Românii din Transilvania, în împrejurările de față numai la Principate privesc, numai de aici așteaptă semnul, numai de aici își văd scăparea. Când s-a ales Cuza domn, entuziasmul la românii Transilvaniei era mai mare decât în Principate"*[34]. Ea a constituit punctul de plecare și pârghia de susținere a tuturor eforturilor depuse pentru săvârșirea unității naționale și statale, nucleul de atracție pentru toate provinciile românești ce se aflau sub stăpânire străină.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Secole de jertfe şi de neîntrerupte eforturi închinate libertăţii şi progresului patriei au condus în mod obiectiv la actul istoric din 9 mai 1877. Dând expresie voinţei şi aspiraţiilor întregului popor român, parlamentul a proclamat în acea zi independenţa absolută a României. Marea victorie a poporului român de la 9 mai 1877, consfinţită prin sânge de armata română la Plevna, Rahova, Smârdan, Nicopole, Belogradcik şi Vidin a fost întâmpinată cu satisfacţie de forţele progresiste internaţionale, de popoarele care se aflau angajate în lupta de eliberare naţională. Ea a avut o rezonanţă deosebită în spaţiul sud-est european şi balcanic, în care sârbii, muntenegrenii, croaţii, bulgarii şi alte popoare desfăşurau grele bătălii pentru scuturarea dominaţiei străine. După războiul din 1877, Dobrogea, străvechi teritoriu românesc dintre Dunăre şi Marea Neagră s-a reunit cu ţara. Marile puteri, continuând politica de dictat, au rupt din trupul Moldovei cele trei judeţe Kahul, Izmail şi Bolgrad, care au fost redate Rusiei.

Unirea din 1859 şi cucerirea independenţei de stat în 1877 au deschis o etapă nouă în mişcarea politică şi naţională a românilor, în viaţa economică, socială şi culturală a ţării. Ideea libertăţii naţionale a cuprins gândurile şi voinţa unor largi pături sociale, iar lupta românilor din teritoriile aflate sub dominaţie străină, pentru drepturi politice, economice şi culturale, găseşte un răsunet tot mai puternic în întrega ţară.

Revoluţia din Rusia, prăbuşirea ţarismului şi îndeosebi victoria Marii Revoluţii Socialiste din octombrie 1919 a răsunat ca un îndemn înflăcărat la luptă pentru realizarea aspiraţiilor de libertate şi autodeterminare ale tuturor popoarelor lumii. Decretele asupra păcii şi Decretul asupra pământului au dat un impuls luptei de eliberare a românilor din cele două imperii multinaţionale, ţarist şi austro-ungar. Prima provincie, care s-a unit cu vechea Românie, a fost Basarabia. La 24 octombrie *„Congresul militar român"* a proclamat solemn şi oficial autonomia politică a Basarabiei şi a hotărât constituirea în cel mai scurt timp a Sfatului Ţării şi convocarea unei Adunări Constituante a Basarabiei. La 27 ianuarie 1919 Sfatul Ţării proclamă independenţa Republicii Moldova.

Dând glas opiniei exprimate de masele largi populare, Sfatul Ţării a adoptat cu majoritatea covârşitoare de voturi - 86 pentru, 3 contra şi 36 abţineri - hotărârea *„unirii pentru totdeauna a Republicii Moldoveneşti cu mama sa România, cu respectarea drepturilor minorităţilor, şi a votului universal egal secret şi direct, a credinţei, a adevărului şi a tuturor libertăţilor obşteşti ce vor fi garantate prin constituţie"*[35].

Către sfârşitul anului 1918, încheierea procesului de formare a statului naţional român unitar intră într-o nouă etapă de dezvoltare. Destrămarea monarhiei austro-ungare a accelerat lupta pentru unirea Bucovinei cu România. Atât mişcarea revoluţionară democratică, cât şi mişcarea pentru unitate naţională au acţionat în acelaşi sens. Într-un strâns paralelism s-au desfăşurat şi evenimentele din Transilvania. La 18/31 octombrie se constituie Consiliul Naţional Român Central - format din 12 membri ai P.N.R. şi 6 membri ai P.S.D. - *„ca unicul for care reprezintă voinţa poporului român"*. Pe tot teritoriul acestei străvechi provincii româneşti s-au format consilii şi gărzi naţionale judeţene şi locale, care activau sub conducerea Consiliului Naţional Român Central.

Evenimentele din Transilvania au influenţat şi au grăbit, la rândul lor, desfăşurarea celor din Bucovina, unde la 15/28 noiembrie, Congresul reprezentanţilor populaţiei bucovinene, prin hotărâre unanimă a decis unirea necondiţionată cu România; după 134 de ani de dominaţie străină, Bucovina îşi ocupa locul cuvenit în cadrul României Mari. Actul Unirii Bucovinei cu România a fost salutat cu entuziasm de poporul român de pe întregul teritoriu al ţării, prin numeroase manifestări, telegrame, scri-sori, prin presă şi recunoscut pe plan internaţional.

Ultima scenă a impresionantei opere s-a petrecut la 1 Decembrie 1918. Era finalul apoteotic care confererea măreţia întregii opere, biruinţii asupra nedreptăţii. La 1 decembrie 1918 s-au strâns la Alba Iulia, pe *Câmpul lui Horea*, peste 100.000 de oameni, muncitori, ţărani, intelectuali, meseriaşi, veniţi să consfinţească actul legic, obiectiv şi progresist de încheiere a procesului de formare a statului naţional unitar român. La Adunare erau prezenţi 1228 de delegaţi, 940 aleşi prin vot de cercurile electorale şi 288 delegaţi ai organizaţiilor politice, economice, culturale, religioase, militare şi sportive de pe întregul teritoriu al Transilvaniei. Adunarea de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 a adoptat istorica Rezoluţie de la Alba Iulia prin care Marea Adunare Naţională a proclamat solemn *„Unirea Transilvaniei si Banatului cu România pentru toate veacurile"*[36].

Caracterul cvasiconcomitent al hotărârilor de unire cu România - 27 martie, 28 noiembrie şi 1decembrie 1918 -, conţinutul aproape identic al programelor mişcărilor de eliberare naţională a românilor, componenţa forţelor sociale participante la această luptă, caracterul plebiscitar al hotărârilor luate au ilustrat şi au dovedit unitatea de aspiraţii, comunitatea idealului naţional - făurirea statului român unitar.

Formarea statului naţional unitar român a fost opera întregului popor român, lupta activă a cărturarilor, ţăranilor, muncitorilor, preoţilor, învăţătorilor şi a altor categorii sociale: Vasile Goldiş s-a ridicat împotriva acelora care au încercat să falsifice adevărul istoric.

Note

1. dr. AUREL GALEA, „Formarea şi activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului şi Ţinuturilor Româneşti din Ungaria (2 decembrie 1918- 10 aprilie 1920)", Editura Tipomur, Târgu-Mureş, 1996, p.9.
2. „Formarea naţiunii române şi statului naţional român", Editura Politică, Bucureşti, 1974, p.25.
3. ŞTEFAN PASCU, „Făurirea statului naţional unitar român", vol.I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1983, p.38-50.
4. DIMITRIE CANTEMIR, „Hronicul vechimei romano moldo-vlahilor", în „Opere", Tomul VIII, Bucureşti, 1901, p.57.
5. SAMUIL MICU, „Scurtă cunoştinţa a istoriei românilor", Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1963, p.79.
6. GH. ŞINCAI, „Povăţuire către economia de câmp pentru folosul şcoalelor româneşti celor din Ţara Ungurească şi din părţile ei împreunate", Buda, 1905, p.150-151.
7. ION BUDAI DELEANU, „De originibus populorum Transilvaniae. Despre originile popoarelor din Transilvania", vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991, p.2.
8. PETRU MAIOR, „Istoria pentru începutul românilor în Dachia", Buda, 1812, p.14, 37
9. DAVID PRODAN, „Supplex Libellus Valachorum", Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p.494-508.
10. NICOLAE BALCESCU, „Mersul revoluţiei în istoria românilor", în „Scrieri", Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1974, p.68.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

11. „Documente privind istoria României. Răscoala din 1821", vol.I, Editura Academiei R.P.R., București, 1959, p.420.
12. „Documente privind istoria României. Răscoala din 1821", Vol.II, Editura Academiei R.P.R., p.33.
13. „Documente privind istoria României. Colecția Hurmuzaki (seria nouă)", vol.III, „Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu", București, 1968, p.35.
14. „Istoria României", vol.IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p.138.
15. „Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie". Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p.35.
16. „Gândirea social politică despre Unire (1859)", Editura Politică, București, 1966, p.39.
17. Apud CONSTANTIN I. GIURESCU, DINU GIURESCU, „Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi", Ediția a II-a, Editura Albatros, București, 1975, p.593.
18. „Momente din istoria poporului român". Editura Politică, București, 1966, p.105.
19. „Unirea Transilvaniei cu România - 1 Decembrie 1918", Ediția a doua, Editura Politică, București, 1972, p. 104; SIMION BĂRNUȚIU, „Românii și Ungurii", "Discurs rostit în Catedrala Blajului, 2/14 mai 1848", Cluj, 1924, p.46.
20. „Scrisoarea-manifest a lui Avram Iancu din 15 iulie 1849, dată la Câmpeni și adresată poporului maghiar", în „Culegere de texte pentru Istoria României", Vol.I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, p.125-126.
21. AUREL GALEA, Op.cit., P.25.
22. NICOLAE BĂLCESCU, „Opere. Vol. IV. Corespondență", București, 1964, p.296.
23. idem, „Opere. Tomul I. partea a II-a. Scrieri istorice, politice și economice", Fundația pentru Literatură și artă, București, 1940, p. 105.
24. „Republica Română", (Bruxelles), nr: 2/1853, p.281.
25. „Steaua Dunării" (Iași), nr. 1 din 1 octombrie 1855.
26. NICOLAE BĂLCESCU, „Opere. vol. II. partea a II-a", Ed. Gh Zane, București, 1940, p.106.
27. „Steaua Dunării" (Iași), II, nr. 38 din 26 iunie 1856.
28. „Acte și documente, relativ la istoria renașterii României", vol.VI, partea I-a, București, 1896, p.66-67.
29. „Convenția de la Paris din 7/19 august 1858", în „România. Documente străine despre români", Ediția a II-a, București, 1992, p.206-215.
30. NICOLAE BĂLCESCU, „Opere. Tomul I. Partea I-a", București, 1940, p.106.
31. Apud: „Istoria modernă a României", Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985, p.175.
32. „Tribuna" (Arad), XIII, nr. 18 din 24 ianuarie 1919.
33. M. KOGĂLNICEANU, „Discursuri parlamentare din epoca Unirii", Editura Științifică, București, 1959, p.85-86.
34. „Gândirea social-politică despre Unire (1859)", Editura Politică, București, 1966, p.202.
35. ION NISTOR, „Istoria Basarabiei", Ediția a II-a, Cernăuți, 1923, p.425.
36. „Românul" (Arad), VII (1918), nr.20, din 20 noemvrie/3 decemvrie 1918; AUREL GALEA, „Formarea și Activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria (2 decembrie 1918 - 10 aprilie 1920)", I, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1996, p. 99-100, 434-435; IOAN SCURTU, „Alba Iulia. 1 Decembrie 1918", Editura Sport-Turism, București, 1988, p.146-148.
37. VASILE GOLDIȘ, „Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociația Culturală „Astra", București, 1928, p.23.

Résumé

L'évolution de 1'idée d'unité nationale chez les Roumains

Le forgement de l'État national unitaire roumain en 1918 c'est le résultat naturel des luttes séculaires et ininterrompues portées par le peuple roumain pour la liberté et l'indépendence. En faisant face aux dures hostilités de l'histoire le peuple roumain, l'un des plus vieux de l'Europe, a donné de nombreuses immolations pour affirmer sa volonté ferme de vivre librement et indépendement, pour l'unité de l'État, pour le progrés matériel et spirituel du pays.Durant des générations notre peuple a été obligé de méner une lutte incessante pour défendre la terre ancestrale, de remplacer souvent les outils de travail par l'épeé, pour assurer les conditions nécessaires pour son développement matériel et spirituel.

C'est par le prix des luttes dures conduites par des personálités remarquables tels que Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Radu de la Afumați, Petru Rareș, Ioan Vodă, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, D. Cantemir, que les Roumains se sont opposés avec achárnment aux tendances d'expansion des monarchies feúdales, en contribuant par cela á la défense de la civilisation européene.C'est dans le feu de la lutte pour l'indépendence que la nécessité impérieuse du forgement d'un front commun des Pays Roumains et la réalisation de l'unité politique de ceux-ci se contoure de plus en plus, objectif réalisé par Mihai Viteazul en 1600 quand il s'intitulait: „Moi, Mihai Voievod par la pitié du Dieu, seigneur du Pays Roumain, de l'Ardeal et de tout le pays de Moldavie"

L'Union réaliscé par Mihai Voievod Viteazul, bier qu'elle ne fut pas durable, avait été un objectif á réaliser pour les successeurs, soit aux XVII-a et XVIII-a siécles, soit par les révolutionnaires de 1848, soit par les générations d'unificateurs du peuple et du pays. L'Union des Roumains dans un seal etat exprimée clairement pendant les révolutions de 1821 et 1848-1849 a été soulignée par N. Bălcescu en 1850 quand il écrivait: „L'Union nationale fut le réve aimé par nos braves vóivodes, par tous nos grands hommes, qui ne contenait en soi l'individualité et la penseé du peuple roumain pour les montrer au monde. C'est pour ce réve qu'ils vécurent, travaillérent, souffrirent et mourirent. C'est pour lui que Mircea cel Bătran et Ștefan cel Mare luttérent toute leur longue vie et tirérent sur cux la térrible oppression des Turcs, c'est pour lui que Mihai Viteazul tombs tué sur le champ de Turda, c'est pour lui que Serban Cantacuzino but de la poison, c'est pour lui que Horea souffrit la terrible mort sur la roue".

Gráce aux conditions internes et externes défavorables les Roumains réaliseront leur unité en étapes: 1859 - L'Union de la Moldavie avec Țara Românească sous le régne de Alexandru Ioan Cuza; 1877-1878 - la conquéte de l'independence d'Etat de la Roumanie et l'union de la Dobrogea avec la Roumanie; 1918 - l'union de la Basarabie le 27 mars 1918 avec la Roumanie, le 28 novembre 1918 l'union de la Bucovine avec la Roumanie et le 1-a décembre 1918 l'union de la Transylvanie avec la Roumanie. Le fin du processus de forgement de l'Etat national unitaire roumain au 1-a Decembre 1918 a été aprecié á sa juste valeur par les contemporains lorsqu'ils disaient que c'était „l'acte politique supréme de l'union du peuple roumain tout entier, formant un sommet étérne dans l'histoire du peuple, c'est le point culminant pareil a un nimble d'apotheose d'un long processus, nécessaire historiquement 1918 l'union de la Bucovine avec lá Roumanie et le 1-e décembre 1918 l'union de la Transylvanie avéc la Roumanie.

La fin du processus de forgemént de l'Etat national unitaire roumain au 1-e Decembre 1918 été apreciée a sa juste valeur par le contemporaines lorsq'ils disaint que c'etait „L'acte politique supreme de l'union du peuple roumain tout entier, formant un sommet eterne dans l'histoire du peuple, c'est le pont culminant pareil a un nimbe d'apothéose d'un long prócesseus, necessaire historiquement".

Camelia Datui
Profesor, Liceul Teoretic „Unirea"
Tg.Mureș

Aurel Galea
Prof., Dr., Universitatea Ecologică „Dimitrie Cantemir"
Tg. Mureș

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 315-320

Activitatea lui Pompiliu Nistor pentru desăvârşirea unităţii naţionale româneşti

Pompiliu Nistor s-a născut la 16 octombrie 1883, în comuna Arpătac, din judeţul Trei-Scaune (azi Covasna), fiind al doilea copil al preotului Dionisie Nistor. Şcoala primară a urmat-o în satul natal şi în SatuLung, iar liceul l-a făcut la Braşov. În anul 1902, s-a înscris la facultatea de Medicină a Universităţii din Budapesta. În penultimul an de studiu, în 1906-1907, viitorul medic a fost ales preşedinte al Societăţii „Petru Maior" din capitala Ungariei[1]. Cunoscându-l foarte bine, Onisifor Ghibu îi evidenţia calităţile literare şi artistice arătând: *„medicinistul Pompiliu Nistor, băiat serios, cu o frumoasă cultură literară românească, cu aptitudini pronunţate pentru muzică şi care cânta frumos din vioară. Mai era pe deasupra şi un caracter integru şi un român bun, cu interes pentru trecutul, prezentul şi viitorul neamului"*[2].

După absolvirea Facultăţii de Medicină şi obţinerea titlului de doctor, în 1908 P. Nistor a lucrat în diverse locuri şi având funcţii diferite. Mai întâi, îl găsim medic secundar la spitalul din Arad, apoi a servit în armata austro-ungară, iar din 1910 a lucrat la circumscripţia medicală Zărneşti. În 1914 este înrolat în armata monarhiei dualiste, participând la război pe frontul rusesc din Galiţia, fiind medic locotenent. În anul 1915 a căzut prizonier în Galiţia şi a fost dus în Siberia, la Başkiria, în lagărul din Birak. El a lucrat ca medic în lagărele de prizonieri şi în spitalul civil al oraşului Büsk[3].

În data de 18 martie 1915, P. Nistor trimite fostului său coleg de la liceul din Braşov şi de la Universitatea din Budapesta, Onisifor Ghibu, un mesaj în limba germană. Scrisoarea, care a sosit la Bucureşti în 20 aprilie, îl informa pe Ghibu că prietenul său se afla la Novo-Nicolaevsk în Siberia de două luni. Autorul mesajului precizează că o duce foarte bine, deoarece lucrează într-un spital unde sunt trataţi prizonierii, având *„o viaţă de burghez"*. P. Nistor condamnă prima conflagraţie mondială, deoarece *„Războiul a fost mai cumplit decât îmi închipuiam. Oamenii noştri au căzut în mase. Este uşor să priveşti războiul de acolo de acasă. Scrie-mi cum staţi în România şi ce e acasă în Ardeal? Câţi aţi trecut în ţară şi ce aveţi de gând să faceţi? Eu sunt cu totul dezorientat"*[4].

Tot din Novo-Nicolaevsk, P. Nistor expediază o nouă scrisoare lui Onisifor Ghibu, publicată în Tribuna din Bucureşti la 15 noiembrie 1915. Autorul depeşei prezintă câteva amănunte despre viaţa în prizonierat, faptul că are o locuinţă spaţioasă *„cu lumină electrică, cu o sufragerie frumoasă şi ceea ce constituie un lux agreabil, un gramofon. Sufrageria serveşte de salon şi fumoir"*. P. Nistor arată în continuare, că a reuşit să citească *„o mulţime de scrieri de Bourget, Maupassant, Anatole France, Dumas fiul, Daudet, Prévost, Mirabeau, Voltaire"*. Semnatarul scrisorii îşi informează prietenul că şi-a cumpărat o vioară, *„nu un Stradivarius"*, dar destul de bună *„pentru a putea cânta pe ea cântecele noastre naţionale şi părţile de operă pe care nu le-am uitat"*[5].

O săptămână mai târziu, P. Nistor îi scrie din nou lui O. Ghibu interesându-se de situaţia din Transilvania, *„dacă unii deputaţi ai noştri sunt refugiaţi în România"*. Autorul mesajului era convins că situaţia refugiaţilor aflaţi în regatul român este dificilă deoarece *„e foarte uşor să fiţi timbraţi de trădători"*. El cerea noi veşti *„despre starea lucrurilor din Transilvania şi despre pourparles-urile dintre corifeii noştri şi dintre unguri"*[6].

În martie 1916, P. Nistor trimite o altă scrisoare lui O. Ghibu, semnată *„Un vechi tribunist"*. El înfăţişează teribila luptă sufletească ce se petrece în sufletul prizonierilor ardeleni din Rusia. *„Am luptat - spune el - la început pentru o cauză ce nu-i a noastră şi pe care n-am priceput-o. Acum am intrat cu tot sufletul în armata română ca să luptăm pentru cauza noastră"*. El îşi exprima totodată temerea legată de neintrarea României în război. Acest lucru ar fi extrem de grav pentru prizonierii ardelelni deoarece *„noi expunându-ne odată pentru ea, nu ne mai putem întoarce la rosturile noastre în Ardeal, nu pricinuim oare prin aceasta românismului însuşi o imensă pagubă? Căci dacă Ardealul îşi pierde pe oamenii care deocamdată sunt aici în Siberia, de unde s-ar mai putea întoarce acasă, spre a cere dreptate, pe seama poporului de dragul căruia am sângerat; oare această pierdere nu constituie un mare capital, ce nu poate fi trecut cu vederea?"*. Mesagerul acestor români aflaţi la mii de km. de patrie prezintă zbuciumul sufletesc al camarazilor săi din lagăre aflaţi într-o *„istovitoare luptă între îndoială şi speranţă"*. Ei nu vor să rămână *„copii ai suferinţei prin vina nepăsării ori trădării ţării"* şi nici nu vor să se întoarcă acasă *„câtă vreme există dominaţie austro-ungară"*. P. Nistor încheie însă, optimist *„Totuşi nădăjduiesc!"*[7].

Într-o nouă scrisoare, către O.Ghibu publicată în Tribuna din 1 mai 1916, P. Nistor arată că în tot timpul cât a servit în armata austro-ungară a fost dezinformat de autorităţile militare şi de presa maghiară care publică ştiri false *„În special, despre ţinuta României am fost în mod conştient ţinuţi în rătăcire. S-au dat ordine de zi formale (de ex. ordinul către reg. 50) că Romania luptă alături de noi la aripa dreaptă; că România înaintează peste Basarabia spre Odessa(...). Nu puteam crede însă, cu toate acestea, nici în intrarea României alături de Austria. Nu aveam deci speranţa liberării noastre definitive. Cu toate acestea, ne-am făcut datoria de soldaţi şi de români, dar fără nici o însufleţire, vă asigur"*[8].

Acest punct de vedere nu este singular. Şi alţi prizonieri gândeau la fel. Ei au trecut în liniile ruse, deoarece nu doreau să lupte pentru o cauză străină. Această stare de incertitudine dezvăluie scrisoarea lui Pompiliu Nistor publicată în numărul din 15 mai 1916 al gazetei Tribuna.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Semnatarul mesajului preciza că *„situaţia sufletească din România e aşa de puţin clarificată şi aşa de tulbure"*. Autorul era împotriva organizării campaniei armatei române în Bulgaria după cum cereau unii generali. P. Nistor arată că în acest caz *„am fi în drept să cerem socoteală României: de ce ne-a înşelat atâtea decenii - de ce a lăsat să crească în noi speranţa?"*.

În afară de P. Nistor au expediat scrisori gazetei Tribuna din Bucureşti şi alţi prizonieri. Astfel, în numărul 20 al acestei publicaţii este tipărită o scrisoare din Tomsk a candidatului de avocat din Sibiu, dr. Laurian Gabor. El era plin de speranţa în intrarea României în război de partea Antantei: *„Aşteptăm în toată ziua, pentru noi, cel mai mare eveniment al lumii, intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei. Numai atunci vom putea respira uşuraţi de toate greutăţile ce ne apasă sufletele. Suntem convinşi că în cazul acesta vom fi transportaţi în ţară şi ne vom putea spăla pata morală vărsându-ne sângele pentru neam"*[10]. De asemenea, în ultimul număr al revistei *Tribuna* a fost publicată o scrisoare a învăţătorului Pompiliu Popa din Boianul de pe Târnave: *„De aproape doi ani de zile am suferit mult, până ce am ajuns aici (în captivitatea rusească). Vă rog frumos, trimiteţi-mi un dicţionar româno-rus şi viceversa, dacă se poate, sau carte care trece graniţa. Sper că ne vom revedea la Bucureşti, spre a trece Carpaţii"*[11]. După intrarea României în război de partea Antantei, în august 1916, prizonierii români din Rusia încep să se organizeze. Punctul de concentrare a fost lagărul de la Darniţa de lângă Kiev. La început au fost admişi să se adune aici numai ofiţerii, *„inteligenţia"*, nu şi soldaţii. Dr. Pompiliu Nistor a ajuns acolo pe la începutul lunii decembrie, unde s-a întâlnit cu alţi fraţi transilvăneni sosiţi din diferite lagăre. Imediat, voluntarii s-au organizat. Ei au creat un comitet executiv condus de ofiţerul voluntar sălăjean, Victor Deleu, ajutat de un locţiitor, Olimpiu Andrei, precum şi şapte seniori, între care se afla şi Pompiliu Nistor. Vasile Chiroiu îndeplinea funcţia de secretar, iar Ion Vescan era ispravnic. Comitetul voluntarilor din Darniţa s-a preocupat şi de întemeierea unui ziar românesc care să exprime punctul lor de vedere. În acest scop a fost creat un comitet de redacţie compus din profesorii Emanoil Isopescu, Simion Gocan şi dr. P. Nistor, dar intervenţia cenzurii ruseşti a zădărnicit această acţiune. Totuşi, Vasile Paşca a redactat revista litografiată *„Gura Satului"* având caracter literar-umoristic[12]. A fost întemeiată o orchestră instrumentală şi un cor bisericesc sub conducerea cunoscutului bas, Aurel Medrea, absolvent al Seminarului teologic din Sibiu şi al Conservatoriului din Viena. A doua zi de Crăciun, în 1916 s-a slujit în lagăr liturghia de către un preot rus, ajutat de diaconul greco-catolic, dr. Simion Gocan de la Oradea, în timp ce corul voluntarilor a cântat liturghia lui Gheorghe Dima de la Braşov. *„Nicicând - scria P.Nistor - poate n-a avut serviciul divin mai mult farmec şi nu a zguduit mai adânc ca această înfrăţire ruso-română, ortodoxo-unită. Pentru pomenirea Regelui Ferdinand, a reginei Maria şi a soldaţilor români i-am mulţumit preotului rus prin cântarea imnului rusesc, iar la sfârşit am cântat cu toţii cu lacrimi în glas: Deşteaptă-te Române!"*[13].

Tot acum s-au pus bazele unei societăţi culturale cu sediul la Universitate. Profesorii ţineau cursuri voluntarilor privitoare la limba română şi istorie[14].

În pofida acestor încercări, legăturile cu statul român erau foarte slabe. Martor al evenimentelor, dr. P. Nistor scria în amintirile sale că *„sosiţi la Darniţa, multă vreme n-am avut nici o legătură cu statul român, nici o ştire despre ce se va hotărî cu noi"*. Deşi au fost trimise mesaje la Iaşi în deseori rânduri nu a sosit nici un răspuns. De aceea - continuă medicul ofiţer - *„am căutat să avem întâlniri şi să aflăm ştiri de la curierii români despre care aflaserăm că trec deseori prin Kiev"*. La 12 decembrie 1916, generalul Cârlova îi informează pe voluntari că *„guvernul a ajuns, în sfârşit, de acord cu guvernul rus şi probabil în zece zile vom trece sub comandă română"*[15].

Totuşi, speranţele îndreptăţite ale prizonierilor români nu au fost materializate, deoarece autorităţile române amânau rezolvarea problemei. De aceea, reprezentanţii lor au întocmit şi înaintat un memoriu Legaţiei României din Petrograd prin intermediul bucovineanului Gerowski, în care este prezentată situaţia lor grea, cerând sprijin autorităţilor româneşti pentru a le permite să lupte pe front alături de armata romană. Cabinetul de la Iaşi nu se grăbea însă, să satisfacă această cerere justă a prizonierilor români din Rusia datorită situaţiei critice care exista în Moldova.

Motivându-şi această atitudine, trimisul guvernului român, generalul Constantin Coandă preciza că această regiune va fi evacuată şi *„nu este cazul să fie duşi voluntari acolo"*[16]. În faţa acestor repetate demersuri ale prizonierilor, guvernul de la Iaşi a fost nevoit să trimită la Damiţa pe locotenent-colonelul Pietraru. La 1 februarie 1917, el a discutat cu V. Deleu şi P. Nistor problema organizării voluntarilor români din Rusia. Delegatul cabinetului român a constatat o creştere a moralului prizonierilor, ca urmare a unor contacte mai strânse cu reprezentanţii autorităţilor româneşti. Majoritatea lor covârşitoare era ferm hotărâtă să continuie lupta până la victoria finală. Înfăţişând această stare de spirit, lt. col. Pietraru arăta în raportul adresat superiorilor după această vizită: *„Ofiţerii şi soldaţii mi-au făcut cunoscut că demult au cerut să lupte în rândurile armatei române pentru ca astfel să contribuie la unirea ţărilor surori. Ei aşteaptă măsurile necesare ca să fie trimişi în armata română"*[17].

În paralel şi autorităţile române s-au ocupat de recrutarea şi organizarea voluntarilor români. În acest scop, s-a creat *„Serviciul Central al voluntarilor români de peste hotare"*, iar pe lângă Marele Stat Major s-a constituit *„Biroul Ardeleni-bucovineni"* care se în îngrijea de recrutarea voluntarilor[18]. În această atmosferă, într-o adunare a voluntarilor ţinută la 10 aprilie 1917, dr. P. Nistor a prezentat propunerea de a se redacta un Manifest către Guvernul provizoriu rus şi către guvernele tuturor ţărilor aliate şi neutre pentru a le informa asupra situaţiei românilor din Austro-Ungaria.

Autorul propunerii arăta cu acest prilej că *„de la nici un popor apăsat, care voieşte să fie liber, nu s-au auzit atât de puţine proteste în contra jugului ce-l poartă"*. El subliniază că la celelalte popoare din Austro-Ungaria s-au produs acte de dezertare în masă, răscoale şi conjuraţiuni. P. Nistor condamna, cu acest prilej, pe cei care au făcut manifestaţi şi declaraţii de loialitate faţă de autorităţile de la Viena şi Budapesta. Cunoscutul medic aprecia toate aceste acte drept *„o trădare de neam, care nu i se poate ierta nimănui"*. El subliniază că numai refugiaţii ardeleni şi bănăţeni din Romania sunt animaţi de dorinţa de a lupta pentru un sfânt ideal al reîntregirii naţionale. Un alt factor liber îl constituie voluntarii ardeleni din Rusia care *„ne-am prezentat credincioşi la apelul naţiunii"*. P. Nistor atrăgea atenţia că miile de prizonieri români aflaţi la Darniţa nu s-au manifestat public *„nu ne-am spus cuvântul nostru cu glas tare"*. El elogia revoluţia ruseasca care a schimbat cu totul faţa lucrurilor. De aceea, rolul poporului a crescut considerabil, deoarece *„Azi şi-n viitor tot mai mult soarta lumii se decide în casa ţăranului şi-n atelierele muncitorului(...) Războiul se poartă astăzi în numele libertăţii popoarelor, al dreptăţii şi al păcii pentru toţi oamenii"*. Românii trebuie să profite de aceste momente favorabile pentru reafirmarea drepturilor naţionale legitime. *„Ar fi o crimă dacă nici azi nu s-ar auzi glasul nostru, dacă şi acum am lipsi să ne*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

spunem cuvântul, prin care să arătăm că războiul nostru, de asemenea, este în numele democraţiei, în numele dreptului elementar al fiecărui popor capabil de viaţă, de a-şi hotărî singur soarta, a-şi alege singur statul pe care voieşte să-l formeze sau la care voieşte să se alipească"[19].

Tot cu acest prilej s-a constituit o comisie pentru redactarea manifestului formată din dr. V. Deleu, dr. Octavian Vasu, dr. Nicolae Nedelcu, dr. Gavril Iuga, dr. Vasile Chiroiu, dr. Trifan Ghilezan (avocaţi), Simion Gocan şi Emanoil Iosipescu (profesori). Rolul principal în redactarea manifestului l-a avut medicul P. Nistor. Acest document intitulat *„Manifest al voluntarilor români ardeleni şi bucovineni"* cunoscut şi sub numele de *„Declaraţia de la Darniţa"* a fost adoptat în cadrul adunării voluntarilor români din acest lagăr la 13/26 aprilie 1917.

Apelul exprima angajamentul voluntarilor români din Rusia de a continua acţiunea armată în vederea înfăptuirii unităţii naţionale. Ei erau hotărâţi să intre în luptă *„pentru îndeplinirea idealului nostru de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia Austro-Ungară în una şi nedespărţita Românie liberă şi independentă"*. Semnatarii declaraţiei scoteau în evidenţă justeţea luptei românilor transilvăneni pentru înlăturarea jugului austro-ungar. Era însă, necesară destrămarea monarhiei dualiste. Până la realizarea acestui deziderat, Austro-Unga-ria va fi *„un cuib de viespi care va ameninţa în continuu pacea şi viaţa liniştită a Europei întregi"*. De aceea, toate popoarele, care compun acest stat anacronic, trebuie să se unească pentru a putea forma state independente.

Voluntarii aveau convingerea fermă că destrămarea dublei monarhii era singura soluţie. *„Astăzi, noi românii ca şi celelalte neamuri subjugate, ne-am convins definitiv că nouă ca români nu ne mai e posibilă existenţa în cadrele statului austro-ungar"*. Foştii soldaţi români din armata austro-ungară se pronunţau cu tărie în favoarea unirii cu patria mamă deoarece *„în limbă şi cultură, în structura socială şi în întreaga noastră fiinţă etnică şi politică formăm un trup unic, nedespărţit, cu toate celelalte părţi constituite ale naţiunii"*. Din aceste motive, ei se angajau *„ne punem în cumpănă tot ce avem, viaţa şi averea noastră, femeile şi copii noştri, viaţa şi fericirea urmaşilor noştri şi nu ne vom opri, până nu vom învinge ori vom pieri"*.

Încorporarea teritoriilor româneşti aflate sub dominaţia imperiului dualist urma să se împlinească *„în numele dreptului fiecărei naţiuni capabile de viaţă şi în stare de a-şi hotărî singură soarta, de a-şi alege singură statutul şi forma prin care voieşte să guverneze"*. Din aceste motive, semnatarii declaraţiei se opuneau oricărei forme de existenţă a românilor în teritoriul Austro-Ungariei motivând că orice legi cât de frumoase ar fi nu vor respecta drepturile românilor. Dubla monarhie nu era altceva decât *„un conglomerat de ţări răpite prin forţă brutală, fără consimţământul naţiunilor"*. Ea trebuie să dispară.

Manifestul protesta împotriva măsurilor opresive luate de autorităţile austro-ungare, care au condamnat mii de oameni la moarte sau la ani grei de închisoare. De aceea, se impune înfăptuirea unităţii naţionale depline. Pentru realizarea acestui scop nobil, voluntarii erau hotărâţi să-şi sacrifice viaţa şi averea, declarând că oferă *„braţul şi sângele nostru tânăr pentru întruparea idealului nostru. Sângele nostru nu se va vărsa în zadar. Credem ferm că între viitoarele state fericite, naţionale şi democratice va fi şi România tuturor românilor"*[20].

Memoriul a fost tradus în limbile franceză, engleză şi rusă, fiind trimis guvernului provizoriu, comitetelor muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd, Moscova şi Kiev, ziarelor şi revistelor ruseşti, franceze, engleze şi italiene, birourilor de presă din capitalele Antantei, reprezentanţilor diplomatici ai ţărilor aliate acreditaţi la Petrograd şi publicaţiilor romnâneşti. Au fost aruncate ziare cu conţinutul manifestului în liniile de luptă unde acţionau ostaşii români din armata austro-ungară pe fronturile din Rusia şi Italia[21].

De asemenea, documentul a fost expediat cabinetului de la Iaşi. Sarcina înmânării manifestului a fost încredinţată lui Octavian Goga care trebuia să predea textul declaraţiei autorităţilor române de la Iaşi. Acesta însă, nu a luat apelul deşi s-a oprit o zi la Kiev, dar nu a ajuns în Darniţa. Atunci, O. Ghibu a primit documentul *„lăsându-se la buna mea apreciere, să-l prezint sau guvernului, sau regelui, sau Marelui Cartier"*[22].

Propaganda făcută în jurul Declaraţiei şi-a atins scopul, deoarece ea a avut o influenţă mare asupra aliaţilor. Ambasadorul Franţei la Petrogred, Maurice Paleologue a atras atenţia corpului diplomatic atât asupra importanţei sale politice, cât şi referitor la consecinţele de ordin naţional faţă de monarhia austro-ungară, care contestă existenţa vreunei dorinţe şi voinţe a românilor din Transilvania de a se uni cu România[23].

Actul a fost preluat şi de reprezentanţii Misiunii Patriotice Româneşti - Vasile Lucaciu, Vasile Stoica şi preotul Ioan Moţa, aflaţi în drum spre S.U.A. Ei au poposit două zile în Darniţa, unde s-au întâlnit cu V. Deleu, P. Nistor, O.Vasu şi Vasile C. Osvadă. Unul dintre misionari, V. Stoica scria peste mai bine de un deceniu că *„În tabăra de la Darniţa a fost un entuziasm şi o înduioşare pentru care nu se găsesc cuvinte, erau întâile rândunici care anunţau nerăbdătorilor noştri voluntari sosirea primăverii"*[24].

Declaraţia de la Darniţa a avut o semnificaţie istorică majoră fiind socotită de mulţi contemporani *„prima Alba Iulia"*. Ea a constituit un puternic ascendent moral. Sesizând acest lucru, P. Nistor sublinia că apelul din 13/26 aprilie 1917 a avut efectul *„unui balsam pentru ardelenii refugiaţi, care în acele momente grele răsuflau în sfârşit şi prindeau noi speranţe"*[25]. La rândul său, O. Ghibu îşi amintea mai târziu că *„manifestul zecilor de mii de voluntari români de la Darniţa(Kiev) din aprilie 1917 declară în faţa Aliaţilor dreptul Ardealului de a-şi hotărî singur soarta în sensul unirii cu România"*[26].

În paralel, voluntarii români din Rusia au stabilit strânse legături cu studenţii basarabeni de la universităţile din Kiev şi Odessa. Aceştia din urmă au făcut dese vizite în lagărul de prizonieri din Darniţa. O asemenea întâlnire a avut loc în ziua de 19 martie 1917. Potrivit ofiţerului voluntar ardelean, dr. Pompiliu Nistor la această întâlnire au participat 24 de studenţi basarabeni, opt ofiţeri din Regat. Dintre studenţii basarabeni, martorul ocular amintea pe Vladimir Cazacliu, M. Mihailovici şi Popovici. Această întâlnire a prilejuit ţinerea unor discursuri ad-hoc.

P. Nistor i-a salutat pe solii studenţilor basarabeni, precizând că legăturile care s-au stabilit între fraţi nu sunt întâmplătoare, ci *„o urmare logică şi fatală a evoluţiei ideii naţionale"*. Vorbitorul a arătat că ardelenii, în special, *„sunt foarte fericiţi că prin revoluţia rusească au scăpat de simţământul dureros ce-l aveau, căci ţara mamă „de câte ori s-a gândit să-i elibereze a trebuit să-i jertfească pe basarabeni"*.

În numele voluntarilor ardeleni a vorbit ofiţerul Victor Deleu care, potrivit aceluiaşi contemporan, a rostit *„o mişcătoare vorbire, făcând icoana vieţii naţionale în alte părţi mărginaşe din Sălaj"*. În cuvântul său, studentul G. Cazacliu a exprimat solidaritatea studenţimii basarabene cu cauza naţională, elogiind hotărârea fraţilor ardeleni de a continua lupta"[27].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

La 2/15 aprilie 1917, studenții basarabeni de la Universitatea din Kiev au adresat voluntarilor ardeleni, bănățeni și bucovineni o scrisoare, cu ocazia sărbătorilor de Paști. Autorii mesajului înfățișau mai întâi, situația grea a românilor, căci *„Trăim de veacuri, străini la noi acasă"*, dar se prefigurează timpuri mai bune, *„un viitor strălucit pentru popoarele mici ca ale noastre"*. Eliberarea românilor, în concepția semnatarilor scrisorii - era strâns legată de aceea a tututor popoarelor subjugate din fostul imperiu țarist întrucât *„cu noi odată va străluci același soare ceresc și celorlalte naționalități, ce au căzut și ele sub povară grea, apăsătoare și plină de otrava dușmanului nemilos"*. Alături de mesaj, studenții basarabeni au oferit voluntarilor un mănunchi de flori care *„reprezintă sufletele noastre, inimile basarabenilor ce au înflorit astăzi pentru a duce lupta contra vântului ce bate de veacuri"*. Autorii scrisorii elogiau pe voluntarii români care *„au sădit în inimile noastre sămânța idealului național și tot pe voi vă asigurăm că ea va fi udată cu sudoarea muncii spre biruința din care va crește și va înflori cea mai frumoasă floare românească, România Mare și puternică"*. Studenții își încheiau scrisoarea cu urarea de sănătate, fericire, viață lungă: *„Să trăiți întru mulți ani fericiți"* pentru a vedea cât mai repede împlinit idealul național, în așa fel *„ca împreună cu toții să ne veselim sub pomul cel mai mare și rotund al națiunii, ale cărei crengi vor umbri Nistrul, Tisa, Dunărea și Marea, iar la rădăcina lui, Carpatul să ne fie puternicul scut, prin care vom împrăștia foc și sabie pentru toți cei care vor voi să ne aducă la aceiași stare cu cea de azi"*[28].

În noile condiții s-a trecut la echiparea și pregătirea primului batalion de voluntari români din Rusia în vederea trimiterii lui în țară. Acțiunea a durat zece zile, organizatorii reușind să înlăture obstacolele intervenite. Aceste pregătiri au fost consemnate de P. Nistor într-o telegramă expediată din Kazatin, lui O. Ghibu la 1 iunie 1917. Autorul depeșei preciza că *„primul transport de o mie de voluntari ardeleni va trece peste trei zile prin gara Chișinău în drum spre Iași"*[29].

La 19 mai 1917, P. Nistor împreună cu cei peste 1.000 de soldați și ofițeri destinați primului batalion de voluntari s-au deplasat în Kiev, soldații fiind încartiruiți în fortăreața Crepost, iar ofițerii în localul unui liceu de fete. *„Părăsind cu bucurie și totuși cu regret Darnița, de care ne legau și amintiri plăcute ne instalăm destul de boierește la Kiev"* - scrie P. Nistor. Suntem încadrați cu ofițeri. Batalionul se îmbarcă în ziua de 3 iunie, splendid echipat traversează Kievul *„în ordine exemplară, în marș strict disciplinat, fără altă larmă decât cadența pașilor pe caldarâmul de piatră"*[30].

În seara zilei de 3 iunie orele 17, trenul a ajuns în Chișinău unde i s-a făcut o primire entuziastă. Emoția generată de imensa bucurie a clipei era impresionantă. Un ziar al vremii avea să consemneze: *„Când a intrat în gară trenul numai cu verdeață și în tricolor a fost un moment de emoție ce nu se poate arăta în cuvinte(...). Ochii tuturor sunt scăldați în lacrimi și glasurile înduioșate de bucurie(...). E un moment de sfințenie unică în felul ei."*[31]. La rândul său, Onisifor Ghibu era profund impresionat de această atmosferă, căci nota în amintirile sale: *„N-am pomenit în viața mea un tren care să mă fi mișcat atât de puternic încât înainte de a se opri. Pe peron se strânsese între acea destul de multă lume, căci era ceva, în adevăr, nemaivăzut. Din toate vagoanele răsărea și strălucea parcă tricolorul de pe piepturile și de pe chipurile soldaților. Ochii le erau și lor, și nouă plini de lacrimi. Strigăte și urale de însuflețire spintecă văzduhul. E un moment sublim, sfânt"*. Autorul memoriilor descrie, în continuare, întâlnirea cu medicul P. Nistor aflat printre cei peste 1000 de voluntari, care i-a produs o mare bucurie: *„Eu alerg spre vagonul ofițerilor, din care s-a dat jos tocmai dragul meu Pompi, în admirabila lui uniformă nouă, românească, și cu fața brăzdată de tristețea unei vieți de prizonier intens trăită timp de trei ani de zile. Ne sărutăm cu foc, ca doi regăsiți din două lumi deosebite. Aici ne întâlnim după patru ani de despărțire!"*[32].

În piața din fața gării a avut loc o scurtă solemnitate la care au vorbit căpitanul Murafa, sălăjanul Victor Delea, profesorul Ștefan Ciobanu, Vlad Cazacliu și soldatul Ion Codreanu.

După solemnitate, O. Ghibu și Pompiliu Nistor au schimbat impresii. Dr. Nistor i-a povestit lui Ghibu întâmplări din captivitatea lui în Siberia. Cei doi se cunoșteau de 17 ani. Același O. Ghibu scria în amintirile sale: *„Niciodată, de 17 ani de când ne cunoșteam - nu l-am găsit atât de bine și nu l-am iubit atât ca în aceste clipe. Și figura lui, ce plină de armonie e acum! E oglinda sufletului însăși. Și nu numai el pare a fi distins, ci toți cunoscuții mei. Pare că s-au renăscut cu toții. Ce putere mântuitoare e suferința îndelungată"*[33].

La 7 iunie 1917, trenul a ajuns la Iași unde i s-a făcut o primire entuziastă. A doua zi, voluntarii au depus jurământul în fața Regelui Ferdinand, iar la statuia lui Alexandru Ioan Cuza a avut loc un miting impresionant. Rememorând aceste clipe, P. Nistor scria peste ani că *„În ziua de 6 iunie (în realitate 7 iunie n.n.) am ajuns la Iași unde am fost primiți mai presus de orice închipuire. Ziua de 8 iunie, ziua jurământului a devenit o sărbătoare națională, un simbol al unirii celei mari, pe care noi am început-o"*[34]. Cei care au plecat în colțul de țară românesc rămas liber nu au fost uitați de frații lor care se mai aflau în Rusia. Astfel, bănățeanul Sever Bocu scria în paginile ziarului *„România Mare"*, care apărea la Kiev, că *„Trecerea ardelenilor pe aici a lăsat incontestabile urme. Numele lui Deleu, Nistor, Vescan, Vasinca, Vasu, nu vor fi uitate de tinerimea basarabeană"*. Strâns legat de trezirea la viață a Basarabiei *„va fi apoi numele lui Ghibu care a săvârșit la Chișinău un adevărat apostolat"*[35]. După venirea la Iași, medicul P. Nistor și-a început activitatea în unitățile medico-sanitare ale armatei române. Aici s-a îmbolnăvit de tifos, iar într-un tren sanitar din zone Bacău, tânărul medic a întâlnit-o pe Virginia (Virgilia) Branișteș, o transilvăneancă refugiată în Moldova, care se angajase voluntară ca soră de caritate, bolnavă și ea de tifos. În convalescență, cei doi s-au logodit, apoi s-au căsătorit[36].

După însănătoșire, P. Nistor este numit medic-șef al Regimentului I Voluntari Turda cu care a participat la luptele de pe Siret, fiind demobilizat la 1 mai 1918. Pentru acțiunile întreprinse în anii primului război mondial, pentru crearea unităților de voluntari a fost distins cu o serie de decorații: *„Cavaler al Coroanei României cu spade"*, *„Medalia Ferdinand I cu spade și panglică"*, *„Comandor al Ordinului Coroana României"* și altele. După demobilizare, medicul P. Nistor a lucrat scurt timp la circumscripția rurală Borca (județul Suceava). Din 1919 a revenit la Zărnești ca medic rural, nevoind să invoce meritele sale din prizonierat și din Moldova marii rezistențe naționale pentru a-și crea o situație privilegiată.

El nu a mai fost mobilizat, deși Consiliul Dirigent a elaborat Ordinului de chemare nr.167 prin care întreg Corpul voluntarilor români ardeleni și bucovineni era mobilizat în întregime, precum și tinerii născuți în anii 1896, 1897 și 1898. Ofițerii erau obligați să se prezinte în termen de 48 de ore după publicare, iar gradele inferioare și trupa trebuiau să se prezinte în data de 7 februarie (stil nou). Oamenii corpului voluntarilor români se vor prezenta individual. Cei care nu vor fi prezenți la mobilizare *„nu vor fi părtași la pământurile ce se vor împărți"*. Semnatarul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ordinului de chemare evidenţia latura patriotică a acţiunii căci consemna în final: *„Nu frica de pedeapsă să vă ducă la împlinirea ordinului de chemare, ci mândria conştientă, că îndepliniţi o sfântă datorie faţă de pământul nostru liberat, faţă de fraţii care nu se pot bucura încă de libertate şi faţă de patria noastră română"*[37].

Primul contigent s-a prezentat în număr destul de mare, căci în 28 februarie regimentele de infanterie aveau deja 5.951 militari din care 584 ofiteri şi 5.367 trupă. Ulterior au fost completate toate unităţile diviziilor 16 şi 18 infanterie. Întreaga armată ardeleană avea la 3 aprilie 1919 un număr de 35.796 militari, inclusiv voluntarii şi trupele de jandarmi[38].

P. Nistor a acţionat pentru consolidarea Marii Uniri. El s-a ridicat împotriva unor elemente bolşevice maghiare care se pronunţau contra unirii Transilvaniei cu România. În arhiva marelui patriot transilvănean, aflată la Direcţia judeţeană a Arhivelor Naţionale Braşov se găsesc multe asemenea documente editate şi răspândite la începutul anului 1919. Într-un asemenea apel intitulat *„Fraţilor români"*, se arăta *„Noi românii din Ardeal şi Banat ne vom alcătui ţara separată, unde vom fi domni"*[39]. Alt document condamna mai întâi războiul, precizând *„Noi românii din Ardeal şi Banat blestemăm orice război sângeros"*. Autorii apelului se ridicau împotriva monarhiei pronunţându-se în favoarea unui stat republican: *„Noi nu mai vrem rege, ci o republică a poporului"*. Semnatarii documentului se declarau adversari ai unirii Transilvaniei, Banatului şi Bucovinei cu România, deoarece, după opinia lor, ea s-a făcut *„pentru mărirea Regelui Ferdinand de Hohenzo-llern"*[40]. Alt apel intitulat *„Oameni buni"* consemna că românii din Ardeal şi Banat *„pot merge singuri de buna noastră voe, pe drumul nostru"*. Autorii documentului reafirmau adversitatea lor faţă de unirea Transilvaniei cu România subliniind că *„Ardealul şi Banatul să fie al ardelenilor. Nu ne trebuiesc noi stăpâni. Boierii din România să ne lase în pace!"*[41].

Aceste manifeste au fost lansate de comuniştii unguri în numele unor pretinse *„organizaţiuni româneşti"*: *„Fracţiunea socialiştilor români din Budapesta"*, *„Grupa socialistă a ardelenilor şi bănăţenilor"*, *„Gruparea comuniştilor români din Ungaria şi Ardeal"*. Scopul era clar: destabilizarea situaţiei şi aşa încordată, cultivarea urii şi repulsiei faţă de Regatul României. Alteori, se îndemna la înlăturarea ordinii sociale, proclamarea republicii după modelul celei ungare a sfaturilor. Aşa-zisa „grupă" a socialiştilor ardeleni, bănăţeni şi bucovineni a lansat un apel intitulat *„Fraţi români"*, în care se solidariza cu republica ungară a sfaturilor şi îndemna poporul la răscoală în vederea cuceririi puterii: *„Răsculaţi-vă! Şi prin răscoala voastră luaţi puterea în mâinile voastre! Faceţi din stăpânirea şi domnia boierilor stăpânirea voastră, a soldaţilor, muncitorilor şi plugarilor români. Deşteptaţi-vă! Răsculaţi-vă! Scuturaţi jugul ciocoiesc şi boieresc"*[42]. Pompiliu Nistor a desfăşurat şi o susţinută activitate ştiinţifică şi de educaţie sanitară în rândurile populaţiei. El a efectuat, de pildă, în 1925, o amplă anchetă asupra cauzelor apariţiei gutei în comunele Zărneşti, Poiana Mărului, Holbav, Tohanu Vechi şi Tohanu Nou. A redactat, de asemenea, o serie de *„Buletine demografice"* pe care le-a înaintat nu numai Ministerului Sănătăţii spre editare în revistele medicale, dar le-a publicat el însuşi în ziarul *„Gazeta Transilvaniei"* din Braşov[43].

Concomitent, Pompiliu Nistor a desfăşurat o susţinută activitate culturală. Între anii 1920 şi 1922 a fost membru al comitetului de conducere al despărţământului Zărneşti al *„Astrei"*, iar între anii 1922 şi 1929 a devenit preşedintele acestuia. În anul 1930 a fost ales membru al Comitetului Despărţământului Braşov al *„Astrei"*. Demn de amintit este faptul că medicul P. Nistor nu a intrat în politică, neavând funcţii de conducere în nici un partid. El a activat în schimb de-a lungul perioadei interbelice în cadrul *„Federaţiei interaliate a foştilor combatanţi (FIDAC)"*, organism care grupa pe reprezentanţii a zece naţiuni ce luptaseră în anii 1914-1918 împotriva Triplei Alianţe şi erau acum decise să se opună încercărilor de revizuire a tratatelor de pace încheiate în perioada 1919-1920. La 29 octombrie 1932, dr. P. Nistor a fost ales preşedinte al secţiei române FIDAC, iar la Congresul internaţional, care a avut loc la Lisabona, el a devenit vicepreşedinte al comitetului executiv FIDAC. Totodată, patriotul ardelean s-a pronunţat împotriva tendinţelor revizioniste maghiare militând pentru respectarea tratatelor de pace de la Paris.

El a desfăşurat o intensă activitate în acest domeniu, fiind ales preşedinte al Ligii Antirevizioniste române - filiala judeţului Braşov[44]. În anul 1944, P. Nistor s-a pensionat, dar a continuat să activeze ca medic şcolar. A murit la 19 iulie 1961, şi a fost înhumat la cimitirul din Şcheii Braşovului.

Întreaga activitate desfăşurată de medicul Pompiliu Nistor, originar de pe plaiurile Covasnei, pe tărâm ştiinţific, cultural patriotic este impresionantă, ea nu poate fi rezumată într-un studiu de asemenea dimensiuni.

În anii primului război mondial, Pompiliu Nistor a avut o susţinută activitate patriotică. Înrolat în armata austro-ungară, el a fost făcut prizonier de ruşi, fiind repartizat într-un lagăr din îndepărtata Siberie. De aici a ţinut o strânsă legătură cu cei de acasă printr-o intensă corespondenţă cu prietenul său, Onisifor Ghibu. Odată cu intrarea României în război de partea Antantei, P. Nistor şi camarazii săi au acţionat pentru formarea unităţilor de voluntari. El a organizat împreună cu Victor Deleu, Emanoil Iosopescu şi Octavian Vasu lagărul de prizonieri din Darniţa. De asemenea, P. Nistor a avut o contribuţie importantă la redactarea şi lansarea *„Declaraţiei de la Darniţa"*, document care a premers hotărârii de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

La începutul lunii iunie 1917, medicul P. Nistor a sosit la Iaşi cu primul batalion de voluntari să lupte cu arma în mână pentru întregirea neamului.

După Marea Unire, el a desfăşurat o susţinută activitate ştiinţifică, culturală şi obştească, contribuind la consolidarea României întregite. Modest, hamic, priceput, P. Nistor a fost unul din intelectualii generaţiei de la 1918 care nu şi-au uitat obârşia, care nu au cerut recompense de la ţară, dar şi-au adus contribuţia la ridicarea ei.

Note

1. IOAN F. GEORGESCU, „Doctorul Pompiliu Nistor un adevărat patriot", în vol. „Popasuri în trecutul şi prezentul medicinii", Bucureşti, 1986, p.624-633.
2. O. GHIBU, „Pe baricadele vieţii. Anii mei de învăţătură", Cluj-Napoca, 1981,p.147-148
3. FLORLA MARIN, „Medicii şi Marea Unire", Târgu Mureş, 1993, p.208.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

4. O. GHIBU, „Pe baricadele vieţii. Vol.IV. În Basarabia revoluţionară. 1917-1918. Amintiri", Ediţie de Octavian O. Ghibu, Chişinău, 1992, p.162-163.
5. „Tribuna", Bucureşti, I, nr.35, din 15 noiembrie 1915.
6. Ibidem, nr.36, din 22 noiembrie.
7. Idem. II, nr.II, din 13 martie 1916.
8. Ibidem, nr.18 din 1 mai.
9. Ibidem, nr.19-20, din 15.
10. O. GHIBU, Pe baricadele vieţii. În Basarabia revoluţionară...", p.163.
11. Idem. p.171.
12. P. NISTOR, „Corpul voluntarilor ardeleni-bucovineni", în „Gazeta Transilvaniei", an 85, nr.176-198, din 16 august-14 septembrie 1922; MARIA MAGDALENA JUDE, „Gura Satului - foaie literară satirică şi mixtă pentru colonia română din Damiţa", în Acta Musei Napocensis, 26-30/II, 1989-1993, p.613-617.
13. P. NISTOR, op.cit. în loc.cit.
14. Ibidem;vezi şi Biblioteca Academiei Române, Secţia manuscrise (în continuare se va cita B.A.R., sectia Mss.); „Victor Deleu - biografie 1876-1939", vol.IV (mss.). „Voluntarii transilvăneni şi bucovineni", cota A.2668, f.433-435.
15. P. NISTOR, op.cit., în loc.cit.
16. OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU, „Spovedanii VII. Sub flamurile naţionale. vol.III.Corpul voluntarilor români din Rusia" (manuscris aflat în posesia familiei, f.30-32.
17. Idem, f.32-34; CONSTATIN I. STAN, DORU E. GORON, „Contribuţii aduse de voluntarii români transilvăneni şi bucovineni la realizarea unităţii naţionale româneşti (1916-1918)", în „Acta M.P.", XI, 1987, p.334-335.
18. B.A.R., Secţia Mss., Arh. Oct. C. Tăslăuanu, mapa IX, varia 7b; 16a.
19. P. NISTOR, op. cit. , în loc. cit.
20. Arhivele Naţionale Braşov (în continuare se va cita Arh.Nat. Braşov), fond Pompiliu Nistor, dosar 1/1917, f.1-10; PETRU NEMOIANU, „Prima Alba Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului", Timişoara, 1922, p.26-29; IOAN I.ŞERBAN, „Primul corp al voluntarilor transilvăneni şi bucovineni din Rusia - I", în „Apulum", XXV, 1988, p.443-446.
21. CONSTANTIN I. STAN, „Declaraţia de la Damiţa din 13/26 aprilie 1917", în „Îndrumător pastoral", (Alba Iulia), vol. XVIII/1995-1996, p.164.
22. O. GHIBU, „Pe baricadele vieţii. Vol.IV. În Basarabia revoluţionară" p.179
23. ELIE BUFNEA, „Revoluţia de eliberare naţională a Transilvaniei. Unirea 1914-1918", în Arhiva Muzeului Naţional al Unirii Alba Iulia, fond Marea Unire, mss. 6557, f.129.
24. V. STOICA, „0 Şedinţă a societăţii „Petru Maior" în Damiţa", în „Almanahul Societăţii academice Petru Maior (19191929)", Cluj, 1929, p.76; C. GH. MARINESCU, „Epopeea Marii Uniri", Galaţi, 1993, p.262.
25. P. NISTOR, op. cit., loc. cit.; STELIAN NEAGOE (eds), „Marea Unire a românilor în izvoare narative", Bucureşti, 1984, p.768.
26. O. GHIBU, „În drum spre 1 Decembrie 1918", în „Telegraful român", (Sibiu), LXXVI, nr.83-84, din 1 decembrie 1928; CONSTANTIN I. STAN, „Contribuţii privind activitatea lui Onisifor Ghibu, pentru desăvârşirea unităţii naţionale 1916-1918", în Acta MN, XXIV-XXV, 1987-1988, p.758.
27. P. NISTOR, op. cit., în loc. cit.
28. SEVER BOCU, „Drumuri şi răscruci", vol.I. „Memorii", Timişoara, 1939, p.153; CONSTANTIN I. STAN, „Contribuţii studenţeşti la Unirea Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie 1918)", în „Forum", XXXV, nr.11-12/1993, p.96.
29. O. GHIBU, „Pe baricadele vieţii. În Basarabia revoluţionară...", p. 218.
30. P. NISTOR, op. cit., în loc. cit.
31. „România", I, nr.152, din 16 iunie 1917
32. O. GHIBU, „Pe baricadele vieţii. În Basarabia revoluţionară...", p.220.
33. Idem, p.223-224; B.A.R, Secţia Mss., „Victor Deleu. Biografie" (mss), „Voluntarii români transilvăneni şi bucovineni(8 iunie 1917)", vol. V, f.515, cota A.2668; IOAN I. ŞERBAN, „Despre contribuţia voluntarilor ardeleni şi bucovineni din Rusia la emanciparea naţională a Basarabiei (1917-1918)", în „Apulum", XXXIII ,1996, p.140.
34. P. NISTOR, op. cit., în loc. cit. În acţiunea de organizare a Corpului voluntarilor români din Rusia s-a remarcat şi un fiu al plaiurilor harghitene, Octavian C. Tăslăuanu, (vezi detalii la CONSTANTIN I. STAN, „Octavian C. Tăslăuanu şi corpul voluntarilor români din Rusia", în „Angustia", 1/1996, p.223-230.)
35. SEVER BOCU, „Semănătorii de idei", în „România Mare", Kiev, I, nr. 10 din 21 septembrie 1917; vezi detalii: VASILE POPEANGĂ, C. I. STAN, „Sever Bocu, luptător pentru realizarea unităţii naţionale", în Apulum, XXVII-XXX/1990-1993, p.521-534.
36. FL. MARIN, op.cit., p.210-211.
37. Arh. Naţ. Braşov, fond Pompiliu Nistor, dosar 24/1919, f.1.
38. ALEXANDRU BABOŞ, „Constituirea armatei ardelene, parte componentă a armatei României Mari, apărătoare a Marii Uniri din 1 Decembrie 1918", în Apulum, XXXIII, 1996, p.173.
39. Arh. Naţ. Braşov, fond Pompiliu Nistor, dosar 17/1918-1919, f.11.
40. Ibidem, f.10.
41. Ibidem,f.4.
42. Ibidem,f.1-1v; Ioan Ţepelea, „1919. 0 campanie pentru liniştea Europei", Cluj-Napoca, 1995, p.62.
43. FL. MARIAN, op.cit., p.211.
44. Ibidem; IOAN F. GEORGESCU VÂŞTE, op.cit., p.632.

Abstract

The activity of Pompiliu Nistor for the achievement of national unity

The author presents some biblographical data about Pompiliu Nistor. He also includes references to his professional activity. The author reveals the complex character of his propagandistic work and underlines the patriotic aspect of Pomipiliu Nistor' s activity. The author presents the work of Pompiliu Nistor after the Great Union in 1918.

Constantin I. Stan
Prof. Dr., Liceul de Artă, Buzău
Str. Bucegi, nr. 11

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 321-324

Marea Unire şi preoţimea ortodoxă română din judeţul Mureş

Marea Unire din 1918, cum a fost denumit actul plebiscitar de la 1 Decembrie, în urma căruia Transilvania s-a unit ireversibil şi pe vecie cu ţara, izbândă a naţiunii române pentru care a luptat cu stăruitoare energie întregul popor român, cel mai însemnat moment din istoria modernă a României reclamat de întreaga noastră evoluţie istorică şi de către dreptele şi nestrămutatele legi ale istoriei, are o semnificaţie deosebită, întrucât a dus la formarea statului naţional român unitar.

Ampla mişcare a întregii naţiuni române care a dus la realizarea marelui act al Unirii, cu putere de lege, democratic prin fond şi formă, fără seamăn în analele istoriei, a mişcat adânc şi pe românii din părţile mureşene, cu aceeaşi forţă şi convingere în justeţea cauzei lor ca pretutindeni în ţinuturile româneşti. Modul cum au înţeles să se încadreze în această acţiune, aportul pe care l-au adus la realizarea Unirii, ilustrează că românii din părţile mureşene s-au situat în cadrul acestei mişcări, având un rol în înfăptuirea ei. Aportul preoţilor şi protopopilor mureşeni în pregătirea şi realizarea Marii Uniri din 1918, deşi recunoscut, în primele două decenii şi jumătate, nu a fost evocat decât în general şi semnalat doar ocazional în perioada comunistă. În schimb, lucrările şi studiile mai recente îl subliniază cu mai multă claritate, unele dintre ele ilustrându-l cu noi şi tot mai valoroase mărturii, întregindu-l cu aspecte din cele mai diverse şi, astfel, dându-i noi sensuri, fără să i se fi consacrat, până în prezent, o lucrare care să trateze această problemă sub toate aspectele ei.

După cum e bine ştiut, Biserica – prin slujitorii ei – şi-a făcut datoria faţă de neam şi ţară în decursul existenţei sale, în lupta spre libertate naţională şi unitate statală. Şi preoţimea din judeţul Mureş, alături de celelalte categorii sociale, a fost prezentă pe baricadele luptei naţionale pentru desăvârşirea unităţii sale, mai ales în perioada dualismului austro-ungar, iar după realizarea Unirii la consolidarea ei.

Intrarea României în război, în noaptea de 14/15 august 1916, a determinat autorităţile din Budapesta să pornească o acţiune şi mai puternică de reprimare a oricăror manifestări cu caracter românesc din Transilvania. Atenţia lor s-a îndreptat, cum era şi firesc, îndeosebi asupra intelectualulor români din mediul rural, adică preoţii şi învăţătorii şcolilor confesionale româneşti. De fapt, învăţătorii, chiar dacă ar fi constituit un pericol pentru statul dualist, nu putea să mai exercite nici o influenţă asupra elevilor lor ori asupra maselor de ţărani români din sat, căci încă de la începutul războiului, în 1914, cea mai mare parte din ei au fost mobilizaţi şi trimişi pe fronturile din Galiţia sau Italia. Au rămas doar preoţii care, în condiţiile de viaţă ale Transilvaniei româneşti de până la 1918, erau nu numai cârmuitorii sufleteşti ai credincioşilor, ci şi îndrumătorii lor în probleme naţional-politice, social-economice şi culturale, întreaga viaţă a românilor transilvăneni gravitând pe atunci în jurul Bisericii, fie ca ortodoxă sau greco-catolică. Aşa se face că un număr mare de preoţi din Tranmsilvania au fost aruncaţi în închisorile din Cluj, Târgu-Mureş ori Odorhei, iar apoi, majoritatea din ei, trimişi în asprele închisori din Ungaria.

Pentru a contribui şi noi, în măsura modestelor noastre cercetări, la evidenţierea jertfelor şi sforţărilor acestui trecut, şi pentru a cimenta în sufletele celor de astăzi dragostea şi stima faţă de cei ce le-au adus, dăm în cele ce urmează numele acelor vrednici preoţi şi protopopi ortodocşi ai acestui judeţ care, în vâltoarea războiului pentru întregirea neamului, şi-au adus prinosul lor de jertfă. Astfel un număr de 10 preoţi au fost arestaţi, batjocoriţi şi condamnaţi la ani de temniţă amară[1], iar 13 preoţi, fără a fi fost condamnaţi, au fost prigoniţi din satele şi parohiile lor şi nevoiţi să se refugieze[2]. Aceasta le-a fost răsplata, fiindcă predicau în satele necăjite credinţa în izbânda dreptăţii, izbânda românismului, şi fiindcă au voit să mângâie orfanii şi văduvele din parohiile lor.

Prezentăm numele şi timpul de închisoare îndurat de ei:

ŞTEFAN RUSU, protopop în Târgu Mureş. La început a fost nevoit să părăsească oraşul la 17 august 1916, stabilindu-se în localitatea Iclandu mare, la socrul său preotul Vasile Hodoş[3]. Acolo a fost arestat la 9 septembrie 1916 şi dus la sediul jandarmeriei din Căpuşu de Câmpie, după care a fost escortat la Tg. Mureş şi închis câteva zile în închisoarea Primăriei, până la 14 septembrie 1916[4] (o placă comemorativă fixată în anul 1936 pe turnul fostei primării, actualul sediu al Prefecturii, menţionează şi numele lui Ştefan Rusu; în timpul ocupaţiei horthyste, placa a fost dată jos)[5]. Pe urmă a fost deportat la Nagymárton în judeţul Şopron[6]. Îmbolnăvindu-se, la 19 martie 1917, a fost dus la Uioara (azi Ocna Mureş) şi operat. La intervenţia medicului, a rămas la Uioara, cu domiciliu forţat, până la 28 iulie 1918[7], când i s-a permis reîntoarcerea la Tg. Mureş, dar cu obligaţia de a se prezenta zilnic la Primărie. De notat că protopopul avea trei fii şi un ginere mobilizaţi în armata austro-ungară (unul din fii a fost patru ani prozonier în Rusia, iar din anul 1919 voluntar în armata română, decedat însă în acelaşi an)[8].

ONORIU SASU din Daneş, a fost deportat la Csava-Şopron între 5 septembrie 1916-iunie 1917[9].

OCTAVIAN PETRA din Ibăneşti, a fost deportat la Fertőmeggyes şi Fertőrákos-Şopron, între 1 septembrie 1916-1 octombrie 1918. A murit la scurt timp după eliberare la 15 noiembrie 1918, la vârsta de 34 de ani[10].

ILIE IOANOVICI din Şoimuş, a fost deportat la Nagymárton-Şopron între 1 octombrie 1916 – 10 mai 1918[11].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

NICOLAE GLIGA din Vătava, deportat la Fertőmeggyes din 1 septembrie 1916 până în octombrie 1918; a murit la scurt timp după eliberare în februarie 1919[12].

MIHAIL TODEA din Idicel Pădure, deportat la Fertőmeggyes-Şopron, între 5 septembrie 1916 –21 iunie 1917[13].

IOAN VĂTĂŞIANU din Archita, închis la Cluj (26 septembrie – 30 octombrie 1916), apoi deportat la Şopron, 30 octombrie 1916 – 1 august 1917[14].

ALEXANDRU NICOLESCU senior din Stânceni, arestat la 11 martie 1917 şi închis la Odorhei şi Tg. Mureş, apoi cu domiciliu forţat în Uioara (Ocna Mureş), până la 11 martie 1918[15].

ALEXANDRU NICOLESCU junior din Aluniş, închis la Tg. Mureş (nu se ştie cât timp)[16].

VASILE GLIGA din Ibăneşti, a fost obligat la domiciliu forţat în Sângiorgiu de Mureş, 6 săptămâni şi i-au fost intentate 15 procese de către autorităţi[17].

NICOLAE MOTORA din Sângiorgiu de Mureş, a fost arestat la 15 august 1916 şi închis într-o casă particulară din Câmpeni, până la 15 aprilie 1917[18].

Totuşi aceşti venerabili preoţi au fost răpiţi de la altarele lor şi din sânul familiilor dragi, pentru a fi târâţi cu neruşinare în temniţele duşmane, iar unii dintre ei au fost trimişi în exil forţat în închisorile din Ungaria.

Publicăm în continuare o listă cu preoţii care, fără a fi fost condamnaţi oficial, au fost totuşi prigoniţi din satele lor: IOAN BISCOVAN din Luieriu[19], VICTOR BRANIŞTE din Urisiu de Jos[20], GHEORGHE CĂZAN din Filea[21], IOAN DAN din Şoard[22], IOAN DUMA din Săcelu de Pădure[23], VASILE MATEI din Râpa de Jos[24], TEODOSIE GANEA din Albeşti[25], ZAHARIA LUPU dion Hodac[26], ALEXANDRU OLTEANU din Jabenița[27], DIONISIE RADU din Pietriş[28], IOAN SĂLĂGEAN din Idicel Sat[29], PAVEL SUCIU din Deda[30], VICTOR ŞUTEU din Caşva[31].

Am pomenit aici cu evlavie numele celor de mai sus, fiindcă actualitatea ţine prea puţin seamă de meritele şi de jertfele lor. Dar în vâltoarea vijeliei, sufletele lor au stat împotriva duşmanilor asemenea stejarilor puternici. Într-o vreme când toţi conducătorii satelor ardelene erau duşi departe pe câmpuri de bătălie, aceşti preoţi au fost staville deznădejdiilor şi mângâietorii inimilor îndurerate.

În 1916, când steagul românesc intra biruitor în Ardeal, inimile lor au vibrat puternic şi exploziile au răsunat în inimile credincioşilor. Ei au crezut că ceasul mântuirii sosise. L-au vestit din amvon, să ştie norodul şi să se bucure pregătindu-se de sărbătoare. Toate arestările s-au efectuat în 1916, anul intrării României în război. De atunci a început prigonirea lor, prigoană care nu s-a sfârşit decât în 1918, odată cu zdrobirea cătuşelor milenare, odată cu reînvierea neamului pe care ei o vestiseră cu un ceas mai curând.

De asemenea, preoţii şi protopopii ortodocşi mureşeni au participat la bătălia finală din toamna anului 1918. Consiliul Naţional Român Central a dirijat întreaga acţiune de organizare a vieţii politice pe teritoriul Transilvaniei, ceea ce s-a realizat prin crearea la nivelul comitatelor a consiliilor naţionale comitatense (judeţene). La rândul lor, aceste consilii au îndrumat în mod direct creearea consiliilor naţionale local în toate oraşele şi satele Transilvaniei. Şi pe raza judeţului Mureş actual, s-au constituit, la începutul lunii noiembrie 1918, consilii naţionale române judeţene, cercuale şi comunale. În acţiunea de organizare şi conducere a acestor consilii, preoţii şi protopopii a fost categoria socială cea mai bine reprezentată.

Astfel, în Consiliul Naţional Român judeţean Mureş-Turda cu sediul în Reghin, constituit la 5 noiembrie 1918[32] şi reîntregit la 14 noiembrie 1918[33], alcătuit din 40 de personalităţi, au fost aleşi 2 protopopi şi 3 preoţi. VASILE DUMA, protopop ortodox al Districtului Regin[34]. A deţinut funcţia de vicepreşedinte. Restul au fost membrii ai acestui consiliu, precum: ŞTEFAN RUSU, protopop al Districtului Mureş-Oşorhei (Tg. Mureş)[35], NICOLAE MOTORA, preot ortodox în Sângeorgiu de Mureş[36], OCTAVIAN ALBANI, preot ortodox în Band[37], şi PAVEL SUCIU, preot ortodox în Deda[38].

Şi în Consiliul Naţional Român judeţean Târnava-Mare, constituit la 5 noiembrie 1918 cu sediul la Sighişoara şi format din 6 personalităţi, au fost aleşi şi doi preoţi ortodocşi: IOAN MUNTEAN, preot în Sighişoara şi ONORIU SASU, preot în Daneş[39]. La 12 decembrie 1918, când acest consiliu s-a reîntregit cu încă 8 membrii, a fost ales şi DIMITRIE MOLDOVAN, protopop al Districtului Sighişoara[40].

De asemenea, şi în cele două Consilii Naţionale române cercuale: Tg. Mureş şi Câmpia Transilvaniei, numeroşi preoţi ortodocşi au fost aleşi în aceste consilii. Astfel, preşedintele Consiliului Naţional Român cercual Tg. Mureş a fost protopopul ŞTEFAN RUSU[41], care era şi membru în Consiliul Naţional Român judeţean Mureş-Turda. În acest consiliu, alcătuit din 24 de membrii, au făcut parte şi şase preoţi: DORIFT ŞUTEU, preot în Sânbenedict (azi localitatea Murgeşti)[42], NICOLAE MOTORA, preot în Sângeorgiu de Mureş, era şi membru în C.N.R. judeţean Mureş-Turda, ALEXANDRU BORDA, preot în Cornăţel (azi cartier al municipiului Tg.Mureş)[43], ALEXANDRU OLTEANU, preot în Mureşeni (azi cartier al municipiului Tg. Mureş)[44], TEODOR MUICĂ, preot în Erdő-Sângiorgiu (azi localitatea Sângiorgiu de Pădure)[45] şi IOAN MALOŞ, preot în Nasna[46].

În Consiliul Naţional Român cercual, Secţia Câmpie, constituit la 25 noiembrie 1918 sub preşedinţia lui Dionisie P. Decei, a fost ales şi preotul OCTAVIAN ALBANI, preot în Band, care era şi membru în C.N.R. judeţean Mureş-Turda.

La baza constituirii consiliilor naţionale comunale, a stat ideea respectării unor principii democratice largi, astfel în aceste consilii au fost aleşi cei care s-au distins de-a lungul anilor în lupta pentru menţinerea fiinţei naţionale a românilor, pentru afirmarea drepturilor lor naţionale în lupta purtată inegal cu autorităţile austro-ungare. Consiliile naţionale locale au fost create ca organe populare alese în cadrul unor mari adunări cu participarea tuturor locuitorilor, din rândul cărora fireşte se detaşau intelectualii (preoţii şi învăţătorii), în fapt animatorii şi conducătorii luptei naţionale pe plan local. Prin poziţia ei socială, mai ales preoţimea, la sate, s-a situat în fruntea luptei naţionale. Ea este aceea care fixează programul de acţiune, dă o formă concretă aspiraţiilor sociale şi naţionale nutrite de popor, o orientare iniţială mişcării în ansamblu.

Înfiinţarea consiliilor naţionale s-a realizat în etape. Cele mai multe au fost create la începutul lunii noiembrie, imediat după constituirea consiliilor naţionale comitatense, apoi în a doua jumătate a lunii noiembrie, după tratativele de la Arad şi în plină activitate pentru pregătirea Adunării Naţionale de la Alba Iulia. În majoritatea localităţilor, funcţia de preşedinte al acestor consilii a fost încredinţată preoţilor. În continuare prezentăm o situaţie a localităţii, despre data constituirii consiliilor naţionale comunale,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

componenţa lor numerică şi numele preoţilor care au deţinut funcţia de preşedinte.

Localitatea	Data constituirii C.N.R. comunale	Număr Membrii C.N.R.	Numele preoţilor
Aluniş	20 noiembrie	14	Alexandru Nicolescu[47]
Criş	3 decembrie	9	Erofteiu Viscrean[48]
Daia (comuna Apold)	5 decembrie	8	Hârţoagă Ioan[49]
Daneş	7 noiembrie	7	Onoriu Sasu[50]
Deleni	14 noiembrie	15	Mihail Brăţian[51]
Feleag	Noiembrie	?	Ilie Ciuleiu[52]
Gorneşti	22 decembrie	16	Alexandru Runcan[53]
Hodac	6 noiembrie	20	Zaharia Lupu[54]
Ibăneşti	10 noiembrie	22	Octavian Petrescu[55]
Iclandu Mare	22 noiembrie	?	Vasile Hodoşiu[56]
Idicel Pădure	10 noiembrie	13	Mihail Todea[57]
Mihai Viteazu	14 noiembrie	6	Aurel Staicoviciu[58]
Mureşeni	19 noiembrie	15	Alexandru Olteanu[59]
Nadăşa	8 noiembrie	14	Ioan Avram[60]
Pietriş	22 decembrie	20	Dionisie Radu[61]
Râpa de Sus	Noiembrie	30	Nicolea Gliga[62]
Săcalu de Pădure	8 noiembrie	15	Ioan Duma[63]
Saschiz	Noiembrie	?	Romul Pulca[64]
Saeş	21 noiembrie	20	Ioan Cristea[65]
Vânători	10 noiembrie	10	Nicolae Doctor[66]

Preoţi şi protopopi mureşeni ortodocşi au participat la Marea Adunare naţională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, în calitate de delegaţi aleşi în cercurile electorale, dându-şi semnătura pe actul de unire a Transilvaniei cu România. Au participat 5 preoţi ortodocşi: IOAN DUMA din Săcalu de Pădure, ales în cercul electoral al Reghinului[67]; ALEXANDRU BORDA din Cornăţel, DORIFT ŞUTEU din Murgeşti au fost aleşi în cercul electoral Tg. Mureş II[68], ONORIU SASU din Daneş, ales în cercul electoral Sighişoara, şi EMANOIL FLESERIU din Viişoara(fosta localitate Hundorf), aleşi în cercul electoral Bălăuşeri[69].

De asemenea, au participat, ca delegaţi de drept un număr de 3 protopopi: ŞTEFAN RUSU, protopop al Districtului Tg. Mureş, VASILE DUMA, protopop al Districtului Reghin şi DUMITRU MOLDOVAN, protopop al Districtului Sighişoara[70].

Trebuie să remarcăm faptul că în Marele Sfat Naţional, ca organ cu atribuţii parlamentare, din judeţul Mureş au făcut parte un număr de 8 personalităţi, din care şi un preot în persoana lui IOAN VĂTĂŞAN, preot ortodox în localitatea Archita[71].

Aceşti patrioţi preoţi şi protopopi, care contribuiseră la realizarea României Mari, în toată perioada interbelică, se vor implica pe tărâm politic, administrativ, economic, cultural şi ecleziastic nu numai la consolidarea României întregite, dar şi la apărarea ei. În perioada dureroasă a anilor 1940-1944, când judeţul Mureş ajunsese în întregime sub ocupaţia horthystă, tot ei vor fi aceia care vor suferi din nou şi care vor ţine trează flacăra vie în sufletele românilor îndureraţi şi batjocoriţi, în victoria românismului pe aceste meleaguri.

Note

1. Traian Bosoancă, "1 Decembrie 1918 – Preoţimea mureşeană şi idealul naţional", în "Cuvântul Liber", an VI, nr.228, 18 decembrie 1994.
2. Ibidem.
3. "Gazeta Mureşului", Tg. Mureş, An. III, nr. 19, 14 mai 1933.
4. Ibidem.
5. Traian Bosoancă, "Protopopul Ştefan Rusu – luptător pentru desăvârşirea unităţii naţionale şi consolidarea statului naţional unitar", în "Apulum", XXXIV, 1997, p.562.
6. Pr. Dr. Mircea Păcurariu, "Politica statului ungar faţă de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918", Sibiu, 1986, p.192.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Idem, p.273.
10. Idem, p.271.
11. Idem, p.269.
12. Ibidem.
13. Idem, p.274.
14. Idem, p.264.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Idem, p.262.
18. Idem, p.263.
19. Idem, p.281.
20. Ibidem.
21. Ibidem.
22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Idem, p.282.
26. Ibidem.
27. ibidem.
28. Ibidem.
29. Ibidem.
30. Ibidem.
31. Ibidem.
32. Ioan Silviu Nistor, "Contribuţii mureşene la Marea Unire din 1918", Cluj-Napoca, 1981, p.38.
33. Idem, p.41-42.
34. "Calendarul bunului creştin", Sibiu, 1918, p.181; Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.41.
35. "Calendarul bunului creştin", Sibiu, 1918, p.181.
36. Idem, p.179.
37. Idem, p.178.
38. Idem, p.181.
39. "1918 la români. Documentele Unirii", vol.VII, p.133; "Calendarul bunului creştin", Sibiu, 1918, p.187.
40. Arhivele Naţionale Bucureşti, "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.97; "Calendarul bunului creştin", Sibiu, 1918, p.187.
41. Ioan Silviu Nistor, op.cit. p.63.
42. "Calendarul bunului creştin", Sibiu, 1918, p.179.
43. Idem, p.178.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

44. Ibidem.
45. Ibidem.
46. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.63; "Calendarul ...", p.179.
47. Idem, p.68.
48. Arhivele Naţionale Bucureşti, "Fond Consiliul Dirigent", dosar 44/1918, f.14 (în continuare se va folosi Arhiva.Buc.).
49. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.93.
50. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.39.
51. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.69.
52. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.117.
53. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.69.
54. Ibidem.
55. Idem, p.70.
56. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 67/1918, f.72.
57. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.70.
58. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.34.
59. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.70.
60. Ibidem.
61. Idem, p.71.
62. Ibidem.
63. Ibidem.
64. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.30.
65. Idem, f.60.
66. Idem, dosar 55/1918, f.42.
67. "1918 la români. Documentele Unirii", vol. IX, p.15-16.
68. Idem. Idem, p.10.
69. Idem, p.254-255; p.246-247.
70. Consiliul Dirigent, "Gazeta Oficială", nr.7, 19 ian./1 febr. 1919, p.35.
71. Dr. Aurel Galea, "Formarea şi activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului şi Ţinuturilor Româneşti din Ungaria (2 decembrie 1918 – 10 aprilie 1920)", Tg. Mureş, 1996, p.438.

Résumé

La Grande Unification et le clergé orthodoxe du département de Mures

Le clergé du département de Mureş a apporté son appui auprés du clergé des autres déppartements a l'aspiration de réalisation de l'unité nationale. L'étude ici present s'occupe seulement de la période de l'année 1914-1918.

L'entrée de la Roumanie dans la guerre, a 15 août 1916, a déterminé les autorités de Budapesta a déchaîner une réaction de plus forte de répression de toutes manifestasions au caracteroumain de Transylvanie, leur attention de dirigeant aurtout sur le clergé orthodoxe, qui était non seulement le représentant spiritual des fideles roumains, mais aussi leur dirigeant dans les problemes politique nationales, sociales, économiques et culturels.

Aub debut, l'auteur présent les pretres qui ont été élognes de leurs paroisses et enfermés dans les prisons de l'Hongrie et puis a partir de l'automne de l'an 1918, leur apport a la constitution des conseiles et des gardes nationales roumaines, les noms des pretres qui ont dirigé ces organismes politiques. A la fin, on présents les noms des pretres et des archipretres qui ont participé, comme délégués, a la Grande Assemblée Nationale d'Alba Iulia et dans le Grand Conseil National Roumain.

Traian Bosoancă
Muzeograf Dr., Muzeul judeţean de Istorie,
Mureş, Str. Horea, nr. 24
Tel. 065 / 136987

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 325-327

Amintiri ale lui Dumitru Antal despre Marea Unire

La Reghin, la 30 noiembrie 1926, Dumitru Antal[1] expunea în fața unui numeros public o substanțială conferință[2], de fapt o evocare a evenimentelor anului 1918, la care a fost părtaş, cu adânca convingere că odată cu trecerea timpului, cu mărirea distanței dintre noi şi zilele care au făurit temelia României Mari se limpezesc tot mai mult faptele de odinioară şi se conturează tot mai puternic coordonatele istorice ale devenirii neamului.

În toamna anului 1918 Dumitru Antal era student la Universitatea de la Budapesta, fiind şi preşedinte al *Societății Studențeşti „Petru Maior"*. În cele două odăițe din strada Üllö - îşi amintea vorbitorul - studenții români care se întâlneau săptămânal erau profund frământați de *„evenimentele şi ştirile războiului"* şi deseori dezbaterile care aveau loc depăşeau cu mult caracterul cultural şi ştiințific al scopurilor declarate ale acestei societăți studențeşti. Totodată studenții români frecventau zilnic şedințele parlamentului, aşteptând cu sufletul la gură poziția fruntaşilor politici români în contextul prăbuşirii Puterilor Centrale.

Citirea în Camera Deputaților din Budapesta, la 18 octombrie 1918, de către Alexandru Vaida Voievod a declarației Comitetului Executiv al Partidului Național Român - ca organ politic al națiunii române din Ardeal şi Ungaria - prin care se contesta guvernului şi parlamentului de la Budapesta calitatea de a mai reprezenta Transilvania, dreptul acesta revenind în exclusuvitate reprezentanților aleşi de poporul român, a produs o puternică impresie studențimii, consolidându-i convingerea că toți românii trebuie să acționeze, cât mai repede, pentru făurirea idealului național. În acest scop grupul studenților de la „Petru Maior", după mai multe consfătuiri, a hotărât să redacteze un apel adresat studențimii române şi totodată poporului român, un îndemn pentru susținerea luptei desfăşurate de către Partidul Național Român (P. N. R).

Esența acestui manifest este redată de conferențiar astfel:

„1. Între noi şi vechii noştri stăpânitori rupem orice formă de asuprire şi ne considerăm dezrobiți, dobândind drept de liberă dispunere asupra sorții noastre de popor.

2. Că prin acesta vrem să ne unim toți ce suntem de un neam şi de o limbă.

3. Că toți suntem de un gând, iar cei care lucrează contra noastră sunt străini şi duşmani.

Cei slabi de înger să fugă, să iasă dintre noi, că cel ce nu-i în stare să-şi câştige libertatea, nici nu-i vrednic de ea"[3].

Deoarece pentru difuzarea manifestului studenții voiau să primească consimțământul reprezentanților P.N.R., care în acele zile se aflau la Budapesta, s-a ales o delegație de trei studenți, din care făcea parte şi Dumitru Antal, şi care s-a prezentat la Hotelul Jogerhorn, unde i-a găsit pe fruntaşii români adunați într-o singură cameră. Erau Mihali, Cicio Pop, Maniu, Goldiş, Vaida, Vlad., Bontescu, Erdelyi şi alții. *„Am fost primiți foarte bine - relatează vorbitorul - şi după ce ni s-au lăudat intențiile prin cuvântul domnului Cicio Pop, Maniu şi alții, iar la urmă prin al d-lui Goldiş, la propunerea d-sale s-a decis să nu publicăm acest apel căci ar însemna să ne dezvălum întreg planul de luptă ci, toți studenții, împreună cu cei din Cluj să ne organizăm în echipe şi cutreierând fiecare ținutul de unde e, să vestim cu grai viu poporului tot ce voia să-i spună apelul. Pentru pornirea acțiunii ne-au înlesnit drumul şi ne-au dat ceva bani de călătorie, celor ce vor pleca până la Cluj ca în grabă să organizăm în echipe şi studențimea universitară de acolo. Ca cei dintâi soli am fost ales eu şi Ioan Chinezu azi profesor la Cluj"*[4].

Deoarece Ioan Chinezu se îmbolnăveşte de gripă spaniolă, cei doi studenți sunt nevoiți să-şi amâne călătoria. Astfel, în ziua de 1 noiembrie 1918, asistă la Budapesta la victoria revoluției burghezo-democratice. Acum se proclamă Republica Populară Maghiară sub preşedinția lui Károly Mihály[5].

Dar lui Dumitru Antal revoluția îi lasă un gust amar: salve de puşti, strigătele necontenite, jafurile şi bețiile fac ca în scurt timp să înceteze orice activitate organizată, să se creeze panică şi derută. Teama ca nu cumva circulația trenurilor să înceteze îi determină să plece în noaptea următoare spre casă cu un tren ticsit de soldați. Încă din tren, unde întâlnesc şi mulți soldați români, cei doi studenți încep *„prelegerile de propagandă națională"* şi spre satisfacția lor observă că nu erau ascultați fără interes.

La Cluj, ca şi în întreaga Transilvanie, erau în curs de constituire gărzile şi consiliile naționale româneşti. La sediul băncii „Economul", în fața ofițerilor şi intelectualilor români, dr. Amos Frâncu prezenta demersurile sale făcute la comandantul trupelor din Cluj, în spiritul dreptului de autodeterminare, de a se permite ofițerilor şi soldaților români să depună jurământ Sfatului Național Român şi drapelului românesc. Comunicând asistenței de cca. 1000 de persoane rezultatul favorabil al demersului său, aceasta într-un entuaziasm de nedescris, în frunte cu studenții ce purtau steagul tricolor, intonând cântări naționale, a străbătut oraşul îndreptându-se spre o sală mai mare pentru a se constitui sfatul național. *„Acest marş - aprecia Dumitru Antal - a fost cea dintâi manifestare românească revoluționară în Cluj. Constituirea sfatului a fost tot o vorbă şi un ropot de aplauze şi un şir de urale. Momentul cel mai înălțător a fost luarea jurământului"*[6].

„Consiliul Național din Cluj - consideră memorandistul - şi-a făcut datoria cu mult curaj, cu multă chibzuință şi succes. Dar numai pentru început, căci după aceea, Amos Frâncu, căzând în grandomania dictatorială şi în exagerări a fost delăturat de Consiliul Național Român

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Central din Arad unde erau concentraţi toţi fruntaşii noştri politici"[7].

Înarmaţi cu apeluri şi instrucţiuni de organizare în consilii şi gărzi naţionale române cei doi studenţi s-au îndreptat spre locurile natale. Ioan Chinezu a rămas la Tg. Mureş, în timp ce Dumitru Antal s-a oprit la Reghin. Aici la 7 noiembrie 1918 s-a ţinut în curtea casei avocatului Ioan Harşia adunarea de constituire a Consiliului Naţional[8], şi aici de pe coridorul acelei case Dumitru Antal a ţinut cea dintâi cuvântare citind şi apelul din Cluj şi îndrumări de organizare. De altfel, o săptămână după aceea a cutreierat satele din sus de Reghin, alături de fostul protopop şi apoi episcop Duma şi avocatul Harşia, organizând în mai multe comune consilii şi gărzi naţionale. Cam în a doua săptămână a ajuns în Topliţa natală. *„Emoţiile şi însufleţirea în cele rostite consătenilor mei - relatează memorialistul- au fost îndoite decât în alte părţi. Mi-e vie şi acum icoana întregii adunări. Notarul cu canceliştii lui ungari stăteau rezemaţi de uşa primăriei, fără a şti că le prohodeam stăpânirea, zâmbeau ironic la cele ce le spuneam. Sbârnâiala telefonului i-a scos din atitudinea frustătoare, căci un locotenent din armata română i-a anunţat din Bilbor că armata română e la graniţă şi a pornit spre Topliţa... Înainte de a sosi avanpostul Diviziei a 13-a, în Topliţa nu mai era nici un soldat ungur"*[9].

Sosirea armatei române fusese aşteptată cu multă nerăbdare de locuitorii Topliţei, care au ieşit în număr mare în întâmpinarea ei. După ce Divizia a 13-a, comandată de colonelul Gherescu a ajuns în oraş, ea a oferit locuitorilor o mare surpriză. *„În cântări de muzică militară - narează memorialistul - a început defilarea însufleţită a unei divizii întregi cu ofiţeri pe cai sprinteni, cu soldaţi uniform îmbrăcaţi, toţi cu căşti, păşind cu pasul soldatului român al cărui chip îl purtăm în suflet... apoi am jucat cu veselie în hora ce s-a încins cât a fost piaţa de mare... A fost cea dintâi horă înfrăţită pe teritoriul României Noi, al cărei cetăţean am devenit împreună cu toţi topliţenii, din acel sfânt şi neuitat moment. Era chiar o zi de miercuri, 27 noiembrie 1918"*[10].

A doua zi Dumitru Antal porneşte spre Alba Iulia. La sosirea în gară e impresionat de mulţimea aflată aici (*„în gară nu încăpeai atât om o cuprindea"*), cât şi de ordinea introdusă de Consiliul Naţional Român şi de garda naţională locală. Cetatea şi drumul spre ea erau păzite de garda moţilor, toţi îmbrăcaţi în alb şi cu căciuli. Relatarea desfăşurării Marii Adunări e impresionantă. Cicio Pop a vorbit cel dintâi arătând rostul adunării şi sensul desfăşurări ei la Alba Iulia. După verificarea mandatelor, e ales preşedinte al adunării Gheorghe Pop de Băseşti. Puţinele cuvinte de deschidere le-a rostit în lacrimi de bucurie, lacrimile lui având multe perechi în ochii celor din sală. *„Deschisă astfel şedinţa, - precizează memorialistul - din nou a urmat o linişte solemnă şi Vasile Goldiş primind cuvântul, cu o voce răspicată, îndulcită de emoţie, după o cuvântare introducătoare ca referent al marelui sfat naţional, a citit hotărârile aduse şi roagă mărita adunare să binevoiască a primi şi anunţa ca ale sale.*

Punctul I : „Adunarea Naţională a tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească adunaţi prin reprezentanţii lor îndreptăţiţi la Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie 1918, decretează, unirea acelor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii cu România. Adunarea Naţională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al naţiunei române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureş, Tisa şi Dunăre"[11]. *Când l-a sfârşit de citit a fost acoperit de un singur glas de aprobare pornit deodată din o mie şi mai bine de piepturi. Toţi ne-am cutremurat cuprinşi de măreţia acestui moment care a pecetluit pe veacuri noua soartă a neamului nostru. Şi astăzi îmi zvâcneşte sângele când mă gândesc la acel moment în care am ajuns în culmea entuziasmului. Bucuria şi fericirea era aşa de mare, de aveam senzaţia unei dureri a inimii şi sufletului, care parcă nu le mai puteam cuprinde. Eu mă simţeam şi mai fericit ca ceilalţi, căci prin ocuparea Topliţei deja deveneam cetăţean sigur al României Mari.*

Celelalte puncte sub presiunea celui dintâi au fost primite la fel. În continuare aplauze şi aclamaţii, au fost ascultate şi vorbirile ce au urmat.

În adunarea de pe Câmpul lui Mihai Viteazul cele întâmplate în sală s-au repeţit la fel, însă cu o însutită tărie şi cum uralele izbucneau, creşteau, scădeau şi apoi iar se linişteau, făceau impresia unei titanice rugăciuni îndreptată cerului"[12].

În încheire conferenţiarul conchide *„Zilele trăite în acest răstimp cât formează amintirile, împreună cu 1 decembrie 1918, au fost cele mai fericite din întreaga viaţa mea, şi le simt stându-mi în suflet ca un divin izvor din care beau înaintea săvârşirii faptelor mele ce sunt în legătură cu binele obştesc şi prosperarea iubitei noastre Românii Mari, care are încă destui fii răi, neascultători şi, mai ales nerecunoscători.*

Săptămâna duminicii lui 1 decembrie 1918 mi-a arătat şi mie şi altora, sute şi mii de intelectuali şi ţărani români ardeleni, până la ce culme se poate ridica în suflet dragostea de neam. Dacă ai fi ajuns cu sufletul măcar odată în această culme, a adevăratei iubiri de neam şi pământ românesc, sufletul îşi primeşte o oţelire morală, care viaţa întreagă nu-l lasă să se întine cu fapte ce ar putea jigni neamul şi ţara. Fapta mare a dragostei desăvârşite faţă de neam şi ţară stă ca o strajă şi nu te lasă să cazi, ci din contră te îndeamnă la fapte demne de ea.

... Şi acum dacă voi fi reuşit prin simplele mele amintiri din 1918, să fac să se reverse sentimentul iubirii de neam cu fiorii lui de bucurie peste sufletele dumneavoastră, va însemna atât pentru mine cât şi pentru dumneavoastră că marea zi a lui 1 decembrie 1918, am serbat-o aşa după cum se cuvine"[13].

Amintirile lui Dumitru Antal despre evenimentele desfăşurate în toamna anului 1918, la care el însuşi a fost părtaş, se constituie într-un autentic document istoric de incontestabilă valoare. Acestea cuprind mesajul unei generaţii eroice, care a dat viaţă gândului statornic al naţiunii române, unirea tuturor românilor.

Note

1. Dumitru Antal (1894 - 1971) s-a născut la Topliţa, judeţul Harghita. A urmat cursurile şcolii primare în Topliţa şi Braşov iar cele liceale la Braşov şi Năsău. Studiile superioare le-a făcut la Academia teologică din Sibiu, după care s-a înscris la Universitatea din Budapesta. Ca student, s-a remarcat prin activitate şi calităţi deosebite, fapt pentru care a fost ales preşedinte al Societăţii studenţeşti „Petru Maior" din Budapesta. În această calitate a participat, ca delegat al studenţimii române din Budapesta, la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. După încheierea primului război mondial, a intrat în serviciul Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Din anul 1927 îndeplineşte diverse funcţii bis

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ericeşti la Cluj şi Bucureşti, intră în cinul monahal, cu metania la Mănăstirea Dragomira, primind numele de Emilian. A fost ridicat la treapta de arhimandrit.
A fost ales arhiereu, vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei; hirotonisit episcop şi instalat ca arhiereu vicar, cu delegaţia conducerii Arhi-episcopiei Bucureştilor, apoi delegat ca locotenent de episcop al eparhiei Argeşului, după care a trecut la Suceava, ca locotenent de arhiepiscop şi mitropolit. Din anul 1949 s-a reîntors în locurile natale, la Topliţa. Para-lel cu activitatea bisericească, Dumitru Emilian-Antal a desfăşurat şi o susţinută activitate cărturărească şi publicistică.
2. Arhivele Naţionale Direcţia jud. Mureş, colecţia Documente, 148 şi 150.
3. vezi textul integral al manifestului în „1918 la români. Documentele Unirii", vol. VII, Edit.Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 45-46.
4. Arhivele Naţionale Direcţia jud. Mureş, loc. cit.
5. La 25 octombrie 1918 la Budapesta se înfiinţează Consiliul Naţional Maghiar, format din Sfatul muncitoresc şi Consiliul militar, sub conducerea lui Károlyi Mihály. Acest consiliu îşi asigură colaborarea social-democraţilor şi a radicalilor. La 31 octombrie, Tisza István este asasinat şi se formează guvernul Károly alcătuit din partidele Consiliului naţional. La 1 noiembrie este proclamată republica populară, iar a doua zi se proclamă independenţa totală a Ungariei de Austria. Guvernul hotărăşte înfiinţarea consiliilor şi gărzilor naţionale încercând să constrângă naţionalităţile la recunoaşterea „republicii ungare unitare", vezi Ştefan Pascu, „Făurirea statului naţional unitar român - 1918", vol.II, Edit. Academiei R.S.R., p.69 şi urm.
6. Arhivele Naţionale Direcţia jud. Mureş, loc. cit.
7. Ibidem
8. În protocolul încheiat la Reghin, la 7 noiembrie 1918 se spune „E de faţă mare mulţime de popor cu conducători de toate felurile din localitate şi jur fălfăind în jurul lor, între urale, stindardul naţional român...Cel dintâi ia cuvântul Ariton N. Popa... si între aclamări predă locul tânărului universitar Dumitru Antal din Topliţa română. Acesta, în câteva cuvinte alese, spune cele văzute şi auzite la Senatul Naţional Român din Cluj, constituit pentru tot Ardealul, apoi dă cetire manifestului lor de acolo", vezi „1918 la români. Documentele Unirii", vol. VII, p.165-166.
9. Arhivele Naţionale Direcţia jud. Mureş, loc. cit.
10. Ibidem
11. Vezi discursul în întregime în: „Vasile Goldiş - Discursuri", Bucureşti, ,1929, p. 11-18.
12. Arhivele Naţionale Direcţia jud. Mureş, loc. cit.
13. Ibidem

Zusammenfassung

Dumitru Antals Erinnerungen über die Große Vereinigung

Das Thema des vorliegenden Beitrags stellt einen Vortrag dar, den Dumitru Antal am 30. November 1926 in Reghin (Reen) hielt. In diesem Vortrag präsentierte er seine Erinnerungen über die historischen Ereignisse des Herbstes 1918 in Siebenbürgen.

Der Memoirenschreiber, damals Student an der Budapester Universität und gleichzeitig Vorsteher der Studentengesellschaft „Petru Maior", nahm an der Grün-dung der Nationalräte und -garden. sowie an der großen nationalversammlung von Alba-Iulia (Karlsburg) vom 1. Dezember 1918 als Abgeordneter von Seiten der Universitätsjugend teil.

Da die obektive und klare Erzählung bedeutende. Ereignisse, von denen er Zeuge war, sammelt, bekommt Dumitru Antals Bericht den unbestreitbaren Wert eines historischen Dokuments.

Ioana Burlacu
Arhivist, Asociaţia Arhiviştilor,
Bucureşti. Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 29
Tel. 01/7462334 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Miron Cristea - contemporanul nostru

Împlinirea a 130 de ani de la naşterea lui Elie Cristea a fost marcată de o serie de manifestări, inclusiv cele organizate în oraşul Toplița. Acolo, acțiunea s-a conjugat cu împlinirea a 70 de ani de la întemeierea mănăstirii Sf. Prooroc Ilie prin strădania lui Miron Cristea, cel care a fost primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Cu acest prilej, la Toplița, a fost organizată şi o sesiune de comunicări la care participanții au abordat o suită de aspecte relevante pentru multitudinea preocupărilor manifestate în decursul anilor de viață şi de permanentă dăruire pentru realizarea binelui pentru oameni şi pentru țară.

Am considerat necesar ca şi acum, cu prilejul acestei sesiuni, să abordăm o temă care prin evocarea prețioaselor mărturii păstrate la Arhivele Naționale în Arhiva Istorică Centrală, ne relevă omniprezența sa în evenimentele timpului, situații care paradoxal sunt la ordinea zilei şi în timpurile noastre ca deziderate care reclamă rezolvări pertinente. Menționăm că fondul de arhivă *„Miron Cristea"* s-a constituit prin preocuparea lui Dudu Velicu, cel care i-a fost pe parcursul a două decenii secretar particular. Sunt reunite în dosarele constituie bruioane ale unor viitoare cuvântări, texte refăcute, revi-zuite, presa timpului, iconografie, corespondență. Ele sunt edificatoare pentru înțelegerea modului de participare a sa la un eveniment sau altul, se constituie o grijulie preocupare pentru prealabila documentare şi buna cunoaştere a problemelor.

În acest caz recurgem la unele mărturii, care evidențiază prezența sa în iureşul evenimentelor după înfăptuirea mărețului Act al Unirii de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. Fotografia de epocă realizată de firma Duratzo a imortalizat pe membrii delegației veniți la Bucureşti pentru a aduce mesajul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, prin care se consemnau hotărârile adoptate de Unire cu România[1].

Pentru buna reprezentare la solemnitățile din Capitală, episcopul Miron Cristea a folosit odăjdiile cei care fuseseră confecționate prin fapta de bine a lui Vasile Stroescu, donator şi promotor a numeroase acțiuni de pregătire şi înfăptuire a Actului Unirii tuturor românilor[2].

La 26 martie 1919, în catedrala mitropolitană din Sibiu, în prezența principelui moştenitor Carol, episcopul Caransebeşului, Miron Cristea, a citit la terminarea Doxologiei *"Rugăciunea Unirii tuturor românilor"*[3].

Înfăptuirile sale din anii anteriorii au fost cartea de vizită, pentru desemnarea sa ca mitropolit primat chemat a rezolva numeroase probleme impuse de noua situație în care se afla România după distrugătorul război marcat de numeroase jertfe umane şi materiale precum şi de diversitatea legislativă şi administrativă care reclama o operativă unificare pentru a asigura redresarea economică, socială şi culturală a României.

Ca un act de recunoaştere şi apreciere a calităților omului de cultură Miron Cristea, militant pentru evidențierea bunelor însuşiri ale poporului român, înaltul for al Academiei Române a hotărât la 7 iunie 1919 alegerea sa ca membru de onoare[4].

Desemnarea sa ca mitropolit primat a impus o bogată corespondență pe plan extern pentru a se cunoaşte cine se află la conducerea Bisericii Ortodoxe Române. Pentru acțiuni protocolare, în anul 1920 a fost realizată medalia Miron Cristea având textul definitoriu *"Miron mitropolitul țării"*. Pe avers este redat chipul său privind spre stânga. Lucrarea a fost semnată de Weinberger[5].

În contextul multiplelor probleme care se cereau a fi rezolvate pentru realizarea şi a Unirii religioase a românilor prin care să fic înlăturate nefireştile acte de separare impuse la sfârşitul secolului ai XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea s-a înscris ca prioritate stabilirea raporturilor cu Vaticanul. În acest sens cuvântarea mitropolitului primat Miron Cristea rostită în cadrul şedinței Senatului României de la 6/19 februarie 1921 este edificatoare[6].

Pentru cinstirea celor care au contribuit la finalizarea actului Unirii, Miron Cristea a acordat o atenție şi o permanentă preocupare pe parcursul anilor de păstorire în calitate de episcop, mitropolit primat şi patriarh. O astfel de inițiativă a manifestat-o pentru cinstirea memoriei avocatului Ion Şenchea, reprezentant al Țării Oltului. În acest scop Miron Cristea a lansat un apel către Prefectura județului Făgăraş de a intreprinde cele de cuviință pentru strângerea de fonduri care să permită realizarea unui bust[7].

Prezența lui Miron Cristea la diverse solemnități a contribuit la realizarea unei adevărate competiții între localități, care au găsit modalitățile de înlăturare a dificultăților financiare. La 19 februarie 1921 a participat la inaugurarea popotei parlamentare amenajată temporar în clădirea ce urma să găzduiască Cercul Militar. Edificiul se afla în stadiu avansat de finalizare pentru a servi scopului pentru care a fost proiectate[8].

Drumurile şi popasurile la diverse aşezăminte monahale i-au impus printre altele, inițierea unei acțiuni de salvare a valorilor de patrimoniu care prin vechime nu mai erau în atenția celor ce slujeau în bisericile şi mănăstirile țării. EI a preconizat organizarea unui muzeu al Bisericii Ortodoxe Române. La 19 aprilie 1922 lansa în acest scop un apel către cler pentru a întreprinde depistarea şi expedierea obiectelor care se pretau să fie incluse în viitorul patrimoniul al unui asemenea muzeu bisericesc[9].

La 8 mai 1922 pe platoul Cotroceni mitropolitul primat Miron Cristea participa la solemnitatea de la Arsenalul Aeronauticei alături de o numeroasă prezență aflându-se reuniți atât reprezentanți ai oficialităților cât şi pu-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

blicul bucureştean doritor să participe la demonstraţiile aviatice cu primele 10 aparate de zbor fabricate în România[10].

La 18 mai 1922 se afla printre participanţii de la solemnitatea dezvelirii plăcii comemorative pe care erau consemnate numele eroilor prahoveni din rândurile avocaţilor şi magistraţilor. Placa a fost plasată pe peretele clădirii Tribunalului. Este o realizare a sculptorului Ioan C. Dimitriu Bârlad[11].

Unul din lăcaşurile bucureştene de cult, biserica Cărămidarii de Jos cu hramul Sf. Trifon - protectorul grădinarilor - a fost parţial distrusă de un incendiu. Evenimentul a impus o grabnică intervenţie atât din partea arhitecţilor cât şi a constructorilor. La această operă au fost solicitate serviciile arhitecţilor I.D.Traianescu şi Duliu Marcu precum şi ale pictorului Dumitru Belizarie. Pentru acoperirea cheltuielilor care depăşeau posibilităţile enoriaşilor s-a impus ca salvatoare soluţia colectei publice. Miron Cristea s-a aflat în fruntea listei determinând prin exemplul personal parti-ciparea operativă a celor mulţi[12].

Pregătirile lansate în 1921 pentru solemnitatea încoronării regilor României Mari au declanşat contribuţii numeroase. Preşedinte al Comisiei de organizare a festivităţilor a fost desemnat Miron Cristea. Problemele au fost multe izbutindu-se ca în scurtul timp avut la dispoziţie să se depăşească greutăţile asigurându-se caracterul de sărbătoare naţională atât în oraşele Alba Iulia şi Bucureşti, gazde ale momentelor din programul elaborat, cât şi în celelalte localităţi ale României Mari. Miron Cristea şi-a asumat misiunea de alcătuire a Doxologiei care a fost urmată în timpul Te Deum-ului încoronării[13].

La 22 ianuarie 1923 a avut loc solemnitatea inaugurăriii Cercului Militar. Programul a inclus şi sfinţirea localului la care a participat mitropolitul primat Miron Cristea. A fost prilejul ca în faţa suveranului, regele Ferdinand I, în discursul rostit Miron Cristea a evocat menirea mănăstirii Sărindari pe vatra căreia a fost înălţat edificiul Cercului Militar[14].

O altă participare la o solemnitate a fost prilejuită de punerea pietrei fundamentale pentru noua construcţie a bisericii Spirea Veche din capitală. La 30 iunie 1923 în strada 13 septembrie nr. 45, mitropolitul primat Miron Cristea se afla printre cei care au subscris la actul depus la fundaţia clădirii şi a fost unul din donatorii care au contribuit la procurarea materialelor necesare pentru noua construcţie[15].

Nu o dată Palatul Mitropolitan a fost gazda unor acţiuni diverse menite a aduce cinstire înaintaşilor care au meritat de la Patrie. Mişcarea culturală s-a preocupat de realizarea unui bust al lui Şt. O. Iosif. Joi, 22 octombrie 1923 s-a întrunit în această ambianţă comitetul de iniţiativă pentru a cunoaşte ce s-a întreprins până la aceea dată pentru strângerea de fonduri necesare încredinţării Corneliu Medrea a execuţiei lucrării. Raportor a fost prof. Elisa Burileanu care a prezentat situaţia financiară şi planul întocmit de sculptorul recomandat de ministerul Cultelor şi Artelor. La data respectivă erau adunaţi 22.000 Lei[16].

Iubitor de muzică şi de tradiţiile populare ale românilor, mitropolitul primat Miron Cristea a prefaţat lucrarea lui G. Cucu cuprinzând 12 colinde populare culese şi armonizate. Lucrarea a fost tipărită la Bucureşti în tipografia Domeanu[17]. În zona exterioară a localului Băncii Naţionale a României, la colţul nord-vestic, a fost amplasat monumentul dedicat cinstirii lui Eugeniu Caradea, omul a cărui deviză a fost o permanentă călăuză mobilizatoare: *„Totul pentru alţii, pentru mine numai munca"*. Acest monument cinstea pe unul din ctitorii Băncii Naţionale care în decursul dedenilor de activitate a fost un discret promotor şi finanţator a multor monumente de loc public atât în Bucureşti cât şi în ţară. Cu acest prilej, după dezvelire şi sfinţire, a luat cuvântul şi mitropolitul primat, Miron Cristea, care a apreciat că Eugeniu Caradea *„a croit pentru totodeauna directiva spre ajutorarea tuturor idealurilor neamului, pe care trebuie să urmeze nu numai Banca naţională ci şi toate băncile, întreprinderile"*[18].

În imediata apropiere a ansamblului mitropolitan, pe str. Principatele Unite nr. 63, în Ziua Ortodoxoiei, la 16 martie 1924 S.O.N.F.R. a mobilizat în incinta institutului de Învăţământ pe care-l patrona, o numeroasă asistenţă pentru a participa la sfinţirea capelei. Pictura fusese încredinţată spre realizare pictorului Paul Molda. Iniţiatori au fost Alexandrina Gr. Cantacuzino, preşedinta S.O.N.F.R. şi Perianu, directorul instituţiei şcolare[19].

Toamna anului 1924 a reunit pe plaiurile Transilvaniei, în zona Munţilor Apuseni, o numeroasă participare cu prilejul sărbătoririi centenarului naşterii lui Avram Iancu. În program au fost incluse momente ca: solemnitatea punerii pietrei de fundaţie la preconizatul monument Avram Iancu de la Cluj; la Baia de Criş, duminică 31 august a avut loc dezvelirea bustului Avram Iancu şi a plăcii comemorative plasată pe faţada casei în care acesta a murit; deplasarea la Ţebes la mormântul lui Avram Iancu şi apoi scurte opriri la Brad şi la Abrud; la Câmpeni au fost audiate câteva comunicări şi s-a prezentat un spectacol dramatic cu piesa *„Doamna Munţilor"*; luni, 1 septembrie s-a efectuat deplasarea pe muntele Găina unde a fost sfinţită Crucea comemorativă, apoi un popas la Vidra unde a avut loc inaugurarea muzeului naţional Avram Iancu şi la Abrud unde a fost conferit numele *„Avram Iancu"* batalionului vânătorilor de munte. La Câmpeni, mitropolitul primat Miron Cristea a participat la şedinţa Astrei, cu care prilej a rostit un mobilizator discurs[20].

Locuitorii Bucovinei au acţionat cu fermitate pentru realizarea unui impunător monument dedicat cinstirii înfăptuitorilor Unirii Bucovinei cu România, teritoriu răpit în anul 1775 din trupul Moldovei prin act samavolnic la care au fost părtaşe Austria, Rusia şi Imperiul Otoman. Serbările organizate la 11 noiembrie 1924 în Cernăuţi au reunit o numeroasă participare. În prezenţa membrilor Casei Regale, a Parlamentului şi a Guvernului a avut loc dezvelirea monumentului realizare a sculptorilor Teodor Burcă şi Spiridon Georgescu[21].

Duminică, 24 mai 1925 la Constanţa a fost organizată solemnitatea punerii pietrei fundamentale a reşedinţei episcopale[22].

O impresionantă manifestare a fost organizată în toamna anului 1924 la Ploieşti. Catedrala Sf. Ioan a beneficiat de contribuţia filantropului I. Ionescu-Tisseanu care a finanţat realizarea clopotului plasat în turnul-far definit ca monument dedicat cinstirii tuturor eroilor prahoveni care s-au jertfit pentru realizarea idealului naţional. Cu acelaşi prilej a fost sfinţită şi o impunătoare cruce[23].

În a doua decadă a lunii octombrie 1925, patriarhul Miron Cristea se afla la Iaşi pentru a participa la inaugurarea Palatului Administrativ care luase locul celui anterior ridicat pe vatra vechii Curţi Domneşti, astăzi edificiul servind ca Palat al Culturii. În cuvântarea rostită cu acest prilej a evocat pe înaintaşii care pe acele locuri au acţionat pentru propăşirea Moldovei[24].

La 21 decembrie 1921 a avut loc recunoaşterea ca persoană morală şi juridică a fundaţiei Constantin Vasiliu Bolnavu care-şi avea reşedinţa în Bucureşti, str. Piaţa Amzei nr. 5. Cu acest prilej, printre cei care au luat cuvântul,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

s-a aflat şi Miron Cristea care s-a referit la nobilele misiuni pe care şi le-a asumat statutar această fundaţie ca act de binefacere[25]. Au trecut numai câţiva ani şi la 24 iunie 1926 a avut loc solemnitatea inaugurării căminului studenţesc. Patriarhul Miron Cristea, în calitate de preşedinte al Consiliului de conducere al fundaţiei, a trecut în revista într-un amplu discurs obiectivele pe care le au în vedere cei ce dirijau veniturile acestei fundaţii[26].

Punerea pietrei de fundaţie la dispensarul *„Sf. Elena"* pentru 500 de mici pacienţi, s-a constituit un moment de semnificativă reacţie a patriarhului Miron Cristea. Cuvântarea sa a fost presărată cu îndemnuri la opera de caritate, la înţelegerea atât de necesară pentru a depăşi dificultăţile vremelnice[27].

La 17 octombrie 1926 s-a pus piatra fundamentală la construcţia Palatului *„Universul"* din str. Brezoianu. Investiţia lansată de directorul ziarului, Stelian Popescu, a oferit arhitectului Paul Smărăndescu posibilitatea de a proiecta compartimentarea activităţii, clădirea de la stradă urmând să adăpostească la parter săli de expoziţii, iar la nivelele următoare sectorul editorial. O altă clădire legată de prima cuprindea sectorul productiv dotat cu utilaj modern pentru acei ani. La această solemnitate cuvântarea patriarhului a fost urmărită cu mult interes de către participanţi[28].

În luna noiembrie 1926 au fost declanşate lucrările de elevare a unui impunător edificiu pentru Academia de Înalte Studii de Comerţ şi Industrie. Solemnitatea punerii pietrei fundamentale a avut loc la 15 noiembrie 1926. Cu acest prilej patriarhul Miron Cristea a rostit un discurs în care s-a referit la rolul aşezământului în promovarea prosperităţii ţării în următorii ani[29].

În ambianţa ansamblului patriarhal a fost inaugurat la 25 noiembrie 1926 căminul preoţilor şi cântăreţilor bisericeşti din Capitală. În calitate de reorganizator al învăţământului religios patriarhul Miron Cristea a reuşit să asigure edificarea acestei construcţii. Proiectul a fost realizat de arhitectul George Simotta, iar construcţia a fost încredinţată antreprenorului Carol Duca. În compunerea construcţiei a fost integrată o sală de festivităţi şi au fost compartimentate 50 de camere. Lucrarea a costat 1.600.000 de lei. Preşedinte al Asociaţiei cântăreţilor era I. Popescu-Pasăre[30].

La sărbătoarea semicentenarului Societăţii de Cruce Roşie s-a hotărât realizarea unui edificiu propriu care să servească ca sediu. Operativ s-a trecut la acţiune şi la 20 noiembrie 1928 a avut loc inaugurarea clădirii la care patriarhul Miron Cristea, membru în consiliul de conducere al societăţii, a rostit un discurs definind menirea acestui aşezământ[31].

Patriarhul Miron Cristea, în cuvântarea rostită la 12 noiembrie 1927 în catedrala din Târgovişte cu prilejul sfinţirii lăcaşului, a trecut în revistă oameni şi fapte care s-au petrecut în ambianţa oraşului de-a lungul anilor contribuind la afirmarea rolului bisericii. Cu prilejul sfinţirii catedralei au fost depuse semnături pe actul comemorativ realizat de pictorul Chirovici[32].

Presa anilor '20 a înregistrat evenimentele referitoare la evoluţia religioasă pe teritoriul României. În acest sens ziarul Universul a avut ca obiectiv permanent informarea cititorilor despre evenimentele ce erau în directă relaţie cu biserica.

Finalizarea lucrărilor de construcţie a palatului Universul a reunit la 2 noiembrie 1930 o numeroasă asistenţă la inaugurarea edificiului. Cu această ocazie patriarhul Miron Cristea a rostit a semnificativă cuvântare în care a arătat că în condiţiile secolului al XX-lea presei îi revine nobila misiune de cronicară a evenimenteior la zi, inclusiv cele religioase[33].

Incendiul petrecut în Vinerea Mare în Biserica de lemn din satul Costeşti, judeţul Argeş, s-a soldat cu 114 victime. A fost declanşată o amplă acţiune de susţinere morală şi materială a familiilor celor răpuşi de sinistrul pojar. Ziarul Universul a avut iniţiativa de a publica apelul patriarhului Miron Cristea prin care se solicita obolul întregii ţări pentru o faptă de bine. Se preconiza ridicarea unei biserici mausoleu în localitatea sinistrată. Mediatizarea a contribuit la o operativă strângere de fonduri necesare construcţiei acestei biserici. La 6 septembrie 1931 s-a sfinţit temelia viitoarei construcţii[34]. Reţinem ca act de solidaritate umană, indiferent de confesiunea religioasă, faptul că la apelul lansat au răspuns şi evreii. Uniunea comunităţilor evreieşti din vechiul regat a lansat la rândul ei un apel către organizaţiile din întreaga ţară să contribuie la refacerea bisericii ortodoxe. Apelul a fost semnat de reprezentantul cultului mozaic în senatul României, rabinul şef dr. I. Neimirever[35]. Proiectul construcţiei a fost încredinţat arhitectului Dumitru I. Berechet, iar execuţia firmei Emil Prager[36].

Lucrurile întreprinse în deceniul al patrulea pentru construirea palatului patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române au inclus în proiectul elaborat de arhitectul George Simotta, spaţii pentru organizarea unei biblioteci. Patriarhul Miron Cristea a lansat un apel către toţi autorii, editorii şi posesorii de cărţi solicitându-le contribuţia pentru înzestrarea acestei biblioteci, evocându-se totodată că vechea şi bogata bibliotecă a fost distrusă în timpul ocupaţiei în primul război mondial şi că se impunea refacerea ei[37].

O problemă care a reţinut un timp atenţia vieţii politice româneşti a fost reacţia studenţimii din Garda de Fier care a preconizat punerea unei cruci la mormântul *„Soldatului Necunoscut"*. Delegaţii studenţilor au fost în audienţă la patriarhul Miron Cristea, la ministrul de interne, George C. Mironescu, şi la Consiliul de Miniştri. A fost momentul când paza mormântului a fost încredinţată Ministerului Apărării Naţionale.

Delegaţii au primit explicaţia că în compunerea elementelor pietrei tombale se regăsea şi simbolul crucii şi că în acest caz colaborarea între arhitectul George Matei Cantacuzino şi profesorul Nicolae Iorga a permis ca să fie elaborat proiectul acestei pietre, text şi elemente decorative, având ca sursă de inspiraţie placa de pe mormântul lui Matei Basarab de la mănăstirea Arnota. La repetatele insistenţe ale studenţimii, Consiliul de Miniştri a dispus ca această problemă să fie dată spre rezolvare conducerii Bisericii Ortodoxe Române. În această etapă patriarhul a decis să fie invitat arhitectul Petre Antonescu să realizeze un proiect. Astfel s-a ajuns la realizarea crucii-candelă de la căpătâiul Eroului Necunoscut. Studenţii l-au informat pe patriarhul Miron Cristea că preconizau lansarea unei liste de subscripţie pentru realizarea acestei cruci. Stabiliseră şi termenele de execuţie ale lucrării[38].

În anul 1933 o fotografie îl redă pe patriarhul Miron Cristsa în anturajul participanţilor la deschiderea unei expoziţii în incinta Muzeului Simu[39].

La 5 noiembrie 1933, după zece ani de muncă, s-au încheiat lucrările la construcţia catedralei ortodoxe din Cluj proiectat de arhitecţii Constantin Pomponiu şi George Cristinel. Execuţia a fost încredinţată firmei Tiberiu Eremia. La realizarea şi înzestrarea acestei impunătoare construcţii patriarhul a contribuit cu un candelabru. La data oficierii sfinţirii, pictura era parţial executată. Pictorul T. Damian a îmbinat stilul bizantin cu o serie de elemente de influenţă apuseană[40].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

La 29 decembrie 1933 pe peronul gării Sinaia a fost asasinat primul ministru, Ion G. Duca. La ceremonia înmormântării a participat şi patriarhul Miron Cristea care a evocat personalitatea defunctului răpus de gloanţele ucigaşilor[41].

În cartierul Ghencea din Bucureşti, în anul 1934 a avut loc sfinţirea bisericii cu hramul Sf. Treime. Construcţia a fost proiectată de arhitectul Ioan G. I. Pompilian.

Datorită evenimentelor lucrarea a durat 21 de ani. La tâmosirea lăcaşului patriarhal Miron Cristea a adresat participanţilor chemarea pentru păstrarea religiei strămoşeşti prin care am moştenit de la înintaşi această ţară[42].

Un alt moment de referinţă s-a petrecut în luna mai în incinta bisericii Sf. Gheorghe Nou când au avut loc, în ziua Sf. Constantin şi Elena, comemorarea şi reînhumarea osemintelor domnului martir Constantin Brâncoveanu[43]. Ulterior a fost lansat şi un apel pentru restaurarea acestei biserici[44].

În toamna anului 1934, cu prilejul comemorării a şapte ani de la moartea lui Ion I.C. Brătianu, o frumoasă caracterizare a omului politic a formulat-o patriarhul Miron Cristea într-o cuvântare a sa[45].

La Ateneul Român la a 16-a aniversare a zilei de 1 Decembrie 1918 patriarhul a vorbit atât despre marile sacrificii cu care a fost obţinută această biruinţă a idealului naţional cât şi despre ceea ce trebuie să ne fie în atenţie ca perspectivă pentru ca printr-o muncă tenace să asigurăm cele dobândite[46].

La împlinirea a 150 de ani de la moartea martirilor Horia, Cloşca şi Crişan a fost oficiat un Te Deum la biserica Domniţa Bălaşa din Bucureşti, unde patriarhul Miron Cristea a ţinut o vibrantă predică evocând faptele înaintaşilor pentru cauza dreptăţii sociale şi naţionale[47].

În al patrulea deceniu, activitatea extremistă acutizându-se, au fost luate o serie de măsuri represive menite a jugula manifestările care ar fi putut periclita liniştea socială şi siguranţa statului român. În atenţia opiniei publice a fost şi soarta masoneriei din România. S-a ajuns ca la începutul anului 1937 la situaţia ca Loja Masonică a Marelui Orient să comunice dizolvarea masoneriei din România. Era, de fapt, o trecere în stare de aşteptare a unor timpuri favorabile. În cadrul sinodului Bisericii Ortodoxe Române a fost dezbătută pe larg problema masoneriei fiind analizate elementele care erau în contradicţie cu perceptele bisericii şi au fost stabilite măsurile ce urmau a fi luate. O delegaţie masonică condusă de Ioan Pangal a adus la cunoştinţă patriarhului desfiinţarea organizaţiei[48].

Permanent s-a preocupat de situaţia românilor de pe plaiurile natale. La 17 aprilie 1936, sub semnătura lui Octavian M. Dobrotă s-a publicat articolul *„Sanctitatea Sa Patriarhul dr. Miron Cristea şi românii secuizaţi"*. Cu acest prilej s-a lansat un nou apel adresat predilect preoţilor chemându-i să acţioneze pentru readucerea la reala conştiinţă naţională a românilor secuizaţi prin diverse formule. Articolul a fost inspirat de un raport înaintat primului ministru la 9 mai 1934 în care erau formulate 10 puncte definitorii pentru această spinoasă problemă revendicându-se să fie întreprinse cele de cuviinţă pentru a stopa procesul de deznaţionalizare a românilor[49].

În anul 1932 la Borsec s-au declanşat lucrările de ridicare a unei biserici ortodoxe cu contribuţia vizitatorilor, a comunei şi a patriarhului Miron Cristea. Fondurile obţinute au permis ridicarea unei biserici de lemn pictată de Dimitrie Belizarie, inclusiv catapeteasma. La 18 iulie 1938 au fost sfârşite catapeteasma şi odoarele în prezenţa patriarhului. A doua zi el s-a deplasat la Toplita natală unde s-a ţinut un parastas la mormintele părinţilor săi aflate lângă fundaţia bisericii de lemn a mănăstirii Sf. Ilie din Toplita Română. Biserica a fost ridicată prin preocuparea patriarhului în 1928. Cu prilejul revenirii în 1936, a fost oficiată sfinţirea ca arhimandrit a starețului Ştefan Teodorescu[50].

În ziua de 11 octombrie 1936 la Arenele Romane a fost sărbătorit Stelian Popescu, directorul ziarului Universul şi preşedintele Ligii Antirevezioniste Române, prilej cu care a fost omagiat pentru faptele sale de bine. Pentru generalul Ion Manolescu, preşedintele Caselor Naţionale, personalitatea lui Stelian Popescu era definită într-o scrisoare adresată patriarhului astfel: *„care luptă pentru interesele superioare ale ţării şi neamului şi ziarul pe care îl cârmuieşte cu voinţa lui, dătătoare de bine"*[51].

La 1 noiembrie 1938 patriarhul Miron Cristea a participa la solemnitatea punerii pietrei de fundaţie la construcţia Halelor Centrale Obor împreună cu parlamentarii, membrii ai guvernului, primarul general Al.G.Donescu şi cu un numeros public. După discursul primarului general, patriarhul a depus în fundaţia edificiului un pergament semnat de cei prezenţi ca mărturie pentru viitor a acelui început de operă constructivă[52].

Tot în anul 1936 a avut loc şi solemnitatea dezvelirii monumentului dedicat cinstirii lui Mihail Kogălniceanu. Au fost prezenţi patriarhul Miron Cristea, membrii guvernului. A fost oficiată o slujbă religioasă de către un sobor de preoţi[53].

Pentru înzestrarea noilor lăcaşuri cu valori de patrimoniu patriarhul Miron Cristea a achiziţionat de la Ana Roth Cobilovici un epitaf ţesut de valoroasa artistă care s-a specializat pentru realizarea de asemenea obiecte liturgice. Pentru această achiziţie a fost plătită suma de 100.000 de lei la 27 mai 1937[54].

Duminică, 6 iunie 1937, în localitatea Stelian Popescu (Lacul Turcului) din judeţul Prahova a avut loc solemnitatea sfinţirii bisericii şi punerea temeliei la construcţia unui nou local de şcoală. La aceste momente a participat şi patriarhul Miron Cristea. Celor prezenţi ctitorul acestor aşezăminte le-a evocat faptele predecesorilor săi, de obârşie de pe plaiuri făgărăşene, care în decursul anilor au ridicat iniţial o biserică din bâme apoi, după ani, o alta de zid, iar în acest secol se sfinţea o impunătoare construcţie proiectată de arhitectul Sorin Mincu şi pictată de Norocea, iar sculptorul Nicolae Niculescu a dăltuit în lemn pissele componente ale zestrei acestui lăcaş de închinăciune. Cu acest prilej patriarhul a adresat participanţilor cuvinte de apreciere şi îndemnul de a persevera în opera de înzestrare a comunei cu toate cele necesare[55].

În Bucureşti, la 21 iunie 1937 patriarhul Miron Cristea a participat la liceul Mihai Viteazul la solemnitatea sfinţirii capelei şi la inaugurarea amfiteatrului „Dr. C. Angelescu"[56].

La 5 septembrie 1937, la mânăstirea Văratec a avut loc solemnitatea dezvelirii monumentului domniţei Safta Brâncoveanu prin preocuparea Eforiei Aşezămintelor Brâncoveneşti, realizare a sculptorului Ion Jalea. Cu acest prilej patriarhul Miron Cristea a evocat faptele de binefacere întreprinse în anii vieţii de către Safta şi Grigore Brâncoveanu[57].

O fotografie de epocă evocă participarea patriarhului Miron Cristea alături de Alexandru Lapedatu şi Nicolae N. Săveanu la inaugurarea noii incinte a Senatului României în clădirea vecină Ministerului Lucrărilor Publice, actualul sediu al Prefecturii şi Primăriei Capitalei[58].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Evenimentele politice din deceniul patru au acutizat problema raportului între preoți și politică. Au fost diverse păreri, multe revendicând ca biserica să nu fie târâtă în această dispută partizană, alții însă au susținut ca necesară prezența preotului acolo unde sunt și enoriașii. Problema a fost urmărită cu multă atenție și a fost dezbătută cu prilejul Sinodului B.O.R. fiind luate o serie de măsuri care să scoată biserica de sub incidența politicului[59].

În anul 1938, după adoptarea Constituției Carol al II-lea, Patriarhia B.O.R. a întocmit și înaintat un memoriu în care a prezentat suveranului situația mănăstirilor ortodoxe. S-a relevat cu acel prilej că s-a înfăptuit un prim pas, ca act reparator, prin restituirea a 18.000 ha de pădure episcopiilor, s-a înființat Eparhia Voievozilor din Maramureș după o întrerupere de 203 ani, dar au mai rămas de rezolvat alte multe[60].

Vechiul deziderat al societății Ateneul Român de a realiza pe peretele interior a sălii mari o frescă s-a concretizat în al patrulea deceniu. Prin concurs lucrarea a fost încredințată profesorului Costin Petrescu care circa trei ani i-a dedicat acestei realizări. La 26 mai 1938, la inaugurarea acestei fresce narațiune în care artistul a evocat principalele momente ale zbuciumatei istorii a poporului român, a participat și patriarhul Miron Cristea[61].

În toamna anului 1938, la 18 septembrie a avut loc sfințirea mausoleului de la Mărășești. După aproape două decenii se încheiau lucrările de construcție, decorațiunile, amenajările interioare, realizarea parcului limitrof pe circa 20 ha, donate de Negroponte precum și aducerea ultimelor oseminte depistate în zonă prin preocuparea societății Cultul Eroilor și a localnicilor. A fost o manifestare de amploare la care au participat regele Carol al II-lea, parlamentari, membrii ai guvernului. A fost oficiat un Te Deum de un sobor de preoți împreună cu patriarhul Miron Cristea[62].

La începutul lunii octombrie (2-3) 1938 țara a pierdut pe unul dintre marii conducători de oști cu experiența participării la trei campanii militare, respectiv din anii 1877-1878, 1913, 1916-1919, mareșalul Alexandru Averescu pentru care s-au organizat funerarii naționale. Fotografia de epocă ne relevă atmosfera din rotonda Ateneului Român unde a fost depus și privegheat de cei mulți care i-au fost camarazi precum și de cei care apreciau contribuția acestuia la înfăptuirea idealurilor naționale. Pentru bucureșteni, și nu numai, a fost prilej de omagiere pe cel depus pe catafalcul îndoliat. Printre cei care i-au fost în preajmă s-a aflat și patriarhul Miron Cristea[63]. Peste trei luni la biserica Mihai Vodă a avut loc parastasul mareșalului Alexandru Averescu. A fost omagiat de foștii camarazi, mulți purtători ai distincțiilor de vitejie, inclusiv cei ai ordinului militar Mihai Viteazul[64].

Au fost și situații când, neputând participa personal la o solemnitate care îi revendica prezența, transmitea mesajul său, ca de exemplu, cu prilejul dezvelirii monumentului dedicat cinstirii memoriei lui Ion I. C. Brătianu, în luna noiembrie 1938, textul pe care l-a redactat a fost încredințat spre lectură ministrului agriculturii și domeniilor, Gheorghe Ionescu-Sișești[65].

Periplul realizat sper că a evidențiat, prin cele câteva exemple selectate din multe altele, modul cum, în calitate de episcop, mitropolit primat și patriarh al B.O.R., a fost o prezență permanentă în cotidian. Exemplele sunt relevante pentru modul cum atunci când își dădea acordul de a participa la o solemnitate se pregătea cu minuțiozitate pentru a oferi publicului participant acele îndemnuri care să permită promovarea binelui, materializat în diverse forme de exprimare. Rezolvând probleme majore ale vieții religioase, consolidând viața bisericilor din localități, sate și orașe, mănăstiri, schituri, capele a acordat concomitent atenție relațiilor cu bisericile ortodoxe din alte țări precum și cu cele de alte culte. Este în acest sens semnificativ dialogul stabilit de B.O.R. cu Biserica Anglicană. O problemă de mare gingășie a fost cea a raporturilor cu Biserica Romano-Catolică. La 2 decembrie 1918, în prima ședință a Consiliului Dirigent, Onisifor Ghibu a cerut cu fermitate ca după realizarea politică a Unirii să se acționeze și pentru Unirea religioasă. Reacțiile au fost diferite, rezolvarea acestei probleme devenindu-i crez lui Miron Cristea în anii care au urmat, dar care a întâmpinat tot felul de oprelești din partea unora care nu acceptau această unire pentru a nu-și pierde poziția dobândită.

Tot ca o problemă spinoasă a ambelor decenii a fost cea a rezolvării litigiilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică. Forma inițială a Concordatului supus acceptării de către B.R.C. a suferit multe modificări până la adoptare, cei desemnați să ne reprezinte la dialogurile purtate fiind consiliați de patriarhul Miron Cristea.

În ansamblu, problemele deceniilor trei și patru cu care s-a confruntat omul Miron Cristea sunt concludente pentru a înțelege modul de acțiune, de documentare și pregătire minuțioasă ca astfel să obțină cele mai bune rezultate în raport cu diverși interlocutori. Permanent activ, el a fost preocupat de toate celor necesare pentru promovarea vieții bisericești. A acordat o atenție deosebită picturii religioase, cântecului, stării edificiilor, a gospodăririi așezămintelor, a traducerilor, tipăriturilor, cărților și revistelor de specialitate și de popularizare în rândul cititorilor de diverse pregătiri.

Trecând în revistă câteva asemenea exemple constatăm că multe, foarte multe din problemele care i-au reclamat participarea sunt și astăzi de actualitate ceea ce ne permite să spunem că patriarhul Miron Cristea este contemporanul nostru și ca atare cunoașterea modalităților folosite în rezolvarea lor ne poate fi o bună călăuză în ceea ce trebuie să întreprindem.

Ca un corolar al dăruirii sale în anii vieții, în publicația *„Glasul Mureșului"* din anul 1938 au fost publicate esențialele jaloane ale biografiei sale relevând evoluția sa printr-o muncă acerbă. Sugestiv, articolul esta intitulat *„Nasc și în Ardeal oameni"*[66].

Note

1. Arhivele Naționale - Direcția Arhivelor Istorice Centrale, fond Miron Cristea, dosar 2,(filele 1, 1v, 2, 2v, 3 (în continuare prescurtăm trimiterea menționând cu sigiele M.C.); Gazeta Ogorului, Sibiu, 29 decembrie 1918; M.C., dosar 1, f.157.
2. M.C., dosar 35, f.90.
3. M.C., passim.
4. M.C., dosar 1, f.175; Analele Academiei Române, tom XLII, București, 1923, p.181; DORINA N. RUSU, „Istoria Academiei Române - repere cronologice". Editura Academiei Române, București, 1992, p.153.
5. M.C., dosar 34, f.143v.
6. M.C., dosar 32, f.35-41v.; discursul a fost publicat într-o broșură editată de Biblioteca Cercului Social Cultural „Solidaritatea", București, Tipografia Cărților Bisericești, 1921, 18p.
7. M.C., dosar 32, f.102; dosar 34, f.33v.
8. M.C., dosar 32, f.16v, 17v., cup Adevărul din 19 februarie 1921.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

9. M.C., dosar 9, f.12; dosar 8, f.40-41; dosar 34, f.5v. şi în continuare; apelul a fost mediatizat în presa timpului.
10. M.C., dosar 32, f.150v-151v.
11. M.C., dosar 32, f.157,157v. autorul sculpturii este greşit menţionat cu prenumele Gheorghe(sic!); dosar 44. f.8 în acest caz data este 28 mai 1922; dosar 49, f.18.
12. M.C., dosar 49, f.17; dosar 37, f.12: Anuarul Arhiepiscopiei Bucureştilor, 1941, Tipografia Sf.Mănăstiri Cernica, 1941, p.80-81; CONSTANTIN SIMIONESCU, „Bucureşti. Biserici, Mănăstiri, Locaşuri sfinte", 1995, Bucureşti, p.82.
13. M.C., dosar 32, f.190-203v. programul este încorporat în broşura *„Încoronarea majestăţilor regale - regele Ferdinand şi a reginei Maria"* întocmită în partea sa bisericească de înaltul preasfinţitul mitropolit primat Dr. MIRON CRISTEA. Bucureşti, Tipografia cărţilor Bisericeşti, str. Principatele Unite nr. 60. 1922, 28p.
14. M.C., dosar 33. f. 35v. cup ziar din 22 ianuarie 1923.
15. M.C., dosar 33, f. 174-174v.
16. M.C., dosar 34, f. 210 cup Neamul Românesc.
17. M.C., dosar 34. f. 147.
18. M.C., dosar 34. f. 20v-21, sup 4/17 februarie 1924.
19. M.C., dosar 34, f.48-49v, 58; VIRGILIU Z.TEODORESCU, Contribuţia pictorului Paul Molda la restaurarea unor monumente istorice, în: Revista Muzeelor şi Monumentelor - Monumente istorice şi de Artă, 1/1984. p.64-70.
20. M.C., dosar 34, f. 91-102.
21. M.C., dosar 35, f. 46.
22. M.C., dosar 34, f. 193v-194.
23. M.C., dosar 34, f. 208-211.
24. M.C., dosar 39, f. 222, cup Mişcarea, Iaşi, 11 octombrie 1925.
25. M.C., dosar 33, f. 104v-105.
26. M.C., dosar 8, f. 17v-18; dosar 35.
27. M.C., dosar 35, f. 135v-136v.
28. M.C., dosar 35, f. 139v-140v., fotografie f.141v.
29. M.C., dosar 35, f. 56; Apostolul, anul III, 1926, f.82-84.
30. M.C., dosar 35, f. 146v-147, 196.
31. M.C., dosar 15, f. 57; Apostolul, 1926, anul III, p.2-3.
32. M.C., dosar 37, f. 119-122.
33. M.C., dosar 9, f. 44.
34. M.C., dosar 9, f. 61; Apostolul, anul VII, nr. 17, 1 septembrie 1931.
35. M.C., dosar 36, f. 188.
36. M.C., dosar 37, f. 19; arhitectul D.I. Berechet, în acei ani, realizase proiecte apreciate pentru o serie de construcţii în relaţie cu biserica. Vezi Salonul de artă şi artă decorativă 1930- (Catalog care la poziţiile 17, 19 redau Mausoleul de la Muscel de pe muntele Mateiaş, iar poziţiile 20-21 casa patriarhului de la Dragoslavele; A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Alexandru Saint Georges, inv. 654, dosar 52/1930, f.26v.
37. M.C., dosar 31, f. 26v.
38. M.C., dosar 37, f. 70.
39. M.C., dosar 40, f. 72v, 185v.
40. M.C., dosar 37, f. 113.
41. M.C., dosar 37, f. 123.
42. M.C., dosar 37, f. 158, 158v.
43. M.C., dosar 9, f. 121; Apostolul. anul XII. nr.10. 15 mai 1935, p.139-140 raportul de activitate 1934; dosar 8. f. 103: dosar 37. f. 141-142.
44. M.C., dosar 37, f. 147, cup din presă. iulie 1934.
45. M.C., dosar 37, f. 159v.
46. M.C., dosar 37, f. 161-162v.
47. M.C., dosar 37, f. 175v-177.
48. M.C., dosar 40, f. 7-13, fotografii.
49. M.C., dosar 38, f. 81v-83; „Glas românesc în regiunea secuizată", nr.107, 17 aprilie 1936, Odorhei.
50. M.C., dosar 38, f. 87-89v, 94.
51. M.C., dosar 38, f. 105-106.
52. M.C., dosar 38, f. 135-137v.
53. M.C., dosar 38, f. 138-139.
54. M.C., dosar 26, f. 11.
55. M.C., dosar 44, f. 80, 81.
56. M.C., dosar 40, f. 84; Universul, anul 54. nr.169. 22 iunie 1937, p.1.
57. M.C., dosar 40, f. 173v, 175, 176; Universul. anul 54. nr. 247, 8 septembrie 1937.
58. M.C., dosar 40, f. 222.
59. M.C., dosar 40, f. 27.
60. M.C., dosar 19, f. 48; dosar 16, f. 35,36 tablou cu repartiţiile pădurilor la mănăstiri totalizând pentru cele 14 episcopii 18.800 ha.
61. M.C., dosar 24, f. 253.
62. M.C., dosar 24, f. 255.
63. M.C., dosar 24, f. 255, funeraliile au fost organizate în ziua de 6 octombrie 1938; dosar 43, f.172 fotografie redând momentul prezenţei patriarhului Miron Cristea în apropierea catafalcului: dosar 18. f. 32, Albina, anul 41, nr.39, 1 octombrie 1938 text şi fotografii; C.CĂZĂNIŞTEANU, V.ZODIAN, A.PANDEA, „Comandanţi militari", Editura Militară, Bucureşti, 1983, p.40-41, consemnează ca dată a decesului ziua de 1 octombrie; GHEORGHE BUZATU, „Istoria interzisă - mărturii şi documente cenzurate despre mareşalii României", Craiova, 1990; MIRCEA ŞTEFAN CIOROIU, „O viaţă de prestigiu - Alexandru Averescu, mareşal al României". Bucureşti, 1938; A.N.-Direcţia judeţeană Vrancea, fond Prefectura judeţului Putna, dosar 129/1938, f.348-361, Organizarea funerariilor mareşalului Averescu la Mausoleul de la Mărăşti.
64. M.C., dosar 19, f. 120.
65. M.C., dosar 43, f. 210.
66. M.C., dosar 43. f. 195v-200.

Abstract

Miron Cristea, our contemporary

The author plans to highlight in this work the fact that Miron Cristea, in his position as bishop, primary metropolitan bishop and Patriarch of the Romanian Orthodox Church, was a permanent presence in the daily existence of the Romanian people at that time.

The problems of the third and fourth decades, which Miron Cristea was confronted with, are conclusive to the understanding of the way of action, documentation and minute preparation, in order to obtain the best results in relation to diverse collocutors. Permanently active, he was preoccupied by everything that was necessary to promote the clerical life. He paid a special attention to the situation of the religious paintings, songs and buildings, the administration of settlements, the translations, the printed matter, the books and magazines appropriate to the field and also to their role of preparing the readers with diverse studies.

A lot of the problems, that certified his participation, are also of topical interest today. This allows us to say that the Patriarch Miron Cristea is our contemporary and, thus, the knowledge of the modalities used in their solving may be a good guide for what we are going to do.

Virgiliu Z. Teodorescu
Arhivist, Asociaţia Arhiviştilor,
Bucureşti, Str. Mihail Kogălniceanu, nr.29
Tel. 01/6847002 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 335-337

Miron Cristea şi relaţiile internaţionale ale Bisericii Ortodoxe Române

Prin anul 1935, publicistul Mihai Tican-Rumano proaspăt întors dintr-o călătorie prin Africa, prezenta, la postul naţional de Radio, o foarte interesantă descriere a locurilor îndepărtate prin care trecuse. În această împrejurare, evocând întrevederea sa cu împăratul Abisiniei, Haile Selassie I, conducător de stat iluminat de concepţii moderne, fiind beneficiar al unei solide formaţii în şcolile Occidentului, cunoscutul scriitor şi memorialist nu a putut să nu-şi mărturisească puternica emoţie încercată atunci când, în faţa sa, Haile Selassie l-a numit pe patriarhul României, Miron Cristea, *„cel mai mare patriarh al ortodoxiei"*[1].

La întrebarea normală: cum a ajuns patriarhul ortodocşilor români să se bucure de o asemenea apreciere răspunsul este simplu - nutrind sistematic gândul de refacere a unităţii ecumenice, având o concepţie activizatoare şi mai realistă despre îndatoririle bisericii, patriarhul Miron Cristea şi-a elaborat un program durabil pe care, spre împlinire, l-a urmărit pas cu pas: pârghiile acestui program erau făurirea unei opere de adâncire şi de valorificare a învăţăturii evanghelice, ducerea consecventă a unei munci umanitare, samaritene, de filantropie, determinarea factorilor politici de a face ca alcătuirea legilor să se producă pe temeiul dreptăţii evanghelice, asigurarea pentru Biserica Ortodoxă Română - în rândul celorlalte biserici ortodoxe şi a tuturor bisericilor creştine - a unui loc corespunzător importanţei şi mărimii sarcinilor de ordin religios, moral şi cultural, cărora trebuie să le facă faţă[2].

Este semnificativ faptul că încă la alegerea sa, de către Sfântul Sinod al Bisericii Oxtodoxe Române, la 31 decembrie 1919, ca mitropolit primat al României, alegere ce a primit investitura regală la 1 ianuarie 1920, Miron Cristea a optat pentru o mare apropiere de celelalte ramuri ale Bisericii Ortodoxe. Epistola de înştiinţare frăţească adresată tuturor patriarhilor Răsăritului şi tuturor căpeteniilor din fruntea bisericilor ortodoxe autocefale, trimisă de însuşi Miron Cristea, la scurt timp după alegerea sa ca mitropolit primat, constituie o primă dovadă în acest sens. Cu acest prilej, este exprimată dorinţa sa de a susţine cu tăria celor mai vrednici urmaşi, unitatea duhovnicească cu toate bisericile pravoslavnice din ţările cu po-por ortodox, văzând în aceasta o pavăză pentru Biserica Ortodoxă Română şi un izvor al întăririi în lucrările misiunii sale. În interesul întăririi Bisericii Ortodoxe Răsăritene, este propusă reluarea firului consfătuirilor în soboare comune. *„O întrunire ecumenică a bisericilor ortodoxe din toată lumea - se apreciază în epistolă - este necesară, căci curentele contrare creştinismului s-au întărit şi duşmanii bisericii au sporit. Deci, o unire a forţelor morale şi o apă-rare comună se impune pe baza unor frăţeşti consfătuiri ecumenice"*[3].

În aceeaşi ordine de idei se înscrie şi o scrisoare a mitropolitului primat, datând tot din anul 1920[4], în care înaltul semnatar propunea conconvocarea unui sinod ecumenic, chemat să *„ajute la dezlegarea diferitelor chestiuni de ordin duhovnicesc-social, pe care le-au adus vremurile şi pe care viaţa omenească le doreşte în alt chip decât până acum"*. Între aceste chestiuni se numără şi schimbarea calendarului iulian, *„ale cărui greşeli de întocmire sunt cunoscute astăzi de toată omenirea şi a cărui întrebuinţare ne pune într-o nefirească situaţie"*, Mitropolitul primat preciza, cu acest prilej, că Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a numit o comisie formată din cei mai de seamă matematicieni şi astronomi care să prezinte, până în luna octombrie a anului 1920, studiile necesare pentru introducerea în ţara noastră şi în biserică a noului calendar. Totodată, mitropolitul primat propune reluarea în sinoadele naţionale a unor chestiuni cum ar fi fondarea de misiuni, tipografii şi tipărituri comune, concluziile desprinse urmând a fi prezentate şi analizate într-un sinod ecumenic.

În scurt timp, pe adresa mitropolitului primat au sosit scrisori de felicitare în care semnatarii îşi exprimau acordul la propunerile avansate. Amintim, între aceştia, pe Doroteus al Brusei, locţiitorul scaunului Ecumenic al Patriarhiei Constantinopolului, Damaianos, patriarhul Ierusalimului, Kirinos, mitropolitul Ciprului[5]. De altfel, în acelaşi an, în urma demersurilor amintite, se va desfăşura, la Constantinopol, Conferinţa interortodoxă pentru îndreptarea calendarului.

Contactele avute cu capii Bisericii Ortodoxe au devenit de multe ori nemijlocite prin călătoriile lui Miron Cristea la Patriarhiile din Constantinopol, Alexandria şi Ierusalim, la Biserica greacă din Atena şi la cea din Serbia[7]. Totodată, Miron Cristea a intervenit cu folos în stingerea unor conflicte între biserici, ca de exemplu dintre Constantinopol şi Bulgaria. Tot din iniţiativa lui, pentru ca tinerii teologi să se cunoască mai bine şi să încheie între ei legături frăţeşti, la Bucureşti au fost înlesniţi să studieze tineri din Albania, Bulgaria, Grecia, Polonia, Siria. De asemenea, tineri români au putut să plece la studii în Grecia, Polonia, Franţa şi chiar în America. Nu mai puţin lipsit de însemnătate este faptul că tineri ortodocşi din România au avut posibilitatea să frecventeze cursurile unor facultăţi catolice[8]. Cu ocazia investiturii sale ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, la 1 noiembrie 1925, la Bucureşti s-au întrunit distinşi delegaţi ai mai multor biserici: din partea Constantinopolului, mitropolitul Ioachim al Calcedonului; a Ierusalimului, mitropolitul Dosodei al Sevastiei; a Greciei, mitropolitul Papicarp al Tricalicei; a Serbiei, mitropolitul Emilian al Timocului; Bulgariei, mitropolitul Neofit al Vidinului; Poloniei, mitropolitul Dionisie al Varşoviei. Se înţelege că din partea Bisericii Ortodoxe din Rusia propriu zisă nu mai putea veni careva. Totuşi la strălucita ceremonie a fost prezent şi un ierarh rus, un mare ierarh care trăia în pribegie în Serbia, mitropolitul Antonie al

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Kievului[9].

Nu trebuie să uităm că patriarhul Miron Cristea a avut o contribuție însemnată în liniștirea divergențelor și potolirea tensiunii dintre vlădicii ruși, iscate de tulburările timpului, pe motive politice, iar în ceea ce-i privește pe prelații ruși răzlețiți în refugiu a făptuit întru încurajarea și mângâierea lor.

„Pentru pravoslavnicele popoare din republicile sovietice trebuie să ne rugăm mereu - spunea Miron Cristea -, *iar lupta împotriva Comunismului trebuie să fie comună tuturor popoarelor (...); comunismul este azi inamicul cel mai înverșunat al păcii, zdrobitorul culturii, al civilizațiilor mondiale și al muncii liniștite de milenii. Apărarea noastră de pericolul comunist a toate distrugător trebuie să ne apropie pe toți în interesul de a salva omenirea de această epidemie socială"*[10].

Sub puterea aceluiași spirit ecumenic se fac pe deplin înțelese organizarea, la București, a Conferinței religioase a Alianței universale pentru înfrățirea popoarelor prin biserică, participarea reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române la Conferința internațională a studenților creștini din Europa de sud-est sau la Congresul general al misionarilor ortodoxiei din Polonia[11].

Nu poate fi trecută cu vederea poziția luată de Miron Cristea față de concordatul cu Vaticanul. În intervenția sa de la Senat, 20 ianuarie 1921, patriarhul ortodoxiei române făcea următoarea precizare: *„Noi ortodocșii dorim să se dea Sfântului Papă de la Roma și credincioșilor săi din regatul român, și în viitor, cea mai dreaptă și largă libertate, dar să nu se știrbească întru nimic drepturile inalienabile ale bisericii strămoșești"*[12].

Miron Cristea a avut, de asemenea, un rol pozitiv, deosebit, în dezvoltarea relațiilor Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Anglicană.

Încă din anul 1922, Patriarhia din Constantinopol comunica Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române că a deliberat chestiunea validității hirotoniilor anglicane și roagă toate bisericile surori să studieze chestiunea și să comunice rezultatele[13].

În decembrie 1924, Sfântul Sinod trecea la studierea acestei probleme și intră în strânse și permanente legături cu Biserica Anglicană[14]. La 1 iunie 1935, la București a sosit o impunătoare solie a Bisericii Anglicane, așa cum aflăm din ziarul *„Universul"*, articolul de fond *„Bine ați venit"*[15], o delegație alcătuită din mai mulți episcopi și institutorii lor, în frunte cu episcopul Nugent de Lincoln și arhiepiscopul de Dublin, Gregg. Solia aceea venea, după cum relata același comunicat, *„să ia contact direct cu Prea Fericitul Patriarh Miron și cu distinșii săi sfetnici, spre a continua firul discuțiilor doctrinare între Biserica Anglicană și reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române, cu scopul de a înlătura dificultățile care împiedică apropierea și strânsa colaborare a tuturor creștinilor"*[16]. Activitatea comună se dovedește fructuoasă, cu rezultate pozitive remarcabile[17]. În urma acelei reușite, în anul următor, patriarhul Miron Cristea a fost invitat la Londra de arhiepiscopul de Canterburry[18]. Primirea a fost atât de cordială, încât a confirmat într-adevăr legăturile durabile, existente între cele două biserici. Apogeul vizitei a fost marcat de audiența particulară la regele Edward al VIII-lea[19]. Nicolae Iorga, comentând evenimentul, și-a făcut cunoscută următoarea părere: *„Ne bucură pe toți cum a fost primit la Londra patriarhul României. Părintele Miron a fraternizat cu Biserica Anglicană, protestantism biblic, dar cu liturghie și ierarhie episcopală după tradiție, fraternizare pe care cercurile religioase engleze o caută demult. Dar în ce ni se comunică de la Londra nu e numai latura bisericească, ea însăși interesantă, ci o adevărată manifestație de simpatie pentru România și români"*[20].

Alte mărturii din presă, de data aceasta engleză, relevă prestgiul enorm, de care se bucură patriarhul român în Anglia, mai multe cotidiane calificându-l drept *„cel mai reprezentativ dintre patriarhii ortodocși ai timpurilor noastre"*[21]. Elogiat în presa română, despre Miron Cristea se scrie, între altele, într-un ziar al vremii: *„Călătoria Patriarhul dr. Miron Cristea în Anglia a fost (...) o frumoasă ocazie de strângere și mai mult a legăturilor spirituale dintre noi și poporul englez. El a făcut astfel încă un serviciu bisericii noastre dominante, care are toate motivele de a fi adânc satisfăcută prin felul cum șeful său suprem știe să o apere, să o susțină, să o ridice și să o facă prețuită în toate cercurile, de la cele conducătoare până la marea masă a bunilor credincioși întru ortodoxism și românism"*[22].

Aceste mărturii atestă o dată în plus că Miron Cristea, în înaltele cinuri în care a fost învestit, a contribuit cu tot folosul la dezvoltarea Bisericii Ortodoxe Române, la consolidarea prestigiului ei internațional și, în egală măsură, la promovarea spiritului ecumenic în întreaga lume. Căci așa cum spunea patriarhul român în anul 1936, cu prilejul vizitei la București a I.P.S. Mitropolitul Dionisie, al Poloniei, *„Dându-ne mâna peste graniță cu încredere și dragoste ca să colaborăm (...) pentru binele popoarelor noastre și pentru un viitor strălcit al țărilor noastre, împlinim, în numele solidarității, îndatorirea noastră arhierească"*[23].

Note

1. Arhivele Naționale Istorice, fond Miron Cristea, dosar 37, f 185
2. Ibidem, dosar 35, f 41-42
3. Ibidem, dosar 3, f 68
4. Ibidem, f 69
5. Ibidem, f 70-75
6. Ibidem, dosar 35, f 19
7. Ibidem, dosar 37, f 86 și următoarele
8. Ibidem
9. Ibidem, dosar 35, f 21 și următoarele
10. Ibidem, dosar 37, f 89
11. Ibidem, f 86, f 164
12. Ibidem, dosar 32, f 31
13. Ibidem, dosar 4, f 43 și următoarele
14. Ibidem
15. Ibidem, f 45
16. Ibidem
17. Ibidem, f 46 și următoarele
18. Ibidem, dosar 39, f 13
19. Ibidem
20. Ibidem, f 14-21 Ibidem, f 15
22. Ibidem, f 16
23. Ibidem, dosar 21, f 56

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Zusammenfassung

Miron Cristea und die internationalen Beziehungen der Rumänischen Orthodoxen Kirche

Aufgrund der Dokumentation aus dem persönlichen Archiv von Miron Cristea, Metropoliten (1920-1925) und Patriarchen (1925-1938) der Rumänischen Orthodoxen Kirche, wird der große Beitrag zu der Entwicklung der von ihm seelsorgerlich geleitete Institution, die Festigung ihres internationalen Ansehens, die Förderung des ökumenischen Geistes in der ganzen christlichen Welt hervorgehoben. Von diesem Standpunkt aus wird seine vielseitige Tätigkeit analysiert: die Veranstaltung von ökumenischen Treffen der orthodoxen Kirchen, kontakte mit wichtigen religiösen Oberhäuptern, die Interventionen zur Lösung einiger Konflikte zwischen Kirchen, sein bedeudender Beitrag zur Beseitigung der Meinungsverschiedenheiten unter den russischen Prälaten, die aus potitschen Gründen entstanden sind, die Unterstützung der russischen Prälaten aus der Emigration, die Entsendung der Studenten der Teologie ins Ausland zum Studium, die Teilnahme an internationalen religösen Tagungen, sein Beitrag zur Entwicklung der Bezihungen zwischen der Rumänischen Orthodoxen Kirche und der Anglikanischen Kirche. Diese aufopfernde Tätigkeit des rumänischen orthodoxen Patriarchen erfreute sich einer breiten Anerkennung, wobei das Ausland ihn mehrmals „der vertretendste unter den orthodoxen Patriarchen der Zeit" bezeichnete.

Ioana Burlacu
Arhivist, Asociaţia Arhiviştilor,
Bucureşti, Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 29
Tel. 01/7462334 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Iconografia lui Miron Cristea

Printre reprezentanții de seamă ai bisericii ortodoxe române s-a numărat și dr. Elie Miron Cristea (1868-1939), ca deținător al unor înalte funcții de episcop, mitropolit, patriarh.

Glasul arhipăstorului a propăvăduit evanghelia lui Hristos, dar și iubirea de limbă, de glie, de neam și de țară. Înaltul prelat și-a rânduit activitatea atât în cadrul intereselor bisericești, cât și a celor naționale, menținându-și permanent prestigiul pe linie bisericească din care n-a lipsit niciodată duhul patriotismului.

Pe parcursul întregii vieți a avut multiple activități pe teme ecleziastice, istorice, arheologice și nu mai puțin iconografice.

Pentru meritele sale deosebite, posteritatea i-a cinstit memoria așezându-l pe piedestalul cuvenit unui simbol.

Tema prezentei comunicări este conturată pe aspectul legat de aportul neprecupețit al înaltei fețe bisericești, cu privire la ceremonialul religios din perioada când în mintea luminată a episcopului Andrei baron de Șaguna, mitropolitul de mai târziu, i-a răsărit ideea de a se construi la Sibiu o biserică în formă de catedrală.

Lucrarea le-a fost încredințată arhimandritului dr. Ilarion Pușcașiu, vicar arhiepiscopesc, precum și asesorilor consistoriali Mateiu Voileanu și dr. Elie Miron Cristea[1].

În urma cercetării unor biserici mai monumentale din București, Iași, Sinaia, Curtea de Argeș, Chișinău și multe alte centre culturale din țară și de peste hotare, Miron Cristea a făcut un raport ce cuprindea un întreg proiect cu privire la pictarea interioară a bisericii, propunând ca icoanele și scenele biblice să fie în caracter oriental, iar la partea decorativă, pictorul să se inspire din motive ce aparțineau de ornamentica românească încredințată pictorului român Smighelschi Octavian.

Clopotele comandate prin concurs de dr. Elie Cristea au fost executate de firma Frideric Seltenhofer din Șopron. Pentru sunetul celor patru clopote, ca ele să poată produce o armonie evlavioasă, Miron Cristea a cerut opinia profesorului de muzică George Dima din Brașov, care a propus ca ele să fie acordate în tonalitatea mi minor.

În cadrul Reuniunii române de muzică din Sibiu al cărui președinte era Miron Cristea a avut loc un concert anunțat anticipat printr-un articol semnat de președintele reuniunii și publicat în paginile ziarului Telegraful Român (ce aparținea de Mitropolia sibiană), articol pe care autorul l-a intitulat: *Veniți, să ne închinăm*, ce era de fapt un îndemn la rugăciune[2].

Procesiunea a început, în sunetele evlavioase ale clopotelor. Corul seminarial condus de profesorul Demetriu Cunțan a intonat cântarea: *„Împărate ceresc"* urmat de paremia (textul din vechiul testament) citită de Miron Cristea și continuat în mod armonios cu irmosul (primul vers dintr-o cântare bisericească): *„Luminează-te, luminează-te noule Ierusalim, că a Domnului mărire preste tine a strălucit"...*

Studiul îndelungat și profund asupra formelor arhitectonice, a picturii și sculpturii bisericești s-a conturat printr-o amplă lucrare ce a văzut lumina tiparului sub titlul: **Iconografia din internul bisericii răsăritene**, semnată de autorul ei Miron Cristea[3].

În introducerea cărții sale, autorul menționa: *„Pictura bisericească s-a dezvoltat sub influența locului și a înclinațiilor diferitelor popoare formându-se cu timpul mai multe ramuri de pictură bisericească printre care una e cea bizantină-orientală și alta latină-apuseană"*[4].

Despre cele două arte, cercetătorul pictural vine cu amănunte, prezentându-le prin comparație: *„Figurile tipice ale artei bizantine sunt mai seci, mai uscățive, uneori țepene, ca niște mumii, cu fețe lungețe; au o statură smerită cu contururi aspre, în culori întunecate. Pictorul bizantin se abate de la natură, de la realitate și se limitează mai mult asupra reproducerii formelor tipice tradiționale. Pictura apuseană în schimb caută să prezinte însăși figura sfinților în forme cât mai frumoase. Bizantinii dimpotrivă, desconsideră frumusețea naturii în fața dogmelor"*[5].

Nemulțumit de unele icoane pictate de așa-zișii pictori – zugravi, existente în bisericile ortodoxe de dincoace de Carpați, și de câteva aspecte din arhidiecesa română a Transilvanici unde se găseau statuete de franciscani, iezuiți și diferiți sfinți cunoscuți numai în biserica apuseană, Miron Cristea dă chiar și explicații de ce și-a spus cuvântul în cartea sa, pe linia picturilor de icoane: *„Călăuzit de a contribui la înlăturarea acestei stări anarhice am făcut mai ales în timpul vacanțelor și în orele libere în interval de 5 ani de zile studii de iconografie și călătorii lungi în diferite țări pentru câștigarea și îmbogățirea cunoștințelor mele pe acest teren, la noi total înțepenit. Întrucât m-au ajutat referințele mele de consilier consistorial m-am sfătuit cu clerul și cu alți reprezentanți ai bisericii ca în măsura posibilităților lor materiale de care ei dispun să-și procure pentru bisericile lor icoane orientale care să corespundă - dacă nu întru totul stilului bizantin - cel puțin unui gust cât de cât acceptabil, căci era din cale-afară de jenant să însoțești vreun savant străin venit anume să studieze starea poporului român în biserici cu astfel de icoane nepotrivite. Zidirea catedralei ortodoxe române din Sibiu mi-a dat avânt pentru studiul meu întețindu-mi munca în speranța că voi reînvia tradiția trecutului ortodox și românesc atât de înfloritoare odinioară. De aceea m-am gândit să înzestrez catedrala cu o pictură care în cadrele progresului ce l-a făcut arta picturii să cuprindă formele și principiile vechi, tradiționale, canonizate ale picturii bizantine. Drept concluzie*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

am stabilit principiul fundamental pe baza căruia ar trebui să se dezvolte pictura bisericească"[6].

Despre pictura bisericilor, asesorul consistorial de atunci descrie cu lux de amănunte cele două proceduri folosite la tencuitul exterior al bisericilor. Mai întâi dă explicații de pictura făcută pe tencuiala umedă numită frescă, prin care zidarul face trei tencuieli. Prima tencuială se aplica direct pe cărămidă folosindu-se apa de var obținută prin arderea varului cu lemne şi nu cu cărbune. Cea de a doua tencuială cuprinde în plus şi nisip bine spălat. Ultima tencuială trebuie terminată înainte de a se începe pictarea propriu-zisă, ca mineralele ce ies din stratul dat să se poată pietrifica o dată cu culorile picturii, formându-se astfel un strat durabil, ca de sticlă.

Al doilea sistem de pictură enunțat se referă la un alt mijloc de lipire format din minerale fine amestecate cu pământ majolica, miere de albine şi apă de clei aplicate mai ales la decorațiuni.

În vechime se folosea gălbenuş de ou şi lapte de smochine. Pictura se obținea prin înmuierea penelului mai întâi în culoare şi apoi în lapte.

În lucrare autorul aduce unele critici picturii bizantine decadente făcând afirmația că sfinții nu au o culoare omenească; au fețe arămii, cu expresie searbădă şi nenaturală iar uneori prezintă chiar greşeli anatomice. Apoi dă câteva exemple de pictori-zugravi printre care îl pomeneşte pe Vasile Damian, preotul, care după absolvirea şcolii de Belle Arte din Iaşi şi-a dedicat întreaga sa viață picturii murală considerându-l chiar un precursor, dar mai primitiv, pe care l-a întâlnit pictând în câteva biserici bucureştene.

Criticile sale continuă şi asupra picturii şi ornamentelor făcute în stil apusean de pictorul G. Ioachim Pompilian, cu studii de specialitate în Italia, referindu-se mai ales la picturile din interiorul bisericii Sfântul Gheorghe - fosta mitropolie a țării -, despre care ieromonahul-autor ne spune că multe scene biblice sunt copii fidele bine reuşite ale unor pictori celebri şi cunoscuți.

Astfel, dă câteva exemple: *Madona* e concepută după cea a pictorului baroc italian Guido Reni - autorul frescelor din biserica San Gregorio din Roma; *Christos crucificat* după Van Dyck; *Coborârea de pe cruce şi încoronarea cu spini* după Rubens; *Punerea în mormânt* după Caravaggio; *Căderea dracilor* după Agricola; *Judecata femeii adultere* după Plockhorst, precum şi altele după Rafael, Guido Caniaci, Michelangelo, Velasquez[7].

Despre conceptia artistică a lui Pompilian, Miron Cristea continuă analiza sa afirmând că în alte tablouri murale pictorul a încercat să susțină preceptele iconografiei orientale prin unirea bogăției stilului bizantin cu grațiile picturii moderne. Astfel, pe cupola altarului tot de la biserica Sfântul Gheorghe lângă Maica Domnului cu Copilul-Iisus, arhanghelii Mihail cel cu spada şi Gavril cu crinul, ce vestesc naşterea Mântuitorului se află tabloul alegoric în care îngerul - reprezintă adevărul şi lumina dă în lături vălul păgânismului, în spatele căruia se vede idolatria doborâtă la pământ. Chipul unei femei cu urechi de măgar simbolizează, progresul ce calcă în picioare ignoranța, motiv pentru care această biserică ce-i poartă numele Sfântului Gheorghe e considerată pe drept cuvânt: *„unicul templu religios artistic, din România"*[8].

Un alt exemplu de pictură murală criticată este cea provenită din icoanele aflate într-o biserică, din Constanța, zugrăvită de pictorul George Mirea, ale cărui lucrări nu sugerează sentimente de evlavie. Pe Sfânta Fecioară Maria a pictat-o după fotografia unei frumoase femei ce-o reprezintă pe doamna Dr. X, care locuia chiar în vechiul oraş cu vestigii greceşti, romane şi bizantine Tomis şi care era cunoscută printre localnicii din oraşul amintit[9].

Tot la domeniul picturii murale, în cartea *Iconografiei*, autorul nu trece cu vederea pe un rafinat şi cunoscut pictor bisericesc G.M. Tatarescu, cel care a pictat peste 50 de biserici. Deşi el îşi făcuse studiile în Italia, printre altele a studiat pictura bisericească rusă şi cea din Orient. Chiar dacă, era un bun cunoscător al artei picturale răsăritene, lucrările sale bisericeşti păstrează o tentă mai modernă. De pe urma sa a rămas printre altele, pictura bisericii Sfântul Spiridon din Bucureşti, precum şi cea mai impunătoare lucrare în pictura Catedralei Mitropolitane din Iaşi al cărui model i-a fost o biserică rusească din Moscova inspirându-l în pictura de stil bizantin. Cu toate acestea, prin concepția scenelor sfinte sau aşezarea formelor, artistul vădeşte o concepție de stil apusean, italian din care lipseşte stabilitatea în veşmintele sfinților ce caracterizează pictura bizantină. Icoanele lui impresionează din punct de vedere religios, deşi un ochi mai ager poate observa greşeli de desen sau de perspectivă[10].

Despre arta sculpturală aplicată în biserica orientală, autorul iconografiei ne spune că sculptura sfinților nu era admisă în Orient decât sub forma unor reliefuri pe cruci lucrate prin mănăstiri de călugări cu finețe şi meticulozitate. Astfel, în Catedrala Mitropolitană din Iaşi este reprodusă scena în care Simion spune: "Acum eliberează Doamne pe robul tău. Stăpâne, după cuvântul Tău în pace", iar în partea opusă este relieful *Sfântului Gheorghe călare ucigând smeul*. Miron Cristea în cartea sa dă unele amănunte, pe care le-a remarcat în biserica Domnița Bălaşa din Bucureşti. În partea dreaptă din interiorul lăcaşului de rugăciune se găseşte o firidă mărişoară, în care se vede un mormânt de marmoră albă, în care se află osemintele Domniței Elena Bălaşa plecată în lumea drepților pe la anul 1741. Lângă sicriu stă jos o prea frumoasă fată sculptată în întregime din marmoră albă. Ea îşi reazemă capul pe mâna stângă, iar mâna dreaptă o ține peste genunchiul drept având în mână o cunună de lauri. Deasupra mormântului este un înger copil sculptat în întregime din marmoră, care îşi reazemă ambele mâini pe un fel de scut.

Lucrarea omagială a istoriografului ardelean Vasile Netea intitulată: *La împlinirea vârstei de 70 de ani*[11] i-a fost dedicată primului nostru patriarh, din care redăm: *Arhiereul venerabil pe tâmplele căruia s-a împletit cea mai frumoasă cunună a ortodoxiei româneşti, de obârşie limpede şi vânjoasă țărănească, a însemnat poate mai mult decât orice blazon de strălucită noblețe, Ne spune chiar prea Sfinția Sa:* ***Cât mă priveşte pe mine personal, mulțumesc prea milostivului Dumnezeu că din simplu fiu de țăran pe care l-a botezat un simplu cioban ce-şi păştea imensele sale turme pe Munții Moldovei, nu tocmai departe de satul natal, de Toplița română m-a ridicat la cea mai înaltă treaptă, bisericească la care poate ajunge un om pământean. Închinându-mă acest cioban la Sfânta icoană, m-a menit să devin şi eu păstor cu turmă mare şi iată am devenit azi păstorul neamului. Dar oricât de favorabil s-ar aprecia munca mea încordată, de trei decenii pe tărâmul vieții noastre publice în zile grele şi mai ales pe tărâmul bisericesc şi oricât de frumoase li s-ar părea unora calitățile mele sufleteşti, ele nu sunt în stare să justifice această înălțare***[12].

Revenind la tema comunicării enunțată la început, după apariția cărții sale *Iconografia* şi întâmplările din interiorul bisericii răsăritene, distinsul prelat Miron Cristea, prin intermediul ziarului Telegraful Român, a făcut un călduros apel la cititorii publicației bisericeşti cerându-le să sprijine arta stilului românesc religios. În plus, autorul face chiar şi un comentariu la lucrarea publicată de Dr. Barcianu referi-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

toare la introducerea modelelor țărănești ce aparțin artei populare.

Autorul-ieromonah în paginile publicației religioase face completări în care spune: *„Eu încă merg mai departe, cerând aplicarea generală, pretutindeni, a motivelor naționale ce crează astfel un stil românesc. Dându-mi-se o bună ocazie în această privință cu prilejul zidirii catedralei de la Sibiu am stăruit - în calitate de referent și conducător al lucrărilor de pictură - pentru aplicarea cât mai bogată a motivelor românești atât în pictura decorativă, cât și la ornarea îmbrăcămintii acolo unde ea se potrivește. Înainte cu câțiva ani - în întâlnirile avute cu numeroși pictori și sculptori - când am reținut ideea aplicării motivelor originale românești în lucrările lor de concurs am fost chiar ridiculizat și batjocorit de către mulți, dar convins de succesul ideii, pe care artiștii o aflau admirabilă, am rămas „rece" la toate observațiile zeflemitoare, emanate de la oameni pe care îi socoteam incompetenți, fiind convins că, nici o idee nouă nu poate prinde dintr-o dată. Ea trebuie să-și parcurgă cursul său normal până când ajunge să fie înțeleasă și să-și ocupe locul pe care-l merită".*

De când e lumea, așa au pățit-o mulți; dar cârtitorii au amuțit atunci când au văzut că ideea a triumfat mult mai repede decât s-ar fi așteptat ei.

Referindu-se apoi la lucrarea sa despre *Iconografie*, autorul vine cu o completare: *Cartea, mai ales după punerea ei în aplicare la pictura catedralei din Sibiu, a avut un mare rol, contribuind astfel la reînvierea vechilor tradiții a zidirii bisericilor și a finisării interioarelor*[13]. Meritul arhipăstorului ortodox este cu atât mai mare cu cât opera sa închinată propășirii neamului românesc s-a înnobilat în vremurile dominației Austro-Ungare.

Note

1. Dr. PUȘCAȘIU, ILARION, dr. CRISTEA MIRON, VOILEANU, MATEIU: Biserica-catedrală de la Mitropolia ortodoxă română în Sibiu, 1908, pag.5
2. Dr, CRISTEA, ELIE, MIRON: „Veniți să ne închinăm", Telegraful Român, 1906, Sibiu, 12 mai.
3. CRISTEA, dr. ELIE, MIRON, Iconografia și întocmirile din Interiul Bisericei Răsăritene, Sibiu, 1905. Tiparul Tipografiei Arhidiecesane
4. Ibidem, Op. cit., pag.VI.
5. Ibidem, Op. cit., pag.VII.
6. Ibidem, Op. cit., pag. 18
7. Ibidem, Op. cit., pag. 28
8. POPOVICI, C.G.: Unicul templu religios artistic din România, ziarul „România", București, 1891, septembrie, 8.
9. CRISTEA, MIRON, Sibiu, Op. cit., pag.26.
10. Ibidem, Op. cit., pag. 34-35.
11. Ibidem, Op. cit., pag. 254.
12. NETEA, VASILE: La împlinirea vârstei de 70 de ani - I.P.S.S. Patriarhul MIRON CRISTEA, 1938, Tipografia „Ardeleana", Tg-Mureș
13. Ibidem, Op. cit., Pag. 41-47.

Abstract

The Miron Cristea Iconography

In his whole life, Miron Cristea (1868-1939) undertook multiple activities on ecclesiastic themes, and also on historical, archaeological and no less iconographical themes.

The subject of this paperwork refers to the particular contribution of Miron Cristea, concerning the religious ceremony in the period when the bishop Andrei Șaguna, later metropolitan bishop, came with the idea of building in Sibiu a church with a cathedral form. The working was entrusted to the archimandrite Dr. Ilarian Pușcariu, archiepiscopal dean, and also to the assessors Mateiu Vasileanu and Dr. Elie Miron Cristea.

Maria Roșca
Publicist, București

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 343-347

Din corespondența românilor din Secuime cu Nicolae Iorga - anul 1919

„Pe aici românul cărturar are durerea să întâmpine atâția din neamul cari nu știu românește nici cât trebuie pentru a spune ce spun totuși, cu mândrie, în ungurește: Sânt român! Preotul le face liturghia în limba străbunilor, dar predica trebuie s-o ție în acea limbă pe care oamenii o pot înțelege... Românii șchioa-pătă vorbind limba lor, sfânta limbă de omenie a moșilor și strămoșilor lor, limba care numește seminția lor, portul lor frumos, datinile minunate pe care le-au păstrat."

Așa descria Nicolae Iorga, la început de secol XX, drama românilor din Secuime, maghiarizați cu brutalitate de către statul ungar. Aceeași realitate s-a păstrat și în momentul Unirii Transilvaniei cu România, în 1918, realitate zugrăvită și în scrisorile pe care marele istoric le primea din Covasna în 1919-1920 și în articolele pe care cunoscătorii acesteia le publicau în ziarul istoricului, *„Neamul Românesc"*. Lucrând la volumul VI din seria *„Scrisori către Nicoale Iorga"*, am găsit și aceste materiale în corespondența păstrată la Academia Română; ele merită să vadă lumina tiparului. Trebuie menționat și faptul că, în perioada de după 1918, deseori Nicoale Iorga s-a aplecat cu atenție asupra situației românilor din județele de azi Covasna și Harghita. Iată materialele pe care le-a publicat pe această temă:

1. *Secuii, „dușmanii" noștrii*, în „Neamul Românesc" din 30 ianuarie 1919;
2. *Secuimea vorbește*, idem, din 26 februarie 1920;
3. *În Ardealul anului încoronării*, București, 1923;
4. *Secui și Români*, în „Neamul Românesc" din 13 decembrie 1926;
5. *O expoziție de artă secuiească*, idem, din 15 noiembrie 1934;
6. *Începuturile și motivele desnaționalizării în Secuime*, ședința Academiei Române din 19 iulie 1935, București, 1936;
7. *Drumuri prin Secuime*, în „Neamul Românesc" din 12 iulie 1936, conferință la Radio din 10 iulie 1936;
8. *Considerații noi asupra rostului secuilor*, conferință radio, în „Neamul Românesc" din 18 februarie 1939 și broșură, București, 1939;
9. *Pages sur le droits des Roumains dans les provinces danubiens depuis 1918 au territoire de l'ancien royaume*, Bucarest, 1940.

Citind scrisorile din Secuime către Nicolae Iorga din 1919-1920 ne putem întreba dacă după 80 de ani de îndreptățită stăpânire românească asupra acestei zone s-a schimbat ceva. Răspunsul este afirmativ: s-a schimbat, dar în rău pentru români. Procesul de maghiarizare a continuat, ducând chiar la dispariția unor întregi comunități. La fel ca în 1919, mulți români nu-și cunosc limba maternă, sau le este frică să o vorbească. La fel ca în 1919, autoritățile românești îi favorizează pe reprezentanții maghiarilor și aplică strâmb legea, în defavoarea românilor.

IOAN RAFIROIU

Parohia Bisericei „Sfinții Arhangheli"
Comuna Poiana Sărată , Județul Treiscaune [1920]

Domnule director,

Cu onoare viu a vă cere concursul dv., rugându-vă să binevoiți a publica în ziarul de sub conducerea dvs. Apelul alăturat, mulțumindu-vă din inimă pentru sprijinui dat comunei mele. Pentru eventuale spese administrative, spese de publicare și înserare a colectei ce vă rugăm să întreprindeți pentru noi, veți retrage din sumele colectate sau ne veți anunța pentru plătirea lor.

Primiți, în numele enoriașilor mei, considerațiunea deosebitei stime ce vă păstrăm!

Preot paroh, Rafiroiu Ioan

Domniei-sale,

Domnului director al ziarului cotidian „Neamul Românesc"[1], București.

B.A.R. Corespondența N. Iorga, vol. 282, f. 213.

1. *„Neamul românesc"* era citit de mulți români din județele cu majoritate secuiască deoarece, pe lângă informația generală, aborda și problematica specifică acestor județe. Printre articolele de acest fel, și acela semnat de G. Manițiu-Galați, Vâlcele (nr. 239, din 28 octombrie 1919); *„În județul Trei Scaune, la zece chilometri depărtare de Sf. Gheorghe (Sepsisîngeorgiu) și douăzeci și cinci de chilometri de Brașov se află localitatea Vâlcele, cunoscută sub denumirea ungurească, aproape numai sub numele urât: Elöpatak. Ținutul Trei Scaune era destinat maghiarizării cu orice preț, dar mai ales în această comună, unde în timpul verii veneau, pe lângă privilegiații maghiari, atâția străini, între cari o mulțime de oameni de viță nouă din Vechiul Regat. Ungurizarea trebuia făcută repede, forțată prin toate mijloacele și metodele pe care le-a putut născoci mintea șovinistă a poporului unguresc, pentru ca iubiții visători să aibă impresia că se găsesc într-un colț de paradis curat unguresc. Și totuși, această localitate, așa de puțin cunoscută, mai ales în patria mamă, sub numele poetic de Vâlcele, a fost și a rămas o comună exclusiv românească.*

Locuitorii, cam vreo mie de suflete, sunt toți plugari români, cari n-au putut fi maghiarizați nici cu forța, nici cu ademenirile. Numele de Vâlcele l-a primit satul din timpuri depărtate, după cele patru văi care coboară de pe dealuri

www.cimec.ro / www.mncr.ro

înnalte şi se întâlnesc toate în sat. Trei din ele izvorând din înnălţimile de la Apus se întâlnesc aproape în acelaşi punct. Prima este Valea Mare, cu bolovani; ungurii au botezat-o Elöpatak, adecă Valea Întâia, şi au numit apoi şi satul tot Elöpatak. A doua vale este Valea Dragă, ungureşte Druga-Patak şi a treia Valea Corbului, tradusă pur şi simplu ungureşte Szin-Patak, Szin=cărbune, patak=pârâu. A patra coboară de pe povârnişurile de la răsărit şi se uneşte cu celelalte trei surori în partea de jos a satului. Aceasta este Valea Şipotului, fără alt nume unguresc. Demn de amintit este că prima vale, cea mare cu bolovani, primeşte în stânga ei ca afluent la Pârăul Mămăligii, de numele căruia este legată în conştiinţa poporului, următoarea legendă: Pe vremuri - când nu se ştie, că-i tare de mult - într-un loc pe acest părău, ciobanii au făcut o mămăligă cât toate zilele, dar, când o mestecau cu mestecăul cel mare, Dumnezeu a dat ploaie grozavă, cu tunete şi fulgere, şi s-a întâmplat că trăznetul a lovit tocmai în mijiocul mămăligii, în mestecău, aşa că mămăligoiul, lovit de puterea celui de Sus, s-a lăţit de tot şi apoi s-a pietrificat şi a dat naştere la platforma lată şi rotundă de piatră care se vede şi azi; iar mestecăul din mijlocul mămăligii a primit de la Dumnezeu putere de viaţă, a prins rădăcină şi a început să crească, - şi a tot crescut vreme îndelungată, până s-a făcut fagul cel uriaş ce se vede chiar azi în mijlocul platformei de piatră. De atunci, oamenii i-au zis acestui părău, Pârăul Mămăligii, iar urmaşii acelor ciobani s-au numit Mămăligoi şi trăiesc şi azi în sat familii cu numele de Mămăligoi, dintre care unul este domnul Mămăligoiu, primarul de azi al Vâlcelelor.

Chiar şi numai din puţinele exemple aduse aici se poate vedea destul de limpede caracterul vechiu românesc al satului Vălcele şi al întregii regiuni. Maghiarizarea a făcut, totuşi, progrese însemnate şi urmele silniciei ungureşti se văd şi azi destul de tare, mai ales că nimenea n-a căutat până acum să înlăture efectele acestei silnicii. Să citez câteva din acestea.

Aproape toţi ţeranii şi ţerăncele ştiu mai bine ungureşte decât româneşte şi s-au obişnuit să întrebuinţeze în vorbirea zilnică numai numirile noi ungureşti. Animalele au primit nume ungureşti. Badea Ion, acum Ianci, îşi mână boii la plug în dialect unguresc «bo meg». iar portul naţional a suferit împestriţări cu şireturi şi motive ungureşti. În familiile unde bărbatul este ungur sau femeia unguroaică, limba română a fost izgonită şi înlocuită cu cea ungurească, iar copiii ieşiţi din aceste încrucişări privilegiate şi ajutate de stăpânire, nici nu mai ştiu româneşte, cum este cazul în multe din familiile Căşeştilor - Caşiu - azi Kasas. Dar nu numai copiii acestora nu ştiu limba românească, ci aproape tot tineretul vorbeşte cu mai multă uşurinţă ungureşte decât româneşte, căci stăpânirea ungară se îngrijise de mult ca să înlăture complect şcoala românească, aşa încât copiii tinerilor noştri primiau instrucţia şcolară exclusiv în limba maghiară de la dascălul ungur sau ungurizat, şi ni putem uşor închipui cu ce dispreţ vorbea dumnealui copiilor români despre opinca românească. Ocrotitoarea limbei româneşti, a datinilor şi obiceiurilor străbune, rămăsese numai biserica, singurul loc de unde n-au putut fi izgonite. Dar şi aceasta a fost indirect lovită prin desprețuirea acelora cari se duceau la Biserică şi prin ademenirea multor familii româneşti spre alte confesiuni, mai ales spre cea unitară şi reformată. În timpul din urmă lucrul a fost şi mai uşor, căci comuna Vâlcele rămăsese fără preot român, aşa că biata turmă cuvântătoare căzuse pradă lupilor hrăpăreţi. Urmarea a fost ca în general credinţa în popor a slăbit, oamenii s-au deprins cu multe lucruri rele şi s-au cam sălbăticit; de aceia organele bisericeşti sânt absolut datoare să dea grabnic acestei comune preot şi învăţător bine pregătiţi sub toate raporturile.

Şi încă ceva.

Comuna Vâlcele este o localitate balneară de prim rang şi de aceia atenţiunea regimului maghiar s-a concentrat mai ales asupra părţii din comună unde se află izvoarele minerale. Aici românii proprietari de case, curţi şi grădini au fost cu desăvârşire înlăturaţi, prin vânzări silite, şi chiar şi comuna a fost deposedată în timpul din urmă de terenurile, de pădiurile ei şi de o întreagă stradă, care trecea chiar prin vatra satului. Desigur că şi această deposedare s-a făcut tot în mod tendenţios, silnic, meşteşugit, ilegal, chiar dacă ar avea toate formele legale, numai cu scopul ca să dispară orice urmă românească din apropierea băilor şi apelor minerale şi spre a sărăci si duce la sapă de lemn o comunitate română. Şi au reuşit, căci comuna propriu-zisă este astăzi foarte săracă, fără niciun venit, fără local pentru Primărie, fără şcoală; iar biserica şi casele parohiale, zidite pe vremuri de prinţul sârbesc Miloş, dărăpănate şi ruinate, au urgentă trebuinţă de reparaţii".

AUREL NISTOR

TELEGRAMA
D-lui N.Iorga, profesor universitar, Bucureşti
Data: 30.09. 1919
Transmisă Sepsiszentgyorgy [Sfântu Gheorghe]

Românii din Secuime, doritori de muncă pentru răspândirea scrisului românesc până în cea mai ascunsă colibă, văzându-se pentru prima oară adunaţi liberi şi nestânjeniţi ca să reorganizeze Departamentul Trei Scaune al Asociaţiunii pentru Literatura şi Cultura Poporului Român, cugetă cu adânc devotament şi cu dragoste de d-voastră, apostolul muncii şi trezirii prin luminarea sufletului românesc. Vom merge înainte pe calea indicată de d-voastră.

Preot Aurel Nistor[2], preşedinte
Gr. Păltineanu, secretar

din „Neamul Românesc", an XIV, nr.219 din 4 octombrie 1919.
Originalul în B.A.R., Corespondenţa N. Iorga, vol. 283, f. 242.

Telegramă publicată de Ion Lăcătuşu, în „Identitate şi cultură la românii din secuime", 1995, p.217. În „Neamul Românesc" este inclus şi răspunsul dat de N. Iorga: *„Preotului Aurel Nistor, Departamentul Asociaţiei, Sepsisîngiorgiu.*

Mai mare bucurie nu pot avea decât văzând cum cultura noastră pretutindeni creşte puterile neamului în ţara mărită, nici mai mare mândrie decât, că am fost printre cei cari la munca noastră comună s-au trezit odată cu zorile. Până la revedere, atâta vă pot spune scrisul. N. Iorga."

2. Relaţia dintre preotul Aurel Nistor şi N. Iorga va cuprinde şi articole semnate de cel dintâi în *„Neamul Românesc"*. Între acestea şi o relatare a momentului reînfiinţării Departamentului (Despărţământului) ASTRA din judeţul Trei Scaune. *„Neamul Românesc"*, an XIV, nr. 227 din 14 octombrie 1919: ***„Se ivesc zorile la românii din Secuime"***:

„Secuii din Ardeal în mase mai compacte locuiesc în trei judeţe, în care şi formează majoritatea absolută: Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune. Cei mai încarnaţi secui sunt în Trei

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Scaune. Aici au persecutat cu o ură asiatică tot ce e românesc. Ba mergeau în ura lor până acolo încât contestau existența românilor în județ, susținând că sunt secui românizați în decursul timpului.

În ciuda tuturor svârcolirilor lor, românii din județ și-au păstrat în cea mai mare parte limba, legea, portul și toate obiceiurile din strămoși; o parte din ei și-au păstrat numai legea și conștiința că sunt români. Pe lângă comune frumoase, curat românești, cum sunt Poiana Sărată, Buzău cu peste cinci mii de locuitori, Vâlcele, Arini, Iarăși, unde vezi mândrul nostru port românesc, sunt multe comune în care numai după nume cunoști că sunt români : Aita Mare, Medie și Seacă, Belini, Chepeț, Miclăușoara. Bățani, Chichiș, Dobolii, Ilieni, Lisnău, Bicfalău, Miconifalău, Cernatul Inferior și Superior; Arcuș, Ghelința, Toria, orașele Târgul Săcuilor și Sfântul Gheorghe; în acestea întâlnești numai nume de familii, ca Váncsa (Vancea), Pakular (Păcurar), Bokor (Bucur), Csiki (Ciucan), Mirese (Mircea), Olâh (român) etc., care de departe îți spun că sunt românești. În aceste comune maghiarizate avem peste tot preoți români, cari serviciul divin îl țin în limba română, predica o rostesc însă ungurește, ca să fie înțeleși de credincioși.

Populațiunea română din Trei Scaune a avut să îndure persecuțiuni foarte grele, mai ales după intrarea armatelor române în Ardeal. Dintre cei peste treizeci de preoți români din județ, au fost închiși în temniță șase, încă din toamna anului 1915 - în procesul celor 16 fiind judecați unii la moarte prin streang; în 1916, o mare parte a preoților a fost dusă între sulițele jandarmilor și internată pe la Sopron, alții au avut timp să se refugieze. În 1917-1918 în întreg județul au rămas trei preoți mai bătrâni; morții se îngropau fără preoți, cu copiii nou născuți alergau credincioșii cale de zeci de chilometri, până găseau un preot să-i boteze. Iar și atunci câtă greutate până primeau igazolvány de drum – ausweisurile ungurești fiindu-le de multe ori refuzat, căci le ziceau să-și boteze copiii la preoți maghiari. S-a făcut o presiune nemaipomenită asupra românilor din județ, mai ales asupra acelora cari nu știau să vorbească românește, să se lepede de legea ortodoxă; mulți au și trecut la catolicism sau la reformați. După câștigarea României întregite, s-au reîntors o parte din ei la religia străbună.

Acești frați ai noștri trebuie întâi salvați din ghiarele maghiarismului, să învețe din nou limba românească, să îmbrace iar portul românesc, să simtă și să trăiască ca români. Aceasta și-a pus-o ca țintă conducătorii români din județ, având a stabili însă un plan de muncă întocmit și executat cu multă tragere de inimă. Primul lucru ce trebuia făcut, era să li deștepte mândria că sunt români. Până acum nu au avut ocazie să vadă comorile atât de bogate ale sufletului românesc; li s-a spus de unguri, la toate ocaziile, că să se rușineze, căci fac parte dintr-o ***„naționalitate"*** *- nu negau dreptul de națiune -* ***„lipsită de cultură, săracă, întru toate inferioară celei ungurești"****. Li-au sugerat ideea, care a și prins, că românii sunt o rasă decăzută, urmași de slugi și păstori veniți din alte părți în Ardeal, că ei nu au nici cultură, nici lucruri de samă ca artă, port, obiceiuri etc. Ca să convingem pe acești români maghiarizați, s-a organizat în centrul județului, în orașul Sfântul Gheorghe, - mai înainte Sepsiszentgyörgy - o mare serbare populară, în ziua de duminecă 15(28) septembrie, la care au luat parte fruntași și țerani din toate colțurile județului și care a reușit foarte frumos.*

Pe la oarele 9 dimineața, au început să vină căruțele din toate părțile în șiruri lungi; adunându-se în piața largă a orașului; fiecare sat venia deosebit, în frunte cu preotul și cu drapelul tricolor. La oarele 9 și jumătate, au servit șaisprezece preoți îmbrăcați în odăjdii un „Te-Deum" festiv, în mijlocul pieții, aducând mulțămire Tatălui de Sus, că a ajutat soldatului român la înfăptuirea visului străvechiu și că am ajuns minunea să ne vedem stăpâni în acest oraș. După serviciul divin, s-a ținut adunarea de reorganizare a Despărțământului Asociațiunii pentru Cultura și Literatura Poporului Român din județ. Sala Prefecturii era prea mică ca să încapă toți; o parte din public a rămas pe afară. S-a fixat programul de muncă, s-a ales comitetul de acțiune, s-au înscris membri foarte mulți, mai mulți ca în oricare alt județ pur românesc din Ardeal. S-au trimis telegrame M. S. Regelui, d-lui N. Iorga și Ministerului de Culte din Sibiu. La urmă au fost invitați toți românii maghiarizați, care erau de față în număr de aproape o sută, să vie lângă masa prezidențială, unde era și prefectul județului. Li s-a vorbit în limba maghiară, explicându-le rostul acestei adunări, care e anume chemată pentru ei, ca să-i readucă la tot ce e românesc. Li s-a arătat portul frumos românesc al femeilor din sală, fiind îmbrăcate țărăncele și toate doamnele în costum național, unele în costum de Săliște, altele de Bran-Rucăr, Bicaz, Moldova etc., care de care mai frumos. S-au convins ei, cu ochii lor proprii, de măiestria femeii române la cusut și țesut, care nu o găsești la alte popoare. Li s-a spus că pot să fie mândri că-s români, căci avem conducători care jertfesc timp, osteneală și bani, numai ca să vadă pe sătean înnaintat în cultură și avere. Atât de emoționați erau bieții frați ai noștri maghiarizați, încât la terminarea vorbirii, printre lacrimi unii făcându-și cruce, au izbucnit cu toții, căci atâta știau românește: ***„Trăiască România Mare!"****.*

După masă a fost o mare serbare populară în piață, jucându-se toate jocurile naționale, începând cu hora, la care s-au încins toți cei de față, bătrâni și tineri, țerani, preoți și toți ceilalți intelectuali, încât nu ne încăpea piața, cea mai largă piață din câte cunosc în orașele ardelenești. Ți-era mai mare dragul să vezi cu ce însuflețire jucau în horă românii maghiarizați, trăgând cu coada ochiului tot la vecinii din horă, cum să-și întocmească pașii, să joace și ei la fel! Și s-au deprins; după câteva minute jucau de pare că tot cu hora au crescut! S-a jucat apoi Ardeleana, Breaza, Sârba și alte jocuri. De toată frumusețea au fost jocurile câtorva părechi din Poiana Sărată, ca Năframa, Mânioasa, jucate cu atâta desteritate și eleganță, încât credeai că vezi artiști dansând și nu țerani. Ar merita să să se facă un film numai din dansurile din acea comună, cari spuneau ei că sunt peste șaptezeci la număr, tot alte și alte!

Scopul adunării și serbării a fost atins. Pentru prima oară s-au văzut adunați toți fiii județului, ca să se cunoască unii pe alții, s-au văzut uniți în hora de înfrățire; s-a pus temelie muncii de regenerare națională. Rămâne ca munca începută să se continue cu aceiași dragoste, zel și pricepere. Preot Aurel Nistor, Arpătac, județul Trei Scaune".

GHEORGHE POPP

Berna, 12.v.1919
Schwartzthorstr 20

Mult stimate domnule profesor,

Profit de un curier care pleacă în țară spre a vă trimete salutările mele și expresia celor mai bune sentimente pe cari mi le înnoiește vederea întâmplătoare a unui număr al *„N(eamului) Românesc"*.

Sper că din luna ianuarie încoace ziarul d-voastră a început să pătrundă în Transilvania mai bine. Din parte-mi vă adresez rugămintea de a ne trimete și nouă ziarul d-voastră prin poștă a cărei circulație spre țară a fost reluată.

Mă folosesc de această ocaziune spre a vă atrage

www.cimec.ro / www.mncr.ro

atențiunea asupra lucrărilor d-lui N.P. Comnen, apărute în timpul războiului nostru. Într-o vreme când tăcerea noastră aici înleznea atât de mult propaganda vrăjmașă, activitatea d-sale, literară și personală, a fost neprețuită pentru cauza noastră. Eu însumi, ca și alți români, am profitat și profităm mult de excelentele legături personale pe care a știut să și le creeze și de simpatiile pe cari a știut să le cultive. Hărnicia, priceperea și dezinteresul cu care a lucrat dânsul aici merită să fie remarcate, și de aceea am îndrăznit să atrag atențiunea d-voastră asupra lucrărilor sale[3]. Pentru mine cel puțin a fost o mică revelație și o adevărată bucurie de a întâlni aici un bucureștean care e așa de străin de tipul secăturii bucureștene.

De altfel, așteptăm și noi momentul când vom putea să ne întoarcem acasă ca să ne putem apuca de vreo treabă folositoare în vastul câmp de probleme și de muncă ce se deschide acasă.

În așteptarea *„Neamului Românesc"*, ca a unui sol bun, vă rog să primiți încredințarea respectului și stimei ce vă port. Al dv. devotat,

Gh. Popp

B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol.281, f.424-425.

GHEORGHE POPP

Ploești, 6/VI 1920

Mult stimate domnule Iorga,

Bolnăvicios, hotărâsem să nu iau parte la alegeri. Totuși, în ultimul moment am primit chemarea alegătorilor din ținutul mieu natal (Treiscaune, circumscripția Tg. Săcuilor), dar m-am convins că a fost o naivitate să cred că acel ținut a fost anexat la România Mare odată cu restul Ardealului. Un birou electoral, compus exclusiv din unguri, mi-a înlăturat candidatura, invocând ca pretext propria lui neglijență în pregătirea operațiunilor electorate. El a uzat de acest cinism, spre a asigura candidatura unică tot a unui ungur, Fekete. Am apelat, nu în numele unei vechi prietenii personale, ci în numele dreptății jignite, la șeful Resortului de Interne, cerând amânarea unei alegeri ilegale. Dar prietenul Bucșan nu mi-a răspuns. După asemenea întâmplare și altele ce am văzut în ținutul mieu, mă mir, nu că Guvernul a răușit, dar că nu a făcut unanimitatea în Ardeal!

De aceea, nu mă mir de căderea d-voastră la Sălișteș. Nu am obiceiul să-mi defaim prietenii numai pentru motivul că mi-au devenit adversari politici; sentimentul acesta de respect și pietate pentru legăturile personale trecute este așa de puternic la mine, încât vă mărturisesc că nu am fost în stare să mă asociez nici chiar celor cari insultau pe Mangra, deși le dădusem deplină dreptate. Acest obiceiu mă oprește și acuma de a spune ceva despre alegerea de la Săliște. Totuși, am ținut să vă scriu aceste rânduri spre a vă asigura că atâta cât cunosc eu Ardealul nostru, situația d-voastră în acel ținut este cea veche. Puteți să fiți sigur și acum de dragostea, încrederea și admirația tuturor elementelor din Ardeal cari nu s-au *„unificat"*, adică nu s au politicianisat încă cu totul. Și nu renunț la nădejdea că ele vor triumfa în cele din urmă.

Din parte-mi sânt fericit că nu am avut nici un moment șovăieli sau îndoieli asupra atitudinei ce trebue să iau în crizele și frământările politice din ultimele 4-5 luni. Am fost și voi fi și în viitor alături de democrație și nu mai îndoiesc că ea va triumfa curând sau târziu. După lupta pentru dezrobirea noastră în afară, urmează lupta pentru dezrobirea noastră din lăuntru. *„Erasez l'infâme!"* va fi deviza noastră față de oligarhie. Îmi pare bine și doresc ca Guvernul să ne sileasca și mai departe a urma lupta alături de dv. contra acestui vrăjmaș al viitorului și dezvoltării poporului românesc unit.

Urându-vă izbândă în lupta ce veți duce în viitoarele Corpuri Legiuitoare, vă rog să primiți, domnule profesor, încredințarea stimei și considerațiunii mele statornice.

Gh. Popp

Nu este dorința mea ca această scrisoare să apară în publicitate.

B.A.R:, Corespondența N. Iorga, vol.289, f.506-507.

3. Propaganda revizionistă maghiară a încercat permanent, după Marea Unire, să-i incite pe secui împotriva românilor; o reflectare a acestei tentative deseori o găsim în coloanele *„Neamului Românesc"*, ziar care publică scrisorile românilor din Covasna și Harghita către N. Iorga, sau articole ale istoricului pe această temă. În *„Neamul Românesc"*, an XIV, nr.23 din 30 ianuarie 1919, N. Iorga semna articolul ***„Secuii „dușmanii" noștrii?"***:

„Pentru ca să-și formeze o oaste de tâlhari contra noastră, în nădejdea că astfel (!) vor putea dovedi lumii caracterul maghiar al Ardealului, patrioții de la Cluj, ispitesc cu bani o seamă de bieți secui demobilizați prin voința lor proprie în ceasul desfacerii tuturor legăturilor militare și politice și, supt conducerea generalului de operetă care salvează nația, îi trimet asupra pașnicelor sate românești. Obiceiul nu e nou. Ca să arate că înseamnă ceva în părțile ardelenești, unde vechile lor așezări istorice sânt semănate doar ici și colo în pîlcuri - căci, în ce privește orașele, majoritatea populației ungurești a alcătuit din tot felul de paraziți ai oficialității maghiarii au întrebuințat pe secui. I-au scutit prin toate mijloacele, iertate și neiertate, cheltuind cu nemiluita în folosul unei părți numai din locuitorii țerii banul strâns de la totalitatea lor. Le-au dat pământuri, li-au împărțit funcții, li-au întemeiat școli, i-au sprijinit și i-au măgulit în tot felul, ca pe purtătorii și apărătorii, prin toate mijloacele, dar mai ales prin pumnul brutal, prin ciomagul învârtit deasupra capetelor, ai ideii de stat național maghiar. Și pentru această misiune au fost înțeți, necontenit, în fiecare clipă, precum o știu bine toți ardelenii, dar în special aceia dintre români cari au convieţuit cu dânșii în margenea de către Țara Bârsei a Háromszécului lor.

Școala și presa erau cele două mijloace mari pentru a trezi și întări entuziasmul fiilor celor adevărați, singurilor fii adevărați ai patriei maghiare pe pământul cucerit al Transilvaniei. De la cele d'intâiu învățături din partea dascălului de sat, ales între aleși pentru a ține focul sacru, puiul de secui era deprins cu gândul că acei cari nu vorbesc ungurește nu sânt oameni ca și dânșii, că împotriva lor se poate încerca totul, că e o datorie față de neam să se lovească la orice prilej și cu orice arme într-înșii, că în felul acesta binemeritează cineva de la Sfîntul Magyarország al strămunilor. Al strămunilor comuni, căci în această doctrină de naționalism pentru tulburarea liniștii convieţuitorilor pașnici un punct esențial e acesta că nu există secui, ci numai maghiari, și că între acești maghiari un rol mare, de bărbăție și de îndrăzneală, e păstrat acelor pe care soarta i-a pus grăniceri și străjeri în marginea răsăriteană a Ardealului, de către Valahi - în țara cărora cine

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ştie dacă nu se va pătrunde cândva, în chip trainic, pentru a libera pe fraţii unguri ce zac în robie şi a întemeia până la Siretu o Ungarie Nouă, Canaan de roadă pentru aceia care au dobândit-o.

Istoria, însă, le zice altfel decât cărturăria dascălului patriotic din satele secuieşti, cu care vom mai avea de furcă fără îndoială. În prefaţa la ***„Actele româneşti din Ardeal pivitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova*** *(extras din Buletinul Comisiei Istorice a României , II, Bucureşti, 1916) am arătat că vechile teorii cu privire la origina secuilor trebuie, hotărât, părăsite, măcar de acei cari n-au interesul să le susţină. Nu există nici un act autentic care să arate prezenţa secuilor în aşezările lor de astăzi înnainte de anul 1224. La această dată ei apar într-o singură localitate, Sepus al lor, Sepsi de azi, care e românescul Sebeş. Ţinutul acesta e o ţară, ca ale noastre, şi secuii, aşezându-se într-însa, se organizează româneşte, în „scaune", care sunt scaune de judecată, judeţe, de la care îşi iau şi numele - căci Székely, Secuiu, înseamnă om din judeţ, ori, cum se zicea la noi pe vremuri, ţeranului liber şi ostaş, judec. În fruntea lor apare la 1235 un ductor (în latineşte), care înseamnă voevod. Aşezaţi pe acest timp, târziu, între români, de la cari iau felul de trai ca şi organizarea şi, fără îndoială atâta din însuşi sângele nostru, cum li se vede după faţă, colonişti ai cavalerilor teutoni care atunci întemeiaseră şi Braşovul în coasta lor, aceşti secui, îndată ce ies din rosturile lor militare, exclusive, îndată ce împrejurările-i prefac în simpli săteni, au nevoie pentru a trăi, nu de puţina şi depărtata câmpie ardeleană ci de şesurile moldovane a căror stăpânire regii unguri li-o rezervaseră lor, dar pe care noi le-am făcut domnie românească. Îndreptarea lor într-acolo e determinată până şi de nevoia păşunilor, căci am tipărit atâtea acte în care arată cum se rugau, până după 1700, de moldoveni să-şi poată paşte turmele pe munţii cari ţineau de târgoveţii din Târgu-Ocnei, pe Muntele* ***„Hauşul"*** *(Havas),* ***„care munte se chiamă Cheşcheş-Jiroş în hotar"****, sau prin Vrancea. Fără a mai pomeni de atâţia cari, numai să capete un ogor de roadă, primiau să fie şi iobagi, şerbi, în ţara lui Ştefan cel Mare. Cum la populaţiile inferioare hotărăsc nevoile economice, e de mirare oare că secuii priviau pe Ştefan, pe Petru Rareş ca pe domnii lor şi că luptau nu ca aliaţi, ci ca supuşi în oştile noastre.*

Şi în vremea nouă casele cele mândre din Secuime sunt făcute cu banii din bielşugul României, pe care cei ce vin aici după câştig o numesc, ca şi românii de peste munţi: ***Ţara lor****, fiindcă aşa a fost şi fiindcă aşa este, duşmanii de azi vor lupta mâine şi ei supt steagul mănoasei şi bunei Românii, la care şi ei se vor fi alipit după nevoie şi datină".*

Abstract

The correspondence of the Romanians from the „Trei Scaune" County with Nicolae Iorga – 1919

The author presents a part of Nicolae Iorga's mail from 1919: the part in which the great man of culture met the Romanians from the „Trei Scaune" county, among them: Ioan Rafiroiu, Aurel Nistor and Gheorghe Popp.

Many of the letters of the Romanians from Covasna and Harghita counties to Nicolae Iorga or articles of the great historian are published in the „Neamul Românesc" newspaper.

The author also presents letters or telegrammes of the Romanians from „Secuime" to Nicolae Iorga and vice versa.

Petre Ţurlea
Profesor Doctor, Parlamentul României, Bucureşti
Tel. 044 / 117279 (domiciliu, Ploieşti)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 349-352

Câteva considerații privind mișcarea politică maghiară din România (1919-1939)

În cadrele României integrale, minoritățile naționale au avut de la început posibilitatea de a-și construi o viață politică proprie, creându-și forme de organizare îndreptate spre o asociere eficace care să le permită pătrunderea în forul legislativ suprem, înviorarea conștiinței apartenenței lingvistice și etnice, reprezentarea în plan internațional, cultivarea intereselor spirituale etc.[1]

Dacă minoritatea germană a fost prima care, recunoscând noile realități politico-statale, a procedat la propria-i organizare politică prin înființarea de partide și participarea la alegerile locale și parlamentare, în primii ani care au succedat actului Unirii, minoritatea maghiară din România, îndeosebi comunitatea din Transilvania, s-a arătat dezorientată în acțiunea sa politică ca urmare a faptului că liderii acesteia considerau actul de la Alba-Iulia drept episod pasager, fapt pentru care au adoptat tactica *„rezistenței pasive"*.

Debutul mișcării politice maghiare din România a avut loc în anul 1921 când la adunarea de la Huedin, din 5 iunie, s-a constituit *Partidul Popular Maghiar (Magyar Néppárt)* care îl avea ca președinte pe Albrecht Lajos. În iulie 1921, ia ființă la Cluj *Uniunea Maghiară (Magyar Szövetség)*, sub președenția lui Jósika Samu, care a avut o existență efemeră, doar de câteva luni. După interzicerea acestei organizații politice de către prefectul Clujului pe motivul neparticipării președintelui său la spectacolul de operă organizat în cinstea vizitei reginei Maria în acest oraș, activitatea sa a fost continuată de *Partidul Popular Maghiar*, care a hotărât, la 15 mai 1922, să-și extindă activitatea la nivelul întregii Transilvanii[2]. La 12 februarie 1922, aristocrația și mica nobilime maghiară înființaseră un nou partid, *Partidul Național Maghiar (Magyar Nemzeti Párt)*, având ca președinte pe episcopul reformat Nagy Károlyi[3]. În același an, în luna august, a avut loc adunarea generală de constituire a organizației pe țară, la inițiativa lui Grandpierre Emil, când s-a pus și problema unificării politice maghiare prin fuzionarea *Partidului Popular Maghiar* cu *Partidul Național Maghiar*. Evenimentul a avut loc la 28 decembrie 1922 când s-a înființat *Partidul Maghiar (Magyar Párt)*.

Axa revendicărilor înscrise în programul acestui partid format din marii beneficiari ai regimului austro-ungar, unicul reprezentant al maghiarimii din România în Parlament, a constituit-o autonomia națională în virtutea căreia se cerea: recunoașterea în Constituția țării a minorității maghiare, ca subiect de drept public, guvernarea maghiarimii prin proprii ei naționali, administrație și justiție proprie, alegerea funcționarilor publici (în special a pretorilor și notarilor) pe baza votului universal în cadrul autonomiei administrative, suprimarea tutelei administrative, organizarea unei armate separate, sub forma miliițiilor, cu serviciu militar de trei luni și instruirea recruților în limba maternă, indisolubilitatea consiliilor județene și municipale pe toată durata mandatului lor etc.

Examinarea cererilor avansate de liderii *Partidului Maghiar* conduce la concluzia că, de fapt, această politică urmărea două obiective principale: pe de o parte, folosirea limbilor minoritare (îndeosebi a celei maghiare) în mare măsură și în toate domeniile vieții publice, iar pe de altă parte, prin metode autonomiste, să se diminueze gradual autoritatea și suveranitatea statului român, până la dispariția lor completă[4].

Candidații minorității maghiare au luat parte la toate alegerile generale și locale care au avut loc în România interbelică, înainte chiar de constituirea partidelor politice. În anul 1922, când minoritatea maghiară nu era încă organizată din punct de vedere politic și când cele două partide maghiare tocmai se constituiseră, în legislatura din 27 martie 1922-27 martie 1926, în Parlamentul României au pătruns 3 deputați maghiari (Ermyei Árpád, Kiss Géza și Bemády György) și 3 senatori (Balázs Ernö, Fulöp Béla și Pál István). Acestora li s-au alăturat, din oficiu, ca reprezentanți ai bisericilor minoritare, Gustáv Mályláth (episcop de Alba-Iulia), Miklos Szechenyi (episcop de Oradea), Carol Nagy (superintendent al diocezei reformate din Cluj) și József Ferencz (superintendent al diocezei unitariene din Cluj).

La alegerile parlamentare din anul 1926, *Partidul Maghiar* a făcut cartel cu guvernul prezidat de Alexandru Averescu și a obținut, figurând pe listele guvernamentale, 12 mandate de deputați (Béla Párecz, Jenö Kotze, V. Weiss, Sándor Lászlo Deszö, József Willer, György Bernády, László Szoboszlay, György Bethlen, János Sebessy, János Josika, András Török, Lászlo Ignátz) și 13 mandate de senatori (Artur Balogh, Béla Barabás, Elemér Domahydi, Géza Ferenczy, Elemer Gyárfás, Joachim Görög, Iván Kocsan, Molnár Kálmán, Péter Szakács, Artur Teleki, Jozsef Sándor, Gyula Tornya, Sándor Makkay).

Prin legea electorală din martie 1926 s-a introdus principiul grupării majoritare și al recompensării ei, respectiv a aceleia care întrunea cel puțin 40% din totalul voturilor pe țară. Partidul sau coaliția aflată în această situație obținea o primă de 50% din totalul mandatelor. Gruparea majoritară participa și la împărțirea celeilalte jumătăți din mandate, care se făcea proporțional cu numărul voturilor primite de fiecare partid. Cei care nu întruneau 2% din numărul total al voturilor pierdeau mandatele, acestea fiind repartizate grupărilor care intrau în parlament.

La alegerile parlamentare din anul 1926, din totalul populației de 16 926 814 locuitori, pe listele electorale au fost înscriși doar 3 496 814 cetățeni cu drept de vot, adică 20,4%. Alegerile din anul respectiv au înregistrat și un

www.cimec.ro / www.mncr.ro

număr considerabil de neparticipanţi: 874 249 sau 25%.

În situaţia scrutinului de listă cu primă de guvernare, practica cartelurilor electorate a făcut din minorităţile etnice elementul hotărător pentru câştigarea primei majoritare de către una sau alta din listele de partid concurente. De aici, tranzacţii electorale întemeiate pe concesii pozitive de guvernare între partidele minorităţilor şi cel aflat la putere, de aici renunţarea, de cele mai multe ori, la principiile politicii de stat faţă de minorităţi.

La alegerile amintite, din totalul de 2 662 565 voturi exprimate, gruparea majoritară, respectiv *Partidul Poporului* în cartel cu *Partidul Maghiar*, a întrunit 1366160 voturi, adică 52% din total, deci cu o depăşire suficientă a limitei de 40% impusă de Legea electorală. Dar, dacă avem în vedere că aproximativ 400000 voturi minoritare ungureşti şi săseşti au mers cu guvernul, atunci 15% din totalul de 52% l-a reprezentat aportul elementelor minoritare. Dacă aceştia ar fi mers cu opoziţia, respectiv cartelul Partidul Naţional - Partidul Ţărănesc, care obţinuse 27,73% din totalul voturilor, prima de guvernare ar fi mers la alţii, prin voinţa aceloraşi minorităţi etnice.

Numărul de 23 mandate parlamentare a fost acordat *Partidului Maghiar* şi ca un gest de bunăvoinţă românească în vederea unei colaborări loiale şi amicale cu populaţia majoritară. Gestul a făcut impresie doar de moment deoarece, ulterior, liderii maghiari nu au dat dovadă de spiritul necesar de înţelegere.

La alegerile din 1927, *Partidul Maghiar* a făcut cartel cu minoritatea germană obţinând 7 fotolii de deputaţi (Dezsö Lászlo, József Willer, György Bethlen, Lajos Szobeszlay, Árpád Pall, Béla Szentkeresty, Sándor Balogh) şi 2 fotolii de senatori (Elemer Gyárfás,Sándor Makkay).

În decembrie 1928, *Partidul Maghiar* s-a prezentat la urne atât pe liste proprii, cât şi în cartel cu guvernul sau, în câteva circumscripţii, cu alte partide româneşti, reuşind să trimită în Parlament 16 deputaţi (Béla Párecz, Béni Szabo, Béla Szentkeresty, Lászlo Dezsö, József Willer, Győrgy Bethlen, Ferencz Láar, János Josika, Árpád Pall, Béla Barabás, Elemer Jakabfy, Ede Abrudbányai, János Vásárhelyi, József Sándor, Elemér Gyárfás, József György) şi 7 senatori (Artur Balogh, Lászlo Fábian, Elemer Gyárfás, Gábor Pál, János Sebessy, József Sándor, Sándor Makkay).

În legislatura 15 iulie 1931 - 10 iunie 1932, în Parlamentul României şi-au desfăşurat activitatea 10 deputaţi maghiari (Nándor Heghedűs, Béni Szábo, Gábor Pál, Sándor Bethlen, József Willer, Ferencz Láar, János Josika, Elemer Jakabfy, Béla Barabás, Béla Szentkeresty) şi 4 senatori (Elemer Gyárfás, József Sándor, Géza Kiss, Sándor Makkay).

În anul 1932 au intrat în Parlamentul României 14 deputaţi maghiari (Nándor Hegedűs, Béni Szabo, Gábor Pál, György Bethlen, Zsigmond Ferenczi, Imre Rethy, József Willer, Ferencz Láar, János Josika, Elemer Jakabffy, Béla Barabás, Béla Szentkeresty, Ede Abrudbányai, Miklos Gáal) şi 6 senatori (Artur Balogh, Petri Bárdos, Elemer Gyárfás, András Máthyás, József Sándor, Sándor Makkay). Unii dintre aceştia au candidat pe listele *Partidului Maghiar*, ceilalţi pe cele ale partidului de guvernământ care făcuse cartel cu *Partidul Micilor Agrarieni Maghiari (Magyar Kisgazdapárt)*.

În legislatura 1 februarie 1934-20 noiembrie 1937, minoritatea maghiară a trimis în Parlamentul Românici 8 deputaţi (Béni Szábo, Gábor Pál, György Bethlen, Ferencz Láar, József Willer, János Josika, Béla Szentkeresty, Miklos Gáal) şi 4 senatori (Artur Balogh, Elemer Gyárfás, József Sándor, Sándor Makkay).

La alegerile din 1937, nici un partid nu a reuşit să obţină 40% din totalul voturilor exprimate. În aceste condiţii, repartiţia mandatelor, făcută pe baza voturilor obţinute, era foarte favorabilă minorităţii electorale. *Partidul Maghiar*, de exemplu, obţinuse, ca urmare a celor 136139 voturi, un număr de 19 fotolii de deputaţi. Ca urmare a situaţiei cu total excepţionale, în care nu se putea constitui o majoritate parlamentară, aceste alegeri au fost anulate.

Prin instaurarea regimului personal al lui Carol al II-lea, în februarie 1938, toate partidele şi grupările politice au fost desfiinţate şi înlocuite cu Frontul Renaşterii Naţionale. În virtutea articolului 6 din Regulamentul de aplicare a legii privind înfiinţarea acestei organizaţii politice, care stipula că minorităţile etnice înscrise în acest partid puteau să-şi valorifice, prin propriile lor secţiuni drepturile care le erau asigurate prin lege. La 17 ianuarie 1938, liderii minorităţii maghiare au semnat acordul de adeziune, continuând să-şi desfăşoare activitatea în cadrul *Uniunii Populare Maghiare*. Ca urmare, în urma alegerilor din 1 iunie 1939, minoritatea maghiară a trimis în Parlamentul României 8 depuaţi (Bartha Ignátz: Gus Walderman, Kovács Carol, Ludwig Gyula, Orosz Carol, Sóos István, Teleki Adám, Tompor Lajos) şi 8 senatori (Banffy Miklos, Bartha Carol, Barthalis Sándor, Gyárfás Elemer, Márton Aron, Szász Bál, Varga Bela, Vásárhelyi János[6].

Parteneriatul partidelor româneşti cu cele minoritare, în lupta electorală, a îmbinat oportunismul politic cu spiritul celor înscrise în Rezoluţia de la Alba-Iulia, în constituţiile şi legislaţia românească chiar dacă a creat confuzie în rândul alegătorilor sau luări de poziţii partizane extrem de virulente. Dintre acordurile electorale stabilite între formaţiunile politice româneşti şi cele ale minorităţilor naţionale din această perioadă, cel mai *„celebru"*, la epoca respectivă, dar şi cel mai puţin cunoscut în istoriografia românească a fost *„Pactul de la Ciucea"* încheiat între Partidul Poporului şi *Partidul Maghiar*, la Bucureşti, la 23 octombrie 1923. Documentul semnat de Octavian Goga şi Constantin Bucşan, ca mandatari ai Partidului Poporului şi de Emil Grandpierre, Elemer Gyárfás, Gavril Páll, Stefan Hajdu şi Béla Szele, ca mandatari ai *Partidului Maghiar*, înscria dorinţa celor două organizaţii politice de a-şi uni forţele *„pentru a le pune în serviciul intereselor superioare ale ţării"*[7]. Este cunoscut şi sub numele amintit cu toate că la Ciucea nu se întâmplase altceva decât că s-a dat o masă festivă la care fiecare semnatar a primit câte un exemplar şi câte o fotografie autografă a mareşalului Averescu[8]. Recunoscut şi aprobat şi de regele Ferdinand, textul acestui acord a rămas totuşi secret până în anul 1938 când a fost dezvăluit de Gyárfás Elemer în scopul influenţării, în sensul acestui pact, a tratativelor româno-ungare în curs de desfăşurare la data respectivă.

În afara laturii sale electorale, documentul trebuie situat, din punct de vedere politic, în circumstanţele interne de atunci. Comparând cele înscrise în acest acord cu programul Partidului Maghiar, concluzia ce se desprinde este aceea că pactul limita absurdele pretenţii maghiare amintite deja, într-o vreme când organizaţia politică maghiară se dovedea mai haotică şi mai primejdioasă ca oricând[9]. Pe de altă parte, trebuie subliniat că maghiarii, chiar dacă acceptau să coboare diapazonul pretenţiilor politice pe perioada parteneriatului cu Partidul Poporului, scopul urmărit era bine conturat şi anume acela al accederii, în primul rând, în structurile administraţiei locale. Acelaşi lucru reiese şi din Protocolul încheiat pentru alegerile locale din 1926 între Tancred Constantinescu, din partea Partidului Naţional Liberal, şi Bernady György, Arthur Teleki, Arpad Pall şi

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Mihail Toldalagy, din partea *Partidului Maghiar*, pentru alegerile locale din județul Mureș[10].

Din acest scurt istoric privind participarea minorității maghiare la viața parlamentară românească rezultă că *Partidul Maghiar* a fost reprezentat în toate legislaturile, cu un număr variind între 6 și 26 parlamentari care reprezentau o populație ce cu greu atingea 7,9 % din totalul demografic pe țară. Între cele două războaie mondiale, interesele maghiarilor au fost susținute în forul legislativ suprem din România de un număr total de 225 reprezentanți în timp ce, de pildă, cei 1283535 minoritari din Ungaria aceleași perioade (numărul este aproximativ egal cu cel al populației maghiare din România) nu au avut nici un reprezentant în Parlamentul de la Budapesta[11]. Dacă ne gândim la reprezentarea românilor în Parlamentul Ungariei antebelice, deosebirea de tratament este și mai evidentă. De exemplu, în ultima sesiune parlamentară a fostei Ungarii, cele 3 milioane și jumătate de români nu aveau decât 5 reprezentanți din 256 membri ai Parlamentului ungar, pe când cei 1353276 unguri și secui din Transilvania erau reprezentați de 16 deputați.

Cei 80000 de români rămași în Ungaria postrianoniană prezentau o situație și mai tristă deoarece aceștia nu dispuneau de nici un drept politic. Este interesantă, în acest sens, susținerea pe care o acorda jurnalul budapestan *„Pesti Hirlap"* unui scriitor ungur care cerea respectarea drepturilor cetățenești de către regimul fascist al lui Horty. *„Ce unguri suntem noi - scria ziarul amintit- dacă dăm guvernelor vecine exemplu de opresiune a concetățenilor /.../ Ungurii din statele succesorale pot fi ușor reduși la tăcere cu următoarea replică: Ce vreți ? Ungurii din Ungaria au mai puține drepturi decât voi. Cum să ne putem noi erija în apărători ai minorităților ungurești din țările vecine din moment ce noi înșine nu recunoaștem dreptul la libertate pentru poporul nostru"*[12].

Din analiza acestei reprezentări parlamentare, autorii maghiari ai monografiei *Metamorphosis Transilvaniae* desprindeau două aspecte demne de a fi luate în considerare.

Unul din acestea se referă la categoriile sociale pe care le reprezentau trimișii maghiarilor în Parlament și, indirect, la compoziția socială a *Partidului Maghiar*. Referindu-se la alegerile din 1933 (pe care însă le consemnează în mod eronat) sursa maghiară repartiza mandatele parlamentarilor în felul următor: 3 magnați (contele Bethlen, baronul Josika, baronul Szentkiralyi), 1 preot (Láar Francisc), 1 director de bancă (Gyarfas Elemer), 3 avocați (dr. Willer, dr. Abrudbanyai, dr. Gáal), 2 profesori (Balogh Arthur, Sandor Jozsef), 1 meseriaș (Szabo Beni). *„După cum se vede din tabloul de mai sus - se spune textual- din această listă lipsesc cu desăvârșire țăranii, deși majoritatea alegătorilor unguri sunt țărani sau mici proprietari, iar această pătură ar trebui să aibă cel puțin trei deputați din zece, după cum și micii meseriași ar trebui să aibă cel puțin doi deputați în parlamentul român"*[13].

Celălalt aspect se referă la eficiența susținerii intereselor maghiare de către reprezentanții acestora. *„În primele timpuri - continua sursa maghiară- abia unul sau doi deputați sau senatori din Partidul Maghiar știau limba statului și adeseori parlamentarii noștri au ajuns în situații jenante deoarece au citit cumva discursurile ce li s-au pus în față dar n-au știut să răspundă la întrebările puse de ceilalți deputați. Și dintre reprezentanții noștri parlamentari de azi (1937 - n. a.) doar 50% știu atâta românește încât pot să se urce fără teamă la tribună. În acest fel, firește, capacitatea de acțiune a grupului parlamentar este foarte paralizată"*[14].

Același lucru era susținut și de Láar Francisc, candidat ca deputat pentru județul Mureș, la adunarea de propagandă politică a *Partidului Maghiar* din Reghin, ținută la 11 decembrie 1937, afirma că, în urma alegerilor din 1926, grupul de parlamentari maghiari s-a dovedit a fi ineficient deoarece nu cunoșteau limba română[15].

Prestația parlamentarilor maghiari din România a fost considerată nesatisfăcătoare atât de ziariștii unguri de la Budapesta cât și de proprii lor concetățeni. Doi gazetari din Budapesta, de exemplu, Boldizsar și Németh, după analizarea situației maghiarilor din România, au întocmit dări de seamă dezastruoase despre conducătorii *Partidului Maghiar*, prezentându-i drept arendași ai pretinselor interese maghiare, care vedeau doar interesele lor personale, ignorându-le pe cele ale țărănimii pe care o disprețuiau ca și înainte. La București, afirmau aceștia, reprezentanții maghiarimii se arătau slugi, plecate pentru a obține favorurile guvernanților, pentru ca la Budapesta să treacă drept martiri și să încaseze și acolo șperțuri morale și materiale pentru a crea nemulțumiri artificiale, îndeosebi prin presa lor[16]. În aceeași ordine de idei, Ferenczi György, directorul revistei politice *„Kimondom"*, făcea următoarea constatare despre o anchetă politică efectuată în județele Trei Scaune și Ciuc; *„Cele constatate acolo - scria cel amintit - m-au convins că ungurii și secuii nu au dușmani mai mari decât domnii din Partidul Maghiar care s-au așezat pe grumazul acestui popor care merita o soartă mai bună. M-am convins că fiecare ungur și secui cinstit trebuie să lupte ca pe acești oameni să-i alunge din drum și să curețe viața politică ungurească din România de acești viteji care se prezintă drept conducători ai Partidului Maghiar /.../ Am constatat cu bucurie că în Transilvania, Partidul Maghiar există numai pe hârtia ziarului „Keleti Ujság" și în cârciuma excelenței sale, baronul Szentekeresti, și că nu este departe ziua când secuii vor lua mătura și îi vor alunga pe Bethlen György, Gyárfás Elemer, Willer Iosif și pe toți acei care aparțin acestei grupări"*[17].

În continuarea raportului, numiții Boldizsar Ivan și Nemeth Ladislau, afirmau că *„Mulți nu vor să-și dea seama că Ardealul, astăzi, aparține teritoriului României. Partidul este străin de popor. Nu cunoaște situația reală și pe cei mai buni fii ai maghiarimei îi trimite în tabăra francmasonilor și a comuniștilor. Populația nu are încredere nici în conducători nici în partidul însuși. Această lipsă de încredere a avut consecințe fatale. La ultimele alegeri (din 1934 - n.n.) unele sate pur ungurești și-au dat votul pentru candidații români din opoziție"*[18].

Aureola apostolilor minoritari care se jertfiseră pe altarul cauzei naționale se spulbera odată cu trecerea timpului. O revistă independentă de la Cluj îl acuza pe Willer Jozsef, secretarul grupului parlamentar maghiar, că acesta îi luase hingherului din Târgu-Mureș un onorariu de 10 000 lei pentru a-i aranja cetățenia română. În Bihor, se spunea că Nandor Heghedus, care s-a distins prin diligența depusă spre a obține pensionarea funcționarilor care refuzaseră jurământul de fidelitate, în Ungaria niciodată n-ar fi pătruns în parlament pe când în România, făcând politică minoritară, a devenit milionar[19]. Cei încriminați nu au dezmințit aceste acuze.

Deși democrația parlamentară românească din perioada analizată a dat posibilitatea cetățenilor români indiferent de naționalitate de a-și exprima opțiunile politice fără nici o limită (chiar și abuzurile autorităților locale nu au afectat cu nimic participarea minoritarilor) totuși reprezentarea parlamentară maghiară nu s-a ridicat la procentul demografic (7,9%)[20]. Astfel, la alegerile din 1922, numărul maghiarilor din Parlament atingea 1,0%, la cele din 1926, 4,4%, la cele din 1927, 1,0%, în 1928, 4,0%, în 1931,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

2,0%, în 1932, 3,0%, în 1934, 2,0%, în 1939 3,0% din totalul fotoliilor de deputați și senatori (între 1922 - 1938 Parlamentul României avea în componență 565 membri, în 1939 numărul acestora a fost coborât la 434). La nivelul celor două camere, procentele erau repartizate astfel: în 1922, la Cameră 0,8%, la Senat 1,5%; în 1926, la Cameră 3,0%, la Senat 6,0%; în 1927, 1,0% și 0,5%; în 1928, 4,0% și 1,0%; în 1931, 2,0% și 2,0%; în 1932 3,0% și 3,0%; în 1934, 2,0% și 2,0%; în 1939, 3,0% și 4,0%. Reprezentarea proporțională a maghiarilor din România în Parlamentul țării nu reflecta realitatea demografică a acestei minorități, și aceasta nu din cauza unor vicii ale sistemului electoral românesc ci a altora care rezultau fie din situația specifică a acestei comunități (de pildă așezarea insulară, îndeosebi în Transilvania unde întruneau majorități absolute doar în cele trei județe secuiești), fie din disfuncționalitățile înregistrate în planul vieții politice (erodarea încrederii în liderii *Partidului Maghiar*, dizidențele apărute în cadrul acestuia la începutul deceniului al treilea, aderarea unor maghiari la partidele românești etc.).

Note

1. Vezi în acest sens ȘTEFAN DELUREANU, „Germanii din România înainte și după 1945", în „Revista istorică", VIII, nr. 1-2, 1997, p.5-24.
2. GYÖRY ISTVÁN, „A politika", în „Metamorphosis Transilvaniae", Kolozsvár, 1937,p.9.
3. Ibidem, p.16.
4. Vezi în acest sens ALEXANDRA OLTEAN, „Le mouvement politiguehongrois en Roumanie", în „Revue de Transylvanie", Cluj, 1935, nr.2, p.188; MIKÓ IMRE, „Huszonkét ev az erdélyi magyarság politikai törtenete 1918 dec. 1-töl 1940 aug. 30-ig", Budapest, 1941; MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, „România după Marea Unire", București, 1986; P.II, vol. I, p.716-726; vol.II, p. 356-384.
5. N. DAȘCOVICI, „Scrutinele electorale și legea noastră", în „Societatea de mâine", III, Cluj, 2o-27 iunie 1926, p.453-454.
6. Pentru reprezentarea parlamentară maghiară vezi VASILE M. TEODORESCU, „Transilvania sub maghiari și români", București, 1941, p.- 57-69 și colecțiile revistelor „Magyar kisebbseg" și „Glasul minorităților" din anii 1923, 1926, 1927, 1929, 1931, 1932, 1934, 1938.
7. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale - Mureș (D.J.A.N.Mureș) „Fondul personal Bernady György", doc. 33 (textul integral al Acordului de la Ciucea); varianta în limba maghiară a fost publicată și de Mikó Imre în op.cit., p.274-284; textul documentului a fost publicat și în volumul „Minoritățile Naționale din România 1918-1925", elaborat de Arhivele Statului din România, București, 1995, coordonatori IOAN SCURTU, LIVIU BOAR, p. 623-629.
8. „Curentul", 13 mai 1937.
9. În conformitate cu Pactul de la Ciucea, bazele colaborării dintre Partidul Maghiar și Partidul Poporului erau următoarele: *1. în municipiile și comunele urbane, chiar cu majoritate maghiară, numărul total al consilierilor români de drept și aleși va fi de cel puțin jumătate plus unu din numărul total al consilierilor de drept și aleși (se exceptau orașele Aiud, Satu-Mare, Târgu-Mureș, Sfântu-Gheorghe, Gheorgheni, Miercurea-Ciuc, Odorhei și Turda în care maghiarii urmau să aibă jumătate plus unu din numărul consilierilor); 2. în toate comunele urbane reședințe de județ și în municipii, primarii urmau să fie români cu excepția localităților Aiud, Gheorgheni, Satu-Mare și Târgu-Secuiesc; 3. în comunele urbane sau municipii, în care majoritatea alegătorilor nu era maghiară, numărul consilierilor maghiari urma a fi fixat de prefectul județului sau de șeful organizației locale a Partidului Poporului în înțelegere cu delegatul Partidului Maghiar (în municipii, numărul consilierilor urma să fie corespunzător raportului dintre numărul alegătorilor maghiari și numărul total al alegătorilor); 4. în delegațiile permanente, acolo unde românii aveau majoritatea, aceasta urma să fie respectată și în delegați (acolo unde consiliul era format în majoritate din maghiari, aceștia urmau să fie majoritari și în delegații); 5. în comunele rurale se admitea principiul reprezentării în consilii pe baza proporționalității cu observația ca, în centrele în care populația maghiară era majoritară, numărul consilierilor maghiari putea fi mai mare decât jumătate (primarul urma să fie maghiar sau român după negocieri cu prefectul sau în urma înțelegerii dintre șeful Partidului Poporului și reprezentantul Partidului Maghiar).*
10. D.J.A.N.- Mureș, „Fondul personal Bernady György", doc.45.
11. Arhivele Naționale - București, „Fond Prezedența Consiliului de Miniștri", dosar 120/1939, fila 10 (tablouri comparative).
12. Apud ȘTEFAN PASCU, „Istoria Transilvaniei", Blaj, 1944, p.227.
13. GYÖRY ILLÉS ISTVÁN, în op.cit., p.18-19.
14. Idem.
15. D.J.A.N.- Mureș, „Fond Prefectura județului Mureș", Acte politice, dosar 1937.
16. „Glasul Mureșului", Târgu-Mureș, 15 martie 1936.
17. Ibidem, 16 februarie 1936.
18. „Curentul", 16 mai 1937.
19. Idem.
20. La alegerile comunale din februarie 1926 din județul Mureș, de pildă, pentru succesul listei sprijinită de guvern, care înscria 15 minoritari și 9 români, comunele ungurești au beneficiat, pe o întindere de 30-40 km, de 8 secții de votare, fiecăreia revenindu-i cel mult 2 000 de alegători. În ceea ce-i privește pe românii de pe Mureș, aceștia au fost trimiși într-o comună ungurească de pe Niraj, cei din comuna Râpa au fost trecuți la o comună săsească, iar cei de pe Câmpie au fost deplasați fie la Reghin, fie la Târgu-Mureș. Toate aceste șicane, cărora li se adăuga și faptul că unei secții de votare din comunele amintite îi erau arondați 3000-4000 de alegători, urmăreau ca românii să nu poată participa în totalitate la vot („Mureșul", Târgu-Mureș, 6 iunie 1926).

Résumé

Quelques consideration sur le mouvement politique Hongrois de la Roumanie (1919-1939)

Dans la Roumanie intégrale, les minorités ethniques ont eu la possibilité de vivre une vie politique particulière, en créant des formes d'organisation vers une association efficace lesquelles leur donne la possibilité de pénétrer dans le Parlement roumain.

Entre les deux guerres, la minorité hongrois de la Roumanie a été representée par 125 parlementaires pour une population qui représentait à peine 7,9 du total de la population du pays, par rapport a Hongrie, par exemple, où les minorités ethniques, en nombre de 1 283 535, n'ont eu aucun representant dans le Parlement hongrois.

Virgil Pană
Muzeograf, Muzeul județean de Istorie Mureș
Tg. Mureș, Str. Horea, nr. 24
Tel. 065 / 136987

www.cimec.ro / www.mncr.ro

„OITUZUL" - Gazetă independentă de informație culturală, socială şi politică

Impresia generală, pe care o lasă la lecturare *„gazeta independentă de informație culturală, socială şi politică"*, *„OITUZUL"*, e dorința fierbinte ce transpiră din fiecare articol, aproape indiferent de domeniul la care se referă, de a contribui şi mobiliza masele, indiferent de naționalitate, la lupta, ce se ducea pe plan intern şi extern, de a menține şi apăra integritatea teritorială a României, chiar dacă pentru aceasta preconiza şi propunea uneori măsuri cu caracter naționalist şovin.

Ziar săptămânal, *„Oituzul"* se ocupa pe larg de situația economică, socială, politică şi culturală, de evenimentele locale, de viețuirea între români şi maghiari, ce nu în puține cazuri cunoaşte neînțelegeri, duşmănie, acțiuni şi măsuri vindicative, atât din vina românilor, care cer imperativ supunerea maghiarilor fără rezerve statului român, cât şi a populației maghiare, care sub influența instigațiilor revizioniste şi măsurilor antipopulare ale guvernelor româneşti, manifestă uneori atitudine refractară chiar legilor statului, nu numai convieţuirii pe bază de colaborare.

În multe din editorialele sale, *„Oituzul"* dă un ***„Răspuns provocărilor ungureşti"***: *«În ziarul „Székely Nép" apare o dare de seamă asupra şedinței delegației permanente a partidului maghiar din 24 octombrie a.c. (...) În această şedință, partidul maghiar se pronunță asupra legalității măsurilor luate de statul român, acelor funcționari care ascultând de sfaturile date ale partidului maghiar, nici după 17 ani n-au ajuns să-şi însuşească limba oficială a statului.*

(...) Partidul maghiar se consideră cu un fel de drept de exteriteriorialitate căci el nu are în țara românească alte organe cărora să se adreseze decât Ministerul de Externe. (...) Noi credem că mai bine trăiesc minoritarii la noi ca în ***„fericita Ungarie"****, căci chiar în parlamentul din Budapesta, Tibor Eckard cel de fericită memorie, fost fibirău în Ardeal şi* ***„reprezentant"*** *al Ungariei la Liga Națiunilor strigă Guvernului* ***„Dați-ne atâta libertate măcar, câtă au frații noştri maghiari din România"****. Dar partidul maghiar nu ar avea rost dacă nu ar protesta şi nu s-ar lamenta.*

(...) Glasul autorizat al domnului Nicolae Titulescu i-a trezit ca dintr-un vis pe care-l visează de 17 ani: ***„Fraților noştri secui noi nu le vom face ruşinea de a-i considera alături de cele spuse de contele Bethlem. Pe frații noştri secui îi vom trata ca pe frații noştri; le vom arăta calea cea dreaptă, nu le vom cere să se lepede de religia şi națiunea lor, însă le vom cere ca în această țară liberă şi democrată să se poarte ca cetățeni cinstiți şi loiali. Ne vom lua sarcina a-i face să cunoască pe acei care vorbesc în numele lor, cărora ei le-au fost până mai ieri iobagi, aşa cum sunt şi astăzi țăranii din Ungaria unde aproape 1.000 de familii de nobili dețin ca proprietar 1/2 din Ungaria de azi»***[1]

Odată cu nr.3 din 15 decembrie 1935 al gazetei *„Oituzul"* apărea şi primul număr al publicației româneşti scrise în limba maghiară: *„Igazság"*. Redactorul acestei noi apariții în presă era cunoscutul publicist şi proprietar al revistei *„Kimondom"* (*„Spun răspicat"*), Gheorghe de Ferenczy. Astfel, redacția *„Oituzului"* se bucura de *«încă un ajutor în lupta contra minciunilor răspândite de presa revizionistă maghiară şi contra îndemnurilor necurate ale partidului maghiar. (...) Nu cu ochii îndreptați la Budapesta, ci spre Bucureşti,* ***„Kimondom"*** *este o revistă antirevizionistă ungară. Ziarele Universul, Curentul, Viitorul, Gazeta Antirevizionistă, Hotarul, Frontul românesc, Familia, aduc elogii bine meritate atitudinei domnului Ferenczy şi revistei dumisale»*[2].

După cum bine se ştie, în zona *„secuiască"* a Transilvaniei mii de români au fost maghiarizați cu forța. Maghiarizarea s-a făcut prin biserică şi şcoală, dar mai ales prin schimbarea numelui. În articolul *„Chestiunea numelor maghiarizate"*, Ioan Dragomir redă un reportaj din ziarul *„Universul"*, intitulat ***„Nu haina face pe om, nici numele pe maghiar"***. În acest reportaj se arată cum *«ungurii revizioniști îşi sprijină statisticile lor pe nume, dar ei nu spun că mai mult de jumătate din cei care poartă nume maghiar sunt români curați care nici măcar nu ştiu vorbi limba lui Tuhutum. De la 1859, de când au luat ființă în Ungaria registrele stării civile şi până la Unire, absolut toate numele româneşti au fost schimbate.*

Fantezia ungurilor în acest domeniu nu a cunoscut nici ruşinea, nici rezervele. Iată cum procedau ei (aici autorul citează din valoroasa lucrare a domnului Aurel Gociman: „România şi revizionismul maghiar"): „Munteanu a devenit Hegyesi; Văleanu - Völgyesi; Lupu - Farkas; Ursu - Medve; Rotariu - Kerékgyártó; Olariu - Fazakas".

„Numele germane se maghiarizau după modelul următor: Stern - Sterényi; Kremser - Rákossy; Hundsdörfer - Hunfalvi; Weimberger - Vámberg; Weisman - Vázsony".

„Numele slave au fost maghiarizate după rețeta următoare: Tomich - Tamássy; Georgevits - Györgyfy: Stefanek - Istvánffy; Lehotzky - Lovassy".

„Trebuie să mai menționăm aici maghiarizarea numelor geografice, ca ale comunelor, râurilor, munților. Străinul care va vizita de aproape Ardealul va avea să observe între altele, că numirile pâraielor, dealurilor, coastelor, pădurilor şi platourilor sunt curat româneşti. Acum câteva zeci de ani tot aşa româneşti erau şi numele comunelor, iar mai înainte ale oraşelor".

(...) De aceea, îl rugăm călduros pe domnul ministru al Justiției să vină chiar în actuala sesiune parlamentară cu o modificare a legii numelor, în sensul ca să se

www.cimec.ro / www.mncr.ro

îngăduie tuturor românilor de incontestabilă obârşie, ale căror nume au fost înstrăinate, să-şi reia vechile apelative, fără plată de taxe şi fără formalităţi descurajante»[3].

Problema românilor secuizaţi este amplu dezbătută în mai multe articole ale gazetei *„Oituzul"*, după cum vom vedea. Ne vom opri însă, acum asupra unui material scris de Ioan Fulger: *„Principii călăuzitoare în acţiunea de reromânizare"*[4]. Autorul reia problema românilor secuizaţi, problemă pe care o mai analizase deja într-un articol anterior: *„Conştiinţa românilor în ţinuturile secuizate"*[5]. Ioan Fulger spunea: *«Necesitatea reromânizării e indiscutabilă: e o chestiune vitală a neamului nostru. (...) Pentru ajungerea acestui scop o condiţie sine qua non, este insuflarea acelui duh încălzitor de suflete , animator de năzuinţe mari, patriotice: conştiinţa naţională.*

(...) Ruşine acelora care dezertaseră de pe frontul datoriei faţă de neam şi patrie. Ruşine acelora care, deşi se numesc români, refuză cu cinism un ziar românesc, care luptă în numele unei dreptăţi istorice, contra nedreptăţilor înscăunate în ţara noastră de azi, subjugată ieri, preferând lectura fiţuicilor maghiare. Pe aceşti trădători de neam, vom şti să-i punem la stâlpul infamiei».

Editarea gazetelor *„Oituzul"* şi *„Igazsag"* a stârnit multe reacţii controversate din partea partidului maghiar din localitate. Acesta a sesizat apariţia celor două publicaţii în ziarul *„Székely Nép"*, într-un articol cu nuanţă de comunicat. Ca urmare, redacţia *„Oituzului"* s-a simţit datoare să dea ***«"Un răspuns partidului maghiar"**: „Acesta insinuează că spiritul în care sunt redactate aceste foi n-ar corespunde dezideratelor **„de înfrăţire între masele majoritare şi cele maghiare şi de pace socială"**; de asemenea că: „lucrăm sub inspiraţia oficialităţii pe care domnii din fruntea partidului maghiar o socot vinovată **„de a agita spiritele"**.*

(...)Suntem o colectivitate de iniţiativă românească, din care fac parte toţi fruntaşii vieţii noastre administrative, şcolare, toţi intelectualii liber profesionişti, indiferent de coloritul politic şi de opiniile ce fiecare le profesează pe alte domenii. Aici pe terenul preocupărilor naţionale suntem cu toţii o închegare şi dacă, prin coincidenţă, scopul nostru, de luminare a maselor româneşti ca şi maghiare din acest judeţ, se întâmplă să fie acelaşi, nu cu al partidului politic azi la putere, ci cu al oricărui alt partid românesc, aceasta nu prezintă pentru noi nimic incomod, ci din contră, o satisfacţie şi o îmbărbătare că la apelul imperativelor româneşti suntem cu toţii un crez şi un suflet.

*(...)Nu ne putem totuşi reţine de la o exclamaţie ironică: **„tocmai cei care îşi făcuseră o metodă de lucru din a agita aceste mase, din a le abate din calea paciniciei convieţuirii spre care le îndrumau instinctul lor nativ şi o comuniune sufletească ce s-a verificat a fi întotdeauna între români şi săcui, tocmai aceştia se erijează, azi, în apărătorii păcii sociale şi ai bunei convieţuiri între români şi maghiari»***[6].

„Un spectator" anonim din Trei Scaune împărtăşea cititorilor gazetei *„Oituzul"* impresiile sale despre *„O grandioasă manifestare românească"*, la care a participat: *«Festivalul artistic literar, dat de Asociaţia „ASTRA", Sf. Gheorghe, în după-amiaza zilei de 2 februarie, în beneficiul înfometaţilor din Basarabia, cu concursul direcţiunii şi elevilor liceului „A. Şaguna" din Braşov, a luat proporţiile unei grandioase manifestaţiuni naţionale»*[7].

În acelaşi număr al ziarului şi despre acelaşi eveniment scria şi Alexandru Ion: *«(...) Oraşul în care nu se întâmplă niciodată nimic, şi mai ales niciodată românesc, într-o zi pe înserate, a fost răscolit de râs gâlgâitor şi voioşie de copil. Vlăstar de nădejde a neamului, copilul ne-a adus gând şi vrere românească în oraşul care prin as-pect şi adâncime încă nu ne aparţine.*

Momenul a fost sănătos şi necesar. În cuibul în care revizionismul, gând rău şi duşman, încolţeşte în suflete des şi cu speranţă, el a fost ca o vorbă spusă tare, ca să se înţeleagă: Din plaiul acesta, copilul neamului creşte hrănit cu dragostea de doină, de cântec şi obiceiu românesc, drept chezăşie de viitor (...).

Evenimentul de duminică iese astfel din cadrul valorilor locale şi intră în programul manifestării româneşti, ce necesar ar trebui să se desfăşoare pe pământul strein al Secuimei.

Organizată desăvârşit de d-l Petre Marcu, dir. Gimnaziului, sărbătorirea de Duminică a fost pe deplin croită după sufletul d-sale (...).

Şi totuşi, cine ar fi trăit duminică momentul cu care ne fălim, dacă preşedintele Astrei locale - din iniţiativă proprie - n-ar fi invitat Şcoala din Braşov şi n-ar fi suportat cheltuielile inerente? La şedinţa Astrei, când s-a cerut votul de aprobare, nu s-a putut vedea prea mult entuziasm.

Şi apoi, mai târziu, duminică pe stradă, întru întâmpinarea oaspeţilor şi înapoi, pe jos alături de cântec şi voioşie, d-l Marcu - mi se pare - cânta şi el»[8].

„Solidaritatea naţională" este şi ea o tematică destul de importantă pentru redacţia săptămânalului *„Oituzul"*, pentru a fi chiar titlul unui editorial. *«Arma culturii cu mijloacele ei de manifestare rapidă a ziaristicii şi radiodifuziunii nu poate fi făcută inofensivă numai printr-o rezistenţă pasivă. Puterea ei de insinuare e cu mult mai mare decât puterea opresoare a tiraniei politice de altă dată şi ei nu i se poate răspunde decât printr-o forţă similară. A amplifica dar această cultură, a-i accelera mersul de dezvoltare, printr-o sforţare comună care să ne facă să recâştigăm timpul pierdut, iată ce impune lupta de azi. Cultura, ca mijloc de afirmare şi de cizelare a virtuţiilor cu care e înzestrat poporul nostru, iată menirea către care trebuie să tindem cu toţii. Ea singură ne va asigura un loc de cinste în concertul popoarelor.*

(...) Creaţiune a solidarităţii etnice, acest bloc de voinţi şi tendinţe contopite, cultura, pregăteşte armele rezistenţei şi expansiunii noastre întârziată de împrejurări vitrege, care azi au fost eliminate din calea noastră. Ei să ne dedicăm toate puterile noastre»[9].

Pe lângă editoriale, articole şi reportaje pe diferite teme, în ziarul *„Oituzul"* avem surpriza plăcută de a găsi şi statistici. *„Populaţia Transilvaniei"*[10] este motivul unei statistici preluată din gazeta *„Observator"* din Bucureşti[11]. Astfel, la acea vreme, în Transilvania, pe un teritoriu de 102.200 km², locuia o populaţie de 5.547.000 locuitori. Trei Scaune avea 136.000 locuitori, din care 25.000 români, 110.000 unguri iar 1.000 de altă naţionalitate. În procente, acest lucru ar însemna: 18,3% români, 80,8% unguri iar 0,9% de altă naţionalitate. Tot din această statistică rezultă că ungurii formau majoritatea numai în trei judeţe din Ardeal: Odorheiu, Ciuc şi Trei Scaune.

Într-un editorial, „Oituzul" lansa un apel către toţi cei care îi puteau deveni colaboratori, care să vină cu idei şi care să lase la o parte ***„Frivolitatea şi vorbăria"***: *«Ne trebuie colaboratori din toate clasele şi mai ales ne trebuiesc soluţii nu constatări. Ne trebuie libertate, dar mai ales curaj de gândire şi de afirmare. Fără consideraţii de persoană, vrem luptă de idei şi ideile n-au cruţat niciodată persoanele!»*[12].

Profesorul Rădulescu-Motru explica într-o conferinţă ţinută în capitală, ce înţelegea prin *„Caracterele*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

românismului". Un rezumat al acestei dezbateri ni-l face anonimul colaborator al *„Oituzului"*, D.V.M., într-un editorial cu același titlu: *«Domnul profesor Rădulescu-Motru a arătat ce înseamnă cuvântul românism, căutând a ne face să-l înțelegem și să-l valorificăm în fapte, fără de care el nu ar putea exista.* ***„Românismul- a spus conferențiarul - nu este decât o formă nouă a naționalismului. (...) Naționalismul cel vechiu era pornit dintr-un sentiment de protestare: era iredentist. Îl putea avea oricine. Românismul este pornit dintr-un sentiment de răspundere față de viitorul neamului. De aceea nu oricine poate face românism"***»[13].

Răsfoind gazetele maghiare din localitate, colectivul ziarului *„Oituzul"* putea constata *«"Ce urmărește scrisul cotidian maghiar ... „: „Să nu se uite de nimeni că scrisul cotidian maghiar nu urmărește altceva decât învenînarea sufletului minoritar cu tot felul de știri tendențioase și că prin acest scris se păstrează, o cât mai strânsă legătură între acțiunea revizionistă de dincolo de hotar și* ***„scremăturile iredentiste din cuprinsul țării noastre"***»[14].

„6 August", *„14-15 August"* sunt zile importante, care au rămas înscrise în istoria neamului nostru și pe care redacția publicației, avută în vizor în această lucrare, consideră că se cuvine să le sărbătorească în paginile sale: *«Se făcuse în acea zi* ***„schimbarea la față"*** *a soartei poporului român, căci de atunci, afară de pacea efemeră, și în care nimeni nu a crezut din aprilie 1918, soarta războiului a început să se schimbe. Și ca o încoronare a zilei de 6 August 1917, vine în anul 1919, alt 6 August, cu ocuparea Budapestei, cu care se împlinește visul nostru național, de a ne vedea toți strânși în aceași țară, sub același sceptru»*[15].

«Se împlinesc astăzi douăzeci de ani de când ostașii români, în cântece de bucurie, și după așteptări de veacuri, au trecut Carpații într-un avânt, spre a cuceri ***„ce aveau de cucerit"****. (...) Ardealul a fost cuvântul care ne-a legănat copilăria, Ardealul a fost cuvântul pe care l-am visat, Ardealul a fost idealul nostru național în al cărui cult am crescut»*[16].

Redactorul Petre Simoiu sesiza numărul mare al populației din Trei Scaune, care a participat la Blaj la aniversarea a 75 de ani de la înființarea ASTREI, într-un articol intitulat: *„ASTRA din secuime la serbările de la Blaj": «ASTRA care și-a sărbătorit la Blaj jubileul a 75 ani de la înființarea ei, a mobilizat multe suflete și conștiințe românești, făcând ca aceste serbări să strălucească, să fie prilejul unei recapitulări a activității culturale, să facă în același timp un program de muncă pentru viitor. (...) Cât privește populația din Trei Scaune. aceasta a fost bine reprezentată la serbările de la Blaj. Au luat parte 1.600 de oameni aproape din toate comunele acestui județ»*[17].

Dacă în alte zone ale țării, unitatea teritorială a românilor, dar mai ales cea spirituală se realizase mult mai ușor și mai repede, aici, în *„secuime"*, românii trebuiau să scape, înainte de toate, de *„complexul maghiarizării"*. Și dacă acest proces de maghiarizare s-a făcut prin școală, biserică și schimbarea numelor, atunci *„demaghiarizarea"* trebuia făcută prin aceleași căi. Editorialele și articolele din *„Oituzul"*, din care am citat până acum în această lucrare, sunt dovada vie a unei puternice și îndârjite mișcări de *„reromânizare"* a conștiinței și ființei românești din Trei Scaune.

N. A. Tomulese, preot din Sfântu Gheorghe, abordează într-un număr al gazetei noastre chestiunea unirii bisericilor române, despărțite de 200 de ani. Această problemă *«a fost ridicată chiar de M. S. R. Carol al II-lea, cu ocazia serbării de la „ASTRA" din acest an și a fost primită, cu interesul care se cuvine, de capii ambelor biserici, arătând și unii și alții, că doresc ca unitatea neamului să se desăvârșească și prin unitatea formelor religioase.*

(...)Nu se poate ca în numele lui Dumnezeu, pe care îl rugăm toți cu aceeași evlavie, să fim despărțiți, noi frații de același sânge, fii ai aceluiași părinte.

Mari și grele vor fi încă nevoile ce le va aduce vitregia vremurilor; ele să ne găsească măcar uniți într-un suflet, într-un gând, într-o simțire și o credință. Noi toți, din toate unghiurile țării, să ne strângem pentru a cere, într-un glas, unitatea religioasă, după cum se va săvârși unitatea politică»[18].

Ziar de informare, cu independență culturală, socială și politică, *„Oituzul"* a replicat în permanență la sesizările mai mult sau mai puțin răutăcioase ale partidului maghiar și ale presei maghiare din localitate. De asemenea, colectivul redacțional al *„Oituzului"* a încercat să-și *„lumineze"* cititorii, dezvăluind anumite tactici ale revizionismului maghiar: *«Întâia poruncă din decalogul bunului revizionist este să mențină în opinia publică maghiară convingerea că statul român și societatea românească sunt putrede până în măduva oaselor și, deci, așa fiind, acest stat absolut neviabil ca orice organism putred. Iar pe de altă parte trebuie împiedicat cu orice mijloace ca minoritatea maghiară să se simtă mulțumită cu situația ei în noua patrie. Pentru realizarea acestui scop, nu-i este îngăduit nici unui maghiar adevărat și nici unui ziar într-adevăr ungurescsă ia act de nici un progres al maghiarimei și nici o îmbunătățire a soartei ei în România.*

Minoritatea maghiară trebuie să aibă permanent senzația că patria ei actuală constituie maximul de nenorocire și prin urmare dorința ei statornică trebuie să fie revenirea ei la soarta de altădată.

De aceea, zic ei, România este un iad, iar Ungaria un adevărat paradis, fără șomeri, fără impozite mari, cu cea mai ideală administrație și unde toată lumea zburdă de fericire și mulțumire»[19].

Sute de generații au suferit pentru ca românii să se poată bucura împreună de acel 1 Decembrie 1918, de această Românie Mare în care trăim și astăzi. Parcă fiecare rând din *„Oituzul"* emană o admirație și un devotament de o profunzime uneori incredibilă. Cu atât mai mult, acest tribut al recunoștinței era mai evident când, în fiecare an al apariției, întreaga redacție împreună cu cititorii ei sărbătorea această zi măreață și glorioasă a poporului nostru: *«Neamul nostru are multe și mărețe zile de mândrie, dar ziua de 1 Decembrie le întrece pe toate prin măreție și simbol, că în această zi măreață, mormintele străbunilor s-au cutremurat de adâncă bucurie, iar temnițele în care au stat ferecate trupurile atâtor eroi care au înfruntat vitejește opresiunea dușmană, au tresărit rușinate de neputința cătușelor și lacătelor sub care s-au îndoit, dar nu s-au frânt. Strălucirea acestei zile, care a făcut în anul 1918 să nu existe decât un Popor și un Rege, mângâie pe toți cei care au suferit opreliștea și umilința trecutului»*[20] scria Petre Simoiu în 1936 în editorialul său.

În același an, 1936, G. Iordache-Căprioru își începea articolul cu versurile lui Octavian Goga de dinainte de 1 Decembrie 1918: *„Avem un vis neîmplinit / Copii ai suferinții! / De jalea lui ne-au răposat / Și moșii și părinții!"* și continua cu - aproape la fel de frumoase și semnificative - versurile scrise de el la 1 Decembrie 1918: *„Sub soare azi, o țară nouă / Se `ntinde de la Tisa'n Mare, / Cu sânge scump fu botezată, / Eterna Românie Mare!" «La 1 Decembrie a.c. se împlinesc 18 ani, de când pentru prima oară, toții românii au putut striga exaltați de fericire* ***„Trăiască România Mare, liberă, și hotarele ei firești!"***

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tot în această zi se serbează două decenii de la intrarea României în război pentru întregirea neamului. Această zi, va fi serbată în tot cuprinsul țării, cu tot fastul cuvenit.

În ziua aceasta, ziua neamului, se cuvine ca întreg românismul, să stea un moment îngenunchiat sub icoana trecutului, să-și aprindă în suflet candela amintirilor și capul între mâini, cu ochii umezi de duioșia fericirii, să murmure plini de pietate către Dumnezeu rugăciunea fără de prihană»[21].

„Oituzul" - ziar independent de informație culturală, socială și politică, cu apariție săptămânală între anii 1935-1938 - s-a impus din punct de vedere al conținutului, devenind una dintre cele mai importante publicații locale de după Unire. Puternica propagandă întreprinsă în vederea insuflării unui sentiment românesc în conștiința populației din Trei Scaune, precum și procesul de reromânizare a românilor maghiarizați din *„secuime"* sunt probleme pe care redacția gazetei *„Oituzul"* le-a abordat cu îndrăzneală și cu responsabilitate, dar nu sunt unicele chestiuni abordate și analizate în coloanele sale. În fiecare număr găsim rubrici - unele dintre ele permanente - care să lămurească cititorul despre evenimente naționale și internaționale.

La *„Cronica politică"* descoperim informații legate de ceea ce se întâmpla în Parlament sau ce decizii mai lua guvernul, ce implicații politice aveau asupra României evenimentele externe: *«(...) Urmările denunțării tratatului de la Locarno, de către Germania se pare a avea la noi o repercursiune asupra vieții politice interne.*

Mai târziu, urma a se ridica starea de asediu și cenzură. Evenimentele externe însă, au făcut ca legea stării de asediu și cenzură să se voteze din nou.

Al doilea, Consiliul superior al apărării țării, a fost convocat sub președinția M. S. Regelui.

D-l Prim-ministru Tătărescu a făcut un expozeu asupra înzestrării țărei cu armament. (...)

Din acest expozeu se desprinde faptul că înzestrarea țărei cu armament va costa cam 13 miliarde lei.

(...) În parlament s-a votat legea pentru chemarea sub arme a contig. 1936, care se va încorpora la 1 Apr. a.c.

Sesiunea parlamentară se va prelungi până la 15 Apr. a.c. pentru ca și celelalte legi care sunt la ordinea zilei, să fie votate, de asemenea și bugetul»[22].

În ceea ce privesc *„Chestiunile externe"*, Luciliu A. Olteanu este cel care își pune semnătura pe această rubrică permanentă: *«Războiul dintre Italia și Abisnia a avut darul să atintească privirile Europenilor asupra operațiunilor militare din Africa de Est și asupra Genevei, unde Liga Națiunilor se străduiește să găsească, pe cale pașnică sau pe cale forte, împăcarea lucrurilor.*

E ciudat că, aproape în tot acest răstimp Germania și-a încetat svârcolirile oficiale. Aceasta înseamnă că, în așteptare, a lucrat ceva pe sub mână.

Și e tot atât de ciudat că tocmai în acest răstimp Japonia a forțat câteva provincii chineze din Nord să se declare independente.

Independența, e numai o vorbă. Influența japoneză va guverna „independența" acestor provincii, de altfel foarte bogate.

Aceasta e, după Manciuria, al doilea pas îndrăzneț al Japoniei. Ceea ce caracterizează activitatea aceasta japoneză în China, și deci în inima intereselor engleze și sovietice din China, nu e numai o dorință de expansiune (...)»[23].

Petre Simoiu analiza într-un număr al ziarului luptele, care aveau loc în Spania: *«(...) În Spania se dau lupte între un guvern apatrid și ateu și niște rebeli naționaliști. Acolo se ciocnesc două principii: comunismul și naționalismul. Primul este regimul legal în Spania, iar al doilea este rebeliunea. Rareori s-a crezut că rebelii vor deveni mântuitori.*

(...) Rebelii - criminali distrug patria și religia, ca în fosta Rusie, iar rebelii mântuitori salvează patria și religia, ca în actuala Spanie. Acești din urmă rebeli vor deveni mântuitori. (...)

Generalul Franco este astăzi rebel, ca mâine să fie mântuitor»[24].

În fiecare număr al gazetei *„Oituzul"*, pe lângă articole de fond, reportaje și relatări despre acțiunile de reromânizare, sărbătorile naționale sau despre provocările maghiarimei revizioniste, știrile și *„informațiunile"* vin să completeze gama largă de cunoștințe oferite cititorilor din județ: *«Comuna Estelnic. Sectanții, „sâmbătași" depunând a activitate extraordinară, au reușit să câștige dintre romano-catolici mulți aderenți. Cuibul lor de activitate este în comuna Ojdula, unde sunt bine organizați, având mai mulți propagandiști, care în timp de noapte cutreerând satele din regiunea Brețcului, țin adunări cu scopul de a obține aderenți»*[25].

«Duminică, 22 mai a.c. se va ține în orașul nostru, adunarea generală a învățătorilor din acest județ.

Va participa și președintele asociației generale din România, dl. D. V. Țoni.

Seara va avea loc un festival artistic în sala teatrului orășănesc, dat de învățători, după care va urma dans»[26].

În ceea ce privește gramatica și vocabularul folosit, textele gazetei *„Oituzul"* prezintă lipsurile și stângăciile inerente începutului de drum. Dar această lipsă de profesionalism, de perfecțiune, este compensată de intențiile declarate ale ziarului de a-i informa, culturaliza și mai ales de a-i româniza, pe cititorii săi.

Multe materiale publicate în *„Oituzul"* erau anonime sau semnate doar cu inițiale. Întrucât Arhiva Națională din Sf. Gheorghe posedă niște fonduri foarte reduse și pentru că nu există nici un număr al *„Oituzului"* din anii 1937, 1938, ne-a fost imposibil să descoperim numele persoanelor care se ascundeau în spatele acelor inițiale. Deoarece majoritatea editorialelor acestui săptămânal purtau semnătura întregii redacții, de asemenea, va rămâne pentru noi o necunoscută identitatea acelor oameni cu atât de multe idei valoroase.

Publicația a adunat în jurul său personalitățile culturale ale județului Trei Scaune, care sub oblăduirea statului unitar român, au dezvoltat în paginile *„Oituzului"* un profund sentiment de naționalism sau - mai bine zis - de românism. Acest simțământ izvorăște din suferința a generații întregi de români, generații, care au simțit lipsa unei astfel de publicații în care să-și exprime punctele de vedere, să-și promoveze valorile atât de românești de acolo, din *„secuime"*.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Note

1. Oituzul, nr. 3, 15 decembrie, 1935
2. Idem
3. Oituzul, nr. 3, 15 decembrie, 1935
4. Oituzul, nr. 8, 26 ianuarie, 1936
5. Oituzul, nr. 6, 9 ianuarie, 1936
6. Oituzul, nr. 10, 9 februarie,1936
7. Oituzul, nr. 10, 9 februarie, 1936
8. Oituzul, nr. 10, 9 februarie,1936
9. Oituzul, nr. 12, 23 februarie,1936
10. Oituzul, nr. 15, 15 martie,1936
11. Observator, nr 8, 29 februarie,1936
12. Oituzul, nr. 15, 15 martie, 1936
13. Oituzul, nr. 17, 29 martie 1936
14. Oituzul, nr. 30, 26 iulie 1936
15. Oituzul, nr.31, 9 august 1936
16. Oituzul, nr. 32, 16 august 1936
17. Oituzul, nr.38, 27 septembrie, 1936
18. Oituzul, nr. 39, 11 octombrie, 1936
19. Idem
20. Oituzul, nr. 46, 29 decembrie 1936
21. Oituzul, nr. 46, 29 decembrie,1936
22. Oituzul, nr. 15, 15 martie,1936
23. Oituzul, nr. 1,15 decembrie,1935
24. Oituzul, nr. 33, 23 august,1936
25. Oituzul, nr. 12, 28 februarie,1936
26. Oituzul, nr. 22, 17 martie 1936

Abstract

Oituzul - independent newspaper of cultural, social and political information

Starting with the 1st of December 1935, in the Trei Scaune county a new „independent newspaper of cultural, social and political information", entitled Oituzul, came out.

Among the 34-founding members of the weekly newspaper, the large majority of the political and cultural leaders from the county: G. Iordache Căprioru, George Briota, I. Rafiroiu, I. Dragomir, I. Fulger, P. Simoiu was counted. The newspaper appeared under the management of an „editorial committee", having as „editor in chief" the newspaperman Petre Simoiu.

The Oituzul newspaper contains reference information, really necessary for writing the local history of that period. Marked by the clumsiness of the starting period, by the absence of the professional newspapermen, and often by the petty politics of that age, Oituzul had as purpose the thriving of the Romanian communities from all the localities of the county, the increase of the trust in one's own forces and the solidarity of the Romanians' from the Covasna county, the knowledge of the historical truth about the Romanians from South-Eastern Transylvania, also by underlining the dramatic denationalization process which took place in Secuime in the last hundreds of years, the promoting of the Romanian culture and spirituality and also the promoting of some natural inter-ethnical relations, by the elimination of intolerance and ethnical exclusivism.

Though over 60 years have elapsed since the coming out of the Oituzul newspaper, the problems discussed in its pages still remain identical and unsolved, too.

If Oituzul should appear again, it whould have the same problems to debate, and that's because we are too tolerant.

Alina Iancu
Muzeograf, Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Piața Libertății, nr. 4
Tel. 067/314139

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 359-363

Biserica Ortodoxă şi viaţa românească din Covasna sub semnul tranziţiei şi incertitudinii (1944 - 1945)

A. În contextul administraţiei româneşti (sept. – nov.1944)

Pentru starea de bucurie, exprimată de români în momentul eliberării Ardealului, relevantă şi plină de semnificaţie, pentru suferinţa celor patru ani, este circulara trimisă în ziua de 25 septembrie 1944 de Mitropolitul Ardealului, Înalt Prea Sfinţitul, Nicolae Bălan, *"Dezrobirea regiunii secuizate"* credincioşilor din zona Arcului Carpatic, zonă, care prin strădania marelui ierarh, îşi dobândise după unirea din 1918, demnitatea şi nobleţea prin ridicarea frumoaselor biserici, care, acum, nu mai reprezentau multe dintre ele, decât o frumoasă amintire. *"Acum patru ani, o hotărâre nedreaptă a duşmanilor poporului românesc v-a pus din nou sub jugul maghiar, pe care strămoşii noştri i-au îndurat înainte vreme îndelungată. Grele au fost chinurile şi prigonirile de care aţi avut parte în răstimpul acestor patru ani. Aţi fost batjocoriţi, loviţi, ucişi, avutul vostru a fost jefuit, bisericile în multe locuri v-au fost dărâmate, arse sau închise, preoţii voştri au fost alungaţi şi sufletul vostru a fost oprit de a-şi mai arăta credinţa strămoşească şi dragostea de neam. Cu mare durere primeam veştile despre suferinţele voastre şi în tot acest timp nu am încetat a înălţa rugăciuni către Dumnezeu să scurteze vremea aceasta de încercare şi să vă aducă iarăşi la sânul Patriei româneşti, ca să puteţi trăi în libertate, după voia sufletului vostru. [...] Ştim iubţii mei, că pe mulţi dintre voi asupritorii unguri v-au silit cu ameninţări de moarte să treceţi la bisericile lor, ca să vă facă mai uşor unguri. Dar sufletele voastre nu s-au lepădat în adâncul lor de credinţa strămoşească. Ştim cei mai mulţi dintre voi aţi îndurat toate batjocorile şi suferinţele, dar nu v-aţi lepădat de legea părinţilor voştri. Laud această alipire a voastră către Biserica noastră. Acum şi cei care aţi trecut sau aţi fost trecuţi cu de-a sila şi fără ca măcar să fiţi întrebaţi. la alte legi, sunteţi liberi să vă întoarceţi iarăşi netulburaţi la sânul Maicii Voastre celei bune, la Sfânta Biserică cea adevărată, care este a noastră a românilor. Ca Părinte şi Pastor sufletesc al vostru, vă chem pe toţi să vă întoarceţi acasă, la credinţa voastră moştenită de la părinţi, lepădând de pe sufletul vostru orice urmă şi orice lanţ al străinului. Să ştiţi că de data asta eliberarea voastră de sub jugul maghiar este pentru totdeauna. În curând vă voi trimite preoţi de-ai noştri să vă întărească în credinţă, întrucât se va putea pe aceia care v-au păstorit înainte cu patru ani şi pe care îi cunoaşteţi. Să-i primiţi cu bucurie, ca pe nişte soli ai biruinţei româneşti. Mulţumesc în numele vostru şi al meu Prea Sfinţitului meu frate, Episcopul Nicolae al Clujului, care s-a îngrijit de voi cu iubire în aceşti patru ani de prigonire a credinţei voastre, întrucât cât a putut, trimiţând la voi câţiva preoţi şi venind chiar Prea Sfinţia Sa. Vremuri mai bune se deschid de aici înainte pentru oricine e român. Bisericile vor fi rezidite şi redeschise. Starea voastră se va îmbunătăţi, ca să nu mai fiţi umiliţi de unguri. Dacă bunul Dumnezeu îmi va ajuta, nu peste mult timp voi veni să vă văd faţă la faţă şi eu, să vă aduc cuvânt de mângâiere, să vă cunosc rănile şi lipsurile, ca să ştiu ce măsuri trebuie luate pentru îndreptarea lor. Şi până atunci, trimiţându-vă arhiereasca binecuvântare pentru voi toţi cei care vă întoarceţi iarăşi în sânul Maicii voastre sufleteşti, de la care aţi fost rupţi prin silă, vă îmbrăţişez cu cea mai caldă iubire părintească"*[1]. Circulara Mitropolitului Nicolae Bălan are în conţinutul ei exprimată toată nădejdea unei vindecări a rănilor, din cei patru ani, pe care le-a îndurat Biserica Ortodoxă românească în toată Transilvania de nord, dar mai cu seamă aici, unde s-a depus atâta jertfă în anii stăpânirii româneşti de după Marea Unire din 1918. Abordarea celor trei luni de administraţie românească prezintă importanţă în condiţiile în care se spera într-o reluare firească a cursului vieţii româneşti întreruptă dramatic la 1940. Aceleaşi speranţe erau nutrite în ziarul *„Tribuna"*, în care la 14 septembrie 1944, apărea articolul *„Am văzut Învierea"*, menţionându-se în acelaşi spirit al bucuriei că *„nu există răstignire fără înviere. Am văzut răstignirea neamului şi a pământului transilvan. Cu inima strânsă de durere, ne-a fost dat să vedem Învierea. Rară bucurie pentru vieţuitorii aceleiaşi epoci. Niciodată, ca în zilele acestea de adevărată apoteoză românească, nu ne-am dat mai bine seama de cuvintele: „Nu există înviere fără răstignire". Da! Am văzut Învierea dreptăţii! Îndreptându-ne spre nedreptul hotar inima bătea să ne spargă pieptul. Ne apropiam doar de altarul pătimirilor româneşti, de bisericile văduvite de crucea valahă, de preoţi şi de simţirea românească"*. Sugestive rânduri, prin emoţia trăită în momentul revederii locurilor româneşti, pustiite însă acum, de urmele celor patru ani de încercări şi primejdii. Eliberarea oraşului Sfântu Gheorghe la 8 septembrie 1944, a fost un simbol al libertăţii redobândite, pentru toţi românii, şi pentru cei rămaşi pe loc, dar şi, pentru cei care se întorceau în zonă, după patru ani de refugiu. În oraşul Sfântu Gheorghe după aceeaşi relatare a ziarului Tribuna, pentru începutul unei bune organizări, românii s-au constituit în gărzi naţionale. *„Viaţa lor* (a românilor) *în cei patru ani de civilizaţie maghiară a fost un chin, - se spune în relatarea unui martor ocular - erau mai mult la poliţie şi în temniţă decât acasă. Unguri au rămas destui în oraşe şi sate, afară de tineret care s-a înrolat în vitezele armate ale lui Horty, sau de cei care au fost uneltele teroarei împotriva valahilor şi a omeniei. Printre românii care ne-au înconjurat se găseau şi unguri. Şi de la unii şi de la alţii am aflat că stăpânirea maghiară i a dus la sapă de lemn. Despre funcţionarii români nici vorbă. Nici unul n-a fost menţinut în slujbă. O adevărată prigoană a fost îndreptată împotriva tuturor acelora care îndrăzneau să grăiască în limba valahă pe străzile oraşului. Atmosfera oraşului era viciată dacă un român ar fi strigat pe Dumnezeul credinţei lui în limba în*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

care s-a născut. Cât privește religia, apoi aceasta era considerată ca cea mai mare dușmană a statului maghiar"[2]. Un tablou sumar, dar revelator pentru atmosfera ce a caracterizat cei patru ani de ocupație orașele și satele din Secuime și din întreg Ardealul de Nord.

Momentului de euforie a victoriei i-a urmat însă, episodul retragerii trupelor maghiare și germane din toamna anului 1944, care, în semn de răzbunare au distrus tot ce le-a ieșit în cale, provocând pierderi similare cu cele ale războiului. Toate aceste fapte reies din relatările preoților aflați în zonă, și a celor care au dorit să se reîntoarcă în parohi după eliberarea Transilvaniei. Slujitori ai altarului Bisericii ortodoxe, în perioada ocupației, au fost cei patru învățători trimiși ca preoți misionari în zona Secuimii de Episcopul Nicolae Colan al Episcopiei Clujului, originar din Araci, județul Covasna, căruia în circulara prezentată Î.P.S Nicolae îi aducea calde mulțumiri. Aceștia au fost: Alexandru Petruț, care datorită împrejurărilor a slujit în mai multe biserici, ajungând apoi să administreze Protopopiatul ortodox din Sfântu Gheorghe până la desființarea protopopiatului cu sediul la Prejmer, protopopiat creat vremelnic în 1942 - pentru a administra parohiile din Secuime ce nu au intrat în teritoriul ocupat - preotul Ioan Roman din parohia Valea Mare, preotul Aurel Babiciu din parohia Covasna, preotul Teodor Sămărtean din parohia Brețcu. Toți cei patru preoți au întreținut în limitele posibile situației existente, un minimum de viață religioasă pentru românii rămași, înfruntând mari riscuri și primejdii, pentru curajul de a sta în mijlocul credincioșilor. Un merit aparte îl are preotul, Alexandru Petruț, absolvent al Școlii Normale, născut pe Valea Someșului, care în acești ani grei, cum arată documentele vremii, a ținut loc de protopop, preot, diacon și clopotar. Pentru acest lucru a suferit o serie de necazuri din partea autorităților maghiare. Era chemat de jandarmi să fie cercetat și în timpul slujbelor, fiind de multe ori scos afară din biserică în timpul săvârșirii unor slujbe. De comun acord cu credincioșii din unele parohii, mergea să slujească în zile de duminică sau sărbători. Zelul preotului Alexandru Petruț a fost remarcat de autorități, așa încât în toamna anului 1944, un cetățean maghiar al orașului Sfântu Gheorghe, membru al serviciului de Securitate, venind la Oficiul parohial să-l aresteze, în timp ce preotul Alexandru Petruț se îndrepta spre cuier să-și ridice pardesiul, l-a împușcat în cap, glonțul însă, a ricoșat în bordura sobei de teracotă, ajungând în piciorul drept și rănindu-l. Căzut la pământ este ridicat de un vecin maghiar care îl duce pe ascuns la spitalul orașului[3]. Deși s-a produs eliberarea regiunii Ardealului de Nord în septembrie 1944, toți cei patru preoți au rămas în parohii, în cursul anilor 1944 și 1945 până la reîntoarcerea preoților titulari, an în care nu au fost scutiți de primejdii, din partea noii administrații sovietice și a noilor ei susținători. Un val de adevărată ostilitate s-a revărsat asupra populației românești, în timpul retragerii armatelor maghiare și după această dată. Situația generală în județele Treiscaune și Ciuc după trecerea frontului, cerea imperios necesitatea unor forțe de ordine, întrucât efectivele Jandarmeriei și Poliției române revenite în zonă nu puteau face față, fiind supuse unei discreditări permanente de maghiari. Situația s-a agravat în condițiile în care, pe fondul retragerii trupelor maghiare, o parte a românilor se întorceau în zonă, dar care, în urma întâmplărilor auzite cu ocazia schimbării frontului și a jafurilor trupelor inamice, făceau drumul de întoarcere de frica unor acțiuni îndreptate împotriva lor. La Boroșneul Mare, județul Covasna, primii jandarmi români au ajuns la 20 septembrie 1944, înaintea lor găsind în localitate o unitate militară de voluntari români. Cu ajutorul acestora s-a început strângerea armelor și muniițiilor de la populație, capturarea soldaților maghiari și germani rătăciți prin zonă. Postul de jandarmi raporta la 24 septembrie, că biserica ortodoxă și cea greco–catolică din comună, fuseseră devastate de jandarmii unguri, cu concursul populației băștinașe. Nu sosise nici un funcționar român, poșta, telegraful și telefonul nu funcționau, fiind firele rupte de către armatele în retragere, care stricaseră și podul de la intrarea în comună. De asemenea, calea ferată Sfântu Gheorghe – Brețcu și toate podurile fuseseră distruse[4]. Între primii preoți veniți, a fost preotul din parohia Bixad, sosit în zonă la 30 septembrie 1944, dar nevoit să părăsească parohia în mai multe rânduri, căci datorită împrejurărilor create de armatele în retragere nu s-a putut stabili. O parte din „*credincioșii săi, cei mai mulți foști ortodocși români din motive ușor de înțeles, se tem să se pronunțe sau să se arate români*"[5]. Din parohia Belini la sfârșitul lunii septembrie rapoartele posturilor de Jandarmi, arătau prezența în localitate a unui pretor maghiar din Târgu Secuiesc, funcție îndeplinită în toți cei patru ani de ocupație, iar acum acesta era păstrat în post de către comandamentul sovietic. La Belini acest pretor maghiar, a făcut propaganda maghiară, destituindu-i pe toți cei numiți în funcție de către autoritățile române, ordonând să nu se pună nici o firmă românească, iar în școli să se vorbească în continuare limba maghiară[6]. Tot în timpul retragerii, Biserica din localitate suferă grele lovituri. În „*Telegraful Român*" din 18 octombrie, preotul din Belini relata că: „*în ultimul timp, când armatele române au început să-i alunge, au găsit de bine că, dacă altceva nu mai pot face, să dărâme biserica, așa că, au tras cu tunul în ea. Patru lovituri în plin au căzut pe biserică, stricând parte din acoperiș, turnul din dreapta, cu acoperișul din față*"[7]. Acestea sunt unele dintre semnele pe care le-au lăsat în amintire trupele inamice în retragerea lor. Momentului retragerii acestora îi urmează apariția trupelor eliberatoare, care în euforia victoriei s-au dedat la o serie de jafuri asupra populației din orașe și sate. O relatare în acest sens, o face preotul Teodor Sămărtean din parohia Brețcu care povestește că „*În timpul evenimentelor, locuitorii s-au ascuns pe unde au putut, iar o parte dintre ei au trecut din nou peste munți în România, cinci oameni au fost duși de armata maghiară nici astăzi nu se știe unde, majoritatea gospodăriilor au fost incendiate cu vădită intenție de către armatele dușmănoase în retragerea lor. În ziua de 14 septembrie, înainte de a fi început Sfânta Liturghie, a intrat în biserică o femeie îmbrăcată în uniformă militară rusească însoțită de patru ofițeri ruși. Femeia s-a repezit la mine mi-a rupt stiharu în care eram îmbrăcat, fiecare bucată o trântea și o arunca în mine, după care m-a scos afară din Biserica [...] matricolele parohiale împreună cu alte obiecte de valoare, au fost puse încă din timp într-o ladă, iar lada îngropată în pivniță [...] soldații ruși au săpat în pivniță, crezând că vor găsi un butoi cu vin, și au dat peste lada în care erau obiectele de valoare. Furioși că n-au găsit vin, au distrus registrul morților din Poiana Sărată și al parohei Brețcu, filă cu filă și arse în pivniță*"[8]. Rapoartele privind starea de lucruri creată de retragerea armatelor arată același sentiment de furie manifestat împotriva populației românești. În plus, prin prezența lor, trupele rusești, socotite eliberatoare, și-au manifestat repede calitatea de ocupant, pactizând cu cei care până de curând luptaseră împotriva lor. Situația era menită să semene neîncredere în rândul populației românești, care văzând protecția comandantului rus în mai multe locuri, considera veridice zvonurile răspândite, potrivit cărora autoritățile românești în curând vor pleca din zonă. Tot în octombrie 1944, în localitatea Mărtineni, se raporta Legiunii de Jandarmi Sfântu Gheorghe că: "*fostele autorități maghiare ale Preturii Târgu Secuiesc continuă a-și menține autoritatea în plasa respectivă, ajutate fiind de garnizoana locală rusă. Din cauză că rușii sunt în strânsă legătură cu maghiarii, ce se dau drept comuniști*"[...][9]. Și biserica din Mărtănuș a fost martora trecerii trupelor maghiare prin localitate, trecere ce s-a făcut auzită de bombele care au distrus turnul Bisericii, iar interiorul a fost bat-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

jocorit. Un obiectiv atins acum la retragere a fost devastarea caselor parohiale întâlnite în cale, pentru a-i împiedica pe preoţii români ce se întorceau în parohii să facă cale întoarsă. Cele care nu au fost devastate au fost puse la dispoziţia trupelor ruseşti. S-a acţionat conform unei sintagme binecunoscute în istorie *"după noi potopul"*, în condiţiile în care pentru moment lucrurile puteau lua altă întorsătură. Ideea revenirii la situaţia dinaintea lui 1940 devenea o iluzie, iar entuziasmul se stingea încet în ini-mile românilor încercaţi de noi şi grele valuri.

În climatul antiromânesc, întreţinut de vechile autorităţi maghiare şi de reprezentanţii fostelor unităţi paramilitare maghiare, încurajat şi de trupele sovietice s-au petrecut în acest episod al retragerii fapte deosebit de grave în judeţele din sud-estul Transilvaniei, la toate victime căzând românii. În acest context de necesitate stringentă a menţinerii ordinii în zonă, trebuie amintit *Batalionul de Voluntari „Iuliu Maniu"* Braşov, care a acţionat în judeţele Trei Scaune (Covasna), Ciuc, Mureş, Odorhei. El fusese organizat la Braşov, la apelul ziarului ţărănesc *„Tribuna"*. Avea în jur de 600 de oameni şi, ca scop principal pregătirea terenului pentru reinstaurarea administraţiei româneşti în judeţele menţionate[10]. De o organizare a vieţii religioase în Protopopiatul ortodox Sfântu Gheorghe, în această perioadă, nu se poate vorbi. Absenţa preoţilor în parohii, distrugerea multor biserici, frica credincioşilor români de a reveni la ortodoxie, firava administraţie românească în zonă, au constituit cauze ce împiedicau reluarea vieţii religioase normale, în fapt a întregii vieţi româneşti, întreruptă la 1940. Această stare de lucruri a fost consemnată şi de preotul Alexandru Petruţ într-un raport înaintat Arhiepiscopiei Sibiului. *„După 23 august 1944, am trecut cu toţii prin multe greutăţi. Am stat mai multe zile închişi, la urmă eu am fost împuşcat în piciorul stâng, suferind mult de pe urma acestor întâmplări. În două luni cât a durat administraţia noastră nu am avut timp să răsuflăm liniştiti. La 14 noiembrie când au plecat autorităţile (române) ne-am evacuat şi unii dintre noi, pentru câteva zile, până s-au mai liniştit spiritele. La câteva zile am fost la datorie. După această dată mulţi dintre noi (preoţi şi credincioşi) am avut de suferit din nou"*[11]. Calvarul populaţiei româneşti continuă în forme mai diminuate, dar percepţia celor ce se întâmplau, era de natură să sădească nădejdea revenirii cu greu sau chiar deloc la situaţia creată de statul român după 1918 în Secuime. În fapt, vremea aceasta a perioadei interbelice, constituia pentru români imaginea modului de viţuire firească. Pe tot timpul administraţiei româneşti, în decursul celor trei luni, atât preoţii catolici şi reformaţi, cât şi unii dintre locuitorii maghiari, au avut a o atitudine duşmănoasă faţă de instaurarea ei. Ca dovadă, la Breţcu timp de trei luni preoţii maghiari s-au refugiat, revenind în localitate doar în cursul lunii noiembrie, când s-a instaurat administraţia rusească[12]. La fel au procedat şi o parte a locuitorilor maghiari din sate şi oraşe, care s-au temut de o eventuală răzbunare din partea românilor, care de fapt nu a existat, nici acum şi nici după 6 martie 1945, deşi provocări s-au manifestat în acest sens, din partea părţii maghiare. Pretextul instaurării administraţiei sovietice, a fost această presupusă răzbunare a autorităţilor româneşti. Activitatea administraţiei româneşti s-a dovedit scurtă şi lipsită de autoritate, pe fondul unui haos provocat de aceste armate în retragere, precum şi de ostilitatea şi refuzul autorităţilor maghiare de a-şi părăsi vechile poziţii avute în cei patru ani.

B. În contextul instituirii administraţiei sovietice (nov. 1944 - 6 martie 1945)

Cele trei trei luni de administraţie românească au constituit, aşa cum s-a observat, un timp mult prea scurt pentru reluarea şi consolidarea vieţii româneşti. Contextul instaurării administraţiei sovietice s-a făcut pe fondul discreditării autorităţilor româneşti în zona Ardealului de nord, şi într-un palier general, ca rezultat al Convenţiei de armistiţiu de la Moscova din 12 septembrie 1944. Piedicile puse în tot acest răstimp de către elementele maghiare şi trupele ruseşti au fost în măsură să stopeze multe din măsurile luate de organele româneşti. În acest cadru, reluarea normală a vieţii religioase a românilor şi-a avut limitele impuse de autorităţile existente. Situaţia credincioşilor din parohiile săteşti a fost şi mai gravă, întrucât nestabilirea preoţilor în parohii a întreţinut o permanentă stare de provizorat şi de nesiguranţă. Şi cum în condiţii extreme, când în aer pluteşte teama şi nesiguranţa, zvonurile se transformă în informaţii veridice şi situaţia tinde să iasă de sub control, perioada administraţiei ruseşti s-a transformat într-o veritabilă vreme de teroare asupra populaţiei româneşti, culminând cu arestări în rândul preoţilor români pe baza unor diverse motive, a populaţiei civile, interzicerea unor drepturi ale românilor, etc. Începând cu luna septembrie, Arhiepiscopia Sibiului a manifestat interes deosebit pentru numirea cât mai rapidă a unor preoţi noi în zonă, făcând, în acelaşi timp, şi apeluri insistente de revenire a preoţilor plecaţi în 1940. În momentul sistării administraţiei româneşti însă, şi instituirii celei ruseşti, asistată de maghiari, aproape toţi preoţii au fost nevoiţi să se reîntoarcă în locurile din timpul refugiului, aşa încât începutul promiţător al activităţii lor a încetat[13]. Un lucru important de menţionat este faptul că eliberarea Ardealului de nord n-a dat curs din partea populaţiei româneşti la acte de răzbunare împotriva autorităţilor sau locuitorilor maghiari, deşi în timpul retragerii şi după plecarea autorităţilor româneşti, a fost provocată în repetate rânduri. Înlocuirea administraţiei româneşti cu cea sovieti-că, reprezenta un act din scenariul alcătuit de forţele comu-niste, menit să discrediteze autorităţile româneşti prin faptul că în cele trei luni de guvernare au acţionat în mod răzbunător pentru suferinţa îndurată în cei patru ani. În plus, Convenţia de Armistiţiu din 12 noiembrie lăsa loc de interpretări, care s-au potrivit acestui scenariu întocmit, şi al cărui rol principal era jucat de Comisia Aliată de Control dirijată de comuniştii ruşi, aflaţi în căutare de aderenţi şi susţinători. Astfel, perioada până la instalarea guvernului pro-sovietic din 6 martie 1945, prin conjugarea intereselor sovietice cu cele maghiare s-a ajuns la un nou val de teroa-re, la care au căzut victime - prin arestări, ameninţări, expulzări şi bătai – românii. La învinuirea de "a fi român" şi "ortodox" se adaugă acum, aceea de *„duşman al democraţiei"*, care în fond, putea să însemne orice. Astfel, cei reveniţi în septembrie au făcut cale întoarsă, termenul de reveniri religioase pentru români a încetat, preoţii ortodocşi au fost siliţi să plece, iar o parte din cei rămaşi sunt arestaţi, metodele de intimidare s-au intensificat, generând o crescândă atmosferă antiromânească. Cât priveşte starea de spirit a populaţiei româneşti rămasă pe loc, în convingerea că răul cel mare a trecut, aceasta trăia o profundă dezamăgire, după retragerea administraţiei româneşti. *„Deceptionaţi şi îngrijoraţi de ziua de mâine, - scrie pr. T. Sămărtean din Breţcu la 14 ianuarie 1945 zilnic sunt întrebat de cei cu care mă întâlnesc, oare ce va fi cu noi, şi când revin autorităţile române. În chestiunile pe care le au cu autorităţile [existente], mă duc cu fiecare în parte ca să nu fie insultat"*[14]. Din punct de vedere administrativ, chiar dacă graniţa se desfiinţase, cele două protopopiate ortodoxe române, unul

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cu sediul la Sfântu Gheorghe - administrat de preotul Alexandru Petruț– și altul cu sediul la Prejmer – administrat de preotul Ioan Ludu -, își continuă activitățile religioase și administrative în mod separat ca și până acum, - în condițiile anulării dictatului de la Viena și desființarea granței - existența protopopiatului de la Prejmer creat în contextul războiului nu își mai avea rațiunea. Deși au existat din partea preoților din parohiile cuprinse în protopopiatul de la Sfântu Gheorghe cereri numeroase privind reorganizarea protopopiatului anterioară anului 1940. prin desființarea celui creat în 1942 cu sediul la Prejmer, Arhiepiscopia Sibiului și I.P.S. Nicolae a considerat inoportună încă acestă reorganizare, cele două protopopiate ființând separat până în toamna anului următor. Înființarea Protopopiatului ortodox cu sediul la Prejmer a fost o măsură benefică pentru parohiile românești aflate dincolo de granița pusă în 1940. În timpul ocupației s-a căutat prin toate mijloacele contactul cu credincioșii ortodocși români, iar după august 1944, preoții de aici au făcut naveta pentru oficierea sfintelor liturghii, botezuri, înmormântări, parastase, acolo unde încă preoții plecați în 1940 nu reveniseră, pe fondul frământărilor de ordin politic din Ardealul de Nord. Motivele sunt subliniate și într-o analiză de sinteză a celor trei ani de activitate, întocmită la începutul anului 1945 de preot Ioan Ludu, în care se arată că înființarea protopopiatului cu sediul la Prejmer, a fost o necesitate care și-a adus roadele sale, strângând într-un mănunchi cele 21 de parohii, izolate și lipsite de conducerea lor legală, rea ducând-se viața bisericească normală în aceste parohii. Deși creat cu caracter provizoriu, prin faptul că Ardealul de nord a fost ocupat, după eliberare, „acesta a fost măcar nominal eliberat" și protopopiatul nostru a trebuit în mod firesc să ia sub ocrotire și să se îngrijească de bunul mers și de organizarea parohiilor din secuime, unde au putut pătrunde preoții noștri. Grija față de aceste parohii din Secuime constituie o problemă separată pentru protopopiat până atunci când, după intrarea autorităților române care este în curs, problema parohiilor și preoțimii din Secuime își va primi rezolvarea lor definitivă[15]. Lucrarea pornită în 1942 în acest protopopiat, a avut în vedere obținerea de ajutoare materiale pentru credincioșii de dincolo de graniță, adăpostirea celor care se refugiau, preoți si credincioși, consemnarea situației bisericilor etc. *"Preoții care au avut curajul să rămână acolo – scrie preotul protopop Ioan Ludu - s-au văzut fie fără credincioși, fie expulzati cu forța din parohiile lor, încât la un moment dat nu mai aveam în întreaga Secuime nici un preot ortodox în funcțiune, și eram bucuroși să putem trimete credincioșilor cel puțin cărți de rugăciune, apă sfințită, anaforă, și câte un cuvânt de îmbărbătare"*[16]. Evenimentele, ce au avut loc după luna august 1944, au afectat în bună măsură și activitatea protopopiatului de la Prejmer, prin prezența maselor de refugiați, prin retragerea armatelor române, prin intrarea armatei sovietice, prin schimbarea regimului, stânjenind activitatea bisericească. Corespondență bogată s-a purtat între protopopiatul de la Sfântu Gheorghe și Arhiepiscopia ortodoxă a Sibiului. Preotul Alexandru Petruț trimitea rapoarte amănunțite despre evoluția vieții religioase a românilor și greutățile existente în parohii. Dată fiind lipsa unui mijloc de transport, a banilor, pr. Alexandru Petruț nu se putea deplasa decât în parohiile din apropiere, astfel, majoritatea lor rămâneau necercetate iar lipsa de informații despre ele era mare[17]. Preoții numiți de Episcopia Clujului au fost lipsiți în toate aceste luni de salarii, situație foarte grea în condițiile în care alte surse de venituri nu existau. Poșta nu furniza în zonă colete sau bani. Primăria orașului Sfântu Gheorghe a refuzat să acorde parohiilor cantitatea de lemne care le era destinată în fiecare an pentru consum. Au existat în acest sens nenumărate cereri adresate de protopopiat, care au rămas fără rezolvare. Administrația rusească a fost doar începutul a ceea ce urma să vină în anii postbelici.

Note

1. Mitropolitul NICOLAE, „Mântuiește Doamne, poporul tău", Sibiu, 1945
2. Arhiva Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, Fond Manuscrise
3. Ibidem.
4. IOAN CIOLAN, Transilvania prigonită de unguri, Casa de Editură Petru Maior, Târgu Mureș, 1997, p.58
5. Arhiva Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, Fond Manuscrise p. 23
6. IOAN CIOLAN, op. cit. p. 56
7. Arhiva Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Român Sfântu Gheorghe, anul 1944, fila 37
8. Ibidem, fila 86
9. Ibidem, fila. 74
10. PETRE ȚURLEA, Monumente non grata, Falși martiri maghiari pe pământ românesc, București, 1996 , Editura Bravo Press, pp.18-19,
11. Arhiva Centrului Eclesiastic de Documenatre "Mitropolit Nicolae Colan", Fond Protopopiat Ortodox Român, Sf. Gheorghe, aniul 1944, fila. .86
12. Fond Protopopiatul Ortodox Român – Sfântu Gheorghe, anii 1944-1945 nr. 27, fila 775,
13. Idem
14.Arhiva Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitroppolit Nicolae Colan", Sf. Gheorghe, Fond Protopopiatul Ortodox Român Sfântu Gheorghe, anii 1944-1945, fila 534
15. Arhiva Centrului Eclesiastic de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", "Fond Protopopiatul Ortodox Român Prejmer, anii 1944-1945, fila 58
16. Arhiva Centrului de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Fond Protopopiatul Ortodox Român Sfântu Gheorghe, anii 1944-1945, fila 134
17. Arhiva Centrului de Documentare "Mitropolit Nicolae Colan", Fond Protopopiatul Ortodox Român Prejmer, anii 1944-1945, fila 768

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Zusammenfassung

Die Orthodoxe Kirche und die Rumänische lebenweise in Covasna unter den zeichen des Überganges und Unsicherheit

Die Unterlagen der damaligen Zeit, zeigen uns das nach der Befreiung des Sf. Gheorghe Stadtes, am 8. September 1944, im Landkreis die rumänische Verwaltung eingesetzt wurde. Es hat sich gezeigt das die rumänische Verwaltung kurz und ohne Autorität war; auf Grund eines Chaos, provoziert vom Rückzug der Armeen und Ebenfals von der Feindseligen Einstellung und Verweigerung der ungarischen Behörden die alten Stellungen zu verlassen. November 1944, bringt die Einsetzung der sovietischen Verwaltung mit, das alles wurde durchgebracht auf Grund einer Diskreditierung der rumänischen Verwaltung aus Siebenbürgen. Die sovietische Verwaltungsperiode hat sich in eine echte Terorzeit für die Rumänien verwandelt, der Höhepunkt wurde ereicht als Priester und Menschen aus der civil Bevölkerung des Covasna Landkreises inhaftiert wurdwn. Die Periode bis zur Einsetzung der prosovietischen Regierung am 6. März 1945, unter die Führung von Petru Groza, verbinden ebenfalls sovietischen und ungarischen Interessen, war eine der Voraussetzungen von daß, was später die Autonome Ungarische Region seien wird.

Violeta Pătrunjel
Muzeograf, Centrul Ecleziastic de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan",
Sf. Gheorghe, Str. Şcolii, nr. 2
Tel/Fax. 067/313534

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ETNOGRAFIE

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 367-376

Folclor muzical din Depresiunea Întorsura Buzăului II
Colindatul şi colinda - aspecte evolutive

Cadrul larg de manifestare cultural ştiinţific, pe care Centrul Eclesiastic de Documentare Mitropolit „Nicolae Colan", înfiinţat la Sfântu Gheorghe, în judeţul Covasna, după 1989 şi mai recent, îl oferă, de această dată, inclusiv etnologiei, a determinat reluarea, extinderea şi finalizarea unor cercetări mai vechi în zona Carpaţilor Răsăriteni. Astfel, a devenit posibilă publicarea în cel de al III-lea volum al noii reviste *„ANGVSTIA"*, a rezultatelor primei cercetări asupra folclorului muzical din depresiunea Întorsurii Buzăului[1]. Efectuată în cadrul Institutului de Folclor din Bucureşti, în anul 1949, de o echipă, alcătuită din câţiva reputaţi etnomuzicologi, aceasta lasă în urmă primele înregistrări cu fo-nograful, parte preluate pe disc, cuprinzând folclor muzical din zona Buzăului Ardelean. Ghidată de criterii deopotrivă ştiinţifice şi estetice, această primă culegere se remarcă printr-o diversitate tipologică satisfăcătoare, fără a excela însă, în nici un caz prin latura cantitativă. Desfăşurată strâns, pe parcursul a doar două zile, ea are meritul de a pregăti, cum se va constata, investigaţiile coreologice care vor începe în deceniul imediat următor. Acestea, cum era firesc, au scos la iveală pe lângă materialul coregrafic propriu-zis, melodiile de joc specifice. Deşi notate exclusiv di-rect, după auz, ele vor da o anumită consistenţă repertoriului instrumental provenit din zona Întorsurii. Nici una din culegerile al cărui obiectiv principal a fost cercetarea jocului, nu a reuşit să adauge vreo înregistrare sau notaţie directă cu material muzical aparţinând genului vocal. În aceste condiţii, repertoriul vocal, în special colindul, dar şi cântecul, vor apare într-o disproporţie nefirească în raport cu repertoriul instrumental de jocuri. De asemenea, colindatul, în general, şi colindatul în „ceată" nu apare suficient în in-formaţia etnografică.

În consecinţă, abordarea în primul rând a acestor aspecte, publicarea de materiale reprezentând melodiile de colind şi de cântec propriu zis este întru totul oportună.

În general, materialele, pe care le vom reţine în această lucrare şi care vor constitui baza analizei noastre, sunt excerptate dintr-un material mai amplu rezultat în urma culegerilor efectuate de noi începând cu anul 1967, în satul natal Floroaia Mică (localitate asimilată oraşului Întorsura Buzăului). În legătură cu aceste culegeri, se cuvine să adăugăm câteva detalii în plus. Ele au avut mult timp un caracter oarecum simptomatic (desfăşurate în timpul vacanţelor, a scurtelor reveniri în zonă), s-au întins de-a lungul unei perioade ce a depăşit mai bine de un deceniu. În absenţa unui aparat de înregistrare, întregul material muzical a fost notat direct, după auz. Ulterior, doar o parte a fost înregistrat şi transcris. Oricum, culegerile noastre au căpătat rigoarea cuvenită în momentul în care decizia de a ne apropia de cercetarea etnomuzicologică a fost definitivă. Dar sedimentarea lentă a materialului a fost determinată în cea mai mare parte de noul cadru socio-cultural; de efectele modernizării, ale industrializării şi navetismului şi, nu în ultimul rând, de efectele politicii culturale bine cunoscute, care au afectat, în general, tradiţiile, folclorul şi implicit rezultatele cercetării. Zona Buzaielor a scăpat în final de cooperativizare, datorită caracteristicilor solului şi reliefului. Dar aşezarea geografică şi finalizarea în deceniul al patrulea a căii ferate, care o leagă de Braşov, îi asigură o deschidere şi permeabilitate, inclusiv culturală. Efectele gramofonului, ale radioului şi ale spectacolelor de folclor susţinute cu ritmicitate, de noile ansambluri profesioniste în cadrul căminelor culturale din centrele comunale, se resimt intens în preajma anilor '70. Prestigiul noului cântăreţ de muzică populară este în continuă creştere. Format sau reciclat în conservatoarele populare sau academice în urmă cu două decenii, el a devenit de o bună bucată de vreme modelul la care aspiră bunii cântăreţi întorsureni. Valorificarea folclorului sub presiunea politicii culturale obediente şi a unei concepţii estetizante, care operează prin selectări, amputări şi prelucrări, a reuşit să modifice sau să altereze concepţia şi tradiţia rurală. Repertoriul muzical vehiculat de profesioniştii orchestrelor de muzică populară, de soliştii pe care îi acompaniază, anulează interesul localnicilor pentru repertoriul muzical folcloric al zonei. Cel puţin deocamdată, nu s-a instalat pasivitatea în ceea ce priveşte practica cântării vocale: la petreceri, la nunţi, în mod deosebit, se cântă individual sau în grup. Bunii cântăreţi se străduiesc să redea cu fidelitatea posibilă repertoriul unor cântăreţi preferaţi în zonă (Ion Cristoreanu, Felician Fărcaşu, Lucreţia Ciobanu). Primele genuri abandonate, care vor alcătui ceea ce folcloristica numeşte *„fondul pasiv"* sunt cântecele cu texte adecvate dramatismului războiului sau cătăniei, cărora li se adaugă acum, cântecele cu text liric şi de dragoste (va supravieţui un timp, cântecul miresii). Aşa cum se cunoaşte, în general, colindatul şi colinda împărtăşesc o condiţie cu totul diferită în comparaţie cu cântecul şi alte câteva genuri muzicale folclorice. În anii '50, colindatul este interzis iar în ceea ce priveşte valorificarea scenică, colinda este de acum un gen discriminat. Ea îşi face loc în repertoriul cântăreţilor profesionişti mult mai târziu. Drumul ei spre scenă este pregătit, iată, de unii cântăreţi amatori şi grupuri vocale, care cu acceptul unor folclorişti membrii în juriile de concurs, aduc în festivalul de folclor (vezi Festivalul Naţional „Cântarea României") colinda cu text laic (colinda cu text religios va fi reabilitată după 1989).

În momentul în care ne desfăşurăm culegerile colindatul în *„ceată"*, foarte bine reprezentat în primele decenii ale secolului, dispăruse de mai multă vreme. Colindatul, în general, lipsit de opulenţa de altădată, se menţine, totuşi, în forme relativ diverse, deşi degradate. Înaintea deceniului şapte, încă mai funcţionează răzleţ grupurile de *„băbari"* (alcătuite din maturi, cândva practicanţi ai colindatului în *„ceată"*). De asemenea, *„urăţii"* - tineri adolescenţi şi nu numai, deghizaţi în ţigani, cu feţele vopsite - colindă la rude şi la vecinii din sat. Cei care nu renunţă cu totul la colindat până în momentul de faţă sunt ţiganii; ei îl

www.cimec.ro / www.mncr.ro

folosesc ca pe o modalitate eficientă a cerşetoriei mascate. Tot aceştia până la o vreme păstrează unele tipuri rare de colind (unele cu text laic). Românii preferă, de multă vreme, colindul cu text religios, înrudit cu cântecul de stea, şi în general, producţiile noi direct influenţate de cântarea bisericească. În general, se colindă în grupuri alcătuite ad-hoc după criterii familiale comunitare (ţiganii colindă adesea individual). Este o evidenţă faptul că, în pofida interdicţiilor exercitate cu un plus de intensitate în preajma aceleiaşi perioade a anilor '50, ca urmare a unui ateism mai puţin real şi mai mult mimat, colindatul nu a dispărut cu totul; chiar dacă el nu a reuşit să redobândească formele anterioare perioadei de stagnare ce a caracterizat anii războiului şi cei care au urmat. Efectele noii politici ateiste le-am constatat însă, nu mai departe decât în culegerea efectuată în anul 1949 în cadrul Institutului şi pe care le-am comentat în lucrarea din volumul anterior al revistei *„Angustia"*[2]. Semnalam atunci nu doar un interes redus pentru culegerea datelor despre colindat, cât mai ales, prezenţa unei producţii de-a dreptul bizare, *„un colind cu text nou"*, cum l-am numit printr-o extensie a ceea ce folcloristica contemporană a trebuit să considere *„cântecul nou"*. De altfel, în aceeaşi culegere am reuşit să aflăm în notaţiile directe un singur colind, pe care-l vom regăsi şi în materialul de faţă[3] (este vorba de o variantă a colindei *„Când cina Cristos la masă"*).

Notarea colindelor din culegerea noastră în preajma sărbătorilor de iarnă, s-a dovedit a fi un factor favorizant. Am constatat, o dată în plus, că atmosfera, pe care o degajă sărbătoarea Crăciunului, în special, antrenează memoria afectivă a vârstnicilor, care au părăsit de multă vreme practica colindatului. Astfel, informaţiile despre colindatul în *„ceată"*, pe care le-am inclus în această lucrare, ne-au fost oferite de doi bărbaţi în vârstă. La fel, colindele, care reprezintă segmentul majoritar, au fost notate de la femei mature sau vârstnice, cu puţine excepţii. Trebuie să adăugăm că un număr de cel puţin şase colinde le-am asimilat noi înşine în copilărie şi adolescenţă.

Revenind asupra calităţii şi semnificaţiei lucrului nostru, în ansamblu, trebuie să precizăm că până la un punct, acesta s-a constituit într-un exerciţiu liber de culegere a folclorului şi într-o experienţă utilă. Rezultatele finalizate ale investigaţiilor noastre ar putea fi plasate alături de cele care aparţin insiderilor etnomuzicologiei, care s-au lăsat atraşi inclusiv de folclorul locurilor natale. În cazul de faţă, putem afirma că, de altfel, calitatea de insider, dublată la vreme de aceea de etnomuzicolog, şi-a probat din anumite puncte de vedere eficacitatea. Ea a fost cea care ne-a permis transformarea unor rude apropiate şi consăteni înzestraţi cu reale calităţi vocale, în *„subiecţi"*, *„informatori"* (de folclor) atunci când s-au dovedit a fi depozitari ai unor informaţii sau producţii muzicale folclorice valoroase.

Publicarea rezultatelor investigaţiilor personale în zona Întorsurii sunt oarecum întârziate, având în vedere că cel puţin materialul, la care ne vom referi în continuare, a fost cules înainte de 1979. În absenţa unui proiect de cercetare al Institutului de Folclor pentru zona Carpaţilor de Curbură, care întârzie, decizia d-lui Ioan Lăcătuşu, directorul Centrului Ecleziastic de Documentare, de a publica în paginile noii reviste, *„Angustia"*, întregul material cules de noi în acest teritoriu al judeţului Covasna, s-a impus o revizuire a materialului cules şi adăugarea amendamentelor cerute de normele metodologice ale noii etnomuzicologii. Având în faţă un material notat după auz, trebuie asumate toate insuficienţele, care decurg dintr-o asemenea notaţie: lipsa variaţiilor şi, desigur, o mai mare relativitate în ceea ce priveşte ritmul, unele detalii melodice, şi valorile metronomice.

În notarea acestora din urmă, am recurs în mod inevitabil la variantele personale, având în vedere că întregul material muzical a fost asimilat de noi odată cu notarea directă.

*

Materialul, pe care îl vom analiza în continuare, este alcătuit dintr-o informaţie cuprinzătoare despre colindatul în *„ceată"*, care înglobează textul unei oraţii *„la colac"*, o zicală adresată vătaşilor, şi cele două colinde religioase încadrate la un moment dat în obicei. Celor trei texte muzicale li se adaugă un număr de 10 colinde. În formularea unor observaţii asupra colindatului în *„ceată"* şi a unor precizări de ordin tipologic apelăm, de această dată, la lucrarea *„Colinda Românească"* elaborată de Monica Brătulescu. Textele muzicale sunt însoţite de o analiză structurală, care încearcă evidenţierea celor mai semnificative elemente de ordin morfologic. Pentru a surprinde raportul dintre textul literar şi strofa melodică vom marca în stânga textului literar dactilografiat, numărul strofei, al versului, însoţit - eventual - de semnele de repetiţie, şi rândul melodic, având în vedere conţinutul formal. În dreapta textului dactilografiat, între paranteze, este notat numărul de silabe. Colindatul în *„ceată"* a supravieţuit, în special, în memoria celor care în tinereţe au practicat obiceiul, ocupând în scenariul acestuia roluri importante, cum este spre exemplu, cel de *„vătaş"*. Încercarea, pe care directorul Gheorghe Bularca o făcea în preajma anilor '70, de a prelua obiceiul pentru a-i specula, mai cu seamă, latura pecuniară, s-a dovedit a fi un stimulent pentru memoria colindătorilor de altădată. Astfel, Gheorghe Baciu, poet popular bine cunoscut, îşi reaminteşte textul colăcăriei, *„zoritu"* sau zicala adresată vătaşilor şi colindele, în timp ce Popica Alexe ne oferă o sinteză a întregului obicei.

„*Obiceiul* - ne relatează acesta din urmă (colindatul sau *„zoritul"*) - *se practică în ajun şi în ziua de Crăciun. În 6 decembrie, în ziua de Sf. Neculai, se făcea un bal. Şi la bal, se alegeau „vătaşii" din anumite zone ale satului, cei mai buni şi mai talentaţi flăcăi, în număr de şase, şapte. Ei urmau să organizeze jocurile în toate sărbătorile, începând cu 26 dec. până la 7 ianuarie, de Sf. Ion. Pe toată perioada angajau muzicanţi. Se repeta înainte, după ce se fixa repertoriul de colinde religioase şi „zoritu". Se cânta unu sau două colinde (unde era fata mai frumoasă sau vorbea cu careva din vătaşi). După colind urma cerutu colacului, adică un fel de monolog spus de unu dintre vătaşi.*

Măi feciori făcători
Staţi şi ascultaţi,
Vedea-v-aţi săturaţi,
De vin de pahare,
De pită coaptă-n căldare.
Uite aici s-arată
Jupân gazdă,
C-un dar mândru şi frumos,
Parcă-i rupt din faţa lui Cristos!
Un colac de grâu curat.
Dar vouă nu vi să pară
Că v-a dat jupânu gazdă,
Un colac de grâu curat.
Vi se pare că v-a dat stogu cu totu.
Dar, până face stogu cu totu,
Mult roboteşti şi mult năcăjeşti.
Multe lemne strică
Şi multe pietre ridică.
Şi s-alege cu mai nimică.
Aveţi ficiori gură a mulţămi Dumnealor?
-Foarte mulţumim Dumnealor!
-Dup'un dar cu alt dar.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Doi trei gălbiori pă masă,
-Să fii gazdă sănătoasă!
Aveţi ficiori gură a mulţumi Dumnealor?
-Foarte mulţămim Dumnealor!
Dup'un dar cu alt dar.
Un corac de prescură,
Un pahar de beutură.
Aveţi ficiori gură şi mulţumiţi Dumnealor!
-Foarte mulţămim Dumnealor!

După asta, unu dintre vătaşi, cel mai apropiat de gazdă sau cel care vorbeşte cu fata, lua după masă sticla cu ţuică, închina cu gazda, turna câte un pahar celorlalţi flăcăi şi restu-l turna în ploscă. (Fiecare vătaş avea ploscă de două-trei kilograme care la terminatu zoritului rămânea plină, până a doua zi de Crăciun seara, când vătaşii cinsteau cu rachiu din ploscă şi cu colac pe toţi din sala de joc (şi care erau tot cei care-i primiseră să-i colinde). Dar tot acasă la gazdă, după ce mulţămeau, luau colacul după masă şi-l băgau în dăsaga unui om mai în vârstă, numit „iapă" (acesta îl băga mai apoi într-o dăsagă mai mare, în care aduna toţi colacii). Când să umplea dăsaga o lăsa la unul dintre vătaşi acasă şi o umplea mai departe. Banii după masă, îi aduna un „casier". Cu banii se plătea muzica pentru jocu-rile din toate sărbătorile (fără ca cei care i-au primit pă „zo-ritori" să mai plătească la joc). După asta, să juca acasă la gazdă un joc în care intra şi fata şi gazda (dacă avea). După joc toţi flăcăii să strân-geau în jurul mesii şi cântau:

I	1	A	Măi suse vătaşc
	2	B	Scoală de la masă
II			Şi te vătăşeşte
			Şi te mulţumeşte
III			De dar de pahare,
			De colac de grâu
IV			Şi de-o fi de grâu,
			Să ne luăm de brâu.
V			De-o fi de secară,
			Noi pe uşă afară.
VI			Cea gazdă bătrână
			Rămâî, noapte bună.
VIII			Cea gazdă frumoasă,
			Rămâi sănătoasă.
			La anu şi la mulţi ani!"

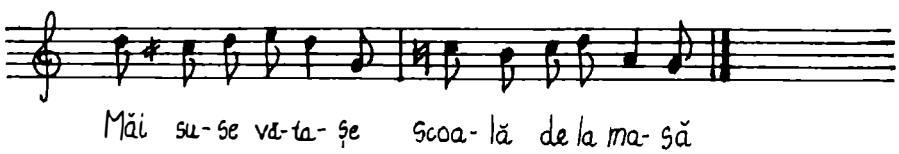

Analizând conţinutul obiceiului, în forma în care ne-a fost redat, în comparaţie cu unele date sintetizate de Monica Brătulescu în lucrarea citată, remarcăm consistenţa colindatului în „*ceată*, aşa cum a fost practicat în zona Întorsurii, probată de amploarea scenariului, riguros structurat, de numărul mare de personaje. Denumirea de „*zorit*" atribuită acestei forme de colindat, trebuie să ne sugereze momentul desfăşurării colindatului propriu zis[5]. Deşi informaţia din teren nu face precizări în legătură cu spaţiul în care se desfăşoară colindatul, este sigur că alegerea locului este, în general, elastică fiind determinată de amploarea cetei şi alte condiţii specifice fiecărei gospodării.

Exemplul muzical anterior are o funcţie precisă în desfăşurarea obiceiului: acesta reprezintă momentul final al colindatului. Dat fiind funcţia de comandă, el poate fi comparat cu unele strigături de joc.

Melodia simplă este alcătuită din două rânduri melodice, cu un ambitus de sextă, dezvoltând structuri pentacordice asociate cu salturi ample de cvintă, cvartă şi mers treptat. Cadenţa este invariabil pe sunetul *Sol*. Versurile sunt inegale, de cinci, respectiv şase silabe iar ritmul este giusto-silabic.

Următorul colind redat de Gh. Baciu, „*Aste case mari şi 'nalte*", este nelipsit, se pare, în cadrul obiceiului. Textul literar aparţine categoriei biblice apocrife, tipul 176 - „*Maica Domnului cu pruncul în braţe*", varianta A („*Pentru a potoli pruncul care plânge, Maica Domnului îi oferă două mere (...) cheile raiului(...)*"). Conform bibliografiei, care însoţeşte această variantă, ca este extrem de răspândită nu numai în Transilvania, dar şi în sudul ţării[6]. Melodia alcătuită din trei rânduri melodice (cel de al treilea cu funcţie de refren) are un ambitus de sextă, reprezentând o hexacordie mixolidică cu substrat pentatonic. Versurile inegale sunt octosilabice şi heptasilabice, iar ritmul giusto-silabic. Planul cadenţelor este (*Re-Sol-Re*).

I	1	A	Aste case mari şi'nalte	(8)
	2	B	Dar în ele cine şade,	
		C_{rf}	Domeleu şi Domn din cer(x)	(7)
II	/:3:/	A B	Şade Maica şi cu Fiul	
III	/:4:/		Fiul plânge tânguieşte	(8)
IV	5		Maica Sfântă aşa-I grăieşte:	
	6		-Taci Tu Fiule nu mai plânge	
V	/:7:/		Că de toate ţi-oi aduce.	
VI	/:8:/		Două mere d-aurele,	
VII	/:9:/		Ca să te joci Tu cu ele,	
VIII	/:10:/		Şi cheile raiului.	(7)
IX	/:11:/		Ca Tu raiul să-I descui.	

x - refrenul plasat invariabil după al doilea rând melodic.
xx - Gh. Baciu susţine că ambele melodii prezentate, sunt cântate de vătaşi

www.cimec.ro / www.mncr.ro

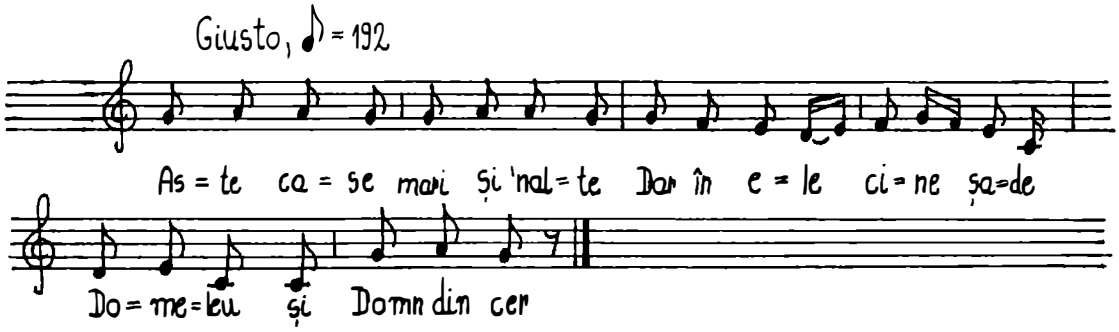

*

„Soacra rea" este cules de la Georgeta Băilă (Tudorache) de 28 de ani. Acest tip are o răspândire restrânsă, dacă urmărim trimite-rile din tipologia lucrării citate. Textul aparține categoriei de colindă-baladă, Tip 202 (*„Soacra flămânzește nora lăsată în grijă de fe-ciorul plecat la oaste"*)[7]. Strofa melodică are, de această dată, patru rânduri melodice. Ambitusul melodiei este de cvintă, cu o structură pentacordică. Planul cadențelor este o pendulare între treptele a 3-a și a 1-a (*Fa-Re-Fa-Re*), impunând caracterul minor și pendularea major-minoră. Versurile inegale sunt hexasilabice și pentasilabice, ritmul giusto, combinând grupările pirice cu cele iambice și troheice.

I	/:1:/	A B	E o casă-n vale,	(6)
	/:2:/	C D	Cu ferestre-n soare.	
II	/:3:/		Și-n ea cine șade,	
	/:4:/		Soacra și cu nora.	
III	/:5:/	A B	Nora-i cam bolnavă,	
	6	C	-Soacră, socrioară	
	7	D	Dă-mi un pic de apă.	
IV	/:8:/		-Las'să vie prânzu.	
	9		-Prânzu a venit,	(5)
	10		Apă n-am primit.	
V	/:11:/		- Las'să vie cina,	
	12		- Pân' să vie cina,	
	13		Mi-ai aprins lumina.	

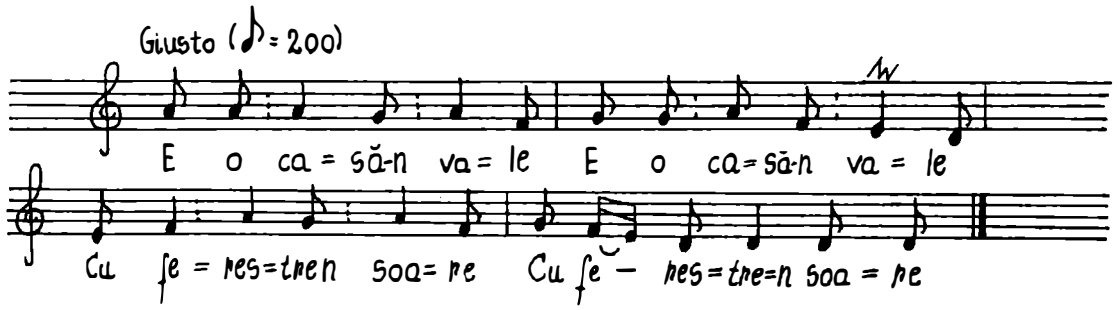

*

„Am plecat la colindat", asemenea colindei anterioare, are un text laic, care o înscrie în prima categorie a *Colindelor protocolare*, Tipul 7 - *„Gazda pleacă la vânătoare"*, (*...„să vâneze căprioare, iepurași"*). Acest colind, posibil cel mai cunoscut în zonă, este răspândit nu numai în Transilvania, dar și în Moldova (vezi tipologia lucrării citate)[8]. Melodia din trei rânduri melodice, are refrenul plasat după primul rând melodic și este un vers acatalectic de șase silabe, subdimensionat față de textul propriu-zis alcătuit din versuri inegale de șapte și opt silabe. Ambitusul melodiei este de octavă scara, o hexatonie, altfel spus, o pentacordie majoră extinsă în registrul grav cu o cvartă (*Sol-Re*). (Structură pentatonică, eliptică de treapta a V-a, sunete finale, de cadență, sunt: *Sol-Si-La*). Ritmul este măsurat, stilul silabic, lipsit de sunete melodice și orice melism.

I	1	A	Am plecat la colindat	(7)
		B_{rf}	Măruț mărgăritar	(6)
	2	A_{var}	Pă la curți[x] mari dă boieri.	(8)
II	3		Da boierii-s duși d-acasă,	
	4		Că s-au dus la vânătoare,	
III	/:5:/	A A_{var}	Să vâneze căprioare.	
IV	6		Căprioare n-au găsit,	(7)
	7		D-au găsit un pui dă leu.	
V	8		Tinse pușca să-l împuște,	(8)
	9		-Domnule nu mă-mpușca,	(7)
VI	10		C-am venit la dumneata,	
	11		Să-mi dai un pahar de vin,	
VII	12		Și-o felic de lipie	(8)
	13		La toți de folos să fie,	
	14		La mulți ani cu bucurie!	

[x] - căși

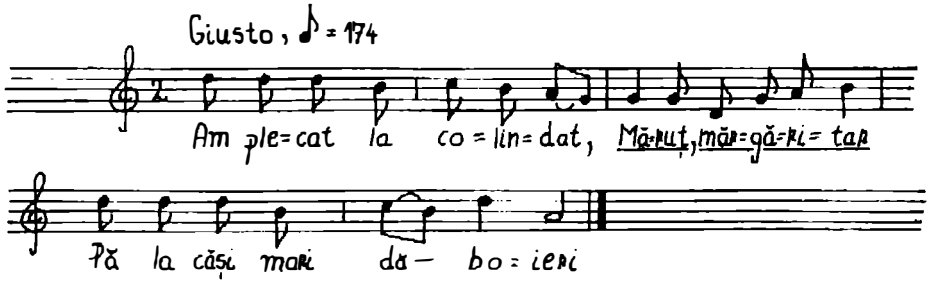

www.cimec.ro / www.mncr.ro

*

„Pă la toarta cerului", notat de la Zmaranda *„lu Pităru"* (ţigancă), este o colindă cu un text inclus de M. Brătulescu, în categoria *Edificatoare şi moralizatoare* (VII) şi aparţine tipului 162 - *Deplângerea păcatelor omenirii*[9] (vezi şi tipul 176 C, cu un conţinut apropiat). Strofa melodică are patru rânduri melodice, cuprinzând două refrene plasate după primul, respectiv al doilea rând melodic. Refrenul cu structură melodică diferită are un vers pentasilabic, în timp ce versurile propriu-zise sunt inegale de şapte şi opt silabe. Melodia are un ambitus de sextă şi o structură de hexacordie majoră, lăsând să transpară sub-stratul pentatonic, probat de cadenţele de la sfârşitul rândurilor melodice care afirmă picnonul (*Sol-Sol-La-Si*). Ritmul giusto este rubatizat în segmentele finale ale melodiei şi datorită interpretării individuale în cazul de faţă, care aduce câteva elemente melodice în plus şi unele ornamente.

I	1	A	Pă la toarta cerului,	(7)
		B_{rf}	Ziuărel de zi	(5)
	2	C	Şade Maica Domnului,	
		D_{rf}	Ziuărel de zi	
II	3		C-un pahar galbin în mână,	(8)
	4		Tot închină şi suspină.	
III	5		Îngerii la Ea venca,	(7)
	6		-Ce-i Maică cu Dumneata?	
IV	/:7:/		De tot închini şi suspini.	
V	8		-Cum să nu-nchin şi suspin,	
	9		Că sunt oameni pre pământ,	
VI	10		Cum se scol de dimineaţă,	(8)
	11		Nici nu să spală pre faţă,	
VII	12		Şi pleacă la făgădău,	(7)
	13		Suduie pre Dumnezeu.	
VIII	14		Nu le frică c-o trăzni	
	15		Şi-o trăzni, şi-o fulgera.	
IX	/:16:/		Şi pă toţi i-o cutrupa.	
X	17		Da, mi-e milă dă prunci mici,	
	18		Că rămân prea năcăjiţi.	

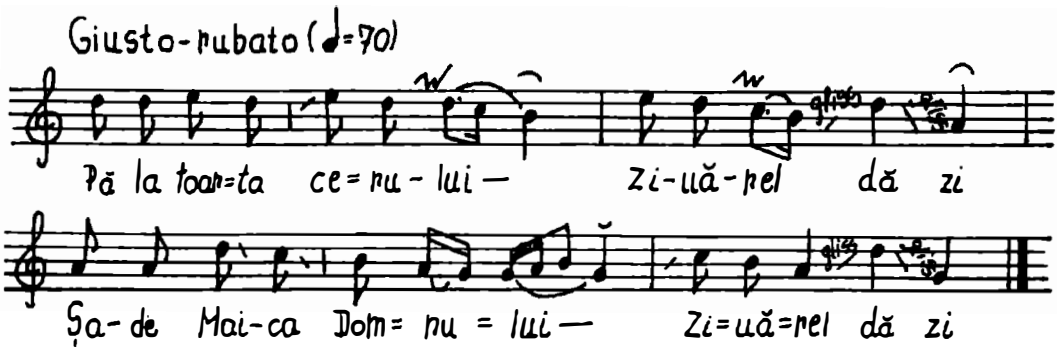

*

Colindul *„Sub cel deal din răsărit"* a fost notat în 1969, de la Maria Rohan. Textul *Biblic-Apocrif*, Tip 176 este o variantă a subtipului 176 A[10], înrudit cu un colind deja prezentat, *„Aste case mari şi 'nalte"*. În cazul celui de faţă melodia este complet diferită. Alcătuită din trei rânduri melodice - cel de al doilea rând fiind un refren - are un ambitus de sextă. Structura de hexacordie majoră (mixolidică) debutează cu un trison, un mers arpegiat afirmând pregnant trepta a V-a, *Re*-ul, care poate fi considerat sunetul real de cadenţă pentru primul rând melodic, *Mi*-ul fiind un sunet de pasaj. În acest fel, planul cadenţial ar putea fi: (*Re-(mi)-Sol-La*) sugerând în subsidiar un pentatonic I. Refrenul este catalectic-pentasilabic, în timp ce versurile propriu-zise inegale sunt heptasilabice şi octosilabice, urmând o înşiruire în care se impune acesta din urmă. Ritmul giusto este dominat de dipodiile piricc, la care se adaugă grupări troheice parţial alterate. Stilul este exclusiv silabic.

I	1	A	Sub cel deal din răsărito	
		B_{rf}	*Vântu-mi bate lino*	(5)
	2	C	Este-o casă foarte mare	(8)
II	3		Cu uşile jos la vale	
	4		Cu ferestre luminate.	
III	5		Da în ele cinc şade,	
	6		Şade Maica şi cu Fiul.	
IV	7		Fiul plânge tânguieşte,	
	8		Maica Sfântă -aşa-i grăieşte,	
V	9		-Taci Tu Fiule nu mai Plânge,	
	10		Că de toate Ţi-oi aduce	
VI	11		Două mere d-aurele,	
	12		Ca să Te joci Tu cu ele.	

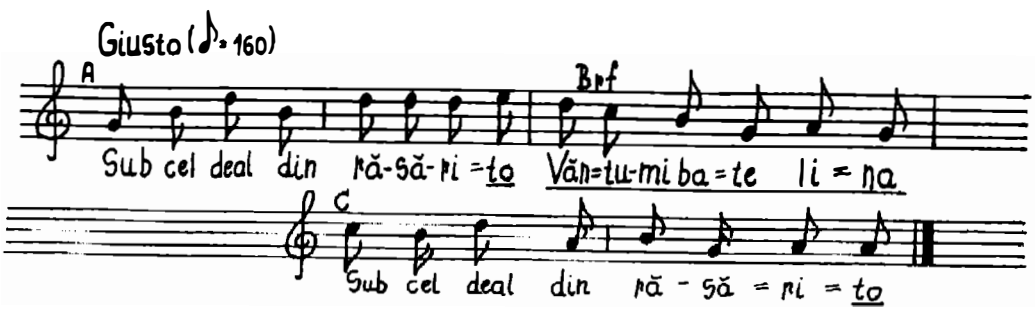

www.cimec.ro / www.mncr.ro

*

Colindul *„Duminică pe la prânz"* a fost notat, de asemenea, de la Maria Rohan. Acesta şi-a găsit ceva mai greu locul în tipologia lucrării *„Colinda Românească"*. Plasat totuşi în categoria *Protocolarelor*, el ar putea fi asociat ca un nou subtip al Tipului 10 - *„Gazda şi porumbeii"*[11]. Strofa melodică, din patru rânduri, prezintă din nou două refrene plasate după primul şi al doilea vers. Ambitusul de octavă al melodiei este rezultatul extensiei la octavă a subtonului (VII), care nu anulează însă, structura de heptacordie eolică. Deoarece linia melodică combină mersul treptat cu salturile de cvartă, cvintă, terţă, ea crează impresia unei tonii. Planul cadenţelor la sfârşitul rândurilor melodice este (*La-Si-La-La*), cadenţa finală includzând subtonul. Versurile inegale alternează liber: refrenul de şase silabe şi versurile propriu-zise de şapte şi opt silabe. Ritmul este măsurat şi impune grupările binare, iar stilul este silabic.

I	1	A	Duminică pe la prânz	(7)
		B_{rf}	*Râurel de ploaie*	(6)
	2	A_{var}	Zburau doi porumbi pe sus	(7)
			Râurel de ploaie	
II	3		Un porumb şi-o porumbiţă	(8)
	4		Pe porumb îl cheamă Niţă.	
III	/:5:/		Pe porumbiţă Marița.	
IV	6		Marița lână spăla.	
	7		Niţă pe-acolo trecea.	(7)
V	8		-Dă-mi şi mie-un smoc de lână	(8)
	9		Să-mi fac o mănuşă-n mână.	
VI	10		-Ba io lână nu ţi-oi da,	
	11		Că mie-mi trebui lâna,	
VII	12		Ca să-mi fac un ştioi[x] pe pat	(7)
	13		Să îl dau peste bărbat.	

[x] - ştioi = ţol, pătură

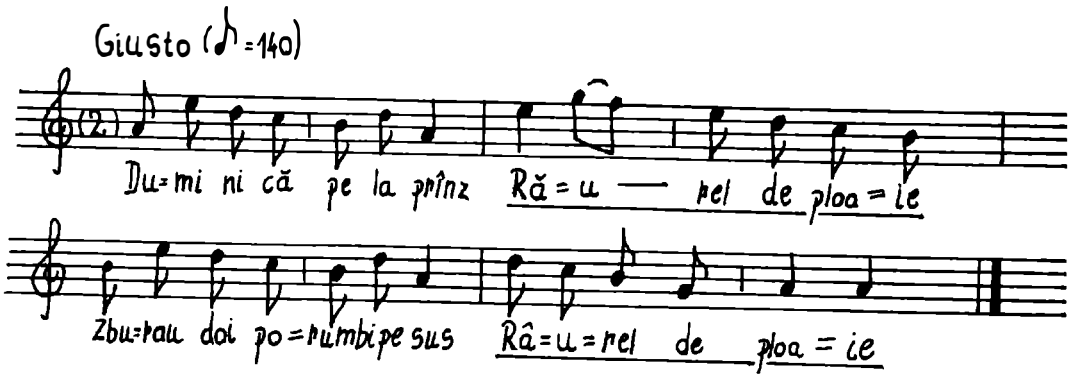

*

Următorul colind, *„Pe un plai scăldat în soare"*, a fost cules de la Elena Bularca (Băilă) de 43 de ani, în anul 1978. Textul *Biblic-Apocrif* aparţine de Tipul 168 - *„Maica Domnului, ostilitatea şi bunăvoinţa pomilor şi dobitoacelor"*, fiind un subtip al acestuia înrudit, totuşi, cu Tipul 168 C - (*„Plopul şi caii se arată ostili, în timp ce boii (bradul lipseşte în varianta noastră) sunt binevoitori. Maica pedepseşte ostilitatea prin blestem şi răsplăteşte bunăvoinţa prin binecuvântare"*)[12]. Acest colind are trei rânduri melodice şi este lipsit de refren. Cu un ambitus de octavă el are o structură diatonică ioniană. Desigur în funcţie de intenţiile analizei care-şi propune anumite speculaţii am putea să observăm, spre exemplu, că incipitul primului rând melodic are o anumită legătură cu o structură acustică. De asemenea, plasarea melodiei pe o scară, de *Sol*, ne aduce în ultimul rând melodic, mult râvnitul picnon. Oricum, este interesant să constatăm cu ţesătura celor trei rânduri melodice se reduce, în sensul propriu al cuvântului, de la o heptatonie (determinată de absenţa lui *La*) la o hexacordie (vezi rândul melodic II) şi ajunge la o tatracordie în cel de al treilea rând melodic. Sunetele de cadenţă sunt (*Si-Si-Sol*). Versurile inegale catalectice şi acatelectice de opt şi şapte silabe alternează liber. Ritmul giusto silabic are la bază combinaţia dintre un piric şi un spondeu (ionic minor) alterat pe alocuri de valori cu punct. Stilul uşor melodizat pe o melodie cu contur crenelat adaugă câteva ornamente. (apogiaturi, mordente).

I	1	A	Pe un plai scăldat în soare	(8)
	/:2:/	B C	Pe câmpie numai floare,	
II	3		Maica Sfântă a lui Isus,	(7)
	/:4:/		Rătăceşte-n jos şi-n sus	
III	5		Cât-un loc să se-odihnească,	(8)
	/:6:/		Pe micuţ unde să-l nască.	
IV	7		La un plop cu frunza deasă,	
	/:8:/		Maica Sfântă se aşează	
V	9		Plopu frunza-şi clătina,	(7)
	/:10:/		Maica hodină n-avea.	
VI	11		- Firea-i plopule să fi,	
	/:12:/		De mine afurisit	
VII	13		Şi de mine pre pământ	
	/:14:/		Şi de Domnul tău cel Sfânt.	
VIII	15		La un grajd cu boi soseşte,	(8)
	16		Caii rod fac tropot mare,	
	17		Maica hodină nu are.	
IX	18		- Fire-aţi cailor să fiţi,	(7)
	/:19:/		Şi de mine-afurisiţi,	
X	20		Toată ziua să mâncaţi,	
	/:21:/		Şi să nu vă săturaţi	
XI	22		Nima-n ziua de Ispas	
	/:23:/		Şi-atuncea numa un ceas.	
XII	24		La un grajd cu boi soseşte,	
	/:25:/		Maica Sfântă poposeşte.	
XIII	26		Boii suflă s-o-ncălzească,	
	/:27:/		Pe micuţu pui să-L nască.	

www.cimec.ro / www.mncr.ro

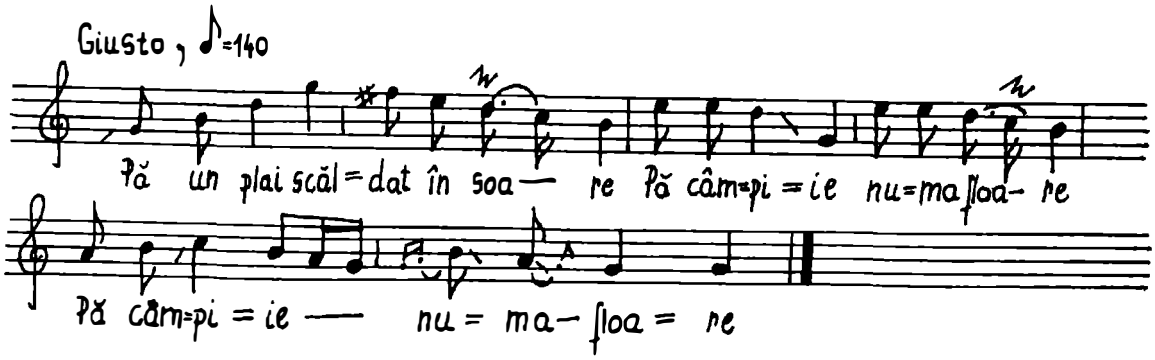

*

Colindul *„Când cina Cristos la masă"* este unul dintre cele mai vehiculate în zonă. Cu un text *Biblic-Apocrif*, el se asociază Tipului 184 - *Vânzarea lui Iuda* (*„Iuda vinde pe Isus pentru treizeci de arginţi. Întreaga natură se întristează"*)[13]. Cele patru rânduri melodice dezvoltă un ambitus de septimă şi o heptacordie mixolidică, sugerând, fireşte, relaţia cu pentatonicul anhemitonic I. Cele patru rânduri cadenţează astfel: (*Re-Sol-Sol-Sol*). Remarcăm *Fa*-ul ca sunet de pasaj între primul şi al doilea rând melodic, precum şi cadenţa finală *„dublă"*(?) (sol-ul apare aici de trei ori(!)). Versurile inegale octosilabice şi heptasilabice urmează o alternanţă liberă. Ritmul giusto grupează simetric celule pirice şi troheice determinând structuri dipirice şi ditroheice.

I	1	A	Când cina Cristos la masă,	(8)
	2	B	Iuda a intrat în casă.	
	3	C	-Daţi-mi treizeci de arginţi,	(?)
	4	D	Că vi-l dau să-l răstigniţi.	
II	/:5	A C	Nici n-au pus arginţi jos,	
	6:/	B D	Pe Isus din rai l-au scos.	
III	/:7		L-au purtat cât l-au purtat,	
	8:/		Pân la casa cea de sfat.	
IV	/:9		A curs apă, şi cu sânge,	(8)
	10:/		Cerul a-nceput a nlânge.	

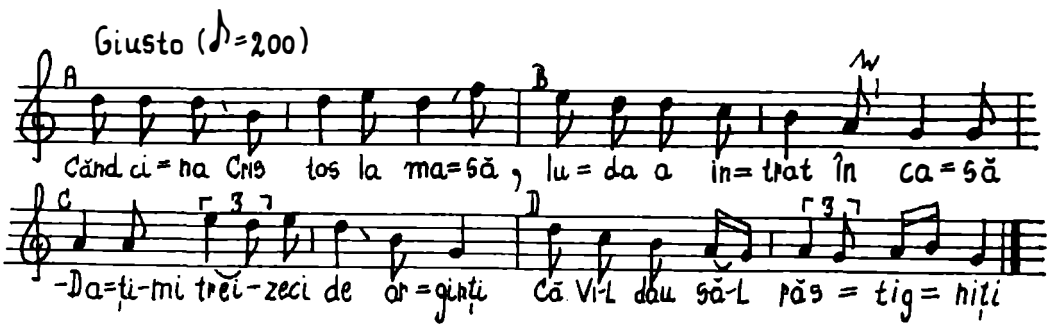

*

„Mulţumim 'Suse Cristoase"[14] este titlul celor două colinde care urmează şi care, înrudite la nivelul tipologiei textului literar, sunt complet diferite din punct de vedere muzical. Din nefericire, textul este redus în momentul de faţă la o singură strofă (în realitate el este ceva mai întins dar nu foarte amplu). Deşi incomplet, acesta ne oferă unele sugestii, credem, legate, cum ar fi spus autoarea Monica Brătulescu, de momentul desfăşurării colindatului. (În acest sens, am putea invoca şi refrenul *„zuorel de zi"* dintr-o colindă anterioară). Trebuie să remarcăm că doar colindatul în *„ceată"* poartă numele de *„zorit"*; în zona Întorsurii neexistând după cunoştinţa noastră *„colindă de zori"*, la care ce se referă autoarea volumului *„Colinda românească"*. Nu este imposibilă o relaţie a denumirii colindatului cu *„tema vestirii naşterii"* prezentă în repertoriul de colinde abordat[15] sau cu *„tema revărsatului"*. Deşi incomplete, colindele la care ne referim sugerează întru câtva relaţia cu o asemenea tematică (*„Mulţumim 'Suse Cristoase/ Mult ne-i dat zuori frumoase/ Şi zile prea luminoase"*, sau în următorul colind, *„Mulţumim 'Suse Cristoase/ Mult ne-ai dat zile frumoase/ Dimineaţa lui Crăciun"*). Refrenul, în cazul acesta, iată, fixează la rândul lui, sau sugerează, ceea ce am putea numi momentul fericit, legat evident de naşterea lui Isus, care deja s-a împlinit.

Cum afirmam ceva mai devreme, cele două melodii, bine diferenţiate la nivelul structurii melodice, aparţin unor tipuri diferite.

Primul exemplu, cu o strofă alcătuită din patru rânduri melodice, are un ambitus de nonă (*Fa diez*1- *Sol*2) conform notaţiei pe care am adoptat-o. Este interesant, că prin eliminarea acestor sunete extreme a căror prezenţă în cadrul melodiei nu este dominantă! (*Sol*2 apare o singură dată, în timp ce *Fa*-ul, fiind fluctuant, apare în dublă ipostază, ca *Fa diez* o singură dată, ca *Fa* natural în registrul acut de două ori) rămânem cu o heptacordie cromatică cu secunda mărită între treptele a 2-a şi a 3-a. Am putea să adăugăm, că este vorba de un cromatism fluctuant, instabil datorită alternării sunetelor alterate *Si bemol* şi *Do diez*, cu forma lor naturală. Dacă despuiem această linie melodică, suficient de alambicată, de aceşti pieni mobili, vom afla în substrat pentatonia (anhemitonicul I). Primul rând melodic explorând segmentul acut al scării cadenţează pe *Re*, *Do diezul* având aici doar un rol de pasaj. Cel de al doilea rând care alterează pienonul (*Sol-La-Si*) prin bemolul atribuit lui *Si*, se opreşte în final pe *Sol*. Cel de-al treilea rând ni-l oferă ca sunet central tot pe *Sol*, în dublă ipostază, inclusiv la octava superioară ca punct culminant al melodiei. *Fa-Mi*, sunete melodice de pasaj, fac trecerea spre cel de al patrulea rând melodic care plasează *Sol*-ul la emistih, mascându-l cu o formulă melodică melismatică; cadenţa finală fiind un joc *Re-La-Re* în care rolul de bază îi revine, totuşi,

www.cimec.ro / www.mncr.ro

lui *La*. *Re*-ul are şi el acelaşi rol de sunet de pasaj, asigurând o execuţie legată, continuă, a strofelor colindei şi sugerându-ne în acelaşi timp, o posibilă relaţie cu o fostă cântare antifonică. Ritmul giusto combină grupările pirice cu spondeul în primul emistih; în continuare adăugând diferite derivaţii ale acestora, care favorizează inclusiv încadrarea într-o măsură de 2/4. Această colindă I prin melodicitatea ei a atras atenţia unor compozitori care au folosit-o în lucrările lor (vezi una din creaţiile lui Matei Socor). Ea este şi în prezent cântată de ţigani; a fost bine cunoscută în trecut fiind consemnată în primele culegeri realizate în teritoriul Covasnei.

I	1	A	Mulţumim 'Suse Cristoase,	(8)
	2	B C	Mult ne-ai dat zuori frumoase	
	3		Şi zile prea luminoase.	

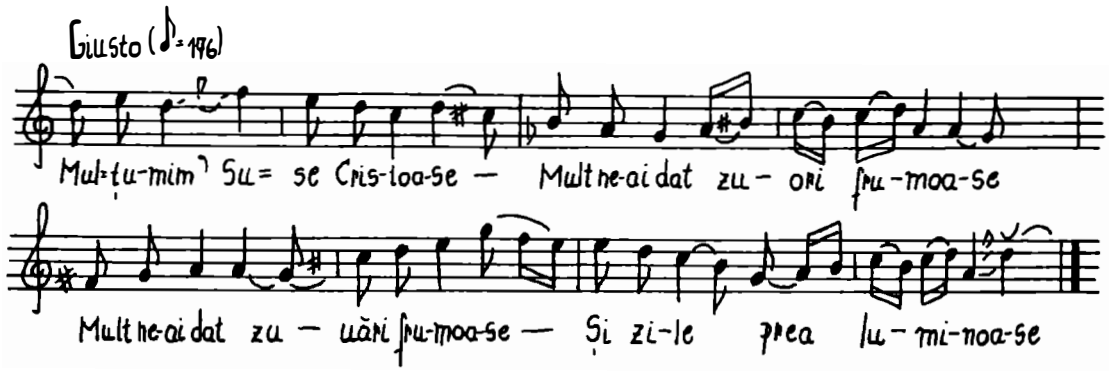

*

Melodia celui de al doilea colind, care aparţine aceluiaşi tip literar, prezintă o strofă melodică din trei rânduri; cel de al treilea reprezentând refrenul. Ambitusul melodiei, deşi ocupă octava (*Re-Re*), impune o heptacordie eolică. Planul cadenţelor, redus la pilonii de bază, este (*La-Sol-Mi*); fiecare dintre ele afirmă însă un grad diferit de melodizare adăugându-şi alte sunete; dublând, cum se observă, sunetele de cadenţă propiu-zise (vezi primul şi ultimul rând). Cadenţa finală se realizează prin subtonul (*Re*-VII) oprindu-se pe (*Mi*-I). Prezenţa interjecţiilor, a câtorva ornamete, încarcă şi această melodie cu un anumit lirism. Ritmul giusto rămâne în urmă, făcând loc unui divizionar clar.

I	1	A		Mulţumim 'Sise Cristoase	(8)
	2	B	*că*	Mult ne-ai dat zile frumoase	
		C_{rf}	*ai*	Dimineaţa lui Crăciun	(7)

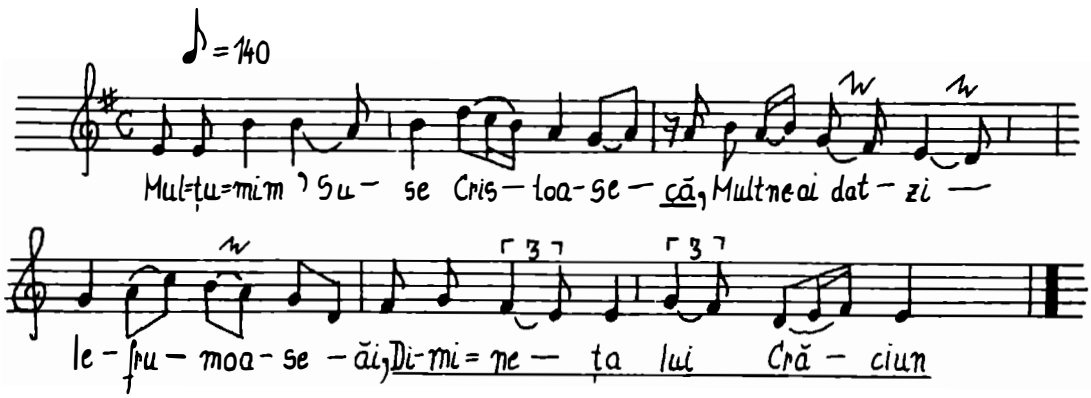

*

Colindul care urmează, „*Trei crai de la răsărit*", a fost cules de la Frusina Pastor, de 70 de ani, în 1978. Textul amplu, din categoria *Biblice-apocrife* este un Tip 167 - „*Vestea renaşterii*"[16]. Ambitusul de nonă este determinat de prezenţa singulară a intervalului de cvartă (*Re-La*) plasat la începutul melodiei; ceea ce ne permite să reperăm cu uşurinţă structura hexacordiei minore, care stă la baza ţesăturii melodiei.Cele trei rânduri melodice cadenţează pe sunetele: *Mi-Fa-Re*. Ritmul regulat impune pătrimea cu punct (ca pulsaţie globală) şi tactarea, una bătută. Această colindă, asemeni celei care urmează, este fără doar şi poate, o cre-aţie bisericească, semicultă.

I	/:1:/	A B	Trei crai de la răsărit, (7)
	2	C	La-nchinare au venit.
II	/:3:/		Daruri multe aducând
	4		Şi către Isus zicând.
III	/:5:/		-„Culcă-te-mpărat ceresc,
	6		În sălaş dobitocesc.
IV	/:7:/		Te culcă pe fân uscat,
	8		De îngeri înconjurat.
V	/:9:/		Craii Te vor lăuda,
	10		Şi mărire-ţi vor cânta.
VI	/:11:/		Slavă întru cel de sus
	12		Şi pace pân' la apus".
VII	/:13:/		Azi cu toţi să prăznuim,
	14		Pe Dumnezeu să-l mărim.
VIII	/:15:/		Cristos vine-ncetinel,
	16		Spre patimă ca un miel.
IX	17		O minune, o minune,
	18		Azi intră-n Ierusalim,
	19		Călare pe-un mânz asin.
X	/:20:/		De popor e aşteptat,
	21		Ca un mare Împărat.
XI	22	A	De Osana i-am cântat,
	23	B	Osana dintru-nălţime,
	24	C	Căci Cristos Dumnezeu vine.
XII	/:25:/	A B	Pruncii cu ramuri în mână,
	26	C	Cântă cu toţii-mpreună.
XIII	/:27:/		Osana dintru-nălţime,
	28		Căci Cristos Dumnezeu vine.
XIV	29		Morţii să se dea pe sine,
	30	B	Toţi pe jos haine le-aştern,
	31	C	De cei mari ei nu se tem.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

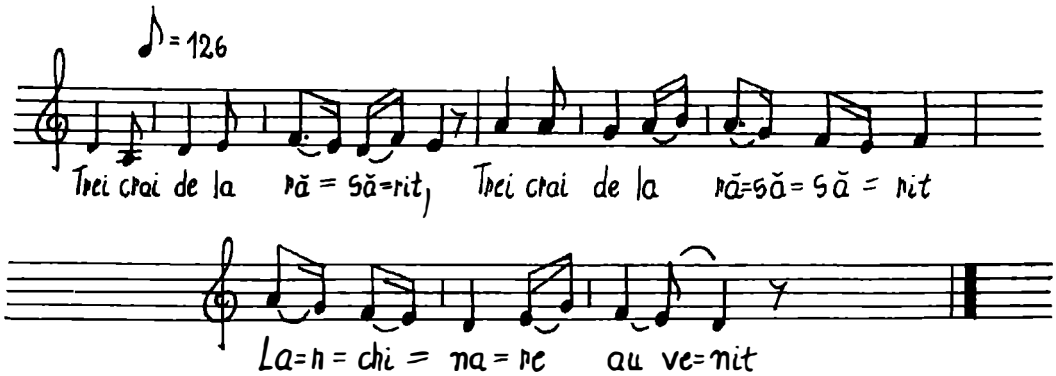

*

„Praznic luminos" este cea de a doua colindă oferită de Gh. Baciu ca făcând, în mod categoric, parte din repertoriul cetei de colindători. Ultima dintre colindele reţinute în această lucrare, asemeni exemplului anterior, se distanţează mult de orice producţie de acelaşi tip, de origine arhaică ţărănească, datorită trăsăturilor specifice textului literar şi celui muzical. Versurile *Biblice-apocrife* permit asocierea cu Tipul 170 - *„Naşterea lui Isus şi Solii"*[17] în calitate de subtip, dacă luăm în considerare prezenţa în varianta de faţă a lui Irod. Strofa melodică este mult mai amplă şi, datorită repetării primelor două rânduri melodice şi a ultimului; ea grupând şapte sau opt versuri. Dimensiunea versurilor este inegală, acestea fiind de această dată, pentasilabice şi hexasilabice. Ritmul egal măsurat, lasă, totuşi, să se observe grupuri duble pirice, urmate de câte un spondeu (în intenţia de a stabili neapărat o relaţie cu ritmul giusto-silabic). Melodia are un ambitus de septimă şi o structură heptacordică. De această dată, ne vom permite o analiză diferită la nivelul structurii melodice. Ignorând planul cadenţelor, spre exemplu, şi operând o simplă ordonare a materialului sonor, obţinem o scară de tip locrian. Răsturnând la octavă *Fa diezul* şi acordându-i lui *Sol* importanţa pe care de altfel o afirmă ca centru tonal (vezi şi cadenţa finală) obţinem o heptacordie de tip major. Mergând ceva mai departe, tocmai în ideea de a demonstra relaţia cu cântarea bisericească şi urmărind conţinutul celui de al doilea tabel din articolul despre *Eh*-urile bizantine elaborat de etnomuzicologul şi bizantinologul Gheorghe Ciobanu (vezi Dicţionarul de termeni muzicali, Bucureşti, 1984) constatăm următoarele: în tabelul care grupează schemele modale după *„reforma"* lui Chrisant, aflăm şi *ehul plagal* aparţinând stilului irmologic (vezi numărul 4) care coincide întocmai cu schema melodică a colindului la care ne referim. Nu am încercat generalizarea unui asemenea tip de demonstraţie care, avem convingerea că ne-ar fi oferit suficiente temeiuri pentru a descoperi noi relaţii între unele melodii de colind şi producţiile semiculte (vezi cântecul de stea) şi în general, cântarea bisericească.

I	1	A	Praznic luminos,	(5)
	2	B	Răsărit frumos.	
	3	A	Astăzi ne-a sosit	
	4	B	Şi ne-a veselit,	
	5	C	Că Mântuitorul	
	6	D	Şi izbăvitorul	
	/:7:/	E E_{var}	Cu trup s-a născut	
II	8		Îngerii veneau	
	9		Şi se luminau	
	10		Păsări fluierau	
	11		Magii se-nchinau	
	12		Daruri aducând.	
	13		Doar Irod era	
	14	E	De se tulbura,	
	15	E_{var}	De naşterea Sa.	

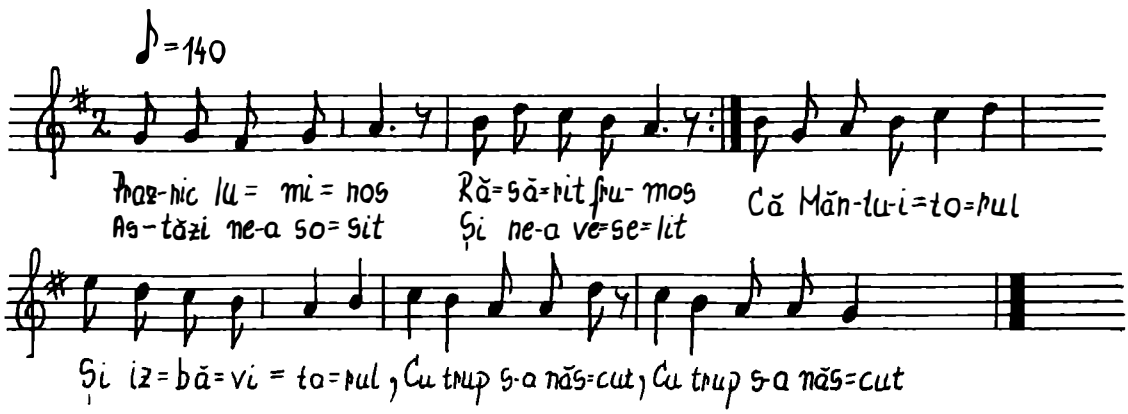

*

În încheierea demersului nostru se desprind câteva concluzii. Deşi informaţia etnografică şi materialul muzical folcloric provin dintr-un teritoriu relativ restrâns, acesta este reprezentativ pentru întreaga depresiune a Întorsurii Buzăului, urmare firească a unităţii lingvistice, etnoculturale şi religioase ce caracterizează acest spaţiu geografic.

Dispariţia colindatului în *„ceată"* şi supravieţuirea unor forme dezintegrate ale colindatului propriu-zis favorizează, totuşi, menţinerea în fondul pasiv dar şi în practica vie până în deceniile din urmă, a unui repertoriu de colinde bine structurat şi diferenţiat din punct de vedere tipologic.

Aceleaşi caracteristici structurale şi tipologice probează relaţia strânsă a acestuia cu repertoriul din sud-vestul Transilvaniei într-o bună măsură cu cel general.

Conţinutul religios al textului literar şi anumite trăsături comune cântării bisericeşti ce caracterizează un segment important al materialului muzical analizat, pe de o parte, şi caracteristicile colindatului în *„ceată"* (vezi rigoa-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

rea scenariului, repertoriul specific) pe de altă parte, sugerează, inclusiv, implicarea bisericii în desfăşurarea obiceiului.

Elaborat în absenţa oricărei lucrări sistematice referitoare la colindatul propriu-zis şi la repertoriul muzical de colinde din zona Întorsurii Buzăului, studiul nostru nu epuizează în nici un caz aspectele problematicii abordate; acesta reprezintă doar începutul unor escavaţii şi reconstituiri cu accente diacronice, care în viitor ar putea căpăta o mai mare extensie şi desigur un caracter mai laborios.

Note

1. FELICIA DICULESCU, „Folclor muzical din Depresiunea Întorsura Buzăului - Materiale din Arhiva Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu", în ANGUSTIA, 3, Sfântu Gheorghe, 1998, p. 223-270.
2. ibidem, p. 226.
3. ibidem, p. 226. La p. 227, a se observa intervenţia în textul literar: *„Pe Cristos din afar'(sic) l-au scos"*; ***afar*** în loc de rai cum apare, de obicei în variantele acestui tip literar).
4. MONICA BRĂTULESCU, „Colinda Românească" - The Romanian Colinda, (Winter-solstice songs), Editura Minerva, Bucureşti, 1981.
5. ibidem, p. 33.
6. ibidem, p. 293, 294.
7. ibidem, p. 314. Reţinem şi noi singurele înregistrări la care autoarea face trimitere în bibliografia acestui tip (A.I.E.F. fg. 7609 b, Dejeni-Recea-Braşov; fg. 8157 b, Viştişoara-Viştea-Braşov.
8. ibidem, p. 163, 164.
9. ibidem, p. 274, 275. Între trimiterile bibliografice ne atrage atenţia cea referitoare la o variantă a aceluiaşi tip, culeasă la Întorsura Buzăului şi inclusă de SABIN DRĂGOI în volumul de „Colinde" (a, tip 23).
10. vezi nota 6.
11. MONICA BRĂTULESCU, op.cit., p. 166, 167.
12. ibidem, p. 282, 285.
13. ibidem, p. 304; 305. (vezi şi nota 3).
14. I. G. BIBICESCU, „Poezii populare din Transilvania". Bucureşti, Imprimeria Statului, 1893; apud MONICA BRĂTULESCU. op.cit., p. 182, 183. În lucrarea lui Bibicescu remarcăm o variantă ceva mai amplă a textului celor două variante, intitulate în lucrarea de faţă *„Mulţumim 'Suse Cristoase"*, notată de autor la Vâlcele Băi-Covasna.
15. MONICA BRĂTULESCU, op.cit., p.36, 182.
16. ibidem, p.280-282.
17. „Dicţionar de termeni muzicali", Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984; art. *eh*, p.158.

Abstract

Musical Folklore from Întorsura Buzăului Depression. Carol-singing and its dynamic aspects.

This is the second paper studying the musical folklore in Întorsura Buzăului Depression, an area in Covasna county inhabited by Romanian population. In the volume „ANGVSTIA III", I presented the results of the first ethnomusicological research in Buzăul Ardelean area, developed with the Institute of Folklore in 1949 by some well-known ethnomusicologists. I noticed their attention focused on dance and pastoral instrumental repertory, on the song in itself and on the work orders.

Under this circumstances, it is very appropiate to raise the issue of one of the customs present in local tradition up to the half of this century, i.e. carol-singing in a group („ceată"), but also that of a repertory of carols.

The paper we refer to in the present study was selected from the collectings we have made since 1967 in the village Floroaia Mică (locality assimilated to Întorsura Buzăului).

Referring to our investigation, developed during the '70s, we point aut to the effect the industry of commuting people of new submissive and discriminatory cultural policy and the folklore art for art's sake performing had on the village music life in general, and on carol-singing in particular. We also point aut other forms of carol-singing that survived during the last centuries. The "ugly ones" („urâţii") carol-singing groups of mature people, („bărbarilor") and gipsies singing as a form of beggary. We emphasize that although carol-singing is in disintegration, in the period we refer to, a carol-singing repertory is maintained, both in current practice and in the affective memory of the villagers, facilitating the collection of the entire material.

The information on carol-singing succeded, with its rich content, in rebuilding the image of an habit with a very important significance to the traditional community. It includes the text of well-wishing („oraţie") with „twisted bread" („la colac") - asking and thanking for the gifts to be received by the carol-singers; the saying addressed to the „vătaşi" (groups'leaders) and two carol-singing situations using religious text, currently performed in a costume. All the data concerning the organization, functions and functionality of the costumes add to these elements. It does not appear, therefore, in a complete form, compared to group carol-singing in South-Eastern Transylvania. Meanwhile, it does not exclude any parallel with carol-singing forms practiced in the extra-Carpathians areas.

As we noticed after analyzing the literary text, the carols presented belong mostly to the category of the Biblical-Apocriphal texts and less to the ceremonial ones, or carol-ballads, and eventually secular songs. From the musical point of view, they are strongly influenced by the half-learned productions and by church singing, sometimes combining with them.

Felicia Diculescu
Cercetător, Institutul de Etnografie şi Folclor "Constantin Brăiloiu",
Bucureşti, Str. Tache Ionescu, nr. 25
Tel. 01/6283865 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Evoluția structurii ocupaționale în zona etnografică Toplița. Considerații privind interferențele și interdependențele ocupaționale

Zona etnografică Toplița, ca și alte zone etnografice ale țării, prezintă o configurație geografică a teritoriului complexă, făcând posibilă practicarea ocupațiilor tradiționale principale și secundare, din momentul constituirii așezărilor omenești și populării lor, până astăzi.

Pe valea superioară a Mureșului, se situează zona Toplița, la confluența celor trei masive muntoase: Giurgeu, Călimani și Gurghiu. Rețeaua hidrografică a zonei brăzdată de afluenții principalului râu - Mureș, a condiționat organizarea habitatului într-un cadru tentacular răspândit până în ținuturile înalte muntoase. Populația zonei, în majoritate românească, s-a aflat dintotdeauna în legături permanente reciproce cu locuitorii din zonele învecinate, printr-o serie de trecători, văi, drumuri sau poteci, ca Defileul Toplița-Deda de pe valea Mureșului Superior, Valea Bistricioarei a Moldovei cu pasul Tulgheș, sau Bicaz-Lacu Roșu, pasul Ditrăului sau Mortonca - ce au permis comunicațiile cu zonele Gurghiului și Câmpiei Transilvaniei, Moldovei și secuimii[1].

Relieful muntos și bogăția patrimoniului forestier au asigurat bazele naturale ale practicării unui complex ocupațional, unui vast pădurit, strâns corelat cu agricultura montană și cu păstoritul pendulator, precum și o serie de ocupații secundare. De asemenea, practicarea acestora a fost înlesnită și de existența depresiunilor intramontane și intracolinare, ca Depresiunea Toplița, Bilbor Borsec, Giurgeu ș.a. Ocupațiile tradiționale principale montane din zonă au fost posibile și datorită existenței multor forme de relief, utilizate ca terenuri arabile, ca fânețe sau pășuni: măguri sau bâtci, culmi sau obcine domoale sau alungite, platouri late numite șesuri ș.a. Valea Superioară a Mureșului este deci bogată în pășuni și fânețe, iar legată de recoltarea fânului și facerea frunzarelor este existența posibilităților pentru tomnatul, iernatul și primăvăratul vitelor.

De asemenea, depresiunile intramontane au asigurat de-a lungul vremii posibilități pentru constituirea, consolidarea și roirea așezărilor omenești din zonă.

Existența străvechilor interferențe și interdependențe ocupaționale este dovedită și de toponimicele agropastorale și forestiere. Amintim spre exemplificare toponimicele: *Runc* (loc despădurit pentru cultivarea pământului) în vecinătatea localităților Toplița, Gălăuțaș, Sărmaș, Subcetate; Luncani la sud de Toplița; Preluca, în Gălăuțaș sau Subcetate; *Piciorul Ars, Picioarele Boilor* în Gălăuțaș ș.a. - toate acestea constituie atestări etnoculturale a două străvechi procedee pentru defrișări forestiere în folosul economiei agricole și pastorale tradiționale, sau roiri de noi așezări pentru valorificarea agro-pastorală a terenurilor din vecinătatea așezărilor de bază, mai vechi[2].

În ceea ce privește pădurăritul, această ocupație de bază s-a practicat din trecut până în zilele de azi, zona Toplița dispunând de un patrimoniu forestier din cele mai întinse, în condițiile unei vegetații bogate și variate,de la etajul alpin până în luncile joase ale râurilor. În cuprinsul reliefului montan, depresionar și colinar al zonei, se întâlnesc așadar pajiști montane secundare, păduri de foioase simple sau în amestec cu rășinoasele, pajiști stepizate și vegetație de mlaștină. Între pădurile de molid din Munții Giurgeu, Gurghiu sau Călimani se întind pajiștile montane secundare care ocupă suprafețele defrișate sau parcelate și luminate. Totuși, straturile ierboase ce cresc pe parterul pădurilor de amestec de fag cu molid, sunt mult mai bogate.

În acest cadru geografic și antropogeografic, similar cu al altor zone forestire muntoase din spațiul nostru carpatic, nu s-a putut practica decât o agricultură empirică de munte, cu un randament destul de redus, și uneori chiar dăunătoare pentru productivitatea și stabilitatea terenului arat. Doar pe culmile domoale ale văii Mureșului sau pâraielor, agricultura putea fi și excedentară. Întinderea suprafețelor defrișate se realiza în primul rând în interesul agriculturii. Rezultă de aici o convergență între defrișări și pădurărit pe de o parte și interesele economice ale ocupației agricole, pe de altă parte. De aceea și păstoritul era sprijinit permanent de defrișările forestiere. Transformarea terenului despădurit în pământ arabil necesită o perioadă de câțiva ani, timp în care terenul respectiv era folosit succesiv ca loc de pășune sau fânaț. Tehnicile tradiționale de defrișare utilizate au dus la obținerea succesivă a unor praguri sau tipuri specifice de cultură montană și submontană, caracterizate prin practicarea agriculturii de munte, păstoritului cu pendulare simplă (văratul pe pășunea montană, iernatul în sat) și pendulare dublă (văratul pe pășunea montană și iernatul sau tomnatul, iernatul și primăvăratul la fânețele de pădure și de subpădure); pădurărit și prelucrarea lemnului precum și construirea locuintelor de lemn toate aceastea dovedind și o viață sedentară în zonă.

Pădurăritul a fost așadar în strânsă legătură cu păstoritul, așa cum agricultura practicată în urma defrișărilor a răspuns unor necesități economice diverse ca asigurarea animalelor de tracțiune pentru agricultură, păstorit, cărăușit, pădurărit; de asemenea , asigurarea unor variate și bogate resurse alimentare de provenienţă animală; obținerea unor materii prime necesare meșteșugurilor și industriilor țărănești; completarea alimentelor de provenienţă agricolă.

În ceea ce privește folosirea mijloacelor tradiționale pentru exploatarea și transportarea buștenilor de către locuitorii zonei care practicau (sau mai practică pădurăritul) în Toplița și localitățile din jur ca Gălăuțaș, Sărmaș, Subcetate, Stânceni, Bilbor, Corbu, Tulgheș - se foloseau următoarele unelte: săcurea sau toporul pentru retezarea copacului; țapina, pentru ușurarea mânuirii buștenilor; cioflângul sau cârceaua alcătuită din două sau trei limbi de metal, ce se fixează la capătul retezat al buștenului, continuate de

www.cimec.ro / www.mncr.ro

câte un lanț scurt, unite într-un ochi mare de fier și o tânjală care se fixa la jugul boilor sau la amfăul hamului calului. Pentru transportul la firez, joagăr sau gater, locuitorii zo-nei foloseau jilipul cu apă sau jilipul sec, format din trei butuci dispuși în formă de jgheab. Jilipul de apă era construit orizontal în legătură cu câteva ape curgătoare situate de-a lungul acestuia[3] (de exemplu pârâul Măgheruș sau Lomaș, ambele la marginea Topliței) și era utilizat de primăvara până la sfârșitul toamnei când înghețau pâraiele. Acest sistem tradițional a fost înlocuit însă cu trenurile forestiere, la jumătatea acestui secol. Jilipul sec era construit de regulă de-a lungul coastei dealului până jos, asemenea unui plan înclinat și era folosit mai ales în timpul când, după ce era udat cu apă, înghețа, permițând alune-carea buștenilor prin jgheab; unsori pentru a aluneca mai ușor, mai ales când nu era suficient de frig pentru a înghețа, acesta se ungea cu parafină. Legat însă de pădurărit, a fost plutăritul, care devenise dintr-o altă modalitate pentru transportat buștenii, o adevărată ocupație distinctă, cu o vechime considerabilă în zona Toplița.

Plutăritul, așa cum arăta Nicolae Dunăre, era practicat atât de români, cât și de maghiari sau secui, pe Valea Mureșului Superior și afluenții săi. Existau două feluri de plutărit: liber și sistematic. Plutăritul liber se caracteriza prin procedeul forestier arhaic, practicat la începutul primăverii, când buștenii erau introduși în apă, imediat după topirea zăpezii și gheții de pe malul apei, care prin topire asigurau debitul necesar transportării prin plutire a buștenilor respectivi. În trecut, acest plutărit a fost îmbunătățit cu ajutorul altui procedeu, stăvilarele de apă, care permiteau acumularea apei pentru o perioadă mai mare de timp, în afara sezonului plutăritului liber, asigurând în acest fel o oarecare continuitate în transportarea materialului lemnos, indiferent dacă era destinat ca lemn de foc, de construcții sau pentru obținerea cherestelei.

Plutăriul sistematic, se efectua cu plute închingate (buștenii alcătuind o plută prin fixarea lor cu frânghii sau scoabe), care, pe lângă buștenii propriu-ziși, mai transportau lemne de foc, șindrilă sau alte produse meșteșugărești, alimente de provenienţă agro-pastorală și călători. Plutele se închingau pe Mureș din vechime, dar atestarea plutăritului sistematic în această zonă o avem din anul 1714, cunoscând după revoluția de la 1848 un avânt, iar cea mai mare dezvoltare înregistrându-se între 1870-1880 și apoi în anul 1922. În acest an, 1922, pe porțiunea Mureșului dintre Toplița și Reghin, s-au transportat 155.400 m.c. de lemne pe plute. În afara Mureșului, plutăritul se mai practica pe Valea Lomașului, Topliței, Călimășelului, Sălardului, Bistrei și Bistricioarei. Plutăritul pe arterele secundare însă va dispărea treptat odată cu construirea șoselelor și liniilor ferate industriale de intreprinderile forestiere „Ofa", „Lomaș", „Foresta" sau „Valea Mureșului"[4].

Intensificarea exploatărilor pădurilor între 1871-1880, determinase chiar scăderea debitului de apă a Mureșului. După unii cercetători, plutăritul în zona Gheorghenilor este atestat documentar de la 1638[5]. Țăranii din Valea Mureșului Superior care practicau și pădurăritul în afara agriculturii montane, duceau plutele până la Târgu Mureș, Zam și mai departe, până la Seghedin[6], iar cu prețul luat pe lemn își plăteau înainte toate servituțiile anuale, așa cum arăta și istoricul David Prodan[7]

După construirea căii ferate și a șoselei naționale, dacă transportul buștenilor la distanță mare se realiza cu mai puține plute, totuși a sporit plutăritul local pentru aprovizionarea cu lemne a fabricilor de cherestea de la Gălăuțaș, Toplița, Lunca Bradului, Răstolița, Deda-Bistra, Deda și Reghin, iar mai târziu, Hodoșa.

În 1903 la Toplița funcționau 64 de joagăre, iar în anii 30 au rămas doar 29, totalul acestora în defileul Mureșului fiind de 51, producând anual aproximativ 41338 m.c. material de scânduri[8].

După construirea căii ferate industriale de la Toplița în 1909, lemnele mari se vor transporta însă în continuare cu plutele pe Mureș, deoarece costul era mai ieftin. Defileul Mureșului era *„un emporiu (târg mare) al comerțului cu lemne"*. La sfârșitul secolului al XIX-lea, numai fosta *„Societate săsească de plutărit"*, a vândut păduri în valoare de aproximativ 19 milioane coroane[9].

Pe lângă importanța economică, plutăritul integrându-se în activitatea comerțului, avea după cum afirma și istoricul Nicolae Iorga, sensuri mult mai largi *„constituind nu numai schimburi de produse, dar și un schimb de cunoștințe, un fel de a uni între ele diferite națiuni"*[10].

Efectele benefice ale Unirii Transilvaniei cu România au influențat și populația românească din zona Topliței, în mai mare măsură decât a restului populației românești din fostul scaun Ciuc, dar totuși nu atât de mult cât au sperat. Românii nu au putut să-și depășească imediat condiția anterioară de națiune mai puțin favorizată economic (social, cultural și politic) așa cum a fost în regimul dualist austro-ungar, datorită mai multor cauze, obiective și subiective. Bogatele comune secuiești dețineau locuri arabile și păduri de mii de jugăre (1 jugăr = 0,52 ha). Foarte puțini români erau economic egali cu vârfurile secuiești, care indiferent de stăpânire, au deținut pozițiile cheie în economia zonei. Forurile superioare - prefectură, guvern, Comitetul Agrar, nu au sprijinit pe cât se cuvenea dezvoltarea economică a elementului etnic românesc. După intrarea în vigoare a legii pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș(1921), și românii din comunele zonei Toplița au intrat treptat în posesia pământului pe care-l lucrau de secole, dar de multe ori, în urma unor numeroase și îndelungate procese judiciare, deoarece restituirea pământurilor comunale către proprietarii de drept se făcea cu mare dificultate. Amintim aceste aspecte deoarece regimul de proprietate și implicit structura proprietăților a determinat o serie de comportamente etnoculturale, inclusiv tensiuni sociale, care în perioada crizei economice s-au acutizat într-un mod deosebit. Deoarece proprietarii fabricilor de cherestea și patronii exploatărilor forestiere, în general, în zona Mureșului Superior, nu erau români, practicau un tratament diferențiat față de angajați, cei români apărând primii pe așa numitele *„liste negre"* ale concedierilor. Astfel, mișcările sociale care au avut loc în preajma crizei generale din 1929-1933, au promit și o importantă componentă cu caracter național; organizațiile sindicale ale muncitorilor forestiari din această zonă luptau pentru încheierea contractelor colective de muncă, în care formulau revendicări încă din anul 1923, cum ar fi: ziua de lucru de 8 ore, concedii de odihnă plătite, protecția muncii minorilor și femeilor, problema salarizării etc., reușind, prin grevă să impună un nou contract de muncă, dar patronii trecând la ofensivă, deseori anulau aceste contracte colective de muncă și se intentau procese sindicatelor.

Tot din istoricul frământărilor sociale, merită să mai amintim episodul petrecut la Fabrica din Secu Bilbor, fostul județ Ciuc, unde muncitorii în lemn au inceiat lucrul la 6 martie 1929, întrucât patronul dorea să impună ziua de lucru de 10 ore și concedia abuziv; muncitorii forestieri au protestat împotriva acestor acțiuni, femeile punând mâna pe securi amenințând jandarmii trimiși să-i îndepărteze cu forța, scoțând până și copiii în fața acestora[11]. Un alt episod s-a petrecut în ziua de 14 mai 1929 la Gălăuțaș și Toplița, când secțiile muncitorilor greviști au atacat spărgătorii de grevă aduși de către patroni din alte părți, cei 10 jandarmi aduși la fața locului intervenind brutal, incidentul termi-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

nându-se cu 19 răniți din rândurile muncitorilor greviști[12]. Cele 26 de intreprinderi forestiere din Valea Mureșului erau toate în grevă, iar activitatea sindicală din acest sector, era cea mai pronunțată.

Revenind la pădurărit și la ocupațiile desfășurate în convergență cu acesta , se pot afirma strânsele legături reciproce ale pădurii cu agricultura și cu păstoritul, precum și legăturile așezărilor omenești respective cu pădurea, acestea determinând continuitatea istorică și stabilitatea etnoculturală a satelor din vecinătatea patrimoniilor forestiere. Interdependența acestor trei ocupații principale tradiționale a mai fost determinată și de statutul obștesc, comunitar, al utilizării ocupaționale din zonele agricole și pastorale din raza patrimoniului forestier, precum și de dreptul utilizării pădurii condiționat uneori de participarea la îndatoririle comune și de a avea casă și gospodărie în vatra satului. Acestora li s-au asociat întotdeauna ocupațiile tradiționale secundare: culesul, albinăritul, pescuitul, vânătoarea, precum și meșteșugurile, industriile țărănești, cărăușitul[13].

Despre ocupația tradițională privind creșterea animalelor în strânsă legătură cu agricultura și pădurăritul, trebuie scos în evidență caracterul mixt al acestei, în zona la care ne referim având egală importanță atât animalele pentru transporturi și munci, cât și cele pentru produse. Totuși, ovinele s-au crescut și valorificat mai ușor, pentru completarea diferitelor necesități gospodărești și pentru achitarea diferitelor obligații față de stăpânii feudali iar mai târziu față de fisc. Păstoritul ridică numeroase probleme, studiate de specialiști cum ar fi Romulus Vuia, Traian Herseni, Ion Vlăduțiu, Nicolae Dunăre ș.a. care au realizat sinteze temeinice sau studii zonale cum sunt cele ale lui Laurian Someșan[14]. Cele trei tipuri de păstorit - local, de pendulare simplă sau de pendulare dublă - erau și mai sunt și azi trei moduri tradiționale de întreținere a animalelor domestice.

Activitățile desfășurate de locuitorii satelor în zona fânețelor, situate de regulă între sat și pășunea pentru vărat, presupunea o continuă revenire anuală în aceleași locuri și pentru aceasta s-au dezvoltat forme specifice de construcții ca adăposturi pentru om, animale și nutreț, unele dintre ele putând fi observate și azi în zonele depresionare și submontane ale Carpaților Răsăriteni. Construcțiile aveau și mai au, funcții multiple, de adăpost pentru păstori și crescători, agricultori, lucrători la pădure, meșteșugari, pentru depozitarea fânului și cerealelor, pentru treieratul primitiv cu îmblăciul sau pentru diferite feluri de vite. Fânul este clădit de obicei în clăi și îngrădit cu gard de nuiele, pari, leațuri sau scânduri. Otava se adăpostește obligatoriu în podurile grajdurilor sau cotețelor. Uneori aceste construcții mai foloseau și ca puncte de observare pentru așteptarea vânatului sau pentru paza recoltelor, culturilor, de acțiunile distructive ale animalelor sălbatice (mistreți, urși, vulpi, căprioriș.a.). Plecând de la unele materiale și studii etnografice precum și de la informațiile pe care le putem găsi azi în teren, se poate susține ideea că lucrarea pământului și creșterea animalelor în zona Carpaților Răsăriteni, deci și în jurul Topliței, în perioadele mai îndepărtate ale istoriei noastre când densitatea populației era mult mai mică, posibilitățile de acoperire ale propriilor necesități din recoltele locale, acolo unde condițiile geografice și de climă locală o permiteau, erau mult mai mari. Aceasta înseamnă dealtfel o permanență de viață și de muncă a populației românești pe aceste locuri din vremuri străvechi și se impune cu atât mai mult adâncirea cercetării etnografice a tradițiilor legate de creșterea animalelor și de lucrarea pământului ca principale probleme referitoare la vechimea și evoluția acestor ocupații în lanțul Carpaților Răsăriteni, la aspectele etnografice de trai și cultură populară caracteristice populației din această parte a țării. Multe din aspectele și implicațiile etnografice de trai și cultură, privind geneza și evoluția unor elemente de cultură materială și spirituală rezultă cu mai multă limpezime tocmai din mărturiile concrete consemnate cu rigoare științifică. De asemenea, se mai impune ca prioritate în cercetare, definirea mai exactă a sistemelor tradiționale de creștere a animalelor în strânsă relație cu agricultura montană, păstoritul și pădurăritul.

0 altă prioritate, așa cum arăta și Ion Vlăduțiu, de mare însemnătate, ar presupune definirea cauzelor care au dus la constituirea trăsăturilor caracteristice zonale în raport cu trăsăturile fundamentale, de bază ale ocupațiilor tradiționale la români. Surprinderea în teren a unor aspecte de unitate și diversitate zonală pe care le au și construcțiile și activitățile umane legate de ocupații în această perioadă, au o însemnătate cu totul deosebită deoarece se constituie ca realități etnografice tradiționale caracteristice acestor locuri, în dovezi de permanență și continuitate românească pe aceste meleaguri, precum și în mărturii ale statorniciei tradițiilor străvechi, dar în același timp și ale spiritului inventiv care ne-a caracterizat și ne-a îmbogățit permanent tradițiile.

În concluzie, se poate afirma deci că ocupațiile tradiționale au avut un rol activ deplin în continuitatea și stabilitatea anumitor forme tradiționale de civilizație populară. De asemenea acestea au reprezentat un factor de stabilitate a așezărilor de bază, iar continuitatea legăturilor economice înăuntrul aceluiași spațiu, a permis, așa cum arăta și N. Dunăre, afirmarea unui alt proces etnosociologic și etnologic de transformare continuuă a așezărilor sezoniere și temporare din zonele de pășunat și mai ales de fânețe în așezări cu caracter permanent.

Au avut loc desigur și transformări în structura ocupațiilor, în modul tradițional de viață, precum și în port și în obiceiuri, paralel cu transformarea internă a așezărilor rurale din zonă; cu timpul un număr mare de locuitori au practicat în paralel una din ocupațiile tradiționale și una din ocupațiile industriale sau alte îndeletniciri cu caracter urban. Se poate însă afirma că un număr considerabil de locuitori ai zonei mai practică încă neîntrerupt unele ocupații tradiționale, iar în condițiile actualei crize economice, ale disponibilizărilor din ocupațiile industriale urbane, un număr tot mai mare de locuitori tind să se reîntoarcă în sructura ocupațională a satului. Un element în plus să susținem ideea unei continuități etnoculturale românești, în zona Topliței a Mureșului Superior.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Note

1. vezi Geografia României, vol. III, Bucureşti, Ed. Academiei, 1987
2. NICOLAE DUNĂRE, „Semnificaţi etnologice ale pădurăritului tradiţional în Munţi Giurgeu şi Harghita", în „Acta Hargitensia". Miercurea-Ciuc, 1980, p. 184 şi urm.
3. Ibidem. p.188 şi 189
4. LAURIAN SOMEŞAN, „Viaţa umană în regiunea Munţiilor Călimani", Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii Cluj, vol. VI. Tip. „Cartea Românească", Cluj, 1936, p. 35.
5. cf. TARISZNYAS MARTON,"Despre plutărit în zona Gheorgheni", în „Marisia". Tg. Mureş, vol. IX , 1979, p. 581
6. NICOLAE DUNĂRE, loc. cit., apud S. MOLDOVAN, Ţara noastră, Ardealul, II, Ţinuturile de pe Mureş, Braşov, 1913, p. 11, 16, 20, 79
7. DAVID PRODAN, Topliţa la 1785, Cluj, 1947, p. 7; vezi şi D. PRODAN, „Răscoala lui Horea în Comitatele Cluj şi Turda, Bucureşti, 1938, p. 18
8. LAURIAN SOMEŞAN, lucr. cit., p.37
9. NICOLAE DUNĂRE, lucr.cit.,p.190
10. NICOLAE IORGA, Istoria comerţului cu Orientul, Bucureşti, 1937,p. 5
11. Direcţia Arhivelor Naţionale Harghita, Miercurea-Ciuc, fond 25, pachet: Judecătoria mixtă Gheorgheni, dosar 2, file 5
12. Direcţia Arhivelor Naţionale Mureş, Tg. Mureş, fond: Prefectura jud. Mureş, dosar nr. 60
13. NICOLAE DUNĂRE, lucr. cit., p. 191
14. LAURIAN SOMEŞAN, „Viaţa pastorală în Munţi Călimani", extras din „Buletinul Societăţii Române de Geografie", LII, 1933, Bucureşti, 1934
15. ION VLĂDUŢIU, „Aspecte etnografice cu privire la creşterea animalelor în Carpaţii Orientali" în „Marisia", Tg. Mureş, nr. XI-XII, 1983-1982, p.499-526

Résumé

L'évolution de la structure des occupations dans la zone de Topliţa. Considérations sur l'interfé-rence et l'interdépendance des occupations.

Les occupations traditionnelles de la region ethnographique Topliţa de la riviere Mureş - le cours supérieur, ont toujuours été en interférence, interdépendance et en complémentarité, comme dans les autres zones ethnographiques de colline et de montagne.

L'apparition et l'évolution de ces occupations traditionnelles ont été étroitement liées aux conditions, aux facteurs phisiques, géographiques, demographiques, sociaux et historiques a ces régions. Les occupations principales (l'agriculture, l'élevage du bétail, l'occupation du berger, l'occupation du bucheronet du garde forestier) comme les occupations secondaires (la chasse, la peche, la cueillete de la nature, les métiers domestiques) sont, par leur usage continu dans cet espace, une preuve éloquente de la continuité de la culture et de la civilisation roumaine.

Les ocupations prouvent aussi l'habitation permanente et la réalisation de divers échanges économiques et ethno-culturels qui ont visé autant la culture materielle que la culture spirituelle de notre lieu d'origine roumain.

Dorel Marc
Muzeograf Drd., Muzeul Etnografic,
Topliţa, Str. Eroilor, nr. 24
Tel. 066/142827

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 381-384

Semnificații ale ceremonialului funerar la români
Obiceiul de înmormântare în zona Topliței

„Obiceiurile de înmormântare fac parte din fondul cel mai stabil al valorilor documentare și estetice, cu profunde semnificații în ceea ce priveste profilul spiritual specificul etnic. S-au perpetuat până astăzi manifestări folclorice care atestă originea precreștină a unor credințe și practici străbune, legate de marea trecere din ***„lumea cu dor în cea fără dor"*** *acestea, sunt, totodată, elemente de continuitate geto-dacice și daco-romane în cadrul culturii populare românești".*

(Oprea, GH., Agapie, L. - *Folclor muzical românesc*, Editura didactică și pedagocică București 1983)

În zona Topliței, obiceiurile legate de moarte sunt tot atât de simple, ca și oamenii acestor locuri.

Moartea, în concepția populară, este ultimul anotimp, iarna vieții, întoarcerea în pământul din care vor răsări noi mlădițe în primăvară.

Obiceiurile tradiționale legate de naștere, căsătorie și moarte sunt cunoscute în literatura de specialitate sub numele de ceremonialuri de trecere: -termen consacrat de folcloristul francez Arnold van Geneps, în lucrarea *„Les rites de passage"*, prin analogia cu trecerile astronomice zi-noapte, iarnă-primăvară.

Ca orice ceremonial de trecere, obiceiurile funerare implicau și ele mai multe etape: *„despărțirea de categoria celor vii, pregătirea trecerii în lumea cealaltă și integarea în lumea morților, restabilirea echilibrului social rupt prin plecarea celui mort"*-așa cum le clasifică Mihai Pop, în lucrarea *„Obiceiuri tradiționale românești"*. Față de obiceiurile funerare din diferite zone ale țării, cel din Toplița nu se diferențiază prea mult. De îndată ce murea un membru al colectivității rurale, decesul acestuia era anunțat în mai multe moduri: se trăgeau clopotele într-un anumit fel (în funcție de vârsta decedatului), membrii familiei mortului se îmbrăcau în negru, femeile umblau cu părul despletit și cu năframe negre pe cap, iar bărbații purtau capul descoperit și umblau nebărbieriți (uneori jeleau în felul acesta chiar și un an de zile). După ce era spălat și îmbrăcat în hainele cele mai bune, mortul era așezat pe o *„laiță"* acoperită cu un *„lipideu"*. Pe *"piceoare"* i se așeza o secară pentru a nu amorți de tot până era întins într-un sicriu (copârșău). În sicriu se așează o pânză albă țesută din in și cânepă, cumpărată din comerț (giolgi), și o pernă umplută cu otavă. Deasupra mortului era așezată o pânză rară, în perioadele mai apropiate cumpărată din oraș (bură). Dacă în odaia în care se afla mortul exista o oglindă aceasta se acoperea cu o năframă neagră. După obicei, cel dispărut era bocit trei zile de către membrii familiei sau de către bocitoare, afară în dreptul ferestrei, și în urma carului, când era dus la groapă.

Draga mea măicuță dragă
Cât în lume ai trăit
Doamne, mult te-ai necăjit
Pe tata biteag l-ai ținut
Zece ani în pat l-ai învârtit
În sat cu ziua-i lucrat
Și nouă, ne-ai câștigat
Draga mea scumpă măicuță.
Mneata cum te-ai îndurat
Și pe noi ne-ai lăsat?
Că mneata ști destul de bine
Că dintre tați eu n-am pe nime.
Că soacra nu m-omineşte
Socru mă batjocorește
Draga mea scumpă măicuță.
Să nu treacă nici trei zile
Să vii maică după mine
Draga mea scumpă măicuță.
Că n-am, prânz și nici amiaz
Fără lacrim cu hodină
Că viața care-o duc eu
N-o ști numa Dumnezeu.
De te învârte într-o parte
Și-mi fă mie loc la spate
Draga mea scumpă măicuță.
Că p-aicea eu veneam
Pe mine mult mă învățai
Draga mea scumpă măicuță.
Și eu aici când oi veni
Pe tine nu te-oi găsi
Draga mea scumpă măicuță.
Doamne mult m-oi mai uita
Ca să te văd undeva
Când p-aicea oi veni
Pe mine cin m-a ntreba
Mâncat-ai Marie-ori ba?
Dragul mami nu te duce
Că departe nu-i ajunge
Dragul mami nu pleca
De nu-mi rupe inima
Că la școală te-am purtatu
Și-ncă nu te-am-nsuratu
Dragu mami, puiu mami
Dragu mami, averea mami
Vai la groapă te-or porni
Și-napoi nu-i mai veni
C-asta-i cale ne-nturnată
Nu ti-nturna niciodată
Fi-eți țărâna ușoară
Ca rândunica ce zboară,
Și pământul ușurat
Ca rândunica de pe gard.
Dragu mami, averea mami
Că tot aș vinde și aș da
Tot în brațe te-aș purta
Numa să te pot scula
Dragu mami măi Vasile
Și munții plâng după tine
Dacă mai lăsai pe mine

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Vai dragă unde te bagă
Sub o palmă de pământ
De nu te mai văd mai mult
În pământ cu pietricele
Şi ne laşi în dor şi jele.

(Cules de la Vlad Maria, 65 ani Toplița-Zencani 1983)

Vai mă Aurel popa vine
Un-te-oi ascunde pe tine
Că te-oi ascunde în grădinuță
Te pârăsc cei din uliță
Şi te-oi ascunde-n cămară
Da te pârăsc cei de-afară
Vai în grădinuță-s scânteuță.
Scânteuțai mândră floare
Şi ți-a ține de răcoare
Vai da mândră casă ai avutu
De-aceia nu-ți-o plăcutu
Alta nouă ți-o făcutu
Fără uşi fără fereşti
De-acolo tu nu mai ieşi
Vai te scoală şi te uită
Că ți-o venit prietenii
Scoală grăieşte cu dânşii
Da roagă-te cui t-ii ruga
Rogă-te la clopotar
Să-ți tragă clopotele
Întus patru părțile
Ca să-ți vie neamurile
Veniți neamuri tăte odată
Să-l petrecem pân la groapă
Şi veniți cât de curând
Să-l petrecem la mormânt.
Că nu-l mai vedem mai mult
Să-i spui clopotarului
Clopotul cel mai mare
Să-l tragă cu mult mai tare
Să facă răsunet mare
Să se audă-ndepărtare
Şi să audă neamurile
Din toate părțile
Şi degrabă să pornească
Pe tine să te jelească
Vai Aurel unde te bagă
Sub o pală de pământ
Să nu te vedem mai mult
În pământ sub pietricele
Noi rămânem cu mare jele
Vai mă Aurel unde te duci
Pe două cărări apuci
Una-n stânga alta-n dreapta
Da pe-aceia din dreapta
S-o opreşti la moaşă-ta
Şi moaşă-ta aşa să-i spui
C-o rămas a nimănui
Arunca-te focu pământu
Cât eşti tu de adâncu
Ca să nu te mai saturu
Cum duc oameni la rându
Unu astăzi
Unu mâine
Poimâine vii şi la mine
Vai mânce-te pustiu moarte
Că-ai pus munte peste munte
Mi-ai luat tot cea fost mai dulce
Ş-ai pus munte peste prag
Mi-ai luat ce a fost mai drag
Te roagă măi Aurelu
Te roagă la săpătoriu
Să-ți facă uşă ş-o fereastă
Să te uiți la noi acasă
Dară tu când îi veni
Mândru drum ți-i pregăti
Ş-om pregăti cu mătase
Şi te-om pune după masă
N-om mai fi cu dor în casă
Şi ți-om pune floricele
Ca să vii dragă pe ele
Nouă ne-a trece de jele
Şi-om pune scânteiute
Să nu te păleşti desculț
Vai măi Aurelu
Că dacă tu-i veni
După masă te-oi băga
Şi-n leagăn te-oi legăna.
De nimica n-oi lucra
Numa tot te-oi legăna.

(Cules de la Natea Ioan, 70 ani, Toplița Plopiş 1983)

Neculiță, Neculiță.
Da cu la tine-am venit
Da tu nu te-ai mai trezit
Tu cu mine n-ai vorbit.
Că mereu ziceai tu bine
Hai cumnate pân-la mine
Şi la tine am venit
Şi tu nimic n-ai vorbit
Vai cumnate nu te duce
Că-i departe m-i ajunge
Şi cumnate nu pleca
Nu-ți lăsa familia
Că tu te duci la mormânt
S-or duce copii la tine
Să vadă de tata vine.

În seara ultimă, înaintea înhumări va avea loc *„cina mortului"*. În mână cu lingura de lemn plină cu fiertură de *„buretiță"* fiecare membru al familiei îşi cheamă mama, tatăl, sora, fratele, fiul decedat, la masă: *„Hai mamă cu noi la cină / C-asta-i cina cea de-apoi / Mai mult nu-i vei fi cu noi"*.

A treia zi avea loc înmormântarea propriu-zisă, moment de jale pentru familie şi întreaga colectivitate, care nu mai avea obligația stabilită prin tradiție de a participa la înmormântare, dar dădea şi ajutorul necesar familiei îndoliate, conform unor norme de conduită impuse în viața socială de către colectivitate. Unii membri ai obştii îndeplinesc funcții bine precizate: bocitoare. cei care organizau şi supravegheau întreaga ceremonie funerară, cei de la prapori, cei care duceau deoparte mortul. În ziua înmormântării avea loc pregătirea *„pomului"* care se dădea naşilor de botez şi de cununie.

Spre locul de veci (care sute de ani nu a fost în cimitirele de lângă biserici, ci în curțile gospodarilor) în fruntea alaiului mergeau patru bărbați purtând praporii, împodobiți cu ştergare şi colaci mari frumos împletiți. În urma acestora vine carul tras de boi cu coarnele împodobite cu ştergare şi colaci. De o parte şi de alta a sicriului stau membrii apropiați ai familiei mortului. În urma carului sau a saniei se înşiruie colectivitatea sătească.

În casa mortului avea loc masa propriu-zisă, aceasta reprezentând de fapt un moment de solidaritate a colectivității care pierde pe un membru al său. În zona Topliței se practica în trecut priveghiul, obicei care avea scopul de a nu lăsa singur mortul şi de a fi mai apropiați de familia acestuia. Femeile cântau cântece de priveghi.

Înaintea astei case
Este un păr şi este un măr

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Cucu şi moartea în el
Ei acolo tăt cânta
Şi din gură se mustra
Zice Cuc către moarte
Vezi tu moarte cum eşti tu
De grabă omori omu
Mie cuce aşa mi-i dat
Să fac jele şi bănat
Mie cuce aşa mi-a scris
Ca să fac jele şi plâns
Zice moartea către cuc
Vezi mă cuce cum eşti tu?
Ziua cânţi te libpoveşti
Noaptea dormi te hodineşti
Dară moartea săraca
N-are scaun nice pat
Nice noaptea un-de mas
Înaintea ăstei case
Este o masă de mătase
La o masă cin şedea
Popi şi dieci cânta
Cimitirul împărţea.
Împărţiţi-l cu dreptate
Ca să-mi faceţi mie parte
Trece-un car cu boi pe drum
Carul negru boi negri
Pogăniciul şi mai negru.
Pe car ce era-ncărcat
Patru scândure de brad
Pe scânduri era ulcele
Şi pe scânduri lecurele
Acele au fost zilele mele.
Ulcelele sau gătat
Viaţa mea mi s-a gătat.
Că la vârsta ce-o aveam
Ca să mai trăiesc puteam.
Dinapoia carului
Merge Ion cu fata mea
Cu-n păr negru despletit
Cu lacrimi până-n pământ
Unde cade lacrima
S-aprinde ca flacăra
Unde-i cade lacrămile
S-aprind ca flăcările
Auziţi şi ascultaţi
Care aicea vă aflaţi
Scriptura, aşa grăieşte
Că omu ca iarba este.
Şi zilele omului
Sunt ca iarba câmpului
Care răsare şi creşte
Şi frumoasă înfloreşte
Un vânt trece se loveşte
La pământ se prăvăleşte
Precum la mine-ai venit
Moarte fără crezământ.
Eu gândesc că mai trăiesc
Tu mă duci să putrezesc
Şi cu voi nu mă-ntâlnesc
Plângeţi părinţi preaiubiţi
Şi pe min mă jeluiţi
C-această împrumutare
De la mic până la mare,
Că nu ştii ziua nici ceasul
Moartea când ne-nchide glasu.

Pentru că locuinţa ţărănească din Toplița nu a fost prea spaţioasă, priveghiul se făcea în camera unde era aşezat mortul. La priveghiul din ultima seară se mânca, se bea, se discuta, se executa jocul cu măşti. Aceasta reprezentând ultima petrecere pe care cei vii o dădeau celui mort.

Măştile frecvente în cadrul ceremoniei erau în Toplița cele de moarte, de cal, de maimuţe. Băiatul, care reprezenta moartea, se deghiza în femeie, se îmbrăca cu o cămaşă lungă, se îmbrobodea cu o bucată lungă de pânză, se mânjea pe faţă cu făină, îşi punea dinţi mari tăiaţi din cartofi. Înarmat cu o seceră şi ţinând într-o mână o cană mare cu apă foarte sărată, trecea din om în om, *„îmbrăţişându-l"* uşor cu secera pe după ceafă. Nu puţini şi mai ales copiii stăteau cu gura căscată. Apa sărată le intra în gură şi hazul era mare. Cine gusta din cană rămânea în casă. Care nu făcea acest lucru era dus de moarte afară.

Masca întruchipând calul este mai veselă. Cel din faţă are în mână un ciomag în care este aşezată cu gura în jos o oală din lut. Cel din spate ţine în mână un obiect care improvizează coada. Peste cei doi sunt aşezate ţoale. *„Stăpânul"* ia de căpăstru calul improvizat şi îl plimbă prin casă întrebând cine cumpără calul. După multe târguieli cu *„negustorii"* din casă, necăzând de acord cu preţul, stăpânul îşi loveşte calul în cap cu oala, care se sparge, şi calul se prăbuşeşte.

Jocul maimuţelor era un joc cu păpuşi. Un bărbat îşi îmbracă mâinile ca pe nişte păpuşi, un băiat şi o fată. Un altul cântă din trişcă şi păpuşarul îşi juca perechea de păpuşi în maniera jocurilor româneşti din zona Topliţei.

„Negustorul de peşte" era tot o mască menită să stârnească hazul. Cel care făcea pe negustorul vorbea voit stâlcit şi ţinea în mână o pânzătură înnodată, *„motoaşcă"* cu care lovea în cap pe cei care nu cumpărau peşte sau în masă atunci când voia să se adreseze întregi asistenţe.

Cele două nopţi de priveghi se desfăşurau astfel, dacă defunctul era un om bătrân şi pierderea lui era considerată de întreaga colectivitate rurală un lucru normal. În cazul în care murea un flăcău sau o fată şi deci durerea familiei şi a comunităţi săteşti era foarte mare, priveghiul avea un caracter sobru. De altfel, în cazul înmormântării tinerilor, ceremonialul funerar suferea schimbări mari. În ziua înhumării, la casa mortului cânta ceteraşul cântece de joc şi cântece de jale. Îmbrăcămintea defunctului tânăr era de mire sau mireasă.

Într-o serie de acte rituale, pe care le implicau, aceste obiceiuri reflectau de fapt, concepţia despre viaţă şi moarte, o anumită filozofie populară, optimism şi încredere în forţa colectivităţii rurale, care reglementa mersul vieţii sociale după norme străvechi şi tradiţii, conferindu-i caracterul de continuitate, permanentă şi stabilitate. După cum afirma Paul Petrescu în sinteza sa despre creaţia plastică ţărănească ele reflectau *„un simţ al umorului şi al ironiei care nuanţează destinul poporului român şi pune o amprentă singulară pe civilizaţia românească"*.

În obiceiurile funerare de astăzi s-au produs mutaţii substanţiale în multe din practicile cu caracter magico-religios, iar altele, pierzându-şi sensul iniţial, arhaic, sunt păstrate încă în virtutea tradiţiei.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

The significance of funeral ceremonies for Romanians. The burial custom in the Toplița region

In some ritual acts that involved them, the burial customs actually reflected the outlook on life and death, a certain folk philosophy, sanguineness and trust in the force of the rural community. They used to establish the place of the social life, after ancient standards and customs. that granted it the character of continuity, permanence and stability.

Until our days folk manifestations have perpetuated, that certify to the ante-Christian origin of some ancient faiths and practices. connected to the great passing "from the world with longing in that without longing": these are also elements of Daco-Getic and Daco-Roman continuity in the frame of the Romanian folk culture.

Substantial mutations took place in the contemporary funeral customs. Many of the practices with a magical-religious character have vanished, and others,having lost heir initial and archaic meaning, are still kept for the sake of tradition.

In the Paul Petrescu's opinion, in his synthesis about the rustic graphic creation, they reflected „a sens of humor and irony that coulours the destiny of the Romanian people and leaves a singular mark on the Romanian civilization".

Florina Matei
Prof., Colegiul "Mihai Eminescu",
Toplița, Str. Ștefan cel Mare, nr. 10
Tel. 066/141804

www.cimec.ro / www.mncr.ro

SOCIOLOGIE

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 387-393

Județele Covasna și Harghita, sub semnul instabilității relațiilor interetnice

În județele Covasna și Harghita, situate în curbura interioară a Carpaților Răsăriteni, românii sunt în minoritate numerică, deținând o pondere de circa 23-25% în Covasna și circa 13-15% în Harghita, după recensământul din 1992, în raport cu ungurii și celelalte etnii ce dețin o majoritate covârșitoare. Ca atare, domeniul relațiilor interetnice româno-maghiare din această zonă - la care ne vom referi în cele ce urmează - va dobândi calitatea pe care i-o conferă majoritatea maghiară. El este unul dintre cele mai sensibile barometre ale situației minorității românești dominată demografic, economic, politic și cultural de maghiari.

Din păcate, spre deosebire de toate celelalte 16-17 minorități naționale din România care au un statut bine precizat, cu drepturi clar formulate în legislația națională, minoritatea românească din județele Covasna și Harghita nici nu este măcar recunoscută la nivel național, darămite să i se acorde fonduri din partea Departamentului pentru Minorități. Pentru că, dacă toate minoritățile naționale primesc - în limita bugetului de austeritate, evident - fonduri pentru menținerea și dezvoltarea identității naționale, etnice, ca identitate culturală, lingvistică și religioasă, românii minoritari din județele Harghita și Covasna fac eforturi disperate pentru a-și menține cele câteva ziare locale în limba română: *„Cuvântul Nou"*, *„Bună ziua, Covasna"*, *„Grai Românesc"* și *„Adevărul Harghitei"* din Covasna și Harghita. Numai după vizita unei delegații guvernamentale au primit subvenții pentru ca aceste ziare să-și continue apariția - lucru menționat de presa maghiară nu fără oarecare malițiozitate.

În aprecierea tipului de relații specifice între români și maghiari, în volumul *„S.O.S. - românii din Covasna și Harghita"* (Maria Cobianu-Băcanu, 1998) demonstram că acestea se înscriu în principiul *„piramidei"*, adică la vârful conducerii politice, economice, administrative, liderii maghiari promovează relațiile de dominație, de subordonare a etniei române în virtutea ponderii numerice covârșitoare, a unei așa zise *„superiorități etnice"*, a *„drepturilor istorice"*, pe când la nivelul de bază, în viața de toate zilele, românii și maghiarii convietuiesc, cel mai adesea, după normele bunului simț, ale vecinătății și respectului reciproc. Spunem *„cel mai adesea"* pentru că și aici, după orice val de îndoctrinare și hiperetnicizare a discursului liderilor politici maghiari consecințele nu întârzie să se facă simțite în raporturile interindividuale. Oamenii de rând devin mai distanți, mai reci, iar intelectualii mai radicali și mai împătimiți în stilul de a se raporta la români, de a impune revendicări și de a se plânge la forurile internaționale că își pierd identitatea, pe care, de fapt, și-o consolidează cu fiecare zi.

Cu timpul, de la principiul *„piramidei"* în care numai liderii din conducerea centrală modelează comportamentul condușilor - mai ales în relațiile interetnice maghiare - se trece subtil, treptat, spre stilul *„rețea"* prin formula intermediară de *„umeraș"*. În această formulă, raporturile dintre lideri și conduși devenind directe se descentralizează, între ei dispărând verigile sau nivelele intermediare. *„Umerașul"* înseamnă o simplificare a relațiilor. *„Cârligul"* este liderul unui grup profesional, al unei instituții care, preluând doctrina și ideologia U.D.M.R-ului, o face aplicabilă la oamenii din subordinea sa, respectiv în școală, muzeu, instituție culturală, administrativă, întreprindere etc. Acestea din urmă formează baza largă a umerașului, nivel la care sarcinile trebuie să fie integrate în principal la iar bi și multiculturalitatea devin o aspirație greu de realizat.

Studiul se bazează pe investigațiile sociologice efectuate în țară și în Covasna și Harghita din 1993 până în prezent și anume, pe anchetele realizate pe 1603 subiecți din 9 județe în anii 1993-1994, pe interviurile în adâncime realizate cu subiecți din cele două județe între 1995-1996, pe cele peste 200 ghiduri de interviu realizate între 1996-1999, cu tineri, studenți și elevi de la școli post-liceale, directori și referenți culturali din diferite zone ale țării, cadre didactice din București și din țară, pe specialiști de diferite profile din București, Muntenia, Moldova, Transilvania, intelectuali și oameni de rând, români și maghiari, din Covasna și Harghita.

Analiza va pune în lumină, de asemenea, problematica românilor minoritari -așa cum a apărut în dezbaterile și sesiunile științifice, în documentele, lucrările și publicistica românească, dar și în mass-media românească, discursul maghiar în presă, la radio și TV prin reprezentanții maghiari din guvern și parlament.

În demersul științific de față pornim de la trei teze cu caracter axiomatic, sinteze ale investigațiilor de teren și ale literaturii problemei din Covasna și Harghita:

1). Principalele trăsături identitare pozitive ale etnotipului românului sunt: bunătate, naivitate, răbdare, toleranță, modestie, omenie, generozitate, respect, înțelegere, cumpătare, hărnicie, profesionalism, prietenie, ospitalitate. Ele reflectă profilul psiho-socio-cultural și moral al poporului român format și verificat de-a lungul istoriei. În virtutea acestor trăsături, ne permitem să definim România ca un pol de stabilitate în Europa Centrală și Sud-Estică.

2). Românii din Covasna și Harghita sunt minoritari aici, nu au o relevanță numerică, dar au o relevanță identitar națională, identitar nominală, adică oricât de puțini ar fi, ei dau numele nației, reprezintă națiunea română, și prin aceasta, trebuie să se bucure de respectul și considerația datorate întregii națiuni române, majorității așa cum se prevede și în documentele internaționale.

3). Românii și maghiarii de bună credință, cei *„neatinși"*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

de doctrinele un singur nivel. Raţiunile pentru *„umeraş"* sunt multiple. Una dintre ele este aceea a necesităţii creşterii capacităţii de conducere din vârf simultan cu creşterea capacităţii de conducere a oamenilor de la bază, pe măsură ce situaţia devine mai complexă şi cere acţiuni şi schimbări rapide în modelele de organizare şi de acţiune. Trecerea de la *„umeraş"* la *„reţea"*, unde fiecare discută ca de la egal la egal cu celălalt, în condiţii firesti, de reciprocitate şi înţelegere totală pentru realizarea scopurilor propuse, transpusă în practica politică a Programului U.D.M.R., este o chestiune doar de timp, de radicalizare şi inoculare a ideologici identitare dominante la nivelul indivizilor. Potrivit acestui model de relaţii organizaţionale şi de conducere experimentat cu succes în leadership-ul industrial european (H. Mintzberg, 1979) actul de conducere şi de execuţie devine tot mai eficient şi mai organic legat unul de celălalt. Aplicat în domeniul politic, el îşi dovedeşte eficienţa în sensul că face pe toţi membrii unui grup, ai unei instituţii, organizaţii, să reacţioneze ca unul la cererea liderilor. Or, sloganele impuse la ultimele forumuri de *„construire de jos în sus a societăţii civile"* (Katona Adam), de *„a organiza cât mai multe forumuri pe tema autonomiei care să funcţioneze de jos în sus"* (preotul Krisbai Imre), indica tocmai orientarea spre această nouă strategie, spre acest nou model de acţiune.

Dacă la aceasta se adaugă intensificarea propagandei naţionalist-istorice şi naţionalist-patriotice a liderilor cu privire la *„zilele minunate"* care, mai devreme sau mai târziu, vor trebui să vină odată cu Noua Europă, cu Europa Regiunilor, în care maghiarilor trebuie să li se facă dreptate după *„Dictatul de la Trianon"* -atunci cercetătorul are imaginea cât se poate de reală a relaţiilor interetnice dintre maghiari şi români şi a coeficientului lor de stabilitate în zonă şi în ţară.

În momentul de faţă, se desfăşoară un accentuat proces de creştere a ofensivei maghiare de a impune revendicări îmbrăcate în haina modernă a drepturilor minorităţilor naţionale, revendicări care neglijează sau lezează drepturile majorităţii. În acest context, de tensiune a solicitărilor, vom analiza starea de spirit, insatisfacţiile, dezamăgirile şi lipsa de orizont a populaţiei româneşti privind condiţia şi destinul ei într-o zonă în care monoculturalitatea maghiară se impune tot mai mult, U.D.M.R.-ului, se pronunţă pentru convieţuire paşnică, înţelegere şi respectul reciproc al culturii, limbii şi religiei *„celuilalt"*, în satele şi oraşele în care trăiesc de când se ştiu.

Pentru înţelegerea contextului în care se desfăşoară relaţiile interetnice din Covasna şi Harghita, cele mai relevante sunt aprecierile localnicilor: intelectuali, lideri culturali, sociali, cadre didactice sau slujitori ai bisericii şi oameni de rând, români şi maghiari.

În concepţia subiecţilor români, în Covasna şi Harghita autonomia pe criterii etnice este realizată, este, de fapt, împlinită. Românilor nu li se mai oferă instrumente legale de contracarare a ei. Maghiarii vor s-o şi legalizeze ca să nu mai aibă probleme, ceea ce, probabil, vor obţine prin Legea Administraţiei Publice ce se va vota în Parlament. Autonomia se observă la tot pasul, inscripţii bilingve, nume de străzi, de instituţii în limba maghiară. *„În timp ce guvernanţii ezită să elaboreze o legislaţie care să apere dreptul la identitate al românilor minoritari, spune un român din Sf. Gheorghe, maghiarii se organizează cu un zel fără precedent în tot felul de instituţii şi organizaţii guvernamentale, non-guvernamentale, civice etc. şi fac în ele o politică maghiară de mama focului"*. Astfel, Biblioteca Judeţeană a devenit bibliotecă maghiară, Muzeul Judeţean a devenit Muzeul Naţional Secuiesc şi nici un guvern nu a luat atitudine faţă de acest separatism, faţă de această asumare pe cont propriu, monoetnică a unor instituţii cu caracter larg societal.

„Maghiarul de azi are conştiinţa nemodificată de acum 80 de ani că Transilvania îi aparţine şi i-a aparţinut întotdeauna. Această conştiinţă îi este inoculată în şcoli, prin manualele de istorie, literatură, în familie prin educaţie, în instituţiile culturale şi prin biserică - spune un român. În memoria lor colectivă, mereu împrospătată, Ardealul este pământ unguresc. Ţara este a celor ce stăpânesc economic. Şi aici stau bine. Ardealul este împânzit cu firme ungureşti în spatele cărora se află capital ungar majoritar, iar pământul din agricultură maghiarii îl cumpără metru pătrat cu metru pătrat. În consecinţă, logic, cine stăpâneşte economic dictează şi limba. Ca atare, pentru angajare, în orice loc de muncă a intervenit criteriul eliminatoriu limba maghiară. Până la impunerea ei ca limbă oficială nu mai este decât un pas".

Totuşi, în legătură cu utilizarea limbii materne a minorităţilor, se cuvine să stăruim asupra unor nuanţe cuprinse în documentele internaţionale, dar pe care maghiarii nu sunt interesaţi să le ia în seamă pentru că nu-i servesc. Iată ce spune dr. Ion Diaconu (Minorităţile, IRDO, 1996), cercetător la Institutul Român pentru Drepturile Omului (IRDO) în legătură cu acest fapt. El arată că nici unul din documentele internaţionale care se ocupă de această problemă -Documentul de la Copenhaga din 1990, Declaraţia ONU din 1992, Convenţia Cadru a Consiliului Europei din 1994- nu cere recunoaşterea limbilor minorităţilor naţionale ca limbi oficiale, limbi ale tribunalelor sau ale autorităţilor publice (Minorităţile. Statut. Perspective, 1996, p. 114-116), ci ca statele să se străduiască să le asigure. El dă şi explicaţia de ce şi această argumentare se potriveşte şi la situaţia noastră. *„Experienţa istorică arată că problemele folosirii limbilor materne au fost adesea exacerbate pentru a masca tendinţele naţionaliste şi separatiste, iar statele au răspuns uneori prin limitarea sau negarea drepturilor lingvistice. Se impune să se realizeze un echilibru între dreptul fiecărei persoane de a folosi limba maternă şi interesele de ansamblu ale societăţii"*(p. 118).

O altă idee subliniată de subiecţii români din Covasna şi Harghita a fost că perspectiva de a subordona Poliţia primarului maghiar va slăbi şi mai mult forţa, capacitatea de a conserva românitatea cu ajutorul statului de drept. Ştiută fiind aversiunea maghiarilor faţă de armată - numită *„armată de ocupaţie"*, poliţie şi biserică, demilitarizarea populaţiei *„le va da apă la moară să facă orice"*. În plus, primarii şi funcţionarii publici maghiari din zonă cer loialitate faţă de ideile şi principiile UDMR-ului, propun pace şi armonie în condiţiile lor, adică *„stând cu grumazul plecat"*. De aceea, în ultima vreme, cultivă relaţiile cu românii dispuşi să cedeze pentru a-i scoate în faţă când au nevoie. *„Ei regizează totul în viaţa socială în faţa **„străinilor"** din afara judeţului sau din afara ţării pentru a oferi o imagine convenabilă lor. Când vin reprezentanţi din afară aleg şcolile, aleg elevii şi pregătesc răspunsurile"*, spune un subiect.

La Covasna, ungurii au cerut ca Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale să fie subordonată Consiliului Local, dar nu li s-a aprobat.

Ziarele maghiare - spun cu năduf românii din Covasna şi Harghita - sunt în cea mai mare parte antiromâneşti, antinaţionale, antistatale, anticonstituţionale. Şi acest lucru îl poate verifica oricine ştie maghiara.

Ungurii au prins că dinspre Europa bate vânt prielnic pentru ei". Acum, fiind în NATO, pretenţiile Statului Ungar şi ale maghiarilor din România vor creşte în ceea ce

www.cimec.ro / www.mncr.ro

priveşte revendicările. În schimb, în satele cu români puţini, care au suferit pe timpul lui Horthy, acestora le e teamă să-şi afirme identitatea, să ceară dreptul lor la şcoală în limba română, de reacţia maghiarilor. *„Dacă cereţi şcoală în limba română* - i-au ameninţat ungurii pe românii dintr-un sat - *vă dăm foc!"*.

Deşi au o situaţie bună şi prosperă ca minoritate, maghiarii stau numai în reclamaţii la organismele internaţionale la adresa guvernului şi statului român. Reacţiile liderilor lor, Marko Bela şi Gyorgy Frunda, la afirmaţia lui Clinton, Preşedintele SUA că *„România este un model de relaţii interetnice"*, rămân antologice pentru înverşunarea cu care neagă totul. Marko Bela: *„Nu sunt de acord că România este un model de relaţii interetnice. Autorităţile române s-au oprit la nivel de intenţii. Nu mai sunt mulţumit cu bunele intenţii. Nu vrem să fim mângâiaţi la cap că am obţinut drepturi..."*. G. Frunda: *„Nu acceptăm să fim nota de bună purtare a Guvernului Român. Respingem politica duplicitară a României. Problemele minorităţilor naţionale să fie rezolvate... Refuzăm să fim doar vitrina de export a Guvernului Român"* etc. (ProTV, 21.04..1999).

Aflaţi în defensivă tot timpul în faţa valului crescând de pretenţi ale maghiarilor cu care se află la guvernare, românii guvernanţi acoperă, ascund situaţiile dramatice ale românilor minoritari, umilinţele la care suntem expuşi ca neam şi popor în propria ţară. De pildă, maghiarii sfidează Istoria României. Oficial, manualele sunt româneşti, dar în fapt vin cu Istoria Maghiarilor. În această situaţie, educaţia în spiritul istoriei reale de către tânăra generaţie de români şi unguri se impune cu necesitate.

Maghiarii exclud profesorii români în învăţarea corectă a limbii române în şcoli. Aşa se ajunge la formulări ca: *„De sărbători, copiii de maghiari urăsc pe la casele oamenilor"*, sau *„nu vrem să fim mângâiaţi la cap"*.

Statul de drept român nu şi-a intrat în drepturi, spun românii din Covasna şi Harghita. Datorită timiditătii şi temei de reacţia agresivă a maghiarilor se încalcă prevederi constituţionale, nu se iau măsuri la timp de sancţionare a celor ce nu respectă legea.

Tot cu privire la atribuţiile statului, românii afirmă că în ultimii 10 ani, instituţiile lui nu au mai făcut educaţie patriotică şi naţională, nici şcoala, nici mass media, mai ales TV care a devenit mai degrabă un instrument aservit occidentului decât culturii şi fiinţei naţionale.

Românii se maghiarizează pentru că instituţiile de stat care trebuie să se ocupe de educaţia şi formarea lor culturală în spiritul românităţii sunt în mâinile ungurilor, care nu au interes să le înfiinţeze unde nu sunt sau să le dezvolte unde sunt. Şcoala, căminul cultural, biblioteca - instituţii cu adâncă misiune formativ identitară românească - lipsesc în multe sate din Covasna şi Harghita, ceea ce conduce la reducerea ponderii intelectualităţii româneşti şi la scăderea nivelului cultural şi de instrucţie a populaţiei româneşti - stare convenabilă pentru maghiari pentru că în acest fel pot fi mai uşor stăpâniţi, dominaţi.

Scade accesul la cultura română în lipsa instituţiilor educative şi culturale atât al românilor marginalizaţi şi analfabeţi, cât şi al maghiarilor care vor să se afirme în România şi în cultura română.

În legătură cu fenomenul crescând de maghiarizare a românilor din satele harghitene şi covăsnene, românii, subiecţi ai cercetării noastre, exprimă o profundă mâhnire şi nemulţumire şi consideră această stare de lucruri ca *„o mare tragedie naţională"* de care se fac vinovaţi atât guvernanţii care n-au creat condiţii economice, sociale, instituţionale de păstrare a identităţii româneşti în propria noastră ţară, cât şi maghiarii care prin spiritul lor dominator şi agresiv s-au impus şi au supus pe români, ştirbind demnitatea lor naţională. Subiecţii vorbesc de un context în care indiferenţa şi complicitatea guvernelor cu maghiarii şi-au pus puternic amprenta asupra evoluţiei negative a ţării împotriva intereselor naţionale. *„În timp ce ungurii ştiu ce vor - spune apăsat un român - noi nu ştim sau nu avem curaj să spunem. Ne temem"*.

De aceea, românii propun o mai consistentă educaţie în spirit naţional, iar studenţii din A.S.C.O.R. (Asociaţia Studenţilor Creştini Ortodocşi Români) formulează imperativul apariţiei unei mişcări etnospirituale româneşti care să unească pe cei din Covasna şi Harghita cu fraţii de peste Carpaţi, în vederea unei strategii de păstrare a identităţii etnice româneşti, a limbii, culturii, credinţei, datinilor şi obiceiurilor strămoşeşti.

În ceea ce priveşte perspectiva evoluţiei relaţiilor dintre români şi maghiari, românii intervievaţi resping cu fermitate autonomia pe criterii etnice, proiectele maghiare de regionalizare, federalizare a României, ca şi ideile de cosuveranitate, de spaţiu de complementaritate sau de fluidizare a frontierelor dintre România şi Ungaria cu care încearcă să ne *„familiarizeze"* teoreticienii maghiari şi susţinătorii lor din ţară şi de afară.

Să urmărim, în continuare, opiniile şi viziunea maghiarilor asupra relaţiilor interetnice români-maghiari şi anume a intelectualilor maghiari. Discursul maghiar cu privire la relaţiile interetnice români-maghiari debutează, cel mai adesea, cu un set de insatisfacţii, reproşuri datorate neacordării drepturilor reclamate şi cu etichetarea de naţionalism şi şovinism exagerat a politicii româneşti în acest domeniu. Mai mult, guvernele româneşti sunt bănuite că vor să schimbe structura etnică a localităţilor prin Biserica Ortodoxă, jandarmerie, poliţie, armată sau cu orice angajare a unui cadru de specialitate într-o instituţie din zonă.

Cea mai frecventă temă adusă în discuţie de subiecţii maghiari este cea a separării învăţământului şi a înfiinţării universităţii maghiare. După opinia lor, redată ca stare, inclusiv cu unele erori de exprimare, asupra cărora nu am intervenit, pentru a lăsa cât mai curată formularea: *„Orice predare a ştiinţei în altă limbă înseamnă sărăcirea limbii materne. Despărţirea fizică a elevilor maghiari de cei români din şcoli se justifică după istorie şi tradiţiile specifice. Într-o societate etnic pură (!) este mai bine. Organizarea proprie ne dă sentimentul de* ***«acasă»****. Când sunt elevi diferiţi, încep diferenţele. Cei slabi sunt loviţi mai tare. Ei se simt mai străini. Au o psihologie aparte. Sunt mai sensibili"*.

Un alt subiect maghiar pune în lumină şi mai convingător nevoia maghiarilor de separare: *„Existau şi înainte de '89 probleme etnice, dar nu erau la suprafaţă, ca acum. Sunt diferenţe în aspiraţiile etniilor cu rădăcini în convieţuirea de sute de ani. Aspiraţiile ar fi: un separatism, adică folosirea neîngrădită a limbii materne, admiterea ei în justiţie, problema inscripţiilor. În Academia Română, cei 1.700.000 maghiari nu au reprezentanţi. Multe probleme s-ar rezolva cu modificarea Legii învăţământului, cu reala autonomie locală care nu există. Legea învăţământului actuală este cinică (septembrie 1996). Cei ce termină şcoala în altă limbă au şanse foarte reduse. Astfel, maghiarii sunt forţaţi, sunt constrânşi să înveţe limba română. Este foarte greu să înveţi limba română. Profesorii maghiari cunosc foarte bine limba română şi au metode bune"*.

În privinţa istoriei, maghiarii au, de asemenea, obiecţii de tipul: *„Manualul trebuie să fie Istoria Românilor şi nu Istoria României. Fiecare îşi predă şi istoria sa. Puteam să emigrez în Ungaria, dar nu am făcut-o.*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Diferenţa dintre noi şi români este că noi suntem cu o cultură formată de sute de ani, cu instituţii care au fost desfiinţate".

Dispreţul deschis afirmat faţă de limba română al unui cadru didactic de conducere rezultă, fără comentarii, din răspunsul la întrebarea dacă familia încurajează, în general, învăţarea limbii române de către copii: *„În familie vorbim limba maghiară. N-o să ne schimbăm limba de dragul învăţării limbii române".*

Pretenţia de a avea organe legislative paralele cu cele ale statului român este şi ea la fel de transparentă în opiniile maghiarilor: *„Maghiarii nu au legiferat legi care să aducă atingere limbii române. Dar românii au legi care ne ating pe noi, minoritarii, legi cu care nu suntem de acord. Să nu ne jignească în identitatea noastră. Majoritarii ne impun legile, nu noi le impunem. În practica europeană este (?). Noi nu am cerut".*

Contestările maghiarilor continuă după leit-motivul recunoscut deja, devenit *„model"* cultural imuabil: *„România nu este stat naţional. Nu ne asigură drepturi minime de conservare a limbii, a culturii. Noi cerem drepturi colective. Autonomia secuilor este de sute de ani. Secuii nu s-au identificat ca secui că sunt maghiari".*

Să ne oprim puţin la *„drepturile minime"* de conservare a identităţii etnice, printre care şi *„drepturile colective".* Să lămurim această cerinţă din perspective documentelor internaţionale comentate de Ion Diaconu în lucrarea amintită (p.131138). În Convenţia cadru a Consiliului Europei din 1994 - spune autorul - nu sunt avute în vedere drepturi colective ale minorităţilor. Drepturile de grup sunt excluse singura soluţie este protecţia drepturilor individuale ale membrilor comunităţilor. Cei care susţin teza drepturilor colective pornesc de la formularea cuprinsă în art. 27 al Pactului International asupra drepturilor civile şi politice din 1996 privind exercitarea drepturilor respective *„în comun cu alţi membri ai grupului lor".*

În plus, chiar şi drepturile persoanelor care fac parte din minorităţi pot face obiectul restricţiilor prevăzute în documentele internaţionale în măsura în care asemenea restricţii se aplică tuturor cetăţenilor statului respectiv. Având în vedere că valorile protejate prin asemenea restricţii - ordinea publică, siguranţa naţională, morala, drepturile şi libertăţile altor persoane - au un caracter general şi sunt în interesul tuturor, restricţiile trebuie să se aplice tuturor cetăţenilor unui stat.

O altă obligaţie a persoanelor care fac parte din minorităţile naţionale înscrisă în Convenţia cadru din 1994 este aceea de *„a respecta legislaţia naţională şi drepturile altor persoane, îndeosebi ale persoanelor care fac parte din majoritate sau din alte minorităţi naţionale (art. 20) ca şi aceea de a respecta Constituţia şi de a manifesta loialitate şi fidelitate faţă de ţara în care trăiesc, îndeplinindu-şi îndatoririle faţă de ea. În mod direct, obligaţia de loialitate înseamnă că persoanele care fac parte din minorităţi nu trebuie să întreprindă nici un fel de acţiuni împotriva statului din care fac parte în ceea ce priveşte suveranitatea, integritatea teritorială şi independenţa politică a statelor (art. 21). Să nu se angajeze în acţiuni care să le pună în pericol".*

În ceea ce priveşte statele care au minorităţi pe teritoriul altor state, documentele internaţionale prevăd că nici una din prevederile lor nu poate fi interpretată ca implicând dreptul de a se angaja în vreo activitate sau de a comite un act contrar dreptului internaţional şi, îndeosebi, contrar integrităţii teritoriale a statelor, iar în atitudinea faţă de minorităţi ar trebui stabilit şi respectat un anumit cod de conduită a statelor pe care să-l respecte părţile.

Am insistat mai mult asupra cadrului legislativ international pentru că el ne va ajuta să înţelegem şi să interpretăm mai adecvat cerinţele minorităţii maghiare în raport cu legea naţională şi dreptul internaţional.

Pentru a aprecia corect *„temperatura"* relaţiilor interetnice promovate de maghiari faţă de români, redăm, în continuare, principalele teme ale discursului liderilor maghiari apărute în presa de limbă maghiară, teme devenite constante, chiar obsesii ale strategiei UDMR în prezent şi în perspectivă.

1). Aspiraţia de AUTONOMIE, o autonomie în trei trepte, adică individuală, culturală-administrativă şi teritorială pe criterii etnice. Un prim *succes* considerat de ei este că au oficializat aceste drepturi, adică le-au adus la cunoştinţa opiniei publice, iar acum urmează să lupte pentru a le realiza în practică. Autonomia *„Pământului Secuiesc"* este primul pas spre autoguvernare, urmat apoi de autodeterminare. Temeiul social-istoric al dreptului la autonomie, autoguvernare şi autodeterminare: *„Noi nu suntem o etnie, nişte parveniţi, ci un popor formator de stat, fapt pentru care cerem autonomie şi autoguvernare proprie".* CHARTA AUTODETERMINĂRII TRANSILVANIEI este documentul care sintetizează concepţia şi strategia pe verticală şi orizontală a relaţiilor dintre maghiari şi români la nivel statal şi interindividual, între minorităţi şi majoritate.

2). POPOR, COMUNITATE, NAŢIUNE -sunt noţiunile cu care ei operează în limbajul politic şi cotidian pentru a se autodefini. Contrar uzanţelor internaţionale în vigoare la care recurg de obicei, maghiarii, se apreciază pe teritoriul Românici ca popor, comunitate şi chiar naţiune - ca pe vremea defunctului Imperiu Austro-Ungar. *„Spre deosebire de minoritate, spune Ion Diaconu în lucrarea amintită, de regulă, un popor se află în majoritate pe teritoriul luat în consideraţie (în cazul nostru, România, n. ns. M.C.B); el cuprinde şi persoane de alte origini etnice care fiind puţin numeroase sau prea dispersate nu se pot prevala de statutul de minoritate. Pe acelaşi teritoriu, un popor poate să convieţuiască şi de regulă convieţuieşte cu minorităţi etnice, lingvistice sau religioase"* (Ion Diaconu, p. 191-192). Sfidând realitatea cea mai elementară, în această ordine de idei, Lászlo Tőkes îi îndeamnă pe coetnicii săi *„să se raporteze la români ca de la naţiune la naţiune, de la popor la popor".* pentru a-şi demonstra superioritatea istorică

3). O altă temă de larg răsunet în presa maghiară este cea a REGIONALIZĂRII ROMÂNIEI, pornind de la teza că o Europă a regiunilor implică şi o Românie a regiunilor. Alinierea la acest proces este vitală pentru aşa-zisa COMUNITATE MAGHIARĂ. De ce regionalizare? Pentru că ea este singura posibilitate de modernizare şi restaurare a statului român, după liderii maghiari. Cum? Prin înscrierea întâi a Transilvaniei mult mai occidentală decât Regatul în acest proces european. Maghiarii condiţionează însăşi aderarea României la UE de nivelul de dezvoltare a regiunilor şi de integrarea iniţială a Tran-silvanici în Europa Regională.

4). Corelată cu regionalizarea apare ideea FEDERALIZĂRII ROMÂNIEI. În această privinţă, maghiarii afirmă că aflaţi în „spasmele statului naţional", românii nu acceptă federalizarea. Trăind sub „vraja naţionalismului românesc" ei vor mai degrabă balcaniza-rea Transilvaniei decât federalizarea ei. Ca aspiraţii de vii-tor, maghiarii speră ca în secolul XXI, noua comunitate europeană să obţină. posibilitatea mult dorită de *„a vindeca rana primită prin Dictatul de la Trianon".* Acesta ar fi un avantaj al Ungariei prin aderarea la UE.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

5). UNIVERSITATE ÎN LIMBA MAGHIARĂ şi nu universitate multiculturală. *„Nu ne trebuie o astfel de multiculturalitate. O prostie mai mare ca aceasta nici că există în lume"* - afirmă maghiarii. De aceea, *„UDMR nu trebuie să renunţe nici în ruptul capului la programul său, la revendicarea Universităţii Bolyai în limba maghiară"*.

6). Abordarea DUBLEI CETĂŢENII pentru cetăţenii maghiari din afara graniţelor Ungariei printr-o rezolvare tranzitorie: asigurarea statutului de protectorat pentru maghiarii ce trăiesc în afara graniţelor, după modelul Austriei în Tirolul de sud.

7). Hotărârile Forumurilor de la Cernatu de Jos şi Miercurea Nirajului, apelurile, mesajele se referă la ÎNNOIREA UDMR-ului, autonomie, autoguvernare, drepturi comunitare, universitate maghiară, integrare europeană, integrare economico-politică maghiaro-ungară, retrocedarea bunurilor bisericeşti şi comunitare.

8). PROTESTELE ÎMPOTRIVA EPISCOPIEI ORTODOXE DE COVASNA ŞI HARGHITA pentru că a primit un hotel, o cantină şi un spaţiu pentru un centru ecumenic, se extind în zona eterată a semnificaţiilor acestei instituţii religioase româneşti. Prin Episcopia Ortodoxă de Covasna şi Harghita, maghiarii văd o intenţie de românizare prin toate mijloacele a aşa-zisului *„Străbun Pământ Secuiesc"*. În acest sens, în ziare se scrie: *„Maghiarii au acceptat ceea ce cu ani în urmă nici nu au visat: că bastionul puternic al catolicismului din Ardeal; considerat a fi Miercurea Ciuc, va fi bastionul Episcopiei Ortodoxe. Pe Pământul Secuiese se desfăşoară o politică intenţionată de modificare a compoziţiei etnice, folosindu-se de biserica ortodoxă, armată şi poliţie"*.

- proteste faţă de colonizarea cu militari şi poliţişti ca modalitate rapidă (pe lângă căsătorii) de românizare a Transilvaniei.

- proteste împotriva *„sentinţelor nedrepte şi discriminatorii"* din *„Procesul Agache"*, din procesele de la Tg. Secuiesc şi Tg. Mureş.

- proteste împotriva Procuraturii din Braşov care a citat unii reprezentanţi de la Forumul de la Cernatu de Jos (pentru atacurile extremiste la adresa Constituţiei, art. 1: România este stat naţional, unitar...n.ns).

- proteste împotriva presei centrale care *„incinge cuptorul naţionalismului românesc"*.

Şirul protestelor poate continua, dar ne oprim aici.

9). În legătură cu războiul din Balcani, UDMR a dat o *Declaraţie* prin care a luat printre primii apărarea dreptului la autodeterminare a naţiunilor ce au constituit fosta Iugoslavie, considerând că este importantă stabilirea autonomiei teritoriale a minorităţilor în majoritate albaneze din Kosovo, suspendată unilateral, în scopul păstrării stabilităţii spaţiului din Europa Centrală şi Răsăriteană, respectiv a soluţionării situaţiei minorităţilor albaneze din Iugoslavia.

10). Abordarea unei NOI STRATEGII DE ACŢIUNE pentru realizarea programului UDMR de auto-nomie, autoguvernare şi autodeterminare: trecerea de la sistemul piramidal prin cel de umeraş la cel de reţea, aşa cum l-am interpretat în prima parte a expunerii. Cum? Prin construirea *„de jos în sus"* a societăţii civile (Katona Adam). *„Dacă nu se va obţine pe căi parlamentare, autonomia va fi câştigată printr-o mişcare de jos"* (Krisbai Imre). Principalul ţel exprimat de maghiari în presă este de a organiza cât mai multe forumuri pe tema autonomiei care să funcţioneze de jos în sus. În acest sens, 40 de membri ai UDMR doresc să înfiinţeze în judeţele din Transilvania GRUPAREA POLITICĂ ALTERNATIVĂ care să funcţioneze în cadrul UDMR având ca obiectiv crearea autonomiei pe criterii etnice.

Am prezentat în linii generale sistemul de priorităţi, constante, ale strategici identitare a maghiarilor care, atât programatic cât şi prin acţiuni, tind să se raporteze la români ca de la naţiune la naţiune, ca de la popor la popor, încălcând atât Constituţia României cât şi documentele internaţionale, intenţii ce vizează diviziunea puterii şi suveranităţii de stat pe baze etnice, cu efecte asupra suveranităţii, independenţei şi integrităţii statului naţional unitar român.

În condiţiile de mai sus, relaţiile interetnice maghiari-români, evident, sunt departe de a fi armonioase şi de a inspira o deplină stabilitate în ţară şi în zonă.

Să urmărim, în continuare, *„reacţia"* românilor la acest tir bine regizat de revendicări, ca şi la presiunile invizibile de ordin psihologic, moral, intelectual, dar şi la cele vizibile sociale, economice, exercitate de organele locale de etnie maghiară asupra lor.

Strategia identitară a românilor din Covasna şi Harghita a pornit de la luarea în consideraţie a câtorva parametrii obiectivi şi subiectivi:

- maghiarii sunt majoritari în zonă, solidari, au o forţă economică şi financiară mai puternică, dispun de mijloace şi instituţii culturale multiple, primesc un substanţial sprijin logistic, financiar şi moral din afara graniţelor, au o politică identitară foarte agresivă care neagă toate Tratatele de pace care i-au *„ciuntit"* şi dezavantajat;

- românii sunt minoritari aici, mai puţin solidari, cu o forţă economică şi financiară slabă, cu puţine instituţii şi mijloace culturale, fără un sprijin consecvent şi consistent din partea guvernelor, parlamentului sau al diasporei, totuşi, conştienţi că fac parte din naţiunea mamă şi că această apartenenţă le dă dreptul de a-şi păstra cu demnitate identitatea etnică, limba, cultura, religia, datinile şi obiceiurile strămoşeşti.

Într-un context interetnic de dezavantajaţi, românii minoritari au un singur atu, conştiinţa, că ei sunt aici acasă şi că dincolo de Carpaţi este ţara mamă, sunt fraţii români cu care împărtăşesc aceeaşi limbă, cultură şi religie, viaţă spirituală şi economică. Cu această *„coloană a infinitului"* în suflet, o mână de intelectuali entuziaşti din Covasna şi Harghita şi-au propus să urce *„Golgota"* dăinuirii românilor şi a românităţii în pofida tuturor greutăţilor ce le vor sta în cale. Prin eforturile lor, într-un mediu mai mult ostil decât omenos, ei ţin aprinsă candela românismului prin cuvânt şi faptă, stăruinţă şi năzuinţă.

Cum am început migăloasa lucrare de afirmare a identităţii româneşti după un val de crime şi fărădelegi ce ameninţau să-i mistuie în perioada decembrie `89 iunie `90?

În primul rând, prin organizarea unor activităţi culturale şi spirituale, ştiut fiind că un popor fără cultură şi viaţă sufletească este ca o gloată care poate fi uşor cucerită şi stăpânită. În acest sens, s-a iniţiat o intensă activitate publicistică prin presă şi lucrări cu tematică istorică ce vizau *„recuperarea trecutului şi reconstituirea identităţii"*. Eforturile românilor de afirmare şi păstrare a propriei lor identităţii a fost *„tradus"* de concetăţenii maghiari şi secui ca *„acţiune antimaghiară"*. Dar românii, tot mai împuţinaţi după `89, nu s-au dat bătuţi şi nici nu s-au oprit din drum. Au întreprins un vast set de acţiuni de organizare instituţională al cărui nucleu l-a constituit *Liga Cultural-Creştină „Andrei Şaguna"*. Primul Buletin al Ligii Cultural Creştine apărut în 1998 la Sfântu Gheorghe relevă cu măiestrie

www.cimec.ro / www.mncr.ro

evoluțiile crescânde ale formelor de afirmare a identității românești în Covasna și Harghita. Din acest captivant și modern *„hrisov"* al activității românilor ne vom inspira pentru a contura *„drumul nepietruit"* parcurs de ei pentru a convinge și pe prieteni și pe neprieteni că tot cei românesc nu piere și nici nu va pieri, aici în curbura interioară a Carpaților Răsăriteni.

După apariția publicațiilor locale românești *„Cuvântul Nou"*, cu foaia de cultură, cuget și simțire românească *„Oituzul"*, urmată în 1997 de *„Bună ziua, Covasna"*, ziar pentru toți covăsnenii și *„Adevărul Harghitei"*, atenția organizatorilor și animatorilor de cultură românească s-a îndreptat către sistemul de instituții culturale și lăcașuri bisericești menite să promoveze cuvântul, gestul și actul românesc, precum: Teatrul „Andrei Mureșanu" din Sf. Gheorghe, Centrul de Cultură Arcuș, Direcția Județeană a Arhivelor Statului, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan" din subordinea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Ansamblul folcloric „Ciobănașul", case de cultură și cămine culturale sătești, biserici.

O deosebită semnificație o are reluarea tradiției organizației de cultură din perioada interbelică ASTRA prin reactivarea *Despărțământului ASTRA Covasna Harghita*, menit să militeze pentru promovarea științei și culturii, învățământului, artei și literaturii românești în județele Covasna și Harghita, pentru racordarea culturii românești din zonă la mișcarea artistică națională. În procesul neîndoielnic al afirmării românilor și românității în zonă, un moment de cotitură l-a constituit înființarea la 24 septembrie 1994 a *Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei* și instalarea în scaunul episcopal a Prea Sfințitului Ioan Selejan, ierarh de aleasă condiție intelectuală și simțire românească ce își dedică întreaga muncă și viață cauzei nobile a românilor și credinței ortodoxe, înălțării acestora pe altarul binemeritat al valorilor umanității.

Deceniul ce s-a scurs din tulburătoarea perioadă de tranziție a fost marcat de românii din Covasna și Harghita printr-o bogată activitate publicistică de lucrări de istorie, cultură, sociologie, etnologie, arhivistică, monografii, studii, articole, lucrări de licență, de masterat, de obținere a gradului didactic pe teme din viața, cultura și istoria românilor din zonă.

În raporturile lor directe cu maghiarii, românii din Covasna și Harghita rămân aceiași oameni buni, blânzi, prietenoși, gata să împartă vorba și fapta cu vecinii lor întru liniștea și pacea tuturor. Numai că încercările românilor de organizare și păstrare a identității etnice, după excluderea și marginalizarea lor, sunt răstălmacite de o parte a cetățenilor maghiari și secui ca acte îndreptate împotriva lor și identității lor, ca încălcare a drepturilor lor pe pretinsul *„Pământ Secuiesc"*. Românii din Covasna și Harghita, intelectuali și oameni de rând, afirmă ferm un singur lucru: că aici, destinul lor este legat neîndoielnic de cel al maghiarilor și secuilor și că singura soluție rezonabilă este convieţuirea paşnică, coopera-rea interetnică, dialogul între etnii pentru soluționarea problemelor sociale, economice cu care se confruntă țara. Ei se simt frustați, marginalizați datorită indiferenței guvernan-ților la problemele lor, la care se adaugă strategia agresivă maghiară de separare, enclavizare culturală, lingvistică, pe un teritoriu comun pe care trăiesc.

De procesul de maghiarizare crescândă al românilor din sate cu populație covârșitor maghiară, datorită lipsei bisericilor, școlilor, căminelor culturale, bibliotecilor cu carte românească, dar și a lipsei preoților și cadrelor didactice, a intelectualilor în general, subiecții de cercetare români fac responsabili, în primul rând Guvernul, Parlamentul, Președinția, care n-au acționat cu fermitate și la timp printr-o Strategie specială pentru menținerea românilor și a românităților în zonă.

În concluzie, România are premise să fie și chiar este un pol de stabilitate în Europa Centrală și Sud-Estică. Prin trăsăturile intrinseci ale românilor și strategiile lor de convieţuire interetnică paşnică, România poate fi și o exportatoare de stabilitate. Dar în județele Covasna și Harghita, datorită tendințelor programate de separare, autonomie și autoguvernare ale maghiarilor, pot apărea semnele de instabilitate ale relațiilor interetnice, cu implicații asupra suveranității și securității naționale.

De aceea, dimensiunea națională trebuie să răzbată fără complexe din toate actele și deciziile celor ce au în mâinile lor destinele națiunii într-un moment când asupra ei, a națiunii, se abat tentativele de destrămare în favoarea regionalizării, federalizării, helvetizării, scoțienizării etc. promovate de concetățenii maghiari cu *„vânt favorabil la pupa"* din partea Europei și a noii ordini mondiale ce se va instaura.

După părerea noastră, atât ne-a mai rămas: să ne apărăm identitatea națională, istoria și cultura - bijuterii de preț, moștenite de la moșii și strămoșii noștri, pe care avem datoria să le lăsăm zestre, îmbogățindu-le cu prinosul nostru de inteligență și creativitate, nepoților și strănepoților noștri.

Note

1) MARIA COBIANU BĂCANU, „SOS-Românii din Covasna și Harghita", Ed. Petru Maior, Tg. Mureș, 1998

2) H. MINTZBERG, „The Structuring of Organization: A Synthesis of the Research", Prentice Hall, 1979

3) DR. ION DIACONU, „Minoritățile. Statut. Perspective. Institutul Român pentru Drepturile Omului", 1996

4) IOAN LĂCĂTUȘU, "Identitate și cultură la românii din secuime", Ed. Carpatica, Cluj Napoca, 1995

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

Covasna and Harghita counties, under the sign of interethnical relations instability

In the Covasna and Harghita counties, because of the deliberate tendencies of separation, autonomy and self-administration of the Magyars, signs of interethnic relations instability may appear, with implications on the national sovereignity and security. That is why the national dimension has to come through all deeds and decisions of those who have in their hands, at a certain moment, the destiny of a nation, when the attempts of tearing apart rush upon the nation in favour of the regionalism process, federalization, "helvetization" etc., attempts promoted by the Hungarian origin citizens who are stimulated by Europe and the new world order which is to be settled down.

Maria Cobianu-Băcanu
Sociolog, Dr., Institutul de Sociologie al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 septembrie, nr. 13
Tel. 01/3232552 (domiciliu)

Ioan Lăcătuşu
Muzeograf Drd., Centrul Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan",
Sf. Gheorghe, Str. Şcolii, nr. 2
Tel/Fax. 067/313534

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 395-397

Căsătoria etnic-mixtă între etnic şi religios

În decursul istoriei întâlnim diferite tipuri de familie, în care structurile familiale, formale de autoritate, rolurile membrilor familiei şi funcţiile acesteia diferă de la un timp la altul, în funcţie de gradul de autonomie economică şi socială faţă de mediul înconjurător, pe care-l prezintă familia respectivă, de întinderea rudeniei integrate şi de repartiţia autorităţii între parteneri. Desigur că distincţia între noţiunea de familie şi funcţionalitatea acesteia este extrem de relativă, familia, ca şi grup social, neputând fi definită separat de sarcinile pe care le realizează în societate decât între anumite limite.

Pentru sociologi studierea cuplurilor mixte înseamnă înainte de toate un laborator de studiu al interculturalităţii, dar, nu trebuie eludată nici perspectiva demografică (de fapt juridică) a recensămintelor uniunilor mixte, care este, înainte de toate, o măsură de înaintare a procesului de integrare (sau asimilare); reuşita integrării presupunând o creştere a succesiunii generaţiilor de cupluri mixte în sânul nupţialităţii.

Când spunem cupluri mixte, termenul se înfăţişează polisemic şi nu există o definiţie globalizantă a mixităţii.

Pentru a apropia complexitatea semnatică a acestor termeni, trebuie plecat de la percepţia lor curentă. De obicei, se acceptă drept cuplu mixt un menaj, care presupune parteneri de culturi diferite (arhetipul este uniunea dintre un alb şi un negru, unde diferenţa e vizibilă), *„cuplul domino"*.

Definiţia poate fi îmbunătăţită şi din perspectivă juridică care subliniază caracterul bi-naţional al căsătoriei mixte... În tradiţia asimilaţionistă, care a existat mult timp în societatea românească, mariajul mixt a fost perceput ca o consacrare a adaptării străinului la comunitatea care-l primea, punct de desăvârşire a procesului său de integrare.

Aş aminti doar un exemplu istoric ce priveşte discursul identitar românesc; istoricul şi demograful Sabin Manuilă aprecia: *„Românii au talentul de a asimila părţi din popoarele cu care se învecinează şi în acelaşi timp sunt foarte rezistenţi faţă de tendinţele de desnaţionalizare, fie naturale, fie artificiale, ale altor popoare"*[1].

Uniunile român-străin au alimentat procesul de ştergere a diferenţelor, găsindu-şi expresia în corelaţia dintre vechimea implantărilor de comunităţi străine şi propensiunea lor spre căsătorii mixte..

În satul tradiţional transilvan (şi nu numai!) pentru definirea identităţii culturale ordinea de priorităţi era: confesiunea (nu biserica şi religia), apoi etnia, ca mod specific de particularizare a acestei condiţii. Sistemele mai noi de argumentaţie pun pe primul plan al determinării identitare, etnicul.

În spiritul celor arătate despre căsătoria etnic mixtă vom desemna câteva structuri de sprijin, forme şi moduri de cunoaştere religioasă a acestuia, mentalităţi.

Religiozitatea exprimată de trei dimensiuni fundamentale:

1. comportamentul religios (exercitarea actelor de cult),
2. reprezentările religioase şi întinderea lor,
3. trăirea religioasă (afecte, atitudini).

Schemă cadru:

- Practicarea actelor periodice - reprezentări mistico-religioase. Afecte intense ori slabe (rugăciune, gestică, participare la cor, predică).

- Practicarea actelor periodice - reprezentări confuze şi amestecate cu cele laice. Afecte slabe sau nu.

- Practicarea actelor solemne, pătrunderea şi intensitatea religiozităţii implicate în ritualurile ocazionale (botez, căsătorie, înmormântare) de ceremoniile săvârşite cu ocazia sărbătorilor religioase sau a feluritelor rituri legate de cultul divin, al sfinţilor (educaţia religioasă dată copiilor în familie, catehizare etc.). Afecte puternice, slabe.

- Practicarea actelor întâmplătoare - reprezentări amestecate. Afecte slabe.

- Absenţa actelor de cult - reprezentări laice - fără sentimentul sacrului.

- Absenţa actelor de cult - reprezentări ştiinţifice, sentimente agnostice.

Pentru a înţelege perceperea identităţii etnice am pus următoarea întrebare:

Vă mai simţiţi român/maghiar? De ce ? Prin ce ?

- Mai ales prin religie (77 mg.*Araci)
- De ce nu? Religia şi tăria pe care ţi-o dă faptul că trăieşti pe pământ românesc (41-50 r.** Breţcu)
- Un singur Dumnezeu există (rugăciunea mi-o fac în germană). Cred că diferenţele între religii sunt mai mult speculaţii popeşti (40 g.*** Belin)
- De fapt, avem un singur Dumnezeu şi nu contează diferenţele de religie; dacă mă gândesc bine, de 2000 de ani datorită religiei s-au provocat atâtea necazuri, de ce nu se unifică toate? Se spune că, la un moment dat, ele concurând, acum ca şi *„partidele politice"*, duc la gâlceavă (peste 61 r. Belin)
- Prin religie (frecventez biserica) (50-60 mg.)
- Doar prin religie şi limbă (70 mg.)
- Religia e pe primul loc (31-40 mg.)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- Religia (mă impresionează biserica, mă ajută să mă simt român (21-30 r.)

Care sunt criteriile prin care un complex de mentalități poate fi numit religiozitate? Se confundă religiile cu confesiunea. Funcție de generații și nivel de instrucție se constată precarități serioase în cunoașterea datelor de istorie și cultură a confesiunii/religiilor lor.

Au existat generații frustrate de o informație religioasă la standardele normale.

Alt set de răspunsuri:

- Credința care-mi este în suflet (45 r.)
- Pot participa la sărbători religioase (peste 50 mg.)
- Nu limba, nu religia, ci *„sufletul"* care le are pe amândouă care e *„moștenit"* și nu se poate falsifica (51-60 mg.)
- Nu mă las de neamul meu (îl simt în suflet), deși cânt în corul bisericii catolice, sunt *„vornic"* la toate nuanțele indiferent de etnie.

O spiritualitate comună (tradiție culturală?) duce la dimensiunea trăirii și mărturisirii creștine comună (două identități creștine într-un dialog permanent) .

Care este factorul de comunitate din biserică ce apropie participanții de nivele diferite de educație și informare?

Se intuiește pe undeva necesitatea existenței unei conștiințe permanente.

Mulți din cei investigați își mai trăiesc credința și de aceea își organizează diferit de ceilalți spațiul privat ca simbol al interiorității și spațiului comunitar (biserica) în calitatea ei de comunitate a celor ce pășesc pe același drum. Aceștia nu acceptă excluziunea și nu încearcă subsumarea.

Declarațiile celor investigați, ca și ale unor preoți, ne conduc la ideea necesității distincției între credință și experiență a sacrului, pe ultima poți să o ai, să o clamezi oriunde, pe prima doar în spațiul, în lumea, în tradiția ta proprie. Dar în condițiile multi-culturale, ce forjează judecați reducționiste (precum cele enumerate) care nu mai au acces la autenticul nici unei religii ori spiritualități. Cum am văzut, reducția vizează ample valori sociale și culturale, ori emoțional individuale.

- Nici eu nu știu ce să mai simt (55 mg.)
- Nu mai am sentimente speciale (31-40 mg.)
- Nici religia nu prea mai contează (21-30 mg.)
- Mi-a aproape indiferent (50 mg.)
- Limba și religia, dar frecventarea bisericii o las la pensie (61 r.)
- Nu mai știu ce să simt (B.C. r.; părinții bietnici - mama maghiară cu 2 căsătorii cu 2 etnii), am frecventat biserica ortodoxă... (20 r.)
- Nu am sentimente etnice, sunt om! (31-40 mg.)
- Nu există un sentiment special; nici religios, nici etnia nu contează, ci, valoarea omului; să nu-ți fie rușine ce ești și să respecți pe celălalt; atunci suntem egali, deci suntem oameni... (31-40 mg.)
- Nu sunt mai important nici cu 100 gr. decât un țigan sau român (51-60 mg.)
- Pentru mine e totuna, numai din greșeală vorbim maghiara (30 r.)

S-ar părea că virtutea de seamă a partenerilor din cuplurile etnic-mixte este *„toleranța la ambiguitate"*. Mai mult, am spune că o perspectivă pură asupra propriei identități nici nu există. Iată o succintă tipologie a familiilor bi-etnice studiate:

a) soț, soție, fugiți de acasă și conviețuind fără actul căsătoriei religioase;
b) menaj fără căsătorie religioasă, dar toți copiii botezați;
c) cuplu cu căsătorie religioasă, ocazie cu care unul din ei s-a convertit la confesiunea celuilalt;
d) familie care se declară necredincioasă, dar care și-a botezat toți descendenții;
e) parteneri care au acceptat căsătoria religioasă cu două rituri diferite. În aceste condiții, putem constata o relativizare a credinței, când se află în prezența altei confesiuni (religii). O pregătire spirituală proastă sau superficială departe de o responsabilitate reală în raport cu ea. Convertirile, trecerile la diverse secte ilustrează această precaritate. Oamenii acceptă noutatea, tocmai pentru că nu au ce să-i opună. Lumea, în care trăim noi, a cam izolat sacrul și s-a laicizat progresiv, ea nu mai acceptă de la sine conceptele și comportamentele tradiționale.

De aceea, așa cum am mai spus, interesul pentru o religie asumată a scăzut. Există mulți oameni interesați de religie, dar, aceasta nu înseamnă că automat sunt și credincioși, evoluția fiind ambivalentă se constată existența sentimentului religios, dar nu neapărat cu o coloratură confesională.

Unul din decupajele foarte pertinente este acela al distincției populației, ca cetățean (noțiunea administrativă) și ca naționalitate. La aceasta se poate adăuga un al treilea criteriu, acela al limbii vorbite, care, în cazul zonei geografice în studiu, indică faptul că mai toate convergențele prin asimilare sunt fapte ce pot echilibra tendințele de *„explozie"* etno-identitară, de care se vorbește atât de mult.

Un individ poate fi succesiv membru al unei etnii sau a alteia. Treptelor din etnogeneză, adică în consolidarea identității etnice, le corespund distincția formală între etnic și naționalitate.

Copiii rezultați din uniri mixte ar trebui să aleagă între etnia tatălui sau a mamei. Limba maternă se sustrage, în principiu, alegerii individului, dar depinde de aceea a părinților.

E mai ușor să-ți uiți limba maternă în profitul folosirii unei limbi ce poate fi mai bine valorificată.

În familiile bi-etnice studiate în medial rural, formula de comunicare preponderentă este bilingvismul total, dar unul dintre părinți își exersează limba maternă cu copiii. Deci s-a perpetuat un model cultural al apartenențelor controversate, la bi- sau multilingvism.

Identitatea etnică, independent de limba maternă, s-a dovedit a fi o stare *„dinamică"*. Asimilarea lingvistică e poate mai puternică decât erodarea conștiinței de identitate etnică, numărul descendenților de o naționalitate depășindu-l pe cel al persoanelor cu limba maternă asemănătoare.

- Am cultivat tot repertoriul folcloric maghiar de la costum popular, la iubire și tot româncă sunt (45 r.)
- Familiile etnic mixte sunt mai reușite, avantajele văzându-se la copiii care cunosc din start o altă limbă
- Eu îmi respect cultura și tradiția împrumutării a ceea ce consider mai bun, recunosc că se pierd anume elemente (31-40 r.)
- M-am născut maghiar și asta e ca o pecete de care nu scapi (40-50 mg.)
- Sentimentul etnic este moștenit (peste. 61 r.)
- Pentru că folosesc limba maghiară atât în familie (cu copilul), cât și în relație cu cei de aceeași etnie (peste 50 mg.)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

- Fiecare avem un „şablon" al nostru din care nu putem ieşi, indiferent de situaţia socială sau sentimental-particulară; aş muri dacă ar trebui să renunţ la etnia mea... (peste 61 r.)
- Prin toate, dar mai ales prin limba, pe care am şi putut să o transmit (cunosc bine şi maghiara) (61 r.)
- Limba şi gândirea îmi sunt prioritar maghiare; vecinătăţile m-au ajutat la menţinerea ei; serviciul îl prestez în limba română, obişnuinţa exerciţiului limbii române mă face să citesc de preferinţă ziarele româneşti şi să urmăresc emisiunile TV în română (51-60 mg.)
- Avantajul e pentru copii (pot face şcoala în două limbi) cunosc o altă cultură, alteritatea fiind acceptată altfel, în cunoştinţă de cauză (35 r.)
- Mi-ar place să cunosc mai multe limbi, noi oamenii decidem ce e bine sau rău dacă ştim mai multe, iar Dumnezeu nu are limite lingvistice! (51-60 mg.).

Note

* maghiar

** român

*** german

1. Sabin Manuilă, Evoluţia demografică a oraşelor şi minorităţilor etnice din Transilvania, Ed. „Cultura Naţională", Bucureşti, 1929, p. 16.

Abstract

The ethnic-mixed marriage, between ethnic and religios

From the sociological point of view, the research of the mixed couples means a study of intercultural life. Considering the demographic expectation (actually juridical), the mixed couple is an advanced step in the process of integration (or of assimilation).

In the tradition of assimilation, which existed for a long time in the Romanian society, the mixed marriage was perceived as an acknowledgement of the foreigner adaptation in the community that accepted him/her, as a completion point of his/her integration process.

In the traditional Transylvanian village, in order to define the cultural identity, the priorities were the following: the confession (not the church or religion), then the ethnical origin, as a specific way to particularize this condition. The recent argumentation system set in the foreground of the identity the ethnical origin.

In order to strengthen these assertions, the author designates some assistance structures, shapes and methods of religious understanding of these outlooks.

Lily Rain
Cercetător Dr., Institutul de Sociologie al Academiei Române,
Bucureşti, Calea 13 septembrie, nr. 13
Tel. 01/6343679 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 399-402

Satul – comunitate de intercunoaştere

Satul - ca tip de aşezare umană – a dominat şi continuă să domine comunităţile sociale ale peisajului geografic al ţării noastre, structurat, din cele mai vechi timpuri, în spaţii de locuit, numite *„vatră"* (termenul *„vatră"* – de origine traco-dacică, cf. albanezului *vetrë* – are o vastă utilizare semantică: vatra focului – acasă, la stână, oriunde -, vatra casei, a gospodăriei, a satului, a *„ţării"*; orice loc de repaus din sat, de pe moşia satului, din pădure, de pe păşune, de la fâneţe etc.) şi locul de muncă aflat în cea mai mare parte, în afara acesteia. Ca realitate economico-socială plurifuncţională, dar şi ca realitate antropologică şi etnografică, în structura sa, satul românesc montan, cu toate fărădelegiile prin care a trecut – şi mai trece – rămâne în determinări şi fiinţări proprii, profunde şi deosebite faţă de zonele de şes şi de deal, pentru a nu mai pomeni de cele ale oraşului.

Îndeplinind funcţii rezidenţiale şi de producţie, satul contemporan este microsocietatea în care vom găsi, în mod parţial şi neomogen, repartizate, activităţi – fizice sau spirituale, economice sau cultiurale – într-o gamă apreciabilă pentru ceea ce ştim că a reprezentat ruralul, activităţi în care se materializează însuşirile de esenţă ale individului, deci a stării sale subiective, ca şi a factorilor obiectivi – naturali şi materiali – în strânsă dependenţă cu primiişi transformaţi de către aceştia. Sigur, e greu de-a trage o linie demarcatoare şi a spune: satul continuă să simtă şi să trăiască tot mai mult în conştiinţa fiilor. Acest lucru pentru că imaginea exactă a satului în ochii multora nu s-a definit sau continuă să fie o necunoscută. Satul şi locuitorul său trebuie reabilitat, adus şi ridicat la acel statut pe care-l merită. El a fost şi rămâne, aşa cum avea să precizeze Lucian Blaga, *„aceea trăire care participă la totul, siguranţa fără greş a creaţiei, belşugul de subînţelesuri şi de nuanţe, implicaţiile de infinită rezonanţă şi însăşi spontaneitatea neistovită"*[1].

Bogăţia fenomenelor, proceselor şi situaţiilor pe care ne-o oferă ruralul, pentru a o putea cuprinde şi investiga, ne trimite în mod necesar la structura grupală a comunităţilor sale în care populaţia sătească este dispusă, structurată care, de regulă, este dată de natura muncii, în special a muncii agricole; în sens general de forţele şi relaţiile de muncă, ca în orice proces social, care-şi pune amprenta asupra naturii şi calităţii vieţii săteanului, inteligenţei sale, caracterizată prin valoarea sa practică şi intuitivă. Pe acest fond al structurii economice vom sesiza existenţa unei suprastructuri în dimensiuni şi determinări specifice. În acest context, reţinem faptul că săteanul, indiferent de specificitatea locului său de muncă, în întregul lui proces de devenire, suferă o puternică influenţă din partea *„conştiinţei colective"* a comunităţii.

Relaţiile interindividuale din comunităţile săteşti sunt relativ stabile, ele se realizează *„la lumina zilei"*, iar *„ochiul şi gura satului"* sunt prezente peste tot şi acţionează cu norme de comportament, ca factori coercitivi şi ai opiniei publice, încât *„recomandarea"* şi *„prezentarea"* celor din comunitate este neavenită. Această particularitate a făcut ca unele fenomene de grup cum ar fi conformismul, să fie mult mai puternic decât în comunităţile urbane.

Greutăţile existente în mediul rural nu pot fi omise, mai cu seamă cele de ordin obiectiv. Sociologul francez H. Mendras[2] vorbeşte în lucrările sale despre sfârşitul existenţei ţăranilor, idee greu de acceptat; dar în acelaşi timp, autorul francez insistă pentru a se lua în consideraţie existenţa masei ţărăneşti. Deci nu numai menţinerea, ci şi perpetuarea şi dezvoltarea sa, ca o problemă universală, atât pentru societăţile rurale, din capitalism, cât şi pentru ţările din fosta societate socialistă, cu contradicţiile specifice şi antagonice – şi evident cu transformările de structură produse în ultima vreme.

Cauzele succesiunii tipologiei aşezărilor rurale montane se poate explica accentuându-se importanţa condiţiilor naturale, a factorului economic. Fără îndoială, factorul geografic este unul dintre cei mai importanţi, deoarece el condiţionează atât morfologia vetrei, cât şi formele de utilizare a terenurilor din hotarul satului, în ultimă instanţă economia rurală. Condiţiile de mediu, cu alte cuvinte, influenţau esenţial viaţa localnicilor, în complexitatea ei. Fixarea iniţială a vetrelor săteşti, precum şi evoluţia lor ulterioară nu pot fi desprinse de condiţiile de climă concrete ale locurilor şi ale timpului, de formele de relief şi mai ales de situaţia resurselor de apă. A existat o permanentă preocupare a omului de a investiga, de a cunoaşte locurile natale, spre a se adapta pe cât posibil organic acestora. Vechile vetre săteşti erau întemeiate în poziţii care le ocroteau împotriva vânturilor, a inundaţilor şi ţineau seamă, în mare parte, de răspândirea resurselor de apă, dispersate în funcţie de dispoziţia straturilor impermeabile. Aşezările de pe cursul superior şi inferior al Oltului, de pe cursul superior al Mureşului, în ceea ce priveşte morfologia, se deosebesc între ele cu toate că au avut organizare socială identică şi s-au încadrat în acelaşi tip de economie.

Cu toată importanţa sa, factorul geografic, destul de constant, este insuficient prin el însuşi pentru a explica integral evoluţia istorică a tipologiei aşezărilor montane harghitene. Schimbarea formei şi a structurii aşezărilor montane este rezultatul nu numai al adaptării omului la condiţiile de mediu, ci şi, mai ales, al transformării treptate a mediului. Doar prin umanizarea mediului, deci a condiţiilor naturale, adică prin transformarea acestora de către om în sensul nevoilor sale concrete, s-au creat progresiv posibilităţi de evoluţie a formelor de aşezări, iar această acţiune antropică a fost condiţionată de perfecţionarea uneltelor şi apoi sporirea treptată a forţei de muncă.

Factorul economic – care constituie rezultatul trans-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

formării şi supunerii de către om, în cursul timpului, a condiţiilor naturale – trebuie să-l privim ca reprezentând finalitatea modului de manifestare a altor factori, fenomen ce reflectă raporturile de interdependenţă dintre om (populaţie), de pe o parte, şi mediul natural, condiţiile istorice şi social-politice, pe de altă parte.

Privitor la factorul istoric, facem precizarea că, în trecut, când se întemeiau satele, se evita în general, zona marilor drumuri pe care înaintau de obicei oştile invadatoare, care obligau populaţia la o permanentă stare de instabilitate. Ţărănimea liberă din zonele muntoase şi deluroase trăia mai toată în locurile în care nu străbăteau drumurile cele mari. Adeseori, satele erau izolate complet în curăturile din pădure, formând adevărate insule. Aşa era şi situaţia unor destule sate harghitene. Se cuvine menţiunea că bisericile vechi erau, de asemenea, localizate sus, la poalele sau pe pieptişurile mai line ale dealurilor. De multe ori şi ele erau înconjurate de pădure.

După cum se ştie, un rol important în explicarea schimbării în timp a morfologiei aşezărilor montane rurale l-a jucat şi factorul demografic. Scăderea sau creşterea populaţiei a influenţat permanent forma şi structura vetrei satelor.

Datele statistice evidenţiază că ponderea populaţiei rurale în Harghita a scăzut de la 90,5 %, cât era în 1930 (226.514 locuitori), la 54,3 % cât se înregistra la 7 ianuarie 1992, cu ocazia recensământului (adică 189.245 locuitori). Conform aceluiaşi recensământ, ponderea populaţiei vârstnice în comune este aproape dublă faţă de mediul urban, iar aproape un sfert din populaţia feminină rurală se încadrează în grupa de vârstă de 65 de ani şi peste.

În ultimii ani, sporul natural al populaţiei montane din judeţ (reprezentând diferenţa între numărul născuţilor vii şi numărul decedaţilor) a scăzut continuu: 1985 – 1.852 persoane; 1989 – 2.077; 1990 – 1.318; 1991 – 651; 1990 – 222 persoane. Începând cu anul 1993 valorile au ajuns sub zero, numărul copiilor care se nasc fiind mai mic decât numărul oamenilor care mor. Consecinţa pe termen lung este îmbătrânirea demografică în mediul rural, implicit a celei de la munte.

Tipurile de aşezări din zona montană a judeţului Harghita, aşa cum le găsim astăzi ca mărime, formă şi structură, sunt rezultatul acţiunii unei sinteze de factori – geografic, social- economic, istoric, politico-administrativ şi etnic – aflaţi în raporturi de interacţiune, de implicaţie reciprocă sau de complinire, şi în grade diferite de structurare şi de abstractizare.

Timp prea îndelungat populaţia agricolă din zona montană a României a fost marginalizată, privită cu indiferenţă caracteristică subculturii, chiar cu înverşunare, tocmai pentru spiritul său conservator şi dârzenia în a-şi păstra condiţia de *„oameni liberi"*, proprietari de pământ şi gospodării.

Modul de organizare în obşti s-a menţinut secole în şir, nu numai în satele libere, ci şi în cele aservite. Obştea a păstrat multă vreme anumite trăsături caracteristice: proprietatea individuală asupra casei, curţii şi grădinii; proprietatea devălmaşă asupra pământului arător, păşunii, pădurii, islazurilor, iazurilor, apelor curgătoare etc., folosite în comun.

Multă vreme, obligaţiile faţă de stat ale ţărănimii se impuneau global asupra fiecărui sat în funcţie de puterea economică a acestuia şi de nevoile autorităţilor centrale. Sfatul satului împărţea apoi darea pe locuitori, în raport su starea lor economică[3]. Satul a răspuns colectiv de plata obligaţiilor faţă de stat până în pragul epocii moderne.

Odată cu dezvoltarea relaţiilor de schimb, pentru a se asigura cât mai multe cereale pe piaţă, rezerva feudală creşte fie prin defrişări, fie prin ocuparea pământului ţărănesc, îndeosebi prin cumpărări silvice. Aşa, alături de renta în bani şi produse, îşi face tot mai mult loc renta în munci – claca, respectiv robota în Transilvania – care sporeşte necontenit, devenind predominantă în secolul al XVIII-lea, când ajunge, de pildă, în Transilvania, la 3-4 zile pe săptămână.

În cadrul economiei tradiţionale, în centrul preocupărilor se situa atât cultivarea pământului, cât şi creşterea animalelor, cele două ramuri ale economiei rurale dezvoltându-se într-o foarte strânsă interdependenţă, agricultura pe înălţimi având îndelungate tradiţii în Carpaţii româneşti.

Descoperiri arheologice, vechi documente istorice atestă complexitatea activităţilor productive, axate pe agricultură şi creşterea animalelor, întregite cu pomicultura, viticultura, apicultura, cărora li se adăugau variate meşteşuguri specializate. Fără a intra în detalii vom aminti că prelucrarea produselor agro-alimentare s-a situat, din vechime, în centrul ocupaţiilor casnice, alături de torsul şi ţesutul fibrelor textile. Preocupările pentru uşurarea muncilor a dus la descoperirea instalaţiilor folosite în acest scop: morile, presele, pivele etc.

Un fapt semnificativ l-a constituit, de-a lungul timpului, permanenţa legăturilor dintre zonele înalte şi cele joase, dintre cele intracarpatice şi cele extracarpatice. Aceste legături au avut loc în cadrul unor tot mai intense schimburi de bunuri economice şi culturale, prin circulaţia continuă a oamenilor peste Carpaţi, într-un sens sau altul. Trăinicia legăturilor a fost permanenţa cerinţelor reciproce. Dinspre munţi au coborât, în jos spre câmpii, oameni cu animale, cu legume, meşteri iscusiţi în construcţii, variatele produse ale meşteşugarilor în lemn, ale pietrarilor, olarilor, vărarilor etc. Dinspre dealuri au coborât spre câmpii pomicultorii cu poame crude şi uscate, mult preţuite şi foarte căutate, cu ţuică pentru ceremoniile familiale şi petreceri, dar şi viticultorii cu struguri şi vinuri. Din câmpii au urcat spre zonele înalte căruţe încărcate cu saci de bucate, cu legume etc.

În unele zone muntoase oamenii s-au întâlnit periodic, pe plaiuri, la nedei, la târguri. O seamă de locuri au atras mari mulţimi de oameni în pelerinaj; e suficient să amintim pentru zona noastră Şumuleu, de lângă Miercurea-Ciuc.

La nivelul economiei şi vieţii tradiţionale ţărăneşti între Moldova, Ţara Românească şi Transilvania legăturile statornicite şi dezvoltate au avut caracter permanent, manifestându-se pe diferite planuri. O circulaţie intensă a avut loc prin trecătorile Carpaţilor. Numeroase au fost produsele transportate de cărăuşi dintr-o parte în alta a munţilor, înainte de construirea căilor şi mijloacelor moderne de transport. Locuitorii satelor Harghitei de azi, au făcut cărăuşiile mai ales spre Moldova[4].

Emigrările peste Carpaţi au fost un fenomen demografic permanent. Când n-au mai putut îndura sărăcia şi asuprirea, unii au luat drumul pribegiei, exodul dintre Transilvania spre Moldova şi Ţara Românească fiind mai mare. În aceste locuri oamenii erau mai puţini, pământul în schimb mai mult şi mai bogat, iar sarcinile feudale mai reduse, pe când în Transilvania situaţia era inversă – populaţia mai numeroasă, pământ mai puţin şi mai sărac, iar exploatarea feudală mai mare[5]. Ca şi românii, au fugit din Transilvania şi alţi locuitori, mai ales secui, aşezaţi în ţinuturi sărace, cu condiţii climatice aspre, supuşi şi ei treptat iobăgiei. În Moldova resursele alimentare se procurau mai

www.cimec.ro / www.mncr.ro

uşor, de aceea mulţi s-au dus şi s-au aşezat acolo, ca gospodari harnici şi pricepuţi[6].

În condiţiile economiei naturale, ale economiei precapitaliste şi chiar în condiţiile de dezvoltare a capitalismului, în cuprinsul zonelor montane ale actualului judeţ Harghita, nu putea fi vorba decât de o agricultura empirică de munte, (cu un randament redus, şi nu arareori, dăunătoare pentru productivitatea şi stabilitatea terenului arat). Numai pe culmile domoale şi de-a lungul văilor Mureş şi Olt din judeţ agricultura era excedentară, încât produsele cerealiere ale acestuia erau oferite pe piaţa Braşovului[7]. În cazul unor asemenea locuri, extinderea defrişării se desfăşura în primul rând în interesul agriculturii. În satele care dispuneau din belşug de păduri, comune, încă din se-colul al XVI-lea se păstrează atestări că oricine avea dreptul să defrişeze (atât săracii, cât şi bogaţii), faptul fiind considerat chiar util. Cu atât mai mult, această necesitate era subliniată către sfârşitul orânduirii feudale: *„Aici, la noi (adică în Ciuc, Gheorgheni şi Casin), ar trebui să găsim modul şi calea de a pustii acele păduri are sunt de prisos şi împiedecă mersul înainte al gospodăriei"*[8]. Aşadar, pe asemenea terenuri, defrişările forestiere şi păduritul convergeau în primul rând cu interesele economice ale agriculturii, se desfăşurau cu precădere în sprijinul ocupaţiei agricole.

Zona Harghitei, ca şi întregul lanţ al Carpaţilor Orientali, constituie un teritoriu de vechi şi intens păstorit, practicat paralel şi în strânsă legătură cu agricultura montană şi de deal. Practicată multă vreme cu mijloace rudimentare, agricultura se limitează şi azi la culturile desprinse cu clima de sub munte. Economia feudală a îmbunătăţit în parte sectorul pastoral şi agricol, dar mai cu seamă a dezvoltat păduritul. Jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, dar mai cu seamă secolul al XIX-lea şi prima jumătate a secolului al XX-lea au fost martorele unei secătuiri a patrimoniului forestier şi, în ultimul secol al perioadei avut în vedere, ale unor emigrări masive după lucru. Numai ultimul sfert de secol s-a caracterizat printr-o reconsiderare a bogăţiilor locale. Între maghiarii şi românii din Valea Caşinului – aşa cum arată Nicolae Dunăre în studiul *„Raporturi interetnice în Valea Caşinului, judeţul Harghita"*[9], s-au dezvoltat puternice legături economice şi culturale reciproce, între altele şi datorită ponderii diferite a unora dintre ocupaţii. Astfel, dacă cu agricultura s-au ocupat în aceeaşi măsură şi ungurii şi românii, localnicii din Caşin întrebaţi au observat o deosebire etnică în ceea ce priveşte ponderea păstoritului şi a păduritului: *„Românii au trăit în mai mare măsură după ciomagul păstorului de vite, iar ungurii în mai mare măsură după pădurit şi vânzarea lemnului. Cu lucrul pământului s-au ocupat deopotrivă, dar după lucrul pământului nu s-a putut trăi aici"* (inf. Ráduly Gh. *„Kicsigyurkó"*, n.1879, vechi păstor, Imper, Valea Caşinului-Harghita, cf. Nicolae Dunăre, studiul citat, p.370, cercetarea efectuată în 1952)[10]. Este de reţinut că acum un secol funcţiile pastorale în Valea Caşinului, cu mici excepţii, au fost îndeplinite de românii din aceste sate (Plăieşii de Jos, Plăieşii de Sus, Imper, cu cătunul Doboi, Iacobeni, Casinul Nou). În schimb, la alcătuirea diferitelor unităţi pastorale (turme, cirezi etc.) au participat locuitori de ambele naţionalităţi. Aşa se explică că o parte din terminologia pastorală din limba maghiarilor vorbită în Valea Caşinului este de origine românească: *esztena, lésza, budáka, bács, munator*, etc. Termenii româneşti corespunzători au fost întâlniţi, în bună parte şi peste Carpaţi, în Valea Uzului.

Perioadei arhaice a satului devălmaş (în devălmăşie = în comun) îi corespund două tipuri de proprietate asupra pământului: a) o stăpânire colectivă asupra a tot ceea ce era creat de natură (pădure, câmp, ape, păşune, etc.); b) o stăpânire individuală, care va avea la bază principiul muncii şi care se exercită asupra a tot ceea ce fusese obţinut de către om, prin munca sa: *„aşa erau curăturile (locul din pădure, curăţat de arbori pentru a putea fi cultivat), ţarina creată prin munca deşelenirii, prisăcile de albine cu stupii, viile plantate cu culturile de pomi roditori, grădinile de zarzavat, heleşteul săpat de mâna omului, spre deosebire de balta naturală. Şi bineînţeles, în primul rând, casa construită de fiecare familie"*[11]. În perioada satului arhaic devălmaş, libertatea de ocupare a pământului din moşia satului de către locuitori, în raport cu puterea de muncă, era o realitate constatată de etnologii preocupaţi de studiul acestei probleme: *„În obştea devălmaşe puterea de stăpânire a unui devălmaş asupra părţii de moşie ce i se cuvenea era determinată de puterea lui de alegere: Cât alegea, Atâta culegea...!"*[12].

Note

1. LUCIAN BLAGA, "Elogiul satului românesc", Academia Română, Bucureşti, 1937, p.7-8.
2. HENRI MENDRAS, "Sociologie de la campagne francaise", Paris, 1965, p.17-19.
3. VALER BUTURĂ, "Etnografia poporului român. Cultura materială", Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p.24.
4. A se vedea şi E. PAVELESCU, "Meşteşug şi negoţ la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVIII-XIX)", Bucureşti, 1970, p.39-42, p.63-64.
5. DAVID PRODAN, "Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea", Sibiu, 1944, p.93-94.
6. ŞTEFAN METEŞ, "Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XII-XX", Bucureşti, 1971, p.102-103.
7. Székely Oklevéltár – Diplomatariu secuiesc, Cluj, 1897, VI, p.74; ST. IMREH, I. PATAKI, "Contribuţii la studiul agriculturii transilvănene (1570-1610)", în "Acta Musei Napocensis", Cluj, 1967, IV, p.57, Comp.; ST. MOLNAR, "Aspecte ale agriculturii ţărăneşti din judeţul Harghita", în "Studii şi materiale", Muzeul regional Târgu Mureş, 1965, I.
8. K. TAGÁNYI, "Magyar erdézeti oklevéltár – Diplomatariu forestier ungar", Budapesta, 1896, II, p.733; ST. IMREH, I. PATAKI, op.cit., p.163.
9. "Almanahul muzeului din Cristuru Secuiesc. Studii şi comunicări", Miercurea-Ciuc, 1974, p.369-377.
10. Idem, p.370.
11. P. P. PANAITESCU, "Obştea ţărănescă în Ţara Românească şi Moldova. Orânduirea feudală", Editura Academiei, 1964, p.120; HENRI H. STAHL, "Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti", vol.II, Bucureşti, Editura Academiei, 1959, p.105-321.
12. ROMULUS VULCĂNESCU, "Etnologia juridică", Editura Academiei, Bucureşti, 1970, p.75.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abstract

The village – inter-knowledge community

The village – as type of human settlement – has dominated and continues to dominate the social communities of the geographical scenery from our country, which is structured since ancient times in living places, called „hearths" or „fireplaces", and the working places that, in most of the cases, are outside the living places.

Having residence and production functions, the contemporary village is the micro-society where we will find in a partial and nonhomogeneous repartition different activities – physical or spiritual, economical or cultural – distributed on a considerable scale for what we know the rustic life was.

For many persons the accurate image of the village hasn't been defined or still continues to be unknown. The village and its inhabitants have to be rehabilitated, brought and raised at their well-deserved statute. They were and will be, how Lucian Blaga says, „that experience that takes part in everything, the faultlessly safety, the vast connotations and nuances, the implications of an infinite resonance and even the tireless spontaneity".

Nicolae I. Bucur
Prof. Dr., Liceul "Octavian Goga",
Miercurea Ciuc, Str. Tudor Vladimirescu, nr. 40
Tel. 066/124117 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Habitat şi populaţie. Procese şi structuri demografice în judeţele Covasna şi Harghita

1. Introducere

Judeţele Covasna şi Harghita, situate pe cursul superior al Oltului, în zona interioară a Carpaţilor de curbură, au o poziţie centrală în cadrul ţării. Datorită acestei aşezări, teritoriul lor este străbătut de importante căi de comunicaţii ce fac legătura între Transilvania, Moldova şi Muntenia şi care converg spre zona de concentrare urbană şi industrială Braşov. Această poziţie geografică a făcut ca Sud-Estul Transilvaniei să constituie întotdeauna o zonă de întrepătrunderi şi confluenţe culturale şi demografice. Din cele mai vechi timpuri până în prezent, viaţa comunităţilor umane din acest teritoriu a fost şi rămâne marcată de strânse legături între cele trei provincii româneşti, iar văzut mai larg, între Bazinul Carpatic, arealul balcano-dunărean şi spaţiul nord-pontic.

Munţii Carpaţi, de înălţime mijlocie şi mică, prin fragmentarea lor accentuată, prin mulţimea depresiunilor, a culoarelor, pasurilor şi trecătorilor au facilitat modul de utilizare al lor şi de păstrare a unor legături permanente între regiunile de la interior cu cele exterioare. Carpaţii Sud-Estici, în curbura interioară a cărora se află zona Covasna-Harghita, ca regiune principală a teritoriului României, constituie elementul coordonator, de referinţă pentru întreg sistemul geografic al pământului românesc (Istoria României. Transilvania, 1997)[1].

Nici fluviile, nici munţii nu despart - afirmă Ioan Conea, ci mai degrabă unesc... munţii, denumiţi de Vidal de la Blanche *„conservatrices de populations"*, conservă şi transmit lanţurilor de generaţii fragmentele etnice ale vechilor civilizaţii (Bădescu, Dungaciu, 1995)[2]. Această afirmaţie este pe deplin confirmată şi de tabloul arheologic general al judeţului Covasna. Numeroasele descoperiri şi săpături sistematice pun în evidenţă o intensă locuire încă din paleolitic şi prezenţa unor importante culturi, unele din ele purtând numele unor aşezări din zonă (Ariuşd, Zăbala, Ciomortan). Despre viaţa economică şi culturală, nivelul de civilizaţie din acest spaţiu stau mărturie numeroasele vestigii de ceramică, tezaure, cuptoare de prelucrat minereu, aşezări umane, dintre care importante cetăţi dacice şi castre romane (Cavruc, 1998)[3].

Împreună cu o parte din judeţul Mureş, judeţele Harghita şi Covasna formează o zonă relativ compactă locuită de maghiari (fostele scaune secuieşti), reprezentând o *„insulă maghiară"* înconjurată de judeţe cu populaţie românească.

Harghita şi Covasna sunt singurele judeţe din România în care, potrivit rezultatelor recensământului din anul 1992 locuitorii de naţionalitate maghiară formează majoritatea populaţiei: Harghita - 84,76% şi Covasna - 75,21 %. Populaţia de etnie maghiară din cele două judeţe, înregistrată în anul 1992, de 470 606 persoane reprezintă o treime (29%) din numărul total al maghiarilor din România de 1 625 000 persoane (ianuarie 1992). În comparaţie cu recensământul din anul 1930, populaţia maghiară din zonă înregistrează creşteri în anul 1992, cu 50% în judeţul Covasna şi 36,2% în judeţul Harghita. Întrucât, însă, populaţia totală a acestor judeţe a crescut, în aceiaşi perioadă, într-o proporţie mai mare decât populaţia maghiară, proporţia populaţiei de naţionalitate maghiară a scăzut nesemnificativ în perioada 1930-1992, de la 86,6% la 84,7% în judeţul Harghita şi de la 76,6% la 75,2% în judeţul Covasna (Lăcătuşu, 1999)[4].

În înţelegerea modului de formare şi evoluţie a acestei concentrări trebuie avute în vedere condiţiile orografice şi climaterice ale teritoriului cuprins în cele două judeţe (jumătatea vestică a unei părţi din Carpaţii Orientali şi cea estică a Depresiunii Transilvaniei) precum şi perioada de după stabilirea secuilor în faţa pasurilor carpatice (sec. XII/XIII).

Statutul social-politic al secuilor de la venire şi până la mijlocul sec. al XIX-lea a fost definit de un set de privilegii medievale distincte, precum acela al conducerii comunităţii prin adunarea generală (naţională). Această particularitate le-a conservat secuilor identitatea. Secuimea constituia una din cele 4 zone ale Transilvaniei unde structura instituţională se suprapune pe cea etnică-lingvistică şi confesională. Zona avea specificul său cu statute şi legislaţii specifice care îşi vor pune amprenta pe maniera de a simţi, gândi şi reacţiona a locuitorilor săi. Aceste structuri vor dovedi un mare conservatorism şi stabilitate (Nicoară, 1997)[5].

În colectivitatea sătească din secuime viaţa este reglementată de norme de comportament bazate pe tradiţii, modele ancestrale, o anumită ierarhie a valorilor, cristalizată de-a lungul timpului, în care la loc de frunte se afla interesul obştesc şi conştiinţa responsabilităţii reciproce faţă de comunitate. În societatea secuiască s-a menţinut o pătură liberă destul de largă, cu funcţie militară, deţinând rămăşiţele vechilor *„drepturi şi libertăţi secuieşti"*, din *„epoca gentilică"* (Imreh,1982)[6]. Cu timpul s-a produs o stratificare dar şi o diversificare a aristocraţiei locale. O evoluţie sinuoasă au cunoscut şi raporturile dintre marii proprietari de pământ şi ţăranii liberi, iobagi şi jeleri.

Oraşele şi târgurile din zonă au cunoscut o dezvoltare urbanistică specifică şi un profil distinct determinate de situarea în apropierea Braşovului şi a trecătorilor din Carpaţii Orientali şi de existenţa meşteşugarilor şi a negustorilor ce au avut un rol important în derularea schimburilor comerciale, umane şi culturale dintre Transilvania, Moldova şi Muntenia. Secole de-a rândul habitatul urban a fost destul de mult *„contaminat"* de ruralism, secuimea purtând şi ea specificul preponderent rural al societăţii transilvane(Băilă, 1999)[7].

Evoluţia aşezărilor rurale a fost influenţată de tradiţia medievală a lucrării pământului în devălmăşie şi de împărţire a satelor în: colectivităţi iobăgeşti, cu caracter comitial; aşezări senioriale secuieşti (căzute în iobăgie); sate mixte, locuite atât de iobagi cât şi de ţărani liberi. O notă aparte, în organizarea comunitară şi în raporturile obştei săteşti cu seniorul stăpân de pământ a fost dată de localităţile ce aparţineau comitatului Alba Superioară, *„implantate în satele din scaunele secuieşti"* (Pál, 1999)[8].

www.cimec.ro / www.mncr.ro

O vreme secuii au fost consideraţi o naţiune distinctă de cea maghiară, dovada apartenenţa lor la Unio Trium Nationum, alături de maghiari şi saşi. După formarea scaunelor secuieşti (sec. XIII-XIV - originea şi organizarea scăunală, fiind încă subiect de discuţii între istorici - pe măsură ce se consolida autoritatea locală scăunală, puterea centrală reprezentată prin comitele secuilor, îşi lua asupra ei unele dintre atribuţiunile ce constituiau domenii definitorii ale orânduirii feudale (Ranca, 1997)[9]. În aceste condiţii, autonomia secuiască, la fel ca şi autonomia săsească a cunoscut un proces de dizolvare succesivă începând din 1784, continuând cu 1852 şi încheiat în 1876. Societatea secuiască a câştigat în complexitate şi policromie după introducerea instituţiei **grăniceriei** (1764) şi după Revoluţia de la 1848. Aşezarea geografică în vecinătatea Moldovei şi Muntenei a avut o influenţă constantă, complexă şi profundă asupra întregii fizionomii a societăţii secuieşti.

Un interes ştiinţific, şi nu numai, prezintă translatarea de la identitatea *„secuiască"* la cea maghiară, fiind cunoscut faptul că în *„ţinutul secuiesc"* la ultimile recensăminte de naţionalitate *secui* s-au declarat doar câteva sute de persoane. Încă de recensământul de la 1850 diferenţierea maghiar - secui nu s-a făcut pe criterii etnico-lingvistice, ci datorită specificului situaţiei lor juridice. David Zoltan, precizează, în prefaţa la ediţia în limba maghiară a recensământului din 1850, că *„în mod surprinzător, locuitorii unui scaun secuiesc s-au declarat în totalitate secui, pe când în cazul altui scaun, s-au declarat maghiari, şi au fost şi localităţi mixte (secui şi maghiari)"*... în aceste cazuri probabil că a contat şi părerea şi influenţa celui care a condus recensământul, conchide autorul menţionat. (Varga, 1998)[10].

Pe întregul teritoriu al fostelor scaune secuieşti, sursele de epocă pun în evidenţă existenţa unei păturii etnice româneşti, legată într-o continuă aşezare geografică, din sat în sat, începând din Valea Mureşului până în Carpaţii Răsăriteni, în Harghita şi Covasna. Românii trăiau atât în oraşe (ocupând chiar străzi întregi sau părţi însemnate ale acestora) cât şi la sate, unde se îndeletniceau cu agricultura, creşterea vitelor şi mai ales a oilor (breţcanii şi voineştenii fiind printre cei mai însemnaţi reprezentanţi ai păstoritului transhumant), dar şi meşteşugari rurali, iar cei mai mulţi, iobagi şi jeleri (până la mijlocul secolului al XIX-lea) (Russu, 1990)[11].

Chiar dacă despre originea secuilor nu există încă un punct de vedere unanim acceptat, despre istoria secuilor există numeroase studii şi lucrări, monografii de prestigiu *„remarcabile radiografii asupra societăţii secuieşti"*. Nu de aceiaşi atenţie s-a bucurat şi studiul trecutului românilor din secuime, a contribuţiei etnicului românesc la patrimoniul cultural-spiritual al zonei şi interferenţele etno-culturale stabilite între români şi secui pe parcursul convieţuirii lor istorice. Se menţine încă o mare discrepanţă pe linia autocunoaşterii istoriei comunităţilor secuieşti şi cea a românilor din fostele scaune secuieşti(Lăcătuşu, 1995)[12].

Problematica românilor din fostele scaune secuieşti este una din temele controversate între istoriografia română şi cea maghiară. Fiind puţin abordată în istoriografia românească, a beneficiat de o tratare partizană, în lucrările de expresie maghiară, în care au circulat prejudecăţi şi clişee, confuzii sau jumătăţi de adevăr. Permanent a existat o suscitare şi resuscitare a altor interese decât cele ştiinţifice. În abordarea problemei caracteristic a fost *„încantaţia polemică"* şi *„intenţia politică"*. Pentru mulţi cercetători maghiari doar reamintirea temei trezeşte resentimente (Pál, 1999)[13]. Principala cauză o constituie persistenţa în opinia publică maghiară a percepţiei potrivit căreia *„Ţinutul (Pământul) Secuiesc - Székelyföld"* este un teritoriu locuit doar de maghiari. Expresii ca *„bloc compact maghiar"*, *„maghiarimea cea mai pură"* ş. a. întreţin la nivelul elitelor, dar şi al maselor, mitul *„Pământului Secuiesc"*.

Istoriografia română (îndeosebi în perioada interbelică) a susţinut teza conform căreia o mare parte din secui sunt de origine română, timp în care istoriografia maghiară a trecut sub tăcere această temă *„incomodă"*. După moartea lui Nicolae Iorga şi cedarea Ardealului de Nord, istoricii maghiari prin I. Toth-Zoltán au trecut la *„contraofensivă"* şi la o vehementă contestare a argumentelor istoricilor români. În perioada care a urmat celui de-al doilea război mondial, istoricii maghiari, inclusiv cei din România, au scris *„pe rupte despre trecutul neamului lor din secuime"*, timp în care istoricii români nu au fost lăsaţi să abordeze această temă *„gingaşă a prieteniei româno-maghiare"* (Ranca, 1997)[14], nefiind *„potrivit să te ocupi cu aşa ceva"*. Excepţii au făcut lucrările: *„Românii şi Secuii"* de Ion I. Russu (cu un substanţial studiu aparţinând Ioanei Cristache-Panait) apărută postum la Editura Ştiinţifică în 1990, *„după un sfert de veac de adăstare prin reci sertare editoriale"*; *„Transilvania - ultima prigoană maghiară"* de Ioan N. Ciolan, apărută în 1980 la Roma; şi câteva lucrări şi studii semnate de istorici şi arhivişti din Cluj-Napoca, Târgu-Mureş, Bucureşti şi Sibiu, apărute în reviste de specialitate şi în editurile din subordinea Patriarhiei Ortodoxe Române.

După o absenţă de pe masa de lucru a cercetătorilor timp de mai bine de o jumătate de secol, problematica românilor din sud-estul Transilvaniei, devine dintr-o temă prohibită una de mare actualitate. În acest context se înscrie şi studiul convieţuirii româno-secuieşti (maghiare), convieţuire ce presupune *„comunicare, schimb de valori spirituale, influenţe reciproce - ale căror rezultate ar trebui identificate în plan demografic: fertilitate, mortalitate, familiile şi chiar tipologia tranziţiei demografice"*(Trebici, 1996)[15].

Înţelegerea unor aspecte definitorii ale proceselor şi fenomenelor demografice ce au avut loc în zonă nu se poate realiza fără apelul la istorie. Perspectiva istorică presupune luarea în considerare a unei număr mare de factori inclusiv procese macro-sociale în desfăşurare pe termen lung. Trebuie avut în vedere întregul complex de condiţii şi întâmplări, începând cu jumătatea secolului al XIX-lea (şi chiar mai înainte) şi până în prezent, pentru a putea descrie, înţelege şi eventual explica. Studiul complet al evoluţiei structurii etnice şi confesionale va reţine printre alţi factori: discontinuităţile teritoriale, emigrările, schimbul de populaţie, deportările. Va trebui pus în evidenţă efectul unor procese cum ar fi: asimilarea, enclavarea etnică, urbanizarea, regimul demografic propriu fiecărei etnii. La fel de importantă este depăşirea cadrului strict provincial, izolat de contextul naţional şi internaţional şi recurgerea la o analiză comparativă, regională şi zonală, însoţită de consideraţii geopolitice.

Preocuparea pentru ca dimensiunea sentimentală, afectivă să nu distorsioneze demersul ştiinţific propriu-zis trebuie însoţită cu cea referitoare la *„evitarea etnocentrismului, regionalismelor, naţionalismelor - chiar dacă ne preocupăm de probleme locale. Aceasta deoarece ceea ce se întâmplă într-un loc la un moment dat este legat de nenumărate fire, văzute sau nevăzute, de ceea ce se întâmplă în Europa şi în lume"*. Indirect, se poate deduce nevoia unei abordări sistemice a realităţii sociale, abordare în care spaţiul şi timpul devin variabile extrem de importante ale analizei (Poledna, 1998)[16].

Analiza structurii etnice şi confesionale a populaţiei din zona Covasna-Harghita presupune un dialog permanent între istoric-sociolog-demograf-economist-teolog-etnograf, respectiv o abordare interdisciplinară. Aceasta cu atât mai mult cu cât, unele cercetări recente au ajuns la concluzia că *„regimul demografic din Transilvania poartă amprenta ariilor culturale definite pe baza unor criterii mult mai complexe decât etnia, religia, sau limba maternă şi par să ţină cont mai degrabă de diferenţe ecologice şi de modernitate socială. După aceste criterii, Covasna-Harghita este una din cele şapte regiuni «arii culturale», din Transilvania caracterizată ca «arie de compoziţie maghiară, purtător al complexului cultural minoritar - montan cu modernitate socială redusă»"* (Mureşan Cornelia, 1999)[17].

Pentru înţelegerea modificărilor survenite în structura etnică şi confesională a zonei Covasna-Harghita vom

www.cimec.ro / www.mncr.ro

încerca să surprindem unele aspecte privind : impactul climatului de convieţuire interetnică asupra modelelor culturale şi comportamentului demografic; relaţia specifică - limba maternă - confesiune - naţionalitate; problematica familiilor mixte; a persoanelor cu dublă ascendenţă identitară şi a celor cu apartenenţă controversată; influenţa structurii etnice a localităţii asupra fenomenelor demografice cu referire la realităţile demografice din judeţele Covasna şi Harghita, în ultimul secol şi jumătate (1850-1992).

Înainte de a încerca să surprindem ceea ce este comun şi ceea ce diferenţiază comportamentul demografic al populaţiei din zona Covasna-Harghita, cât şi principalele caracteristici demografice specifice acestei zone, vom prezenta câteva repere ale cadrului natural şi ale reţelei de localităţi din cele două judeţe.

2. Cadrul natural

După mărime, judeţul Covasna are o suprafaţă de 3709,8 kmp (1,6% din suprafaţa ţării), pe locul 39 între judeţele ţării, iar judeţul Harghita are 6639 kmp (2,78% din suprafaţa ţării), situându-se din acest punct de vedere pe locul 13. Teritoriul celor două judeţe prezintă o mare varietate de forma de relief, incluzând atât suprafeţe joase şi relativ netede, dealuri subcarpatice şi terase înalte, cât şi munţi cu înălţimi de până la 2031 m (vârful Iezerul Călimanului - judeţul Harghita) şi 1777 m (vârful Lădăuţi - judeţul Covasna).

Zonele montane ce ocupă 66% din teritoriul judeţului Covasna şi 56% din cel al judeţului Harghita, cuprind întinse păduri şi pajişti naturale, care adăpostesc un bogat fond cinegetic, importante resurse balneare (ape minerale şi gaze mofetice) şi puţine căi de comunicaţie şi aşezări umane cu caracter permanent.

Zona depresionară, caracterizată prin forme de relief domoale, deosebit de pitoreşti, concentrează marea majoritate a localităţilor, principalele unităţi economice şi cele mai numeroase lucrări de ecluzare tehnică.

Datorită situării geografice, zonele înalte ale celor două judeţe aparţin climei de munte, iar cele joase sectorului cu climă continental-moderată. În marile depresiuni intramontane Gheorghieni, Ciuc, Întorsura Buzăului se remarcă un topoclimat specific, caracterizat prin frecvente şi persistente inversiuni termice nocturne şi de iarnă, fenomene ce fac ca aceste zone să se situeze printre regiunile cele mai reci ale ţării.

Subsolul celor două judeţe conţine importante zăcăminte de substanţe minerale utile, răspândite sub formă de zăcăminte de minereuri, combustibil şi roci utile. Dezvoltarea economică puţin spectaculoasă a zonei este redată de situarea judeţelor Covasna şi Harghita în partea a doua din ierarhia judeţelor ţării, la majoritatea indicatorilor privind producţia industrială. În agricultură se obţin valori peste media pe ţară la cartofi (o importantă parte din producţia totală a culturii respective realizându-se în această parte a ţării), sfeclă de zahăr, grâu şi zootehnie.

În ceea ce priveşte potenţialul balnear şi turistic, Harghita şi Covasna se situează printre primele judeţe din ţară. La aceasta contribuie valoarea şi varietatea deosebită a factorilor balneari, climatul de cruţare al zonei submontane, poziţia centrală în cadrul ţării, facilităţile de acces, proximitatea zonei de mare concentrare urbană a Braşovului şi a staţiunilor adiacente, existenţa bazei de cazare şi tratament, ş. a. Aceste importante resurse turistice sunt doar parţial valorificate de reţeaua actuală a staţiunilor balneoclimaterice. La fel stau lucrurile şi privind agroturismul din localităţile montane, situate în arcul intracarpatic.

Profilul economic al celor două judeţe prezintă elementele unei puternice dependenţe de silvicultură şi prelucrarea lemnului, agricultură, industria alimentară şi uşoară, turism şi prestări de servicii (Institutul Urban-Proiect, 1997 -1998)[18].

Dintre disfuncţionalităţile şi factorii de risc specifici amintim procesele de eroziune a solului, de suprafaţă şi aluvionare, şi vecinătatea cu zona de maximă seismicitate din Vrancea.

3.Consideraţii privind evoluţia actuală a populaţiei. Aspecte comune şi specifice

La recensământul din 1992 populaţia judeţului Covasna a fost de 233.256 persoane ceea ce îl desemnează ca cel mai mic judeţ al ţării. Populaţia sa reprezintă mai puţin de o jumătate din dimensiunea medie a unui judeţ din România, care este de 511.000 locuitori. Cu cei 348.335 locuitori în 1992, judeţul Harghita se încadrează şi el în categoria judeţelor mici ale ţării.

Comparând evoluţia populaţiei totale ale celor două judeţe în secolul XX cu cea a Transilvaniei şi a României se remarcă faptul că populaţia judeţului Harghita a crescut în 1992 faţă de 1900 de 1,59 ori situându-se la acelaşi nivel cu creşterea înregistrată de populaţia Transilvaniei (1,58 ori) şi sub nivelul creşterii populaţiei României (2,07 ori) iar populaţia judeţului Covasna a crescut în aceeaşi perioadă de 1,67 ori (vezi tabelul 1).

Judeţul Covasna se caracterizează, în general, prin fenomene demografice de intensitate medie, dar cu valenţe pozitive; rata natalităţii a fost până în 1992 superioară mediei pe ţară, iar rata mortalităţii a continuat să fie mai scăzută decât la nivel naţional. Natalitatea are valori apropiate, atât în urban, cât şi în rural, pe când mortalitatea este deosebit de scăzută în urban (78 %0), dar de două ori mai intensă în rural (vezi tabelul 2).

Din datele mişcării naturale a populaţiei din perioada 1966 - 1985 se observă că valorile creşterii demografice naturale, în cele două judeţe, sunt superioare mediei pe ţară, iar rata mortalităţii este apropiată mediei pe Transilvania şi a celei pe ţară.

Dacă la natalitate şi mortalitate nu se înregistrează diferenţe notabile, în schimb la indicii calitativi, atât de importanţi cum sunt mortalitatea infantilă şi durata medie de viaţă (*„speranţa de viaţă la naştere"*), diferenţele sunt sensibile.

După tabela de mortalitate pe anii 1989-1991, durata medie de viaţă la bărbaţi, pe ţară, a fost de 66,59 ani, în timp ce în judeţul Covasna aceasta a fost de 67,84 ani, iar în judeţul Harghita 67,87 ani. Diferenţa este, deci, de 1,28 ani în favoarea judeţului Harghita şi de 1,25 ani în cea a judeţului Covasna. La femei durata medie a vieţii în România a fost de 73,05 ani; în judeţul Covasna 73,79 ani, iar în judeţul Harghita 74,87 ani (cel mai bun nivel din România), deci o diferenţă de 1,82 ani.

La mortalitatea infantilă, dacă ne rezumăm la perioada 1981-1991, constatăm că acest indice, în judeţul Covasna, este cu 8% mai mic decât la nivelul ţării, în timp ce în judeţul Harghita el este cu 25% mai scăzut (Trebici, 1996)[19].

În general, alura curbelor natalităţii şi mortalităţii în perioada 1966-1994 este aproximativ aceeaşi cu cea a populaţiei totale.

Tendinţa de după 1989 a fenomenelor demografice s-a înscris în tendinţa generală a ţării: reducerea cu peste o treime a numărului de naşteri (de la 17,8 %0 la 11,2%o) şi creşterea cu 18% a numărului de decese (de la 10,4%o la 11,5%o). S-a redus mai accentuat natalitatea în urban şi mai puţin intens în rural, astfel că ruralul are în continuare

www.cimec.ro / www.mncr.ro

o fertilitate mai ridicată (Racolţea, 1998)[20].

În perioada 1990-1998 evoluţia structurii demografice a populaţiei judeţului Covasna pe sexe şi vârste prezintă tendinţe diferite de creştere, datorită în primul rând schimbării comportamentului demografic al cuplurilor, faţă de propria reproducere, creşterea mortalităţii, precum şi migraţiei externe.

Începând din anul 1990 populaţia judeţului scade an de an, într-un ritm mediu anual negativ de 0,34% faţă de populaţia ţării, care scade într-un ritm mediu anual negativ de doar 0,15%.

Contribuţia celor două componente, sporul natural negativ şi soldul negativ al migraţiei externe, diferă în timp. Sporul natural a fost pozitiv în anii 1990 şi 1991. Începând din 1992 sporul natural devine negativ, creşte an de an, ajungând ca în anul 1996 să îl depăşească în intensitate pe cel migratoriu. În ceea ce priveşte populaţia pe vârste şi sexe, la 1.07.1997, dacă examinăm piramida, constatăm o îngustare a bazei acesteia, ca efect al scăderii numerice a generaţiilor născute după 1990 şi, în acelaşi timp, o îngroşare a vârfului piramidei, datorată unei mortalităţi mai scăzute în rândul populaţiei de vârsta a treia.

Scăderea naturală a populaţiei în perioada 1990 - 1996, a evoluat diferit pe cele două sexe: populaţia feminină a crescut de la 50,3% la 50,7%, iar cea masculină a scăzut de le 49,7% la 49,3%.

Structura pe grupe mari de vârstă a populaţiei judeţului Covasna reflectă un proces de îmbătrânire demografică, determinată în principal de scăderea natalităţii care a antrenat, la rândul ei, reducerea absolută şi relativă a populaţiei tinere, între 0-14 ani (de la 24,3% în 1992 la 20,5% în 1997) şi creşterea populaţiei vârstnice de 60 de ani şi peste (de la 15,3% în 1992 la 16,1% în 1997)(vezi tabelul 3).

Modificările structurale intervenite în populaţia judeţului Covasna se înscriu în tendinţa, de lungă durată, de accentuare a gradului de îmbătrânire demografică a populaţiei ţării.

Semnificativ este în acest sens nivelul principalilor indicatori demografici ce caracterizează populaţia judeţului Covasna în anul 1997, în comparaţie cu cei ai României (vezi tabelul 4 - Sursa: Strategie cu privire la protecţia copilului a jud. Covasna)[21].

Cu câteva excepţii (raportul de dependenţă, rata brută de nupţialitate, rata de mortalitate infantilă, ponderea căsătoriţilor şi necăsătoriţilor), nivelul indicatorilor demografici menţionat la nivelul judeţului Covasna sunt foarte apropiaţi de cei la nivel naţional.

V. Trebici sugerează o analiză comparativă cu mişcarea naturală din Ungaria, care ar putea să ne arate dacă comportamentul dernografic al maghiarilor din această zonă este mai apropiat de Ungaria sau de România. (Trebici, 1996)(22).

Se pot face comparaţii şi între comportamentul demografic al maghiarilor din această zonă şi cei din celelalte judeţe ale Transilvaniei. Un posibil răspuns la această problemă îl dă István Senilyen, care împarte ţara, din punct de vedere al natalităţii, în două părţi: zona sud-vestic-sudică, cu o fertilitate mai scăzută şi cea estic-nord-estică, care a rămas până în zilele noastre tradiţional fer ilă (această zonă cuprinde judeţele Maramureş, Satu Mare, Bistriţa - Năsăud, Harghita şi Covasna şi, de asemenea, Moldova şi judeţul Tulcea, limitrofă acestei - deci ţinuturile din Transilvania cu populaţie majoritar românească şi regiunile precumpănitor din afara arcului carpatic)(Kocis&Varga, 1996)[23].

O particularitate a structurii pe vârste este proporţia însemnată a copiilor între 0 - 14 ani, atât în urban, cât şi în rural, care se datorează fertilităţii mai ridicate în Covasna decât media pe ţară. În satele Belin Vale şi Hetea, proporţia copiilor este neobişnuit de mare (44-51%), depăşind chiar proporţia adulţilor (ambele sunt sate cu populaţie exclusiv ţigănească).

4. Caracteristici ale reţelei de localităţi urbane şi rurale din judeţele Covasna şi Harghita

Populaţia urbană a ţării a crescut în perioada 1977-1992, cu 31,9%. In timp ce populaţia rurală a scăzut în aceiaşi perioadă cu 14,4%. In acest timp populaţia urbană a crescut în judeţul Covasna cu 49,5% şi cea rurală a scăzut cu numai %, 5%, iar în Harghita populaţia urbană a crescut cu 30,5%, iar cea rurală a scăzut cu 10, 8% (vezi tabelul 5).

Urmărind evoluţia creşterii ponderii populaţiei urbane în cele două judeţe şi în România între anii 1912-1992, se observă că în prima jumătate a secolului XX, respectiv până în 1948, atât judeţul Covasna cât şi Harghita cu 12,5% şi 10,3% se situau cu mult sub media pe ţară de 23,4%.

În 1992 populaţia urbană reprezintă în judeţul Covasna 52,7% din totalul populaţiei, iar în judeţul Harghita 45,7%, situându-se aproape de media pe ţară (54,3%), dar sub media pe ţară (60,2%).

La nivelul ţării, la începutul anului 1992, într-un număr de 18 judeţe numărul populaţiei urbane depăşea pe cel al populaţiei rurale (între acestea se situează şi judeţul Covasna). In alte 13 judeţe populaţia urbană este între 40,1% şi 50 % (în rândul acestora se află judeţul Harghita).

Faţă de densitatea medie a populaţiei României (95,5 loc/kmp) şi a Transilvaniei de 80,3 loc/kmp, judeţele Harghita şi Covasna sunt judeţe cu o populaţia rară, densitatea medie a populaţiei fiind de 52 loc./kmp, în Harghita şi 64 loc/ kmp, în Covasna. Cu aceste valori judeţul Harghita, împreună cu judeţele Tulcea şi Caraş Severin, sunt singurele judeţe din ţară cu o densitate sub 60 loc/kmp, iar judeţul Covasna se află în rândul celor 11 judeţe cu o densitate între 60-79 loc/kmp.

Explicaţia acestui fenomen constă în ponderea mare a reliefului muntos (56% din suprafaţă judeţului în Harghita şi 60% în judeţul Covasna), unde zonele locuite sunt rare. In acelaşi timp unităţile administrative ale celor două judeţe au suprafeţe foarte întinse, comunele judeţului Harghita având în medie 11.600 ha, sunt printre cele mai mari din ţară (dimensiunea medie a unei comune în România este de cca 8000 ha).

În oraşele judeţului Harghita, densitatea populaţiei este extrem de variată: de la densităţi comparabile cu cele din mediul rural, în partea de nord a judeţului (34 loc/km în Borsec şi 50 loc /kmp în Toplica), la densităţi apropiate sau duble faţă de media urbană pe ţară, în partea de sud a judeţului (403 loc/kmp în Miercurea Ciuc, 826 loc/kmp în Odorheiul Secuiesc şi 979 loc/kmp în Băile Tuşnad.

Din totalul de 49 de comune din judeţul Harghita, 40 au densitate sub 50 loc/kmp, în 17 comune locuiesc chiar mai puţin de 30 loc/kmp, iar în 7 comune densitatea populaţiei se situează la niveluri extrem de scăzute.

In judeţul Covasna densitatea medie era în 1992 de 220 loc/kmp în mediul rural. Numai în două oraşe (Tg Secuiesc şi Covasna) densitatea depăşeşte 150 loc/kmp, municipiul Sfântu Gheorghe se dovedeşte singura aglomerare urbană din zonă, în care locuiesc 528 loc/kmp.

Din punct de vedere al organizării administrative, în ianuarie 1997, judeţul Covasna are în componenţa sa cinci oraşe, din care un municipiu şi 33 de comune. In componenţa acestor unităţi administrative intră 128 localităţi, după cum urmează: 5 localităţi urbane propriu-zise, 12 sate aparţinând oraşelor şi municipiilor şi 111 sate componente

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ale celor 33 comune (Institutul Urban-Proiect, 1997-1998)[24].

Judeţul Harghita are în componenţa sa 9 oraşe, din care două municipii, şi 49 de comune. Oraşele au în componenţa lor 27 de sate, iar comunele 232 sate.

Privind densitatea localităţilor în teritoriu, faţă de media naţională, cele două judeţe prezintă următoarele valori (vezi tabelul 6).

În timp ce aproape 2/3 din populaţia urbană a României trăieşte în oraşe de peste 100.000 locuitori, în cele două judeţe nu există asemenea aglomerări urbane. Există un singur oraş care are 68.359 locuitori (Sf. Gheorghe), patru oraşe cu populaţie între 20.000 şi 49.999, respectiv Miercurea Ciuc (46.228), Odorheiul Secuiesc (39.959), Tg. Secuiesc (22.912) şi Gheorghieni (21.433), cinci oraşe cu populaţia între 10.000-19.999, Topliţa, Covasna, Bălan, Baraolt şi Cristuru Secuiesc, iar patru oraşe au sub 10.000 de locuitori, Întorsura Buzăului, Vlăhiţa, Borsec şi Tuşnad Băi (vezi tabelul 7).

Toate oraşele din cele două judeţe se încadrează în categoria oraşelor mijlocii şi mici. Cel mai mic oraş din ţară cu aproape 2.000 de locuitori este în continuare Băile Tuşnad, staţiune balneo-climaterică în judeţul Harghita.

Spaţiul montan al Carpaţilor Orientali, prin prezenţa unui fond turistic complex, a favorizat constituirea sistemului de aşezări-staţiuni, acţiune iniţiată încă de la începutul sec. al XVIII-lea.

Evoluţia acestor aşezări a fost determinată de dezvoltarea activităţilor turistice, organizarea turistică a lor s-a făcut diferenţiat, ca dimensiuni, complexitate, profil. În ceea ce priveşte dinamica populaţiei, oraşele staţiuni se menţin în categoria celor mici, caracterizate prin creşteri lente ale populaţiei. Privind structura socio-profesională a populaţiei, oraşele staţiuni se încadrează, în categoria aşezărilor cu funcţii, predominante, de servicii, din care cea mai mare parte în activităţile turistice sau de deservire a acestei activităţi.

În cazul concret al oraşelor staţiuni din Carpaţii Orientali se constată o nuanţare a acestui aspect, care rezultă din monograma funcţională (Ciangă, 1997)[25](vezi tabelul 8).

În afara staţiunilor care au în prezent statut de aşezări urbane s-au dezvoltat la începutul secolului şi mai ales în perioada interbelică mici staţiuni balneoclimaterice, în cadrul sau în apropierea unor aşezări rurale şi care pot fi grupate într-o categorie distinctă şi destul de numeroasă, a aşezărilor-staţiuni de importanţă locală.

Din punct de vedere al evoluţiei numărului de locuitori în oraşele din cele două judeţe, între anii 1930-1992, situaţia se prezintă astfel (vezi tabelul 9).

Cu toate creşterile înregistrate privind numărul mediu al locuitorilor în cele două judeţe după 1977, se menţin în continuare diferenţe semnificative între mărimea oraşelor din zona Covasna-Harghita şi mărimea medie a unui oraş din România.

Evoluţia populaţiei stabile în oraşele judeţelor Covasna şi Harghita, între 1912 şi 1992 pune în evidenţă o dezvoltare lentă a acestora până la organizarea administrativ-teritorială din 1968 (vezi tabelul 10).

Cele mai mari creşteri le înregistrează municipiile Sf. Gheorghe şi Miercurea Ciuc, reşedinţele celor două judeţe, urmate de municipiul Odorheiul Secuiesc şi oraşele Gheorghieni şi Tg. Secuiesc.

După reorganizarea teritorial administrativă din 1968 şi conferirea atributului de oraş unor localităţi rurale din cele două judeţe (Baraolt şi Întorsura Buzăului în judeţul Covasna), (Bălan, Băile-Tuşnad, Vlăhiţa în judeţul Harghita), a crescut şi numărul localităţilor componente ale oraşelor.

În 1850, în judeţul Covasna (fost Treiscaune) nu exista nici o aşezare umană cu peste 5.000 de locuitori. Un oraş şi două sate aveau peste 3.000 locuitori: Tg. Secuiesc -3.359, Zagon-3.285 şi Covasna -3.177. Opt localităţi ale judeţului (între care se aflau şi oraşele Breţcu şi Sfântu Gheoghe) aveau între 2.000 şi 3.000 locuitori).

În judeţul Harghita existau cinci localităţi între 2.000 şi 3.000 de locuitori şi altele peste 3.000.

La acea dată, Miercurea Ciuc avea 4.345 locuitori, Odorheiul Secuiesc 4.789, Gheorghieni 5.362, Bistriţa 2.464, Zalău 4.290, Alba Iulia 4.522, Tg. Mureş 7.671, Sibiu 12.763, Braşov 20.591.

În 10 sate din cele 11 localităţi mai mari ale judeţului Covasna, românii aveau în 1850, biserici, iar în opt dintre acestea existau şcoli confesionale româneşti.

În anul 1850, aşezările cu o populaţie între 501 şi 1.000 locuitori reprezentau aproape jumătate din totalul localităţilor (48,8%) cele cu populaţie între 1.001 şi 5.000 locuitori o treime (29,3%), iar cele între 101 şi 500 locuitori aproape un sfert (22%). Peste 150 de ani asistăm la o regrupare a localităţilor judeţului după numărul populaţiei. S-a ajuns, astfel, ca în 1992, o treime din aşezări să aibă populaţia până la 500 locuitori; o altă treime între 501 şi 1.000 locuitori, iar alta peste 1.000 locuitori (vezi tabelul 11).

În judeţul Covasna aproape 40% din totalul oraşelor au în componenţa lor doar trei localităţi şi 60% peste patru localităţi, iar în judeţul Harghita peste jumătate din numărul oraşelor au doar 1-2 localităţi componente şi un sfert câte trei localităţi.

Gruparea comunelor după numărul de sate care le compun se prezintă astfel, în judeţele Covasna şi Harghita (vezi tabelul 12).

După mărimea medie a locuitorilor, comunele din judeţele Covasna şi Harghita sunt apropiate de media pe ţară, iar satele din cele două judeţe au valori peste media naţională. Populaţia medie a unui sat în aceste judeţe este mai mare şi decât populaţia medie a unui sat din Transilvania de 631 locuitori şi apropiată de valorile judeţelor vecine 978 de locuitori în Braşov şi 845 locuitori în Bistriţa Năsăud.

Aşezările rurale mici (sub 500 locuitori) sunt specifice spaţiilor montane şi dealurilor mai înalte, fiind supuse în ultimile decenii, unui intens proces de deznaţionalizare.

În zonele joase, în depresiunile sub-montane, de-a lungul unor culoare de vale, căi de comunicaţii precum şi în apropierea unor centre urbane s-au dezvoltat satele mari (peste 4.000 locuitori).

Un areal semnificativ apare în judeţul Harghita: şapte aşezări, amplasate în depresiunile intramontane Giurgeu (Remetea 6.498 locuitori, Ditrău 6.068 locuitori, Joseni 5.406 locuitori, Ciumani 4.817) şi Ciuc (Sândominic 6.676) şi dealurile subcarpatice (Corund 5.008 şi Zetea 4.603).

În apropierea oraşelor Târgu Secuiesc şi Covasna din judeţul cu acelaşi nume s-au constituit satele Ghelinţa 4.380 locuitori, Zagon 4.092 locuitori.

Aproape jumătate din comunele judeţului au peste trei sate componente. Cele mai multe aparţin comunelor: Ozun 7, Boroşneu 6, Băţani, Catalina, Malnaş şi Poian 5.

Peste 95% din satele judeţului sunt situate în zona joasă, depresionară, în principal la contactul acesteia cu versanţii munţilor. In aceste condiţii de relief specific pentru marea majoritate a satelor este dezvoltarea lor teritorială sub formă areolară în zona de şes şi cu prelungiri tentaculare pe văile care pătrund adânc în zona de munte. Peste 1/3 din satele judeţului au sub 500 locuitori.

Structura reţelei de localităţi urbane şi rurale din punct de vedere al funcţionalităţii economice, reflectă în general, nivelul dezvoltării social-economice a judeţului din ultimele decenii, orientată spre punerea în valoare a resurselor materiale şi umane din zonă.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Structura funcţională a oraşelor are trăsături comune, dar şi diferenţieri: Sf. Gheorghe şi Miercurea Ciuc sunt reşedinţe de judeţ, centre industriale şi de servire socială complexă, cu rol de coordonare şi armonizare a dezvoltăr i în teritoriu; Odorheiul Secuiesc, Cristurul Secuiesc, Gheorgheni, Toplița, Bălan, Vlăhița, Baraolt şi Intorsura Buzăului, Tg. Secuiesc sunt oraşe cu funcţiuni industrial-agrare şi de servire. Reducerea activităţii de minerit în Baraolt şi Bălan va avea consecinţe asupra populaţiei din zonă.

Localităţile Covasna, Băile Tuşnad şi Borsec sunt staţiuni balneoclimaterice de interes naţional şi internaţional. Lacul Roşu, Izvoru Mureşului şi Balvanyos sunt staţiuni turistice montane. Există un important număr de staţiuni şi localităţi balneare de interes local şi regional, dintre care amintim: Vâlcele, Malnaş-Băi, Biborţeni, Şugaş Băi, Sântimbru-Băi, Harghita-Băi, Băile Chiroi, Băile Homorod, Praid, Jigodin Băi, Bradu-Toplița, Cârţa, Dăneşti, Sărata Cristur, Mădăraş, Racu, Ciucsângiorgiu, Tg. Secuiesc, Mărtănuş ş.a.

După funcţiunile îndeplinite satele judeţului Covasna pot fi încadrate în următoarele tipuri:

- sate cu funcţiuni industrial-agrare;
- sate cu funcţiuni agro-industriale;
- sate cu funcţiuni agro-silvice;
- sate cu funcţiuni agricole şi tur stice;(Institutul Urban-Proiect 1997-1998)[26].

Reţeaua de localităţi din judeţele Covasna şi Harghita a cunoscut, între anii 1850 - 1992 o seria de modificări. Unele localităţi au dispărut, fie prin contopire, fie prin scăderea numărului populaţiei, altele au apărut, fie prin diviziune, roire sau nouă apariţie. În perioada la care ne referim, în judeţul Covasna numărul localităţilor a crescut de la 110 la 152, iar în judeţul Harghita de la 172 la 298. Localităţile Bica ul Ardelean (cu satele Telec şi Dămuc), ce au aparţinut de fostul judeţ Ciuc, în prezent se află în judeţul Neamţ; satele Ghimeş-Făget (Ciuc) şi Poiana Sărată (Trei Scaune) aparţin azi de judeţul Bacău; localităţile Vama Buzăului, Teliu, Apaţa, Măieruş, Budila, Augustin din fostul judeţ Trei Scaune, în prezent aparţin de judeţul Braşov. Modi-ficări s-au produs şi în statutul localităţilor. Astfel, în 1850, erau recunoscute ca târguri aşezările: Sfântu Gheorghe, Târgu Secuiesc, Baraolt, Breţcu şi Ilieni (ultimele două, de la sfârşitul secolului al XIX - lea sunt localităţi rurale). În judeţul Harghita, în 1850, aveau statut de localităţi urbane doar oraşul Odorheiul Secuiesc şi târgul Cristuru Secuiesc.

Între anii 1850 - 1992 un număr de 25 de sate (17 din judeţul Covasna şi 8 din judeţul Harghita) au dispărut prin contopire cu altele din apropierea lor sau prin depopulare. Cu excepţia a două sate [Vidacutul Român - Harghita şi Merişor (Sita Buzăului) - Covasna], toate celelalte sate sunt aşezări monoetnice maghiare. La recensămân ul din 1956 multe cătune au căpătat statutul de localitate de sine stătătoare. O bună parte din localităţile menţionate distinct la recensământul menţionat nu mai apar la cel din 1966. Dintre aceste 49 de sate cu existenţă efemeră (33 în Harghita şi 16 în Covasna) 26 au fost localităţi cu populaţie de etnie maghiară, 15 cu populaţie românească şi 8 etnic - mixte (româno-maghiare).

În ultimii 150 de ani, în cele două judeţe, s-au înfiinţat 105 de sate noi. Peste două reimi din totalul acestor sate sunt localităţi mici (sub 500 de locuitori), 25 au o populaţie cuprinsă între 501 - 1.000 locuitori şi doar 10 au peste 1.000 de locuitori (vezi tabelul 13).

Din punct de vedere al structurii etnice, cele 105 sate nou înfiinţate sunt: 87 monoetnice (34 româneşti şi 53 maghiare) şi numai 18 etnic-mixte. Pentru climatul de convieţuire interetnică din zonă relevant este faptul că 83% din totalul satelor înfiinţate în cele două judeţe sunt monoetnice şi numai 17% etnic-mixte.

Cele 15 sate monoetnice româneşti, înfiinţate după 1850 în judeţul Covasna, se află în Depresiunea Buzăului Ardelean şi zonele apropiate. Împreună cu localităţile mai vechi din acest areal, aceste aşezări cu evoluţia lor demografică dinamică au constituit, alături de populaţia din oraşe, sursa creşterii populaţiei româneşti la nivelul judeţului Covasna (Lăcătuşu, 1998)[26].

Majoritatea satelor din această categorie se află în zona de munte a judeţului Harghi a. Spre deosebire de judeţul Covasna, în zonele tradiţional româneşti ale judeţului Harghita (îndeosebi arealul Tulgheş - Bilbor - Toplița), alături de satele monoetnice româneşti exis ă un număr însemnat de sate etnic-mixte (româno-maghiare). Se poate observa o *„ofensivă"* demografică a populaţiei de etnie maghiară în acest spaţiu. Afirmaţia este întărită şi de modificările în structura etnică a două vechi localităţi româneşti: Toplița, unde maghiarii au crescut de la 7,7% în 1850 la 29,3% în 1992 şi Voşlobeni, unde ponderea lor a crescut în aceeaşi per oadă de la 0,82% la 38,4%.

Există sate care au dat dovadă de un dinamism accentuat, populaţia sporind în 25 de ani cu 10-15%: Barcani, Lădăuţi, Belin-Vale, Brădet, Dobârlău, Bodoc, Ghelinţa, Malnaş-Băi, Ojdula, Lunca Ozunului, Sita Buzăului, Araci.

Din punct de vedere al structurii etnice a populaţiei din cele 12 localităţi menţionate 6 sunt monoetnice româneşti; 4 monoetnice maghiare şi 12 etnice mixte. Majoritatea acestor localităţi - 10% au importante comuni ăţi de ţigani.

În ultimii 30 ani, în majoritatea comunelor din cele două judeţe, satele-reşedinţă au avut evoluţii mai bune decât celelalte sate componente. Ca urmare a descreşterii demografice foarte mari din ultimii 25 -30 ani, de 85,-98 % - câteva sate din judeţul Harghita şi-au redus dimensiunea la o populaţie mai mică de 20 locuitori (1992) : Bucin din comuna Joseni - 10 locuitori; Locodeni (Mărtiniş) - 7 locuitori; Făgeţel (Remetea) - 19 locuitori; Valea Uzului (Sânmartin) - 12 locuitori; Senetea (Suseni) - 15 locuitori; Obrăneşti (Ulieş) - 16 locuitori; Hosărău (Sâncrăieni) - 1 locuitor. În judeţul Covasna, în aceiaşi situaţie se află 12 sate: Valea Mică (Boroşneu) - 27 locuitori; Ozunca Băi (Băţani) - 55 locuitori; Cărpineni (Poian) - 4 locuitori; Merişor (Sita Buzăului) - rămas fără nici un locuitor.

Oituz, Icfalău, Comandău, Sâncrai, Măgheruş, Alungeni, Valea Zălanului. Urmărind fenomenul pe o perioadă mai mare de timp se observă că, în 56 de sate din judeţul Covasna, populaţia totală este mai mică în 1992 decât în 1850, iar în alte 10, populaţia a rămas relativ aceiaşi (ceea ce reprezintă peste jumătate din satele judeţului). Din cele 56 de sate în care populaţia a scăzut, în ultimul secol şi jumătate, 5 sunt etnic mixte şi 51 monoetnice maghiare.

Satele cu cea mai dramatică scădere a populaţiei în 1992 faţă de 1850 sunt: Măgheruş -0,19%, Bicfalău -0,37%, Dobolii de sus -0,38%, Alungeni -0,39%, Catalina -0,42%, Icfalău -0,43%, Valea Scurtă -0,44%, Lisnău -0,48%, Saciova -0,49%, Pachia -0,49%, Peteni -0,49%, Albiş -0,50%, Sâncrai -0,51% ş.a. Indiferent de schimbările teritoriale şi cele politice, în toate aceste sate au existat biserica şi şcoala, iar limba maghiară a fost folosită nestingherit. În rândul satelor respective sunt şi localităţi izolate, dar majoritatea au acces la cale ferată şi drumuri asfaltate, beneficiind de servicii de transport şi telecomunicaţii satisfăcătoare.

O asemenea evoluţie demografică nu reprezintă o noutate. Încă de la sfârşitul secolului trecut, oficialităţile locale au semnalat pericolul *„depopularizării"* zonei prin emigrarea masivă a meseriaşilor în oraşele din *„Regat"*, propunând măsuri de *„salvare a secuimii"* prin dezvoltarea industriei şi a căilor de transport. Urmează să se evidenţieze contribuţia sporului natural şi a celui migratoriu la modificările demografice din ficeare localitate. Cercetarea populaţiei urbane de etnie maghiară din judeţ, va stabili care este ponderea celor veniţi din satele judeţului, a celor din alte localităţi ardelene şi a celor din Moldova şi Muntenia, dar care sunt originari din judeţ şi care s-au întors acasă.

Dintre factorii de risc şi de disfuncţionalitate exis-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

tenţi în reţeaua de localităţi a judeţului Covasna mai menţionăm:

- dezechilibru structurii pe sexe, caracterizat prin deficitul populaţiei feminine într-un număr mare de comune, mai ales al vârstelor tinere care asigură reproducerea populaţiei.

- manifestarea procesului de îmbătrânire demografică în 15 sate, ale căror consecinţe se caracterizează în:

a) creşterea populaţiei vârstnicilor la peste 30% din totalul populaţiei în satele: Aita Medie, Dobolii de Sus, Valea Mică, Ţufalău, Ilieni, Sâncrai, Valea Zălanului, Hilib, Lisnău Vale, Măgheruş, Valea Scurtă, Sociova, Alungeni, Peteni;

b) scăderea proporţiei copiilor sub 12%, până la lipsa totală a lor în satele: Valea Mică, Cărpineni, Lisnău Vale, Măgheruş, Valea Scurtă. (Institutul Urban-Proiect, 1997-1998)[28].

O particularitate a structurii pe vârste este dimensiunea restrânsă, în mediul rural în special, a cotingentului 15-59 ani care constituie baza resurselor de muncă. Sunt sate în care proporţia acestei grupe de vârstă este foarte mare: Belin Vale, Dobolii de Sus, Ilieni, Sociova, Araci, Peteni. Această situaţia are drept consecinţă o rată de dependenţă foarte mare, revenind în medie cca. 670 persoane în întreţinerea a 1.000 de adulţi (vezi tabelul 14).

Dintre persoanele care, teoretic trebuiesc întreţinute aproape 3/4 sunt copii, iar în comune, în proporţii egale copii şi vârstnicii.

Procesul de îmbătrânire demografică este vizibil şi în localităţile judeţului Harghita. Ca urmare a evoluţiei structurii pe vârste, indicele de înnoire a populaţiei (raportul dintre tineri şi vârstnici) calculat pentru anul 1992 (1,48) şi 1996 (1,28) indică o scădere a capacităţii de regenerare a populaţiei, scădere care este mult mai intensă în cazul populaţiei oraşelor (de la 2,67 la 2,10). În schimb, în cazul populaţiei satelor, capacitatea de înnoire a populaţiei a scăzut până la un prag critic, deoarece populaţia persoanelor ce depăşesc 60 ani a ajuns, în 1996 să fie mai mare decât proporţia copiilor (sub 15 ani) care ar trebui să reasigure înlocuirea peste 35-50 ani.

Comunele în care, încă din 1992, capacitatea de înnoire este cel mai serios afectată (numărul vârstnicilor era de 1,4 ori mai mare decât al copiilor sub 15 ani) sunt: Ulieş (2,6 ori), Dârjiu (2,1 ori), Săcel, Mereşti (1,7 ori), Plăieşii de Jos (1,6 ori), Atid, Feliceni Voşlobeni (1,4 ori). Cu excepţia Voşlobenilor care este localitate etnic mixtă (româno-maghiară) celelalte aşezări sunt monoetnice maghiare, majoritatea cu populaţie românească asimilată. În aceste comune, vârste medie a populaţiei era în anul 1992, de peste 40 ani: Feliceni - 40,3 ani; Plăieşii de Jos - 42,5 ani; Mărtiniş - 42,8 ani; Mereşti - 43,5 ani; Săcel - 43,8 ani; Dârjiu - 44,3 ani; Ulieş - 46,2 ani;

Deoarece aceste situaţii nu sunt singulare, şi la nivelul teritoriului judeţului Harghita se pot contura astfel unele zone cu probleme geografice deosebite, în cadrul cărora numeroase localităţi prezintă situaţii critice privind structura demografică (îmbătrânire demografică şi vitalitate redusă) sau privind evoluţia demografică (scăderea puternică a populaţiei). În această situaţie se găsesc localităţile din sud-vestul judeţului, respectiv zona de dealuri fragmentate traversate de Târnave şi Homoroade, partea de nord a Depresiunii Gheorghieni (zona Remetea-Toplita), extremitatea de sud-est a judeţului (zona Valea Uzului).

Este posibilă şi un alt tip de evoluţie demografică a acestor localităţi, respectiv stoparea proceselor de îmbătrânire şi depopulare, cel puţin pentru o parte din ele. Un exemplu în acest sens îl constituie evoluţia după 1992 din judeţul Covasna, unde în 20 unităţi administrative (din totalul de 39) populaţia a rămas constantă sau este în creştere în 1998 faţă de 1993 (vezi tabelul 15).

Cu excepţia oraşului Întorsura Buzăului, populaţia celorlalte patru oraşe (Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc, Baraolt, Covasna), după o creştere continuă de ani de zile, se află în scădere. Creşte în schimb, după mulţi ani de descreşteri, populaţia a 15 comune aflate în preajma acestor oraşe. Cele 3 comune în care populaţia înregistrează în continuare descreşteri mai mari în 1998 faţă de 1993 sunt Ilieni, Moacşa şi Turia (toate monoetnice maghiare), iar cele 5 în care creşterea este cea mai mare sunt: Borosneul Mare, Brăduţ, Ghidfalău, Sita Buzăului şi Vâlcele. Exceptând comuna Sita Buzăului, celelalte 4 comune menţionate au o însemnată populaţie de romi.

5. Migraţia şi efectele ei asupra structurii etnice şi confesionale din zona Covasna - Harghita

O caracteristică mai puţin cunoscută a evoluţiei demografice din zona Covasna - Harghita o constituie dimensiunea mişcării migratorii a populaţiei, de-a lungul timpului. Atenţia exagerată acordată de către demografii şi stastisticienii maghiară fenomenului *„românizării ţinutului secuiesc prin industrializarea socialistă"* din ultimile decenii, ascunde adevărul că o asemenea mişcare demografică nu este o noutate.

De aceea pentru înţelegerea aspectelor actuale ale mişcării migratorii este nevoie să facem un *„ocol istoric"*.

Studiile mai vechi şi mai noi pe această temă, au pus în evidenţă faptul că emigraţia în şi din Ardeal, şi în cadrul acestuia, din şi în aşezările *„secuieşti"*, a fost continuă şi de mari proporţii, de-a lungul secolelor, perioade îndelungate, nefiind legată de factorul etnic. Mişcarea migratorie a cuprins deopotrivă pe secui, ca şi pe români, armeni, ţigani sau alte naţionalităţi (Pál, 1999)[29].

În funcţie de conjuctura politică, favorabilă sau mai puţin favorabilă, internaţională, regională sau locală, îndeosebi din Transilvania, Muntenia şi Moldova au avut loc mişcări de populaţie de o parte şi de alta a Carpaţilor, fluxuri migratorii ce au circulat pe *„străzi cu sens dublu"*.

Amploarea şi intensitatea acestor fluxuri au fost favorizate de aşezarea geo rafică, respectiv de statutul de *„ţinuturi de graniţă"*, graniţă care multe secole nu a avut un traseu stabil.

Intensele mişcări de populaţie de o parte şi de alta a Carpaţilor au fost favorizate de economia complementară, schimburi economice vitale, multiplele şi statornicele raporturi interumane (colaborare, ajutor reciproc, solidaritate umană, căsătorii mixte).

Printre factorii care au asigurat continuitatea şi amploarea migraţiei dintre locuitorii *„ţinuturilor secuieşti"* şi cei de peste Carpaţi amintim : persistenţa în memoria colectivă a secuilor a unei imagini pozitive despre relaţiile foarte bune pe care le-au avut secuii cu domnitorii moldoveni şi munteni (Ştefan cel Mare, Petru Rareş, Mihai Viteazul, etc), raporturile excelente stabilite între liderii locali ai comunităţilor situate de o parte şi de alta a Carpaţilor; prestigiul de care se bucurau bărbaţii şi femeile din secuime în marile oraşe din Principatele Române (hărnicie, corectitudine, disciplină, profesionalism). Stau mărturie în acest sens intensitatea fluxurilor migratorii de la începutul sec. XX din zona de referinţă către Bucureşti, Brăila, Galaţi, Bacău, Focşani, ş.a. Din aceste schimburi intense de populaţie s-au format comunităţile de ceangăi, dar şi numeroase sate de *„ungureni"* în Moldova, Ţara Românească şi Dobrogea, în Bucovina şi până în Caucaz.

Între judeţele Prahova şi Buzău, din *„cele mai vechi vremuri până la 1848"* a existat un judeţ deosebit: Săcuieni (Saac), al cărui nume vine de la populaţia românească şi secuiască emigrată din părţile secuilor. Satele acestea au fost apoi înglobate în fostele judeţe Prahova şi Buzău

www.cimec.ro / www.mncr.ro

(Meteş, 1971)[30].

Istoriografia maghiară susține teza unei afluențe românești de mare amploare, începând cu secolele XVII-XVIII, teză *„intrată adânc în conștiința publică, ba și în psihologia comună maghiară"* (Prodan, 1992). Drept cauze sunt invocate obligațiile tot mai mari ale țăranilor în timpul fanarioților, siguranța mai mare în Ardeal, nivelul de civilizație mai dezvoltat. Se afirmă totodată că imigrația din Ardeal nu se îndreaptă spre cele două principate române, ci spre Ungaria.

Istoriografia românească, îndeosebi prin David Prodan și Ștefan Meteș pe baza unei documentații minuțioase și îndelungate arată care a fost dimensiunea și sensul real al migrației populației dintre Transilvania și Țările Române *„cauzele acestei roiri ale populației, masive și îndelungate, direcțiile migrației și rolul ei însemnat în formarea națiunii române și desăvârșirea unității naționale"* (Prodan, 1992)[31].

În cadrul mișcărilor de populație ce au avut loc prin numeroasele trecători și pasuri ale Carpaților Răsăriteni un loc aparte ocupă păstoritul transhumnat. Covasna și Brețcu și alte localități din arcul carpatic cu binecunoscuții *„bârsani din secuime"* au făcut parte din marile centre ale oicrilor transhumanți transilvăneni ce s-au dezvoltat de-a lungul vechii granițe pe linia de control cu cele două țări române. Și în acest caz istoricii maghiari au menținut o confuzie voită, premeditată a termenului consacrat de transhumanță, păstorit pendulant, cu nomadismul, seminomadismul, rătăcitul cu turme fără un spațiu determinant, fără țintă precisă, fără un teritoriu propriu, fără *„patrie"*, extinzând-o la întregul popor român, imaginat în întregimea lui ca popor fără patrie, rătăcitor cu turme pe arii incerte. În realitate, această mișcare pendulatorie a turmelor, între munte și câmpie, între o țară și alta, nu are nimic întâmplător, ci totul se desfășoară organizat, instituțional, pe baza unor legi precise, a unor convenții între *„statul austriac, Poarta Otomană și Țările române"* referitoare la *„regimuri vamale, trecători, itinerarii, dări, drepturi și îndatoriri, regimuri juridice, regimuri fiscale"*. Treptat acest păstorit își schimbă caracterul, nu mai este propriu-zis transhumanță, ci tot mai mult o întreprindere. Nu se deplasează oamenii ci turmele, cu numărul strict necesar de păstori, experți, cu echipamentul necesar vieții oamenilor și populației specifice, pe itinerarii bine stabilite, ce se constituiau într-o țesătură complicată de drumuri cu destinații precise.

O vastă activitate economică însoțește această rețea de drumuri și popasuri, începând cu bâlciurile de animale și produse alimentare și terminând cu un variat comerț itinerant (îmbrăcăminte, unelte, obiecte și cărți de cult, cărți populare etc). Chiar în documentele istorice cele mai vechi, transhumanța ardelenilor spre principatele române și chiar mai departe, ne apare ca un așezământ social bine închegat, încât vechimea ei se pierde departe în negurile Evului Mediu.

În cea ce privește păstoritul transhumant al locuitorilor din preajma Carpaților Orientali, documentele nu conțin prea multe informații. În Moldova și în secuime, păstorii transhumanți se numeau *„bârsani"*, denumire generică ce vine de la apa Bârsei sau Țara Bârsei. Ei sunt pomeniți numai pe la începutul veacului al XVII-lea, iar drumurile lor mai mult prin Muntenia și numai rar peste Vrancea și Bacău până în Basarabia de astăzi (Oprcanu, 1930)[32].

Mai bogate sunt documentele care vorbesc alături de brașoveni și secuieni, de *„secuii"* din Târgu Secuiesc care însă făceau pășunat numai de munte. Din cele aproape 100 de scrisori publicate de N. Iorga în studiul *„Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova"*, majoritatea provenind din depozitul de la *„Oșorheiul"* Tg. Secuiesc , 32 se referă la activitatea negustorilor și 23 la pășunatul munților de la granița cu Țara Moldovei (Iorga, 1914)[33].

În decursul anilor, mulți bârsani s-au stabilit în *„Regat"*. În comuna Casimcea (Babadag) aproape toți locuitorii sunt mocani mărgineni din satele Vama și Întorsura Buzăului, Sita Buzăului, Covasna, Poiana Sărată, Brețcu. Prin anii 1860, trăiau în satele Ischi Baba, Deria (din Dobrogea). La sfârșitul secolului trecut și începutul acestui secol, pe bârsanii din județ îi găsim în Transnistria, Crimeea și Caucaz, între cei 5.000 de români oieri, emigranți acolo, propietari a peste un milion de oi. Din roiurile de populație pornite din satele bârsănești, s-au constituit satele Coșnea (desprins din Covasna), Ciughieșul și Poiana Sărată, Chiojdul Mic, județul Buzău, după tradiție, a fost întemeiat de ardelenii din regiunea izvoarelor râului Buzău (Meteș, 1971)[34].

Declinul păstoritului transhumant a început după reforma agrară a lui Alexandru Ioan Cuza și s-a încheiat după cel de al doilea război mondial.

Fluviile migratorii au circulat și în sens invers dinspre Principatele Române spre Transilvania întărind în primul rând localitățile situate în imediata vecinătate a curburii interioare a Carpaților Răsăriteni. Câteva cercetări recente pe această temă formulează ipoteza conform căreia imigrarea masivă a românilor de peste munți stă la baza *„stabilirii românilor în Ținutul Secuiesc"* și formării comunităților românești din această zonă.

Szőcz János consideră că, din cauza vicisitudinilor istoriei, la sfârșitul secolului al XVIII-lea iobagii din Moldova, în special locuitorii de la hotar și-au căutat refugiu în pădurile din Ardeal. Acești refugiați moldoveni care apar în documentele vremii cu atributul de *„vagabond"* ceea ce în accepțiunea actuală ar însemna *„venetic"* au format șirul de localități din fostul Ciuc situate pe versantul ardelean al Carpaților Răsăriteni; Voșlobeni, Subcetate, Hodoșa, Sărmaș, Bicazul ardelean, Bilbor, Tulgheș, Corbu. Autorul formulează ipoteza conform căreia și satele de pe Valea Ghimeșului s-au format în același mod și consideră că aceasta este principala cauză a creșterii populației românești din scaunul Ciuc de la 23.000 locuitori în 1614 la 92.449 în 1850 (Szocz, 1998)[35].

Pál Iudith apreciind că istoria românilor din scaunele secuiești *„nu este o temă ușoară"* și deoarece nu *„abordează chestiunea originii strămoșești"* a acestora optează pentru expresia *„stabilirea"* românilor în Treiscaune, ceea ce practic însemna negarea autohtonității lor. Apoi pe baza informațiilor din recensămintele laice și confesionale prezintă *„stabilirea"* apoi creșterea și descreșterea numărului de români într-o serie de localități. Pe baza calculelor făcute se formulează următoarele estimări privind creșterea românilor din Treiscaune între 1614-1850, în comparație cu populație totală (vezi tabelul 16).

Este prezentată *„concentrarea românilor"* în special în așezările mai mari de la linia de hotar și asimilarea ce își face efectul în zona centrală ca un proces demografic firesc (Pál, 1999)[36].

Lucrările și studiile românești pe această temă (Iorga, Lisseanu, Opreanu, Pascu, Russu, Cristache Panait, Ranca, Boar, Pop, Racoviţean, Manciulea, Lechinţean, Sfârlea, Baicu, Marc, Câmpeanu, Mihu, ș.a.) au dat răspunsul la multe din problemele ridicate în cele două studii. Alte ipoteze formulate vor fi confirmate sau infirmate de studiile viitoare (Lăcătuşu, 1995)[37]. Un lucru rămâne cert. Intre zona sud-estului Transilvaniei și zonele învecinate, din Transilvania și de peste munții Carpați a existat o permanentă mișcare migratorie.

Au fost și evenimente istorice care au determinat amplificarea migrației într-un sens sau altul. Asemenea evenimente care au determinat masive deplasări de populație dinspre Transilvania (respectiv fostele scaune secuiești) spre Principatele Române au fost cele din perioada 1761-1764, când după *„măcelul de la Madefalău"*, un număr mare de secui din Ciuc (270 familii) și Treiscaune (1767 suflete în 1744) s-au refugiat în Moldova. În afară de cei refugiați în satele din județele Rădăuți și Suceava, au fost colonizați atunci 26.788 secui (Meteș, 1971)[38].

Emigrările n au încetat cunoscând o nouă sporire

www.cimec.ro / www.mncr.ro

peste un secol, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, şi în anii ce au urmat (vezi tabelul 17).

Migraţia populaţiei din judeţele secuieşti a înregistrat valori mari şi anii de la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX, îngrijorând autorităţile locale care au solicitat sprijinul Budapestei pentru elaborarea unei strategii de dezvoltare economico-socială a zonei şi prin aceasta să se asigure *„salvarea secuimii"* (Izvoare de demografie istorică, 1986)[39](vezi tabelul 18 - Sursa: Meteş, 1971)[40].

Mişcările de populaţie dinainte şi de după ce două războaie mondiale, cât şi cele datorate schimbărilor teritoriale vor constitui subiectul unei analize detaliate. Cu această ocazie vom verifica şi ipoteza noastră potrivit căreia pe lângă cetăţenii de etnie maghiară sau română care au emigrat efectiv în Ungaria şi România în 1919 şi 1940, a existat un număr de persoane care în fapt au rămas în localităţiile lor, cunoscând numai o *„migraţie interetnică"* consemnată în recensăminte. Ne referim la cei peste 22.000 de locuitori ai zonei, români vorbitori de limbă maghiară, pe care recesământul din 1930 i-a consemnat de etnie română, iar cel din 1941 de etnie maghiară.

Revenind la mişcările de populaţie dintre sud-estul Transilvaniei şi celelalte judeţe din România menţionăm că, peste aproape un secol, între anii 1948-1968 se înregistrează *„un nou exod al secuilor spre zone mai industrializate ale ţării"* (Varga, 1998)[41], exod care nu numai că va înceta odată cu mult *„incriminată"* dezvoltare industrială a judeţelor Covasna şi Harghita, dar va fi urmat de o mişcare în sens invers de reîntoarcere în zonă a celor plecaţi în căutare de muncă. Numărul celor plecaţi legal din ţară, în perioada 1977-1991, a fost de 4.633 persoane provenind din judeţul Covasna şi 7.963 din judeţul Harghita (Recensământul populaţiei, 1992)[42].

Chiar dacă nu a avut dimensiunile exodului din 1940 (rata de emigrare a judeţului Covasna, în anul 1990 de 17,2 la mia de locuitori, fiind sub media pe ţară de 33,9%), cele 4.000 de persoane plecate din judeţ în anul 1990 au fost, în cea mai mare parte, de etnie română. Majoritatea erau specialişti în domeniul economic şi administrativ, profesori, preoţi, alţi intelectuali şi personal calificat care au părăsit localităţile urbane şi rurale din judeţ în condiţiile noului climat de libertate, dar şi ca urmare a deteriorării climatului de convieţuire interetnică (Dragoş, 1995)[43].

Judeţul Covasna se caracterizează printr-un coeficient mediu de mobilitate, dovadă proporţia persoanelor care şi-au schimbat cel puţin odată domiciliul era în 1992, de 34,4% din întreaga populaţie, nivel apropiat de media pe ţară de 36,3 %. Mult mai mobilă s-a dovedit populaţia din oraşe, cca. jumătate din populaţia urbană actuală are anterior un alt domiciliu.

Populaţia rurală se dovedeşte mult mai statornică, numai 18 % având un domiciliu anterior diferit de cel actual.

Mişcarea migratorie predominantă a fost cea intrajudeţeană, dinspre rural spre urban. Din cei 122.905 locuitori ai oraşelor, 24.051 s-au născut în satele judeţului Covasna, respectiv 20 %, proporţie identică cu media pe ţară. Jumătate din populaţia oraşelor este născută în localitatea respectivă, ceea ce înseamnă că mişcarea migratorie a contribuit la dublarea populaţiei urbane. În totalul noilor sosiţi în oraş, 51% provin din alte judeţe (Institutul Urban-Proiect, 1997-1998)[44].

Populaţia judeţului Covasna a fost implicată, înglobată, în mai mică măsură, decât cea din alte judeţe, în mişcarea interjudeţeană. Astfel, numai 16,5% din populaţia judeţului este născută în alte judeţe (faţă de 18 % media pe ţară).

Prezentarea populaţiei judeţelor Covasna şi Harghita după locul naşterii, la recensământul din 1992, pune în evidenţă proporţia redusă a celor care au venit din Moldova şi Muntenia (3,4 %, respectiv 1,2 % în Covasna şi 3,1%, respectiv 0,5% în Harghita), ceea ce arată slaba motivaţie economică a celor două judeţe, motivaţia etnică (colonizarea) fiind exclusă, după aprecierea lui Vladimir Trebici (Trebici, 1996)[45].

La aceeaşi concluzie ajunge şi Valer Vereş în studiul său referitor la efectele migraţiei asupra habitatului minorităţii maghiare, cu referiri detaliate la judeţele cu populaţie maghiară mai importantă (Vereş, 1997)[46].

Prelucrând datele demografice referitoare la migraţie din recensămintele din 1966, 1977 şi 1992, în domeniul amintit, este formulată aprecierea conform căreia judeţele Covasna şi Harghita nu au constituit centre de imigrare cu indice de atracţie mare. Proporţia celor ce s-au născut în alte judeţe este sub media pe ţară de 17%, în judeţul Covasna fiind de 15,7%, iar în judeţul Harghita de 10,6%.

Aria de atracţie în ordinea numărului imigranţilor, la recensământul din 1992, pentru judeţul Harghita este: Mureş, Bacău, Covasna, Neamţ, Braşov, iar pentru judeţul Covasna: Harghita, Braşov, Mureş, Bacău, Cluj.

Rezultă că în Covasna şi Harghita nu apare nici pe departe o imigraţie masivă din judeţele Moldovei care să modifice ponderea majoritară a populaţiei urbane maghiare din zonă.

Referindu-se la acest aspect, Vladimir Trebici consideră că nu este lipsit de interes să arătăm că din 7.856 *„moldoveni"* stabiliţi în judeţul Covasna(1992), 3.691 aveau ca localitate de naştere Bacăul (47%), iar în judeţul Harghita, din cei 10.792 *„moldoveni"*, un număr de 4.735 provenea din judeţul Bacău (44%), formulând ipoteza că este vorba, probabil, de maghiari din Bacău imigraţi în judeţele Covasna şi Harghita. Studiile viitoare vor putea stabili caracteristicile etnice şi confesionale ale *„moldovenilor băcăuani"*, probabil majoritatea *„ceangăi"*, stabiliţi în judeţele Covasna şi Harghita (Trebici, 1996)[47].

Un asemenea studiu întocmit de Traian Rotariu şi Elmer Mezei, prezintă, într-o manieră sintetică, intensitatea şi structura fluxurilor de migraţie din România, în perioada postbelică, evaluând poziţia specifică a judeţului Covasna în procesul migraţiei, măsura în care el se aseamănă sau se deosebeşte de celelalte judeţe.(Rotariu, Mezei, 1998)[48].

Nivelul de imigrare măsurat la recensăminte, prin calcularea ponderii populaţiei cu loc de naştere în altă unitate în totalul populaţiei domiciliate în unitatea de referinţă, a fost pentru judeţul Covasna de 12,1 % în 1966, 13,4 % în 1977 şi16,1 % în 1992, cu aceste procente judeţul situându-se pe locurile 19, 17 şi respectiv 11, în rândul judeţelor ţării.

Nivelul de imigrare calculat în acelaşi fel, luând ponderea celor domiciliaţi în alt judeţ în rândul celor ce s-au născut în judeţul respectiv, a fost pentru judeţul Covasna de 20,6% în 1966, 20,4% în 1977 şi 15,1% în 1992, situând judeţul pe locurile 11, 15 şi 26 în rândul judeţelor ţării.

Făcând bilanţul acestor mişcări, autorii, formulează o concluzie clară : Covasna ajunge, la ultimul recensământ, judeţ de imigraţie (e drept cu cifre foarte modeste), după ce anterior era, clar, unul de emigraţie.

Elocvente sunt datele, la ultimele trei recensăminte privind principalele judeţe de destinaţie ale celor născuţi în Covasna şi principalele judeţe de proveniente ale celor recenzaţi în acest judeţ (fluxuri migratorii cu efectiv de 2.000 de persoane)(vezi tabelul 19 - Sursa: Rotariu, Mezei, 1998)[49].

Este evident că schimbul de populaţie s-a făcut, în perioada care a precedat recensămintele respective, în principal cu judeţele învecinate, nefiind vorba de o imigrare masivă din alte zone ale ţării în judeţul Covasna. Concludentă este în acest sens, componenţa populaţiei judeţului Covasna, la recensământul din 1992, după provenienţa pe provincii istorice. Născuţi în judeţ - 83,9%; născuţi în alt judeţ din Transilvania - 10,85%; născuţi în Moldova - 3,36%; născuţi în Muntenia şi Dobrogea - 1,25%; născuţi

www.cimec.ro / www.mncr.ro

în Bucureşti - 0,28% nedeclarat - 0,37%.

Analiza sintetică a locului judeţului Covasna în migraţia internă a ultimilor 6 ani întreprinsă de Traian Rotariu şi Elemer Mezei, evidenţiază gradul redus al mobilităţii teritoriale în şi dinspre Covasna, în perioada 1990 - 1996. În aceşti ani, toate ratele de imigrare în judeţul Covasna şi de emigrare din judeţ, sunt sub media naţională şi departe de cele mai mari valori judeţene.

În funcţie de locul de destinaţie ai emigranţilor şi de plecare al imigranţilor, ultimii ani nu arată lucruri deosebite, judeţele limitrofe - şi în primul rând Braşovul - fiind cele cu care se realizează schimburile cele mai intense.

Note

1. ***, 1997- "Istoria României. Transilvania. Vol I, Editura "George Bariţiu", Cluj Napoca
2. BĂDESCU (ILIE) DUNGACIU (DAN), 1995 - "Sociologia şi Geopolitica Frontierei", Editura Floare albastră, vol I, Bucureşti
3. CAVRUC (VALERIU), 1998- "Repertoriul Arheologic al judeţului Covasna" Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sf. Gheorghe
4. LĂCĂTUŞU (IOAN), 1999 - "Evoluţia structuri etnice şi confesionale a locuitorilor din judeţul Covasna" în Angustia, 3/1999, Ed. Carpatica, Sf. Gheorghe
5. NICOARĂ (TEODOR) 1997 - "Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680 - 1800), Societate rurală şi mentalităţi colective; Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca
6. IMREH (ISTVAN), 1982 - "Viaţa cotidiană la secui 1750 - 1850", Editura Kriterion, Bucureşti.
7. BĂILĂ (MARIA), 199 - "Biserică şi Comunitate. Discurs ecleziastic ortodox şi viaţă cotidiană în Treiscaune (1750 - 1850), lucrare de licenţă, Universitatea "1 Decembrie 1918", Alba Iulia.
8. PAL (IUDITH), 1999 - A romanok
9. RANCA (IOAN), 1997 - "Românii din scaunele secuieşti în antroponimele din conscripţii. Scaunul Ciuc, Giurgeu, Caşin, vol II 1567 - 1850, Ed. Pax Hisorica, Tg. Mureş
10. VARGA (ARPAD), 1998 - Erdely etnikai es felekezeti statisztikájá" - Budapesta, Csikszendo, 1998
11. RUSSU (ION) 1990 - "Românii şi secuii" Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1990
12. LĂCĂTUŞU (IOAN), 1995- "Identitate şi cultură la românii din secuime", Ed. Carpatica, Cluj Napoca
13. PAL (IUDITH), 1999, op. cit.
14. RANCA (IOAN), 1997, op. cit.
15. TREBICI (VLADIMIR) 1996 - "Demografie. Excepta et selecta. Academicianul la vârsta de 80 de ani. Ed. Enciclopedică, Bucureşti
16. POLENDA (RUDOLF IOAN), 1998 - "Transformări sociale la saşii ardeleni după 1945" , Teză de doctorat, Universitatea Babeş - Bolyai, Cluj Napoca
17. MUREŞAN (CORNELIA), 1999 - "Tendinţe şi proiectări până în 2040". Teză de doctorat, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj Napoca
18. ***, 1997-1998 "Plan de amenajare a teritoriului judeţului Covasna", "Plan de amenajare a teritoriului judeţului Harghita. Institutul Naţional de Cercetare - Dezvoltare pentru Urbanism şi Amenajarea teritoriului, URBAN-PROIECT, Bucureşti.
19. TREBICI (VLADIMIR), 1996, op. cit.
20. RACOLŢEA (ELVIRA), 1998, "Situaţia demografică a judeţului Covasna în perioada 1990-1996". Sf. Gheorghe
21. ***, 1998 - "Strategie cu privire la protecţia copilului", Consiliu Judeţean Covasna, 1998
22. TREBICI (VLADIMIR), 1996 - op. cit
23. KOCIS (KAROLY), VARGA (E. ARPAD), 1996 - "Fizionomia etnică şi confesională fluctuantă a regiunii carpato - balcanice şi a Transilvaniei", Asociaţia culturală Haaz Rezso, Odorheiu Secuiesc
24. Institutul Urban-Proiect, 1996, op. cit
25. CIANGĂ (NICOLAE), 1997 - "Turismul în Carpaţii Orientali", Studiul de Geografie Umană, Ed. Presa Universitară Clujeană, 1991
26. Institutul Urban-Proiect, 1996, op. cit.
27. LĂCĂTUŞU, (IOAN), 1998 - op. cit.
28. Institutul Urban - Proiect, 1996, op. cit.
29. PAL (IUDITH), op. cit.
30. METEŞ (ŞTEFAN), 1971 - Emigrări româneşti în secolele XIII - XX", Ed. Ştiinţifică, Bucureşti
31. PRODAN (DAVID), 1991 - "Transilvania şi iar Transilvania", Ed. Ştiinţifică, Bucureşti
32. OPREANU (SABIN), 1930 - "Contribuţii la transhumanţa din Carpaţii Orientali", Cluj
33. IORGA (NICOLAE), 1914 - "Acte româneşti din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova", în "Buletinul Comisiei istorice a Academiei Române", Bucureşti
34. METEŞ (ŞTEFAN), 1971, op. cit.
35. SZOCZ (IANOS), 1998 - "Romanok megtelepedesc", în "Szekely fold", nr. 4/1998, Miercurea Ciuc
36. PAL (IUDITH), 1999, op. cit.
37. LĂCĂTUŞU, (IOAN), 1995 - op. cit. a se vedea şi Angustia, nr. 1/1996, nr. 2/1997, nr. 3/1998)
38. METEŞ (ŞTEFAN), 1971 - op. cit.
39. ***, 1986 - "Izvoare de demografie istorică", vol II, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti.
40. METEŞ (ŞTEFAN), 1971, op. cit.
41. VARGA (ARPAD), 1998, op cit.
42. *** 1993 Recensământul populaţiei şi locuinţelor din 7 ianuarie 1992, vol I. Populaţia - Structura demografică, Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti
43. DRAGOŞ (Z), 1995 - "Mărturii tragice". Bucureşti
44. Institutul Urban - Proiect, 1997 - 1998, op cit
45. TREBICI (VLADIMIR), 1996, op cit.
46. VEREŞ (VALER), 1997 - "Evoluţia migraţiei interne din România - efecte globale şi locale pentru Transilvania". Disertaţie de Masterat, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj Napoca
47. TREBICI (VLADIMIR), 1996 op cit.
48. ROTARIU (TRAIAN), MEZEI (ELEMER), 1998 - "O privire generală asupra migraţiei interne din România" (1948 - 1996), lucrare prezentată la Simpozionul "Evoluţia proceselor demografice în judeţul Covasna", la 22 mai 1998, Sf. Gheorghe
49. ROTARIU (TRAIAN), MEZEI (ELEMER), 1998 op cit.

Zusammenfassung

Lebensraum und bevölkerung. Entwicklungen und bevölkerungstruckturen in Covasna und Harghita

In der Einleitung der Studie, wird das Spezifische der Covasna und Harghita Kreise präsentiert, die einzelungen Kreise aus Rumänien wo die Mehrheitsbevölkerung ungarisch ist, ebenfals einige Dimensionen und Ansprüche der sozio umanen Nachforschung, wobei die interdisziplinäre Erforschung der demographischen Merkmahle empfohlen wird.

Nach einer knapper Beschreibung des natürlichen Raumes, werden einige Betrachtungen präsentiert die sich auf die aktuelle Evolution der Bevölkerung beziehen, mit den spezifischen und allgemeinen Merkmale. Nachher, werden die Charakteristiken der ländlichen und städtischen Wohnnetzes aus die beide Kreise beschriben und am Ende Informationen die sich auf Wanderung und seine Wirkung auf die ethnische und konfessionele Struktur aus der Zone Covasna - Harghita beziehen.

Ioan Lăcătuşu
Muzeograf, Drd., Centrul Ecleziastic de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan",
Sf. Gheorghe, Str. Şcolii, nr. 2
Tel/Fax. 067/313534

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 1 Evoluţia populaţiei României, Transilvaniei şi a judeţelor Covasna şi Harghita, în sec XX

	România		Transilvania		Covasna		Harghita	
Anul	**Nr.**	**%**	**Nr.**	**%**	**Nr.**	**%**	**Nr.**	**%**
1900	11.000.000	100	4.874.772	100	139.316	100	218.894	100
1910	12.768.399	116,1	5.260.992	107,9	148.933	106,9	240.643	109,9
1930	14.280.729	129,8	5.548.363	113,8	152.563	109,5	250.294	114,3
1941	16.126.063	146,6	5.912.978	121,3	168.761	121,1	276.381	126,3
1948	15.872.624	144,3	5.761.127	118,2	157.166	112,8	258.495	118,1
1956	17.489.450	159,0	6.218.427	127,6	172.509	123,8	273.964	125,1
1966	19.103.163	173,7	6.719.555	137,8	176.858	126,9	282.392	129,0
1977	21.559.910	196,0	7.500.229	153,9	199.017	142,8	326.310	149,0
1992	22.810.035	207,4	7.723.313	158,4	233. 256	167,4	348,335	159,1

Tabel 2 Coeficienţi ai mişcării naturale a populaţiei din Transilvania, 1966 – 1985 (la mia de locuitori, media anuală)

	1966 - 1976			1977 – 1985		
Judeţul	**Spor Natural**	**Născuţi vii**	**Mortalitate**	**Spor Natural**	**Născuţi Vii**	**Mortalitate**
Covasna	10,7	20,8	10,1	9,1	19,5	10,4
Harghita	11,8	21,7	9,9	8,5	18,5	10,0
Transilvania	9,2	19,4	10,2	5,7	16,4	10,7
Media pe Ţară	11,4	20,8	9,4	7,0	17,1	10,1

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 3 Structura pe vârstă a populației județului Covasna, în comparație cu cea la nivelul țării în anul 1992

	0 – 14 ANI		15-19 ani		60 şi peste	
	Covasna	România	Covasna	România	Covasna	România
TOTAL	24,7	22,7	60,0	60,9	15,3	16,4
URBAN	26,3	24,3	63,3	64,1	10,4	11,6
RURAL	23,0	20,9	56,1	57,0	20,9	22,1

Tabel 4 Nivelul unor indicatori demografici în județul Covasna şi în România, în anul 1997

%

Indicatorul demografic	România	Județul Covasna
Rata de masculinitate	49,1	49,4
Raport de dependență	64,5	67,2
Populația după stare Civilă:		
- Necăsătorit	38,9	43,5
- Căsătorit	51,2	47,9
- Văduv	7,3	6,6
- Divorțat	2,6	1,9
Rata brută de Nupțialitate	7,9	6,3
Rata brută de Divorțialitate	1,6	1,1
Rata brută de Mortalitate	10,9	10,7
Rata de mortalitate Infantilă	22,7	24,7
Rata brută de Natalitate	11,9	11,5

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 5 **Ponderea populaţiei urbane în România şi în judeţele Covasna şi Harghita, între anii 1912 – 1992**

	% Mediu urban		
Anul	**România**	**Covasna**	**Harghita**
1912	16,3	9,9	9,5
1930	21,4	10,4	9,5
1948	23,4	12,5	10,3
1956	31,3	29,9	23,0
1966	38,2	31,3	31,7
1977	43,6	41,3	37,4
1992	54,3	52,7	45,7

TABEL 6 Indici medii privind densitatea şi mărimea localităţilor judeţelor Covasna – Harghita şi România

Densitatea medie	**Covasna**	**Harghita**	**România**
Oraşe/ 1000 kmp	1,35	1,40	1,10
Sate/1000 kmp	2,75	3,50	5,50
Mărimea medie După nr. de loc.			
Oraş	24,582	17 710	47 504
Comună	3 344	3 794	3 801
sat	994	801	779
Nr. mediu Sate/comună	3,7	4,7	4,9
Nr. mediu Sate/oraş	24,6	25,8	50,0

www.cimec.ro / www.mncr.ro

TABEL7 Gruparea municipiilor şi oraşelor după numărul populaţiei la recensământul din 1992, în România, judeţele Covasna şi Harghita

	% din totalul populaţiei urbane					
Mărimea oraşelor după nr. locuitorilor	**România**		**Covasna**		**Harghita**	
	Nr. oraşe	**%**	**Nr.oraşe**	**%**	**Nr. oraşe**	**%**
Peste 100.000	25	57.5	-	-	-	-
Între 50.000 – 99.999	23	13.9	1 1	55,6	-	-
Între 20.000 – 49.999	61	16.4	1	18,6	3	67,7
Între 10.000 – 19.999	86	9,5	2	18,7	3	24,4
Sub 10.000	65	3,7	1	7,1	3	7,9

Tabel 8 Structura socio-profesională a populaţiei a oraşelor staţiuni (1990)

		Populaţie ocupată						
Staţiunea	**Tot. pop.**	**Total**	**Industrie**		**Agricultură**		**Servicii**	
			total	**%**	**total**	**%**	**tot.**	**%**
1. Băile Tuşnad	2041	981	204	20,8	10	1,0	767	78,2
2. Borsec	3298	1517	659	43,4	58	3,8	800	52,7
3. Covasna	11637	4324	2324	53,7	507	11,7	1493	34,5

Tabel 9 Numărul mediu de locuitori pe oraş în România, judeţele Covasna şi Harghita, între 1930-1992

Anul	**România**	**Covasna**	**Harghita**
1930	20 176	7 963	7 893
1948	22 941	9 824	8 847
1956	27 758	10 809	10 478
1966	33 990	12 702	19 99
1977	39 812	16 443	13 546
1992	47 661	24 581	17 677

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 10 Populaţia stabilă la recensămintele din anii 1912, 1930, 1948, 1956, 1966, 1977 şi 1992

Municipii şi oraşe

Judeţul COVASNA

Oraşul	Judeţul	1912	1930	1948	1956	1966	1977	1992
Baraolt	Covasna	-	-	-	-	-	9235	10493
Covasna	Covasna	-	-	-	7290	7836	9308	12515
Întorsura Buzăului	_	_	_	—	—	—	6541	8626
Sfântu Gheorghe	_	8 665	10 818	14 224	17 638	20 768	40 804	68 359
Tg. Secuiesc	_	6 079	5 107	5 424	7 500	9 502	16 329	22 912

Judeţul **HARGHITA**

Oraşul	**Judeţul**	**1912**	**1930**	**1948**	**1956**	**1966**	**1977**	**1992**
Bălan	-	--	-	-	-	-	12161	10 937
Borsec	-		-	-	2 318	2 750	2 999	3 074
Cristuru Secuiesc	-	-	-	-	5 194	5 942	7 197	10611
Gheorghieni	-	8 905	10 355	10 031	11969	13828	17748	21433
Miercurea Ciuc	-	3701	487	6143	11996	15329	30936	46228
Odorheiul Secuiesc	-	10244	8 518	10366	14162	18244	28738	39959
Topliţa	-		-	-	-	8944	10993	13618
Vlăhiţa	_	-	-	-		-	6636	7667

Tabel 11 Gruparea oraşelor din judeţele Covasna şi Harghita după numărul localităţilor care le compun

	COVASNA			**HARGHITA**		
Oraşe formate din	Numă	total	%	număr	Total	%
1 localitate	_	_	_	3	3	33,3
2 localităţi	2	4	23,5	2	4	22,2
3 localităţi	1	3	17,7	2	6	22,2
4 localităţi	1	4	23,5	—	_	_
5 localităţi	_	—	—	1	5	11,1
6 localităţi	1	6	35, 3	—	—	—
9 localităţi	—	—	—	1	5	11,1
Total	5	17	100,00	9	27	100,00

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 12 **Gruparea comunelor din judeţele Covasna şi Harghita, după numărul satelor care le compun**

	Jud. COVASNA			Jud. HARGHITA		
Comune Formate din	**Număr comune**	**Total sate**	**%**	**Număr comune**	**Total Sate**	**%**
1 sat	2	2	6,1	5	5	10,2
2 sate	8	16	24,2	9	18	18,4
3 sate	8	24	24,2	8	24	16,4
4 sate	9	36	27,4	4	16	8,2
5 sate	4	20	12,1	9	45	18,4
6 sate	1	6	3,0	3	18	6,1
7 sate	1	7	3,0	1	7	2,0
8 sate	_	_	_	3	24	6,1
9 sate	_	_	_	3	27	6,1
11 sate	_	_	_	3	22	4,1
12 sate	_	_	_	1	12	2,0
14 sate	_	_	_	1	14	2,0
Total	33	111	100,0	49	232	100,0

Tabel 13 **Gruparea satelor nou înfiinţate după 1850, în judeţele Covasna şi Harghita, după mărimea şi structura etnică a populaţiei**

	Până la 500 Locuitori		**Între 501-1000 loc**		**peste 1000 loc.**		**Total**
	Covasna	Harghita	Covasna	Harghita	Covasna	Harghita	
Sate Monoetnice Româneşti	5	11	7	7	3	1	34
Sate Monoetnice Maghiare	5	41	--	5	1	1	53
Sate etnic Mixte romăno Maghiare	1	7	-	6	-	4	18

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 14 Raportul de dependenţă în judeţul Covasna şi România

	Jud. COVASNA	ROMÂNIA
TOTAL	669	642
URBAN	579	559
RURAL	782	574

Tabel **15 Evoluţia populaţiei localităţilor judeţului Covasna între anii 1993 - 1998**

% în 1998 faţă de 1993	Total localităţi	Oraşe	Sate
98 – 99	3	-	3
99 – 100	15	4	11
100-101	15	1	14
101-102	5	-	5

Tabelul 16 : Cresterea procentuală a populaţiei

Perioada	Creşterea populaţiei totale din Treiscaune	Creşterea populaţiei de Etnie română
1614 - 1699	108,5	300
1699 – 1750	92,1	122,3
1750 - 1850	341,7	186,5

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 17. Numărul locuitorilor din scaunele secuieşti – emigraţi. Statistica din ianuarie 1870

Nr.Crt	Departament Administrativ	În ROMÂNIA		În total bărbaţi şi femei în România şi alte ţări
		Bărbaţi	Femei	
1.	**Scaunul Ciuc**			
	a) de la sate	580	737	1.317
	b)Miercurea Ciucului	12	23	35
2.	**Scaunul Trei Scaune**			
	a) de la sate	888	557	1.468
	b) Sf. Gheorghe	21	23	44
	c) Oşorhei	16	23	41
	d) Breţcu	149	27	176
	e) Ilieni	10	5	15
3.	**Scaunul Odorhei**			
	a) de la sate	16	33	51
	b) Vlahiţa	-	-	-
	Odorhei	-	2	3
	Total	1.692	1.430	3.150

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Tabel 18. Evoluţia emigraţiei – imigraţiei în judeţele Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune, între 1901 – 1915

Judeţul	Emigraţi	Imigraţi	Pierderi prin imigrare
Total			
Cuic	2647	139	2508
Odorhei	10.354	2.062	8292
Trei Scaune	3.914	588	3.326
Total	16.465	2.340	14.126
Maghiari			
Ciuc	2.538	87	2.451
Odorhei	8.777	1.583	7.194
Trei Scaune	3.483	232	3.251
Total	14.798	1.902	12.896
Români			
Cuic	89	-	89
Odorhei	1.291	297	994
Trei Scaune	416	135	281
Total	1.796	432	1.364
Emigrări în România			
Cuic	2.446	79	2.367
Odorhei	3.901	330	3.571
Trei Scaune	3.594	348	3.246
Total	9.941	757	9.184

Tabelul 19 Principalele fluxuri migratorii ale judeţului Covasna, la recensămintele din 1966, 1977, 1992

Judeţele de destinaţie		**Judeţele de provenienţă**	
Judeţul	Nr. Persoane	Judeţul	Nr. persoane
Recensământul din 1966			
Braşov	18.438	Harghita	5.075
Harghita	3.599	Braşov	4.435
Bucureşti	3.481	-	-
Mureş	2.886	-	-
Recensământul din 1977			
Braşov	20.647	Harghita	7.239
Harghita	4.368	Braşov	5.579
Bucureşti	3.172	Mureş	2.230
Mureş	2.849	-	-
Recensământul din 1992			
Braşov	16.929	Harghita	8.398
Harghita	3.549	Braşov	8.056
Bucureşti	2.312	Mureş	4.215
Mureş	2.216	Bacău	3.691

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 423-432

Memorie şi identitate – constructe sociale

Dacă teoriile privind evoluţia spre un stat mondial au fost în ansamblu părăsite, unii afirmă că există tendinţe spre o ordine mondială tot mai structurată, mai raţională, care să permită soluţionarea problemelor de comerţ, comunicaţii, sănătate, mediu şi altele cu care se confruntă omenirea, prin regimuri sectoriale trans-naţionale, de integrare regională sau globală. Raportarea individuală ori de grup la cultură, religie, limbă, tradiţii ar fi, prin aceasta, surclasată sau înlocuită de adeziunea la sistemele de valori comune, globale.

Alţi analişti afirmă însă că unele dintre evenimentele petrecute în Bosnia-Herţegovina, Kosovo, Belgia şi unele republici ale fostei Uniuni Sovietice, ar dovedi că legăturile de limbă, cultură, religie sunt încă cele mai substanţiale relaţii umane şi că ar fi imposibil ca ele să fie înlocuite, sau trecute în plan secundar, de relaţii bazate pe alte criterii. În această concepţie, internaţionalizarea crescândă ar fi provocat anomie şi xenofobie, pe fondul unei crize de identitate. Imperativele sistemice ale societăţii dezvoltate ar fi dus la reacţii de respingere. Indivizii se repliază pe comportamente nostalgice, încercând să menţină sentimentele de apartenenţă şi de solidaritate tradiţională, ameninţate de formule acerbe de competiţie.

Dar asemenea analize sunt generalizatoare şi simplificatoare. Astfel, dacă este adevărat că exprimarea identităţilor cul urale şi lingvistice a dobândit o anumită intensitate şi în ţări dezvoltate, conflictele interetnice au loc mai ales în zone în care este greu de susţinut că ele ar fi generate de fenomene de globalizare sau de internaţionalizare, de ameninţarea cu alte valori. Pe de altă parte, soluţionarea unor probleme globale prin regimuri sectoriale trans-naţionale nu int ă în mod absolut în legătură cu valori lingvistice, religioase, culturale, cu tradiţiile şi alte trăsături specifice ale persoanelor şi grupurilor, minoritare sau majoritare. Se produce într-adevăr un proces de interacţiune, într-un ritm accentuat, ca urmare a revoluţiei comunicaţiilor, dar care poate avea efecte profunde numai pe termen lung.

Alţi autori acceptă ambele serii de teze, în sensul că pentru unele persoane auto-identificarea s-ar realiza cel mai bine prin adeziunea la o naţiune, o etnie sau un trib, în timp ce alte persoane tind să plaseze identitatea lor în jurul altor magneţi – societate civilă, corporaţiile transnaţionale, religia globală; deci, atât construcţia naţiunilor cât şi regimurile transnaţionale ar prezenta atracţie pentru un număr mai mic sau mai mare de persoane. Ceea ce ar fi nou, ar fi conştiinţa crescândă a dreptului de a-şi compune identitatea personală, sau chiar de a avea mai multe identităţi.

Trebuie să constatăm că întotdeauna identitatea persoanelor a fost un amestec al mai multor referinţe externe, unele obiective, altele subiectiv alese: familie, comunitate locală, cultură, limbă, religie, etnie, ţară sau chiar zonă geografică mai largă ori mai restrânsă, idealuri politice şi altele. Acest amestec de puncte de referinţă multiple a fost în permanenţă complex şi dinamic, fasonând şi modificând identitatea umană; în funcţie de perioada istorică, ponderea unora sau altora din elemente a crescut ori a scăzut; în plus pe măsura extinderii libertăţii de alegere, aceste elemente s-au reflectat cu intensităţi diferite în identitatea persoanelor. Ele nu au aceeaşi importanţă pentru persoane şi grupuri; la unele se poate renunţa cu mai mult sau mai puţină uşurinţă (familie, comunitate locală, zonă geografică, idealuri), la altele mult mai greu sau deloc (cultură, limbă, religie).

A apărut şi continuă să se manifeste posibilitatea de conflict latent sau virulent între diferite opţiuni identitare ale fiecărei persoane, dar mai ales a grupurilor umane. Se manifestă astfel tendinţele opuse de a uni pe cei ce se asemănă şi de a separa de alţii, pentru a păstra mai bine trăsăturile comune de limbă, cultură, religie, tradiţii şi altele, dar şi de a se integra în sisteme regionale sau globale pentru a soluţiona în mod eficient problemele economice şi sociale în condiţiile revoluţiei tehnologice şi informaţionale ale lumii de azi.

Majoritatea statelor lumii se caracterizează prin diversitate culturală, lingvistică, religioasă, urmarea mişcărilor migratorii din diverse perioade istorice, dezvoltările economice, ecologice, politice. Ar fi fost cu adevărat accidental ca interacţiunea diferiţilor factori politici, demografici, migraţionali şi economici să producă o coincidenţă perfectă a frontierelor de stat cu diviziuni culturale, lingvistice, religioase sau etnice.

Definirea conceptului de identitate

„Există lucruri care, deşi diferite, se aseamănă totuşi puţin; ele pot fi grupate în serii în interiorul cărora va fi posibil să se diferenţieze unele de altele. Ideea că nimic pe lume nu este atât de unic încât să nu poată fi inclus într-o listă este în acelaşi timp exaltantă şi terifiantă" [1].

Dicţionarul pune *„identitatea"* alături de similitudine şi comunitate, unitate şi permanenţă, în opoziţie cu alteritatea, contrastul, diferenţa şi distincţia. Aici identitatea este proprietatea a ceea ce este identic. În psihologia socială, identitatea este ancorată în relaţia dintre individual şi colectiv, dintre persoane şi grupurile lor de apartenenţă. Ea îşi are rădăcinile în ceea ce, la început nu este identic şi se îmbogăţeşte din această diferenţă.

Nicole Gadrey remarca faptul că *„noţiunea de identitate este polisemică; apare atât în limbajul comun, cât şi în vocabularul psihologiei, psihanalizei sau filosofiei. Unii autori o ignoră. Alţii o ocolesc, înlocuind-o cu termeni apropiaţi (identitate colectivă, identificare)"* [2].

Se poate vorbi de o identitate personală în perspectivă dinamică, ce constă în rezultatul procesului de integrare a experienţei individului de-a lungul întregii sale vieţi, nu doar din copilărie sau adolescenţă.

Abordarea modernă a identităţii relevă importanţa interacţiunii atât în geneza, cât şi în dinamica acesteia: conştiinţa de sine se formează în raport cu altul, la fel conştiinţa de grup. Identitatea este consubstanţială alte-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

rității. Dar interacțiunile în care se angrenează oamenii sunt multiple: afective, economice, de schimb, de putere. Acest lucru se reflectă în structura identității conferindu-i un caracter multidimensional. Nu este vorba de o juxtapunere a dimensiunilor, ci de o structurare a lor, de interdependență și de funcționalitate. Se pune în evidență paradoxul unității diacronice: în timp ne schimbăm dar rămânem noi înșine.

Indivizii, ca și grup social, au capacitatea și posibilitatea de a alege grupul de apartenență și grupul de referință sau comunitățile din care să facă parte. Apar astfel, strategii identitare.

Producerea și afirmarea identității se realizează prin intermediul proceselor complementare de identizare și de identificare. Prin identizare actorul social se diferențiază, tinde să devină autonom, să se afirme ca individualitate; prin identificare, în sens invers, actorul social tinde să se integreze într-un ansamblu mai vast (grup social, comunitate, clasă și națiune).

Identitatea reprezintă o expresie a diversității. Dreptul la identitate și protecția identității decurg din drepturile persoanelor și ale grupurilor umane de a fi diferite față de alte persoane și grupuri umane.

În general, construcția identității se întemeiază pe teoria generală a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, din care decurge dreptul fiecărei persoane la dezvolaterea sa fizică și intelectuală, la formarea personalității sale, cu respectarea opțiunilor sale culturale, religioase și altele. In ceea ce privește persoanele care fac parte din minorități, opțiunile lor cuprind, de regulă, păstrarea trăsăturilor specifice lor și grupului din care fac parte, în ceea ce privește cultura, limba, religia, tradițiile.

Dacă pornim de la acceptarea realității că societățile umane nu sunt *„noi și ceilalți"* sau *„unii și alții"*, ci sunt *„toți"* putem clădi societăți bazate pe diversitate în coeziune, pe înțelegere și interacțiune interetnică, pe solidaritate între majoritate și minorități, cu respectarea trăsăturilor distinctive ale fiecăreia.

În evaluarea fenomenului identitar și desprinderea concluziilor necesare, se impune să înțelegem că diversitatea societăților umane nu este rezultatul unor erori sau al haosului, ci consecința firească a dezvoltării istorice nu totdeauna lineare, nu totdeauna urmând criterii de justiție sau de umanitate, dar care a implicat generații după generații și se impune ca o realitate. Pe de altă parte, în epoca noastră nu este posibilă nici crearea de frontiere *„etnice"*, nici închiderea grupului într-un fundamentalism, refugierea în propria cultură, considerată ca un fel de adevăr absolut. Se impune, de aceea, să dăm diversității și identității adevărata lor valoare, aceea de cadru al înfloririi personalității umane în trăsăturile sale distinctive, dar în contextul interacțiunii nelimitate cu valorile social-culturale cu care în mod firesc vine în contact, pe plan local, național, regional și mondial.

Analizând conceptul de identitate, unii autori se referă la identitatea substanțială, care corespunde moștenirii istorice a unor trăsături obiective – cultură, limbă, religie, tradiții și la identitatea subiectivă constând într-o sumă de reinterpretări ale trecutului, de secvențe cronologice operate în prezent în vederea unor obiective viitoare[3].

Dar această diviziune pare că este artificială, deoarece reinterpretările trecutului fără o moștenire culturală și lingvistică solidă nu pot întemeia obiective viitoare, iar persoanele care le-ar promova devin un grup de interese oarecare. Este dificil a accepta ca aspecte ale identității demne de protejat acele reinterpretări sau secvențe ale trecutului (deoarece trecutul nu oferă numai momente pozitive, de convietuire pașnică) care ar putea fi generatoare de încălcări ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, așa cum sunt general acceptate în prezent, sau de conflicte care în esență ar defini o identitate de excludere, segregaționistă.

Deci, identitatea trebuie să aibă un caracter substanțial, să cuprindă elemente obiective, culturale, lingvistice, religioase și altele; în acest cadru ea include și memoria istorică, având în vedere însă că finalitatea care i se atribuie să corespundă cadrului social și juridic național și internațional. Afirmarea persistentă a trăsăturilor care formează identitatea minorității, de-a lungul timpului, este expresia elementului subiectiv. Dacă identitatea unei persoane se formează în cadrul sau în legătură cu existența unui grup de persoanne care împărtășesc aceleași trăsături, a unei minorități sau a majorității, apartenența unei persoane la o majoritate sau minoritate poate să înceteze fără ca persoana respectivă să-și piardă trăsăturile specifice, să-și piardă identitatea.

Memoria socială și rolul ei în construcția identității naționale

Noțiunea de identitate depinde de cea de memorie și invers. Identitatea individuală sau de grup presupune o anumită constanță, în ciuda faptului că de-a lungul timpului ne schimbăm continuu, mai mult sau mai puțin alert, mai mult sau mai puțin vizibil. Identitatea, acel "nucleu dur"1 al personalității, este susținută de reamintirea modului în care ne-am raportat în trecut la alte persoane, la societate, la valori. Spunem despre cineva că este lipsit de personalitate, înțelegând că respectivul personaj nu interacționează – la intervale scurte de timp – în același mod cu alții. La fel, un grup, o comunitate își manifestă identitatea prin persistența în timp a aceloraşi atitudini și comportamente sociale. Reamintirea experienței din trecut orientează acțiunile noastre prezente, ceea ce face ca alții să ne identifice ca fiind neschimbați. Pe de altă parte, ceea ce ne reamintim voluntar constituie chiar identitatea pe care ne-o asumăm. Chemăm acele imagini din trecut – ne reamintim, deci – care servesc reprezentările pe care le avem acum despre noi înșine. Alte imagini se pierd pentru că nu le actualizăm decât foarte rar sau deloc. Intervine uitarea. Astfel, identitatea noastră se modifică într-o anumită măsură.

Ca și memoria, identitatea are politica ei. Fiecare individ, grup, comunitate, popor, națiune revendică dreptul la identitate. Identitate a căpătat în zilele noastre statutul unui lucru sacru. Dacă persoanele sau grupurile sociale apreciază că le este suprimat sau limitat dreptul la exprimarea de sine, nevoia de identitate devine și mai puternică, și mai stringentă. Dar ce înseamnă suprimarea sau limitarea identității personale sau de grup? Dacă în mod oficial se proiectează și se impune un model de personalitate, acest fapt poate fi resimțit ca agresiune asupra identității personale. Aceeași stare de disconfort psihic este resimțită și în condițiile în care societatea presează asupra individului, privilegiind un anume tip de personalitate. Modelul *"omului nou"* promovat în mai toate epocile istorice, dar programatic impus de comunism, constituie un exemplu de limitare a identității. Tocmai diversitatea personalităților și unitatea originală a fiecărei personalități conferă autenticitate colectivităților umane. Uniformizarea este echivalentă cu artificializarea.

Aceleași lucruri se pot spune și despre ajustarea oficială sau neoficială a identității sociale. Omogenizarea socială, ridicată la rangul de ideal politic în societățile totalitare, semnifică pierderea identității sociale: indiferent de poziția socială, de apartenența la gen, de confesiune religioasă sau de etnie, oamenii dintr-un spațiu, dintr-un teritoriu delimitat de granița de stat, ar fi trebuit să se comporte în același fel, să aibe aceleași aspirații, să adopte aceleași sisteme de valori, să vorbească aceeași limbă și să aparțină aceleiași religii. Firește, acest lucru nu s-a întâmplat în nici o țară, niciodată. Totdeauna au existat oameni care și-au asumat riscul afirmării identității personale și sociale. Dovada: prăbușirea regimurilor totalitare a fost opera condițiilor internaționale favorabile, dar și a acțiunii revo-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

luţionare a persoanelor cu identitate inconfundabilă.

Identitatea naţională, asemenea identităţii etnice, constituie un grup identitar fundamental. Fiecare nou-născut nu este numai un candidat la umanitate şi etnicitate, dar este un candidat la naţionalitate, deoarece încă din primele zile de viaţă învaţă să reacţioneze la stimulii din lumea înconjurătoare, în special la apariţia mamei, care ea însăşi are o naţionalitate, vorbeşte o limbă – cel mai adesea oficială – recunoscută ca atare într-un stat sau altul, se ghidează după un sistem de valori specifice unei naţiuni. Astfel, candidatul la umanitate devine om însuşindu-şi limba maternă. Rar candidatul la umanitate se realizează ca om şi asumându-şi de-a lungul socializării sale, originea şi istoria grupului în care se naşte şi trăieşte. Trecutul rechemat în memorie reprezintă o resursă durabilă a identităţii.

Identitatea seamănă cu o cutie cu unelte. Asemenea meşterilor care aleg unealta potrivită pentru o reparaţie sau alta, indivizii apelează la una din multiplele identităţi (etnice, naţionale, religioase, profesionale, legate de vârstă sau de apartenenţa la gen) în funcţie de tipul de relaţie cu alţii şi cu circumstanţele concrete. Folosirea fără rost mereu a aceleiaşi unelte duce la distrugerea ei. Apelul neîncetat la un tip de identitate are drept consecinţă devalorizarea ei. Actualizăm identitatea etnică, în mod normal, când grupul etnic de apartenenţă este ameninţat de alt grup etnic. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu identitatea naţională. În alte împrejurări actualizăm alte identităţi: în împrejurări obişnuite ne simţim mai întâi bărbaţi sau femei, civili sau militari, liberi cugetători sau persoane religioase şi în situaţii de criză – membri ai unui grup etnic sau ai unei naţiuni. Polii de organizare ai identităţii cumulative se schimbă de la o situaţie la alta, de la o epocă la alta. Identitatea, în general, şi identitatea naţională în special, reprezintă constructe sociale determinate istoric.

Aspecte ale identităţii

S-a constatat că normele de drept internaţional pun accentul, mai ales în ultimii ani, pe respectarea identităţii persoanelor care fac parte din minorităţi. Acesta este şi rezultatul evoluţiei concepţiilor etice şi juridice al afirmării diferenţelor şi specificităţii unui mare număr de grupuri minoritare.

Dreptul la identitate şi protecţia identităţii decurg din dreptul persoanelor şi a grupurilor umane de a fi diferite faţă de alte persoane şi grupuri umane. Acest drept se întemeiază pe ansamblul drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului, care formează ţesătura dezvoltării libere a fiecărei persoane, cu menţinerea, dezvoltarea şi respectarea opţiunilor sale culturale, religioase şi altele, iar în ceea ce priveşte personale care fac parte din minorităţi, a trăsăturilor lor specifice, în ceea ce priveşte cultura, limba, religia, tradiţiile. Diversitatea şi identitatea nu trebuie concepute ca exclusiviste sau izolaţioniste, ci ca un cadru al înfloririi personalităţii umane în trăsăturile sale specifice, în contextul interacţiunii libere cu alte valori socio-culturale într-o evoluţie istorică dinamică.

Identitatea unei persoane este o problemă de liberă alegere; ca nu poate fi însă arbitrară, ci este indispensabil legată de criterii obiective şi relevante. Ea include elemente obiective – culturale, lingvistice şi religioase, ca şi subiective – percepţii şi reprezentări privind locul său în lume, în raport cu alte grupuri umane.

Cultura, religia, limba maternă reprezintă aspecte ale identităţii persoanelor ce fac parte din minorităţi; ele sunt strâns legate. Toate aceste aspecte se construiesc în cadrul grupului minoritar, se păstrează şi se dezvoltă în ambianţa minorităţii. De altfel, cultura, limba maternă, religia proprie sunt trăsături care se manifestă nu atât de persoane izolate, cât mai ales în comunicarea şi împreună cu alte persoane care împărtăşesc aceeaşi limbă, cultură, religie. Este vorba deci, atât de identitatea persoanelor, cât şi de identitatea grupurilor pe care acestea le formează. Deci, identitatea are atât o dimensiune individuală, cât şi una colectivă.

Identitate socială şi identitate personală

Identitatea fiind ancorată în relaţia dintre individual şi colectiv, dintre persoane şi grupul lor de apartenenţă, reprezintă un subiect de studiu pentru diverşi autori. Mead consideră că interacţiunea socială la care iau parte indivizii stă la originea conştiinţei lor individuale care se referă la puterea de a provoca în sine un ansamblu de reacţii definite care aparţin celorlalţi membri ai grupului. Nu putem face o distincţie netă între propriul nostru sine şi cel al altora deoarece al nostru nu există şi nu intră în experienţa noastră decât în măsura în care şi sinele celorlalţi există şi intră ca atare în experienţa noastră. În opinia lui Mead, sinele se dezvoltă în două faze: în prima sinele apare din simpla organizare a atitudinilor specifice pe care le au ceilalţi faţă de el şi faţă de ei înşişi în cadrul actelor sociale specifice la care ia parte împreună cu ei. În cea de-a doua fază a dezvoltării complete a sinelui, acesta nu este constituit doar prin organizarea atitudinilor individuale sau specifice, ci şi prin organizarea atitudinilor sociale ale celuilalt generalizat sau ale grupului social ca un tot căruia sinele îi aparţine. Odată cu apariţia conştiinţei de sine, intervin interacţiunile particulare dintre indivizi specifici, de exemplu între membrii familiei, dar şi aşteptările şi reprezentările cu caracter mai general, vehiculate de societate relativ la membrii săi. Mead face distincţia între cele două aspecte importante ale sinelui: *„eul"* care reprezintă sinele în calitate de subiect şi *„mine"* – le care reprezintă sinele ca obiect. La fel cum ceilalţi pot reacţiona la atitudinile unui individ, aşa *„eul"* este reacţia unui individ la atitudinile celorlalţi, şi, în mod egal, la ansamblul atitudinilor interiorizate în *„mine"*. *„Eul"* şi *„mine"* – le sunt considerate elemente constitutive ale *„sinelui"*. Sinele se naşte dintr-o interacţiune între *„eu"* şi *„mine"*.

Dar problematica identităţii este strâns legată şi de cea a categorizării, de identificarea condiţiilor minimale care determină un individ să se definească şi să se caracterizeze în termenii apartenenţei la un grup. Cercetările arată că simpla reprezentare a unui mediu social compus dintr-un in-group şi un out-group antrenează comportamente discriminatorii. S-a ajuns la concluzia că un individ va încerca să-şi menţină apartenenţa la un grup şi va căuta să adere la alte grupuri dacă acestea pot să consolideze aspectele pozitive ale identităţii sale sociale. Aceste aspecte pozitive nu dobândesc semnificaţie decât în raport cu diferenţele faţă de celelalte grupuri. Dacă individul are nevoie să se compare cu ceilalţi pentru a se evalua, atunci apartenenţa sa la un grup joacă un rol important în această evaluare. Deci indivizii încearcă să ajungă la o concepţie despre sine pozitivă, iar grupurile sociale sunt asociate unor conotaţii pozitive sau negative.

Identitatea socială poate fi pozitivă sau negativă în funcţie de evaluările acelor grupuri care contribuie la identitatea socială a unui individ. Evaluarea propriului grup se face în funcţie de alte grupuri specifice, prin intermediul comparaţiilor sociale şi în termenii atributelor sau caracteristicilor încărcate de valoare. Comparaţiile care au ca rezultat o diferenţă pozitivă între grupul de apartenenţă şi un alt grup produc o ridicare a prestigiului; comparaţiile care rezultă dintr-o diferenţă negativă antrenează o scădere a prestigiului. Abordarea socială a identităţii este legată de abordarea personală printr-un continuum. La un pol al acestui continuum, indivizii sunt consideraţi membri interschimbabili ai unui grup, iar la celalalt pol ei sunt trataţi din punctul de vedere al caracterului personal, unic şi specific. Astfel, diferenţierii dintre grupuri i se opune diferenţierea

www.cimec.ro / www.mncr.ro

dintre indivizii particulari.

Factorii care determină indivizii să se îndrepte spre un pol sau celălalt. sunt conceptualizați pe un plan cognitiv prin referire la teoria categorizării sinelui sau a autocategorizării. La baza acestei teorii este noțiunea de depersonalizare. care descrie trecerea de la identitatea personală la identitatea socială. Este vorba de un proces psihologic care conduce la o mai mare uniformitate și omogenitate a comportamentelor și reprezentărilor într-un grup. Ea reprezintă transformarea percepției sinelui și a comportamentului care se vor face în termenii unei identități sociale împărtășite. S-a stabilit o ierarhie ce cuprinde rei niveluri principale de categorizare, inclusive și ordonate, care, în funcție de o succesiune verticală, fac apel la principii distincte de diferențiere. La nivelul cel mai înalt, individul este conceput ca o ființă umană în opoziție cu celelalte specii animale. La nivel intermediar, el este membru al unui grup, iar opoziția acestui grup față de alte grupuri este primordială pe planul identității sale. La nivel inferior individul se definește prin diferențele față de alte ființe particulare, de alți membri ai propriului grup.

Articularea nivelurilor auto-categorizării este dominată de un antagonism funcțional, un conflict inevitabil, o competiție constantă. Un astfel de antagonism contribuie la depersonalizarea individului, care abandonează o reprezentare de sine bazată pe ceea ce îl diferențiază de ceilalți indivizi pentru a se defini, la un nivel de categorizare mai înalt, ca membru al unui grup distinct de alte grupuri. Depersonalizarea omogenizează atât in-group-ul, cât și out-group-ul. Efectul de omogenitate al out-group-ului reprezintă tendința de a percepe și de a judeca membrii unui out-group în mod mai puțin diversificat și eterogen decât o fac membrii aceluiași grup.

Individul își poate ancora unicitatea personală în colectiv, în grupul de apartenență. În cadrul unui ansamblu definit de indivizi, există, de obicei, tendința fiecăruia de a afirma că el este mai potrivit cu normele în vigoare în acest ansamblu decât ceilalți participanți. Individul își unește nediferențierea și distinctivitatea de sine concepându-se drept cel mai bun reprezentant al normelor care guvernează grupul său. Membrii unui grup tind să se descrie folosind mai frecvent atribute considerate drept cele mai normative și dezirabile ale acelui grup, decât o fac atunci când îi descriu pe ceilalți.

Depersonalizarea indivizilor în cadrul unui grup este un proces psihologic care nu pare să însoțească în mod inevitabil categorizarea în grupuri. Omogenizarea out-group-ului este modulată de mărimea grupurilor: minoritățile se percep și sunt percepute ca fiind mai omogene. Dar un grup poate fi perceput simultan ca o entitate omogenă și ca o colecție de indivizi diferiți între ei. Competiția intergrupuri conferă mai multă omogenitate out-group-ului și determină subiecții să-și amintească mai bine trăsăturile de personalitate ale fiecărui membru al grupului. Situația de competiție îi face pe subiecți să se bazeze concomitent pe două niveluri de categorizare a celuilalt. Omogenizarea out-group-ului, care însoțește discriminarea față de acest grup, nu împiedică personalizarea membrilor lui. Cunoașterea acestor membri este mai utilă pentru a duce la bun sfârșit competiția. Categorizarea unui grup pe baza identității lui colective este uneori compatibilă cu apariția specificităților individuale de grup.

Prestigiul unui grup se află la baza judecăților, evaluărilor și convingerilor legate de acel grup. Membrii grupurilor cu un prestigiu inferior au interesul să elaboreze reprezentări mai complexe ale out-group-ului, incluzând mai ales, persoane și subgrupuri: dacă in group-ul și out-group-ul nu au aceeași putere și același statut, este posibil ca grupul cu statut inferior să organizeze informația care se raportează la in-group și out-group în subgrupuri semnificative, căci așa este mai practic, în timp ce grupul cu statut superior nu stabilește astfel de subgrupuri decât în legătură cu in-group-ul. Motivul pentru care membrii unui grup cu statut inferior fac diferențieri între membrii grupului cu statut superior decurge din faptul că aceștia, în multe situații , orientează și stăpânesc interacțiunea socială cu membrii grupului cu statut inferior.

Statutul acționează asupra modului în care indivizii își reprezintă grupul, asupra modului în care ei se concep și îi concep pe ceilalți și asupra raporturilor pe care grupul lor le întreține cu alte grupuri. Diferențele de prestigiu întăresc interdependența grupurilor și contribuie la modelarea a două feluri de a fi diferite ale indivizilor în grupurile respective. Antagonismul personal/colectiv în identitatea individuală nu poate fi redus schematic la opoziția dintre un sine autentic și un sine depersonalizat și interschimbabil cu altul, între ceea ce ține de varietate și ceea ce ține de apartenențele uniformizante, de consens. Ancorarea sinelui în culturi unde triumfă o normă de independență orientală, permite păstrarea, și chiar accentuarea, unei conceptualizări duale a identității indivizilor. Aceștia pot fi deosebiți în funcție de predominanța conținutului identității lor. Separarea strică între sinele independent și sinele interdependent permite protejarea membrilor grupurilor defavorizate prin asigurarea incomparabilității lor și evitarea ierarhizării.

Având frontiere bine delimi ate și relativ impermeabile, grupurile devin entități pline de sens, chiar și în lipsa oricărui raport social.

Identitate culturală

Societatea contemporană este confruntată cu erupția fenomenului cul ural pe terenul confruntărilor sociale. Dacă tensiunile interculturale sunt cunoscute de secole, numai în ultimul timp conceptul de cultură a dobândit o semnificație politică, prin integrarea explicită a problematicii interculturale în limbajul politic. Analiști ai acestor evoluții consideră că ele sunt expresia opoziției între puterile omogenizante și capacitățile diferențiale, a contradicției între răspândirea tehnologiilor cu corolarul lor cosmopolit și nivelator, și identitatea culturală a persoanelor și a grupurilor. Se apreciază că, mai mult ca oricând, în zilele noastre identitatea culturală este amenințată de for ele uniformizante care se manifestă în cadrul societății indus riale.

Ori, identitatea culturală este esența perenității popoarelor; ea conferă omului specificitate și grupurilor unitate, caracter irepetabil și ireductibil; ea constituie legătura între trecutul, prezentul și viitorul lor. Cultura condiționează întreaga existență a omului, de la naștere până la moarte. A priva persoanele sau grupurile de cultură înseamnă a le priva de istoria lor, a nega în ultimă instanță dreptul lor la existență. Nimeni nu poate nega importanța primordială a culturii, ca parte a demnității umane.

Omul datorează demnitatea sa culturii sale și vocației sale de a fi civilizat; de aceea, în filosofia drepturilor omului, un loc central îl ocupă, după viața și integritatea fizică, modurile de exprimare culturală: libertatea de expresie de conștiință, de gândire, de reuniune și de asociere, dreptul la educație.

Dreptul la identitate culturală este o expresie a diversității culturale a lumii, a dreptului la diferență. Respectarea identității culturale nu trebuie și nu poate să invite la o percepție a diferențelor ca o stigmatizare a grupurilor diferite, și în consecință la tendința de a le crea o poziție dezavantajoasă, și nici la negarea asemănărilor persoanelor sau grupurilor respective cu altele, a apartenenței lor la valorile comune culturii universale.

Identitatea culturală aparține fiecărei persoane, în individualitatea ei, și diverselor comunități umane, în specificitatea lor. Deci, această identitate are două dimensiuni: una individuală și alta colectivă; exagerarea sau afirmarea prea exclusivă, fie a dimensiunii individuale, fie a celei colective , poate conduce la excludere, atât a persoanei, cât și a comunității. Astfel, trebuie asociate difer-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

enţele şi asemănările. Menţinerea identităţii culturale este o cale privilegiată de deschidere şi comunicare între persoană şi comunitatea sau comunităţile cărora le aparţine. Identitatea culturală presupune deci, depăşirea închistărilor, cooperarea, toleranţa între oameni, grupuri şi naţiuni.

Identitatea culturală a unui popor se reînnoieşte şi se îmbogăţeşte la contactul cu tradiţiile şi valorile altor popoare. Cultura înseamnă dialog, schimburi de idei şi experienţe, aprecierea altor valori şi tradiţii; în izolare ea se epuizează şi moare. Identitatea culturală ţine în esenţă de alegerea proprie a fiecărei persoane care trebuie să fie liberă de a se recunoaşte în valorile, tradiţiile şi practicile unei comunităţi determinate şi a le împărtăşi; identitatea comunităţilor este recunoscută şi protejată numai ca mijloc pentru protecţia şi punerea în valoare a drepturilor, la identitate a persoanelor care le compun. Deci, identitatea comunităţilor are ca substrat identitatea persoanelor care compun aceste comunităţi. Identitatea culturală este întemeiată pe existenţa obiectivă a unor elemente: tradiţiile şi patrimoniul cultural. Dar identitatea persoanelor poate fi privită şi ca un proces interactiv, un joc continuu de relaţii ce se recompune în permanenţă şi nu ar putea fi fixată într-o grilă obiectivă. Caracterul obiectiv al identităţii culturale se exprimă şi în faptul că aceasta nu este acordată sau conferită popoarelor prin lege sau în alt mod, ci se dobândeşte în timpul vieţii, de la vârsta cea mai fragedă până la moarte, continuând desigur să se îmbogăţească, să evoluoze.

Noţiunea de cultură

Este folosită în sens larg - ca expresie a relaţiilor sociale de zi cu zi, ca sumă a tuturor activităţilor umane, a cunoştinţelor şi practicilor, tot ceea ce face omul diferit de natură – sau în sens restrâns, cuprinzând activităţile creatoare, realizările intelectuale ale omului în domeniile muzicii, literaturii, artelor, arhitecturii, filmului şi celelalte domenii ale creaţiei spirituale. Cultura nu reprezintă numai o acumulare de lucrări şi de cunoştinţe produse de o elită, cultura nu este limitată la accesul la lucrări de artă şi la creaţiile literare, ci înseamnă în acelaşi timp dobândirea cunoştinţelor, cerinţa unui mod de viaţă şi nevoia de a comunica. Raportul final al Conferinţei mondiale din 1982 asupra politicilor culturale declara: *„Cultura cuprinde creaţia artistică împreună cu interpretarea, executarea şi difuzarea lucrărilor de artă, cultură fizică, sporturile, jocurile şi activităţile în aer liber, precum şi modul în care o societate şi membrii săi îşi exprimă sentimentele pentru frumuseţe şi armonie şi viziunea lor asupra lumii, ca şi modurile de creaţie ştiinţifică şi tehnologică şi de control asupra mediului lor natural"*[4].

Cultura este tot mai mult considerată a fi modul de viaţă, ansamblul fenomenelor produse de spiritul uman moştenite de o colectivitate înglobând valorile, comportamentele, moravurile, limba, religia, ca şi diferitele aspecte ale civilizaţiei materiale. Mergând mai în profunzime, ne putem referi şi la obiceiuri, moravuri, tradiţii, ritualuri, tip de locuinţă, dar şi producerea de obiecte de artă, cultivarea muzicii, stabilirea de organizaţii culturale, publicarea de cărţi în limba proprie, transmiterea culturii proprii prin educarea generaţiilor viitoare, fie în şcoli separate, fie prin asigurarea respectului pentru cultura minorităţilor în şcoli.

Cultura, ca moştenire socială, prin opoziţie cu moştenirea biologică, a fost definită ca ansamblul de valori, comportamente şi instituţii ale unui grup uman care este învăţat, împărtăşit şi transmis în plan social. Ea cuprinde toate creaţiile umane: cosmogonia, modurile de gândire, sistemele de valori, religia, obiceiurile, simbolurile, miturile şi operele materiale ale omului, tehnologia, modurile de producţie, sistemele de schimburi precum şi instituţiile sociale şi normele morale şi juridice[5]. Conceptul de cultură s-a extins astfel la ansamblul fenomenelor produse de spiritul uman, înglobând valori, conduite, moravuri, ca şi alte elemente, inclusiv civilizaţia materială. Moravurile însele acoperă o sferă foarte largă a activităţii umane – sărbători, alimentaţie, vestimentaţie, sensibilităţi specifice.

Deci cultura nu poate fi limitată la o sumă a operelor artistice, ci mai curând ca un sistem de simboluri, de valori, cunoştinţe, creaţii spirituale şi materiale în continuă evoluţie; este un capital complex în care oamenii găsesc, selecţionează şi crează idei pentru a-şi organiza acţiunea. Fenomenul cultural şi-a adăugat noi şi noi sectoare ale creaţiei umane – la pictură, sculptură, arhitectură, teatru, dans, literatură, s-au adăugat muzica, cinematografia, televiziunea, mai recent sportul cu numeroasele sale discipline, fotografia, banda desenată, mijloacele de informare în masă, ca şi ştiinţele – care tind să se autonomizeze, să devină un domeniu distinct. Fiecare din aceste sectoare tinde să se diferenţieze prin aprofundarea şi progresul creaţiei în domeniul respectiv, dar şi în funcţie de raportul dintre cerere şi ofertă, ţinând seama de cerinţele de eficacitate şi productivitate ale societăţii contemporane.

Fiecare din sectoarele culturii cunoaşte mai multe procese, care au loc separat, succesiv sau simultan, într-o dinamică specifică. În fiecare din aceste sectoare se produce creaţia de valori culturale, acestea sunt supuse criticii, sunt conservate în diferite forme, sunt difuzate şi fac obiectul consumului socio-cultural ca parte a modului de viaţă.

Are loc, totodată şi un schimb continuu de valori între creatori şi consumatori culturali, o dinamică culturală descendentă şi ascendentă, într-un proces de identificare, apropiere şi transfer de comunicare verticală şi orizontală, în care creatorii sunt ei înşişi consumatori, iar consumatorii participă sub diferite forme la creaţia culturală.

Prin extinderea şi diferenţierea lor, valorile culturale operează în toate domeniile vieţii sociale. Ele permit şi influenţează elaborarea limbajului, formarea codurilor morale, juridice, estetice, tehnice şi ştiinţifice, ca şi comunicarea în toate aceste domenii. Operele şi procesele culturale pătrund şi influenţează întreaga realitate socială. Permiţând fiecărui individ şi grup să se exprime şi să-şi libereze creativitatea, dar şi să devină conştient de poziţia sa în societate, cultura stimulează capacitatea creatoare şi participarea la schimbarea lor însăşi şi a societăţii ca atare. Aceasta este, în esenţă, democraţia culturală.

Unii autori dau însă culturii un sens prea larg, incluzând şi aspectele economice şi politice ale vieţii sociale, inclusiv cel al puterii, al organizării politico-juridice a societăţii, ca şi problematica relaţiilor între popoarele autohtone şi popoarele majoritare. Subliniind în cadrul conceptului de cultură, aspectul elaborării de către persoane şi grupuri a aspiraţiilor lor, a proiectelor lor de viitor, aceşti autori tind să plaseze astfel de aspiraţii şi proiecte în experienţele trecutului, în miturile şi reprezentările istorice privind locul lor în lume. Dar fără a nega influenţele reciproce dintre economia politică şi cultură, ca fenomene social-umane, o abordare ştiinţifică nu se poate întemeia pe confuzia şi amalgamarea lor; aplicarea automată a regulilor specifice unuia din aceste domenii la celelalte ar duce la consecinţe distrugătoare; astfel, nu s-ar putea aplica la domeniul culturii regulile luptei pentru putere, chiar într-o societate democratică; de asemenea, creaţia culturală, cultura în general, ar putea fi profund afectată dacă i s-ar aplica cu stricteţe regulile economiei de piaţă, ale eficienţei şi competiţiei economice. Pe de altă parte, ar fi eronat şi periculos a plasa aspiraţiile şi proiectele de viitor, individuale şi de grup, în trecutul istoric, care după cum se ştie, a fost caracterizat prin raporturi de dominaţie, prin tendinţe de eliminare sau asimilare a unor grupuri şi a culturii lor, prin conflicte şi războaie, multe dintre ele pe baze etnice sau religioase, ori motivate pe asemenea criterii. Misiunea creatoare a culturii în general într-o perioadă în care valorile umaniste se impun din ce în ce mai mult, creând înainte de toate respectul faţă de om, plasat în centrul ansamblului activităţilor sociale este de a apropia pe oameni, de a favoriza aspiraţii şi proiecte de viitor inspirate de valori universale ale toleranţei, convieţuirii şi păcii, şi nu de cele ale unui trecut prea întunecat şi inuman în raport cu

www.cimec.ro / www.mncr.ro

criteriile şi standardele moderne.

De altfel, cultura este supusă unor evoluţii constante, ca fenomenul social viu, în care fiecare generaţie asimilează valori create anterior, le filtrează prin propriile ei percepţii şi criterii şi crează alte valori în alte condiţii istorice în care fiecare popor sau grup social preia şi filtrează valorile create de alte popoare şi grupuri creând propriile sale valori, într-un proces neîntrerupt de schimburi în timp şi spaţiu. Schimburile culturale, ca şi dispariţia şi asimilarea unor culturi sunt procese inevitabile în istorie. Unele culturi, bine cunoscute în istoria omenirii, au dispărut, ca de altfel şi popoarele care le-au creat. Dar culturile nu pot fi izolate de procesele de schimbare naturală.

Cultura permite identificarea persoanelor, a grupurilor sociale şi a opoarelor, faţă de alte persoane, grupuri şi popoare. Totodată, cultura are o dimensiune universală certă, ceea ce face ca ca să fie nu numai un bun comun al celor care o împărtăşesc, dar şi un bun oferit tuturor persoanelor, grupurilor şi popoarelor. Dimendiunea individuală a culturii este astfel strâns legată de cea de grup şi de cea universală. Din punctul de vedere al culturii, omul nu poate fi văzut izolat; nici cultura grupurilor nu poate fi concepută ca un ansamblu închis, ci ca unul deschis, în mişcare, practic fără frontiere, fără ca prin aceasta să se verse în oceanul universal şi să-şi piardă identitatea. Determinantul cultural leagă particularul cu universalul şi face universalul concret şi comun tuturor persoanelor. Este o întâlnire a diversităţilor, fiecare cultură contribuind la formarea universului şi reprezentând totodată o invenţie a universalului într-o formă specifică.

Drepturi ce corespund identităţii culturale

Abordând problema relaţiilor interetnice trebuie să ne oprim şi la reglementări de ordin juridic cum ar fi drepturile ce corespund identităţii culturale a minorităţilor. În documentele internaţionale privind drepturile omului, drepturile culturale sunt prezentate împreună cu cele economice şi sociale, separat de drepturile politice şi civile. Această grupare se întemeiază pe faptul că şi drepturile culturale necesită o acţiune efectivă a statului pentru a fi realizate programe, localuri, instituţii, echipamente. Se apreciază că unele drepturi culturale – mai ales libertatea de expresie, de creaţie, de comunicare – ţin de drepturile politice şi civile, în timp ce dreptul la participare culturală ţine de drepturile sociale, iar dreptul la educaţie este considerat un drept mixt, fiind în serviciul drepturilor politice şi civile, iar din punctul de vedere al înfăptuirii, strâns legat de drepturile sociale[6].

Dar, într-un sens larg, toate drepturile omului pot fi considerate culturale, deoarece ele se întemeiază pe cultură, având o dimensiune culturală, iar cultura ca mod de viaţă presupune respectarea celor mai multe din drepturile omului. Se pot diferenţia următoarele categorii de drepturi culturale:

- Dreptul la creativitate culturală înseamnă în primul rând, libertatea de a se exprima în orice domeniu, cu mijloacele artistice, dar şi crearea condiţiilor materiale care să faciliteze exprimarea artistică, respectul şi protecţia acordate creatorilor. În acest context se pot include şi dreptul la protecţie a intereselor morale şi materiale care decurg din producţia literară şi artistică, inclusiv dreptul de autor;

- Dreptul de acces la cultură include ansamblul posibilităţilor concrete aflate la îndemâna oricărei persoane de a lua cunoştinţă de creaţia culturală sub cele mai diferite forme ale acesteia, de valorile culturale şi patrimoniul cultural, naţional şi universal, de a obţine în mod liber informaţie culturală, dreptul de acces la muzee, biblioteci, expoziţii şi alte instituţii culturale. Aceasta include, în sens larg şi protecţia proprietăţii culturale, a moştenirii culturale a omenirii, ca şi dreptul de a participa la contactele şi schimburile culturale internaţionale;

- Dreptul de participare la viaţa culturală include dreptul fiecărei persoane de a lua parte la toate manifestările culturale, de a se exprima liber, de a comunica cu alţi participanţi, de a se angaja în activităţi creatoare şi a beneficia de acestea, inclusiv dreptul de a lua parte la procesul de decizie referitor la politicile culturale şi la evaluarea rezultatelor acestora, în esenţă o abordare activă a dreptului de acces la cultură. Aici se pot include şi libertatea de conştiinţă şi religie;

- Dreptul de a participa la progresul ştiinţific înseamnă dreptul de a dobândi o formaţie ştiinţifică, de a avea acces la informaţii şi a lua parte la cercetare şi creaţie ştiinţifică, a lua parte la schimbul de idei şi cunoştinţe în acest domeniu şi a beneficia de rezultatele ştiinţe şi tehnologiei şi de aplicaţiile acestora, a publica rezultatele creaţiei proprii şi a-i fi protejate drepturile morale şi materiale de autor. Se porneşte de la faptul că activitatea creatoare poate fi cu greu divizată în ştiinţifică şi artistică, deoarece în multe cazuri noile forme şi modalităţi de expresie sunt determinate de progresul ştiinţific şi tehnologic. Accesul la informaţie, ca şi protecţia interesului moral şi material al autorului sunt la fel de importante pentru creaţia artistică şi cea ştiinţifică;

- Dreptul la informaţie este considerat ca o precondiţie pentru exercitarea drepturilor omului, fără îndoială a drepturilor culturale; înseamnă în acest context, între altele, accesul la informaţie, prin toate mijloacele şi difuzarea de informaţie artistică, asigurarea fluxului liber de idei, prin cuvinte şi imagine, circulaţia liberă a materialelor cu caracter educativ, ştiinţific şi cultural, participarea la procesul de comunicare;

- Dreptul la educaţie include, în primul rând, accesul liber la învăţământul de toate gradele, dreptul de acces la orice formă de educaţie permanentă, dreptul participanţilor de a alege şcoala pe care s-o urmeze copiii şi de a asigura educaţia religioasă şi morală a copiilor în conformitate cu conştiinţa lor, dreptul de a înfiinţa instituţii educative şi şcoli private, cu condiţia respectării standardelor minime stabilite de statul respectiv, dreptul la orientare şi la formarea profesională conform aptitudinilor şi voinţei fiecărei persoane.

Într-adevăr, drepturile culturale se exercită în comun, au o dimensiune colectivă mai pronunţată. Ele se referă, desigur, la persoana omului ca atare, dar în principal, considerat ca membru al unei comunităţi. Ele rămân drepturi individuale, dar persoana ca subiect al acestor drepturi, nu poate fi tratată izolat, deoarece pentru a-şi păstra cultura şi a beneficia de ea este necesară supravieţuirea colectivă a moştenirii culturale şi promovarea ei de către întrega comunitate. Deci, este avut în vedere omul în amplitudinea sa socială, în contextul său cultural.

Comunitatea avută în vedere aici este grupul minoritar care împărtăşeşte cultura respectivă fără ca prin aceasta persoana, membră a grupului să fie închisă într-o identitate culturală minoritară împotriva voinţei sale. Trebuie înţeleasă deci, relaţia dintre drepturile culturale şi identitatea culturală. Respectarea şi exercitarea acestor drepturi este de natură să asigure protecţia identităţii culturale a persoanelor. Înfăptuirea drepturilor culturale ale persoanei permite depăşirea opoziţiei individ-minoritate şi păstrarea identităţii culturale care le caracterizează pe ambele, în relaţia lor indestructibilă, dar complexă: identitatea persoanei, identitatea de diferenţă faţă de alte persoane, dar şi de apartenenţă la grupul minoritar, la care este oricând liberă să renunţe, identitatea minorităţii, identitatea de diferenţă faţă de alte grupuri, dar şi de apartenenţă la cultura naţională şi universală, ceea ce presupune deschidere şi comunicare şi respingerea închistării sau izolării.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Pluralism cultural – multiculturalism

Cultura reprezintă comunicare, schimb, îmbogăţire reciprocă întâlnire fecundă cu alte culturi; exercitarea drepturilor culturale presupune comunicare cu alte culturi şi accesul la acestea; identitatea culturală nu este echivalentul unei izolări culturale.

Istoria culturii universale, istoria diferitelor culturi demonstrează raporturi de interacţiune şi influenţă reciprocă între culturile diferitelor popoare, ale minorităţilor şi majorităţilor, indiferent care au fost relaţiile politice, de putere între ele. Procesul de globalizare are loc, în lume, în acelaşi timp cu cel de particularizare culturală. Are loc o intercomunicare culturală crescândă, dar şi o manifestare pronunţată a identităţilor şi diversităţilor culturale. Trebuie respinse tendinţele sau pretenţiile de omogenizare lingvistică, spirituală şi culturală, care consideră diversitatea ca o eroare sau expresia haosului, precum şi orice tip de fundamentalism care preconizează închiderea frontierelor, izolarea de lume şi refugiul în vechile mituri şi obiceiuri.

Aceasta ridică problema relaţiei dintre diferitele culturi care pot să existe şi să se manifeste pe teritoriul unui stat, ceea ce caracterizează situaţia în multe ţări ale lumii. Se folosesc, pentru a califica această situaţie denumiri ca *„multiculturalism"* sau *„pluriculturalism"*, care au şi semnificaţia legitimităţii existenţei mai multor culturi; se foloseşte, de asemenea, şi termenul de *„interculturalism"* care subliniază mai bine interacţiunea dintre culturi.

În acest context trebuie să facem distincţia între asimilare culturală şi integrare socială şi culturală. Asimilarea culturală desemnează procesul prin care un grup de persoane începe să-şi piardă obiceiurile, limba, tradiţiile şi alte trăsături culturale şi să îmbrăţişeze cultura şi valorile majorităţii societăţii în care trăieşte. Integrarea socială şi culturală desemnează procesul de convieţuire a grupurilor majoritare şi minoritare din cadrul unei ţări, cu respectarea şi menţinerea identităţii lor, a obiceiurilor, limbii şi altor aspecte ale culturii lor. Aceasta presupune intercomunicarea şi interacţiunea culturală, care în mod firesc determină influenţe reciproce şi schimbări ale culturilor originare, cu păstrarea identităţii lor, pornind de la posibilitatea coexistenţei culturale pe termen lung, de la recunoaşterea egalităţii şi demnităţii tuturor culturilor şi a dreptului lor de a-şi păstra aspectele tradiţionale, a se dezvolta şi a se modifica. Este vorba despre o coexistenţă firească, în care schimburile şi raporturile interculturale se desfăşoară în mod paşnic şi nu sunt deformate de politici de dominaţie, asimilare forţată sau, ca răspuns la acestea, de izolare şi segregaţie culturală. Raporturile interculturale nu pot fi identificate cu raporturi de forţă, cu lupta pentru putere politică şi accesul la putere, ori cu existenţa unor instituţii politice separate. Politicile de dominaţie, de asimilare forţată, de anihilare a unor grupuri etnice pot duce la raporturi conflictuale într-o ţară sau alta. În acelaşi timp, lupta pentru putere politică şi accesul la putere, ori pentru instituţii politice separate, pot să fie opera unor antreprenori politici şi expresia unor tendinţe separatiste, nu neapărat răspuns la o politică de asimilare forţată sau de anihilare. Nici unele, nici celelalte nu sunt expresia sau consecinţa multiculturalismului sau a interacţiunii culturale, ci acţiuni opuse acestora. Ele folosesc mediul multicultural existent, care desigur poate fi paşnic, tolerant şi deschis schimburilor reciproce, dar poate cunoaşte asperităţi şi divergenţe, ca pretext pentru realizarea unor obiective politice şi nu pentru a promova coexistenţa interculturală.

Problema comunicării între culturi ne duce la punerea în aplicare a unui concept de integrare socială fără nici o veleitate de dominaţie sau de asimilare culturală care poate fi realizată într-o societate democratică bazată pe respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale fundamentale ale omului. Crearea condiţiilor pentru păstrarea, exprimarea şi dezvoltarea particularităţilor culturale, ale persoanelor şi minorităţilor, în condiţiile interacţiunii culturale, cultivării aspectelor comune şi schimburilor reciproce, ca şi ale evoluţiei libere a fiecărei culturi şi ale libertăţii de alegere deplină a oricăror persoane, este de natură să contribuie la realizarea unei societăţi democratice, bazată pe respectarea de către toate persoanele a drepturilor şi obligaţiilor cetăţeneşti.

Este necesară edificarea unei *„culturi a multiculturalului"*, în care diversitatea şi identitatea culturală să fie recunoscute şi acceptate ca valori importante ale omenirii, ca moduri legitime de exprimare a personalităţii omului. Este singura cale de a asigura menţinerea şi dezvoltarea optimală a bogăţiei lingvistice şi culturale a lumii, în condiţiile unei evoluţii paşnice, ale evitării războaielor etnice sau de alt ordin, care cel mai adesea, au distrus sau au pus în pericol valorile culturale, culturi seculare şi au exacerbat conflictele, în loc să le soluţioneze.

O altă problemă care priveşte atât conţinutul fiecărei culturi, cât şi diversitatea şi identitatea acestora este cea a impactului dezvoltării ştiinţifice şi tehnologice asupra culturii. Accesul la realizările ştiinţei şi tehnologiei şi la beneficiile acestora face parte din însuşi conceptul extins de cultură, ca de altfel şi civilizaţia materială, parte integrantă a modului de viaţă. Progresul ştiinţific şi tehnologic nu este însă neutru în ceea ce priveşte dezvoltarea culturală a persoanelor şi grupurilor; el determină orientări, permite accesul la noi valori şi cunoştinţe, dar duce şi la pierderea unora tradiţionale.

„Dilema modernităţii", cu care se confruntă culturile tradiţionale, este tratată în mod diferit de reprezentanţii diferitelor abordări. Partizanii culturilor comunitare susţin că modernitatea are drept consecinţă dispariţia comunităţilor restrânse, ca rezultat al anomiei şi alienării, al pierderii legăturii cu comunitatea de origine. Cel mai frecvent exemplu este cel al popoarelor indigene, care sunt prezentate drept *„victime ale progresului"*. Alţi autori notează că modernitatea aduce nu numai pierderi, ci şi câştiguri. Ea facilitează o integrare mai cuprinzătoare a omenirii ca atare, un acces mai larg la valorile culturale ale altor popoare, iar în plan personal, permite mai mare libertate faţă de legăturile din cadrul grupurilor restrânse. Descoperirea persoanei libere cu identitatea ei ca fiinţă umană, indiferent de identificarea ei etnică sau socială, ar fi una din marile realizări ale modernităţii.

Modernizarea societăţii produce consecinţe ireversibile, în primul rând prin prisma libertăţii de a alege, a dreptului la opţiunea de a menţine şi dezvolta tradiţiile şi cultura originale sau de a se îndepărta de acestea. În lumina aceluiaşi principiu al libertăţii persoanei, căreia nu i se pot opune nici tradiţiile, nici cerinţele păstrării identităţii culturale, modernizarea nu poate fi oprită sau limitată. O mişcare nativistă care ar afirma superioritatea vechilor tradiţii şi ar obliga persoanele să-şi păstreze cultura şi obiceiurile vechi, în ciuda voinţei lor de a le abandona, ar reprezenta, în fapt, o asimilare forţată a acestor persoane care este incriminată.

Modernitatea nu produce, în sine, consecinţe dăunătoare pentru o cultură sau alta, pentru o identitate sau alta; ea poate afecta toate culturile, toate identităţile culturale. poate unele mai mult decât altele, în funcţie de modul cum se raportează fiecare din ele la progres. Ea rămâne însă un proces obiectiv, care nu poate fi oprit sau limitat. Singurul criteriu care poate şi trebuie să fie aplicat este respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului. În principiu, noile tehnologii şi dezvoltări – în domeniul energiei, biotehnologiei, informaticii – nu sunt contrare drepturilor omului; este evident că ele au afectat cultura universală şi culturile diferitelor popoare şi grupuri; este necesară însă, o preocupare continuă şi conjugată pentru ca aceste noi tehnologii şi dezvoltări să fie folosite în beneficiul omului şi nu invers. Ele pot însă avea ca efect un acces mai larg la cultura altor popoare, la cultura universală; o alegere mai liberă a persoanelor, şi deci, schimbări în conţinutul şi modul de exprimare ale diferitelor culturi, proces obiectiv care nu poate fi limitat decât cu preţul izolării, al rămânerii în afara progresului, cu consecinţe sociale grave.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Identitate lingvistică

În lume se vorbesc efectiv peste 3000 de limbi. Numai în India se vorbesc peste 270 de limbi, în Nigeria peste 200, în Rusia peste 100. Limba este considerată o trăsătu ă constantă şi fundamentală a identităţii, structura de bază a menţinerii, dezvoltării şi promovării identităţii culturale. Limba a fost factorul de apropiere şi unire a comunităţilor care o foloseau, indiferent din ce structură politică sau teritorială făceau parte. Sublinierea identităţii lingvistice a fost concomitentă cu problema naţională, cu exercitarea drepturilor popoarelor la autodeterminare. Istoria cunoaşte numeroase cazuri în care limba a apropiat popoare şi grupuri umane şi în care le-a îndepărtat, chiar le-a opus. Deci, limbile deosebesc şi apropie, iar problema care s-a pus a fost dacă oamenii doresc să se deosebească prin limba pe care o vorbesc pentru a se exclude, sau pentru a fi ei înşişi şi a regăsi mai bine sursele dialogului.

Ataşamentul a numeroase populaţii la limbile lor materne este o tendinţă generală, expresie a punerii în valoare a diferenţelor în societate, a diversităţii umane. Limbile materne continuă să aibă o funcţie socială, persoanele şi grupurile, mari şi mici, se recunosc în ele, regăsesc în ele mijloace de creaţie şi de exprimare. Aşa cum s-a spus: *„fiecare limbă, cu alegerea cuvintelor sale, cu sintaxa frazei, cu fiecare idiom şi specific al său, este un fel de filosofie care dă expresie istoriei trecute, caracterului, identităţii psihologice a celor obişnuiţi să o folosească. Este un instrument care, modelat de generaţiile trecute, modelează el însuşi viitorul"*[7].

Evoluţia fenomenului lingvistic arată că destinul limbilor nu depinde numai de interesele politice, economice sau ştiinţifice sau de acţiunile întreprinse pentru a favoriza expansiunea lor. Pentru ca o limbă să trăiască sau să renască, o comunitate umană trebuie să-i acorde o valoare simbolică majoră, s-o înrădăcineze în modul ei de viaţă. Încercările de a folosi raporturile de forţă existente la un moment dat al istoriei, puterea imperiilor sau a naţiunilor dominante în statele multinaţionale, pentru a suprima anumite limbi, schimbându-le alfabetul ori interzicând studierea lor în şcoli, nu au avut succes în faţa voinţei popoarelor şi comunităţilor de a-şi păstra şi cultiva limbile materne.

Pentru ca o limbă să aibă şanse de a supravieţui, ea trebuie să fie folosită de o societate dinamică; nu pot fi menţinute artificial în viaţă sau reînviate practici lingvistice a căror semnificaţie socială să fie îndreptată în esenţă spre trecut, ai căror vorbitori rămân repliaţi asupra nostalgiei spre o perioadă în care limba lor era o limbă vie. Elementele culturale şi lingvistice care formează identitatea unor persoane şi grupuri minoritare sunt complementare şi, cel mai adesea, împreună cu cele religioase, deoarece limba este suportul material al unei culturi şi nu poate fi practic separată de aceasta, iar religia face parte din modul de viaţă al persoanelor şi grupurilor, şi deci din cultură în sensul larg al noţiunii. De regulă, limba figurează ca un factor care defineşte o minoritate alături de etnicitate, tradiţie strămoşească, origine etnică sau naţională.

Drepturi şi libertăţi lingvistice

În contextul identităţii lingvistice se pot desprinde o serie de drepturi şi libertăţi ale minorităţilor, drepturi care privesc:

- Păstrarea şi dezvoltarea limbii materne, ca element esenţial al identităţii lor;
- Folosirea liberă a limbii minoritare, în particular şi în public oral şi în scris;
- Folosirea numelui şi prenumelui în limba minoritară şi recunoaşterea lor ca atare;
- Studierea limbii materne şi primirea unei educaţii în limba minoritară;
- Afişarea denumirilor geografice şi topografice în limba minoritară;
- Libertatea de expresie, difuzarea de informaţie şi accesul la informaţie în limba maternă;
- Folosirea limbii minoritare în relaţie cu autorităţile administrative;
- Promovarea cunoaşterii limbii minorităţilor, alături de cea a majorităţii, formarea educatorilor şi accesul la manuale;
- Contactele cu persoane situate în alte ţări, care au în comun limba, originea etnică şi moştenirea culturală.

Pornind de la faptul că nici un stat nu are resurse pentru a oferi toate serviciile în limbile vorbite pe teritoriul său, şi deci că nu se pot asigura aceleaşi avantaje tuturor, politica lingvistică trebuie să fie rezonabilă în funcţie de interesele sale şi de contextul specific demografic, istoric şi cultural.

Limba maternă – mijloc de expresie şi de comunicare

Diversitatea lingvistică trebuie văzută nu ca un obstacol la convieţuire, ci ca expresie a multiplelor căi de exprimare pe care oamenii le-au dezvoltat, învăţând să domine şi să explice natura, să comunice unii cu alţii, deci ca mijloc de expresie şi de comunicare.

Prezintă o semnificaţie deosebită, fiind cel mai edificator element pentru politica statului în ceea ce priveşte respectarea drepturilor şi identităţii lingvistice a persoanelor care fac parte din minorităţi, învăţământul în limba maternă, măsură în care este autorizată şi asigurată educarea şi instruirea persoanelor care fac parte din minorităţi în limba lor maternă, în plan practic aceasta se traduce prin secţii, clase sau şcoli în limba maternă la nivelele de şcoală primară, mai rar de şcoală secundară şi în mod excepţional de învăţământ superior; aceste unităţi pot funcţiona în cadrul unor sisteme de educaţie separate sau bilingve, cu structură unitară sau organizate de autorităţile locale, uneori cu excepţia învăţământului superior.

În ceea ce priveşte studiul limbii materne de către persoanele care fac parte din minorităţi în şcoală, până la un anumit nivel de educaţie acest lucru este important pentru păstrarea limbii, a culturii, a moştenirii lor culturale. Dincolo de acest nivel – şcoala profesională, învăţământul universitar şi postuniversitar – şcoala are ca principal obiectiv formarea profesională a persoanelor pregătirea lor pentru încadrarea în muncă. Există, desigur, profesii legate de identitatea lingvistică şi culturală a persoanelor care fac parte din minorităţi, a minorităţilor ca atare, cum sunt cele de profesori şi institutori care să predea limbile respective şi chiar să asigure predarea în alte domenii în şcolile în limbi minoritare, ca şi cele de medici, artişti de teatru, ziarişti. Pentru formarea de specialişti în aceste profesii, este legitimă preocuparea de a beneficia în cadrul instituţional şi de condiţiile adecvate, în măsura nevoilor, ţinând seama de ponderea minorităţilor în cauză, de situarea lor mai mult sau mai puţin compactă pe teritoriul statului şi de alte împrejurări.

Limba maternă trebuie deci, concepută ca mijloc de exprimare a identităţii şi de comunicare, de apropiere; ca nu trebuie să devină un instrument politic, folosit pentru a atinge alte scopuri sau ca mijloc de izolare a unei comunităţi de mediul social în care trăieşte.

În promovarea identităţii lingvistice trebuie să avem în vedere că limba maternă este mijloc de expresie şi de comunicare. În consecinţă, politica lingvistică a statului trebuie să urmărească asigurarea accesului la cultură şi la informaţie, ca şi comunicarea între diferitele segmente ale

www.cimec.ro / www.mncr.ro

populației. În același timp, însă, nu pot fi încurajate și acceptate tendințele spre izolare lingvistică sau exclusivism care pun în pericol respectarea drepturilor omului în ansamblul lor ca și pacea socială. Drepturile lingvistice nu au un caracter absolut și exclusiv; ele se exercită ținând seama de drepturile similare ale altor persoane, de drepturile fiecărei persoane de a studia alte limbi și a comunica în acestea, ca și de obligația de a studia limba oficială a statului.

Identitatea lingvistică, cu respectarea diferențelor pe care le comportă, trebuie să fie, astfel, una de includere și nu de excludere, de acces și comunicare și nu de izolare.

Identitate religioasă

În lume există un mare număr de religii, credințe, curente, organizații și structuri religioase; pe lângă aceasta, libertatea de gândire, conștiință, religie sau convingere include și convingerile neteiste și ateiste. Aceste credințe și convingeri sunt răspândite și au tendința de a se răspândi în întreaga lume. Ele au evoluat sub influența factorilor sociale, despărțindu-se în curente și subcurente, corespunzând diferitelor tendințe și doctrine.

Nu există o definiție general acceptată a noțiunii de *„religie"*. O analiză a definițiilor folosite relevă multe interpretări diferite, unele tinzând să excludă credințele politeiste sau credințele în supranatural. Ar putea fi urmată o definiție conform căreia *"religia este credința în Dumnezeu, ca ființă supremă, în mai multe zeități sau în puteri ori spirite supranaturale care influențează viața omului"*[8].

Alături de libertățile religioase stau și libertatea de gândire și de conștiință, libertatea convingerilor, convingerile și credințele teiste, nonteiste și ateiste. În esență libertatea reprezintă respingerea oricăror pretenții de a deține monopolul adevărului.

Pentru a înțelege mai bine fenomenul religios se impune o scurtă trecere în revistă a diferitelor religii și credințe. Se cunosc 520 de culte, credințe, comunități și alte grupuri religioase, dintre care:

- Budhismul, cu 77 de curente, în aproape toate țările din Asia de Sud-Est, dar și în Rusia, Anglia și S.U.A.;
- Creștinismul, cu 154 de curente, între care cel catolic, cel ortodox cu biserici independente în diferite țări (adventiști, anglicani, baptiști, reformați, penticostali, presbiterieni, evanghelești, protestanți, etc.);
- Hinduismul, cu 53 de curente, majoritatea în țările subcontinentului indian;
- Islamul, cu 69 de curente pe țări și zone geografice, principalele fiind cele ale suniților și șiiților;
- Judaismul, cu 56 de curente, din care multe în Israel;
- Noi mișcări religioase, în număr de 68, mai ales pe continentul african, dar și în alte zone, între care mișcările religioase africane, spiritiștii afro-americani, Soka Gakkai International;
- Religii tradiționale, populare, în număr de 12, cu caracter regional, în general ale popoarelor autohtone, africane, australiene;
- Shintoismul, 10 curente, mai ales în Japonia;
- Sikhismul, 7 curente, în rândul populației respective din India;
- Alte 15 curente, cu dezvoltări mai importante în afara țărilor de origine, cum sunt Bahai, religia populară chineză, Asociația Taoistă Chineză, Confucianismul;

Intoleranța religioasă sau inegalitatea între credințele practicate se manifestă și în zilele noastre. Regimurile ateiste au manifestat lipsă de respect pentru orice religie. În unele țări, există o biserică de stat sau națională, cu statut oficial, altele fiind recunoscute conform anumitor proceduri. În unele țări pentru diverse motive, este recunoscută și acceptată o singură religie.

În numeroase țări are loc o luptă între biserici pentru atragerea de credincioși. În unele locuri între diferitele biserici există dispute deschise pentru lăcașuri de cult, imobile și alte bunuri, dispute cu rădăcini istorice mai îndepărtate sau mai apropiate. Încălcările libertăților religioase, intoleranța religioasă, constituie un act de discriminare, atitudini de intoleranță între religii în interiorul unor religii, între credințe, între religii și credințe, între indivizi și grupuri de diferite religii sau credințe. Principalele cauze ale acestor fenomene sunt ignoranța și neînțelegerea, necunoașterea elementelor fundamentale ale unor religii, nesiguranța și teama față de tendințele spre globalizare, decurgând din evoluțiile economice și tehnologice și uneori tendințele sociale, care atunci când se suprapun peste diferite credințe provoacă intoleranță religioasă. Pentru eliminarea discriminărilor și intoleranței sub toate formele, trebuie să se producă o schimbare de atitudine profundă în diferitele societăți și grupuri umane.

Religiile rămân un factor de referință major, de coeziune a comunităților în care se regăsesc și cu care se identifică grupuri și națiuni, un element fundamental al identității persoanelor și grupurilor.

Sintagma *„minoritate religioasă"* se referă la orice grup minoritar care aderă la un set de credințe religioase, prin care se deosebește de majoritate și de alte minorități ce formează populația unei țări. Afilierea la o minoritate religioasă este o problemă de alegere individuală, fiecare persoană având dreptul de a decide dacă dorește să facă parte din grupul minoritar respectiv sau să adere la un alt grup. Această libertate privește orice persoană, nu numai cetățeni, ci și străini, indiferent de statutul lor.

Drepturi și libertăți religioase

Documentele și practicile internaționale se referă la o serie de drepturi și libertăți religioase ale minorităților:

- Libertatea de alegere a religiei ține de forul intern al fiecărei persoane, aici includându-se libertatea de adera la orice credință religioasă existentă, libertatea de a adopta o nouă religie, libertatea de a adopta o concepție teologică originală, libertatea de a nu adera la nici o religie;
- Libertatea de manifestare a religiei are în vedere forul extern, practicarea cultului religios respectiv, prin practici specifice care includ participarea la celebrarea sărbătorilor religioase, participarea la ceremonii religioase, respectarea zilelor de sărbătoare, portul unor veșminte specifice;
- Libertatea de educație religioasă înseamnă dreptul părinților sau altor persoane legal răspunzătoare de a asigura educația religioasă sau morală a copiilor conform propriilor lor convingeri, dreptul de a preda religia sau credința în locuri adecvate în acest scop.

Drepturile și libertățile religioase pot fi grupate în jurul unor concepte de bază: libertatea de alegere a religiei, drepturile legate de manifestarea religiei, libertatea de educație religioasă. Este necesară asigurarea concordanței între exercitarea libertăților de religie și convingere și respectarea celorlalte drepturi și libertăți fundamentale.

Religia rămâne un factor de referință major, în care se regăsesc națiuni și grupuri umane, miliarde de oameni, un element fundamental al identității persoanelor și grupurilor. Se constată și o interpenetrare a religiei cu viața socială; ca parte a sistemului de valori în sens tare, religia influențează comportamentele sociale, politice și economice ale oamenilor și grupurilor.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Note

1. DIACONU, ION "Minoritățile. Identitate. Egalitate" Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1996, pag. 101
2. MACARTNEY, C. A. "National states and national minorities" 1968, pag. 7-8
3. DIACONU, ION , op.cit., pag. 48
4. PERROT, DOMINIQUE "Ethnocentrisme et histoire" Paris, 1975, pag. 35
5. DIACONU, ION , op.cit., pag. 38
6. CHELCEA, SEPTIMIU "Memorie socială și identitate națională" Editura INI, București, 1996, pag. 14
7. DIACONU, ION , op. cit., pag. 20
8. GADREY, NICOLE "Identites" în "Dictionaire de sociologie" Gilles Ferreol (coord), Paris, 1995, Armand Colin

Abstract

Memory and identity - the social constructs

The author intended to explain that human societal diversity is not the result of error or chaos. It is the result of the historical development, not always linear, just or humane, but involving a lot of generations, being a reality. Today it is not possible to create ethnical borders and to enclose yourself in your own culture.

Delia Gabriela Ferchiu
Profesor, Liceul "Octavian Goga",
Miercurea Ciuc, Str. Tudor Vladimirescu, nr. 40
Tel. 066/113053 (domiciliu)

www.cimec.ro / www.mncr.ro

RECENZII

www.cimec.ro / www.mncr.ro

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Recenzii

Personalităţi din Covasna şi Harghita,

de Ioan Lăcătuşu, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, 182 p.

Cu câţiva ani în urmă apărea lucrarea "Identitate şi cultură la românii din Secuime", lucrare care finaliza cercetările arhivistului Ioan Lăcătuşu într-o izbutită monografie. În continuarea eforturilor sale de a pune în lumină valorile perene ale culturii naţionale de pe meleagurile Covasnei şi Harghita se înscrie şi cartea "Personalităţi din Covasna şi Harghita".

Într-un timp relativ scurt şi fără a avea pretenţia unei cercetări exhaustive, Ioan Lăcătuşu a reuşit să pună la loc de cinste în faţa naţiei române o parte din cei care au scris şi au ctitorit neam, cultură şi spirit românesc, aici, între crestele Carpaţilor Răsăriteni.

În ceea ce priveşte tema acestei lucrări, ea este definită de chiar titlul cărţii. Autorul se opreşte asupra personalităţilor marcante din această parte de ţară. Din suita celor peste 50 de personalităţi asupra cărora se opreşte autorul, se desprind câteva care au zidit luminoase pagini de istorie şi cultură naţională.

Galeria preoţească reuneşte personalităţi de primă mărime, în frunte cu primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române – MIRON CRISTEA (1868-1939).

Portretul lui Ghiţă Popp (1893-1967) evidenţiază pe patriotul şi omul politic erudit, modest şi de o rară verticalitate morală, "răsplătit" de regimul comunist prin lungi ani de închinare. Vorbind de personalităţile acestor ţinuturi nu putem să nu-i amintim pe Nicolae Colan, Alexandru Nicolescu, Iustinian Teculescu, Veniamin, Nistor, Octavian C. Tăslăuanu, Romulus Cioflec, Aurel Gociman – Oituz, Teodor Chindea, Nicolae Bogdan, Pompiliu Nistor, Ioan Rafiroiu, George Zaharia şi mulţi alţii.

Astfel, Romulus Cioflec (1882-1955), om de vastă cultură, cu exemplară dăruire pentru propăşirea neamului, intransigent şi angajat în evenimente politice (Unirea Basarbiei cu Patria Mamă, renaşterea naţională a românilor din secuime), poate servi ca prototip pentru cărturarii români din secuime, cu conştiinţa mereu trează faţă de nevoile semenilor locali, dar şi faţă de marile probleme ale Ţării şi Neamului.

După perioade de timp marcate de "uitări nedrepte", Ioan Lăcătuşu, prin prezentarea aspectelor definitorii ale unor astfel de personalităţi, a realizat un act de recuperare şi reparaţie morală şi totodată o mai bună percepţie a apartenenţei lor la meleagurile natale.

În condiţiile istorice specifice în care a trăit şi s-a manifestat populaţia românească din Secuime, o serie de personalităţi locale au avut un rol hotărâtor în păstrarea identităţii etnice şi confesionale româneşti, mai ales la nivelul comunităţilor rurale, unde s-au conservat şi afirmat elementele naţionale. Toate acestea constituie un motiv suficient pentru ca personalităţile, oamenii de marcă din această zonă să se bucure de o atenţie aparte.

Lucrările studiile şi articolele refritoare la personalităţile româneşti din arcul intracarpatic au fost destul de puţine, foarte sumare, intrate foarte puţin în atenţia cercetărilor, mai ales înainte de 1989. Despre procesul de deznaţionalizare şi despre reprezentanţii marcanţi ai populaţiei româneşti s-a scris foarte puţin. La fel şi despre ierarhi şi preoţi, cu câteva excepţii însă, despre ei scriindu-se în publicaţiile bisericeşti la trecerea lor în eternitate şi mai rar în calitatea lor de oameni de cultură. De o situaţie aparte au beneficiat doar câţiva profesori şi sciitori printre care: Octavian C. Tăslăuanu,. Romulus Cioflec, Dimitrie Cioflec, Gheorghe Zaharia, Nicolae Bogdan.

În această direcţie, sunt foarte necesare studiile şi articolele din revistele de specialitate şi din presa locală. Proiectul privind cunoaşterea şi popularizarea personalităţilor româneşti din Covasna şi Harghita a beneficiat şi de un cadru instituţional adecvat odată cu înfiinţarea. în 1933, a Muzeului Spiritualităţii Româneşti din Sfântu Gheorghe, după înfiinţarea Centrului Ecleziastic de documentare "Mitropolit Nicoale Colan" (1996). Astfel, s-au putut organiza sesiuni, simpozioane şi expoziţii documentare dedicate patriarhului Miron Cristea, mitropolitului Nicolae Colan, episcopilor Iustinian Teculescu şi Veniamin Nistor, profesorilor Teodor Chindea şi Nicolae Bogdan; editarea şi reeditarea unor lucrări scrise despre sau de Nicolae Colan, Octavian C. Tăslăuanu, Teodor Chindea, Miron Cristea, Dimitrie Cioflec, Romulus Cioflec.

Din 1992. în diferite lucrări de specialitate şi ziare, au apărut peste 50 de articole semnate de autor, dedicate unor oameni de seamă care s-au născut şi au activat în judeţele Covasna şi Harghita.

Lucrarea de faţă: "Personalităţi din Covasna şi Harghita", încununează cu succes eforturile anterioare. Treizeci din cele 50 de articole menţionate mai sus, completate cu note bibliografice au fost selecţionate pentru lucrarea de faţă, iar alte articole sunt în curs de pregătire pentru o următoare lucrare.

Prezenta lucrare se încadrează în proiectul mult mai

www.cimec.ro / www.mncr.ro

amplu, de cercetare a trecutului românilor din Covasna şi Harghita, urmărindu-se recuperarea valorilor trecutului şi a luptei lor pentru identitate şi fiinţă naţională.

Acest volum, oferă un moment de reflecţie asupra rolului elitei în viaţa comunităţilor româneşti din Sud-Estul Transilvaniei, dar şi asupra situaţiei actuale, marcată de exodul, după 1989, a unor importante contingente de intelectuali români din această parte de ţară.

De altfel, se poate observa legătura personalităţilor româneşti din secuime cu meleagurile natale şi implicarea lor în problemele de fond ce vizau condiţia şi destinul acestor comunităţi, unde "majoritatea naţională se află în minoritate numerică".

Un important aspect al cărţii este reliefarea portretului de învăţător sau preot rural, din care răzbate conştiinţa datoriei, lupta continuă pentru supravieţuire în contexte politice când potrivnice, când cedante din necunoaştere sau motivate de jocuri politicianiste.

Sperăm doar că, apariţia următorului volum despre personalităţi covăsnene şi harghitene să fie însoţită de acelaşi sprijin manifestat pentru trecutul nostru, pentru faptele mari ale înaintaşilor noştri, care au făcut ca în această parte de ţară să dăinuiască o limbă, o credinţă şi un neam.

În elaborarea acestei lucrări, autorul a cercetat tot ce se putea cerceta de la articole de presă la documentele oficiale, găsite la Arhivele Naţionale, la diferite centre de studiu şi cercetare din cele două judeţe, dar şi opere şi texte de sine stătătoare.

Cum spunea prof. univ. dr. Iustinian Petrescu, prin cartea "Personalităţi din Covasna şi Harghita", Ioan Lăcătuşu şterge uitarea de pagini îngălbenite de timp, aprinzând în cugetul generaţiilor de astăzi nevoia de a cunoaşte şi înţelege sacrificiile unor bărbaţi care, din păcate, îşi menţin actualitatea.

Maria Băilă
Prof., Şcoala generală "Várady Joszef ", Sf. Gheorghe
Str. Benedek Elek, nr. 20
Tel. 067/317773

Românii din Scaunele Secuieş i (în antroponimele din Consc ip ii) Scaunul Ciuc, Giurgeu, Caşin, vol. II, 1567-1850,

de Ioan Ranca, Editura Pax Historica, Tîrgu Mureş, 1997, 373 p.

Absolvent al Facultăţii de istorie a Universităţii „Victor Babeş", din Cluj (în anul 1955), Ioan Ranca s-a remarcat în domeniul cercetării istorice printr-o serie de lucrări şi articole de o deosebită importanţă. A elaborat studii privind răscoala lui Horea (Doctorat, 1986), Avram Iancu, istoria ţărănimii transilvănene şi a arhivelor acestora, fiind inclus pe acest temei în Enciclopedia Istoriografiei Româneşti (1978). Reluând cercetările din perioada interbelică, în problema continuităţii şi prezenţei necurmate a românilor în scaunele secuieşti, prof. dr. Ioan Ranca scrutează Arhivele din ţară şi din străinătate adunând un imens material antroponimic şi informativ general despre masiva lor prezenţă în acest spaţiu.

Lucrarea „Românii din scaunele secuieşti în antroponimele din conscripţii" este concepută în patru volume. Primele se referă la Scaunul Mureş, apărut ăn 1995, cel de-al doilea la Scaunul Ciuc, Giurgeu şi Casin (cel de faţă), iar următoarele două la Scaunul Trei Scaune şi Scaunul Odorhei.

Acest al II-lea volum al „Românilor din scaunele secuieşti" cuprinde 60 de aşezări din Scaunul Ciuc, Giurgeu, Casin, situate pe cursul superior ale râurilor Mureş şi Olt, cât şi din sate răsfirate sau orânduite pe terasele ce au îngăduit existenţa omului încă din vremuri îndepărtate. Şi în acest volum, respectând principiile din volumul I autorul prezintă datele demografice cunoscute, în ordine cronologică, începând cu anul 1567, de când s-a întocmit prima estimare cuantivă de porţi în Transilvania şi până la Recensământul general al populaţiei din 1850, publicat şi acesta.

Autorul include în volum şi câteva contribuţii proprii şi mai ales pe acelea ale unor reputaţi cercetători cu studii remarcabile – români unguri şi secui, studii în măsură a „întineri" cunoştinţele şi interpretările despre tema privind românii din scaunele secuieşti, temă aprig sechestrată de vechiul regim care socotea „ca rezolvată potrivit principiilor socialiste, a problemei naţionale".

Pentru facila şi fructuoasa lui utilizare, pe lângă materia de bază – cele 60 de micromonografii demografice – istorice – volumul a fost înzestrat cu o INTRODUCERE cuprinzătoare, mai cu seamă istorică, dar şi arhivistică din care cititorul se va putea edifica asupra contextului istoric al creării lor.

Introducerea mai cuprinde, rezumativ, condiţia iobăgească din secuime în care, adesea sunt de căutat şi de găsit românii – în secolele XV-XIX cuprinşi în volum, întotdeauna însă, în păturile de jos.

Autorul a folosit în elaborarea acestei lucrări surse foarte diversificate şi neuniform răspândite prin Biblioteci, Arhive şi fonduri private pe care le-a tratat cât mai explicit posibil, volumul oferind o Bibliografie selectivă abreviată, un Glosar de termeni şi instituţii, un Index alfabetic onomastic şi toponimic. Se adaugă şi cele câteva anexe cu documente peremptorii, iar redarea în fascimil a Conscripţiei românilor din Giurgeu din 1748, este şi ea de natură a îmbogăţi sursele lucrării.

Materialul strâns, sistematizat pe scaune, oferă o posibilă reflectare, pur documentară, a urmelor romanităţii siculice de la sfârşitul sec. XV-XVI până la mijlocul celui de-al XIX-lea.

Lucrarea nu este, în concepţia autorului, o carte de antroponime care i-ar fi depăşit specialitatea, ca se vrea, în schimb, o sursă care să înmănuncheze într-o formă mai sistematizată datele culese din lustre, conscrieri şi conscripţii. Lucrarea a fost gândită ca un auxiliar în care lingvistica, prin ramurile ei speciale, toponimia şi onomastica, vin să ajute în rezolvarea unora dintre cele mai complexe ecuaţii ale vieţii sociale şi politice din trecut. Cartea a fost gândită să constituie o invitaţie la dialog a istoricilor şi a altor spe-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

cialişti, care neagă sau afirmă, potrivit concepţiei lor cât şi a surselor de care dispun, controversată continuitate a românilor în spaţiul moştenit de ei.

Aşa cum spunea Acad. Prof. Ştefan Pascu, Prof. dr. Ioan Ranca nu s-a mulţumit cu ceea ce se ştia din întâmplare sau cu aproximaţie, ci aşa cum pretinde ştiinţa patronată de muza Clio, a asociat suma cunoştinţelor anterioare cu cea oferită de o bibliografie foarte bogată punând la dispoziţia cititorului o imagine închegată şi coerentă despre secvenţa ardentă a românilor din estul Transilvaniei.

Prof. dr. Ioan Ranca consideră că este de datoria istoricului de a nu înmormânta adevărul, mai ales când el este cât se poate de evident. De aceea trebuie înlăturate toate menajamentele făurite artificial dintr-o falsă şi doar impusă „tovărăşie", fiindcă în istoriografie acest mod de a proceda s-a dovedit prea des din nefericire deosebit de dăunător.

Maria Băilă
Prof., Şcoala generală "Várady Joszef ", Sf. Gheorghe
Str. Benedek Elek, nr. 20
Tel. 067/317773

„MOARTE CU BOCLUC", de Romulus Cioflec

Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Colecţia Restituiri, 1998, 60 p.
Ediţie îngrijită de prof. Luminiţa Cornea

Considerat multă vreme un „scriitor uitat", Romulus Cioflec şi opera sa începe să-şi reintre în drepturi. Astfel, în 1998 Editura Muzeului Carpaţilor Răsăriteni publică prima ediţie a piesei de teatru *Moarte cu bocluc*, cu o prefaţă îngrijită de Luminiţa Cornea.

Afirmaţia că Romulus Cioflec a scris şi piese de teatru a fost făcută pentru prima dată de Mircea Braga, care menţionează că scriitorul nostru „a lăsat în manuscris, printre alte lucrări de mai redusă importanţă, patru piese de teatru şi un volum de memorii". Prezentând aspecte din anii de şcoală, specifice acelei perioade de sfârşit de veac, comedia *Moarte cu bocluc* este una dintre cele patru piese de teatru mai sus amintite. Celelalte trei se află în posesia familiei scriitorului şi sunt încă nepublicate. Este vorba despre o comedie „casnică", *Răfuiala*, o comedie sportivă, *Cupa Domeniilor* şi o piesă politică, *Răspântia*. Toate acestea aşteaptă să vadă lumina tiparului, să fie cunoscute, pentru a evidenţia o dimensiune a autorului lor, aceea de dramaturg. În cadrul acestui demers ediţia de faţă reprezintă un prim pas.

Comedia *Moarte cu bocluc* este alcătuită din trei acte şi cinci tablouri. Actul I cuprinde un singur tablou, iar celelalte câte două. Compoziţional reliefează linear momentele subiectului unei opere dramatice. Dactilograma corectată şi adăugită de scriitor (păstrată de familie) constituie un adevărat laborator de creaţie. Astfel, chiar prima pagină evidenţiază faptul că Romulus Cioflec a gândit mai multe titluri până la cel definitiv. Titlurile gândite, dar barate de autor sunt: *Caz de moarte în familie, Goană pentru moarte în familie, La cumpăna, Cumpăna, Între înmormântare şi nuntă, De la înmormântare la nuntă, Nuntă cu bocluc*. Numărul mare de variante scoate în evidenţă efortul de a acorda titlul cu conţinutul operei. Toate titlurile propuse au în vedere subiectul piesei bazat pe o farsă din viaţa şcolarilor de altădată şi subordonat comicului de situaţie.

Comedia *Moarte cu bocluc* evocă atmosfera şcolărească de la început de secol surprinsă exact în momente ca cele din sala de meditaţie, din grădina de zarzavat, din sala de clasă în şi după ora de pedagogie, apoi ora de matematică şi după această oră. Situaţiile prezentate şi limbajul izbutesc să caracterizeze personajele. Elevii se definesc prin solidarizarea lor pentru a-şi apăra un coleg, fiind toţi vinovaţi de încurcătura în care acesta a intrat.

Cele mai reuşite personaje sunt profesorii. Spre exemplu, Silişteanu este tipil dascălului cultivat, cu minunate calităţi pedagogice, care-şi expune clar lecţia, aducând argumente perfect valabile şi pe înţelesul elevilor. Este iubit de elevi. Chiar în pauză aceştia vorbesc despre lecţia lui, dovadă că a avut ecou în sufletele lor. În cadrul Consiliului Profesoral este primul care ia apărareaa elevului şi-i convinge pe ceilalţi că acesta este vinovat doar pentru că n-a cerut voie. Scriitorul dovedeşte talent în crearea unor tipuri de profesori, valabile şi astăzi.

Comedia lui Romulus Cioflec nu este un text dramatic de mare valoare, cu nişte calităţi ieşite din comun, dar am fi totuşi nedrepţi să-i nesocotim meritul: tema vieţii şcolarilor de altădată, o intrigă din viaţa acestora cu o compoziţie clară, plăcută, atractivă, care cucereşte prin replici, prin umor, prin caracterul unor personaje. Scrisă cu spirit şi vervă, *Moarte cu bocluc* are virtuţi scenice incontestabile, amintindu-ne alte piese de teatru pe aceeaşi temă. Ne gândim, de exemplu, la *Profesorul de franceză* (1948) de Tudor Muşatescu.

Fără a exagera meritele lui Romulus Cioflec, putem afirma că operele sale au partea lor de contribuţie la dezvoltarea genurilor cărora le aparţin. Ca majoritatea scriitorilor noştri interbelici, Romulus Cioflec şi-a încercat talentul în toate genurile literare. Ca adolescent a scris poezie, apoi schiţe şi nuvele, romane şi memoriale de călătorie, câştigându-şi notorietatea ca prozator. Prin tipărirea pentru întâia dată a comediei *Moarte cu bocluc* se cuvine să i se ia în considerare şi activitatea de dramaturg. La aceasta trebuie să adăugăm celelalte trei piese de teatru, care se află în posesia familiei şi care întregesc preocupările dramatice ale autorului.

Reconstituirea şi reconsiderarea întregii opere a scriitorului Romulus Cioflec va dovedi că aceasta, în totalitatea ei, face parte integrantă din literatura noastră naţională, din cultura noastră, ştiut fiind faptul că o cultură este formată din valori de toate mărimile.

Alina Iancu
Muzeograf, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Piaţa Libertăţii, nr. 4
Tel. 067/314139

www.cimec.ro / www.mncr.ro

„Subcetate–Mureş" – file de monografie,

de Doina Dobrean, Vasile Dobrean, Editura Motiv, 1999, 119 p.

Lucrarea este rodul strădaniei profesorilor Doina şi Vasile Dobreanu, care, aşa cum precizează în *„Cuvânt înainte"*, poate *„structura emoţională, poate destinul, poate conjunctura istorică, dacă nu toate la un loc, au determinat să rămânem legaţi de familie şi de plaiurile natale"*.

Autorii, locuitori ai comunei natale, au dus la bun sfârşit dorinţa bunicului lor, Vasile Dobreanu (1897-1982), *„care şi-a consacrat anii senectuţii, ultimii 15 din cei 85 câţi a trăit, adunării de materiale documentare"*. Au parcurs cu multă pasiune şi pricepere materialul adunat de bunicul lor, I-au completat cu alte mărturii şi au reuşit să cuprindă într-un tot armonois şi documentat elemente privind aşezarea geografică a comunei, istoricul acesteia, etnografia, graiul locurilor etc.

Lucrarea este structurată în zece părţi:

1. Subcetate – pământ binecuvântat; 2. Subcetate – vechea aşezare românească; 3. Dezvoltare localităţii în sec. al XIX-lea; 4. Dezvoltarea localităţii între 1900-1948; 5. Aspecte de viaţă după al doilea război mondial; 6. Simple consideraţii etnografice; 7. Folclorul – expresie a vieţii spirituale a poporului; 8. Studiul monografic al graiului din comuna Subcetate – Mureş; 9. Varvigeni pe alte meleaguri; 10. Prezenţa Dobrenilor la Subcetate.

Incursiunea în trecutul acestei vechi aşezări româneşti cuprinde date despre vechimea românilor în Giurgeu, despre viaţa economică şi socială, despre viaţa creştină a românilor din secuime, organizarea învăţământului, anul revoluţionar 1848, participarea varvigenilor la cele două războaie mondiale, Marea Unire în memoria celor bătrâni etc. Informaţiile despre viaţa economică, socială, culturală sau despre potenţialul uman viu până în zilele naostre.

Deosebit de interesante sunt datele depsre relaţiile interumane, portul popular, gospodărie ţărănească şi rânduiala activităţilor din gospodărie , legăturile omului cu natura sau principalele obiceiuri şi datini cum ar fi pluguşorul, ceremonialul nunţii, jelirea morţilor, jocuri populare specifice zonei.

Studiul monografic al graiului din comună reprezintă, după cum se confesează autoarea Doina Dobreanu, numai o parte din studiul realizat prin anii '70 pe când era studentă *„ beneficiind de îndrumarea competentă a domnului profesor universitar, doctor docent în dialectologie, Romulus Todoran"*.

Lucrarea cuprinde şi fapte ale unor oameni de neuitat pentru aceste meleaguri, cum ar fi Elie Câmpenu, Grigore Mureşan, Vasile Urzică, Petru Gofton ş.a., dar autorii nu i-au uitat pe acei varvigieni care prin faptele lor, prin realizările lor, acolo unde le-a fost hărăzit să trăiască şi să muncească, aduc cinste locului unde au văzut lumina zilei, unde au crescut şi au învăţat să fie oameni demni şi cinstiţi, iubitori de neam şi care, aşa cum reiese din corespondenţa purtată cu autorii, poartă în suflet nostalgtia locurilor natale şi un mare respect pentru oamenii acestui loc.

Lucrarea intitulată, cu modestie, *„File de monografie"* este o realizare lăudabilă, izvorâtă din dragostea şi respectul faţă de acest fragment de pământ românesc, faţă de înaintaşi şi contemporani, acelor doi dascăli.

Ana Dobrean
Arhivist, Direcţia judeţeană Harghita a Arhivelor Naţionale
Miercurea-Ciuc, Bulevardul Frăţiei, nr. 6
Tel. 066/112598

www.cimec.ro / www.mncr.ro

CRONICA ACTIVITĂȚII

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ANGVSTIA, 4, 1999, pag. 441-446

Muzeul Carpaților Răsăriteni

Centrul Eclesiastic de Documentare
„Mitropolit Nicolae Colan"

CRONICA ACTIVITĂȚII PE ANUL 1998

1. Participări la acțiuni științifice și culturale

= **Simpozion „Unirea Principatelor Române"**, organizat de către Direcția de Cultură a Ministerului de Interne, Direcția Județeană Covasna a Arhivelor Naționale, cu sprijinul Prefecturii Județului Covasna și a Muzeului Spiritualității Românești, Sf. Gheorghe, 24 ianuarie 1998

= **Simpozionul „Educație și Patriotism"**, Uniunea Vatra Românească, Cluj Napoca, 7 martie 1998
- Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, *„Spiritualitatea românească în Sud-Estul Transilvaniei"*

= **Primăvara culturală**, ediția a VI-a, Sfântu Gheorghe, 27.03 - 5.04.1998

= **Seară duhovnicească „Canonul cel Mare al Sf. Andrei Criteanu"**, P.S. Ioan Selejan, Episcopul Covasnei și Harghitei, Sf. Gheorghe, 1 aprilie 1998

= **Simpozion „ ASTRA , Biserica și Identitatea Națională"**, ASTRA București, 3-4 aprilie 1998
- Ioan Lăcătușu, *„Intelectualitatea română și păstrarea identității naționale în Harghita și Covasna"*.

= **Evocarea scriitorului Romulus Cioflec**, Araci, 5 aprilie 1998

= **Sesiunea de comunicări științifice „Istorie și civilizație în nord-vestul României**, Zalău 9-10 aprilie 1998
- Ioan Lăcătușu, *„Protopopul Petru Pop lider al românilor din Treiscaune în timpul Revoluției de la 1848"*.

= **Masă rotundă „Basarabia — memento istoric și contemporan"**, Sfântu Gheorghe, 25 aprilie 19988
- Pavel Balmuș - Chișinău, Andrei Nestorescu -București

= **Conferință „Caracterul pascal al spiritualității românești"**, pr. prof.dr. Ilie Moldovan de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu, Sfântu Gheorghe, 25 aprilie 1998

= **Dezbaterea „Aspecte actuale și de perspectivă ale convieţuirii interetnice în Covasna și Harghita"** , Covasna, 1 mai 1998, moderator: prof. dr Ilie Bădescu, București

– **Dezbaterea științifică dedicată aniversării Revoluției românilor de la 1848** desfășurată în cadrul celei de-a 94-a adunări generale a Astrei, Blaj 8-10 mai 1998
- Ioan Lăcătușu *„Liderii românilor din Treiscaune în timpul revoluției de la 1848"*
- Violeta Pătrunjel *„Petiții ale românilor din Buzăul Arde lean adresate lui George Barițiu în 1848-1849"*
- Luminița Cornea *„Anul 1848 în filatelie"*
- Ilie Șandru *„Românii de pe Valea Superioară a Mureșului în Revoluția de la 1848"*
-Dorel Marc *„Participarea românilor din Toplița și împrejurimi la revoluția românilor 1848"*

= **Simpozionul „Evoluția proceselor demografice în județul Covasna între anii 1850-1992"**, Sfântu Gheorghe 22 mai 1998
-Traian Rotaru, Mezei Elemer - *„Migrația internă în România"*
- Maria Semeniuc - *„Unele considerații privind reactualizarea datelor recensămintelor maghiare din Transilvania"*
- Cornelia Mureșan - *„Influențe regionale în evoluțiile demografice recente"*
- Halus Radu - *„Structura etnică și confesională a populației României la recensământul din 1992"*
- Eugenia Hârja - *„Evoluția principalelor fenomene demografice în jud. Bacău în ultimii ani"*
- Ioana Bărbulescu, Dorina Popa - *„Considerații privind evoluția populației jud. Mureș și a structurii ei demografice"*
- Ioan Lăcătușu - *„Evoluția structurii etnice și confesionale a localităților județului Covasna între anii 1850-1992"*
- Elvira Racoltea, Elena Șușceac - *„Situația demografică a județului Covasna în perioada 1991-1996"*
- Rodica Vezetiu - *„Aspecte geodemografice ale mun. Sf. Gheorghe în sec. XX"*
- Liliana Cojocaru - *„Aspecte privind analiza statistică a populației și a forței de muncă a județului Covasna"*
- Lily Rain - *„Incertitudini demografice privind descendenții căsătoriilor mixte câștig etnic, pierdere demografică?"*
- Ana Grama - *„Surse eclesiastice ortodoxe pentru cercetarea demografică"*
- Ioan Ranca - *„Estimarea românilor din Treiscaune la 1699"*
- Ioana Cristache Panait - *„Aspecte concrete ale lipsurilor conscripției lui Bucow-1766"*
- Elena Mihu - *„Izvoare mureșene referitoare la evoluțiile demografice din sud-estul Transilvaniei"*
- Vasile Lechințan - *„Izvoare arhivistice clujene privind evoluția proceselor demografice la românii din scaunele secuiești"*

– **Conferința „Eminescu și opera sa"**, prof. Dumitru Vatamaniuc din București, Sf. Gheorghe 10 iunie 1998

– **Simpozionul „Religie și Cultură"**, Deva, 18 iunie 1998
-Edmund Dorneanu - *„Isihasmul în Țările Române"*

- **Zilele „Andrei Șaguna"**, ediția a VI-a, Sf. Gheorghe, 3-

www.cimec.ro / www.mncr.ro

5 iulie 1998 (Simpozioane, evocări, conferinţe)

= **Simpozion „Miron Cristea - 130 de ani de la naşterea sa“**, Sf. Gheorghe, 3 iulie 1998
- Ilie Şandru, Valentin Borda - *„Miron Cristea un nume pentru istorie“*
- Ioana Burlacu - *„Miron Cristea despre revoluţia română din 1848-1849“*
- Ioan Tămaş - *„Preocupări ecumenice în opera lui Miron Cristea“*
- Marcel Vlădescu - *„Miron Cristea despre Luceafărul poeziei româneşti“*
- Ana Dobrean - *„Personalitatea lui Miron Cristea oglindită în documentele vremii“*
- Dorel Marc - *„Miron Cristea şi principiul organizării unitare a Bisericii Ortodoxe Române“*
- Petre Ţurlea - *„Miron Cristea în viaţa politică a României“*

= **Simpozionul „Andrei Şaguna - mare român“**, Constanţa, 3 iulie 1998
- Ioan Lăcătuşu - *„Andrei Şaguna şi românii din sud-estul Transilvaniei“*

= **Evocarea „Andrei Şaguna şi românii ardeleni“**, prof. George Pruteanu din Bucureşti, Sf. Gheorghe 4 iulie 1998

- **Sesiune de comunicări „Andrei Şaguna şi revoluţia de la 1848“**, Sf. Gheorghe, 5 iulie 1998.
- Aurel Papari - *„Andei Şaguna-simbol de unitate naţională“*
- Miron Florea - *„Andrei Şaguna şi Braşovul“*
- Justin Tambozi - *„Andrei Şaguna şi revoluţia de la 1848“*
- Virginia Hodorogea - *„Andrei Şaguna şi ASTRA“*
- Gheorghe Tatu - *„Andrei Şaguna - contemporanul nostru“*
- Gelu Neamţu - *„Andrei Şaguna şi episodul Ecaterina Varga“*
- Ioan Ranca - *„Avram Iancu în viziunea istoricilor maghiari“*
- Vasile Stancu - *„Aprecieri ale publiciştilor francezi privitoare la istoria românilor în 1848“*
- Vasile Lechinţan - *„Incitarea secuilor de către presa maghiară din Cluj la 1848-1849“*
- Ioan Tămaş - *„Idealul revoluţiei române de la 1848-1849 din Transilvania regăsite în pastoralele lui Andrei Şaguna“*
- Emil Burlacu - *„Despre refugiaţii transilvăneni primiţi de Ţara Românească în anii1848-1849“*
- Cristina Dinu - *„Liga culturală şi aniversarea revoluţiei române de la 1848“*
- Ioan Lăcătuşu - *„Andrei Şaguna în viziunea contemporanilor săi“*
- *Apelul participanţilor la simpozion adresat Prea Fericitului Teoctist Patriarhul şi B.O.R. privind sanctificarea mitropolitului Andrei Şaguna.*

= **Zilele “Miron Cristea“**, Toplița, 17-20 iulie 1998
= **Sesiunea de comunicări ştiinţifice „Valea superioară a Mureşului - străveche vatră de istorie românească şi credinţă străbună“**
- Valeriu Cavruc - *„Priorităţi arheologice în zona Carpaţilor Orientali“*
- Victor Sibianul - *„Aspecte privind interferenţele culturale româno-secuieşti“*

- **Sesiunea de comunicări ştiinţifice „Patriarhul Miron Cristea - personalitate a Bisericii străbune, a istoriei naţionale şi a culturii româneşti“**.
- Ciprian Staicu - *„Activitatea patriarhului Miron Cristea oglindită în presa bisericească a vremii“*
- Violeta Pătrunjel - *„Aspecte din activitatea lui Miron Cristea ca asesor şi secretar la Mitropolia Ardealului“*
- Ioan Lăcătuşu - *„Miron Cristea şi românii din Covasna şi Harghita“*

= **Universitatea de vară de la Mânăstirea Făgeţel**
= **dezbaterea „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie - cultură - civilizaţie“**, 27 iulie - 1 august 1998
Au participat: P.S. Ioan Selejan, Ilie Moldovan, Gheorghe Răţulea, Constantin Gane, Petre Ţurlea, Maria Cobianu Băcanu, Costion Nicolescu, Valer Pop, Elena Mihu, Ioan Ungureanu, Ioan Roman, Violeta Pătrunjel şi Ioan Lăcătuşu

= **ROMFEST 1998 - Congresul Românilor de Pretutindeni,** Bucureşti, 18-20 septembrie 1998
- Ioan Lăcătuşu - *„Români şi românitate în Covasna şi Harghita“*

- **Sesiunea naţională de comunicări ştiinţifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie, Cultură, Civilizaţie“** a Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit NIcolae Colan“, Muzeului Carpaţilor Răsăriteni, Centrului de Cultură Arcuş, organizată cu sprijinul Prefecturii jud. Covasna, Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, Inspectoratului pentru Cultură Covasna, Arhivele Naţionale Direcţia Judeţeană Covasna, Ligii cultural-creştine „Andrei Şaguna“ şi Despărţământului ASTRA Covasna- Harghita -Sf. Gheorghe, 25-27 septembrie 1998
- Valeriu Cavruc, Mihai Gorgoi - *„Priorităţile privind cercetarea, conservarea şi valorificarea patrimoniului cultural al Muzeului Carpaţilor Răsăriteni“*
- Ionel Cândea - *„Expediţia militară a Bizanţului din 1166 în geneza culoarului Dunăre-Curbura Caprpaţilor“*
- Marin Radu Mocanu - *„Istoriografi transilvăneni-făuritori de istorie“*
- Alexandru Porţeanu - *„Aspecte ale legăturilor dintre Miron Cristea şi Valeriu Branişte“*
- Petre Ţurlea - *„Românii din Trei Scaune în corespondenţă cu Nicolae Iorga în 1919“*
- Ilie Moldovan - *„Idealuri şi împliniri duhovniceşti la unele mănăstiri din zona Mureşului Superior şi Târnavelor“*
- Gheorghe Lazarovici, Mihai Meşter - *„Noi cercetări arheologice de la Leţ“*
- Székely Zoltán - *„Aşezarea Schneckenberg de la Ariuşd“*
- Gheorghe Dumitroaia - *„Noi descoperiri din epoca bronzului din versantul estic al Carpaţilor Răsăriteni“*
- Székely Zsolt - *„Aşezarea culturii Wietenberg de la Baraolt“*
- Valeriu şi Galina Cavruc - *„Descoperirile din epoca bronzului mijlociu de la Zoltan“*
- Florea Costea - *„Fortificaţiile de la Racoş“*
- Valeriu Lazăr - *„Contribuţia arheologiei româneşti la cercetarea istoriei străvechi şi vechi a judeţului Mureş“*
- Bató Attila - *„Urmele Limesului Daciei Romane de la Livezeni-Orheiul Bistriţei“*
- Valentin Voişean - *„Ceramica dacică de la Napoca“*
- Bordi Zsigismond Lóránd - *„Cercetări arheologice din sec. IV de la Chilieni“*
- Bartók Botond - *„Cercetări arheologice de la biserica reformată de la Albiş“*
- Felicia Diculescu - *„Folclor Muzical din zona Buzaelor“*
- Constantin Catrina - *„Folcloristul Gheorghe Cernea-100 de ani de la naştere“*
- Marc Dorel - *„Aspecte privind structura ocupaţiilor tradiţionale în zona Topliţei. Instalaţii tehnice tradiţionale“*
- Nicolae Moldovan - *„Instalaţii de tehnică populară şi meşteşuguri tradiţionale din zona Covasna“*
- Zorel Suciu - *„Aspecte privind arta populară în zona*

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Topliţei"
- **Florina** Matei - *„Obiceiuri de inmormântare în zona Topliţei"*
- Gheorghe Bichicean - *„Elemente definitorii ale congregaţiilor generale voivodale de la Alba Iulia (1291-1298)"*
- Octavian Tătar - *„Pacea de la Oradea (februarie 1538) şi implicaţiile ei în disputa pentru coroana Ungariei"*
- Ioan Ranca - *„Românii din Sfântu Gheorghe până la 1850"*
- Vasile Lechinţean - *„Cereri ale românilor din Secuime pentru eliberarea din iobăgie în secolul al XVIII-lea"*
- Dan Baicu - *„Consideraţii asupra rolului instituţiei militare în evoluţia istorică a oraşului Sf. Gheorghe"*
- Ana Dobrean - *„Date privind emigrarea în Moldova a unor locuitori din scaunele Giurgeu şi Ciuc în prima jumătate a sec. al XIX-lea"*
- Cristina Tomeş, Alexandru Bartok - *„Aspecte privind starea de spirit a populaţiei româneşti din Transilvania în timpul revoluţiei de la 1848-1849 reflectată în documente de arhivă"*
- Vasile Stancu - *„Românii transilvăneni şi dieta de la Sibiu"*
- Vasile Crişan - *„Araci (Arpatac) - o mlădiţă viguroasă a ASTREI din Secuime"*
- Ana Grama - *„Inventare de bunuri ale comunităţilor-româneşti din Secuime în a doua jumătate a sec. al XIX-lea"*
- Vasile Lechinţan, Octavian N. Zegrean - *„Corespondenţă de la românii din Secuime în **„Gazeta Transilvaniei"** din 1899"*
- Virgil Pană - *„Reprezentarea parlamentară a minorităţii maghiare din România în perioada interbelică"*
- Edmond Dorneanu - *„Momente din activitatea **Societăţii de tineret „Sf. Gheorghe"** din Araci"*
- Valentin Istrate - „Consideraţii privind populaţia judeţului Ciuc în anul 1845"
- Virgiliu Z. Teodorescu, Elisabeta Teodorescu - *„Miron Cristea - contemporanul nostru"*
- Virgiliu Z. Teodorescu - *„Miron Cristea şi monumentele istorice"*
- Constantin I. Stan - *„Elie Miron Cristea şi încoronarea de la Alba Iulia-15 octombrie 1922"*
- Cristina Dinu - *„Succesiunea Miron Cristea"*
- Maria Roşca, Alina Panaitescu - *„Iconografia lui Miron Cristea"*
- Ioan Drăgoescu - *„Patriarhul Miron Cristea - patron spiritual de cămine culturale"*
- Arcadie Marinescu-Nour - *„Patriarhul Miron Cristea în paginile revistei ALBINA"*
- Ilie Şandru - *„Miron Cristea şi folclorul românesc din Transilvania"*
- Ioana Burlacu - *„Amintirile lui Dumitru Emilian Antal despre Marea Unire"*
- Traian Bosoancă - *„Preoţii mureşeni şi Marea Unire"*
- Nicolae Puchianu - *„Viaţa şi opera episcopului Justinian Teculescu"*
- Ioan Negrei - *„Unele documente referitoare la activitatea episcopului Justinian Teculescu în Basarabia"*
- Eugenia Crişan - *„Un document manuscris. Istoricul Despărţământului ASTRA Braşov-Trei Scaune, de Nicolae Bogdan(1911)"*
- Emil Lazăr - ***„Viaţa ilustrată"**- o revistă etitorită şi condusă de Nicolae Colan"*
- Luminiţa Cornea - *„Valoarea istorico-documentară a comediei inedite **"Moarte cu bucluc"** de Romulus Cioflec"*
- Bruno Ştefan - *„Dimensiunile urii interetnice în Secuime"*
- Diana Niţescu - *„Arhaic şi contemporan în instituţiile religioase din Secuime"*
- Lily Rain - *„Etnicitate şi religiozitate în familia etnic mixtă"*
- **Maria Cobianu Băcanu** - *„Şcoala de la Făgeţel sub semnul tinereţii, credinţei şi demnităţii naţionale"*
- **Codrina Şandru** - *„**Reacţia** ortodoxă românească la **înaintarea frontierei habsburgice** în spaţiul transilvan în sec. al **XVIII-lea**"*
- Nicolae Bucur - *„Agricultura tradiţională montană în judeţul Harghita"*
- Ioan Lăcătuşu - *„Dubla ascendenţă identitară, bilingvism, treceri interconfesionale"*
- Gheorghe Răţulea - *„Acţiune şi evlavie în contextul actual al societăţii"*
- Constantin Gane - *„Slujitorul Bisericii: preot şi cetăţean contemporan"*
- Dan Mureşan - *„Isihasmul în Transilvania"*
- Ioana Cristache Panait - *„Rolul şi destinul şcolilor la Hodac"*
- Ioan Tămaş - *„Lupta românilor ardeleni pentru neam şi Ortodoxie (1700-1762)"*
- Elena Mihu - *„Martirajul preoţilor şi a Bisericii Ortodoxe din scaunul Mureşului în anii 1848-1849"*
- Ovidiu Lăzărescu - *„Ortodoxie şi Catolicism. Două concepţii asupra lumii dintr-o viziune teologică"*
- Nicolae Floroiu - *„Reflecţii privind condiţia preoţimii ortodoxe din Eparhia Covasnei şi Harghitei"*
- Alin Câmpeanu - *„Libertate şi iubire în spiritualitatea ortodoxă"*
- Ionuţ Ţene - *„Lagărul de la Miercurea Ciuc. Martiraj întru credinţă (o meditaţie eliadiană)"*
- Eugenia Boca, Ileana Ignat - *„Amenajarea muzeului bisericesc de la mănăstirea Recea"*
- Cristian Crişan - *„Menţiuni documentare cu privire la istoricul unor biserici ortodoxe din bazinul Baraolt"*
- Ciprian Staicu - *„Aspecte din viaţa bisericească a românilor din Trei Scaune în sec. al XIX-lea"*
- Spiridon Lazăr - *„Etnicitate şi confesiune în opera mitropolitului Andrei Şaguna"*
- Violeta Pătrunjel - *„Consideraţii asupra activităţii „Reuniunii Femeilor Ortodoxe din localităţile Araci şi Belin, jud. Trei Scaune"*
- Teodora Roşca - *„Procesiunea clerului transilvan, 20 martie 1998"*
- Daniela Dumbravă - *„Etnie şi confesiune în Harghita şi Covasna"*
- Costion Nicolescu - *„Covasna şi Harghita, aceste preafrumoase şi preaplânse surori, ale unei familii vechi, pre numele ei România"*

= **Dezbaterea „Priorităţi privind cercetarea şi valorificarea patrimoniului cultural-istoric din Sud-Estul Transilvaniei"**, Miercurea Ciuc, 26 septembrie 1998, cu participarea lui Mihai Gorgoi din Bucureşti, Valeriu Cavruc şi Ioan Lăcătuşu din Sf. Gheorghe.

= **Conferinţa „Diaspora română şi combaterea iredentismului maghiar din SUA"**, Traian Golea (Florida, SUA), Miercurea Ciuc, 26 septembrie 1998

= **Simpozion „Pr. Dumitru Stăniloae"**, Bucureşti 3-11 octombrie 1998, au participat Violeta Pătrunjel, Ciprian Staicu, Sebastian Pârvu

– **Sesiunea de comunicări „Valorificarea folclorului", festivalul „Mioriţa"**, ediţia a XII-a Topliţa 14-16 X 1998
-Ioan Lăcătuşu *„Cronica preotului Ioan Garcea din Băţanii Mari despre revitalizarea tradiţiilor româneşti"*.

- **„Flori şi cărţi"**,Primăria municipiului Cluj Napoca, 27 octombrie 1998
- lansarea cărţilor *„Personalităţi din Covasna şi Harghita"* de Ioan Lăcătuşu şi *„Buletinul Ligi cultural-creştine Andrei Şaguna"* vol 1.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

= **Constituirea „Centrului European de Studii Covasna-Harghita"**, Sf. Gheorghe, 6 noiembrie 1998
Au participat: Ioan Lăcătuşu, Violeta Pătrunjel, Ciprian Staicu, Sebastian Pârvu, Codrina Şandru, Alin Câmpean, Daniela Dumbravă

= **Simpozion etnologic „Cunoaşterea neamului şi a patriei înseamnă iubire de ţară"**, Mănăstirea Jacul Român, 8 noiembrie 1998
-Violeta Pătrunjel - *"Traian Golea sau despre acţiunea exilului românesc pentru Transilvania"*
= **„Zilele Nicolae Colan"**, ediţia a VI-a, 27 noiembrie-6 decembrie 1998
-itinerar religios-istoric cu participarea a 80 de studenţi membrii ai ASCOR şi LTOR în localităţile Tg. Secuiesc, Breţcu, Poiana Sărată, Zagon, Păpăuţi, Zăbala, Covasna, Sf. Gheorghe, Miercurea-Ciuc

= **Simpozion omagial „80 de ani de la Marea Unire 1918-1998"**, organizat de P.U.N.R., Sf. Gheorghe, 28 noiembrie 1998
- Ioan Lăcătuşu - *"Marea Unire oglindită în documentele bisericeşti din sud-estul Transilvaniei"*

= **Evocarea „Mitropolitul Andrei Şaguna -125 de ani de la trecere la cele veşnice"**, ASTRA, Răşinari, 29 noiembrie 1998
Au participat Ioan Solomon, pr. Corneliu Bujoreanu

= **Evocarea „80 de ani de la Marea Unire"**, Sf. Gheorghe - Miercurea Ciuc, 1 decembrie 1998
- au participat Gheorghe Tatu - Sf. Gheorghe, Alexandru Porţeanu -Bucureşti, Pr. prof. dr. Ilie Moldovan - Sibiu, prof. Nicu Vrabie - Miercurea Ciuc, Ioan Lăcătuşu - Sf. Gheorghe.

= **Sesiunea ştiinţifică „Preocupări recente în cercetarea şi valorificarea patrimoniului cultural-naţional"**, Târgu Mureş, 4-6 decembrie 1998
-Ioan Lăcătuşu *„Cronici parohiale ortodoxe din protopopiatul Treiscaune"*

= **Inaugurarea Muzeului Carpaţilor Răsăriteni**, Sf. Gheorghe, 11-12 decembrie 1998.
= **Colocviul „Cultura şi Civilizaţia în Carpaţii Răsăriteni în lumina noilor cercetări arheologice"**
- Mihai Gorgoi, Ministerul Culturii, Bucureşti - *"Priorităţile Muzeului Carpaţilor Răsăriteni"*
- László Attila, Universitatea „A.I.Cuza", Iaşi - *"Aşezarea de tip Ariuşd de la Malnaş-Băi"*
- Székely Zsolt, Institutul Român de Tracologie, Sfântu Gheorghe - *"Noi contribuţii la cercetarea neoliticului şi eneoliticului târziu în Sud-Estul Transilvaniei"*
- Petre I. Roman, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti *"Problemele epocii bronzului timpuriu în sud-estul Transilvaniei"*
- Dumitroaia Gheorghe, Complex Muzeal Piatra Neamţ - *"Exploatarea sării în neolitic şi epoca bronzului în lumina cercetărilor din staţiunea Lunca Poiana Slatinei"*
- Horia Ciugudean, Muzeul Unirii, Alba Iulia - *"Relaţia între bronzul timpuriu Central şi Sud-Est- Transilvănean"*
- Valeriu şi Galina Cavruc, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe - *"Date noi despre bronzul mijlociu în sud-estul Transilvaniei"*
- Dragoş Moise, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti- *"Rezultatele analizelor arheozoologice a materialului osteologic de la aşezarea din epoca bronzului timpuriu Zoltan"*
- Alexandru Vulpe, Universitatea Bucureşti - *"Despre săpăturile de la Rotbav"*
- Elvira Safta, Muzeul Naţional de Istor
Bucureşti - *"Relaţii culturale de la sfârşitul ep lui şi începutul epocii fierului în lumina cercetă Epureni"*
- Mihai Rotca, Muzeul Naţional de Istorie a Transilvanie *"Sfârşitul - asimilarea culturii Wietenberg"*
- Valeriu Cavruc, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni - *"Câteva consideraţii privind destinaţia „cenuşarelor""*
- László Attila, Universitatea „A.I.Cuza", Iaşi - *"Aşezarea culturii Gáva de la Sfântu Gheorghe - Simeria"*
- Valeriu Sârbu, Institutul Român de Tracologie şi Muzeul Brăilei, Brăila, Viorica Crişan, Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca - *"Cetatea Dacică Covasna - „Valea Zânelor""*
- Florea Costea, Muzeul de Istorie Braşov, Angelica Bălos, Muzeul Civilizaţiei Dacice, Deva - *"Cetăţile dacice de la Racoş"*
- Paul Damian, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti - *Subiect rezervat*
- Ion Niculiţă, Universitatea de Stat din Republica Moldova, Chişinău, Valeriu Sârbu, Institutul Român de Tracologie şi Muzeul Brăilei, Brăila - *"Civilizaţia Geţilor la nord de gurile Dunării (pe baza noilor cercetări)"*
- Neculai şi Liliana Bolohan, Universitatea „A.I.Cuza", Iaşi - *"Necropola carpică de la Dochia, jud. Neamţ"*
- Ioan Piso, Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca - *"Traian şi Provincia Dacia"*
- Mihai Zahariade, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti - *"Trupele romane în sud-estul Transilvaniei: Câteva consideraţii strategice"*
- Bató Attila, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe - *"Stadiul cercetărilor arheologice privind epoca romană pe teritoriul judeţului Covasna"*
- Bartók Botond, Oficiul Judeţean de Patrimoniul Cultural Naţional Covasna, Sfântu Gheorghe, Bordi Loránd Zsigmond, Muzeul Naţional Secuiesc - *"Biserica Reformată de la Albiş, jud. Covasna"*
- Gheorghe Postică, Universitatea Liberă Internaţională, Chişinău - *"Cronologia cetăţilor medievale de la Orheiul Vechi"*
- Serghei Agulnikov, Institutul de Arheologie, Chişinău - *Probleme ale epocii Basarabiei în sudul Basarabiei*
- Valeriu Lazăr, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Tg. Mureş - *Subiect rezervat*

= **Masa rotundă "Prioritătile cercetării socio-umane în Carpaţii Răsăriteni"**. Moderatori: Valeriu Cavruc, Mihai Gorgoi.

= **Conferinţa pe ţară a Ligii studenţilor din România**, Covasna, 12 decembrie 1998
- Ioan Lăcătuşu - *„Aspecte actuale ale păstrării şi afirmării identităţii naţionale româneşti în Sud-Estul Transilvaniei"*

- **Ciclu de conferinţe şi seri duhovniceşti „Hristos se naşte, Măriţi-L"** organizat în postul Crăciunului.
-au conferenţiat: Pr. prof. dr Constantin Galeriu-Bucureşti, Pr. prof. dr. Ilie Moldovan - Sibiu, Pr. Gavrilă Todea - Malnaş, Covasna, Pr. Arhim. Ioan Iovan şi Maica stareţă Cristina de la Mănăstirea Recea-Tg. Mureş, Pr. Viorel Bujoreanu - Sf. Gheorghe, student Ciprian Staicu, Sfântu Gheorghe

2. Expoziţii temporare

– **Expoziţie filatelică cu tematică religioasă „Lumina lumii - tradiţie şi inovaţie"**, expozant Delia Gabriela Ferchiu din Miercurea Ciuc, februarie 1998

www.cimec.ro / www.mncr.ro

= **Expoziţie foto-documentară „Din durerile Basarabiei"**, autor Petru Tudoreanu, fotoreporter Chişinău, martie 1998

= **Expoziţie documentară „Din istoria învăţământului confesional în limba română în judeţul Covasna"**, aprilie 1998

= **Expoziţie de icoane pe sticlă „Din şcoala de pictură de la Mânăstirea Sâmbăta de sus"**, aprilie 1998
= **Expoziţie de ouă încondeiate din parohiile ortodoxe din Depresiunea Întorsurii Buzăului**, aprilie 1998

= **Expoziţie documentară „150 de ani de la Revoluţia română din Transilvania"**, organizată cu sprijinul Arhivelor Naţionale, iunie 1998

= **Expoziţie documentară „Asociaţii culturale româneşti din sud-estul Transilvaniei"**, septembrie 1998

= **Expoziţie foto-documentară „Muzeul Spiritualităţii Româneşti"-5 ani de la înfiinţare"** decembrie 1998

= **Expoziţie de arheologie „Cultură şi Civilizaţie din Carpaţii Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice"**, Sf. Gheorghe, 11 decembrie 1998, organizată de Muzeul Carpaţilor Răsăriteni în colaborare cu Muzeul de Istorie Braşov, Muzeul Naţional Secuiesc, Complexul muzeal Neamţ, Institutul Român de Tracologie, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza".

3. Şantiere arheologice

- Valeriu şi Galina Cavruc, **Zoltan, comuna Ghidfalău**, jud. Covasna. **Aşezare epoca bronzului**.
- Viorica Crişan, Valeriu Sârbu, **Valea Zânelor - Voineşti**, Covasna, Jud. Covasna, **Cetate Dacică**.

4. Editarea lucrărilor

= **ANGUSTIA 3/ 1998** , anuarul Centrului Eclesiastic de Documentare Mitropolit „Nicolae Colan" şi al Muzeului Carpaţilor Răsăriteni, redactori responsabili Valeriu Cavruc, Ioan Lăcătuşu.
= **"Repertoriul Arheologic al Judeţului Covasna"**, redactor Valeriu Cavruc.
= **Buletinul Ligii Cultural-Creştine „Andrei Şaguna"**, nr. 1, (1992-1997), redactor responsabil Ioan Lăcătuşu.
= **"S. O. S. - românii din Covasna şi Harghita"** de Maria Cobianu Băcanu, postfaţă de Ioan Lăcătuşu.
= **"Personalităţi din Covasna şi Harghita"** de Ioan Lăcătuşu
= **"Moarte cu Bocluc"** de Romulus Cioflec, ediţie îngrijită de Luminiţa Cornea; lucrarea a apărut în colecţia „Restituiri" a Muzeului Carpaţilor Răsăriteni.
= **Micro monografiile bisericilor** din: **Dobârlău** (redactor Petre Străchinaru) şi **Tg. Secuiesc** (redactor Ioan Lăcătuşu), lucrări editate de Centrul de Cultură Arcuş cu sprijinul Ministerului Culturii.
= **Catalogul expoziţiei "Cultură şi Civilizaţie din Carpaţii Răsăriteni în lumina noilor descoperiri arheologice"**, redactor responsabil Valeriu Cavruc.

5. Alte activităţi

= întocmirea *„Notei privind principalele doleanţe ale societăţii civile româneşti din jud. Covasna şi Harghita"* înaintată d-lui Radu Vasile, Prim-ministrul Guvernului României cu ocazia vizitei sale în Sf. Gheorghe din 17 aprilie 1998.

= Prezentarea prelegerii *„Aspecte ale convieţuirii interetnice în sud-estul Transilvaniei"* în faţa cursanţilor Colegiului Naţional de Apărare, Sf. Gheorghe 6 mai 1998

= Primirea Prea Fericitului Teoctist, Patriarhul României la Muzeul Spiritualităţii Româneşti, Sf. Gheorghe, 19 iulie 1998
= Participarea la constituirea asociaţiilor culturale „Nicolae Bogdan", Hăghig, 27 martie 1998 şi „Valea Oituzului - Ghiţă Popp", Poiana Sărată 29 noiembrie 1998

= Întocmirea *„Notei cu unele probleme principale ale societăţii civile româneşti din jud. Covasna şi Harghita"* prezentată în audienţa la d-l Radu Vasile, Prim-ministru al Guvernului României, Bucureşti, 8 decembrie 1998

= Inaugurarea Muzeului Carpaţilor Răsăriteni, Sf. Gheorghe 11 decembrie 1998

= Vizita d-lui Ioan Caramitru, Ministrul Culturii, prilejuită de *Inaugurarea casei memoriale „Romulus Cioflec"* din Araci, Sf. Gheorghe-Araci, 19 decembrie 1998

= Participarea la programul de activitate al inspectorilor de istorie din întreaga ţară, Sf. Gheorghe 27-28 noiembrie 1998 şi la întâlnirea ONG-urilor româneşti din judeţele Covasna şi Harghita, Sf. Gheorghe, 5 decembrie 1998

= Participarea la: Şedinţa Consiliului Central al ASTREI. Braşov 14 februarie 1998; Şedinţa Consiliului de conducere a Despărţământului ASTRA Covasna-Harghita, Tuşnad-Băi 23 martie 1998; Adunarea Eparhială a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, Miercurea Ciuc, 26 mai 1998; Adunarea Naţională Bisericească, Bucureşti 16 iulie 1998; Şedinţele Consiliului Judeţean Covasna şi a Comisiilor de specialitate de cultură şi urbanism.

= Organizarea împreună cu Despărţământul ASTRA Covasna-Harghita, Episcopia Ortodoxă a Covasnei şi Harghitei, a *"Festivalului de colinde"*, Miercurea Ciuc, 5 decembrie 1998; organizarea împreună cu Fundaţia Mihai Viteazul şi Inspectoratul pentru Cultură a Judeţului Covasna a *"Festivalului de colinde şi obiceiuri de Crăciun"*, ediţia a VIII-a , Sf. Gheorghe, 19-20 decembrie 1998

= Redactarea *Foii lunare de cuget şi simţire românească „Oituzul"*, în cuprinsul ziarului „Cuvântul Nou"

= sprijinirea cercetărilor sociologice efectuate în zonă de cercetători din Bucureşti şi Cluj Napoca

– colaborare şi sprijin de în elaborarea unor lucrări de licenţă, masterat şi doctorat din domeniul ştiinţelor socio-umane cu tematică din sud-estul Transilvaniei.

= organizarea de vizite şi lecţii de religie şi istorie cu elevii din Sf. Gheorghe la Muzeul Spiritualităţii Româneşti

– introducerea în circuitul ştiinţific a fondului arhivistic

www.cimec.ro / www.mncr.ro

„Protopopiatul ortodox Treiscaune"

= constituirea unui fond de carte şi documente la Centrul eclesiastic de documentare „Mitropolit Nicolae Colan"

= stabilirea şi întreţinerea unor relaţii culturale de colaborare cu românii din Basarabia, Bucovina, Voievodina şi din Europa occidentală şi SUA

= întocmirea unor documente privind relaţiile dintre Biserica Ortodoxă şi cea Greco-catolică din zonă
= întocmirea unui documentar necesar reconstituirii dreptului de proprietate asupra pământului şi altor bunuri ale bisericilor ortodoxe din eparhia Covasnei şi Harghitei

= participarea la reactivarea cercurilor ASTRA la Întorsura Buzăului, Odorheiul Seciuesc, Tulgheş, Subcetate
= Pregătirea pentru tipar a lucrărilor *„Cronica bisericii ortodoxe din Băţanii Mari"* de pr. Ioan Garcea, *„Românii din Târgu Secuiesc şi satele învecinate după cronica bisericii"* (editare şi reactualizare a cronicilor din localitate).

= pregătirea referatului *"Procese şi structuri demografice în comunităţi etnice din judeţele Covasna şi Harghita"* în vederea obţinerii titlului de doctor în sociologie -Ioan Lăcătuşu

= Participarea la cursuri de pregătire şi perfecţionare în domeniul conservării ştiinţifice organizate de Centrul de pregătire şi Formare a Personalului din Instituţiile de Cultură, mai-iunie 1998

= Lansări şi prezentări de carte - 12

= Articole de popularizare - 44

= Conferinţe de popularizare - 15

= Interviuri la radio, televiziune şi presa scrisă - 18

Ioan Lăcătuşu
Muzeograf Drd., Centrul Ecleziastic de Documentare Mitropolit "Nicolae Colan",
Sf. Gheorghe, Str. Şcolii, nr. 2
Tel/Fax. 067/313534

Galina Cavruc
Muzeograf, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Piaţa Libertăţii, nr. 4
Tel. 067/314139

www.cimec.ro / www.mncr.ro

NECROLOG

Dr. Valeriu Lazăr

(1931-1999)

S-a stins fulgerător, la chemarea destinului fătidic ce nu iartă pe nimeni, reîntors să-şi revadă "moşia" părintească la care tot ardeleanul mai adastă din când în când, acest membru marcant al comunităţii ştiinţifice a istoricilor şi arheologilor, însemnat prin aportul lui care a depăşit cu mult cadrul zonal de care fugim, amăgindu-ne astfel, cu toţii.

Profesorul Valeriu Lazăr – cum acceptă tacit să i se spună - al şcolii ca să ne exprimăm astfel, generaţii în şir de profesori trecuţi prin mâna lui în fostul Institut Pedagogic din Tg. Mureş, instituţie şcolară superioară, care mai cheamă şi azi pe unii la nostalgia acelor vremuri.

S-a stins în pauza dintre două capitole finale – pare-se – ale unei din cele două lucrări şi poate câte altele rămase astfel neîncheiate pe masa de lucru a falnicului stejar Mititeii Năsăudului unde s-a născut în prima lună a anului 1931. Ar fi împlinit nu peste mult 69 de ani şi câte mai avea de făcut fiindcă, trecând, în urmă cu câţiva ani printr-o sincopă intempensivă care i-a încercat sănătatea, se simţea acum, din nou, în plină putere de muncă, dar mai ales de creaţie. Era, şi îl simţeam când ne vedeam, intelectualul încercat prin zeci de campanii şi şantiere arheologice, adesea în compania eruditilor săi profesori Constantin Daicoviciu, Mihail Macrea, doctul apoi I. I. Russu şi mulţi alţii, şantiere şi adăstări care l-au fortificat spre a-şi putea încheia ce mai avea de spus.

Şi mai avea multe!

Căci anii studenţiei care nu i-au fost uşori şi apoi anii de la muzeele din Aiud şi Tg. Mureş, instituţii de al căror prestigiu nu a fost străin, i-au marcat, cum era normal, întreaga existenţă.

În fruntea Muzeului din Tg. Mureş a fost chemat, după încheierea – cum am mai arătat – a fructuoasei activităţi ştiinţifico-didactice de la instituţia superioară de învăţământ pedagogic din urba mureşeană.

Aici, la muzeu adică, se simţea în largul lui, nu numai cotrobăind ungherele dosite ale cabinetului numismatic sau arheologic, în general, ordonând, sau mai ales punând în lumină, sau chiar publicând piese sau episoade ce nu conveneau unora sau altora şi tocmai de aceea simţindu-se de sub vraja benefică a muzei, singura directoare a istoricilor Clio, cum l-au învăţat eminenţii săi profesori, nu era omul care să ascundă sau numai, din motive circumstanţiale, să "coafeze" adevărul pe care altfel, îl spunea totdeauna răspicat.

Tot aici, la muzeu de numele său se leagă multe, dar mai ales, statutul ştiinţific indiscutabil competitiv al anuarului Muzeului Judeţean pe care a ţinut şi a făcut tot ce a putut să-l cheme MARISIA, fiica Mureşului, râu de legenda, care a dat nume şi domină cu măreţia lui imense întinderi transilvane, excelenta publicaţie ştiinţifică ce se află acum la cel de al XXVI - lea număr.

Trecând în anul 1983 prin desfiinţarea Institutului Pedagogic la subfiliala de atunci a Academiei, azi Institutul de Cercetari Socio-Umane "Gh. Şincai" din Tg. Mureş aici, concomitent cu deschiderea şi conducerea unor şantiere arheologice, a început pregătirea pentru tipar a valorosului Repertoriu Arheologic al Jud. Mureş care s-a bucurat recent, la scurt timp dupa apariţie de premiul Academiei Române. Este co-autor al vol. Tezaure şi descoperiri monetare din Muzeul Judeţean Mureş (1980) şi autor al vol. Antichităţi ale Jud. Mureş, precum şi al unui impresionant număr de articole în presa publicistică (nu neapărat de popularizare, dar necesare şi aşteptate întotdeauna de marele public).

Ca rod al îndelungatelor cercetări în teren şi al campaniilor arheologice precum cele de la Noslac şi Lopadea Veche (jud. Alba), Botoş, Zăul de Câmpie şi Şincai (jud. Mureş) a susţinut o excelentă teză de doctorat la Universitatea "Al I. Cuza" din Iaşi.

Comunitatea ştiinţifică a istoricilor şi arheologilor, inclusiv Academia Română, s-a asociat cu tristeţe doliului care s-a aşezat în familia şi instituţia celui care a fost şi rămâne de vie memorie: Dr. Valeriu Lazăr. Cunoscuţii şi cei care i-au apreciat lucrările îi spun - aidoma stramoşilor din stirpea cărora se trage SIT IBI TERRA LEVIS – FIE-I TĂRÂNA UŞOARĂ !

www.cimec.ro / www.mncr.ro

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Lazăr, Valeriu. *Două topoare de cupru din zona Mureşului Mijlociu*, Studii Cercetări Istorie Veche Arheologie, 1974, 25, nr. 1, p. 119-123 (fig.)

Lazăr, Valeriu. *Descoperiri monetare romane*. Marisia, 1975, 5, p. 380-381

Lazăr, Valeriu. *Mormântul celtic de la delureni (jud. Bistriţa-Nasaud)*, AMN, 1975, 12, p. 69-74

Lazăr, Valeriu. *Materiale din culturile Trichterbecker şi Schneckenberg la Tg. Mureş*, Marisia, 1975, 5, p.377-378 (fig.)

Lazăr, Valeriu. *Săpaturi arheologice de la Batos-Reghin (judeţul Mureş)*, Apulum, 1975 13, p. 605-613

Lazăr, Valeriu. *Cultura Coţofeni în judeţul Mureş* (I), Marisia, 1975, 6, p. 29-42 (fig. h.)

Lazăr, Valeriu. *Aşezări de înalţime cu terase ale culturii Coţofeni în Transilvania*, Marisia, 1976, 6, p. 27-35 (fig.)

Lazăr, Valeriu. *Două topoare de cupru de la Păsăreni*. Marisia, 1977, 7, p. 443-446 (fig.)

Lazăr, Valeriu. *Aşezarea Coţofeni de la Şincai (jud. Mureş) I-II*. Marisia, 1977, 7, p. 17-56 (fig.); 1978, 8, p. 35-56

Lazăr, Valeriu. *Descoperiri arheologice în zona Mureşului mijlociu*, Apulum 1977, 15, . 613- 636

Lazăr, Valeriu. *Cercetarea vestigiilor arheologice în zona Mureşului superior de către reţeaua muzeală judeţeană şi colaboratorii voluntari ai muzeului judeţean*. În Muzeul şi educaţia socialistă. Bucureşti, Muzeul de istorie, 1977, p. 50-53

Lazăr, Valeriu. *Un document al continuităţii: aşezarea de la Cristeşti-Mureş*, Vatra, 1978, 8, nr. 8, 89A-89B

Chirilă, Eugen, Gridea, Nicolae, Lazăr, Valeriu, Lriny, Andrei. *Tezaure şi descoperiri monetare din Muzeul Judeţean Mureş*, Tg. Mureş, 1980, 176 .

Lazăr, Valeriu. *Cercetarea civilizaţiei geto dace în judeţul Mureş*. MN, 1981, 5, p. 91-102

Lazăr, Valeriu. *A. Aşezari de înălţime cu terase Coţofeni în Transilvania. B. Consideraţii generale social-economice şi istorice (II-IV)*, Marisia, 1979, 9, p. 27-38; 10, p. 11-30; 1981-1982, p. 11-12

Lazăr, Valeriu. *Depozitul de bronzuri de Sângeorgiu de Mureş (jud. Mureş)*, Apulum, 1987, 24, p. 41-46

Lazăr, Valeriu. *Repertoriul descoperirilor arheologice eneolitice şi din perioada de tranziţie spre epoca bronzului din judeţul Mureş*. În Cercetări de ştiinţe sociale, vol. III, Tg. Mureş, 1987, p. 188-235

Protase, Dumitru, Lazăr, Valeriu, Grozav Mihai. *Săpăturile arheologice din anii 1983-1986 la Lechinta de Mureş (jud. Mureş)*, Apulum, 1988, 25, p. 181-206

Lazăr, Valeriu. *Vestigii arheologice mureşene*, Vatră, 1989, 19, nr. 4, p. 217B, 217D

Lazăr, Valeriu, Opris, Ilarie. *Descoperiri arheologice la Sângeorgiu de Mureş (jud. Mureş)*, Apulum, 1989, 26, p. 91-98

Vulpe, Alexandru, Lazăr, Valeriu. *Neue Bronzefimde aus Transivanien, Dacia*, 1989, 33, nr. 1-2, p. 235-246

Lazăr, Valeriu. *Mărturii arheologice tracice în judeţul Mureş*, Marisia, 1985-1992, p. 15-22, p. 37-49

Lazăr, Valeriu. *Vestigii arheologice dacice la Sângeorgiu de Mureş (jud. Mureş)*, Apulum, 1994, 27-30, p. 147-154

Lazăr, Valeriu. *Mărturii arheologice ale continuităţii daco-romanilor în judeţul Mureş*, RB, 1993, 7, p. 77.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Abrevieri

AIIN = Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj.

AMN = Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.

ActaArhBp = Acta Archaeologica, Budapest, 1 (1951) și urm. (AAC)

ActaMN = Acta Musei Napocensis, Cluj Napoca, 1 (1964) și urm.

ActaPm = Acta Musei Porolissensis, Zalău, 1 (1977) și urm.

AIIA = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj Napoca, continuare a publicației AIIC, Cluj, 1 (1958) și urm.

Aluta = Aluta. Studii și comunicări, Sfântu Gheorghe, 1 (1969) și urm.

AMA = Acta Musei Apulensis, Alba Iulia

ANI = Arhivele Naționale Istorice

AO = Arheologiceskie Otkratia, Moscova

AVSL = Archiv des Vereins fur Siebenburgischen Landekunde, Hermannstadt (Sibiu), 1, 1862

ArchÉrt = Archaeologiai Értesito, Budapest

ArchKorrbl = Archeologisches Korrespondenzblatt, Urgeschichte, Pomerzeit, Fruhmittelalter, Herausgegeben von Rom: - Germ. Zentralmuseum Mainz a. Rhein.

ArchKözl = Archeologiai Kozlemények. Pest, Budapest.

ArchHung = Archaeologia Hungarica, Budapest, 1 (1926) și urm.

BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București, I (1908) - XXXVIII (1945)

BMI = Buletinul Monumentelor Istorice, București, 1 (1971) și urm.

BMN = Bibliotheca Musei napocensis, Cluj Napoca

BOR = Biserica Ortodoxă Română

B. Orban, Székelyföld = Orbán Balázs, Székelyföld leirása, történelmi, földrajzi és nép szempontbol, Pesta, 1868

Comori = Comori ale epocii bronzului în România, București, 1995

C.C.D.J. = Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași

Dacia N.S. = Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire, București, 1 (1957) și urm.

EpBronz = epoca bronzului

FHDR = Fontes Historiae Daco-Romanae, București, III, ed.Al.Elian și N.-Ș.Tanașoca, 1975.

GazTrans = Gazeta Transilvaniei, Brașov

I.Barnea, Ș.Ștefănescu, DID, III = I.Barnea, Ș.Ștefănescu, Din istoria Dobrogei, III, Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos, București, 1971.

IG = Institutul Geologic, București

IGG = Institutul Geologic Geofizic, București

Marisia = Marisia. Studii și materiale, Arheologie, istorie, etnografie. Muzeul Județean Târgu Mureș, Târgu Mureș, 1 (1971) și urm.

MCA = Materiale și cercetări arheologice, București

MIA = Materialî I issledovania po arheologii, Moscova

MIN = Muzeul Național de Istorie, București, 1 (1974) și urm.

MNIT = Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei

P.Diaconu, Despre situația politică... = Despre situația politică la Dunărea de Jos în secolul al XII-lea, în SCIVA, 27, 3, 1976, p.293-307.

POR =Protopopiatul Ortodox Român

RepCov = Repertoriul Arheologic al județului Covasna, 1998

RepMureș = Repertoriul Arheologic al județului Mureș

RepBrașov = Repertoriul Arheologic al județului Brașov, I și II, 1995, 1996

RevBistriței = Revista Bistriței

RevTrans = Revista Transilvania

www.cimec.ro / www.mncr.ro

RepCluj = Repertoriul Arheologic al judeţului Cluj, Bibliotheca Musei Napocensis, V, Cluj Napoca, 1992

RevMuz = Revista Muzeelor, Bucureşti, 1 (1964) şi urm.

SAI = Studii şi Articole de Istorie, Bucureşti, 1 (1956) şi urm.

SCA = Studii şi cercetări de Antropologie, Bucureşti

SCIV = Studii şi cercetări de Istorie veche, Bucureşti, 1 (1950) - 24 (1973); vezi şi SCIVA

SCIVA = Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, Bucureşti, 25 (1974) şi urm.

SlovArch – Slovenska Archeologia. Časopis Slovenskej Akademie Vied. Bratislava, 1 (1953) şi urm.

StComSibiu = Muzeul Bruckenthal. Studii şi comunicări. Arheologie-Istorie, Sibiu, 1 (19566) şi urm.

SympThr – Symposia Thracologica, Bucureşti

V. Spinei, Realităţi etnice şi politice = Realităţi etnice şi politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români şi turanici, Iaşi, 1985.

www.cimec.ro / www.mncr.ro

ISSN 1454-8275

www.cimec.ro / www.mncr.ro

Volum apărut cu sprijinul :

Şos. Pipera-Tunari nr. 2D
Bucureşti, România
Tel: 0040-1-490.80.90;
490.80.91;
490.80.92;
490.80.93;
Fax: 0040-1-490.8.094;
E-mail tipoaktis@digicom.ro

S.C. ALMA PAPER S.R.L.
Calea Călăraşilor nr. 156
Telefon: 01-320.13.70
01-320.13.71

www.cimec.ro / www.mncr.ro